BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
Racc.
di Marina
324
NAPOLI

Digitized by Google

1922
267

Google

M. TULLII CICERONIS OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS QUARTUS,

QUI ORATIONUM PRIMUS.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfrè.

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

JOSEPHUS OLIVETUS
LECTORI.

VETUS adagium eſt, * *Magnus liber*, *magnum malum*. Quod ut non uſquequaque ſit, & in omnibus fortaſſe verum; omnino eſt in Commentariis ad Latinos vel oratores, vel poetas, veriſſimum. Quid enim? librum tu mihi magnum affers, alterum ut intelligam non longiorem iſto tuo, ac ſæpe etiam breviorem. An eſt hic adeo tenebricoſus, ut non aliter quam operoſis poſſint molitionibus erui ſenſus, atque in apertum proferri? Paſcat ergo blattas in tenebris: nec torqueas te fruſtra, ut ſcias, doceaſque, quid chartis illeverit ſcriptor adeo non bonus, ut in eo vitium ſit, quo nullum in ſcriptione capitalius, obſcuritas. Hujus quidem tam eſt expers Cicero, quam omnibus abundans eloquendi virtutibus. Qui profecto ſi quid habet, quod intelligentiam fugiat ejus hominis, cui nec ſenſus communis deſit, nec uſus Latini ſermonis; non in Cicerone culpa eſt, ſed aut in librario, qui bene ſcripta male deſcripſerit; aut in longinquitate temporis, quæ lectorem ab Romanis moribus, rebuſque Ciceronianis procul ſegregarit. Quidquid autem occurrit difficultatis; id aut verba, aut res verbis ſubjectæ continent. Age ergo, ad utrumque genus profligandum, quid auxilii ab interpretum opera proveniat, exquiramus tantiſper: quo quiſque perſpiciat, quam nihil, depaſcenda Commentariorum luxurie, iis perierit, qui, præter Ciceronem, in Cicerone quærunt nihil.

Primum de verbis. Hic ego interpretes in triplici ordine

 video

* *Callimachus*, apud Athenæum, lib. III.

video poſſe collocari. Primus eorum eſto, qui varias lectiones, etſi unam in illis agnoſcant probam eſſe ac tenendam, omnes tamen colligunt. Alter eos comprehendat, qui, cum nihil certi habent, quod ab auctore profectum fateantur, librariorum vel conjecturas, vel aberrationes curioſe, & quaſi per ludum expendunt. Tertium genus eſt eorum, qui plauſibile in codicibus quod nihil videant, aliquid ipſi, quod arrideat magis, comminiſcuntur, & auctori ſupponunt.

Atque illi quidem, quorum obſcura, ut ſcrutariorum, diligentia in lectionum varietatibus, & codicum quiſquiliis occupatur, quouſque tandem abutentur patientia noſtra? Hoc nimirum volunt nos docere, non fuiſſe olim librarios minus, quam nunc ſunt, inertes ac mendoſos. Putidiuſne is faceret, qui librum hac ſcriptum ætate, ac ſæpe jam typographorum manus & negligentiam expertum, ſic in lucem nova editione reduceret, ut ſimul erratorum indices ex aliis editionibus attexeret? Quem enim habent fructum majorem toties ingeſta nobis lectionum monſtra, quæ qui alii ex aliis congerunt, monſtra eſſe non diſſitentur? Victorii quidem, Manutii, Lambini, & Gruteri immortalibus in Ciceronem meritis dedi, ut, quod illi ediderant, alicubi exhiberem. Varietates autem pleraſque alias, quibus ſuffarcinatos videmus quoſdam interpretes, ſi apponerem, non minus odioſe facturum me exiſtimavi, quam ſi glandes, inventis frugibus.

His proximi ſunt, qui lectiones, ſi verba ſpectes, diverſas, ſi pretium, æquales verſant longis diſputationibus, ut vocem unam aliquam, cujus ſe patronos faciunt, ante alias, quaſi competitrices, promoveant. Videre eſt operæ pretium aliquando eorum ambitionem, & multiplices, longoſque excurſus: quot locos auctorum obſcurent, unum ut ſcilicet illuſtrent. Vagantes ſi ſequare, *modo Thebis* te ponent, *modo Athenis;* donec feſſus de via, quo fuerat perveniendum, & unde

unde ſis egreſſus, tandem ignores. Atqui ego non invitus feci, ut ne lectores in hujus loquacitatis moleſtiam conjicerem. Quamvis enim longe abſit, ut in grammaticis legendis animadverſionibus exiſtimem bonas horas male collocari; tamen ex una Sanctii Minerva plus auxilii ac luminis, quam ex innumerabilitate Tullianorum interpretum exiſtere poſſe arbitror.

Tertium genus eſt eorum, qui in his locis, quæ videntur mendoſa (& multa non temere videntur) ſic divinant, ut in latente morbo circulatores. Alter, *Eſt hic vitium*, inquit. Alter, *Illic eſt*. Inopia laborat. *Immo redundantia*. Excidit inter ſcribendum una vocula, quam repono. *Contra*, *hæc tota comprehenſio e margine in contextum irrepſit*. Corrigo. *Corrumpis*. Ita pugnant; idque, ut plurimum, *de lana caprina*. Pugnent vero, ac mutuis ſeſe vulneribus, ut Cadmei milites, conficiant. At neque meum eſt, hic illis campum dare: neque tuum, ſi temporis pretium noris, hos audire ariolos, Cicerone omiſſo. Quæ tamen non ſic velim accipi, ut ab homine dicta, qui conjecturis nihil loci relinquat, aut meriti. Aliquot video eſſe a viris doctis prolatas, quæ & voluptati ſint, & fructui: aliquot, inquam, non multas. Reliquarum amputatio vix credibile eſt in quam breve cogat ampla Criticorum volumina.

Hactenus de verbis: nunc de obſcuritate ea, quam afferunt res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotæ. Quarum, in Ciceronianis, multæ idoneam ex veterum libris, qui ſuperſunt, lucem accepere: nonnullæ etiamnum latent: Quæ nota ſunt, in iis tanta eſt interpretum conſenſio, atque etiam communicatio, ut ea quiſque deſcribat ex aliis, neque aliena uſurpare, ſed communia, & in medio poſita ſumere videatur. At vero de aliis diſſidia, lites, controverſiæ, andabatarum certamina, nimirum in tenebris. U-

bi

bi autem nulla diſſenſio eſt, unicum advoco interpretem, & eum plerumque, qui verborum parcior. Ubi nihil certi; hoc ipſum admoneo, certi eſſe nihil. Plures enim devorandas male occupato lectori cur paginas offeram? quas perambulando defeſſus, mihi Terentianum illud obganniat, *Ut te cum tua monſtratione magnus perdat Jupiter*.

Ariſtotelis interpretes Turnebus feſtive ejus facit hominis ſimiles, qui, quæ via ad urbem ferat, rogatus dicat: *Hanc viam* Alexander *ſecutus eſt, ſed in puteum cecidit: iſtam* Themiſtius, *ſed in præcipitium ruit: illam* Simplicius, *ſed incidit in latrones: aliam illam* Philoponus, *ſed toto triduo erravit, nec in urbem venit. Ut opinor*, inquit Turnebus, *iſti nugatori diceretis: Non quærimus, qua non ſit eundum, ſed qua minimo negotio, nullo periculo, brevi compendio, in urbem veniendum ſit*. Quam eruditi hominis cenſuram ſi traducas ad Tullii interpretes, nihil feceris præter æquum & bonum. Quare optandum fuit, ut hanc notarum ſilvam cum denſarent multi, otio abundantes, ac, ſi volumus, etiam doctrina; alii non minore judicio ſublucarent.

Anno MDXXXIX, Baſileæ in lucem prodiit *Bibliotheca Commentariorum in M. T. Ciceronis Orationes*, volumen ingens: cui alterum tantum molis acceſſit Lugduni, anno MDLIV. At rejectis fere omnibus, qui tum in corpus illud coaluerant, alios, nec fortaſſe pauciores, in ſuam collectionem admiſit *Joannes Georgius Grævius*, Criticorum noſtra ætate princeps. Voluine igitur, *ab imo ad ſummum totus moduli bipedalis*, cum heroe memet componere? Quod literati homines, etiam tacente me, intelligent, id me palam atque ultro profitentem exaudiat quivis e populo, ſibi a me vix offerri aliud, quam derivationem ubertatis Grævianæ. Plenis effudit, non tam manibus, quam calathis, flores omnis generis, atque herbas: legendi laborem commiſit lectorum patientiæ, judi-

judicio delectum permiſit. Itaque cum viderem ex hac tanta copia, ſi quorumdam expleatur curioſitas, ſatietatem longe pluribus ſuboriri; meam iis dedicavi operam, qui neceſſariis contenti, in ſuperfluitate nauſeant.

Proinde non id ſpectavi, quod eſt ultra ſpem omnem, & neque annotationum Græviana congeries, neque humana ſedulitas ulla conſequetur, ut in Cicerone nihil difficultatis ſuperſit. Erunt ſemper quæ non intelligas: & quo fiet tibi notior Cicero, & familiarior, eo ſenties magis, vanos eſſe promiſſores, quicunque perſuadere volent, ampliſſima luce, quam attulerint, omnem eſſe diſcuſſam caliginem. At factum bene, quod loci omnes illi, qui lucem pertinaciter recuſant, non plurimi ſunt numero, & legendi fructum non excludunt. Quis in amnem multa riparum amœnitate inumbratum deſcendere aliquando noluit, quod in fundo lapillos fortaſſe aliquos conſpiceret? Tu vero immerge te in hoc amœniſſimum eloquentiæ atque elegantis doctrinæ flumen: ejus te copia ac ſuavitate totum perfunde. Interea litigent in obſcuris & ignorabilibus Critici. Tu ex iis, quæ tam multa in Cicerone perſpicua ſunt, præcepta bene & vivendi, & ſentiendi, & dicendi haurias; ab eoque diſcedas, non ſolum doctior, & facundior, ſed, quod præ cæteris optandum, melior.

Jam ad id, quod tantiſper omiſi, ut redeam: ſi Græviana e meſſe lectas tantum ſpicas, non ipſam huc omnem comportavi; non tamen hic nihil eſt, quod illic non ſit. Præterquam quod enim multa aſperſi, vel a me animadverſa, vel ab aliis: quod facile intelligit, qui noſtra cum Grævianis conferre voluerit: *Frontonis Ducæi* * commentariolum e bibliothecæ Regiæ, non dicam pulvere, qui nullus ibi eſt, ſed forulis excitavi. Quis autem Fronto Ducæus fuerit, qua doctrina, qua elegantia, nemo neſcit. Aliquid

in

* In Orat. *de Prov. Conſul.* & in *Philipp.* XI.

Digitized by Google

in Verrinas mutuabor a *Nicolao Hortenſio*, Viromanduo, qui etſi nihil admodum novi affert, vetera tamen brevius proponit nonnunquam, ac planius. Accedet huc etiam aliquid e *Clavi Ciceroniana*, quam nuper confecit *Joannes Auguſtus Erneſtus*, Germanus, vir eruditus inter paucos. Plura ſuppeditabunt Patavini duo literarum doctores, *Jacobus Facciolatus*, & *Marcus Antonius Ferratius*, qui cum ſe ad illuſtrandas Ciceronis orationes contuliſſent, id præſtitere, quod ab hominibus poterat probæ latinitatis, ac Romanarum antiquitatum valde peritis expectari. Plura item, nec dubito, præbuiſſet *Hieronymi Lagomarſini*, Rhetoris Florentini, diligens induſtria, qui, dum hæc Pariſiis molior, ipſe Venetiis has ipſas Orationes edit, cum veteribus ducentis codicibus, ut fama eſt, collatas ac recognitas. Quod unum licebit, ſi ante Veneti tomi ad nos commeent, quam ultimus meus officinam reliquerit, in hunc mantiſſa ex illis collecta conferetur. Italiæ gratulemur interim, bonarum artium parenti, quod egregiorum hominum, quos ipſa peperit, ſtudiis æterna ſit Latinæ facundiæ, in majorum ſuorum ac ſuis ſedibus, propagatio.

Quod ſupereſt: de tribus illis, quæ ante annum, deque his totidem, quæ nunc emitto, voluminibus, quid aliud exiſtimare poſſim, niſi id contigiſſe mihi ex laſſitudine, quod pleriſque aliis *opere in longo?* ac mihi etiam magis, ut qui molem hanc ſolus ſuſtineam. Quædam aut prætermiſſa fuerint, quæ poſita oportuerat: aut ſecus, quam oportuerat, poſita. Quamobrem omnes, qui plus vulgo in his rebus vident, oro per communia literarum ſacra, atque obteſtor, ne indignum putent, omiſſa ſuggerere, & male poſita emendare. Utriſque in ultimo volumine dabitur locus; atque ibi tum oſtendam, ſi quid accepero, ſcire me quod ille ait, *benignum* eſſe, ac *plenum ingenui pudoris*, *fateri per quos profeceris*. Verbum non addo: ne hæc præfatio id vitium, a cujus reprehenſione orſa eſt, habere videatur.

ORA-

Google

M. TULLII CICERONIS ORATIONES.

PRO PUBLIO QUINTIO.

ORATIO I.

ARGUMENTUM.

SOcietas fuerat mercaturæ cauſa inter C. *Quintium* , & *Sex. Nævium . Mortuo* C. *Quintio* , *jus* & *bona ſocietatis ad Publium ejus fratrem ex bereditate pervenerunt . Hinc , ut fere fit , lis orta cum ſocio Nævio de rebus dividendis : in qua ita per aliquod tempus velitatum eſt , ut Quintius denique ſive ſocordia ſua , ſive Nævii inſidiis vadimonium deſeruiſſe videretur. Quare quæ fuerat cauſa* meriti , *facta eſt cauſa* ordinis , *ut noſtrorum judiciorum formulis utar , tironum gratia . Cum enim litigatore uno vadimonium deſerente , alter bonorum ejus poſſeſſionem a prætore poſtulare poſſet , Nævius ajebat , ſe* & *edictum*

obtinuiſſe Prætoris, *&* *bona poſſediſſe*. *Volebat Quintius cauſam inſtaurare de rebus ſocietatis; nec Dolabella prætor vetabat*, *dummodo ſatiſdaret judicatum ſolvi*. *Satiſdare autem debebat is*, *qui vadimonium non ſtitiſſet*, *&* *poſſeſſionem bonorum ſuorum amiſiſſet*, *ea ratione*, *quæ affertur infra*. *Quod ſi nollet ſatiſdare*, *Prætor jubebat*, *ut ſponſione adverſarium provocaret*, *hoc eſt certam pecuniam ſponderet*, ni probaret, bona ſua edicto Prætoris poſſeſſa non eſſe, *&* *in hanc formulam litem conteſtaretur*. *Utrumque erat illi incommodum*. *In primo enim infamiam ſubibat*, *quod fateretur*, *ſe vadimonium deſeruiſſe; in altero cogebatur priore loco cauſam dicere*, *hoc eſt actoris partes ſuſcipere*, *cum re vera reus eſſet*. *Maluit ex ſponſione agere*. *Genus igitur cauſæ hujus judiciale eſt*: *ipſa vero cauſa privata*. *Status conjecturalis eſt*, Utrum bona Quintii ex edicto Prætoris a Nævio poſſeſſa ſint. *Judex datus eſt a Prætore C. Aquilius Gallus juriſconſultus*, *Q. Mutii auditor*, *quem Cicero ſupra modum laudat in Orat. pro Cæcin.* cap. 17. *Is autem juriſperitos tres in conſilium advocavit*, *P. Quintilium*, *M. Marcellum*, *&* *L. Lucilium*. *Acta eſt cauſa in comitio*, *ubi privata judicia fieri ſolebant*, *M. Tullio Decula*, *&* *Cn. Cornelio Dolabella Coſſ. anno U. C. 672*. *Sylla dictatore*, *cum Cicero ageret ætatis annum 26*, *ut contendit Gellius*, lib. 15. cap. 28. *Albertus Fabricius in Latina Bibliotheca*, lib. 1. cap. 8. *actam putat anno U. C. 673. poſt idus Mart. Quæ fuit etiam ſententia And. Schotti*, *Tullianarum Quæſt.* lib. 4. cap. 7.

Partes Orationis quinque ſunt; exordium, *narratio*, *partitio*, *confirmatio*, *peroratio*. *Quibus adde amplificationem*, *ſive ipſa per ſe conſtet*, *ſive ad perorationem ſit referenda*. FACCIOLATUS.

Præter adnotationes pauciſſimas, *quæ ſubſcriptum habebunt nomen aliud*, *cæteras omnes*, *tum in hanc orationem*, *tum in eam quæ proxime ſequitur*, *acceptas referes viro inter Grammaticos excellenti*, *Jacobo Facciolato*, *qui* Exercitationes in duas priores Ciceronis orationes *Patavii non ita pridem edidit*, *in quibus*, *ut ipſe admonet*, *de te*, *bone Lector*, *cogitavit*. Qui veteres, *inquit*, ſcriptores interpretandos ſuſcipiunt, non omnes eodem ſpectant. Alii enim hac via & ratione; eruditionis fa-

ſamam aucupantur : alii Criticæ artis peritiam jactare volunt: quidam etiam interpretandi ſpecie , bibliothecis ſuis , & antiquis monumentis lucem quærunt . *Facciolatus vero , interpretis vocem & vim meditatus , non alio conſilio ſcripſit , niſi ut iis conſulat , qui Ciceronem cognoſcere volunt , & quam minimo labore cognoſcere . Paucis igitur verbis , quæ ſunt explicanda , explicat ; neque uſquam Ciceronis contextum per longas commentationes oculis ſubduxit . Quod ſi cunctas ejuſdem Orationes interpretatus eſſet , mihi dediſſet immunitatem magni quidem muneris , nulluſque in hoc meo Commentariorum delectu fuiſſet labor .* Olivet.

1. QUÆ res in civitate duæ plurimum poſſunt , hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore , ſumma gratia [1] , & eloquentia : quarum alteram , C. Aquili , vereor [2] ; alteram , metuo . Eloquentia Q. Hortenſii , ne me dicendo [3] impediat , nonnihil commoveor : gratia Sex. Nævii ne P. Quintio noceat , id vero non mediocriter pertimeſco . Neque hoc tantopere querendum videretur , hæc ſumma in illis eſſe , ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria . Verum ita ſe res habet , ut ego , qui neque uſu ſatis , & ingenio parum poſſum , cum patrono diſertiſſimo comparer : P. Quintius , cui tenues opes , nullæ facultates , exiguæ amicorum copiæ ſunt , cum adverſario gratioſiſſimo contendat .

Illud quoque nobis accedit incommodum , quod M. Junius [4] , qui hanc cauſam , Aquili , aliquoties [5] apud te egit ,

1 *Gratia*] Ad hunc locum hæc habet Hotomanus: *Gratia , copia eſt plurimorum amicorum , ut ſcribit Aſconius .* Verum , quamvis hoc loco *Gratia* ſumatur pro πολυφιλία , tamen generatim atque univerſe conſiderata , eſt benevolentia , & favor modo unius hominis , modo plurium ; cujus rei paſſim occurrunt exempla . Sic *gratioſus* dicitur aliquis promiſcue apud unum , & apud plures.

2 *Vereor*] Eloquentiam vereor , gratiam metuo . *Vereor* minorem vim habet , quam *metuo* . Idem de Seneſt. cap. 11. *Metuebant eum ſervi , verebantur liberi .*

3 *Dicendo*] Sic noſtri quatuor editores. Grævius vero , *in dicendo* , quod Urſinus & Gruterus in ſuis manuſcriptis legi teſtantur. *Olivetus .*

4 *M. Junius*] Hunc M. Junium Cicero III de Legibus ſodalem ſuum appellat , qui ſcripſerat ad patrem ſuum de poteſtate & jure magiſtratuum. *Paſſeratius .*

5 *Aliquoties*] Hotomanus , *apparet* , inquit , *aliquoties ampliatam hanc cauſam fuiſſe .* Interpretationem hanc ſumpſit a Manutio , ab

homo & in aliis cauſis exercitatus, & in hac multum, & ſæpe verſatus, hoc tempore abeſt, nova legatione [6] impeditus: & ad me ventum eſt, qui, ut ſumma haberem cætera; temporis quidem certe vix ſatis habui, ut rem tantam, tot controverſiis implicatam, poſſem cognoſcere. Ita, quod mihi conſuevit in cæteris cauſis eſſe adjumento, id quoque in hac cauſa deficit. Nam, quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta ſit, niſi tempus & ſpatium datum ſit, intelligi non poteſt.

Quæ quo plura ſunt, C. Aquili, eo te, & hos, qui tibi in conſilio adſunt, meliori mente noſtra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. Quod ſi tu judex nullo præſidio fuiſſe videbere contra vim & gratiam, ſolitudini, atque inopiæ: ſi apud hoc conſilium ex opibus, non ex veritate cauſa pendetur: profecto nihil eſt jam ſanctum, atque ſincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujuſquam, gravitas & virtus judicis conſoletur. Certe aut apud te, & eos, qui tibi adſunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulſa vi & gratia, locum, ubi conſiſtat, reperire non poterit.

II. Non eo dico, C. Aquili, quo mihi veniat in dubium tua fides, & conſtantia; aut quo non in his, quos tibi advocaſti, viris electiſſimis civitatis, ſpem ſummam habere P. Quintius debeat. Quid ergo eſt? Primum magnitudo periculi ſummo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus ſæpe ei venit

eo deinde Freigius, poſtremo Grævius. Non facile probabitur ab eo, qui legat, ac ſerio perpendat Ciceronis verba c. 10. *Inſtat Hortenſius, ut eat in conſilium; a me poſtulat, ne dicendo tempus abſumam: queritur, priore patrono cauſam defendente, nunquam perorari potuiſſe: non patiar iſtam manere ſuſpicionem, nos rem judicari nolle*. Ergo M. Junius aliquoties cauſam egerat, & Cicero rurſus agebat, quod nondum *perorari potuiſſet*, quod nondum Aquilius *iſſet in conſilium*, quod *tempus dicendo eſſet abſumptum*: itaque ſuſpicio erat, Quintium, & Quintii patronos *rem judicari nolle*. Hinc ſatis, opinor, manifeſte conſtat, cauſam non fuiſſe *ampliatam*. Non enim poterat *ampliari*, niſi judices iviſſent in conſilium, & rem judicaſſent. Tunc enim per tabellas N. L. hoc eſt, *Non liquet*, pronuntiabatur, cauſam *amplius* eſſe cognoſcendam. Hinc Sigonius de Jud. lib. 2. cap. 22. *Ampliatio ex incerta judicum ſententia nata eſt*. Ad hæc Aſconius lib. 1. in Verrem, cap. 9. de ampliatione: *Ea pars, interpoſita dilatione, dicebat, in cujus peroratione videbatur obſcuritas*. Atqui ex loco Ciceronis allato hæc cauſa, *priore patrono defendente, nunquam perorata eſt*. Igitur neque ampliata.

6 *Nova legatione*] Non conſtat qua legatione, certe improviſa.

venit in mentem poteſtatis, quam æquitatis tuæ: propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita poſita eſt, ſæpius illud cogitant, quid poſſit is, cujus in ditione, ac poteſtate ſunt, quam, quid debeat facere.

Deinde habet adverſarium P. Quintius verbo, Sex. Nævium; re vera, hujuſce ætatis homines diſertiſſimos, fortiſſimos, ornatiſſimos noſtræ civitatis, qui communi ſtudio, ſummis opibus Sex. Nævium defendunt: ſi id eſt defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere poſſit. Nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquili, dici, aut commemorari poteſt, quam me, qui caput alterius, famam, fortunaſque defendam, priore loco [7] cauſam dicere: cum præſertim Q. Hortenſius, qui hoc judicio partes accuſatoris obtinet, contra me ſit dicturus, cui ſummam copiam, facultatemque dicendi natura largita eſt? Ita ſit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adverſarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus poteſtas adempta nobis erit: & ſi qua in re, id quod parati ſunt facere, falſum crimen, quaſi venenatum aliquod telum, jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit.

Id accidit prætoris [8] iniquitate [9], & injuria: primum, quod contra omnium conſuetudinem, judicium prius de probro [10], quam de re [11], maluit fieri: deinde, quod ita conſtituit id ipſum judicium, ut reus, antequam verbum accuſatoris audiſſet, cauſam dicere cogeretur; quod eorum gratia & potentia factum eſt, qui, quaſi ſua res aut honos agatur, ita

7 *Priore loco*] Quia ſponſionem facere coactus erat, priore loco dicere debebat, quaſique actoris partes ſuſtinere, cum revera defenderet. V. Argum.

8 *Prætoris*] Cn. Cornelii Dolabellæ, prætoris urbani, qui, propoſito annuo edicto, jus dicebat inter cives in privatis cauſis, id eſt, judicem, jurifque formulam dabat: ipſe vero non judicabat. Eodem modo prætor peregrinus jus dicebat inter cives & peregrinos, non judicabat. *Manutius*.

9 *Iniquitate*] Quam in jus dicenie ponimus, cum varie & non æquabiliter omnibus jus dicit: ſed aut gratia inflectitur, aut potentia infringitur, aut adulteratur pecunia. Iniquitati autem æquabilitas opponitur. *Hotomanus*.

10 *De probro*] Utrum vadimonium deſeruerit Quintius, ideoque ejus bona ex edicto poſſeſſa ſint.

11 *De re*] De qua princeps erat controverſia diſceptanda judicio *pro ſocio*.

Digitized by Google

ita diligenter Sex. Nævii ſtudio, & cupiditati morem gerunt: & in ejuſmodi rebus opes ſuas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem, nobilitatemque poſſunt, eo minus, quantum poſſint, debent oſtendere.

Cum, tot tantiſque difficultatibus affectus atque afflictus, in tuam, C. Aquili, fidem, veritatem, miſericordiam P. Quintius confugerit: cum adhuc ei propter vim adverſariorum non jus par, non agendi poteſtas eadem, non magiſtratus æquus reperiri potuerit: cum ei ſummam per injuriam omnia inimica atque infeſta fuerint: te, C. Aquili, voſque, qui in conſilio adeſtis, orat, atque obſecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco conſiſtere, & confirmari patiamini.

III. Id quo facilius facere poſſitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum geſta & contracta ſit, cognoſcatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater: ſane cæterarum rerum [12] paterſfamilias & prudens, & attentus, una in re paulo minus conſideratus, qui ſocietatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita inſtituto, ut jura ſocietatis, & officia certi patrisfamilias noſſe poſſet: non quod ei deeſſet ingenium: nam neque parum facetus ſcurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco [13] eſt unquam exiſtimatus. Quid ergo eſt? Cum ei natura nihil melius, quam vocem, dediſſet; pater nihil, præter libertatem, reliquiſſet; vocem in quæſtum contulit: libertate uſus eſt, quo impunius dicax eſſet.

Quare quod ſocium tibi [14] eum velles adjungere, nihil erat, niſi ut in tua pecunia [15] condiſceret, qui pecuniæ fructus eſſet. Tamen inductus conſuetudine, ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, ſocietatem earum rerum, quæ in Gal-

12 *Cæterarum rerum*] Conſtructio Græca, in qua per ellipſim deeſt περὶ.

13 *Inhumanus præco*] Nimis acerbus & moleſtus. Alii legunt *invenuſtus*. Præcones porro auctionarios dicaces fuiſſe conſtat ex Apulejo, lib. 8. Metamorph. & ex Cicerone pro Planc. c. 14. tum ex eodem in Brut. cap. 46. ubi multa de facetiis Granii præconis.

14 *Tibi*] De quocunque dixit, pro, quod eum ſibi quiſquam ſocium vellet adjungere. *Manutius*.

15 *In tua pecunia*] Quia cum Nævius nihil haberet, non poterat pecuniæ fructum, niſi ex aliena pecunia cognoſcere. *Pecunia* hic ſumitur pro rebus omnibus, quæ ſunt in patrimonio.

Digitized by Google

Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & ruſtica [16] ſane bene culta & fructuoſa. Tollitur ab atriis Liciniis [17], atque a præconum conſeſſu in Galliam Nævius, & trans Alpes uſque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adoleſcentulo quæſtum ſibi inſtituiſſet ſine impendio [18]; poſteaquam neſcio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæſtu contentus eſſe non poterat. Nec mirum [19], ſi is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæſiverat, magno ſibi quæſtui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad ſe in privatam domum ſevocabat. Qua in re ita diligens erat, quaſi ii, qui magna fide ſocietatem gererent, arbitrium pro ſocio [20] condemnari ſolerent. Verum his de rebus non neceſſe habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare. Tametſi cauſa poſtulat; tamen, quia poſtulat, non flagitat [21], præteribo.

IV. Cum annos jam complures ſocietas eſſet, & cum ſæpe ſuſpectus Quintio Nævius fuiſſet, neque ita commode poſſet rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione geſſerat; moritur in Gallia Quintius, cum adeſſet Nævius; & moritur repentino. Heredem teſtamento reliquit hunc P. Quintium: ut, ad quem ſummus mœror morte ſua veniebat, ad eundem ſummus honos [22] quoque perveniret. Quo mortuo,

16 *Pecuaria, & ruſtico*] Armenta, & prædia.

17 *Atriis Liciniis*] Atriis auctionariis, ut ab eodem Cicerone dicuntur in prima contra Rullum, cap. 3.

18 *Sine impendio*] Quia vocis proprie loquendo nullum impendium eſt. Sed veretur Paſſeratius, ne quid lateat obſcœnum.

19 *Nec mirum*] Si, qui ex re minima & per ſe ipſa non venali fructum tulerat, is multo majorem fructum ex pecunia, & rebus vere venalibus colligendum ſibi putabat.

20 *Arbitrium pro ſocio*] Grævius tollit *arbitrium*: Budæus legit *arbitrii*: Hotomanus *arbitrio*: Manutius *ad arbitrium*. Senſus eſt, quaſi qui fraudentur, non qui fraudent, condemnari ſoleant in judicio, quod dicitur *pro ſocio*. Facciol. In judicio, quod pro ſocio conſtituitur. Quod ideo vocatur arbitrium. Non quia revera ſit, ſed quia, cum in ea formula, quam prætor judici dat, additur, *Ex fide bona*, id eſt, ut ex æquo bonoque judicet, arbitrii ſimile videtur. In arbitriis autem, quæ vere arbitria ſunt, non accipitur a prætore formula. Mihi videtur vox *arbitrium*, ex ora libri, ubi erat adſcripta & notata, quaſi ſubaudienda, in Ciceronis orationem translata eſſe. Nam ita loquitur pro Flacco: *Nicomedes & furti, & pro ſocio damnatus eſt*. Hoc eſt in arbitrio, ſeu judicio pro ſocio eſt damnatus. Sic *pro ſocio* ſimpliciter appellatur *actio pro ſocio*, ut conſtat ex lib. 17. 2. Pandect. 2. & Codic. Juſtin. IV. 37. *Grævius*.

21 *Poſtulat, non flagitat*] *Flagitare* ſignificat rem ſibi debitam vehementer poſcere. Itaque majorem vim habet, quam *poſtulare*. Facciolatus.

22 *Summus honos*] Quia non utile ſolum, ſed perhonorificum erat inſtitui heredem.

Digitized by Google

tuo, nec ita multo poſt in Galliam proficiſcitur Quintius. Ibi cum iſto Nævio familiariter vivit. Annum fere una ſunt, cum & de ſocietate inter ſe multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interpoſuit Nævius, aut ſocietatem ſibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuiſſe. Cum æris alieni aliquantulum eſſet relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari [23] oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone ſe facturum eſſe proſcribit, earum rerum, quæ ipſius erant privatæ. Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode poſſe eo tempore, quæ proſcripſiſſet, vendere. Romæ ſibi nummorum facultatem eſſe, quam, ſi ſaperet, communem exiſtimaret, pro fraterna illa neceſſitudine, & pro ipſius affinitate. Nam P. Quintii conſobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius: credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Auctionem velle facere deſiſtit: Romam proficiſcitur: decedit ex Gallia Romam ſimul Nævius.

Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuiſſet; per te, C. Aquili, decidit [24] P. Quintius, quod liberis ejus diſſolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter ærariam rationem [25] non ſatis erat in tabulis inſpexiſſe, quantum deberetur, niſi ad Caſtoris [26] quæſiſſet, quantum ſolveretur. Decidis, ſtatuiſque tu propter neceſſitudinem, quæ tibi cum Scapulis eſt, quid iis ad denarium [27] ſolveretur.

V. Hæc omnia Quintius agebat auctore, & conſuaſore Nævio. Nec mirum, ſi ejus utebatur conſilio, cujus auxilium ſibi

23 *Quibus nominibus pecuniam Romæ curari.*] *Curare pecuniam*, curare ut pecunia detur & ſolvatur. *Nomen* autem dicitur, quidquid in accepti vel expenſi tabulas refertur. Videtur autem in pactione cautum fuiſſe, ut ea pecunia Romæ redderetur. *Hotomanus*.

24 *Per te .... decidit*] Opera tua tranſegit, ut in re obſcura.

25 *Propter ærariam rationem*] Propter varietatem pecuniæ Gallicæ, & Romanæ.

26 *Ad Caſtoris*] Ad ædem Caſtoris, ubi publica pecunia ſervabatur, & omnis de re nummaria controverſia componebatur. Alii, *a Quæſtoribus*.

27 *Ad denarium*] Ad monetam Romanam. Aquilius enim rationes Gallica moneta, aut alia contractas ad denarium Romanum iniit, & expedivit.

ſibi paratum putabat. Non modo enim pollicitus erat in Gallia: ſed Romæ quotidie, ſimul atque ſibi hic annuiſſet, numeraturum ſe dicebat. Quintius porro iſtum poſſe facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia cauſa, cur mentiretur, non erat, non putabat. Quaſi domi nummos haberet, ita conſtituit Scapulis ſe daturum. Nævium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixiſſet.

Tum iſte vir optimus (vereor, ne ſe derideri putet, quod iterum jam dico, optimus) qui hunc in ſummas anguſtias adductum putaret; ut eum ſuis conditionibus in ipſo articulo temporis adſtringeret, aſſem ſeſe negat daturum, niſi prius de rebus rationibuſque ſocietatis omnibus decidiſſet: & ſciſſet, ſibi cum Quintio controverſiæ nihil futurum. Poſterius, inquit, iſta videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (ſi tibi videtur) quod dixiſti. Negat ſe alia ratione facturum, quod promiſiſſet; non plus ſua referre, quam ſi, cum auctione venderet [28], domini juſſu quippiam promiſiſſet.

Deſtitutione illa perculſus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert [29]: in Galliam mittit, ut ea, quæ proſcripſerat, venirent: deteriore tempore abſens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione diſſolvit. Tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam ſuſpicaretur aliqua de re fore controverſiam, videret, ut quam primum, & quam minima cum moleſtia tota res tranſigeretur. Dat iſte amicum M. Trebellium: nos communem neceſſarium, qui iſtius domi erat educatus, & quo utebatur iſte plurimum, propinquum noſtrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat: iſte mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res eſſe in vadimonium [30] cœpit. Cum vadimonia ſæpe dilata eſſent, & cum

 ali-

28 *Auctione venderet*] Hoc eſt, præconem ageret: præco enim auctionarius promittit, dominus præſtat.

29 *Paucos dies aufert*] Dilationem paucorum dierum impetrat.

30 *Vadimonium*] Eſt ſponſio quædam comparendi ſtato die (erat autem plerumque tertius) in judicium vel per ſe, vel per procuratorem. Si quis vadimonium deſeruiſſet, & infamia notabatur, & ejus bona edicto prætoris ab adverſario poſſidebantur. Hinc *vadari* eſt in judicium vocare; & *vadimonium deſerere* idem, quod Ital. *cader in contumacia:* Gall. *ne point comparoitre*, *faire defaut*. Adverte hic contra Manutii opinionem, rem eſſe in vadimonio conſueviſſe, cum ageretur apud

aliquantum temporis in ea re eſſet conſumptum, neque quidquam perfectum eſſet: venit ad vadimonium [31] Nævius.

VI. Obſecro te, C. Aquili, voſque, qui adeſtis in conſilio, ut diligenter attendatis, ut ſingulare genus fraudis, & novam rationem inſidiarum cognoſcere poſſitis. Ait, ſe auctionatum eſſe in Gallia: quod ſibi videretur, ſe vendidiſſe: curaſſe, ne quid ſibi ſocietas deberet: ſe jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere: ſi quid agere ſecum velit Quintius, non recuſare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet reviſere, hominem in præſentia non vadatur. Ita ſine vadimonio diſceditur. Deinde Romæ dies xxx fere Quintius commoratur. Cum cæteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficiſci poſſet. Proficiſcitur.

Roma egreditur ante diem II Kalend. Februarii, Scipione & Norbano conſulibus. Quæſo, ut eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina [32], vir bonus, & cum primis honeſtus, una profectus eſt. Cum veniſſent ad vada Volaterrana [33] quæ nominantur, vident perſamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros [34] venales iſti adducebat, L. Publicium; qui ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. Quod niſi ex Publicio [35] narratum Nævio eſſet, non tam cito res in contentionem veniſſet. Tum Nævius pueros circum amicos dimittit; ipſe ſuos neceſſarios [36] ab atriis Liciniis, & a faucibus macelli [37] corrogat, ut ad tabulam Sextiam [38] ſibi adſint hora ſecunda poſtridie. Veniunt frequentes. Teſtificatur iſte, P. Quintium non ſtitiſſe [39], & ſe ſtitiſſe. Tabulæ maximæ [40] ſignis hominum nobilium

apud judices, non autem apud arbitros: *Ex eo tempore res eſſe in vadimonium cæpit*. Hoc eſt, ex quo tempore per arbitros res tranſigi non potuit, ut paulo ante dixerat.

31 *Venit ad vadimonium*] Siſtit ſe ad diem dictam.

32 *Quirina*] Hoc eſt, ex tribu Quirina.

33 *Vada Volaterrana*] In agro Piſano, in ora maris Tyrrheni.

34 *Pueros*] Servos.

35 *Quod niſi ex Publicio*] Ex veterum manuſcriptorum fide Gruterus, & Grævius quædam hinc tollunt, itaque legunt: *Quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum amicos*, &c.

36 *Neceſſarios*] Præcones ab atriis Liciniis, & parum diverſæ farioæ homines.

37 *Faucibus macelli*] Hoc eſt, ab anguſtiis inter Viminalem, & Eſquilias, quæ in macellum deſinunt.

38 *Tabulam Sextiam*] Ad tabernam Sextii argentarii, ubi teſtes ſignarent tabulas deſerti a Quintio vadimonii.

39 *Stitiſſe*] Vadimonium: quaſi vero alter alterum vadatus eſſet. Eſt autem *ſtitiſſe* a *ſiſto*, unde perperam quidam *ſtetiſſe*.

40 *Maximæ*] Quod multorum teſtium nomina continerent.

lium [41] conſignantur : diſceditur . Poſtulat a Burrieno prætore Nævius , ut ex edicto [42] bona poſſidere liceat . Juſſit bona proſcribi ejus, qui-cum familiaritas fuerat , ſocietas erat , aſfinitas , liberis iſtius vivis , divelli nullo modo poterat . Qua ex re intelligi facile potuit , nullum eſſe officium tam ſanctum , atque ſolemne , quod non avaritia comminuere atque violare ſoleat . Etenim ſi veritate amicitia , fide ſocietas , pietate propinquitas colitur : neceſſe eſt , iſte , qui amicum , ſocium , affinem , fama ac fortunis ſpoliare conatus eſt , vanum ſe , & perfidioſum , & impium eſſe fateatur . Libellos [43] Sex. Alphenus , procurator P. Quintii , familiaris & propinquus Sex. Nævii , dejicit : ſervulum [44] unum , quem iſte prehenderat , abducit : denunciat , ſeſe procuratorem eſſe : iſtum , æquum eſſe famæ fortuniſque P. Quintii conſulere , & adventum ejus exſpectare . Quod ſi facere nolit , atque imbiberit [45] ejuſmodi rationibus illum ad ſuas conditiones perducere , ſeſe nihil precari : & , ſi quid agere velit , judicio defendere . Hæc dum Romæ geruntur , Quintius interea contra jus , conſuetudinem , edicta prætorum , de ſaltu, agroque communi a ſervis communibus vi detruditur .

VII. Exiſtima , C. Aquili , modo , & ratione omnia Romæ Nævium feciſſe , ſi hoc , quod per literas iſtius in Gallia geſtum eſt , recte atque ordine factum videtur . Expulſus , atque ejectus e prædio Quintius , accepta inſigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem , qui tum erat in provincia : quem , ut ipſius dignitas poſcit , honoris gratia nomino . Is eam rem quam vehementer vindicandam putarit , ex decretis ejus poteritis cognoſcere .

Alphenus interea Romæ cum iſto gladiatore vetulo quoti-

41 *Nobilium*] Ironice ad imminuendam eorum auctoritatem. Non enim nobiles, qui ab atriis Liciniis , qui a faucibus macelli , qui amici & neceſſarii Nævii abjecti præconis.

42 *Ex edicto*] Quo bona ejus , qui vadimonium deſeruiſſet, adverſario addicebantur.

43 *Libellos*] Publice propoſitos , quibus bona Quintii proſcriberentur . Publicis locis figebantur hi libelli, ut bonorum auctionem certo die futuram edicerent.

44 *Servulum*] Quintii : nam tunc ſervi quoque inter bona habebantur ; hodie utinam non inter mala.

45 *Imbiberit*] In animum induxerit. Sic legit Manutius, & quidem optime ; alii aliter.

die pugnabat . Utebatur populo ſane ſuo [46] , propterea quod iſte caput petere [47] non deſinebat . Iſte poſtulat , ut procurator judicatum ſolvi ſatiſdaret [48] . Negat Alphenus , æquum eſſe procuratorem ſatiſdare , quod reus ſatiſdare non deberet , ſi ipſe adeſſet . Appellantur tribuni [49] : a quibus cum eſſet certum auxilium petitum , ita tamen diſceditur , ut idibus Septembribus P. Quintium ſiſti Sex. Alphenus promitteret .

VIII. Venit Romam Quintius: vadimonium ſiſtit . Iſte , homo acerrimus , bonorum poſſeſſor , expulſor , ereptor , annum & ſex menſes nihil petit : quieſcit : conditionibus hunc , quoad poteſt , producit [50] : a Cn. Dolabella denique prætore poſtulat , ut ſibi Quintius judicatum ſolvi ſatiſdet , ex formula , *quod ab eo petat* , *cujus* , *ex edicto prætoris* , *bona dies* XXX *poſſeſſa ſint* . Non recuſabat Quintius , quin ita ſatiſdare juberet [51] , ſi bona poſſeſſa eſſent ex edicto . Decernit : quam æquum , nihil dico : unum hoc dico , novum : & hoc ipſum tacuiſſe mallem , quoniam utrumque quivis intelligere potuiſſet . Jubet P. Quintium ſponſionem [52] cum Sex. Nævio facere , *ni bona ſua ex edicto P. Burrieni prætoris dies* XXX *poſſeſſa eſſent* . Recuſabant , qui aderant tum Quintio . Demonſtrabant , de re [53] judicium fieri oportere , ut aut uterque inter ſe , aut neuter ſatiſdaret : non neceſſe eſſe famam alterius in judicium venire . Clamabat porro ipſe Quintius , ſeſe idcirco nolle ſatiſdare , ne videretur judicaſſe , bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe . Sponſionem porro ſi iſtiuſmodi faceret : ſe (id quod nunc

46 *Populo ſane ſuo*] Sibi favente , quaſi in pugna gladiatoria .

47 *Caput petere*] Hoc eſt , exiſtimationem oppugnare . Ludit in allegoria gladiatoris .

48 *Satiſdaret*] Satiſdare , unde *ſatiſdatio* , eſt ſponſores locupletes dare . Hinc *ſatiſdare judicatum ſolvi* , eſt ſponſores dare , qui periculo ſuo litis æſtimationem ſolutum iri promittant . Cogebantur autem ſatiſdare , qui vadimonium deſeruerant , ſi vellent litem inſtaurare , tum ne rurſus impune fallerent , tum etiam quia credebantur ſolvendo non eſſe , quod eorum bona prætoris edicto adverſarii poſſiderent . De aliis ſatiſdationum generibus , vide Sigonium , lib. I. de Jud.

49 *Tribuni*] Ut intercedant prætoris decreto .

50 *Producit*] Propoſitis conditionibus rei tranſigendæ , differt judicium .

51 *Juberet*] Dolabella prætor . Alii *juberetur* , & referunt ad Quintium .

52 *Sponſionem*] Ne calumniantes litigatores impune diſcederent , cogebantur certæ pecuniæ ſponſione adverſarios laceſſere in ea verba , *ni res ita eſſet* , &c. Pecunia dicebatur *ſacramentum* , quod victi pars olim ob ærarii inopiam in uſum ſacrificiorum inſumeretur . Provocatio vero illa , & mutua promiſſio *ſponſio* appellabatur . Qui ſacramento provocabat , actor erat , & priore loco dicebat ; qui vero ex provocatione contendebat , rei perſonam ſuſtinebat .

53 *De re*] Hoc eſt , de rebus ſocietatis , non de deſerto vadimonio .

Digitized by Google

nunc evenit) de capite ſuo priore loco [54] cauſam eſſe dictum. Dolabella (quemadmodum ſolent homines nobiles: ſeu recte, ſeu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo noſtro loco [55] natus aſſequi poſſet) injuriam facere fortiſſime perſeverat: aut ſatiſdare, aut ſponſionem jubet facere: & interea recuſantes noſtros advocatos acerrime ſubmoveri.

IX. Conturbatus ſane diſcedit Quintius; neque mirum, cui hæc optio tam miſera, tamque iniqua daretur, ut aut ipſe ſe capitis damnaret, ſi ſatiſdediſſet: aut cauſam capitis, ſi ſponſionem feciſſet, priore loco diceret. Cum in altera re [56] cauſæ nihil eſſet, quin ſecus judicaret ipſe de ſe; quod judicium graviſſimum eſt: in altera ſpes eſſet ad talem tamen virum judicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attuliſſet gratiæ; ſponſionem facere maluit: fecit. Te judicem, C. Aquili, ſumpſit: ex ſponſo [57] egit. In hoc ſumma judicii, cauſaque tota conſiſtit.

Judicium eſſe, C. Aquili, non de re pecuniaria, ſed de fama fortuniſque P. Quintii vides. Cum majores ita conſtituerint, ut qui pro capite diceret, is poſteriore loco diceret: nos, inaudita criminatione accuſatorum, priore loco cauſam dicere intelligis. Eos [58] porro, qui defendere conſuerunt, vides accuſare: & ea ingenia converti ad perniciem, quæ antea verſabantur in ſalute atque auxilio ferendo. Illud etiam reſtiterat; quod heſterno die fecerunt, ut te in jus [59] adducerent, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, præſtitueres: quam rem facile a prætore impetraſſent, niſi tu, quod eſſet tuum jus & officium, parteſque, docuiſſes [60]. Neque nobis adhuc, præter te, quiſquam fuit, ubi noſtrum jus contra illos

54 *Priore loco*] Dolet igitur orator, Quintio impoſitam eſſe conditionem prorſus iniquam, ut quamvis reus eſſet, quippe de ejus fortunis & fama agebatur, tamen priore loco diceret ex vi ſponſionis, quam facere juſſus erat. Moris enim fuit, quemadmodum hodie quoque moris eſt, ut actor priore loco diceret, reus poſteriore.

55 *Noſtro loco*] Cicero equeſtri loco natus erat.

56 *In altera re*] Si ſatiſdediſſet, inficiari non poterat, quin ipſe de ſe minus recte judicaret.

57 *Ex ſponſo*] Alii *ex ſponſu*. Hoc eſt, ex ſponſione actionem inſtituit.

58 *Eos*] Hortenſium.

59 *In jus*] Ad prætorem, cujus erat jus dicere.

60 *Docuiſſes*] Carpit inſcitiam Dolabellæ.

los obtineremus : neque illis unquam ſatis fuit illud obtinere, quod probari omnibus poſſet. Ita ſine injuria potentiam levem [61] atque inopem eſſe arbitrantur.

X. Verum, quoniam tibi inſtat Hortenſius, ut eas in conſilium [62] : a me poſtulat, ne dicendo tempus abſumam : queritur, priore patrono cauſam defendente, nunquam perorari potuiſſe : non patiar, iſtam manere ſuſpicionem, nos rem judicari nolle. Nec illud mihi arrogabo, me poſſe cauſam commodius demonſtrare, quam antea demonſtrata ſit : neque tamen tam multa verba faciam : propterea quod & ab illo, qui ante dixit, informata jam cauſa eſt : & a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare [63] multa poſſum, brevitas poſtulatur, quæ mihimet ipſi amiciſſima eſt. Faciam, quod te ſæpe animadverti facere, Hortenſi : totam cauſæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id ſemper facis [64], quia ſemper potes : ego in hac cauſa faciam, propterea quod in hac videor poſſe facere. Quod tibi natura dat, ut ſemper poſſis, id mihi cauſa concedit, ut hodie poſſim. Certos mihi fines, terminoſque conſtituam, extra quos egredi non poſſim, ſi maxime velim; ut & mihi ſit propoſitum de quo dicam, & Hortenſius habeat expoſita, ad quæ reſpondeat, & tu, C. Aquili, jam ante animo proſpicere poſſis, quibus de rebus auditurus ſis.

Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Nævi, poſſediſſe ex edicto prætoris. In eo ſponſio facta eſt. Oſtendam primum, cauſam non fuiſſe, cur a prætore poſtulares, ut bona P. Quintii poſſideres : deinde, ex edicto te poſſidere non potuiſſe : poſtremo, non poſſediſſe. Quæſo, C. Aquili, voſque, qui eſtis in conſilio, ut, quid pollicitus ſim, diligenter memoriæ mandetis. Etenim rem facilius totam accipietis, ſi hæc memineritis : & me facile veſtra exiſtimatione [65] revocabitis, ſi extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipſe circumdedi.

61 *Levem*] Inanem, niſi abutantur ad injurias inferendas.

62 *Eas in conſilium*] Sententiam feras.

63 *Neque pronuntiare*] Erat enim Cicero eo tempore magna corporis infirmitate, ut ipſe ait in Brut. cap. 91.

64 *Semper facis*] Notat nimiam Hortenſii in partiendo curam : de qua & Quintilianus, lib. 4. Inſt. cap. 5.

65 *Exiſtimatione*] Qua verebor, ne me tacite reprehendatis.

di. Nego fuiſſe cauſam, cur poſtularet: nego ex edicto poſſidere potuiſſe: nego poſſediſſe. Hæc tria cum docuero, perorabo.

XI. Non fuit cauſa, cur poſtulares. Qui hoc intelligi poteſt? quia Sex. Nævio neque ex ſocietatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei teſtis eſt? idem, qui acerrimus adverſarius. In hac re te, te, inquam, teſtem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutius, poſt mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum ſimul Quintius. Doce, te petiiſſe ab eo iſtam neſcio quam innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem feciſſe: dixiſſe deberi. Debuiſſe concedam.

Moritur C. Quintius: qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit. Heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipſum venit in agrum communem: eo denique, ubi non modo res erat, ſed ratio quoque omnis, & omnes literæ. Quis tam diſſolutus in re familiari fuiſſet, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, diſſimilis, qui cum res ab eo, quicum contraxiſſet, receſſiſſet, & ad heredem perveniſſet, non heredem, cum primum vidiſſet, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? ſi quid in controverſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo jure experiretur [66]? Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui ſuos propinquos, ac neceſſarios, caros & honeſtos eſſe, atque haberi volunt; id Sex. Nævius non faceret, qui uſque eo fervet, ferturque avaritia, ut de ſuis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic propinquo ſuo ullius ornamenti relinquat? Et is pecuniam, ſi qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum nunquam eſt, id datum non eſt, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui ſanguinem vitamque eripere conatur? Huic tu moleſtus eſſe videlicet noluiſti, quem nunc reſpirare libere non ſinis? quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas? Ita credo. Hominem propinquum, tui obſervantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare.

Sæpe,

66 *Experiretur*] *Experiri*, lege agere apud Judices. Vox forenſis.

Sæpe, ut fit, cum ipſe te confirmaſſes, cum ſtatuiſſes de pecunia mentionem facere, cum paratus meditatuſque veniſſes; homo timidus, virginali verecundia, ſubito ipſe te retinebas: excidebat repente oratio. Cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. Id erat profecto.

XII. Credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus peperciſſe. Si debuiſſet, Sexte, petiſſes ſtatim; ſi non ſtatim, paulo quidem poſt; ſi non paulo, at aliquanto; ſex quidem illis menſibus profecto; anno vertente ſine controverſia. Anno & ſex menſibus vero, cum tibi quotidie poteſtas hominis fuiſſet admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere, appellas. Quis tam perditus, ac profuſus nepos, non adeſa jam, ſed abundanti etiam pecunia, ſic diſſolutus fuiſſet, ut fuit Sex. Nævius? Cum hominem nomino, ſatis mihi videor dicere.

Debuit tibi C. Quintius. Nunquam petiſti. Mortuus eſt ille: res ad heredem venit. Cum eum quotidie videres, poſt biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum ſit probabilius, Sex. Nævium ſtatim, ſi quid deberetur, petiturum fuiſſe: an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Reſtat, ut aut ſumma negligentia tibi obſtiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: ſi bonitatem, ridebimus: neque præterea quid poſſis dicere, invenio. Satis eſt argumenti, nihil eſſe debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit.

XIII. Quid, ſi hoc ipſum, quod nunc facit, oſtendo teſtimonio eſſe, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Nævius? Qua de re controverſia eſt? Quod eſt hoc judicium, in quo jam biennium verſamur? Quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? Verumtamen petit. Audiamus. De rationibus & controverſiis ſocietatis vult dijudicari. Sero. Verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro. Pecunia mea tot annos utitur P. Quintius: utatur ſane:

Digitized by Google

ne : non peto. Quid igitur pugnas ? An, quod ſæpe multis in locis dixiſti, ne in civitate ſit ? ne locum ſuum, quem adhuc honeſtiſſime defendit, obtineat : ne numeretur inter vivos ? decernat de vita, & ornamentis ſuis omnibus ? apud judicem cauſam priore loco dicat : &, eam cum orarit, tum denique vocem accuſatoris audiat ? Quid, hoc quo pertinet ? Ut ocyus ad tuum pervenias ? At, ſi id velles, jampridem actum eſſe poterat. Ut honeſtiore judicio conflictere ? At ſine ſummo ſcelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium ſit ? At neque C. Aquilius de capite alterius libenter judicat ; & Q. Hortenſius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquili, refertur ? Pecuniam petit : negamus deberi. Judicium fiat ſtatim : non recuſamus. Num quid præterea ? Si veretur [67], ut res, judicio facto, parata ſit : judicatum ſolvi ſatis accipiat. Quibus a me verbis [68] ſatis accipiet, iiſdem ipſe, quod peto, ſatiſdet [69]. Actum jam poteſt eſſe, C. Aquili. Jam tu potes diſcedere liberatus moleſtia, prope dicam, non minore, quam Quintius.

Quid agimus, Hortenſi ? quid de hac conditione dicimus ? Poſſumus aliquando, depoſitis armis, ſine periculo fortunarum, de re pecuniaria diſceptare ? Poſſumus ita rem noſtram perſequi, ut hominis propinqui caput incolume eſſe patiamur ? Poſſumus petitoris perſonam capere, accuſatoris deponere ? Immo, inquit, abs te ſatis accipiam : ego autem tibi non ſatiſdabo.

XIV. Quis tandem nobis iſta jura tam æqua deſcribit ? Quis hoc ſtatuit, quod æquum ſit in Quintium, id iniquum eſſe in Nævium ? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris poſſeſſa ſunt. Ergo, id ut confitear, poſtulas ; ut, quod nunquam factum eſſe judicio defendimus, id, perinde quaſi factum ſit, noſtro judicio [70] confirmemus.

67 *Si veretur*] Si putat reum ſolvendo non eſſe.

68 *Quibus verbis*] Qua formula.

69 *Satiſdet*] Non recuſabat enim Quintius ſatiſdare, ſed ſatiſdare ſolus ; quaſi vero bonorum ſuorum poſſeſſionem ipſe amiſiſſet, ut propterea judicatum ſolvere non poſſet.

70 *Noſtro judicio*] Quia ſi Quintius ſatiſdediſſet ſolus, ipſe ſe ſuo judicio condemnaſſet.

Inveniri ratio, C. Aquili, non poteſt, ut ad ſuum quiſque quam primum ſine cujuſquam dedecore, infamia, perniciemque perveniat? Profecto, ſi quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud [71], unde hæc omnia naſcuntur. Qui inter tot annos [72] ne appellarit quidem Quintium, cum poteſtas eſſet agendi quotidie: qui, quo tempore primum male agere [73] cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne conſumpſerit: qui, poſtea quam vadimonium quoque miſſum fecerit, hunc per inſidias vi de agro communi dejecerit: qui, cum de re agendi, nullo recuſante, poteſtas fuiſſet, ſponſionem de probro facere maluerit: qui, cum revocetur ad id judicium, unde hæc nata ſunt omnia, conditionem æquiſſimam repudiet: fateatur, ſe non pecuniam, ſed vitam & ſanguinem petere: is non hoc palam dicit? Mihi ſi quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abſtuliſſem: nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioſo judicio, nihil tam copioſa advocatione uterer, ſi petendum eſſet: extorquendum eſt invito, atque ingratiis [74], quod non debet: eripiendum, atque exprimendum eſt: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus eſt: potentes, diſerti, nobiles omnes advocandi ſunt: adhibenda vis eſt veritati: minæ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus & perterritus ipſe cedat. Quæ mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, & cum illum conſeſſum conſidero, adeſſe, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo poſſe. Cum autem ad te, C. Aquili, oculos animumque retuli; quo majore conatu ſtudioque aguntur, eo leviora, infirmioraque exiſtimo.

Nihil igitur debuit, ut tu ipſe prædicas [75]. Quid ſi debuiſſet? continuone cauſa fuiſſet, cur a prætore poſtulares, ut bona poſſideres? Non opinor id quidem neque jus eſſe, ne-

que

71 *Unum illud*] Judicium *pro ſocio* de re pecuniaria.

72 *Inter tot annos*] Vix biennio. Fortaſſe legendum *inter duos annos*; vel, quod ego quidem malim, *integro anno*; quo anno ſimul vixere in Gallia. Nam cum Romam rediiſſent, agere Nævius cœpit.

73 *Male agere*] Petere, quod ſibi non debebatur; & ſocium, ac propinquum ſuum vexare ſine cauſa.

74 *Ingratiis*] Velit nolit. Alii *ingratis* per ſyncopen.

75 *Prædicas*] Non verbo, ſed re.

que cuiquam expedire. Quid igitur demonſtrat? Vadimonium ſibi ait eſſe deſertum.

XV. Antequam doceo, id factum non eſſe, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione, atque ex omnium conſuetudine rem ipſam, & factum ſimul Sex. Nævii conſiderare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, ſocietas, omnes denique cauſæ & neceſſitudines veteres intercedebant. Illicone ad prætorem ire convenit? continuone verum fuit poſtulare, ut ex edicto bona poſſidere liceret? Ad hæc extrema, & inimiciſſima jura tam cupide decurrebas, uti tibi nihil in poſterum, quod gravius, atque crudelius facere poſſes, reſervares?

Nam quid homini poteſt turpius, quid vero miſerius, aut acerbius uſuvenire? Quod tantum evenire dedecus, quæ tanta calamitas inveniri poteſt? Pecuniam [76] ſi cuipiam fortuna ademit, aut ſi alicujus eripuit injuria: tamen, dum exiſtimatio eſt integra, facile conſolatur honeſtas egeſtatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem ſuis utitur; alterius opes, id quod miſerrimum eſt, non expectat: hoc tamen in miſeriis adjumento & ſolatio ſublevatur. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illæ ampliſſimæ fortunæ, ſeu etiam victus veſtituſque neceſſarius ſub præcone cum dedecore ſubjectus eſt; is non modo ex numero vivorum exturbatur, ſed, ſi fieri poteſt, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honeſta ſæpe vitam quoque turpem exornat: vita turpis [77] ne morti quidem honeſtæ locum relinquit.

Ergo hercule, cujus bona ex edicto poſſidentur, hujus omnis fama, & exiſtimatio cum bonis ſimul poſſidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certe, tacite, obſcureque conceditur: cui magiſtri [78] fiunt,

C 2 &

76 *Pecuniam*] Adverte tria membra. Qui ſolam pecuniam amittit, conſolatur ſe fama ſua: qui amittit ſolam famam, conſolatur ſe ſua pecunia: qui vero utrumque amittit, miſerrimus eſt omnium etiam mortuorum. Talis porro eſt Quintius, ſi ejus bona veneant ſub haſta, ob deſertum vadimonium.

77 *Vita turpis*] Locus hic mendoſus videtur. Fortaſſe legendum, *ita turpis*; vel, quod malim, *vita ita turpis* Fac. Hanc emendationem confirmat Joan. Clericus, *Art. Crit. part. III. ſect. 1. cap. 8.*

78 *Magiſtri*] Magiſter, in auctione is dicitur, qui bonis alicujus vendendis præeſt. Et

& domini conſtituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat, pronuntient: de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbiſſimum vivo videntique funus ducitur; ſi funus id habendum ſit, quo non amici conveniunt ad exequias cohoneſtandas, ſed bonorum emptores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas & diſtrahendas.

XVI. Itaque majores noſtri raro id accidere voluerunt; prætores, ut conſiderate fieret, comparaverunt. Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiendi poteſtas non eſt, timide tamen, & pedetentim iſtuc deſcendunt, vi ac neceſſitate coacti, inviti, multis vadimoniis deſertis, ſæpe illuſi ac deſtituti. Conſiderant enim, quid & quantum ſit, alterius bona proſcribere. Jugulare civem, ne jure quidem quiſquam bonus vult. Mavult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercíſſe, quam, cum parcere potuerit, perdidiſſe. Hæc in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos, viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis & communis humanitatis cauſa: ut, cum ipſi nihil alteri ſcientes incommodarint, nihil ipſis jure incommodi cadere poſſit.

Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res iſta graviſſima ſua ſponte videretur, tamen ejus atrocitas neceſſitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, qui-cum te aut voluntas congregaſſet, aut fortuna conjunxiſſet. Ad vadimonium non venit: quis? Is, qui tibi præſto ſemper fuit. Ergo in eum, qui ſemel hoc commiſit, ut tibi præſto non eſſet, omnia tela conjeciſti, quæ parata ſunt in eos, qui permulta male agendi cauſa, fraudandique fecerunt?

Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, ſi in parvula re captionis aliquid vererere; non ſtatim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem, qui conſuluntur, concurriſſes? Cum jus amicitiæ, ſocietatis, affinitatis ageretur: cum officii rationem, atque exiſtimationis duci conveniret: eo tempore tu non modo ad C. Aquilium, aut L. Lucullum, ſed ne ipſe quidem

ad

Eſt autem fere unus ex creditoribus. Vide Ep. I. ad Att. lib. I.

ad te retuliſti : ne hæc quidem tecum locutus es : Horæ duæ [79] fuerunt : Quintius ad vadimonium non venit ; quid ago ? Si mehercule hæc tecum duo verba feciſſes, Quid ago ? reſpiraſſet cupiditas, atque avaritia paululum : aliquid loci rationi & conſilio dediſſes : tu te collegiſſes : non in eam turpitudinem veniſſes, ut hoc tibi eſſet apud tales viros confitendum, qua tibi hora vadimonium non ſit obitum, eadem te hora conſilium cepiſſe hominis propinqui fortunas funditus evertere.

XVII. Ego pro te nunc [a] hoc conſulo poſt tempus, & in aliena re, [b] quod tu in tua re, cum tempus erat, conſulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquili, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle; vadimonium mihi non obiit quidam ſocius, & affinis meus, qui-cum mihi neceſſitudo vetus: controverſia de re pecuniaria recens intercedit. Poſtulone a prætore, ut ejus bona mihi poſſidere liceat ? an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi ſint, domum potius denuntiem ? Quid eſt, quod [80] hac tandem de re vobis poſſit videri ? Profecto ſi recte veſtram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, ſi conſulamini, quid ſitis reſponſuri : primum, expectare : deinde, ſi latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos convenire : quærere, quis procurator ſit : domum denuntiare. Dici vix poteſt, quam multa ſint, quæ reſpondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam neceſſariam [81] devenire.

Quid ad hæc Nævius ? Ridet ſcilicet noſtram amentiam, qui in vita ſua rationem ſummi officii deſideremus, & inſtituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum iſta ſumma ſanctimonia, ac diligentia ? viderint, inquit, iſta officia viri boni : de me autem ita conſiderent : non, quid ha-

79 *Horæ duæ*] Ajebat Nævius, vadimonium fuiſſe factum Non. Febr. hoc eſt, quinto die, ex quo Quintius Roma egreſſus fuerat, ut eſt cap. 18. Itaque ſtitit ſe illius diei horis, quibus prætore ſedente, aſſerebat vadimonium eſſe obeundum; de quibus horis loquitur Cicero; neque vero contrahit quatriduum in duas horas, aut in unam, ut putat Manutius, & eum ſecutus Grævius. Vide cap. 18.

a Lamb. *hoc*

b Idem. *quod*

80 *Quod*] Dele accentum. Typographi enim peccata etſi neminem decipiant, indicanda ſunt.

81 *Extremam neceſſariam*] Forraſſe, *extremam*, nec *neceſſariam*. Hotnm. Sic eſt legendum, *extremam*, ac *neceſſariam*. Lambin. Vulgatam tuentur editiones antiquiores, & codices Græviani.

habeam, ſed quibus rebus invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus ſim, memini. Vetus eſt, *De ſcurra multo facilius divitem, quam patremfamilias fieri poſſe*. Hæc ille, ſi verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim ſi vult virorum bonorum inſtituto vivere, multa oportet diſcat, atque dediſcat: quorum illi ætati utrumque difficile eſt.

XVIII. Non dubitavi, inquit, cum vadimonium deſertum eſſet, bona proſcribere. Improbe. Verum, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi poſtulas [82], concedamus. Quid ſi nunquam deſeruit? ſi iſta cauſa [83] abs te tota per ſummam fraudem & malitiam ficta eſt? ſi vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? Improbum? At, etiam ſi deſertum vadimonium eſſet, tamen in iſta poſtulatione, & proſcriptione bonorum, improbiſſimus reperiebare. Num malitioſum? Negas [84]. Fraudulentum? Jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. Audacem? cupidum? perfidioſum? Vulgaria, & obſoleta ſunt: res autem nova, atque inaudita.

Quid ergo eſt? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam cauſa poſtulat. Ais eſſe vadimonium deſertum. Quæſivit a te ſtatim ut Romam rediit Quintius, quo die vadimonium iſtuc factum eſſe diceres. Reſpondiſti ſtatim, Nonis Februarii. Diſcedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus ſit. Ad ephemeridem revertitur. Invenitur dies profectionis, pridie Kal. Februarii. Nonis Februarii ſi Romæ fuit, cauſæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiſerit.

Quid? hoc inveniri qui poteſt? Profectus eſt una L. Albius, homo in primis honeſtus: dicet teſtimonium. Profecuti ſunt familiares, & Albium, & Quintium: dicent hi quoque teſtimonium. Literæ P. Quintii, teſtes tot, quibus omnibus cauſa juſtiſſima eſt cur ſcire potuerint, nulla cur mentiantur, cum adſti-

82 *Arrogas, & concedi poſtulas*] Ut rationem humanitatis & officii tenere non debueris.

83 *Cauſa*] Prætextus.

84 *Negas*] Lambinus legit, *non negas*. Videtur enim imitatus Plautum in Pſeudolo, act. 1. ſc. 13. verſ. 126.

adſtipulatore [85] tuo comparabuntur. Et in hac ejuſmodi cauſa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miſer, periculoque verſabitur? & vehementius eum gratia adverſarii perterrebit, quam fides judicis conſolabitur? Vixit enim ſemper inculte atque horride: natura triſti ac recondita fuit: non ad ſolarium [86], non in campo [87], non in conviviis verſatus eſt: id egit, ut amicos obſervantia, rem parſimonia retineret: antiquam officii rationem dilexit, cujus ſplendor omnis his moribus obſolevit. At, ſi in cauſa pari diſcedere inferior videretur, tamen eſſet non mediocriter conquerendum. Nunc in cauſa ſuperiore, ne ut par quidem ſit, poſtulat: inferiorem eſſe ſe patitur, duntaxat uſque eo, ne cum bonis, fama, fortuniſque omnibus Sex. Nævii cupiditati crudelitatique dedatur.

XIX. Docui, quod primum pollicitus ſum, C. Aquili, cauſam omnino, cur poſtularet, non fuiſſe: quod neque pecunia debebatur: &, ſi maxime deberetur, commiſſum nihil eſſe, quare ad iſtam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii poſſidere nullo modo potuiſſe. Recita edictum: *Qui fraudationis cauſa latitarit*. Non eſt is Quintius: niſi ſi latitant, qui ad negotium ſuum, relicto procuratore, proficiſcuntur. *Cui heres* [88] *non extabit*. Ne is quidem. *Qui exilii cauſa ſolum verterit* [89]. ** Quo tempore exiſtimas oportuiſſe, Nævi, abſentem Quintium defendi, aut quo modo? Tum, cum poſtulabas, ut bona poſſideres? Nemo affuit. Neque enim quiſquam divinare poterat, te poſtulaturum: neque quemquam attinebat id recuſare, quod prætor, non fieri [90], ſed ex edicto ſuo fieri jubebat.

Qui

85 *Adſtipulatore*] Teſte ſtipulationis, ſeu potius calumniæ tuæ.

86 *Ad ſolarium*] Horologium ſolare ad Roſtra, ubi homines animi cauſa otiabantur. Varro de lingua Lat. lib. 5. & Cenſorinus de die nat. cap. 19.

87 *Campo*] Martio, ubi ludi ſpectabantur.

88 *Cui heres*] Qui moriens heredem non relinqueret, ejus bona poſſidebantur edicto Prætoris.

89 *Verterit*] Deeſt aliquid. Non tamen auſim adſuere ex Hotomano, ac Lambino verba hæc: *Dici id non poteſt. Qui abſens judicio defenſus non fuerit: ne id quidem.*

90 *Quod prætor, non fieri*, &c.] Ex multis, variiſque lectionibus hæc potiſſimum nobis placuit. Eſt autem ſenſus: nemo putavit recuſandum quod Prætor fieri jubebat, non ſimpliciter, ſed ex edicto ſuo, hoc eſt, ex verbis ſui edicti, quibus certe Quintius non comprehenditur. *Idem*. Probat hanc eamdem lectionem Cujacius, Obſervat. lib. X. cap. 31.

Digitized by Google

Qui locus igitur abſentis defendendi procuratori primus datus eſt? Cum proſcribebas? Ergo affuit: non paſſus eſt: libellos dejecit Sex. Alphenus. Qui primus erat officii gradus, ſervatus eſt a procuratore ſumma cum diligentia. Videamus, quæ deinde ſint conſecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere. Non patitur Alphenus: vi tibi adimit; curat, ut domum reducatur ad Quintium. Hic quoque ſumme conſtat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium. Procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: ſequitur. Judicium poſtulas: non recuſat. Quid aliud ſit abſentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigioſum, improbum, qui poſſet ſcurræ divitis quotidianum convicium ſuſtinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, ſui negotii bene gerens: denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus eſt, procuratorem Romæ reliquit.

XX. Et audes, Sex. Nævi, negare abſentem defenſum eſſe Quintium, cum eum defenderit idem, qui te ſolebat? &, cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiſcens, & concredere ſolebas: conaris hoc dicere, neminem extitiſſe, qui Quintium judicio defenderet?

Poſtulabam, inquit, ut ſatiſdaret. Injuria poſtulabas. Ita videbare [91]. Recuſabat Alphenus. Ita: verum prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo: non eſt iſtud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, qua prudentia ſit Hortenſius, dicturum eſſe eum non arbitror. Cum autem antea dixiſſe audio, & cauſam ipſam conſidero, quid aliud dicere poſſit, non reperio. Fatetur enim libellos Alphenum dejeciſſe; vadimonium promiſiſſe, judicium quin acciperet

91 *Ita videbare*] Lego: *Ita videbat*. Verba autem hæc non Nævio, ſed Ciceroni tribuo; quo mihi videntur tricæ omnes conſtructionis, & ſenſus facile expediri. Primum enim Nævius ait: *Poſtulabam ut ſatiſdaret*. Reſpondet Cicero: *Injuria poſtulabas: ita videbat, recuſabat Alphenus*. Urget Nævius: *Ita: verum Prætor decernebat*. Reponit Cicero. *Tribuni igitur appellabantur*. Facillime porro fieri potuit, ut vocem *videbat* librarii auxerint ſyllaba *re*, qua incipit vox conſequens *recuſabat*.

ret in ea ipſa verba [92], quæ Nævius edebat, non recuſaſſe; ita tamen, more & inſtituto, per eum magiſtratum, qui auxilii cauſa conſtitutus eſt.

Aut hæc facta non ſint, neceſſe eſt: aut C. Aquilius, talis vir, juratus hoc jus in civitate conſtituat: cujus procurator non omnia [93] judicia acceperit, quæ quiſque in verba poſtularit: cujus procurator a prætore tribunos appellare auſus ſit, eum non defendi: ejus bona recte poſſideri poſſe: ei miſero, abſenti, ignaro fortunarum ſuarum, omnia vitæ ornamenta per ſummum dedecus & ignominiam diripi convenire. Quod ſi probari nemini poteſt: illud certe probari omnibus neceſſe eſt, defenſum eſſe judicio abſentem Quintium. Quod cum ita eſt, ex edicto bona poſſeſſa non ſunt.

At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, ſi ita eſt, procuratorem decreto prætoris oportuiſſe parere. Quid ſi M. Brutus interceſſurum ſe dixit palam, niſi quid inter ipſum Alphenum & Nævium conveniret? videturne interceſſiſſe appellatio tribunorum, non moræ [94], ſed auxilii cauſa?

XXI. Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere poſſent, judicio defendi Quintium, ne qua ſubeſſe poſſet aliena aut ipſius officio, aut hujus exiſtimatione ſuſpicio, viros bonos complures advocat. Teſtatur, iſto audiente, ſe pro communi neceſſitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium abſentem ſine cauſa facere conetur. Sin autem inimiciſſime atque infeſtiſſime contendere perſeveret, ſe paratum eſſe omni recta atque honeſta ratione defendere, quod petat, non deberi: ſe judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditioniſque tabellas obſignaverunt viri boni complures. Res in dubium venire non poteſt. Fit, rebus omnibus integris, neque proſcriptis, neque poſſeſſis bonis, ut Alphenus promittat

92 *In ea ipſa verba*] In eam formulam verborum.

93 *Non omnia*] Etiam iniqua, quale erat, ut Alphenus nomine Quintii ſatiſdaret. Nemo enim debet indefenſus dici, quod iniqua judicia non acceperit, & ideo Tribunus appellarit.

94 *Non more*] Quia objecerat Nævius, appellatos fuiſſe Tribunos, non more & inſtituto, ſed auxilii cauſa ad eludendum judicium. *Non eſt iſtud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petat*. Grævius habet *non moræ*, ſecutus lectionem Lambini: id eſt non cauſa moræ, ad morandum judicium. Probarem, ſi pro *videturne*, eſſet *nonne videtur*.

tat Nævio ſiſti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. Jacet res in controverſiis, iſto calumniante [95], biennium, uſque dum inveniretur, qua ratione res ab uſitata conſuetudine recederet, & in hoc ſingulare [96] judicium cauſa omnis concluderetur.

Quod officium, C. Aquili, commemorari procuratoris poteſt, quod ab Alpheno præteritum eſſe videatur? Quid affertur, quare P. Quintius abſens negetur eſſe defenſus? An vero id, quod Hortenſium, quia nuper injecit, & quia Nævius ſemper id clamitat, dicturum arbitror, non fuiſſe Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus [97]? Quod ſi velim confiteri: illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuiſſe, ſed gratioſum fuiſſe. Mihi autem ad vincendum ſatis eſt, fuiſſe procuratorem, qui-cum experiri poſſet. Qualis is fuerit, ſi modo abſentem defendebat per jus & magiſtratum, nihil ad rem arbitror pertinere.

Erat, inquit, illarum partium. Quid ni? qui apud te eſſet educatus: quem tu a puero ſic inſtituiſſes, ut nobili [98] ne gladiatori [99] quidem cederet. Sicut tu ſemper ſumme concupiſti: idem volebat Alphenus: ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat. Tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum [1], qui tum & poterant per vim & ſcelus plu-

95 *Calumniante*] Ludificante, & trahente judicium.

96 *Singulare*] Sive unum, cum tamen ageretur de tot, tantiſque rebus; ſive inuſitatum, ut ſuperius conqueſtus eſt.

97 *Illis dominantibus*] Marianis, a quibus ſtabat Alphenus.

98 *Nobili*] Nobiles enim favebant Syllæ. Hic autem ludit in verbo, cum nobilis dicatur etiam gladiator multarum victoriarum.

99 *Gladiatori*] Ita appellare videtur Burrienum prætorem, hominem prægrandem & robuſtum.

1 *Omnium denique illorum*] Omnes interpretes, qui locum hunc attigerunt, putant hæc verba ad nobiles Syllanos eſſe referenda, quod Nævius Syllanarum partium eſſet, quemadmodum Alphenus Marianarum. Sed cum hoc affirmarunt, quam deinde laborant, ut oſtendant, Syllanos, tunc plurimum potuiſſe, cum revera Mariani dominarentur, ſicut paulo ante affirmavit Cicero, & conſtat ex hiſtoria. Ego itaque refero verba illa, *omnium denique illorum*, ad Marianos, quaſi dicat orator: Tu familiaris eras Burrieni, & omnium Marianorum, qui tum dominabantur, & plurimum audebant. Erat enim eo tempore etiam Nævius Marianus, ſed poſtea per ſummam perfidiam tranſiit ad victores Syllanos, ut colligitur ex cap. 22. *Tu poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti*. Ecce igitur quare ſtatim dicat: *An omnes tu iſtos vincere volebas*, &c. *Aude id dice-*

Digitized by Google

plurimum: &, quod poterant, id audebant. An omnes tu iſtos [2] vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? Aude id dicere non palam, ſed his ipſis, quos advocaſti [3]. Tametſi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror. oportere.

XXII. Unum illud dico: ſi propter partium ſtudium potens erat Alphenus; potentiſſimus Nævius. Si fretus gratia poſtubat, aliquid iniquius Alphenus, multo iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter ſtudium veſtrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetuſtate, artificio tu facile viciſti. Ut alia omittam, hoc ſatis eſt. Alphenus [4] cum iis, & propter eos periit, quos diligebat. Tu, poſtquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti.

Quod ſi tum par tibi jus cum Alpheno fuiſſe non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magiſtratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni cauſa conſiſteret: quid hoc tempore Quintio ſtatuendum eſt? cui neque magiſtratus adhuc æquus inventus eſt, neque judicium redditum eſt uſitatum: non conditio, non ſponſio, non denique ulla unquam interceſſit poſtulatio, mitto æqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re [5] pecuniaria cupio contendere. Non licet. At ea controverſia eſt. Nihil ad me attinet: cauſam capitis dicas, oportet. Accuſa, ubi ita neceſſe eſt. Non, inquit, niſi tu ante, novo modo, priore

 loco

dicere, &c. Hoc eſt, tu nolebas, nobiles iſtos Syllanos victoriam de Marianis referre; nec palam audebis contrarium dicere, quia nos te perfidiæ ac mendacii arguemus. Adde huc verba illa ex cap. 22. *Neque enim inter ſtudium veſtrum quidquam, ut opinor, interfuit*. Id eſt, uterque veſtrum ſtudebat Marianis. Quem locum interpretationi ſuæ adverſari intelligens Hotomanus, variam lectionem commentus eſt, repoſuitque *aliud* pro *quidquam*. Ita belle Ciceronem ad ſententiam ſuam, non ſe ad Ciceronis ſententiam accommodat.

2 *An omnes tu iſtos*] Arguit eum perfidiæ, quod tum eſſet Marianus, nec vellet Syllanos vincere quibus ſe clam ſimulabat amicum, & ad quos poſtea victores aperte tranſiit.

3 *Quos advocaſti*] *Qui tuæ perfidiæ* (inquiunt interpretes) *ſunt conſcii*. Imo vero, qui non ſunt conſcii, ideoque tibi ſavent in hac cauſa. His tamen ipſis non audebis dicere, quia omnibus notum eſt, te ſecutum eſſe, non cauſam, ſed victoriam.

4 *Alphenus*] Vel interemptus, vel proſcriptus cum Marianis.

5 *De re*] Inducit Quintium, & Nævium altercantes.

loco dixeris : dicendum neceſſario eſt : præſtituendæ horæ ad arbitrium noſtrum : judex ipſe arceſſetur.

Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui ſplendorem noſtrum & gratiam negligat? Pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentiſſimus civitatis : dicet Hortenſius, excellens ingenio, nobilitate, exiſtimatione : aderunt autem homines nobiliſſimi, ac potentiſſimi, quorum frequentiam & conſeſſum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, ſed quivis, qui extra periculum ſit, perhorreſcat. Hæc eſt iniqua [a] certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris; huic, ne ubi conſiſteret quidem contra te, locum reliquiſti [6]. Quare aut doceas oportet, Alphenum negaſſe ſe procuratorem eſſe, non dejeciſſe libellos, judicium accipere noluiſſe : aut, cum hæc ita facta ſint, ex edicto te bona P. Quintii non poſſediſſe concedas.

XXIII. Etenim, ſi ex edicto poſſediſti; quæro, cur bona non venierint? cur cæteri ſponſores & creditores non convenerint? Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt; & complures fuerunt : propterea quod C. frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergo eſt? Homines erant ab hoc omnes alieniſſimi : & iis debebatur : neque tamen quiſquam inventus eſt tam inſignite improbus, qui violare P. Quintii exiſtimationem abſentis auderet. Unus fuit, affinis, ſocius, neceſſarius, Sex. Nævius : qui cum [b] ipſe ultro [7] deberet [8], quaſi eximio præmio ſceleris expoſito, cupidiſſime contenderet, ut per ſe afflictum atque everſum propinquum ſuum, non modo honeſte partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant cæteri creditores? denique hoc tempore ubi ſunt? quis eſt, qui fraudationis cauſa latuiſſe dicat? quis, qui

a Lamb. *certatio, qua huic, ne ubi conſiſteret quidem, locum reliquiſti : non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris.*

6 *Locum reliquiſti*] Allegoriam claudit. Tu dicis, tibi fuiſſe iniquam certationem, id eſt, tibi fuiſſe iniquum locum ad certandum; at huic reliquiſti locum nullum : ſi quidem Quintius nullam conditionem æquam obtinere potuerat.

b Lamb. *ipſi nihil deberetur, ultro,*

7 *Ultro*] Imo, e contrario. Plautus, Aul. III. 5. 65. *Ubi diſputata eſt ratio cum Argentario, etiam plus ultro debet Argentario.*

8 *Deberet*] Quia multa abraſerat ex bonis ſocietatis, ut eſt cap. 3.

qui abſentem defenſum neget eſſe Quintium? Nemo invenitur. At contra omnes, quibuſcum ratio huic aut eſt, aut fuit, adſunt, defendunt: fides hujus multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujuſmodi ſponſionem teſtes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: Vadimonium mihi deſeruit: me fraudavit: a me nominis ejus, quod inficiatus eſſet, diem petivit [9]: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur teſtes, qui hæc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. Unum tamen hoc cogitent, ita ſe graves eſſe, ut, ſi veritatem volent retinere, gravitatem poſſint obtinere: ſin eam negligent, ita leves ſint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, ſed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.

XXIV. Ego hæc duo quæro: primum, qua ratione Nævius ſuſceptum negotium non tranſegerit: hoc eſt, cur bona, quæ ex edicto poſſidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad iſtam rationem nemo acceſſerit: ut neceſſario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuiſſe, neque te ipſum id, quod turpiſſime ſuſcepiſſes, perſeverare, & tranſigere [10] potuiſſe. Quid ſi tu ipſe, Sex. Nævi, ſtatuiſti, bona P. Quintii ex edicto poſſeſſa non eſſe? Opinor, tuum teſtimonium, quod in aliena re leve eſſet, id in tua [11], quoniam contra te eſt, graviſſimum debet eſſe. Emiſti bona Sex. Alpheni, L. Sylla dictatore vendente [12]. Socium tibi in hujus bonis edidiſti [13] Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam ſocietatem coibas, qui te in hereditaria ſocietate fraudarat? & eum judicio tuo comprobabas, quem ſpoliatum fama fortuniſque omnibus arbitrabare?

Diffidebam mehercule, C. Aquili, ſatis animo certo & confir-

9 *Diem petivit*] Longiorem diem petivit ad ſiſtendum in judicio: quod eſt eorum, qui rem ludificando trahunt. Vel petiit longiorem diem ad diſſolvendum debitum, ut placet Hotom. & Græv.

10 *Id perſeverare & tranſigere*] Id pendet a ſecundo verbo, fitque per ζεῦγμα. Non enim ſatis mihi probat Grævius, Ciceronem tribuiſſe quartum caſum verbo *perſevero*; quamvis deterioris latinitatis auctores tribuere non dubitaverint.

11 *Id in tua*] Adverte τὸ *id*, quod hoc loco redundat, ſed magnam tamen habet vim & venuſtatem.

12 *Vendente*] Vendidit Sylla bona Alpheni vel interempti, vel proſcripti, quod eſſet Marianarum partium.

13 *Edidiſti*] In libello emptionis.

firmato me poſſe in hac cauſa conſiſtere. Sic cogitabam; cum contra dicturus eſſet Hortenſius, & cum eſſet attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roſcio, cujus ſoror eſt cum P. Quintio, cum a me peteret, & ſumme contenderet, ut ſuum propinquum defenderem, mihi perdifficile eſſe contra tales oratores non modo tantam cauſam perorare, ſed omnino verbum facere conari. Cum cupidius inſtaret: homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore duriſſimo eſſe, qui præſente eo [14] geſtum agere conaretur: qui vero cum ipſo contenderent, eos, etiam ſi quid antea recti, aut venuſti habere viſi ſunt, id amittere: ne quid mihi ejuſmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus eſſem, me vereri.

XXV. Tum mihi Roſcius, & alia multa confirmandi mei cauſa dixit: & mehercule, ſi nihil diceret, tacito ipſo officio, & ſtudio, quod habebat erga propinquum ſuum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejuſmodi ſit, ut ſolus dignus videatur eſſe, qui in ſcena ſpectetur: tum vir ejuſmodi eſt, ut ſolus dignus videatur, qui eo non accedat [15]. Verumtamen, quid ſi, inquit, habes ejuſmodi cauſam, ut hoc tibi planum ſit faciendum, neminem eſſe, qui poſſit biduo, aut ſummum triduo, ſeptingenta millia paſſuum ambulare? tamenne vereris, ut poſſis hæc contra Hortenſium contendere? Minime, inquam. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo cauſa conſiſtit. Quomodo? Docet me ejuſmodi rem, & factum ſimul Sex. Nævii, quod ſi ſolum proferretur, ſatis eſſe deberet. Quod abs te, C. Aquili, & a vobis, qui adeſtis in conſilio, quæſo, ut diligenter attendatis. Profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnaſſe, & audaciam; hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit, reſtitiſſe. Bona poſtulas, ut ex edicto poſſidere liceat. Quo die? Te ipſum, Nævi, volo audire: volo inauditum facinus, ipſius, qui id commiſit, voce convinci. Dic, Nævi, diem.

Ante

14 *Eo*] Hortenſio.

15 *Qui ea non accedat*] Quia hiſtriones habiti ſunt infames. L. quod ait 2. D. de his qui not. inf.

Ante v. Kalendas [16] intercalares [17]. Bene agis. Quam longe eſt hinc in ſaltum veſtrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC millia paſſuum. Optime. De ſaltu dejicitur Quintius: quo die? Poſſumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? Dic, inquam, diem. Pudet dicere. Intelligo: verum & ſero, & nequidquam pudet. Dejicitur de ſaltu, C. Aquili, pridie Kalendas [18] intercalares. Biduo poſt, aut, ut ſtatim de jure [19] aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC millia paſſuum conficiuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconſideratam! o nuntium volucrem! Adminiſtri & ſatellites Sex. Nævii Roma trans Alpes in Sebuſianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejuſmodi nuntios, ſeu potius Pegaſos habeat!

XXVI. Hic ego, ſi Craſſi omnes cum Antoniis exiſtant, ſi tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc cauſam voles cum Hortenſio dicere, tamen ſuperior ſim neceſſe eſt. Non enim, quemadmodum putatis, omnia ſunt in eloquentia. Eſt quædam tamen ita perſpicua veritas, ut eam infirmare nulla res poſſit.

An, antequam poſtulaſti, ut bona poſſideres, miſiſti, qui curarent, ut dominus de ſuo fundo a ſua familia vi dejiceretur? Utrumlibet elige. Alterum incredibile eſt: alterum nefarium: & ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia paſſuum vis eſſe decurſa biduo? Dic. Negas? Ante igitur miſiſti. Malo [20]. Si enim illud diceres; improbe mentiri viderere. Cum hoc confiteris; id te admiſiſſe concedis, quod ne mendacio quidem tegere poſſis. Hoc conſilium Aquilio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur?

Quid

16 *Ante V. Kal.*] Hoc eſt, die quinto ante Kalendas. Eſt autem idem ac ſi diceret V. Kal. utroque enim modo veteres loquebantur. Dies hic eſt 20. Februarii.

17 *Intercalares*] Dies erant, qui interjiciebantur inter 23. & 24. Februarii; ut annus Lunaris, qui eſt minor, conveniret cum Solari, qui eſt major. Et primo quidem reipublicæ tempore, ex præſcripto Numæ, interjiciebantur altero quoque anno dies 22. Ætate vero Ciceronis intercalandi poteſtas omnis erat penes Pontifices; qua ſæpe cum eſſent abuſi, totam anni rationem perturbarunt, ut Juliana demum correctione opus fuerit.

18 *Pridie Kal.*] Die 29. Feb.

19 *Statim de jure*] A tribunali Prætoris ſtatim in Galliam cucurrerit.

20 *Malo*] Malo reſpondeas, te ante edictum miſiſſe, ut fatearis improbitatem ejuſmodi, quæ ne mendacio quidem tegi poſſit.

Quid hæc amentia, quid hæc feſtinatio, quid hæc immaturitas tanta ſignificat? non vim? non ſcelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam jus, quam officium, quam pudorem? Mittis injuſſu prætoris. Quo conſilio? Juſſurum ſciebas? Quid? cum juſſiſſet, tum mittere nonne poteras? Poſtulaturus eras. Quando? Poſt dies xxx. Nempe ſi te nihil impediret: ſi voluntas eadem maneret: ſi valeres: denique ſi viveres. Prætor juſſiſſet. Opinor, ſi vellet, ſi valeret, ſi jus diceret, ſi nemo recuſaret [21], qui, ex ipſius decreto, & ſatiſdaret, & judicium accipere vellet. Nam, per deos immortales! ſi Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum ſatiſdaret, & judicium accipere vellet; denique omnia, quæ poſtulares, facere voluiſſet; quid ageres? Revocares eum, quem in Galliam miſeras? At hic quidem jam de fundo expulſus: jam a ſuis diis penatibus præceps ejectus: jam (quod indigniſſimum eſt) ſuorum ſervorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus eſſet. Corrigeres hæc ſcilicet tu poſtea. De cujuſquam vita dicere audes, qui hoc concedas neceſſe eſt, ita te cæcum cupiditate & avaritia fuiſſe, ut, cum poſtea quid futurum eſſet, ignorares: accidere autem multa poſſent: ſpem maleficii præſentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde [22] loquor, quaſi ipſo illo tempore, cum te prætor juſſiſſet ex edicto poſſidere, ſi in poſſeſſionem miſiſſes, debueris, aut potueris P. Quintium de poſſeſſione deturbare.

XXVII.

21 *Si nemo recuſaret*] Id quod Prætor juberet. Recuſare autem aliquis poterat ſatiſdando, & judicium accipiendo.

22 *Atque hæc perinde*] Locus eſt difficillimus, quem interpretes omnes declinarunt, præter unum Hotomanum; a quo tamen ipſo ego cogor diſcedere, etſi non libenter faciam in re præſertim Legali. In hujuſmodi igitur cauſis duplex interveniebat Prætoris decretum, quorum unum dicebatur *primum*, alterum *ſecundum*; per illud Prætor *mittebat in poſſeſſionem*, per hoc *jubebat poſſidere*, L. ſi finita 15. D. de damno inf. Quæ tamen duæ loquendi formulæ promiſcuæ habentur præſertim ab oratoribus. Primum porro decretum dabatur cuſtodiæ cauſa, quod conſtat tum ex verbis ipſius decreti, quæ infra habentur apud Ciceronem, tum ex L. 12. D. quibus ex cauſſ. *Cum bona poſſidere prætor permittit, non poſſidemus, ſed magis cuſtodiam rerum, & obſervantiam nobis concedit.* *Secundum* dabatur veræ poſſeſſionis ac venditionis gratia: quique ex illo poſſidebat, poſſeſſor *juris dicebatur*, quemadmodum alter poſſeſſor *facti*, ut eſt in L. 3. §. ultimo, D. de acquir. poſſ. Ergo Nævius, qui nondum obtinuerat, niſi *primum* decretum, non poterat Quintium de bonis ſuis detrudere; ſed una cum illo poſſidere debebat tanquam cuſtos, donec propoſitis per 30. dies libellis, & a nemine dejectis, *ſecundum* decretum poſtularet ad Quintiana bona vere poſſidenda ac vendenda.

Digitized by Google

XXVII. Omnia ſunt, C. Aquili, ejuſmodi, quivis ut perſpicere poſſit, in hac cauſa improbitatem & gratiam cum inopia & veritate contendere. Prætor te quemadmodum poſſidere juſſit? Opinor, ex edicto. Sponſio quæ in verba facta eſt? *Ni ex edicto prætoris bona P. Quintii poſſeſſa non ſint.* Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet poſſidere? Num quid eſt cauſæ, C. Aquili, quin ſi longe aliter poſſedit, quam prætor edixit, iſte ex edicto non poſſederit, ego ſponſione vicerim? Nihil opinor. Cognoſcamus edictum. *Qui ex edicto meo in poſſeſſionem venerint.* De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. Ais enim te ex edicto veniſſe. Tibi, quid facias, definit: te inſtituit, tibi præcepta dat. *Eos ita videtur in poſſeſſione eſſe oportere.* Quomodo? *Quod ibidem recte cuſtodire poterunt, id ibidem cuſtodiant. Quod non poterunt, id auferre, & abducere licebit.* Quid tum? *Dominum,* inquit, *invitum detrudere non placet.* Eum ipſum, qui fraudandi cauſa latitet: eum ipſum, quem judicio nemo defendat: eum ipſum, qui cum omnibus creditoribus ſuis male agat, invitum de prædio detrudi vetat.

Proficiſcenti tibi in poſſeſſionem prætor ipſe, Sex. Nævi, palam dicit: Ita poſſideto, ut tecum ſimul poſſideat Quintius [23]: ita poſſideto, ut Quintio vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum obſervas? Mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator eſſet; eum, qui tibi vadimonium non deſeruiſſet; hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulſum eſſe de prædio: domino a familia ſua manus allatas eſſe ante ſuos Lares familiares. Hoc dico [24] * * *.

XXVIII. Nævium ne appellaſſe quidem Quintium, cum ſimul eſſet, experiri poſſet quotidie: deinde, quod omnia judicia difficillima cum ſumma ſua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die tranſigi poſſet: ex quo uno hæc omnia

23 *Simul poſſideat Quintius*] *De jure* tanquam verus dominus, tu *de facto*, tanquam cuſtos.

24 *Hoc dico* ***] Quintum argumentum hoc loco deſideratur, quod tamen colligitur ex anacephalæoſi, quæ ſtatim ſequitur. *Omnino autem bona poſſeſſa non eſſe conſtitui,* &c.

nata, & profecta eſſe concedit. Quo in loco conditionem tuli, ſi vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum ſolvi ſatiſdaturum, dum ipſe, ſi quid peteret, pari conditione uteretur.

Oſtendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona poſſideri poſtularentur: præſertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi eſſent, & procurator æque utriuſque neceſſarius. Docui, cum deſertum eſſe dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuiſſe: quo die hunc ſibi promiſiſſe dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuiſſe, id teſtibus me pollicitus ſum planum facturum, qui & ſcire deberent, & cauſam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuiſſe bona poſſideri, demonſtravi: quod neque fraudandi cauſa latitaſſet, neque exilii cauſa ſolum vertiſſe diceretur.

Reliquum eſt, ut eum nemo judicio defenderit. Quod contra copioſiſſime defenſum eſſe contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo: ſed ab equite Romano propinquo & neceſſario ſuo, quem ipſe Sex. Nævius procuratorem relinquere antea conſueſſet: neque eum, ſi tribunos appellarit, idcirco minus judicium pati paratum fuiſſe: neque potentia procuratoris Nævio jus ereptum: contra, iſtum potentia ſua tum tantummodo ſuperiorem fuiſſe, nunc nobis vix reſpirandi poteſtatem dare.

XXIX. Quæſivi, quæ cauſa fuiſſet, cur bona non veniſſent, cum ex edicto poſſiderentur. Deinde illud quoque requiſivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra dicat, omneſque pro P. Quintio pugnent: præſertim cum in tali judicio teſtimonia creditorum exiſtimentur ad rem maxime pertinere. Poſtea ſum uſus adverſarii teſtimonio, qui ſibi eum nuper edidit ſocium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonſtrat fuiſſe. Tum illam incredibilem celeritatem, ſeu potius audaciam, protuli: confirmavi, neceſſe eſſe aut biduo DCC millia paſſuum eſſe decurſa, aut Sex. Nævium diebus compluribus ante in poſſeſſionem miſiſſe, quam poſtularet, ut ei liceret bona poſſidere.

Poſtea

Digitized by Google

Poſtea recitavi [25] edictum, quod aperte dominum de prædio detrudi vetaret: in quo conſtitit, Nævium ex edicto non poſſediſſe, cum confiteretur ex prædio vi detruſum eſſe Quintium. Omnino autem bona poſſeſſa non eſſe conſtitui: quod bonorum poſſeſſio ſpectetur non in aliqua parte, ſed in univerſis, quæ teneri, ac poſſideri poſſint. Dixi, Romæ domum fuiſſe, quo iſte ne aſpirarit quidem: ſervos complures, ex quibus iſte poſſederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuiſſe, quem attingere conatus ſit: prohibitum fuiſſe: quieviſſe. In ipſa Gallia cognoſtis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non veniſſe. Denique ex ipſo ſaltu, quem, per vim expulſo ſocio, poſſedit, ſervos privatos Quintii non omnes ejectos eſſe. Ex quo, & ex cæteris dictis, factis, cogitatiſque Sex. Nævii, quivis poteſt intelligere, iſtum nihil aliud egiſſe, neque nunc agere, niſi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii, totum agrum, qui communis eſt, ſuum facere poſſit.

XXX. Nunc cauſa perorata, res ipſa, & periculi magnitudo, C. Aquili, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in conſilio ſunt, obſecret, obteſteturque P. Quintius per ſenectutem, ac ſolitudinem ſuam, nihil aliud, niſi ut veſtræ naturæ, bonitatique obſequamini: ut, cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia poſſit ad miſericordiam, quam illius opes ad crudelitatem.

Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cœpimus. Si cauſa cum cauſa contenderet; nos noſtram perfacile cuivis probaturos ſtatuebamus. Quod vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret; idcirco nobis etiam magis te judice opus eſſe arbitrati ſumus. Ea res enim nunc in diſcrimine verſatur, utrumne poſſit ſe contra luxuriam ac licentiam ruſticana illa atque inculta parſimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus ſpoliata, nuda, cupiditati, petulantiæque addicatur.

Non comparat ſe tecum gratia P. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit. Omnes tuas artes, qui-

25 *Recitavit*] Emendes velim, *recitavi*.

bus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, ſe non belle dicere, non ad voluntatem loqui poſſe: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profuſis ſumptibus vivere: non ornare magnifice, ſplendideque convivium: non habere domum clauſam pudori & ſanctimoniæ, patentem, atque adeo expoſitam cupiditati & voluptatibus: contra, ſibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino ſemper horridam atque aridam cordi fuiſſe. Iſta ſuperiora eſſe, ac plurimum poſſe his moribus ſentit. Quid ergo eſt? Non uſque eo tamen, ut in capite, fortuniſque hominum honeſtiſſimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum diſciplina, & quæſtum & ſumptum Gallonii [26] ſequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: ſi eſt homini honeſto locus in civitate, invito Nævio: ſi fas eſt reſpirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Nævii: ſi quæ pudore ornamenta ſibi peperit, ea poteſt contra petulantiam, te defendente, obtinere: ſpes eſt, & hunc miſerum atque infelicem aliquando tandem poſſe conſiſtere. Sin & poterit Nævius, id, quod libet, & ei libebit, quod non licet: quid agendum eſt? qui deus appellandus eſt? cujus hominis fides imploranda eſt? qui denique queſtus, qui mœror dignus inveniri in calamitate tanta poteſt?

XXXI. Miſerum eſt exturbari fortunis omnibus: miſerius eſt, injuria. Acerbum eſt ab aliquo circumveniri: acerbius, a propinquo. Calamitoſum eſt bonis everti: calamitoſius, cum dedecore. Funeſtum eſt a forti atque honeſto viro jugulari: funeſtius, ab eo, cujus vox in præconio quæſtu proſtitit. Indignum eſt a pari vinci, aut ſuperiore: indignius, ab inferiore atque humiliore. Luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis: luctuoſius, inimico. Horribile eſt cauſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumſpexit Quintius, omnia periclitatus eſt, C. Aquili: non prætorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne unde

26 *Gallonii*] Fuit præco, ut Nævius, ſed in gulæ vitia turpiſſime profuſus: de quo lib. II. de Finib. c. 28. & Horat. Sat. II. 2. 47.

de arbitratu [27] quidem ſuo poſtularet : ſed ne amicos quidem Sex. Nævii : quorum ſæpe , & diu ad pedes jacuit ſtratus , obſecrans per deos immortales , ut aut ſecum jure contenderent , aut injuriam ſine ignominia ſibi imponerent . Denique ipſius inimici vultum ſuperbiſſimum ſubiit : ipſius Sex. Nævii lacrymans manum prehendit , in propinquorum bonis proſcribendis exercitatam : obſecravit per fratris ſui mortui cinerem, per nomen propinquitatis , per ipſius conjugem & liberos, quibus propior P. Quintio nemo eſt , ut aliquando miſericordiam caperet ; aliquam , ſi non propinquitatis , at ætatis ſuæ; ſi non hominis , at humanitatis rationem haberet : ut ſecum aliquid , integra ſua fama , qualibet , dummodo tolerabili, conditione tranſigeret .

Ab ipſo repudiatus , ab amicis ejus non ſublevatus , ab omni magiſtratu agitatus , atque perterritus , quem præter te appellet , habet neminem : tibi ſe , tibi ſuas omnes opes, fortunaſque commendat : tibi committit exiſtimationem ac ſpem reliquæ vitæ : multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis , non turpis ad te , ſed miſer confugit . E fundo ornatiſſimo dejectus , ignominiis omnibus appetitus , cum illum in ſuis paternis bonis dominari videret , ipſe filiæ nubili dotem conficere non poſſet, nihil alienum tamen vita ſuperiore commiſit . Itaque te hoc obſecrat , C. Aquili , ut , quam exiſtimationem , quam honeſtatem in judicium tuum prope acta jam ætate , decurſaque attulit , eam liceat ei ſecum ex hoc loco efferre : ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit , ſexageſimo denique anno , dedecore , macula , turpiſſimaque ignominia notetur : ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro ſpoliis abutatur : ne per te ferat [28], quo minus, quæ exiſtimatio P. Quintium uſque ad ſenectutem perduxit , eadem uſque ad rogum proſequatur .

27 *Unde arbitratu*] Non invenit a quo peteret judicii formulam ex ſententia ; coactus eſt enim contendere de probro , cum ipſe mallet de pecunia .

28 *Ferat*] ut Nævius obtineat . Plaut. in Merc. act. 2. ſc. 3. *Quod poſces , feres* . Paſſeratius ſuſpicatur legendum *fiat* .

PRO

PRO

SEX. ROSCIO AMERINO.

ORATIO II.

ARGUMENTUM.

CUM pater Sex. Roſcii, pro quo habetur hæc oratio, noctu rediens e cœna occiſus eſſet, Erucius filium accuſavit parricidii, impellente Chryſogono Syllæ liberto. Impellebat autem maxime per duos Roſcios, Capitonem, & Magnum, veteres Romani occiſi inimicos, in quos Cicero hujus cædis ſuſpicionem confert. Itaque non tam hæc defenſio dici debet, quam artificioſiſſima accuſatio. Ea porro erat Chryſogono cauſa perdendi filii, ut tuto poſſideret patris bona iniquiſſime proſcripta, minimoque empta. Prima hæc cauſa publica eſt, quam Cicero egit annos natus 27. ut oſtendit Gellius lib. 15. cap. 28. *L. Sylla iterum, & Q. Metello Coſſ. anno U. C. 673. Acta eſt in foro ad tribunal Fannii prætoris, & quæſitoris* inter ſicarios, *aſſidentibus judicibus ex ordine Senatorio, qui ſolus hoc tempore judicabat.*

Genus orationis judiciale eſt. Status conjecturalis: Utrum Sex. Roſcius patrem occiderit.

Partes quinque ſunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, & peroratio, ſeu amplificatio. FACCIOLATUS.

Vide, quæ argumento Orationis pro Quintio ſubjuncta ſunt.

I. CREDO ego vos, Judices, mirari, quid ſit, quod, cum tot ſummi oratores, homineſque nobiliſſimi ſedeant [1], ego potiſſimum ſurrexerim, qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate ſim cum iis, qui ſedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adeſſe in hac cauſa, injuriam novo ſcelere conflatam putant oporte-

re

1 *Sedeant*] Sedebant advocati Roſcii, ut ei præſentia faverent, non eloquentia.

re defendi [2] : defendere ipſi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adſint, propterea quod officium ſequuntur: taceant autem idcirco, quia periculum [3] metuunt. Quid ergo? audaciſſimus ego ex omnibus? Minime. At tanto officioſior, quam cæteri? Ne iſtius quidem laudis ita ſum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter cæteros impulit, ut cauſam Sex. Roſcii reciperem? Quia, ſi quis iſtorum dixiſſet, quos videtis adeſſe, in quibus ſumma auctoritas eſt, atque amplitudo; ſi verbum de republica feciſſet, id quod in hac cauſa fieri neceſſe eſt: multo plura [4] dixiſſe, quam dixiſſet, putaretur. Ego etiamſi omnia, quæ dicenda ſunt, libere dixero, nequaquam tamen ſimiliter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. Deinde, quod cæterorum neque dictum obſcurum poteſt eſſe, propter nobilitatem & amplitudinem: neque temere dicto concedi, propter ætatem & prudentiam: ego ſi quid liberius dixero, vel occultum eſſe propterea quod nondum ad rempublicam acceſſi, vel ignoſci adoleſcentiæ meæ poterit: tametſi non modo ignoſcendi ratio, verum etiam cognoſcendi [5] conſuetudo jam de civitate ſublata eſt.

Accedit illa quoque cauſa, quod a cæteris forſitan ita petitum ſit, ut dicerent, ut utrumvis [6] ſalvo officio ſe facere poſſe arbitrarentur. A me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum poſſunt: quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aſpernari, nec voluntatem negligere debeam.

II. His de cauſis ego huic cauſæ patronus extiti, non electus unus, qui maximo ingenio, ſed relictus ex omnibus, qui minimo periculo poſſem dicere: neque uti ſatis firmo præſidio defenſus Sex. Roſcius, verum uti ne omnino deſertus eſſet.

2. *Defendi*] Propulſari.

3 *Periculum*] Metuunt ſibi a Chryſogono Syllæ liberto, qui totam hanc accuſationem inſtruxit, ut Sex. Roſcium perdat. Huc referenda ſunt verba illa, *propter iniquitatem temporum*; quibus ſcilicet Sylla & Syllani impotenter dominantur.

4 *Plura*] Aliqui referrent ad Syllam multo plura ad invidiam conflandam.

5 *Cognoſcendi*] Quia ea tempeſtate non ſolum non ignoſcebatur erroribus, ſed ſæpe etiam, incognita cauſa, homines puniebantur. Id præſertim ad Syllanas proſcriptiones referendum eſt. Eſt autem *cognoſcere*, audire aliquem in judicio. Videtur imitatus Terentianum illud in Eunucho, prol. 4. *Æquum eſt vos cognoſcere, atque ignoſcere.*

6 *Utrumvis*] Vel dicere, vel tacere.

eſſet. Forſitan quæratis, qui iſte terror ſit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac tales viros impediat, quo minus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum conſueverunt, cauſam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum eſt, propterea quod conſulto ab accuſatoribus, ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non eſt.

Quæ res ea eſt? bona patris hujuſce Sex. Roſcii, quæ ſunt ſexagies [7]: quæ de viro fortiſſimo, & clariſſimo, L. Sylla, quem honoris cauſa nomino, duobus millibus nummum ſe dicit emiſſe [8] adoleſcens vel potentiſſimus hoc tempore noſtræ civitatis, L. Cornelius Chryſogonus. Is a vobis, Judices, hoc poſtulat [9], ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, nullo jure invaſerit; quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roſcii obſtare, atque officere videatur; deleatis ex animo ſuo ſuſpicionem omnem, metumque tollatis. Seſe, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum & copioſum poſſe obtinere: damnato & ejecto [10], ſperat ſe poſſe, quod adeptus eſt per ſcelus, id per luxuriam effundere atque conſumere. Hunc ſibi ex animo ſcrupulum, qui ſe dies noctesque ſtimulat ac pungit, ut evellatis, poſtulat: ut ad hanc ſuam prædam, tam nefariam, adjutores vos profiteamini. Si vobis æqua & honeſta poſtulatio videtur, Judices: ego contra brevem poſtulationem affero, & (quomodo mihi perſuadeo) aliquanto æquiorem.

III. Primum a Chryſogono peto, ut pecunia, fortuniſque noſtris contentus ſit, ſanguinem & vitam ne petat: deinde a vobis, Judices, ut audacium ſceleri reſiſtatis, innocentium calamitatem levetis, & in cauſa Sex. Roſcii, periculum, quod in omnes intenditur, propulſetis.

Quod ſi aut cauſa criminis, aut facti ſuſpicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine ſecuti; poſtremo, ſi præ-

7 *Quæ ſunt ſexagies*] Sexagies centenis millibus H-S.

8 *Dicit emiſſe*] Ajebat Chryſogonus, ſe emiſſe ſub haſta bona Sex. Roſcii interfecti, quod ejus nomen eſſet in tabula proſcriptorum.

9 *Hoc poſtulat*] Non hoc quidem libere, & aperte poſtulabat, ſed per hanc accuſationem poſtulare videbatur.

10 *Ejecto*] In exilium.

præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud cauſæ inveneritis: non recuſamus, quin illorum libidini Sex. Roſcii vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, niſi, ut iis ne quid deſit, quibus ſatis nihil eſt: ſi hoc ſolum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roſcii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indigniſſimum eſt, vos idoneos habitos, per quorum ſententias, juſque jurandum id aſſequantur, quod antea ipſi ſcelere & ferro aſſequi conſuerunt? Qui ex civitate in ſenatum propter dignitatem, ex ſenatu in hoc conſilium delecti eſtis propter ſeveritatem, ab his hoc poſtulare [11] homines ſicarios, atque gladiatores, non modo ut ſupplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis ſuis metuere atque horrere debent, verum etiam ut ſpoliis Sex. Roſcii hoc judicio ornati auctique diſcedant?

IV. His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque ſatis me commode dicere, neque ſatis graviter conqueri, neque ſatis libere vociferari poſſe intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora ſunt impedimento. Huc accedit ſummus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & veſtra dignitas, & vis adverſariorum, & Sex. Roſcii pericula. Quapropter vos oro, atque obſecro, Judices, ut attente, bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide, ſapientiaque veſtra fretus, plus oneris ſuſtuli, quam ferre me poſſe intelligo. Hoc onus ſi vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, ſtudio, & induſtria, Judices. Sin a vobis (id quod non ſpero) deſerar; tamen animo non deficiam, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferam. Quod ſi perferre non potero; opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quæſo, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuiſti, cum huic idem quæſtioni judex præeſſes, talem te & nobis, & populo Romano hoc tempore impertias.

11 *Hoc poſtulare*] Infinitivus hic ſervit indignationi. Ipſe per ſe conſtat, nec ab alio verbo pendet.

V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ ſit omnium mortalium expectatio, quæ cupiditas, ut acria, ac ſevera judicia fiant, intelligis. Longo intervallo [12] judicium inter ſicarios [13] hoc primum committitur, cum interea cædes indigniſſimæ, maximæque factæ ſint. Omnes hanc quæſtionem, te prætore, de manifeſtis maleficiis, quotidianoque ſanguine haud remiſſius ſperant futuram [14].

Qua vociferatione [15] in cæteris judiciis accuſatores uti conſueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui cauſam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobiſque, Judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis: ut quam fortiſſime hominibus audaciſſimis reſiſtatis: ut hoc cogitetis, niſi in hac cauſa, qui veſter animus ſit, oſtendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem, & ſcelus, & audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes veſtros, Judices, inter ipſa ſubſellia cædes futuræ ſint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, niſi ut id fieri liceat? Accuſant ii, qui in fortunas hujus invaſerunt: cauſam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sex. Roſcii, bono fuit: cauſam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſumme cupierunt: cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit, ne hic ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ii, quos populus poſcit [16]: cauſam dicit is, qui unus relictus [17] ex illorum nefaria cæde reſtat.

Atque ut facilius intelligere poſſitis, Judices, ea, quæ facta ſunt, indigniora eſſe, quam hæc ſunt, quæ dicimus: ab ini-

12 *Longo intervallo*] Quia bello civili Syllano intermiſſa fuerant judicia de ſicariis, ut victores impune occiderent, quos libuiſſet.

13 *Inter ſicarios*] De ſicariis. Formula juris eſt, quæ adhibetur etiam cap. 32.

14 *Futuram*] Hotomanus mallet *futurum* ea loquendi forma, quam Gellius probat lib. 1. cap. 7.

15 *Qua vociferatione*] Quam ſeveritatem in aliis cauſis accuſatores poſtulare ſolent, eam nos defenſores in hac cauſa poſtulamus.

16 *Quos populus poſcit*] Ad pœnam propter multa in omnes ſcelera commiſſa.

17 *Unus relictus*] Unicus occiſi Roſcii filius.

Digitized by Google

initio, res quemadmodum geſta ſit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentiſſimi miſerias, & illorum audaciam cognoſcere poſſitis, & reipublicæ calamitatem.

VI. Sex. Roſcius, pater hujuſce, municeps Amerinus, fuit cum genere, & nobilitate, & pecunia, non modo ſui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primus, tum gratia atque hoſpitiis [18] florens hominum nobiliſſimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hoſpitium, verum etiam domeſticus uſus & conſuetudo: quas (ut æquum eſt) familias, honeſtatis, amplitudiniſque gratia nomino. Itaque ex ſuis omnibus commodis hoc ſolum filio reliquit. Nam patrimonium domeſtici prædones [19] vi ereptum poſſident: fama & vita innocentis ab hoſpitibus amiciſque paternis defenditur.

Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuiſſet, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas & ſalus in diſcrimen veniret, præter cæteros in ea vicinitate eam partem, cauſamque opera, ſtudio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honeſtate ſe pugnare, propter quos ipſe honeſtiſſimus inter ſuos numerabatur. Poſteaquam victoria conſtituta eſt, ab armiſque receſſimus: cum proſcriberentur [20] homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adverſarii fuiſſe putabantur: erat ille Romæ frequens; atque in foro, & in ore omnium quotidie verſabatur: magis ut exultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis ſibi accideret.

Erant ei veteres inimicitiæ cum duobus Roſciis Amerinis, quorum alterum ſedere in accuſatorum ſubſelliis video; alterum tria hujuſce prædia poſſidere audio. Quas inimicitias ſi tam cavere potuiſſet, quam metuere ſolebat, viveret. Neque enim, Judices, injuria metuebat. Nam duo iſti ſunt T. Ro-

F 2 ſcii

18 *Hoſpitiis*] Solebant cives Romani neceſſitudinem hoſpitii cum exteris hominibus contrahere, ut & ipſi eos Romam advenientes domi ſuæ exciperent, & iter facientes per provincias, haberent apud quos diverſarentur.

19 *Domeſtici prædones*] Duo Roſcii, Capito & Magnus, de quibus infra, una cum Chryſogono.

20 *Proſcriberentur*] A Sylla victore, qui tabulam in foro fixerat, in qua plurimorum nomina ſcripta erant, ut ad cædem quærerentur, eorumque bona ſub haſta venderentur.

ſcii (quorum alteri Capitoni cognomen eſt : iſte , qui adeſt , Magnus vocatur) homines ejuſmodi : alter plurimarum palmarum [21] vetus ac nobilis gladiator habetur : hic autem nuper ſe ad eum laniſtam [22] contulit ; qui , cum ante hanc pugnam tiro eſſet ſcientia , facile ipſum magiſtrum ſcelere audaciaque ſuperavit .

VII. Nam cum hic Sex. Roſcius eſſet Ameriæ , T. autem iſte Roſcius Romæ : cum hic filius aſſiduus in prædiis eſſet , cumque ſe voluntate patris rei familiari , vitæque ruſticæ dediſſet : iſte autem frequens Romæ eſſet : occiditur ad balneas Palatinas [23] , rediens a cœna Sex. Roſcius . Spero ex hoc ipſo non eſſe obſcurum , ad quem ſuſpicio maleficii pertineat. Verum id , quod adhuc eſt ſuſpicioſum , niſi perſpicuum res ipſa fecerit , hunc affinem culpæ judicatote .

Occiſo Sex. Roſcio, primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia quidam , homo tenuis , libertinus , cliens & familiaris iſtius T. Roſcii : & nunciat domum , non filii , ſed T. Capitonis , inimici : & , cum poſt horam primam noctis occiſus eſſet , primo diluculo nuncius hic Ameriam venit . Decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum ciſiis [24] pervolavit ; non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret , ſed etiam cruorem inimici , quam recentiſſimum , telumque paulo ante e corpore extractum oſtenderet .

Quatriduo , quo hæc geſta ſunt , res ad Chryſogonum in caſtra L. Syllæ Volaterras defertur : magnitudo pecuniæ demonſtratur : bonitas prædiorum ; nam fundos decem & tres reliquit , qui Tiberim fere omnes tangunt : hujus inopia & ſolitudo commemoratur . Demonſtrant , cum pater hujuſce , Sex. Roſcius , homo tam ſplendidus , & gratioſus , nullo negotio ſit occiſus , perfacile hunc hominem , incautum , & ruſticum , & Romæ ignotum , de medio tolli poſſe . Ad eam rem operam ſuam pollicentur . Ne diutius vos teneam , Judices , ſocietas coitur .

VIII. Cum

21 *Plurimarum palmarum*] Homo ſæpe in cæde verſatus dicitur per translationem gladiator vetus , quique plurimas palmas retulit . Victori enim gladiatori palma dabatur.

22 *Ad eum laniſtam*] Ad Roſcium Capitonem , quem per translationem appellat laniſtam , hoc eſt , ludi gladiatorii magiſtrum.

23 *Palatinas*] Quæ erant in colle Palatino.

24 *Ciſiis*] *Ciſium* , vehiculi genus velociſſimi .

VIII. Cum jam proſcriptionis mentio nulla fieret, & cum etiam qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos ſeſe periculis arbitrarentur [25]: hominis ſtudioſiſſimi nobilitatis manceps ſit [26] Chryſogonus. Tria prædia vel nobiliſſima Capitoni propria traduntur, quæ hodie poſſidet: in reliquas omnes fortunas iſte T. Roſcius nomine Chryſogoni, quemadmodum ipſe dicit, impetum facit. Hæc bona ſexagies H-S emuntur duobus millibus nummum. Hæc omnia, Judices, imprudente L. Sylla [27] facta eſſe certe ſcio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quæ præterita ſunt, & ea, quæ videntur inſtare, præparet [28]: cum & pacis conſtituendæ rationem, & belli gerendi poteſtatem ſolus habeat; cum omnes in unum ſpectent, unus omnia gubernet; cum tot tantiſque negotiis diſtentus ſit, ut reſpirare libere non poſſit; ſi aliquid non animadvertat: cum præſertim tam multi occupationem ejus obſervent, tempuſque aucupentur, ut, ſimul atque ille deſpexerit [29], aliquid hujuſcemodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix [30] ſit, ſicut eſt: tamen in tanta felicitate nemo poteſt eſſe in magna familia, qui neminem, neque ſervum, neque libertum improbum habeat.

Interea iſte T. Roſcius, vir optimus, procurator Chryſogoni, Ameriam venit: in prædia hujus invadit: hunc miſerum luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri juſta ſolviſſet, nudum ejicit domo, atque focis patriis, diiſque penatibus præcipitem, Judices, exturbat: ipſe ampliſſimæ pecuniæ ſit dominus. Qui in ſua re fuiſſet egentiſſimus, erat (ut fit) inſolens in aliena. Multa palam domum ſuam auferebat: plura clam de medio removebat: non pauca ſuis adju-

25 *Arbitrarentur*] Huc addenda videntur verba hæc ex Soſipatro, & Diomede, *nomen refertur in tabulas Sex. Roſcii hominis*, *&c.* Ita cenſent Hotomanus, Lipſius, & Grævius.

26 *Manceps ſit*] Emit ſub haſta ejus bona tanquam hominis proſcripti. Dicitur autem manceps, hoc eſt ſector, quia manu ſublata, ea bona nomine ſuo emit. *Manceps*, quia videtur quaſi *manu capere*.

27 *Imprudente L. Sylla*] Non animadvertente.

28 *Præparet*] Verbum hoc refertur ad *futura*, & ad *præterita*, per figuram ζεῦγμα: nec eorum (Lambini) probanda eſt conjectura, qui primum membrum ita legunt, & *ea*, *quæ præterita ſunt*, *reputet*, vel *reparet*.

29 *Deſpexerit*] Quaſi deorſum adſpexerit, demiſerit oculos, non fuerit attentus.

30 *Felix*] Sylla *felix* cognomento dictus eſt. Vide Plin. lib. 7. cap. 43.

Digitized by Google

adjutoribus large effuſeque donabat : reliqua , conſtituta auctione , vendebat .

IX. Quod Amerinis uſque eo viſum eſt indignum , ut urbe tota fletus , gemituſque fieret . Etenim multa ſimul ante oculos verſabantur : mors hominis florentiſſimi , Sex. Roſcii , crudeliſſima : filii autem ejus egeſtas indigniſſima ; cui de tanto patrimonio prædo iſte nefarius ne iter quidem ad ſepulcrum [31] patrium reliquiſſet : bonorum emptio flagitioſa , flagitioſa poſſeſſio , furta , rapinæ , donationes. Nemo erat , qui non ardere omnia mallet , quam videre in Sex. Roſcii , viri optimi atque honeſtiſſimi , bonis jactantem ſe , ac dominantem T. Roſcium .

Itaque decurionum decretum ſtatim fit , ut decem-primi [32] proficiſcantur ad L. Syllam , doceantque eum , qui vir Sex. Roſcius fuerit : conquerantur de iſtorum ſcelere , & injuriis : orent , ut & illius mortui famam , & filii innocentis fortunas conſervatas velit . Atque ipſum decretum , quæſo , cognoſcite . DECRETUM DECURIONUM .· Legati in caſtra veniunt . Intelligitur , Judices , id , quod jam ante dixi , imprudente L. Sylla , ſcelera hæc & flagitia fieri . Nam ſtatim Chryſogonus & ipſe ad eos accedit , & homines nobiles allegat iis [33] , qui peterent , ne ad Syllam adirent , & omnia Chryſogonum , quæ vellent , eſſe facturum pollicerentur .

Uſque adeo autem ille pertimuerat , ut mori mallet , quam de his rebus Syllam doceri . Homines antiqui [34] , qui ex ſua natura cæteros fingerent , cum ille confirmaret , ſeſe nomen Sex. Roſcii de tabulis exempturum , prædia vacua filio traditurum : cumque id ita futurum T. Roſcius Capito , qui in X. lega-

31 *Ne iter quidem ad ſepulcrum*] Nequeo mihi perſuadere , dictum hoc eſſe a Cicerone oratorie , quod animadvertam , idem repeti in peroratione , cap. 50. Vere igitur dici exiſtimo , ne iter quidem ad ſepulcrum patrium relictum fuiſſe Roſcio , quod jus hoc itineris pertineret ad emptorem fundi , niſi nominatim fuiſſet exceptum a venditore. In re autem noſtra non fuiſſe exceptum a Roſcio , facile vel ex hoc intelligi poteſt , quod venditio facta eſt , non nomine Roſcii , ſed Syllæ .

32 *Decem-primi*] Decuriones decem , quorum præcipua fuit auctoritas , ac Duumviris proxima in coloniis & municipiis .

33 *Allegat iis*] Lambinus legit , *allegat ab iis qui peterent* , quod *allegare alicui* latine non dicatur . Eſt autem *allegare* privatim mittere , ac de re privata , quemadmodum *legare* eſt publice mittere , ac de re publica .

34 *Homines antiqui*] Antiqua fide , antiquo ingenio , hoc eſt nimis boni .

Digitized by Google

legatis erat, appromitteret [35], crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre quotidie ac procraſtinare illi cœperunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere: poſtremo (id quod facile intellectum eſt) inſidias vitæ hujuſce Sex. Roſcii parare; neque ſeſe arbitrari poſſe diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.

X. Quod is ſimul atque ſenſit, de amicorum cognatorumque ſententia Romam confugit, & ſeſe ad Cæciliam, Nepotis filiam [36], quam honoris cauſa nomino, contulit, qua pater uſus erat plurimum: in qua muliere, Judices, etiam nunc, id quod omnes ſemper exiſtimaverunt, quaſi exempli cauſa, veſtigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roſcium inopem, ejectum domo, atque expulſum ex ſuis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum: hoſpitique oppreſſo jam, deſperatoque ab omnibus, opitulata eſt. Ejus virtute, fide, diligentia factum eſt, ut hic potius vivus in reos, quam occiſus in proſcriptos referretur. Nam poſtquam iſti intellexerunt, ſumma diligentia vitam Sex. Roſcii cuſtodiri, neque ſibi ullam cædis faciendæ poteſtatem dari: conſilium ceperunt plenum ſceleris & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent: ut ad eam rem aliquem accuſatorem veterem compararent, qui de ea re poſſet dicere aliquid, in qua re nulla ſubeſſet ſuſpicio: denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipſo pugnarent. Ita loqui homines: *Quod judicia tam diu facta non eſſent, condemnari eum oportere, qui primus in judicium adductus eſſet*: huic autem patronos propter Chryſogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de iſta ſocietate verbum eſſe facturum neminem: ipſo nomine parricidii, & atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum a nullo defenſus eſſet. Hoc conſilio, atque adeo

hac

35 *Appromitteret*] Appromittere, eſt pro altero promittere ſimul cum illo. Itaque Capito ſimul cum hominibus illis allegatis promittebat, ſeu potius confirmabat, quod illi promiſerant, tanquam fidejuſſor.

36 *Nepotis filiam*] Omnes fere interpretes hic mendum agnoſcunt, cum ex iis, quæ habentur cap. 50, ſatis conſtet Cæciliam hanc fuiſſe *Metelli Balearici filiam, & nepotis ſororem*. Verba igitur illa, *nepotis filiam*, rejicienda videntur, aut corrigenda. Quidam putant Cæciliam hanc alterius nepotis filiam fuiſſe, & Syllæ uxorem, de qua Plutarchus in Sylla.

Digitized by Google

hac amentia impulſi, quem ipſi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potiſſimum, Judices, ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? veſtramne, qui ſummam poteſtatem habetis, hoc tempore fidem implorem?

Pater occiſus nefarie, domus obſeſſa, ab inimicis bona adempta, poſſeſſa, direpta: filii vita infeſta, ſæpe ferro atque inſidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis ſceleris abeſſe videtur? Tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: teſtes in hunc, & accuſatores hujuſce pecunia comparant: hanc conditionem miſero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roſcio dare, an inſutus in culeum [37] per ſummum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: deſunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac cauſa eſt ſatis, quoniam quidem ſuſcepi, non deeſt profecto, Judices.

Et forſitan in ſuſcipienda cauſa temere impulſus adoleſcentia fecerim: quoniam quidem ſemel ſuſcepi, licet, hercules, undique omnes in me terrores, periculaque impendeant omnia, ſuccurram, atque ſubibo. Certum eſt, deliberatumque, quæ ad cauſam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. Nulla res tanta exiſtat, Judices, ut poſſit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam diſſoluto animo eſt, qui hæc cum videat, tacere, ac negligere poſſit? Patrem meum, cum proſcriptus non eſſet, jugulaſtis: occiſum in proſcriptorum numerum retuliſtis: me domo mea per vim expuliſtis: patrimonium meum poſſidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad ſubſellia cum ferro atque telis veniſtis, ut hic aut juguletis, aut condemnetis Sex. Roſcium?

XII. Hominem longe audaciſſimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omnes conſtat, niſi inter eos, qui ipſi quoque inſaniunt, inſaniſſimum. Is cum curaſſet

37 *An inſutus in culeum*] An fateri ſe in flumen dejici. De hoc ſupplicii genere parricidam, & idcirco in culeum inſui, & vide infra, cap. 25. & 26.

raſſet in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir ſanctiſſimus, atque ornatiſſimus noſtræ civitatis: (de cujus laude neque hic locus eſt, ut multa dicantur, neque plura tamen dici poſſunt, quam populus Romanus memoria retinet) diem Scævolæ dixit [38], poſteaquam comperit, eum poſſe vivere. Cum ab eo quæreretur, quid tandem accuſaturus eſſet eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quiſquam ſatis commode poſſet: ajunt, hominem, (ut erat furioſus) reſpondiſſe, *quod non totum telum corpore recepiſſet*. Quo populus Romanus nihil vidit indignius, niſi ejuſdem viri mortem [39]; quæ tantum potuit, ut omnes cives ſuos perdiderit, & afflixerit: quos quia ſervare per compoſitionem [40] volebat, ipſe ab iis interemptus eſt.

Eſtne hoc illi dicto, atque facto Fimbriæ non ſimillimum? Accuſatis Sex. Roſcium: quid ita? Quia de manibus veſtris effugit: quia ſe occidi paſſus non eſt. Illud, quia in Scævola factum eſt, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chryſogono, num eſt ferendum? Nam, per deos immortales! quid eſt in hac cauſa, quod defenſionis indigeat? Qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere deſiderat? Totam cauſam, Judices, explicemus, atque ante oculos expoſitam conſideremus. Ita facillime, quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos ſequi conveniat, intelligetis.

XIII. Tres ſunt res, quantum ego exiſtimare poſſum, quæ obſtent hoc tempore Sex. Roſcio, crimen adverſariorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accuſator Erucius ſuſcepit: audaciæ partes Roſcii ſibi popoſcerunt: Chryſogonus autem, is, qui plurimum poteſt, potentia pugnat. De hiſce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid igitur eſt [41]? non eodem modo de omnibus: ideo quod prima illa res ad

38 *Diem dixit*] Apud populum accuſavit. Vide Val. Max. IX. 11.

39 *Ejuſdem viri mortem*] Occiſus eſt Scævola in veſtibulo ædis Veſtæ, opera Damaſippi prætoris, jubente Mario juniore C. Marii filio, qui cum Carbone conſul erat. Vide Florum lib. 3. cap. 21.

40 *Per compoſitionem*] Erat enim auctor pacis inter Syllanos & Marianos.

41 *Quid igitur eſt*] Hæc verba non videntur Hotomano & Lambino poſita loco ſuo; ſed vel collocanda eſſe poſt verbum *pugnat*, vel poſt *impoſuit*.

meum officium pertinet ; duas autem reliquas vobis populus Romanus impoſuit. Ego crimen oportet diluam : vos & audaciæ reſiſtere, & hominum ejuſmodi pernicioſam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere, atque opprimere debetis.

Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur. Sceleſtum, dii immortales! ac nefarium facinus, atque ejuſmodi, quo uno maleficio ſcelera omnia complexa eſſe videantur. Etenim ſi (id quod præclare a ſapientibus dicitur) vultu [42] ſæpe læditur pietas : quod ſupplicium ſatis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipſum, ſi res poſtularet, jura divina atque humana cogebant? In hoc tanto, tam atroci, tam ſingulari maleficio, quod ita raro extitit, ut, ſi quando auditum ſit, portenti ac prodigii ſimile numeretur, quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accuſatorem cenſes uti oportere? nonne & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, ſingularem oſtendere; & mores feros, immanemque naturam; & vitam vitiis flagitiiſque omnibus deditam; & denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? Quorum tu nihil in Sex. Roſcium, ne objiciendi quidem cauſa, contuliſti.

XIV. Patrem occidit Sex. Roſcius. Qui homo? Adoleſcentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? Annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet ſicarius, homo audax, & ſæpe in cæde verſatus? At hoc ab accuſatore ne dici quidem audiſtis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc ſcelus impulerunt. De luxuria purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuiſſe. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro quæ poſſunt eſſe in eo, qui (ut ipſe accuſator objecit) ruri ſemper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maxime disjuncta a cupiditate, & cum officio conjuncta.

Quæ res igitur tantum iſtum furorem Sex. Roſcio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? Quam ob cau-

42 *Vultu*] Etiam torvo aſpectu læditur pietas in parentes.

cauſam? Neceſſe eſt enim eam quoque juſtam, & magnam, & perſpicuam fuiſſe. Nam, ut illud incredibile eſt, mortem oblatam eſſe patri a filio ſine plurimis & maximis cauſis; ſic hoc veriſimile non eſt, odio fuiſſe parenti filium ſine cauſis multis, & magnis, & neceſſariis. Rurſus igitur eodem revertamur, & quæramus, quæ tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri diſpliceret. At perſpicuum eſt, nullum fuiſſe. Pater igitur amens, qui odiſſet eum ſine cauſa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium conſtantiſſimus. Ergo illud jam perſpicuum profecto eſt, ſi neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii cauſam patri, neque ſceleris filio fuiſſe.

XV. Neſcio, inquit, quæ cauſa odii fuerit: fuiſſe odium intelligo: quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus eſt, ſecum omni tempore volebat eſſe; hunc in prædia ruſtica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accuſatione, idem mihi uſuvenit in cauſa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non poſſum.

Quid ais, Eruci? Tot prædia, tam pulchra, tam fructuoſa Sex. Roſcius filio ſuo, relegationis, ac ſupplicii gratia, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, præſertim homines illius ordinis, ex municipiis ruſticanis, nonne optatiſſimum ſibi putant eſſe, filios ſuos rei familiari maxime ſervire, & in prædiis colendis operæ plurimum ſtudiique conſumere? An amandarat hunc ſic, ut eſſet in agro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid ſi conſtat, hunc non modo colendis prædiis præfuiſſe, ſed certis fundis, patre vivo, frui ſolitum eſſe? Tamenne hæc attenta vita, & ruſticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum diſtet argumentatio tua ab re ipſa, atque a veritate. Quod conſuetudine patres faciunt, id, quaſi novum, reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris cauſa pater filio ſuo conceſſit, id eum ſupplicii cauſa feciſſe

ciſſe dicis. Neque hæc tu non intelligis: ſed uſque eo quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque conſuetudinem hominum, contraque opiniones omnium.

XVI. At enim, cum duos filios haberet, alterum a ſe non dimittebat, alterum ruri eſſe patiebatur. Quæſo, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias. Non enim exprobrandi cauſa, ſed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo naſcerere, ex quo intelligere poſſes, qui animus patrius in liberos eſſet: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. Eo acceſſit ſtudium doctrinæ, ut ne a literis quidem alienus eſſes. Ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) ſenex ille Cæcilianus [43] minoris facere Eutychum, filium ruſticum, quam illum alterum, Chæraſtratum? (nam, ut opinor, hoc nomine eſt) alterum in urbe ſecum honoris cauſa habere? alterum rus ſupplicii cauſa relegaſſe? Quid ad iſtas ineptias abis? inquies. Quaſi vero mihi difficile ſit, quamvis multos nominatim proferre, ne longius abeam, vel tribules, vel vicinos meos, qui ſuos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas aſſiduos [44] eſſe cupiunt. Verum homines notos ſumere odioſum eſt, cum & illud incertum ſit, velintne hi ſeſe nominari: & nemo vobis magis notus futurus ſit, quam eſt hic Eutychus: & certe ad rem nihil interſit, utrum hunc ego comicum adoleſcentem, an aliquem ex agro Vejente nominem. Etenim hæc conficta arbitror a poetis eſſe, ut effictos noſtros mores in alienis perſonis, expreſſamque imaginem noſtræ vitæ quotidianæ videremus. Age nunc, refer animum, ſis [45], ad veritatem, & conſidera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, ſed in his veteribus municipiis, quæ ſtudia a patribusfamilias maxime laudentur. Jam profecto te intelliges inopia criminum ſummam laudem Sex. Roſcio vitio & culpæ dediſſe.

XVII. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: ſed

43 *Cæcilianus*] Inductus a Cæcilio poeta comico.

44 *Aſſiduos*] Sic Plautus Trinum. act. 1. ſc. 2. v. 165. *urbanos aſſiduos* appellat, qui in urbe aſſidue verſantur.

45 *Sis*] Si vis: pertinet autem ad vocem *age*.

ſed permultos & ego novi, & (niſi me fallit animus) unuſquiſque veſtrum, qui & ipſi incenſi ſunt ſtudio, quod ad agrum colendum attinet: vitamque hanc ruſticam, quam tu probro, & crimini putas eſſe oportere, & honeſtiſſimam, & ſuaviſſimam eſſe arbitrantur. Quid cenſes, hunc ipſum Sex. Roſcium, quo ſtudio, & qua intelligentia eſſe in ruſticis rebus? Ut ex his propinquis ejus, hominibus honeſtiſſimis, audio, non tu in iſto artificio accuſatorio callidior es, quam hic in ſuo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chryſogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviſcatur, & ſtudium deponat, licebit. Quod tametſi miſerum & indignum eſt, feret tamen æquo animo, Judices, ſi per vos vitam & famam poteſt obtinere. Hoc vero eſt, quod ferri non poteſt, ſi & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem & multitudinem: &, quod ea ſtudioſe coluit, id erit ei maxime fraudi: ut parum miſeriæ ſit, quod aliis coluit, non ſibi, niſi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit.

XVIII. Næ tu, Eruci, accuſator eſſes ridiculus, ſi illis temporibus natus eſſes, cum ab aratro arceſſebantur, qui conſules fierent. Etenim, qui præeſſe agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem ſua manu ſpargentem ſemen, qui miſſi erant, convenerunt, hominem turpiſſimum atque inhoneſtiſſimum judicares. At hercule majores noſtri longe aliter & de illo, & de cæteris talibus viris exiſtimabant. Itaque ex minima tenuiſſimaque republica maximam, & florentiſſimam nobis reliquerunt. Suos enim agros ſtudioſe colebant: non alienos cupide appetebant: quibus rebus, & agris, & urbibus, & nationibus, rempublicam, atque hoc imperium & populi Romani nomen auxerunt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda ſint cum hiſce, de quibus nunc quærimus: ſed ut illud intelligatur, cum apud majores noſtros ſummi viri, clariſſimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicæ ſedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ, temporiſque conſumpſerint; ignoſci oportere ei homini, qui ſe fateatur eſſe ruſticum, cum ruri aſſiduus

ſem-

ſemper vixerit : cum præſertim nihil eſſet , quod aut patri gratius , aut ſibi jucundius , aut re vera honeſtius facere poſſet .

Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc , opinor , oſtenditur , Eruci , quod hunc ruri eſſe patiebatur . Numquid eſt aliud ? Immo vero , inquit , eſt . Nam iſtum exheredare in animo habebat . Audio : nunc dicis aliquid , quod ad rem pertineat . Nam illa , opinor , tu quoque concedis levia eſſe , atque inepta . Convivia cum patre non inibat . Quippe qui ne in oppidum quidem , niſi perraro , veniret . Domum ſuam iſtum non fere quiſquam vocabat . Nec mirum , qui neque in urbe viveret , neque revocaturus eſſet [46] .

XIX. Verum hæc quoque tu intelligis eſſe nugatoria . Illud , quod cœpimus , videamus ; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo poteſt . Exheredare pater filium cogitabat . Mitto quærere , qua de cauſa : quæro , qui ſcias . Tametſi te dicere , atque enumerare cauſas omnes oportebat : & id erat certi accuſatoris officium , qui tanti ſceleris argueret , explicare omnia vitia atque peccata filii , quibus incenſus parens potuerit animum inducere , ut naturam ipſam vinceret ; ut amorem illum penitus inſitum ejiceret ex animo ; ut denique patrem eſſe ſeſe oblivíſceretur : quæ ſine magnis hujuſce peccatis accidere potuiſſe non arbitror .

Verum concedo tibi , ut ea prætereas , quæ , cum taces , nulla eſſe concedis . Illum quidem voluiſſe exheredare , certe tu planum facere debes . Quid ergo affers , quare id factum putemus ? Vere nihil potes dicere . Finge aliquid ſaltem commode : ut ne plane videaris id facere , quod aperte facis , hujus miſeri fortunis , & horum virorum talium dignitati illudere . Exheredare filium voluit : quam ob cauſam ? Neſcio . Exheredavitne ? Non . Quis prohibuit ? Cogitabat . Cogitabat ? Cui dixit ? Nemini . Quid eſt aliud , judicio , ac legibus , ac majeſtate veſtra abuti ad quæſtum , atque ad libidinem , niſi hoc modo accuſare , atque id objicere , quod planum facere non

46 *Neque revocaturus eſſet*] Hoc eſt , nemo eum invitabat ad convivia , quia neque in urbe vivebat , neque pari reddere poterat . Hoc enim ſenſu ſæpe uſurpantur *voco* , & *revoco* . Martial. lib. 2. ep. 27. *Nunquam me revocas , venias cum ſæpe vocatus* .

non modo non poſſis, verum ne coneris quidem? Nemo noſtrum eſt, Eruci, quin ſciat, tibi inimicitias cum Sex. Roſcio nullas eſſe. Vident omnes, qua de cauſa huic inimicus venias. Sciunt hujuſce pecunia te adductum eſſe. Quid ergo eſt? Ita tamen quæſtus te cupidum eſſe oportebat, ut horum exiſtimationem, & legem Remmiam [47] putares aliquid valere oportere.

XX. Accuſatores multos eſſe in civitate utile eſt, ut metu contineatur audacia: veruntamen hoc ita eſt utile, ut ne plane illudamur ab accuſatoribus. Innocens eſt quiſpiam: veruntamen, quanquam abeſt a culpa, ſuſpicione tamen non caret. tametſi miſerum eſt, tamen ei, qui hunc accuſet, poſſim aliquo modo ignoſcere. Cum enim aliquid habeat, quod poſſit criminoſe ac ſuſpicioſe dicere, aperte ludificari & calumniari ſciens non videatur. Quare facile omnes patimur, eſſe quamplurimos accuſatores, quod innocens ſi accuſatus ſit, abſolvi poteſt: nocens, niſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt. Utilius eſt autem abſolvi innocentem, quam nocentem cauſam non dicere. Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut ſignificent, ſi fures venerint. At fures internoſcere non poſſunt. Significant tamen, ſi qui noctu in Capitolium venerint: &, quia id eſt ſuſpicioſum, tametſi beſtiæ ſunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ eſt cautior. Quod ſi luce quoque canes latrent, cum deos ſalutatum aliqui venerint: opinor, iis crura ſuffringantur, quod acres ſint etiam tum, cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio. Alii veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt: alii canes, qui & latrare & mordere poſſunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc paulo gratiſſimum eſt. Deinde, ſi voletis, etiam tum, cum veriſimile erit aliquem commiſiſſe, in ſuſpicione latratote.. Id quoque concedi poteſt. Sin autem ſic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quomodo; ac tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis,

47 *Remmiam*] Vide *Indiculum Legum*, in limine Tomi hujus.

tis; crura quidem vobis nemo ſuffringet: ſed ſi ego hos bene novi, literam illam [48], cui vos uſque eo inimici eſtis, ut etiam eas omnes [49] oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis.

XXI. Quid mihi ad defendendum dediſti, bone accuſator? quid hiſce autem ad ſuſpicandum? Ne exheredaretur, veritus eſt. Audio. Sed qua de cauſa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. Nihil eſt: non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde iſtud vobis ſuſpicari in mentem venerit. Cum hoc modo accuſas, Eruci, nonne hoc palam dicis? Ego, quid acceperim, ſcio: quid dicam, neſcio. Unum illud ſpectavi, quod Chryſogonus ajebat, neminem iſti patronum, futurum: de bonorum emptione, deque ea ſocietate neminem eſſe, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falſa in iſtam fraudem impulit. Non mehercule verbum feciſſes, ſi tibi quemquam reſponſurum putaſſes.

Operæ pretium erat, ſi animadvertiſtis, Judices, negligentiam e[illegible] in accuſando conſiderare. Credo, cum vidiſſet, qui homines in hiſce ſubſelliis ſederent, quæſiſſe, num ille aut ille defenſurus eſſet: de me ne ſuſpicatum quidem, quod antea cauſam publicam nullam dixerim. Poſteaquam invenit neminem eorum, qui poſſunt, & ſolent; ita negligens eſſe cœpit, ut cum in mentem veniret ei, reſideret: deinde ſpatiaretur: nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui cœnam imperaret: prorſus ut veſtro conſeſſu, & hoc conventu, pro ſumma ſolitudine abuteretur.

XXII. Peroravit aliquando: aſſedit, ſurrexi ego. Reſpirare viſus eſt, quod non alius potius diceret. Cœpi dicere. Uſque eo animadverti, Judices, eum jocari, atque alias res agere, ante quam Chryſogonum nominavi: quem ſimul atque attigi,

48 *Literam illam*] Scilicet *K*, quæ calumniatorum frontibus inurebatur ignominiæ cauſa. Plinius in Paneg. cap. 35. & ibi Lipſius adnot. 296. Erat autem *K*, quia per hanc literam ſcribebatur *Kalumnia* a veteribus.

49 *Ut etiam eas omnes*] Notat accuſatores, qui fere illiterati erant. Ludit autem in ambiguo.

gi, ſtatim homo ſe erexit. Mirari viſus eſt. Intellexi, quid eum pupugiſſet. Iterum ac tertio nominavi. Poſtea homines curſare ultro, & citro non deſtiterunt, credo, qui Chryſogono nuntiarent, eſſe aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter cauſam agi, atque ille exiſtimaret: aperiri bonorum emptionem: vexari peſſime ſocietatem: gratiam, potentiamque ejus negligi: judices diligenter attendere: populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides verſa eſſe omnia; cauſam pro Sex. Roſcio, ſi non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros ſperabas, vides judicare: reſtitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea ſpe veniſſe, quod putares hic latrocinium, non judicium futurum.

De parricidio cauſa dicitur: ratio ab accuſatore reddita non eſt, quam ob cauſam filius patrem occiderit. Quod in minimis noxis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam prope quotidiana ſunt, maxime & primum quæritur, quæ cauſa maleficii fuerit; id Erucius in parricidio quæri non putat oportere. In quo ſcelere, Judices, etiam cum multæ cauſæ conveniſſe unum in locum, atque inter ſe congruere videntur: tamen non temere creditur, neque levi conjectura res penditur, neque teſtis incertus auditur, neque accuſatoris ingenio res judicatur. Cum multa antea commiſſa maleficia, tum vita hominis perditiſſima, tum ſingularis audacia oſtendatur neceſſe eſt: neque audacia ſolum, ſed ſummus furor atque amentia. Hæc cum ſint omnia, tamen extent oportet expreſſa ſceleris veſtigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium ſit admiſſum. Quæ niſi multa & manifeſta ſunt, profecto res tam ſceleſta, tam atrox, tam nefaria credi non poteſt. Magna eſt enim vis humanitatis: multum valet communio ſanguinis: reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura: portentum atque monſtrum certiſſimum eſt, eſſe aliquem humana ſpecie & figura, qui tantum immanitate beſtias vicerit, ut, propter quos hanc ſuaviſſimam lucem aſpexerit, eos indigniſſime luce privarit: cum etiam fe-

ras inter ſeſe partus, atque educatio, & natura ipſa conciliet.

Non ita multis ante annis ajunt, T. Clœlium quendam Tarracinenſem, hominem non obſcurum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adoleſcentibus filiis iſſet, inventum eſſe mane jugulatum, cum neque ſervus quiſquam reperiretur, neque liber, ad quem ea ſuſpicio pertineret: id ætatis autem duo filii propter cubantes ne ſenſiſſe quidem ſe dicerent: nomina filiorum de parricidio delata ſunt. Quid poſtea? Erat ſane ſuſpicioſum. Neutrum ſenſiſſe? Auſum autem eſſe quemquam ſe in id conclave committere, eo potiſſimum tempore, cum ibidem eſſent duo adoleſcentes filii, qui & ſentire & defendere facile poſſent? Erat porro nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret. Tamen cum planum judicibus eſſet factum, aperto oſtio dormientes eos repertos eſſe; judicio abſoluti adoleſcentes, & ſuſpicione omni liberati ſunt. Nemo enim putabat, quemquam eſſe, qui, cum omnia divina atque humana jura ſcelere nefario polluiſſet, ſomnum ſtatim capere potuiſſet: propterea quod qui tantum facinus commiſerint, non modo ſine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem ſine metu poſſunt.

XXIV. Videtiſne, quos nobis poetæ [50] tradiderunt, patris ulciſcendi cauſa, ſupplicium de matre ſumpſiſſe, cum præſertim deorum immortalium juſſis atque oraculis id feciſſe dicantur, tamen ut eos agitent furiæ, neque conſiſtere uſquam patiantur, quod ne pii quidem ſine ſcelere eſſe potuerunt? Sic ſe res habet, Judices. Magnam vim, magnam neceſſitatem, magnam poſſidet religionem paternus, maternuſque ſanguis: ex quo ſi qua macula concepta eſt, non modo elui non poteſt, verum uſque eo permanat ad animum, ut ſummus furor atque amentia conſequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis ſæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie ſceleratequeque commiſerint, agitari & perterreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus & ſuus terror maxime vexat: ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque afficit: ſuæ male cogita-

50 *Quos nobis poetæ*] Oreſtem, & Alcmæonem; de quibus vide Mythologos.

Digitized by Google

gitationes, conſcientiæque animi [51] terrent. Hæ ſunt impiis aſſiduæ domeſticæque Furiæ; quæ dies noctesque parentum pœnas a conſceleratiſſimis filiis repetant.

Hæc magnitudo maleficii facit, ut, niſi pene manifeſtum parricidium proferatur, credibile non ſit: niſi turpis adoleſcentia, niſi omnibus flagitiis vita inquinata, niſi ſumptus effuſi cum probro atque dedecore, niſi prorupta audacia, niſi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab inſania. Accedat huc oportet odium parentis, animadverſionis paternæ metus, amici improbi, ſervi conſcii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pene dicam, reſperſas manus ſanguine paterno judices videant oportet, ſi tantum facinus, tam immane, tam acerbum, credituri ſint. Quare hoc, quo minus eſt credibile, niſi oſtenditur: eo magis eſt, ſi convincitur, vindicandum.

XXV. Itaque cum multis ex rebus intelligi poteſt, majores noſtros non modo armis plus, quam cæteras nationes, verum etiam conſilio, ſapientiaque potuiſſe: tum ex hac re vel maxime, quod in impios ſingulare ſupplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia præſtiterint iis, qui apud cæteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate. Prudentiſſima civitas Athenienſium, dum ea rerum potita eſt, fuiſſe traditur. Ejus porro civitatis ſapientiſſimum Solonem dicunt fuiſſe, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur, cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum, qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienter feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto majores noſtri ſapientius? Qui cum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare excogitaverunt: ut, quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, ii magnitudine pœnæ, maleficio ſummoverentur. Inſui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici.

 XXVI.

51 *Conſcientiæ animi*] Caſus pluralis animadverſione dignus, quamvis apud Ciceronem non ſemel inveniatur.

XXVI. O ſingularem ſapientiam, Judices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repente cælum, ſolem, aquam, terramque ademerunt, ut, qui eum necaſſet, unde ipſe natus eſſet, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne beſtiis quoque, quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus uteremur: non ſic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cætera, quæ violata ſunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare eſt, cujus partem ullam eis reliquerint. Etenim quid tam eſt commune [52], quam ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur [53]: ita poſtremo ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant.

Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam inſigne ſupplicium eſt conſtitutum, probare te, Eruci, cenſes poſſe talibus viris, ſi ne cauſam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emptores ipſos accuſares, eique judicio Chryſogonus præeſſet; tamen diligentius paratiuſque veniſſes. Utrum, quid agatur, non vides? an, apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod ſine multis cauſis ſuſcipi non poteſt. Apud homines autem prudentiſſimos agitur: qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium ſine cauſa admittere.

XXVII. Eſto: cauſam proferre non potes. Tametſi ſtatim viciſſe debeo. tamen de meo jure decedam: & tibi, quod in alia cauſa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roſcius occiderit: quæro, quomodo occiderit. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo: & ſic tecum agam, ut in eo loco vel reſpon-

52 *Etenim quid eſt tam commune*] Locum hunc attente lege; qui, ut ipſe in Oratore cap. 30. teſtatur, magnis clamoribus a populo Romano exceptus eſt, tanquam inſigniter elegans. Idem ipſe tamen, ut in adoleſcente; non ut in viro, laudandum putat.

53 *Abluantur*] Quod unum Grævio probatur. Ego cum Hotomano retineo *alluantur*. Non enim mirum eſt, ut putat Grævius, parricidas in mare delatos, marinis aquis non purgari, ſed marinis aquis non allui.

Digitized by Google

pondendi, vel interpellandi tibi poteſtatem faciam, vel etiam, ſi quid voles, interrogandi.

Quomodo occidit? ipſe percuſſit, an aliis occidendum dedit? Si ipſum arguis, Romæ non fuit. Si per alios feciſſe dicis; quæro, ſervoſne, an liberos? quos homines? indidemne Ameria, an hoſce ex urbe ſicarios? Si Ameria: qui ſunt hi? curnon nominantur? Si Roma: unde eos noverat Roſcius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? qui-cum locutus eſt? quomodo perſuaſit? Pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? Nonne his veſtigiis ad caput maleficii perveniri ſolet? Et ſimul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujuſce depinxeris: hunc hominem ferum atque agreſtem fuiſſe: nunquam cum homine quodam collocutum eſſe, nunquam in oppido conſtitiſſe.

Qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat eſſe, in ruſticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita, iſtiuſmodi maleficia gigni non ſolere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire poſſis: ſic non omne facinus in omni vita naſcitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exiſtat avaritia neceſſe eſt: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia ſcelera ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc ruſtica, quam tu agreſtem vocas, parſimoniæ, diligentiæ, juſtitiæ magiſtra eſt. Verum hæc miſſa facio.

XXVIII. Illud quæro; is homo, qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, abſens præſertim, conficere potuerit. Multa ſunt falſa, Judices, quæ tamen argui ſuſpicioſe poſſunt. In his rebus ſi ſuſpicio reperta erit, culpam ineſſe concedam. Romæ Sex. Roſcius occiditur, cum in agro Amerino eſſet filius. Literas, credo, miſit alicui ſicario, qui Romæ noverat neminem. Arceſſivit aliquem: at quando? Nuntium miſit: quem? aut ad quem? Pretio, gratia, ſpe, promiſſis induxit aliquem? Nihil horum ne confingi quidem poteſt: & tamen cauſa de parricidio dicitur.

Reli-

Reliquum eſt, ut per ſervos id admiſerit. O dii immortales! rem miſeram & calamitoſam. Quod in tali crimine innocenti ſaluti ſolet eſſe, ut ſervos in quæſtionem polliceatur, id Sex. Roſcio facere non licet. Vos, qui hunc accuſatis, omnes ejus ſervos habetis. Unus puer, victus quotidiani adminiſter, ex tanta familia Sex. Roſcio relictus non eſt. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos ſervos paternos in quæſtionem ab adverſariis Sex. Roſcius poſtulavit. Meminiſtine te, T. Roſci, recuſare? Quid? ii ſervi ubi ſunt? Chryſogonum, Judices, ſectantur: apud eum ſunt in honore, & in pretio: etiam nunc, ut ex his quæratur, ego poſtulo: hic orat, atque obſecrat. Quid facitis? cur recuſatis?

Dubitate etiam nunc, Judices, ſi poteſtis, a quo ſit Sex. Roſcius occiſus: ab eone, qui propter illius mortem in egeſtate & inſidiis verſatur; cui ne quærendi quidem de morte patris poteſtas permittitur: an ab iis, qui quæſtionem fugitant, bona poſſident, in cæde atque ex cæde vivunt? Omnia, Judices, in hac cauſa ſunt miſera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri poteſt: mortis paternæ de ſervis paternis quæſtionem habere filio non licet: ne tamdiu quidem dominus erit in ſuos, dum ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multo poſt, ad hunc locum. Nam hoc totum ad Roſcios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus ſum, cum Erucii crimina diluiſſem.

XXIX. Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum neceſſe eſt, ſi ad hunc maleficium iſtud pertinet, aut ipſum ſua manu feciſſe, id quod negas: aut per aliquos liberos, aut ſervos. Liberoſne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua ſpe, aut quo pretio, potes oſtendere. Ego contra oſtendo, non modo nihil eorum feciſſe Sex. Roſcium, ſed ne potuiſſe quidem facere: quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis unquam temere diſceſſerit. Reſtare tibi videbatur ſervorum nomen, quo, quaſi in portum, rejectus a cæteris ſuſpicio-

Digitized by Google

cionibus, confugere poſſes: ubi ſcopulum offendis ejuſmodi, ut non modo ab hoc crimen reſilire videas, verum omnem ſuſpicionem in voſmetipſos recidere intelligas.

Quid eſt ergo, quo tandem accuſator, inopia argumentorum, confugerit? Ejuſmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur: quare tu hoc, propter multitudinem ſicariorum, nullo negotio facere potuiſti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res aſſequi velle: nos judicio perfundere [54]: accuſare autem eos ipſos, a quibus mercedem accepiſti. Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? & a quibus? Nonne cogitas, te a ſectoribus huc adductum eſſe? Quid poſtea? Neſcimus, per iſta tempora, eoſdem fere ſectores fuiſſe collorum & bonorum [55]? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concurſabant, qui Romæ erant aſſidui, qui omni tempore in præda & ſanguine verſabantur, Sex. Roſcio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient? & illam ſicariorum multitudinem, in qua ipſi duces, ac principes erant, huic crimini putabunt fore, qui non modo Romæ non fuit, ſed omnino, quid Romæ ageretur, neſciret, propterea quod ruri aſſiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit?

Vereor, ne aut moleſtus ſim vobis, Judices, aut ne ingeniis veſtris videar diffidere, ſi de tam perſpicuis rebus diutius differam Erucii criminatio tota, ut arbitror, diſſoluta eſt: niſi forte expectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejuſmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, objecit. Quæ mihi iſte viſus eſt ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui cauſam dicit, pertinebant. De quibus quoniam verbo arguit, verbo ſatis eſt negare. Si quid eſt, quod ad teſtes reſervet: ibi nos quoque, ut in ipſa cauſa, paratiores reperiet, quam putabat.

XXX. Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, ſed fides.

54 *Nos judicio perfundere*] Speciem quandam judicii nobis offundere, re vera autem eos accuſare, &c. Eſt enim hoc in loco *perfundere*, quaſi leviter aſpergere.

55 *Sectores collorum & bonorum*] Quia, ut ait Manutius, quos occidebant, eorum bona tanquam proſcriptorum emebant. Ideo autem colla ſecabantur, ut capita in roſtra deferrentur. Ludit orator in ambigua hujus vocis ſignificatione: nam *ſector* a *ſeco*, quod verbum uſurpari olim conſuevit pro *ſequor*, teſte Servio in Æn. X. 107.

quorum etiam nunc ii, quibus cauſa dicenda eſt, nomen ipſum reformidant, pro Sex. Roſcio dicere.

XXXI. In hac enim cauſa cum viderent, illos ampliſſimam pecuniam poſſidere, hunc in ſumma mendicitate eſſe; illud quidem non quærerent, cui bono fuiſſet: ſed eo perſpicuum crimen, & ſuſpicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egeſtatem. Quid ſi accedit eodem, ut tenuis antea fueris? Quid ſi, ut avarus? Quid, ſi ut audax? Quid ſi, ut illius, qui occiſus eſt, inimiciſſimus? Num quærenda cauſa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari poteſt? Tenuitas hominis ejuſmodi eſt, ut diſſimulari non queat: atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam præfers,[59] qui ſocietatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alieniſſimo[60]. Quam ſis audax (ut alia obliviſcar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota ſocietate, hoc eſt, ex tot ſicariis, ſolus tu inventus es, qui cum accuſatoribus ſederes, atque os tuum non modo oſtenderes, ſed etiam offerres. Inimicitias tibi fuiſſe cum Sex. Roſcio, & magnas rei familiaris controverſias, concedas neceſſe eſt.

Reſtat, Judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roſcium occiderit: is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui poſtea factus ſit egentiſſimus: is, qui ardens avaritia feratur infeſtus in ſuos; an is, qui ſemper ita vixerit, ut quæſtum noſſet nullum; fructum autem eum ſolum, quem labore peperiſſet: is, qui omnium ſectorum audaciſſimus ſit; an is, qui, propter fori judiciorumque inſolentiam, non modo ſubſellia, verum etiam urbem ipſam reformidet: poſtremo, Judices, id quod ad rem, mea ſententia, maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius.

XXXII. Hæc tu, Eruci, tot, & tanta ſi nactus eſſes in reo, quamdiu diceres? quo te modo jactares? Tempus, hercule, te citius, quam oratio deficeret. Etenim in ſingulis rebus ejuſmodi materies eſt, ut dies ſingulos poſſis conſumere.

59 *Præfers*] Malim *præ te fers*, ut in manuſcr. F. Urſini.

60 *Alieniſſimo*] Chryſogono.

Neque ego non poſſum : non enim mihi tantum derogo, tametſi nihil arrogo, ut te copioſius, quam me, putem poſſe dicere : verum ego forſitan, propter multitudinem patronorum, in grege annumerer. Te pugna Cannenſis [61] accuſatorem ſat bonum fecit. Multos cæſos non ad Thraſymenum [62] lacum, ſed ad Servilium vidimus. Quis ibi non eſt vulneratus *ferro Phrygio* [63] ? Non neceſſe eſt omnes commemorare ; Curtios, Marios, denique Mamercos [64], quos jam ætas a præliis avocabat [65] : poſtremo Priamum [66] ipſum, ſenem Antiſtium, quem non modo ætas, ſed etiam leges pugnare prohibebant [67]. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, ſexcenti ſunt, qui inter ſicarios [68], & de veneficiis accuſabant. Qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali eſt, canes ibi quam plurimos eſſe, ubi permulti obſervandi, multaque ſervanda ſunt.

Verum, ut fit, multa ſæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui ſummam rerum adminiſtrabat ; erant interea qui ſuis vulneribus mederentur : qui tanquam ſi offuſa reipublicæ ſempiterna nox eſſet, ita ruebant in tenebris, omniaque miſce-

61 *Pugna Cannenſis*] Exiſtimo pugnæ Cannenſis mentionem fieri, non ob ipſam pugnam, ſed ob ea, quæ pugnam conſecuta ſunt. Quemadmodum enim poſt illam pugnam coactus eſt Romanus dictator etiam prætextatos armare, atque adeo ſervos ipſos inopia liberorum capitum, ut narrat Livius lib. 22. cap. 57., ita etiam poſt Syllanam ſtragem vel inepti homines cœperunt accuſare, atque inopia bonorum videri boni. Itaque non tu, Eruci, bonus accuſator es, inquit Tullius; ſed bonum te facit pugna illa Cannenſis, quæ bonos ſuſtulit.

62 *Ad Thraſymenum*] Anno ante Cannenſem pugnam Romanus exercitus cæſus eſt ab Annibale, ad lacum Thraſymenum, cujus hic orator mentionem facit, quia videtur reſpondere *lacui Servilio* in ipſa urbe Roma, ubi multa civium millia a Sylla, trucidata ſunt, eorumque capita publice expoſita. Unde lacus iſte *proſcriptionis Syllanæ ſpoliarium* dicitur a Seneca, lib. de Provid. cap. 3.

63 *Quis non eſt vulneratus ferro Phrygio?*] Verba ſunt Ulyſſis apud Ennium (ut ſcribit vetus ſcholiaſtes) excuſantis ſe, quod vulneratus ex pugna fugiſſet in Achillis tentorium.

64 *Curtios, Marios, Mamercos*] Celeberrimos ejus ætatis accuſatores. F. Urſinus pro *Mamercos* legendum putat *Memmios* claros ea ætate accuſatores, de quibus Cicero in Bruto cap. 36. Conjecturam ejus probabiliorem facit vetus liber, in quo *Memmecos*.

65 *A præliis avocabat*] Ideoque non quia pugnare, ſed quia accuſare poterant, occiſi ſunt.

66 *Priamum*] Non oblitus ferri Phrygii, Priamo comparat Antiſtium. Uterque ſenectute ſumma occiſus eſt, cum nocere nemini poſſet.

67 *Leges pugnare prohibebant*] Si de præliis forenſibus totus hic locus explicandus eſt, notat ſenem Antiſtium tanquam ignominia affectum, aut turpi judicio damnatum; nam, ut obſervat Hotomanus ex Ulpiano, hujuſmodi perſonæ *removebantur a poſtulando*.

68 *Inter ſicarios*] Lege Cornelia de ſicariis. Vid. formulam eandem cap. 5.

Digitized by Google

ſcebant. A quibus miror, ne quod judiciorum eſſet veſtigium, non ſubſellia quoque eſſe combuſta. Nam & accuſatores & judices ſuſtulerunt. Hoc commodi eſt, quod ita vixerunt, ut teſtes omnes, ſi cuperent, interficere non poſſent. Nam, dum hominum genus erit, qui accuſet eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut cœpi dicere, & Erucius, hæc ſi haberet in cauſa, quæ commemoravi, poſſet ea quamvis diu dicere: & ego, Judices, poſſum: ſed in animo eſt, (quemadmodum ante dixi) leviter tranſire, ac tantummodo perſtringere unamquamque rem: ut omnes intelligant, me non ſtudio accuſare, ſed officio defendere.

XXXIII. Video igitur cauſas eſſe permultas, quæ iſtum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas ſuſcipiendi maleficii fuerit. Ubi occiſus eſt Sex. Roſcius? Romæ. Quid? tu, Roſci, ubi tunc eras? Romæ. Verum quid ad rem? & alii multi. Quaſi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit; ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ ſit occiſus, utrum veriſimilius ſit ab eo eſſe occiſum, qui aſſiduus eo tempore Romæ fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omnino non acceſſerit.

Age, nunc cæteras facultates quoque conſideremus. Erat tum multitudo ſicariorum, id quod commemoravit Erucius: & homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis [69] erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui noſtra pecunia dives es. Sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, percuſſores vocant: quære, in cujus fide ſint, & clientela: mihi crede, aliquem [70] de ſocietate tua reperies. Et, quidquid tu contra dixeris, id cum defenſione noſtra contendito: ita facillime cauſa Sex. Roſcii cum tua conferetur.

Dices, Quid poſtea, ſi Romæ aſſiduus fui? Reſpondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me ſectorem eſſe: verum & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola, & ruſticus.

I 2 Non

69 *In bonis*] In bonis occiſorum diripiendis.

70 *Aliquem*] Id eſt, Chryſogonum, in cujus clientela erant ſicarii, quia eorum opera utebatur.

Non continuo, ſi me in gregem ſicariorum contuli, ſum ſicarius. At ego profecto, qui ne novi quidem quemquam ſicarium, longe abſum ab ejuſmodi crimine. Permulta ſunt, quæ dici poſſunt, quare intelligatur, ſummam tibi facultatem fuiſſe maleficii ſuſcipiendi: quæ non modo idcirco prætereo, quod teipſum non libenter accuſo: verum eo magis etiam, quod, ſi de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ ſunt iſta eadem ratione, qua Sex. Roſcius occiſus eſt, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. Videamus nunc ſtrictim, ſicut cætera, quæ poſt mortem Sex. Roſcii abs te, T. Roſci, facta ſunt: quæ ita aperta & manifeſta ſunt, ut medius fidius, Judices, invitus ea dicam. Vereor enim, cuicuimodi es, T. Roſci, ne ita hunc videar voluiſſe ſervare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod ſalva fide poſſim) parcere, rurſus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum cæteri ſocii tui fugerent, ac ſe occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, ſed de hujus maleficio fieri videretur, potiſſimum tibi partes iſtas depopoſciſſe, ut in judicio verſarere, & ſederes cum accuſatore? Qua in re nihil aliud aſſequeris, niſi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoſcatur, & impudentia.

Occiſo Sex. Roſcio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens & familiaris. Quid attinuit eum potiſſimum nuntiare, quod, ſi nullum jam ante conſilium de morte ac de bonis ejus inieras, nullamque ſocietatem, neque ſceleris, neque præmii, cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua ſponte Mallius nuntiat. Quid, quæſo, ejus intererat? an, cum Ameriam non hujuſce rei cauſa veniſſet, caſu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primum nuntiaret? Cujus rei cauſa venerat Ameriam? Non poſſum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus ſit. Qua ratione Roſcio Capitoni primum nuntiavit? Cum Ameriæ Sex. Roſcii domus, uxor, liberique eſſent; cum tot propinqui, cognati-

gnatique optime convenientes: qua ratione factum eſt, ut iſte tuus cliens, ſceleris tui nuntius, T. Roſcio Capitoni potiſſimum nuntiaret?

Occiſus eſt a cœna rediens: nondum lucebat, cum Ameriæ ſcitum eſt. Quid hic incredibilis curſus? quid hæc tanta celeritas, feſtinatioque ſignificat? Non quæro quis percuſſerit. Nihil eſt, Glaucia, quod metuas. Non excutio te, ſi quid forte ferri habuiſti: non ſcrutor: nihil ad me arbitror pertinere. Quoniam, cujus conſilio occiſus ſit, invenio: cujus manu ſit percuſſus, non laboro. Unum hoc ſumo, quod mihi apertum tuum ſcelus reſque manifeſta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia, qui tam cito ſcivit? Fac audiſſe ſtatim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quæ neceſſitas eum tanta premebat, ut, ſi ſua ſponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficiſceretur, nullam partem noctis requieſceret? Etiamne in tam perſpicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda ſit?

XXXV. Nonne vobis hæc, quæ audiſtis, cernere oculis videmini, Judices? non illum miſerum, ignarum caſus ſui, redeuntem a cœna videtis? non poſitas inſidias? non impetum repentinum? non verſatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adeſt iſte T. Roſcius? non ſuis manibus in curru collocat Automedontem [71] illum, ſui ſceleris acerbiſſimi, nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris ſui cauſa laboret? ut Capitoni quam primum nuntiet?

Quid erat, quod Capitonem primum ſcire voluerit? Neſcio: niſi hoc video, Capitonem in his bonis eſſe ſocium. De tribus & decem fundis tres nobiliſſimos fundos eum video poſſidere. Audio præterea, non hanc ſuſpicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas eſſe infames palmas: hanc primam eſſe tamen lemniſcatam [72], quæ Roma deferatur:

71 *Automedontem*] Sic appellat Glauciam ob itineris hujus celeritatem. Fuit autem Automedon Achillis auriga, qui equos velociſſimos Zephyri filios agebat.

72 *Lemniſcatam*] Nobiliſſimam, quia lemniſcis, hoc eſt, faſciolis ornatam. Solebant autem & coronæ, & palmæ ad majorem honorem lemniſcis ornari. Quam in rem Menardus affert Auſonii locum epiſt. 20. ad Paulinum, verſ. 6.

tur : nullum modum eſſe hominis occidendi , quo ille non aliquot occiderit : multos ferro , multos veneno . Habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim [71] dejecerit. Quæ , ſi prodierit, atque adeo cum prodierit , (ſcio enim proditurum eſſe) audiet. Veniat modo : explicet ſuum volumen [74] illud , quod ei planum facere poſſum Erucium conſcripſiſſe : quod ajunt illum Sex. Roſcio intentaſſe : & minitatum eſſe , ſe omnia illa pro teſtimonio eſſe dicturum . O præclarum teſtem , Judices ! o gravitatem dignam expectatione ! o vitam honeſtam , atque ejuſmodi, ut libentibus animis ad ejus teſtimonium veſtrum jusjurandum accommodetis ! Profecto non tam perſpicue iſtorum maleficia videremus, niſi ipſos cæcos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia .

XXXVI. Alter [75] ex ipſa cæde volucrem nuntium Ameriam ad ſocium , atque ad magiſtrum [76] ſuum miſit : ut , ſi diſſimulare omnes cuperent ſe ſcire , ad quem maleficium pertineret , tamen ipſe apertum ſuum ſcelus ante omnium oculos poneret . Alter (ſi diis [77] immortalibus placet) teſtimonium etiam in Sex. Roſcium dicturus eſt. Quaſi vero id nunc agatur , utrum is quod dixerit , credendum : an quod fecerit , vindicandum ſit .

Itaque more majorum comparatum eſt , ut in minimis rebus homines ampliſſimi teſtimonium de ſua re non dicerent , Africanus , qui ſuo cognomine declarat , tertiam partem orbis terrarum ſe ſubegiſſe , tamen , ſi ſua res ageretur , teſtimonium non diceret . Nam illud in talem virum non audeo dicere ; ſi diceret , non crederetur . Videte nunc , quam verſa & mutata in pejorem partem ſint omnia . Cum de bonis , & de cæde agatur , teſtimonium dicturus eſt is , qui & ſector eſt, &

73 *De ponte in Tyberim*] Aliquem T. Capito in Tyberim de ponte præcipitaverat. Qua in re jocatur Cicero , quod , ut dicet Varro apud Nonium , cap. 12. n. 22. *Sexagenaris de ponte dejicerentur* . Dejici porro dicebantur , quia tanquam cives effœti a ſuffragiis ferendis more majorum arcebantur . Hinc ſenes *depontani* dicti . Suffragia autem per pontem ferri conſueviſſe notiſſimum eſt . Vide Sigonium de ant. jure civ. Rom. lib. 1. cap. 17.

74 *Suum volumen*] Erucius dictaverat Capitoni verba , quæ pro teſtimonio diceret ; eaque Capito Sex. Roſcio minitatus fuerat.

75 *Alter*] T. Magnus.

76 *Magiſtratum*] id eſt laniſtam.

77 *Alter, ſi diis*] T. Capito.

& ſicarius: hoc eſt, qui & illorum ipſorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque poſſeſſor eſt: & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur.

Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi auſculta: vide, ne tibi deſis. Tua quoque res permagna agitur. Multa ſcelerate, multa audaciter, multa improbe feciſti: unum ſtultiſſime, profecto tua ſponte, non de Erucii ſententia: nihil opus fuit te iſtic ſedere. Neque enim accuſatore muto, neque teſte quiſquam utitur eo, qui de accuſatoris ſubſellio ſurgit. Huc accedit, quod paulo occultior atque tectior veſtra iſta cupiditas eſſet. Nunc quid eſt, quod quiſquam ex vobis audire deſideret, cum, quæ facitis, ejuſmodi ſint, ut ea dedita opera a nobis contra voſmetipſos facere videamini? Age nunc, illa videamus, Judices, quæ ſtatim conſecuta ſunt.

XXXVII. Ad Volaterras in caſtra L. Syllæ mors Sex. Roſcii, quatriduo, quo is occiſus eſt, Chryſogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuntium miſerit? Nonne perſpicuum eſt, eundem, qui Ameriam? Curat Chryſogonus, ut ejus bona veneant ſtatim; qui non norat hominem, aut rem. At qui ei venit in mentem prædia concupiſcere hominis ignoti, quem omnino nunquam viderat? Soletis, cum aliquid hujuſcemodi auditis, Judices, continuo dicere, Neceſſe eſt, aliquem dixiſſe municipem, aut vicinum: ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil eſt, quod ſuſpicionem hanc puteiis. Non enim ego ita diſputabo: Veriſimile eſt, Roſcios iſtam rem ad Chryſogonum detuliſſe. Erat enim eis cum Chryſogono jam antea amicitia. Nam cum multos veteres a majoribus Roſcii patronos hoſpiteſque haberent, omnes eos colere atque obſervare deſtiterunt, ac ſe in Chryſogoni fidem & clientelam contulerunt. Hæc poſſum omnia vere dicere: ſed in hac cauſa conjectura nihil opus eſt. Ipſos certo ſcio non negare, ad hæc bona Chryſogonum acceſſiſſe impulſu ſuo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritiſne dubitare, Judices, qui indicarit? Qui ſunt igitur in iſtis bonis, quibus partem Chryſogonus dederit? duo Roſcii. Num quiſnam præterea? Nemo eſt, Judices. Num

ergo

ergo dubium eſt, quin ii obtulerint hanc prædam Chryſogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt?

Age, nunc ex ipſius Chryſogoni judicio Roſciorum factum conſideremus. Si nihil in iſta pugna, Roſcii, quod operæ pretium eſſet, fecerant, quam ob cauſam a Chryſogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, niſi rem detulerunt, nonne ſatis fuit, his gratias agi; denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria prædia tantæ pecuniæ ſtatim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua ſunt, iſte Roſcius omnia cum Chryſogono communiter poſſidet? Nonne perſpicuum eſt, Judices, has manubias Roſciis Chryſogonum, re cognita, conceſſiſſe?

XXXVIII. Venit in decem-primis legatus in caſtra Capito. Totam vitam, naturam, moreſque hominis ex ipſa legatione cognoſcite. Niſi intellexeritis, Judices, nullum eſſe officium, nullum jus tam ſanctum atque integrum, quod non ejus ſcelus atque perfidia violarit, & imminuerit; virum optimum eſſe eum judicatote.

Impedimento eſt, quo minus de his rebus Sylla doceatur: cæterorum legatorum conſilia & voluntatem Chryſogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam [78] res agatur. Oſtendit, ſi ſublata ſit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amiſſurum, ſeſe capitis periculum aditurum. Illum acuere; hos, qui ſimul erant miſſi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hiſce inſidioſe ſpem falſam oſtendere: cum illo contra hos inire conſilia; horum conſilia illi enuntiare: cum illo partem ſuam depaciſci; hiſce aliqua fretus hora ſemper [79] omnes

78 *Ne palam*] Ne manifeſtum fiat, qua de cauſa legati Amerinorum venerint in caſtra. Vide cap. 9.

79 *Aliqua fretus hora ſemper*] Semper Capito aliquod Syllæ impedimentum comminiſcebatur, quo fretus in ſingulas horas legatis aditum impediret. Duo verba moverunt difficultatem interpretibus: primum eſt *fretus*; alterum *hora*. Quod ad primum attinet, ita ait F. Urſinus, *FRETUM legit Victorius: at Manutius habet FRETUS, nihilo meliore ſententia*. Meliore tamen, inquam ego, conſtructione. Quoties enim infinitus modus ita effertur, perſona agens primum caſum tenet; cujus rei infinita ſunt exempla, præſertim apud Hiſtoricos, quibus familiariſſima eſt hæc loquendi figura. Caſus autem ille primus regit verbum, quod tacetur per ellipſim, verbi gratia, hoc in loco *pergebat*. Miror proinde præſtantiſſimos viros fere omnes ſecutos eſſe Victorium, & ea exemplaria, quibus Victorius deceptus eſt. Quod vero ad alterum attinet, ego ab iis libentiſſime ſto, qui nihil mutant. Non enim video,

Digitized by Google

omnes aditus ad Syllam intercludere. Poſtremo iſto hortatore, auctore, interceſſore [80], ad Syllam legati non adierunt: iſtius fide, ac potius perfidia decepti (id quod ex ipſis cognoſcere poteritis, ſi accuſator voluerit teſtimonium [81] eis denuntiare) pro re certa ſpem falſam domum retulerunt.

In privatis rebus ſi qui rem mandatam non modo malitioſius geſſiſſet, ſui quæſtus, aut commodi cauſa, verum etiam negligentius; eum majores ſummum admiſiſſe dedecus exiſtimabant. Itaque mandati conſtitutum eſt judicium, non minus turpe, quam furti. Credo propterea, quod, quibus in rebus ipſis intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria fides amicorum ſupponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præſidium, &, quantum in ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem. Non enim poſſumus omnia per nos agere. Alius in alia eſt re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, ſi aut neglecturus, aut ad tuum commodum converſurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio ſimulato, officis & obſtas? recede de medio: per alium tranſigam [82]. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe; quod minime videtur grave iis, qui minime ipſi leves ſunt.

Ergo idcirco turpis hæc culpa eſt, quod duas res ſanctiſſimas violat, amicitiam, & fidem. Nam neque mandat quiſquam fere, niſi amico: neque credit, niſi ei, quem fidelem putat.

video, cur *hora* nequeant uſurpari pro negotiis ipſis, quæ qualibet hora fiunt: quemadmodum a Quintiliano lib. 6. cap. 4. Aſinius Pollio dictus eſt *omnium horarum homo*, quod idem ſemper eſſet, omnibuſque negotiis tum feriis, tum ludicris accommodatus. Juvat tamen aliorum ſententias afferre, ut cuilibet fiat ſatis. Hotomanus pro *hora* legit *aura*, quod refert ad favorem Chryſogoni. Lambinus item legit *aura*, & per eam ſignificari putat cauſam inanem, ac fallacem inſtar auræ. Gruterus legit *remora*, Manutius *mora*: quam vocem probat etiam Grævius. *Sed non video*, inquit, *ut præcedentia verba conſtitui poſſint. Forte:* hiſce aliqua ficta mora, *quam fingebant, ut illos moraretur, ne admitterentur ad Syllam.*

80 *Interceſſore*] Impediente. Sic Tribuni plebis intercedere, hoc eſt, impedire dicuntur.

81 *Teſtimonium*] Non ipſe Cicero denuntiat; quia is tantum poterat denuntiare, qui debebat probare, hoc eſt actor.

82 *Suſcipis onus*] Per exprobrationem diluit tacitam prolepſim; aitque mandati onus nec grave eſſe niſi hominibus levibus, nec viſum eſſe grave ipſi ſuſcipienti. Sed quam vereor, ne deſit aliquid! Non enim ſatis videtur Tulliano more expreſſa ſententia. Certe hæc oratio graviſſimas paſſa eſt calamitates, ab hoc præſertim capite uſque ad finem.

putat. Perditiſſimi eſt igitur hominis, ſimul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi credidiſſet.

XXXIX. Itane eſt? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpiſſimo judicio condemnetur, neceſſe eſt: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ ſunt, atque concreditæ [83], * * ignominia mortuum affecerit; is inter honeſtos homines, atque adeo inter vivos [84] numerabitur? In minimis, privatiſque rebus etiam negligentia in crimen mandati, judiciique infamiam revocatur [85], propterea quod, ſi recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publice geſta atque commiſſa ſit, qui non negligentia privatum aliquod commodum læſerit, ſed perfidia legationis ipſius cæremoniam polluerit, maculaque affecerit: qua is tandem pœna afficietur? aut quo judicio damnabitur?

Si hanc ei rem privatim Sex. Roſcius mandaviſſet, ut cum Chryſogono tranſigeret, atque decideret, inque eam rem fidem ſuam, ſi quid opus eſſe putaret, interponeret: ille, qui ſeſe facturum recepiſſet, nonne, ſi ex eo negotio tantulum in rem ſuam convertiſſet, damnatus per arbitrum [86], & rem reſtitueret, & honeſtatem omnem amitteret? Nunc non hanc

ei

83 *Concreditæ* **] Non eſt dubitandum, quin deſit hic membrum reſpondens *fortunis vivi*, ut optimi inter interpretes obſervarunt: v. g. *vivum ad egeſtatem redegerit*, aut aliquid ſimile.

84 *Inter vivos*] Quia huius criminis reus non modo ex honeſtorum hominum, ſed etiam virorum numero expungendus eſt, ut ſcribit Grævius. Gruterus legit *ſuſtor*: Hotomanus *viros*. Fortaſſe legendum *homines*, quam repetitionem cum exſcriptor aliquis non caperet, repoſuit *viros*. Niſi dicere malimus deeſſe *bonos*, & legendum eſſe, *inter bonos viros*.

85 *In crimen mandati, judiciique infamiam revocatur.*] Plerique ad Grævium uſque habent *judiciumque infamia*. Sed hinc nullus erui poteſt ſenſus, ut omnes ultro fatentur. Ego ſecutus ſum editiones Gryphianas, & alias non minimæ auctoritatis, quas vidit Hotomanus ipſe, licet non probarit. Manutius unius literæ additione rem confecit, legitque *judiciumque infamiæ*. Sed hæc lectio non probatur Lambino, quod Latine dici non ſoleat *judicium infamiæ*; ſed *judicium exiſtimationis*, *famæ*, &c. Scio equidem Lambinum improbaſſe etiam noſtram; ſed nullam tamen rationem attulit, cur improbaret. Ipſe porro legit; *in crimen judiciumque infame vocatur*. Sed præterquam quod nimia mutatio eſt, nulloque aut manuſcripto, aut edito codice confirmata, accedit quod dura videtur phraſis, *vocari in judicium infame*. Quid Hotomanus? *In crimen mandatique, judicium infame revocatur*. Sed præterquam quod divinat, numerus hic orationis, & modus efferendi nonnihil offenſionis habet. Grævius putat, *mandati* nomen non ſuo loco poni; vocem vero *infamiæ* eſſe interpretationem *criminis*, quæ irrepſerit in contextum. Itaque mallet legere: *negligentia mandati in crimen judiciumque revocatur*. Sed tamen nihil affirmat.

86 *Per arbitrum*] Judicia bonæ fidei, quale erat judicium mandati, dicebantur *arbitria*, judex vero *arbiter*.

Digitized by Google

ei rem Sex. Roſcius mandavit, ſed, id quod multo gravius eſt, ipſe Sex. Roſcius cum fama, vita, boniſque omnibus a decurionibus publice Roſcio [87] mandatus eſt: & ex eo T. Roſcius non paulum neſcio quid in rem ſuam convertit; ſed hunc funditus evertit bonis: ipſe tria prædia ſibi depactus eſt; voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem ſuam, fecit.

XL. Videte jam porro cætera, Judices, ut intelligatis fingi maleficium nullum poſſe, quo iſte ſeſe non contaminarit. In rebus minoribus ſocium fallere, turpiſſimum eſt, æqueque turpe, atque illud, de quo ante dixi. Neque injuria: propterea quod auxilium ſibi ſe putat adjunxiſſe, qui cum altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cum per ejus fidem læditur, cui ſe commiſerit? Atqui ea ſunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. Tecti eſſe ad alienos [88] poſſumus: intimi multa apertiora videant, neceſſe eſt: ſocium vero cavere qui poſſumus? quem etiam ſi metuimus, jus officii lædimus. Recte igitur majores eum, qui ſocium fefelliſſet, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.

At vero T. Roſcius non unum rei pecuniariæ ſocium fefellit, (quod, tametſi grave eſt, tamen aliquo modo poſſe ferri videtur) verum novem homines honeſtiſſimos, ejuſdem muneris, legationis, officii, mandatorumque ſocios, induxit, decepit, deſtituit, adverſariis tradidit, omni fraude & perfidia fefellit. Qui de ejus ſcelere ſuſpicari nihil potuerunt, ſocium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt: orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honeſtiſſimi propter iſtius inſidias parum putantur cauti providique fuiſſe. Iſte, qui initio proditor fuit, deinde perfu-

87 *Publice Roſcio*] Id eſt Capitoni. Sed vox *Roſcio*, ut mihi videtur, redundat; & ab aliquo ſciolo addita margini eſt ad explicationem, poſtea in contextum ab exſcriptoribus recepta.

88 *Tecti eſſe ad alienos*] Id eſt, tegere poſſumus omnia noſtra conſilia alienis: intimis eo ipſo, quod intimi ſunt, patere multa neceſſe eſt: ſocii ipſi ſocietatis jure ſciunt omnia. Itaque alienos cavere poſſumus, quia omnia noſtra ignorant: cavere poſſumus intimos, quibus etſi patent multa, non tamen omnia: ſocium vero cavere nullo modo poſſumus, qui ut in partem, ita in cognitionem rerum omnium vocatur. Porro *ad alienos* dicitur, quaſi *apud alienos*, ſeu *quod attinet ad alienos*. Cujus dictionis exempla paſſim occurrunt.

ga [89] , qui primo ſociorum conſilia adverſariis enuntiavit , deinde ſocietatem cum ipſis adverſariis coiit ; terret etiam nos , ac minatur , tribus prædiis , hoc eſt , præmiis ſceleris , ornatus . In ejuſmodi vita , Judices , in his tot tantiſque flagitiis , hoc quoque maleficium , de quo judicium eſt , reperietis . Etenim quærere ita debetis : ubi multa avare , multa audacter , multa improbe , multa perfidioſe facta videtis , ibi ſcelus [90] quoque latere inter illa tot flagitia putatote . Tametſi hoc quidem minime latet , quod ita promptum & propoſitum eſt , ut non ex illis maleficiis , quæ in illo conſtat eſſe , hoc intelligatur : verum ex hoc etiam , ſi quod illorum forte dubitabitur , convincatur . Quid tandem , quæſo , Judices ? num aut ille laniſta omnino jam a gladiis receſſiſſe videtur : aut iſte diſcipulus magiſtro tantulum de arte concedere ? Par eſt avaritia , ſimilis improbitas , eadem impudentia , gemina audacia .

XLI. Etenim , quoniam fidem magiſtri [91] cognoſtis , cognoſcite nunc diſcipuli æquitatem [92] . Dixi jam antea , ſæpenumero poſtulatos eſſe ab iſtis duos ſervos in quæſtionem . Tu ſemper , T. Roſci , recuſaſti . Quæro abs te , iine , qui poſtulabant , indigni erant , qui impetrarent ? an iſte non commovebat , pro quo poſtulabant ? an res ipſa tibi iniqua videbatur ? Poſtulabant homines nobiliſſimi [93] atque integerrimi noſtræ civitatis , quos jam antea nominavi : qui ita vixerunt , taleſque a populo Romano putantur , ut , quidquid dicerent , nemo eſſet , qui non æquum putaret . Poſtulabant autem pro homine miſerrimo atque infeliciſſimo , qui vel ipſe ſeſe in cruciatum dari cuperet , dum de patris morte quæreretur . Res porro abs te ejuſmodi poſtulabatur , ut nihil intereſſet , utrum eam rem recuſares , an de maleficio confiterere .

Quæ cum ita ſint , quæro abs te , quam ob cauſam recuſaris .

89 *Proditor , deinde perfuga*] Primum prodidit ſocios ; deinde aperte tranſiit ad Chryſogonum adverſarium .

90 *Ibi ſcelus*] *Ibi id ſcelus* legendum putat Grævius , & quidem recte .

91 *Fidem magiſtri*] Malam Capitonis fidem , qui legationem prodidit . Dictum ſupra .

92 *Diſcipuli æquitatem*] Roſcii Magni iniquitatem , qui ſervos in quæſtionem dare non vult .

93 *Homines nobiliſſimi*] Metelli , & Scipiones , de quibus cap. 28.

Digitized by Google

ſaris. Cum occiditur Sex. Roſcius, ibidem fuerunt. Servos ipſos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. Quod a vobis hoc pugnari video, ne in quæſtionem dentur, ſuſpicioſum eſt. Quod vero apud vos ipſos in honore tanto ſunt, profecto neceſſe eſt, ſciant aliquid, quod ſi dixerint, pernicioſum vobis futurum ſit. In dominos quæri de ſervis iniquum eſt. Anne quæritur [94]? Sex. enim Roſcius reus eſt. Neque enim cum de hoc quæritur, vos dominos eſſe dicitis. Cum Chryſogono ſunt [95]. Ita credo: literis eorum & urbanitate Chryſogonus ducitur, ut inter ſuos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantiſſimis familiis lectos, velit hos verſari, homines pene operarios, ex Amerina diſciplina patrisfamiliæ ruſticani. Non eſt ita profecto, Judices: non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum literas adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. Eſt quiddam, quod occultatur. Quod quo ſtudioſius ab ipſis opprimitur & abſconditur, eo magis eminet & apparet.

XLII. Quid igitur? Chryſogonus ſui maleficii occultandi cauſa quæſtionem de his haberi non vult? Minime, Judices. Non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chryſogono, quod ad me attinet, nihil ejuſmodi ſuſpicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meminiſtis, me ita diſtribuiſſe initio cauſam, in crimen, cujus tota argumentatio permiſſa Erucio eſt; & in audaciam, cujus partes Roſciis impoſitæ ſunt. Quidquid maleficii, ſceleris, cædis erit, proprium id Roſciorum eſſe debebit. Nimiam gratiam, potentiamque Chryſogoni dicimus & nobis obſtare, & perferri nullo modo poſſe: & a vobis, quoniam poteſtas data eſt, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere.

Ego ſic exiſtimo; qui quæri velit ex iis, quos conſtat, cum cædes facta ſit, affuiſſe, eum cupere verum invenire: qui

94 *Anne quæritur?*] Id eſt, non quæritur in dominos; quia neque Sex. Roſcius amplius dominus eſt, neque vos dominos eſſe fatemini. Ergo ſive in illum, ſive in vos quæratur, non quæritur in dominos.

95 *Cum Chryſogono ſunt*] Altera adverſariorum excuſatio, quod ſervos non habeant in poteſtate; ideoque non poſſint eos in quæſtionem dare.

qui recuſet , eum profecto , tametſi verbo non audeat , tamen re ipſa de maleficio ſuo confiteri . Dixi initio , Judices, nolle me plura de iſtorum ſcelere dicere , quam cauſa poſtularet , ac neceſſitas ipſa cogeret . Nam & multæ res afferri poſſunt , & unaquæque earum multis cum argumentis dici poteſt . Verum ego , quod invitus ac neceſſario facio , neque diu , neque diligenter facere poſſum . Quæ præteriri nullo modo poterant , ea leviter , Judices , attigi : quæ poſita ſunt in ſuſpicionibus, de quibus ſi cœpero dicere , pluribus verbis ſit diſſerendum , ea veſtris ingeniis conjecturæque committo .

XLIII. Venio nunc ad illud nomen aureum [96] Chryſogoni, ſub quo nomine tota ſocietas ſtatuitur : de quo , Judices , neque quomodo dicam , neque quomodo taceam , reperire poſſum . Si enim taceo ; vel maximam partem relinquo . Sin autem dico ; vereor , ne non ille ſolus (id quod ad me nihil attinet) ſed alii quoque [97] plures læſos ſe eſſe putent . Tametſi ita ſe res habet , ut mihi in communem cauſam ſectorum dicendum nihil magnopere videatur . Hæc enim cauſa nova profecto , & ſingularis eſt .

Bonorum Sex. Roſcii emptor eſt Chryſogonus. Primum hoc videamus ejus hominis bona qua ratione venierunt , aut quomodo venire potuerunt ? Atque hoc non ita quæram , Judices , ut id dicam eſſe indignum , hominis innocentis bona veniſſe . Si enim hæc audientur , ac libere dicentur [98] : non fuit tantus [99] homo Sex. Roſcius in civitate , ut de eo potiſſimum conqueramur . Verum hoc ego quæro , qui potuerunt iſta ipſa lege , quæ de proſcriptione eſt , ſive Valeria eſt , ſive Cornelia [1] , (non enim novi , nec ſcio) verum iſta ipſa lege , bona Sex. Roſcii venire qui potuerunt ? Scriptum

enim

96 *Nomen aureum*] Quia nomen Chryſogoni fit a χρυσὸς , & γένος : eſtque quaſi *ſatus aureus*.

97 *Alii quoque*] Qui bona proſcriptorum civium emerunt .

98 *Si enim hæc audientur , ac libere dicentur*] Id eſt , ſi quando talia libere dici , & audiri poterunt , non de tantulo homine potiſſimum querentur , cum alii multo illuſtriores eadem injuria læſi fuerint .

99 *Non fuit tantus*] Nobiliores ac præſtantiores cives proſcripti ſunt , de quibus eſſet conquerendum .

1 *Sive Valeria eſt , ſive Cornelia*] Indignantis eſt , & ſtomachantis . Interfectis Coſſ. Carbone & Mario , L. Valerius Flaccus interrex , dictatorem dixit Cornelium Syllam , ſimulque legem tulit , ut omnia rata eſſent , quæ Sylla feciſſet . Sive igitur , inquit Tullius , hæc lex *Valeria* eſt a ſuo auctore ; ſive *Cornelia* ab eo , cujus gratia lata eſt .

Digitized by Google

enim ita dicunt eſſe, *Ut eorum bona veneant, qui proſcripti ſunt*: quo in numero Sex. Roſcius non eſt: *aut eorum, qui in adverſariorum præſidiis occiſi ſunt*. Dum præſidia ulla fuerunt, in Syllæ præſidiis fuit. Poſteaquam ab armis receſſerunt, in ſummo otio, rediens a cœna, Romæ occiſus eſt. Si lege [2]: bona quoque lege veniſſe fateor. Sin autem conſtat contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas, occiſum eſſe: bona quo jure, aut quomodo, aut qua lege venierint, quæro.

XLIV. In quem hoc dicam, quæris, Eruci? Non in eum, quem vis, & putas. Nam Syllam, & oratio mea ab initio, & ipſius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chryſogonum feciſſe dico, ut ementiretur, ut malum civem Roſcium fuiſſe fingeret, ut eum apud adverſarios occiſum eſſe diceret, ut hiſce de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Syllam paſſus non ſit. Denique etiam illud ſuſpicor, omnino hæc bona non veniſſe: id quod poſtea, ſi per vos, Judices, licitum erit, aperietur.

Opinor enim eſſe in lege, quam ad diem proſcriptiones venditioneſque fiant: nimirum ad Kalend. Junias. Aliquot poſt menſes & homo occiſus eſt, & bona veniſſe dicuntur. Profecto aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt, noſque ab iſto nebulone facetius eludimur, quam putamus: aut, ſi redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione ſunt. Nam lege quidem bona venire non potuiſſe conſtat. Intelligo, me ante tempus, Judices, hæc ſcrutari, & propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roſcii mederi debeam, rediviam [3] curem. Non enim laborat de pecunia; non ullius rationem ſui commodi ducit; facile egeſtatem ſuam ſe laturum putat, ſi hac indigna ſuſpicione & ficto crimine liberatus ſit.

Verum quæſo a vobis, Judices, ut hæc pauca, quæ reſtant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipſo putetis, partim pro Sex. Roſcio. Quæ enim mihi ipſi indigna

&

2 *Si lege*] Si lege occiſus eſt.

3 *Redivivam*] *Redivivam*, inquit Feſtus, *alii reluvium appellant, cum circa ungues cutis ſe reſolvit: quia luere, eſt ſolvere.*

& intolerabilia videntur, quæque ad omnes, niſi providemus, arbitror pertinere: ea pro me ipſo, ex animi mei ſenſu ac dolore pronuntio. Quæ ad hujus vitæ caſum, cauſamque pertineant, & quid hic pro ſe dici velit, & qua conditione contentus ſit, jam in extrema oratione noſtra, Judices, audietis. Ego hæc a Chryſogono, mea ſponte, remoto Sex. Roſcio, quæro.

XLV. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque proſcriptus, neque apud adverſarios occiſus eſt, bona venierint, cum in eos ſolos lex ſcripta ſit: deinde, quare aliquanto poſt eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita eſt: deinde, cur tantulo venierint. Quæ omnia ſi, quemadmodum ſolent liberti nequam & improbi facere, in patronum ſuum voluerit conferre; nihil egerit. Nemo eſt enim, qui neſciat, propter magnitudinem rerum multa multos, partim connivente [4], partim imprudente L. Sylla, commiſiſſe.

Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? Non placet, Judices, ſed neceſſe eſt. Etenim ſi Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu & arbitrio cælum, terra, mariaque reguntur, ſæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempeſtatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit: quorum nihil pernicii [5] cauſa, divino conſilio, ſed vi ipſa, & magnitudine [6] rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, ſpiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Syllam, cum ſolus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majeſtatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere

non

4 *Partim connivente*] Non extare verba hæc in ſuis antiquis codicibus monuit Gruterus, & fortaſſe ab aliquo ſciolo addita eſſe. Ita opinor; non poterat enim excuſari Sylla, ubi connivebat.

5 *Pernicii*] Alii *pernicies*. Alii *pernicie*. Alii *perniciei*. Omnia defendi poſſunt, ut eſt apud Gellium l. 9. cap. 14. Ipſe tamen Gellius hoc in loco probat primum.

6 *Vi, & magnitudine*] Pro, magna vi, per figuram, quam Græci dicunt ἓν διὰ δυοῖν. Quemadmodum Virgilius II. Georg. v. 192. *Pateris libamus, & auro*, hoc eſt, pateris auratis. Putabant autem veteres, Jovem ipſum fato ſubjici, ac rerum ordine rapi.

Digitized by Google

non potuiſſe, niſi hoc mirum eſt, quod vis divina aſſequi non poſſit, ſi id mens humana adepta non ſit.

Verum, ut hæc miſſa faciam, quæ jam facta ſunt: ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quivis poteſt intelligere, omnium architectum & machinatorem unum eſſe Chryſogonum, qui Sex. Roſcii nomen deferendum curavit? Hoc judicium, cujus honoris cauſa accuſare ſe dixit Erucius.

XLVI. [7] *** Aptam & ratione diſpoſitam ſe habere exiſtimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium poſſunt.

Alter tibi [8] deſcendit de palatio, & ædibus ſuis: habet animi relaxandi cauſa rus amœnum & ſuburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum, niſi præclarum & propinquum: domus referta vaſis Corinthiis, & Deliacis, in quibus eſt authepſa [9] illa, quam tanto pretio nuper mercatus eſt, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid ſtragulæ veſtis? quid pictarum tabularum? quid ſignorum? quid marmoris apud illum putatis eſſe? Tantum ſcilicet, quantum e multis, ſplendidiſque familiis in turba & rapinis coacervari una in domo potuit.

Familiam vero quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto haſce artes vulgares, coquos, piſtores, lecticarios. Animi & aurium cauſa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturniſque conviviis tota vicinitas perſonet. In hac vita, Judices, quos ſumptus quotidianos, quas effuſiones fieri putatis? Quæ vero convivia? honeſta, credo, in ejuſmodi domo: ſi domus hæc habenda eſt potius, quam officina nequitiæ, & diverſorium flagitiorum omnium.

*** *Deſunt non pauca.*

7 *** Deſunt non pauca, quibus oſtenditur, bona non veniiſſe.

Aptam & ratione] Hoc eſt, alii Syllæ liberti (ut ſupplet Lambinus) domum aptam & idoneam ſe habere exiſtimant, &c. Cum enim Sylla omnibus libertis ſuis multa tribuiſſet, Chryſogonum tamen ſupra cæteros ditaverat uſque ad delicias, & intolerandam potentiam.

8 *Alter tibi*] Vox *tibi* miram vim habet creandæ invidiæ. Solet autem adhiberi ad indignationem, aut irriſionem.

9 *Authepſa*] αὐθέψη, ex αὐτὸς, & ἕψω, quaſi ipſa per ſe cibos coqueret. Fuit autem vas in ſuperiore parte continens res coquendas, in inferiore ignem; qualia nunc quoque adhiberi ſolent ad multas ſorbitionum delicias.

Ipſe vero quemadmodum compoſito & delibuto capillo paſſim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, Judices: ut omnes deſpiciat, ut hominem præ ſe neminem putet; ut ſe ſolum beatum, ſolum potentem putet. Quæ vero efficiat, & quæ conetur, ſi velim commemorare, vereor, Judices, ne quis imperitior exiſtimet, me cauſam nobilitatis, victoriamque voluiſſe lædere: tametſi meo jure poſſum, ſi quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuiſſe a cauſa nobilitatis exiſtimet.

XLVII. Sciunt ii, qui me norunt, me pro illa tenui [10], infirmaque parte, poſteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur; id maxime defendiſſe, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non ſe ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta eſſe, & ſuum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, Judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, ſtudio populi Romani, conſilio, & imperio, & felicitate L. Syllæ, geſta eſſe intelligo.

Quod animadverſum eſt in eos, qui contra omni ratione pugnarunt; non debeo reprehendere. Quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis extitit, honos habitus eſt; laudo. Quæ ut fierent, idcirco pugnatum eſſe arbitror, meque in eo ſtudio partium fuiſſe confiteor. Sin autem id actum eſt, & idcirco arma ſumpta ſunt, ut homines poſtremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuſcujuſque impetum facerent, & id non modo re prohibere non licet, ſed ne verbis quidem vituperare: tum vero in iſto bello non recreatus, neque reſtitutus, ſed ſubactus oppreſſuſque populus Romanus eſt. Verum longe aliter eſt. Nihil horum eſt, Judices. Non modo non lædetur cauſa nobilitatis, ſi iſtis hominibus reſiſtetis, verum etiam ornabitur.

XLVIII. Ete-

10 *Pro illa tenui*] Pro illa mearum virium atque opum tenuitate, explicat Lambinus. Non tamen contemnenda eſt explicatio Hotomani, qui hoc refert ad partem Marii, Cinnæ, & Carbonis; pro qua parte maxime voluiſſet Cicero, ut componeretur.

XLVIII. Etenim qui hæc vituperare volunt, Chryſogonum tantum poſſe queruntur: qui laudare volunt, conceſſum ei non eſſe commemorant. Ac jam nihil eſt, quod quiſquam aut tam ſtultus, aut tam improbus ſit, qui dicat, *Vellem quidem liceret: hoc dixiſſem*. Dicas licet. *Hoc feciſſem*. Facias licet: nemo prohibet. *Hoc decreviſſem*. Decerne, modo recte: omnes approbabunt. *Hoc judicaſſem*. Laudabunt omnes, ſi recte & ordine judicaris.

Dum neceſſe erat, reſque ipſa cogebat, unus omnia poterat: qui poſteaquam magiſtratus creavit, legeſque conſtituit, ſua cuique procuratio auctoritaſque eſt reſtituta. Quam ſi retinere volunt ii, qui recuperarunt; in perpetuum poterunt obtinere. Sin has cædes, & rapinas, & hos tantos tamque profuſos ſumptus aut facient, aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem cauſa dicere. Unum hoc dico: noſtri iſti nobiles, niſi vigilantes, & boni, & fortes, & miſericordes erunt; iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta ſua concedant neceſſe eſt.

Quapropter deſinant aliquando dicere, male aliquem locutum eſſe: ſi quis vere, ac libere locutus ſit: deſinant ſuam cauſam cum Chryſogono communicare: deſinant, ſi ille læſus ſit, de ſe aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miſerumque ſit, eos, qui equeſtrem ſplendorem pati non potuerunt [11], ſervi nequiſſimi dominationem ferre poſſe. Quæ quidem dominatio, Judices, in aliis rebus antea verſabatur: nunc vero quam viam munitet, quod iter affectet, videtis. Ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia veſtrâ, ad id, quod ſolum prope in civitate ſincerum ſanctumque reſtat. Hicne etiam ſeſe putat aliquid poſſe Chryſogonus? hic etiam potens eſſe vult? O rem miſeram atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid poſſit: verum quod auſus eſt, quod ſperavit, ſeſe apud tales viros aliquid ad perniciem poſſe innocentis, idipſum queror.

XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque ferro rem-

11 *Pati non potuerunt*] Pati non potuerunt, equites judicare. Itaque judicia ad Senatorum ordinem translata ſunt.

publicam recuperavit, ut ad libidinem ſuam liberti, ſervulique nobilium, bona, fortunas veſtras, noſtraſque vexare poſſent? Si id actum eſt, fateor me erraſſe, qui hoc maluerim: fateor inſaniſſe, qui cum illis ſenſerim. Tametſi inermis, Judices, ſenſi. Sin autem victoria nobilium ornamento, atque emolumento reipublicæ, populoque Romano debet eſſe: tum vero optimo & nobiliſſimo cuique meam orationem gratiſſimam eſſe oportet. Quod ſi quis eſt, qui & ſe, & cauſam lædi putet, cum Chryſogonus vituperetur: is cauſam ignorat, ſeipſum prope non novit. Cauſa enim ſplendidior fiet, ſi nequiſſimo cuique reſiſtetur. Ille improbiſſimus Chryſogoni fautor, qui ſibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc ſplendore cauſæ ſeparatur.

Verum hæc omnis oratio (ut jam ante dixi) mea eſt: qua me uti reſpublica, & dolor meus, & iſtorum injuria coegit. Sed Roſcius horum nihil indignum putat: neminem accuſat: nihil de ſuo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola & ruſticus, iſta omnia, quæ vos per Syllam geſta eſſe dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario ſolutus cupit a vobis diſcedere. Si hac indigna ſuſpicione careat, animo æquo ſe carere ſuis omnibus commodis dicit. Rogat, oratque te, Chryſogone, ſi nihil de patris fortunis ampliſſimis in ſuam rem convertit: ſi nulla in re te fraudavit: ſi tibi optima fide ſua omnia conceſſit, adnumeravit, appendit: ſi veſtitum, quo ipſe tectus erat, annulumque de digito ſuum tibi tradidit: ſi ex omnibus rebus ſe ipſum nudum, neque præterea quidquam excepit: ut ſibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egeſtate degere.

L. Prædia mea tu poſſides: ego aliena miſericordia vivo: concedo: & quod animus æquus eſt, & quia neceſſe eſt. Mea domus tibi patet, mihi clauſa eſt: fero. Familia mea maxima uteris, ego ſervum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid inſequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obſto? Si ſpoliorum cauſa vis homi-

nem.

Digitized by Google

nem occidere, ſpoliaſti: quid quæris amplius? Si inimicitiarum: quæ ſunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia poſſediſti, quam ipſum cognoſti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipſum ab ſeſe tam atrocem injuriam propulſare non poſſe? Sin, quod bona, quæ Roſcii fuerunt, tua facta ſunt, idcirco hunc illius filium ſtudes perdere: nonne oſtendis, id te vereri, quod præter cæteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proſcriptorum bona patria reddantur. Facis injuriam, Chryſogone, ſi majorem ſpem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sylla geſſit.

Quod ſi tibi cauſa nulla eſt, cur hunc miſerum tanta calamitate affici velis: ſi tibi omnia ſua, præter animam, tradidit, nec ſibi quidquam paternum, ne monumenti quidem cauſa [12], reſervavit: per deos immortales, quæ iſta tanta crudelitas eſt? quæ tam fera immaniſque natura? Quis unquam prædo fuit tam nefarius? quis pirata tam barbarus, ut, cum integram prædam ſine ſanguine habere poſſet, cruenta ſpolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil poſſe, nihil unquam contra rem tuam cogitaſſe: & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neque odiſſe debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere poſſis: niſi hoc indignum putas, quod veſtitum ſedere in judicio vides: quem tu e patrimonio, tanquam e naufragio, nudum expuliſti. Quaſi vero neſcias, hunc & ali, & veſtiri a Cæcilia [13], Balearici filia, Nepotis ſorore, ſpectatiſſima fœmina: quæ cum patrem clariſſimum, ampliſſimos patruos, ornatiſſimum fratrem haberet, tamen, cum eſſet mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex ſua laude redderet.

LI. An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, ſi, pro patris ejus hoſpitiis & gratia, vellent omnes hujus hoſpites adeſſe, & auderent libere defen-

12 *Ne monumenti quidem cauſa*] Hoc maxime pertinet ad movendam miſericordiam. Refertur autem ad illud cap. 9. Cui *ne iter quidem ad ſepulcrum patrium reliquiſſet*.

13 *Cæcilia*] Vide ſupra, cap. X.

defendere : ſatis copioſe defenderetur . Sin autem pro magnitudine injuriæ , proque eo , quod ſumma reſpublica in hujus periculo tentatur , hæc omnes vindicarent : conſiſtere mehercule vobis iſto in loco non liceret . Nunc ita defenditur, non ſane ut moleſte ferre adverſarii debeant , neque ut ſe potentia ſuperari putent .

Quæ domi gerenda ſunt , ea per Cæciliam tranſiguntur . Fori judiciique rationem Meſſalla , ut videtis , Judices , ſuſcepit . Qui , ſi jam ſatis ætatis atque roboris haberet , ipſe pro Sex. Roſcio diceret . Quoniam ad dicendum impedimento eſt ætas [14] , & pudor , qui ornat ætatem : cauſam mihi tradidit, quem ſua cauſa cupere , ac debere intelligebat . Ipſe aſſiduitate , conſilio , auctoritate , diligentia , perfecit , ut Sex. Roſcii vita , erepta de manibus ſectorum , ſententiis judicum permitteretur . Nimirum , Judices , pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit : hæc acta res eſt , uti nobiles reſtituerentur in civitatem , qui hoc facerent , quod facere Meſſallam videtis : qui caput innocentis defenderent : qui injuriæ reſiſterent : qui , quantum poſſent , in ſalute alterius, quam in exitio , mallent oſtendere . Quod ſi omnes, qui eodem loco nati ſunt , facerent : & reipublica ex illis , & ipſi ex invidia minus laborarent .

LII. Verum ſi a Chryſogono , Judices , non impetramus , ut pecunia noſtra contentus ſit , vitam ne petat : ſi ille adduci non poteſt , ut , cum ademerit nobis omnia , quæ noſtra erant propria , ne lucem quoque hanc , quæ communis eſt , eripere cupiat : ſi non ſatis habet avaritiam ſuam pecunia explere , niſi etiam crudelitate ſanguinis [15] perlitus ſit : unum perſu-

14 *Impedimento eſt ætas*] Annus legitimus cauſas agendi fuit decimus octavus , ut oſtendit Hotomanus ex Ulpiano L. 1. D. de poſtul. & ex Juſtiniano Inſt. L. 1. t. 6. §. 7.

15 *Crudelitate ſanguinis*] Non ferunt aures meæ , in Cicerone , *crudelitate ſanguinis perlitus* : nec hoc ulli alii condonaremus , qui ſermonis elegantiæ ſpretor non eſſet . Legendum , *Crudelitati ſanguine perlitaris* . Quod elegantiſſime exprimit crudelitatem hominis, *Crudelitati* quaſi Deæ ſacra facientis , eique *perlitantis* , ſive [illegible] ſanguine Roſcii , quem ſpoliaverat ; hoc eſt , explentis crudelitatem , ut avaritiam jam expleverat . Joan. Clericus , *Art. Crit. part.* III. *ſect.* 1. *cap.* 8. Ingenioſa quidem conjectura , & commoda ; non tamen neceſſaria . Quid eſt enim *crudelitas ſanguinis* ? Omnino , ſanguis per crudelitatem effuſus . Amat eas commutationes vocum Cicero , atque hac arte novitatem ſuæ dictioni , admirabilitatemque conciliat . Vel in hac ipſa oratione multa poſſent non ſer-

re

Digitized by Google

perfugium, Judices, una ſpes reliqua eſt Sex. Roſcio, eadem, quæ reipublicæ, veſtra priſtina bonitas, & miſericordia: quæ ſi manet, ſalvi etiam nunc eſſe poſſumus. Sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in republica verſata eſt, veſtros quoque animos (id quod fieri profecto non poteſt) duriores acerbioreſque reddidit; actum eſt, Judices: inter feras ſatius eſt ætatem degere, quam in hac tanta immanitate verſari.

Ad eamne rem vos reſervati eſtis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos ſectores ac ſicarii jugulare non potuiſſent? Solent hoc boni imperatores facere, cum prælium committunt, ut in eo loco, quo fugam hoſtium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, ſi qui ex acie fugerint, de improviſo incidant. Nimirum ſimiliter arbitrantur iſti bonorum emptores, vos hic, tales viros, ſedere, qui excipiatis eos, qui de ſuis manibus effugerint. Dii prohibeant, Judices, ut hoc, quod majores conſilium publicum vocari voluerunt, præſidium ſectorum exiſtimetur.

An vero, Judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, niſi ut proſcriptorum liberi quavis ratione tollantur, & ejus rei initium in veſtro jurejurando, atque in Sex. Roſcii periculo quæri? Dubium eſt, ad quem maleficium pertineat, cum videatis in altera parte ſectorem, inimicum, ſicarium, eundemque accuſatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, proba-

re qui aures habeot tantum grammaticas. Cap. 2. *Pecuniam tam plenam .... Ad hanc ſuam prædam tam nefariam*. Cap. 5. *Quotidiano ſanguine*, Cap. 10. *Quoniam crimine non poterant, tempore ipſa pugnarent*. Cap. 51. *Ut Sex. Roſcii vita, erepta de manibus ſectorum, ſententiis judicum permitteretur*. Viderant ejuſmodi plurima Victorius, Turnebus, Muretus, alii majorum gentium Critici, quos oon offendit *crudelitate ſanguinis perlitus*. Quin eſt io hoc ſignificandi vis major, & quædam colorandi efficacia, quam non norunt philoſophi, ſed boni oratores habent, quemadmodum poetæ. Non ita orator dicit, ut grammaticus loquitur. Huic ſatis eſt intelligi. Ille ſi frigide intelligitur, nomen ſuum amittit. *Oliveṭus*.

EVENTUS.

Credibile eſt, abſolutum ſuiſſe Roſcium, cum dicat ipſe Cicero *in Bruto* cap. 90. cauſam hanc tantum commendationis habuiſſe, ut nulla eſſet, quæ non digna patrocinio ejus videretur. Quæ conjectura confirmari ſolet ex iis, quæ habentur lib. 2. Offic. cap. 14. *Maxima autem & gloria paritur, & gratia deſenſionibus; eoque major, ſi quando accidit, ut ei ſubveniatur, qui potentis alicujus opibus circumveniri, urgerique videatur; ut nos & ſæpe alias, & adoleſcentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roſcio Amerino fecimus*. Plutarchus multo clarius videtur tribuere victoriam hujus cauſæ Ciceroni, cum ſcribit: [illegible] ἐν τῇ συνηγορίᾳ, [illegible] ἐθαυμάσθη. Quare metu Syllæ primum io Græciam conceſſit; deinde in Aſiam progreſſus, eam ſere totam peragravit; elapſoque biennio Romam rediit, ut ipſe ſcribit in Bruto cap. 91.

Digitized by Google

probatum ſuis filium, in quo non modo culpa nulla, ſed ne ſuſpicio quidem potuit conſiſtere? Nunquid hic aliud videtis obſtare Roſcio, niſi quod patris bona venierunt?

LIII. Quod ſi id vos ſuſcipitis, & eadem in re operam veſtram profitemini: ſi idcirco ſedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, Judices, ne nova, & multo crudelior per vos proſcriptio inſtaurata eſſe videatur. Illam priorem, quæ facta eſt in eos, qui arma capere potuerunt, tamen ſenatus ſuſcipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum eſt, publico conſilio factum videretur. Hanc vero, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, niſi hoc judicio a vobis rejicitis, & aſpernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

Homines ſapientes, & iſta auctoritate, & poteſtate præditos, qua vos eſtis, ex quibus rebus maxime reſpublica laborat, iis maxime mederi convenit. Veſtrum nemo eſt, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hoſtes leniſſimus exiſtimabatur, hoc tempore domeſtica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, Judices, hanc pati nolite diutius in hac republica verſari: quæ non modo id habet in ſe mali, quod tot cives atrociſſime ſuſtulit, verum etiam hominibus leniſſimis ademit miſericordiam conſuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitiſſimi ſumus, aſſiduitate moleſtiarum ſenſum omnem humanitatis ex animis amittimus.

PRO

PRO
Q. ROSCIO COMŒDO.

ORATIO III.

ARGUMENTUM.

Tradidit C. Fannius Chærea Q. Roſcio, communemque cum eo fecit ſervum ſuum Panurgum, ea conditione, ut illum arte hiſtrionica erudiret, deinde quæſtus communis eſſet. Aliquanto poſt Q. Flavius quidam Tarquinienſis Panurgum occidit. Flavium Roſcius judicio perſequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite conteſtata, judicio damni injuria dati conſtituto, decidit cum Flavio Roſcius, ut ipſe ajebat, pro ſua parte; ut Fannius, pro tota ſocietate; fundum accepit, non pecuniam. Poſt aliquot annos Roſcium Fannius arbitrum adegit. Arbiter fuit idem, qui in hac cauſa judex eſt, C. Calpurnius Piſo. Is de re ſententiam non tulit, ſed Roſcium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuiſſet, quod vadimonia obiſſet, H-S CCIↃↃ *daret, cum eo tamen, ut Fannius repromitteret, ac reſtipularetur, ſi quid exegiſſet a Flavio, partem ejus dimidiam ſe Roſcio daturum. Spopondit ita ſe facturum Fannius: deinde Flavio litem intendit. Judex fuit C. Cluvius, eques Romanus. Ejus ſententia Flavius H-S* CCCIↃↃↃ *Panurgi nomine Fannio diſſolvit. Cujus pecuniæ pars dimidia, cum ex reſtipulatione Roſcio deberetur: tamen tantum abeſt, ut ei quidquam Fannius dederit, ut eum etiam in judicium vocaverit, tanquam ſua parte in vetere illa deciſione fraudatus. Æſtimabat enim fundum, quem a Flavio Roſcius acceperat, H-S* CCCIↃↃↃ: *inde petebat H-S* IↃↃↃ: *quaſi Roſcius pro ſocietate, non pro ſe tantum, deciſiſſet. In quo lis tota vertitur.* MANUT.

Oratio Ciceronis pro Q. Roſcio Comœdo, quia ἀκέφαλος *eſt, &* μείουρος*, cujus, quantum licet æſtimare, vix ſexta pars ſupereſt, magnum noſtris conjecturis locum facit. Accedit eo, quod*

luſiſſe librarii videntur, ac potius illuſiſſe literatorum ſtudiis, qui in hoc potiſſimum Ciceronis ſcripto deſcribendo, ita ſuis literis ac notis abuſi ſunt, ut in reliquiis iſtis, quanta hæc pars eſt totius Orationis, vix quidquam ſalvum ſit, quod ſine offendiculo legi poſſit. Jam numerorum notæ omnes ita corruptæ, ut neſciam an una ſaltem aliqua ex fide deſcripta ſit.

I. *** malitiam naturæ, crederetur. Is ſcilicet vir optimus, & ſingulari fide præditus, in ſuo judicio, tabulis ſuis [1], teſtibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas homines citi pecuniam expenſam tulerunt [2]: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea cauſa falſum in codicem referret? Expecto, quam mox Chærea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidiæ, & hos digitos meos impellere potui, ut falſum perſcriberent nomen? Quod ſi ille ſuas proferet tabulas: proferet ſuas quoque Roſcius. Erit in illius tabulis hoc nomen [3]: at in hujus non erit. Cur potius illius, quam hujus, credetur? Scripſiſſet ille, ſi non juſſu hujus expenſum tuliſſet? non ſcripſiſſet hic, quod ſibi expenſum ferri juſſiſſet? Nam, quemadmodum turpe eſt ſcribere, quod non debeatur: ſic improbum eſt, non referre, quod debeas. Æque enim tabulæ condemnantur ejus, qui verum non retulit; & ejus, qui falſum perſcripſit.

Sed ego copia & facultate cauſæ confiſus, vide quo progrediar.

* * * *Multa, quæ deſunt, quærenda.*

1 *Tabulis ſuis*] Moris erat ut patresfamiliarum, quæcunque per ſingulos dies aut acciperent, aut expenderent, ea primum propere ac feſtinanter io codicem memoriæ cauſa paratum, referrent, quæ *adverſaria* dicebantur: deinde per otium in aliis tabulis urdine, & accurate perſcriberent. Eas *tabulas accepti & expenſi* nominabant. De earum fide cenſores cum urbem luſtrarent, patres familias jusjurandum (ut ait Dionyſius lib. 4.) interponere jubebant. Nam ex iis uniuſcujuſcunque civis cenſum æſtimabant. Tabulas autem qui in poteſtate patris erant, nullas conficiebant: ut ex orat. pro Cælio intelligitur. *Hotom.*

2 *Qui per tabulas homines citi pecuniam expenſam tulerunt*] Ita legit Victorius. Manutius vero *homines honeſti*, quod nimis abeſt a primo. Ant. Auguſtinus putat legendum *tabulis hominis ſciti*, quæ tamen lectio nec ipſi penitus ſatisfacit, & jure quidem: nam non eſt neceſſe mutare *per tabulas* in *tabulis*, & proprietas *ſciti* hic non habet locum. Quid ſi legatur *hominis acciti*? quod aliquando qui alteri pecuniam numerarent, ipſi manu ſua in tabulas illam expenſam non ferrent, ſed alium accirent, qui eam expenſam ferret. Pantagathus pro *citi*, legebat *alieni*, nimis longe a vulgata ſcriptura. *F. Urſinus.*

3 *Nomen*] *Nomen* eſt quodcunque in tabulas refertur, inſcripio ejus, cui vel acceptum, vel expenſum fertur, nomine. *Hot.*

diar. Si tabulas C. Fannius accepti & expenſi profert ſuas, in ſuam rem, ſuo arbitratu ſcriptas: quo minus ſecundum illum judicetis, non recuſo. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcunque retuliſſet, id ratum haberet? Ratum habebit Roſcius. Profer. Quod tibi fuerit perſuaſum, huic erit perſuaſum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo ante a M. Perpenna [4], P. Saturii tabulas poſcebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, ſolius flagitamus, &, quo minus ſecundum eas lis detur, non recuſamus.

Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immo diligentiſſime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes ſummas. Leve, & tenue hoc nomen? H-S CCCIↃↃↃ ſunt. Quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S CCCIↃↃ in codice accepti & expenſi non ſunt? Pro dii immortales; eſſene quemquam tanta audacia præditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? quod ſibi probare non poſſit, id perſuadere alteri conetur?

II. Nimium cito ait me indignari de tabulis [5]: non habere ſe hoc nomen in codice accepti & expenſi relatum confitetur: ſed in adverſariis patere contendit. Uſque eone te diligis, & magnifice circumſpicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, ſed ex adverſariis [6] petas? Suum codicem teſtis loco recitare, arrogantiæ eſt: ſuarum perſcriptionum & liturarum adverſaria proferre, non amentia eſt?

M 2 Quod

4 *Paulo ante a M. Perpenna*] Lego: *Paulo ante M. Perpenna*, *& P. Saturii tabulas poſcebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, ſolius flagitamus*. Perpenna unus erat e judicibus: Saturius, patronus Fannii: Fannius autem Græcus erat, ſed donatus fuerat civitate, aut libertinus. Utrique enim patronorum nomina ferebant, & iis ſuum addebant. Iſte igitur antea Chærea vocabatur, poſtea de Fannii patroni nomine C. Fannius Chærea. *Turnebus*.

5 *Indignari de tabulis*] *Indagare*, pro *indignari* ſcriptum eſt in antiquo, & infr. *Non modo ex suis tabulis*. Urſinus.

6 *In adverſariis*] *Adverſaria* dicuntur tabulæ ad quotidianum uſum paratæ: in quibus curſim & negligenter ea ſcribimus, quæ poſt accuratius in certas, & perpetuo manſuras tabulas ordine ac diſpoſite perſcribimus: deductaque ex eo appellatio videtur, quod ibi ſtatui ſoleant ubi nobis aſſidue obverſentur: quaſi ad erſus nos poſita. Unde etiam *adverſarii* dicti, quaſi in quos perpetuo incurramus, vel qui ſe nobis aſſidue opponant: hoc enim proprie *adverſari* ſignificat. *Hotomanus*.

Quod ſi eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adverſaria, quam tabulæ: quid attinet codicem inſtituere? conſcribere? ordinem conſervare? memoriæ tradere literarum vetuſtatem [7]? Sed ſi, quod adverſariis nihil credimus, idcirco codicem ſcribere inſtituimus: quod etiam apud omnes leve & infirmum eſt: id apud judicem grave & ſanctum eſſe ducetur? Quid eſt, quod negligenter ſcribamus adverſaria? quid eſt, quod diligenter conficiamus tabulas? qua de cauſa? quia hæc ſunt menſtrua, illæ ſunt æternæ: hæc delentur ſtatim, illæ ſervantur ſancte: hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ exiſtimationis fidem & religionem amplectuntur: hæc ſunt dejecta [8], illæ in ordinem confectæ. Itaque adverſaria in judicium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit.

Tu, C. Piſo, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adverſariis pecuniam petere non auderes. Ego, quæ clara ſunt conſuetudine, diutius dicere non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adverſaria retuliſti? Erubeſcit: quid reſpondeat, neſcit: quid fingat extemplo, non habet. Sunt duo menſes jam, dices. Tamen in codicem acceptum & expenſum referri debuit. Amplius ſunt ſex menſes. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adverſariis? Quid ſi tandem amplius triennium eſt? quomodo, cum omnes, qui tabulas conficiant, menſtruas pene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adverſariis jacere pateris?

Utrum cætera nomina in codicem accepti & expenſi digeſta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? ſi etiam: quamobrem, cum cætera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adverſariis relinquebas? Nolebas ſciri, debere Roſcium. Cur ſcribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in adver-

7 *Literarum vetuſtatem*] Sic accipio, literas vetuſtas: & literas vetuſtas, vetuſta nomina. Nam *literæ* privatæ tabulæ modo dicuntur: ut Verr. IV. & VI. multis locis. Ergo *memoriæ tradere literarum vetuſtatem*, hoc ſignificat, conſervare vetuſta nomina, curare ut eorum memoria in multum tempus perduret. *Idem*.

8 *Dejecta*] Lambinus conjecit cum Hotomano: *disjecta*, *illæ in ordinem conjectæ*. Gruterus. Dejecta, ſunt diſſipata, perturbata. *Paſſeratius*.

verſariis ſcriptum habebas? Sed hæc quanquam firma eſſe video, tamen ipſe mihi ſatisfacere non poſſum, niſi a C. Fannio ipſo teſtimonium ſumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum eſt, quod conor: difficile eſt, quod polliceor. Niſi eundem & adverſarium, & teſtem habuerit Roſcius, nolo vincat.

IV. Pecunia tibi debebatur certa [9], quæ nunc petitur per judicem: in qua legitimæ partis [10] ſponſio facta eſt. Hic tu ſi amplius H-S nummo petiſti, quam tibi debitum eſt, cauſam perdidiſti: propterea quod aliud eſt judicium, aliud arbitrium. Judicium eſt pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum poſtulavimus, conſequamur.

Ejus rei ipſa verba formulæ [11] teſtimonio ſunt. Quid eſt in judicio? directum, aſperum, ſimplex. *Si paret H-S* ꟾↄↄↄ *dari oportere*. Hic, niſi planum facit, H-S ꟾↄↄↄ ad libellam [12] ſibi deberi, cauſam perdit. Quid eſt in arbitrio? mite, moderatum, *Quantum æquius, & melius, id dari*. Ille tamen confitetur plus ſe petere, quam debeatur: ſed ſatis ſuperque habere dicit, quod ſibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter cauſæ confidit: alter diffidit.

Quæ cum ita ſint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipſis H-S ꟾↄↄↄ, de tuarum tabularum fide compromiſſum feceris [13], arbitrum ſumpſeris, quantum æquius & melius

9 *Pecunia tibi debebatur certa*] Longa diſputatio, in qua ad ſummam hoc dicit, male Fannium egiſſe, qui incertam pecuniam petat ad judicem. Incertam autem Fannium ipſum judicaſſe, cum eandem ante *ad arbitrum* petierit. Nam *ad arbitrum* nunquam niſi incertam pecuniam peti. *Arbitrum* autem hoc toto loco etiam eum ſignificat, qui judex eſt, ſed in iis judiciis, quæ nunc a juriſconſultis vel *arbitria*, vel *bonæ fidei* appellantur. In quibus additur EX FIDE BONA. Quibus in cauſis iidem *judices* dicebantur & *arbitri*, idem *judicium* & *arbitrium*. Atque hoc eſt quod idem ait in Mureniana, *Juriſconſultos nondum ſtatuere potuiſſe, utrum arbitros an judices appellarent*. Hotom.

10 *Legitimæ partis*] Infra: *Cum tertia parte ſponſio facta eſt*. Sponſione autem is, qui actor erat, laceſſere dicebatur, &, ſi litem perdidiſſet, ſimul amittebat eam pecuniam, cujus facta ſponſio eſſet: quam fuiſſe ex lege tertiam ejus partem, de qua litigaretur, oſtendit hæc oratio. *Manut.*

11 *Formulæ*] Quam prætor vel judici dat, vel arbitro: judici, *Si paret*, H-S ꟾↄↄↄ *deberi*: ſubaudi, tantum ſolvat: arbitro, *Quantum æquius melius ſit, dari*: ſubaudi, jube. *Idem*.

12 *Ad libellam*] Ad aſſem. Idem enim valent: materia differunt; quod as æreus, libella argenteus nummus eſt. *Idem*.

13 *Compromiſſum feceris*] In judiciis *ſponſiones*,

lius ſit dari, repromittive [14], ſi pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ eſſet! Romæ eſt. Jam utinam adeſſet in judicio! Adeſt. Utinam ſederet in conſilio C. Piſonis! Ipſe C. Piſo eſt. Eundemne tu arbitrum, & judicem ſumebas [15]? eidem & infinitam largitionem [16] remittebas, & eundem in anguſtiſſimam [17] formulam ſponſionis concludebas? Quis unquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abſtulit? Nemo. Quantum enim æquius eſſet ſibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adiſti, de eo ad judicem veniſti. Cæteri cum ad judicem cauſam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad judicem venire eſt auſus. Qui cum de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum ſumpſit, judicavit ſibi pecuniam non deberi.

Jam duæ partes cauſæ ſunt confectæ: adnumeraſſe ſeſe negat: expenſum tuliſſe non dicit, cum tabulas non recitat. Reliquum eſt, ut ſtipulatum ſe eſſe dicat [18]. Præterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere poſſit, non reperio. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo præſente? quis ſpopondiſſe me dicit? Nemo.

V. Hic ego ſi finem faciam dicendi, ſatis fidei & diligentiæ meæ, ſatis cauſæ & controverſiæ, ſatis formulæ & ſponſioni, ſatis etiam judici feciſſe videar, cur ſecundum Roſcium judi-

ſiones, in arbitriis *compromiſſa* fieri ſolebant. Illæ, ni vere actio intenderetur; hæc, ni damnatus arbitri ſententiæ pareret. *Hot.* Compromittere dicuntur, qui hinc inde promittunt, ſe arbitri ſententiæ ſtaturos. Inde *compromiſſarius judex*. Paſſerat.

14 *Repromittive*] Ut ex arbitri ſententia, quantum æquius & melius eſſet, vel daret tibi Roſcius, vel ſe daturum promitteret: ſi modo pareret, eum debere. Addidit enim Cicero, *ſi pareret*, ut nihil prorſus debere Roſcium oſtenderet: quod illa formulæ verba, *Quantum æquius & melius*, aliquid eum debere ſignificare videbantur. *Manutius*.

15 *Eundemne tu arbitrum & judicem ſumebas?*] Simul & uno tempore. Quia ſimul & quantum æquius melius eſſet petebas, & certam ac definitam pecuniam præciſe flagitabas. *Hotoman*.

16 *Infinitam largitionem*] Nam arbitris, ut dictum eſt, certa ſumma non definitur, in qua vel damnent, vel abſolvant: ſed ex æquo & bono poteſtas eis de ea re diſceptandi permittitur. *Infinitum* autem dixit pro eo quod vulgo dicimus *indefinitum*. Idem.

17 *Anguſtiſſimam*] Remittendi enim poteſtatem judex non habet, ſed ex formula ſponſionis, verbi gratia, ſi paret, Chæream H-S ꟾↃↃↃ Roſcium debere, vel omnino condemnare Roſcium cogitur, vel abſolvere. *Man.*

18 *Reliquum eſt, ut ſtipulatum ſe eſſe dicat*] Ut hæc H-S ꟾↃↃↃ ſibi a Roſcio deberi per ſtipulationem dicat. Stipulationum duo genera, unum extra litem, alterum in lite. Utrumque fiebat per interrogationem, & ſponſionem. *Idem*. Vid. Inſtit. Juſt. lib. III. cap. 25.

judicari debeat. Pecunia petita eſt certa: cum tertia parte ſponſio facta eſt [19]. Hæc pecunia neceſſe eſt, aut data, aut expenſa lata, aut ſtipulata ſit. Datam non eſſe Fannius confitetur. Expenſam latam non eſſe, codices Fannii confirmant. Stipulatam non eſſe taciturnitas teſtium concedit.

Quid ergo eſt? Quod & reus is eſt, cui & pecunia leviſſima, & exiſtimatio ſanctiſſima fuit ſemper: & judex eſt is, quem nos non minus bene de nobis exiſtimare, quam ſecundum nos judicare velimus: & advocatio ea eſt, quam propter eximium ſplendorem, ut judicem unum vereri debeamus: perinde ac ſi in hanc formulam [20] omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domeſtica concluſa & comprehenſa ſint, perinde dicemus. Illa ſuperior fuit oratio neceſſaria, hæc erit voluntaria: illa ad judicem, hæc ad C. Piſonem: illa pro reo, hæc pro Roſcio: illa victoriæ, hæc bonæ exiſtimationis cauſa, comparata.

VI. Pecuniam petis, Fanni, a Roſcio: quam? dic audacter, & aperte. Utrum quæ tibi ex ſocietate debeatur? an, quæ ex liberalitate hujus promiſſa ſit, & oſtentata? quorum alterum eſt gravius & odioſius: alterum, levius & facilius. Quæ ex ſocietate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum eſt, neque negligenter defendendum. Si qua enim ſunt privata judicia ſummæ exiſtimationis, & pene dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis. Æque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & ſocium fallere, qui ſe in negotio conjunxit.

Quæ cum ita ſint, qui ſit, qui ſocium fraudarit & fefellerit, conſideremus. Dabit enim nobis jam tacite vita acta in alterutram partem firmum & grave teſtimonium. Q. Roſcius? Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam conjectus, continuo reſtin-

19 *Cum tertia parte ſponſio facta eſt*] Ut, niſi Chærea H-S ccc ad libellam probaret ſibi a Roſcio deberi, non modo litem perderet, ſed præterea tertiam partem pecuniæ a ſe petitæ, cujus pecuniæ ſponſio facta eſſet. *Idem*.

20 *In hanc formulam*] Judicii, quæ tibi, C. Piſo, a prætore ſcripta eſt. Quæ quamvis facilis ſit & expedita, neque a me longiore oratione explicanda eſſe videatur, tamen perinde ac difficillima quæque judicia, & arbitria obſcuriſſima de cauſa conſtituta in ea formula concluſa eſſent, ita longa utemur explicatione. *Hotomanus*.

ſtinguitur, & refrigeratur: ſic refervens falſum crimen in puriſſimam & caſtiſſimam vitam collatum, ſtatim concidit & extinguitur? Roſcius ſocium fraudavit? Poteſt hoc homini huic hærere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei, quam artis; plus veritatis, quam diſciplinæ poſſidet in ſe: quem populus Romanus meliorem virum, quam hiſtrionem eſſe arbitratur: qui ita digniſſimus eſt ſcena propter artificium, ut digniſſimus ſit curia propter abſtinentiam.

Sed quid ego ineptus de Roſcio apud Piſonem dico? Ignotum hominem ſcilicet pluribus verbis commendo. Eſtne quiſquam omnium mortalium, de quo melius exiſtimes tu? Eſtne quiſquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officioſior, liberalior videatur? Quid? tu, Saturi, qui contra hunc venis, exiſtimas aliter? Nonne quotieſcunque in cauſa in nomen hujus incidiſti, toties hunc & virum bonum eſſe dixiſti, & honoris cauſa appellaſti? quod nemo niſi aut honeſtiſſimo, aut amiciſſimo facere conſuevit. Qua in re mihi ridicule es viſus eſſe inconſtans, qui eundem & læderes, & laudares: & virum optimum, & hominem improbiſſimum eſſe diceres. Eundem tu & honoris cauſa appellabas, & virum primarium eſſe dicebas, & ſocium fraudaſſe arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiæ concedebas: de hoc, ut exiſtimabas, prædicabas: Chæreæ arbitratu cauſam agebas.

VII. Fraudavit Roſcius. Eſt hoc quidem auribus, animiſque abſurdum. Quid ſi tandem aliquem timidum, dementem, divitem, inertem nactus eſſet, qui experiri [21] non poſſet? tamen incredibile eſſet. Veruntamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chæream Roſcius fraudavit. Oro, atque obſecro vos, qui noſtis, vitam inter ſe utriuſque conferte: qui non noſtis, faciem utriuſque conſiderate. Nonne ipſum caput, & ſupercilia illa penitus abraſa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? Nonne ab imis unguibus uſque ad verticem ſummum (ſi quam conjecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis, conſtare totus videtur? qui idcirco capite & ſuperciliis ſemper eſt raſis, ne ullum pilum

21 *Experiri*] Lege agere apud Judices. Pro Quintio, cap. 11.

lum viri boni habere dicatur. Cujus perſonam præclare Roſcius in ſcena tractare conſuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbiſſimum [22] & perjuriſſimum lenonem cum agit, agit Chæream. Perſona illa lutulenta, impura, inviſa [23], in hujus moribus, natura, vitaque eſt expreſſa. Qui quamobrem Roſcium ſimilem ſui in fraude & malitia exiſtimarit, nihil videtur [24]: niſi forte, quod præclare hunc imitari ſe in perſona lenonis animadvertit.

Quamobrem etiam atque etiam conſidera, C. Piſo, quis quem fraudaſſe dicatur. Roſcius Fannium. Quid eſt hoc? probus improbum, pudens impudentem, perjurum caſtus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile eſt. Quemadmodum ſi Fannius Roſcium fraudaſſe diceretur, utrumque ex utriuſque perſona veriſimile videretur, & Fannium per malitiam feciſſe, & Roſcium per imprudentiam deceptum eſſe: ſic cum Roſcius Fannium fraudaſſe arguatur, utrumque incredibile eſt, & Roſcium quidquam per avaritiam appetiſſe, & Fannium quidquam per ſe bonitate amiſiſſe.

VIII. Principia ſunt hujuſmodi: ſpectemus reliqua. H-S ꟾↃↃ Q. Roſcius fraudavit Fannium. Qua de cauſa? Subridet Saturius, veterator [25], ut ſibi videtur. Ait propter ipſa [26] H-S ꟾↃↃ. Video: ſed tamen cur ipſa H-S ꟾↃↃ tam vehementer concupierit, quæro. Nam tibi, M. Perpenna [27], C. Piſo, certe tanti non fuiſſent, ut ſocium fraudaretis. Roſcio cur tanti fuerint, cauſam requiro. Egebat? Immo locuples erat.

22 *Ballionem illum improbiſſimum*] Notiſſimum lenonem ex Pſeudolo Plauti, Comœdia cæterarum omnium facile principe. *Hotomanus*.

23 *Perſona illa lutulenta, impura, inviſa*] Alludit ad verba Plauti ſc. 3. act. 1. Pſeud. *Fraudulente, impure leno, cœnum*. Sic *lutulenta fur* apud Horat. Cicero in Piſon. *O lutum, o ſordes!* Invitos eſſe diis lenones oſtendit in Rudente Charmides. Nam Labrax leno ab eo dicitur naufragii cauſa fuiſſe. Act. 2. ſcen. 6. *Paſſerat.*

24 *Nihil videtur*] Deeſſe putabat, *cauſa*, aut ſimile quid, Gulielmius. Edd. vett. & Pal. habent, *mihi videtur*. Turnebus reponebat e libris, *non mihi videtur*. Grut. Cave quicquam mutes. Nam *nihil videtur*, eſt non videtur. *Nihil* pro *non* ſæpius legitur. Cicer. vi. ad Famil. ed. 8. *Nihil attinet me plura ſcribere*. Grævius.

25 *Veterator*] Francii primus ſic interpungit. *Subridet Saturius. Veterator, ut ſibi videtur, ait propter*, &c. *Idem*.

26 *Propter ipſa H-S*] Id eſt, tantum ob lucrum & quæſitum. *Hotoman.*

27 *M. Perpenna*] Ante Piſonem judicem appellatur, quia conſularis, & cenſorius. Alius autem eſt ab eo, qui Sertorium occidit. Nam ille non diu poſt Sertorii necem, hic autem vixit ad annos 99. ut ait Plinius lib. 7. *Manut.*

Digitized by Google

Debebat? Immo in ſuis nummis verſabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, ſemper liberaliſſimus, munificentiſſimuſque fuit.

Pro deum hominumque fidem! qui H-S CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ quæſtus facere noluit (nam certe H-S CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ merere & potuit, & debuit, ſi poteſt Dionyſia [28] H-S CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ merere) is per ſummam fraudem, & malitiam, & perfidiam H-S IƆƆƆ appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honeſta, hæc ſordida: illa jucunda, hæc acerba, illa propria, hæc in cauſa & in judicio collocata. Decem his annis proximis H-S ſexagies honeſtiſſime conſequi potuit: noluit. Laborem quæſtus recepit: quæſtum laboris rejecit [29]. Populo Romano adhuc ſervire non deſtitit: ſibi ſervire jampridem deſtitit. Hoc tu unquam, Fanni, faceres? & ſi hos quæſtus [30] recipere poſſes, non eodem tempore & geſtum, & animam ageres [31]? Dic nunc te ab Roſcio H-S IƆƆƆ circumſcriptum eſſe, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, ſed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certo ſcio? Fraudabat te in ſocietate Roſcius. Sunt jura, ſunt formulæ de omnibus rebus conſtitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare poſſit. Expreſſæ ſunt enim ex uniuſcujuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria, publicæ a prætore formulæ, ad quas privata lis accommodatur.

IX. Quæ cum ita ſint, cur non arbitrum pro ſocio adegeris Q. Roſcium, quæro. Formulam non noras? Notiſſima erat. Judicio gravi experiri nolebas? Quid ita? Propter familiarita-

tem

28 *Dionyſia*] Nota ſaltatricula; cujus nomine oratorem Hortenſium Torquatus appellabat. Gellius lib. 1. cap. 5. *Hot.*

29 *Laborem quæſtus recepit: quæſtum laboris rejecit*] Hoc lumen orationis dicitur Cornificio IV. ad Herenn. Commutatio, cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut a priore poſterior, contraria priori proficiſcatur, ut, *Eſſe oportet, ut vivas, non vivere ut edas. Si poema loquens pictura eſt, pictura tacitum poema dicitur eſſe.* Paſſeratius.

30 *Quæſtus*] Macrobius, lib. 3. Saturnal. ſcribit mille in ſingulos dies denariis meruiſſe Roſcium.

31 *Et geſtum, & animam ageres*] Geſtum ageres, quamdiu viveres, ad extremam vitæ horam: tum quoque geſtum ageres, cum animam ipſam ageres. Jocatur in verbo, *ageres*, duas res, pro adjuncto nomine indicante. Nam, *agere animam*, eſt mori. *Manut.*

tem veterem! cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur inſimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non poſſes, cujus de ea re proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum eſt arbitrium [32]? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere [33]: aut jacere [34] noli, ubi non oportet [35]. Tametſi jam hoc tuo teſtimonio crimen ſublatum eſt. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluiſti [36], nihil hunc in ſocietatem fraudis feciſſe oſtendiſti. Fecit pactionem [37]. Num tabulas habet, an non [38]? Si non habet, quemadmodum pactio eſt? ſi habet, cur non nominas?

Dic nunc Roſcium abs te petiſſe, ut familiarem ſuum ſumeres arbitrum. Non petiit. Dic pactionem feciſſe, ut abſolveretur. Non pepigit. Quære, quare ſit abſolutus. Quod erat ſumma innocentia, & integritate. Quid enim factum eſt? Veniſti domum ultro Roſcii: ſatisfeciſti [39]: quod temere commiſiſſes, in judicium ut denuntiaret [40], rogaſti, ut ignoſceret: te affuturum negaſti: debere tibi ex ſocietate nihil, clamitaſti. Judici hic denuntiavit: abſolutus eſt. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perſtat in impudentia. Pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne con-

 demna-

32 *Nullum eſt arbitrium*] Cum in anguſtiſſimam formulam ſponſioois concludatur: ut ſupra dictum eſt. *Idem*.

33 *Ubi licet agere*] Apud arbitrum. Quod fecerat Chærea, ſed, pactione interpoſita, litigare apud arbitrum deſierat. *Idem*.

34 *Jacere*] Objicere. *Idem*.

35 *Ubi non oportet*] Apud judicem. *Idem*.

36 *Formula illa uti noluiſti*] Cœptam litem ad arbitrum perſequi noluit. Quæ ſit arbitrii, quæ judicii formula, jam dictum eſt; illa mitis, & moderata, *Quantum æquius melius ſit dari*; hæc directa, aſpera, ſimplex, *Si paret* H-S. 1ↀↀ. *deberi*. Idem.

37 *Fecit pactionem*] Verba Fannii, Volebam, inquit, litem inſtitutam perſequi: ſed Roſcius metuens ne turpi judicio damnaretur, fecit pactionem. *Hotoman.*

38 *Num tabulas habet, an non?*] Saturium alloquitur, & de Fannio intelligit, hoc ſenſu, ecquid habet ejus pactionis tabulas? Omoes enim in tabulas actus legitimi referebantur, ſtipulationes, ſponſiones, &c. *Idem*. Vide Turneb. Adv. xxix. 36.

39 *Satisfeciſti*] Excuſaſti te, purgaſti te verbis. Id enim eſt *ſatisfacere*. Hinc *ſatisfactionem accipere*: pro, excuſationem probare. *Manutius*.

40 *In judicium ut denuntiaret*] Ciceronem exiſtimo ſcripſiſſe: *Quod temere commiſiſſes, id judici ut denuntiaret rogaſti; rogaſti ut ignoſceret, te affuturum negaſti*. Alterum *rogaſti* videtur excidiſſe: dein ſcribendum eſſe, *id judici ut denuntiaret rogaſti*, ſequeotia ſtatim oſtendunt: *judici hic denuntiavit. Abſolutus eſt*. Fecit nimirum Roſcius, quod tu rogabas: judici ſignificavit, te fateri, te temere commiſiſſe; & rogaſſe, ut ei ignoſceres: ſe actionem deponere, ac nolle pudore ſuffuſum eſſe præſto in judicio, & tuam actionem perſequi. Hic Roſcii denuntiatione motum judicem abſolviſſe Roſcium. Nihil clarius. *Grævius*.

Digitized by Google

demnaretur. Quid erat cauſæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifeſta: furtum erat apertum.

X. Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris hiſtrionis [41] exponere ſocietatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. Is fuit ei cum Roſcio communis. Hic primum queſtus eſt non leviter Saturius communem factum eſſe gratis cum Roſcio, qui pretio proprius fuiſſet Fannii. Largitus eſt ſcilicet homo liberalis, & diſſolutus, & bonitate affluens Fannius Roſcio. Sic puto.

Quoniam ille hic conſtitit pauliſper, mihi quoque neceſſe eſt paulum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuiſſe. At ego totum Roſcii fuiſſe contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roſcii? diſciplina. Facies non erat, ars erat pretioſa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S ıↄↄↄ. Ex qua parte erat Roſcii, amplius erat H-S cccıↄↄↄ. Nemo enim illum ex trunco corporis ſpectabat, ſed ex artificio comico æſtimabat. Nam illa membra merere per ſe non amplius poterant duodecim æris: diſciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat ſe non minus H-S cccıↄↄↄ.

O ſocietatem captioſam & indignam! ubi alter H-S ıↄↄↄ, alter cccıↄↄↄ quod ſit, in ſocietatem affert: niſi idcirco moleſte pareris, quod H-S ıↄↄↄ tu ex arca proferebas; H-S cccıↄↄↄ ex diſciplina & artificio Roſcius promebat. Quam enim rem & expectationem, quod ſtudium, & quem favorem ſecum in ſcenam attulit Panurgus? Quod Roſcii fuit diſcipulus. Qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum & perfectum exiſtimabant. Sic eſt vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa æſtimat. Quid ſciret ille, perpauci animadvertebant. Ubi didiciſſet, omnes quærebant. Nihil ab hoc pravum & perverſum produci poſſe arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tametſi artificio Roſcium ſuperaret,

41 *Veteris hiſtrionis*] Panurgi. Cum ironia dictum. Quo modo enim vetus hiſtrio, ſi eum Fannius Roſcio erudiendum tradidit, & communem gratis fecit? Tota igitur irriſio eſt, magnificis prolata verbis, ad exprimendam Saturii oſtentationem, qui, quod magna cum expectatione exorſus eſt, pauciſſimis verbis abſolvit: tantum enim hoc dixit: Panurgus fuit Fannii. Is fuit ei cum Roſcio communis. Qua narratione quid humilius? *Manutius*.

Digitized by Google

ret, aſpicere nemo poſſet. Nemo enim, ſicut ex improbo patre probum filium naſci, ſic ex peſſimo hiſtrione bonum comœdum fieri poſſe exiſtimaret. Quia veniebat a Roſcio, plus etiam ſcire, quam ſciebat, videbatur.

XI. Quod item nuper in Erote comœdo uſuvenit: qui, poſteaquam e ſcena non modo ſibilis, ſed etiam convicio explodebatur; ſicut in aram, confugit in hujus domum, diſciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevi tempore, qui ne in noviſſimis quidem erat hiſtrionibus, ad primos pervenit comœdos. Quæ res extulit eum? Una commendatio hujus. Qui tamen Panurgum illum, non ſolum ut Roſcii diſcipulus fuiſſe diceretur, domum recepit: ſed etiam ſummo cum labore, ſtomacho, miſeriaque erudiit. Nam, quo quiſque eſt ſolertior & ingenioſior, hoc docet iracundius, & laborioſius. Quod enim ipſe celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, diſcruciatur. Paulo longius oratio mea provecta eſt hac de cauſa, ut conditionem ſocietatis diligenter cognoſceretis.

Quæ deinde conſecuta? Panurgum, inquit, hunc, ſervum communem Q. Flavius Tarquinienſis quidam interfecit. In hanc rem, inquit, me cognitorem [42] dediſti: lite conteſtata [43], judicio damni injuria [44] conſtituto, tu ſine me cum Flavio decidiſti. Utrum pro dimidia parte [45], an pro tota ſocietate? Planius dicam, utrum pro me, an pro me & pro te? Pro me? potui: exemplo multorum licitum eſt: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. Pete tu tuum, exige, & aufer, quod debetur. Suam quiſque partem juris poſſideat, & perſequatur.

At enim tu tuum negotium geſſiſti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidiſti. Magno & tu tuam partem decide. H-S CCCIↃↃↃ tu abſtuliſti. Si ſit hoc vero [46]; H-S CCCIↃↃↃ tu quoque aufer.

XII.

42 *Cognitorem*] *Cognitor* præſentis dicitur: *Procurator* abſentis. Hoc aliis multis locis explicavimus, & mendum Aſconii libro, ubi hoc ipſum explicabat, ſuſtulimus. *Hotom.* Vide infra, Divinat. cap. 4.

43 *Conteſtata*] Inſtituta: tum ſcilicet prætor judicium dedit. *Manut.*

44 *Damni injuria*] Subauditur, dati, ut, *damni injuria*, ſint formulæ verba, quam prætor dabat: quaſi, propter injuriam damni dati. *Idem.*

45 *Utrum pro dimidia parte*] Loquitur ex perſona Roſcii. *Idem.*

46 *Si ſit vero*] Nihil muto. Recta e-

enim

Digitized by Google

XII. Sed hanc deciſionem Roſcii oratione, & opinione augere licet: re, & veritate mediocrem & tenuem eſſe invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia prædiorum: qui ager neque villam habuit; neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo pluris eſt, quam tunc fuit. Neque id eſt mirum. Tum enim propter reipublicæ calamitates, omnium poſſeſſiones erant incertæ: nunc deum immortalium benignitate, omnium fortunæ ſunt certæ. Tum erat ager incultus ſine tecto: nunc eſt cultiſſimus cum optima villa.

Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es, nunquam iſta te moleſtia & cura liberabo. Præclare ſuum negotium geſſit Roſcius: fundum fructuoſiſſimum abſtulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem [47]: & id, quod probare non poteſt, fingere conatur. De tota re, inquit, deciſiſti. Ergo huc univerſa cauſa deducitur, utrum Roſcius cum Flavio de ſua parte, an de tota ſocietate fecerit pactionem. Nam ego Roſcium, ſi quid communi nomine tetigit, confiteor præſtare debere ſocietati. Societatis, non ſuas lites redemit [48], cum fundum a Flavio accepit. Quid ita? ſatis non dedit, amplius a ſe neminem petiturum. Qui de ſua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. Qui pro ſociis tranſigit, ſatiſdat, neminem eorum poſtea petiturum. Quid ita Flavio ſibi cavere non venit in mentem? neſciebat videlicet Panurgum fuiſſe in ſocietate? Sciebat. Neſciebat, Fannium Roſcio eſſe ſocium? Præclare. Nam iſte cum eo litem conteſtatam habebat. Cur igitur decidit [49], & non reſtipulatur [50], neminem amplius peti-

nim, & incorrupta eſt lectio. Fit autem tempus præſens pro præterito, hoc modo: *Si vero hoc fit*, id eſt, ſi vero hoc factum eſt, &c. Hotomanus autem legit, *Si ſit hoc verum*: a quo diſſentio. *Lambinus*.

47 *Vertit hic rationem*] Immutavit defenſionem: aliam defenſionis viam iniit. *Hotom.* Quia duo propoſuerat: Utrum pro dimidia parte, an pro tota ſocietate? & unum abſolvit, licuiſſe Roſcio pro ſua parte decidere; aggreditur alterum, *pro tota ſocietate*. Vertit, inquit, Fannius rationem, non ait Roſcium pro ſe, ſed pro tota ſocietate decidiſſe. *Manut.*

48 *Lites redemit*] Roſcius, accepto fundo, liberavit Flavium litibus non ſuis, ſed ſocietatis. Objectio Fannii. *Idem*.

49 *Cur igitur decidit*] Flavius cum Roſcio. *Idem*.

50 *Non reſtipulatur*] Non alligat Roſcium promiſſione per ſtipulationem facta, neminem amplius petiturum. *Idem*.

Digitized by Google

petiturum? cur de fundo decidit [51], & judicio non abſolvitur [52]? cur tam imperite facit, ut nec Roſcium ſtipulatione alliget, neque a Fannio [51] judicio ſe abſolvat? Eſt hoc primum, & ex conditione juris, & ex conſuetudine cautionis, graviſſimum & firmiſſimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, ſi non alia certiora & clariora teſtimonia in cauſa haberem.

XIII. Et, ne forte me hoc fruſtra pollicitum eſſe prædices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis ſubſelliis contra te teſtem ſuſcitabo. Criminatio tua quæ eſt? Roſcium cum Flavio pro ſocietate deciſiſſe. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defenſio mea quæ eſt? Roſcium pro ſua parte cum Flavio tranſegiſſe. Repromittis tu abhinc triennium Roſcio. Quid? recita iſtam reſtipulationem clarius. Attende, quæſo, Piſo. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiverſantem, teſtimonium contra ſe dicere cogo. Quid enim reſtipulatio clamat? *Quod a Flavio abſtulero, partem dimidiam inde Roſcio me ſoluturum ſpondeo*. Tua vox eſt, Fanni.

Quid tu auferre potes a Flavio, ſi Flavius nihil debet [54]? quid hic porro nunc reſtipulatur, quod jampridem ipſe exegit? quid vero Flavius tibi daturus eſt, qui Roſcio omne quod debuit, diſſolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in ſocietate diſſoluta, nova hæc reſtipulatio interponitur? Quis eſt hujus reſtipulationis ſcriptor? teſtis? arbiter? Quis? tu Piſo. Tu enim Q. Roſcium pro opera, pro labore, quod cognitor fuiſſet, quod vadimonia obiſſet, rogaſti, ut Fannio daret H-S CCCIↃↃↃ, hac conditione, ut, ſi quid ille exegiſſet a Flavio, partem ejus dimidiam Roſcio diſſolveret. Satiſne iſta reſtipulatio dicere tibi videtur aperte, Roſcium pro ſe deciſiſſe?

At

51 *Cur de fundo decidit*] Legendum: *De fundo decedit*, ut *decedere de ſuo jure*, pro Roſcio Amer. In IV. Verrin. *Si prætor vi copat aliquem de ſuis bonis decedere*. *De poſſeſſione decedere*, in Rull. *Paſſerat.*

52 *Judicio non abſolvitur?*] Litibus non liberatur, quæ a Fannio, Roſcii ſocio, imminent. *Manut.*

53 *Neque a Fannio*] Qui poteſt ei litem intendere pro ſua parte. *Idem*.

54 *Si Flavius nihil debet*] Si, ut contendis, Roſcius decidit cum Flavio pro ſocietate, Flavius nihil debet: ſi nihil debet: quid ab eo auferre potes? Tamen in reſtipulatione dicis, *quod a Flavio abſtulero*. Quid hoc ſignificat? niſi Roſcium, vel ex tuo teſtimonio, pro ſe tantum, non vero pro ſocietate deciſiſſe. *Hor.*

At enim [55] forſitan hoc tibi veniat in mentem, repromiſiſſe Fannium Roſcio, ſi quid a Flavio exegiſſet, ejus partem dimidiam: ſed omnino exegiſſe nihil. Quid? tu non exitum exactionis, ſed initium repromiſſionis [56] ſpectare debes? neque, ſi ille perſequi noluit, non, quod in ſe fuit, judicavit, Roſcium ſuas, non ſocietatis lites redemiſſe? Quid ſi tandem planum facio, poſt deciſionem veterem Roſcii, poſt repromiſſionem recentem hanc Fannii, H-S cccIↄↄↄ Fannium a Q. Flavio, Panurgi nomine abſtuliſſe? tamen diutius illudere viri optimi exiſtimationi, Q. Roſcii, audebit?

XIV. Paulo ante quærebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de cauſa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque ſatis acciperet a Roſcio, neque judicio abſolveretur a Fannio. Nunc vero (id quod mirum & incredibile eſt) requiro, quamobrem, cum de tota re deciſiſſet cum Roſcio, H-S cccIↄↄↄ ſeparatim Fannio diſſolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares reſpondere, ſcire cupio. Utrum, omnino Fannium a Flavio H-S cccIↄↄↄ non abſtuliſſe? an alio nomine, & alia de cauſa abſtuliſſe? Si alia de cauſa: quæ ratio tibi cum eo interceſſerat? Nulla. Addictus erat tibi [57]? Non. Fruſtra tempus contero. Omnino, inquit, H-S cccIↄↄↄ a Flavio non abſtulit [58], neque Panurgi nomine, neque cujuſquam. Si planum facio, poſt hanc recentem ſtipulationem Roſcii, H-S cccIↄↄↄ a Flavio te abſtuliſſe: nunquid cauſæ eſt, quin ab judicio abeas turpiſſime victus?

Quo teſte igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hæc res in judicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his unus mihi teſtis eſt producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis eſt ex his graviſſimus? Sine controverſia, qui omnium judicio

cio

55 *At enim*] Prolepſis, & tranſitio. *Tibi*, o Saturi. Hactenus oſtendit Roſcium pro ſua parte tantum, & parvo pretio, deciſiſſe: jam probaturus eſt Fannium etiam a Flavio, Panurgi nomine, pecuniam abſtuliſſe, atque ideo Roſcium ſuas, non ſocietatis, lites redemiſſe. *Idem*.

56 *Initium repromiſſionis*] Originem, & cauſam repromiſſionis Fannii. Ideo enim repromiſit, quia Roſcium judicabat pro ſua parte, non pro ſocietate, deciſiſſe. *Manut.*

57 *Addictus erat tibi*] Apud veteres, qui pecuniæ damnati judicatum facere non poterant, nexi in ſervitutem creditoribus addicebantur. *Hotom.* Vide lib. 1. de Orat. cap. 63.

58 *A Flavio non abſtulit*] Fannius: & verba ſunt Saturii. *Idem*.

cio comprobatus eſt judex. Quem igitur ex his tribus a me teſtem expectabis? petitorem? Fannius eſt. Contra ſe nunquam teſtimonium dicet. Reum? Flavius eſt. Is jampridem eſt mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius eſt. Quid is dicit? H-S ccc10ɔɔ Panurgi nomine Flavium Fannio diſſolviſſe. Quem tu ſi ex cenſu ſpectas: eques Romanus eſt. Si ex vita: homo clariſſimus eſt. Si ex te: judicem ſumpſiſti. Si ex veritate: id, quod ſcire potuit & debuit, dixit.

Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honeſto, judici tuo, credi oportere. Circumſpicit, æſtuat, negat nos Cluvii teſtimonium recitaturos. Recitabimus. Erras: inani, & tenui ſpe te conſolaris. Recita teſtimonium T. Manilii, & C. Luſcii Ocreæ, duorum ſenatorum, hominum ornatiſſimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIUM T. MANILII, & C. LUSCII OCREÆ. Utrum dicis, Luſcio, & Manilio, an & Cluvio non eſſe credendum? Planius, atque apertius dicam.

XV. Utrum Luſcius & Manilius nihil de H-S ccc10ɔɔ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falſum Luſcio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, ſoluto & quieto ſum animo: &, quorſum recidat reſponſum tuum, non magnopere laboro. Firmiſſimis enim & ſanctiſſimis teſtimoniis virorum optimorum cauſa Roſcii communita eſt. Si jam tibi deliberatum eſt, quibus abroges fidem jurisjurandi, reſponde. Manilio & Luſcio negas eſſe credendum? dic, aude. Eſt tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitæque univerſæ vox. Quid? expectas, quam mox ego Luſcium & Manilium dicam, ordine, eſſe ſenatores; ætate, grandes natu; natura, ſanctos & religioſos; copiis rei familiaris, locupletes & pecunioſos? Non faciam: nihil mihi detraham [59], cum illis exactæ ætatis ſeveriſſime fructum, quem meruerunt, retribuam. Magis mea adoleſcentia indiget illorum bona exiſtimatione, quam illorum ſeveriſſima ſenectus

 deſi-

59 *Nihil mihi detraham*] Locus eſt ſubobſcurus: ſed, ut opinor, hic ſenſus eſt: Nihil ſciens de mea exiſtimatione detraham, nihil lubens ac volens diminuam. Quod facerem, ſi tantum mihi ſumerem ut de illorum exacta ſeveriſſime ætate, adoleſcens & nulla auctoritate præditus, judicium meum interponerem. Non faciam igitur, ut mihi tantum arrogem. Conceptam enim de me opinionem imminuerem, & temeritatis atque arrogantiæ notam ſubirem. *Idem*.

deſiderat meam laudem. Tibi vero, Piſo, diu deliberandum & concoquendum eſt, utrum potius Chæreæ injurato in ſua lite, an Manilio & Luſcio juratis in alieno judicio credas.

Reliquum eſt, ut Cluvium falſum dixiſſe Luſcio & Manilio contendat. Quod ſi facit, qua impudentia eſt, eumne teſtem improbabit, quem judicem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipſe crediderit? ejus teſtis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem & religionem judicis, teſtes comparabat? quem ego ſi ferrem judicem [60], refugere non deberet; cum teſtem producam, reprehendere audebit?

XVI. Dixit enim, inquit, injuratus Luſcio & Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid intereſt inter perjurum & mendacem? Qui mentiri ſolet, pejerare conſuevit. Quem ego, ut mentiatur, inducere poſſum: ut pejeret, exorare facile potero. Nam, qui ſemel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perduci conſuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conſcientiæ fide commovetur? Propterea, quæ pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci conſtituta eſt. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur; ſed ex perfidia & malitia, per quam inſidiæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus iraſci & ſuccenſere conſuerunt.

At ego hoc ex contrario contendo. Levior eſſet auctoritas Cluvii, ſi diceret juratus, quam nunc eſt, cum dicit injuratus. Tum enim forſitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re judex fuiſſet, teſtis eſſet: nunc omnibus inimicis neceſſe eſt caſtiſſimus & conſtantiſſimus eſſe videatur, qui id, quod ſcit, familiaribus ſuis dicit. Dic nunc, ſi potes, ſi res, ſi cauſa patitur, Cluvium eſſe mentitum. Mentitus eſt Cluvius? Ipſa mihi veritas manum injecit, & pauliſper conſiſtere & commorari cogit. Unde hoc totum ductum &

60 *Si ferrem judicem*,] *Judicem* enim actor; quem ei commodum erat, ferebat; reus aut recuſabat, ſi ſibi eum iniquum fore putaret, aut comprobabat: comprobato ab utroque judici prætor judicandi poteſtatem faciebat. Hinc *judex* dictus, ut ſcribit Varro, qui judicat accepta poteſtate. *Ferre* autem *Judicem* veteres dicebant pro offerre. Sic lib. de Orat. II. *Cum ei M. Flavius in aliis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet*, &c. Item, *Servilius ille Galba cum judices a Scribonio Tribuno pleb. ferat familiares ſuos*, &c. *Idem*.

& conflatum mendacium eſt? Roſcius eſt videlicet homo callidus & verſutus. Hoc initio cogitare cœpit: quoniam Fannius a me petit H-S IↃↃ, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatiſſimo homine, ut mea cauſa mentiatur: dicat, deciſionem factam eſſe, quæ facta non eſt: H-S CCCIↃↃ a Flavio data eſſe Fannio, quæ data non ſunt. Eſt hoc principium improbi animi, miſeri ingenii, nullius conſilii.

Quid deinde? poſteaquam ſe præclare confirmavit, venit ad Cluvium: quem hominem? levem? immo graviſſimum: mobilem? immo conſtantiſſimum: familiarem? immo alieniſſimum. Hunc poſteaquam ſalutavit, rogare cœpit, blande & concinne, ſcilicet: Mentire mea cauſa, viris optimis, tuis familiaribus præſentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo deciſiſſe, qui nihil tranſegit: dic H-S CCCIↃↃ dediſſe, qui aſſem nullum dedit. Quid ille reſpondit? Ego vero cupide & libenter mentiar tua cauſa: &, ſi quando me vis pejerare, ut paululum tu compendii facias, paratum fore ſcito. Non fuit cauſa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, tranſigere potuiſti.

XVII. Pro deum hominumque fidem! hoc aut Roſcius unquam a Cluvio petiiſſet, ſi H-S millies in judicium haberet? aut Cluvius Roſcio petenti conceſſiſſet, ſi univerſæ prædæ particeps eſſet? Vix medius fidius [61] tu, Fanni, a Ballione [62], aut aliquo ejus ſimili hoc expoſtulare auderes, & impetrare poſſes, quod cum eſt veritate falſum, tum ratione quoque eſt incredibile. Obliviſcor enim, Roſcium & Cluvium viros eſſe primarios: improbos temporis cauſa eſſe fingo.

Falſum ſubornavit teſtem Roſcius Cluvium. Cur tam ſero? cur, cum altera penſio [63] ſolvenda eſſet, non tum, cum prima [64]? nam jam antea H-S IↃↃ diſſolverat. Deinde, ſi jam

O 2 per-

61 *Medius fidius*] Jurandi formula. Varro de Ling. Lat. IV. 10. & Feſtus in *Medius fidius*.

62 *Ballione*] Supra, cap. 7.

63 *Altera penſio*] Id eſt, ſolutio. Apparet deciſionis nomine trecenta Flavium Fannio promiſiſſe: e quibus centum & quinquaginta, id eſt, dimidia pars Flavio debebatur: quam ſummam duabus penſionibus ſolutam eſſe oſtendit. *Hotoman.*

64 *Non tum, cum prima?*] Nam, ſi ſubornare falſum teſtem Roſcius Cluvium voluiſſet,

perſuaſum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S ccc1ↄↄↄ, quam ccc1ↄↄↄ, ccc1ↄↄↄ, ccc1ↄↄↄ data dixit Fannio a Flavio, cum ex reſtipulatione pars ejus dimidia Roſcii eſſet?

Jam intelligis, C. Piſo, ſibi ſoli, ſocietati nihil Roſcium petiſſe. Hoc cum ſentit Saturius eſſe apertum, reſiſtere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & inſidiarum in eodem veſtigio diverticulum reperit.

Petiſſe, inquit, ſuam partem Roſcium a Flavio confiteor: vacuam & integram reliquiſſe Fannii concedo: ſed, quod ſibi exegit, id commune ſocietatis factum eſſe contendo. Quo nihil captioſius, neque indignius poteſt dici. Quæro enim, potueritne Roſcius ex ſocietate ſuam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abſtulit? ſi potuit: quemadmodum non ſibi exegit? Nam quod ſibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita eſt? ſi, quod univerſæ ſocietatis fuiſſet, petiſſet; quod tum redactum eſſet, æqualiter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod ſuæ partis eſſet; non, quod abſtulit, ſoli ſibi exegit?

XVIII. Quid intereſt inter eum, qui per ſe litigat, & qui cognitor eſt datus? Qui per ſe litem conteſtatur [65], ſibi ſoli petit. Alteri nemo poteſt, niſi qui cognitor eſt factus. Itane vero? cognitor ſi fuiſſet tuus, quod viciſſet judicio, ferres tuum. Suo nomine petiit: quod abſtulit, ſibi, non tibi, exegit. Quod ſi quiſquam petere [66] poteſt alteri, qui cognitor non eſt factus: quæro, quid ita, cum Panurgus eſſet interfectus, & lis conteſtata cum Flavio damni injuria [67] eſſet, tu in eam litem cognitor Roſcii ſis factus: cum præſertim ex tua oratione, quodcunque tibi peteres, huic peteres: quodcunque tibi exigeres, id in ſocietatem recideret. Quod ſi ad Roſcium nihil perveniret, quod tu a Flavio abſtuliſſes, niſi te in ſuam litem dediſſet cognitorem; ad te pervenire nihil debet,

ſet, certe ſubornaſſet potius ante, quam primam penſionem ſolveret. Non enim eam ſolviſſet, niſi Fannius ei dimidium ejus dediſſet, quod a Flavio exegiſſet. Cujus reſtipulationis verba ſupra recitata ſunt. *Manut.*

65 *Litem conteſtatur*] Litem intendit: accipit a prætore judicium, ut litiget. *Idem.*

66 *Quod ſi quiſquam petere*] Alteri nemo petit; niſi qui cognitor eſt factus: Roſcius cognitor non eſt factus: quo modo igitur ſibi petiit? *Idem.*

67 *Damni injuria*] Supra, cap. III.

debet, quod Roſcius pro ſua parte exegit: quoniam tuus cognitor non eſt factus.

Quid enim huic rei reſpondere poteris, Fanni? cum de ſua parte Roſcius tranſegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S ccciↃↃↃ ab eo poſtea exegiſti? Si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te perſequi & petere debes? Simillima enim, & maxime gemina ſocietas hereditatis eſt. Quemadmodum ſocius in ſocietate habet partem: ſic heres in hereditate habet partem. Ut heres ſibi ſoli, non coheredibus petit: ſic ſocius ſibi ſoli, non ſociis petit. Et quemadmodum uterque pro ſua parte petit, ſic pro ſua parte diſſolvit: heres ex ſua parte, qua hereditatem adiit: ſocius ex ea, qua ſocietatem coiit.

Quemadmodum ſuam partem Roſcius ſuo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: ſic, cum exegit ſuam partem, & tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; niſi forte [68] tu, perverſo more, quod hujus eſt, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perſtat in ſententia Saturius: quodcunque ſibi petat ſocius, id ſocietatis fieri. Quod ſi ita eſt: qua (malum) ſtultitia fuit Roſcius, qui ex juriſperitorum conſilio & auctoritate reſtipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegiſſet a Flavio, dimidiam partem ſibi diſſolveret: ſi quidem ſine cautione & repromiſſione [69], nihilominus id Fannius ſocietati, hoc eſt Roſcio, debebat?

Deſiderantur non pauca.

68 *Niſi forte*] Ironia. Niſi forte invertis æquitatem, & partem quæ Roſcii eſt, quam a Flavio extorquere jure non potes, Roſcio per vim eripere potes. *Hort.*

69 *Sine cautione, & reſtipulatione*] Cautio eſt Roſcii, qui ſibi cavit, cum reſtipulatus eſt: repromiſſio, Fannii, qui reſtipulanti diſſoluturum id ſpopondit. *Hotom.*

IN

IN Q. CÆCILIUM
ORATIO,

De accuſatore in C. Verrem conſtituendo: quæ DIVINATIO *dicitur.*

ORATIO IV.

ARGUMENTUM.

CN. Pompejo primum & M. Craſſo Coſſ. C. Verres functus quæſtura, legatione, & prætura urbana, vivo patre C. Verre, & prætextato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cum ſucceſſiſſet in Sicilia C. Sacerdoti prætori, eamque non ſibi ſuccedente Arrio, per triennium tenuiſſet, atque in ea fuiſſet libidinoſe, avare, crudeliterque verſatus, ſuccedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis poſtulatus eſt: qui omnes, præter Syracuſanos, & Mamertinos, M. Tullium illo tempore florentem defenſionibus amicorum, ad accuſandum deſcendere compulerunt, jam pridem illis neceſſitudine copulatum, quod Quæſtor in Sicilia fuiſſet Prætore Sex. Peducco, & quod, cum decederet, in illa oratione, quam Lilybæi habuit, multa iis benigne promiſiſſet. Acceſſit his non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, & multis aliis nobilibus viris, & præcipue ab Hortenſio ipſo defenderetur, facile & principe in ſenatu propter nobilitatem, & in foro ob eloquentiam rege cauſarum, & eodem conſule deſignato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani. His ita conſtitutis, extitit Q. Cæcilius Niger, homo Siculus, & quæſtor Verris, & ejuſdem, ut ipſe dicebat, inimicus, qui ſe potius accuſatorem contenderet conſtitui oportere, has afferens cauſas: unam, quod ab eo læſus, & ob hoc jure illi ſit inimicus, quare prævaricator eſſe non poſſit: alteram, quod, cum quæſtor ei

tum

Digitized by Google

rum fuerit, etiam ipſe in quæſtura crimina noverit Verris: tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Hujuſcemodi propoſitionibus Cicero deſignatus ædilis his ſex capitibus reſpondet: accuſatorem eum eſſe oportere, qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: qui pro republica agat: quem volunt, qui accuſant: quem metuit, qui accuſatur: qui idoneus eſt facundia, & innocentia: qui hoc facit imitatione majorum. Diviſio principalis una de ſe ipſo; altera de contentione ſui, & Cæcilii. Divinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur & conjectura, ſed de futuro, quæ eſt divinatio, uter debeat accuſare. Alii ideo putant divinationem dici, quod injurati judices in hac cauſa ſedeant, ut, quod velint, præſentire de utroque poſſint. Alii, quod res agatur ſine teſtibus, & ſine tabulis, & his remotis argumenta ſola ſequantur judices, & quaſi divinent. Agitur autem cauſa ſenatoriis judiciis in invidia apud populum conſtitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac ſociis populi Romani feſſis toto orbe terrarum, libidine, & iniquitate Romanorum magiſtratuum, accuſatoribus prævaricatione infamibus, flagitante plebe judicia equeſtris ordinis, quæ fere ante annos 10. *victor Sylla ſuſtulerat, cognoſcente de pecuniis repetundis M. Glabrione prætore, & ampliſſimis quibuſque ſenatorii ordinis judicantibus, ſumma expectatione cunctorum. Genus cauſæ, honeſtum. Status qualitas, negotialis comparativa de conſtituendo accuſatore, qui potiſſimum de duobus, aut qui ſolus accuſet: dicit enim Cæcilius, aut a ſe accuſandum eſſe Verrem, aut a ſe quoque.* Ascon.

I. SI quis veſtrum, Judices [1], aut eorum qui adſunt [2], forte miratur, me, qui tot annos in cauſis, judiciiſque publicis [3] ita ſim verſatus, ut defenderim multos, læſerim neminem, ſubito nunc mutata voluntate ad accuſandum deſcendere: is, ſi mei conſilii cauſam, rationemque cognoverit, una & id, quod facio, probabit [4], & in hac cauſa profecto neminem præponendum eſſe mihi actorem putabit.

Cum quæſtor [5] in Sicilia fuiſſem, Judices, itaque ex ea provincia deceſſiſſem, ut Siculis omnibus [6] jucundam, diuturnamque memoriam quæſturæ, nominiſque mei relinquerem: factum eſt, uti cum ſummum in veteribus patronis multis [7], tum nonnnullum etiam in me præſidium ſuis fortunis conſtitutum eſſe arbitrarentur. Qui nunc populati, atque vexati [8], cuncti [9] ad me publice ſæpe venerunt, ut ſuarum fortunarum

o-

1 *Si quis veſtrum, Judices*] Hoc toto capite ſolœciſmi ſpecies continetur, niſi addas ET, aut IDEM: ut ſit, ET ſubito nunc mutata voluntate ad accuſandum deſcenderim: quare multi non, *deſcenderim*, legunt, ſed *deſcendere*. Idem. Habent omnes libri mſſ. *deſcenderim*, & ita habuit in ſuo libro etiam Aſconius Pedianus, ut ex ejus verbis intelligere licet. Ait autem hoc toto *capite ſpeciem ſolœciſmi contineri*, niſi addas *deſcendere*: quomodo habent hodie multa exempla. Sed Joan. Paſſeratius, vir doctus, admonuit me, *deſcenderim*, nulla re ſubintellecta, legi poſſe, & debere. Itaque, *miratur me*, legendum eſſe conjunctum. *Lambin.*

2 *Eorum qui adſunt*] Coronam populi dicit circum ſubſellia ſtantem. *Aſcon.*

3 *Cauſis judiciiſque publicis*] Jam hoc contra Cæcilium eſt, qui nunquam ſui periculum fecit. Cauſæ autem etiam privatæ ſunt: ſed repetundarum, ambitus, majeſtatis, & cæteræ, reipublicæ cauſa conſtitutæ ſunt. *Idem.*

4 *Una & id, quod facio, probabit*] Principalis diviſio hujus cauſæ bipartita eſt, utrum recte Cicero accuſet, & utrum Cæcilio ſit anteponendus. *Idem.*

5 *Cum Quæſtor*] Narrationem in exordio multi admirantur, ac reprehendunt, ſed non recte; eſt enim argumentalis narratio ad priorem diviſionem; in qua quæritur, an recte Cicero ex defenſore accuſator effectus ſit. *Idem.*

6 *Siculis omnibus*] Elatorie; cum enim a duobus Quæſtoribus Sicilia regi ſoleat, uno Lilybætano, altero Syracuſano, ipſe vero Lilybætanus Quæſtor fuerit, Sex. Peduceo Prætore, omnibus tamen ſe placuiſſe dixit. *Idem.*

7 *Veteribus patronis multis*] Siculi veteres patronos habebant; in quibus Marcellus & Marcello ortus, qui Syracuſas victor ſervavit incolumes: Scipiones, quorum auctor P. Scipio Africanus, Carthagine exciſa, Siciliæ ornamenta retulit ſua, quibus quondam a Pœnis victoribus ſpoliata erat: Metelli, quorum familia proxime Siculis patrocinium præbuit, cum fuit reus M. Lepidus in ea provincia prætor, inſtantibus ad accuſandum eum Metellis duobus, Celere & Nepote. *Idem.*

8 *Populati atque vexati*] Populati avaritia, vexati libidine & crudelitate. *Idem.*

9 *Cuncti*] Simul omnes quaſi conjuncti. *Idem.*

omnium cauſam, defenſionemque [10] ſuſciperem: me ſæpe eſſe pollicitum [11], ſæpe oſtendiſſe dicebant, ſi quod tempus accidiſſet, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non defuturum. Veniſſe tempus ajebant [12], non jam ut commoda ſua, ſed ut vitam ſalutemque totius provinciæ defenderem: ſeſe jam ne deos quidem in ſuis [13] urbibus, ad quos confugerent, habere: quod eorum ſimulacra ſanctiſſima C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet. Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in ſuppliciis, avaritia in rapinis, ſuperbia in contumeliis efficere potuiſſet; eas omnes ſeſe hoc uno prætore per triennium [14] pertuliſſe: rogare, & orare [15], ne illos ſupplices aſpernarer, quos, me incolumi, nemini ſupplices eſſe oporteret [16].

II. Tuli graviter & acerbe [17], Judices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines ſpes falleret, qui opem a me, atque auxilium petiſſent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adoleſcentia dediſſem, tempore atque officio coactus ad accuſandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præſertim quæſtor in eadem provincia poſt me quæſtorem fuiſſet. Quo ego adjumento ſperabam hanc a me moleſtiam poſſe dimoveri, id mihi erat ad-

10 *Cauſam, defenſionemque*] Cauſa genus eſt ad accuſationem & defenſionem; & mire defenſionem vult eſſe, non accuſationem. *Id.*

11 *Sæpe eſſe pollicitum*] In ea oratione, quam decedens Lilybæi habuit. *Idem.*

12 *Veniſſe tempus ajebant*] Ut Terentius, *Hoc hercle factum eſt; fac, ut promiſſa appareant.* Idem.

13 *Seſe jam ne deos quidem in ſuis*] Mire imitatus eſt verba Siculorum, dolore oxymora, & inania: quaſi deos non habeant, qui ſimulacra perdiderunt. Delubra vero templa eſſe, hic aliter oſtendit Tullius, aliter cum dicit templis atque delubris; & ſunt qui templa eſſe dicant ſingulorum diis attributorum locorum; delubra multarum ædium ſub uno tecto a diluvio pluviæ munitarum. Alii delubra dicunt ea templa, in quibus ſunt labra corporum abluendorum mortuorum, ut Dodonæi Jovis, aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes tripodeſque viſuntur. Sunt etiam, qui *delubra* ligna delibrata, id eſt, decorticata, pro ſimulacris deorum more veterum poſita exiſtiment, ſed male. *Idem.*

14 *Per triennium*] Expectabat Arrium in provincia Sicilia ſucceſſurum Verri, qui non ſucceſſit. Hinc triennium Verris prætura duravit. *Idem.*

15 *Rogare & orare*] Rogare ut hominem, orare ut deos. Jam enim, quibus id facerent, non habebant. *Idem.*

16 *Quos, me incolumi, nemini ſupplices eſſe oporteret*] Superbiſſimum videretur, ſi addidiſſet *alteri*, ut eſſet *nemini alteri*. Nunc hoc non addidit: quaſi nec ipſi Tullio ſupplicare debere intelligatur. Quanquam cum anaphora ſit ad perſonam Siculorum, non videretur invidioſe orator dicere, quæ Siculos dixiſſe commemorat. *Idem.*

17 *Graviter & acerbe*] Graviter, quod accuſare nolebam: acerbe, quod Siculorum injuriis affligebar. *Idem.*

verſarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remiſiſſent, ſi iſtum non noſſent, aut ſi iſte apud eos quæſtor non fuiſſet.

Adductus ſum, Judices, officio, fide, miſericordia, multorum bonorum exemplo, [18] veteri conſuetudine [19], inſtitutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo [20], ſed ex meorum neceſſariorum tempore [21], mihi ſuſcipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, Judices, conſolatur, quod hæc, quæ videtur eſſe accuſatio mea, non potius accuſatio, quam defenſio eſt exiſtimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, ſi mihi unus eſt accuſandus, propemodum manere in inſtituto meo videor, & non omnino a defendendis hominibus, ſublevandiſque diſcedere.

Quod ſi hanc cauſam tam idoneam, tam illuſtrem, tam gravem non haberem: ſi aut hoc a me Siculi non petiſſent, aut mihi cum Siculis cauſa tantæ neceſſitudinis non intercederet: & hoc, quod facio, me reipublicæ cauſa facere profiterer, ut homo ſingulari cupiditate, audacia, ſcelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia ſolum, ſed in Achaja, Aſia [22], Cilicia, Pamphylia, Romæ denique [23] ante oculos omnium maxima, turpiſſimaque noſſemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem eſſet, qui meum factum aut conſilium poſſet reprehendere?

III. Quid eſt, pro deum, hominumque fidem! in quo ego reipublicæ plus hoc tempore prodeſſe poſſim? Quid eſt, quod aut populo Romano gratius eſſe debeat, aut ſociis, exteriſque nationibus optatius eſſe poſſit, aut ſaluti, fortuniſque omnium

18 *Multorum bonorum exemplo*] Ipſe mox dicet, quo exemplo optimorum virorum. *Idem*.

19 *Veteri conſuetudine*] Quia viri robuſtiores accuſare conſueverant, non, ut nunc, adoleſcentuli. *Idem*.

20 *Non ex meo*] Ut Cæcilius, qui inimicitias perſequitur ſuas. *Idem*.

21 *Tempore*] Tempus pro ratione negotiorum, id eſt, commodo vel incommodo recenti, cui ex tempore conſulendum ac proſpiciendum eſt. Itaque libro de Offic. 2. quod ſic dixerat, *Tempus quod mihi ab amicorum temporibus datur*, paulo infra ſic expreſſit, *Ab amicorum negotiis*. Et hoc jam contra Cæcilium eſt, qui ſuas ſe injurias perſequi dicebat. Neceſſarios autem ſuos Siculos adpellat, propter jus hoſpitii quod cum iis habebat. *Hotoman.*

22 *In Achaja, Aſia*] In his provinciis legatus & proquæſtor Dolabellæ C. Verres flagitia multa commiſit. *Aſcon.*

23 *Romæ denique*] In prætura urbana. *Idem*.

mnium magis accommodatum ſit? Populatæ, vexatæ [24], funditus everſæ provinciæ: ſocii [25], ſtipendiariique [26] populi Romani afflicti, miſeri, jam non ſalutis ſpem, ſed exitii ſolatium quærunt. Qui judicia manere apud ordinem ſenatorium [27] volunt, queruntur accuſatores ſe idoneos non habere [28]. Qui accuſare poſſunt, judiciorum ſeveritatem deſiderant. Populus Romanus interea, tametſi multis incommodis [29], difficultatibuſque [30] affectus eſt, tamen nihil æque in republica, atque illam veterem judiciorum vim gravitatemque requirit. Judiciorum deſiderio tribunitia poteſtas efflagitata [31] eſt: judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas poſtulatur [32]: judicum culpa atque dedecore etiam cenſorium no-

24 *Populatæ, vexatæ*] Non a Verre tantum, ſed ab omnibus, hoc enim vult intelligi, prodeſſe ſe velle Reip. accuſationis exemplo. *Idem*.

25 *Socii*] Non Siculi tantum, ſed per omnes provincias. *Idem*.

26 *Stipendiarii*] *Socii* incertum, ut decimas; *Stipendiarii*, certum vectigal pendunt. *Hotoman*.

27 *Qui judicia manere apud ordinem ſenatorium*] Judicia L. Sylla victor ordini equeſtri ademerat, & in ſenatorium transtulerat. Sed hoc tempore, cum ordo ſenatorius infamia judiciorum flagraret, populus Romanus equitum judicia requirebat. Neque quicquam propius erat, quam ut promulgaretur lex ab Aurelio Cotta prætore, ut cum equeſtri ordine, & tribunis ærariis judicia communicarentur. Erant autem in urbe alii aliarum partium ac ſtudiorum. Sed falſum eſt quod ſcribit Aſconius, ferri legem hoc tempore. Etenim ne prioris quidem actionis tempore, id eſt, tribus fere poſt menſibus promulgata erat: ut Cicero oſtendit Verrina ſeptima his verbis, *Itaque cum primo agere cœpimus, lex non erat promulgata*, &c. Vide infra. *Idem*.

28 *Accuſatores ſe idoneos non habere*] Cæcilium tangit. *Aſcon.*

29 *Populus Rom. interea, tametſi multis incommodis*] His enim decem annis victore Sylla civilibus bellis ſpoliatus eſt populus Romanus poteſtate tribunitia, judicandi jure, quod habuit per equites Romanos * *militaris*, arbitrio creandorum ſacerdotum ſenatus, aut judicium. *Idem*.

* *In omnibus libris impreſſis legitur* militaris. *Sed cum ſignificet hiſce 10. annis, quibus Sylla principatum in republica tenuit, ſpoliatum populum Romanum poteſtate tribunitia, & judicandi jure, quod habuit per equites 40. annos, vocem* militaris *delendam eſſe putavimus, & pro ea reſtituendos 40. annos. Et hanc quidem lectionem vehementer confirmat iisdem fere verbis paulo poſt Aſconius*. T. Popma.

30 *Difficultatibus*] Propter plebem ruſticam, quæ partim agros, partim jus civitatis amiſit, partim omnino proſcripta eſt victore Sylla, quod plebs Romana de Marianis partibus fuerat. Difficultatem enim paupertatem ſignificat. Terentius e contrario: *Quam vos facillime agitis!* Et ipſe alibi, *In ſumma difficultate eſſe nummaria*. Aſcon.

31 *Judiciorum deſiderio tribunitia poteſtas efflagitata*] Primus Sicinius tribunus plebis, nec multo poſt Quintius, & poſtremo Palicanus, perfecerant, ut tribunitiam poteſtatem populo redderent conſules Cn. Pompejus Magnus, & M. Licinius Craſſus. *Idem*.

32 *Ordo quoque alius ad res judicandas poſtulatur*] C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani judicarent. Et judicaverunt per annos 40. ſine infamia. Poſt victor Sylla leges tulerat, ut ſenatorius ordo judicaret, & judicavit per 10. annos turpiter. Nunc (*Vide Hotomanum ſupra*) Aurelius Cotta legem fert, ut ſenatores & equites Romani, ac tribuni ærarii ſimul judicent. Hoc eſt, quod Tullius dicit offenſione ſenatorii ordinis fieri. Et bene addit, QUOQUE, ut, ſimul judicaturos alios eſſe, monſtraret. *Id.*

men [33], quod aſperius antea populo videri ſolebat, id nunc poſcitur, id jam populare atque plauſibile factum eſt.

In hac libidine hominum nocentiſſimorum [34], in populi Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis [35] offenſione, cum hoc unum his tot incommodis remedium eſſe arbitrarer, ut homines idonei atque integri cauſam reipublicæ legumque ſuſciperent: fateor, me, ſalutis omnium cauſa, ad eam partem acceſſiſſe reipublicæ ſublevandæ, quæ maxime laboraret.

Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad cauſam acceſſerim, demonſtravi, dicendum neceſſario eſt de contentione noſtra, ut in conſtituendo accuſatore, quid ſequi poſſitis, habeatis. Ego ſic intelligo, Judices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuſpiam deferatur, ſi certamen inter aliquos ſit, cui potiſſimum delatio detur, hæc duo in primis ſpectari oportere: quem maxime velint actorem eſſe ii, quibus factæ eſſe dicantur injuriæ: & quem minime velit is, qui eas injurias feciſſe arguatur.

IV. In hac cauſa, Judices, tametſi utrumque eſſe arbitror perſpicuum, tamen de utroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc eſt, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ ſunt; quorum cauſa judicium de pecuniis repetundis eſt conſtitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus eſſe, Siculorum civitates vaſtaſſe, domos exinaniſſe, fana ſpoliaſſe dicitur. Adſunt, queruntur Siculi univerſi: ad meam fidem, quam habent ſpectatam jam & diu cognitam, confugiunt: auxilium ſibi per me a vobis, atque a populi Romani legibus petunt: me de-

ſen-

33 *Etiam cenſorium nomen*] Regendis moribus civitatis cenſores quinto quoque anno creari ſolebant. Hi prorſus cives ſic notabant, ut qui ſenator eſſet, ejiceretur ſenatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebejus, in Cæritum tabulas referretur, ut ærarius fieret, ac per hoc non eſſet in albo centuriæ ſuæ, ſed ad hoc eſſet civis tantum, ut pro capite ſuo tributi nomine æra penderet. Iidem completo quinquennio urbem luſtrabant, & Soli taurilia ſacrificia de ſue, ove, tauro faciebant. Eorum notam ſucceſſores plerumque ſolvebant. Hoc igitur tam triſte ſeverumque nomen populus Romanus ſic oderat, ut intermiſſum eſſet per plurimos annos, quos nunc orator propter infamiam corruptorum judicum dicit plebem ipſam, quæ ante recuſabat, expoſcere. *Idem*.

34 *In hac libidine hominum nocentiſſimorum*] Qui prædantur ſocios P. R. *Idem*.

35 *Ordinis*] Senatorii ſcilicet.

ſenſorem calamitatum ſuarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris ſui [36], me actorem cauſæ totius eſſe voluerunt.

Utrum, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad cauſam accedere; an optimorum fideliſſimorumque ſociorum voluntatem apud hos gravem eſſe non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum eſſe ſimulas, maxime exiſtimari vult, Siculos hoc a me non petiſſe: primum cauſam inimici tui ſublevabis, de quo non præjudicium [37], ſed plane judicium [38] jam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem ſuæ cauſæ contra illius injurias quæſiſſe. Hoc ſi tu inimicus ejus factum negabis, quod ipſe, cui maxime hæc res obſtat, negare non audet: videto, ne nimium familiariter inimicitias [39] exercere videare. Deinde ſunt teſtes, viri clariſſimi [40] noſtræ civitatis, quos omnes a me nominari non eſt neceſſe: eos, qui adſunt, appellabo: quos, ſi mentirer, teſtes eſſe impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui eſt in conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus [41]: quorum fide atque præſidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta eſt. Hi ſciunt, hoc non modo

36 *Cognitorem juris ſui*] Qui defendit alterum in judicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt; aut advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico; aut procurator, ſi negotium ſuſcipit; aut cognitor: ſi præſentis cauſam novit, & ſic tuetur, ut ſuam. Ergo cognitorem dixit modo, familiariſſimum defenſorem. *Idem*. In Aſconio corrige ſic, *Aut procurator, ſi abſentis negotium ſuſcipit*, &c. Deeſt enim verbum *abſentis*, quod cum ex oratione pro Cæcina intelligitur, tum ex his Sex. Pompeji verbis, *Cognitor eſt, qui litem alterius ſuſcipit coram eo cui datus eſt. Procurator autem abſentis nomine actor fit*. Hotomanus.

37 *De quo non præjudicium, ſed plane judicium*] Præjudicium dicitur res, quæ cum ſtatuta fuerit, affert judicaturis exemplum, quod ſequantur. Judicium autem res, quæ cauſam litemque determinat. *Aſc.*

38 *Sed plane judicium*] De Verre jam factum eſt a populo Romano judicium, eum ſpoliaviſſe provinciam, & contra leges prædatum eſſe: quod Siculi, qui antea legati publice teſtimonium dixerant, actorem cauſæ ſuæ contra Verrem Tullium quæſiſſent. *Idem*.

39 *Ne nimium familiariter inimicitias*] Senſus eſt per jocum hæc ſignificans: quaſi dicat, Video Cæcili, ne nimium amice inimicitias exerceas, hoc eſt, ne inimicum fingas, ut prævaricari poſſis. *Idem*.

40 *Deinde ſunt teſtes viri clariſſimi*] Ordo & ſenſus hic eſt: primum cauſam inimici tui ſublevando non videberis accuſator: deinde teſtimoniis convinceris in eo, quod negas me a Siculis eſſe delectum. *Idem*.

41 *Scit is, qui eſt in conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus*] Et Marcellus, & Marcellinus inter ſe gentiles ſunt. Qua re reddidit rationem, cur iſti Siculorum patroni ſunt; ſcilicet, quia a M. Marcello originem ducant, qui Syracuſas cepit, nec tamen delevit. *Idem*.

modo a me petitum eſſe, ſed ita ſæpe, & ita vehementer eſſe petitum, ut aut cauſa mihi ſuſcipienda fuerit, aut officium neceſſitudinis repudiandum. Sed quid ego his teſtibus utor, quaſi res dubia, aut obſcura ſit? Adſunt homines ex tota provincia nobiliſſimi, qui præſentes vos orant, atque obſecrant, Judices, ut in actore cauſæ ſuæ deligendo veſtrum judicium ab ſuo judicio [42] ne diſcrepet. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adſunt, præter duas civitates: quarum duarum, ſi adeſſent, duo crimina vel maxima [43] minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata ſunt.

At enim cur a me potiſſimum hoc præſidium petiverunt? Si eſſet dubium, petiſſent a me præſidium, necne, dicerem, cur petiſſent. Nunc vero, cum id ita perſpicuum ſit, ut oculis judicare poſſitis [44]: neſcio cur hoc mihi detrimento eſſe debeat [45], ſi id mihi objiciatur, me potiſſimum eſſe delectum. Verum id mihi non ſumo, Judices, & hoc non modo in oratione mea non pono, ſed ne in opinione quidem cujuſquam relinquo, me omnibus patronis eſſe præpoſitum. Non ita eſt: ſed uniuſcujuſque temporis, valetudinis, facultatis [46] ad agendum, ducta ratio eſt. Mea fuit ſemper hæc in hac re voluntas & ſententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui eſſent idonei, ſuſcipere, quam me: me ut mallem, quam neminem [47].

V. Reliquum eſt jam, ut illud quæramus, cum hoc conſtet, Siculos a me petiſſe, ecquid hanc rem apud vos, animoſ-

42 *Veſtrum judicium ab ſuo judicio*] Non dixit, ab ſua voluntate, ut præſcribat judicibus ſequendum eſſe Siculos: quod paulo ante tentavit. *Idem*.

43 *Duo crimina vel maxima*] Per unam furatus eſt, Syracuſanam: per alteram furta exportavit, hoc eſt, Mamertinam. Sed leviter hoc præterit, quod illos quoque conatur a laudatione Verris abducere. Syracuſanorum autem crimina alii etiam de Heraclii bonis, quæ cum palæſtritis partitus Verres eſt: & de Cleomenis navarchi flagitio, & de aliis multis rebus interpretantur. Mamertinorum, de navi quam Verri fecerunt, & quam populo Romano ex fœdere non exhibuerunt, multis aliis immunitatibus contra fas remunerati. Et, *duo crimina*, generaliter, nam multa ſunt. *Idem*.

44 *Ut oculis judicare poſſitis*] Hoc quidam leviter a Cicerone dictum & neoterice putant: ſed aptum eſt affeverationi. *Idem*.

45 *Cur hoc mihi detrimento eſſe debeat*] Cur hoc me in hac cauſa debeat impedire. *Idem*.

46 *Temporis, valetudinis, facultatis*] Temporis, Marcelli judicantis tunc: valetudinis, Marcellini, quod erat tunc infirmior valetudine corporis: facultatis, alterius Marcelli, juris magis ſtudioſi, quam eloquentiæ. *Idem*.

47 *Quam neminem*] Ac per hunc neminem, Cæcilium ſignificat. *Idem*.

Digitized by Google

moſque veſtros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in ſuo jure repetundo ſocii populi Romani, ſupplices veſtri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quaſi vero dubium ſit, quin tota lex de pecuniis repetundis ſociorum cauſa conſtituta ſit. Nam civibus cum ſunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione, & privato jure repetuntur [48]. Hæc lex ſocialis eſt: hoc jus nationum exterarum eſt: hanc habent arcem [49], minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea: veruntamen, ſi qua reliqua ſpes eſt, quæ ſociorum animos conſolari poſſit, ea tota in hac lege poſita eſt: cujus legis non modo a populo Romano [50], ſed etiam ab ultimis nationibus jampridem ſeveri cuſtodes requiruntur.

Quis igitur eſt, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum cauſa lex ſit conſtituta? Sicilia tota, ſi una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, ſedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re [51] beneficio ſenatus, populique Romani juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuiſti, atque abſtuliſti [52]: quo nomine abs te ſeſtertium millies ex lege repeto [53]. Si univerſa, ut dixi, provincia loqui pôſſet, hac voce uteretur. Quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum eſſe arbitrata eſt, ipſa elegit. In hujuſmodi re quiſ-

quam

48 *Civili fere actione & privato jure repetuntur*] Recte: hoc enim judicium pecuniarum repetundarum publicum eſt. *Idem.*

49 *Hanc habent arcem*] Arx vel ſedes tyranni dicitur, ut ſæpe alibi, vel editus in civitate, & munitior ad ſalutem civium locus, ut Virg.

Quo res ſumma loco, Panthu? quam prendimus arcem?

Ergo prima ſpes in muris eſt; ſecunda in arce, ſi muros hoſtis irruperit. *Idem.*

50 *Non modo a populo Romano*] Cur a populo Romano, ſi ſocialis eſt? quia ipſi ſocii populi Romani ſunt. *Idem.*

51 *Quod in una quaque re*] Leges Hieronicas, Rupiliaſque dicit, aut regis ſui, aut Rupilii de decem legatorum ſententia conſtitutas. *Idem.*

52 *Eripuiſti, atque abſtuliſti*] Eripuiſti, quidquid auri & gemmarum: abſtuliſti, quod in uniquaque re, beneficio ſenatus populique Romani, juris habui. *Idem.*

53 *Seſtertium millies ex lege repeto*] Fruſtra calumniantur Ciceronem homines, & modo eum ſeſtertium millies dicunt repetere, modo quadringeaties, cum primum non ſuo ore, ſed Siculorum loquatur accuſatorie vociferantium. Deinde ſi maxime ad eum ſunt referenda quæ dicit, adhuc non inſtructus ſit contra Verrem, nec ad plenum noverit cauſam. Tertio, cur aut calumniatoris, aut prævaricatoris perſonam ſubeat, cum aliud jam agatur? Non enim de condemnando Verre, ſed de conſtituendo accuſatore confligitur. Poſtremo, cur id fraudi ſit Ciceroni, cum ad tempus oratorum dicta proferantur? nam eodem modo erit contrarium præſenti actioni, quod alibi dicit, (oratione ſcilicet tertia) *victum a ſe Cæcilium quæſtorem fuiſſe, qui idoneas cauſas ad accuſandum Verrem multas promiſiſſet.* Idem.

Digitized by Google

quam tam impudens reperietur, qui ad alienam cauſam, invitis iis, quorum negotium eſt, accedere, aut aſpirare [54] audeat?

VI. Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent; Te non novimus: neſcimus qui ſis: nunquam te antea vidimus: ſine nos per eum noſtras fortunas defendere, cujus fides eſt nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? Nunc hoc dicunt; utrumque ſe noſſe; alterum ſe cupere defenſorem eſſe fortunarum ſuarum: alterum plane nolle. Cur nolint: etiamſi taceant, ſatis dicunt [55]. Verum non tacent. Tamen his invitiſſimis te offeres? tamen in aliena cauſa loquere? tamen eos defendes, qui ſe ab omnibus deſertos potius, quam abs te defenſos eſſe malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle ſua cauſa, nec, ſi cupias, poſſe arbitrantur? Cur eorum ſpem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis & judicii ſeveritate poſitam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitiſſimis his, quibus maxime lex conſultum eſſe vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo perſequendi juris ſui, ſed etiam deplorandæ calamitatis adimis poteſtatem? Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te, alium, ſed ut per aliquem te ipſum ulciſcantur [56], laborare?

VII. At enim ſolum id eſt, ut me Siculi maxime velint: alterum illud, credo, obſcurum eſt, a quo Verres minime ſe accuſari velit. Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit [57], quam ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres

54 *Accedere, aut aſpirare*] *Accedere*, eſt proximum fieri: *aſpirare*, in eam partem, qua quid quæſitum eſt, vultum & oculos, ac ſpiritum oris advertere. *Idem*.

55 *Etiam ſi tacent, ſatis dicunt*] Tale illud eſt: *Cum tacent, clamant*. Et, *Victoriam ipſam viciſſe videris*, &, *Philoſophandum eſt, etiamſi non eſt philoſophandum*. Hæc in loco nec oxymora, nec cacozela judicanda ſunt: aut enim inferioribus dictis, ut ſupra poſitis leniuntur. Ut eſt illud: *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi poſſit auditu, atque ego ipſe cogitans ſentio*. Et illud quod ſequitur, *Verum non tacent*. Idem.

56 *Te ipſum ulciſcantur*] ulciſcor & punio ſignificat, & vindico: nunc ergo, puniant intelligemus. *Idem*.

57 *Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit*] Bene diſtribuit: omnis enim ſtudioſa contentio aut de honore, aut de ſalute præcipue eſt. *Idem*.

Digitized by Google

ſes in me eſſe arbitratur, quæ ſcit in te, Q. Cæcili, non eſſe: quæ cujuſmodi in utroque noſtrum ſint, paulo poſt commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi aſſentiare, nullam rem in me eſſe, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimeſcat. Itaque magnus ille defenſor, & amicus ejus tibi Hortenſius ſuffragatur, me oppugnat: aperte ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: & ait, hoc ſe honeſte, ſine ulla invidia, ac ſine ulla offenſione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cum vehementius contendi, impetrare [58]; reus ut abſolvatur, non peto: ſed ut ab hoc potius, quam ab illo accuſetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invidioſum [59]: quod cum dederis, ſine ullo tuo periculo, ſine infamia illud dederis, ut is abſolvatur, cujus ego cauſa laboro [60].

Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam [61], certos [62] eſſe in conſilio, quibus oſtendi tabellas velit. Id eſſe

58 *Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cum vehementius contendi, impetrare*] Acriter ipſum inducit Hortenſium confiteri conſuetudinem ſuam in corrumpendis judiciis pervagatam. Et addit, videri ſibi tantumdem ſe impetraturum a judicibus corruptis, ſi Cæcilius conſtituatur, quantum ſi plane abſolvatur Verres. Et eſt ordo & ſenſus. Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo impetrare a judicibus, cum vehementius contendi. Quid? hoc ſcilicet, reus ut abſolvatur: non id peto. CUM VEHEMENTIUS CONTENDI: cum pecuniam judicibus dedi. Significat, judicium corrumpi. Sed quare non aperte dicit? quia ipſum Hortenſium inducit loquentem: & omnes homines facinora ſua honeſtius leviuſque pronuntiant. *Idem*.

59 *Quod facile eſt, quod honeſtum, quod non invidioſum*] Scilicet ut a Cæcilio Verres accuſetur. Quo facto & non damnabitur reus: & cum hoc egerint judices, tamen non videbuntur eſſe corrupti, cum tantumdem fecerint. *Idem*.

60 *Cujus ego cauſa laboro*] Inepti ſunt homines, qui hanc clauſulam notant, ut malam: cum ſit ex Spondeo & Bacchio de induſtria durior ad exprimendam ſententiam poſitam, more Ciceronis; ut alibi idem: *Non tu eum patria privare, qua caret, ſed vita vis*. Idem.

61 *Aliquis metus adjunctus ſit ad gratiam*] Id agit corruptor, ut gratioſus judex non ſolum velit ſervare corruptori ſuo fidem, verum etiam aliquid habeat, cur vel invitus cogatur ad cuſtodiendam pactionem promiſſæ a ſe gratiæ. Quid autem eſt, quod metum adjungat ad gratiam? ſcilicet aut cuſtos, aut ſignum, aut aliquid ejuſmodi. *Idem*.

62 *Certos*] Aut ob hoc, quod ſententiam ſuam, cur quiſque damnaret, aut cur quiſque abſolveret, prius dixiſſet: aut ideo certos, quaſi ſequeſtres hujus rei inter judices ſe habere dicit Hortenſius, quibus, antequam tabulas in unum omnes conjiciant, atque confundant, furtim oſtendant, quam quiſque ſententiam conſtituendo accuſatori conſcripſerit. *Aſcon.* In conſeſſu judicum. In his autem tabulis alias fuiſſe notas, quam quas Pedianus commemorat, dubium nemini eſſe poteſt: neque enim de condemnando, vel abſolvendo Cicerone, Cæciliove agitur. Fortaſſe autem in nominationibus alterutrius nomen judices ſcribebant, ejus ſcilicet quem actorem ſententiæ ſuæ conſtituebant. *Hotoman*.

ſe perfacile; non enim ſingulos ferre ſententias, ſed univerſos conſtituere [63]: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima [64], non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, ſi a pueris nobilibus [65], quos adhuc eluſit; ſi a quadruplatoribus [66], quos non ſine cauſa contempſit ſemper, ac

63 *Non enim ſingulos ferre ſententiam, ſed univerſos conſtituere*] In divinationibus, & in aliis cauſis majoribus univerſis judices in ciſtam tabulas ſimul conjiciebant ſuas, eaſque inſculptas literas habentes. *A*, abſolutionis, C, condemnationis: cum de alicujus capite agebatur: *N L*, ampliationis: his enim literis ſignificabant, *Non liquere*. Vult ergo corruptionis tantam ſollicitudinem circa judices eſſe Tullius, ut hac religione injecta pro ſe judicent. Singuli autem ſententiam de tabula pronuntiabant in levioribus cauſis, & ob id ipſum neque nota, neque cuſtode opus fuit, cur corruptor judicum adjungeret metum ad gratiam judicantis. Conſtituere autem, tabulas in ciſta ponere ſignificat magis, quam decernere. *Aſcon.*

64 *Ceratam unicuique tabellam dari cera legitima*] Terentius Varro, frater C. Varronis conſobrini M. Tullii, reus ex Aſia apud L. Furium prætorem primo de pecuniis repetundis, deinde apud P. Lentulum Suram eſt accuſatus, abſolutuſque eſt a Q. Hortenſio, qui corruptis judicibus hunc metum adjunxit ad gratiam, ut *diſcoloribus ceris* inſignitas judices tabellas acciperent, ut timeret unuſquiſque eorum, ne fidem pactionis non ſervaſſe videretur, ſi non in tabula, quam unicuique datam meminiſſet Hortenſius, ex nota ceræ ſcilicet diſcoloris, abſolutum Varronem reperiret. *Aſcon.* Sed quomodo verſicolor tabella data illis judicibus fuit ab Hortenſio: cum ex Miloniana conſtet, vel a prætore judicii, vel extra ordinem a conſule tabellas dari conſueviſſe? An alias ab Hortenſio, alias a prætore acceperant, utraſque inter ſe parva in re diſſimiles? Ita puta. Huc autem quæ pertineant, præterea quæ Pedianus tradit hoc loco, ſubjiciam etiam illa quæ apud Acronem & Porphyrionem reperi. Acron igitur in illud Horatii in lib. II. ſat. I. *Grande malum Turius, ſi quis ſe judice certet.* „ Turius, inquit, quidam corruptiſſimus judex, hic „ eſt cui Hortenſius propter fratrem Varro„ nem ceratas diverſi coloris tabellas dedit. „ Alias Turium Marinum judicem ſignifi„ cat, qui accepta pecunia pronuntiare ſit „ ſolitus, qui fidem ſuam corruperant. Hoc „ quoque tempore Verres reus erat, & di„ verſi coloris tabellas fertur dediſſe, ut ſci„ ret qui ſecundum voluntatem judicaſſet: „ quia nomina ſua centumviri non adji„ ciunt „. Porphyrion autem ſic: „ C. Turius „ hic prætor fuit, apud quem accuſatus eſt „ a Cicerone Verres, Hortenſio defenden„ re. Hic dicitur centumviris tabellas dediſ„ ſe, aliis nigras, aliis rubras, & cera ad„ notaſſe, quas cuique dediſſet, ut ſciret a „ quibus poſtea pecuniam peteret, vel relin„ queret: nam omnes corruperat „. Hæc illi, ex quibus utriuſque & negligentiam, & *ἀπειροκαλίαν* ſane indignam licet animadvertere. *Hor.*

65 *A pueris nobilibus*] Appio Claudio adoleſcente nobili: qui cum accuſaret Terentium Varronem repetundarum reum ex Aſia, victus ab Hortenſio eſt: in quo judicio diſcoloribus ceris ſigna ſententiarum notabantur. Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus non eſt quantum oportuit, per Hortenſii gratiam. Nam ſi non damnatus eſt Dolabella, quo modo poſtea dicit Tullius: *Jamjam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberum, quos tu miſeros in egeſtate ac ſolitudine reliquiſti, miſeret.* Significare poteſt ſane etiam Scaurum, qui alterum Dolabellam conſularem triumphalemque accuſavit: & potuit eidem Hortenſius reſiſtere. *Aſconius.*

66 *Si a quadruplatoribus*] *Quadruplatores* delatores erant criminum publicorum: in qua re quartam partem de proſcriptorum bonis, quos detulerant, aſſequebantur. Alii dicunt *quadruplatores* eſſe eorum reorum accuſatores, qui convicti quadrupli damnari ſoleant, ut aleæ, aut pecuniæ gravioribus uſuris fœneratæ, quam pro conſuetudine: aut ejuſmodi aliorum criminum. *Idem.*

Digitized by Google

ac pro nihilo putavit, accuſandi voluntas ad viros fortes [67], ſpectatoſque homines translata ſit, ſe in judiciis dominari non poſſe.

VIII. Huic ego homini jam ante denuntio, ſi a me cauſam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam eſſe mutandam [68], & ita tamen mutandam, ut meliore & honeſtiore conditione ſit [69], quam qua ipſe eſſe vult; ut imitetur homines eos, quos ipſe vidit [70] ampliſſimos, L. Craſſum, & M. Antonium: qui nihil ſe arbitrabantur ad judicia, cauſaſque amicorum, præter fidem & ingenium, afferre oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur judicium ſine magno multorum periculo poſſe corrumpi [71].

Ego in hoc judicio, mihi Siculorum cauſam receptam, populi Romani ſuſceptam [72] eſſe arbitror: ut mihi non unus [73] homo improbus opprimendus ſit, id quod Siculi petiverunt: ſed omnino omnis improbitas [74], id quod populus Romanus jam diu flagitat, extinguenda atque delenda ſit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere poſſim, malo in aliorum ſpe relinquere, quam in oratione mea ponere.

Tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modo ſpecimen cæteris aliquod dediſti; ſed tute tui periculum [75] feciſti? In mentem tibi non venit, quid negotii ſit cauſam publicam ſuſtinere? vitam alterius totam explicare [76],

67 *Ad viros fortes*] Quam grave futurum erat, ſi, *ad me*, diceret, cum de illo ſpecialiter nominatimque dicat, & viros, contra pueros nobiles ponit: ſpectatos, contra ſordidum decuplatorum genus. *Idem*.

68 *Totam eſſe mutandam*] Amare *totam* dixit: quaſi ex nulla parte bonam rationem defendendi habeat Hortenſius. *Idem*.

69 *Meliore conditione ſit*] Id eſt, meliorem conditionem habeat, meliorque ſit: quippe qui & poſſit, & debeat honeſte agere: & hoc ſit facilius, quam corrumpere judices. *Idem*.

70 *Homines eos quos ipſe vidit*] Bene, *ipſe vidit*: major enim eſt Hortenſius Tullio: adeo, ut in libris, qui de Oratore ſcribuntur, etiam laudetur Hortenſius a L. Craſſo, & M. Antonio. Hos ante ſe Cicero, Catonemque veneratur, & multos alios, quos & de Oratore, & in Oratore, & Bruto collegit. Sed Craſſum & Antonium vidit Hortenſius: alii vetuſtiores ſunt. *Idem*.

71 *Sine magno multorum periculo poſſe corrumpi*] Bona occaſione ſubtiliter & judicibus comminatur, & Siculis acrimoniam ſuam in accuſando demonſtrat. *Idem*.

72 *Suſceptam*] *Suſcipitur* totum: *recipitur* pars. *Suſcipitur*, quod principale eſt: *recipitur*, quod hinc pendet. *Suſcipitur* ſolum aliquid propter ſe: *recipitur* etiam propter aliud. *Idem*.

73 *Ut mihi non unus*] Verres. *Idem*.

74 *Omnis improbitas*] Et corrupti judices, & corruptores eorum, & ſequeſtres, & interpretes, & enuſſarii, & omne quod vitii eſt. *Idem*.

75 *Tute tui periculum*] Α'πὸ τῆς πείρας, tentamentum dicit. Hoc eſt, quando tu te ipſe tentaſti? quando vel exercuiſti, vel protuliſti? *Idem*.

re [76], atque eam non modo in animis judicum, ſed etiam in oculis conſpectuque omnium exponere? ſociorum ſalutem, commoda provinciarum [77], vim legum, gravitatem judiciorum defendere?

IX. Cognoſce ex me, quoniam hoc primum tempus diſcendi nactus es, quam multa eſſe oporteat in eo, qui alterum accuſet: ex quibus ſi unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipſe iſthuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primum integritatem, atque innocentiam ſingularem. Nihil eſt enim, quod minus ferendum ſit, quam rationem ab altero vitæ repoſcere [78] eum, qui non poſſit ſuæ reddere [79]. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, niſi a Siculis, potuiſſe cognoſci [80]: Siculos hoc dicere, cum eidem ſint irati, cui tu te inimicum eſſe dicis, ſeſe tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. Hos patere id ſuſpicari, quod neceſſe eſt. Illi quidem (ut eſt hominum genus [81] nimis acutum & ſuſpicioſum) non te ex Sicilia literas in Verrem deportare [82] velle arbitrantur: ſed, cum iiſdem literis illius prætura & tua quæſtura conſignata ſit, aſportare te velle ex Sicilia literas ſuſpicantur.

Deinde accuſatorem firmum [83], verumque eſſe oportet. Eum ego ſi te putem cupere eſſe, facile intelligo eſſe non poſſe. Nec ea dico, quæ ſi dicam, tamen infirmare non poſſis: te, antequam de Sicilia deceſſeris, in gratiam rediſſe cum Verre: Potamonem, ſcribam & familiarem [84] tuum, retentum eſſe a Ver-

76 *Vitam alterius totam explicare*] Præſtruit ad illud quod dicturus eſt, multa eſſe crimina in Verre; quæ conſcius ſocietatis Cæcilius non audebit attingere, & hoc innocentiæ eſt. *Vitam alterius totam explicare*, illud eloquentiæ. *Atque ea non modo in animis judicum*, & quod ſequitur. *Idem*.

77 *Sociorum ſalutem, commoda provinciarum*] Hoc eſt, cauſam patriæ ſuſcipere: ut receptiſſe ſingulorum. *Idem*.

78 *Rationem vitæ repoſcere*] Accuſatorem eſſe. *Idem*.

79 *Suæ reddere*] Defenſorem. *Idem*.

80 *Niſi a Siculis potuiſſe cognoſci*] Aut quia Siculus ipſe eſt: aut quia, niſi quæſtor in Sicilia, nihil aliud fuit Cæcilius, in quo noſceretur quid hominis eſſet. *Idem*.

81 *Ut eſt hominum genus*] Amariora dicturus, ad Siculorum perſonam contulit dicta. *Idem*.

82 *Deportare literas*] *Aſportare aliquid*, ut intereat: *deportare*, ut mutet locum. *Idem*.

83 *Deinde accuſatorem firmum, verumque eſſe*] Firmum, ut poſſit: verum, ut velit. *Idem*.

84 *Potamonem ſcribam & familiarem*] Hæc omnia ſigna ſunt falſi accuſatoris. *Id*.

Digitized by Google

Verre [85] in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, lectiſſimum atque ornatiſſimum adoleſcentem [86], non modo non adeſſe, neque tecum tuas injurias perſequi: ſed eſſe cum Verre: cum illo familiariſſime atque amiciſſime vivere. Sunt hæc, & alia in te falſi accuſatoris ſigna permulta: quibus ego nunc non utor. Hoc dico, te, ſi maxime cupias, tamen verum accuſatorem eſſe non poſſe. Video enim permulta eſſe crimina, quorum tibi ſocietas cum Verre ejuſmodi eſt, ut ea in accuſando attingere non audeas.

X. Queritur Sicilia tota [87], C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum ſibi in cellam [88] imperaviſſet, & cum eſſet tritici modius H-S II, pro frumento, in modios ſingulos, duodenos ſeſtertios exegiſſe. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem neceſſe eſt. Tu, Cæcili, quid facies? utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipſe feciſti? audebis ita accuſare alterum, ut, quo minus tute condemnere, recuſare non poſſis? Sin prætermittes: qualis erit iſta tua accuſatio, quæ, domeſtici periculi metu, certiſſimi & maximi criminis non modo ſuſpicionem, verum etiam mentionem ipſam pertimeſcat?

Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis [89], prætore Verre, pro quo frumento pecunia omnis ſoluta non eſt. Grave eſt hoc crimen in Verrem: grave, me agente: te accuſante, nullum. Eras enim tu quæſtor: pecuniam publicam

tu

85 *Retentum eſſe a Verre*] Nam anno ſecundo Cæcilius de provincia deceſſerat: & per ſingulos annos quæſtores Verri mutati ſunt. Vide infra. *Hotoman.*

86 *Lectiſſimum adoleſcentem*] Vera laudatio. Vult enim illum non ut inimicum fratris, contra germanitatis officium, eſſe cum Verre, ſed ideo quod Cæcilius quoque Verri carior ſit. *Aſcon.*

87 *Queritur Sicilia tota*] Inepte quidam mirantur cur hæc Tullius in accuſando Verre non objecerit Cæcilio, & multa alia: & non intelligunt hæc ad tempus commode adjungi, quæ victo Cæcilio non ſunt neceſſaria. *Idem.*

88 *Frumentum in cellam*] Annonas prætoris dicit, quæ in frumenti certo numero præbebantur a Siculis: in quibus Verres & pecuniam pro frumento exegit, & eo pretio, ut pro duobus ſeſtertiis duodenos in modios ſingulos exegerit, ſexies plus quam emebatur. *Idem.*

89 *Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis*] Sicilia dabat decumanum frumentum, quod ab aratoribus exigebatur ſine pretio. Dabat emptum, pro quo ex S. C. pecunia ſolvebatur. Dabat æſtimatum, quod decretum prætor in cellam, hoc eſt, in uſus cellæ æſtimare ſolebat, accipiens: cum interdum pro frumento pecuniam ſumeret. *Idem.*

Digitized by Google

tu tractabas [90] : ex qua , etiam ſi cuperet prætor , tamen ne qua deductio fieret [91] , magna ex parte tua poteſtas erat. Hujus quoque igitur criminis , te accuſante , mentio nulla fiet . Silebitur toto judicio de maximis & notiſſimis illius furtis & injuriis . Mihi crede , Cæcili , non poteſt in accuſando ſocios vere defendere is , qui cum reo criminum ſocietate conjunctus eſt .

Mancipes a civitatibus [92] pro frumento pecuniam exegerunt . Quid ? hoc , Verre prætore , factum eſt ſolum ? non : ſed etiam quæſtore Cæcilio . Quid igitur ? daturus es huic crimini , quod & potuiſti prohibere , ne fieret , & debuiſti ? an totum id relinques ? Ergo id omnino Verres in judicio ſuo non audiet , quod cum faciebat [93] , quemadmodum defenſurus eſſet , non reperiebat .

XI. Atque ego hæc , quæ in medio poſita ſunt , commemoro . Sunt alia magis occulta furta [94] : quæ ille , ut iſtius , credo , animos atque impetus retardaret , cum quæſtore ſuo benigniſſime communicavit [95] . Hæc tu ſcis ad me eſſe delata : quæ ſi velim proferre , facile omnes intelligent , vobis inter vos non modo voluntatem fuiſſe conjunctam , ſed ne prædam quidem adhuc eſſe diviſam . Quapropter ſi tibi indicium poſtulas [96] dari , quod tecum una fecerit ; concedo , ſi id le-

ge

90 *Pecuniam publicam tu tractabas*] Hæc erat prima ſenatoris adminiſtratio , quæſtorem fieri , & in provincia curam gerere pecuniæ publicæ in uſus diverſos erogandæ . *Idem* .

91 *Ne qua deductio fieret*] Modo deductio diſpendium ſignificat : alias deductio imminutio eſt etiam juſta . *Idem* .

92 *Mancipes a civitatibus*] Mancipes ſunt publicanorum principes , Romani , homines qui quæſtus ſui cauſa ſi decumas redimunt , decumani appellantur : ſi portum aut paſcua publica , portitores aut pecuarii : quorum ratio ſcriptura dicitur . Hi omnes exigenda a ſociis ſuo periculo exigunt , & rei publicæ repræſentant , providentes etiam in illa redemptione commodis ſuis . Licet autem , ſi moderate fiat , æſtimare in cellam prætori frumentum . Mancipi pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet . *Idem* .

93 *Quod cum faciebat*] Eſt vera defenſio , eſt & inanis : ut tamen aliquid dici videatur . Neutram harum habuit Verres : & tamen ita faciebat . Mire oſtendit avaritiæ cæcitatem . *Idem* .

94 *Sunt alia magis occulta furta*] Inepte a quibuſdam quæritur , quæ ſint : nulla ſunt enim : ſed oratorum eſt , neque minuere laudes , vel crimen , neque oſtendere . *Idem* .

95 *Benigniſſime cum quæſtore ſuo communicavit*] Jeculariter irriſit , fures deſignans : ut tota iſta quæſtura ad ſocietatem furtorum valeat , non ad accuſationem . *Idem* .

96 *Si tibi indicium poſtulas*] Certa ſunt , in quibus impunitas indici datur , ut in cauſa proditionis , majeſtatis , & ſi quid hujuſmodi eſt . Certæ etiam perſonæ ſunt , quæ indices fieri poſſint . Itaque neque repetundarum cauſa per indices agi ſolet , neque ſenatoria perſona poteſt indicium profiteri ſalvis legibus . Index eſt autem , qui facino-

ris ,

ge permittitur. Sin autem de accuſatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo ſuo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata demonſtrare poſſint.

Ac vide, quantum interfuturum ſit inter meam, atque tuam accuſationem. Ego etiam quæ tu ſine Verre commiſiſti [97], Verri crimini daturus ſum, quod te non prohibuerit, cum ſummam ipſe haberet poteſtatem: tu contra, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare.

Quid illa, Cæcili? contemnendane tibi videntur eſſe, ſine quibus cauſa ſuſtineri, præſertim tanta, nullo modo poteſt? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi conſuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus, aut ratio, aut exercitatio?

Intelligo, quam ſcopuloſo difficilique in loco verſer. Nam cum omnis arrogantia odioſa eſt, tum illa ingenii, atque eloquentiæ multo moleſtiſſima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque eſt quod poſſim dicere: neque, ſi eſſet, dicerem. Aut enim id mihi ſatis eſt, quod eſt de me opinionis, quidquid eſt: aut, ſi id parum eſt, ego majus id commemorando facere non poſſum.

XII. De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem certamenque noſtrum familiariter tecum loquar. Tu ipſe quemadmodum exiſtimes, vide etiam atque etiam: & tu te collige: & qui ſis [98], & quid facere poſſis, conſidera. Putaſne, te poſſe [99] de maximis, acerbiſſimiſque rebus, cum cauſam ſociorum, fortunaſque provinciæ, jus populi Romani, gravitatem judicii, legumque ſuſceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoria, conſilio, ingenio, ſuſtinere? Putaſ-

ris, cujus ipſe eſt conſcius, latebras indicat, impunitate propoſita. Eſt autem ſenſus: Index potes eſſe, ſi tibi hoc licet: accuſator, de qua re agimus, eſſe non potes. Satis contumelioſe tanquam levem hominem exagitavit Cæcilium. *Idem*.

97 *Ego etiam quæ tu ſine Verre commiſiſti*] Quæ iſta? nulla ſcilicet. Hæc enim vim commiuationis, non veritatis habent. *Idem*.

98 *Et qui ſis*] Non in nomine tantum, & in genere eſt, ſed in omnibus attributis perſonæ. Ergo, qui ſis, & quod Siculus, continet, & quod indoctus, & quod non intelligeret, & quod nullo ingenio. *Idem*.

99 *Putaſne te poſſe*] Proprium oratoris eſt in omni qualitate comparativa, ſic agere, ut eum cui præferri velit, occaſionem ſibi ſumat oſtendendi, quam perite poſſit tractare id ipſum, de quo agitur. Ergo quia de conſtituendo accuſatore ambigitur, oſtendie Cicero qualis accuſatio eſſe debeat: ut proinde, ac dicit, videatur acturus. *Idem*.

Digitized by Google

Putaſne, te poſſe, quæ C. Verres in quæſtura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaja, Aſia, Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis temporibuſque diviſa ſint, ſic criminibus & oratione diſtinguere? Putaſne poſſe, id quod in ejuſmodi reo maxime neceſſarium eſt, facere, ut, quæ ille libidinoſe, quæ nefarie, quæ crudeliter fecerit, ea æque acerba & indigna videantur eſſe iis, qui audient, atque illis viſa ſunt, qui ſenſerunt?

Magna ſunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. Dicenda, demonſtranda, explicanda ſunt omnia: cauſa non ſolum exponenda, ſed etiam graviter copioſeque agenda eſt. Perficiendum eſt, ſi quid agere aut proficere vis, ut homines te non ſolum audiant, verum etiam libenter ſtudioſeque audiant. In quo ſi te multum natura adjuvaret: ſi optimis a pueritia diſciplinis atque artibus ſtuduiſſes, & in his elaboraſſes: ſi literas Græcas Athenis, non Lilybæi: Latinas Romæ, non in Sicilia [100], didiciſſes: tamen eſſet magnum, tantam cauſam, tam expectatam, & diligentia conſequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce & viribus ſuſtinere.

Fortaſſe dices. Quid? ergo hæc in te ſunt omnia? Utinam quidem eſſent! veruntamen ut eſſe poſſent, magno ſtudio mihi a pueritia eſt elaboratum. Quod ſi ego hæc, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, aſſequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longe tu te ab his rebus abeſſe arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitaſti, ſed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ & quantæ ſint, ſuſpicari potes?

XIII. Ego, qui, ſicut omnes ſciunt, in foro, judiciiſque ita verſer, ut ejuſdem ætatis aut nemo, aut pauci, plures cauſas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur [1], in his ſtudiis, laboribuſque conſumam,

100 *Athenis, non Lilybæi, Romæ, non in Sicilia*] Dicit illum Græcas literas ſimul & Latinas in Sicilia didiciſſe, in ea inſula, quæ neutra lingua bene utatur: ita enim Plautus in Perſa. *Dabuntur dotis inde ſexcenti tibi Logi, atque Attici omnes: nullum Siculum acceperis.* Idem.

1 *Quod mihi ab amicoum negotiis datur*] Quod mihi licet per amicorum negotia quibus occupamur. *Idem.*

mam, quo paratior ad uſum forenſem, promptiorque eſſe poſſim: tamen ita deos mihi velim propitios [2], ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum ſit, non ſolum commoveor animo, ſed etiam toto corpore perhorreſco.

Jam nunc mente & cogitatione proſpicio, quæ tum ſtudia hominum, qui concurſus futuri ſint: quantam expectationem magnitudo judicii [3] ſit allatura: quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia concitatura: quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura ſit. Quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offenſione hominum, qui illi inimici infenſique ſunt, & expectatione omnium, & magnitudine rerum, dignum eloqui poſſim.

Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras [4]: & ſi quid ex vetere aliqua oratione: *Jovem ego Optimum Maximum* [5]*:* aut, *Vellem, ſi fieri potuiſſet, Judices*: aut aliquid ejuſmodi, ediſcere potueris, præclare te paratum in judicium venturum arbitraris. Ac, ſi tibi nemo reſponſurus eſſet, tamen ipſam cauſam, ut ego arbitror, demonſtrare non poſſes. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine diſertiſſimo, & ad dicendum paratiſſimo, futurum eſſe certamen: quicum modo diſſerendum, modo omni ratione pugnandum, certandumque ſit? Cujus ego ingenium ita laudo [6], ut non perti-

2 *Ita mihi velim deos propitios*] Genus juriſjurandi id eſt, quod dicimus, *Tantum mihi divinitas faveat*, quantum verum eſt illud, quod dico tibi. Sic igitur, Ita mihi deos velim propitios, ut commoveor animo, ac toto corpore perhorreſco, cum mihi illius diei venit in mentem, quo die citato reo, &c. *Idem*.

3 *Magnitudo judicii*] Repetundarum judicium ſine dubio magnum eſt, & ex perſona Verris, qui poſt præturam de fortunis omnibus dimicat: & amplitudine judicum: ſunt enim clariſſimi & auctoritatis contemplatione, & multarum rerum hujuſmodi. *Idem*.

4 *Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras*] Metum ad offenſionem inimicorum Verris retulit, cogitationem ad expectationem hominum, laborem ad magnitudinem rerum. *Idem*.

5 *Jovem ego Optimum Maximum*] Hæc capita ſolent uſitata eſſe cauſidicis imperitis. Quod genus vitii in primo libro Rhetoricon vulgare nominat. Incipiebant autem veteres, ut Virgilius oſtendit, aut ab invocatione deorum, quale eſt:

Præfatus divos ſolio Rex infit ab alto.

Aut ab reprehenſione ſuperioris temporis, ut ait Lucilius:

Vellem cum primis fieri ſi fors potuiſſet.

Vitioſe ambo cola. Et Virgilius:

Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius. Aſcon.

6 *Cujus ego ingenium ita laudo*] Cur hoc Tullius dicit? ſcilicet, ne terreantur Siculi laude patroni adverſarii ſui. *Idem*.

meſcam : ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam decipi putem poſſe.

XIV. Nunquam ille me opprimet conſilio : nunquam ullo artificio pervertet : nunquam ingenio me ſuo labefactare atque infirmare conabitur. Novi omnes hominis petitiones [7], rationeſque dicendi : ſæpe in iiſdem, ſæpe in contrariis cauſis verſati ſumus. Ita contra me ille dicet, quamvis ſit ingenioſus, ut nonnullum etiam de ſuo ingenio judicium fieri arbitretur. Te vero, Cæcili, quemadmodum ſit eluſurus, quam omni ratione jactaturus, videre jam videor : quoties ille tibi poteſtatem optionemque facturus ſit, ut eligas utrum velis, factum eſſe, necne [8] : verum eſſe, an falſum : utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æſtus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales! erunt, homini minime malo? Quid? cum accuſationis tuæ membra dividere cœperit [9], & in digitis ſuis ſingulas partes cauſæ conſtituere? Quid, cum unumquodque tranſigere [10], expedire [11], abſolvere [12]? Ipſe profecto metuere incipies [13], ne innocenti periculum faceſſeris. Quid, cum commiſerari, conqueri, & ex illius invidia deonerare aliquid [14], & in te trajicere cœperit? commemorare quæſtoris cum prætore neceſſitudinem conſtitutam? morem majorum? ſortis religionem [15]? Poteriſne ejus orationis ſubire invidiam [16]? Vide modo : etiam atque etiam conſidera. Mihi enim videtur periculum fore,

7 *Petitiones*] Rationes impetendi & evertendi adverſarium. Eſt utique translata hæc vox a gladiatoribus in oratores. *Grævius*.

8 *Factum eſſe, necne,*] Factum eſt, non eſt factum : calumniationes, & hoc genus argumenti complexio dicitur. Quæ, ſi probabilis eſt, vincitur : ſi neceſſaria, ſolvi non poteſt. *Aſcon.*

9 *Quid, cum accuſationis tuæ membra dividere cœperit?*] Hic irridet Hortenſii conſuetudinem, ut ſæpe alias. *Idem*.

10 *Tranſigere?*] Quod manifeſtum eſt. *Idem*.

11 *Expedire*] Definiendum. *Idem*.

12 *Abſolvere*] Dividendum. An tranſigere eſt, quod aut confiteri non timeat, aut negatione excludat : expedire, quod definitione (mſſ. *defenſione*) ſolvatur : abſolvere, quod per qualitatem licitum eſſe monſtretur? *Idem*.

13 *Ipſe profecto metuere incipies*] Mire deſcripſit imperitum, cui perſuaderi poſſit, verum dicere adverſarium ſuum. *Idem*.

14 *Ex illius invidia deonerare aliquid*] Hoc plus eſt, quam ſocium criminis reddere. *Idem*.

15 *Sortis religionem*] *Sors* ſæpe eſt provincia, quia plerumque ſolebant provincias ſortiri. Ut recte Gronov. ad Tacit. obſervavit. Inferius in hac oratione cap. 20. vocat *conjunctionem ſortis*, & *neceſſitudinem ſortis*. Grævius.

16 *Poteriſne ejus orationis ſubire invidiam?*] Quaſi Latine dixit, ut, Magno ponderi ſubire. Aſcon. *Subire invidiam*, ſuſtinere eam invidiam, quam ille tibi oratione ſua parabit.

re, ne ille non modo verbis te obruat, ſed geſtu ipſo, ac motu corporis præſtringat aciem [17] ingenii tui, teque ab inſtitutis tuis, cogitationibuſque abducat.

Atque hujuſce rei judicium jam continuo video futurum. Si enim mihi hodie reſpondere ad hæc, quæ dico, potueris: ſi ab iſto libro, quem tibi magiſter ludi [18], neſcio qui, ex alienis orationibus compoſitum dedit, verbo uno diſceſſeris: poſſe te & illi quoque judicio non deeſſe, & cauſæ atque officio tuo ſatisfacere arbitrabor. Sin mecum in hac proluſione [19] nihil fueris: quem te in ipſa pugna cum acerrimo adverſario fore putemus?

XV. Eſto: ipſe nihil eſt, nihil poteſt: at venit paratus cum ſubſcriptoribus exercitatis & diſertis [20]. Eſt tamen hoc aliquid: tametſi non eſt ſatis. Omnibus enim rebus is [21], qui princeps in agendo eſt, ornatiſſimus & paratiſſimus eſſe debet. Veruntamen L. Apulejum eſſe video proximum ſubſcriptorem [22], hominem non ætate, ſed uſu forenſi atque exercitatione tironem. Deinde (ut opinor) habet Allienum [23], hunc tamen a ſub-

bit. Sic enim omnes omnino quos vidi, libri. Solus Aſconius, *ſubire invidiæ*. Hotomanus.

17 *Præſtringat aciem*] Vel a præſtigiatoribus tranſtulit verbum, vel a tironibus, qui ignari & rudes pugnæ etiam vano armorum ſonitu terrentur præſtrictis luminibus. Plautus in Milite Glorioſo:

Ut, ubi uſus veniat, contra conferta manu
Oculorum præſtringat aciem in acie hoſtibus.
Aſcon.

18 *Magiſter ludi*] Literarii ludi magiſter. Omnem enim ſcholam ludum dixere Romani. Et magiſtri ludi dicuntur, qui primas literas docent. Ergo libellum veterem vult intelligi attuliſſe Cæcilium, unde magiſter dictata pueris præbere conſueviſſet. *Idem*.

19 *Proluſione*] Divinatio proluſio eſt, *un avant-jeu*, Græcis *προάγων*. Fabius lib. 4. cap. 1. initio. Nam a citharœdis ducta metaphora eſt, qui ante legitimum carmen pauca aliqua artis Muſicæ præludia auditoribus ingerunt; ipſum autem certameo, quaſi legitimum carmeo, eſt ipſa Verris accuſatio. *Menardus*.

20 *Cum ſubſcriptoribus exercitatis & diſertis*] Ironia. Subſcriptores autem dicuntur, qui adjuvare accuſatorem cauſidici ſolent: quos oportet ſummiſſius agere, quam dicat ille, quem ſequuntur. *Aſconius*.

21 *In omnibus enim rebus*] Hic ratio redditur, quare dixerit, *tametſi non eſt ſatis*. Nam ſupra ideo poſuit, *eſt aliquid hoc*, ut oſtenderet, quod ſine his nihil ſit Cæcilius. *Idem*. Legit cum Aſconio Hotomanus, *in omnibus rebus*, hoc eſt inquit, ſive in uſu & exercitatione forenſi, ſive io facultate dicendi. Sed cæteri omnes delent *in*, & referunt *omnibus rebus* ad *ornatiſſimus*.

22 *Proximum ſubſcriptorem*] Secundum ab accuſatore Cæcilio. *Idem*.

23 *Habet Allienum*] Cæcilius ſcilicet. *Allienum* autem volunt intelligi proprium nomen eſſe quaſi ab Alia, ut Virgil.

Quoſque ſecans infauſtum intervenit Alia nomen.

Alii *Allienum* non oomen proprium putant eſſe, ſed alieoum, & alterius judicii, & non ex auditorio prætoris, majorumque cauſarum, ſed a ſubſelliis, hoc eſt non a tribunalibus. Sunt enim ſubſellia tribunorum, trium virorum, quæſtorum, & hujuſcemodi mi-

a ſubſelliis [24]: qui, quid in dicendo poſſet, nunquam ſatis attendi. In clamando quidem [25] video eum eſſe bene robuſtum, atque exercitatum. In hoc ſpes tuæ ſunt omnes. Hic, ſi tu eris actor conſtitutus, totum judicium ſuſtinebit [26]. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum poteſt: ſed conſulet laudi & exiſtimationi tuæ; & ex eo, quod ipſe poteſt in dicendo, aliquantum remittet, ut tu tamen aliquid eſſe videare. Ut in actoribus Græcis [27] fieri videmus: ſæpe illum, qui eſt ſecundarum, aut tertiarum [28] partium, cum poſſit aliquanto clarius dicere, quam ipſe primarum [29], multum ſummittere [30], ut ille princeps quam maxime excellat: ſic faciet Allienus: tibi ſerviet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam poteſt.

Jam hoc conſiderate, cujuſmodi accuſatores in tanto judicio ſimus habituri: cum & ipſe Allienus ex ea facultate, ſi quam habet, aliquantum detracturus ſit: & Cæcilius tum denique ſe aliquid futurum putet, ſi Allienus minus vehemens fuerit, & ſibi primas in dicendo partes conceſſerit. Quartum quem ſit habiturus [31], non video, niſi quem forte ex illo grege moratorum [32], qui ſubſcriptionem ſibi poſtularunt, cuicun-

minora judicia exercentium, qui non in ſellis curulibus, nec tribunalibus, ſed in ſubſelliis conſidebant. Aſcon. *Allienum*, gemina L. ſcriptum eſt in antiquis lapidibus. Nomen hic eſſe proprium, infra cognoſcitur. In quo miror Aſconium ſentire cum iis (ſic enim videtur) qui, *alienum*, non *Allienum*, legebant. *Manut.*

24 *Hunc tamen a ſubſelliis*] Utrum hoc ad contemptum, an ad genus laudis pertinet? ego quaſi ad laudem dictum accipio: ut major irriſio ſit Cæcilii, qui nec a ſubſelliis fuerit aliquando. *Aſconius.*

25 *In clamando quidem*] Hujuſmodi homines in libris de Oratore non *declamatores*, ſed *clamatores* idem Tullius vocat. *Idem.*

26 *Totum judicium ſuſtinebit*] Quia tu nec partem judicii ſuſtinebis. Hoc eſt enim totum judicium, & ſpes omnis. *Idem.*

27 *Actoribus Græcis*] Palliatarum ſcilicet fabularum. In his enim, etiamſi Latinæ ſunt, Græca omnia ſervantur. Nam Latinæ fabulæ per pauciores agebantur perſonas, ut Atellanæ, togatæ, & hujuſmodi aliæ. An ideo actores Græcos dixit? *Aſcon.* Vide Turneb. Adv. I. 10. & XIX. 14.

28 *Sæpe illum qui eſt ſecundarum, aut tertiarum*] Comœdia quinque actus habet, hoc eſt quinquies ducitur in ſcenam. Eſt ergo perſona primarum partium, quæ ſæpius actu regreditur, ſecundarum, & tertiarum, quæ minus minuſque procedunt. Terentius in Phormione:

Quia, primas partes qui aget, is erit Phormio. Aſconius.

29 *Quam ille primarum*] Subaudi, partium. *Idem.*

30 *Multum ſummittere*] Subaudi, vocem, vel geſtum. *Idem.*

31 *Quartum quem ſit habiturus*] Duos dixit, quomodo quartum nominat? ſcilicet ab accuſatore: cum ipſo Cæcilio numerans proximum Allienum. *Idem.*

32 *Ex illo grege moratorum*] Obturbatores quoſdam ſordidoſque cauſidicos ſignificat, qui adhibebantur ad moram faciendam, dum melio-

Digitized by Google

cunque [33] vos delationem dediſſetis. Ex quibus alieniſſimis hominibus [34], ita paratus venis, ut tibi hoſpes aliquis ſit recipiendus. Quibus ego non ſum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut ſingulatim unicuique reſpondeam. Sic breviter, quoniam non conſulto, ſed caſu in eorum mentionem incidi, quaſi præteriens, ſatisfaciam univerſis [35].

XVI. Tantane vobis inopia videor eſſe amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, ſed de populo ſubſcriptor addatur [36]? vobis autem tanta inopia reorum eſt, ut mihi cauſam præripere conemini potius, quam aliquos a columna Menia [37] veſtri ordinis reos [38] reperiatis? Cuſtodem, inquit, Tullio me apponite [39]. Quid? mihi quam multis cuſtodi-

meliores advocati recrearentur, & ſe denuo compararent ad dicendum. Et non receſſit a translatione ſcenicorum, (qui ſunt tragici & comici) dicendo quartum actorem, & gregem. *Aſcon.* Nos, *moratorum*, repoſuimus, quod ante Cujacius. *Lamb.* Sic omnino eſt legendum, itaque legiſſe Aſconium, (quanquam ejus quoque libri impreſſi habeant, *Ex illo grege oratorum*) ejus interpretatio dilucide oſtendit. *Fabrit.*

33 *Cuicunque*] Sive mihi, ſive Cæcilio. *Aſcon.*

34 *Alieniſſimis hominibus*] Hinc apparet, etiam ſupra, *alienum* alieni judicii hominem ſignificari. Et ideo de alienis, quaſi exteris per jocum dicit, tanquam peregrinantibus & advenis aliquem hoſpitio eſſe recipiendum Cæcilio. *Aſconius.* Probo interpretationem Aſconii, qui ait iſtos alieniſſimos joco dici hoſpites, quia nimirum hoſpites erant in tribunalibus, cum ſemper antehac verſati eſſent in ſubſelliis. *Grævius.*

35 *Quaſi præteriens ſatisfaciam univerſis*] Sufficit, inquit, omnibus, quod ego vel præteriens breviter dixero, pro levitate eorum, quibus reſpondendum eſt. Oblique autem Cicero removere conatur Cæcilium etiam a ſubſcribendi ſpe, quod poſtea ille popoſcerat ſecundarum munus: ſed inhumaniſſimum erat dicere, ne ſubſcriptorem quidem idoneum poſſe eſſe Cæcilium. Quare in ſumma ſibi ſubſcriptorem neceſſarium non eſſe dicit. Alibi (II. orat.) ait, *Sed ne ſubſcribendi quidem, cum id poſtularet, facerent poteſtatem.* Aſcon.

36 *De populo ſubſcriptor addatur?*] Amare, *ſubſcriptor de populo:* quaſi iſti in vulgo numerandi ſint. Et *addatur*, proprie, de quaſi invito, & ſuperbo, quod hujuſmodi nimirum res additæ dicuntur. *Idem.*

37 *Ad columnam Mæniam*] Mænius, cum domum ſuam venderet Catoni, & Flacco cenſoribus, ut ibi baſilica ædificaretur, exceperat jus ſibi unius columnæ, ſuper quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipſe & poſteri ejus ſpectare munus gladiatorum poſſent, quod etiam tum in foro dabatur. Ex illo igitur columna Mænia vocitata eſt. * Cauſis ejuſmodi ſoliti aderant autem his rebus moratores apti talibus negotiis. *Aſcon.* Omnes editi, non *ad columnam Mæniam* habent, ſed *a columna Menia*. Vocem tamen ultimam plerique ſine diphthongo.

38 *Veſtri ordinis reos*] Reos veſtra defenſione condignos. Ut fures & ſervos nequam, qui apud trium viros capitales apud columnam Mæniam puniri ſolent. *Idem.*

39 *Cuſtodem, inquit, Tullio me apponite*] Subſcriptorem non dixit, ſed cuſtodem: ut quia acerbe reſponſurus erat, laceſſitus convicium facere videatur. Nam ſubſcriptores non ſolum cauſarum cauſa, neque juvandi accuſatoris adhiberi ſolent, ſed etiam ut non corrumpatur. *Idem.*

* *Cauſis ejuſmodi*] Hoc & depravatum eſt, & videtur abundare. Potius ad illud pertinet, quod eſt paulo ſupra: *Ex illo grege oratorum.* Manut. In mſſ. legitur: *ſoli aderant moratores.* Grævius.

Digitized by Google

ſtodibus opus erit, ſi te ſemel ad meas capſas admiſero? qui non ſolum, ne quid enunties, ſed etiam ne quid auferas, cūſtodiendus ſis. Sed de iſto cuſtode toto [40] ſic vobis breviſſime reſpondebo: non eſſe hos tales [41] viros commiſſuros, ut ad cauſam tantam, a me ſuſceptam, mihi creditam, quiſquam ſubſcriptor, me invito, aſpirare poſſit. Etenim fides mea cuſtodem repudiat, diligentia ſpeculatorem reformidat.

Verum, ut ad te, Cæcili, redeam [42], quam multa te deficiant, vides: quam multa ſint in te, quæ reus nocens in accuſatore ſuo cupiat eſſe, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici poteſt? Non enim quæro, quid tu dicturus ſis. Video mihi non te, ſed hunc librum eſſe reſponſurum, quem monitor tuus hic tenet: qui, ſi te recte monere volet, ſuadebit tibi, ut hinc diſcedas, neque mihi verbum ullum reſpondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi feciſſe Verrem? Arbitror: neque enim eſſet veriſimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui conſuleret, fuiſſe. Sed cæteri Siculi [43] ultorem ſuarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, perſequi conaris, id agis, ut cæterorum quoque injuriæ ſint impunitæ atque inultæ: & hoc te præterit, non id ſolum ſpectari ſolere, qui debeat, ſed etiam illud, qui poſſit ulciſci. In quo utrumque ſit, eum ſuperiorem eſſe; in quo alterum, in eo non, quid is velit, ſed quid facere poſſit, quæri ſolere.

Quod ſi ei potiſſimum cenſes permitti oportere accuſandi poteſtatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem cenſes hos judices gravius ferre oportere, te ab illo eſſe læſum, an provinciam Siciliam eſſe vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc eſſe gravius, & ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi ante-

pona-

40 *De iſto cuſtode toto*] Hoc eſt, de omni genere ſubſcriptorum, id eſt, etiamſi Cæcilius ſubſcriptorem ſe eſſe depoſcat. *Idem*.

41 *Nunquam tales* (Vulgati, *non eſſe hos tales*) *viros commiſſuros*] Male facturos, prave, & iniqua ratione. Nam committi fraus dicitur, atque peccatum. Sum enim & fidelis, & diligens: & ideo nec cuſtode indigeo, & ſpeculatorem eſſe inter mea ſecreta non patior. *Idem*.

42 *Verum, ut ad te, Cæcili, redeam*] Recte, quia in ſubſcriptores παρέκβασιν fecerat. *Idem*.

43 *Sed cæteri Siculi*] Sæpe in Cæcilium utitur hoc convicio, ut illum non Romanum, ſed Siculum dicat. *Idem*.

ponatur in accuſando provincia. Nam provincia accuſat, cum is agit cauſam, quem ſibi illa defenſorem ſui juris, ultorem injuriarum, actorem cauſæ totius adoptavit.

XVII. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ cæterorum quoque animos poſſet alieno incommodo commovere. Minime. Nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quæ cauſa inimicitiarum proferatur. Cognoſcite ex me. Nam iſte eam profecto, niſi plane nihil ſapit, nunquam proferet. Agonis eſt quædam, Lilybætana, liberta Veneris Erycinæ [44]: quæ mulier ante hunc quæſtorem, copioſa plane & locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii [45] quidam ſymphoniacos ſervos abducebat per injuriam, quibus ſe in claſſe uti velle dicebat [46]. Tum illa, ut mos in Sicilia eſt omnium Venereorum, & eorum, qui a Venere ſe liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit & ſe, & omnia ſua, Veneris eſſe.

Ubi hoc quæſtori Cæcilio, viro optimo, & homini æquiſſimo, nuntiatum eſt; vocari ad ſe Agonidem jubet: judicium dat ſtatim [47], ſi pareret, eam, ſe & ſua Veneris eſſe, dixiſſe. Judicant recuperatores id, quod neceſſe erat. Neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixiſſet. Iſte in poſſeſ-

ſionem

44 *Liberta Veneris Erycinæ*] Quibus Deis permiſſum erat ſenatus-conſulto, aut conſtitutione principum, dare, donare, dicare; nihil mirum eſt in eorum duminio fuiſſe etiam ſervos, quos & manumitti potuiſſe hic locus indicat. *Et eorum*, inquit, *qui a Venere ſe liberaverunt*, id eſt, qui a ſervitio Veneris manumiſſione ſunt liberati. Utrumque cumprehendit Varro, ut videtur, lib. 7. de lingua Latina ad extremum. Nam ſanorum ſervos manumiſſos, proportionem non ſervare, illo loco docet: ſervaſſe tamen Erycinæ Veneris libertos proportionem, locus hic oſtendit; dicuntur enim Venerii, a Veneris ſervitute liberati. *Menardus*.

45 *Præfectus Antonii*] Antunius curatur tuendæ tutius oræ maritimæ, qua Romanum erat imperium, non ſulum ipſe nequam, verum etiam comitibus peſſimis rem inauditam invaſit, & indictu Cretenſibus bello, male re geſta ibidem periit, antequam Pompejus contra piratas miſſus eſt. De hoc alibi ait Tullius, *Poſt M. Antonii infinitum illud imperium ſenſerant*. Aſc.

46 *Quibus ſe in claſſe uti velle dicebat*] Cani remigibus celeuſma per ſymphuniacos ſulebat, & per aſſam vocem, id eſt, ore prolatam, &, ut in Argo navi, per citharam: ſed quia hic, *in claſſe*, dixit, poſſumus intelligere, ad hoc ſymphoniacos capi ſolere, ut in claſſe pugnantibus claſſicum canant: unde ipſi tubæ claſſis, numen eſt puſitum claſſicum. *Idem*.

47 *Judicium dat ſtatim*] In provinciis & prætores, & quæſtores, ut apparet, judicia in cauſis privatis dabant. Eſt autem *dare judicium* judices conſtituere in certa verba, ut, ſi pareret *eam ſe, & ſua Veneris eſſe dixiſſe*: plena autem eſt oratiu, *Tum ejus bona Veneri adjudicantor*. Nam judices a magiſtratu dati de factu poſtea cognuſcebant, & eorum ſententiam Magiſtratus exequebatur. *Hotoman.*

Digitized by Google

ſionem bonorum mulieris mittit : ipſam Veneri in ſervitutem adjudicat : deinde bona vendit : pecuniam redigit . Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omnes, libertatemque ſuam iſtius injuria perdidit . Lilybænm Verres venit poſtea : rem cognoſcit : factum improbat : cogit quæſtorem ſuum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegiſſet, eam mulieri omnem annumerare, & reddere .

Eſt adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, ſed Q. Mucius [48] . Quid enim facere potuit elegantius ad hominum exiſtimationem ? æquius ad levandam mulieris calamitatem ? vehementius ad quæſtoris libidinem coercendam? Summe hæc omnia mihi videntur eſſe laudanda . Sed repente e veſtigio, ex homine, tanquam aliquo Circæo poculo [49], factus eſt Verres . Redit ad ſe, atque ad mores ſuos [50] . Nam ex illa pecunia magnam partem ad ſe vertit : mulieri reddidit quantulum viſum eſt .

XVIII. Hic tu, ſi læſum te a Verre eſſe dices [51] : patiar, & concedam . Si injuriam tibi factam quereris ; defendam, & negabo . Deinde de injuria, quæ tibi facta ſit, neminem noſtrum graviorem vindicem eſſe oportet, quam te ipſum, cui facta dicitur . Si tu cum illo poſtea in gratiam rediſti : ſi domi illius aliquoties, ſi ille apud te poſtea cœnavit : utrum te perfidioſum, an prævaricatorem [52] exiſtimari mavis ?

Vi-

48 *Non Verres, ſed Q. Mucius*] Scævolam ſignificat. Hujns quæſtor Ruiilius Rufus damnatus eſt, quod cum prætore cnnſenſerit ſuo, ne publicani *aliquid agerent* in provincia ſua . Quo cngnito, equites Romani (nam tum ante Syllana tempora judicabant) damnarunt eum . Hic eſt Mucius, in honorem cujus Aſiani diem feſtum *Mucia* nominabant. *Aſcon.*

49 *Circæo poculo*] Illa enim ſues ex hominibus faciebat . *Redit* autem jam ad argumentum, non ad ſimilitudinem pertinet . Vult enim ionuere, quod recte fecit, alienum eſſe, & parviſſimi temporis ; proprium vero & perpetuum, quod admiſit . *Aſc.* Nota eſt de Circe fabula, ex lib. Odyſſ. 10. quæ Ulyſſis ſocios in ſues mutavit . Et alludit ad nomen *Verris*, quaſi e Q. Mucio ſus factus ſit Verres. *Hotomanus.*

50 *Redit ad ſe atque ad mores ſuos*] Nota, redire ad ſe homines. *Aſcon.*

51 *Hic tu ſi læſum te a Verre dicis*] Iojuria ſemper injuſta eſt : lædi etiam aliquis juſte potuit : nam & qui jure damnantur, læduntur, ſed non injuria . Et recte contra *patiar*, *defendam*, poſuit : contra *concedam*, *negabo* : & bene addit, *negabo* : potuit enim aliter atque aliter intelligi defenſio : eſt enim hic finis, quid ſit injuria . *Idem.*

52 *Perfidioſum an prævaricatorem*] *Perfidioſus* dicitur, qui cum ioimicus ſit, amicum ſe ſimulat : *prævaricator*, qui cum amicus ſit, inimicum ſe fingit . Illud ad C. Verrem, hoc ad Siculos refertur . *Hotoman.*

Digitized by Google

Video eſſe neceſſe alterutrum . Sed ego tecum in eo non pugnabo , quo minus, utrum velis , eligas .

Quid , ſi ne injuriæ quidem , quæ tibi ab illo facta ſit , cauſa remanet : quid habes , quod poſſis dicere , quam ob rem non modo mihi , ſed cuiquam anteponare ? niſi forte illud , quod dicturum te eſſe audio , quæſtorem illius fuiſſe . Quæ cauſa gravis eſſet , ſi certares mecum , uter noſtrum illi amicior eſſe deberet . In contentione ſuſcipiendarum inimicitiarum , ridiculum eſt putare , cauſam neceſſitudinis ad inferendum periculum juſtam videri oportere . Etenim , ſi plurimas a tuo prætore injurias accepiſſes ; tamen eas ferendo , majorem laudem , quam ulciſcendo , mererere . Cum vero nullum illius in vita rectius factum ſit , quam id , quod tu injuriam appellas ; hi ſtatuent , hanc cauſam , quam ne in alio quidem probarent [53] , in te juſtam ad neceſſitudinem violandam videri ? Qui ſi ſummam injuriam ab illo accepiſti , tamen , quoniam quæſtor ejus fuiſti, non potes eum ſine ulla vituperatione accuſare . Si vero nulla tibi facta eſt injuria , ſine ſcelere eum accuſare non potes . Quare cum incertum ſit de injuria , quemquam eſſe horum putas , qui non malit , te ſine vituperatione , quam cum ſcelere , diſcedere ?

XIX. At vide , quid differat inter meam opinionem , ac tuam . Tu , cum omnibus rebus inferior ſis , hac una in re te mihi anteferri putas oportere , quod quæſtor illius fueris : ego , ſi ſuperior cæteris rebus eſſes, hanc unam ob cauſam te accuſatorem repudiari putarem oportere . Sic enim a majoribus noſtris accepimus , prætorem quæſtori ſuo parentis loco eſſe oportere : nullam neque juſtiorem , neque graviorem cauſam neceſſitudinis poſſe reperiri , quam conjunctionem [54] fortis , quam provinciæ , quam officii , quam publicam muneris ſocietatem . Quamobrem ſi jure eum poſſes accuſare , tamen , cum is tibi parentis numero fuiſſet , id pie facere non poſſes. Cum vero neque injuriam acceperis , & prætori tuo periculum crees : fatearis neceſſe eſt , te illi injuſtum , impiumque bel-

53 *Quam ne in alio quidem probarent*] Qui & idoneus orator , & integer quæſtor accuſandi Verris fuiſſet . *Aſcon.*

54 *Conjunctionem fortis*] Vide ſupra , c. 14.

bellum inferre conari. Etenim iſta quæſtura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda ſit, quamobrem, qui quæſtor ejus fueris, accuſes [55]: non, ut ob eam ipſam cauſam poſtulandum ſit, ut tibi potiſſimum accuſatio detur. Neque fere unquam venit in contentionem de accuſando, qui quæſtor fuiſſet, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni [56] in C. Servilium nominis deferendi poteſtas eſt data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus eſt; ſed ne libido violandæ neceſſitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompejus [57] ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæſtor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc ſecum auctoritatis ad accuſandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, ſic tum ille ab Sardis rogatus, ad cauſam acceſſerat. Semper hæc cauſa plurimum valuit: ſemper hæc ratio accuſandi fuit honeſtiſſima, pro ſociis, pro ſalute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias ſuſcipere; ad periculum accedere; operam, ſtudium, laborem interponere.

XX. Etenim ſi probabilis eſt eorum cauſa, qui injurias ſuas perſequi volunt; qua in re dolori ſuo, non reipublicæ commodis ſerviunt: quanto illa cauſa honeſtior, quæ non ſolum probabilis videri, ſed etiam grata eſſe debet, nulla privatim accepta injuria, ſociorum, atque amicorum populi Romani dolore atque injuriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir fortiſſimus & innocentiſſimus L. Piſo delationem nominis poſtularet, & contra Q. Cæcilius peteret, iſque ſe veteres inimicitias jam diu ſuſceptas perſequi diceret: cum auctoritas & dignitas Piſonis valebat plurimum, tum illa erat cauſa juſtiſſima, quod eum ſibi Achæi patronum adoptarant. Etenim, cum lex ipſa [58] de pecuniis repetundis ſociorum atque amicorum

55 *Quamobrem eum, cui quæſtor fueris, accuſes*] *Accuſes*, pro eo quod eſt accuſare velis. An apud nos modo accuſes, cum dicas ab illo tibi injuriam factam? *Idem*.

56 *Itaque neque L. Philoni*] Omnia exempla ſunt quæſtorum, qui prætores ſuos non permiſſi ſunt accuſare. *Idem*.

57 *Atque ille Cn. Pompejus*] Propiora exempla, & magis ſimilia poſteriora ponenda ſunt. Strabonem autem dicit Pompejum, Cn. Pompeji patrem. *Idem*.

58 *Etenim cum lex ipſa*] Vide, firmamenta argumentorum quoties in oratione ſine metu faſtidii repeti ſolent. *Idem*.

Digitized by Google

corum populi Romani cauſa parata ſit, iniquum eſt, non eum legis judiciique actorem idoneum maxime putari, quem actorem cauſæ ſuæ ſocii, defenſoremque fortunarum ſuarum potiſſimum eſſe voluerunt. An, quod ad commemorandum eſt honeſtius, id ad probandum non multo videri debet æquius? utra igitur eſt ſplendidior, utra illuſtrior commemoratio? accuſavi eum, cui quæſtor fueram; quicum me ſors, conſuetudoque majorum, quicum me deorum hominumque judicium conjunxerat: an, accuſavi rogatu ſociorum, atque amicorum? delectus ſum ab univerſa provincia, qui ejus jura fortunaſque defenderem? Dubitare quiſquam poteſt, quin honeſtius ſit, eorum cauſa, apud quos quæſtor fueris, quam eum, cujus quæſtor fueris, accuſare?

Clariſſimi viri noſtræ civitatis [59], temporibus optimis, hoc ſibi ampliſſimum pulcherrimumque ducebant, ab hoſpitibus clientibuſque ſuis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Romani ditionemque eſſent [60], injurias propulſare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem [61], clariſſimum virum, & prudentiſſimum, cum multis graves inimicitias geſſiſſe accepimus, propter Hiſpanorum, apud quos conſul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium ſcimus M. Silano diem dixiſſe propter unius hominis Egritomari, paterni amici atque hoſpitis, injurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quam hæc majorum conſuetudo, longo intervallo repetita ac relata: ſociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertiſſimum: ſuſceptæ ab eo, qui vi-

S 2 deba-

59 *Clariſſimi viri noſtræ civitatis*] Hoc rurſum extra contentionem, quam ante cum Cæcilio habuit, de ſuo officio, quemadmodum cœperat, repetit, ne levis videretur ex defenſore repente accuſator factus. *Idem.*

60 *Quæ in amicitiam populi Romani, ditionemque eſſent*] Vetus locutio, qua eadem uſus eſt in orat. pro lege Manil. *Cum veſtros portus, atque eos portus quibus vitam ac ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis.* Et infra, Verrina VII. *Quod qui illam partem urbis tenerent, in eorum poteſtatem portum futurum intelligebant.* Aul. Gellius lib. I. cap. 7. ſimilem ex Plauti Amphytrione notavit: *Non vero mihi in mentem fuit.* In orat. pro Cæcina eadem figura dixit, *In poſſeſſionem veſtigium ferere.* Et lib. 5. de finibus, *In aliquam hiſtoriam veſtigium ponere.* Hotom. Indifferenter enim veteres junxerunt τῷ *in* accuſativum & ablativum, nulla habita ratione motus & quietis, ut dudum Sanctius in Minerva, Scioppius in Paradoxis, & Gerard. Voſſius in Ariſtarcho, in lib. de conſtruct. cap. 65. docuerunt. *Græv.*

61 *M. Catonem illum ſapientem*] Cato hic accuſavit Serg. Galbam pro direptis Luſitanis, & P. Furium pro iiſdem, pro iniquiſſima æſtimatione frumenti. *Aſcon.*

debatur eorum fortunas fide, diligentiaque ſua poſſe defendere. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc inſtitui, atque adeo inſtitutum referri ac renovari moleſte ferunt. Putant fore, uti, ſi paulatim hæc conſuetudo ſerpere ac prodire cœperit; per homines honeſtiſſimos, viroſque fortiſſimos, non imperitos adoleſcentulos, aut illiuſmodi quadruplatores, leges, judiciaque adminiſtrentur. Cujus conſuetudinis atque inſtituti patres, majoreſque noſtros non pœnitebat tum, cum P. Lentulus, is, qui princeps ſenatus fuit, accuſabat M'. Aquilium [62], ſubſcriptore C. Rutilio Rufo: aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus geſtis ampliſſimus, poſtea quam bis conſul, & cenſor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat [63]. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatiſque majeſtas gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus prædito, ſimulant ſeſe mirari, cum moleſte ferant.

Quid ſibi iſte vult? accuſatoremne ſe exiſtimari, qui antea defendere conſueverat? nunc præſertim? ea jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego vero ætatis non modo meæ, ſed multo etiam ſuperioris, & honoris ampliſſimi puto eſſe, & accuſare improbos, & miſeros, calamitoſoſque defendere. Et profecto aut hoc remedium eſt ægrotæ, ac prope deſperatæ reipublicæ, judiciiſque corruptis, ac contaminatis [64] paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defenſionem, judiciorumque auctoritatem, quam honeſtiſſimos, & integerrimos, diligentiſſimoſque accedere: aut, ſi ne hoc quidem prodeſſe poterit, profecto nulla unquam medicina his tot incommodis reperietur. Nulla ſalus reipublicæ major eſt, quam eos, qui alterum accuſant, non minus de laude, de honore, de fama ſua, quam illos, qui accuſantur, de capite, ac for-

62 *Accuſavit M'. Aquilium*] Hic M'. Aquilius de pecuniis repetundis accuſatus eſt. Hic eſt igitur Lentuli Suræ pater, in carcere ſtrangulati, propter conjurationem *Aſcon.* Quem M. Antonius defendit, diloricata tunica, ut cicatrices apparerent, Verr. VII. & lib. de Orat. II. *Hot.*

63 *L. Cottam in judicium vocavit*] Hunc P. Africanus poſt ſecundum conſulatum & cenſuram dicitur accuſaſſe. *Aſcon.*

64 *Judiciiſque corruptis, ac contaminatis*] *Corrupta judicia* ſunt in iis, qui acceperunt pecuniam: *contaminata* in iis, qui offenſione ordinis infamantur. *Idem.*

fortunis ſuis pertimeſcere. Itaque ſemper ii diligentiſſime laborioſiſſimeque accuſarunt, qui ſeipſos in diſcrimen exiſtimationis venire arbitrati ſunt.

XXII. Quamobrem hoc ſtatuere, Judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla unquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipſo judicio expectatio futura ſit: qui neque, ut ante collectam famam conſervet, neque uti reliqui temporis ſpem confirmet, laborat: non nimis hanc cauſam ſevere, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet enim nihil, quod in offenſione deperdat. Ut turpiſſime flagitioſiſſimeque diſcedat, nihil de ſuis veteribus ornamentis requiret [65].

A nobis multos obſides habet populus Romanus, quos ut incolumes conſervare, tueri, confirmare, ac recuperare poſſimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus: habet ſpem, quam propoſitam nobis habemus: habet exiſtimationem, multo ſudore, labore, vigiliiſque collectam: ut, ſi in hac cauſa noſtrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia, ac ſalva poſſimus: ſi tantulum offenſum, titubatumque ſit; ut ea, quæ ſingulatim ac diu collecta ſunt, uno tempore univerſa perdamus.

Quapropter, Judices, veſtrum eſt deligere, quem exiſtimetis facillime poſſe magnitudinem cauſæ ac judicii ſuſtinere fide, diligentia, conſilio, auctoritate. Vos ſi mihi Q. Cæcilium antepoſueritis, ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor [66]; populus Romanus ne tam honeſtam, tam ſeveram, diligentemque accuſationem, neque vobis placuiſſe, neque ordini veſtro placere arbitretur, providete.

65 *Requiret*] Amiſſum ſentiet, hoc eſt enim, *nihil requiret*. Non ſentiet ſibi deeſſe aliquid ex iis rebus, quas nunquam habuit. *Idem*.

66 *Ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor*] Ero enim defenſor, ut fui, & neceſſitatem accuſationis evadam. Hoc quidem videtur plane dicere, ſed latenter hoc ſignificat, pravo de ſuo judicio magis judicibus hæſuram turpitudinem, quam ſibi. *Idem*.

PROŒ-

PROŒMUIM
PRIMÆ ACTIONIS
IN C. VERREM.
ORATIO V.
ARGUMENTUM.

Victo Cæcilio, & accuſatione ad ſe delata, Cicero, cum inquiſitionis tempus in Siciliam poſtulaſſet dies 110, *& cum filio patrui ſui Tullii totam provinciam colligendis literis in Verrem, & denunciandis teſtimoniis peragraſſet diebus* 50, *quia pedeſtre iter ex Sicilia, & propter fugitivos, & propter Verris inſidias devitabat, a Vibone tranſiit. Tum repente adveniens: cum videret id agi, ut a M. Glabrione prætore, & ab his judicibus qui tunc erant, ad alium annum, aliumque prætorem res tota tranſiret, eripereturque ſibi reus patrocinio Hortenſii ac Metelli, qui tunc conſules futuri erant (per hos enim Verres eludendi judicii fiduciam ſumpſerat) hoc commentus eſt rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus abſumeret, ſed tantummodo citaret teſtes ad unumquodque crimen expoſitum, & eos Hortenſio interrogandos daret. Qua arte ita eſt fatigatus Hortenſius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret; ipſe etiam Verres, deſperato patrocinio, ſua ſponte diſcederet in exilium. Hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius; ut oſtendat, non dolo, nec aſtutia, ſed neceſſitate facere id, quod facit: & magis ut adverſariorum fraudibus occurrat, quam ut ipſe ſit captioſus; vult enim, ut diximus, omne hoc tempus, quod eſt ante Kalend. Januar. diſpenſare in totius cauſæ actionem, ne ad alium prætorem alioſque judices novis conſulibus veniendum ſit. Toto igitur hoc libro exhortatio judicum continetur, ad vere judicandum: minæ in adverſarios diri-*

Digitized by Google

diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium: & expoſitiones Ciceronis conſilii ſui judicibus exhibentur, quaſi inter eos tractentur communiter: ubi brevitas quoque objiciendorum criminum mira arte conficitur. Status, quantum ad crimina cauſæ repetundarum pertinet, conjectura multiplex ineſt omnibus libris: quantum ad ſpecialem intentionem libri hujus refertur, qualitas negotialis extra ſcriptum in particula juris eſt conſtituta. Inducitur enim poſtulatio de agendi novo genere: ſi quidem petit permitti ſibi non uti oratione perpetua, ſed breviter crimina proponere, & ad ſingula teſtes dare. Sunt autem capita orationis hæc: An talis reus, cujus damnatio proſit reipublicæ: an talia ejus conſilia ad corrumpendum judicium: an talia & tam manifeſta crimina ad patrocinium deſperandum: an hujuſmodi ab eo & ab ejus ſuffragatoribus, & dicta & facta ad eludendam accuſationem, ut novo genere ſit agendum Tullio. Quarum rerum quaſi per narrationem facit demonſtrationem. Expoſitio conſilii ſui, ut cum judicibus deliberatio, videtur inducta: in qua oſtenditur, certandum cum Hortenſio aſtutia, non utendo horis omnibus ad dicendum, ad tollendam, ſi fieri poſſit, comperendinationem, per teſtes crimina comprobando. Facit hoc Cicero, ut hæc res non ſolum compendio ac brevitate moram temporis tollat, ſed etiam circa artificium dicendi breviter etiam in hac parte vim oratoris oſtendat. Asconius.

I. QUOD

I. QUOD erat optandum maxime, Judices [1], &, quod unum ad invidiam veſtri ordinis, inſamiamque judiciorum ſedandam maxime pertinebat; id non humano conſilio, ſed prope divinitus datum atque oblatum vobis ſummo reipublicæ tempore [2] videtur. Inveteravit enim jam opinio pernicioſa reipublicæ, vobiſque periculoſa: quæ non modo Romæ, ſed & apud exteras nationes, omnium ſermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc ſint, pecunioſum hominem, quamvis ſit nocens, neminem poſſe damnari. Nunc, in ipſo diſcrimine ordinis [3], judiciorumque veſtrorum, cum ſint parati, qui concionibus & legibus [4] hanc invidiam ſenatus inflammare conentur, reus in judicium adductus eſt, C. Verres, homo vita atque factis, omnium jam opinione damnatus; pecuniæ magnitudine, ſua ſpe, ac prædicatione, abſolutus. Huic ego cauſæ, Judices, cum ſumma voluntate & expectatione populi Romani actor acceſſi, non ut augerem invidiam ordinis, ſed ut infamiæ communi ſuccurrerem. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare exiſtimationem judiciorum amiſſam, redire in gratiam cum populo Romano, ſatisfacere exteris nationibus poſſetis; depeculatorem ærarii [5], vexa-

1 *Judices*] Primum M'. Acilium Glabrionem prætorem, cui ſorte quæſtio de pecuniis repetundis obvenerat: tum Senatores, qui ei in conſilio affuerunt, uti ex judicum decuria ſortitione obvenerant, ab accuſatore & reo, ut mos erat, ejecti. Affuerunt deſignati M. Metellus prætor, M. Cæſonius ædilis cum Tullio, Q. Manlius, Q. Cornificius, P. Sulpitius tribunus plebis, M. Creperius, L. Caſſius, Cn. Tremellius, tribuni militares, P. Servilius Iſauricus, vir clariſſimus, maximis rebus geſtis, Q. Catulus, is qui Capitolium dedicavit, C. Marcellus qui proconſul in Sicilia fuerat, L. Octavius Balbus, homo juris & officii peritiſſimus, Q. Titinius. Acta eſt in foro, ad ædem Caſtoris. Agi autem cœpit Nonis Sextilibus, duravitque ad XIX. Kalend. Septembr. *Hotoman.*

2 *Summo reipublicæ tempore*] Eſt, maxime neceſſario, in quo ſtatus reipublicæ in diſcrimen veniebat, ſeu a quo ſalus reipublicæ pendebat. Sic *ſumma exiſtimatio* eſt res, in qua vertitur tota alicujus exiſtimatio. Vide Gronov. ad Livii lib. XXVI. cap. 10. *Grævius.*

3 *Ordinis*] Cum ordo veſter adductus eſſet in diſcrimen, manerentne penes eum judicia, an alio transferrentur. Ipſe Verr. VII. *At quo tempore futurum eſt? nempe eo, cum populus Romanus aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res judicandas requirit.* Hotoman.

4 *Qui concionibus & legibus*] *Concionibus* Quintium dicit tribunum plebis, qui veneficii reum Oppianicum Cluentio accuſatore defendens, victus erat, illo damnato. *Legibus* autem L. Aurelium Cottam prætorem ſignificat, qui legem promulgarat de reſtituendis judiciis equeſtri ordini. *Aſconius.*

5 *Depeculatorem ærarii*] Sub Carbone conſule, cum quæſtor eſſet. Peculator autem, qui furtum facit pecuniæ publicæ. *Idem.*

Digitized by Google

vexatorem Aſiæ, atque Pamphyliæ [6], prædonem juris urbani [7], labem atque perniciem provinciæ Siciliæ. De quo ſi vos ſevere religioſeque judicaveritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. Sin iſtius ingentes divitiæ judiciorum religionem, veritatemque perfregerint: ego hoc tamen aſſequar, ut judicium potius reipublicæ, quam aut reus judicibus, aut accuſator reo defuiſſe videatur.

II. Equidem, ut de me confitear, Judices, cum multæ mihi a C. Verre inſidiæ terra marique [8] factæ ſint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum ſtudio officioque repulerim: nunquam tamen neque tantum periculum mihi adire viſus ſum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipſo judicio. Neque tantum me expectatio accuſationis meæ, concurſuſque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementiſſime perturbor, commovet, quantum iſtius inſidiæ nefariæ, quas uno tempore mihi, vobis [9], M'. Glabrioni prætori, ſociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique ſenatorio [10] facere conatur. Qui ita dictitat, iis eſſe metuendum, qui, quod ipſis ſolis ſatis eſſet, ſurripuiſſent: ſe tantum rapuiſſe, ut id multis ſatis eſſe poſſit. Nihil eſſe tam ſanctum, quod non violari; nihil tam munitum [11], quod non expugnari pecunia poſſit.

Quod ſi, quam audax eſt ad conandum, tam eſſet obſcurus in agendo, fortaſſe aliqua in re nos aliquando fefelliſſet. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili

6 *Vexatorem Aſiæ atque Pamphyliæ*] Sub Dolabella, cum legatus ei, & pro quæſtore eſſet, mortuo Malleolo. *Idem*.

7 *Prædonem juris urbani*] In prætura urbana, quam Sicilienſis ſecuta eſt, de qua nunc accuſatur. *Idem*.

8 *Cum multæ mihi a C. Verre terra marique inſidiæ*] Alias ſignificat inſidias, quæ vitæ ejus factæ ſunt, alias, quæ integritati & exiſtimationi. Nam *uno tempore mihi*, vult intelligi etiam præmia ſibi prævaricationis oſtentaviſſe Verrem: ſed *terra marique*, inſidias factas ſuæ vitæ ſignificat. *Idem*.

9 *Mihi, vobis*] Ut Gruterus teſtatus eſt *vobis* non reperiri in Pall. & edd. primis, ſic nec habetur in Francii primo. Et debet abeſſe. Alloquitur enim judices, quos ſtatim nominat, *ordini, nomini denique ſenatorio*. Grævius.

10 *Ordini, nomini denique ſenatorio*] Ordini inſidiatur, ne dignitas judicandi ordinem ſequatur, detectis in corruptione judicantibus. Nomini, ne ſenatorium nomen honori ſit, ſed potius ignominiæ. Senatorio enim bis ſubauditur, & ſenatorio ordini, & nomini ſenatorio. *Aſconius*.

11 *Nihil tam munitum*] Alludit ad Philippi dictum, *Nullum eſſe oppidum tam munitum, quod expugnari non poſſit, modo aſellus auro onuſtus poſſet in illud aſcendere*. Sic enim hic noſter ad Atticum ſcribens teſtatur. *Hotomanus*.

Digitized by Google

ejus audacia ſingularis ſtultitia conjuncta eſt. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, ſic in ſpe corrumpendi judicii perſpicua ſua conſilia, conatuſque omnibus fecit. Semel [12] ait ſe in vita pertimuiſſe: tum, cum primum reus a me factus ſit [13]. Quod, cum e provincia recens eſſet; invidiaque & infamia non recenti, ſed vetere ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet. Itaque cum ego diem [14] in Siciliam inquirendi perexiguam poſtulaviſſem, invenit iſte, qui ſibi in Achajam [15] biduo breviorem diem poſtularet: non ut idem conficeret diligentia & induſtria ſua, quod ego meo labore & vigiliis conſecutus ſum. Etenim ille Achaicus inquiſitor, ne Brunduſium quidem pervenit. Ego Siciliam totam quinquaginta diebus ſic obii, ut omnium populorum, privatorumque literas, injuriaſque cognoſcerem: ut perſpicuum cuivis eſſe poſſet, hominem ab iſto quæſitum eſſe, non qui reum ſuum adduceret [16], ſed qui meum tempus obſideret [17].

III. Nunc homo audaciſſimus atque amentiſſimus hoc cogitat. Intelligit, me ita paratum atque inſtructum in judicium venire, ut non modo in auribus veſtris, ſed in oculis omnium, ſua furta atque flagitia defixurus ſim. Videt, ſenatores mul-

tos

12 *Semel ait ſe in vita pertimuiſſe*] Contumaciam Verris præcipitem. Nam ſemel vicinum eſt ad pene nunquam. Ex eodem ſenſu eſt, quod ſemel in vita riſiſſe Craſſum ſcribit Lucilius. Unde Virgilius mihi videtur dixiſſe:

Tum primum noſtri Cacum videre timentem. Aſconius.

13 *Tum, cum a me reus factus ſit*] Quid eſt reum fieri, niſi apud prætorem legibus interrogari? Cum enim in jus ventum eſſet, dicebat accuſator apud prætorem reo, Aio te Siculos ſpoliaſſe. Si tacuiſſet, lis ei æſtimabatur, ut victo: ſi negaſſet, petebatur a magiſtratu dies inquirendorum ejus criminum, & inſtituebatur accuſatio. *Idem*.

14 *Diem*] Dies fœminino genere tempus: & ideo diminutive diecula dicitur breve tempus & mora. Dies horarum 12. generis maſculini eſt; unde hodie dicimus, quaſi hoc die. Petit autem Tullius 100. & 10. dies: Rupilius, ſive Oppius, ſuppoſitus a Verre, 100. & 8. petiit. *Idem*.

15 *Invenit iſte, qui ſibi in Achajam*] Alii hunc Rupilium, alii Oppium putant. Sunt, qui Rupilium dicunt accuſatorem, Oppium reum. Alii Q. Metellum nepotem accuſatorem, Curionem reum. Moris autem fuerat, ut agendi dies priori prior ordinaretur. Itaque, ſi omni tempore poſtulato uſus eſſet ad inquiſitionem Tullius, futurum erat, ut prior locus ad agendum daretur ei, qui biduo breviorem diem poſtulaverat. Cujus accuſationis interpoſita de induſtria mora, eum Verres ad alios conſules diſtuliſſet. *Idem*.

16 *Non qui reum ſuum adduceret*] *Adduci* intelligo non ex Achaja; nam eum Romæ reum fecerat: ſed in judicium, ut paulo ſupra, *Adductus eſt in judicium C. Verres*. Hotomanus.

17 *Meum tempus obſideret*] Id eſt, obſiſteret, atque impediret, ne ego ante ad agendam cauſam poſſem accedere, quam illi centum & octo dies, ab ipſo in Achajam poſtulati, omnes præteriiſſent. *Manut.*

Digitized by Google

tos eſſe teſtes audaciæ ſuæ : videt multos equites Romanos, frequentes præterea cives atque ſocios, quibus ipſe inſignes injurias fecerit. Videt etiam tot graves ab amiciſſimis civitatibus legationes cum publicis auctoritatibus [18] ac teſtimoniis conveniſſe. Quæ cum ita ſint, uſque eo de omnibus bonis male exiſtimat; uſque eo ſenatoria judicia perdita, profligataque [19] eſſe arbitratur, ut hoc palam dictitet, non ſine cauſa ſe cupidum pecuniæ fuiſſe, quoniam tantum in pecunia præſidium experiatur eſſe: ſeſe (id quod difficillimum fuerit) tempus ipſum emiſſe [20] judicii ſui, quo cætera facilius emere poſſet: ut, quoniam criminum vim ſubterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret.

Quod ſi non modo in cauſa [21], verum in aliquo honeſto præſidio [22], aut in alicujus eloquentia [23], aut gratia [24] ſpem aliquam collocaſſet: profecto non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur: non uſque eo deſpiceret, contemneretque ordinem ſenatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex ſenatu, qui reus fieret [25]: qui, dum hic, quæ opus eſſent, compararet, cauſam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iſte ſperet, & quo animum intendat, facile perſpicio. Quamobrem vero ſe confidat aliquid perficere poſſe, hoc Glabrione prætore [26], & hoc conſilio [27], intelligere non poſſum. Unum illud intelligo, quod populus Romanus in rejectione judicum judicavit [28], ea ſpe iſtum fuiſſe præditum, ut omnem

 ratio-

18 *Cum publicis auctoritatibus*] Publicis literis. *Aſcon.*

19 *Perdita, profligataque*] Pejus voluit eſſe *profligata*, quam *perdita*. Eſt enim *perditum*, quod inveniri non poteſt; *profligatum*, quod poteſt. *Idem.*

20 *Tempus emiſſe*] Id eſt, dilationem temporis impetraſſe. *Judicium* autem *ſuum* debemus intelligere ſibi aptum. Et e contrario ait, *alienum tempus offenderat*. Idem.

21 *Quod ſi non modo in cauſa*] Per innocentiam. *Idem.*

22 *Honeſto præſidio*] Per compenſationem criminum auctoriiate dicentis *Idem.*

23 *Aut in alicujus eloquentia*] Acerbe in Hortenſium, quem corruptione judicum, non eloquentia ſua, dicit eſſe confiſum. *Idem.*

24 *Gratia*] Amicorum plurimorum, quibus deſenſoribus uteretur. *Idem.*

25 *Deligeretur ex ſenatu, qui reus fieret*] Oppius, vel Curio. *Idem.*

26 *Hoc prætore*] Glabrione ſcilicet. *Aſc.* Hinc patet, *Glabrione* eſſe gloſſema. Retineri tamen voluit Gruterus, quod hic, inquit, haberet neſcio quam emphaſin.

27 *Hoc conſilio*] Lectiſſimorum ex omni numero ſenatus judicum. *Aſcon.*

28 *Quod populus Romanus in rejectione judicum judicavit*] Ex iis, quos renuit, intellectum eſt, eos judices habere velle, quos corrumpi poſſe confideret. *Idem.*

rationem ſalutis in pecunia poneret : hoc erepto præſidio , ut nullam ſibi rem adjumento fore arbitraretur.

IV. Etenim quod eſt ingenium tantum? quæ tanta facultas dicendi & copia , quæ iſtius vitam , tot vitiis flagitiiſque convictam , jampridem omnium voluntate judicioque damnatam , aliqua ex parte poſſit defendere ? Cujus ut adoleſcentiæ maculas ignominiaſque prætercam ; quæſtura , primus gradus honoris , quid aliud habet in ſe , niſi Cn. Carbonem [29] ſpoliatum a quæſtore ſuo pecunia publica ? nudatum & proditum conſulem ? deſertum exercitum ? relictam provinciam ? ſortis neceſſitudinem , religionemque violatam ? cujus legatio [30] exitium fuit Aſiæ totius , & Pamphyliæ : quibus in provinciis multas domos , plurimas urbes , omnia fana depeculatus eſt , cum in Cn. Dolabellam ſcelus ſuum illud priſtinum [31] renovavit , & inſtauravit quæſtorium : cum eum , cui legatus , & pro quæſtore fuiſſet , & in invidiam ſuis maleficiis adduxit [32] , & in ipſis periculis non ſolum deſeruit , ſed etiam oppugnavit , ac prodidit [33] : cujus prætura urbana , ædium ſacrarum [34] fuit , publicorumque operum depopulatio : ſimul in jure dicendo , bonorum poſſeſſionumque , contra omnium inſtituta [35] , addictio , & condonatio . Jam vero omnium vitiorum ſuorum plurima & maxima conſtituit monumenta & indicia in provincia Sicilia , quam iſte per triennium ita vexavit ac perdidit [36] , ut ea reſtitui in antiquum ſtatum nullo

modo

29 *Niſi Cn. Carbonem*] Carbo , Marianæ partis dux , idemque conſul , deſertus Arimini eſt a quæſtore ſuo Verre , ſpoliatus pecunia publica , quam quæſtor in exercitu de ærario ſumpſerat , cum ad Syllam ille tranſiret , proditor partium Marianarum . *Idem* .

30 *Cujus legatio*] Legatus per has provincias Dolabellæ proconſulis fuit , & pro quæſtore , Malleolo mortuo : ejuſdemque in judicio , cum accuſaretur , proditor fuit . *Idem* .

31 *Suum ſcelus illud priſtinum*] Non quia & Cn. Dolabellam deſeruit , ſicuti Cabonem , ſed quia & hunc læſit , contra eum teſtimonium dicendo . *Anonymus* .

32 *In invidiam ſuis maleficiis adduxit*] Propter ſua ſcelera , inquit , tum fecit invidioſum reum . *Aſcon*.

33 *Oppugnavit , & prodidit*] Pejus *prodere* , quam *oppugnare* : propterea quod , *oppugnare* inimici & hoſtis officium eſt ; *prodere* , gravius , cum ad eos , qui amici eſſe debent , referatur hoc verbum . *Idem* .

34 *Cujus prætura urbana ædium ſacrarum*] Quemadmodum hic dicit , ſic diviſa ſunt crimina hujus præturæ urbanæ , ſcilicet juris dicendi , ſartotumque tectorum . *Idem* .

35 *Contra omnium inſtituta*] Qui prætores urbani ante ſe fuerunt . Sunt autem inſtituta prætorum in decretis interponendis , dijudicandiſque cauſis . *Idem* .

36 *Ita vexavit , ac perdidit*] Nimirum , *vexavit* , ingentis calamitatis uſum ſignificat . Nam & ipſe ſupra ſic ait , *Populata , vexata , funditus everſa provincia* . Virgil.

Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris ,
Dulichias vexaſſe rates . Idem .

Digitized by Google

modo poſſit : vix autem per multos annos, innocenteſque prætores aliqua ex parte recreari aliquando poſſe videatur. Hoc prætore Siculi, neque ſuas leges, neque noſtra ſenatus-conſulta, neque communia jura tenuerunt. Tantum quiſque habet in Sicilia, quantum hominis avariſſimi & libidinoſiſſimi aut imprudentiam ſubterfugit, aut ſatietati ſuperfuit.

V. Nulla res per triennium, niſi ad nutum iſtius, judicata eſt : nulla res tam patria cujuſquam, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio iſtius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis [37], novo, nefarioque inſtituto coactæ : ſocii fideliſſimi in hoſtium numero exiſtimati [38] : cives Romani ſervilem in modum cruciati, & necati : homines nocentiſſimi propter pecunias judicio liberati : honeſtiſſimi atque integerrimi, abſentes rei facti [39], indicta cauſa damnati & ejecti : portus munitiſſimi, maximæ tutiſſimæque urbes, piratis, prædonibuſque patefactæ : nautæ militeſque Siculorum, ſocii noſtri atque amici, fame necati : claſſes optimæ atque opportuniſſimæ, cum magna ignominia populi Romani amiſſæ & perditæ. Idem iſte prætor monumenta antiquiſſima partim regum locupletiſſimorum [40], quæ illi ornamento urbibus eſſe voluerunt, partim etiam noſtrorum imperatorum [41], quæ victores civitatibus Siculis, aut dederunt, aut reddiderunt, ſpoliavit, nudavitque omnia. Neque hoc ſolum in ſtatuis ornamentiſque publicis fecit, ſed etiam delubra omnia, ſanctiſſimis religionibus conſecrata, depeculatus eſt : deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre, atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In ſtupris vero & flagitiis [42], nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor.

Simul

37 *Ex aratorum bonis*] Aratores frumenti decimam dare populo Romano ſolent. Hos non una atque altera, ſed tribus amplis decimis per mancipes a ſe ſubornatos, id eſt, publicanos, qui decumani vocantur, Verres exhauſit. *Idem.*

38 *Socii fideliſſimi in hoſtium numero exiſtimati*] Hic locus crimina continet expoſita in ea oratione, quæ inſcribitur de ſuppliciis. *Idem.*

39 *Abſentes rei facti*] Ut Sthenius, & Heraclius. *Idem.*

40 *Partim regum locupletiſſimorum*] Agathoclis, aut Hieronis, Siciliæ regum. *Idem.*

41 *Noſtrorum imperatorum*] Scipionis, & Marcelli : dedit Marcellus, reddidit ex Africa Scipio. *Idem.*

42 *In ſtupris vero, & flagitiis*] De Cleomenis uxore dicit. *Idem.*

43 *Proponis inanis mihi nobilitatis*] Ut Curionis, & Metellorum trium, Hortenſii, & Scipionis. Hi enim Verri palam ſuffragabantur. *Idem.*

Digitized by Google

Simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos conjugeſque ſuas integras ab iſtius petulantia conſervare non licitum eſt.

At enim hæc ita commiſſa ſunt ab iſto, ut non cognita ſint ab omnibus. Hominem eſſe arbitror neminem, qui nomen iſtius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare poſſit: ut mihi magis timendum ſit, ne multa crimina prætermittere, quam ne qua in iſtum fingere exiſtimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoſcere ex me cauſam voluiſſe; ſed ea, quæ ſcit, mecum recognoſcere.

Quæ cum ita ſint, iſte homo amens ac perditus, alia mecum ratione pugnat. Non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cujuſquam, non potentia nititur. Simulat his ſe rebus confidere: ſed video, quid agat: (neque enim agit occultiſſime) proponit inania mihi nobilitatis [43], hoc eſt, hominum arrogantium nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles ſunt [44], quam adjuvant, quod noti ſunt. Simulat ſe eorum præſidio confidere, cum interea aliud quiddam jam diu machinetur [45].

Quam ſpem nunc habeat in manibus, & quid moliatur, breviter jam, Judices, exponam. Sed prius, ut ab initio res ab eo conſtituta ſit, quaſo, cognoſcite. Ut primum e provincia rediit, redemptio eſt hujus judicii facta [46] grandi pecunia. Ea manſit in conditione, atque pacto [47] uſque ad eum

44 *Nobiles ſunt*] Nobiles ſemper ad bonam pene partem pertinent. Notus autem maxime inclinat ad malum, quemadmudum in Cæciliana, *Mulier non ſolum nobilis, ſed etiam nota*. Anonymus.

45 *Aliud quiddam diu machinetur*] Dilationem accuſationis, & corruptionem judicii. *Aſconius*.

46 *Redemptio eſt hujus judicii facta*] Sic quidam accipiunt, quaſi hoc dicat Cicero, corrupti ſunt iſti judices. Non hoc dicit, ſed ait artifices quoſdam corrumpendorum judicum pactos eſſe cum Verre, & redemiſſe ſemel omnem procurationem judicii corrumpendi ſuo periculo, abſolutioniſque præſtandæ. *Idem*. Translatum a redemptionibus operis faciendi. Nam qui certo pretio opus aliquod faciendum ſuo periculo conduxit, *redemptor* dicitur: & qui locat, *venditor*. Opus vero ipſum, *redemptoris bona*. Et contumelioſe ducta ſimilitudu ab operariis & fabris, qui vulgo ſuas operas locant, quaſi hi quoque artem corrumpendorum judiciorum vulgo, mercede propoſita, exercerent. *Hotomanus*.

47 *Ea manſit in conditione atque pacto*] Hic eſt ſenſus, de pacto, inquit, & promiſſione corrumpendorum judicum non eſt receſſum. Sed poſtquam rejecti ſunt judices, diſplicuit totum negotium redemptoribus, & reſilierunt a conditione ac pacto. *Aſcon*.

eum finem, dum judices rejecti ſunt. Poſteaquam rejectio judicum facta eſt: quod & in ſortitione iſtius ſpem [48] fortuna populi Romani, & in rejiciendis judicibus mea diligentia iſtorum impudentiam vicerat: renuntiata eſt tota conditio [49]. Præclare ſe res habebat. Libelli nominum veſtrorum [50], conſiliique hujus, in manibus erant omnium: nulla nota, nullus color, nullæ ſordes [51] videbantur his ſententiis allini poſſe: cum iſte repente ex alacri atque læto [52], ſic erat humilis atque demiſſus, ut non modo populo Romano, ſed etiam ſibi ipſe condemnatus videretur. Ecce autem [53] repen-

48 *Quod & in ſortitione iſtius ſpem.*] Nam judices ſemper ſortiebantur, & ſortitione facta non omnes judicabanr, ſed electio fiebat, & ejiciebantur ab utraque parte uſque ad certum numerum imparem. Hoc ergo dixit: quod ut ex ſorte veri judices venirent, fortuna fecit populi Romani: in rejectione vero ut ſeveri non rejicerentur, mea induſtria. Per decurias erat ſenatus diviſus, unam decuriam populus Romanus dabat, ut ex hac judices rejicerentur. Ergo fortuna quidem populi Romani fecit, ut ea decuria daretur a populo Romano, quæ paucos habuit malos: mea autem diligentia fecit, ut meliores eligerentur. *Anonymus.*

49 *Renuntiata eſt tota conductio*] Renuntiatio dicitur recuſatio ejus rei, quæ in pactum & promiſſionem venerat. *Aſcon.*

50 *Libelli nominum veſtrorum*] Moris erat, celebrata judicum rejectione, & haberi in officio prætoris, & in arca reponi nomina judicum ſelectorum. Rejectio autem idcirco dicitur, quia, cum multi judices in conſilio cum prætore ſuo judicaturi eſſent, qui quæſitor fuiſſet in publica cauſa, verbi gratia repetundarum, ambitus, majeſtatis, neceſſe fuerat eos primum de decuria ſenatoria conſcribi, cum ſenatus judicaret, deinde in urnam ſortito mitti, ut de pluribus neceſſarius numerus confici poſſet: tertio, id eſt poſt urnam, permitti accuſatori ac reo, ut ea illo numero rejiciant, quos putaverint ſibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. Solet autem ex moribus ac fama judicum illorum, quos aut rejiciebant, aut retinebant, voluntatis conjecturam facere populus, quis cauſæ ſuæ confidere, quis corrumpere judices vellet. Rejectione celebrata, in eorum locum, qui rejecti fuerant, ſubſortiebatur prætor alios, quibus ille judicum legitimus numerus compleretur. Prima enim ſortitio dicebatur. His perfectis, jurabant in leges judices, ut obſtricti religione judicarent. Cum juraſſent omnes præter ipſum prætorem, nomina eorum libellis, ut ſupra diximus, continebantur, & ubique habebantur, ne pro ſelectis judicibus, ut fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſime judicarent, itaque ad prætoris tribunal conſiderent, ut judicaturi cum prætore ſuo. *Id.*

51 *Nulla nota, nullus color, nullæ ſordes*] Etſi hæc Cicero, quia contra Hortenſium pro-ſunt, ſæpiſſime repetat: tamen, in qua cauſa, & a quo, & quo modo hæc facta ſint, meminimus in Divinatione narraſſe. Illud factum tamen animadvertendum, quod allini ſordes non tabulis, ſed ſententiis, figurate dixit. *Idem.*

52 *Ex alacri, atque læto*] Alacris, ſive alacer, (utrumque enim dicimus) dicitur is qui intentus eſt ſenſibus univerſis: quod eſt indicium erecti animi, atque ſublimis. Nam e contrario *lacer* dicitur amputatis a corpore ſenſuum membris, hoc eſt auribus, oculiſve, quæ ſignificatio ad animum ſæpe transfertur: ut enim plerumque afflicto animo ſenſibus non utimur erectis, ſic alacer dicitur is, cui omnes ſenſus in loco quiſque ſuo vegeti ſunt & intenti. *Læti* vero, qui vultu indicant adeſſe animum ſincerum ſenſibus ſuis. Qua re cognita, illud quoque intelligitur, aliud eſſe alacrem, aliud lætum. Sunt, qui alacrem feſtinantem, & properum dici putant, quaſi alis acrem. *Idem.*

53 *Ecce autem*] Proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improviſis. Quod cum cura Virgilius & legit, & tranſtulit, ut, *Ecce autem gemini a Tenedo.* Idem.

Digitized by Google

pente , his diebus paucis , comitiis conſularibus [54] factis , eadem illa vetera conſilia [55] pecunia majore repetuntur , eædemque veſtræ famæ fortuniſque omnium inſidiæ per eoſdem [56] homines comparantur . Quæ res primo , Judices , pertenui nobis argumento indicioque pateſacta eſt : poſt , aperto ſuſpicionis introitu , ad omnia intima iſtorum conſilia ſine ullo errore pervenimus .

VII. Nam ut Hortenſius conſul deſignatus , domum reducebatur e campo , cum maxima frequentia , a multitudine [57] : fit obviam caſu ei multitudini C. Curio ; quem ego [58] hominem honoris potius , quam contumeliæ cauſa nominatum volo . Etenim ea dicam , quæ ille , ſi commemorari noluiſſet , non tanto in conventu , tam aperte , palamque dixiſſet [59] . Quæ tamen a me pedetentim cauteque dicentur ; ut & amicitiæ noſtræ , & dignitatis illius habita ratio eſſe intelligatur .

Videt ad ipſum fornicem Fabianum [60] in turba Verrem . Appellat hominem , & ei voce maxima gratulatur : ipſi Hortenſio , qui conſul erat factus , propinquis , neceſſariiſque ejus , qui tum aderant , verbum nullum facit : cum hoc conſiſtit , hunc amplexatur , hunc jubet ſine cura eſſe . *Renuntio* , inquit , *tibi te hodiernis comitiis eſſe abſolutum* . Quod cum tam multi homines honeſtiſſimi audiſſent , ſtatim ad me defertur : immo vero , ut quiſque me viderat , narrabat . Aliis illud indignum , aliis ridiculum videbatur . Ridiculum iis , qui iſtius cauſam in teſtium fide , in criminum ratione , in judicum poteſtate , non in comitiis conſularibus , poſitam arbitrabantur : indignum iis , qui altius perſpiciebant , & hanc gratulationem

ad

54 *Comitiis conſularibus*] Sunt etiam ædilitia , & prætoria , & tribunitia comitia . *Idem* .

55 *Eadem illa vetero conſilia*] Corrumpendi judicii . *Idem* .

56 *Per eoſdem*] Per ſupra dictos redemptores conductoreſque facinoris iſtius . *Idem* .

57 *A multitudine*] Rectius fortaſſe , *ac multitudine* . Hotoman.

58 C. *Curio , quem ego*] Quæri ſolet , cur hoc de Hortenſio , cur de aliis non dicat , quia nemo ſolebat precari veniam apud veteres de eorum compellatione nuda , quos negotium tangeret . Curionem autem patrem dicit . *Aſcon.*

59 *Tam aperte , palamque dixiſſet*] *Aperte* , ad verba pertinet non obſcura : *palam* , ad præſentium multitudinem , & qualitatem frequentis loci . *Idem* .

60 *Ad ipſum fornicem Fabianum*] Fornix Fabianus arcus eſt juxta regiam , in ſacra via , a Fabio cenſore constructus , qui a devictis Allobrogibus Allobrox cognominatus eſt , ibique ſtatua ejus poſita propterea eſt . *Idem* .

ad judicium corrumpendum ſpectare arbitrabantur. Etenim ſic ratiocinabantur, ſic honeſtiſſimi homines inter ſe, & mecum loquebantur: aperte jam, ac perſpicue nulla [61] eſſe judicia. Qui reus pridie jam ipſe ſe condemnatum putabat, is, poſteaquam defenſor ejus conſul eſt factus, abſolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, [62], omnes publicæ privatæque literæ Romæ ſunt, nihilne id valebit? Nihil, invito conſule deſignato. Quid? judices non crimina, non teſtes, non exiſtimationem populi Romani ſequentur? Non. Omnia in unius poteſtate [63] ac moderatione vertentur.

VIII. Vere loquar, Judices: vehementer me hæc res commovebat. Optimus enim quiſque ita loquebatur: Iſte quidem tibi eripietur: ſed nos non tenebimus judicia [64] diutius. Etenim quis poterit, Verre abſoluto, de transferendis [65] judiciis recuſare? Erat omnibus moleſtum: neque eos tam iſtius hominis perditi [66] ſubita lætitia, quam hominis ampliſſimi [67] nova gratulatio commovebat. Cupiebam diſſimulare me id moleſte ferre. Cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare. Ecce autem illis ipſis diebus [68], cum prætores deſignati ſortirentur, & M. Metello obtigiſſet, ut is de pecuniis repetundis quæreret [69]; nuntiatur mihi, tantam iſti gratulationem eſſe factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori ſuæ nuntiarent. Sane ne hæc quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantopere in hac ſorte metuendum mihi eſſet, intelligebam. Unum illud ex hominibus

61 *Aperte jam, ac perſpicue nulla*] Non ex ſua perſona hoc dicit Tullius, nam eſſet offenſum. *Idem*.

62 *Quod tota Sicilia, omnes Siculi, omnes negotiatores*] Ε'πεξήγησις: ut, quidquid ſubjectum eſt, intelligatur ejus eſſe, quod dixit, tota Sicilia. *Idem*.

63 *In unius poteſtate*] Hortenſii ſcilicet. *Idem*.

64 *Non tenebimus judicia*] Finxit ſenatores dicere, *Non tenebimus judicia*, mollius ſcilicet, quam ſi populares fingeret dicentes, *Auferemus a ſenatu judicia*. Idem.

65 *Transferendis judiciis*] Ad equites. *Anonym.*

66 *Iſtius perditi*] Verris. *Aſcon.*

67 *Hominis ampliſſimi*] C. Curionis. *Idem*.

68 *His diebus paucis*, (Vulgata, *illis ipſis diebus*) *cum prætores deſignati ſortirentur*] Accuſatio cœpta eſt Nonis Auguſti; & comitia conſularia fuerunt VI. Kal. Auguſti. Nec multo poſt ſortitio prætorum fuit, celebratis eorundem comitiis. *Idem*.

69 *Et M. Metello obtigiſſet, ut is de pecuniis repetundis*] Sorte obveniebat unicuique prætori. Hic ergo M. Metellus amicus Verris ſucceſſurus Glabrioni fuerat. *Idem*.

Digitized by Google

nibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiſcos complures [70] cum pecunia Sicilienſi, a quodam ſenatore [71] ad equitem Romanum [72] eſſe translatos, ex his quaſi decem fiſcos ad ſenatorem illnm relictos eſſe, comitiornm meorum nomine [73]: diviſores omnium tribuum [74] noctu ad iſtum vocatos. Ex quibus quidam, qui ſe omnia mea cauſa facere debere [75] arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit. Demonſtrat, qua iſta oratione uſus eſſet: commemoraſſe iſtum, quam liberaliter eos tractaſſet etiam antea, cum ipſe præturam petiſſet [76], & proximis conſularibus, prætoriiſque comitiis: deinde continuo eſſe pollicitum quantam vellent pecuniam, ſi me ædilitate dejeciſſent. Hic alios negaſſe audere: alios reſpondiſſe, non putare id perfici poſſe: inventum tamen eſſe fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia [77], ex opti-

70 *Fiſcos complures*] Sportæ, ſportulæ, ſportellæ, nummum ſunt receptacula: & ſacci, ſacculi, ſaccelli, & crumenæ, & velleræ, & ſcorteæ, & manticæ, & marſupia. Ita fiſci, fiſcinæ, fiſcellæ, ſpartea ſunt utenſilia ad majoris ſummæ pecunias capiendas. Unde quia major ſumma eſt pecuniæ publicæ, quam privatæ, ut pro ſenſu privato loculos & arcam & ſaccellos dicimus, ſic pro publico theſauro ærarii dicitur fiſcus. *Idem*.

71 *A quodam ſenatore ad equitem Romanum*] Horum nomina quidam inepte quæruut; quaſi certum ſit, quod dicitur, & non de induſtria fingatur a Tullio ad iovidiam adverſariorum, & ſui defenſionem, quia cogitur novo modo cauſam agere horis brevioribus, quam mos eſt accuſatoribus; itaque ſuſpicantur ſenatorem alii Craſſum, alii Hortenſium. *Idem*.

72 *Equitem Rom.*] Alii neminem proferunt, alii Publicium quendam, temporibus illis in dividenda pecunia populo famoſiſſimum. *Pecunia Sicilienſis* eſt ex Siciliæ prædationibus capta. *Idem*.

73 *Comitiorum meorum nomine*] Ut ego ædilitate dejicerer, quam petebam. Poſt conſularia enim, & prætoria comitia, ædilitia ſequebautur. *Comitiorum autem meorum nomine* addidit, ut oſtenderet, excepta hac pecunia, totam ad corruptiooem judicii deſtinatam eſſe. *Idem*.

74 *Diviſores omnium tribuum*] Utrum legitimos habent omnes tribus diviſores ſuos, quos Plautus magiſtros curiarum in Aulularia vocat his verbis:

Nam noſter, noſtræ qui eſt magiſter curiæ,
Dividere argenti nummos dixit in viros:

An *diviſores* criminis nomen eſt? ſed ſi hoc eſſet, non ſibi unum ex iis *earum* eſſe dixiſſet. *Idem*.

75 *Qui ſe omnia mea cauſa debere arbitrabantur*] Locutio pro plena habetur: ſed ſi quæras, quod integrum eſt, deeſt, *facere*, ut ſit, *omnia facere*. Et bene *omnia* protulit, ut hæc proditio ſecreto actæ rei propter amicitiam videatur eſſe ſuſcepra. *Idem*.

76 *Cum ipſe præturam petiſſet*] Oſtendit Verrem non gratis factum fuiſſe prætorem urbanum, & alterum, Metellum ſcilicet, prætorem pecunia Verris ſimiliter meruiſſe præturam. *Idem*.

77 *Q. Verrem, Romilia*] *Q. Verrem* nomen eſt proprium, *Romilia* nomen eſt tribus, ablativi caſus, ut ſit, ex Romilia. Tribus enim urbanæ ruſticæque omnes xxxv. numerantur: ex quibus aliquam neceſſe eſt, cujuſque ordinis fuerit civis Romanus, obtineat. Moris autem fuit, ut cum aliquis civis Romanus oſtendendus eſſet, ſignificaretur aut a prænomine ſuo, aut a nomine, aut a cognomine, aut a cognatione, aut a tribu in qua cenſeretur, aut a curia, aut a cenſu, ut, ſi erat ſenator, equeſve Romanus. Sic alibi ait *L. Claudium Palatina*. Idem.

ptima [78] diviſorum diſciplina, patris iſtius diſcipulum [79] atque amicum, qui H-S quingentis millibus depoſitis, id ſe perfecturum polliceretur, & fuiſſe tamen nonnullos, qui ſe una facturos eſſe dicerent. Quæ cum ita eſſent, ſane benevolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat.

IX. Sollicitabar rebus maximis uno, atque eo perexiguo tempore. Urgebant comitia [80]: & in his ipſis oppugnabar grandi pecunia. Inſtabat judicium: ei quoque negotio fiſci Siculienſes minabantur. Agere, quæ ad judicium pertinebant, libere [81], comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo ſervire propter judicium, non licebat. Minari denique diviſoribus ratio non erat [82], propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio diſtrictum atque obligatum [83] futurum.

Atque hoc ipſo tempore Siculis denuntiatum eſſe audio, primum ab Hortenſio, domum ad illum ut venirent: Siculos ſane in eo liberos fuiſſe, qui, quamobrem arceſſerentur [84], cum intelligerent, non veniſſe. Interea comitia noſtra, quorum iſte ſe, ut cæterorum hoc anno [85] comitiorum dominum eſſe arbitrabatur, haberi cœpta ſunt. Curſare iſte homo potens, cum filio blando & gratioſo [86], circum tribus: pater-

78 *Ex optima*] Ironia eſt. *Idem.*

79 *Patris iſtius diſcipulum*] Tanquam diviſorum magiſtri. *Idem.*

Iſtius] Verris ſcilicet. *Idem.*

80 *Urgebant comitia: inſtabat judicium: fiſci minabantur*] Exquiſite dictum. Hæ ſunt res maximæ. *Idem.*

81 *Agere, quod ad judicium pertinebat, libere*] Vel occupatione in petendo honore: vel quia accuſatio libertatem & minas exigat, petitio blandimenta & preces. *Idem.*

82 *Minari denique diviſoribus, ratio non erat*] Cur enim minarer, inquit, corruptoribus, vel diviſoribus, quos accuſatione Verris impeditus accuſare non poſſem, id ipſumque illi callidi homines intelligerent? *Idem.*

83 *Diſtrictum, atque obligatum*] *Diſtrictus* poteſt & ſine vinculis in diverſum manu ducentium ferri; *obligatus* etiam nodis vinculorum in loco intelligitur. Plus eſt ergo obligatum eſſe, quam diſtrictum. *Idem.*

84 *Qui, quamobrem arceſſerentur*] Bene interpoſuit hæc ad cauſam non veniendi: Nam ſine hac ad deſignatum Conſulem Siculos non veniſſe, contumaciæ videretur. Sane & hic, & in primo capite Verrinarum animadvertitur inſequens locutio, ſimiliſque ſolœciſmi; ſi quidem, *non veniſſe*, legeris: nam ſi, *non veniſſent*, legeris, error non erit. *Idem.* Recte Aſconius oſtendit, ſi *non veniſſe* legatur, ſolœciſmi ſimilem & inconſequentem eſſe locutionem. Sed ſic Ciceronem ſcripſiſſe, ut libri habent, vix mihi perſuaſerim. Si *qui* tollas, quod irrepſit, nullum ἀκαταλληλότης hic quemquam offendet. Scripſit Cicero, ut vidit J. Fr. Gronovius in Obſervationibus; *Siculos ſane in eo liberos fuiſſe, quamobrem arceſſerentur tum intelligerent, non veniſſe.* Fuit inveterata menda, quæ Aſconii tempeſtate jam hunc locum inquinarat. *Grævius.*

85 *Cæterorum hoc anno*] Criminoſe, ut ſupra diximus, in Hortenſium, Metelloſque. *Aſc.*

86 *Cum filio blando, & gratioſo*] Fœminis, ac maxime meretricibus blanditiæ conveniunt: gratia vero quæ poteſt in adoleſcentibus eſſe ſine infamia? gratiam enim amicorum copiam modo dicit. *Idem.*

nos amicos, hoc eſt, diviſores, appellare [87] omnes, & convenire [88]. Quod cum eſſet intellectum & animadverſum [89]: fecit animo libentiſſimo populus Romanus, ut, cujus divitiæ [90] me de fide deducere non potuiſſent, ne ejuſdem pecuniis de honore dejicerer.

Poſteaquam illa petitionis magna cura liberatus ſum, animo cœpi multo magis vacuo ac ſoluto, nihil aliud, niſi de judicio, agere & cogitare. Reperio, Judices, hæc ab iſtis conſilia inita & conſtituta, ut, quacunque opus eſſet ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem cauſa diceretur. In eo eſſe hæc commoda: primum M. Metellum, amiciſſimum: deinde Hortenſium conſulem non ſolum, ſed etiam Q. Metellum [91], qui quam iſti ſit amicus, attendite. Dedit enim prærogativam ſuæ voluntatis ejuſmodi [92], ut iſti pro prærogativis eam reddidiſſe videatur.

An me taciturum [93] tantis de rebus exiſtimaviſtis? & in tanto reipublicæ, exiſtimationiſque meæ periculo, cuiquam conſulturum potius, quam officio & dignitati meæ? Arceſſit alter

conſul

87 *Appellare*] Quaſi familiares. *Idem*.

88 *Et convenire*] Quaſi de promiſſorum debito. *Idem*.

89 *Intellectum & animadverſum*] Intelligitur aliquid argumentis: animadvertitur ſenſibus præſenti animo utentibus: plerumque enim animadvertimus rem aliquam oculis, aut quovis ſenſu corporis ſine animi intentione: ergo plus eſt animadverſum, quam intellectum. An ab aliis intellectum, ab aliis animadverſum, intelligi poſſit? quod ſi eſt, rurſus plus erit quam intelligere, animadvertere. *Idem*.

90 *Ut cujus divitiæ*] Magna emphaſi divitias dixit; & ſignificat breviter, etiam ſibi præmia prævaricationis oblata, ſed fruſtra. *Idem*.

91 *Sed etiam Q. Metellum*] Subaudi, conſulem; & ne error ſit in nominibus, tenere vos oportet, tres Metellos eſſe, unum conſulem cum Hortenſio, alterum in urbe quæſitorem de pecuniis repetundis, tertium Siciliæ prætorem. *Idem*.

92 *Dedit enim prærogativam ſuæ voluntatis ejuſmodi*] Dilogia dicitur figura, cum ambiguum dictum duas res ſignificat. Nam *prærogativa*, præter (inſſ. *propter*) juſtum integrumque beneficium, aut dictum, aut factum aliquid ſignificat liberalius ab eo, qui nobis bene facturus eſt; & rurſus *prærogativæ* ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante jure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino de iiſdem candidatis comitia fieri: quorum tribus *primæ prærogativæ* dicebantur, quod primo rogarentur, quos vellent conſules fieri: *ſecundæ*, jure vocatæ, quod in his, ſequente populo, ut ſæpe contigit, prærogativarum voluntatem, jure omnia complerentur. Hoc igitur dicit Cicero, Metellum vocando ad ſe Siculos, & eos minis deterrendo ab accuſatione Verris, prope omne beneficium corruptarum a ſe tribuum Verris pecunia perſolviſſe. Vult enim: illum Verris pecunia conſulem factum intelligi. *Idem*.

93 *An me taciturum*] Eſt hic epitherapeuſis: ubi non emendatio dicti atrociſſimi, ſed confirmatio ponitur recte dixiſſe, cauſa ſubjecta cum quadam acrimonia. *Idem*.

Digitized by Google

conſul deſignatus Siculos [94]: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus eſſet prætor in Sicilia. Cum iis ita loquitur: Se conſulem eſſe: fratrem ſuum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum eſſe quæſiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri poſſit, multis rationibus eſſe proviſum [95].

X. Quid eſt, quæſo, Metelle, judicium corrumpere, ſi hoc non eſt? Teſtes, præſertim Siculos, timidos homines & afflictos, non ſolum auctoritate deterrere, ſed etiam conſulari metu, & duorum prætorum poteſtate? Quid faceres pro homine innocente & propinquo, cum propter hominem perditiſſimum atque alieniſſimum de officio ac dignitate decedis: & committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum eſſe videatur? Nam hoc Verrem dicere ajebant, te non fato, ut cæteros ex veſtra familia [96], ſed opera ſua, conſulem factum. Duo igitur conſules [97] & quæſitor [98] erunt ex illius voluntate. Non ſolum effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem [99], nimium ſervientem populi exiſtimationi, M'. Glabrionem. Accedet nobis etiam illud: judex eſt M. Cæſonius [100], collega noſtri accuſatoris, homo in rebus judicandis ſpectatus & cognitus: quem minime expediat eſſe in eo conſilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cum judex in Juniano conſilio [1] fuiſ-

94 *Arceſſit alter conſul deſignatus Siculos*] Hæc eſt prærogativa, quam Metellus Verri pro prærogarivis reddidit: nam hujus rei fuerat dilata narratio. *Idem*.

95 *Proviſum*] Quomodo, ſi comitiorum ſors atque fortuna eſt? Sed vult totum pecunia Sicilienſi, hoc eſt corruptis a Verre tribubus, eſſe confectum. *Idem*.

96 *Te non fato, ut cæteros ex veſtra familia*] Dictum facete & contumelioſe in Metellos. Antiquum Nævii eſt, *Fato Metelli Romæ fiunt conſules*: cui tunc Metellus conſul iratus verſu reſponderat ſenario hypercatalecto, qui & Saturnius dicitur: *Dabunt malum Metelli Nævio poetæ*: de qua parodia ſubtiliter Cicero dixit, *te non fato, ut cæteros ex veſtra familia*. Idem.

97 *Duo igitur conſules*] Q. Hortenſius, Q. Metellus. *Idem*.

98 *Quæſitor*] Prætor de pecuniis repetundis quæſtionem exercens: nam proprie quæſitores dicuntur criminalium quæſtionum, ut Virgilius, *Quæſitor Minos urnam movet*. Idem.

Quæſitor] M. Metellus. *Idem*.

99 *Nimium diligentem*] Hæc eſt artificioſa laudatio judicis ſine ſuſpicione aſſentationis, & tamen efficax ad benevolentiam: qui autem diligentem vituperare non poterat, pro crimine addidit *nimium*. Terent. *Ne quid nimis*. Idem.

100 *M. Cæſonius*] Deſignatus ædilis cum Tullio, & ideo non judicaturus, quia & ædilis & judicis partes ſuſtinere non poterat uno tempore. Ut autem ſagacem integritatem ejus oſtenderet, non dixit, *Quod corrumpamus*, ſed *conemur corrumpere*, & non aperta & plana corruptione, ſed aliqua, id eſt, vel exigua. *Idem*.

1 *Juniano conſilio*] Junius quæſitor fuit in Cluen-

fuiſſet, turpiſſimum illud facinus non ſolum graviter tulit, ſed etiam in medium protulit. Hunc judicem ex Kal. Januar. non habebimus [2]. Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos ſeveriſſimos atque integerrimos judices, quod tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex triſtis & integer, magiſtratum ineat neceſſe eſt Nonis Decembr. [3] M. Crepereius ex acerrima illa equeſtri familia [4] & diſciplina: L. Caſſius ex familia tum ad cæteras res [5], tum ad judicandum ſeveriſſima: Cn. Tremellius, homo ſumma religione & diligentia: tres hi, homines veteres [6], tribuni militares [7] ſunt deſignati. Ex Kal. Januar. non judicabunt. Subſortiemur etiam [8] in M. Metelli locum, quoniam is huic ipſi quæſtioni præfuturus eſt. Ita ſecundum Kalend. Januar. & prætore, & prope toto conſilio commutato, magnas accuſatoris minas, magnam-

Cluentii cauſa Verre prætore, in qua cum Oppianicus damnatus eſſet, deſenſor Oppianici tribunus plebis Quintius, rem in invidiam addixit, cum diceret pecuniam in judicio fuiſſe verſatam: & cum incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit. Hic ergo Cæſonius, damnatis aliis judicibus, non modo innocens pronuntiatus eſt, ſed etiam ex iis fuit, qui illa crimina Staleni, & Bulbi, & Guttæ, & cæterorum judicum detexerunt, cum Verres quoque turbatus ſubjectos judices eſſe diceret, & interpolatos libellos ſortitionis judicum, quos libellus ipſe obſignaverat. *Idem*.

2 *Hunc judicem ex Kal. Jan. non habebimus*] Locus animadverſione dignus: ex quo illud intelligitur quod ſæpe dixi, non licuiſſe & magiſtratus & judicis partes uno tempore ſuſtinere. Etiam illud: multa in orationibus dicere Ciceronem ad tempus, non ad veritatem. Nam & Cæſonium hoc loco & Cornificium paulo infra ſpectatos & integros appellat: cum in prima epiſt. ad Atticum utrumque ut conſulatu, quem petebant, indigniſſimum, acriter perſtringat. *Hotomanus*.

3 *Magiſtratum ineat neceſſe eſt Nonis Decembribus*] Eo die tribunus plebis futurus. *Aſconius*.

4 *Ex acerrima equeſtri illa familia*] Novo modo laudem ab ignobilitate quæſivit, more ſuo laudans equites Romanos, & maxime quia, cum judicarent, ſine infamia ſe geſſerunt. *Idem*.

5 *Caſſius cum ad cæteras res*] Inde ſunt leges Caſſiæ tabellariæ de ſuffragiis libere ferendis non voce, ſed tabula: ille ipſe Caſſius, qui cognoſcendis criminalibus cauſis in primis quærendum eſſe dicebat, *Cui bono*. Idem.

6 *Homines veteres*] Graves, & ſeveri; & vide figurate ſingulis additam laudem ex ore adverſarii, veluti oſtendentis, cur ſibi iſti omnes diſpliceant. *Idem*.

7 *Tribuni militares*] Tribunorum militarium duo ſunt genera: primum eorum, qui ruſuli dicuntur; hi in exercitu creari ſolent: alii ſunt comitiati, qui Romæ comitiis deſignantur.

8 *Subſortiemur etiam*] Mire oſtendit ſecuritatem rei, tanquam ipſe ſit omnia facturus. *Idem*. Non ſubſortiebantur conſules, ſed prætor urbis, una cum judice quæſtionis. Itaque hæc dicuntur ex perſona Metelli, non ut conſulis, ſed ut amici Verris, ad ſpem omnem Siculis tollendam: quaſi omnia in eorum manu ſint. *Subſortitio* vero in eorum fiebat locum, qui vel ob rejectionem, vel aliam ob cauſam, ut quia magiſtratus eſſent, in conſilio intereſſe non poterant. *Grævius*.

Digitized by Google

magnamque judicii expectationem ad noſtrum arbitrium libidinemque eludemus.

Nonæ ſunt hodie Sextiles [9]. Hora nona convenire cœpiſtis. Hunc diem jam ne numerant quidem. Decem dies ſunt ante ludos votivos [10], quos Cn. Pompejus facturus eſt. Hi ludi dies quindecim auferent. Deinde continuo Romani conſequentur [11]. Ita prope XL. diebus interpoſitis, tum denique ſe ad ea, quæ a nobis dicta erunt, reſponſuros eſſe arbitrantur: deinde ſe ducturos [12], & dicendo [13], & excuſando [14], facile ad ludos Victoriæ [15]. Cum his plebejos eſſe conjunctos: ſecundum quos aut nulli [16], aut pauci dies ad agendum futuri ſunt. Ita defeſſa ac refrigerata accuſatione, rem integram ad M. Metellum prætorem eſſe venturam. Quem ego hominem [17], ſi ejus fidei diffiſus eſſem, judicem non retinuiſſem. Nunc tamen eo animo ſum, ut eo judice, quam prætore, hanc rem tranſigi malim: & jurato ſuam [18], quam injurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, Judices, jam vos conſulo, quid mihi facien-

9 *Nonæ Sextiles*] Sextiles, Auguſtæ; Quintiles, Juliæ: nondum enim nomina de Imperatoribus ſumpſerant: propter quam mutationem nominum Virgilius ait,

Et incipient magni procedere menſes.

Hac tota argumentatione ſignificat Cicero bis accuſare ſe non poſſe, ſi accuſandi conſuetudinem ſervare voluerit, non ſervire brevitati. *Aſconius.*

10 *Ludos votivos*] Hos Pompejus voverat, ſi Sertorium ſuperaſſet. *Idem.*

11 *Deinde continuo Romani conſequentur*] Romani ludi ſub regibus inſtituti ſunt, magnique appellati, quod magnis impenſis dati ſunt: tunc enim primum ludis impenſa ſunt ducenta millia nummum. Alii ideo magnos ludos dictos putant, quod Conſo, conſiliorum ſecretorum deo, id eſt, Neptuno latiſcum regi & rerum conditarum, & diis magnis, id eſt, laribus urbis Romæ, dati ſunt: quibus ajunt raptas Sabinas eſſe, ut videatur propter hoc dicere Virgilius, *Magnis Circenſibus actis.* Nam & *Magni*, & *Circenſes* iidem ſunt. *Idem.*

12 *Deinde ſe ducturos*] Dilaturos, moram facturos. *Idem.*

13 *Dicendo*] Longa oratione. *Idem.*

14 *Excuſando*] Cur interdum non dicant: admittebantur enim excuſationes multæ etiam pro reo, aut occupationis alicujus, aut malæ valetudinis. *Idem.*

15 *Ad ludos Victoriæ*] Hos Sylla inſtituit bello civili victor. *Idem.*

16 *Secundum quos*] Plebejos ludos, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in Aventinum. *Idem.*

17 *Quem ego hominem*] M. Metellum ſcilicet: in cujus locum ſubſortiendum judicem, ex perſona Verris ſupra dixerat: qui prætor futurus ſit ex Kal. Jan. qui nunc in judicum numero eſt. *Idem.*

18 *Malim, & jurato ſuam*] Cum judex ſit Metellus, tabellam judiciariam juratus accipiet: cum prætor fuerit, & non jurabit, quia non eſt moris, & in poteſtate habebit tabellas omnium judicum. *Idem.*

Et jurato ſuam] Neque enim qui judex quæſtionis erat, jurabat, quippe qui ſententiam ipſe non ferret, ſed eorum, qui ipſi in concilio aſſidebant, tantummodo pronuntiaret. Jurabat autem urbis prætor, qui judices legebat de quæſtione ſententiam laturos, ut apparet ex orat. pro Cluent. *Hot.*

Digitized by Google

ciendum putetis. Id enim conſilii mihi profecto taciti dabitis [19], quod egomet mihi neceſſario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore [20], mei laboris, induſtriæ, diligentiæque capiam fructum: & ex accuſatione perficiam, ut nemo [21] unquam poſt hominum memoriam paratior, vigilantior, compoſitior ad judicium veniſſe videatur. Sed in hac laude induſtriæ meæ, reus ne elabatur, ſummum periculum eſt. Quid eſt igitur, quod fieri poſſit? non obſcurum, opinor, neque abſconditum. Fructum iſtum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reſervemus [22], nunc hominem tabulis, teſtibus, privatis publiciſque literis, auctoritatibuſque [23] accuſemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortenſi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac cauſa contendere putarem: ego quoque in accuſando, atque in explicandis criminibus, operam conſumerem. Nunc, quoniam pugnare contra me inſtituiſti, non tam ex tua natura, quam ex iſtius tempore & cauſa [24], malitioſe; neceſſe eſt iſtiuſmodi rationi aliquo conſilio obſiſtere. Tua ratio eſt, ut ſecundum binos ludos [25] mihi reſpondere incipias: mea, ut ante primos ludos comperendinem [26]. Ita fiet, ut tua iſta ratio exiſtimetur aſtuta [27]: meum hoc conſilium, neceſſarium.

XII. Verum illud, quod inſtitueram dicere, mihi rem tecum eſſe, hujuſmodi eſt. Ego, cum hanc cauſam Siculorum rogatu recepiſſem, idque mihi amplum & præclarum exiſtimaſſem, eos velle meæ fidei diligentiæque periculum facere,

qui

19 *Id enim conſilii mihi profecto taciti dabitis*] Sermocinatio iſta non decet judicum gravitatem: ideo, *taciti*, dixit: ſic agit autem, ut oſtendat ſe non debere horis legitimis abuti ad bis accuſandum Verrem, cum poſſit pro una actione teſtimoniis uti tantum. *Aſcon.*

20 *Meo legitimo tempore*] Viginti diebus; hi enim dabantur ad accuſandum legitimi, totidemque defenſori ad reſpondendum. Aſcon. Verr. 3. *Hotoman.*

21 *Perficiam ut nemo*] Nunc illud eſt quod poſtea dicet: *Et ne aliter quam ego velim meum laudet ingenium.* Aſcon.

22 *In alia tempora reſervemus*] In ſecundam actionem. *Idem.*

23 *Auctoritatibus*] Confirmationibus eloquentiæ ſcilicet. *Idem.*

24 *Ex iſtius tempore, & cauſa*] Senſus eſt: non ingenii tui eſt, quod contra me malitioſe exis: ſed hoc ita expetit tempus hujus, hoc eſt periculum Verris, & mala cauſa, quam ſuſcepiſti. *Idem.*

25 *Secundum binos ludos*] Poſt binos ludos, votivos, ac Romanos. *Idem.*

26 *Ante primos ludos comperendinem*] Id eſt, me & te dixiſſe profitens, comperendinationis judicibus faciam poteſtatem. *Idem.*

27 *Aſtuta*] Urbana: etenim urbs ἄςυ dicitur. Terent. *An in aſtu venit?* Idem.

Digitized by Google

qui innocentiæ abſtinentiæque feciſſent : tum , ſuſcepto negotio , majus mihi quiddam propoſui , in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perſpicere poſſet . Nam illud mihi nequaquam dignum induſtria , conatuque meo videbatur , iſtum a me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari , niſi iſta tua intolerabilis potentia , & ea cupiditas [28] , qua per hoſce annos in quibuſdam judiciis [29] uſus es , etiam in iſtius hominis deſperati cauſa interponeretur . Nunc vero , quoniam hæc te omnis dominatio , regnumque judiciorum tantopere delectat : & ſunt homines , quos libidinis infamiæque ſuæ neque pudeat , neque tædeat ; qui , quaſi de induſtria, in odium offenſionemque populi Romani irruere videantur : hoc me profiteor ſuſcepiſſe ; magnum fortaſſe onus , & mihi periculoſum ; veruntamen dignum , in quo omnes nervos ætatis , induſtriæque meæ contenderem .

Quoniam totus ordo , paucorum improbitate & audacia premitur , & urgetur infamia judiciorum : profiteor huic generi hominum me inimicum , accuſatorem odioſum , aſſiduum [30] , acerbum adverſarium . Hoc mihi ſumo , hoc mihi depoſco , quod agam in magiſtratu , quod agam ex eo loco [31] , ex quo me populus Romanus ex Kal. Januar. ſecum agere de republica , ac de hominibus improbis voluit . Hoc munus ædilitatis [32] meæ populo Romano ampliſſimum pulcherrimumque polliceor . Moneo , prædico , ante denuntio : qui aut deponere [33] , aut recipere , aut accipere , aut polliceri , aut ſequeſtres , aut interpretes corrumpendi judicii ſolent eſſe , quique ad hanc rem aut potentiam , aut impudentiam ſuam profeſſi ſunt , abſtineant in hoc judicio manus animoſque ab hoc ſcelere nefario .

XIII. Erit tum conſul Hortenſius cum ſummo imperio & pote-

28 *Cupiditas*] Corruptionem judicum ſignificat . *Idem* .

29 *In quibuſdam judiciis*] Terentli Varronis : ubi diſcoloribus ceris uſus eſt , & ubi , ut ſupra diximus , eluſit nobiles pueros . *Id.*

30 *Aſſiduum*] Moleſtum , addictum . *Idem* .

31 *Ex eo loco*] De roſtris ſcilicet . *Idem* .

32 *Hoc munus ædilitatis*] Alluſit ad ambiguitatem muneris , & Verris nomen beſtiæ præferentis . *Idem* .

33 *Qui aut deponere , &c.*] *Deponitur* in ſequeſtri : *accipitur* ab eo , qui corrumpitur : *recipitur* , id eſt , promittitur ab eo , qui pro judicaturo ſpondet : *pollicetur* , qui apud ſe dicit aut præmium , aut ſententiæ poteſtatem eſſe : *ſequeſtres* ſunt , apud quos pecunia deponitur : *interpretes* , per quos inducitur pactio . *Idem* .

Digitized by Google

poteſtate : ego autem ædilis, hoc eſt, paulo amplius [34] quam privatus. Tamen hæc hujuſmodi res eſt, quam me acturum eſſe polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipſe conſul in hac cauſa præ me minus etiam, ſi fieri poſſit, quam privatus eſſe videatur. Omnia non modo commemorabuntur, ſed etiam, expoſitis certis rebus, agentur, quæ inter decem annos [35], poſteaquam judicia ad ſenatum tranſlata ſunt, in rebus judicandis nefarie flagitioſeque facta ſunt. Cognoſcet ex me populus Romanus, quid ſit, quamobrem, cum equeſter ordo judicaret, annos prope quinquaginta [36] continuos, nullo judice equite Romano [37] judicante, ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtituta ſit : Quid ſit, quod judiciis ad ſenatorium ordinem translatis, ſublataque populi Romani in unumquemque noſtrum poteſtate [38], Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S tricies [39] præ-

34 *Paulo amplius, quam privatus*] Nam ædilitas primus eſt magiſtratus curulis, iſque ad honoris amplioris gradum primus aſcenſus erat, & ex minoribus erat magiſtratibus, id eſt, ex iis qui minoribus auſpiciis creabantur : ſellam tamen curulem, & judicia, & antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum habebant. *Privatus* autem a Latinis ei qui cum imperio eſt, opponitur ; quaſi in publico, & jam in re publica, non privata verſanti. *Hotom.*

35 *Inter decem annos*] Recte dixit : hoc enim tempus, quo ſenatus judicat, victore Sylla ab ordine equitum transferente judicia. *Aſco.*

36 *Annos prope quinquaginta*] Tanto enim fere tempore equeſter ordo judicavit lege Sempronia. *Idem.*

37 *Nullo judice equite Romano, &c.*] Hotomanus invitis libris legit de conjectura Joannis Lucanii, caſu recto, *nulla, &c.* ſenſu egregio. *Gruter.* Vellem explicarent hæc verba, qui ea retinenda cenſent. Explicavit quidem Paulus Manutius, *nunquam, ullo equite Romano*. Sed non dura tantum hæc locutio eſt, ſed cælo Latino in hac notione inaudita. Attentius hunc locum inſpicienti plane hæc verba videntur ſuppoſititia, & neſcio unde irrepſiſſe. Indigna enim eſt Cicerone ταυτολογία. Cum *equeſter ordo judicaret* annos prope quinquaginta, *nullo judice equite Romano judicante, ne tenuiſſima*. Quid eſt *judice equite Romano judicante*, quam quod præcedentibus verbis dixit, *cum equeſter ordo judicaret?* Nam *judice equite Romano judicante* eſt, cum judicarit equeſter ordo. Iſta repetitio hic inanis eſt plane & inepta. Ne dicam & hoc durum eſſe *judice judicante*. Mihi igitur hæc verba *judice equite Romano judicante*, videntur eſſe interpretatio illorum, *cum equeſter ordo judicaret*, & ex margine inſulta eſſe male a mala manu. Si illa deleveris, nihil ſcabri ſupererit. Sin quis pertendat eſſe illa retinenda, quia in vetuſtis libris habentur, ſcribendum eſt ſane cum Lucanio, probante Hotomano & Grutero *nulla*, ſed pro *equite Romano judicante* legendum potius *equite res judicante*. Nam litera *R* ſæpe ſignificat *res*, æque ut *Romanus*, ut docuit Valerius Probus de notis Romanorum cap. 17. Hac locutione *res judicare* ſæpius in iſta oratione uſus eſt Cicero. Sed propter cauſas, quas paulo ante attuli, nullus dubito hæc verba tanquam ſpuria eſſe inducenda. Ciceronis autem manum eſſe, *Quamobrem, cum equeſter ordo judicaret, annos prope quinquaginta continuos, nulla, ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam conſtituta ſit*. Grævius.

38 *Sublata populi Romani poteſtate*] Scilicet ſublata provocatione ad populum, hoc eſt, ad tribunos plebis. *Aſcon.*

39 *Q. Calidius damnatus dixerit, minoris ſeſter-*

prætorium hominem honeſte non poſſe damnari: quid ſit, quod, P. Septimio ſenatore damnato, Q. Hortenſio prætore de pecuniis repetundis [40], lis æſtimata ſit [41] eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepiſſet: quod in C. Herennio, quod in C. Popilio, ſenatoribus, qui ambo peculatus damnati ſunt [42]: quod in M. Attilio; qui de majeſtate damnatus eſt, hoc planum factum eſt, eos pecuniam ob rem judicandam accepiſſe: quod inventi ſunt ſenatores, qui C. Verre prætore urbano [43] ſortiente, exirent in eum reum, quem [44] incognita cauſa condemnarent, [45]: quod inventus eſt ſenator [46], qui cum judex eſſet, in eodem judicio, & ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, & ab accuſatore, ut reum damnaret.

 Jam

ſeſtertium tricies honeſte, &c.] Q. Calidius, M. Calidii oratoris pater, ex prætura Hiſpanienſi accuſatus a Gallio, pro quo poſtea Cicero dixit, atque damnatus, cum ſenſiſſet judicibus pecuniam contra ſe datam, in eos judices, qui parvo pretio corrupti ſe damnaverant, exclamavit: Vel idoneum, inquit, mercedem pro meo capite paciſci debuiſtis: hoc ſaltem honeſtatis eſſet in vobis, ut hominem prætorium non vili pretio venderetis: &, *honeſte*, ironice dictum eſt. *Idem.*

40 *Q. Hortenſio prætore, de pecuniis repetundis*] Ordo eſt, P. Septimio damnato de pecuniis repetundis, prætore Q. Hortenſio. Hæc enim Q. Hortenſio prætori ſors obtigit, ut de repetundis pecuniis quæreret; ſicuti conſtat ex libro de clar. Orat. Sed cur nominatim Q. Hortenſio prætore? An criminoſe hoc dictum eſt in Hortenſium, ut Aſconius interpretatur? Mihi quidem minime videtur; præſertim cum damnatum dicat Sulpitium. An igitur ut rem nemini dubiam, ſed manifeſtam, & vel ipſius adverſarii oculis teſtatam prolaturum ſe oſtendat? opinor, hæc potius cauſa eſt. *Hotom.*

41 *Lis æſtimata ſit*] Hoc eſt pecunia, de qua lis fuit, & propter quam condemnatus eſt, in ſummam redacta, quæ de ejus rebus exigeretur. Duæ res enim conſequebantur damnationem: altera, redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat; in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur: altera, exilium. *Aſcon.*

42 *Qui ambo peculatus damnati ſunt*] Quid hoc, inquiet quiſpiam, ad judicium corruptum pertinet? Reſpondebimus, litis æſtimationem fieri non ſolum ex titulo propoſiti criminis, ſed etiam ex aliis probationibus, quæ ex ante actis rebus apud judices conſtiterint. Hi, peculatus crimine propoſito, etiam quas judicando pecunias ceperant, reddiderunt. Similiter abſolvitur etiam illud, quod ſupra de pecuniis repetundis poſitum eſt. *Idem.*

43 *Qui C. Verre prætore urbano ſortiente*] Sic hoc criminoſe dicit, quemadmodum ſupra, Hortenſio prætore; & totum hoc magis invidioſe, quam vere, dicitur: nam ipſe Verres pro teſtimonio dixit, in Juniano judicio adulteratas fuiſſe tabellas ſuas, in quibus ſuppoſiti judices eſſent ad ſententiam corruptam ferendam. *Idem.*

44 *Exirent in eum reum*] Non ex urna, ut ſit, *Eorum nomina ex urna ducerentur*: ſicuti nonnulli exiſtimant. Non enim ex urna nomen Falculæ exierat: ſed *irent* ſimpliciter accipio, quaſi dictum ſit, Adirent ad illud judicium, & prætori aſſiderent. *Hotom.*

45 *Quem incognita cauſa condemnarent*] Cum cauſam ante non audiſſent. Significat autem C. Fidiculanium Falculam, qui ad complendam Oppianici damnationem dicebatur eſſe ſuppoſitus. *Aſcon.*

46 *Quod inventus eſt ſenator*] Stalenum dicit ab utraque parte fuiſſe corruptum; quod adverſus eum recitatum poſtea, in Cluentiana oratione vix purgat, ubi dicit a ſolo Oppianico ſeſtertium DCXL. Cajo Ælio Staleno judici data pro numero judicum, qui corrumpendi eſſent. *Idem.*

Jam vero quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum eſſe in hac civitate, cum ſenatorius ordo judicaret, ut diſcoloribus ſignis [47] juratorum hominum [48] ſententiæ notarentur? Hæc omnia me diligenter, ſevereque acturum eſſe polliceor.

XIV. Quo me tandem animo fore putetis, ſi quid in hoc ipſo judicio intellexero ſimili aliqua ratione eſſe violatum, atque commiſſum? cum præſertim planum facere multis teſtibus poſſim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, ſæpe dixiſſe, *Se habere hominem potentem* [49], *cujus fiducia provinciam ſpoliaret: neque ſibi ſoli pecuniam quærere, ſed ita triennium illud præturæ Sicilienſis diſtributum habere, ut ſecum præclare agi diceret, ſi unius anni quæſtum in rem ſuam converteret; alterum patronis & defenſoribus ſuis traderet; tertium illum uberrimum quæſtuoſiſſimumque annum totum judicibus reſervaret*. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M'. Glabrionem [50] nuper cum in rejiciendis judicibus commemoraſſem, intellexi vehementer populum Romanum commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes exteræ legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis judiciumque tolleretur. Si enim judicia nulla ſint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum ſibi ac liberis ſuis ſatis eſſe arbitrarentur. Nunc, quod ejuſmodi judicia ſint, tantum unumquemque auferre, quantum ſibi, patronis, advocatis, prætoribus, judicibus ſatis futurum ſit: hoc profecto infinitum eſſe: ſe avariſſimi hominis cupiditati ſatisfacere poſſe, nocentiſſimæ victoriæ non poſſe.

O commemoranda judicia, præclaramque exiſtimationem noſtri ordinis! cum ſocii populi Romani judicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ a majoribus noſtris ſociorum cauſa comparata ſunt. An iſte unquam de ſe bonam ſpem habuiſ-

47 *Ut diſcoloribus ſignis*] Jam ſupra dictum eſt. Signa autem alii ceratas diverſo colore tabulas, alii ab judicibus appoſitas tabulis ceras diverſi coloris ajunt, ut hoc ſignum eſſet ad voluntatem rei ſententiæ ſcriptæ. *Idem*.

48 *Juratorum hominum*] Judicum ſcilicet, qui in leges ante, quam judicarent, jurare conſueverant. *Idem*.

49 *Se habere hominem potentem*] Hortenſium vult intelligi, ſcit enim hoc nimis valere ad minuendam ejus auctoritatem. *Idem*.

50 *Apud M'. Glabrionem*] Prætorem præſentis anni, quique præeſſet huic judicio. *Id.*

buiſſet, niſi de vobis malam opinionem animo imbibiſſet? Quo majore etiam, ſi fieri poteſt, apud vos odio eſſe debet, quam eſt apud populum Romanum, cum in avaritia, ſcelere, perjurio vos ſui ſimiles eſſe arbitretur.

XV. Cui loco, per deos immortales, Judices, conſulite, ac providete. Moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportuniſſimum vobis hoc divinitus datum eſſe, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis ſeveritas, nulla religio, nulla denique jam exiſtimantur eſſe judicia. Itaque a populo Romano contemnimur, deſpicimur: gravi, diuturnaque jam flagramus infamia. Neque enim ullam aliam ob cauſam populus Romanus [51] tribunitiam poteſtatem tanto ſtudio requiſivit: quam cum poſcebat, verbo illam poſcere videbatur, re vera judicia poſcebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem ſapientiſſimum atque ampliſſimum fugit, qui, Cn. Pompejo [52], viro fortiſſimo & clariſſimo, de tribunitia poteſtate referente, cum eſſet ſententiam rogatus, hoc initio eſt ſumma cum auctoritate uſus: *Patres conſcriptos judicia male & flagitioſe tueri: quod ſi in rebus judicandis populi Romani exiſtimationi ſatisfacere voluiſſent, non tantopere homines fuiſſe tribunitiam poteſtatem deſideraturos*. Ipſe denique Cn. Pompejus, cum primum concionem ad urbem conſul deſignatus [53] habuit; ubi (id quod maxime expectari videbatur) oſtendit, ſe tribunitiam poteſtatem reſtituturum, factus eſt in eo ſtrepitus, & grata concionis admurmuratio.

Idem

51 *Neque enim ullam aliam ob cauſam populus Romanus*] Per annos continuos tres populus Romanus illo tempore tribunitiam poteſtatem flagitabat: hoc Cicero utitur ad invidiam judiciorum & infamiam, ſenatu judicante. *Idem*.

52 *Qui Cn. Pompejo*] In invidia tunc Pompejus fuit, quod Conſul redderet populo tribunitiam poteſtatem: ſed totum Tullius ad ſui temporis commodum refert, ut etiam Catuli ſententiam in ſenatu demonſtret. *Idem*.

53 *Cum primum concionem ad urbem conſul deſignatus*] *Ad urbem*, in urbe: & ſic dici ſolet de iis, qui cum poteſtate provinciali, aut nuper e provincia reverteſſent, aut nondum in provinciam profecti eſſent. Pompejus autem pro conſule de Hiſpania, Sertorio victo, nuper venerat, & ſtatim habuerat concionem de reſtituenda tribunitia poteſtate, Palicano tribuno plebis. *Idem*.

Ad urbem, in urbe inquit, Aſcon. Quod quemadmodum intelligi debeat, conjectura aſſequi non poſſum. Nemini autem qui cum imperio provinciali eſſet, niſi aut triumpharet, aut imperium deponeret, urbem introire licebat. Ut mihi obſcurior Aſconii ſententia videatur, niſi forte *urbis* verbum late accepit etiam pro continentibus ædificiis, ut Romæ eſſe dicerentur etiam qui ad urbem erant, quamvis in urbe non eſſent. *Hot*.

Idem in eadem concione cum dixiſſet, *Populatas vexataſque eſſe provincias: judicia autem turpia & flagitioſa fieri: ei rei ſe providere, ac conſulere velle*: tum vero non ſtrepitu, ſed maximo clamore ſuam populus Romanus ſignificavit voluntatem.

XVI. Nunc autem homines in ſpeculis ſunt [54]: obſervant [55], quemadmodum ſeſe unuſquiſque veſtrum gerat in retinenda religione, conſervandiſque legibus. Vident adhuc poſt legem tribunitiam [56] unum ſenatorem vel tenuiſſimum [57] eſſe damnatum. Quod tametſi non reprehendunt [58], tamen magnopere quod laudent, non habent. Nulla eſt enim laus, ibi eſſe integrum, ubi nemo eſt, qui aut poſſit, aut conetur corrumpere. Hoc eſt judicium, in quo vos de reo, populus Romanus de vobis judicabit. In hoc homine ſtatuetur, poſſitne, ſenatoribus judicantibus, homo nocentiſſimus, pecunioſiſſimuſque damnari. Deinde eſt hujuſmodi reus, in quo homine nihil ſit, præter ſumma peccata, maximamque pecuniam: ut, ſi liberatus ſit, nulla alia ſuſpicio, niſi ea, quæ turpiſſima eſt, reſidere poſſit. Non gratia [59], non cognatione [60], non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio [61] tot tantaque ejus vitia ſublevata eſſe exiſtimabuntur.

Poſtremo ego cauſam ſic agam, Judices: ejuſmodi res, ita notas, ita teſtatas, ita magnas, ita manifeſtas proferam, ut nemo a vobis, ut iſtum abſolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, qua omnes illorum conatus inveſtigare [62] & conſequi [63] poſſim. Ita res a me agetur, ut in eorum conſiliis omnibus non modo

aures

54 *Homines in ſpeculis ſunt*] Scilicet equeſter ordo, & urbana plebs, & omnes, qui favent tribunitiæ poteſtati. *Aſconius*.

55 *Obſervant*] Modo ſpeculantur, alias venerantur, Virgilius:

Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant. Idem.

56 *Poſt legem tribunitiam*] Ex quo lex fertur de tribunitia poteſtate reſtituenda. *Id.*

57 *Unum hominem vel tenuiſſimum*] Pauperem, qui, unde judices corrumperet, non haberet: Dolabellam autem ſignificat. *Id.*

58 *Quod tametſi non reprehendunt*] Potuit enim dici, Quid ergo? noxius ſi pauper ſit, non eſt damnandus? *Aſconius*.

59 *Non gratia*] Non vult amicum videri Hortenſii Verrem, ſed tantummodo prædæ participatione ſociatum. *Idem*.

60 *Non cognatione*] Hoc ad Metellum collegam Hortenſii pertinet, qui illum, tanquam ſi ſit cognatus, defendit. *Idem*.

61 *Mediocri vitio*] Mediocria vitia ſuſtinebit, ſi quis nimia ſervitute patrocinium meruerit, aut aſſentatione aliqua defendi meruerit. *Idem*.

62 *Inveſtigare*] Ratione. *Idem*.

63 *Conſequi*] Via. Hoc totum ad terrendos a corruptione judices dicitur. *Idem*.

Digitized by Google

aures hominum, ſed etiam oculi populi Romani intereſſe videantur.

Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam delere ac tollere poteſtis. Conſtat inter omnes, poſt hæc conſtituta judicia [64], quibus nunc utimur, nullum hoc ſplendore, atque hac dignitate conſilium fuiſſe. Hic ſi quid erit offenſum, omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, (quod fieri non poteſt) ſed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabuntur.

XVII. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod ſperare mihi videor, hoc idem, Judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, præter eum, qui jampridem inventus eſt [65], reperiatur: deinde, ſi plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano, Judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quam vim perſeverantiamque ad illorum improbitatem perſequendam defuturam.

Verum quod ego laboribus, periculis, inimicitiiſque meis tum, cum admiſſum erit, dedecus ſevere me perſecuturum eſſe polliceor, id ne accidat, tu tua ſapientia, auctoritate, diligentia, M'. Glabrio, potes providere. Suſcipe cauſam judiciorum: ſuſcipe cauſam ſeveritatis, integritatis, fidei, religionis: ſuſcipe cauſam ſenatus, ut is hoc judicio probatus, cum populo Romano, & in laude & in gratia eſſe poſſit. Cogita, qui ſis, quo loco ſis [66], quid dare populo Romano, quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternæ legis Aciliæ [67] veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis, optimis judiciis, ſeveriſſimiſque judicibus uſus eſt. Circumſtant te ſummæ auctoritates, quæ te obliviſci laudis domeſticæ non ſinant: quæ te dies noctesque commoneant fortiſſimum tibi patrem [68], ſapientiſſimum avum [69], graviſſimum ſoce-

64 *Poſt hæc conſtituta judicia*] Senatoria judicia dicit, per hos 10. annos Syllæ legibus conſtituta. *Idem*.

65 *Qui jampridem inventus eſt*] Verrem dicit. *Idem*.

66 *Quo loco ſis*] In tribunali. *Idem*.

67 *Fac tibi paternæ legis Aciliæ*] M'. Acilius Glabrio legem Aciliam tulit, de pecuniis repetundis, ſeveriſſimam, ut qua ne comperendinari quidem liceret reum. *Idem*.

68 *Fortiſſimum Patrem*] M'. Acilium Glabrionem. *Idem*.

69 *Sapientiſſimum avum*] Scævolam dicit, juris peritiſſimum, qui cum Cn. Piſone conſul fuit, quo anno Tib. Gracchus occiſus eſt. *Idem*.

ſocerum fuiſſe [70]. Quare ſi Glabrionis patris vim & acrimoniam ceperis ad reſiſtendum hominibus audaciſſimis : ſi avi Scævolæ prudentiam ad proſpiciendas inſidias, quæ tuæ atque horum famæ comparantur: ſi ſoceri Scauri conſtantiam [71], ut ne quis te de vera & certa poſſit ſententia demovere : intelliget populus Romanus, integerrimo atque honeſtiſſimo prætore, deleƈtoque conſilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuiſſe momenti ad ſuſpicionem criminis [72], quam ad rationem ſalutis [73].

XVIII. Mihi certum eſt non committere, ut in hac cauſa prætor nobis, conſiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc ſervi deſignatorum conſulum [74] non moverunt, cum eos novo exemplo univerſos arceſſerent, eos tum liƈtores conſulum vocent : ut homines miſeri, antea ſocii atque amici populi Romani, nunc ſervi ac ſupplices, non modo jus ſuum fortunaſque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi juris ſui poteſtatem non habeant. Non ſinam profeƈto, cauſa a me perorata, quadraginta diebus interpoſitis [75], tum nobis denique reſpondeant, cum accuſatio noſtra in oblivionem diuturnitate adduƈta ſit : non committam, ut tum res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Roma diſceſſerit [76] : quæ convenit uno tempore undique, comitiorum, judiciorum, cenſendique cauſa. Hujus judicii, & laudis fruƈtum, & offenſionis periculum, veſtrum [77]: laborem, ſollicitudinemque, noſtram : ſcientiam quid agatur, memo-

70 *Graviſſimum ſocerum fuiſſe*] Scaurum ſignificat. *Idem*.

71 *Scauri conſtantiam*] Inde ſubjecit quid ſit conſtantia. Et animadvertendum, hanc eſſe artificioſam laudationem judicum ad benevolentiam, quæ tamen ab aſſentationis ſuſpicione ſemota eſt. *Idem*.

72 *Ad ſuſpicionem criminis*] Quod multum rapuit. *Idem*.

73 *Ad rationem ſalutis*] Ut corruptis judicibus reus reſervetur. *Idem*.

74 *Servi deſignatorum conſulum*] Mentionem facit illius rei, quam de Metello ſupra monſtraverat, quod Siculos domum acceſſitos jam ante conterruit. *Idem*.

75 *Quadraginta diebus interpoſitis*] Iis, qui ſunt per binos ludos, votivos atque Romanos: quos alii bini conſecuti erant, Viƈtoriæ, atque plebeji. *Idem*.

76 *Cum hæc frequentia totius Italiæ Roma diſceſſerit*] Frequentiam dicit plebis ruſticæ, cui voluit judicii exitu notam eſſe integritatem ſuam. Convenerat autem ex municipiis cujuſcunque modi multitudo, aut propter comitia ſuffragiorum cauſa, aut ludorum votivorum, Romanorum, Viƈtoriæ, plebejorum, aut ut cenſeretur apud cenſores Gellium, & Lentulum, qui tunc erant. *Idem*.

77 *Hujus judicii, & laudis fruƈtum, & offenſionis periculum veſtrum*]. Figura Zeugma : ad ſingula enim ſubaudiendum eſt, puto eſſe oportere. *Idem*.

memoriamque quid a quoque dictum ſit, omnium puto eſſe oportere.

Faciam hoc non novum, ſed ab iis, qui nunc principes noſtræ civitatis ſunt, ante factum [78], ut teſtibus utar ſtatim. Illud a me novum, Judices, cognoſcetis [79], quod ita teſtes conſtituam, ut crimen totum explicem: ubi id interrogando [80], argumentis, atque oratione firmavero, tum teſtes ad crimen accommodem, ut nihil inter illam uſitatam accuſationem, atque hanc novam interſit, niſi quod in illa tunc, cum omnia dicta ſunt, teſtes dantur: hic in ſingulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique ſit [81]. Si quis erit, qui perpetuam orationem [82] accuſationemque [83] deſideret, altera actione audiet. Nunc id, quod facimus, (ea ratione facimus [84], ut malitiæ illorum conſilio noſtro occurramus) neceſſario fieri intelligat.

78 *Faciam hoc non novum, ſed ab iis, qui nunc principes noſtræ civitatis ſunt, ante factum*] Verum dicit. Etenim M. Licinius, & item M. Licinius, ambo conſulares: Marcus vero etiam triumphalis fuit. Hi cum accuſarent L. Cottam, non uſi ſunt oratione perpetua, ſed interrogatione teſtium cauſam peregerunt. *Idem*.

79 *Illud a me novum cognoſcetis*] In eo ſe dicit novi aliquid allaturum, in quo diligentius crimen expoſiturus eſt, quam qui ante ipſum breviter accuſaverunt. *Idem*.

80 *Interrogando*] Apparet ex hoc dicto, teſtes ſuos etiam ipſum accuſatorem interrogare conſueſſe. *Idem*. Suſpectus mihi locus eſt. Nam ſi interrogando firmavit crimen, quid eſt quod continuo ſequitur, *Tum teſtes ad crimen accommodem?* Quo modo enim interrogando confirmavit, niſi adhibitis accommodatiſque teſtibus? Aperiam igitur quod mihi in mentem venit, de quo eruditiores exiſtimare poterunt. Quoniam in primo accuſationis libro dicit ſe in teſtibus interrogandis crimina explicaſſe, veni in ſuſpicionem, prætermiſſum in ſcribendo verbum *interrogando*, poſtea in conferendo, ad marginem adſcriptum: deinde vero ab alio ſcriptore non ſuo loco reſtitutum eſſe. Itaque potius legendum ſum arbitratus, *Quod ita teſtes conſtituam, ut interrogando crimen totum explicem: ubi id argumentis, atque oratione firmavero, tum teſtes ad crimen accommodem.* Ut verbum *interrogando*, non ipſam teſtium compellationem declaret, ſed (ut in libro ſequenti) actum illum legitimum & judicialem, qui *teſtium interrogatio* dictus eſt: præſertim cum hoc ipſum aperte iiſdem verbis in eo libro explicarit, *Ut in teſtibus*, inquit, *interrogandis omnia crimina proponerem & explicarem*. Ex quibus ipſis verbis perſpicue falſitas eorum opinionis intelligitur, qui locum hunc de reo interrogando interpretabantur, cum aperte de teſtium interrogatione Cicero loquatur. *Hotoman.*

81 *Argumentandi, dicendique ſit*] Argumentari, eſt argumentis uti ad rem probandam: dicere, amplificatione uti ad rem dilatandam, & ad delectandum commovendumque auditorem oratione perpetua. *Aſcon.*

82 *Si quis erit, qui perpetuam orationem*] Vides quod argumentis ſe uſurum non negat jam modo, quanquam perpetuam orationem ſe neget habiturum in hac actione, quæ prima eſt. *Idem*.

83 *Si quis erit, qui perpetuam orationem accuſationemque*] Bene hæc ſeparavit: ut oſtenderet, etiam ſine perpetua oratione accuſationem tamen eſſe: & intelligi poſſet ut res non una, ſed ut duæ ſunt. *Idem*.

84 *Nunc id, quod facimus, ea ratione facimus*] Inconſequens locutio, & obſcura non minus eſt, quam illa in fine orationis pro Ligario, niſi forte *facimus* ſemel ponitur. *Idem*.

Digitized by Google

Hæc primæ actionis erit accuſatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinoſe, multa crudeliter in cives Romanos, atque in ſocios [85], multa in deos homineſque nefarie fecerit, tum præterea quadringenties [86] ſeſtertium ex Sicilia contra leges abſtuliſſe. Hoc teſtibus, hoc tabulis, privatis publiciſque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc ſtatuatis, etiam ſi ſpatium ad dicendum noſtro commodo, vacuoſque dies habuiſſemus, tamen oratione longa nihil opus fuiſſe. Dixi [87].

85 *Cum multa libidinoſe, multa crudeliter in civer, atque ſocios*] A ſpecie cœpit, & ſubjunait genus, dicendo poſtea, *In deos, atque homines*. Sed non eſt vitium, quod pro auaeſi poſitum, non pro ratiocinatione eſt. *Idem*.

86 *Seſtertium quadringenties*] Diximus da hac quæſtione. Summæ variæ. In Divinatione enim ſeſtertium millies diait. Quod ſolvimus, quod adhuc non erat inſinuata criminum ratio Ciceroni: & quod ea perſona Siciliæ loquebatur, augere voluit veritatem: & quoniam, ſpe dupli vel quadrupli repetitionis, quantumvis accuſatori progredi licuit. Nam quamvis ſeſtertium octingenties dupli nomine exigi uſus eſt, ſeſtertium tamen quadringenties tantummodo repetitum eſt: ad gratiamne Hortenſii, an ſuam, an etiam conniventia Ciceronis ipſius, parum comperimus. *Idem*.

87 *Dixi*] Moris veterum fuit, cum ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendæ orationis imponere, ut dicerent ad ultimum, *Dixi*: quod etiam, ab utraque parte orationa conſumpta, ut in conſilium dimitterentur, prætor ſoleret pronuntiate, *Dixerunt*. Bene ergo Tullius denuntians adverſariis compendium brevitatis, hoc verbo uſus eſt, *Dixi*. Non autem ibi finitur prima actio: induceotur enim dehinc a Tullio teſtes: quorum verba in oratione conſcribere, nullius elegantiæ fuit. Multis autem diebus prima actio celebrata eſt, dum teſtes Verris producuntur criminum diverſorum, dum recitantur publicæ privatæque literæ: quibus rebus adeo ſtupefactus Hortenſius dicitur, ut rationem defenſionis omitteret: adeo perculſus Verres, ut abiret in eailium ſua ſponte. Nec quid amplius in judicio geſtum eſt, niſi quod Tullius metuens ne tantum negotium pene tacitum præteriret, finait Verrem comperendinationi præſto fuiſſe, ut bis defenſus accuſaretur iterum. Et quemadmodum victoriæ conſuluerat brevitate dicendi, ita laudem eloquentiæ tanquam repetita accuſatione eſt conſecutus reliquorum conſcriptione librorum, qui cæteros conſequuntur. *Idem*.

ACTIO-

Digitized by Google

ACTIONIS SECUNDÆ
IN C. VERREM
LIBER PRIMUS.
DE PRÆTURA URBANA.
ORATIO VI.

ARGUMENTUM.

DEinceps hæc omnia non dicta, ſed ſcripta ſunt contra eum: quod ita factum eſt. Fingit Cicero adeſſe in judicio Verrem comperendinatum, & reſpondere citatum, & defendi. In cæteris enim orationibus defenſor futurus, accuſationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compenſare decrevit, &, quoniam accuſare multos indecorum Tullio videbatur, in una cauſa vim hujus artis & eloquentiæ demonſtrare. Nam & bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quæcunque in criminationibus conſtituta eſt, hic expreſſam vident: & contra ex hoc defenſionum vim in cæteris orationibus, & nervos ejus ex hac virtute cognoſcunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum ſcena ſic facta eſt, ut dicit Tullius, non autem acta res eſt. ADEST, *inquit, Verres, reſpondet, defenditur. Ergo cum prima actione accuſatus ſit, ac defenſus Verres, nunc, velut defenſus iterum, (ſic enim mos erat) in altera actione accuſatur ad ultimum rurſus oratione perpetua. Crimina repetundarum, & alia pleraque ex anteacta vita ſæpe firmantur. Sumitur etiam hinc ſæpe defenſio. Omnis enim confirmatio ab attributis perſonæ, & negotio ſumi ſolet. Ergo attributa perſonæ maxime in anteacta vita quæri ſolent: negotium, in ipſo crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, anteactis unum dedit, hunc ſcilicet ſolum: crimini ipſi repetundarum quatuor. Unum de jure*

dicendo, alterum de re frumentaria, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis. Ad hanc enim ſimilitudinem poeta Virgilius Minoem judicem apud inferos, tanquam ſi prætor ſit rerum capitalium, Quæſitorem *appellat. Dat ibi ſortitionem, ubi urnam nominat: dat electionem judicum, cum dicit,* Conſiliumque vocat: *dat cognitionem facinorum, cum dicit,* Vitaſque & crimina diſcit. *Ergo hic liber, qui de anteacta vita eſt, ſtatum neceſſe eſt conjecturalem habeat. Capita autem quæ ipſe Tullius fecit, dividendo totam hanc accuſationem, ſunt hæc: primum in Quæſturam, deinde in Legationem & Vice-quæſturam, tertio in Præturam urbanam, quarto in Præturam Sicilienſem. Nam cum omnes ejus actus quæſturæ nomine, legationis, præturæ urbanæ, Sicilienſiſque, quadripartita librorum diviſione cognoſcantur: anteacta ejus omnia hoc libro comprehenſa ſunt ad eorum fidem, quæ poſt dicentur. Prooemia ſane hujus libri in ſimulatione conſtituta ſunt quaſi veræ accuſationis in Verrem audentem adeſſe, atque defenſum: in exhortatione judicum ad recte judicandum: tum in minis contra adverſarios: & in exhibenda ratione officii ſui, cur ita maluerit accuſare, ut prima actione tantum teſtibus uteretur. Quæ omnia ejuſmodi ſunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri ſuperioris inſtaurare videatur. Poſt hæc omnia, ipſius Ciceronis per honores Verris cum criminibus junctos diviſio per ordinem currit.* Ascon.

Varie Ciceronis Verrinas orationes inſcribunt Grammatici: & varie in veteribus etiam libris inſcriptæ reperiuntur. Hanc autem orationem Primus Accuſationis liber *inſcribi debere, ex ipſius Ciceronis verbis intelligere poſſumus, quæ ſunt in Oratore ad Brutum.* Adhibenda eſt (*inquit*) numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, ut nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laudibus diximus: aut in Senatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat, quam doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus, &c. *Prima igitur oratio, quæ* Divinatio *dicitur, nihil ad Verris cauſam pertinet, ſed cum Cæcilio contendit Cicero uter melior futurus ſit Verris accuſator, ipſe-ne, an Cæcilius. Secunda, præparatio quæ-*

quædam eſt ad judicium & teſtium interrogationem. In tertia demum incipit Verrem accuſare, qui primus liber Accuſationis a Cicerone quidem dicitur, a Grammaticis vero Prætura urbana *inſcribitur: cum ſecundus* Sicilienſis; *tertius* Frumentaria; *quartus* de Signis; *quintus* de Suppliciis *inſcribantur*. F. Ursinus.

I. NEMINEM veſtrum ignorare arbitror, Judices [1], hunc per hoſce dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe, C. Verrem altera actione reſponſurum non eſſe, neque ad judicium affuturum. Quæ fama non idcirco ſolum emanarat, quod iſte certe ſtatuerat, ac deliberaverat non adeſſe: verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis teſtibus evictus, ora judicum aſpicere, aut os ſuum populo Romano oſtendere auderet.

Eſt idem Verres, qui fuit ſemper; ut ad audendum projectus, ſic paratus ad audiendum. Præſto eſt: reſpondet [2]: defenditur. Ne hoc quidem ſibi reliqui facit, ut in rebus turpiſſimis, cum manifeſto teneatur, ſi reticeat, & abſit, tamen impudentiæ ſuæ pudentem exitum quæſiſſe videatur. Patior [3], Judices, & non moleſte fero, me laboris mei, vos virtutis veſtræ fructum eſſe laturos. Nam ſi iſte id feciſſet, quod primo ſtatuerat, ut non adeſſet: minus aliquanto, quam mihi opus eſſet, cognoſceretur, quid ego in hac accuſatione comparanda conſtituendaque elaboraſſem: veſtra vero laus, tenuis plane, atque obſcura, Judices, eſſet. Neque enim hoc a vobis populus Romanus expectat, neque eo poteſt eſſe contentus, ſi condemnatus ſit is, qui adeſſe noluerit; & ſi fortes fueritis in eo, quem nemo ſit auſus defendere. Immo vero adſit, reſpondeat: ſummis opibus, ſummo ſtudio potentiſſimorum hominum

1 *Neminem veſtrum ignorare arbitror, Judices*] Hoc totum figmentum eſt Ciceronis, ut ſequentium librorum vera actio videatur. Nam Verres jam ſua ſponte elegit exilium. *Aſconius*.

2 *Reſpondet*] Recte dictum eſt, *reſpondet*. Nam apud veteres & judices, & rei, & accuſatores, & defenſores citabantur a præcone prætoris. *Idem*.

3 *Patior, Judices*] Cum dolere debuerit, reſiſti ſibi, *pati*, & æquo animo ferre dicit, ut pugnam victoria conſequatur. *Idem*.

Digitized by Google

minum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: veſtra integritas cum iſtius pecunia: teſtium conſtantia cum illius patronorum minis, atque potentia. Tum demum illa victa videbuntur, cum in contentionem, certamenque venerint. Abſens ſi iſte eſſet damnatus, non tam ipſe ſibi conſuluiſſe, quam invidiſſe veſtræ laudi videretur.

II. Neque enim ſalus ulla reipublicæ major hoc [4] tempore reperiri poteſt, quam populum Romanum intelligere, diligenter rejectis [5] ab accuſatore judicibus, ſocios, leges, rempublicam ſenatorio conſilio maxime poſſe defendi. Neque tanta fortunis omnium pernicies poteſt accedere, quam opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari. Itaque mihi videor magnam, & maxime ægram, & prope depoſitam [6] reipublicæ partem ſuſcepiſſe: neque in eo magis meæ, quam veſtræ laudi, exiſtimationique ſerviſſe. Acceſſi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut, cum hæc res pro voluntate populi Romani eſſet judicata, aliqua ex parte mea diligentia conſtituta auctoritas judiciorum videretur: poſtremo, ut eſſet hoc judicatum [7], ut finis aliquando judiciariæ controverſiæ conſtitueretur. Etenim ſine dubio, Judices, in hac cauſa ea res in diſcrimen adducitur. Reus eſt enim nocentiſſimus [8]: qui ſi condemnatur, deſinent omnes dicere,

4 *Neque enim ſalus ulla reipublicæ major eſt*] Eadem repetit, quæ in prima actione dicta ſunt, e republica eſſe damnari Verrem. *Idem*.

5 *Diligenter rejectis*] Rejectos judices pro electis intelligi convenit. Ibi enim rejectio judicum, ubi & retentio, continetur. In rejectione autem accuſatoris, vel fides accuſationis, vel prævaricationis perfidia, ut ſupra dixi, apparet. *Idem*.

6 *Et prope depoſitam*] Deſperatæ ſalutis ?ſic & Virgilius:

Ille ut depoſiti proferret fata parentis.

7 *Poſtremo ut eſſet hoc judicatum*] Subauditur, *acceſſi*, ἀπὸ κοινοῦ, ad omnia, quibus hoc verbum in hac ſententia convenit. *Idem*.

Ut eſſet hoc judicatum] Si pro *ut* legas *utut*, locus integer futurus erit. Hoc enim dicit Cicero: Si de Verre ex voluntate populi Rom. judicatum fuerit, judiciorum auctoritatem aliqua ex parte conſtitutum iri: quæ tum fluctuabat, propterea quod multa judicia aperte pecunia corrumpebantur: & poſtremo (*utut* de Verre judicatum ſit) fore, ut finis judiciariæ controverſiæ conſtituatur. Sive enim damnetur, penes ordinem ſenatorium manſura judicia: ſive abſolvatur, neminem honeſte recuſaturum, quo minus ad Equites transferantur. *Muretus*, Var. Lect. XIX, 12. *Ut* ſæpe cum apud Ciceronem, tum apud alios ſcriptores poni, pro quo vulgatius *utut* ponatur, & hujus multorumque aliorum locorum exemplis oſtendit Joan. Frid. Gronovius, III. Obſervat. cap. 6. *Grævius*.

8 *Homo* (vulgo *reus*) *eſt enim nocentiſſimus*] Terentius: *Et habet, quod det: & dat nemo largius*. Et de perſona: *Fatuus, inſulſus, tardus ſtertit*. Aſcon.

cere, his judiciis pecuniam plurimum poſſe. Sin abſolvitur, deſinemus nos de judiciis transferendis recuſare. Tametſi de abſolutione iſtius neque ipſe jam ſperat, nec populus Romanus metuit. De impudentia ſingulari, quod adeſt, quod reſpondet, ſunt qui mirentur: mihi pro cætera ejus audacia, atque amentia; ne hoc quidem mirandum videtur. Multa enim & in deos, & in homines impie nefarieque commiſit [9]. Quorum ſcelerum pœnis agitatur, & a mente conſilioque deducitur.

III. Agunt eum præcipitem [10] pœnæ civium Romanorum: quos partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis & civitatis in crucem ſuſtulit. Rapiunt eum ad ſupplicium dii patrii: quod iſte inventus eſt, qui e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentes pretium pro ſepultura liberum poſceret. Religiones vero, cæremoniæque [11] omnium ſacrorum fanorumque violatæ, ſimulacraque deorum, quæ non modo ex ſuis templis ablata ſunt, ſed etiam jacent in tenebris, ab iſto retruſa atque abdita, conſiſtere ejus animum ſine furore atque amentia non ſinunt.

Neque iſte mihi videtur ſe ad damnationem offerre ſolum, neque hoc avaritiæ ſupplicio communi [12], qui ſe tot ſceleribus obſtrinxerit, contentus eſſe. Singularem quandam pœnam iſtius immanis atque importuna natura deſiderat. Non id ſolum quæritur, ut, iſto damnato, bona reſtituantur iis, quibus erepta ſunt: ſed & religiones deorum immortalium expiandæ, & civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium ſanguis, iſtius ſupplicio luendus eſt. Non enim furem, ſed ereptorem; non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ;

non

9 *Impie, nefarieque commiſit*] Nefandum, eſt non fandum: nefarium, quod ſacra polluit farre pio ſolita celebrari: ergo nefarii ſecrilegi. *Idem*.

10 *Agunt eum præcipitem*] Proprium Ciceronis & in orationibus, & in dialogis, & in epiſtolis ſæpius eandem ſententiam dicere, & uti eloquentiæ diverſis modis, in iiſdem ſententiis, tamen ab aliqua occaſione repetitis. Nam & hic repetitio furoris, in qua videtur inſaniæ Verris cauſam velle monſtrare. Eſt enim hic locus de ſuppliciis irrogatis: ubi oſtendit, cives Romanos Verrem pro prædonibus occidiſſe. *Idem*.

11 *Religiones vero, cæremoniæque*] De ſignis & furtis tacet modo, quaſi minus idoneis ad furorem avaritiæ. *Idem*.

12 *Supplicio communi*] Æſtimatione litis, & exilio. *Idem*.

non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum, religionumque; non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem civium, ſociorumque, in veſtrum judicium adduximus: ut ego hunc unum ejuſmodi reum, poſt hominum memoriam fuiſſe arbitrer, cui damnari expediret [13].

IV. Nam quis hoc non intelligit, iſtum abſolutum, diis hominibuſque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo poſſe? Quis hoc non perſpicit, præclare nobiſcum actum iri, ſi populus Romanus iſtius unius ſupplicio contentus erit; ac non ſic ſtatuerit, non iſtum majus in ſeſe ſcelus [14] concepiſſe, cum fana ſpoliarit, cum tot homines innocentes necarit, cum cives Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit; cum prædonum duces, accepta pecunia, dimiſerit; quam eos, ſi qui iſtum tot, tantis, tam nefariis ſceleribus coopertum, jurati ſententia ſua liberarint?

Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus, Judices: non is eſt reus, [15], non id tempus [16], non id conſilium [17], (metuo ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere) ne actor quidem [18] eſt is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occulte ſurripi, aut impune eripi poſſit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepiſſe? Suſtinebunt tales viri, ſe tot ſenatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honeſtiſſimis ex tam illuſtri provincia, tot populorum, privatorumque literis non credidiſſe? tantæ populi Romani voluntati reſtitiſſe? Suſtineant. Reperiemus, ſi iſtum vivum ad aliud judicium [19] perducere poterimus, quibus probemus,

13 *Cui damnari expediret*] Quia minor in damnatione pœna, quam in concione populi Romani, & in eorum animadverſione. *Idem*.

14 *Non iſtum majus in ſeſe ſcelus*, &c.] Non iſtum modo terret, ſed ſubtiliter etiam judicibus comminatur. *Idem*. Nam ſi abſolvitur a vobis, ad populi judicium adducetur, morte multandus propter jus libertatis & civitatis, civium Romanorum nece imminutum. Obſervabitis, *primo*, populi ſolius poteſtatem fuiſſe civem morte damnandi. *Secundo*, ubi multatio bonorum erat, ſupplicium in corpus irrogari non ſolere. *Hortenſius*.

15 *Non is reus*] Qui eſt nocentiſſimus. *Aſcon.*

16 *Non id tempus*] Quod invidioſum ſenatui eſt. *Idem*.

17 *Non id conſilium*] Quod ex optimis viris lectum tale eſt, ut ſi quid in ipſo culpæ fuerit, ſperari melius ex ſenatu non poſſit. *Idem*.

18 *Ne actor quidem*] Tullius ſcilicet, in quo omnia ad vincendum parata. *Idem*.

19 *Ad aliud judicium*] Populi ſcilicet, & equitum Romanorum. *Idem*.

Digitized by Google

mus, iſtum in quæſtura pecuniam publicam, Cn. Carboni conſuli datam, avertiſſe: quibus perſuadeamus, iſtum alieno nomine a quæſtoribus urbanis [20], quod priore actione didiciſtis, pecuniam abſtuliſſe. Erunt qui & in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quod aliquot nominibus [21] de capite [22], quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortaſſe, Judices, qui illum ejus peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iſte M. Marcelli, & P. Africani monumenta [23], quæ nomine, illorum; re vera, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religioſiſſimis, ex urbibus ſociorum atque amicorum non dubitaverit auferre.

V. Emerſerit ex peculatus etiam judicio. Meditetur de ducibus hoſtium [24], quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis reſpondeat, quos in eorum locum ſubditos [25] domi ſuæ reſervavit. Quærat non ſolum, quemadmodum noſtro crimini, verum etiam quo pacto ſuæ confeſſioni poſſit mederi. Meminerit, ſe priore actione, clamore populi Romani infeſto atque inimico excitatum, confeſſum eſſe, duces a ſe prædonum ſecuri non eſſe percuſſos: ſe jam tum eſſe veritum, ne ſibi crimini daretur, eos ab ſe pecunia liberatos. Fateatur, id, quod negari non poteſt, ſe privatum hominem, prædo-

20 *Alieno nomine a quæſtoribus urbanis*] Quæſtores urbani ærarium curabant, ejuſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueverant. *Alieno* autem *nomine* dicit, Carbonis nomine, & exercitus ejus: nam conſulis & militum ejus nomine pecunias ex ærario ſumptas avertit, converſus ad Syllam bellis civilibus. Vel *alieno nomine*, ad frumenti emptionem, quod Siculis non perſolvit. *Idem*.

21 *Aliquot nominibus*] *Nomen* pro debitore poni tritum eſt. Quis ignorat illud Columellæ, *bona nomina non appellando fieri mala*. Dicit igitur, nonnullis decumanis, qui debebant reipublicæ de capite frumenti decumani ſeu de ſumma, quam debebant populo Romano jure pactionis, tantum detraxit, & in privatos uſus convertir, quantum ei placuit. *Grævius*.

22 *De capite*] Hoc in Sicilia fecit gratioſus in decumanos, ut frumentum in auctione promiſſum ab decumanis, uſibus populi Romani (cum illi freti Verris gratia licerentur quamplurimo) de ſumma detraxit, minuſque eos inferre paſſus ſit annonæ populo Romano. Quod illicitum probatur multis documentis. *Aſcon.*

23 *M. Marcelli, & P. Africani monumenta*] Signa conceſſa & reportata Siculis a M. Marcello & Scipione Africano. Nam Marcellus donavit, quæ victis Siculis ademerant Pœni. *Idem*.

24 *Meditetur de ducibus hoſtium*] Hic crimen de ſuppliciis eſſe cognoſcitur: in hoc enim libro hæc latius explicantur. *Idem*.

25 *Quos in eorum locum ſubditos*] Captis prædonum ducibus: Verres illos quidem remiſit accepto præmio: pro illis autem mercatores innocentiſſimos partim trucidavit, partim domi ſuæ privatim reſervavit, quod diceret timuiſſe ſe, ne ſibi crimini daretur, eos ipſos a ſe pecunia liberatos eſſe. *Idem*.

num duces vivos atque incolumes domi ſuæ, poſteaquam Romam redierit, uſque dum per me licuerit [26], tenuiſſe. Hoc, in illo majeſtatis judicio ſi licuiſſe ſibi oſtenderit, ego oportuiſſe concedam. Ex hoc quoque evaſerit: proficiſcar eo, quo me jampridem vocat populus Romanus [27].

De jure enim libertatis & civitatis ſuum putat eſſe judicium: & recte putat. Confringat iſte ſane vi ſua conſilia ſenatoria: quæſtiones omnium perrumpat: evolet ex veſtra ſeveritate. Mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti teſtes, ipſis inſpectantibus ab iſto civem Romanum, qui cognitores homines [28] honeſtos daret, ſublatum eſſe in crucem dixerunt. Credent omnes v & xxx [29] tribus homini graviſſimo, atque ornatiſſimo M. Annio, qui, ſe præſente, civem Romanum ſecuri percuſſum eſſe dixit. Audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus L. Flavius, qui ſuum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cum eum Syracuſis amplius centum cives Romani cognoſcerent, lacrymanteſque defenderent, pro teſtimonio dixit ſecuri eſſe percuſſum. Probabit fidem, & auctori-

26 *Uſque dum per me licuerit*] Quantum in ipſo fuerit. An hoc? domi ſuæ privatus, quod eſt majeſtatis crimen, hoſtes publicos habere non dubitavit: ſed finem fecit hujus audaciæ me cogente, qui inſtiti ut de ejus domo in publicam cuſtodiam ducerentur. *Idem*.

27 *Quo me jampridem vocat populus Romanus*] Se dicit, quia ædilis eſt factus, ut defendat libertatem pop. Rom. *Idem*.

28 *Qui cognitores homines*] Hoc genus defenſoris in jure *cognitor* dicitur, maxime cum de alicujus ſtatu agitur. Ipſe alibi, *Cognitorem juris ſui*. Idem. *Cognitores* hoc loco eoſdem videtur exiſtimare dici Aſconius, qui in Divin. cum inquit, *Cognitorem juris ſui*. Ego *cognitores* ſimpliciter eos intelligo, quibus eorum, qui capiebantur, ſtatus & conditio nota eſſet, id eſt, qui teſtificari poſſent, eos non eſſe ſpeculatores. Itaque in lib. Accuſat. v. ubi hæc eadem ipſa narrantur, *Homines*, inquit, *tenues obſcuro loco nati navigant: adeunt ad ea loca, quæ nunquam antea viderant; ubi neque noti eſſe iis, quo venerant, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt*. Et paulo poſt: *Clauſum habuiſſe cum Panormo Pretius veniret: cognoſceret hominem? aliquid de ſummo ſupplicio remitteret: ſi ignoraret, tum hoc juris in omnes conſtitueres, ut qui neque tibi notus eſſet, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus eſſet, in crucem tolleretur*. Hos γνωστῆρας Græci appellant. *Hotom*. Nimirum *cognitores* ſunt, qui homini, ſi res exigebat, teſtimonium dabant de ejus ſtatu, ſe illum noſſe. Senecæ *notores*. Grævius.

29 *Quinque & triginta*] Ac per has totus populus Romanus. Tribus principio tres fuerunt, *Tatienſis* una a Tatio rege; *Ramnenſis* altera a Romulo, *Luceres* altera a Lucumone, ſive Lucretino, ſive a Luco, quem lucum Aſylum vocaverat Romulus. Poſt de nominibus Sabinarum plures factæ, quibus deprecatricibus parentum bellum, maritorumque finitum eſt. Ad poſtremum triginta & quinque factæ. Obtinuerunt autem nomen aut a tributo dando, aut quis primo tres fuerunt; unde etiam Tribuni dicti. *Aſcon*.

Digitized by Google

ctoritatem, & religionem [30] ſuam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumiis [31], iſtius imperio crudeliſſime per vim morte eſſe multatos. Hanc ego cauſam cum agam beneficio populi Romani, loco ſuperiore [32], non vereor, ne aut iſtum vis ulla ex populi Romani ſuffragiis eripere, aut a me ullum munus ædilitatis [33] amplius, aut gratius populo Romano eſſe poſſit.

VI. Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia: nihil eſt jam, quod in hac cauſa peccare quiſquam, Judices, niſi veſtro periculo, poſſit. Mea quidem ratio, cum in præteritis rebus eſt cognita, tum in reliquis explorata, atque proviſa eſt. Ego meum ſtudium in rempublicam jam illo tempore oſtendi, cum longo intervallo veterem conſuetudinem retuli, & rogatu ſociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem neceſſariorum, nomen hominis audaciſſimi detuli. Quod meum factum lectiſſimi viri, atque ornatiſſimi, (quo in numero e vobis complures fuere [34]) ita probarunt, ut ei, qui iſtius quæſtor fuiſſet, & ab iſto læſus, inimicitias juſtas [35] perſequeretur, non modo deferendi nominis, ſed ne ſubſcribendi quidem, cum id poſtularet [36], facerent poteſtatem.

In Siciliam ſum inquirendi cauſa profectus: quo in negotio induſtriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo lite-

30 *Religionem*] Quia jurati teſtes dicebant. *Idem*.

31 *Latumiis*] Latumiæ carcer Syracuſis. Latomiæ autem lingua Siculorum lapidicinæ dicuntur, id eſt, loca cætis lapidibus exſecta. *Idem*. Legendum *lautumiis*: quod & ab aliis obſervatum. Hinc ille jocus apud Senecam, ex alluſione neſcio cujus Rhetoris: *Nam*, inquit, *ſi quid credis, lautumiæ iſta minime lauta res eſt*. Menardus. Scribitur & *Latomiæ*. Vide Fabri Theſaurum.

32 *De loco ſuperiore*] De Roſtris, quippe qui ædilis ſum factus. *Aſcon.*

33 *Munus ædilitatis*] Notata eſt a veteribus Grammaticis amphibologia, in qua jocus latet ſalſiſſimus. Ædiles enim munus edebant, id eſt, ludis exhibebant ferarum peregrinarum diverſa genera, populo gratioſiſſimum ſpectaculum. Ædilis Cicero exhibebit Verrem notiſſimam feram. *Men.*

34 *Quo in numero e vobis complures fuerunt*] Alia enim ſortitione nunc ſedent: alia in Divinatione conſtituendi accuſatoris fuit. *Aſcon.*

35 *Inimicitias juſtas*] Ad aliud argumentum victoriam ſuam interpretatus, ſimpliciter fatetur quod in Divinatione expugnaverat, non idoneam fuiſſe cauſam accuſandi Verris Cæcilio commentitiam ſimultatem. An juſtas inimicitias magnas dicit? e contrario Virgilius, *Injuſto ſub faſce viam dum carpit*. Idem.

36 *Cum id poſtularet*] Bene addidit, quia in Divinatione hujuſce rei mentio facta non erat. *Idem*.

literarum & teſtium declaravit: pudorem vero, ac religionem, quod, cum veniſſem ſenator ad ſocios populi Romani, qui in ea provincia quæſtor fuiſſem, ad hoſpites meos, ac neceſſarios cauſæ communis defenſor deverti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petiviſſent. Nemini meus adventus labori, aut ſumptui, neque publice, neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui [37], quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram iſtorum ſtudio, quos iſte vexarat.

Romam ut ex Sicilia redii, cum iſte, atque iſtius amici, homines lauti, & urbani, ſermones hujuſcemodi diſſipaſſent, quo animos teſtium retardarent, me magna pecunia a vera accuſatione eſſe deductum, tametſi probabatur nemini, quod & ex Sicilia teſtes erant ii, qui quæſtorem me in provincia cognoverant, & hinc homines maxime illuſtres, qui, ut ipſi noti ſunt, ſic noſtrum unumquemque optime norunt: tamen uſque eo timui, ne quis de mea fide [38] atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos judices venimus.

VII. Sciebam in rejiciendis judicibus [39] nonnullos memoria noſtra pactionis ſuſpicionem non vitaſſe, cum ipſa in accuſatione, eorum induſtria ac diligentia probaretur. Ita rejeci judices, ut hoc conſtet, poſt hunc ſtatum reipublicæ, quo nunc utimur [40], ſimili ſplendore & dignitate conſilium nullum fuiſſe. Quam iſte laudem [41], communem ait ſibi eſſe me-

37 *Vim in inquirendo tantam habui*] Dicit plura crimina inveniri potuiſſe, quam inventa ſunt, ſi vellet Tullius non ad legem repetundarum inquiſitionem facere, ſed ad univerſa, quæ commiſerat Verres. Nam certe quantum abſtulerit ex Sicilia Verres, non quantum flagitii commiſerit, dicere accuſatorem cauſa compellit. *Idem*.

38 *Ne quis de mea fide*] Et Verris pecunioſi rapinis invidioſum: & apud judices plurimum valet, ut non ſine cauſa de conſtantia Cicero dubitare videatur. Et valet ad ſuſpicionem magnopere; immo opinionem, vel potius fidem redempti Hortenſii, & fautorum Verris ad defenſionem ejus, quo ſe quoque e ſuſpicione hominum non excepit Tullius. *Idem*.

39 *Sciebam, in rejiciendis judicibus*] Multi, inquit, ita ſubtiles fuerunt prævaricatores, ut in tota actione fideles actores eſſe viderentur: qui tamen non effugerunt ſuſpiciones hominum, cum in rejiciendis judicibus verſarentur. Rejiciens enim malos, & retinens bonos, verus accuſator intelligitur. Qui vero contra facit, ut ſit impedimento cæteris, & ſi rem aſtu tegat, facile tamen de hoc intelligitur quod prævaricator exiſtat. Et eſt bona occaſio cum cauſa laudandi judices oratoris. *Idem*. Legitur in mſſ. *Et eſt bona accuſatio, cum cauſa laudandi judices oritur*. Grævius.

40 *Poſt hunc ſtatum reipublicæ qua nunc utimur*] Qui eſt per 10. annos, ex quo Sylla vicit, ex quo judicat ſenatus. *Aſcon.*

41 *Quam iſte laudem*] Vitat argumentum, quod ipſe Rhetoricorum primo reprehendit, & commune appellavit. *Idem*.

Digitized by Google

mecum : qui cum P. Galbam judicem rejeciſſet [42], M. Lucretium retinuit [43] : &, cum ejus patronus ex eo quæreret, cur ſuos familiariſſimos, Sex. Pæduceum, Q. Conſidium, Q. Junium rejici paſſus eſſet [44] : reſpondit, quod eos in judicando nimium ſui juris ſententiæque cognoſceret.

Itaque judicibus rejectis, ſperabam jam onus meum vobiſcum eſſe commune. Putabam non ſolum notis, ſed etiam ignotis probatam meam fidem eſſe, & diligentiam. Quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cum iſte infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus judicavit, iſtius pecuniam, quæ apud me contra fidem meam nihil potuiſſet, apud ſe contra honorem meum nihil poſſe [45] debere. Quo quidem die, primum judices citati in hunc reum conſediſtis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, judiciorum, judicumque cupidus, qui non conſpectu conſeſſuque veſtro commoveretur? Cum in eo veſtra mihi dignitas fructum diligentiæ referret, id ſum aſſecutus, ut una hora, qua cœpi dicere, reo audaci, pecunioſo, profuſo, perdito, ſpem judicii corrumpendi præciderem : ut primo die teſtium tanto numero citato, populus Romanus judicaret, ipſo abſoluto rempublicam ſtare non poſſe : ut alter dies amicis iſtius ac defenſoribus, non modo ſpem victoriæ, ſed etiam voluntatem defenſionis auferret : ut tertius dies ſic hominem proſterneret, ut morbo ſimulato, non, quid reſponderet, ſed, quemadmodum non reſponderet, deliberaret : deinde reliquis diebus [46] his criminibus, his teſtibus, & urbanis, & provincialibus ſic obrutus atque oppreſſus eſt, ut his ludorum diebus interpoſitis, nemo iſtum comperendinatum, ſed condemnatum judicaret.

VIII. Quapropter ego, quod ad me attinet, Judices, vici : non

42 *Qui cum P. Galbam judicem rejeciſſet*] Bonum. *Idem*.

43 *M. Lucretium retinuit*] Malum ſcilicet. Sed tamen ſcire vos convenit, hunc Lucretium a Cicer. eſſe rejectum. Neque enim præſentem judicem vituperare fas fuit. *Idem*.

44 *Rejici paſſus eſſet*] Ac per hoc rejeciſſet ipſe. *Idem*.

45 *Contra honorem meum nihil poſſe*] Quia non ſum ædilitate dejectus. *Idem*.

46 *Deinde reliquis diebus*] Apparet, multis diebus prima actione accuſatum productis teſtibus Verrem.

non enim ſpolia C. Verris [47], ſed exiſtimationem [48] populi Romani concupivi. Meum fuit cum cauſa [49] accedere ad accuſandum: quæ cauſa fuit juſtior, quam a tam illuſtri provincia defenſorem conſtitui, & deligi? Reipublicæ conſulere [50]: quid jam reipublicæ honeſtius, quam in tanta invidia judiciorum adducere hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Romano & in laude, & in gratia poſſit eſſe? Oſtendere, ac perſuadere, hominem nocentem adductum eſſe: quis eſt in populo Romano, qui hoc non ex priore actione abſtulerit [51], omnium ante damnatorum ſcelera, furta, flagitia, ſi in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte æquari, conferrique poſſe?

Vos, quod ad veſtram famam, exiſtimationem, ſalutemque communem pertinet, Judices, proſpicite, atque conſulite. Splendor veſter facit, ut peccare ſine ſummo reipublicæ detrimento ac periculo non poſſitis. Non enim poteſt ſperare populus Romanus eſſe alios in ſenatu, qui recte poſſint judicare, vos ſi non potueritis. Neceſſe eſt, cum de toto ordine deſperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem judiciorum requirat. Hoc ſi vobis ideo levius videtur, quod putatis onus eſſe grave & incommodum, judicare: intelligere debetis, primum intereſſe, utrum id onus voſmetipſi rejeceritis: an, quod probare populo Romano fidem veſtram & religionem non potueritis, eo vobis judicandi poteſtas erepta ſit. Deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi ſimus ad eos judices [52], quos propter odium veſtri populus Romanus de vobis voluerit judicare.

Verum vobis dicam id, quod intellexi, Judices. Homines ſcito-

47 *Non enim ſpolia C. Verris*] Ut quadruplator, qui de condemnati bonis ipſe aliquid ſumam. *Idem*.

48 *Sed exiſtimationem*] Ut bonus civis exiſtimarer. *Idem*.

49 *Cum cauſa*] Cui rei contrarium eſt, *ſine cauſa*. Idem. Etenim neque adoleſcentes, qui aut exercendi ſui, aut oſtentandæ eloquentiæ cauſa: neque *quadruplatores*, qui lucri cupiditate adducti accuſant: cauſam habent idoneam cur boni cives ob accuſationem exiſtimentur. *Hotomanus*.

50 *Reipublicæ conſulere*] Subaudiendum eſt ad omnia, *meum fuit*. Aſcon.

51 *Abſtulerit*] Pro certo habuerit, perſuaſum ſibi crediderit. *Idem*.

52 *Quanto periculo venturi ſumus ad eos judices*] Vult, intelligi, metuendum eſſe ſenatui, ne equites Romani judicent: quos non ſolum pro integris, ſed etiam pro inimicis nobilitatis vult populus Romanus judices eſſe. *Idem*.

Digitized by Google

ſcitote eſſe quoſdam, quos tantum odium veſtri ordinis teneat, ut hoc palam jam dictitent, ſe iſtum, quem ſciant eſſe hominem improbiſſimum, hoc uno nomine abſolvi velle, ut ab ſenatu judicia per ignominiam, turpitudinemque auferantur. Hæc me, Judices, pluribus verbis, vobiſcum agere coegit non timor meus de veſtra fide, ſed ſpes illorum nova, quæ cum Verrem a porta ſubito ad judicium retraxiſſet [53], nonnulli ſuſpicati ſunt non ſine cauſa [54] illius conſilium tam repente eſſe mutatum.

IX. Nunc, ne novo querimoniæ genere [55] uti poſſit Hortenſius, & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accuſator: nihil eſſe tam periculoſum fortunis innocentium, quam tacere adverſarios: & ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium: cum dicat, me, ſi multa dixiſſem, ſublevaturum fuiſſe eum, quem contra dicerem: quia non dixerim, perdidiſſe: morem illi geram: utar oratione perpetua: non quoniam hoc ſit neceſſe; verum ut experiar, utrum ille ferat moleſtius, me tunc tacuiſſe, an nunc dicere.

Hic tu fortaſſe eris diligens [56], ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. Niſi omni tempore, quod mihi lege conceſſum eſt, abuſus ero, querere: deum atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accuſator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex mea cauſa det [57], * eo mihi non uti non licebit? Nam accuſan-

53 *A porta ſubito retraxiſſet*] Hoc comminiſcitur Cicero, ut credamus veram fuiſſe ſecundam actionem: quæ ſecundum veram geſtorum fidem non dicta, ſed ſcripta eſt. *Idem*.

54 *Non ſine cauſa*] Corruptis judicibus ſcilicet. *Idem*.

55 *Nunc, ne novo querimoniæ genere*] Aſtutia Ciceronis fuit, utendo teſtibus: ut nihil reliqui eſſet Hortenſio, niſi ut eos interrogare poſſet. Dicendi autem facultatem nullam ei dedit, nihil ipſe dicendo. Etenim metuebat, ne ſi locum dicendi inveniſſet Hortenſius, brevitatem temporis longa oratione conſumeret: ut ſecunda actio ad alios judices, qui corrumpi poſſent, aliumque prætorem poſt Kal. Jan. perveniret, conſulibus futuris ſe & Metello, fautoribus Verris. Hæc ita ſunt, quemadmodum dicimus, ſed Cicero ſic proponit querelam Hortenſii, ut & injuſta, & ridicula eſſe videatur. Et eſt ordo: Nunc ne novo querimoniæ genere uti poſſit Hortenſius, morem illi geram. *Idem*.

56 *Hic tu fortaſſe eris diligens*] Apoſtropha ad ipſum Hortenſium: qua oſtendit, non poſſe ſe cogi uti oratione perpetua, & omnibus horis ſuis, ſi nolit uti. Et mire horis dixit, cum dies ſint plurimi: ut oſtendat nimiam diligentiam, & eas horas dicentis dictione eſſe complendas. Veteres præterea horas generaliter dicebant more Græcorum. *Idem*.

57 *Quod mihi lex mea cauſa dedit*] De commodo proprio licet unicuique detrahere, præſertim cum inde adverſario nihil poſſit eſſe incommodi. *Idem*.

* Vict. Man. Grut. *eo mihi uti non licebit*

cuſandi mihi tempus mea cauſa datum eſt, ut poſſem oratione mea, crimina cauſamque explicare. Hoc ſi non utor, non tibi injuriam facio, ſed de meo jure aliquid, & commodo detraho.

Cauſam enim, inquit, cognoſci oportet. Ea re quidem [58], quod aliter condemnari reus, quamvis ſit nocens, non poteſt. Id igitur tu moleſte tuliſti, a me aliquid factum eſſe, quo minus iſte condemnari poſſet? Nam cauſa cognita multi poſſunt abſolvi: incognita quidem condemnari nemo poteſt.

Adimo enim comperendinatum [59]: quod habet lex in ſe moleſtiſſimum, bis ut cauſa dicatur. Quod aut mea cauſa potius eſt conſtitutum, quam tua: aut nihilo tua potius, quam mea. Nam ſi bis dicere eſt commodum, certe utriuſque commune eſt. Si eum, qui poſterius dixit, opus eſt redargui: accuſatoris cauſa, ut bis ageretur, conſtitutum eſt. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit [60], ut comperendinaretur reus. Antea vel judicari [61] primo poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? Opinor illam vete-

58 *Ea re quidem*] Ut quæſtionem propoſitam infirmaret, cauſam propoſitionis affinxit, quæ ſibi ſolutionem propoſiti, quam volebat afferret. *Idem*.

59 *Adimo enim comperendinatum*] *Comperendinatum* pro comperendinatione poſuit. Et eſt ſenſus: Aufero vobis moleſtiam bis dicendi. Sed quid? dices utile eſſe bis dicere? & mihi ego denego hanc utilitatem: in qua re cur me accuſes, non habes. Aut enim comperendinatio propter me magis, quam propter te, eſt inſtituta: aut non magis propter te, quam propter me. Si enim numerum dicendi conſideres, ex æquo res eſt: ſi ordinem, ego ſum prior & ultimus. Nam ſimul accuſator dixerit, reſpondet prima actione defenſor: & rurſum comperendinatu judicio dicit prior defenſor, & defenſionem tanquam duplicem in medio poſitam obruit ultimus accuſator. *Idem*.

60 *Glaucia primus tulit*] Ante legem Glauciam de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſolvendus eſſet reus: aut, *Amplius*, pronuntiabatur, ſi videretur eſſe damnandus, cum dixiſſent judices, *Non liquet*, hoc eſt, obſcura cauſa eſt. Itaque ea pars interpoſita dilatione dicebat, in cujus peroratione videbatur obſcuritas. *Comperendinatio* vero utriuſque partis recitatio eſt. Alii ſic adnotant. *Comperendinatio* eſt ſecunda actio. Item *comperendinatio* eſt ab utriſque litigatoribus invicem ſibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna ſe ſacramenti peterent, poſcebant judicem: qui dabatur poſt trigeſimum diem: quo dato, deinde inter ſe in perendinum diem, ut ad judicium venirent, denuntiabant. Quo cum eſſet ventum, antequam cauſa ageretur, quaſi per indicem rem exponebant. Quod ipſum dicebatur *cauſæ conjectio*, quaſi cauſæ ſuæ in breve coactio. Alii ſic. Inter comperendinationem & ampliationem hoc intereſt, quod comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum cauſam judex non intelligeret. Et omnino, ſi videbatur judicibus bona cauſa, abſolvebant reum: ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant. Nam cum condemnandi nota eſſet C litera, abſolvendi *A*, ampliandi ſignum *N L* dabant, quo ſignificabant Non liquere: unde ampliatio naſcebatur. *Idem*.

61 *Judicari*] Dici ſententia abſolutionis. Hoc ſignificat id, quod ſequitur. *Idem*.

Digitized by Google

veterem, qua vel cito abſolvi [62], vel tarde condemnari [63] licebat. Ego tibi illam Aciliam legem [64] reſtituo, qua lege multi ſemel accuſati, ſemel dicta cauſa, ſemel auditis teſtibus, condemnati ſunt, nequaquam tam manifeſtis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. Puta te non hac tam atroci, ſed illa lege mitiſſima cauſam dicere. Accuſabo: reſpondebis. Teſtibus editis, ita mittam in conſilium [65], ut, etiamſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo judicare.

X. Verum, ſi cauſam cognoſci opus eſt, parumne cognita eſt? Diſſimulamus, Hortenſi, quod ſæpe experti in dicendo ſumus. Quis nos magnopere attendit unquam, in hoc qnidem genere cauſarum [66], ubi aliquid ereptum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in teſtibus omnis expectatio judicum eſt? Dixi prima actione, me planum eſſe facturum, C. Verrem H-S quadringenties [67] contra legem abſtuliſſe. Quid? hoc planius egiſſem, ſi ita narraſſem? Dio quidam fuit Haleſinus: qui, cum ejus filio, prætore Sacerdote, hereditas a propinquo permagna veniſſet, nihil habuit neque negotii, neque controverſiæ. Verres, ſimulac tetigit provinciam, ſtatim Meſſanam literas dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex ſinu ſuo appoſuit [68], qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent. Hac de re oſtendit ſeipſum cogniturum.

Poſſum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numeraſſe, ut cauſam certiſſimam obtineret: præterea greges equarum ejus iſtum abigendos curaſſe: argenti, veſtiſque ſtra-

62 *Cito abſolvi*] Judicari. *Idem*.

63 *Tarde condemnari*] Ampliari. *Idem*.

64 *Aciliam legem*] Acilii Glabrionis, patris hujuſce prætoris: de quo etiam ſupra dixit: quæ lex neque comperendinationem, neque ampliationem habet. *Idem*.

65 *Mittam in conſilium*] Id eſt, perorabo. Nam mittere judices in conſilium, eſt dimittere judices ad ſententiam dicendam, ubi allegatis omnibus argumentis, orator dixerit, Dixi. *Idem*.

66 *In hoc quidem genere cauſarum*] Conjecturali ſcilicet. *Idem*.

67 *Seſtertium quadringenties*] In Divinatione, *millies* dixit. Sed cur ita variaverit fidem ſummæ, jam in ſuperioribus diximus. *Idem*.

68 *Calumniatores ex ſinu ſuo appoſuit*] Subornavit ſuos amicos & familiares, qui illum accuſarent. *Ex ſinu ſuo* eſt ex ſuis familiaribus & amicis. Sic 2. in Catilin. *de ſinu & complexu Catilinæ*, dicit intimos ejus amicos. *Apponere* vero eſt ſubornare, ut alibi dixit, *Apponere licitatorem*. Grævius.

gulæ quod fuerit, curaſſe auferendum. Hæc neque cum ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti noſtra eſſet oratio. Quo tempore igitur aures judex erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipſe prodiret, cum cæteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuiſſent: cum per eos ipſos dies, per quos cauſam Dio diceret, reperiretur pecunias ſumpſiſſe mutuas; nomina ſua exegiſſe [69], prædia vendidiſſe: cum tabulæ virorum bonorum proferrentur: cum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent, [70] ſe jam tum audiſſe, eo nummos ſumi, ut Verri darentur: cum amici, hoſpites, patroni Dionis, homines honeſtiſſimi, hæc eadem ſe audiſſe dicerent. Opinor, cum hæc fierent, tum vos audiretis, ſicut audiſtis: tum cauſa agi videretur. Sic a me ſunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum eſſet, in quo quiſquam veſtrum perpetuam accuſationem requireret. Nego ego eſſe quidquam a teſtibus dictum, quod aut veſtrum cuipiam eſſet obſcurum, aut cujuſquam oratoris eloquentiam quæreret.

XI. Etenim ſic me ipſum egiſſe memoria tenetis, ut in teſtibus interrogandis [71] omnia crimina proponerem: & explicarem: ut, cum rem totam in medio propoſuiſſem, tum denique teſtem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus eſt judicandum, noſtra crimina tenetis: ſed etiam populus Romanus [72] totam accuſationem, cauſamque cognovit. Tametſi ita de meo facto loquor, quaſi ego illud mea voluntate potius, quam veſtra injuria adductus fecerim.

Interpoſuiſtis accuſatorem [73], qui, cum ego mihi c & x dies

69 *Nomina ſua exegiſſe*] Tituli debitorum, nomina dicuntur, præſertim in iis debitis, in quibus hominum nomina ſcripta ſunt, quibus pecuniæ commodatæ ſunt. Cui rei contrarium eſt, mutuas accepiſſe. Ergo nomina, debita, vel debitores. *Aſcon.*

70 *Hæc eadem ſe audiſſe dicerent*] Apud antiquos & de auditione teſtimonium dicebatur. *Idem.*

71 *Ut in teſtibus interrogandis*] Tenere debemus, interrogationes teſtium & accuſatoris, & defenſoris eſſe, & ejus qui producit, & ejus, contra quem producuntur. *Idem.*

72 *Sed etiam populus Rom.*] Qui circum ſubſellia coronam fecit. *Idem.*

73 *Interpoſuiſtis accuſatorem*] Qui iſte ſit accuſator, vel quem accuſet, in priore libro jam notavimus. Quod autem dicit, menſes mihi tres cum eripuiſſetis, hoc dicit: 100. & 10. dies inquirendi in Sicilia poſtulavi: conſequens erat, ut, etiamſi quinquageſimo die rediiſſem, ut redii, ſtatim accuſarem: quod ne poſſem facere, interpoſuiſtis accuſatorem

dies ſolos in Siciliam poſtulaſſem, c & VIII ſibi in Achajam poſtularet. Menſes mihi tres cum eripuiſſetis ad agendum maxime appoſitos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remiſſurum putaſtis: ut, cum horis noſtris [74] nos eſſemus uſi, tu, binis ludis interpoſitis, quadrageſimo poſt die reſponderes: deinde ita tempus duceretur, ut a M'. Glabrione prætore, & a magna parte horum judicum, ad prætorem alium, judiceſque alios veniremus.

Hæc ſi ego non vidiſſem: ſi me non omnes noti, ignotique monuiſſent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur, credo, ſi meis horis in accuſando uti voluiſſem, vererer, ne mihi crimina non ſuppeterent: ne oratio deeſſet: ne vox vireſque deficerent: ne, quem nemo prima actione defendere auſus eſſet [75], eum ego bis accuſare non poſſem. Ego meum conſilium tum judicibus, tum populo Romano probavi. Nemo eſt, qui alia ratione iſtorum injuriæ, atque impudentiæ potuiſſe obſiſti arbitretur. Etenim qua ſtultitia fuiſſem, ſi, quam diem, qui iſtum eripiendum redemerunt [76], in cautione viderunt, cum ita caverent, *Si poſt Kalend. Januar. in conſilium iretur*: in eam diem [77] ego, cum potuiſſem vitare, incidiſſem? Nunc mihi temporis ejus, quod

 mihi

torem quendam cujuſdam ex Achaja rei, qui ſibi 100. & 8. peteret: ita factum eſt, ut, quamvis ego feſtinato rediiſſem, ille adhuc proficiſceretur, non potuerim tamen agere, donec complerentur illo abſente 100. & 8. dies. Sic enim erat a prætore legibus ordinatum, ut, ſi intra 100. & 8. dies ille inquiſitor Achaicus adveniſſet, priore loco ageret: ita factum eſt, ut prope tres menſes ſine ludorum impedimento ad agendum appoſitos, ſine cauſa Tullius amiſerit adverſariorum dolo: 100. enim & 8. dies plus quam tres menſes ſunt. *Idem*.

74 *Ut, cum horis noſtris*] Viginti diebus ſcilicet; hi enim dabantur ad accuſandum legitimi, totidemque defenſori ad reſpondendum. *Idem*.

75 *Ne, quem nemo prima actione defendere auſus eſſet*] Teſtes tabulæque facti dari ſolent; itaque ab accuſatore dantur; non facti non dantur teſtes: ergo nihil proſunt a parte defenſoris. Quid ergo facit pro defenſore? Oratio ſcilicet, cujus poteſtatem Hortenſius non habuit tacente accuſatore: non ergo defendere Verrem non auſus eſt, ſed, quia non poterat ut volebat, in totum prætermiſit Hortenſius. *Idem*.

76 *Si, quam diem, qui iſtum eripiendum redemerunt*] Fingit Tullius perveniſſe ad ſe pactionem eorum qui in ſe ſuſceperant procurationem corrumpendorum judicum, & liberandi Verris: quos ita in cavendo ſcripſiſſe dicit, pro eo ſe promittere corrupturos eſſe judicium, ſi poſt Kal. Jan. de Verre judicarent. *Idem*.

77 *In eam diem*] Quam ego eſſem ſtultus, inquit, ſi quam diem illi in promittendo elegerant, ego in accuſando non effugiſſem, præſertim cum poſſem effugere, ſi imprudens non eſſem. *Idem*.

Digitized by Google

mihi ad dicendum datur [78], (quoniam in animo eſt cauſam omnem exponere) habenda ratio eſt diligenter.

XII. Itaque primum illum actum iſtius vitæ turpiſſimum & flagitioſiſſimum prætermittam. Nihil a me de pueritiæ ſuæ flagitiis, peccatiſque audiet: nihil ex illa impura adoleſcentia ſua: quæ qualis fuerit, aut meminiſtis, aut ex eo, quem ſui ſimillimum produxit [79], recognoſcere poteſtis. Omnia prætеribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque ſolum, quid iſtum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, conſiderabo. Vos, quæſo, date hoc, & concedite pudori meo, ut aliquam partem de iſtius impudentia reticere poſſim. Omne illud tempus, quod fuit antequam iſte ad magiſtratus remque publicam acceſſit, habeat per me ſolutum ac liberum. Sileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis: lenonum, aleatorum, perductorum [80] nulla mentio fiat: damna, dedecora, quæ res patris ejus, ætas ipſius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ: patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere.

Quæſtor Cn. Papirio conſuli fuiſti [81] abhinc annos quatuordecim. Ex ea die ad hanc diem quæ feciſti, in judicium voco. Hora nulla vacua a furto, ſcelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi ſunt anni conſumpti in quæſtura, & legatione Aſiatica, & prætura urbana, & prætura Sicilienſi. Quare hæc eadem erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ.

XIII. Quæſtor ex ſenatus-conſulto provinciam ſortitus es. Obtigit tibi conſularis [82], ut cum conſule Cn. Carbone eſſes, eamque provinciam obtineres. Erat tum diſſenſio civium [83]; de qua nihil ſum dicturus quid ſentire debueris [84]: unum hoc

dico,

78 *Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur*] Alii fecerunt hoc dies 20. alii plures. *Idem*.

79 *Aut ex iſto, quem ſui ſimillimum produxit*] Reprehendunt homines ſtultiſſimi Tullium, quod in filio Verris innoxiam lædat ætatem, ignorantes illum accuſatoria arte providere, ne in epilogis productus ab Hortenſio conciliet miſericordiam judicum patri. *Idem*.

80 *Lenonum, aleatorum, perductorum*] Lenones ſunt ſcortorum; *perductores* etiam invitarum perſonarum, & in quibus ſtupra exercita legibus vindicantur. *Idem*.

81 *Quæſtor Cn. Papirio conſule fuiſti*] Uno nomine Cn. Papirii Carbonis & tempus criminis ſignificavit, & crimen; legitur tamen & *conſuli*. Idem.

82 *Obtigit ſibi conſularis*] Provincia, ſubauditur. *Idem*.

83 *Diſſenſio civium*] Leviter dixit bellum civile graviſſimum Syllæ cum Marianis. *Id.*

84 *Quid ſentire debueris*] Cum quibus facere. *Idem*.

Digitized by Google

dico, in ejuſmodi tempore, ac ſorte [85], ſtatuere te debuiſſe, utrum malles ſentire, atque defendere. Carbo graviter ferebat, ſibi quæſtorem obtigiſſe, hominem ſingulari luxuria, atque inertia. Veruntamen ornabat eum beneficiis, officiiſque omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa [86], numerata eſt. Profectus eſt quæſtor in provinciam. Venit in Galliam expectatus ad exercitum conſularem cum pecunia. Simulac primum ei occaſio viſa eſt, (cognoſcite hominis principium magiſtratuum gerendorum, & reipublicæ adminiſtrandæ) averſa pecunia publica, quæſtor conſulem, exercitum, ſortem, provinciamque deſeruit.

Video quid egerim: erigit ſe: ſperat, ſibi auram poſſe aliquam afflari, in hoc crimine, voluntatis, aſſenſioniſque eorum [87], quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio ſit: quibus illam relictionem, proditionemque conſulis ſui gratam ſperat fore. Quaſi vero id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut ſtudio partium fecerit: ac non apertiſſime conſulem, exercitum, provinciamque compilarit [88], & propter impudentiſſimum furtum auſugerit. Eſt enim obſcurum, & ejuſmodi factum ejus, ut poſſit aliquis ſuſpicari, C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc eſt, ad ſuos [89] tranſiſſe: nihil feciſſe propter pecuniam. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipſe oſtendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit; jam ſe ipſe indicabit.

XIV. Primum brevitatem cognoſcite. *Accepi*, inquit [90], *vicies ducenta, triginta quinque millia, quadringentos* XVII *nummos. Dedi ſtipendio, frumento, legatis* [91], *proquæſtoribus* [92], *cohorti*

85 *Ac ſorte*] Potuiſti enim, & debuiſti, ſi nolles, repudiare illam ſortem, aut ſuſceptam tueri. *Idem*.

86 *Pecunia attributa*] Quæ in ſtipendium militum de ærario a tribunis ærariis adnumerari quæſtori ſolet; ergo Verri adnumerata intelligitur. *Idem*.

87 *Voluntatis aſſenſioniſque illorum*] Syllanorum ſcilicet. *Idem*.

88 *Compilarit*] Pilos pervellerit: ſic fraudaverit furto, ut ne pilos quidem in corpore ſpoliatis reliquerit. *Idem*.

89 *Ad nobilitatem, hoc eſt ad ſuos*] Totum hoc per ironiam dicitur in Verrem, & Verris defenſores. *Idem*.

90 *Accepi, inquit*] Referri ad ærarium ratio ſolet pecuniæ publicæ a quæſtoribus. Verres igitur retulit, ſed Tullius hoc reprehendit, primo falſam hanc brevem relationem eſſe, deinde idcirco acceptam, quia proditor Carbonis favorem ſibi apud Syllam comparaverat: nam paucis verbis, quid acceperat, quid reliquerat, dixit. *Idem*.

91 *Dedi ſtipendio, frumento, Legatis*] Hæc omnia nomina ſunt erogationum: quibus, aut ſtipendium militibus dediſſe ſe, dicit Ver-

coborti prætoriæ [93] , *H-S mille ſexcenta , triginta quinque millia* [94] , *quadringentos* XVII *nummos . Reliqui Arimini H-S ſexcenta millia* . Hoc eſt rationes referre ? hoc modo aut ego [95] , aut tu , Hortenſi , aut quiſquam hominum retulit ? quid hoc eſt ? quæ impudentia ? quæ audacia ? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis hujuſmodi eſt ? Illa tamen H-S ſexcenta millia , quæ ne falſo quidem potuit [96] , quibus data eſſent , deſcribere , quæ ſe Arimini ſcribit reliquiſſe , quæ ipſa H-S ſexcenta millia reliqua facta ſunt , neque Carbo attigit , neque Sylla vidit , neque in ærarium relata ſunt . Oppidum ſibi elegit Ariminum [97] , quod tum , cum iſte rationes referebat , oppreſſum , direptumque erat . Non ſuſpicabatur id , quod nunc ſentiet , ſatis multos ex illa calamitate Ariminenſium teſtes nobis in hanc rem reliquos eſſe . Recita denuo . *P. Lentulo , L. Triario quæſtoribus* [98] *urbanis , res rationum relatarum* [99] . Recita . Ex ſenatus-conſulto . Ut hoc pacto rationem referre liceret , eo Syllanus repente factus eſt , non ut honos & dignitas [100] nobilitati reſtitueretur . Quod ſi illinc inanis profugiſſes , tamen iſta tua fuga , nefaria ; proditio conſulis tui , ſcelerata judicaretur . Malus civis , improbus conſul , ſeditioſus homo , Cn. Carbo fuit . Fuerit aliis : tibi quando eſſe cœpit ? poſteaquam tibi pecuniam , rem frumentariam ,

Verres : aut frumentum coemiſſe in annonam exercitus : aut legatis , & proquæſtori in ſumptum dediſſe : eis enim alimenta de publico dabantur . *Idem* .

92 *Pro quæſtore*] Id eſt , pro officio quæſtorio ; ſignificat autem quæſtoris annonas : ſibi imputat pecunias publicas datas Verres . Accepi , inquit , vicies ducenta triginta quinque millia , quadringentos decem & ſeptem nummos . *Idem* . Vulgati , *Proquæſtoribus* : ſed Aſconii lectionem meliorem judico : quod ubi *quæſtor* eſſet , ibi *proquæſtoribus* opus non erat . *Hotoman.*

93 *Coborti prætoriæ*] Comitibus conſularibus . Veteres enim omnem magiſtratum , cui pareret exercitus , prætorem appellaverunt . Unde & prætorium tabernaculum ejus dicitur , & in caſtris porta prætoria , & hodie quoque præfectus prætorio . *Aſcon.*

94 *Reliqui Arimini ſexcenta millia*] Hæc ſumma cum ratione conſentit . *Idem* .

95 *Hoc modo aut tu , Hortenſi , aut ego*] Ambo enim quæſtores fuerant . *Idem* .

96 *Quæ ne falſo quidem potuit*] Non enim veriſimile eſt , tantæ pecuniæ rationem duobus verſiculis confici potuiſſe . *Idem* .

97 *Oppidum ſibi elegit Ariminum*] Hoc oppidum Albinovanus Syllæ prodiderat , dux ipſe Marianus . *Idem* .

98 *Recita denuo . P. Lentulo , L. Triario quæſtoribus*] Hoc eſt caput lectionis relatarum a Verre rationum ad ærarium totius quæſturæ ejus . *Idem* .

99 *Res rationum relatarum*] Sunt relatæ rationes . Nihil hac circumſcriptione tritius apud Græcos æque ac Latinos ; ut *res voluptatum* apud Plautum . *Grævius* .

100 *Non ut honos , & dignitas*] Pro nobilitate pugnante Sylla contra Marianos , hac enim de cauſa ſe transfugiſſe ajebat Verres , ut dignitas & ſalus nobilitati reſtitueretur . *Aſcon.*

Digitized by Google

tariam, rationes omnes ſuas, exercitumque commiſit. Nam ſi tibi antea diſplicuiſſet: idem feciſſes, quod anno poſt M. Piſo [1]. Quæſtor cum L. Scipioni conſuli obtigiſſet: non attigit pecuniam; non ad exercitum profectus eſt. Quod de republica ſenſit, ita ſenſit, ut nec fidem ſuam, nec morem majorum, nec neceſſitudinem ſortis læderet.

XV. Etenim ſi hæc perturbare omnia, & permiſcere volumus, totam vitam periculoſam, invidioſam, infeſtamque reddemus, ſi nullam religionem ſors habebit, nullam ſocietatem conjunctio ſecundæ dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores atque inſtituta majorum. Omnium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum. Nemo unquam ſapiens proditori credendum putavit. Ipſe Sylla, cui adventus iſtius gratiſſimus eſſe debuit, ab ſe hominem, atque ab exercitu ſuo removit: Beneventi eſſe juſſit [2] apud eos, quos ſuis partibus amiciſſimos eſſe intelligebat: ubi iſte ſummæ rei cauſæque nocere nihil poſſet. Ei poſtea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proſcriptorum in agro Beneventano diripienda conceſſit: habuit honorem, ut proditori, non ut amico, fidem. Nunc, quamvis ſint homines, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, ſed quid ipſis in tali re metuendum ſit, cogitare. Commune eſt hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quam eæ, quæ latent in ſimulatione officii, aut in aliquo neceſſitudinis nomine. Nam eum, qui palam eſt adverſarius, facile cavendo vitare poſſis. Hoc vero occultum, inteſtinum, ac domeſticum malum, non modo non exiſtit [3], verum etiam opprimit, antequam proſpicere, atque explorare potueris.

Itane vero? tu, cum quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non ſolum pecuniæ, ſed etiam conſulis particeps omnium rerum conſiliorumque fueris: habitus ſis in liberum loco, ſicut mos majorum ferebat: repente relinquas? deſeras? ad adver-

1 *Idem feciſſes, quod anno poſt M. Piſo*] Exemplo urget Verrem, ut oſtendat, quid facere potuiſſet, niſi furtum pararet. *Idem.*

2 *Beneventi eſſe juſſit*] Beneventani plerique Syllani erant. *Idem.*

3 *Non modo non exiſtit*] Emergit, exoritur, exurgit. *Idem.*

verſarios tranſeas ? O ſcelus ! o portentum in ultimas terras exportandum ! Non enim poteſt ea natura , quæ tantum facinus commiſerit , hoc uno ſcelere eſſe contenta . Neceſſe eſt ſemper aliquid ejuſmodi moliatur : neceſſe eſt in ſimili audacia , perfidiaque verſetur . Itaque idem iſte , quem Cn. Dolabella poſtea C. Malleolo occiſo [4] , pro quæſtore habuit , (haud ſcio , an major etiam hæc neceſſitudo fuerit , quam illa Carbonis : ac plus judicium voluntatis valere , quam ſortis debeat) idem in Cn. Dolabellam , qui in Cn. Carbonem fuit . Nam quæ in ipſum valebant crimina [5] , contulit in illum , cauſamque illius omnem ad inimicos accuſatoreſque detulit : ipſe in eum , cui legatus , cui pro quæſtore fuerat , inimiciſſimum atque improbiſſimum teſtimonium dixit . Ille miſer cum eſſet [6] ; tum proditione iſtius neſaria, tum improbo & falſo ejuſdem teſtimonio , tum multo etiam ex maxima parte , iſtius furtorum , ac flagitiorum invidia conflagravit .

XVI. Quid hoc homine faciatis ? aut ad quam ſpem tam perfidioſum , tam importunum animal reſervetis ? qui in Cn. Carbonem ſortem , in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit, ac violarit , eoſque ambos non ſolum deſeruerit , ſed etiam prodiderit , atque oppugnarit . Nolite , quæſo , Judices , brevitate orationis [7] meæ potius , quam rerum ipſarum magnitudi-

4 *Malleolo occiſo*] Oratorie pro mortuo occiſum dixit . *Idem* .

5 *Quæ in* iſtum *valebant crimina*] Apertius hoc poſtea dicturus eſt Tullius. Etenim accuſator Dolabellæ volens indice Verre uti contra Dolabellam , librum criminum omnium Verris & Dolabellæ Verri oſtendit , & promiſit hæc ſe crimina non objecturum , ſi ſibi Verres & cauſam omnem Dolabellæ proderet , & teſtimonium adverſus eum diceret : quare Verres Dolabellam , cui legatus , & pro quæſtore fuerat , oppugnare compulſus eſt . Inimicos autem accuſatoreſque Dolabellæ , Cæſarem dicit : nam Scaurus Dolabellam alium accuſavit , nec damnare potuit . *Idem* .

6 *Miſer cum eſſet*] Miſerum pro innocente Tullius ponit . Sic alibi : *Et erunt , qui illum , ſi hoc fecerit , non improbum , ſed miſerum , me non diligentiſſimum conſulem , ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint* . Idem .

7 *Brevitate orationis*] Nam tanto major fides acquiritur noſtris crimioationibus , quanto videmur , tragœdia prætermiſſa , veluti nuda propoſitione eſſe contenti . Velim tamen & in hac brevitate perſpicias , non abeſſe Ciceronis ſtudium τῆς αὐξήσεως . Idem egit ut quamvis proponeret , tamen acerbitatem mali facinoris extolleret . Ignem parum erat dixiſſe : ſubjecit *ex lignis viridibus* , quod eſt intolerabilius ; addidit etiam *humidis* , quo ſpiritus magis magiſque augeri ſolet : ſuperpoſuit *in loco anguſto* , ubi denſior fumus animas haurieoces urgeret . Poſt hæc deinde intulit : *Hominem ingenuum , domi nobilem , populi Rom. ſocium atque amicum , ſumo excruciatum ſemivivum reliquit* . Totum ſi

tudine, crimina ponderare. Mihi enim properandum neceſſario eſt, ut omnia vobis, quæ mihi conſtituta ſunt, poſſim exponere. Quamobrem, quæſtura iſtius demonſtrata, primique magiſtratus & furto, & ſcelere perſpecto, reliqua attendite. In quibus illud tempus Syllanarum proſcriptionum ac rapinarum prætermittam: neque ego iſtum ſibi ex communi calamitate [8] defenſionem ullam ſinam ſumere. Suis eum certis, propriiſque criminibus accuſabo. Quamobrem, hoc omni tempore Syllano ex accuſatione circumſcripto [9], legationem ejus præclaram cognoſcite.

Poſteaquam Cn. Dolabellæ [10] provincia Cilicia conſtituta eſt: o dii immortales! quanta iſte cupiditate, quibus allegationibus illam ſibi legationem expugnavit? id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iſte profectus eſt, quacunque iter fecit, ejuſmodi fuit, non ut legatus populi Romani, ſed ut quædam calamitas pervadere videretur.

XVII. In Achaja (prætermittam minora omnia, quorum ſimile forſitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, niſi ſingulare, niſi quod, ſi in alium reum diceretur, incredibile videretur) magiſtratum Sicyonium nummos popoſcit. Ne ſit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. Cum ille non daret, animadvertit. Improbum, ſed non inauditum. Genus animadverſionis videte. Quæretis, ex quo genere hominem iſtum judicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis, in loco anguſto fieri juſſit. Ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani ſocium atque amicum, fumo excruciatum, ſemivivum reliquit. Jam quæ iſte ſigna, quas tabulas pictas, ex Achaja ſuſtulerit, non dicam hoc loco.

ſi gradatim conſideres, αὐξητικὸς eſt. Et nihilominus viſus eſt tantum propoſuiſſe, non & exaggeraſſe, cum robuſtius non potuerit augere. Ita ſi rem ſpectes, magna copia eſt: ſi verba numeres, ſumma brevitas. *Anonymus*, cujus primum ſcholia in lucem prodierunt opera Jac. Gronovii.

8 *Ex communi calamitate*] Ex Syllanis temporibus ſcilicet. Defenſionem de Sylla excluſit, ne liceret illi dicere, Sylla mihi juſſit, Sylla hoc fecit. *Aſconius*.

9 *Circumſcripto*] Sublato, circumducto, ac prætermiſſo. Alias decepto ſignificat. *Idem*.

10 *Poſteaquam Cn. Dolabellæ*] Ἀνακεφαλαίωσις de Dolabella: nam ſupra de ejus damnatione dicebat. *Idem*.

Eſt alius mihi locus [11] ad hanc iſtius cupiditatem demonſtrandam ſervatus. Athenis audiſtis, ex æde Minervæ grande auri pondus ablatum: dictum hoc eſt in Cn. Dolabellæ judicio. Dictum? etiam æſtimatum [12]. Hujus conſilii non modo participem C. Verrem, ſed principem fuiſſe reperietis. Delum venit: ibi ex fano Apollinis religioſiſſimo noctu clam ſuſtulit ſigna pulcherrima, atque antiquiſſima: eaque in onerariam navem ſuam conjicienda curavit. Poſtridie cum fanum ſpoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, graviter ferebant. Eſt enim tanta apud eos ejus ſani religio, atque antiquitas, ut in eo loco ipſum Apollinem natum eſſe arbitrentur. Verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipſum pertineret.

XVIII. Tum ſubito tempeſtates coortæ ſunt maximæ, Judices, ut non modo proficiſci, cum cuperet, Dolabella non poſſet, ſed vix in oppido conſiſteret: ita magni fluctus ejiciebantur [13]. Hic navis illa prædonis iſtius, onuſta ſignis religioſis, expulſa atque ejecta fluctu, frangitur. In litore ſigna illa Apollinis reperiuntur: juſſu Dolabellæ reponuntur: tempeſtas ſedatur: Dolabella Delo proficiſcitur.

Non dubito, quin, tametſi nullus in te ſenſus humanitatis, nulla ratio unquam fuit religionis, nunc tamen in metu periculoque tuo tuorum tibi ſcelerum veniat in mentem. Poteſtne tibi ulla ſpes ſalutis commoda oſtendi, cum recordaris, in deos immortales quam impius, quam ſceleratus, quam nefarius fueris? Apollinemne tu Delium ſpoliare auſus es? Illine tu templo, tam antiquo, tam ſancto, tam religioſo, manus impias ac ſacrilegas afferre conatus es? Si in pueritia non his artibus & diſciplinis inſtitutus eras, ut ea, quæ literis mandata ſunt, diſceres atque cognoſceres: ne poſtea quidem, cum in ea ipſa loca veniſti, potuiſti accipere id, quod eſt proditum memoriæ ac literis, Latonam ex longo errore, & fuga, gravidam, & jam ad pariendum vicinam, tempori-

bus

11 *Eſt alius mihi locus*] De ſignis ſcilicet. An peculatus, ſi hinc evaſerit Verres? *Idem*.

12 *Æſtimatum*] Impoſito pretio exactum, ſecundum legem repetundarum. *Idem*.

13 *Ita magni fluctus ejiciebantur*] Extra fines litoris exibant. *Idem*.

bus exactis [14], confugiſſe Delum, atque ibi Apollinem, Dianamque peperiſſe? Qua ex opinione hominum, illa inſula eorum deorum ſacra putatur [15]: tantaque ejus auctoritas religionis & eſt, & ſemper fuit, ut ne Perſæ quidem [16], cum bellum toti Græciæ, diis hominibuſque [17] indixiſſent, & mille numero navium claſſem ad Delum appuliſſent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbiſſime, atque amentiſſime, audebas? fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam extingueret religionem? & ſi tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum eſſe tantum malum, quod non tibi pro ſceleribus tuis jamdiu debeatur?

XIX. In Aſiam vero poſtquam venit, quid ego adventus iſtius prandia, cœnas, equos, muneraque [18] commemorem? nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus ſum. Chio per vim ſigna pulcherrima dico abſtuliſſe: item Erythris, & Halicarnaſſo. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipſum, qui apud Tenedios ſanctiſſimus deus habetur, qui urbem illam dicitur condidiſſe, cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipſum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidiſtis [19], abſtulit magno cum gemitu civitatis.

Illa vero expugnatio fani antiquiſſimi & nobiliſſimi Junonis Samiæ [20], quam luctuoſa Samiis fuit? quam acerba toti Aſiæ? quam clara apud omnes? quam nemini veſtrum inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Neronem in A-

14 *Temporibus exactis*] Menſibus exactis. *Idem*.

15 *Sacra putatur*] Sic Virgilius, *Sacra mari colitur medio*. Elegerunt potius *ſacra* dicere, quam id, quod in conſuetudine eſt, *ſacrata*. Idem.

16 *Ut ne Perſæ quidem*] Cyro, Dario, Xerxeque duce. *Idem*.

17 *Diis hominibuſque*] Quia non ſolum hoſtes erant, utpote barbari, verum etiam more gentis ſuæ nulla diis in terris templa condenda eſſe credebant, præſertim cum uni ſoli, quem venerarentur, vix mundus ipſe ſufficeret. Erant ergo & ædium ſacrarum & ſimulacrorum everſores. *Idem*.

18 *Equos, muneraque*] Quærendum cur equos e cæteris muneribus ſeparavit? an, quia Aſiani magno pretio æſtimant equos? *Idem*.

19 *Quem quondam in comitio vidiſtis*] Licebat enim mutua hæc ſigna deportare Romam ædilibus, ad ornatum ludorum, & rurſum ſociis reportare: nec hoc crimen diſtulit in orationem, quæ eſt de ſignis: quia ſpecialiter crimen & breve eſt, nec habet, quod adjici poſſit. *Idem*.

20 *Junonis Samiæ*] Hinc Virgil. *Poſthabita coluiſſe Samo*. Idem.

ſiam Samo veniſſent ; reſponſum tulerunt , ejuſmodi querimonias , quæ ad legatum populi Romani pertinerent , non ad prætorem , ſed Romam deferri oportere [21] . Quas iſte tabulas illinc , quæ ſigna ſuſtulit ? quæ cognovi egomet apud iſtum in ædibus nuper , cum obſignandi gratia veniſſem [22] . Quæ ſigna nunc , Verres , ubi ſunt ? illa quæro , quæ apud te nuper ad omnes columnas [23] , omnibus etiam intercolumniis , in ſilva [24] denique diſpoſita ſub dio [25] vidimus . Cur ea , quamdiu alium prætorem [26] cum iis judicibus , quos in horum locum ſubſortitus eras , de te in conſilium iturum putaſti , tamdiu domi fuerunt ? poſteaquam noſtris teſtibus nos , quam horis [27] tuis , uti malle vidiſti ; nullum ſignum domi reliquiſti , præter duo , quæ in mediis ædibus ſunt : quæ ipſa Samo ſublata ſunt ? Non putaſti me tuis familiariſſimis in hanc rem teſtimonia denuntiaturum , qui tuæ domi ſæpe fuiſſent : ex quibus quærerem ſigna ſcirentne fuiſſe , quæ non eſſent ?

XX. Quid tum hos de te judicaturos arbitratus es , cum viderent , te jam non contra accuſatorem tuum , ſed contra quæſtorem [28] , ſectoremque pugnare ? Qua de re Charidemum Chium

21 *Non ad prætorem , ſed Romam deferri oportere*] Atqui legimus , de Oppio & de Procilio , non apud populum Romanum depoſitas eſſe querelas , ſed apud eos , ſub quibus agebant aut quæſturam , aut legationem . Legatus autem Verres non Neronis , ſed Dolabellæ erat . *Idem* .

22 *Cum obſignandi gratia veniſſem*] Moris fuit , ut accuſator obſiguaret domum , & clauſa omnia ejus , quem accuſaturus erat , ne qua furtorum indicia aut in vaſis , aut in ſignis , aut in literis conſtituta , ab eo removerentur . *Idem* .

23 *Ad omnes columnas*] Locus intercolumnium dicitur . *Idem* .

24 *In ſylva*] In viridario . *Idem* .

25 *Sub dio*] Id eſt , ſub cælo . Cælum Græci τὸν δία dicunt : ſed ita declinatur , hoc dium , hujus dii , huic dio , hoc dium , o dium , ab hoc dio . *Idem* .

26 *Quamdiu alium prætorem*] Metellum ſcilicet , cum judicibus , quos in horum locum , quemadmodum ſupra dixit , ſubſortitum ſe Verres eſſe credebat . *Idem* .

27 *Noſtris teſtibus , quam horis*] Uſus eſt enim prima actione Cicero magis teſtibus ſuis , quam temporibus , id eſt , ſibi ad dicendum lege datis . Idem . *Uti tuis horis* , perinde interpretor quaſi dixiſſet , *tuis commodis* , vel , tempore tuis rationibus accommodato , & appoſito . Ut ſit , Poſteaquam vidiſti nos tantum nolle in accuſando temporis conſumere , quantum tibi commodum fuiſſet . *Hotomanus* .

28 *Quæſitorem*] Legitur & *Quæſtorem* . Si *Quæſitorem* , illum ipſum Glabrionem , cujus cura eſt , ut ſociis omnia rapta reddantur ; ſi *Quæſtorem* , eum ad quem rediguntur pecuniæ ex proſcripti bonis , & a quo ſociis adnumerantur . Sectorem autem dicit æſtimatorem redemptoremque bonorum damnati , atque proſcripti , qui ſpem ſectans lucri ſui , id eſt , ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ , bona omnia auctione vendit , & ſemel infert pecuniam ex ærario , vel ſociis . Contra hos igitur jam pugnat Verres , inquit Tullius , ſubtraheus omnia ſigna , non contra me , qui illum , etiam ſubtractis ſignis , teſtimoniis tamen poſſum convincere . *Aſcon.*

Chium teſtimonium priore actione dicere audiſtis : ſeſe , cum eſſet trierarchus [29] , & Verrem ex Aſia decedentem proſequeretur , juſſu Dolabellæ fuiſſe una cum iſto Sami : ſeſeque tum ſcire ſpoliatum eſſe fanum Junonis , & oppidum Samum : poſteaque ſe cauſam apud Chios , cives ſuos , Samiis accuſantibus , publice dixiſſe : eoque ſe eſſe abſolutum , quod planum feciſſet , ea , quæ legati Samiorum dicerent , ad Verrem , non ad ſe , pertinere ..

Aſpendum , vetus oppidum , & nobile in Pamphylia ſcitis eſſe , pleniſſimum ſignorum optimorum . Non dicam illinc hoc ſignum ablatum eſſe , & illud : hoc dico , nullum te Aſpendi ſignum , Verres , reliquiſſe : omnia ex fanis , ex locis publicis , palam , ſpectantibus omnibus , plauſtris evecta , aſportataque eſſe . Atque etiam illum Aſpendium cithariſtam , de quo ſæpe audiſtis id , quod eſt Græcis hominibus in proverbio , quem omnia intus canere dicebant [30] , ſuſtulit , & in intimis ſuis ædibus poſuit : ut etiam illum ipſum artificio ſuo ſuperaſſe [31] videatur .

Pergæ fanum antiquiſſimum [32] & ſanctiſſimum Dianæ ſcimus eſſe . Id quoque a te nudatum ac ſpoliatum eſſe ; ex ipſa Diana , quod habebat auri , detractum atque ablatum eſſe dico . Quæ , malum , eſt iſta tanta audacia atque amentia? quas enim ſociorum , atque amicorum urbes adiſti , legationis jure & nomine ; ſi in eas vi cum exercitu imperioque invaſiſſes , tamen , opinor , quæ ſigna , atque ornamenta ex his urbibus ſuſtuliſſes , hæc non in tuam domum , neque in ſuburbana amicorum , ſed Romam in publicum deportaſſes .

XXI. Quid

29 *Trierarchus*] Navi triremi præpoſitus. *Triremis* ternos remorum ordines habet : ita & *biremis* , & *quadriremis* , & deinceps dicuntur . *Idem* .

30 *Quem omnia intus canere dicebant*] Cum canunt citharistæ , utriuſque manus funguntur officio . Dextra plectro utitur : & hoc eſt foris canere . Siniſtra digitis chordas carpit ; & hoc eſt intus canere . Difficile autem , quod Aſpendius citharista faciebat , ut non uteretur cantu utraque manu , ſed omnia , id eſt , univerſam cantionem , intus & ſiniſtra tantum manu complecteretur . Unde omnes quotquot fures erant , a Græcis *Aſpendii Citharistæ* in proverbio dicebantur , quod , ut ille carminis , ita iſti furtorum occultatores erant . Valet hoc proverbium & in eos , qui multum inteſtinis ſuis commodis conſulunt præter honeſtatem . *Idem* .

31 *Artificio ſuperaſſe*] Ut interius poſitus eſſet , qui intus cantare conſueverat . *Idem* .

32 *Pergæ fanum antiquiſſimum*] Apparet oppidum Pergam vocari , cujus nominativus caſus *Perga* eſt : ergo adverbium loci *Pergæ* . Fanum , religioſiſſimum templum unde fata petuntur .

Digitized by Google

XXI. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracuſas, urbem ornatiſſimam, cepit? quid de L. Scipione [33], qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque, regem potentiſſimum, vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum, & Macedoniam ſubegit? quid de L. Paulo, qui regem Perſen vi ac virtute ſuperavit? quid de L. Mummio [34], qui urbem pulcherrimam atque ornatiſſimam, Corinthum, pleniſſimam rerum omnium, ſuſtulit, urbeſque Achajæ Bœotiæque multas, ſub imperium populi Romani ditionemque ſubjunxit? quorum domus cum honore & virtute florerent, ſignis, & tabulis pictis erant vacuæ. At vero urbem totam, templa deorum, omneſque Italiæ partes illorum donis ac monumentis exornatas videmus.

Vereor, ne hæc forte cuiquam nimis antiqua, & jam obſoleta videantur. Ita enim tum æquabiliter omnes erant hujuſmodi [35], ut hæc laus eximiæ virtutis & innocentiæ, non ſolum hominum, verum etiam temporum illorum eſſe videantur. P. Servilius [36], vir clariſſimus, maximis rebus geſtis, adeſt: de te ſententiam laturus eſt: Olympum [37] vi, copiis, conſilio, virtute cepit, urbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam. Recens exemplum fortiſſimi viri profero. Nam poſtea Servilius imperator populi Romani Olympum, urbem hoſtium, cepit, quam tu in iiſdem illis locis legatus quæſtorius [38] oppida pacata ſociorum, atque amicorum, diripienda ac vexanda curaſti.

Tu,

33 *Quid de L. Scipione?*] De quo cum ſenatus ambigeret, utrum idoneus eſſet, qui in Aſiam contra Antiochum mitteretur, P. Scipio Africanus, frater ejus, legatum ſe obtulit ad id bellum gerendum, & victoriam reportavit. *Idem*.

34 *Quid de L. Mummio?*] Legatorum populi Romani violatorum cauſa bellum adverſus Corinthum Græcam urbem geſſit populus Romanus, eamque delevit duce Mummio. Cur autem Græcorum triumphorum ponit exempla? quia de ſignis loquitur, quorum copia apud Græcos eſt conſtituta. *Idem*.

35 *Omnes erant ejuſmodi*] Boni ſcilicet. *Idem*.

36 *P. Servilius*] Bona occaſio promerendi judicis cum obtestatione conjuncta: hic enim bellum in Cilicia geſſit, deque ea triumphavit captis Coryco, Olympo, Phaſelide, tribus magnis ejus terræ urbibus. *Idem*.

37 *Olympum*] Id nomen bis reſtituo Ciceroni, fide Strabonis, *Geogr. lib.* XIV, pro quo Lambinus, Manutius, aliique maluerunt Olynthum. *Gruterus*. In eo quidem numero non eſt Hotomanus, qui eum ipſum Strabonis, indicatum a Grutero, locum deſcripſit. Abundantibus otio multa de his rebus diſſeret Henr. Noris, in *Cenotaph. Piſan.* Diſſert. II. cap. 11. *Olivetus*.

38 *Legatus quæſtorius*] Legatum ex quæſtore agens. *Aſconius*.

Tu, quæ ex ſanis religioſiſſimis per ſcelus & latrocinium abſtuliſti, ea nos videre, niſi in tuis, amicorumque tuorum tectis, non poſſumus: P. Servilius, quæ ſigna atque ornamenta ex urbe hoſtium, vi & virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure ſuſtulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit [39], in tabulas publicas ad ærarium perſcribenda [40] curavit. Cognoſcite ex literis publicis hominis ampliſſimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATÆ P. SERVILII. Non ſolum numerum ſignorum, ſed etiam uniuſcujuſque magnitudinem, figuram, ſtatum [41], literis definiri vides. Certe major eſt [42] virtutis, victoriæque jucunditas, quam iſta voluptas, quæ percipitur ex libidine & cupiditate. Multo diligentius habere dico Servilium prædam populi Romani, quam te tua furta notata atque deſcripta.

XXII. Dices, tua quoque ſigna [43] & tabulas pictas, ornamento urbi foroque populi Romani fuiſſe. Memini: vidi ſimul cum populo Romano forum, comitiumque [44] adornatum ad ſpeciem magnifico ornatu; ad ſenſum, cogitationemque acerbo & lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, præda provinciarum, ſpoliis ſociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, Judices, iſte ſpem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus eſt. Vidit enim eos, qui judiciorum dominos [45] ſe dici volebant, harum cupiditatum eſſe ſervos. Socii vero, nationeſque exteræ, ſpem omnium tum primum abje-

39 *Per triumphum vexit*] Ferculis enim ſigna ante triumphantem vehi per pompam ſolebant. *Idem*.

40 *Ad ærarium perſcribenda*] Hæc fuit veterum diligentia, ut, quod quiſque de ſubjugata provincia per triumphum apportaſſet, perſcriptum in tabulis in ærario reponendis conſervaretur. *Idem*.

41 *Figuram, ſtatum*] Figura eſt circa geſtum ſitumque membrorum: ſtatus circa ornatum & habitum veſtis, inſignium, & armorum. *Idem*.

42 *Certe major eſt*] Non video, quid apportet hic ſenſus. Nihil enim mirum, diligentiorem eſſe Servilium, quam Verrem, ſi ita eſt. Niſi forte, quod ait, *Certe major eſt*, ſic accipiamus, quaſi dicat, Vera major eſt: & quod ſubjunxit, argumentum ſit, virtutis, quam voluptatis, majorem eſſe fructum. *Idem*.

43 *Dices, tua quoque ſigna*] Oratoria πλάσει hanc ſibi objecit quæſtionem, quæ genus confeſſionis in ſe habet. Nam ædili atque prætori Hortenſio, & item Metellis, rapta ex provinciis ſigna ad ornandum forum & comitium commodaverat Verres. Olim enim, cum in foro ludi populo darentur, ſignis ac tabulis pictis partim ab amicis, partim e Græcia commodatis utebantur ad ſcenæ ſpeciem, quia adhuc theatra non fuerant. *Idem*.

44 *Comitium*] Locus propter ſenatum, quo coire equitibus, & populo Romano licet. *Idem*.

45 *Qui ſe judiciorum dominos*] Hortenſium, cæteroſque nobiles. *Idem*.

Digitized by Google

abjecere rerum , ac fortunarum ſuarum : propterea quod caſu legati ex Aſia , atque Achaja [46] , plurimi Romæ tunc fuerunt , qui deorum ſimulacra ex ſuis ſanis ſublata , in foro venerabantur : itemque cætera ſigna & ornamenta cum cognoſcerent , alia alio in loco lacrymantes intuebantur . Quorum omnium hunc ſermonem tum eſſe audiebamus : *Nihil eſſe , quod quiſquam dubitaret de exitio ſociorum , atque amicorum , cum quidem viderent in foro populi Romani , quo in loco antea , qui ſociis injurias fecerant , accuſari & condemnari ſolebant , ibi eſſe palam poſita ea , quæ ab ſociis per ſcelus ablata , ereptaque eſſent .*

Hic ego non arbitror illum negaturum [47] , ſigna ſeſe plurima , tabulas pictas innumerabiles habere : ſed , ut opinor , ſolet hæc , quæ rapuit & furatus eſt , nonnunquam dicere ſe emiſſe : quoniam quidem [48] in Achajam , Aſiam , Pamphyliam , ſumptu publico , & legationis nomine * , mercator ſignorum tabularumque pictarum miſſus eſt .

XXIII. Habeo & iſtius , & patris ejus accepti tabulas [49] omnes : quas diligentiſſime legi , atque digeſſi : patris , quoad vixit : tuas , quoad ais te confeciſſe . Nam in iſto , Judices , hoc novum reperietis . Audimus , aliquem tabulas nunquam con-

46 *Ex Aſia , atque Achaja*] Unde fuerant iſta ſigna per furtum ſublata . *Idem* .

47 *Non arbitror illum negaturum*] Nam ſolebant magiſtratibus commodari reddenda . *Idem* .

48 *Quoniam quidem cum imperia ac ſecuribus*] Ἐξουσίας μετὰ συγχωρήσεως . Cum imperio ac ſecuribus , bene : quia licet negotiari equitibus & privatis . *Idem* .

* Man. Lamb. *nomine , cum imperia & ſecuribus , mercator*

49 *Habeo & ipſius , patris ejus accepti tabulas*] Id eſt , acceptarum pecuniarum . Legitur & *ab eo* , & *accepi* . Moris autem fuit , unumquemque domeſticam rationem ſibi totius vitæ ſuæ per dies ſiagulos ſcribere , ex quo appareret quid quiſque de redditibus ſuis , quid de arte , fœnore , lucrove ſepoſuiſſet quoque die , & quid item ſumptus damnive feciſſet . Sed poſtquam obſignandis literis reorum ex ſuis quiſque tabulis damnari cœpit , ad noſtram memoriam tota hæc vetus conſuetudo ceſſavit . Dicit igitur Tullius , habere ſe & patris ejus tabulas , quoad vixit , & ipſius Verris , quoad confeciſſe dixit : ex quibus proditur , quam multæ tabulæ pictæ , quot ſigna apud eum , nulla emptionis origine , furto capta noſcantur . Remoraturque in eo , quod ſe dicat Verres non ex aliquo tempore cœpiſſe literas domeſticæ rationis facere , ſed ex aliquo tempore deſtitiſſe : quod factum nullo exemplo defendi poteſt . *Idem* .

50 *De M. Antonio*] Hic eſt M. Antonius diſſolutiſſimus curator totius oræ maritimæ , Cretæ mortuus : de quo ipſe dicet , *& poſt M. Antonii infinitum illud imperium ſenſerant :* & quem Salluſtius ait perdendæ pecuniæ genitum , & vacuum a curis niſi inſtantibus . *Idem* . M. Antonium oratorem non exiſtimatum eſſe tabulas conficere , ſcribit in ipſius perſona Cicero de Orat. lib. II. cap. 23. De alio tamen Antonio locum Aſconius interpretatur . *Hotomanus* .

confeciſſe : quæ eſt opinio hominum de Antonio [50] falſa: nam fecit diligentiſſime . Verum ſit hoc genus aliquod , minime probandum . Audimus , alium non ab initio feciſſe , ſed ex tempore aliquo confeciſſe ? Eſt aliqua etiam hujuſce rei ratio [51] . Hoc vero novum & ridiculum eſt , quod hic nobis reſpondit , cum ab eo tabulas poſtularemus : uſque ad M. Terentium , & C. Caſſium conſules [52] , confeciſſe ; poſtea deſtitiſſe . Alio loco , hoc cujuſmodi ſit, conſiderabimus [53] . Nunc nihil ad me attinet : horum enim temporum , in quibus nunc verſor , habeo tabulas & tuas , & patris . Plurima ſigna pulcherrima , plurimas tabulas optimas deportaſſe te , negare non potes : atque utinam neges [54] ! Unum oſtende in tabulis aut tuis, aut patris tui , emptum eſſe : viciſti . Ne hæc quidem duo ſigna pulcherrima , quæ nunc ad impluvium [55] tuum ſtant , quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ ſteterunt , habes quomodo emeris ; hæc , inquam , duo , quæ in ædibus tuis ſola jam ſunt, quæ ſectorem expectant [56] , relicta ac deſtituta a cæteris ſignis .

XXIV. At , credo [57] , in hiſce ſolis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat : cæteræ libidines ejus ratione

 aliqua ,

51 *Eſt aliqua etiam hujuſce rei ratio*) Vel mala, vel bona . Dicit ergo , etſi non bonam , apparet tamen eſſe aliquam rationem . Aut ipſe hoc dicit . Bona ratio nunquam ſcribendi , judicium perſeverans de tabulis non conficiendis : aliquando cœpiſſe , correctio erroris in melius : deſtitiſſe cum cœperis , mala ratio : eſt enim inconſtantia & mutatio quædam in deterius. *Aſconius* .

52 *Uſque ad M. Terentium , & C. Caſſium conſules*] Ab horum conſulatu videtur tabulas Verres rationum ſuarum deſtitiſſe conſignare : quamvis a præſenti tempore non longe abeſt. *Idem* .

53 *Alio loco , cujuſmodi ſit , conſiderabimus*] Scilicet ad tegenda furta pertinet iſta prætermiſſio rationum , ne conſcriptis iis , quæ habuit, & iis , quæ nunc habet , extraordinaria rerum poſſeſſio cerneretur . *Idem* .

54 *Atque utinam neges*] Cum enim confiteris, etſi improbe , videris tamen aliquid dicere , cum dicis, Emi , non rapui . Si autem negaveris, & convinceris , & hujuſmodi defenſione nudaberis. *Idem* .

55 *Impluvium*] Locus ſine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum poſſit. *Idem* .

56 *Quæ ſectorem expectant*] Repetundarum cauſa ita ſe habet, ut ſi convictus reus ſit, atque damnatus , pecuniam reddat æſtimata lite , hoc eſt , in pretium redactis omnibus furtis: quam ſummam pecuniæ proſcriptis ejus bonis ſectores curabant . Sectores autem dicti ſunt, qui ſpem lucri ſecuti , bona condemnatorum ſemel auctionabantur , proque iis pecunias penſitabant ſingulis : ac poſtea pro compendio ſuo ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant . Sola ergo hæc duo ſigna dicit apud Verrem relicta , aſportatis ad amicos cæteris ſignis. *Idem* .

57 *At , credo*] Tranſitus ad aliam criminum ſpeciem . Non enim hæc, quæ ante acta ſunt, ſic dicit, tamquam Sicilienſia crimina , propria hujus cognitionis , quæ per ſingulos libros conſtat eſſe diviſa , ut de jure dicendo , de re frumentaria , de ſignis, de ſuppliciis. *Idem* .

aliqua , aut modo continebantur . Quam multis iſtum ingenuis , quam multis matribus familias , in illa tetra atque impura legatione vim attuliſſe exiſtimatis ? ecquo in oppido pedem poſuit , ubi non plura ſtuprorum flagitiorumque ſuorum , quam adventus ſui veſtigia reliquerit ? Sed ego omnia , quæ negari poterunt , prætermittam : etiam hæc , quæ certiſſima ſunt & clariſſima , relinquam : unum aliquod de nefariis iſtius factis eligam : quo facilius ad Siciliam poſſim aliquando , quæ mihi hoc oneris negotiique impoſuit , pervenire .

Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum , Judices , in primis Aſiæ provinciæ clarum & nobile : homines autem ipſi Lampſaceni tum ſumme in omnes cives Romanos officioſi , tum præterea maxime ſedati & quieti , prope præter cæteros ad ſummum Græcorum otium [58] potius , quam ad ullam vim aut tumultum accommodati . Accidit , cum iſte a Cn. Dolabella efflagitaſſet [59] , ut ſe ad regem Nicomedem , regemque Sadalam mitteret , cumque iter hoc ſibi magis ad quæſtum ſuum , quam ad reipublicæ tempus accommodatum depopoſciſſet : ut illo itinere veniret Lampſacum , cum magna calamitate , & prope pernicie civitatis . Deducitur iſte ad Janitorem quendam [60] hoſpitem : comiteſque ejus item apud cæteros hoſpites collocantur . Ut mos erat iſtius , atque ut eum ſuæ libidines flagitioſæ [61] facere admonuerant , ſtatim negotium dat illis ſuis comitibus , nequiſſimis turpiſſimiſque hominibus , uti videant [62] & inveſtigent [63] , ecqua virgo ſit , aut mulier digna , quamobrem iſte Lampſaci diutius commoraretur .

XXV. Erat comes ejus Rubrius quidam , homo factus ad iſtius libidines [64] : qui miro artificio , quocumque venerat , hæc inveſtigare omnia ſolebat . Is ad eum rem iſtam defert ;

Philo-

58 *Ad ſummum Græcorum otium*] Dixit hoc ſecundum illam ſententiam de Græcis habitam , quos otioſos & leves eſſe conſenſum eſt . *Idem* .

59 *Cum iſta a Cn. Dolabella efflagitaſſet*] Ergo non e republica ire coactus eſt , ſed ut mitteretur ambitione perfecit . Nicomedes autem Bithyniæ rex eſt , Sadala Thraciæ ; ambo ſocii populi Romani . *Idem* .

60 *Janitorem quendam*] Janitorem cum dixiſſet , addidit *quendam* , ut oſtenderet non appellativum nomen eſſe , ſed proprium . *Idem*.

61 *Flagitioſæ*] Flagitioſe . *Græv*.

62 *Videant*] Si in promptu res . *Aſc*.

63 *Inveſtigent*] Quam non videant . Et ideo poſterius poſitum . *Idem* .

64 *Homo factus ad iſtius libidines*] In naſcendo ſors eſt , in faciendo induſtria . Bene ergo non natum , ſed factum dixit . Non enim naturam perductores procreare Verri , ſed ipſum ſibi docendo poſt eos fingere . *Idem* .

Philodamum eſſe quendam genere, honore, copiis, exiſtimatione facile principem Lampſacenorum: ejus eſſe filiam, quæ cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine; ſed eam ſumma integritate, pudicitiaque exiſtimari. Homo, ut hæc audivit, ſic exarſit ad id, quod non modo ipſe nunquam viderat, ſed ne audierat quidem ab eo, qui ipſe vidiſſet, ut ſtatim ad Philodamum migrare ſe diceret velle. Hoſpes Janitor, qui nihil ſuſpicaretur, veritus, ne quid in ipſo ſe offenderit [65], hominem ſumma vi retinere cœpit. Iſte, qui hoſpitis relinquendi cauſam reperire non poſſet, alia ſibi ratione viam munire ad ſtuprum cœpit: Rubrium, delicias ſuas, in omnibus ejuſmodi rebus adjutorem ſuum, & conſcium, parum laute diverſari dicit: ad Philodamum deduci jubet. Quod ubi eſt Philodamo nuntiatum, tametſi erat ignarus, quantum ſibi ac liberis ſuis jam tum mali conſtitueretur, tamen ad iſtum venit; oſtendit, munus illud ſuum non eſſe: ſe, cum ſuæ partes eſſent [66] hoſpitum recipiendorum, tum ipſos tamen prætores, & conſules, non legatorum aſſeclas, recipere ſolere. Iſte, qui una cupiditate [67] raperetur, totum illius poſtulatum cauſamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit.

XXVI. Hic Philodamus, poſteaquam jus ſuum [68] obtinere non potuit; ut humanitatem, conſuetudinemque ſuam retineret, laborabat [69]. Homo, qui ſemper hoſpitaliſſimus, amiciſſimuſque noſtrorum hominum exiſtimatus eſſet, noluit videri ipſum illum Rubrium invitus in domum ſuam recepiſſe: magnifice, & ornate, ut erat in primis inter ſuos copioſus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum ſit, invitet: locum ſibi ſoli, ſi videatur, relinquat. Etiam

 filium

65 *Ne quid in ipſo ſe offenderit*] Ciceronem ego ſcripſiſſe cenſeo: *Ne quid ipſo offenderit*. Delendum omnino τὸ *ſe*. Sic enim loqui Cicero ſolet. Eſt autem, ne quid commiſerit quo Verrem offendiſſet. *Grav.*

66 *Cum ſuæ partes eſſent*] Id eſt, viciſſitudo tangeret. Simul enim oſtendere vult, nec ſuſcipiendum ſibi eſſe nunc hoſpitem, &, cum ſuſcipiat, condignum ſolere ſuſcipere. *Aſcon.*

67 *Una cupiditate*] *Una* vel præcipua: vel vere una. Extra quam non jure, non more, non honeſtate moveretur. *Idem*.

68 *Jus ſuum*] Ne Rubrium pateretur. *Idem*.

69 *Laborabat*] Bene, quia invitus ſuſceperat hoſpitem ſe indignum. *Idem*.

filium ſuum, lectiſſimum adoleſcentem, foras ad propinquum ſuum quendam mittit ad cœnam. Rubrius iſtius comites invitat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus eſſet [70]. Mature veniunt: diſcumbitur. Fit ſermo inter eos, & invitatio, ut Græco more biberetur [71]. Hortatur hoſpes: poſcunt majoribus [72] poculis: celebratur omnium ſermone lætitiaque convivium. Poſteaquam ſatis calere res Rubrio viſa eſt; Quæſo, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes? Homo, qui & ſumma gravitate, & jam id ætatis, & parens eſſet, obſtupuit hominis improbi dicto. Inſtare Rubrius. Tum ille, ut aliquid reſponderet, negavit moris eſſe Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: Enimvero ferendum hoc non eſt: vocetur mulier: & ſimul ſervis ſuis Rubrius, ut januam clauderent, & ipſi ad fores aſſiſterent, imperat.

Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiæ ſuæ vis afferretur: ſervos ſuos ad ſe vocat: his imperat, ut ſeipſum negligant: filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum domeſtici mali filio ſuo nuntiet. Clamor interea fit tota domo; pugna inter ſervos Rubrii, atque hoſpitis. Jactatur domi ſuæ vir primus, & homo honeſtiſſimus. Pro ſe quiſque manus affert: aqua denique ferventi a Rubrio ipſo Philodamus perfunditur. Hæc ubi filio nuntiata ſunt: ſtatim exanimatus ad ædes contendit, ut & vitæ patris, & pudicitiæ ſororis ſuccurreret. Omnes eodem animo Lampſaceni, ſimul ut hoc audiverunt, quod eos tum Philodami dignitas, tum injuriæ magnitudo movebat, ad ædes noctu convenerunt. Hic lictor iſtius Cornelius, qui cum ejus ſervis erat a Rubrio, quaſi in præſidio, ad auferendam mulierem col-

70 *Quid opus eſſet*] Ut mulieri ſcilicet vis afferretur. *Idem*.

71 *Græco more biberetur*] Grandibus, inquiunt, poculis, & meracis potionibus, qui non intelligunt dicta Ciceronis: & hoc putant Græco more potare. Eſt autem Græcus mos (ut Græci dicunt) *συμπίνω κωθιζόμενος*, cum merum cyathis libant, ſalutantes primo deos, deinde amicos ſuos nominatim. Nam toties merum bibunt, quoties & deos, & caros ſuos nominatim vocant. *Idem*.

72 *Poſcunt majoribus*] Sunt, qui producta ſcilicet O litera *poſcunt* legunt, quaſi Sæpe potant. Sed *poſcunt* provocant intelligendum eſt. Ut ſit ſenſus: provocant ſe invicem. Majoribus autem poculis poſcunt a pincerna, id eſt petunt: ut ſubaudiatur bibere. *Idem*.

Digitized by Google

collocatus, occiditur; ſervi nonnulli vulnerantur; ipſe Rubrius in turba ſauciatur. Iſte, qui ſua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, ſi poſſet.

XXVII. Poſtridie mane homines in concionem veniunt. Quærunt, quid optimum factu ſit [73]. Pro ſe quiſque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur. Inventus eſt nemo, cujus non hæc & ſententia eſſet, & oratio: *Non eſſe metuendum, ſi iſtius nefarium ſcelus Lampſaceni ulti vi manuque eſſent, ne ſenatus populuſque Romanus, in eam civitatem animadvertendum putaret. Quod ſi hoc jure legati populi Romani in ſocios, nationeſque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum ſervare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis eſſe perpeti ſatius, quam in tanta vi atque acerbitate verſari*. Hæc cum omnes ſentirent, & cum in eam rationem pro ſuo quiſque ſenſu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iſte diverſabatur, profecti ſunt: cædere januam ſaxis, inſtare ferro, ligna & ſarmenta circumdare, ignemque ſubjicere cœperunt. Tum cives Romani, qui Lampſaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampſacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam injuria legati putaretur: ſeſe intelligere hominem illum eſſe impurum ac nefarium: ſed, quoniam nec perfeciſſet, quod conatus eſſet, neque futurus eſſet Lampſaci poſtea; levius eorum peccatum [74] fore, ſi homini ſcelerato peperciſſent, quam ſi legato non peperciſſent.

Sic iſte, multo ſceleratior & nequior, quam ille Adrianus [75], aliquanto etiam felicior fuit. Ille, quod ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticæ domi ſuæ vivus exuſtus eſt: idque ita illi merito accidiſſe exiſtimatum eſt, ut lætarentur omnes, neque ulla animadverſio conſtitueretur:

73 *Quærunt, quid optimum factu ſit*] Adeo non Græca levitate res geſtæ ſunt, ſed agitato conſilio defenſa libertas. *Idem*.

74 *Levius eorum peccatum*] Magna vi oratoria, etiam parcere peccatum eſſe dicebant, inquit, quia Verri parcebatur, ſed tamen leve, quia legato. *Idem*.

75 *Sic iſte multo ſceleratior, & nequior, quam ille Adrianus*] Cinnanis temporibus cum C. Fabius Adrianus, ut alii ajunt, legatus, ut alii putant, pro prætore, vel prætor, provinciam obtineret Africam, Uticæ in prætorio ſuo vivus uſtus eſt, quod corrupto ſervitio civitatis illius de principum nece conſpiraſſe diceretur. Sed opportune Tullius cauſam tacet illatæ necis in Adriano, & inultam mortem ejus oſtendit: quem dicit oratorie non in hoſpitio, ſed domi ſuæ vivum crematum. Et *ille*, ſic dixit, ut de notiſſimo videretur loqui. *Idem*.

retur : hic ſociorum ambuſtus incendio , tamen ex illa flamma periculoque evolavit : neque adhuc cauſam ullam excogitare potuit , quamobrem commiſerit , aut quid evenerit , ut in tantum periçulum veniret . Non enim poteſt dicere , Cum ſeditionem ſedare vellem , cum frumentum imperarem , cum ſtipendium cogerem , cum aliquid denique reipublicæ cauſa gererem : quod acrius imperavi , quod animadverti , quod minatus ſum . Quæ ſi diceret : tamen ignoſci non oporteret , ſi nimis atrociter imperando ſociis , in tantum adductus periculum videretur .

XXVIII. Nunc cum ipſe cauſam illius tumultus neque veram dicere , neque falſam confingere audeat : homo autem ordinis ſui frugaliſſimus , qui tum accenſus C. Neroni [76] fuit , P. Tettius , hæc eadem ſe Lampſaci cognoſſe dixerit : vir omnibus rebus ornatiſſimus C. Varro , qui tum in Aſia tribunus militum fuit , hæc eadem ipſa ſe ex Philodamo audiſſe dicat : poteſtis dubitare , quin iſtum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit , quam ad veſtrum judicium reſervare ? Niſi vero illud dicet , quod & in teſtimonio Tettii , priore actione interpellavit [77] Hortenſius : quo tempore quidem ſigni ſatis dedit , ſi quid eſſet , quod poſſet dicere , ſe tacere non poſſe; ut, quamdiu in cæteris rebus tacuerit, ſcire omnes poſſemus , nihil habuiſſe quod diceret . Hoc tum dixit , Philodamum , & ejus filium , a C. Nerone eſſe damnatos . De quo ne multa diſſeram , tantum dico , ſecutum id eſſe Neronem , & ejus conſilium , quod Cornelium lictorem occiſum eſſe conſtaret : putaſſe non oportere [78] eſſe cuiquam , ne in ulciſcenda quidem injuria , hominis occidendi poteſtatem . In quo video , Neronis judicio non te abſolutum eſſe improbitatis :

76 *Accenſus Neroni*] Accenſus nomen eſt ordinis, & promotionis in militia , ut nunc dicitur princeps , vel commentarienſis , aut cornicularius . Hæc enim nomina de legionaria militia ſumpta ſunt . *Idem* .

77 *Interpellavit*] Interpellare , eſt mediam alterius orationem interrumpere , vel actioni ſe alterius interponere . Apparet ergo Hortenſium , quamvis diu multumque tacuerit, Tettium in medio teſtimonio perſtrinxiſſe, quod diceret Philodamum adeo malam cauſam habuiſſe , ut a Cn. Nerone damnatus ſit . *Idem* .

78 *Putaſſe non oportere*] Reprehenſio judicati ab ea parte , qua cauſæ derivatio facit , ne nobis judicata obſint . Non enim cauſam Verris relevatam eſſe , ſed illos damnatos , quod quoquo modo occiſum hominem eſſe conſtaret . *Idem* .

Digitized by Google

tis : ſed illos damnatos eſſe cædis . Verum iſta damnatio tamen cujuſmodi fuit ? Audite , quæſo , Judices , & aliquando miſeremini ſociorum , & oſtendite , aliquid his in veſtra fide præſidii eſſe oportere .

XXIX. Quod toti Aſiæ jure occiſus videbatur iſtius ille verbo lictor , re vera miniſter improbiſſimæ cupiditatis : pertimuit iſte [79] , ne Philodamus Neronis judicio liberaretur . Rogat & orat Dolabellam , ut de ſua provincia decedat : ad Neronem proficiſcatur : ſe demonſtrat incolumem eſſe non poſſe , ſi Philodamo vivere , atque aliquando Romam venire licuiſſet . Commotus eſt Dolabella . Fecit id , quod multi reprehenderunt , ut exercitum , provinciam , bellum relinqueret , & in Aſiam , hominis nequiſſimi cauſa , in alienam provinciam proficiſceretur . Poſteaquam ad Neronem venit : contendit ab eo [80] , ut Philodami cauſam cognoſceret . Venerat ipſe , qui eſſet in conſilio , & primus ſententiam diceret . Adduxerat etiam præfectos , & tribunos militares ſuos , quos Nero omnes in conſilium vocavit . Erat in conſilio etiam æquiſſimus judex ipſe Verres . Erant nonnulli togati creditores Græcorum [81] , quibus ad exigendas pecunias improbiſſimi cujuſque legati plurimum prodeſt gratia . Ille miſer defenſorem reperire neminem poterat . Quis enim eſſet aut togatus , qui Dolabellæ gratia ; aut Græcus , qui ejuſdem vi & imperio non moveretur ? Accuſator autem apponitur [82] civis Romanus de creditoribus Lampſacenorum [83] : qui ſi dixiſſet quod iſte juſſiſſet ; per ejuſdem iſtius lictores a populo pecuniam poſſet exigere . Cum hæc omnia tanta contentione , tantis copiis agerentur : cum illum miſerum multi accuſarent , nemo defenderet : cumque Dolabella cum ſuis præfectis pugnaret in conſilio : Verres fortunas agi ſuas diceret : idem teſtimonium diceret :

79 *Pertimuit iſte*] Mire orator , non Verrem vindicare mortem Cornelii damnatione Philodami , ſed crimen ſuum relevare voluiſſe . Quorum alterum injuriam paſſi eſt , alterum male ſibi conſcii . *Idem* .

80 *Contendit ab eo*] Extorſit ei . *Idem* .

81 *Togati creditores Græcorum*] Noluit dicere equites Romanos , ſed togatos dixit , & creditores Græcorum , ut oſtenderet cauſas Gratificationis in Verrem . *Idem* .

82 *Accuſator apponitur*] Non dicit accedit , ſed a Verre ſcilicet ſubornatur . *Idem* .

83 *Ex creditoribus Lampſacenorum*] Et hic cauſa gratiæ in perſona oſtenditur accuſantis . *Idem* .

Digitized by Google

ceret : idem eſſet in conſilio : idem accuſatorem paraſſet : hæc cum omnia fierent , & cum hominem conſtaret occiſum : tamen tanta vis iſtius injuriæ , tanta in iſto improbitas putabatur , ut de Philodamo amplius pronuntiaretur [84] .

XXX. Quid ego nunc [a] in alteram actionem [85] Cn. Dolabellæ ſpiritus [86] , quid hujus lacrymas , & [b] concurſiones proferam ? quid C. Neronis , viri optimi atque innocentiſſimi , nonnullis in rebus , animum nimis timidum atque demiſſum ? qui in illa re quid facere potuerit , non habebat , niſi forte , id quod omnes tum deſiderabant , ut ageret eam rem ſine Verre & Dolabella . Quidquid eſſet ſine his actum , omnes probarent . Tum vero quod pronuntiatum eſt , non per Neronem judicatum , ſed per Dolabellam ereptum exiſtimabatur. Condemnatur enim perpaucis ſententiis [87] Philodamus , & ejus filius . Adeſt , inſtat , urget Dolabella , ut quam primum ſecuri feriantur , quo quam minime multi ex illis de iſtius nefario ſcelere audire poſſent . Conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum , & miſerum , & grave toti Aſiæ provinciæ ; grandis natu parens , adductus ad ſupplicium ; ex altera parte filius : ille , quod pudicitiam liberorum ; hic , quod vitam patris , famamque ſororis defenderat . Flebat uterque , non de ſuo ſupplicio , ſed pater de filii morte , de patris filius . Quid lacrymarum ipſum Neronem putatis profudiſſe ? quem fletum totius Aſiæ fuiſſe ? quem luctum & gemitum Lampſacenorum? ſecuri eſſe percuſſos homines innocentes, nobiles , ſocios populi Romani , atque amicos , propter hominis flagitioſiſſimi ſingularem nequitiam , atque improbiſſimam cupiditatem ?

Jam jam , Dolabella , neque me tui , neque tuorum liberum ,

84 *Ut de Philodamo amplius pronuntiaretur*] Mos veterum hic fuerat , ut ſi abſolvendus quis eſſet , ſtatim abſolveretur : ſi damnandus , ſtatim damnaretur : ſi cauſa non eſſet idonea ad damnationem , abſolvi tamen non poſſet , *amplius* pronuntiaretur . *Idem*.

a Man. Lamb. *in altera actione*.

b Lamb. *concurſiones*

85 *Quid ego nunc in altera actione*] Hic apparet , etiam in amplificatione ſic alteram actionem dici , quemadmodum in comperendinatione . *Idem*.

86 *Cn. Dolabellæ ſpiritus*] Plus ſignificat dicendo ſpiritus , quam ſi animoſitatem contentionemve diceret . *Idem*.

87 *Perpaucis ſententiis*] Pernimium paucis ſententiis eum dixit damnatum , ut oſtenderet vix paucos inventos , qui ad opprimendum eum numerum damnationis implerent poſt ampliationem . *Idem*.

rum, quos tu miſeros in egeſtate, atque in ſolitudine reliquiſti, miſereri poteſt. Verreſne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem, hominum innocentium ſanguine lui velles? Idcircone exercitum, atque hoſtem relinquebas [88], ut tua vi & crudelitate, iſtius hominis improbiſſimi pericula ſublevares? Quod enim eum tibi quæſtoris in locum conſtitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putaſti? Neſciebas, ab eo Cn. Carbonem conſulem, cujus re vera quæſtor fuit, non modo relictum, ſed etiam ſpoliatum auxiliis [89], pecunia nefarie oppugnatum & proditum? Expertus igitur es iſtius perfidiam tum, cum ſe ad inimicos tuos [90] contulit: cum in te homo ipſe nocens acerrimum teſtimonium dixit: cum rationes ad ærarium, niſi damnato [91] te, referre noluit.

XXXI. Tantæne tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac ſuſtinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ poſſint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, niſi id ad nutum tuum præſto fuerit, niſi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modo pacatæ, verum etiam ſociorum atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, ut ab ſe, atque ab liberis ſuis legati populi Romani ſcelus ac libidinem propulſare poſſint? Nam quæro abs te, circumſeſſuſne ſis Lampſaci: cœperitne domum, in qua diverſabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampſcaceni? Negare non potes. Habeo enim teſtimonium [92] tuum, quod apud Neronem dixiſti: habeo quas ad eundem literas miſiſti. Recita hunc ipſum locum de teſtimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. Recita ex Verris literis ad Neronem. EX LITERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. *Non multo poſt in domum.*

88 *Idcircone exercitum, atque hoſtem relinquebas?*] Recte dixit: bellum enim a Dolabella gerebatur in Cilicia. *Idem*.

89 *Sed etiam ſpoliatum auxiliis*] Auxiliis pro auxilio, quæſtoris ſcilicet. Aut auxiliis ipſius pecuniæ, quæ avertebatur. Sic Virgilius: *Auxiliumque viæ veteres tellure recludit Theſauros*. Idem.

90 *Ad inimicos tuos*] Accuſatores, ſcilicet Scaurum.

91 *Niſi damnato*] Non poſſet enim rationes falſas ad ærarium referre Verres, niſi damnato Dolabella, qui redarguere mentientem præſens valeret. *Idem*.

92 *Teſtimonium* publicum *tuum, quod apud Neronem dixiſti*] Contra Philodamum. *Idem*.

domum. Bellumne populo Romano [93] Lampſaceni cives facere conabantur? deficere ab imperio, ac nomine noſtro volebant? Video enim, & ex iis, quæ legi & audivi, intelligo: in qua civitate non modo legatus populi Romani circumſeſſus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, ſed aliqua ex parte violatus ſit, niſi publice ſatisfactum ſit [94], ei civitati bellum indici [95], atque inferri ſolere.

Quæ fuit igitur cauſa, cur cuncta civitas Lampſacenorum de concione, quemadmodum tute ſcribis, domum tuam concurreret? Tu enim neque in literis, quas Neroni mittis, neque in teſtimonio, cauſam tanti tumultus oſtendis ullam: obſeſſum te dicis: ignem allatum, ſarmenta circumdata, lictorem tuum [96] occiſum eſſe dicis: prodeundi tibi in publicum poteſtatem factam negas: cauſam hujus tanti terroris occultas. Nam ſi quam Rubrius injuriam ſuo nomine, ac non impulſu tuo, & tua cupiditate feciſſet; de tui comitis injuria queſtum ad te potius, quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quæ cauſa illius tumultus fuerit, teſtes a nobis producti dixerint, ipſe celarit; nonne cauſam hanc, quam nos propoſuimus, tum illorum teſtimonia, tum iſtius taciturnitas perpetua confirmat?

XXXII. Huic homini parcetis igitur, Judices, cujus tanta peccata ſunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque legitimum tempus expectare ad ulciſcendum [97], neque vim tantam doloris in poſterum differre potuerint? Circumſeſſus es. A quibus? A Lampſacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent. Immo vero ab hominibus & natura, & conſuetudine, & diſciplina leniſſimis: porro autem populi Romani conditione ſociis, fortuna ſervis, voluntate ſupplicibus: ut perſpicuum ſit omnibus, niſi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis ſceleris fuiſſet, ut Lampſaceni moriendum

93 *Bellum ne populo Romano*] Sic enim ad Neronem ſcripſerat Verres. *Idem*.

94 *Niſi publice ſatisfactum ſit*] Niſi decreto publico traditi ad pœnam ſint culpæ auctores. Satisfacere eſt enim, tantum facere, quantum ſatis ſit irato ad vindictam. *Idem*.

95 *Ei civitati bellum indici*] Ut Corinthiis, ut Tarentinis. *Idem*.

96 *Lictorem tuum*] Cornelium ſcilicet. *Idem*.

97 *Legitimum tempus ad ulciſcendum*] An vitio magiſtratus? accepto enim ſucceſſore ad magiſtratum accuſari poſſunt. *Idem*.

Digitized by Google

endum ſibi potius, quam perpetiendum putarent; nunquam illos in eum locum progreſſuros fuiſſe, ut vehementius odio libidinis tuæ, quam metu legationis moverentur.

Nolite, per deos immortales, cogere ſocios, atque exteras nationes hoc uti perfugio: quo, niſi vos vindicatis, utentur neceſſario. Lampſacenos in iſtum nunquam ulla res mitigaſſet, niſi eum pœnas Romæ daturum crediđiſſent. Et ſi talem acceperant injuriam, quam nulla lege ſatis digne perſequi poterant: tamen incommoda ſua veſtris committere legibus & judiciis, quam dolori ſuo permittere, maluerunt. Tu mihi, cum circumſeſſus a tam illuſtri civitate ſis, propter tuum ſcelus atque flagitium: cum coegeris homines miſeros & calamitoſos, quaſi deſperatis noſtris legibus & judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere: cum te in oppidis & civitatibus amicorum non legatum populi Romani, ſed tyrannum libidinoſum crudelemque præbueris: cum apud exteras nationes imperii, nominiſque noſtri famam, tuis probris flagitiiſque violaris: cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flamma ſociorum evolaris: hic tibi perfugium ſperas futurum? Erras. Ut huc incideres, non ut hic conquieſceres, illi te vivum exire paſſi ſunt.

XXXIII. Et ais, judicium eſſe factum [98], te injuria circumſeſſum eſſe Lampſaci, quod Philodamus cum filio condemnatus ſit. Quid, ſi doceo, ſi planum facio, teſte homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo (te ipſo, inquam, teſte docebo) te hujus circumſeſſionis tuæ cauſam & culpam in alios tranſtuliſſe [99], neque in eos, quos tu inſimularas [100], eſſe animadverſum? jam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita quas ad Neronem literas miſit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. *Themiſtagoras & Theſſalus...* Themiſtagoram & Theſſalum ſcribis populum concitaſſe. Quem populum? qui te circumſedit: qui te vivum combure-

98 *Et ais, judicium eſſe factum*] Locus reprehenſionis contra judicatum, ne proſit Verri, Philodamum eſſe damnatum. *Idem*.

99 *In alios contuliſſe*] Non in Philodamum. *Idem*.

100 *Neque in eos, quos tu inſimularis*] Dixeris, vel accuſaris. Senſus hic eſt. Et alios, inquit, non Philodamum, accuſaſti: & ii ipſi, quos accuſaſti, damnati non ſunt. *Idem*.

re conatus eſt. Ubi hos perſequeris [1]? ubi accuſas? ubi defendis jus nomenque legati?

In Philodami judicio dices id actum. Cedo mihi ipſius Verris teſtimonium. Videamus, quid idem iſte juratus dixerit. Recita. *Ab accuſatore rogatus* [2] *reſpondit, in hoc judicio non perſequi: ſibi in animo eſſe alio tempore perſequi*. Quid igitur te juvat Neronis judicium? quid Philodami damnatio? Legatus cum eſſes circumſeſſus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem ſcripſiſti, populo Romano, communique cauſæ legatorum facta eſſet injuria inſignis; non es perſecutus: dicis tibi in animo eſſe alio tempore perſequi. Quod fuit id tempus? quando es perſecutus? cur imminuiſti jus legationis [3]? cur cauſam populi Romani deſeruiſti, ac prodidiſti? cur injurias tuas, conjunctas cum publicis, reliquiſti? Non te ad ſenatum cauſam deferre; non de tam atrocibus injuriis conqueri; non eos homines, qui populum concitarant, conſulum literis evocandos curare oportuit?

Nuper, M. Aurelio Scauro poſtulante, quod is Epheſi [4] ſe quæſtorem vi prohibitum eſſe dicebat, quo minus e fano Dianæ ſervum ſuum, qui in illud aſylum confugiſſet, abduceret: Pericles Epheſius, homo nobiliſſimus, Romam evocatus eſt, quod auctor injuriæ illius fuiſſe argueretur. Tu, ſi te legatum ita Lampſaci tractatum eſſe, ſenatum docuiſſes, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipſe circumſeſſus pene incenderere: ejus autem rei duces, & auctores, & principes fuiſſe, quos ſcribis, Themiſtagoram & Theſſalum: quis non commoveretur? quis non ex injuria, quæ tibi eſſet facta, ſibi provideret? quis non in ea re cauſam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati ejuſmodi eſſe debet, quod non modo inter ſociorum jura, ſed etiam inter hoſtium tela [5] incolume verſetur.

XXXIV.

1 *Ubi hos perſequeris*] Subauditur, nuſquam, ἐν ὑπεχέσει.

2 *Ab accuſatore interrogatus*] Verres ſcilicet, productus in cauſa Philodami, & interrogatus. Loqui enim niſi interrogato teſti non licebat. Interrogatur autem & ab eo, contra quem productus. *Idem*.

3 *Cur imminuiſti jus legationis*] Qui poteſtatem ſuam in adminiſtrando non defenderit, imminuti magiſtratus, veluti majeſtatis læſæ, reus eſt. *Idem*.

4 *Quod his Epheſi*] Epheſus civitas, in qua Dianæ numen peculiariter colitur. *Idem*.

5 *Sed etiam inter hoſtium tela*] Invidioſe

orator

Digitized by Google

XXXIV. Magnum hoc Lampſacenum crimen eſt libidinis, atque improbiſſimæ cupiditatis. Accipite nunc avaritiæ propemodum in ſuo genere non levius. Mileſios navem popoſcit, quæ eum præſidii cauſa Myndum proſequeretur. Illi ſtatim myoparonem egregium de ſua claſſe [6], ornatum atque armatum, dederunt. Hoc præſidio Myndum profectus eſt. Nam, quid Mileſiis lanæ publicæ abſtulerit, item de ſumptu in adventum, de contumeliis & injuriis in magiſtratum Mileſium, tametſi dici tum vere, tum graviter, & vehementer poteſt, tamen dicere prætermittam: eaque omnia teſtibus integra reſervabo. Illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate poteſt, cognoſcite.

Milites, remigeſque Miletum Myndo pedibus reverti jubet: ipſe myoparonem pulcherrimum, de decem Mileſiorum navibus electum, L. Magio [7], & L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi ſunt homines, quos nuper ſenatus in hoſtium numero habendos cenſuit. Hoc illi navigio ad omnes populi Romani hoſtes, uſque ab Dianio, quod in Hiſpania eſt, ad Sinopen [8], quæ in Ponto eſt, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam, ſingularemque audaciam! Navem tu de claſſe populi Romani, quam tibi Mileſia civitas, ut te proſequeretur, dediſſet, auſus es vendere? Si te magnitudo maleficii, ſi te hominum exiſtimatio non movebat: ne illud quidem cogitabas, hujus improbiſſimi furti, ſive adeo nefariæ prædæ, tam illuſtrem, ac tam nobilem civitatem teſtem futuram? An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præfuerat, Mileſiiſque rem geſtam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus eſt, renuntiatio-

orator hoc addidit, cum de magiſtratu dicat; non legato. Nam legatorum, in fœderibus faciendis, vel legibus pacis belliique dicendis, ſancta corpora jure gentium atque inviolata ſervantur. *Idem*.

6 *De ſua claſſe*] Habent enim Mileſii præſidiariam claſſem, ex fœdere præbendam populo Romano maritimis neceſſitatibus. Myoparo navigii nomen eſt. *Idem*.

7 *L. Magio*, *&* L. Phannio] Hi transfugæ facti a Mariano exercitu apud Mithridatem agentes, ab eodem rege ad Sertorium miſſi erant de paciſcenda ſocietate belli adverſus Romanos: quos in Italia jam poſitos, & ad Sertorium feſtinantes, & hoſtes judicaverat, & inquirendos mandaverat ſenatus. Hi tamen ad ultimum ad Romanos, prodito ex magna parte Mithridate, redierunt. *Idem*.

8 *Uſque a Dianio ad Synopen*] Dianium Hiſpaniæ maritima civitas, Sinope Ponti eſt, ubi rex Mithridates erat. *Idem*.

tionemque ejus, [9], quæ erat in publicas literas relata illorum legibus, tolli juſſerat: idcirco te ex hoc crimine elapſum eſſe arbitrabere?

XXXV. Multum te iſta feſellit opinio, & quidem multis in locis. Semper enim exiſtimaſti, & maxime in Sicilia, ſatis cautum tibi ad defenſionem fore, ſi aut referri aliquid in literas publicas vetuiſſes: aut, quod relatum eſſet, tolli coegiſſes. Hoc quam nihil ſit, tametſi ex multis Siciliæ civitatibus priore actione didiciſti, tamen etiam in hac ipſa civitate cognoſce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adſunt ii, qui imperant: ſimulac diſceſſerunt; non ſolum illud perſcribunt, quod tum prohibiti ſunt, ſed etiam cauſam adſcribunt [10], cur non tum in literas relatum ſit. Manent iſtæ literæ Mileti; manent, &, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naves, juſſu L. Murenæ, populus Mileſius ex pecunia vectigali populi Romani fecerat, ſicut pro ſua quæque parte Aſiæ cæteræ civitates. Quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, ſed legati latrocinio; non vi tempeſtatis, ſed hac horribili tempeſtate ſociorum, amiſſam, in literas publicas retulerunt. Sunt Romæ legati Mileſii, homines nobiliſſimi, ac principes civitatis: qui, tametſi menſem [11] Februarium, & conſulum deſignatorum nomen expectant [12]; tamen hoc tantum facinus non modo negare interrogati, ſed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, & religione adducti [13], & domeſticarum legum

9 *Renuntiationemque ejus*] Quia renuntiaverat, navem a Verre L. Magio venditam fuiſſe. *Idem*.

10 *Non ſolum illud perſcribunt, quod tum prohibiti ſunt, ſed etiam cauſam adſcribunt*] Senſus hic eſt. Non ſolum prohibitos ſe ſcribunt, ſed cur ſe magiſtratus ipſe prohibere curaverit, ne, cum oporteret, in literas publicas referrent quod geſtum eſſet. *Idem*.

11 *Qui, tametſi Februarium menſem*] Hic eſt menſis, quo frequens ſenatus poſtulatis provinciarum, & legationibus audiendis datur. *Idem*.

12 *Et conſulum deſignatorum nomen expectant*] Et, *extimeſcunt*, legitur. Nam utroque verbo idem ſignificatur. Hortenſii autem & Metelli opibus dicit legatos Mileſios poſſe terreri, ne de myoparone dicant, præſertim cum ad beneficia petenda venturi ſint Februario menſe, & in manu ſit conſulum, quando, & quemadmodum referant ad ſenatum. Et bene nomen conſulum dixit, ut potentiam demonſtraret eorum, quorum etiam nomen formidinem efficit. *Idem*.

13 *Religione adducti*] Quia jurati teſtes produci ſolent, non ſolum, ne falſa dicant, verum etiam, ne, quæ vera ſunt, taceant. *Idem*.

gum metu [14], quid illo myoparone factum ſit. Oſtendent, C. Verrem in ea claſſe, quæ contra piratas ædificata ſit, piratam ipſum conſceleratum fuiſſe.

C. Malleolo quæſtore Cn. Dolabellæ occiſo [15], duas ſibi hereditates veniſſe arbitratus eſt: unam quæſtoriæ procurationis; nam a Dolabella ſtatim pro quæſtore juſſus eſt eſſe: alteram tutelæ [16]; nam, cum pupilli Malleoli tutor eſſet, in bona ejus impetum fecit. Nam Malleolus in provinciam ſic copioſe profectus erat, ut domi prorſus nihil relinqueret. Præterea pecunias occuparat apud populos, & ſyngraphas fecerat [17]: argenti optimi cælati grande pondus ſecum tulerat: (nam ille quoque ſodalis iſtius erat in hoc morbo, & cupiditate) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formoſos homines reliquit. Iſte quod argenti placuit, invaſit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, cæteraque quæ in Aſia facillime comparantur, quæ ille reliquerat, aſportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit.

Cum eum ad H-S vicies quinquies redegiſſe conſtaret: ut Romam rediit, nullam literam pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit: ſervos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formoſos & literatos, ſuos eſſe dicebat; ſe emiſſe. Cum ſæpius mater, & avia pueri poſtularent, uti, ſi non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret ſaltem quantum pecuniæ Malleoli deportaſſet: multis efflagitatus aliquando dixit H-S decies. Deinde in codicis extrema cera [18] nomen infimum [19] in flagitioſa litura fecit: expenſa Chryſogono ſervo [20] H-S ſexcenta millia, acce-

pta

14 *Legum domeſticarum metu*] Patriæ ſuæ legum, quibus coguntur de incommodis patriæ non tacere. *Idem*.

15 *C. Malleolo quæſtore Cn. Dolabella occiſo*] Suſpicioſo verbo uſus eſt oratorie. Nam non inſiſtit, ut probet a Verre occiſum eſſe: ſed ita vult videri, quia Verri mors ejus lucro fuit. *Idem*.

16 *Alteram tutelæ*] Filii Malleoli tutor factus eſt Verres. *Idem*.

17 *Syngraphas fecerat*] Inter ſyngraphas & cætera chirographa hoc intereſt: quod in cæteris tantum, quæ geſta ſunt, ſcribi ſolent; in ſyngraphis etiam contra fidem veritatis pacto venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria voluntate hominum ſcribi ſolent more inſtitutoque Græcorum: & cæteræ tabulæ ab una parte ſervari ſolent; ſyngraphæ ſignatæ utriuſque manu, utrique parti ſervandæ traduntur. *Idem*.

18 *Extrema cera*] Ultima tabula, ultima parte tabulæ. *Idem*.

19 *Nomen infimum*] Ultimum titulum. Infimum autem, ut appareat falſum eſſe. *Idem*.

20 *Expenſa Chryſogene ſervo*] Quæritur,

cujus

pta pupillo Malleolo retulit. Quo modo ex decies H-S ſexcenta ſint facta: quo modo DC eodem modo quadrarint [21], ut illa, de Cn. Carbonis pecunia [22], reliqua H-S ſexcenta ſunt facta: quo modo Chryſogono expenſa lata ſint: cur id nomen infimum, in lituraque ſit, vos exiſtimabitis. Tamen H-S ſexcenta millia cum accepta retuliſſet, H-S quinque millia ſoluta non ſunt. Homines, poſteaquam reus factus eſt, alii redditi, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique retinentur.

XXXVII. Hæc eſt iſtius præclara tutela. En, cui tuos liberos committas: en memoria mortui ſodalis: en metus vivorum exiſtimationis. Cum tibi ſe tota Aſia ſpoliandam ac vexandam tradidiſſet: cum tibi expoſita eſſet omnis ad prædandum Pamphylia: contentus his tam opimis rebus non fuiſti? manus a tutela, manus a pupillo, manus a ſodalis filio abſtinere non potuiſti? Jam te non Siculi, non aratores (ut dictitas) circumveniunt: non hi, qui decretis edictiſque tuis in te concitati, infeſtique ſunt: Malleolus a me productus eſt, & mater ejus, atque avia, quæ miſeræ, flentes, everſum a te puerum patriis bonis eſſe dixerunt. Quid expectas? an dum ab inferis ille Malleolus exiſtat, atque abs te officia tutelæ, ſodalitatis, familiaritatiſque flagitet? ipſum putato adeſſe. Homo avariſſime & ſpurciſſime, redde bona ſodalis filio: ſi non quæ abſtuliſti, at quæ confeſſus es. Cur cogis ſodalis filium, hanc primam in foro vocem cum dolore & querimonia emittere? cur ſodalis uxorem, ſodalis ſocrum, domum denique totam ſodalis mortui, contra te teſtimonium dicere? cur pudentiſſimas lectiſſimaſque fœminas, in tantum virorum conventum inſolitas invitaſque prodire cogis? Recita omnium teſtimonia. TESTIMONIUM MATRIS ET AVIÆ.

XXXVIII. Pro quæſtore vero quomodo iſte commune Milya-

cujus ſervo. Verris ſcilicet, non Malleoli. *Idem*.

21 *Quadrarint*] Solida facta ſint, ut neque plus quidquam, neque minus inveniatur in ſumma. Ubi enim ratio ſine fraude eſt, difficile eſt ſexcenta, detractis quadringentis, quadrare, & ſolidari, vel ſolida fieri, quin aut minus, aut plus aliquid reperiatur. *Idem*.

22 *Ut illa de Cn. Carbonis pecunia*] Et, ibi enim ſexcenta ſuperfuiſſe, mentitus eſt. *Idem*.

lyadum [23] vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Piſidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æſtimando [24], hac ſua, quam tum primum excogitavit, Siciliensi æſtimatione afflixerit, non eſt neceſſe demonſtrare verbis. Hoc ſcitote: his nominibus, (quæ res per eum geſtæ ſunt, cum iſte civitatibus frumentum, coria, cilicia, ſaccos [25] imperaret, neque ea ſumeret: pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus ſolis, Cn. Dolabellæ H-S ad tricies litem eſſe æſtimatam [26]. Quæ omnia, etiam ſi voluntate Dolabellæ fiebant, per iſtum tamen omnia gerebantur. Conſiſtam in uno nomine [27]: multa enim ſunt ex eodem genere [28]. Recita De litibus æstimatis Cn. Dolabellæ præt. P. R. pecuniae redactae, quod a communi Milyadum. Te hæc coegiſſe, te æſtimaſſe, tibi pecuniam numeratam eſſe dico: eademque vi & injuria, cum pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciæ te, tanquam aliquam calamitoſam tempeſtatem, peſtemque, pervaſiſſe demonſtro.

Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accuſavit, iſtum in ſua poteſtate ac ditione tenuit [29]. Homo adoleſcens [30], cum iſtius in inquirendo multa furta ac flagitia cognoſceret, fecit perite & callide. Volumen ejus rerum geſtarum maximum iſti oſtendit: ab homine quæ voluit, in Dolabellam abſtulit: iſtum teſtem produxit: dixit iſte, quæ velle accuſatorem putavit. Quo ex genere mihi teſtium, qui cum iſto furati ſunt, ſi uti voluiſſem, magna copia fuiſſet: qui ut ſe periculo li-

23 *Commune Milyadum*] Mire, *commune*, rempublicam. *Idem*. Non tam urbis, quam regio Mylias intelligitur, quæ ab anguſtiis apud Termeſſum & tranſitum Tauri ad interiora per eas anguſtias extenditur montana regio, uſque ad Sagulyſſum, & Apameenſium regionem, ut Strabo ait fine lib. XIII. Incolæ in nummo Græco apud Golzium, & a Stephano de Urbibus dicuntur Μίλυες. *Græv.*

24 *Frumento imperando, æſtimando*] Licebat enim magiſtratibus in uſus ſuos frumentum accipere, ſi vellent, aut pro frumento pretium: quæ æſtimatio dicebatur: in qua re avariſſimi quique infinitam pecuniam contrahebant, iniquum pretium ſociis imperando. *Aſcanius*.

25 *Coria, cilicia, ſaccos*] Cilicia texta de pilis iu caſtrorum uſum, atque nautarum. *Idem*.

26 *Dolabellæ æſtimatam*] Sub quo hæc quæſtor Verres admiſit. *Idem*.

27 *Conſiſtam in uno nomine*] Perſeverabo, inquit, in eodem titulo quæſtorii criminis. *Idem*.

28 *Ex eodem genere*] Furtorum ſcilicet Verris. *Idem*.

29 *In ſua poteſtate ac ditione tenuit*] Obnoxium criminum conſcientia, & ſocietate cum reo Dolabella, cui pro quæſtore fuerat, & legatus. *Idem*.

30 *Homo adoleſcens*] Quia cupidius accuſavit, quam graviorem virum decebat & doloſius: ſed excuſatur ætate. *Idem*.

tium, conjunctione criminum liberarent, quo ego vellem, deſcenſuros pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi [31]. Non modo proditori, ſed ne perſugæ quidem locus in meis caſtris cuiquam fuit. Forſitan meliores illi accuſatores habendi ſunt, qui hæc omnia fecerunt: ſed ego defenſorem in mea perſona, non accuſatorem, maxime laudari volo [32]. Rationes ad ærarium [33], antequam Dolabella condemnatus eſt, non audet referre. Impetrat a ſenatu, ut dies ſibi prorogaretur, quod tabulas ſuas ab accuſatoribus Dolabellæ obſignatas diceret: perinde quaſi exſcribendi [34] poteſtatem non haberet. Solus eſt hic, qui nunquam rationes ad ærarium referat [35].

XXXIX. Audiſtis quæſtoriam rationem tribus verſiculis [36] relatam: legationis non, niſi condemnato & ejecto eo, qui poſſet reprehendere: nunc denique præturæ, quam ex ſenatusconſulto ſtatim referre debuit, uſque ad hoc tempus non retulit. Quæſtorem ſe in ſenatu expectare [37] dixit: perinde quaſi non, ut quæſtor ſine prætore poſſet rationem referre, (ut tu, Hortenſi, ut omnes) eodem modo, ſine quæſtore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetraſſe. Omen magis patribus conſcriptis, quam cauſa [38] placuit: probaverunt. Verum quæſtores quoque jampridem venerunt. Cur non retuliſti? Illarum rationum ex ea fæce [39] legationis, quæſtoriæque tuæ procurationis illa ſunt nomina [40], quæ Dolabellæ neceſſario ſunt

31 *Eorum omnium voluntatem repudiavi*] Quia non, ut Scaurus, adoleſcens accuſo. *Idem*.

32 *Non accuſatorem maxime laudari volo*] Accuſatorium nomen ita viro bono fugiendum eſt, ut aut dici omnino ſe accuſatorem nolit, aut velit ſe non ſatis accuſatorem videri. Tale eſt illud Terentianum: *Eja, ne parum leno ſies*. Idem.

33 *Rationes ad ærarium*] Quia redargui potuit earum falſitas, ſi ante damnationem Dolabellæ more quæſtorum rationes ad ærarium retuliſſet. Sic enim fiebat ſimul ut de provinciis quæſtores Romam rediiſſent. *Idem*.

34 *Proinde quaſi exſcribendi*] Etſi occupaſſet accuſator tabulas rei, aut amicorum ejus, tamen ad neceſſarios uſus licebat exſcribere, id eſt, exempla transferre. *Idem*.

35 *Qui nunquam rationes ad ærarium referat*] Hoc ideo, quia nec ſuperioris quæſturæ, quæ cum Carbone fuit, rationes ad ærarium retuliſſet. *Idem*.

36 *Tribus verſiculis*] Ait enim, Accepi, dedi, reliqui. *Idem*.

37 *Quæſtorem ſe exſpectare*] Bini quæſtores in Sicilia quotannis erant ſingulis prætoribus, Lilybætanus, & Syracuſanus. *Idem*.

38 *Omen magis, quam cauſa*] Omen, auſpicium: cauſa, excuſatio. Omen autem ideo dixit, quia ejus exemplum attulit Verres, qui pecuniarum repetundarum damnatus eſt. *Idem*.

39 *Fæce*] Reſiduis ſordibus. *Idem*.

40 *Nomina*] Tituli, & capita criminum. *Idem*.

Digitized by Google

ſunt æſtimata. EX LITIBUS AESTIMATIS DOLABELLAE PRAET. P. R. PECUNIAE REDACTAE.

Quod minus Dolabella [41] Verri acceptum retulit, quam Verres illi expenſum tulerit, H-S quingenta triginta quinque millia: & quod plus fecit Dolabella Verrem accepiſſe, quam iſte in ſuis tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia: & quod plus frumenti fecit accepiſſe, quam tu homo caſtiſſimus in tabulis habebas, H-S decies & octingenta millia. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ [42], quas nullo duce, tamen aliqua ex particula inveſtigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. & Cn. Poſtumiis, Curtiis [43], multis nominibus, quorum in tabulis iſte habet nullum: hinc H-S quaterdecies P. Tadio [44] numerata Athenis, teſtibus planum faciam: hinc empta apertiſſime prætura; niſi forte id etiam dubium eſt, quomodo iſte prætor factus ſit. Homo ſcilicet aut induſtria, aut opera probata, aut frugalitatis exiſtimatione præclara, aut denique, id quod leviſſimum eſt, aſſiduitate [45]: qui ante quæſturam cum meretricibus, lenonibuſque vixiſſet: quæſturam ita geſſiſſet, quemadmodum cognoviſtis: Romæ poſt quæſturam illam nefariam vix triduum conſtitiſſet: abſens non in oblivione jacuiſſet, ſed in aſſidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuiſſet: is repente, ut Romam venit, gratis prætor factus eſt. Alia porro pecunia, ne accuſaretur, data. Cui ſit data, nihil ad me [46], nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem eſſe tum inter omnes recenti negotio facile conſtabat.

41 *Quod minus Dolabella*] In hoc capite, ut oſtendat falſitatem rationum Verris, dicit, non conveniſſe ſummas Dolabellæ cum ipſius ſummis: in qua re vult credi, non Dolabellam, ſed Verrem fuiſſe mentitum. *Idem*.

42 *Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ*] Sordida lucra, & furta ſignificat. Nam eæ ſunt, quæ neque de redditibus, neque de annonis, neque de aliqua legitima acceſſione, ut donationis, aut hereditatis, verbi gratia, videntur adjectæ. *Idem*.

43 *Hinc ratio cum Q. & Cn. Poſthumiis Curtiis*] Hi ſunt qui extraordinarias pecunias Verris tractabant: quæ in tabulis Verris nunquam ſcriptæ ſunt, ne ſe ipſe proderet, ac pecunias tantas ſuis literis indicaret. *Idem*.

44 *Hinc ſeſtertium quaterdecies P. Tadio*] Et hic extraordinariarum Verris pecuniarum ſuſceptor eſſe oſtenditur Græcorum teſtimonio. *Idem*.

45 *Aſſiduitate*] Gronovius lib. IV. de pec. vet. cap. 9. oſtendit *aſſiduitatem* eſſe illorum, qui quotidie comparent, & ob oculos verſantur. Merito inter vias, quibus Romæ perveniatur ad honores, poni aſſiduitatem. Quod Cicero ipſe pluribus interpretetur in orat. pro Plancio, cap. 26. & 27. & Quintus de petitione Conſul. *Grævius*.

46 *Cui ſit data, nihil ad me*] Oratorie; que probari non poſſunt, fingit ſe voluntate negligere. Terentius: *En, non dico. Quaſi non noris, tentatum advenis*. Aſcon.

Homo ſtultiſſime & amentiſſime, tabulas cum conficeres [47], & cum extraordinariæ pecuniæ crimen ſubterfugere velles: ſatis te elapſurum omni ſuſpicione arbitrabare, ſi, quibus pecuniam credebas, iis expenſum non ferres [48], neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent [49]? Quid proderat tibi, te expenſum illis non tuliſſe? An tuis ſolis tabulis te cauſam dicturum exiſtimaſti?

XL. Verum ad illam jam veniamus præclaram præturam, criminaque ea, quæ notiora ſunt his, qui adſunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offenſionem negligentiæ vitare atque effugere non poſſim. Multi enim ita dicent: *De illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta eſt: quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui iſtius injurias norunt, hoc eſt, populo Romano univerſo, me vehementer excuſatum volo, non negligentia mea fore, ut multa prætermittam: ſed quod alia teſtibus integra reſervari velim; multa autem propter rationem brevitatis ac temporis prætermittenda exiſtimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorſus, cum iſte punctum temporis nullum vacuum peccato præterire paſſus ſit, omnia, quæ ab iſto commiſſa ſunt, non potuiſſe cognoſcere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, ut ex utroque genere [50] & juris dicendi, & ſartorum tectorum exigendorum, ea poſtuletis, quæ maxime digna ſunt eo reo, cui parvum ac mediocre objici nihil oporteat. Nam ut prætor factus eſt, qui auſpicato a Chelidone [51] ſurrexiſſet, ſortem nactus eſt urbanæ provinciæ, magis ex ſua, & Chelidonis, quam ex populi Romani volunta-

47 *Tabulas cum conficeres*] Quo modo ergo dicit, Verrem tabulas non habere, ſed aliquo tempore cœpiſſe non ſcribere? Hæc ergo tempora rationis tabulas confectas habent. *Idem*.

48 *His expenſum non ferres*] Expenſum ferre, eſt ſcribere, te pecuniam dediſſe. *Id.*

49 *Acceptum Curtii referrent*] Accepiſſe a te ſe ſcriberent, expenſum tuliſſe te ſibi ſcriberent. *Idem*.

50 *Ut ex utroque genere*] Summa diviſio accuſationis præturæ urbanæ, & criminum C. Verris in duobus conſtituta, juriſdictione, & ſartis tectis. *Idem*.

51 *Qui auſpicato a Chelidone*] Auſpicari dicuntur ineuntes magiſtratus. Et quia Chelidon, id eſt hirundo, urbem frequentat, facete urbanam provinciam Chelidonis auſpicio meretricis dicit eſſe ſuſceptam. *Idem*.

Digitized by Google

luntate. Qui principio, qualis in edicto conſtituendo fuerit, cognoſcite.

XLI. P. Annius Aſellus mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. Is cum haberet unicam filiam, neque cenſus eſſet [52], quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis ſuis heredem inſtitueret. Heres erat filia: faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, conſuetudo juris ejus, quod erat tum, cum Aſellus eſt mortuus.

Iſte, prætor deſignatus (utrum admonitus, an tentatus [53], an, qua eſt iſte ſagacitate in his rebus, ſine duce ullo, ſine indice pervenerit ad hanc improbitatem, neſcio: vos tantum hominis audaciam, amentiamque cognoſcite) appellat heredem [54] L. Annium, qui erat inſtitutus ſecundum filiam, (non enim mihi perſuadetur, iſtum ab illo prius appellatum) dicit ſe poſſe ei condonare edicto hereditatem: docet hominem, quid poſſit fieri. Illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iſte tametſi ſingulari eſt audacia, tamen ad pupillæ matrem ſummittebat. Malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum, & inhumanum interponeret.

Tutores, pecuniam prætori ſi pupillæ nomine dediſſent, grandem præſertim; quemadmodum in rationem inducerent; quemadmodum ſine periculo ſuo dare poſſent, non videbant: ſimul & iſtum fore tam improbum non arbitrabantur. Sæpe appellati, pernegaverunt. Iſte ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quam æquum edictum ſcripſerit, quæſo, cognoſcite. CUM *intelligam, legem Voconiam* [55] ...

Quis

52 *Neque cenſus eſſet*] Neque centum millia ſeſtertium poſſideret. Nam more veterum cenſi dicebantur, qui centum millia profeſſione detuliſſent. Hujuſmodi adeo facultates cenſus vocabantur. Alii ſic intelligunt: Neque cenſus eſſet, hoc eſt neque cenſus ejus in quinquennium illud eſſet factus, quorum annorum ſpatio inſtaurari cenſus ſolet apud cenſores, quorum adminiſtratio per luſtrum, hoc eſt quinquennium, extenditur. *Idem*.

53 *An tentatus*] Tanquam ſcire quis vellet, qualem ſe prætorem fuerit præbiturus. *Idem*.

54 *Appellat heredem*] Iniurioſum verbum in perſona prætoris. Appellatio enim eſt inferioris ad potiorem. *Item*.

55 *Cum intelligam, legem Voconiam*] Voconius legem tulerat, ne quis cenſus, hoc eſt pecunioſus, heredem relinqueret filiam. Hoc ergo caput edicti eſt legem Voconiam probantis prætoris. *Idem*.

Digitized by Google

Quis unquam crederet, Verrem mulierum adverſarium futurum? an ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium ſcriptum videretur? Cupiditati hominum ait ſe obviam ire. Quid potius, non modo his temporibus, ſed etiam apud majores noſtros? quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quæſo, cætera. Delectat enim me hominis gravitas, ſcientia juris, auctoritas. *Qui ab A. Poſtumio, Q. Fulvio cenſoribus, poſtve ea fecit, fecerit*. Fecit, fecerit? Quis unquam edixit iſto modo? quis unquam ejus rei fraudem, aut periculum propoſuit edicto, quæ neque poſt edictum, neque ante edictum provideri potuit?

XLII. Jure, legibus, auctoritate omnium, qui conſulebantur, teſtamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficioſum, non inhumanum [56]. Quod ſi ita feciſſet; tamen poſt illius mortem nihil de teſtamento illius novi juris conſtitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus eſſes ipſum illum C. Voconium, qui lege ſua hereditatem ademit nulli, neque virgini, neque mulieri: ſanxit in poſterum, qui poſt eos cenſores cenſus eſſet, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret.

In lege Voconia non eſt, *Fecit*, *fecerit*: neque in ulla præteritum tempus reprehenditur, niſi ejus rei, quæ ſua ſponte ſcelerata ac nefaria eſt [57], ut, etiam ſi lex non eſſet, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita ſancta eſſe legibus, ut ante facta in judicium non vocentur. Cornelia teſtamentaria, nummaria [58], cæteræ complures: in quibus non jus aliquod novum populo conſtituitur, ſed ſancitur, ut, quod ſemper malum facinus fuerit, ejus quæſtio ad populum pertineat, ex certo tempore [59]. De jure vero civili ſi quis novi quid inſtituit, is omnia, quæ ante acta ſunt,

rata

56 *Non improbum, non inofficioſum, non inhumanum*] Hæc enim teſtamenta non ſolent valere. Nam improbum, contra leges: inofficioſum, contra merita: inhumanum, contra pietatem. *Idem*.

57 *Sua ſponte ſcelerata, ac nefaria eſt*] Maleficia ſponte & non diſputatione juriſconſultorum, ſed naturali interpretatione fugienda ſunt, ut veneficium, parricidium, & cætera, quæ etiam nullo prohibente evitanda ſunt. *Idem*.

58 *Cornelia teſtamentaria, nummaria*] Lex Cornelia nummaria, quæ de moneta, ne quis privatus pecuniam faceret. *Idem*.

59 *Ex certo tempore*] Ut & quod ſemper reprehenſum eſt, tamen a certo tempore in judicium venit, & a certo tempore plecti poſſit. *Idem*.

rata eſſe [60] non patitur? Cedo mihi leges Atinias, Furias [61], ipſam, ut dixi, Voconiam, omnes præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus ſtatui jus, quo poſt eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum legem annuam dicunt eſſe. Tu edicto plus complecteris, quam lege. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Januarii, cur non initium quoque edicti naſcitur a Kalendis Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus eſt: in illum, quo alius prætor fuit, regredietur? Ac ſi hoc juris, non unius cauſa hominis edixiſſes, cautius compoſuiſſes.

XLIII. Scribis, *Si quis heredem fecit, fecerit*. Quid ſi plus legarit, quam ad heredem, heredeſve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui cenſus non ſit, licet: cur hoc, cum in eodem genere ſit, non caves? quia non generis, ſed hominis cauſam verbis amplecteris: ut facile appareat, te pretio eſſe commotum. Atque hoc ſi in poſterum edixiſſes, minus eſſet nefarium: tamen eſſet improbum: ſed tum vituperari poſſet; in dubium venire non poſſet. Nemo enim committeret. Nunc eſt ejuſmodi edictum, ut quivis intelligat, non populo eſſe ſcriptum, ſed P. Annii ſecundis heredibus.

Itaque cum a te caput illud tam multis verbis, mercenario procemio eſſet ornatum: ecquis eſt inventus poſtea prætor, qui illud idem ediceret? Non modo nemo edixit; ſed ne metuit quidem quiſquam, ne quis ediceret. Nam poſt te prætorem multi teſtamenta eodem modo fecerunt; in his nuper Annia. Ea, de multorum propinquorum ſententia, pecunioſa mulier, quod cenſa non erat, teſtamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum judicium hominum de iſtius ſingulari improbitate, quod Verres ſua ſponte inſtituiſſet, id neminem metuiſſe, ne quis reperiretur, qui iſtius inſtitutum ſequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non ſatis fuerit corrigere voluntates vivorum, niſi etiam reſcinderes mortuorum.

60 *Rata eſſe non* patietur?] Hoc totum ἐν ὑποκρίσει, ut quaſi per indignationem dici videatur, & interrogative. *Idem*.

61 *Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fuſias*] Iſtæ omnes de jure civili ſunt, nihil continent criminum capitalium, publicique judicii. *Idem*.

rum. Tu ipſe ex Sicilienſi edicto hoc ſuſtuliſti. Voluiſti, ex improviſo ſi quæ res natæ eſſent, ex urbano edicto decernere. Quam poſtea tu tibi defenſionem relinquebas, in ea maxime offendiſti, cum tuam auctoritatem tute ipſe edicto provinciali repudiabas.

XLIV. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi eſt, res hæc acerba videatur, atque indigna; ſic unicuique veſtrum, qui ſimili ſenſu, atque indulgentia filiarum commovemini. Quid enim natura nobis jucundius, quid carius eſſe voluit? quid eſt dignius, in quo omnis noſtra diligentia, indulgentiaque conſumatur? Homo importuniſſime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo feciſti? cur hunc dolorem cineri ejus atque oſſibus inuſſiſti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, &, cui tibi eſſet commodum, condonares? Quibuſcum vivi bona noſtra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona fortunaſque [62] poterit? *Nec petitionem*, inquit, *nec poſſeſſionem dabo*. Eripies igitur pupillæ togam prætextam [63]? detrahes ornamenta non ſolum fortunæ, ſed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra iſtum hominem Lampſacenos iſſe? miramur iſtum de provincia decedentem clam Syracuſis profugiſſe? Nos, ſi alienam vicem pro noſtra injuria doleremus, veſtigium iſtius * in foro non eſſet relictum.

Pater dat filiæ: prohibes. Leges ſinunt: tamen te interponis. De ſuis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? Nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, ſi potes: ſi habes qui te audiat: ſi poteſt tibi dicto audiens eſſe quiſquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicaſſet [64], niſi te huic tempori, atque huic judicio reſervaſſet? Poſteaquam jus prætorium conſtitutum eſt [65], ſemper hoc

62 *Bona fortunaſque*] Bona in ipſis poſſeſſionibus, fortunæ in fructibus earum. *Idem*.

63 *Eripies igitur pupillæ togam prætextam?*] Toga communis habitus fuit & marium, & fœminarum: ſed prætexta honeſtorum, toga viliorum: quod etiam circa mulieres ſervabatur. *Idem*.

* Man. Lamb. *in foro eſſet relictum?* deleto *non*

64 *Hoc populus Romanus non manu vindicaſſet*] Confuſa locutio: abundare enim videtur *non*. Idem.

65 *Poſteaquam jus prætorium conſtitutum*

eſt]

hoc jure uſi ſumus : ſi tabulæ teſtamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potiſſimum heredem eſſe oporteret [66], ita ſecundum eum poſſeſſio daretur [67]. Quare hoc ſit æquiſſimum, facile eſt docere: ſed in re tam uſitata ſatis eſt oſtendere, omnes antea jus ita dixiſſe, & hoc, vetus edictum, translatitiumque eſſe [68].

XLV. Cognoſcite aliud hominis in re vetere edictum novum: & ſimul, dum eſt unde jus civile diſcatur, adoleſcentes ei in diſciplinam tradite. Mirum eſt hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus eſt ante iſtum prætorem. Ejus teſtamentem erat nullum. Lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuiſſet iſte edictum [69], quod ante iſtum, & poſtea omnes habuerunt, poſſeſſio Minuciæ genti eſſet data. Si quis teſtamento ſe heredem eſſe arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem [70]: aut, pro præde litis vindiciarum cum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. Ita de hereditate certaret [71]. Hoc, opinor, jure & majores noſtri, & nos ſemper uſi ſumus. Videte, ut hoc iſte correxerit.

Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere poſſit, unius hominis cauſa conſcriptum eſſe. Tantum quod hominem non nominat: cauſam quidem totam perſcribit: jus, con-

eſt] Ex quo jus prætorium ſtabilitum eſt. Sic hoc dixit, quaſi diceret, Poſt conditam urbem Romam, aut poſt hominum memoriam, ex quo eſt jus prætorium. *Idem*.

66 *Tum, uti proximum quemque potiſſimum heredem eſſe oporteret*] Ut ſi is inteſtatus mortuus eſſet. *Idem*.

67 *Ita ſecundum eum poſſeſſio daretur*] Quaſi ab inteſtato agnati ejus ſuccederent, quamvis diceretur teſtamentum feciſſe, ſi tamen tabulæ non proferrentur. *Idem*.

68 *Et hoc vetus edictum, translaticiumque eſt*] Translatitia veteres dixerunt non nova, nec nuper inventa, ſed aliunde translata. *Idem*.

69 *Si habuiſſet iſte edictum*] Quale ſupra translatitium dixit eſſe. *Idem*.

70 *Lege ageret in hereditatem*] Experiretur jure, quemadmodum probaret ſe heredem ſcriptum eſſe: & poſſeſſionem a prætore peteret. *Idem*.

71 *Aut pro præde litis vindiciarum, cum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret: ita de hereditate certaret.*] Aut peteret, inquit, ut poſſeſſor eſſet: aut acciperet ab adverſario ſatis pro præde litis vindiciarum, & ipſe ſponſionem faceret: & ita de hereditate certaret. Lis vindiciarum eſt, cum litigatur de ea re apud prætorem, cujus incertum eſt quis debeat eſſe poſſeſſor. Et ideo qui eam tenet, ſatiſdat pro præde litis vindiciarum adverſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua jurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe provocatur ab adverſario certæ pecuniæ, aut æſtimationis: quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contendit. Prædes ergo dicuntur ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud judicem lis eſt: ne interea qui tenet, diffidens cauſæ, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores & culta deſerat. *Idem*.

Digitized by Google

ſuetudinem, æquitatem, edicta omnium negligit. Ex EDICTO URBANO. *Si de hereditate ambigitur, ſi poſſeſſor ſponſionem non faciet* [72]. Jam quid id ad prætorem [73], uter poſſeſſor ſit? nonne id quæri oportet, utrum poſſeſſorem eſſe oporteat? Ergo quia poſſeſſor eſt, non moves poſſeſſione: ſi poſſeſſor non eſſet, non dares [74]. Nuſquam enim ſcribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, niſi eam cauſam, pro qua pecuniam acceperas.

Jam hoc ridiculum eſt. *Si de hereditate ambigetur* [75], *& tabulæ teſtamenti obſignatæ non minus multis ſignis, quam e lege oporteat, ad me proferentur: ſecundum tabulas teſtamenti potiſſimum hereditatem dabo*. Hoc translatitium eſt [76]: ſequi illud oportet, *Si tabulæ teſtamenti non proferentur*. Quid ait? ſe ei daturum, qui ſe dicat heredem eſſe [77]. Quid ergo intereſt, proferantur, necne? Si protulerit: uno ſigno ut ſit minus, quam ex lege oportet, non des poſſeſſionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem unquam poſtea alium edixiſſe? valde ſit mirum, neminem fuiſſe, qui iſtius ſe ſimilem dici vellet. Ipſe in Sicilienſi edicto [78] hoc non habet: exegerat enim jam mercedem. Item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum poſſeſſionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter iſtum. Ex EDICTO SICILIENSI. *Si de hereditate ambigitur*.

XLVI.

72 *Si poſſeſſor, ſponſionem non faciet*] Subauditur, eſt; hoc eſt, ſi poſſeſſor eſt, ſponſionem non faciet. *Idem*.

73 *Quid id ad prætorem?*] Bene dixit. Cum enim incertum ſit, cujus debeat eſſe poſſeſſio; cur prætor dicat, Si poſſeſſor eſt, quaſi jam probaverit poſſeſſorem eſſe eum, qui incubavit? Ergo, a quo pretium accepit, poſſeſſorem illum vocat, & vetat eum facere ſponſionem; & cum in poſſeſſionem mittere prætor ipſe deberet; quem noodum miſit, jam poſſeſſorem appellat. *Idem*.

74 *Ergo quia poſſeſſor eſt, non moves poſſeſſione: ſi poſſeſſor non eſſet, non dares*] Contrarium poſuit, ut oſtenderet improbitatem gratificati prætoris. Ergo nec adimere tibi licet poſſeſſionem incubanti, nec dare jure poſcenti; quod cum utrumque fieri oporteat, Cur hunc poſſeſſorem nominas, a quo corruptus es, quaſi eum, quia poſſeſſor dicitur, movere de poſſeſſione non poſſes? *Idem*.

75 *Si de hereditate ambigitur*] Caput eſt edicti Verris. *Idem*.

76 *Hoc translatitium eſt*] Ciceronis verba ſunt. *Idem*.

77 *Qui ſe dicat heredem eſſe*] Verba Verris injuſta. *Dabo*, inquit, ſi quis tabulas teſtamenti bene obſignatas protulerit. Sequitur, Non dabo, inquit, ſi ſe tantum heredem ſactum eſſe dixerit, quamvis ille teſtamentum non proferat. Apparet, Verrem contra Minutiam gentem fuiſſe corruptum ab eo, quem ante poſſeſſorem appellat in edicto, quam ei poſſeſſionem paratus eſt dare. *Idem*.

78 *Ipſe in Sicilienſi edicto*] Figura prolepſis. Non enim adhuc pervenimus ad Siciliam: cujus crimina, in accuſatione futura ſunt: in tempore, præterita. *Idem*.

Digitized by Google

XLVI. At, per deos immortales, quid eſt, quod de hoc dici poſſit? Iterum enim jam quæro abs te, ſicut modo in illo capite Anniano [79] de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum poſſeſſionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines exiſtimaſti eos, qui habitabant in provincia, quam nos, qui æquo jure uteremur? An aliud Romæ æquum eſt, aliud in Sicilia? Non enim hoc poteſt hoc loco dici, multa eſſe in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem poſſeſſionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo cæteros, ſed teipſum totidem verbis edixiſſe, quot verbis edici Romæ ſolet. Quæ Romæ magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea ſola te, ne gratis in provincia male audires, ex edicto Sicilienſi ſuſtuliſſe video.

Et, cum edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit deſignatus, componeret, qui ab iſto jus ad utilitatem ſuam nundinarentur: tum vero in magiſtratu contra illud edictum ſuum ſine ulla religione decernebat. Itaque L. Piſo multos codices implevit earum rerum, in quibus ita interceſſit [80], quod iſte aliter, atque ut edixerat, decreviſſet. Quod vos oblitos eſſe non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Piſonis ſellam iſto prætore ſolitus ſit convenire. Quem iſte collegam niſi habuiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro. Sed eo leviores iſtius injuriæ videbantur, quod erat in equitate prudentiaque Piſonis paratiſſimum perſugium; quo ſine labore, ſine moleſtia, ſine impenſa, etiam ſine patrono homines uterentur.

Nam, quæſo, redite in memoriam, Judices, quæ libido iſtius in jure dicendo fuerit, quæ varietas decretorum, quæ nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de jure civili conſuli ſolent: quam plena, atque referta Chelidonis [81]: a qua muliere cum erat ad eum ventum, & in aurem ejus inſu-

79 *Capite Anniano*] Proprie juris capita dicuntur. *Idem.*

80 *In quibus ita interceſſit*] Intercedere, ut vides, etiam prætor prætori ſolet, ut Piſo Verri, appellatione cauſæ ad collegam facta. *Idem.*

81 *Quam plena ac referta Chelidonis*] Plebeja quædam clientula Verris Chelido fuit; quæ illum etiam moriens fecit heredem: qua cauſa impune illam meretricem appellat orator. *Idem.*

inſuſurratum, alias revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat: alias inter alios contrarium ſine ulla religione decernebat, ac proximis paulo ante decreverat.

Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore. Quorum alii, ut audiſtis, negabant mirandum eſſe, jus tam nequam eſſe Verrinum. Alii etiam frigidiores erant: ſed, quia ſtomachabantur, ridiculi videbantur eſſe, cum Sacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquiſſet. Quæ ego non commemorarem, (neque enim perfacete dicta, neque porro hac ſeveritate digna ſunt) niſi vos illud vellem recordari, iſtius nequitiam & iniquitatem, tum in ore vulgi, atque in communibus proverbiis eſſe vetſatam.

XLVII. In plebem vero Romanam utrum ſuperbiam prius memorem, an crudelitatem? Sine dubio crudelitas gravior eſt, atque atrocior. Oblitoſne igitur hos putatis eſſe, quemadmodum ſit iſte ſolitus virgis plebem Romanam concidere: quam rem etiam tribunus plebis [82] in concione egit, cum eum, quem virgis iſte ceciderat, in proſpectum populi Romani produxit. Cujus rei [83] cognoſcendæ faciam vobis ſuo tempore [84] poteſtatem.

Superbia vero qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuiſſimum quemque contempſerit, deſpexerit, liberum eſſe nunquam duxerit? P. Trebonius viros bonos, & honeſtos [85] complures fecit heredes: in his fecit ſuum libertum. Is A. Trebonium fratrem habuerat proſcriptum. Ei cum cautum vellet, ſcripſit, ut heredes jurarent, ſe curaturos, ut ex ſua cujuſque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proſcriptum perveniret. Libertus jurat: cæteri hæredes adeunt ad Verrem: docent, non oportere ſe jurare, facturos eſſe, quod contra legem Corneliam eſſet, quæ proſcriptum juvari vetat. Impetrant, ut ne jurent. Dat his poſſeſſionem [86].

Id

82 *Tribunus plebis*] M. Lollius Palicanus. *Id.*

83 *Cujus rei*] Non in eodem negotio, ſed generaliter, cujus criminis, id eſt crudelitatis. *Idem*.

84 *Suo tempore*] Cum agetur de ſuppliciis. *Id.*

85 *Viros bonos, & honeſtos*] Quo modo igitur fallunt mortui voluntatem, cum ad Verrem adeunt? an vetuſte bonos pro magnis, honeſtos pro divitibus poſuit? an bonos & honeſtos, ut ipſe crediderat? *Idem*.

86 *Dat eis poſſeſſionem*] Injuſte. Aut enim ſolvi potius debuit teſtamentum, quod contra legem Corneliam factum fuerat: aut integrum cum voluntate mortui permanere. *Id.*

Digitized by Google

Id ego non reprehendo. Etenim erat iniquum, homini proſcripto, egenti, de fraternis bonis quidquam dari. At ille libertus, niſi ex teſtamento patroni juraſſet, ſcelus ſe facturum arbitrabatur. Itaque ei Verres poſſeſſionem hereditatis negat ſe daturum, ne poſſet patronum ſuum proſcriptum juvare: ſimul ut eſſet pœna, quod alterius patroni teſtamento obtemperaſſet. Das poſſeſſionem ei, qui non juravit. Concedo: prætorium eſt. Adimas tu ei, qui juravit? quo exemplo? Proſcriptum juvat. Lex eſt: pœna eſt [87]. Quid ad eum, qui jus dicit? Utrum reprehendis, quod patronum juvabat eum, qui tum in miſeriis erat; an quod alterius patroni mortui voluntatem conſervabat, a quo ſummum beneficium acceperat? utrum horum reprehendis? Et hoc tum de ſella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupleti, libertinus ſit homo heres? O modeſtum ordinem [88], quod illinc vivus ſurrexit! Poſſum ſexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam interceſſiſſe, ipſa decretorum novitas, iniquitaſque declarat. Verum, ut ex uno de cæteris conjecturam facere poſſitis: id quod priore actione cognoſtis, audite.

XLVIII. C. Sulpicius Olympus fuit [89]. Is mortuus eſt C. Sacerdote prætore, neſcio an ante, quam Verres præturam petere cæperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: poſſedit Sacerdote prætore, ſine ulla controverſia. Poſteaquam Verres magiſtratum iniit; ex edicto iſtius, quod edictum Sacerdos non habuerat [90], Sulpicii patroni filia ſextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater ejus cauſam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iſte, niſi cum muliere decideretur, in

87 *Lex eſt: pœna eſt*] Accuſetur inquit, eum fecerit, & damnetur: hoc Prætoris eſt: non, prohibere ne faciat. Qui enim jus dicit, factorum judex eſt, non futurorum, duntaxat in civilibus cauſis. *Idem*.

88 *O modeſtum ordinem*] Quia ordinem dixit, equitum Romanorum ordinem dici quidam putant: ſed libertinos ſignificat: quorum non conditionem, ſed more ſuo, quaſi honeſtorum, ordinem vocat. *Idem*.

89 *C. Sulpicius Olympus fuit*] Vetus locutio. Eminus eſt Vulturnus Capua tria millia paſſuum. *Idem*.

90 *Ex edicto iſtius, quod edictum Sacerdos non habuerat*] Edictum in cauſa veteri novum adhuc oſtendit, ut nummarium probet. Nam ex ipſo negotio videtur edixiſſe Verres, ut omnis libertus non patrono tantum, ſed etiam patroni filiæ ſextam relinquat hæreditatis. *Idem*.

Digitized by Google

in poſſeſſionem ſe ire juſſurum. L. Gellius [91] cauſam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorem veniſſent. Si hoc tum fuiſſet edictum, fortaſſe Ligurem hereditatem aditurum non fuiſſe. Æqua poſtulatio, ſumma hominum auctoritas pretio ſuperabatur.

Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, ſi ipſe Verrem conveniſſet, æquitate cauſæ, & auctoritate ſua commovere hominem poſſet. Domum ad eum venit: rem demonſtrat: quam pridem ſibi hereditas veniſſet, docet. Quod facile in cauſa æquiſſima homini ingenioſo fuit: multa, quæ quemvis movere poſſent, dixit. Ad extremum petere cæpit, ne uſque eo ſuam auctoritatem deſpiceret, gratiamque contemneret, ut ſe tanta injuria afficeret. Homo Ligurem accuſare cœpit, qui in re adventitia, [92] atque hereditaria, tam diligens, tam attentus eſſet: debere eum ajebat ſuam quoque rationem ducere; multa ſibi opus eſſe, multa canibus ſuis, quos circa ſe haberet. Non poſſum illa planius commemorare, quam ipſum Ligurem pro teſtimonio dicere audiſtis.

Quid enim, Verres? utrum ne his quidem teſtibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? quis nobis credet? cui nos? quid eſt, Verres, quod planum fieri teſtibus poſſit, ſi hoc non fit? An id, quod dicunt, leve eſt? Nihil levius, quam prætorem urbis hoc juris in ſuo magiſtratu conſtituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem prætorem eſſe oportere. An vero dubitamus, quo ore iſte cæteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore homines ruſticanos ex municipiis; quo denique ore, quos nunquam liberos putavit, libertinos homines, ſolitus ſit appellare, qui ob jus dicendum M. Octavium Ligurem, hominem ornatiſſimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poſcere pecuniam non dubitarit?

XLIX. In ſartis tectis vero quemadmodum ſeſe geſſerit, quid ego dicam? Dixerunt, qui ſenſerunt. Sunt alii, qui dicant:

91 *L. Gellius*] Sine ornamentis nomen poſuit, quia per ſe clarum eſt conſularis & nobilis viri. *Idem*.

92 *Adventitia*] Quia ab alieniore hereditas veniebat. *Idem*.

cant : notæ res, ac manifeſtæ, prolatæ ſunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii judicis tui, tibi ſe pecuniam dediſſe. Recita teſtimonium C. Fannii. Fannii testimonium. Nolite C. Fannio dicenti credere : noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. Dicit enim rem incredibilem : C. Verrem inſimulat avaritiæ, & audaciæ : quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in iſtum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiariſſimus patris iſtius, non alienus a matris ejus genere & nomine [93] : tabulas protulit [94], quibus pecuniam ſe dediſſe oſtendit. Recita nomina Q. Tadii. Nomina Q. Tadii. Recita teſtimonium Q. Tadii. Testimonium Q. Tadii. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec teſtimonio credetur. Quid igitur in judiciis ſequemur? quid eſt aliud, omnibus omnia peccata & maleficia concedere, niſi hoc, hominum honeſtiſſimorum teſtimoniis, & virorum bonorum tabulis non credere?

Nam quid ego de quotidiano ſermone, querimoniaque populi Romani, loquar? de iſtius impudentiſſimo furto, ſeu potius novo ac ſingulari latrocinio? auſum eſſe in æde Caſtoris, celeberrimo, clariſſimoque monumento, quod templum in oculis, quotidianoque aſpectu populi Romani eſt poſitum : quo ſæpenumero ſenatus convocatur; quo maximarum rerum frequentiſſimæ quotidie advocationes fiunt [95]; in eo loco, in ſermone hominum, audaciæ ſuæ monumentum æternum relinquere?

L. Ædem Caſtoris, Judices, P. Junius habuit tuendam, L. Sylla, Q. Metello conſulibus. Is mortuus eſt. Reliquit pupillum parvum filium. Cum L. Octavius, C. Aurelius conſules, ædes ſacras locaviſſent, neque potuiſſent omnia ſarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacer-

93 *Non alienus a matris ejus genere, & nomine*] Qui putant [illegible] pronuntiandum, non vident contra teſtis ſuæ dignitatem nunquam dictuturn Ciceronem fuiſſe. Ergo ſimpliciter accipiendum eſt. Vult enim patrem Verris diviſorem fuiſſe, matrem honeſtiorem intelligi. *Idem*.

94 *Tabulas protulit*] Per quas probavit abiiſſe a ſe pecunias certis nominibus inſcriptas. Non enim Verres ſcripſerat ſe accepiſſe : ſed illo tempore, unde, & quo modo, & per quos dederit, ſcriptum in tabulis oſtendit. *Idem*.

95 *Quo maximarum rerum frequentiſſimæ quotidie advocationes fiunt*] Vel uti conſulatur convenientibus advocatis, vel ut alterutri parti apud arbitros adſint, vel ut ipſi judices in rem aliquam capiantur. *Idem*.

Sacerdos, & M. Cæſius? factum eſt ſenatus-conſultum, quibus de ſartis tectis [96] cognitum & judicatum non eſſet, uti C. Verres, P. Cælius, prætores cognoſcerent, & judicarent. Qua poteſtate iſte permiſſa, (ut ex C. Fannio, & ex Q. Tadio cognoviſtis) tum vero, cum eſſet omnibus in rebus apertiſſime impudentiſſimeque prædatus, hoc voluit clariſſimum relinquere indicium latrociniorum ſuorum: de quo non audire aliquando, ſed videre quotidie poſſemus.

Quæſivit, quis ædem Caſtoris ſartam tectam deberet tradere. Junium ipſum mortuum eſſe ſciebat: ſcire volebat, ad quem illa res pertineret: audit pupillum eſſe filium. Homo, qui ſemper ita palam dictitaſſet, pupillos, & pupillas, certiſſimam prædam eſſe prætoribus, optatum negotium ſibi in ſinum delatum eſſe dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis ſartum tectum, integrumque eſſet, tamen aliquid ſe inventurum, in quo moliri prædarique poſſet, arbitrabatur. L. Rabonio ædem Caſtoris tradi oportebat. Is caſu pupilli Junii tutor erat, teſtamento patris. Cum eo ſine ullo intertrimento [97] convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iſte ad ſe Rabonium vocat: quærit, ecquid ſit, quod a pupillo traditum non ſit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem eſſe, ſigna & dona comparere omnia: ipſum templum omni opere eſſe integrum: indignum iſti videri cœpit, ex tanta æde, tantoque opere ſe non opimum præda, præſertim a pupillo, diſcedere.

LI. Venit ipſe in ædem Caſtoris: conſiderat templum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum: præterea cætera nova, atque integra: verſat ſe: quærit, quid agat. Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iſte Liguri dixerat eſſe circa ſe multos: Tu Verres hic quod moliare, nihil habes, niſi forte vis ad perpendiculum columnas exigere. Homo omnium rerum

rum

96 *De ſartis tectis*] Harum rerum cura propria cenſoribus datur, id eſt ſartorum tectorum exigendorum. Verum hæc tueri & procurare, cum cæteris item tum publicis, tum privatis operibus ædilium cura eſt annua. Prætores, niſi ſenatus decrevit, de hac re minus laborant. *Idem*.

97 *Sine ullo intertrimento*] Detrimentum vel unius partis dici poteſt: intertrimentum non ad unius partis ſpectar, ſed dantis & accipientis. *Idem*.

rum imperitus, quærit, quid ſit, ad perpendiculum. Dicunt ei, fere nullam eſſe columnam, quæ ad perpendiculum eſſe poſſit [98]. Nam mehercule, inquit, ſic agemus: columnæ ad perpendiculum exigantur. Rabonius, qui legem noſſet, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculi mentio fit nulla; & qui non putaret ſibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddendum eſſet: negat, id ſibi deberi: negat oportere exigi. Iſte Rabonium quieſcere jubet: & ſimul ei nonnullam ſpem ſocietatis oſtendit. Hominem modeſtum, & minime pertinacem facile coercet: columnas ita ſe exacturum eſſe confirmat.

Nova res, atque improviſa pupilli calamitas nuntiatur ſtatim C. Muſtio, vitrico pupilli, qui nuper eſt mortuus: M. Junio, patruo: P. Potitio, tutori, homini frugaliſſimo. Hi rem ad virum primarium, ſummo officio ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro ſua fide ac diligentia, pluribus verbis, ne per ſummam injuriam pupillum Junium fortunis patris conetur evertere. Iſte, qui jam ſpe & opinione prædam illam devoraſſet, neque ulla æquitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli commotus eſt. Itaque, quemadmodum oſtendiſſet, ſe id exacturum eſſe, reſpondit.

Cum ſibi omnes ad iſtum allegationes difficiles, omnes aditus arduos, ac potius intercluſos viderent, apud quem non jus, non æquitas, non miſericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cujuſquam auctoritas pro pretio, non gratia valeret: ſtatuunt, id ſibi optimum eſſe factu, quod cuivis veniſſet in mentem, petere auxilium a Chelidone: quæ iſto prætore non modo in jure civili, privatorumque omnium controverſiis, populo Romano præfuit, verum etiam in his fartis tectis dominata eſt [99].

LII. Venit ad Chelidonem C. Muſtius, eques Romanus, publi-

98 *Nullam eſſe columnam, quæ ad perpendiculum eſſe poſſit*] Perpendiculum, linea laterum æqualitatem a ſummo ad imum latitudine probans. Hoc autem cum in columnis omnibus, tum maxime in ſtructilibus vetuſtis, ubi tumoris eſt aliquid, evenit, in quibus aut media, aut ima craſſiora ſunt. *Idem*.

99 *Sartis tectiſque dominata eſt*] Addidit, *que*, ut eſſet plenum dictum, nam *ſarta tecta* dicuntur. *Idem*.

publicanus [100], homo cum primis honeſtus: venit M. Junius, patruus pueri, frugaliſſimus homo, & caſtiſſimus: venit homo ſummo honore, & pudore, & ſummo officio ſpectatiſſimus ordinis ſui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, o miſeram atque indignam præturam tuam! Ut mittam cætera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum veniſſe arbitramini? qui nulla conditione iſtam turpitudinem ſubiſſent, niſi officii neceſſitudiniſque ratio coegiſſet. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. *Mihi det poſſeſſionem: mihi ne adimat: in me judicium ne det: mihi bona addicat:* alii nummos numerabant: alii tabulas obſignabant. Domus erat non meretricio conventu, ſed prætoria turba referta. Simulac poteſtas primum data eſt, adeunt hi, quos dixi. Loquitur Muſtius: rem demonſtrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Reſpondit illa, ut meretrix, non inhumane: libenter ait ſe eſſe facturam, & ſe cum iſto diligenter ſermocinaturam: reverti jubet. Tum diſcedunt. Poſtridie revertuntur. Negat illa poſſe hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici poſſe.

LIII. Vereor, ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, hæc quia propter inſignem turpitudinem ſunt incredibilia, fingi a me arbitretur. Ea vos antea, Judices, cognoviſtis. Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius, tutor & patruus: Muſtius dixiſſet, ſi viveret: ſed pro Muſtio, recenti re de Muſtio auditum dixit L. Domitius: qui cum ſciret, me ex Muſtio vivo audiſſe, quod eo ſum uſus plurimum, (etenim id judicium, quod prope omnium fortunarum [1] ſuarum C. Muſtius habuit, me uno defendente vicit) cum hoc, ut dico, ſciret L. Domitius me ſcire, ad eum res omnes Muſtium ſolitum eſſe deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: alio reſponſionem ſuam derivavit. Tantus in adoleſcente clariſſimo, ac principe juven-

100 *Eques Rom. publicanus*] Aut potius parcus & attentus, quo magis indignum ſit ad meretricem veniſſe. *Idem*.

1 *Etenim judicium id, quod prope omnium fortunarum*] Cauſam Muſtius pecuniariam habuit Tullio defendente: cujus oratio non eſt edita. *Idem*.

juventutis, pudor fuit, ut aliquandiu, cum a me premeretur, omnia potius reſponderet, quam Chelidonem nominaret. Primo neceſſarios iſtius ad eum allegatos eſſe dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu geſſiſſe præturam, quam L. Domitius ab ſe nominari vix ſibi honeſtum eſſe arbitrabatur?

LIV. Rejecti a Chelidone capiunt conſilium neceſſarium, ut ſuſcipiant ipſi negotium. Cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, tranſigunt H-S ducentis millibus. Refert ad iſtum rem Rabonius; ut ſibi videbatur, ſatis grandem pecuniam, & ſatis impudentem eſſe: iſte, qui aliquanto plus cogitaſſet, male accipit verbis Rabonium: negat eum ſibi illa deciſione ſatisfacere poſſe. Ne multa, locaturum ſe eſſe confirmat.

Tutores hæc neſciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id eſſe certiſſimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iſte vero non procraſtinat: locare incipit, non proſcripta, neque edicta die, alieniſſimo tempore, ludis ipſis Romanis, foro ornato [2]. Itaque renuntiat Rabonius [3] illam deciſionem tutoribus. Accurrunt tamen ad tempus tutores: digitum tollit Junius patruus. Iſti color immutatus eſt: vultus, oratio, mens denique excidit. Quid ageret, cœpit cogitare. Si opus pupillo redimeretur, ſi res abiret ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet [4], ſibi nullam prædam eſſe. Itaque excogitat. Quid? Nihil ingenioſe: nihil, quod quiſquam poſſit dicere, *Improbe*, *verum callide*: nihil ab iſto tectum, nihil veteratorium [5] expectaveritis: omnia aperta, omnia perſpicua reperientur, impudentia, amentia, audacia.

Si pupillo opus redimitur, nihil præda de manibus eripitur. Quod eſt igitur remedium? quod [6]? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa conſuetudo in bonis, prædibus, prædiiſque

Gg 2 ven-

2 *Foro ornato*] Hoc fieri ludis ſolebat, qui in foro etiam tum dabantur. *Idem*.

3 *Renuntiat Rabonius*] Renuntiat, irritam nuntiat. *Idem*.

4 *Ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet*] Rabonio ſcilicet fabro. *Idem*.

5 *Veteratorium*] Acutum, callidum. *Idem*.

6 *Quod eſt igitur remedium? quod?*] Repetit *quod*, ut deliberantis cunctatio videatur ineſſe verbis ejus. *Idem*.

Digitized by Google

vendendis [7], omnium conſulum, cenſorum, prætorum, quæſtorum denique, ut optima conditione ſit [8] is, cuja res ſit, cujum periculum? Excludit eum ſolum, cui prope dicam ſoli poteſtatem factam eſſe oportebat. Quid enim quiſquam ad meam pecuniam, me invito, aſpirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur; ego me refecturum eſſe dico: probatio futura eſt tua, qui locas: prædibus & prædiis [9] populo cautum eſt [10]: &, ſi non putas cautum, ſcilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non ſines?

LV. Operæ pretium eſt, ipſam legem cognoſcere. Dicetis, eundem conſcripſiſſe, qui illud edictum de hereditate: *Ex opere faciundo quæ pupilli Junii* [11]. Dic, dic, quæſo clarius. *C. Verres pr. urbis addidit*. Corriguntur leges cenſoriæ. Quid enim? Video [12] in multis veteribus legibus, *Cn. Domitius*, *L. Metellus*, *L. Caſſius*, *Cn. Servilius cenſores addiderunt:* vult aliquid ejuſmodi C. Verres. Dic: quid addidit? *Qui de L. Marcio*, *M. Perperna cenſoribus redemerit*, *eum ſocium ne admittito* [13]: *neve ei partem dato* [14], *neve ei redimito* [15]: quid ita?

7 *In bonis prædibus*, *prædiiſque vendendis*] Bona prædia dicuntur bona ſatiſdationibus obnoxia, ſive ſint in mancipiis, ſive in pecunia numerata: prædia vero domus, agri. Hæc omnia venduntur, ſi rationi publicæ locator ſartorum tectorum non reſponderit. Ad hoc autem hæc omnia ſunt obnoxia, ut pro ſua voluntate agat redemptor operis quidquid ſuo periculo facit. Tu autem Verres, cum ego populo Romano ſim obnoxius & prædibus, id eſt fidejuſſoribus, & prædiis * appoſitis, tu mihi non exactor ſis operis, ſed dominus voluntatis? *Idem*.

* *Appoſitis*] *Lege*, oppoſitis. Opponere enim *nonnunquam eſt pignori dare apud Catullum & alios*. Græv.

8 *Ut optima conditione ſit*] Ad hoc, inquit, aſtrictus redemptor tenetur populo Romano, ut optima conditione, quod vult, de redemptione ſua agat. Et tu eum excludis, quem ſolum admitti oportuit: ut ad ejus pecuniam, ac ſumptum operis, quem illi imperaturus es, alius accedat. *Idem*.

9 *Prædibus*, *& prædiis*] Prædia ſunt res ipſæ: prædes homines, id eſt, fidejuſſores, quorum res bona prædia uno nomine dicuntur. *Idem*.

10 *Populo cautum eſt*] Ærario ſcilicet. *Idem*.

11 *Ex opere faciendo*, *quæ pupilli Junii*] Ant. Auguſtinus optime, ſive ea conjectura ſit, ſive antiqua lectio. *Lex operi faciendo pupilli Junii*, *quæ? dic*, *dic quæſo clarius*. Confirmatur hæc lectio antiqua inſcriptione Neapolitana, quæ totum hunc locum mirifice illuſtrat. *Lex parieti faciendo &c.* Unde apparet *operi* legendum eſſe, non *opere*. Urſinus.

12 *Corriguntur leges cenſoriæ. Quod enim video*] Non εἰρωνικῶς pronuntiandum. *Aſcon.*

13 *Socium ne admittito*] Eum qui tradere ædem debebat. *Idem*.

14 *Neve partem dato*] Aliud enim ſocius, aliud particeps. Nam particeps qui certam habet partem, & non indiviſe agit, ut ſocius. *Idem*.

15 *Neve redimito*] Ne ipſe iterum a ſe redimat, aut per ſuppoſitam perſonam, ut alter ei redimat. *Idem*.

Digitized by Google

ita? ne vitioſum opus fieret? At erat probatio tua. Ne parum locuples eſſet? At erat, & eſſet amplius, ſi velles, populo cautum prædibus & prædiis.

Hic te ſi res ipſa, ſi indignitas injuriæ tuæ non commovebat: ſi pupilli calamitas; propinquorum lacrymæ; D. Bruti, cujus prædia ſubierunt periculum [16], M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, ejuſmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare poſſes, (in tabulas enim retuliſti) nec cum defenſione aliqua confiteri? Addicitur id opus H-S IↃLX millibus; cum tutores H-S LXXX millibus id opus ad illius hominis iniquiſſimi arbitrium ſe effecturos eſſe clamarent. Etenim quid erat operis? Id, quod vos vidiſtis. Omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis, machina appoſita, nulla impenſa dejectæ, eiſdemque lapidibus repoſitæ ſunt. Hoc tu H-S IↃLX millibus locaviſti. Atqui in illis columnis dico eſſe, quæ a tuo redemptore commotæ non ſint: dico eſſe, ex qua tantum tectorium vetus delitum ſit, & novum inductum. Quod ſi tanta pecunia columnas dealbari putaſſem, certe nunquam ædilitatem petiviſſem. At, ut videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: *Si quid operis cauſa reſciderit* [17], *reficito*.

LVI. Quid erat, quod reſcinderet, cum ſuo quemque loco lapidem reponeret? *Qui redemerit* [18], *ſatiſdet damni infecti, ei, qui a vetere redemptore acceperit* [19]. Deridet, cum ſibi ipſum jubet ſatiſdare Rabonium. *Pecunia præſens ſolvatur*. Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H-S IↃLX millibus locaſti, H-S LXXV millibus effecturum ſe eſſe clamavit. Quibus de bonis? pupilli. Cujus ætatem & ſolitudinem, etiamſi tutores non eſſent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, ſed etiam bona tuto-

16 *Cujus prædia ſubierant periculum*] Satiſdatorem dicit fuiſſe D. Brutum. *Idem.*

17 *Si quid operis cauſa reſciderit*] Satiſdet damni infecti redemptor novus veteri, ſi quid pro neceſſitate operis in æde læſerit. *Idem*.

18 *Qui redemerit*] Rabonium ſignificat. *Idem*.

19 *Qui a vetere redemptore acceperit*] Pupillum dicit. Huic jubet ſatiſdare Rabonium, hoc eſt, ipſum ſibi. Nam cum ſit tutor pupilli, utrobique res ejus agitur. *Idem*.

Digitized by Google

tutorum ademiſti . *Hoc opus bonum ſuo cuique* [20] *facito* . Lapis aliquis cædendus , & apportandus fuit machina ſua : nam illo non ſaxum , non materies advecta eſt : tantum operis in iſta locatione fuit , quantum paucæ operæ fabrorum mercedis tulerunt , & manus pretium machinæ [21] . Utrum exiſtimatis minus operis eſſe , unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo , an quatuor illas reponere ? Nemo dubitat , quin multo majus ſit novam facere . Oſtendam, in ædibus privatis , longa difficilique vectura columnas ſingulas ad impluvium , H-S quadragenis millibus , non minus magnas , locatas .

Sed ineptum eſt de tam perſpicua iſtius impudentia pluribus verbis diſputare , præſertim cum iſte aperte tota lege omnium ſermonem , atque exiſtimationem contempſerit , qui etiam ad extremum aſcripſerit , *Rediviva ſibi habeto* . Quaſi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur , ac non totum opus ex redivivis conſtitueretur . At enim ſi pupillo redimi non licebat , non neceſſe erat rem ad ipſum pervenire : poterat aliquis ad id negotium de populo accedere [22] . Omnes excluſi ſunt non minus aperte , quam pupillus . Diem præſtituit operi faciendo , Kalendas Decembres : locat circiter Idus Septembres : anguſtiis temporis excluduntur omnes .

LVII. Quid ergo ? Rabonius iſtam diem quomodo aſſequitur [23] ? Nemo Rabonio moleſtus eſt , neque Kalendis Decembribus ,

20 *Hoc opus bonum ſuo cuique*] Verbum eſt res diverſas ſimul comprehendens , hoc eſt bono latere , integris menſuris , apta arena , utili calce , machinis idoneis , proba materie . *Idem* .

21 *Manupretii machinæ*] Manupretium dicitur , ubi non tam materiæ ratio , quam manus atque artis ducitur . *Idem* . Corrigendum , *manupretium* , in recto caſu , ut ſit , *Quantum abſtulit mercedis manupretium machinæ* . Hotomanus .

22 *De populo accedere*] Huc uſque a capite , quod eſt , *At enim* , interrogative pronuntiandum eſt : & contra reſponſive , *Omnes rejecti ſunt* . Omnia , inquit , facta ſunt , ne quis de populo redemptor fieret , qui aut pupillo parceret , aut conſcius prædæ prætoris eſſet . Sed quæritur , qui fieri potuit , ut , cum ex Idibus Septembribus in Kalendas Decembres diem operi faciendo præſtituerit , omnes anguſtiis temporis excluderentur , in tanta facilitate operis faciendi , quantam ipſe oſtendit , cum diceret , minus eſſe operis illas quatuor columnas reponere , quam unam ab integro novam efficere . Reſpondetur , Ciceronem impenſam operis parvam putare , non moram . Sed has , inquit , anguſtias temporis non timuit Rabonius propter convenientiam Verris . *Aſcon.*

23 *Iſtam diem quo modo aſſequitur*] Quo modo accurrit ad diem? *Idem* .

Digitized by Google

bribus, neque Nonis, neque Idibus [24]. Denique aliquanto in provinciam iſte proficiſcitur prius, quam opus effectum eſt. Poſteaquam reus factus eſt, primo negabat opus in acceptum referre poſſe. Cum inſtaret Rabonius, in me cauſam conferebat, quod tum codicem obſignaſſem. Petit a me Rabonius, & amicos allegat: facile impetrat. Iſte, quid ageret, neſciebat. Si in acceptum non retuliſſet, putabat ſe aliquid defenſionis habiturum [25]. Rabonium porro intelligebat rem totam eſſe patefacturum. Tametſi quid poterat eſſe apertius, quam nunc eſt, ut uno minus teſte haberet [26] Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio poſt, quam diem operi dixerat.

Hac conditione, ſi quis de populo redemptor acceſſiſſet, non eſſet uſus, cum die cæteros redemptores excluſiſſet, tum in ejus arbitrium, ac poteſtatem venire nolebant, qui ſibi ereptam prædam arbitraretur [27]. Nam quid argumentamur, quo iſta pecunia pervenerit? Fecit ipſe indicium. Primum, cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de ſua pecunia H-S DXL millia numeravit: quod jam iſte ferre non poterat [28], opere addicto, prædibus acceptis, de H-S ICLX mil-

24 *Neque Kalendis Decembribus, neque Nonie, neque Idibus*] Religioſe in me * oominat vultu * divo * novit Idus Kalen. * Cicero Nooas addidit, quamvis hoc pronuntiatiooe ſolvatur. Et cum irriſione hoc dici videre poſſumus. *Idem*. Subtiliſſime locum hunc interpretatus erat Aſconius: quemadmodum quidem ex ejus verborum veſtigiis ſuſpicari poſſumus. Sed verba prope omnia in iis quidem libris quos vidimus, interciderunt. Hanc tamen illorum fuiſſe ſententiam ſuſpicamur: Religioſis diebus vim cuiquam fieri non licebat. Idcirco Kalendas & Idus nominavit, cum diceret Rabonio moleſtum neminem fuiſſe. Nam Idus Jovi, Kalendæ Junoni dicatæ ſuot. Nonas tamen, qui dies feriatus noo erat, etiam nominavit: opinor, per occaſionem inductus aliorum ſimilitudioe dierum ſolennium. Tametſi hæc ipſa actionis ratiooe, ac pronuntiatioois, per irriſionem dici ſatis intelligi poſſe arbitratur Aſconius. Sed de actione judicare ipſi aut perquam difficulter, aut oullo prorſus modo poſſumus. Hiſtoriam quidem ex Macrobii Saturnalium libro primo repeti poteſt. *Hotomanus*.

25 *Putabat ſe aliquid defenſionis habiturum*] Ut diceret, adeo nullum appoſui redemptorem, ut poſt diem præſtitutum operi non ab eo ſuſceperim opus, nec in acceptum retulerim. *Aſcon.*

26 *Ut uno minus teſte haberet*] Ut de tot, qui contra ſe ſunt, teſtibus unum Rabonium detraheret. Cum die cæteros excluſiſſet, tum io ejus arbitrium ac poteſtatem venire volebat. Præſtituendo diem anguſtiſſimam operi, duas res aſſecutus eſt Verres, inquit: & cæteros excluſit conditione temporis, & ipſum Rabonium in ſua poteſtate habuit: qui videbat quidem ſibi prædam eripi a Verre, ſed noo ſe commovebat metu temporis præfiniti. *Idem*.

27 *Qui ſibi ereptam prædam arbitraretur*] Rabonius ſcilicet, qui a Verre ſibi arbitraretur lucrum redemptionis ereptum. *Idem*.

28 *Quod jam iſte* referre *non poterat*] Nimis enim erat iovidioſum. *Idem*. Io libro Aſconii, *referre*. Quod quemadmodum convenire poſſit, oon deſpicio. Horum aotem verborum ſenſus hujuſmodi. Quoniam tantam Bruti contentionem diutius ferre non poterat, &c. *Hotomanus*.

millibus, remiſit D. Bruto H-S cx millia. Hoc ſi aliena res eſſet, certe facere non potuiſſet. Deinde, nummi numerati ſunt Cornificio: quem ſcribam ſuum fuiſſe negare non poteſt. Poſtremo, ipſius Rabonii tabulæ [29] prædam illam iſtius fuiſſe clamant. Recita. NOMINA RABONII.

LVIII. Hic etiam priore actione Q. Hortenſius pupillum Junium veniſſe prætextatum in veſtrum conſpectum, & * teſtes ſecum, patruo teſtimonium dicente, queſtus eſt: & me populariter agere, atque invidiam commovere, quod puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortenſi, tandem in illo puero populare? quid invidioſum? Gracchi, credo, aut Saturnini [30], aut alicujus hominis ejuſmodi produxeram filium, ut nomine ipſo, & memoria patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tum æquitati magiſtratuum, tum judiciis veſtris commendandum putavit. Hic iſtius ſcelerata locatione, nefarioque latrocinio, bonis patriis, fortuniſque omnibus ſpoliatus, venit in judicium: ſi nihil aliud, ſaltem, ut eum, cujus opera ipſe multos annos eſt in ſordibus, paulo tamen obſoletius veſtitum videret. Itaque tibi, Hortenſi, non illius ætas, ſed cauſa: non veſtitus, ſed fortuna, popularis videbatur. Neque te tam commovebat, quod ille cum toga prætexta, quam quod ſine bulla [31] venerat. Veſtitus enim neminem commovebat is, quem illi mos & jus ingenuitatis dabat. Quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium atque inſigne fortunæ, hoc ab iſto prædone ereptum eſſe, graviter & acerbe homines ferebant. Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quam noſtræ, quam tuæ, Q. Hortenſi, quam horum, qui ſententiam laturi ſunt: ideo, quod communis eſt, cauſa, commune periculum: communi præſidio talis improbitas, tanquam aliquod incendium, reſtinguenda eſt.

29 *Tabulæ*] In quibus ſcriptum eſt, ad Verrem pecuniam perveniſſe, quam Rabonius tutor pupilli nomine dedit Verri, tanquam ſi ipſe a pupillo acciperet. *Aſcon.*

* Lamb. *& ſtetiſſe cum patruo*

30 *Gracchi credo, aut Saturnini*] Seditioſorum Tribunorum plebis. *Idem.*

31 *Sine bulla*] Simul cum prætexta etiam bulla ſuſpendi in collo infantibus ingenuis ſolet aurea, libertinis ſcortea, quaſi bullientis aquæ ſinus communiens pectuſque puerile. *Idem.*

eſt . Habemus enim liberos parvos . Incertum eſt , quam longa noſtrum cujuſque vita futura ſit . Conſulere vivi , ac proſpicere debemus , ut illorum ſolitudo , & pueritia quam firmiſſimo præſidio munita ſit . Quis eſt enim , qui tueri poſſit liberum noſtrorum pueritiam contra improbitatem magiſtratuum ? Mater , credo . Scilicet magno præſidio fuit Anniæ pupillæ mater , fœmina primaria : minus , illa deos homineſque implorante , iſte infanti pupillæ fortunas patrias ademit . Tutoreſne defenderent ? Perfacile vero apud iſtiuſmodi prætorem , a quo M. Marcelli tutoris , in cauſa pupilli Junii , & oratio , & voluntas , & auctoritas repudiata eſt .

LIX. Quærimus etiam , quid iſte in ultima Phrygia , quid in extremis Pamphyliæ partibus fecerit ? qualis in bello prædonum prædo ipſe fuerit , qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur ? Dubitamus , quid iſte in hoſtium præda molitus ſit [32] , qui manubias ſibi tantas ex L. Metelli manubiis [33] fecerit ? qui majore pecunia quatuor columnas dealbandas , quam ille omnes ædificandas locaverit ? Expectemus , quid dicant ex Sicilia teſtes ? Quis unquam templum illud aſpexit , quin avaritiæ tuæ , quin injuriæ , quin audaciæ teſtis eſſet ? Quis a ſigno Vertumni in circum maximum [34] venit , quin is in unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur ? quam tu viam thenſarum , atque pompæ ejuſmodi exegiſti [35] , ut tu ipſe illa ire non audeas . Te putet quiſquam , cum ab Italia freto disjunctus eſſes , ſociis temperaſſe ? qui ædem Caſtoris , teſtem furtorum tuorum eſſe volueris ?

32 *Dubitamus , quid iſte in hoſtium præda molitus ſit*] Scilicet , cum piratarum navem cepit , & prædam omnem ad ſe avertit . *Idem* .

33 *Ex L. Metelli manubiis*] Ex æde Caſtoris , quam de manubiis L. Metellus extruxerat . Qui Metellus ſubactis Dalmatis Dalmaticus appellatus eſt . Manubiæ autem ſunt præda Imperatoris pro portione de hoſtibus capta . *Idem* .

34 *A ſigno Vertumni in circum maximum*] Signum Vertumni in ultimo vico Thurario eſt , ſub baſilicæ angulo flectentibus ſe ad poſtremam dexteram partem . Vertumnus autem deus invertendarum rerum eſt , id eſt mercaturæ . Circus autem maximus eſt idem , in quo nunc Circenſes ſpectantur . *Idem* .

35 *Quam tu viam thenſarum , atque pompæ ejuſmodi exegiſti*] Sic exegiſti . Exigere viam dicuntur magiſtratus , cum viciniam cogunt munire quam diligentiſſime ſumptu facto . Thenſæ autem ſunt ſacra vehicula . Pompa ordinum & hoſtiarum . Thenſas alii a divinitate dici putant : alii , quod ante ipſas lora tenduntur , quæ gaudent manu tenere & tangere qui eas deducunt . Orbita autem duas res ſignificat . Nam orbita & rota ipſa intelligitur , & veſtigium rotæ in molli ſolo . *Idem* .

ris ? quam populus Romanus quotidie , judices etiam tum , cum de te ſententiam ferrent , viderent ?

LX. Atque etiam judicium in prætura publicum exercuit . Non enim prætereundum eſt ne id quidem . Petita multa eſt apud iſtum prætorem a Q. Opimio : qui adductus eſt in judicium , verbo , quod , cum eſſet tribunus plebis , interceſſit contra legem Corneliam [36] : re , quod in tribunatu dixiſſet contra alicujus hominis nobilis voluntatem [37] . De quo judicio ſi velim dicere omnia , multi appellandi , lædendique ſunt : quod mihi non eſt neceſſe . Tantum dicam , paucos homines , ut leviſſime dicam , arrogantes [38] , hoc adjutore , Q. Opimium per ludum & jocum , fortunis omnibus evertiſſe . Is mihi etiam queritur , quod a nobis , IX ſolis diebus , prima actio ſui judicii tranſacta ſit : cum apud ipſum tribus horis Q. Opimius , ſenator populi Romani , bona , fortunas , ornamenta omnia amiſerit ? Cujus propter indignitatem judicii , ſæpiſſime eſt actum in ſenatu , ut genus hoc totum multarum , ac judiciorum ejuſmodi tolleretur . Jam vero in bonis Q. Opimii vendendis , quas iſte prædas , quam aperte , quam improbe fecerit , longum eſt dicere . Hoc dico , niſi vobis id hominum honeſtiſſimorum tabulis planum fecero , fingi a me hoc totum temporis cauſa putatote . Jam qui ex calamitate ſenatoris populi Romani , cum prætor judicio ejus præfuiſſet , ſpolia domum ſuam referre , & manubias detrahere conatus eſt [39] , is ullam ab ſeſe calamitatem poterit deprecari ?

LXI. Nam de ſubſortitione illa Juniana judicum nihil dico [40] . Quid enim ? contra tabulas , quas tu protuliſti , au-
deam

36 *Interceſſit contra legem Corneliam*] Ut tribuni plebis aliorum quoque magiſtratuum capeſſendorum poteſtatem haberent , perſuaſiſſe dicitur hanc legem Opimius. *Idem*.

37 *Contra alicujus hominis nobilis voluntatem*] Catulum ſignificat , qui tunc princeps fuit Syllanæ factionis. *Idem*.

38 *Paucos homines , ut leviſſime dicam , arrogantes*] Catulum , Hortenſium , Curionemque ſignificat. *Idem*.

39 *Manubias detrahere conatus ſit*] Spolia quæſita de vivo hoſte nobili per deditionem manubias veteres dicebant : & erat imperatorum hæc præda , ex qua , quod vellent , facerent . *Idem*.

40 *Nam de ſubſortitione illa Juniana , judices , nihil dico*] Sortitus erat judices prætor Verres in judicio , quo Oppianicus accuſatus eſt a Cluentio . Rejectione utrinque facta , ſubſortitus eſt in eorum locum Verres , ut mos eſt , alios . Damnato Oppianico , cum in invidia res eſſet , quod pecunia
reus

Digitized by Google

deam dicere? difficile eſt. Non enim me tua ſolum, & judicum auctoritas, ſed etiam annulus aureus ſcribæ tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile eſt: hoc dicam, quod oſtendam, multos ex te viros primarios audiſſe, cum diceres, ignoſci tibi oportere, quod falſum codicem protuleris. Nam, qua invidia C. Junius conflagrarat, ea, niſi providiſſes, tibi ipſi tum pereundum fuiſſe.

Hoc modo iſte ſibi, & ſaluti ſuæ proſpicere didicit, referendo in tabulas & privatas, & publicas, quod geſtum non eſſet: tollendo, quod eſſet, & ſemper aliquid demendo, mutando, curando ne litura appareat, interpolando. Eo enim uſque progreditur, ut ne defenſionem quidem maleficiorum ſuorum ſine aliis maleficiis reperire poſſet. Ejuſdem modi ſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoque judicum fore putavit [41] per ſodalem ſuum, Q. Curtium, judicem quæſtionis [42]: cui niſi ego vi populi, & hominum clamore atque convicio reſtitiſſem; ex hac decuria noſtra [43], cujus mihi copiam quam largiſſime factam oportebat [44], erepta eſſet facultas eorum, quos iſte annuerat [45], in ſuum conſilium ſine cauſa [46] ſubſortiebatur. * * * *Multa deſunt*.

reus videretur oppreſſus: & princeps illorum judicum damnatus eſſet Junius, quod diceretur alios ſuppoſuiſſe, qui reum damnarent, non eos, quos prætor fuerat ſubſortitus: etiam Verres ipſe, ut hæc invidia adverſus Junium vera videretur, ſuſtulit quos in ſuis tabulis habebat, & alios in litura ſcripſit, & obſignavit annulo non ſolum ſuo, ſed etiam ſcribæ ſui. Quem furtorum participem ſuorum, & divitem fecerat, & annulo donaverat aureo. *Idem*.

41 *Ejuſdem modi ſubſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoque judicum fore putavit*] Obſcurus locus, ſed, ut opinor, hic ſenſus eſt. Putavit, inquit, Verres eodem loco ſupponi potuiſſe judices, qui ſe corrupti abſolverent, quemadmodum ſuppoſiti erant, qui Oppianicum condemnarant. Nam Q. Curtius, ſodalis ejus, judex quæſtionis, ſubſortiebatur in locum rejectorum, quos iſte redemerat, improbos judices, quibus ad venales ſententias proferendas ultimo die ſubjectis uteretur. Facile autem pro veris judicibus improbi ſupponi poterant volente hoc judice quæſtionis, & illis patientibus, qui veri judices erant: quia niſi citati non conſidebant, & grave onus erat, & incommodum judicare. *Idem*.

42 *Q. Curtium judicem quæſtionis*] Apparet hunc poſt hoc factum a Cicerone eſſe rejectum convicio populi, qui in corona aderat. *Idem*.

43 *Ex hac decuria noſtra*] Decuriam modo ordinem, ac per hoc ex vobis: quia honeſtiorum decuriæ, inferiorum centuriæ dicebantur. *Idem*.

44 *Cujus mihi* poteſtatem *largiſſimam fieri oportebat*] Quæ ſcilicet non fieret, ſi pro vobis alii ſubjicerentur. *Idem*.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM

LIBER SECUNDUS.

DE JURISDICTIONE SICILIENSI.

ORATIO VII.

ARGUMENTUM.

HÆC *ſine dubio ad accuſationem propoſiti criminis ſpectat Oratio. Nam in ſuperiore anteactæ res ſunt expoſitæ: quæ quia magis adjuvant accuſationem, quam ipſæ ſint principales, in unum librum coactæ ſunt judicio Ciceronis curſim enumerantis, quæ Verres quæſtor, quæ pro quæſtore, quæ legatus, denique prætor urbanus admiſerit. Ubi ventum eſt ad cauſam ipſam, & Sicilienſia crimina, quatuor libros edidit, unum de juriſdictione, alterum de frumento, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis: in qua diſtributione non ordo temporis, ſed facinorum genera, & momenta ſervata ſunt. Incipit autem a laude Siciliæ, & egreditur ad crimen Dionis, deinde Soſippi, & Epicratis. Sed de jure Siculorum everſo fruſtra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde cœperit: cum ſuperiora crimina non egeant ejuſmodi tractatu, qui ad ſequentia pertinet: & oratoris conſilio a magnis iiſdemque clarioribus ſumendum eſſet exordium. Itaque poſt hoc, duo criminum genera perſequitur ad extremum. Primum de Heraclio, de expreſſis honoribus ab invitis, de Epicrate Bideno, deque rebus capitalibus, ubi de Sopatre, de Sthenio: quæ omnia ſunt de jure dicundo. Alterum de ſenatoribus, de ſacerdotibus, de cenſoribus pretio a Verre factis, de collatione in ſtatuas, de publicanorum cum Verre convenientia in furtis, de tabulis Carpinatii pecunias Verris extraordinarias continentibus.*

Genus

Digitized by Google

Genus cauſæ in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter conjectura. Asconius.

I. MULTA mihi neceſſario, Judices, prætermittenda ſunt, ut poſſim aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commiſſæ ſunt, dicere. Recepi enim cauſam Siciliæ. Ea me ad hoc negotium provincia attraxit [1]. Ego tamen hoc onere ſuſcepto, & recepta cauſa Sicilienſi, amplexus animo ſum aliquanto amplius. Suſcepi enim cauſam totius ordinis: ſuſcepi cauſam populi Romani, quod putabam tum denique recte judicari poſſe, ſi non modo reus improbus adduceretur, ſed etiam diligens & firmus accuſator ad judicium veniret. Quo mihi maturius ad Siciliæ cauſam veniendum eſt, relictis cæteris ejus furtis ac flagitiis, ut & viribus quam integerrimis agere, & ad dicendum temporis ſatis habere poſſim.

Atque adeo, antequam de incommodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur eſſe de provinciæ dignitate, vetuſtate, utilitate dicenda. Nam cum omnium ſociorum, provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum præcipue Siciliæ, Judices, plurimis juſtiſſimiſque de cauſis: primum quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia [2] ſe ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii eſt, provincia eſt appellata: prima docuit majores noſtros, quam præclarum eſſet exteris gentibus imperare: ſola fuit ea fide benevolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus inſulæ, quæ ſemel in amicitiam noſtram veniſſent, nunquam poſtea deficerent [3]: pleræque autem, & maxime illuſtres, in amicitia perpetuo manerent [4]. Itaque majoribus noſtris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus eſt. Neque enim tam facile opes Carthaginis

tantæ

1 *Ea me ad hoc negotium provincia attraxit*] Hoc vero plus eſt, quam quod in Divinatione dixit, *Suſcepi cauſam Reipublicæ*. Idem.

2 *Princeps Siciliæ*] Tum cum Meſſana civitas ſeditione diviſa, auxilium contra Hieronem per legatos a populo Rom. petiit: quod initium fuit diſcordiæ. *Idem*.

3 *Nunquam poſtea deficerent*] Apparet, quia poſt ſocietates & amicitiam firmatam nihil tale commiſerant. *Idem*.

4 *In amicitia perpetuo manerent*] Quæ nunquam defecerant. *Idem*.

Digitized by Google

tantæ concidiſſent, niſi illud & rei frumentariæ ſubſidium, & receptaculum claſſibus noſtris pateret.

II. Quare P. Africanus, Carthagine deleta, Siculorum urbes, ſignis, monumentiſque pulcherrimis [5] exornavit: ut, quos victoria populi Romani maxime lætari arbitrabatur, apud eos monumenta victoriæ plurima collocaret. Denique ille ipſe M. Marcellus [6], cujus in Sicilia virtutem hoſtes, miſericordiam victi, fidem cæteri Siculi perſpexerunt, non ſolum ſociis in eo bello conſuluit, verum etiam ſuperatis hoſtibus temperavit. Urbem pulcherrimam, Syracuſas, quæ cum manu munitiſſima eſſet [7], tum loci natura, terra ac mari claudebatur, cum vi conſilioque cepiſſet [8], non ſolum incolumem paſſus eſt eſſe, ſed ita reliquit ornatam, ut eſſet idem monumentum victoriæ, manſuetudinis, continentiæ: cum homines viderent, & quid expugnaſſet, & quibus peperciſſet, & quæ reliquiſſet. Tantum ille honorem Siciliæ habendum putavit, ut ne hoſtium quidem urbem ex ſociorum inſula tollendam arbitraretur.

Itaque ad omnes res Sicilia provincia ſemper uſi ſumus, ut, quidquid ex ſeſe poſſet efferre, id non apud eos naſci, ſed domi noſtræ conditum putaremus. Quando illa frumentum [9], quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus eſſe putaret, non ultro pollicita eſt? quando id, quod imperaretur, recuſavit? Itaque ille M. Cato Sapiens cellam penariam reipublicæ noſtræ, nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominavit. Nos vero experti ſumus, Italico maximo difficillimoque bello [10], Siciliam nobis non pro penaria cella, ſed pro ærario illo majorum vetere, ac referto fuiſſe. Nam ſine ullo ſumptu noſtro, coriis, tunicis, frumentoque ſuppeditato, maximos exercitus noſtros veſtivit, aluit, armavit.

III. Quid

5 *Signis, monumentiſque pulcherrimis*] Præparatio ad librum de ſignis. *Idem*.

6 *Denique ille ipſe M. Marcellus*] Hic imperator cum eſſet, vicit, cepitque Syracuſas, & victis pepercit. *Idem*.

7 *Quæ cum manu munitiſſima eſſet*] Ne quis diceret, Non fuit quod timeret. *Idem*.

8 *Cum vi conſilioque cepiſſet*] Ne quis diceret; Non potuit hoſtium urbem Syracuſas expugnare. *Idem*.

9 *Quando illa frumentum*] Omne genus penſitationis in hoc capite poſitum eſt, canonis, oblationis, indictionis. *Idem*.

10 *Italico bello*] Sociali. *Idem*.

III. Quid illa, quæ forſitan ne ſentimus quidem, Judices [11], quanta ſunt? quod multis locupletioribus civibus utimur; quod habent propinquam, fidelem, fructuoſamque provinciam, quo facile excurrant; ubi libenter negotium gerant; quos illa partim mercibus ſuppeditandis, cum quæſtu compendioque dimittit: partim retinet, ut arare, ut paſcere, ut negotiari libeat, ut denique ſedes ac domicilium collocare. Quod commodum non mediocre populi Romani eſt; tantum civium Romanorum numerum, tam prope ab domo, tam bonis, fructuoſiſque rebus detineri. Et quoniam quaſi quædam prædia populi Romani ſunt, vectigalia noſtra, atque provinciæ: quemadmodum propinquis vos veſtris prædiis maxime delectamini, ſic populo Romano jucunda ſuburbanitas eſt hujuſce provinciæ.

Jam vero hominum ipſorum, Judices, ea patientia, virtus, frugalitaſque eſt, ut proxime ad noſtram diſciplinam illam veterem [12], non ad hanc, quæ nunc increbruit [13], videantur accedere. Nihil cæterorum ſimile Græcorum, nulla deſidia, nulla luxuria: contra ſummus labor in publicis privatiſque rebus, ſumma parſimonia, ſumma diligentia. Sic porro noſtros homines diligunt, ut his ſolis, neque publicanus, neque negotiator [14] odio ſit. Magiſtratuum autem noſtrorum injurias ita multorum tulerunt, ut nunquam ante hoc tempus ad aram legum [15], præſidiumque veſtrum, publico conſilio [16] confugerint. Tametſi & illum annum [17] pertulerant, qui ſic eos afflixerat, ut ſalvi eſſe non poſſent, niſi C. Marcellus

quaſi

11 *Quæ forſitan ne ſentimus quidem, Judices*] Quædam commoda ita, ut non ſentiantur, alia conſequuntur, ut ſanitatem integritas virium. Sentimus autem, ſi illa ſubtrahantur. Cujuſmodi eſt, quod nunc dicit, negotiatores Romani lucra faciunt, & locupletes ſunt de opportunitate Siciliæ. *Idem.*

12 *Illam veterem*] Bonam conſuetudinem. *Idem.*

13 *Non hanc, quæ nunc increbruit*] Malam. *Idem.*

14 *Neque publicanus, neque negotiator*] Odioſiſſima hæc ſunt Romanorum hominum per provincias nomina. *Idem.*

15 *Aram legum*] Tribunal prætoris, ac ſubſellia judicum. *Idem.*

16 *Publico conſilio*] Quia non poteſt negari; fuiſſe illos accuſatores M. Lepidi: addidit, *publico conſilio*: quaſi illud non omnes tunc fecerint. *Idem.*

17 *Tametſi illum annum*] M. Lepidi prætoris, qui accuſari cœperat a duobus Metellis, Celere, & Nepote, qui cum legibus interrogaſſent, victi ejus apud populum gratia deſtiterunt. *Idem.*

quaſi aliquo fato veniſſet, ut bis ex eadem familia [18] ſalus Siciliæ conſtitueretur, & poſtea M. Antonii [19] infinitum illud imperium ſenſerant. Sic a majoribus ſuis acceperant, tanta populi Romani in Siculos eſſe beneficia, ut etiam injurias noſtrorum hominum perferendas putarent. In neminem civitates ante hunc [20] teſtimonium publice dixerunt. Hunc denique ipſum pertuliſſent, ſi humano modo, ſi uſitàto more, ſi denique uno aliquo in genere peccaſſet. Sed cum perferre non poſſent luxuriem, crudelitatem, avaritiam, ſuperbiam: cum omnia ſua commoda, jura, beneficia ſenatus populique Romani, unius ſcelere ac libidine perdidiſſent: hoc ſtatuerunt, aut iſtius injurias per vos ulciſci & perſequi; aut, ſi vobis indigni eſſent, viſi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac ſedes ſuas relinquere, quandoquidem agros jam ante iſtius injuriis exagitati reliquiſſent.

IV. Hoc conſilio a L. Metello legationes univerſæ petiverunt, ut quam primum iſti ſuccederet. Hoc animo toties apud patronos de ſuis miſeriis deplorarunt. Hoc commoti dolore, poſtulata conſulibus, quæ non poſtulata [21], ſed in iſtum crimina viderentur eſſe, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem continentiamque cognoverant, prope de vitæ meæ ſtatu, dolore ac lacrymis ſuis deducerent, ut ego iſtum accuſarem: a quo mea longiſſime ratio [22], voluntaſque abhorrebat. Quanquam in hac cauſa multo plures partes mihi defenſionis, quam accuſationis ſuſcepiſſe videor.

Poſtremo homines ex tota provincia nobiliſſimi, primique, publi-

18 *Ut bis ex ea familia*] Semel, quod proavus conſervavit victor Syracuſas: iterum, hic pronepos magiſtratu ſuo Siculos recreavit. *Idem*.

19 *Et poſtea M. Antonii*] Hic eſt M. Antonius, qui gratia Cottæ conſulis, & Cethegi factione in ſenatu, curationem infinitam nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt: & ad poſtremum inferens Cretenſibus bellum morbo interiit. *Idem*.

20 *In neminem ante hunc*] Recte: quia Lepidus legibus tantum interrogatus, nec dum etiam cœperat accuſari. *Idem*.

21 *Poſtulata conſulibus, quæ non poſtulata*] Ne ipſe in Verrem concitaſſe Siculos videatur, voluntatem eorum contra Verrem cum multis aliis rebus eſſe monſtratam dicit, tum etiam quia petitiones ad ſenatum per legatos Siculi tales miſerunt, ut non tam beneficia poſtulare, quam hujus injurias deſcribere viderentur, ut puta cum petunt, ne rei fiant abſentes, quia Sthenius apud Verrem hoc paſſus fuerat. Et alia hujuſmodi. *Idem*.

22 *A quo mea longiſſime ratio*] *A quo*, a qua re, a quo negotio, accuſationis ſcilicet. *Idem*.

Digitized by Google

publice privatimque [23] venerunt. Graviſſima atque honeſtiſſima quæque civitas vehementiſſime ſuas injurias perſecuta eſt. At quemadmodum, Judices, venerunt [24]? Videor enim mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere, quam forſitan ipſi velint. Saluti enim eorum potius conſulam, quam voluntati [25]. Ecquem exiſtimatis unquam ulla in provincia reum abſentem contra inquiſitionem accuſatoris, tantis opibus, tanta cupiditate eſſe defenſum? Quæſtores utriuſque provinciæ [26], qui iſto prætore fuerant, cum faſcibus mihi præſto fuerunt [27]. Hi porro, qui ſucceſſerunt, vehementer iſtius cupidi, liberaliter ex iſtius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt.

Videte, quid potuerit, qui quatuor in una provincia quæſtores, ſtudioſiſſimos defenſores, propugnatoreſque habuerit: prætorem vero, [28], cohortemque totam ſic ſtudioſam, ut facile appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipſum, qui plenus diſceſſerat, provinciam fuiſſe. Minari Siculis, ſi decreſſent legationes, quæ contra iſtum dicerent: minari, ſi qui eſſent profecti: aliis, ſi laudarent, benigniſſime promittere: graviſſimos privatarum rerum teſtes, quibus nos præſentibus denuntiavimus, eos vi cuſtodiiſque retinere.

V. Quæ cum omnia facta ſint, tamen unam ſolam ſcitote eſſe civitatem Mamertinam, quæ publice legatos, qui iſtum laudarent, miſerit. Ejus autem legationis principem, civitatis nobiliſſimum, C. Hejum, juratum dicere audiſtis: iſti na-

23 *Publice, privateque*] Aut legati, aut ſuas injurias perſequentes. *Idem*.

24 *At quemadmodum judices venerint*] Obſcurus ſenſus, & per hyperbaton cum parentheſi, figura, & novo modo, in ſententia magis, quam in verbis explicatur. Eſt enim ſenſus hic: At quemadmodum judices venerint, id eſt, quam animoſe contra Verrem, ex hoc cognoſcite. Et docet, quoties deterriti, & per quos, & quibus minis, accuſandi tamen Verris non depoſuerint voluntatem. *Idem*.

25 *Saluti enim potius illorum conſulam, quam voluntati*] Hoc ideo, quia contra Metellum dicturus eſt Siciliæ nunc prætorem. *Idem*.

26 *Quæſtores utriuſque provinciæ*] Duos quæſtores habet Sicilia, Lilybætanum & Syracuſanum. Nam prætori una provincia eſt, quæſtori duæ. *Idem*.

27 *Præſto fuerunt*] Ut impedirent ſcilicet meam inquiſitionem. Sequitur enim; *Non minus acres contra me fuerunt*. Apparet, cum triennio Siciliam tenuerit unus Verres, quæſtores tamen per annos ſingulos huic eſſe mutatos. *Idem*.

28 *Prætorem vero*] Ipſum Metellum, ſucceſſorem Verris. *Idem*.

Digitized by Google

vem onerariam maximam Meſſanæ eſſe, publice coactis operis, ædificatam. Idemque Mamertinorum legatus, iſtius laudator, non ſolum iſtum bona ſua, verum etiam ſacra, deoſque Penates a majoribus traditos, ex ædibus ſuis eripuiſſe dixit. Præclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera [29] conſumitur, in laudando, atque in repetendo [30]. Atque ea ipſa civitas qua ratione illi amica ſit [31], dicetur certo loco. Reperietis enim, quæ cauſæ benevolentiæ ſint Mamertinis erga iſtum, eas ipſas cauſas ſatis juſtas eſſe damnationis. Alia civitas nulla, Judices, publico conſilio [32] laudat.

Vis illa ſummi imperii [33] tantum potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut leviſſimi quidam ex miſerrimis, deſertiſſimiſque oppidis invenirentur, qui injuſſu populi ac ſenatus [34] proficiſcerentur: aut iis, qui contra iſtum legati decreti erant, & teſtimonium publicum, ac mandata acceperant [35], vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen uſuveniſſe [36] non moleſte fero, quo reliquæ, tot & tantæ, & tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuiſſe, quo minus experirentur, ecquid apud vos querimoniæ valerent antiquiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum. Nam, quod fortaſſe nonnemo veſtrum audierit, iſtum a Syracuſanis publice laudari: id tametſi priore actione ex Heraclii Syracuſani teſtimonio, cujuſmodi eſſet, cognoviſtis; tamen

29 *Una opera*] Quod Romam venerunt, aut quod proceſſerunt in conſpectum judicum. *Aſcon.* Omnia hic integra, ſed Aſconii interpretatio in hunc locum mihi vitioſiſſima videtur. *Una opera*, inquit, *quod Romam venerunt, aut quod proceſſerunt in conſpectum judicum*. Nihil falſius. Ad hoc enim miſſi erant, ut laudarent Verrem, atque ad hanc unicam operam deſtinati: ſed ea duplex facta eſt, dum & ſua a Verre repetunt, & ipſum laudant. *Nannius*.

30 *In laudando atque repetendo*] Accuſando repetundarum. *Aſcon.*

31 *Qua ratione iſti amica ſit*] Ob remiſſa munera, ſocietatemque prædarum. *Idem*.

32 *Alia civitas nulla, Judices, publico conſilia*] Scilicet laudant aliæ, ſed non publico conſilio, per privatos teſtes: ſupra enim dixit, *Præter duas civitates*, Mamertinam ſcilicet, & Syracuſanam. *Idem*.

33 *Vis illa ſummi imperii*] Metelli prætoris in Sicilia, & Romæ fratris ejus Metelli, alterius prætoris urbani, alterius conſulis cum Hortenſio. *Idem*.

34 *Injuſſu populi ac ſenatus*] Magnifice, cum de miſerrimis & tenuiſſimis oppidis Siciliæ loquatur, tamen dicit & populum, & ſenatum. *Idem*.

35 *Teſtimonium publicum, mandataque acceperant*] A ſuis civitatibus ſcilicet. *Idem*.

36 *Uſuveniſſe*] Contigiſſe. *Idem*.

men vobis alio loco, ut ſe tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonſtrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto iſtum Syracuſanis, & eſſe, & fuiſſe.

VI. At enim iſtum ſoli Siculi perſequuntur: cives Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, ſalvum eſſe cupiunt. Primum, ſi ita eſſet, tamen vos in hac quæſtione de pecuniis repetundis, quæ ſociorum cauſa conſtituta eſt, lege judicioque ſociali, ſociorum querimonias audire oporteret. Sed intelligere potuiſtis priore actione cives Romanos ex Sicilia plurimos, honeſtiſſimos, maximis de rebus, & quas ipſi accepiſſent injurias, & quas ſcirent aliis eſſe factas, pro teſtimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, Judices, ſic confirmo: videor mihi gratum feciſſe Siculis, quod eorum injurias meo labore, inimicitias periculo ſim perſecutus. Non minus hoc gratum me noſtris civibus intelligo feciſſe: qui hoc exiſtimant, juris, libertatis, rerum, fortunarumque ſuarum ſalutem in iſtius damnatione conſiſtere.

Quapropter de iſtius prætura Sicilienſi non recuſo, quin ita me audiatis, ut, ſi cuiquam generi hominum ſive Siculorum, ſive noſtrorum civium; ſi cuiquam ordini, ſive oratorum, ſive pecuariorum, ſive mercatorum probatus ſit: ſi non horum omnium communis hoſtis, prædoque fuerit: ſi cuiquam denique ulla in re unquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis. Qui ſimulatque ei ſorte provincia Sicilia obvenit, ſtatim Romæ, & ad urbem [37], antequam proficiſceretur, quærere ipſe ſecum, & agitare cum ſuis cœpit, quibuſnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere poſſet [38]. Nolebat in agendo diſcere, (tametſi non provinciæ rudis erat, & tiro) ſed in Siciliam paratus ad prædam, meditatuſque venire cupiebat.

O præclare conjectum a vulgo in illam provinciam omen

37 *Statim Romæ, & ad urbem*] Præturæ jus. Omnis enim magiſtratus, qui intramuranus non eſt, nec urbanus, etiam ſi adminiſtrator ejus Romæ eſt, ad urbem dicitur. Salluſtius: *Ii utrique ad urbem imperatores erant*. Idem.

38 *Maximam uno anno pecuniam facere poſſet*] Cur uno anno? an quia divinabat, Arrio ſibi non ſucceſſuro, per triennium ſe fuiſſe in Sicilia futurum? *Idem*.

communis famæ, atque ſermonis! cum ex nomine iſtius, quid in provincia facturus eſſet, perridicule homines augurabantur. Etenim quis dubitare poſſet, cum iſtius in quæſtura fugam & furtum recognoſceret: cum in legatione oppidorum, fanorumque ſpoliationes cogitaret: cum videret in foro latrocinia [39] præturæ: qualis iſte in quarto actu improbitatis [40] futurus eſſet?

VII. Atque ut intelligatis, eum Romæ quæſiſſe non modo genera furandi, ſed etiam nomina [41], certiſſimum accipite argumentum, quo facilius de ſingulari ejus impudentia exiſtimare poſſitis. Quo die Siciliam tetigit, (videte, ſatiſne paratus ex illo omine urbano, ad everrendam provinciam venerit) ſtatim Meſſana literas Haleſam mittit: quas ego iſtum in Italia ſcripſiſſe arbitror [42]. Nam ſimulatque e navi egreſſus eſt, dedit operam, ut Haleſinus ad ſe Dio continuo veniret: ſe de hereditate velle cognoſcere, quæ ejus filio a propinquo homine Apollodoro Laphirone veniſſet. Ea erat, Judices, pergrandis pecunia. Hic eſt Dio, Judices, nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis teſtibus, multorumque tabulis vobis priore actione ſatisfactum eſt, H-S undecies numeratum eſſe, ut eam cauſam, in qua ne tenuiſſima quidem dubitatio poſſet eſſe, iſto cognoſcente obtineret: præterea greges nobiliſſimarum equarum abactos: argenti, veſtiſque ſtragulæ domi quod fuerit, eſſe direptum. Ita H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas ei obveniſſet, nullam aliam ob cauſam, perdidiſſe. Quid? hæc hereditas quo prætore Dionis filio venerat? eodem, quo Anniæ, P. Annii ſenatoris filiæ; eodem, quo M. Liguri ſenatori; C. Sacerdote prætore [41]. Quid? tum nemo moleſtus Dioni fuerat?

39 *Cum videret in foro latrocinia*] Furta in æde Caſtoris, ac pro Roſtris. *Idem*.

40 *In quarto actu improbitatis*.] Fabula, ſive tragica, ſive comica, quinque actus habere debet. Ergo & mire tranſtulit: & ſignificatur, adminiſtrationes in republica Verris infames, tanquam ſcenicos actus, ſpectaculo omnibus fuiſſe. *Idem*.

41 *Non ſolum genera furandi, ſed etiam nomina*] Species negotiorum hominumque ſignificat. *Idem*.

42 *Quas ego iſtum in Italia ſcripſiſſe arbitror*] Quaſi in navi ſcribere non potuerit. Sed hoc eo dicit, quia conſtat Verrem negotia Siciliæ extra Siciliam didiciſſe. *Idem*.

43 *Sacerdote prætore*] Hic & temporis admonitio eſt, & argumentum calumniæ Verris, de qua Sacerdos nihil contra heredem ſtatuerit. *Idem*.

rat ? non plus quam Liguri, Sacerdote prætore. Quid ? ad Verrem quis detulit ? nemo : niſi forte exiſtimatis ei quadruplatores [44] ad fretum præſto fuiſſe.

VIII. Ad urbem [45] cum eſſet, audivit, Dioni cuidam Siculo permagnam veniſſe hereditatem : heredem ſtatuas juſſum eſſe in foro ponere : niſi poſuiſſet, Veneri Erycinæ eſſe multatum. Tametſi poſitæ eſſent ex teſtamento : putabat tamen, quoniam Veneris nomen eſſet, cauſam pecuniæ ſe reperturum. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ illam hereditatem. Non enim quæſtor petit (ut eſt conſuetudo) is, qui Erycinum montem obtinebat [46] : petit Nævius Turpio quidam, iſtius excurſor & emiſſarius [47], homo omnium, ex illo conventu, quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote prætore condemnatus injuriarum. Etenim erat ejuſmodi cauſa, ut ipſe prætor, cum quæreret calumniatorem, paulo tamen conſideratiorem [48] reperire non poſſet. Hunc hominem Veneri abſolvit : ſibi condemnat [49]. Maluit videlicet homines peccare, quam deos : ſe potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebatur [50], auferre.

Quid ego hic nunc Sex. Pompeji Chlori teſtimonium recitem, qui cauſam egit Dionis ? qui omnibus rebus interfuit ? hominis honeſtiſſimi, tametſi civis Romanus virtutis cauſa jamdiu eſt, tamen omnium Siculorum primi ac nobiliſſimi. Quid ipſius Q. Cæcilii Dionis [51], hominis probatiſſimi, ac pudentiſſimi ? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni ? quorum omnium teſtimoniis de hac Dionis pecunia confir-

44 *Quadruplatores*] Accuſatores, ſive delatores criminum publicorum ſub pœna quadrupli : ſive, quod ipſi ex damnatorum bonis, quos accuſaverant, quartam partem conſequebantur. *Idem*.

45 *Ad urbem*] Jam ſupra diximus *n.* 37. quid interſit *ad urbem*, & *in urbe*. Idem.

46 *Is, qui Erycinum montem obtinebat*] Lilybætanus ſcilicet quæſtor, non Syracuſanus. Nam hos binos quæſtores annuos habuit Sicilia. *Idem*.

47 *Excurſor & emiſſarius*] Sic vocantur conciliatores furtorum, quæ a magiſtratibus committuntur, atque internuntii. *Idem*.

48 *Paula tamen conſideratiorem*] Si conſideratiorem, inquit, aliquatenus calumniatorem quæreret, reperire non poſſet. *Idem*.

49 *Veneri abſolvit, ſibi condemnat*] Senſus hic eſt : ita Verrem in cauſa bona tamen prædatum, quaſi minus damni eſſet, ſi Dionem Erycinæ Veneri addicere voluiſſet. *Idem*.

50 *Quod non debebatur*] Mire perſeveravit in cauſa, ut oſtenderet calumniam fuiſſe prætoris. *Idem*.

51 *Quid ipſius Q. Cæcilii Dionis*] *Ipſius*, honorifice poſitum eſt, quaſi alicujus magni hominis. *Idem*.

Digitized by Google

firmatum eſt. Dixit hoc idem M. Lucullus, ſe de his Dionis incommodis pro hoſpitio, quod ſibi cum eo eſſet, jam ante cognoſſe. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit [52], melius hæc cognovit, quam tu, Hortenſi, qui Romæ fuiſti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis graviſſime per literas cum Verre queſtus es? Nova tibi hæc ſunt, & inopinata? nunc primum hoc aures tuæ crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex ſocru tua, fœmina primaria, Servilia, vetere Dionis hoſpita, audiſti? Nonne multa mei teſtes, quæ tu ſcis, neſciunt? nonne te mihi teſtem in hoc crimine eripuit non iſtius innocentia, ſed legis exceptio [53]? TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORI, DIONIS.

IX. Satiſne vobis magnam pecuniam Venerius homo, qui e Chelidonis ſinu [54] in provinciam profectus eſſet, Veneris nomine quæſiſſe videtur? Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Soſippus & Epicrates, fratres ſunt Agyrinenſes. Horum pater abhinc duo & xx annos eſt mortuus: in cujus teſtamento, quodam loco, ſi commiſſum quid eſſet [55], multa erat Veneri. Ipſo xx anno [56], cum tot interea prætores, tot quæſtores, tot calumniatores in provincia fuiſſent, hereditas ab his Veneris nomine petita non eſt. Cauſam Verres cognoſcit [57]. Pecuniam per Volcatium accipit, fere ad H-S cccc millia ab duobus fratribus [58]: Multorum teſtimonia audiſtis antea. Vicerunt Agyrinenſes fratres, ita ut egentes inaneſque diſcederent.

X. At enim ad Verrem pecunia iſta non pervenit [59]. Quæ eſt iſta defenſio? utrum aſſeveratur in hoc, an tentatur [60]? mihi

52 *Qui tum in Macedonia fuit*] Pro conſule ſcilicet: nam, ut opinor, Curioni ſucceſſerat. *Idem*.

53 *Sed legis exceptio?* Qua non licet ut teſtimonium defenſori denuntiet accuſator. *Idem*.

54 *E Chelidonis ſinu*] Alludit ad nomen quod hirundo, quam Chelidona Græci vocant, veri, id eſt tempori veris, ſit amica. *Idem*.

55 *Si commiſſum quid eſſet*] Commiſſa dicuntur, quæ contra teſtatoris voluntatem, facta, aut non facta ab herede, mulcta aliqua pœnaque plectuntur. *Idem*.

56 *Ipſo vigeſimo anno*] Præſcriptio temporis. *Idem*.

57 *Cognoſcit*] Jam primum hoc peccatum. *Idem*.

58 *Ab duobus fratribus*] Pares voluntate videri vult, in pari damno: & non unam partem hereditatis ablatam, ſed duas partes.

59 *At enim ad Verrem pecunia iſta non pervenit*] Conjecturæ ſtatus. *Idem*.

60 *Tentatur*] Mire contra Hortenſium, qui improbos ſæpe defendit. *Idem*.

Digitized by Google

mihi enim nova res eſt. Verres calumniatores apponebat [61]: Verres adeſſe jubebat: Verres cognoſcebat: Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabantur: qui dabant, cauſas obtinebant: tu mihi ita defendas? Non eſt iſta Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque teſtes idem dicunt: Volcatio dicunt ſeſe dediſſe [62]. Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-Scccc millia a duobus hominibus auferret? & quis Volcatio [63], ſi ſua ſponte veniſſet, unam libellam dediſſet? Veniat nunc [64]: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringenties accepiſſe te arguo contra leges: nego tibi ipſi ullum nummum eſſe numeratum: ſed cum ob tua decreta [65], ob imperata, ob judicata, pecuniæ dabantur, non erat quærendum, cujus manu numerarentur, ſed cujus injuria cogerentur. Comites illi tui delecti, manus erant tuæ. Præfecti, ſcribæ, medici, accenſi, haruſpices, præcones, erant manus tuæ. Ut quiſque te maxime cognatione, affinitate, neceſſitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur. Cohors tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, quam ſi centum cohortes fugitivorum fuiſſent [66], tua manus ſine controverſia fuit. Quidquid ab horum quopiam captum eſt, id non modo tibi datum, ſed tua manu numeratum [67] judicari neceſſe eſt.

Nam, ſi hanc defenſionem probabitis [68], *Non accepit ipſe* [69]: licet omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis [70]. Nemo unquam tam reus, tam nocens adducetur, qui iſta defenſione non poſſit uti. Etenim cum Verres utatur; quis erit unquam poſthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur [71], ſi cum iſto conferatur? Neque nunc tam mihi iſti Verrem defendere videntur, quam in Verre defenſionis tentare

61 *Verres calumniatores apponebat*] A ſummo ad imum, hoc eſt a primis ad poſtrema. *Idem*.

62 *Volcatio ſeſe dicunt dediſſe*] Tollit conjecturam, cauſam quærit. *Idem*.

63 *Ecquis Volcatio*] A perſona. *Idem*.

64 *Veniat nunc*] A conſequentibus. *Idem*.

65 *Sed cum ob tua decreta*] Collectio. *Idem*.

66 *Centum cohortes fugitivorum fuiſſent*] Propter Athenionem dicit, qui dux fugitivorum per Siciliam fuit. *Idem*.

67 *Sed in tua manu numeratum*] Diffinitive. *Idem*. Vulgo, *ſed tua manu*.

68 *Nam ſi hanc defenſionem probabitis*] Admittetis, accipietis. *Idem*.

69 *Non accepit ipſe*] Sed non accepit ipſe. *Idem*.

70 *Licet tollatis*] Pro eo quod eſt, jam tollite. *Idem*.

71 *Ad Q. Mucii innocentiam referatur*] Q. Mucius Aſiam ſingulariter rexerat, adeo ut dies feſtus a Græcis in honorem ejus conſtitueretur, qui diceretur Mucia. *Idem*.

tare rationem. Qua de re, Judices, vobis magnopere providendum eſt. Pertinet hoc ad ſummam reipublicæ, & ad exiſtimationem ordinis, ſalutemque ſociorum. Si enim innocentes exiſtimari volumus, non ſolum nos abſtinentes, ſed etiam noſtros comites præſtare debemus.

XI. Primum omnium opera danda eſt, ut eos nobiſcum ducamus, qui noſtræ famæ, capitique conſulant. Deinde ſi in hominibus eligendis nos ſpes amicitiæ feſellerit, ut vindicemus: miſſos faciamus [72]: ſemper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur [73]. Africani eſt hoc, hominis liberaliſſimi. Veruntamen ea liberalitas eſt probanda, quæ ſine periculo exiſtimationis eſt, ut in illo fuit. Cum ab eo quidam vetus aſſectator, & ex numero amicorum, non impetraret, uti ſe præfectum in Africam duceret, & id ferret moleſte: *Noli*, inquit, *mirari*, *ſi tu a me hoc non impetras*. *Ego jam pridem ab eo*, *cui meam exiſtimationem caram fore arbitror*, *peto*, *ut mecum præfectus proficiſcatur*: *& adhuc impetrare non poſſum*. Etenim re vera multo magis eſt petendum ab hominibus, ſi ſalvi & honeſti eſſe volumus, ut eant nobiſcum in provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, cum & tuos amicos in provinciam, quaſi in prædam, invitabas, & cum illis, ac per eos prædabare, & eos in concione [74] annulis aureis donabas; non ſtatuebas, tibi non ſolum de te, ſed etiam de illorum factis rationem eſſe reddendam? Cum hos ſibi quæſtus conſtituiſſet magnos atque uberes, ex his cauſis, quas ipſe inſtituerat in conſilio, hoc eſt, cum ſua cohorte, cognoſcere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripiendam.

XII. Dubium nemini eſt, quin omnes omnium pecuniæ poſitæ ſint in eorum poteſtate, qui judicia dant [75], & eorum, qui judicant: quin nemo noſtrum poſſit ædes ſuas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, ſi, cum hæc a quopiam

veſtrum

72 *Miſſos faciamus*] Dimittamus a nobis de provincia, eorumque opera non utamur. *Idem*.

73 *Rationem reddendam nobis arbitremur*] Accuſari nos poſſe credamus. *Idem*.

74 *Et eos in concione*] Quædam præmia & honori, & lucro ſunt ut haſtæ, vexilla, faleræ, coronæ civicæ: at annuli aurei ingenuitatis ſigna & liberationis a cura inviſtæ publicarum. *Idem*.

75 *Qui judicia dant*] Prætorum. *Idem*.

Digitized by Google

veſtrum petita ſint, prætor improbus, cui nemo intercedere poſſit [76], det quem velit judicem: judex nequam & levis, quod prætor juſſerit, judicet. Si vero illud quoque accedet, ut in ea verba prætor judicium det [77], ut vel Octavius [78] Balbus judex, homo [79], & juris, & officii [80] peritiſſimus, non poſſit aliter judicare. Sit ejuſmodi, *L. Octavius judex eſto* [81]. *Si paret* [82], *fundum Capenatem, quo de agitur, ex jure Quiritium P. Servilii eſſe, neque is fundus Q. Catulo reſtituetur* [83]: non neceſſe erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum reſtituere, aut condemnare eum, quem non oporteat [84]? Ejuſdemmodi totum jus prætorium, ejuſdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre prætore. Decreta ejuſmodi: *Si non accipit quod te debere dicis, accuſes: ſi petitur, ducas* [85]. C. Fuficium duci juſſit [86] petitorem, L. Suetium, L. Racilium. Judicia hujuſmodi: *Qui cives Romani erant* [87], *ſi Siculi eſſent* [88], *tum ſi eorum legibus dare*

76 *Si, cum hæc a quopiam veſtrum petita ſunt, prætor improbus, cui nemo intercedere poſſit*] In provincia ſcilicet; nam Romæ appellari tribuni poſſunt contra omnem poteſtatem. *Idem*.

77 *Ut prætor in ea verba judicium det*] In verba litis jure compoſito. *Idem*.

78 *L. Octavius*] Verbi gratia hunc dicit, qui nunc in numero judicum ſedet, ſubtiliterque laudat. *Idem*.

79 *L. Octavius Balbus judex, homo, &c.*] Hæc ſunt exempla verborum, quæ in verba judicium dare fingit prætorem improbum. *Idem*.

80 *Juris & officii*] Jus ad doctrinam pertinet, officium ad virtutem. *Idem*.

81 *L. Octavius Balbus judex eſto*] Judicio ſuo fungatur Balbus in Servilium. *Idem*.

82 *Si conſtat*] (vulgo, *ſi paret*) *fundum Capenatem P. Servilii eſſe, neque is fundus reſtituetur Catulo*] Cujus non eſt. Memento autem, judices præſentes eſſe, quorum nominibus utitur ad exemplum. *Idem*.

83 *Neque is fundus reſtituatur*] Hoc ſignificat, Coge, ut reſtituat. *Idem*.

84 *Aut condemnare eum quem non oporteat*] Quia de fundo exemplum dederat, ſubjicit clauſulam etiam de condemnatione. *Idem*.

85 *Si non accipit, quod te debere dicis, accuſes: ſi petitur, ducas*] Senſus hic eſt: ſi non acceperit creditor, quod ſe debere debitor dicit, accuſetur: ſi patitur, condemnetur; idem ſcilicet. *Aſcon.* Ex verbis Aſconii videor mihi colligere, eum non *petitur*, ſed *petitor* legiſſe, cum inquit, *& accuſari eum qui petitor eſſet*. Quamobrem neſcio an ad iſtum modum legi oporteat. *Si non accipit, quod te debere dicis, accuſes, ſi petitor, ducas*. Hoc ſenſu. Si non accipit creditor pro plena ſolutione, in quod te obligatum agnoſcis, nec tua profeſſione contentus eſt, accuſes creditorem, qui ſibi ſolvi non patitur: ſin petitor eſt ejus ſummæ, quæ ſibi debetur, ſive ut omnia exemplaria habent, *ſi petitur*, nimirum ea ſumma a creditore, quam tu non agnoſcis te debere, *ducas eum*, hoc eſt, abducas in vincula, ita ut anceps periculum circumſtet creditorem, quippe ſi non tantundem accipiat, quantum a debitore in ſolutum offertur, ſit accuſandus: ſin petat quantum ſibi debetur, in vinculis habendus ſit. *Nannius*.

86 *Duci juſſit*] Vel reum fieri, & accuſari eum qui petitor eſſet, vel etiam damnari. Melius autem, *duci juſſit*, in vincula vel in carcerem, intelligimus, quam *duci juſſit*, damnavit. *Aſconius*.

87 *Qui cives Romani erant*] Subauditur, *dabantur*. Idem.

88 *Si Siculi eſſent*] Subauditur, *rei*. Idem.

oportere [89]. *Qui Siculi* [90] *ſi cives Romani eſſent* [91]. Verum, ut totum genus complectamini judiciorum: prius jura Siculorum [92], deinde iſtius inſtituta cognoſcite.

XIII. Siculi hoc jure ſunt, ut, quod civis cum cive agat, domi certet [93] ſuis legibus [94]: quod Siculus cum Siculo non ejuſdem civitatis, ut de eo prætor judices ex P. Rupilii decreto [95], quod is de decem legatorum ſententia ſtatuit, quam legem illi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato: ſenatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, cum alternæ civitates rejectæ ſunt [96]. Quod civis Romanus [97] a Siculo petit, Siculus judex datur. Quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur. Cæterarum rerum ſelecti judices, civium Romanorum ex conventu [98] proponi ſolent. Inter aratores & decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt.

Hæc omnia iſto prætore non modo perturbata, ſed plane & Siculis, & civibus Romanis erepta ſunt: primum ſuæ leges; quod civis cum cive ageret, aut eum judicem, quem commodum erat [99], præconem, haruſpicem, medicum ſuum dabat: aut, ſi legibus erat judicium conſtitutum, & ad civem ſuum judicem venerant, libere civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoſcite, quo edicto omnia judicia redegerat in ſuam poteſtatem: *Si qui perperam judicaſſet, ſe cogniturum: cum cognoſcet, animadverſurum*. Idque cum faciebat,

89 *Tum ſi eorum legibus dari oporteret*] Subauditur, judicia. *Idem*.

90 *Qui Siculi*] Subauditur, erant judices. *Idem*.

91 *Si cives Romani eſſent*] Subauditur, rei: ſic Terent. *Hic in noxa eſt, hic ad defendendam cauſam adeſt. Cum ille eſt, hic præſto eſt: tradunt operas mutuas*. Idem.

92 *Verum, ut totum genus complectamini judiciorum, prius jura Siculorum*] Explanationem ſubjecit obſcuræ rei. *Idem*.

93 *Domi certet*] Apud cives ſuos. *Idem*.

94 *Suis legibus*] Siculis. Etenim apud veteres non Romano tantum jure, ſed & ſuæ cujuſque civitatis legibus agebatur. *Idem*.

95 *Ex P. Rupilii decreto*] Hic eſt P. Rupilius, qui quondam ex publicano factus conſul, poſtea de decem Legatorum ſententia leges Siculis conſcripſit. *Idem*.

96 *Cum alternæ civitates rejectæ ſunt*] Apparet ex hoc dicto, primum petitoris ad rei civitatem ad judicandum proponi: poſtremo iri ad aliam quamlibet, utriuſque facta rejectione. *Idem*.

97 *Quod civis Romanus*] Deeſt, *in eo*; ut ſit, in eo quod civis Romanus. *Idem*.

98 *Ex civium Romanorum conventu*] Ex iis civitatibus, ad quas cives Romani convenire ſolent agendæ ſuæ, aut publicæ rei cauſa. *Idem*.

99 *Aut eum judicem, quem commodum erat*] Vetuſte poſuit pro eo, quem volebat: ſic Terent. *Amat? Dabitur a me argentum, dum erit commodum*. Nam meretrici dare quando eſt commodum? ſed eſt poſitum pro eo, quam diu libuerit. *Idem*.

bat, nemo dubitabat, quin cum judex alium de ſuo judicio putet judicaturum, ſeque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem ſpectet ejus, quem ſtatim de capite ſuo putet judicaturum. Selecti e conventu, aut propoſiti ex negotiatoribus judices, nulli. Hæc copia, quam dico, judicum, cohors non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte ſua dare non ſolebat; ſed C. Verris. Cujuſmodi cohortem putatis hoc principe fuiſſe? Sicuti videtis edictum: *Si quid perperam judicarit ſenatus* [100]. Eum quoque oſtendam, ſi quando ſit datus, coactu iſtius, quod non ſenſerit, judicaſſe. Ex lege Rupilia ſortitio nulla, niſi cum nihil intereſſet iſtius [1]. Lege Hieronica judicia plurimarum controverſiarum, ſublata uno nomine omnia de conventu, ac negotiatoribus nulli judices. Quantam poteſtatem habuerit, videtis: quas res geſſerit, cognoſcite.

XIV. Heraclius eſt Hieronis filius, Syracuſanus, homo in primis domi ſuæ nobilis, & ante hunc prætorem vel pecunioſiſſimus Syracuſanorum: nunc nulla alia calamitate, niſi iſtius avaritia, atque injuria, pauperrimus. Huic hereditas facile ad H-S tricies venit teſtamento propinqui ſui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque ſtragulæ veſtis [2], pretioſiſſimorumque mancipiorum: quibus in rebus iſtius cupiditates, & inſanias [3] quis ignorat? Erat in ſermone res, magnam Heraclio pecuniam veniſſe: non ſolum Heraclium divitem, ſed etiam ornatum ſupellectili, argento, veſte, mancipiis futurum. Audit hæc etiam Verres: & primo, illo ſuo leviore artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inſpicienda, quæ non reddat. Deinde a quibuſdam Syracuſanis admonetur: hi autem quidam erant affines iſtius, quorum iſte uxores nunquam alienas exiſtimavit, Cleomenes, & Æſchrio: qui quantum apud iſtum, & quam turpi de cauſa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent, rem eſſe præclaram, refertam omnibus rebus:

 ipſum

100 *Si quid perperam judicarit ſenatus*] Multi ſubdiſtinguunt, & ſeparatim addunt, ſenatus, ut quaſi per interrogationem oſtendat, ne ſenatui quidem cujuſquam civitatis in poteſtate fuiſſe judicare quod ſenſerat. *Idem*.

1 *Niſi cum nihil intereſſet iſtius*] Niſi, cum, quid juſſu ederet, non habebat. *Idem*.

2 *Stragulæ veſtis*] Stragula veſtis eſt picta. *Idem*.

3 *Inſanias*] Nove, ſed proprie. *Idem*.

ipſum autem Heraclium hominem eſſe majorem natu, non promptiſſimum: & eum præter Marcellos, patronum, quem jure ſuo adire, aut appellare poſſet, habere neminem: eſſe in eo teſtamento, quo ille heres eſſet, ſcriptum, ut ſtatuas in palæſtra [4] deberet ponere. Faciemus, ut palæſtritæ negent ex teſtamento eſſe poſitas: petant hereditatem, quod eam palæſtræ commiſſam eſſe dicant. Placuit ratio Verri. Nam hoc animo providebat, cum tanta hereditas in controverſiam veniſſet, judicioque peteretur, fieri non poſſe, ut ſine præda ipſe diſcederet. Approbat conſilium: auctor eſt, ut quam primum agere incipiant, hominemque id ætatis, minime litigioſum, quam tumultuoſiſſime adoriantur. Scribitur Heraclio dica [5].

XV. Primo mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde qui iſtum noſſent, partim ſuſpicabantur, partim plane videbant, adjectum eſſe oculum hereditati [6]. Interea dies advenit, quo die ſeſe ex inſtituto, ac lege Rupilia, dicas ſortiturum [7] Syracuſis iſte edixerat: paratus ad hanc dicam ſortiendam venerat. Tum eum docet Heraclius, non poſſe eo die ſortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx ſortiri dicam, quibus ſcripta eſſet. Dies xxx nondum fuerant. Sperabat Heraclius, ſi illum diem effugiſſet, ante alteram ſortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime expectabat: ſucceſſurum. Iſte omnibus dicis diem diſtulit: & eam diem conſtituit, ut hanc Heraclii dicam ſortiri poſt dies xxx ex lege poſſet. Poſteaquam ea dies venit: iſte incipit ſimulare ſe velle ſortiri. Heraclius cum advocatis adit, & poſtulat, ut ſibi cum palæſtritis, hoc eſt, cum populo Syracuſano, æquo

4 *In Palæſtra*] *Palæſtra*, locus in urbibus Græciæ quamplurimis, ubi curſu & luctatione, aliiſque variis ludis adoleſcentes exercebantur. *Hotomanus*.

5 *Heraclio dica*] *Dicam* Latine dixit Syracuſanorum linguam exprimens. Eſt autem δίκη actio, ſive lis ut apud Terentium in Phormione, *Et unquam injuriarum audiviſti mihi ſcriptum dicam*: & alibi, *Et tibi ſcribam dicam*. Sed poſtea δικὰς καταχρηστικῶς pro δικαστὰς uſurpat. *Idem*.

6 *Adjectum eſſe oculum hereditati*] Galli eleganter, *Qu' il avoit aſſiégé de l' œil*, quam obſederat oculo, hoc eſt, notarat & deſignarat oculis ad prædam. *Idem*.

7 *Dicas ſortiturum*] Id eſt, judices qui de controverſiis inſtitutis cognoſcerent: & ſimiliter δικὰς dixit pro δικαστὰς, ut apud Latinos *judicium* pro judices. *Sortiri dicam*, eſt, ſortiri judices qui de dica, id eſt, actione inſtituta diſceptarent. *Idem*.

Digitized by Google

æquo jure diſceptare liceat. Adverſarii poſtulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, quæ in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contra, ut judices e lege Rupilia dentur: ut ab inſtitutis ſuperiorum, ab auctoritate ſenatus, ab jure omnium Siculorum ne recedatur.

XVI. Quid ego iſtius in jure dicendo libidinem, ſcelera, demonſtrem? quis veſtrum non ex urbana juriſdictione cognovit? quis unquam, iſto prætore, Chelidone invita, lege agere potuit? non iſtum, ut non neminem, provincia corrupit: idem fuit, qui Romæ. Cum id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus eſſe certum Siculis, inter ſe quo jure certarent: legem eſſe Rupiliam, quam P. Rupilius conſul de decem legatorum ſententia dediſſet: hoc omnes ſemper in Sicilia conſules, prætoreſque ſervaſſe: negavit ſe judices e lege Rupilia ſortiturum. Quinque judices, quos commodum ipſi fuit, dedit.

Quid hoc homine facias? quod ſupplicium dignum libidini ejus invenias? Præſcriptum tibi cum eſſet, homo deterrime, & impudentiſſime, quemadmodum inter Siculos judices dares: cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, ſummorum hominum, dignitas, ſenatus-conſultum intercederet, cujus conſulto P. Rupilius de decem legatorum ſententia leges in Sicilia conſtituerat: cum omnes ante te prætores, Rupilias leges & in cæteris rebus, & in judiciis maxime obſervaſſent: tu auſus es pro nihilo præ tua præda, tot res ſanctiſſimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus exiſtimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod ſequi velles? Verum, ut inſtitui dicere, quinque judicibus nulla lege, nullo inſtituto, nulla religione, nulla ſorte, ex libidine iſtius datis, non qui cauſam cognoſcerent, ſed qui, quod imperatum eſſet, judicarent; eo die nihil actum eſt. Adeſſe jubentur poſtridie.

XVII. Heraclius interea, cum omnes inſidias a prætore fortunis ſuis fieri videret, capit conſilium de amicorum & propinquorum ſententia, non adeſſe ad judicium. Itaque Syra-
cuſis

Digitized by Google

cuſis illa nocte profugit. Iſte poſtero die mane, cum multo maturius, quam unquam antea, ſurrexiſſet, judices citari jubet. Ubi comperit Heraclium non adeſſe, cogere incipit eos, ut abſentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ut ſi ei videatur, utatur inſtituto ſuo [8], nec cogat ante horam decimam de abſente ſecundum præſentem judicare. Impetrant.

Interea ſane perturbatus & ipſe, & ejus amici & conſiliarii, moleſte ferre cœperunt, Heraclium profugiſſe. Putabant abſentis damnationem, præſertim tantæ pecuniæ, multo invidioſiorem fore, quam ſi præſens damnatus eſſet. Eo accedebat, quod judices e lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem fore, & iniquiorem viſum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior ejus cupiditas improbitaſque facta eſt. Nam illis quinque judicibus uti ſeſe negat. Jubet, id quod initio e lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam ſcripſerant: ait, ſe judices e lege velle ſortiri. Quod ab eo pridie, multis lacrymis cum eum oraret, atque obſecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei poſtridie venit in mentem, e lege Rupilia ſortiri dicas oportere. Educit ex urna tres. Iis ut abſentem Heraclium condemnent, imperat. Itaque condemnant.

Quæ, malum, iſta fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putaſti? ecquando his de rebus tales viros audituros exiſtimaſti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honeſtæ civitati turpiſſima perſona calumniæ [9]? Neque hoc ſolum: ſed ita res agatur, ut ne ſimulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid intereſt, utrum prætor imperet, vique cogat aliquem de ſuis bonis omnibus decedere; an hujuſmodi judicium det, quo judicio, indicta cauſa, fortunis omnibus everti neceſſe ſit?

XVIII. Profecto enim negare non potes, te ex lege Rupilia ſortiri judicium debuiſſe, cum præſertim Heraclius id poſtula-

8 *Inſtituto ſuo*] Conſuetudine Syracuſanorum. *Idem*.

9 *Turpiſſima perſona calumniæ*] Translatum ex fabulis, pro turpiſſimæ partes, id eſt, turpiſſima procuratio, vel negotium mandatur. *Idem*.

ſtularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege receſſiſſe: ipſe te impedies; ipſe tu tua defenſione implicabere. Quare enim primum ille ipſe adeſſe noluit: cum ex eo numero judices haberet, quos poſtularat? deinde tu cur poſt illius fugam judices alios ſortitus es, ſi eos, qui erant antea dati, utriuſque dederas voluntate? deinde cæteras dicas omnes [10] illo foro M. Poſtumius quæſtor ſortitus eſt: hanc ſolam tu illo conventu reperiere ſortitus.

Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracuſano illam hereditatem. Primum, ſi id confiteri velim, tamen iſtum condemnetis, neceſſe eſt. Neque enim permiſſum eſt, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex iſta reperietis hereditate ita iſtum prædatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracuſanum in maximam invidiam ſua infamia, alieno præmio, perveniſſe: paucos Syracuſanos, eos, qui ſe nunc publice laudationis cauſa veniſſe dicunt, & tunc participes prædæ fuiſſe, & nunc non ad iſtius laudationem, ſed ad communem litium æſtimationem [11] veniſſe. Poſteaquam damnatus eſt abſens, non ſolum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat H-S tricies, ſed omnium bonorum paternorum ipſius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæſtræ Syracuſanorum, hoc eſt, Syracuſanis poſſeſſio traditur.

Quæ eſt iſta prætura? Eripis hereditatem, quæ venerat a propinquo, venerat teſtamento, venerat legibus: quæ bona is, qui teſtamentum fecit, huic Heraclio, ante aliquanto, quam eſt mortuus, omnia utenda, ac poſſidenda tradiderat: cujus hereditatis, cum ille aliquanto ante te prætorem eſſet mortuus, controverſia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo.

XIX. Verum eſto, eripe hereditatem propinquis, da palæſtritis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges,

10 *Cæteras dicas omnes*] Id eſt, judices qui de litibus inſtitutis cognoſcerent. Quæſtores autem mandato prætorum jure dicendo conventus circuibant. Suetonius. *Idem*.

11 *Ad communem litium æſtimationem*] Id eſt, Paucos Syracuſanos veniſſe Romam, non tam ut laudent Verrem, quam ut communem cauſam defendant. Si enim damnabitur Verres repetundarum, ipſi quoque recuperatorio judicio convenientur ad reſtituenda bona Heraclii, & quanti ea res in judicio æſtimata fuerit, tantum cogentur refundere. *Nannius*.

ges, teſtamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. Num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui ſimulac profugit; quam impudenter, quam palam, quam acerbe, dii immortales! illa bona direpta ſunt? quam illa res calamitoſa Heraclio, quæſtuoſa Verri, turpis Syracuſanis, miſeranda omnibus videbatur? Nam illud quidem ſtatim curatur, ut quidquid cælati argenti fuit in illis bonis, ad iſtum deferatur: quidquid Corinthiorum vaſorum, quidquid ſtragulæ veſtis, hæc nemo dubitabat, quin non modo ex illa domo capta & oppreſſa, verum ex tota provincia ad iſtum comportari neceſſe eſſet. Mancipia, quæ voluit, abduxit; alia diviſit; auctio facta eſt; in qua cohors iſtius invicta dominata eſt.

Verum illud eſt præclarum. Syracuſani, qui præfuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis; re, diſpertiendis; reddebant eorum negotiorum rationem in ſenatu: dicebant, ſcyphorum paria complura, hydrias argenteas pretioſas, veſtem ſtragulam multam, mancipia pretioſa, Verri data eſſe: dicebant, quantum cuique, ejus juſſu nummorum eſſet datum. Gemebant Syracuſani: ſed tamen patiebantur. Repente recitatur, uno nomine H-S CCL millia juſſu prætoris data. Fit maximus clamor omnium, non modo optimi cujuſque, neque eorum, quibus indignum ſemper viſum erat, bona privati populi nomine, per ſummam injuriam erepta: verum etiam ipſi illi auctores injuriæ, & ex aliqua particula ſocii prædæ ac rapinarum, clamare cœperunt, ſibi ut haberet hereditatem. Tantum in curia clamor factus eſt, ut populus concurreret.

XX. Res ab omni conventu cognita celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitaſſent; hoſtis omnibus, qui acclamaſſent; exarſit iracundia, ac ſtomacho. Veruntamen fuit tum ſui diſſimilis. Noſtis os hominis, noſtis audaciam: tamen tum rumore populi, & clamore, & furto manifeſto grandis pecuniæ perturbatus eſt. Ubi ſe collegit, vocat ad ſe Syracuſanos: quia non poſſet negare ab illis pecuniam datam; non quæſivit procul alicunde, (neque enim probaret) ſed proximum, pene alterum filium [12], quem illam pecuniam diceret

12 *Pene alterum filium*] Generum ſuum *Hotomanus*.

ceret abſtuliſſe. Oſtendit ſe reddere coactum. Qui poſteaquam id audivit, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis ſuæ rationem. Verba apud ſenatum fecit: docuit, ad ſe nihil pertinere. De iſto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obſcure, locutus eſt. Itaque illi Syracuſani ſtatuam poſtea ſtatuerunt: & is, ubi primum potuit, iſtum reliquit, de provinciaque deceſſit.

Et tamen ajunt eum queri ſolere nonnunquam, ſe miſerum, quod non ſuis, ſed ſuorum peccatis, & criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuiſti: gener electus adoleſcens unum annum tecum fuit: ſodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui ſi ſemper una fuiſſet, tamen ſumma cura tum tuæ, tum multo etiam magis ſuæ famæ pepercíſſet. Quid eſt, quod tu alios accuſes? quid eſt, quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, ſed communicare cum altero poſſe? Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracuſanis. Ea quemadmodum ad iſtum poſtea per pſeudothyrum revertantur [13], tabulis vobis, & teſtibus, Judices, planum faciam.

XXI. Ex hac iniquitate iſtius, & improbitate, Judices, quod præda ex illis bonis ad multos Syracuſanos, invito populo, ſenatuque Syracuſano, venerat, & illa ſcelera per Theomnaſtum, & Æſchrionem, & Dionyſodorum, & Cleomenem inviсtiſſima civitate facta ſunt, primum ut urbs tota ſpoliaretur: qua de re alius mihi locus ad dicendum eſt conſtitutus: ut omnia ſigna iſte per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus ſacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique ſimulacra, quæ vellet, auferret: deinde ut in curia Syracuſis, quem locum illi *buleuterium* vocant, [14], honeſtiſſimo loco, & apud illos clariſſimo, ubi illius ipſius M. Marcelli (qui eum Syracuſanis locum, quem eripere belli ac

13 *Per pſeudothyrum revertantur*] Cum palam exire a Verre viderentur, latenter poſtea, quaſi per poſticum revertebantur. *Hotom.* Eſt autem *pſeudothyron* latens janua, & fallax, & quæ ſpeciem oſtii non præbet, qualem Virgilius deſcripſit Æneid. II. 453. *Nannius*.

14 *Buleuterium vocant*] Βουλευτήριον: ubi conſultationes fiunt, ubi βουλευταὶ, hoc eſt, ſenatores de republica ſententias dicunt. *Hotomanus*.

victoriæ lege poſſet, conſervavit, & reddidit) ſtatua ex æ-re facta; ibi inauratam iſti, & alteram filio ſtatuam poſuerint: ut, dum iſtius hominis memoria maneret, ſenatus Syracuſanus ſine lacrymis & gemitu, in curia eſſe non poſſet.

Per eoſdem iſtius injuriarum, furtorum, uxorumque ſocios, iſtius imperio Syracuſis Marcellea tolluntur maximo gemitu, luctuque civitatis: quem illi diem feſtum cum recentibus beneficiis M. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiæ Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Aſia, cum eam provinciam totam occupaſſet, Mucia [15] non ſuſtulit: hoſtis, & hoſtis in cæteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis, deorum religione conſecratum, violare noluit: tu Syracuſanos unum diem feſtum Marcellis impartire noluiſti; per quos illi adepti ſunt, ut cæteros dies feſtos agitare poſſent.

At vero præclarum diem illis repoſuiſti, Verrea ut agerent, & ut ad eum diem, quæ ſacris, epuliſque opus eſſent, in complures annos locarentur. Sed jam in tanta iſtius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficiant, ſi hoc nunc vociferari velim, quam miſerum indignumque ſit, iſtius nomine apud eos diem feſtum eſſe, qui ſeſe iſtius opera funditus extinctos eſſe arbitrentur. O Verrea præclara! quoquam ſi acceſſiſti, quo non attuleris [16] tecum iſtum diem? Etenim quam tu domum, quam urbem adiiſti, quod fanum denique, quod non everſum, atque exterſum reliqueris? Quare appellentur ſane iſta Verrea, quæ non ex nomine, ſed ex manibus, naturaque tua conſtituta eſſe videantur.

XXII. Quam facile ſerpat injuria, & peccandi conſuetudo; quam non facile reprimatur, videte, Judices. Bidis oppidum eſt,

15 *Mucia*] Quæ Aſiani, in Q. Mucii Scævolæ, qui abſtinenter provinciam rexerat, honorem inſtituerant. *Idem*.

16 *O Verrea præclara, quoquam ſi acceſſiſti quo non attuleris*] Aliquis elicitur ſenſus, ſed ſi *quonam enim acceſſiſti*, legeremus, multo concinnior ſententia videretur. *Hotom.* Legendum & interpungendum ex veſtigiis codicum: *O Verrea præclara! Quoquam, quæſo, acceſſiſti, quo*. Grævius.

Digitized by Google

eſt, tenue ſane, non longe a Syracuſis. Hujus longe primus civitatis eſt Epicrates quidam. Huic hereditas H-S quingentorum millium venerat a muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiam ſi inteſtata eſſet mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem eſſe oporteret. Recens Syracuſana erat illa res, quam ante demonſtravi, de Heraclio Syracuſano, qui bona non perdidiſſet, niſi ei veniſſet hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. Cogitare cœperunt ejus inimici, nihilo minus eodem prætore hunc everti bonis poſſe, quo Heraclius eſſet everſus. Rem occulte inſtituunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. Ita cauſa componitur, ut item palæſtritæ Bidenſes peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæſtritæ Syracuſani ab Heraclio petiſſent. Nunquam vos prætorem tam palæſtricum vidiſtis. Verum ita palæſtritas defendebat, ut ab illis ipſe unctior diſcederet. Qui ſtatim cum præſenſiſſet, jubet cuidam ſuorum amicorum numerari H-S LXXX Res occultari ſatis non poſſe. Per quendam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primo negligere, & contemnere cœpit, quod cauſa prorſus, quod dubitari poſſet, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, & iſtius libidinem noſſet: commodiſſimum putavit eſſe de provincia clam abire. Itaque fecit. Profectus eſt Rhegium.

XXIII. Quod ubi auditum eſt, æſtuare illi, qui dederant pecuniam. Putare nihil agi poſſe, abſente Epicrate. Nam Heraclius tum affuerat, cum primum dati ſunt judices: de hoc, qui ante quam in jus aditum eſſet, ante quam denique mentio controverſiæ facta eſſet, diſceſſiſſet, putabant nihil agi poſſe. Homines Rhegium proficiſcuntur, Epicratem conveniunt: demonſtrant id, quod ille ſciebat, ſe H-S LXXX dediſſe: rogant eum, ut id, quod ab ipſis abiſſet pecuniæ, curet: ab ſeſe caveat, quemadmodum velit; de illa hereditate cum Epicrate neminem eſſe acturum. Epicrates homines multis verbis a ſe male acceptos dimiſit: redeunt illi Rhegio Syracuſas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt: ſeſe H-S LXXX nummum fruſtra dediſſe. Res percrebruit: in ore atque ſermone

omnium cœpit eſſe. Verres refert illam ſuam [17] Syracuſanam: ait ſe velle de illis H-S LXXX cognoſcere: advocat multos. Dicunt Bidini Volcatio ſe dediſſe: illud non addunt, juſſu iſtius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquiſſimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inſpectantibus multis: Bidini nummos auferunt.

Dicet aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipſe fur non eſt, ſed ne alium quidem paſſus eſt eſſe? Attendite: jam intelligetis hanc pecuniam, qua via modo viſa eſt exire ab iſto, eadem ſemita revertiſſe. Quid enim? debuit prætor, cum conſilio re cognita, cum comperiſſet, ſuum comitem, juris, decreti, judicii corrumpendi cauſa, qua in re ipſius prætoris caput, exiſtimatioque ageretur, pecuniam accepiſſe: Bidinos autem contra prætoris famam, ac fortunas dediſſe: non & in eum, qui accepiſſet, animadvertiſſe, & in eos, qui dediſſent? Tu, qui inſtitueras in eos animadvertere, qui perperam judicaſſent, quod ſæpe per imprudentiam fit: hos pateris impune diſcedere, qui ob tuum decretum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant?

XXIV. Volcatius idem apud te poſtea fuit, eques Romanus, tanta accepta ignominia. Nam quid eſt turpius ingenuo, quid minus libero dignum, quam in conventu maximo cogi a magiſtratu furtum reddere? qui, ſi eo animo eſſet, quo non modo eques Romanus, ſed quivis liber debet eſſe; adſpicere te poſtea non potuiſſet: inimicus, hoſtis eſſet tanta contumelia accepta, niſi tecum colluſiſſet, & tuæ potius exiſtimationi ſerviſſet, quam ſuæ. Qui quam tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verum etiam nunc ſit, cum jam a ceteris amicis ſis relictus, & tu intelligis, & nos exiſtimare poſſumus. An hoc ſolum argumentum eſt, nihil iſto imprudente factum, quod Volcatius ei non ſuccen-

17 *Refert illam ſuam*] Legendum arbitror, *Refert ſe ad rationem illam ſuam*, hoc ſenſu, Syracuſis culpam ſuam in generum contulerat; nunc idem facere inſtituit: cum in Volcatium derivare hoc crimen voluit. *Hotom.* Subaudiatur *cantilenam*, aut quid ſimile. *Gruterus*.

cenſuit ? quod iſte nec in Volcatium , nec in Bidinos animadvertit ?

Eſt magnum argumentum , verum illud maximum , quod illis ipſis Bidinis , quibus iratus eſſe debuit , ut a quibus comperit , quod jure agere cum Epicrate nihil poſſent , etiamſi adeſſet , idcirco ſuum decretum pecunia eſſe tentatum : his , inquam , ipſis non modo illam hereditatem , quæ Epicrati venerat ; ſed , ut in Heraclio Syracuſano , item in hoc , paulo etiam atrocius , quod Epicrates appellatus omnino non erat ; bona patria , fortunaſque ejus Bidinis tradidit . Oſtendit enim novo modo , ſi quis quid ab abſente peteret , ſe auditurum . Adeunt Bidini : petunt hereditatem ; procuratores poſtulant , ut ſe ad leges ſuas rejiciat , aut ex lege Rupilia dicam ſcribi jubeat . Adverſarii non audebant contra dicere : exitus nullus reperiebatur : inſimulant hominem fraudandi cauſa diſceſſiſſe : poſtulant , ut bona poſſidere liceat . Debebat Epicrates nullum nummum nemini . Amici , ſi quis quid peteret , judicio ſecum agi paſſuros ; judicatum ſolvi ſatiſdaturos eſſe dicebant .

XXV. Cum omnia judicia [18] frigerent ; admonitu iſtius inſimulare cœperunt , Epicratem litteras publicas corrupiſſe : a qua ſuſpicione ille aberat plurimum . Actionem ejus rei poſtulant . Amici recuſare , ne quod novum judicium , ne qua ipſius cognitio , illo abſente , de exiſtimatione ejus conſtitueretur : & ſimul idem illud poſtulare non deſiſtebant , ut ſe ad leges ſuas rejiceret . Iſte amplam occaſionem calumniæ nactus , ubi videt eſſe aliquid , quod amici abſente Epicrate nollent defendere : aſſeverat ſe ejus rei in primis actionem eſſe daturum . Cum omnes perſpicerent , ad iſtum non modo illos nummos , qui per ſimulationem ab iſto exierant , revertiſſe ; ſed multo etiam plures eum poſtea nummos abſtuliſſe : amici Epicratem defendere deſtiterunt . Iſte Epicratis bona Bidinos omnia poſſidere : & ſibi habere juſſit . Ad illa H-S [19] ıɔ millia

18 *Judicia*] Fabricius , Lamb. Grut. *conſilia* . Gulielm. utramque illam vocem arbitrabatur ſupervacuam .

19 *Ad illa H-S*] Id eſt : Non illa ſolum D millia H-S , quæ Epicrati venerant hereditate , ſed illa etiam bona quæ poſſidebat Epicrates ante hanc hereditatem , & quæ erant ſeſtertium quindecies centenum millium , Verres Bidinis adjudicavit . *Hot.*

lia hereditaria acceſſit ipſius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta eſt? an ad extremum ita perducta eſt? an ita parva eſt pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, gratis facta eſſe videantur?

Hic nunc de miſeria Siculorum, Judices, audite. Et Heraclius ille Syracuſanus, & hic Bidinus Epicrates, expulſi bonis omnibus, Romam venerunt. Sordidati, maxima barba, & capillo, Romæ biennium prope fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus eſt, tum iſti bene commendati cum Metello una proficiſcuntur. Metellus ſimulac venit Syracuſas, utrumque reſcidit, & de Epicrate, & de Heraclio. In utriuſque bonis nihil erat, quod reſtitui poſſet, niſi quod moveri loco non poterat.

XXVI. Fecerat hæc egregie primo adventu Metellus, ut omnes iſtius injurias, quas modo poſſet, reſcinderet, & irritas faceret. Heraclium reſtitui juſſerat: non reſtituebatur. Quiſquis erat [20] eductus ſenator Syracuſanus ab Heraclio, duci jubebat [21]. Itaque permulti ducti ſunt. Epicrate quidem continuo reſtitutus eſt. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi reſtituta ſunt. Cenſus, qui iſto prætore ſunt habiti, non ſervaturum ſe Metellus oſtenderat: decumas, quas iſte contra legem Hieronicam vendiderat, ſeſe venditurum Hieronica lege dixerat. Omnia erant Metelli ejuſmodi, * ut totam iſtius præturam retexere videretur.

Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus eſt. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a literis. Itaque eo iſte tabellario ſemper uſus eſt. Is epiſtolas complures attulerat: in his unam domo, quæ totum immutarat hominem. Repente cœpit dicere, ſe omnia Verris cauſa velle:

20 *Eductus*] Ad Metellum prætorem protractus ab Heraclio, quaſi direptæ pecuniæ ſuæ particeps, hunc Metellus ſtatim duci jubebat in carcerem. *Idem*. Si tamen libri veteres eſſent ſubſidio, mallem cum Lambino *editus*, hoc eſt nominatus tanquam particeps criminis. *Muret.*

21 *Ab Heraclio, duci jubebat*] Si hoc modo diſtinguas, quiſquis erat editus ſenator Syracuſanus ab Heraclio, duci jubebat: quo modo nunc edidi: ſententia eſt aperta. Sin hoc modo, *Quiſque erat editus ſenator Syracuſanus, ab Heraclio duci jubebat*. Hæc erit ſententia: juſſiſſe Verrem, quiſquis ſenator ei eſſet vel ab Heraclio, vel ab alio editus, hoc eſt, nominatim prolatus, eum ab Heraclio duci, ita ſcilicet, ut judicati ducuntur ab iis, qui judicio ſuperiores fuerunt. *Lamb.*

* Man. Lamb. *ut non tam ſuam præturam gerere, quam iſtius præturam* &c.

le : ſibi cum eo amicitiam , cognationemque eſſe . Mirabantur omnes , hoc ei tum denique in mentem veniſſe , poſteaquam tam multis eum factis decretiſque jugulaſſet . Erant qui putarent , Letilium legatum a Verre veniſſe , qui gratiam , amicitiam , cognationemque commemoraret . Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere : teſtes non ſolum deterrere verbis , ſed etiam vi retinere cœpit . Quod ego , niſi meo adventu illius conatus aliquantulum repreſſiſſem , & apud Siculos non Metelli , ſed Glabrionis literis [22] ac lege pugnaſſem : tam multos huc evocare non potuiſſem .

XXVII. Verum , quod inſtitui dicere , miſerias cognoſcite Siculorum . Heraclius ille , & Epicrates longe mihi obviam cum ſuis omnibus proceſſerunt . Venienti Syracuſas egerunt gratias , flentes : Romam decedere mecum cupierunt . Quod erant mihi oppida complura etiam reliqua , quæ adire vellem , conſtitui cum hominibus , quo die mihi Meſſanæ præſto eſſent . Eo mihi nuntium miſerunt , ſe a prætore retineri . Quibus ego teſtimonium denuntiavi , quorum nomina edidi Metello [23] : cupidiſſimi veniendi , maximis injuriis affecti , adhuc non venerunt . Hoc jure ſunt ſocii , ut iis ne deplorare quidem de ſuis incommodis liceat .

Jam Heraclii Centuripini , optimi nobiliſſimique adoleſcentis, teſtimonium audiſtis : a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita ſunt . Iſte pœnis compromiſſiſque [24] interpoſitis , H-S ccc extorquenda curavit : quodque judicium ſecundum Heraclium de compromiſſis factum erat , quod civis [25] Centuripinus inter duos cives judicaſſet , id irritum juſſit eſſe: eumque judicem falſum judicaſſe judicavit : in ſenatu ne eſſe, locis commodiſque publicis uti , vetuit . Si quis eum pulſaſſet , edixit , ſeſe judicium injuriarum non daturum : quidquid

ab

22 *Glabrionis literis*] Qui Romæ quæſtor repetundarum judicium exercebat , mihique in Siciliam inquirendi cauſa proficiſcenti literas , poteſtatemque & quærendi & exſcribendi omnia permiſerat . *Hot.*

23 *Edidi Metello*] Ut eos mihi de provincia decedere , & mecum Romam venire ſineret . *Idem* .

24 *Compromiſſis*] *Compromiſſum* dicitur certa pecunia , ab utroque litigatore mutuo promiſſa , ni arbitri ſententiæ pareant . *Idem* .

25 *Quod civis .... inter duos cives judicaſſet*] Non quod non id jus eſſet , verum , quod ipſe judices de ſua cohorte arbitratu ſuo dare volebat . *Idem* .

ab eo peteretur, judicem de ſua cohorte daturum, ipſi autem nullius actionem rei ſeſe daturum. Quæ iſtius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulſaret quiſquam, cum prætor in provincia ſua verbo permitteret, re hortaretur: neque quiſquam ab eo quidquam peteret, cum iſte calumniæ licentiam ſua auctoritate præbuiſſet. Ignominia autem illa gravis tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iſte in provincia manſit. Hoc injecto metu judicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis eſſe in Sicilia, niſi ad nutum iſtius judicatam? Utrum id ſolum videtur eſſe actum, quod eſt tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut, nomine judiciorum, omnium bona atque fortunæ in iſtius unius eſſent poteſtate?

XXVIII. Jam vero in rerum capitalium quæſtionibus quid ego unamquamque rem colligam, & cauſam? Ex multis ſimilibus ea ſumam, quæ maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Halicienſis, homo domi ſuæ cum primis locuples atque honeſtus. Is ab inimicis ſuis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis cum accuſatus eſſet, facile eo judicio eſt liberatus. Huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti ſucceſſiſſet, ejuſdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quod erat innocens, & quod Sacerdotis judicium improbare iſtum auſurum non arbitrabatur. Citatur reus: cauſa agitur Syracuſis: crimina tractantur ab accuſatore ea, quæ erant antea non ſolum defenſione, verum etiam judicio diſſoluta.

Cauſam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus in primis ſplendidus atque honeſtus, vobiſque Judices, non ignotus. Nihil erat in cauſa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea iſtius libertus, & accenſus idem Timarchides, qui eſt, id quod ex plurimis teſtibus priore actione didiciſtis, rerum hujuſmodi omnium tranſactor & adminiſter, ad Sopatrum venit. Monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis, & cauſæ confidat: accuſatores, inimicoſque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: prætorem tamen ob ſalutem malle accipere: & ſimul malle, ſi

fieri

fieri poſſet, rem judicatam non reſcindere. Sopater, cum hoc illi improviſum atque inopinatum accidiſſet, commotus eſt ſane: neque in præſentia, Timarchidi quid reſponderet, habuit, niſi, ſe conſideraturum, quid ſibi de ea re eſſet faciendum: & ſimul oſtendit, ſe in ſumma difficultate eſſe nummaria. Poſt ad amicos retulit: qui cum ei fuiſſent auctores redimendæ ſalutis, ad Timarchidem venit. Expoſitis ſuis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat.

XXIX. Poſteaquam ad cauſam dicendam ventum eſt: tum vero ſine metu, ſine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. Crimen nullum erat: res judicata: Verres nummos acceperat. Quis poſſet dubitare, quidnam eſſet futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur judicium. Iterum ad Sopatrum Timarchides venit. Ait, accuſatores ejus multo majorem pecuniam prætori polliceri, quam quantam hic dediſſet: proinde, ſi ſaperet, videret, quid ſibi eſſet faciendum. Homo quanquam erat & Siculus, & reus, hoc eſt, & jure iniquo, & tempore adverſo: ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet, daturus non ſum amplius. Idemque hoc amicis ejus, & defenſoribus videbatur: atque eo etiam magis, quod iſte, quoquo modo ſe in ea quæſtione præbebat, tamen in conſilio habebat homines honeſtos e conventu Syracuſano, qui Sacerdoti quoque in conſilio fuerant tum, cum eſſet idem hic Sopater abſolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo poſſe, ut eodem crimine, iiſdem teſtibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea abſolviſſent.

Itaque hac una ſpe ad judicium venitur. Quo poſteaquam ventum eſt, cum in conſilium frequentes conveniſſent iidem, qui ſolebant, & hac una ſpe tota defenſio Sopatri niteretur, conſilii frequentia, & dignitate, & quod erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoſcite hominis apertam, ac non modo non ratione, ſed ne diſſimulatione quidem tectam improbitatem, & audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in conſilio, jubet

Digitized by Google

jubet operam dare, quod rei privatæ judex eſſet. Petilius recuſabat, quod ſuos amicos, quos ſibi in conſilio eſſe vellet, ipſe Verres retineret. Iſte homo liberalis negat ſe quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adeſſe. Itaque diſcedunt omnes. Nam cæteri quoque impetrant, ne retineantur: qui ſe velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud judicium habebant, adeſſe. Itaque iſte ſolus cum ſua cohorte nequiſſima relinquitur.

Non dubitabat Minutius, qui Sopatrum defendebat, quin iſte, quoniam conſilium dimiſiſſet, illo die rem illam quæſiturus non eſſet: cum repente jubetur dicere. Reſpondet. Ad quos? Ad me, inquit, ſi tibi idoneus videor, qui de homine Siculo ac Græculo judicem. Idoneus es, inquit: ſed pervellem adeſſent ii, qui affuerant antea, cauſamque cognorant. Dic, inquit: illi adeſſe non poſſunt. Nam hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut ſibi in conſilio adeſſem, rogavit. Et ſimul a ſubſelliis abire cœpit. Iſte iratus, hominem verbis vehementioribus proſequitur, atque ei gravius etiam minari cœpit, quod in ſe tantum crimen, invidiamque conflaret.

XXX. Minucius, qui Syracuſis ſic negotiaretur, ut ſui juris, dignitatiſque meminiſſet: & qui ſciret ita ſe in provincia rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet; homini, quæ viſa ſunt, & quæ tempus illud tulit, & cauſa, reſpondit: cauſam ſeſe, dimiſſo atque ablegato conſilio, defenſurum negavit. Itaque a ſubſelliis diſceſſit: idemque hoc, præter Siculos, cæteri Sopatri amici, advocatique fecerunt. Iſte, quanquam eſt incredibili importunitate & audacia, tamen ſubito ſolus deſtitutus pertimuit, & conturbatus eſt. Quid ageret, quo ſe verteret, neſciebat. Si dimiſiſſet eo tempore quæſtionem, poſt illis adhibitis, quos ablegarat, abſolutum iri Sopatrum videbat. Sin autem hominem miſerum, atque innocentem condemnaſſet, cum ipſe prætor ſine conſilio, reus autem ſine patrono, atque advocatis fuiſſet, judiciumque C. Sacerdotis reſcidiſſet: invidiam ſe ſuſtinere non poſſe tantam arbitrabatur. Itaque æſtuabat dubitatione: verſabat ſe in utram-

tramque partem non ſolum mente, verum etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere poſſent, in animo ejus metum, cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, ſummum ſilentium, ſumma expectatio, quonam eſſet ejus cupiditas eruptura. Crebro dimittebat ſe accenſus ad aurem Timarchides.

Tum iſte aliquando, Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum atque deum fidem, ut cum conſilio cognoſceret. Tum repente iſte teſtes citari jubet. Dicit unus & alter breviter. Nihil interrogatur. Præco *dixiſſe* pronuntiat. Iſte, quaſi metueret, ne Petilius, privato illo judicio tranſacto, aut dilato, cum cæteris in conſilium reverteretur, ita properans de ſella exſiluit: hominem innocentem, a C. Sacerdote abſolutum, indicta cauſa, de ſententia ſcribæ, medici, haruſpiciſque condemnavit.

XXXI. Retinete, retinete hominem in civitate, Judices. Parcite, & conſervate, ut ſit qui nobiſcum res judicet: qui in ſenatu ſine ulla cupiditate de bello & pace ſententiam ferat. Tametſi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum eſt, qualis in ſenatu ſententia futura ſit. Quæ enim ejus auctoritas erit? quando iſte ſententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque deſidia, niſi Februario [27] menſe, adſpirabit in curiam? Verum veniat ſane: decernat bellum Cretenſibus [28]; liberet Byzantios [29]; regem appellet Ptolemæum [30]; quæ vult Hortenſius,

27 *Februario*] Qui menſis audiendis exterarum gentium & provinciarum legationibus deſtinatus erat. Quare hoc puto ſignificari, ſententias ſenatorum legatos emere ſolitos: Verrem eo menſe venalem ſuam ſententiam habiturum, & pretio ut in curiam veniat facile adductum iri. *Hotom.*

28 *Decernat bellum Cretenſibus*] Hoc tempore *Cretenſes* belli ſocietatem cum piratis adverſus populum Romanum coierant: ut ex Plutarcho intelligitur in Pompeji vita, & Livio lib. XCVIII. & XCIX. Ergo *decernat bellum Cretenſibus*, ſcilicet, ut ejus belli adminiſtratio Q. Hortenſio mandetur. Sed Q. Metello tamen collegæ mandata. Nam cum Conſules ſortirentur, Hortenſio, ut bellum gereret cum Cretenſibus, obvenit. Sed is urbe delectatus & foro, in quo primum locum poſt Ciceronem obtinebat, collegæ ultro exercitum ceſſit, ipſe in urbe remanſit. Metellus autem in Cretam miſſus eam inſulam cepit. Hæc Dio. *Idem.*

29 *Liberet Byzantios*] *Liberari* dicuntur provinciæ, cum ſtatuitur ne amplius ſint provinciæ, (ut apparet ex ſecunda Philippica) id eſt, ut Romanis magiſtratibus jus in iis dicere non liceat: ut ex Orat. de Prov. conſul. intelligitur. *Idem.*

30 *Regem appellet Ptolemæum*] Regem Ægypti, qui Rex a ſenatu populoque Romano appellari cupiebat. Significat autem emptam a Rege Verris ſententiam. *Idem.*

ſius, omnia dicat & ſentiat. Minus hæc ad nos, minus ad vitæ noſtræ diſcrimen, minus ad fortunarum noſtrarum periculum pertinent.

Illud, illud eſt capitale, illud formidoloſum, illud optimo cuique metuendum, quod iſte, ex hoc judicio ſi aliqua vi ſe eripuerit, in judicibus ſit neceſſe eſt: ſententiam de capite civis Romani ferat: ſit in ejus exercitu [31] ſignifer, qui imperium judiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recuſat, hoc ferre non poteſt: clamat, permittitque vobis, ut, ſi iſtis hominibus delectemini, ſi ex hoc genere ſplendorem ordini, atque ornamentum curiæ conſtituere velitis, habeatis ſane vobiſcum iſtum ſenatorem: iſtum etiam de vobis judicem, ſi vultis, habeatis: de ſe homines, ſi qui extra iſtum ordinem ſunt, quibus ne rejiciendi quidem amplius, quam trium judicum [32], præclaræ leges Corneliæ faciunt poteſtatem, hunc hominem tam crudelem, tam ſceleratum, tam nefarium, nolunt judicare.

XXXII. Etenim ſi illud eſt flagitioſum (quod mihi omnium rerum turpiſſimum, maximeque nefarium videtur) ob rem judicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem & religionem: quanto illud flagitioſius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob abſolvendum acceperis, condemnare: ut ne prædonum quidem prætor in fide retinenda conſuetudinem conſervaret? Scelus eſt accipere ab reo: quanto magis ab accuſatore? quanto etiam ſceleratius ab utroque? Fidem cum propoſuiſſes venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo. Forſitan aliquis aliquando ejuſmodi quippiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem tuam jam alteri addictam pecunia accepta habueris, poſt eandem adverſario tradideris majore pecunia: utrumque falles? & trades cui voles? & ei, quem feſelleris, ne pecuniam quidem reddes?

Quem

31 *Sit in ejus exercitu*] Hortenſium ſignificat, quem duabus primis orationibus ſæpe *dominum & regem judiciorum* appellavit. *Idem*.

32 *Rejiciendi ... trium judicum*] Ellipſis Latinis perquam uſitata. Subauditur *negotium*. Poteſtas nimirum rejiciendi trium judicum negotium. Vide Sanctii Minervam, ſive de cauſis Latinæ linguæ Comment. lib. III. cap. 8. *Grævius*.

Digitized by Google

Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum [33], quod unquam hujuſmodi monſtrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum reo tranſigat, poſt cum accuſatore decidat? honeſtos homines, qui cauſam norint, ableget, conſilioque dimittat? ipſe ſolus reum abſolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem in judicum numero habebimus? hic alteram decuriam ſenatoriam judex obtinebit? hic de capite libero judicabit? huic judicialis tabella committetur? quam iſte non modo cera, verum etiam ſanguine, ſi viſum erit, notabit.

XXXIII. Quid enim horum ſe negat feciſſe? illud videlicet unum, quod neceſſe eſt, pecuniam accepiſſe. Quidni iſte neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus conſiliis, rebuſque interfuit, Q. Minutius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixiſſe, majorem ab accuſatoribus pecuniam dari. Dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienſes: dicet etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab iſto homine crudeliſſimo, patre innocentiſſimo, pecuniaque patria privatus eſt.

Verum, ſi de pecunia teſtibus planum facere non poſſem: illud negare poſſes, aut nunc negabis, te conſilio tuo dimiſſo, viris primariis, qui in conſilio C. Sacerdotis fuerant, tibique eſſe ſolebant, remotis, de re judicata judicaſſe? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito conſilio, cauſa cognita, abſolviſſet; eundem, remoto conſilio, cauſa incognita, condemnaſſe? Cum hæc confeſſus eris, quæ in foro palam Syracuſis, in ore, atque in oculis provinciæ geſta ſunt; negato ſane, ſi voles, pecuniam accepiſſe: reperies, credo, aliquem, qui, cum hæc, quæ palam geſta ſunt, videat, quærat quid tu occulte egeris: aut qui dubitet, utrum malit meis teſtibus, an tuis defenſoribus credere. Dixi jam antea, Judices, me non omnia iſtius, quæ in hoc genere eſſent, enumeraturum: ſed electurum ea, quæ maxime excellerent.

XXXIV. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis ſæpe commemoratum: & ejuſmodi, ut in uno omnia male-

33 *Bulbum ... Stalenum*] Vide pro Cluentio, cap. 28.

maleficia ineſſe videantur. Attendite diligenter. Invenietis enim id facinus natum a cupiditate, auctum per ſtuprum, crudelitate perfectum atque concluſum. Sthenius eſt is, qui nobis aſſidet, Thermitanus, antea multis propter ſummam virtutem, ſummamque nobilitatem, nunc propter ſuam calamitatem, atque iſtius inſignem injuriam, omnibus notus. Hujus hoſpitio Verres cum eſſet uſus, & cum apud eum, non modo Thermis ſæpenumero fuiſſet, ſed etiam habitaſſet; domo ejus omnia abſtulit, quæ paulo magis animum cujuſpiam, aut oculos poſſent commovere. Etenim Sthenius ab adoleſcentia paulo ſtudioſius hæc compararat, ſupellectilem ex ære elegantiorem, & Deliacam & Corinthiam: tabulas pictas: etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, ſatis. Quæ, cum eſſet in Aſia adoleſcens, ſtudioſe, ut dixi, compararat, non tam ſuæ delectationis cauſa, quam ad invitationes, adventuſque noſtrorum hominum, amicorum ſuorum, atque hoſpitum. Quæ poſteaquam iſte omnia abſtulit, alia rogando, alia poſcendo, alia ſumendo: ferebat Sthenius, ut poterat. Angebatur tamen animi dolore neceſſario, quod domum ejus exornatam atque inſtructam, fere jam iſte reddiderat nudam atque inanem. Verumtamen dolorem ſuum nemini impertiebat: prætoris injurias, tacite; hoſpitis, placide ferendas arbitrabatur. Interea cupiditate iſte illa ſua nota, atque apud omnes pervulgata, cum ſigna quædam pulcherrima atque antiquiſſima Thermis in publico poſita vidiſſet, adamavit: a Sthenio petere cœpit, ut ad ea tollenda operam ſuam profiteretur, ſeque adjuvaret. Sthenius vero non ſolum negavit, ſed etiam oſtendit id fieri nullo modo poſſe, ut ſigna antiquiſſima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illa civitate, imperioque populi Romani tollerentur.

XXXV. Etenim, ut ſimul P. Africani quoque humanitatem & æquitatem cognoſcatis, oppidum Himeram Carthaginenſes quondam ceperant; quod fuerat in primis Siciliæ clarum & ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto, ſocios ſua per noſtram victoriam recuperare:

rare : Siculis omnibus , Carthagine capta , quæ potuit , reſtituenda curavit. Himera deleta , quos cives belli calamitas reliquos fecerat , ii ſeſe Thermis collocarant , in ejuſdem agri finibus , neque longe ab oppido antiquo . Hi ſe patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur , cum illa majorum ornamenta in eorum oppido collocabantur . Erant ſigna ex ære complura : in his mira pulchritudine ipſa Himera , in muliebrem figuram habitumque formata , ex oppidi nomine , & fluminis . Erat etiam Steſichori poetæ ſtatua ſenilis , incurva , cum libro , ſummo , ut putant , artificio facta : qui fuit Himeræ : ſed & eſt , & fuit tota in Græcia ſummo propter ingenium honore & nomine . Hæc iſte ad inſaniam concupierat . Etiam , quod pene præterii , capella quædam eſt , ea quidem mire , ut etiam nos , qui rudes harum rerum ſumus intelligere poſſimus , ſcite facta & venuſte . Hæc , & alia Scipio non negligenter abjecerat , ut homo intelligens Verres auferre poſſet ; ſed Thermitanis reſtituerat : non quo ipſe hortos , aut ſuburbanum , aut locum omnino , ubi ea poneret, nullum haberet : ſed ſi domum abſtuliſſet , non diu Scipionis appellarentur , ſed eorum , ad quoſcunque ipſius morte veniſſent : nunc his locis poſita ſunt , ut mihi ſemper Scipionis fore videantur , itaque dicantur .

XXXVI. Hæc cum iſte poſceret , agereturque ea res in ſenatu : Sthenius vehementiſſime reſtitit ; multaque , ut in primis Siculorum in dicendo copioſus eſt , commemoravit : urbem relinquere Thermitanos eſſe honeſtius , quam pati tolli ex urbe monumenta majorum , ſpolia hoſtium , beneficia clariſſimi viri , indicia ſocietatis populi Romani , atque amicitiæ . Commoti animi ſunt omnium . Repertus eſt nemo , quin mori diceret ſatius eſſe . Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope ſolum in orbe terrarum , unde nihil ejuſmodi rerum de publico per vim , nihil occulte , nihil imperio , nihil gratia , nihil pretio poſſet auferre . Verumtamen haſce hujus cupiditates exponam alio loco : nunc ad Sthenium revertar .

Itaque iſte vehementer Sthenio infenſus , hoſpitium ei renun-

nunciat : domo ejus emigrat , atque adeo exit [34] . Nam jam ante migrarat . Eum autem inimiciſſimi Sthenii domum ſuam ſtatim invitant , ut animum ejus in Sthenium inflammarent , ementiendo aliquid , & criminando . Hi autem erant inimici , Agathinus , homo nobilis , & Dorotheus , qui habebat in matrimonio Callidamam , Agathini ejus filiam , de qua iſte audierat . Itaque ad generum Agathini migrare maluit . Una nox intercеſſerat , cum iſte Dorotheum ſic diligebat , ut diceres omnia inter eos eſſe communia : Agathinum ita obſervabat , ut aliquem affinem ac propinquum . Contemnere etiam ſignum illud Himeræ jam videbatur , quod eum multo magis figura & lineamenta hoſpitæ delectabant .

XXXVII. Itaque hortari homines cœpit , ut aliquid Sthenio periculi crearent , criminiſque confingerent . Dicebant ſe illi nihil habere , quod dicerent . Tum iſte his aperte oſtendit , & confirmavit , eos , in Sthenium quidquid vellent , ſimulatque ad ſe detuliſſent , probaturos . Ita illi non procraſtinant ; Sthenium ſtatim educunt ; ajunt ab eo literas publicas eſſe corruptas . Sthenius poſtulat , ut cum ſecum ſui cives agant de literis publicis corruptis , ejuſce rei legibus Thermitanorum actio ſit : cum ſenatus populuſque Romanus Thermitanis , quod ſemper in amicitia fideque manſiſſent , urbes , agros , legeſque ſuas reddidiſſet : Publiuſque Rupilius poſtea leges ita Siculis ex ſenatus-conſulto de decem legatorum ſententia dediſſet , ut cives inter ſe legibus ſuis agerent : idemque hoc habuerit Verres ipſe in edicto , ut de his omnibus cauſis ſe ad leges rejiceret .

Iſte , homo omnium æquiſſimus , atque a cupiditate omni remotiſſimus , ſe cogniturum eſſe confirmat : paratum ad cauſam dicendam venire hora nona jubet . Non erat obſcurum , quid homo improbus ac nefarius cogitaret . Neque enim ipſe ſatis occultarat : nec mulier tacere poterat . Intellectum eſt id ipſum

34 *Atque adeo exit*] Subtilem differentiam hic obſervat Orator inter verba *migrare* , & *exire* : quæ promiſcue fere ſemper & ab aliis , & ab ipſo etiam alias accipiuntur . Igitur juxta loci hujus ſententiam , *migrare* eſt , relictis tamen vaſis , alio ſe conferre ad habitandum . *Exire* vero eſt , univerſa ſua diſcedendo ſecum exportare . Vaſa ſua colligit , & alio transfert Verres , qui jam ante migrarat , id eſt , ad alios ſe contulerat . *Hotman.*

ipſum agere, ut, cum Sthenium ſine ullo argumento, ac ſine teſte damnaſſet, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, ſuoque hoſpite, virgis ſupplicium crudeliſſime ſumeret. Quod cum eſſet perſpicuum; de amicorum, hoſpitumque ſuorum ſententia, Thermis Sthenius Romam profugit. Hiemi ſeſe, fluctibuſque committere maluit, quam non iſtam communem Siculorum tempeſtatem, calamitatemque vitare.

XXXVIII. Iſte homo certus & diligens, ad horam nonam præſto eſt. Sthenium citari jubet: quem poſteaquam videt non adeſſe, dolore ardere, atque iracundia furere cœpit: Venerios in domum Sthenii mittere: equites circum agros ejus, villaſque dimittere. Itaque dum expectat, quidnam ſibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non diſceſſit. Poſtridie mane deſcendit: Agathinum ad ſeſe vocat: jubet, eum de literis publicis in abſentem Sthenium dicere. Erat ejuſmodi cauſa, ut ille ne ſine adverſario quidem apud inimicum judicem reperire poſſet, quid diceret. Itaque tantum verbo poſuit, Sacerdote prætore, Sthenium literas publicas corrupiſſe. Vix ille hoc dixerat, cum iſte pronuntiat, *Sthenium literas publicas corrupiſſe videri*: & hæc præterea addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, *Ob eam rem H-S quingenties Veneri Ericinæ, de Sthenii bonis exacturum*: bonaque ejus ſtatim cœpit vendere: & vendidiſſet, ſi tantulum moræ fuiſſet, quo minus ei pecunia illa numeraretur.

Ea poſteaquam numerata eſt, contentus hac iniquitate non fuit: palam de ſella, ac tribunali pronuntiat: *Si quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, ſeſe ejus nomen recepturum*: & ſimul, ut ad cauſam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem, atque hoſpitem, cœpit hortari. Tum ille clare, omnibus audientibus, ſeſe id non eſſe facturum, neque ſe uſque eo Sthenio eſſe inimicum, ut eum rei capitalis affinem eſſe diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens & levis, accedit. Ait, ſi liceret, nomen abſentis deferre ſe velle. Iſte vero, & licere, & fieri ſolere, & ſe recepturum. Itaque defertur. Edicit ſtatim, ut

Kalendis Decembris adſit Sthenius Syracuſis. Hic, qui Romam veniſſet, ſatiſque feliciter anni jam adverſo tempore navigaſſet, omniaque habuiſſet æquiora, & placabiliora, quam animum prætoris atque hoſpitis, rem ad amicos ſuos detulit: quæ ut erant acerba, atque indigna, ſic videbantur omnibus.

XXXIX. Itaque in ſenatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius conſules faciunt mentionem, placere ſtatui, ſi patribus conſcriptis videretur, *ne abſentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium*. Cauſam Sthenii totam, & iſtius crudelitatem, & iniquitatem ſenatum docent. Aderat in ſenatu Verres, pater iſtius, & flens unumquemque ſenatorem rogabat, ut filio ſuo parceret: neque tamen multum proficiebat. Erat enim ſumma voluntas ſenatus. Itaque ſententiæ dicebantur, *cum Sthenius abſens reus factus eſſet, de abſente judicium nullum fieri placere: &, ſi quod eſſet factum, id ratum eſſe non placere*. Eo die tranſigi nihil potuit, quod & id temporis erat, & ille pater iſtius invenerat homines, qui dicendo tempus conſumerent. Poſtea ſenex Verres defenſores, atque hoſpites omnes Sthenii convenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium ſuum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum ſe eſſe, ne quid ei per filium ſuum noceretur: ſe homines certos ejus rei cauſa in Siciliam, & terra, & mari miſſurum. Et erat ſpatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembris. Quo die iſte, ut Syracuſis Sthenius adeſſet, edixerat. Commoventur amici Sthenii, ſperant fore, ut patris literis, nuntiiſque filius ab incepto furore revocetur. In ſenatu poſtea cauſa non agitur. Veniunt ad iſtum domeſtici nuncii: literaſque a patre afferunt ante Kalendas Decembris, cum iſti etiam tum de Sthenio integra tota res eſſet: eodemque ei tempore de eadem re literæ complures a multis ejus amicis, ac neceſſariis afferuntur.

XL. Hic iſte, qui præ cupiditate, neque officii ſui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuiſſet unquam, neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam puta-

putavit libidini ſuæ: mane Kalendis Decembris, ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te iſtam rem parens tuus alicujus amici rogatu, benignitate, aut ambitione inductus petiſſet: graviſſima tamen apud te voluntas patris eſſe debuiſſet. Cum vero abs te tui capitis cauſa peteret, hominesque certos domo miſiſſet, hique eo tempore ad te veniſſent, cum tibi in integro tota res eſſet, ne tum quidem te potuit, ſi non pietatis, at ſalutis tuæ ratio ad officium, ſanitatemque reducere? Citat reum. Non reſpondet. Citat accuſatorem: (attendite, quæſo, Judices: videte, quantopere iſtius amentiæ fortuna ipſa adverſata ſit: & ſimul videte, quis Sthenii cauſam caſus adjuverit) citatus accuſator, M. Pacilius, neſcio quo caſu non reſpondit: non affuit.

Si præſens Sthenius reus eſſet factus; ſi manifeſto in maleficio teneretur; tamen, cum accuſator non adeſſet, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, ſi poſſet reus, abſente accuſatore, damnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum, ac prædonum, ac tua tela veniſſem, quo tempore omnis illa mea feſtinatio fuit cum periculo capitis ob eam cauſam, ne tu ex reis eximerere, ſi ego non affuiſſem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatiſſimum, me, cum citatus eſſem, non adeſſe: cur Sthenio non putaſti prodeſſe oportere, cum ejus accuſator non affuiſſet? Itaque fecit, ut exitus principio ſimillimus reperiretur. Quem abſentem reum fecerat, eum abſente accuſatore condemnat.

XLI. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis ſcripſerat, agitatam rem eſſe in ſenatu: etiam in concione tribunum plebis de cauſa Sthenii M. Palicanum eſſe queſtum: poſtremo me ipſum apud collegium hoc tribunorum plebis, cum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romæ eſſe, qui rei capitalis condemnatus eſſet, egiſſe cauſam Sthenii: cum rem ita expoſuiſſem, quemadmodum nunc apud vos, docuiſſemque hanc damnationem duci non oportere; tribunos plebis hoc ſtatuiſſe, idque de omnium ſententia pronuntiatum eſſe, *Non videri Sthenium impediri edicto, quo minus ei liceret Romæ eſſe.*

Cum hæc ad iſtum referrentur, timuit aliquando, & commotus eſt. Vertit ſtylum [35] in tabulis ſuis: quo facto cauſam omnem evertit ſuam. Nihil enim ſibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione poſſet. Nam ſi ita defenderet: recipi nomen abſentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala & improba defenſione, verum aliqua tamen uti videretur. Poſtremo illo deſperatiſſimo perfugio uti poſſet, ſe imprudentem feciſſe: exiſtimaſſe id licere. Quanquam hæc perditiſſima defenſio eſt, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit, coram delatum eſſe.

XLII. Hic videte, in quot ſe laqueos induerit, quorum ex nullo ſe unquam expediet. Primum in Sicilia ſæpe & palam de loco ſuperiore dixerat, & in ſermone multis demonſtrarat, licere nomen recipere abſentis: ſe exemplo feciſſe id, quod feciſſet. Hæc eum dictitaſſe, priore actione & Sex. Pompejus Chlorus dixit, de cujus virtute antea commemoravi, & Cn. Pompejus Theodorus, homo Cn. Pompeji, clariſſimi viri, judicio, plurimis maximiſque in rebus probatiſſimus, & omnium exiſtimatione ornatiſſimus, & Poſides Matro Solentinus, homo ſumma nobilitate, exiſtimatione, virtute: & hac actione, quam voletis, multi dicent, & qui ex iſto ipſo audierint, viri primarii noſtri ordinis; & alii, qui interfuerint, cum abſentis nomen reciperetur. Deinde Romæ, cum res eſſet acta in ſenatu, omnes iſtius amici; in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere fieri: ſæpe eſſe factum: iſtum, quod feciſſet, aliorum exemplo inſtitutoque feciſſe.

Dicit præterea teſtimonium tota Sicilia: quæ in communibus poſtulatis civitatum omnium, conſulibus edidit, rogare atque orare patres conſcriptos, ut ſtatuerent, ne abſentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliæ, clariſſimum adoleſcentem, dicere audiſtis: Siculos, cum ſe cauſam, quæ pro his ſibi in ſenatu agenda eſſet, docerent,

35 *Vertis ſtylum*] Delevit quæ antea ſcripſerat. Styli pars altera, qua veteres ad ſcribendum in tabulis ceratis utebantur, in acumen deſinebat: altera autem erat plana, & apta ad id delendum quod ſcriptum fuerat, ut aliud aliquid ſcriberetur. Hinc nata eſt familiaris illa veteribus locutio, *ſtylum vertere*, pro *delere*. Horat. I. Sat. x. 72. *Sæpe ſtylum vertas*. Hortenſ.

cerent, de Sthenii calamitate queſtos eſſe: propterque hanc injuriam, quæ Sthenio facta eſſet, eos ſtatuiſſe, ut, quod dico, poſtularetur.

Quæ cum ita eſſent, tantane amentia præditus, atque audacia fuiſti, ut in re tam clara, tam teſtata, tam abs te ipſo pervulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupiſti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipſæ te tuæ tabulæ condemnare poſſent? Quæſo, codicem circumfer: oſtende. Videtiſne totum hoc nomen, coram ubi facit delatum, eſſe in litura? Quid fuit iſtic antea ſcriptum? quod mendum iſta litura correxit? Quid a nobis, Judices, exſpectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas atque interlitas eſſe clamant. Ex iſtis etiam tu rebus effugere te poſſe confidis, cum te nos non opinione dubia, ſed tuis veſtigiis perſequamur, quæ tu in tabulis publicis expreſſa ac recentia reliquiſti? Is mihi etiam Sthenium literas publicas corrupiſſe, cauſa incognita, judicaverit, qui defendere non potuerit, ſe non ex ipſius Sthenii nomine literas publicas corrupiſſe?

XLIII. Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire ſeſe vult, induat. Cognitorem adſcribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honeſtum hominem ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis ſplendor dignitaſque eſſet? minime. Quem igitur? civem Romanum. Cui hoc probari poteſt? Cum eſſet Sthenius civitatis ſuæ nobiliſſimus, ampliſſima cognatione, plurimis amicitiis: cum præterea tota Sicilia multum auctoritate & gratia poſſet, invenire neminem Siculum potuit, qui pro ſe cognitor fieret? hoc probabis? An ipſe civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus unquam ſit. Omnium prætorum literas, qui ante fuerunt, profer, explica. Si unum inveneris: ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis ſcriptum habes, ita geſtum eſſe concedam.

At, credo, Sthenius hoc ſibi amplum eſſe putavit, eligere

re e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hoſpitum ſuorum copia, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis ſcriptus eſt? C. Claudius, C. filius, Palatina. Non quæro, quis hic ſit Claudius, quam ſplendidus, quam honeſtus, quam idoneus, propter cujus auctoritatem & dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum conſuetudine diſcederet, & civem Romanum cognitorem daret. Nihil horum quæro. Fortaſſe enim Sthenius non ſplendorem hominis, ſed familiaritatem ſecutus eſt. Quid ſi omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum ſemper, tum in his ipſis rebus & temporibus fuit? ſi de literis corruptis contra venit? ſi contra omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem eſſe factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abuſum eſſe credemus?

XLIV. Ac, ne quis forte dubitet, cujuſmodi totum ſit negotium: tametſi jamdudum omnibus iſtius improbitatem perſpicuam eſſe confido, tamen paululum etiam attendite. Videtis illum ſubcriſpo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut ſibi ipſe peracutus eſſe videatur? qui tabulas tenet? qui ſcribit? qui monet? qui proximus eſt? Is eſt C. Claudius, qui in Sicilia ſequeſter iſtius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, & qui ſe non Timarchidis, ſed ipſius Verris collegam, & ſocium eſſe dicebat.

Dubitate etiam, ſi poteſtis, quin eum iſte potiſſimum ex omni numero delegerit, cui improbam falſi cognitoris perſonam imponeret, quem & huic inimiciſſimum, & ſibi amicum eſſe arbitraretur? Hic vos dubitatis, Judices, tantam iſtius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitatis exemplum judicum illorum ſequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii reſciderunt, quod is non abſens reus factus eſſet: quæ res iniquiſſima & acerbiſſima eſt: ſed cum ei legatio Romam a ſuis civibus eſſet data? Quod illi judices multo in leviore cauſa ſtatuerunt, æquitatem ſecuti: vos id ſtatuere in graviſſima cauſa,

Digitized by Google

ſa, præſertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

XLV. At quem hominem, C. Verres, tanta, tam inſigni injuria affeciſti? cujus abſentis nomen recepiſti? quem abſentem non modo ſine crimine, & ſine teſte, verum etiam ſine accuſatore damnaſti? Quem hominem? dii immortales! Non dicam amicum tuum, quod apud homines cariſſimum eſt: non hoſpitem, quod ſanctiſſimum eſt: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi poſſit, invenio, niſi quod homo frugaliſſimus, atque integerrimus, te, hominem plenum ſtupri, flagitii, ſceleris, domum ſuam invitavit: niſi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeji, C. Marcelli, L. Siſennæ, tui defenſoris, cæterorumque virorum fortiſſimorum hoſpes fuiſſet, atque eſſet, ad eum numerum clariſſimorum hominum tuum quoque nomen aſcripſit.

Quare de hoſpitio violato, & de iſto tuo nefario ſcelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc eſt, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt, (nemo enim ignorat, quo hic in civitate ſua ſplendore, qua apud omnes Siculos dignitate, atque exiſtimatione ſit) ſed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere poſſint, in quo homine tu ſtatueris exemplum ejuſmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus, atque intolerandum videretur.

XLVI. Eſtne Sthenius is, qui omnes honores domi ſuæ facillime cum adeptus eſſet, ampliſſime ac magnificentiſſime geſſit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia ſua locis communibus, monumentiſque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculoſque univerſos, fuit ænea tabula fixa Thermis in curia, in qua publice erat de hujus beneficiis ſcriptum, & inciſum? quæ tabula tum imperio tuo revulſa, nunc a me tamen reportata [36] eſt, ut omnes hujus honores inter ſuos, & amplitudinem poſſent cogno-

36 *Reportata*] In curiam, id eſt, refixa, reſtituta. *Hotom.* Vetus, *Inde a me deportata* eſt. Et rectius. Non enim *tabulam* in locum ſuum Thermis reſtituit, ſed Romam eam ſecum ad judicium extulit. *Nan.*

gnoſcere. Eſtne hic, qui apud Cn. Pompejum [37], clariſſimum virum, cum accuſatus eſſet, quod propter C. Marii familiaritatem, & hoſpitium, contra rempublicam ſenſiſſe eum inimici, & accuſatores ejus dicerent, cum magis invidioſo crimine, quam vero arceſſeretur, ita a Cn. Pompejo abſolutus eſt, ut in eo ipſo judicio Pompejus hunc hoſpitio ſuo digniſſimum ſtatuerit? ita porro laudatus, defenſuſque ab omnibus Siculis, ut idem Pompejus non ab homine ſolum, ſed etiam a provincia tota ſe hujus abſolutione inire gratiam arbitraretur? Poſtremo eſtne hic, qui & animum in rempublicam habuit ejuſmodi, & tantum auctoritate apud ſuos cives potuit, ut perficeret in Sicilia ſolus, te prætore, quod non modo Siculus nemo, ſed ne Sicilia quidem tota potuiſſet: ut ex oppido Thermis nullum ſignum, nullum ornamentum, nihil ex ſacro, nihil de publico attingeres, cum præſertim eſſent multa præclara, & tu omnia concupiſſes?

Denique nunc vide, qui inter te, cujus nomine apud Siculos dies feſti agitantur, & præclara illa Verrea celebrantur, cui ſtatuæ Romæ ſtant inauratæ, a communi Siciliæ, quemadmodum inſcriptum videmus, datæ: vide, inquam, quid inter te, & hunc Siculum, qui abs te eſt, patrono Siciliæ, condemnatus, interſit. Hunc civitates ex Sicilia permultæ, teſtimonio ſuo, legationibuſque ob eam rem miſſis publice laudant; te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, ſocia furtorum, ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati lædant, legatio laudet: cæteræ quidem civitates publice literis, legationibus, teſtimoniis accuſant, queruntur, arguunt: ſi tu abſolutus ſis, funditus everſas ſe eſſe arbitrantur.

XLVII. Hoc de homine, ac de hujus bonis, etiam in Eryce monte monumentum tuorum flagitiorum, crudelitatiſque poſuiſti: in quo Sthenii Thermitani nomen aſcriptum eſt. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quamobrem in eo potiſſimum

37 *Apud Cn. Pompejum*] Cum in Sicilia fuit, Carbonem perſequens, Marianarum partium ducem. *Hortenſius*.

mum Sthenianum præmium poneretur? utrum hoc ſignum cupiditatis tuæ, an tropæum neceſſitudinis, atque hoſpitii, an amoris indicium eſſe voluiſti? Faciunt hoc homines, quos in ſumma nequitia non ſolum libido & voluptas, verum etiam ipſius nequitiæ fama delectat, ut multis in locis notas, ac veſtigia ſcelerum ſuorum relinqui velint. Ardebat amore illius hoſpitæ, propter quam hoſpitii jura violarat. Hoc non ſolum ſciri tum, verum etiam commemorari ſemper volebat. Itaque ex illa ipſa re, quam, accuſante Agathino, geſſerat, Veneri potiſſimum deberi præmium ſtatuit, quæ illam totam accuſationem [38], judiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, ſi hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dediſſes, ſed de tuis: quod facere debuiſti, præſertim cum tibi illo ipſo anno a Chelidone veniſſet hereditas.

Hic ego, ſi hanc cauſam non omnium Siculorum rogatu recepiſſem: ſi hoc a me muneris non univerſa provincia popoſciſſet: ſi me animus, atque amor in rempublicam, exiſtimatioque offenſa noſtri ordinis, ac judiciorum non hoc facere coegiſſet, atque hæc una cauſa fuiſſet, quod amicum, atque hoſpitem meum Sthenium, quem in quæſtura mea ſingulariter dilexiſſem, de quo optime exiſtimaſſem, quem in provincia exiſtimationis meæ ſtudioſiſſimum, cupidiſſimumque cognoſſem, tam crudeliter, ſcelerate, nefarieque tractaſſes: tamen digna cauſa eſſet, cur inimicitias hominis improbiſſimi ſuſciperem, ut hoſpitis ſalutem, fortunaſque defenderem. Fecerunt hoc multi apud majores noſtros: fecit etiam nuper homo clariſſimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, conſularem virum, accuſavit propter Egritomari Tranſalpini hoſpitis injurias. Putarem me idoneum, qui exemplum ſequerer humanitatis, atque officii, proponeremque ſpem meis hoſpitibus, ac neceſſariis, quo tutiorem vitam ſeſe meo præſidio victuros eſſe arbitrarentur. Cum vero in communibus injuriis totius provinciæ Sthenii quoque cauſa contineatur, multique uno tempore a me hoſpites, atque amici publice, privatim-

38 *Quæ illam totam accuſationem*] Nam inimici erant Sthenio, recepta erat abſentis ob amorem hoſpitæ, cujus & vir & pater a Verre & delatio & accuſatio. *Hotom.*

que defendantur : profecto vereri non debeo , ne quis hoc , quod facio , non exiſtimet me ſummi officii ratione impulſum , coactumque ſuſcepiſſe .

XLVIII. Atque , ut aliquando de rebus ab iſto cognitis , judicatiſque , & de judiciis datis dicere deſiſtamus ; & quoniam facta iſtius in his generibus infinita ſunt , nos modum aliquem & finem orationi noſtræ , criminibuſque faciamus : pauca ex aliis generibus ſumemus . Audiſtis ob jus dicundum , Q. Varium dicere , procuratores ſuos iſti centum & triginta millia nummum dediſſe : meminiſtis Q. Varii teſtimonium , remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatiſſimi, teſtimonio comprobari : ſcitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos , ſexcentos præterea cives Romanos , multoſque Siculos , dixiſſe , ſe iſti pecuniam ob jus dicundum dediſſe . De quo crimine quid ego diſputem , cum id totum poſitum ſit in teſtibus ? quid porro argumenter , qua de re dubitare nemo poſſit ? An hoc dubitabit quiſquam omnium , quin is venalem in Sicilia juriſdictionem habuerit , qui Romæ totum edictum , atque omnia decreta vendiderit ? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit , qui M. Octavium Ligurem ob jus dicundum popoſcerit ? Quod enim præterea genus pecuniæ cogendæ præteriit ? quod non ab omnibus aliis præteritum , excogitavit ? ecqua res apud civitates Siculas expetitur , in qua aut honos aliquis ſit , aut poteſtas , aut procuratio , quin eam rem tu ad tuum quæſtum , nundinationemque hominum traduxeris ?

XLIX. Dicta ſunt priore actione & privatim , & publice teſtimonia : legati Centuripini , Haleſini , Catinenſes , Panormitanique dixerunt , multarum præterea civitatum : jam vero privatim plurimi : quorum ex teſtimoniis cognoſcere potuiſtis , tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate ſenatorem factum eſſe gratis : neminem , ut leges eorum ſunt , ſuffragiis : neminem , niſi iſtius imperio , aut literis : atque in his omnibus ſenatoribus cooptandis , non modo ſuffragia nulla fuiſſe , ſed ne genera quidem ſpectata eſſe , ex quibus in eum ordinem cooptari liceret : neque cenſus , neque ætatis , neque cætera

tera

tera Siculorum jura valuiſſe. Quicunque ſenator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret: ſi is pretio apud iſtum fieret idoneus ut vinceret, factum eſſe ſemper: non modo Siculorum nihil in hac re valuiſſe leges, ſed ne ab ſenatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges ſociis amiciſque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a ſenatu; hæ debent & populi Romani, & ſenatus exiſtimari.

Haleſini pro multis & magnis ſuis, majorumque ſuorum in rempublicam noſtram meritis atque beneficiis, ſuo jure nuper, L. Licinio, Q. Mucio conſulibus, cum haberent inter ſe controverſias de ſenatu cooptando, leges ab ſenatu noſtro petiverunt. Decrevit ſenatus honorifico ſenatus-conſulto, ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, prætor, de ſenatu cooptando leges conſcriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum ſententia leges Haleſinis dedit: in quibus multa ſanxit de ætate hominum, ne quis minor triginta annis natu; de quæſtu, quem qui feciſſet, ne legeretur; de cenſu, de cæteris rebus. Quæ omnia, ante iſtum prætorem, & noſtrorum magiſtratuum auctoritate, & Haleſinorum ſumma voluntate valuerunt. Ab iſto & præco, qui voluit, iſtum ordinem pretio mercatus eſt: & pueri annorum ſenum, ſeptenumque denum ſenatorium nomen nundinati ſunt: &, quod Haleſini, antiquiſſimi & fideliſſimi ſocii atque amici, Romæ impetrarant, ut apud ſe ne ſuffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri poſſet, effecit.

L. Agrigentini de ſenatu cooptando Scipionis leges antiquas habent. In quibus & eadem illa ſancta ſunt, & hoc amplius: cum Agrigentinorum duo genera ſint, unum veterum, alterum colonorum, quos T. Manlius prætor ex ſenatus-conſulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum; cautum eſt in Scipionis legibus, ne plures eſſent in ſenatu ex colonorum numero, quam ex veterum Agrigentinorum. Iſte, qui omnia jura pretio exæquaſſet, omniumque rerum delectum atque diſcrimen pecunia ſuſtuliſſet: non modo illa, quæ erant ætatis, ordinis,

quæſtuſque, permiſcuit; ſed etiam in his duobus generibus, civium novorum veterumque, delectum ordinemque turbavit. Nam, cum eſſet ex veterum numero quidam ſenator demortuus, & cum ex utroque genere par numerus reliquus eſſet: veterem cooptari neceſſe erat legibus, ut is amplior numerus eſſet. Quæ cum ita ſe res haberet: tamen ad iſtum venerunt emptum locum illum ſenatorium non ſolum veteres, ſed etiam novi. Fit, ut pretio novus vincat, literaſque a prætore auferat. Agrigentini ad iſtum legatos mittunt, qui eum leges doceant, conſuetudinemque omnium annorum demonſtrent: ut iſte intelligeret, ei ſe illum locum vendidiſſe, cui ne commercium [39] quidem eſſe oporteret. Quorum oratione iſte, cum pretium jam accepiſſet, ne tantulum quidem commotus eſt.

Idem fecit Heracleæ. Nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit: legeſque ſimiles de cooptando ſenatu, ac de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non ſolum iſte, ut apud cæteros, pecuniam accepit: ſed etiam genera veterum ac novorum, numerumque permiſcuit.

LI. Nolite exſpectare, dum omnes obeam oratione mea civitates. Hoc uno complector crimine omnia, neminem iſto prætore ſenatorem fieri potuiſſe, niſi qui iſti pecuniam dediſſet. Hoc idem transfero in magiſtratus, curationes, ſacerdotia: quibus in rebus non ſolum hominum jura, ſed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracuſis lex eſt de religione, quæ in annos ſingulos Jovis ſacerdotem ſortito capi jubebat: quod apud illos ampliſſimum ſacerdotium putatur. Cum ſuffragiis tres ex tribus generibus creati ſunt, res revocatur ad ſortem. Perfecerat iſte imperio, ut pro ſuffragio Theomnaſtus familiaris ſuus in tribus illis renuntiaretur. In ſorte, cui imperare non poterat, exſpectabant homines, quidnam acturus eſſet. Homo, id quod erat facillimum, primo vetat ſortiri: jubet extra ſortem Theomnaſtum renunciari. Negant id Syracuſani per religiones ſacrorum ullo modo fieri poſſe: fas denique negant eſſe. Jubet ille ſibi legem recitari.

Reci-

39 *Cui ne commercium*] Cui, propter ſuam indignitatem, ne licere quidem oporteret de loco illo emendo agere. Eodem modo dixit Ulpianus, *commercium rei habere*, pro, rem aliquam jure ſuo vendere, aut emere. *Hortenſius*.

Recitatur : in qua ſcriptum erat , *Ut , quot eſſent renunciati , tot in hydriam ſortes conjicerentur : cujus nomen exiſſet , ut is haberet id ſacerdotium* . Iſte , homo ingenioſus & peracutus , Optime , inquit . Nempe ſcriptum ita eſt , *quot renuntiati erunt*. Quot ergo , inquit , ſunt renuntiati ? Reſponſum , tres . Num quid igitur oportet , niſi tres ſortes conjici , unam educi ? Nihil . Conjici jubet tres , in quibus omnibus ſcriptum eſſet nomen Theomnaſti . Fit clamor maximus , cum id univerſis indignum atque nefarium videretur . Ita Jovis illud ſacerdotium ampliſſimum per hanc rationem Theomnaſto datur .

LII. Cephalœdi menſis eſt certus , quo menſe ſacerdotem maximum creari oporteat . Erat ejus honoris cupidus Artemo quidam , Climachias cognomine , homo ſane locuples , & domi nobilis , ſed is fieri nullo modo poterat , ſi Herodotus quidam adeſſet . Ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur , ut ne Climachias quidem contra diceret . Res ad iſtum defertur , & iſtius more deciditur . Toreumata ſane nota ac pretioſa auferuntur . Herodotus Romæ erat : ſatis putabat ſe ad comitia tempore venturum , ſi pridie veniſſet . Iſte , ne aut alio menſe , ac fas erat , comitia haberentur , aut Herodoto præſenti honos adimeretur , (id quod iſte non laborabat , Climachias minime volebat) excogitat (dixi jamdudum ; non eſt homo acutior quiſquam , nec fuit) excogitat , inquam , quemadmodum menſe illo legitimo comitia haberentur , nec tamen Herodotus adeſſe poſſet .

Eſt conſuetudo Siculorum , cæterorumque Græcorum , quod ſuos dies , menſeſque congruere volunt cum ſolis lunæque ratione , ut nonnunquam , ſi quis diſcrepet , eximant unum aliquem diem , aut ſummum , biduum ex menſe ; quos illi *ἐξαιρεσίμους* [40] dies nominant : item nonnunquam uno die longiorem

40 Ἐξαιρεσίμους] Ἐξαιρέσιμοι ſunt , quæ eximuntur de menſe duplici ex cauſa , aut ut rationes ſolis cum lunaribus congruant , ut in anno veteri Græcorum , & in enneadecatæride paſchali , ſaltus lunæ Latinis dictus , Græcis ὑπερβασὶς σελήνης ; aut ut ſolemnia feſta cum feria ſeptimanæ , ut in anno Judaico . *Joſ. Scalig. 1. de emend. temp.* In eodem libro ait , in anno Græco unum diem abundare , non quidem lunæ ſupra annum , ſed anni ſupra lunam . Huic rei remedium excogitatum eſſe τὴν ἐξαίρεσιν , cum diem eximerent in aliquo menſe , unde dies , quæ eximebatur , dicta fuerit ἐξαιρέσιμος . Sed nihil certi de his diebus exemptilibus dici poteſt & definiri , cum videantur nonnunquam extra

Digitized by Google

rem menſem faciunt, aut biduo. Quæ iſte cum cognoviſſet, novus aſtrologus, qui non tam cæli rationem, quam cælati argenti duceret, eximi jubet non diem ex menſe, ſed ex anno unum dimidiatumque menſem; hoc modo, ut, quo die (verbi cauſa) eſſe oporteret Idus Januarias, eo die Kalendas Martias proſcriberet. Itaque fit, omnibus recuſantibus & plorantibus. Dies is erat legitimus comitiis habendis. Eo modo ſacerdos Climachias renuntiatus eſt.

Herodotus, cum Roma revertitur, diebus ut ipſe putabat, quindecim ante comitia, offendit eum menſem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephalœditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menſes in ſuam rationem reverterentur. Hoc ſi Romæ fieri poſſet, certe aliqua ratione expugnaſſet iſte, ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos ſolos judicium fieri poſſet.

LIII. Jam vero cenſores quemadmodum in Sicilia iſto prætore creati ſunt, operæ pretium eſt cognoſcere. Ille enim eſt magiſtratus apud Siculos, qui diligentiſſime mandatur a populo, propter hanc cauſam, quod omnes Siculi ex cenſu quotannis tributa conferunt: in cenſu habendo poteſtas omnis æſtimationis habendæ, ſummæque faciundæ, cenſori permittitur. Itaque eum populus, cui maximam fidem ſuarum rerum habebat, maxima cura deligit: & propter magnitudinem poteſtatis, hic magiſtratus a populo ſumma ambitione contenditur. In ea re iſte nihil obſcure facere voluit, non in ſortitione fallere, neque dies de faſtis eximere. Nihil ſane vafre, nec malitioſe facere conatus eſt: ſed, ut ſtudia, cupiditateſque honorum, atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quæ res evertendæ reipublicæ ſolent eſſe, oſtendit, ſeſe in omnibus civitatibus cenſores eſſe facturum. Tanto mercatu prætoris indicto, concurritur undique ad iſtum Syracuſas. Flagrabat domus tota prætoria ſtudio hominum, & cupiditate: nec

extra ordinem id feciſſe Siculos. Tradit Geminus poſt annos 16, ut ſolis motui reſponderet annus lunaris Græcorum, triduum exemptum eſſe de octæteride Græca. Similis videtur fuiſſe, quæ & Petavii eſt ſententia, hæc detractio, cum Siculi propter eandem cauſam extra ordinem diem unum, aut ſummum duos menſi alicui detraherent; idque faciebant, ut omnes menſes ſui cum ſole & luna convenirent. Diebus his exemptilibus opponuntur intercalares. *Græv.*

nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provinciæ totius in uno cubiculo incluſa. Exquiſitis palam pretiis, & licitationibus factis, deſcribebat cenſores binos in ſingulas civitates Timarchides. Is ſuo labore, ſuiſque acceſſionibus, hujus negotii, atque operis moleſtia conſequebatur, ut ad iſtum ſine ulla ſollicitudine, ſumma pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, plane adhuc cognoſcere non potuiſtis: veruntamen priore actione, quam varie, quam improbe prædatus eſſet, multorum ex teſtimoniis cognoviſtis.

LIV. Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud iſtum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis ſit: ut & iſtius nequitiam, qui illum ſecum habuerit, eo præſertim numero ac loco, & calamitatem provinciæ cognoſcatis. In mulierum corruptelis, & in omni ejuſmodi luxuria atque nequitia, mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad iſtius flagitioſas libidines, ſingularemque nequitiam natum, atque aptum fuiſſe: inveſtigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejuſmodi rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter: eundem mira quædam excogitare genera furandi. Nam ipſum Verrem, tantum avaritia ſemper hiante, atque imminenti fuiſſe; ingenio & cogitatione nulla: ut, quidquid ſua ſponte faciebat, item ut vos Romæ cognoviſtis, eripere potius, quam fallere videretur.

Hæc vero hujus erat ars, & malitia miranda, quod acutiſſime tota provincia, quid cuique accidiſſet, quid cuique eſſet neceſſe, indagare & odorari ſolebat: omnium adverſarios, omnium inimicos diligenter cognoſcere, colloqui, attentare; ex utraque parte cauſas, voluntates perſpicere, facultates & copias: quibus opus eſſet, metum afferre: quibus expediret, ſpem oſtendere: accuſatorum, & quadruplatorum quidquid erat, habebat in poteſtate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: iſtius omnia decreta, imperia, literas peritiſſime, & callidiſſime venditabat.

Ac non ſolum erat adminiſter iſtius cupiditatum, verum etiam

iam ipſe ſui meminerat æque. Non ſolum nummos, ſi qui iſti exciderant, tollere ſolebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; ſed etiam voluptatum, flagitiorumque iſtius ipſe reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cœpit; ſed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium ſcitote regnaſſe: in Timarchidis poteſtate ſociorum populi Romani antiquiſſimorum, atque amiciſſimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunaſque omnes fuiſſe. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, cenſores dimiſit. Comitia, iſto prætore, cenſorum, ne ſimulandi quidem cauſa, fuerunt.

LV. Jam hoc impudentiſſime: palam (licebat enim videlicet legibus) ſingulis cenſoribus denarii trecenti ad ſtatuam prætoris imperati ſunt. Cenſores cxxx facti ſunt. Pecuniam illam ob cenſuram contra leges clam dederunt; hæc denarium xxxix millia palam ſalvis legibus contulerunt in ſtatuam. Primum quo tantam pecuniam? deinde quamobrem cenſores ad ſtatuam tibi conferebant? ordo aliquis, cenſorum eſt collegium? genus aliquod hominum? nam aut publice civitates iſtos honores habent: aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Cenſores quidem qui magis, quam ædiles? Ob beneficium? ergo hoc fatebere, abs te hæc petita eſſe: nam empta non audebis dicere. Te eos magiſtratus hominibus, beneficii, non reipublicæ cauſa, permiſiſſe? hoc autem cum tute fatebere, quiſquam dubitabit, quin tu iſtam apud populos provinciæ iſtius invidiam atque offenſionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, ſed pecuniæ conciliandæ cauſa ſuſceperis?

Itaque illi cenſores fecerunt idem, quod in noſtra republica ſolent ii, qui per largitionem magiſtratus adepti ſunt: dederunt operam, ut ita poteſtatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic cenſus habitus eſt, te prætore, ut eo cenſu nullius civitatis reſpublica poſſet adminiſtrari. Nam locupletiſſimi cujuſque cenſus extenuarant, tenuiſſimi auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiamſi homines tacerent, res ipſa illum cen-

ſum

ſum repudiaret : id quod intelligi facillime re ipſa poteſt .

LVI. Nam L. Metellus , qui , poſteaquam ego inquirendi cauſa in Siciliam veni , repente Letilii adventu , iſtius non modo amicus , verum etiam cognatus factus eſt ; is , quod videbat iſtius cenſum ſtare nullo modo poſſe , eum cenſum obſervari juſſit , qui viro fortiſſimo , atque innocentiſſimo Sex. Peducæo prætore habitus eſſet . Erant enim tum cenſores legibus facti , delecti a ſuis civitatibus : quibus , ſi quid commiſiſſent , pœnæ legibus erant conſtitutæ . Te autem prætore , qui cenſor aut legem metuerat , qua non tenebatur , quoniam creatus lege non erat ; aut animadverſionem tuam , cum id , quod abs te emerat , vendidiſſet ?

Teneat jam ſane meos teſtes Metellus : cogat alios laudare , ſicut in multis conatus eſt : modo hæc faciat , quæ facit . Quis enim unquam tanta a quoquam contumelia , quis tanta ignominia affectus eſt ? Quinto quoque anno Sicilia tota , cenſetur. Erat cenſa prætore Peducæo . Quintus annus cum te prætore incidiſſet , cenſa denuo eſt . Poſtero anno L. Metellus mentionem tui cenſus fieri vetat : cenſores dicit de integro ſibi creari placere : interea Peducæanum cenſum obſervari jubet . Hoc ſi tuus inimicus tibi feciſſet , tamen etſi animo æquo provincia tuliſſet , inimici judicium grave videretur . Fecit amicus recens , & cognatus voluntarius . Aliter enim , ſi provinciam retinere , ſi ſalvus ipſe in provincia vellet eſſe , facere non potuit .

LVII. Expectas etiam , quid hi judicent ? Si tibi magiſtratum abrogaſſet [41] , minore ignominia te affeciſſet , quam cum ea , quæ in magiſtratu geſſiſti , ſuſtulit , atque irrita juſſit eſſe . Neque in hac re ſola fuit ejuſmodi ; ſed , antequam ego in Siciliam veni , in maximis rebus , ac plurimis . Nam & Heraclio Syracuſano tuos illos palæſtritas bona reſtituere juſſit , & Epicrati Bidinos , & pupillo Drepanitano A. Claudium : & , niſi mature Letilius in Siciliam veniſſet cum lite-

41 *Si tibi magiſtratum abrogaſſet*] *Abrogare* magiſtratum eſt legem ferre , ut alicui ſuus magiſtratus a populo tollatur , privatusque reddatur . *Hotom.*

ris, minus xxx diebus Metellus totam triennii præturam tuam reſcidiſſet.

Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad ſtatuam cenſores contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu a civitatibus ſtatuarum nomine coegiſti. Video enim ejus pecuniæ ſummam eſſe pergrandem: ad H-S cxx millia. Tantum conficitur ex teſtimoniis, ac literis civitatum: & iſte hoc concedit, nec poteſt aliter dicere. Quare cujuſmodi putamus eſſe illa, quæ negat, cum hæc tam improba ſint, quæ fatetur? Quid enim vis conſtitui? conſumptam eſſe omnem iſtam pecuniam in ſtatuis? Fac ita eſſe. Tamen hoc ferendum nullo modo eſt, tantam ab ſociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis prædonis improbiſſimi ſtatuæ ponantur, qua vix tuto [42] tranſiri poſſe videatur.

LVIII. Verum ubi tandem, aut in quibus ſtatuis iſta tanta pecunia conſumpta eſt? Conſumetur, inquies. Scilicet expectemus legitimum illud quinquennium. Si hoc intervallo non conſumpſerit; tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis ſtatuarum nomine deferamus. Reus eſt maximus, plurimiſque criminibus in judicium vocatus. H-S cxx millia ex hoc uno genere capta videmus. Si condemnatus erit: non, opinor, id ages, ut iſta pecunia quinquennio conſumatur in ſtatuis. Sin abſolutus eris: quis erit tam amens, qui te, ex tot, tantiſque criminibus elapſum, poſt quinquennium ſtatuarum nomine arceſſat? Ita ſi neque adhuc conſumpta iſta pecunia eſt, & eſt perſpicuum non conſumptum iri: licet jam intelligamus, inventam eſſe rationem, quare & iſte H-S cxx millia uno genere conciliarit, & ceperit: & cæteri, ſi a vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere poſſint. Ut jam videamur non a pecuniis capiendis homines abſterrere: ſed, cum genera quædam pecuniarum capiendarum comprobarimus, honeſta nomina turpiſſimis rebus imponere.

Ete-

42 *Qua vix tuto*] Lepide! quaſi Verris ſtatuæ ſpoliandi vim & ipſæ habeant. *Hortenſius*.

Etenim, ſi C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratia, Centuripinum popoſciſſet, eamque ab his pecuniam abſtuliſſet: non opinor, eſſet dubium, quin eum, ſi tum id planum fieret, condemnari neceſſe eſſet. Quid, ſi eundem populum H-S xxx millia popoſcit, eaque coegit, atque abſtulit? num idcirco abſolvetur, quod adſcriptum eſt, eam pecuniam datam ſtatuarum nomine? non, opinor: niſi forte id agimus, non ut magiſtratibus noſtris moram accipiendi, ſed ut ſociis cauſam dandi afferre videamur. Quod ſi quem ſtatuæ magnopere delectant, & ſi quis earum honore & gloria ducitur; is hæc tamen conſtituat neceſſe eſt: primum, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipſarum ſtatuarum modum quendam eſſe oportere: deinde illud, certe ab invitis, exigi non oportere.

LIX. Ac de avertenda pecunia, quæro abs te, utrum ipſæ civitates ſolitæ ſint ſtatuas tibi faciendas locare ei, cui poſſent optima conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui ſtatuis faciendis præeſſet, an tibi, an cui tu imperaſſes, adnumerare pecuniam? Nam ſi per eos ſtatuæ fiebant, a quibus tibi iſte honos habebatur: audio. Sin Timarchidi pecunia numerabatur: deſine; quæſo, ſimulare, te, cum in manifeſto furto teneare, gloriæ ſtudioſum, ac monumentorum fuiſſe. Quid vero? modum ſtatuarum haberi nullum placet? Atqui habeatur neceſſe eſt. Etenim ſic conſiderate. Syracuſana civitas (ut eam potiſſimum nominem) dedit ipſi ſtatuam: eſt honos. Et patri: bella hæc pietatis, & quæſtuoſa ſimulatio. Et filio: ferri hoc poteſt; hunc enim puerum non oderant. Verum quoties, & quot nominibus a Syracuſanis ſtatuas auferes? Ut in foro ſtatuerent, abſtuliſti: ut in curia, coegiſti: ut pecuniam conferrent in eas ſtatuas, quæ Romæ ponerentur, imperaſti: ut iidem darent homines aratorum nomine; dederunt: ut iidem pro parte in commune Siciliæ conferrent; etiam id contulerunt. Una civitas cum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc civitates cæteræ fecerint: non res ipſa vos admonet, ut putetis, modum aliquem huic cupiditati conſtitui oportere? Quod ſi hoc voluntate ſua

Digitized by Google

nulla civitas fecit : ſi omnes imperio , metu , vi , malo adductæ , tibi pecuniam ſtatuarum nomine contulerunt : per deos immortales ! num cui dubium eſſe poterit , quin , etiam ſi quis ſtatuerit , accipere ad ſtatuas licere , idem tamen ſtatuat , eripere certe non licere ?

Primum igitur in hanc rem teſtem totam Siciliam citabo : quæ mihi una voce ſtatuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam eſſe demonſtrat . Nam legationes omnium civitatum in poſtulatis communibus , quæ fere omnia ex tuis injuriis nata ſunt , etiam hoc ediderunt , *Ut ſtatuas ne cui , niſi cum is de provincia deceſſiſſet , pollicerentur* .

LX. Tot prætores in Sicilia fuerunt : toties apud majores noſtros Siculi ſenatum adierunt : toties hac memoria : tamen hujuſce novi poſtulati genus atque principium tua prætura attulit . Quid enim tam novum , non ſolum re , ſed genere ipſo poſtulandi ? Nam cætera , quæ ſunt in iiſdem poſtulatis de injuriis tuis , ſunt nova : ſed tamen non novo modo poſtulantur . Rogant & orant Siculi patres conſcriptos , ut noſtri magiſtratus poſthac decumas lege Hieronica vendant . Tu primus contra vendideras : audio . Ne , in cellam quod imperatur , æſtiment : hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primum poſtulatur : ſed genus iſtud poſtulandi non eſt novum . Ne abſentis nomen recipiatur : ex Sthenii calamitate , & tua natum eſt injuria . Cætera non colligam . Sunt omnia Siculorum poſtulata ejuſmodi , ut crimina collecta in unum te reum eſſe videantur . Quæ tamen omnia novas injurias habent , ſed poſtulationum formulas uſitatas .

Hoc poſtulatum de ſtatuis ridiculum eſſe videatur ei , qui rem ſententiamque non perſpiciat . Poſtulant enim , non , uti ne cogantur ſtatuere . Quid igitur ? ut ipſis ne liceat . Quid eſt hoc ? petis a me , quod in tua poteſtate eſt , ut id tibi facere non liceat : pete potius , ne quis te invitum polliceri , aut facere cogat . Nihil ergo , inquit . Negabunt enim omnes ſe coegiſſe . Si me ſalvum eſſe vis , mihi impone iſtam vim , ut omnino mihi non liceat polliceri . Ex tua prætura primum nata eſt hæc poſtulatio : qua cum utuntur , hoc ſignificant ,

atque

atque adeo aperte oſtendunt, ſeſe ad ſtatuas tuas pecuniam, metu ac malo coactos, invitiſſimos contuliſſe. Quid, ſi hoc non dicant, tibi non neceſſe ſit ipſi id confiteri? Vide, & perſpice, qua defenſione ſis uſurus. Jam intelliges, hoc tibi de ſtatuis confitendum eſſe.

LXI. Mihi enim renuntiatur, ita [43] conſtitui a tuis patronis, hominibus ingenioſis, cauſam tuam, & ita eos abs te inſtitui & doceri: ut quiſque ex provincia Sicilia gravior homo, atque honeſtior, teſtimonium vehementius dixerit, ſicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te ſtatim hoc iſtis tuis defenſoribus dicere: *Inimicus eſt propterea, quod arator eſt.* Itaque uno genere, opinor, circumſcribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenſo animo, atque inimico veniſſe dicatis, quia fuerit in decumis iſte vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, adverſarii ſunt: nemo eorum eſt, quin periſſe te cupiat. Omnino præclare te habes, cum is ordo, atque id genus hominum, quod optimum atque honeſtiſſimum eſt, a quo uno & ſumma reipublicæ, & illa provincia maxime continetur, tibi eſt inimiciſſimum.

Verum eſto: alio loco de aratorum animo, & injuriis videro. Nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi eſſe inimiciſſimos. Nempe, ita dicis, propter decumas. Concedo; non quæro, jure, an injuria ſint inimici. Quid ergo illæ ſibi ſtatuæ equeſtres inauratæ volunt, quæ populi Romani oculos animoſque maxime offendunt, propter ædem Vulcani? nam inſcriptum eſſe video, quandam ex his ſtatuam aratores dediſſe. Si honoris cauſa ſtatuam dederunt, inimici non ſunt. Credamus teſtibus: tum enim honori tuo, nunc jam religioni ſuæ conſulunt. Sin autem metu coacti dederunt, confiteare neceſſe eſt, te in provincia pecuniam ſtatuarum nomine per vim, ac metum coegiſſe. Utrum tibi commodum eſt, elige.

LXII. Equidem libenter hoc jam crimen de ſtatuis relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honeſtiſſimum eſt, aratores tibi ad ſtatuam honoris tui cauſa, voluntate ſua

43 *Ita*] Cum dixiſti, Zeno, Sapientem nunquam iraſci.

ſua contuliſſe. Da mihi hoc. Jam tibi maximam partem defenſionis præcideris. Non enim poteris aratores tibi iratos eſſe, atque inimicos, dicere. O cauſam ſingularem! o defenſionem miſeram, ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accuſatore, & eum reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei ſtatuam ſua voluntate ſtatuiſſe: aratores de eo bene exiſtimare, amicos eſſe, ſalvum eſſe cupere! metuit, ne hoc vos exiſtimetis. Obruitur enim aratorum teſtimoniis.

Utar eo, quod datur. Certe hoc ita vobis judicandum eſt, eos, qui iſti inimiciſſimi ſunt, ut ipſe exiſtimare vult, ad iſtius honores, atque monumenta pecuniam non voluntate ſua contuliſſe. Atque ut hoc totum facillime intelligi poſſit, quem voles eorum teſtium, quos produxero, qui ex Sicilia teſtes ſint, ſive togatum velis, ſive Siculum, rogato, & eum, qui tibi inimiciſſimus eſſe videbitur, qui ſe ſpoliatum a te dicit; ecquid ſuo nomine in tuam ſtatuam contulerit. Neminem reperies, qui neget: etenim omnes dederunt.

Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimiciſſimum tibi eſſe oporteat, qui abs te graviſſimas injurias acceperit, pecuniam ſtatuæ nomine dederit, vi, atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniæ, Judices, quæ permagna eſt, impudentiſſimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracuſis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, eſſet coactum: quoniam intelligitis, ipſius quoque confeſſione ab invitiſſimis coactam eſſe.

LXIII. Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillime judicium fieri voluntatis poteſt. An etiam Siculi inviti contulerunt? non eſt probabile. Etenim ſic C. Verrem præturam in Sicilia geſſiſſe conſtat, ut, cum utriſque ſatisfacere non poſſet, & Siculis, & togatis; officii potius in ſocios, quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non ſolum Patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera inſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? ita magnum, ut Latino uno verbo

bo exprimi non poſſit [44]. Is eſt nimirum *Soter*, qui ſalutem dedit. Hujus nomine etiam dies feſti agitantur, pulchra illa Verrea, non quaſi Marcellea, ſed pro Marcelleis, quæ illi iſtius juſſu ſuſtulerunt. Hujus fornix in foro Syracuſis eſt, in quo nudus filius ſtat: ipſe autem ex equo nudatam ab ſe provinciam proſpicit. Hujus ſtatuæ omnibus locis: quæ hoc demonſtrare videntur, propemodum non minus multas ſtatuas iſtum poſuiſſe Syracuſis, quam abſtuliſſe. Huic etiam Romæ videmus in baſi ſtatuarum, maximis literis inciſum, A COMMUNI SICILIÆ datas. Quamobrem? qui hoc probari poteſt cuiquam, tantos honores habitos eſſe ab invitis?

LXIV. Hic tibi etiam multo magis, quam ante in aratoribus, videndum & conſiderandum eſt, quid velis. Magna res eſt. Utrum tibi Siculos, publice, privatimque amicos, an inimicos exiſtimari vis? Si inimicos, quid te futurum eſt? quo confugies? ubi nitere? modo aratorum honeſtiſſimorum hominum, ac locupletiſſimorum, & Siculorum, & civium Romanorum numerum abs te abalienaſti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices tibi Siculos eſſe amicos? qui poteris? qui (quod nullo in homine antea fecerant, ut in eum publice teſtimonium dicerent, cum præſertim ex ea provincia condemnati ſint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo ſoli abſoluti) huc conveniunt cum literis, veniunt cum mandatis, veniunt cum teſtimoniis publicis. Qui, ſi te publice laudarent, tamen id more potius ſuo, quam merito tuo, facere viderentur: hi cum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas eſſe injurias, ut multo maluerint de ſuo more decedere, quam de tuis moribus non dicere.

Confitendum eſt igitur tibi neceſſario, Siculos inimicos eſſe, qui quidem & in te graviſſima poſtulata conſulibus ediderint, & me, ut hanc cauſam, ſalutiſque ſuæ defenſionem ſuſciperem, obſecrarint: qui cum a prætore prohiberentur, a quatuor quæſtoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia

44 *Ut Latino uno verba exprimi non poſſit*] In inſcriptione tamen antiqua legitur: *Jovi Quirino ſalvatori pro ſalute Cæſaris Nervæ*, ut & in gloſſario Stephani: *Σωτὴρ Salvator*, ut dudum viri docti monuerunt. Sed tempore Ciceronis uſus hujus vocis nondum inoleverat. *Grævius*.

mnia pericula, pro ſalute ſua, levia duxerint: qui priore actione ita teſtimonia graviter, vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum, & publice teſtem, Q. Hortenſius accuſatorem, non teſtem eſſe diceret. Etenim cum propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honeſtiſſimo, & certiſſimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus a ſuis civibus electus eſt, ut poſſet multas iſtius & varias injurias, quam apertiſſime vobis, planiſſimeque explicare.

LXV. Dixerunt Haleſini, Catinenſes, Tyndaritani, Ennenſes, Herbitenſes, Agyrinenſes, Netinenſes, Segeſtani. Numerare omnes non eſt neceſſe. Scitis quam multi, & quam multa priore actione dixerint. Nunc & illi, & reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac cauſa intelligent, hoc animo eſſe Siculos, ut, ſi in iſtum animadverſum non ſit, ſibi relinquendas domos, ac ſedes ſuas, & ex Sicilia decedendum, atque adeo fugiendum eſſe arbitrentur. Hos homines tu perſuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam, pecunias maximas voluntate ſua contuliſſe? Credo, qui te in tua civitate incolumem eſſe nollent, hi monumenta tuæ formæ, ac nominis, in ſuis civitatibus eſſe cupiebant. Res declaravit: ut cupierint. Jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum ſtatuas voluerint tibi ſtatuere, an coacti ſint.

De quo homine hoc auditum eſt unquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia ſtatuæ, in locis publicis poſitæ, partim etiam in ædibus ſacris, per vim, per univerſam multitudinem dejicerentur? Tot homines in Aſia nocentes, tot in Africa, tot in Hiſpania, Gallia, Sardinia, tot in ipſa Sicilia fuerunt, ecquo de homine hoc unquam audivimus? Novum eſt, Judices: in Siculis quidem, & in omnibus Græcis, monſtri ſimile. Non crederem hoc de ſtatuis, niſi jacentes revulſaſque vidiſſem: propterea quod apud omnes Græcos hic mos eſt, ut honorem hominibus habitum in monumentis hujuſmodi nonnulla religione deorum conſecrari arbitrentur.

Itaque cum Rhodii bellum illud prope ſoli ſuperius cum Mithridate rege geſſerint, omneſque ejus copias, acerrimumque im-

impetum, mœnibus, litoribus, claſſibuſque ſuis exceperint: cum & regis inimici præter ceteros eſſent: ſtatuam ejus, quæ erat apud ipſos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipſi urbis periculis attigerunt. Forſitan vix convenire videretur, quem ipſum hominem cuperent evertere, ejus effigiem ſimulacrumque ſervare: ſed tamen videbam, apud eos cum eſſem, & religionem eſſe quandam in his rebus, a majoribus traditam, & hoc diſputare: cum ſtatua ſe ejus habuiſſe temporis rationem, quo poſita eſſet; cum homine vero, quo gereret bellum, atque hoſtis eſſet.

LXVI. Videtis igitur conſuetudinem, religionemque Græcorum, quæ monumenta hoſtium in bello ipſo ſoleat defendere, eam ſumma in pace prætoris populi Romani ſtatuis præſidio non fuiſſe. Taurominitani, quorum eſt civitas fœderata, homines quietiſſimi, qui maxime ab injuriis noſtrorum magiſtratuum remoti conſuerant eſſe, præſidio fœderis: hi tamen iſtius evertere ſtatuam non dubitaverunt. Qua ablata, baſin tamen in foro manere voluerunt: quod gravius in iſtum fore putabant, ſi ſcirent homines, ſtatuam ejus a Taurominitanis eſſe dejectam, quam ſi nullam unquam poſitam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro: & eadem de cauſa equum inanem reliquerunt. Leontinis, miſera in civitate atque inani, tamen iſtius, in gymnaſio, ſtatua dejecta eſt. Nam quid ego de Syracuſanis loquar, quod non eſt proprium Syracuſanorum, ſed & illorum commune, & conventus illius, ac prope totius provinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum conveniſſe dicebatur tum, cum ſtatuæ ſunt illius dejectæ atque everſæ? at quo loco? celeberrimo ac religioſiſſimo: ante ipſum Serapim, in primo aditu veſtibuloque templi. Quod niſi Metellus hoc tam graviter egiſſet, atque illam rem imperio edictoque prohibuiſſet: veſtigium ſtatuarum iſtius in tota Sicilia nullum eſſet relictum. Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulſu, verum omnino adventu meo factum eſſe videatur. Omnia iſta ante facta ſunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iſte Italiam attigit. Dum ego in Sicilia ſum, nulla ſtatua de-

jeƈta eſt. Poſteaquam illinc diſceſſi, quæ geſta ſunt, cognoſcite.

LXVII. Centuripinorum ſenatus decrevit, populuſque juſſit, ut, quæ ſtatuæ C. Verris ipſius, & patris, & filii, eſſent, eas quæſtores demoliendas locarent: dumque ea demolitio fieret, ſenatores ne xxx minus adeſſent. Videte gravitatem civitatis, & dignitatem. Neque eas in urbe ſua ſtatuas eſſe voluerunt, quas inviti per vim atque imperium dediſſent; neque ejus hominis, in quem ipſi cum graviſſimo teſtimonio publice, quod nunquam antea, Romam mandata legatoſque miſiſſent: & id gravius eſſe putaverunt, ſi publico conſilio, quam ſi per vim multitudinis factum videretur.

Cum hoc conſilio ſtatuas Centuripini publice ſuſtuliſſent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad ſe Centuripinum magiſtratum, & decem-primos. Niſi reſtituiſſent ſtatuas, vehementer iis minatur. Illi ad ſenatum renuntiant. Statuæ, quæ iſtius cauſæ nihil prodeſſent, reponuntur. Decreta Centuripinorum, quæ de ſtatuis erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini ſapienti, prorſus non poſſum ignoſcere, ſi quid ſtulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminoſum fore, ſi ejus ſtatuæ eſſent dejectæ, quod ſæpe vento, aut aliquo caſu fieri ſolet? Non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehenſio. Ex quo igitur crimen, atque accuſatio naſcitur? ex hominum judicio, & voluntate.

LXVIII. Ego, ſi Metellus ſtatuas reponere Centuripinos non coegiſſet, hæc dicerem: Videte, Judices, quantum & quam acerbum dolorem ſociorum atque amicorum animis inuſſerint iſtius injuriæ, cum Centuripinorum amiciſſima & fideliſſima civitas, quæ tantis officiis cum populo Romano conjuncta eſt, ut non ſolum rempublicam noſtram, ſed etiam in quovis homine privato nomen ipſum Romanorum ſemper dilexerit, ea publico conſilio atque auctoritate judicarit, C. Verris ſtatuas eſſe in urbe ſua non oportere. Recitarem decreta Centuripinorum. Laudarem illam civitatem: id quod veriſſime poſſem. Commemorarem decem millia civium Centuripinorum, fortiſ-

fortiſſimorum, fideliſſimorumque ſociorum: eos omnes ſtatuiſſe, *Monumentum iſtius in ſua civitate nullum eſſe oportere*.

Hæc tum dicerem, ſi ſtatuas Metellus non repoſuiſſet. Velim quærere nunc ex ipſo Metello, quidnam ſua vi & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. Eadem opinor omnia convenire. Neque enim, ſi maxime ſtatuæ dejectæ eſſent, eas ego vobis poſſem jacentes oſtendere. Hoc uno uterer: civitatem tam gravem ſtatuas judicaſſe C. Verris demoliendas. Hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quererer, ſi mihi videretur, tam iniquo jure ſociis atque amicis imperari, ut iis ne in ſuis quidem beneficiis libero judicio uti liceret: ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuiſſe putaretis, in quibus rebus obeſſe mihi poſſet, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non iraſcor, neque ei ſuam purgationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitioſe, neque conſulto feciſſe videatur.

LXIX. Jam igitur eſt ita perſpicuum, ut negare non poſſis, nullam tibi ſtatuam voluntate cujuſquam datam: nullam pecuniam ſtatuarum nomine, niſi vi expreſſam & coactam. Quo quidem in crimine non illud ſolum intelligi volo, te ad ſtatuas, H-S cxx. millia coegiſſe: ſed multo etiam illud magis, quod ſimul demonſtrandum eſt, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum ſit, & fuerit. In quo quæ veſtra defenſio futura ſit, conjectura aſſequi non queo.

Oderunt Siculi: togatorum enim cauſa multa feci. At hi quidem acerrimi, inimiciſſimique ſunt. Inimicos habeo cives Romanos: quod ſociorum commoda ac jura defendi. At ſocii in hoſtium numero ſe abs te habitos queruntur. Aratores inimici ſunt propter decumas. Quid? qui agros immunes liberoſque arant, cur oderunt? cur Haleſini? cur Centuripini? cur Segeſtani? cur Halicienſes? Quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre poſſis, qui te non oderit, ſive civium Romanorum, ſive Siculorum? Ut etiam ſi cauſam, cur te oderint, non poſſim dicere, tamen illud dicen-

 dum

dum putem: *Quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio eſſe oportere.*

An hoc dicere audebis; utrum de te aratores, utrum denique Siculi univerſi bene an male exiſtiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis: neque, ſi cupias, licebit. Eripiunt enim tibi iſtam orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, ſtatuæ illæ equeſtres, quas tu paulo ante, quam ad urbem venires, poni, inſcribique juſſiſti, ut omnium inimicorum animos, accuſatorumque tardares. Quis enim tibi moleſtus eſſet, aut quis appellare auderet, cum videret ſtatuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliæ? quod eſt aliud in illa provincia genus humanum? nullum. Ergo ab univerſa provincia, generatim a ſingulis ejus partibus non ſolum diligitur, ſed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obeſſe oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium teſtimonia, cum, eorum nominibus in ſtatuarum inſcriptione poſitis, omnem te ſperaris invidiam atque infamiam tuam poſſe extinguere? An, quorum auctoritate tu ſtatuas cohoneſtare tuas conatus es, eorum ego dignitate accuſationem meam comprobare non potero? Niſi forte, quod apud publicanos gratioſus fuiſti, in ea re ſpes te aliqua conſolatur. Quæ gratia, ne quid tibi prodeſſe poſſet, ego mea diligentia perfeci: ut etiam obeſſe deberet, tu tua ſapientia curaſti. Etenim rem totam, Judices, breviter cognoſcite.

LXX. In Scriptura Siciliæ [45] pro magiſtro eſt [46] quidam L. Carpinatius, qui & ſui quæſtus cauſa, & fortaſſe quod ſociorum intereſſe arbitrabatur, bene penitus in iſtius familiaritatem ſeſe dedit. Is cum prætorem circum omnia fora ſectaretur,

45 *In ſcriptura Siciliæ*] *Scriptura* dicebatur eorum ratio, qui paſcua publica conducebant: ut exigenda a ſociis ſuo periculo exigerent, quæ tamen reipublicæ repræſentabant. *Hotomannus.*

46 *Pro magiſtro eſt*] *Magiſter ſocietatis* unus aliquis e ſociis dicebatur, qui Romæ ſocietati alicui, id eſt, aut ſcripturæ, aut portorii, aut vectigalium ita præerat, ut & decumanos quaſi ſenatum cogendi, & ad eos de ſocietatis negotii referendi poteſtatem haberet: curamque omnem gereret ſabularum, & rationum, quæ undique ab iis qui operas dabant, Romam mitterentur. Hic *Promagiſtrum* in provincia habebat, ſui quaſi muneris vicarium, & ſocietati præfectum, qui etiam *Magiſter* dicebatur. *Promagiſtro* autem conjunctim dicitur, ut *Proconſule*, *Proprætore*. Idem.

tur, neque ab eo unquam diſcederet: in eam jam venerat familiaritatem, conſuetudinemque in vendendis iſtius decretis & judiciis, tranſigendiſque negotiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. Hoc erat etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab iſto aliquid mercabantur, fœnori dabat. Ea autem fœneratio erat hujuſmodi, Judices, ut etiam hic quæſtus huic cederet. Nam, quas pecunias iis ferebat expenſas, quibuſcum contrahebat; aut ſcribæ iſtius, aut Timarchidi, aut etiam ipſi iſti referebat acceptas. Idem præterea pecunias iſtius extraordinarias grandes ſuo nomine fœnerabatur.

Hic primo Carpinatius antequam in iſtius tantam familiaritatem perveniſſet, aliquoties ad ſocios literas de iſtius injuriis miſerat. Canulejus vero, qui in portu Syracuſis operas dabat, furta quoque iſtius permulta nominatim ad ſocios perſcripſerat ea, quæ ſine portorio Syracuſis erant exportata: portum autem, & ſcripturam eadem ſocietas habebat. Ita factum eſt, ut eſſent permulta, quæ ex ſocietatis literis dicere in iſtum, ac proferre poſſemus. Verum accidit, ut Carpinatius, qui jam cum iſto ſumma conſuetudine, præterea re, ac ratione conjunctus eſſet, crebras poſtea literas ad ſocios de iſtius ſummis officiis in rem communem, beneficiiſque mitteret. Etenim cum iſte omnia, quæcunque Carpinatius poſtulabat, facere ac decernere ſolebat; tum ille etiam plura ſcribebat ad ſocios: ut, ſi poſſet, quæ antea ſcripſerat, ea plane extingueret. Ad extremum vero, cum iſte jam decedebat, ejuſmodi literas ad eos miſit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratiaſque agerent; facturos ſe, ſi quid imperaſſet, ſtudioſe pollicerentur. Itaque ſocii fecerunt: vetere inſtituto publicanorum, non quod iſtum ullo honore dignum arbitrarentur, ſed quod ſua intereſſe putabant, ſe memores, gratoſque exiſtimari, gratias iſti egerunt: Carpinatium ſæpe ad ſe de ejus officiis literas miſiſſe dixerunt.

LXXI. Iſte cum reſpondiſſet, ſe ea libenter feciſſe, operaſque Carpinatii magnopere laudaſſet: dat amico ſuo cuidam negotium, qui tum magiſter erat ejus ſocietatis, ut diligenter caveret, atque proſpiceret, ne quid eſſet in literis ſociorum, quod

quod contra ſuum caput, atque exiſtimationem valere poſſet. Itaque ille multitudine ſociorum remota, decumanos convocat: rem defert. Statuunt illi, atque decernunt, ut eæ literæ, quibus exiſtimatio C. Verris læderetur, removerentur: operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi eſſe poſſet.

Si oſtendo, hoc decreviſſe decumanos: ſi planum facio hoc decreto remotas eſſe literas, quid expectatis amplius? poſſumne rem magis judicatam afferre? magis reum condemnatum in judicium adducere? At quorum judicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui ſeveriora judicia deſiderant, arbitrantur res judicare oportere: publicanorum judicio, quos videlicet nunc populus judices poſcit: de quibus, ut eos judices habeamus, legem ab homine non noſtri generis, non ex equeſtri loco profecto, ſed nobiliſſimo, promulgatam videmus.

Decumani, hoc eſt, principes, & quaſi ſenatores publicanorum, removendas de medio literas cenſuerunt. Habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, homines honeſtiſſimos, ac locupletiſſimos, iſtos ipſos principes equeſtris ordinis: quorum ſplendore vel maxime iſtius, qui legem promulgavit, oratio & cauſa nititur. Venient in medium; dicent, quid ſtatuerint. Profecto, ſi recte homines novi, non mentientur. Literas enim communes de medio removere potuerunt: fidem ſuam, & religionem removere non poſſunt. Ergo equites Romani, qui te ſuo judicio condemnarunt, horum judicio condemnari noluerunt. Vos nunc utrum illorum judicium, an voluntatem ſequi malitis, conſiderate.

LXXII. At vide, quid te amicorum tuorum ſtudium, quid tuum conſilium, quid ſociorum voluntas adjuvet. Dicam paulo promptius: (neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accuſatorie, quam libere, dixiſſe arbitretur) ſi iſtas literas non, decreto decumanorum, magiſtri removiſſent; tantum poſſem in te dicere, quantum in literis inveniſſem. Nunc, decreto iſto facto, literiſque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum poſſum; tantum judici ſuſpicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam veſtem Melitenſem, plurimam ſtragulam, mul-

multam Deliacam ſupellectilem, plurima vaſa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracuſis exportaſſe: his pro rebus, quod portorium non eſſet datum, literas ad ſocios miſiſſe L. Canulejum, qui in portu operas daret.

Satiſne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus. Quid defendet Hortenſius? poſtulabit, ut literas Canuleji proferam? crimen hujuſmodi, niſi literis confirmetur, inane eſſe dicet? Clamabo, literas remotas eſſe de medio: decreto ſociorum erepta mihi eſſe iſtius indicia, ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat nunquam eſſe factum: aut omnia tela excipiat neceſſe eſt. Negas eſſe factum? placet mihi iſta defenſio: deſcendo: æqua enim conditio, æquum certamen proponitur. Producam teſtes, & producam plures eodem tempore: quoniam tum, cum actum eſt, una fuerunt: nunc quoque una ſunt: cum interrogabuntur, obligentur non ſolum jurisjurandi, atque exiſtimationis periculo, ſed etiam communi inter ſe conſcientia. Si planum fit, hoc ita, quemadmodum dico, eſſe factum, num poteris dicere, Hortenſi, nihil in iſtis fuiſſe literis, quod Verrem læderet? Non modo id non dices; ſed ne illud quidem tibi dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non fuiſſe. Ergo hoc veſtro conſilio, & gratia perfeciſtis, ut quemadmodum paulo ante dixi, & mihi ſumma facultas ad accuſandum daretur, & judicibus libera poteſtas ad credendum.

LXXIII. Quod cum ita ſit, nihil fingam tamen. Meminero, me non ſumpſiſſe, quem accuſarem: ſed recepiſſe, quos defenderem: vos ex me cauſam non a me prolatam, ſed ad me delatam, audire oportere: me Siculis ſatis eſſe facturum, ſi, quæ cognovi in Sicilia, quæ accepi ab ipſis, diligenter expoſuero: populo Romano, ſi nullius vim, nullius potentiam pertimuero: vobis, ſi facultatem vere, atque honeſte judicandi, fide, & diligentia mea fecero: mihimet, ſi ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi ſemper propoſitum fuit, deceſſero.

Quapropter nihil eſt, quod metuas, ne quid in te confingam:

gam: etiam quod lætere, habes. Multa enim, quæ ſcio abs te eſſe commiſſa, quod aut nimium turpia, aut parum credibilia ſunt, prætermittam. Tantum agam de hoc toto nomine ſocietatis. Ut jam ſcire poſſis: quæram, decretumne ſit. Cum id invenero: quæram, remotæne ſint literæ. Cum id quoque conſtabit, vos jam, me tacito, intelligetis, ſi illi, qui hoc iſtius cauſa decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum judices eſſent, iſtum ſine dubio condemnarent, de quo literas eas, quæ iſtius furta indicarent, & ad ſe miſſas, & ſuo decreto remotas ſcirent eſſe. Quem igitur ab iis equitibus Romanis, qui iſtius cauſa cupiunt omnia, qui ab eo benigniſſime tractati ſunt, condemnari neceſſe eſſet: is a vobis, Judices, ulla vi, aut ratione abſolvi poteſt?

Ac, ne forte ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis ſunt, omnia ita condita fuiſſe, atque ita abdite latuiſſe videantur, ut hac diligentia, quam ego a me expectari maxime puto, nihil horum inveſtigari, nihil aſſequi potuerit: quæ conſilio aliquo, aut ratione inveniri potuerunt, inventa ſunt, Judices. Manifeſtis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum cauſis, vel plurimum ætatis meæ verſor, vehementerque illum ordinem obſervo, ſatis commode mihi videor eorum conſuetudinem uſu, tractandoque cognoſſe.

LXXIV. Itaque ut hoc comperi, remotas eſſe literas ſocietatis; habui rationem annorum, per quos iſte in Sicilia fuiſſet: deinde quæſivi, quod erat inventu facillimum, qui per eoſdem annos magiſtri iſtius ſocietatis fuiſſent. Sciebam enim hanc magiſtrorum, qui tabulas haberent, conſuetudinem eſſe, ut, cum tabulas novo magiſtro traderent, exempla literarum ipſi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magiſtrum fuiſſe eo ipſo anno, qui mihi maxime quærendus erat, primum veni. Sane homini præter opinionem improviſo incidi. Scrutatus ſum quæ potui, & quæſivi omnia: inveni duos ſolos libellos ab L. Canulejo miſſos ſociis ex portu Syracuſis: in quibus erat ratio ſcripta menſium complurium, rerum exportata-

Digitized by Google

tatarum iſtius nomine ſine portorio. Itaque obſignavi ſtatim. Erant hæc ex eo genere, quod ego maxime genus ex ſociorum literis reperire cupiebam; verum tantum inveni, Judices, quod apud vos quaſi exempli cauſa proferre poſſem. Sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcunque videbitur eſſe, hoc quidem certe manifeſtum erit: de cæteris ex hoc conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quæſo, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANULEII. Jam non quæro, unde CCCC amphoras mellis habueris, unde tantum Melitenſium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: ſed quo tibi tantum opus fuerit, id quæro. Mitto de melle: ſed tantumne Melitenſium? quaſi etiam amicorum uxores: tantum lectorum? quaſi etiam omnium iſtorum villas ornaturus eſſes.

LXXV. Cum hæc paucorum menſium ratio in his libellis ſit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo; ex his parvis libellis apud unum magiſtrum ſocietatis repertis, vos jam conjectura aſſequi poſſe, cujuſmodi prædo iſte in illa provincia fuerit: quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit: quantam pecuniam non ſolum numeratam, verum etiam hujuſmodi in rebus poſitam, confecerit: quæ vobis alio loco planius explicabuntur.

Nunc hoc attendite. His exportationibus, quæ recitatæ ſunt, ſcribit H-S LX ſocios perdidiſſe ex viceſima portorii Syracuſis. Pauculis igitur menſibus, ut hi puſilli, & contempti libelli indicant, furta prætoris, quæ eſſent H-S duodecies, ex uno oppido ſolo exportata ſunt. Cogitate nunc, cum illa ſit hæc inſula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex cæteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Haleſa, quid Catina, quid ex cæteris oppidis: quid vero Meſſana: quem iſte ſibi locum maxime tutum arbitrabatur; ubi animo ſemper ſoluto liberoque erat, quod ſibi iſte Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quæ aut diligentius ſervanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis,

Digitized by Google

cæteri remoti, & diligentius ſunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos ſine cupiditate agere, his ipſis libellis contenti ſumus.

LXXVI. Nunc ad ſociorum tabulas accepti & expenſi, quas removere honeſte nullo modo potuerunt, & ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inſpiciebamus Syracuſis a Carpinatio confectas tabulas ſocietatis, quæ ſignificabant, multis nominibus eos homines verſuram a Carpinatio feciſſe, qui pecuniam Verri dediſſent. Erit vobis luce clarius, Judices, cum eos ipſos produxero, qui dederunt. Intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cum eſſent in periculo, pretio ſeſe redemerunt, cum ſocietatis tabulis, non ſolum conſulibus, verum etiam menſibus, convenire.

Cum hæc maxime cognoſceremus, & jam in manibus tabulas haberemus; repente adſpicimus lituras ejuſmodi, quaſi quædam vulnera tabellarum recentia. Statim ſuſpicione offenſi, ad ea ipſa nomina oculos animumque tranſtulimus. Erant acceptæ pecuniæ a C. Verrutio; ſic tamen, ut uſque ad alterum R, literæ conſtarent integræ: reliquæ omnes eſſent in litura. Alterum, tertium, quartum, permulta erant ejuſdemmodi nomina. Cum manifeſta res, tum flagitioſa tabularum, atque inſignis turpitudo teneretur: quærere incepimus de Carpinatio, quiſnam eſſet is Verrutius, quicum tantæ pecuniæ rationem haberet. Hærere homo, verſari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulæ publicanorum, quo minus Romam deportentur: ut res quam maxime clara ac teſtata eſſe poſſet, in jus ad Metellum Carpinatium voco; tabulaſque ſocietatis in forum defero. Fit maximus concurſus hominum: & quod erat Carpinatii nota cum iſto prætore ſocietas, ac fœneratio; ſumme exſpectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

LXXVII. Rem ad Metellum defero, me tabulas perſpexiſſe ſociorum: in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus eſſe; meque hoc perſpicere ex conſulum, menſiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque poſt deceſſionem quidquam cum Carpinatio rationis habuiſſe. Poſtulo, mihi reſpondeat, qui ſit iſte Verrutius:

rutius : mercator , an negotiator , an arator , an pecuarius : in Sicilia ſit , an jam deceſſerit . Clamare omnes ex conventu , neminem unquam ex Sicilia fuiſſe Verrutium . Ego inſtare , ut mihi reſponderet , quis eſſet , ubi eſſet , unde eſſet : cur ſervus ſocietatis , qui tabulas confecerit , ſemper in Verrutii nomine , certo ex loco , mendoſus eſſet .

Atque hæc poſtulabam , non quo illum cogi putarem oportere , ut ea mihi reſponderet invitus : ſed ut omnibus iſtius furta , illius flagitium , utriuſque audacia perſpicua eſſe poſſet . Itaque illum in jure , metu , conſcientiaque peccati mutum , atque exanimatum , ac vix vivum relinquo : tabulas in foro ſumma hominum frequentia exſcribo : adhibentur in exſcribendo de conventu viri primarii : literæ , lituræque omnes aſſimulatæ , expreſſæ , de tabulis in libros transferuntur .

Hæc omnia ſumma cura & diligentia recognita , & collata , & ab hominibus honeſtiſſimis obſignata ſunt . Si Carpinatius tum mihi reſpondere noluit : reſponde mihi nunc tu , Verres , quem eſſe hunc tuum pene gentilem Verrutium putes . Fieri non poteſt , ut , quem video , te prætore , in Sicilia fuiſſe , & quem ex ipſa ratione intelligo locupletem fuiſſe , eum tu in tua provincia non cognoris . Atque adeo ne hoc aut longius , aut obſcurius eſſe poſſit , procedite in medium ; explicate deſcriptionem , imaginemque tabularum : ut omnes mortales iſtius avaritiæ non jam veſtigia , ſed ipſa cubilia videre poſſint .

LXXVIII. Videtis Verrutium ? videtis primas literas integras ? videtis extremam partem nominis , caudam illam Verris , tanquam in luto , demerſam eſſe in litura ? Sic habent ſe tabulæ , Judices , ut videtis . Quid expectatis ? quid quæritis amplius ? tu ipſe Verres , quid ſedes ? quid moraris ? Nam aut exhibeas nobis Verrutium , neceſſe eſt : aut te eſſe Verrutium fateare . Laudantur oratores veteres , Craſſi illi , & Antonii , quod crimina diluere dilucide , quod copioſe reorum cauſas defendere ſolerent . Nimirum illi non ingenio ſolum his patronis , ſed fortuna etiam præſtiterunt . Nemo enim tunc ita peccabat , ut defenſioni locum non relinqueret : ne-

mo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars ſummæ turpitudinis eſſet expers: nemo ita in manifeſto peccato tenebatur, ut, cum impudens fuiſſet in facto, tum impudentior videretur, ſi negaret.

Nunc vero quid faciat Hortenſius? Avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitioſiſſimum, libidinoſiſſimum, nequiſſimumque defendit. An ab hac ejus infamia, nequitia, veſtros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non poteſt. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis ſuperbior? At hæc ſine cujuſquam malo. Quis acerbior? quis inſidioſior? quis crudelior unquam fuit? In hoc homine, atque in ejuſmodi cauſa quid facerent omnes Craſſi, & Antonii? Tantum, opinor, Hortenſi, ad hanc cauſam non accederent, ne in alterius impudentia ſui pudoris exiſtimationem amitterent. Liberi enim ad cauſas, ſolutique veniebant: neque committebant [47], ut, ſi impudentes in defendendo eſſe noluiſſent, ingrati in deferendo exiſtimarentur.

47 *Neque committebant*] Non committebant id, quod commiſit Hortenſius: qui, ſi defendit Verrem, impudens eſt: ſi deſerit, cum ab eo beneficia multa acceperit, ingratus exiſtimabitur. *Manut.* Sphingem Hortenſio a Verre datam, notum eſt omnibus mediocriter quidem eruditis. Plinius, libro 34, Ciceronis dictum in Hortenſium commemorat. *Cum*, inquit, *orta in Verris judicio altercatione, Hortenſius diceret, Ciceronis ſe ænigmata non intelligere: reſpondit debere, quoniam Sphingem domi haberet.* Quintilianus lib. 6. his verbis: *Ex hiſtoria etiam ducere urbanitatem, eruditum: ut Cicero fecit, cum ei teſtem in judicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, inquit, cum Sphingem domi habeas. Acceperat autem ille a Verre Sphingem æneam magnæ pecuniæ.* Et idem tradit Plutarchus in vita Ciceronis, & Apophtegm. *Hotoman.*

ACCU-

ACCUSATIONIS
IN C. VERREM
LIBER TERTIUS.
DE FRUMENTO.
ORATIO VIII.
ARGUMENTUM.

Continet hic liber furta Verris in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siculus ab aratoribus exigere poterat & debebat, erat primo decumanum, *quod aratores pro agris ſibi attributis dabant: alterum erat* emptum, *quod vi legis Rupiliæ tenebantur populi Siciliæ vectigales populo Romano certo pretio vendere. Id erat vel* decumanum alterum, *cui pretium erat a ſenatu Romano conſtitutum in modios ſingulos H-S terni: vel* imperatum, *cui H-S quaterni conſtituti erant. Conſtituebatur autem a ſenatu in annos ſingulos e lege Terentia & Caſſia frumentaria, quanta pecuniæ ſumma in utrumque* empti *genus ex ærario impenderetur. Tertium erat* æſtimatum, *ſive in* cellam, *quod ex S. C. & legibus Prætori in cellam ad uſus ſuos imperabatur. Dabat ſenatus Quæſtori Prætoris certam ex ærario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, & quidem modium tritici H-S* IV. *hordei autem H-S* II. *Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, & deinde frumentum vehebatur quo volebat. Licebat autem Prætori certam pecuniam, quantum ſcilicet æquum erat, ab aratoribus pro frumento & vectura paciſci. Jam oſtendit a cap. 6. ad 70. fraudes & furta Verris in* decumano: *a cap. 70. ad* 81. *in* empto, *& deinde in* æſtimato. Ernestus.

I. OMNES,

I. OMNES , qui alterum , Judices , nullis impulſi inimicitiis , nulla privatim læſi injuria , nullo præmio adducti , in judicium reipublicæ cauſa vocant , providere debent , non ſolum quid oneris in præſentia tollant , ſed etiam quantum in omnem vitam negotii ſuſcipere conentur . Legem enim ſibi ipſi dicunt innocentiæ , continentiæ , virtutumque omnium , qui ab altero rationem vitæ repoſcunt : atque eo magis , ſi id , ut ante dixi , faciunt nulla re commoti alia , niſi utilitate communi . Nam qui ſibi hoc ſumpſit , ut corrigat mores aliorum , ac peccata reprehendat , quis huic ignoſcat , ſi qua in re ipſe ab religione officii declinarit ? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejuſmodi civis laudandus , ac diligendus eſt , qui non ſolum reipublicæ civem improbum removet , verum etiam ſe ipſum ejuſmodi fore profitetur , ac præſtat , ut ſibi non modo communi voluntate virtutis , atque officii , ſed etiam ut quadam magis neceſſaria ratione recte ſit , honeſteque vivendum .

Itaque hoc , Judices , ex homine clariſſimo , atque eloquentiſſimo , L. Craſſo , ſæpe auditum eſt , cum ſe nullius rei tam pœnitere diceret , quam quod C. Carbonem [1] unquam in judicium vocaviſſet . Minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat ; & vitam ſuam pluribus , quam vellet , obſervari oculis arbitrabatur . Atque ille his præſidiis ingenii , fortunæque munitus , tamen hac cura continebatur , quam ſibi , nondum cofirmato conſilio , ſed ineunte ætate , ſuſceperat . Quo minus etiam perſpicitur eorum virtus , & integritas , qui ad hanc rem adoleſcentuli , quam qui jam firmata ætate deſcendunt . Illi enim , antequam potuerunt exiſtimare , quanto liberior vita ſit eorum , qui neminem accuſarint , gloriæ cau-

ſa ,

1 C. *Carbonem*] C. Papirius Carbo ſummus fuit orator . Seditioſiſſimum geſſit tribunatum . Itaque L. Craſſus , annos natus 21 , eum ſtatim ab ipſius conſulatu , initio anni 634. accuſavit majeſtatis . Celebratum fuit hoc publicum judicium magno populi concurſu : & meminit Cicero variis in locis accuſationis Craſſianæ , in qua primum L. Craſſus eloquentiæ ſummæ dedit experimentum . C. Carbo voluntaria morte ſe a ſeveritate judicum vindicavit . *Cic. in Bruto* , *cap.* 27. Cantharidas ſumpſiſſe dicitur , *Fam.* IX. 21. Hortenſ.

Digitized by Google

ſa, atque oſtentationis, accuſant: nos, qui jam, & quid facere, & quantulum judicare poſſemus, oſtendimus, niſi facile cupiditates noſtras teneremus, nunquam ipſimet nobis præcideremus iſtam licentiam, libertatemque vivendi.

II. Atque hoc ego plus oneris habeo, quam qui cæteros accuſarunt, (ſi onus eſt id appellandum, quod cum lætitia feras, ac voluptate) veruntamen hoc ego amplius ſuſcepi, quam cæteri; quod ita poſtulatur ab omnibus, ut ab iis ſe abſtineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem, aut rapacem accuſaris? vitanda tibi ſemper erit omnis avaritiæ ſuſpicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit ſemper, ne qua in re aſperior, aut inhumanior fuiſſe videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita veſtigium libidinis appareat. Omnia poſtremo, quæ vindicaris in altero, tibi ipſi vehementer fugienda ſunt. Etenim non modo accuſator, ſed ne objurgator quidem ferendus eſt is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipſe deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ poſſunt in homine perdito, neſarioque eſſe, reprehendo: nullum eſſe dico indicium libidinis, ſceleris, audaciæ, quod non in iſtius unius vita perſpicere poſſitis. Ego in iſto reo legem hanc, Judices, mihi ſtatuo; vivendum ita eſſe, ut iſti non modo factis, dictiſque omnibus, ſed etiam oris, oculorumque illa contumacia, ac ſuperbia, quam videtis, diſſimillimus eſſe, ac ſemper fuiſſe videar. Patior non moleſte, Judices, eam vitam, quæ mihi ſua ſponte antea jucunda fuerit, nunc jam mea lege, & conditione neceſſariam quoque futuram.

III. Et in hoc homine ſæpe a me quæris, Hortenſi, quibus inimicitiis, aut qua injuria adductus, ad accuſandum deſcenderim. Mitto jam rationem officii mei, neceſſitudiniſque Siculorum: de ipſis tibi inimicitiis reſpondeo. An tu majores ullas inimicitias putas eſſe, quam contrarias hominum ſententias, ac diſſimilitudines ſtudiorum, & voluntatum? Fidem ſanctiſſimam in vita qui putat, poteſt ei non inimicus eſſe, qui quæſtor conſulem ſuum, conſiliis commiſſis, pecunia tradita,

dita, rebus omnibus creditis, ſpoliare, relinquere, prodere, oppugnare auſus ſit? Pudorem, & pudicitiam qui colit, poteſt animo æquo iſtius quotidiana adulteria, meretriciam diſciplinam, domeſticum lenocinium videre? Qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana ſpoliarit omnia, qui ex thenſarum orbitis [1] prædari ſit auſus, inimicus non eſſe qui poteſt? Qui jure æquo omnes putat eſſe oportere, is tibi non infeſtiſſimus ſit; cum cogitet varietatem, libidinemque decretorum tuorum? Qui ſociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Aſiæ, vexatione Pamphyliæ, ſqualore & lacrymis Siciliæ concitetur? Qui civium Romanorum jura, ac libertatem, ſanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam, quam inimicus eſſe debeat, cum tua verbera, cum ſecures, cum cruces ad civium Romanorum ſupplicia fixas recordetur? An, ſi qua in re contra rem meam decreſſet aliquid injuria, jure me ei inimicum eſſe arbitrarer: cum omnia contra omnium bonorum rem, cauſam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei ſim inimicus, cui populus Romanus infeſtus ſit? qui præſertim plus etiam, quam pars virilis poſtulat, pro voluntate populi Romani, oneris ac muneris ſuſcipere debeam?

IV. Quid illa, quæ leviora videntur eſſe, non cujuſvis animum poſſunt movere? quod ad tuam ipſius amicitiam, cæterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum iſtius habet nequitia, & audacia, quam cujuſquam noſtrum virtus, & integritas? Odiſtis hominum novorum induſtrias: deſpicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium vero, & virtutem, depreſſam, extinctamque cupitis. Verrem amatis. Ita credo: ſi non virtute, non induſtria, non innocentia, non pudore, non pudicitia; at ſermone, at literis, at humanitate ejus delectamini. Nihil horum eſt: contraque ſunt omnia cum ſummo dedecore, ac turpitudine, tum ſingulari ſtultitia, atque inhumanitate oblita. Huic homi-

1 *Ex thenſarum orbitis*] Vide ſupra lib. I. cap. 59.

Digitized by Google

homini ſi cujus domus patet, utrum ea patere, an hiare [3], ac poſcere aliquid videtur? Hunc veſtri janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti veſtri, hunc ſervi, ancillæque amant: hic cum venit, extra ordinem vocatur: hic ſolus introducitur: cæteri ſæpe frugaliſſimi homines excluduntur. Ex quo intelligi poteſt, eos vobis eſſe cariſſimos, qui ita vixerunt, ut ſine veſtro præſidio ſalvi eſſe non poſſint.

Quid? hoc cuiquam ferendum putas eſſe, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorſus nihil acquirere velimus: ut dignitatem noſtram, populique Romani beneficia non copiis, ſed virtute tueamur: iſtum rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem, circumfluere, atque abundare? hujus argento domos veſtras, hujus ſignis & tabulis forum comitiumque ornari? præſertim cum vos veſtro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem eſſe, qui veſtras villas ſuis manubiis [4] ornet? Verrem eſſe, qui cum L. Mummio certet; ut plures hic ſociorum urbes, quam ille hoſtium, ſpoliaſſe videatur? plures hic ſolus villas ornamentis fanorum, quam ille fana ſpoliis hoſtium ornaſſe? Et is erit ob eam rem vobis carior, ut cæteri libentius ſuo periculo veſtris cupiditatibus ſerviant?

V. Verum hæc & dicentur alio loco, & dicta ſunt: nunc proficiſcemur ad reliqua, ſi pauca ante fuerimus a vobis, Judices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos veſtros animos habuimus. Id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, ſi reliqua voletis attendere: propterea quod in his omnibus, quæ antea dicta ſunt, erat quædam ex ipſa varietate ac novitate rerum ac criminum delectatio. Nunc tractare cauſam inſtituimus frumentariam: quæ magnitudine injuriæ, fere criminibus cæteris antecellit; jucunditatis in agendo, & varietatis minus habebit. Veſtra autem auctoritate & prudentia digniſſimum eſt, Judices, in audiendi diligentia,

3 *Hiare*] Proprie dicuntur pulli avium ad eſcam: metaphorice, eſt avide expetere. Hinc *hiantes cupiditates*, apud Tacit. hiſt. lib. 1. cap. 12. Domus *hiat*, continens pro contento; id eſt, dominus domus aperto ore, id eſt, avidiſſime prædam concupiſcit. *Hortenſius*.

4 *Suis manubiis*] Verbum invidioſum; quaſi Verres Siculos, quos expilavit, hoſtium in loco habuerit; nam *manubiæ* prædam de hoſtibus captam ſignificant. *Idem*.

non minus religioni tribuere , quam voluptati . In hac cauſa frumentaria cognoſcenda hæc vobis proponite , Judices , vos de rebus fortuniſque Siculorum omnium , de civium Romanorum , qui arant in Sicilia , bonis , de vectigalibus a majoribus traditis , de vita victuque populi Romani cognituros . Quæ ſi magna , atque adeo maxima vobis videntur ; quam varie & quam copioſe dicantur , exſpectare nolite .

Neminem veſtrum præterit , Judices , omnem utilitatem , opportunitatemque provinciæ Siciliæ , quæ ad commoda populi Romani adjuncta ſit , conſiſtere in re frumentaria maxime . Nam cæteris rebus adjuvamur ex illa provincia : hac vero alimur , ac ſuſtinemur . Ea cauſa tripartita , Judices , erit in accuſatione . Primum enim de *Decumano* , deinde de *Empto* dicemus frumento , poſtremo de *Æſtimato* .

VI. Inter Siciliam cæteraſque provincias , Judices , in agrorum vectigalium ratione hoc intereſt , quod cæteris aut impoſitum vectigal eſt certum [5] , quod ſtipendiarium dicitur , ut Hiſpanis , & pleriſque Pœnorum , quaſi victoriæ præmium , ac pœna belli : aut cenſoria locatio conſtituta eſt , ut Aſiæ , lege Sempronia . Siciliæ civitates ſic in amicitiam fidemque recepimus , ut eodem jure eſſent , quo fuiſſent : eadem conditione populo Romano parerent , qua ſuis antea paruiſſent .

Perpaucæ Siciliæ civitates ſunt bello a majoribus noſtris ſubactæ : quarum ager cum eſſet publicus populi Romani factus , tamen illis eſt redditus . Is ager a cenſoribus locari ſolet . Fœderatæ civitates [6] duæ ſunt , quarum decumæ venire [7] non

5 *Vectigal certum*] Non frumento , ſed pecunia pendebatur . Eam certam & definitam populo Romano quotannis in frugum ſive copia ſive inopia , quædam provinciæ perſolvebant . Hæ ob eam rem *ſtipendiariæ* appellantur . *Decumanæ* dicebantur , quæ decimam frugum partem ſolvebant ; quod vectigal , quia ex annorum ratione , & frugum copia aut inopia pendet , & modo minus , modo amplius eſt , ideo *incertum* appellatum eſt . De *cenſoria locatione* hæc habe . Agri devictarum nationum Romæ a cenſoribus locari ſolebant ; ea lege , ut certum frumenti numerum quotannis locatores populo Romano penderent . Quod etiam in quibuſdam Siciliæ civitatum agris factum eſt , ut modo dicetur . Per *legem Semproniam* , eam intellige , quam tulit Tib. Sempronius Gracchus anno 620 , ut agri regis Attali , qui populum Romanum heredem fecerat , a cenſoribus locarentur ; unde vectigal populo Romano penderetur . *Idem* .

6 *Fœderatæ civitates*] Fœderatarum triplex erat genus . Unum , cum , bello victis leges a victore dabantur ; ſuæque leges , ſui magiſtratus adimebantur . Alterum , cum pares bello , æquo fœdere in pacem , atque amicitiam veniebant . Tertium , cum quæ hoſtes

Digitized by Google

[7] non ſoleant, Mamertina & Taurominitana. Quinque præterea ſine fœdere immunes civitates ac liberæ, Centuripina, Haleſina, Segeſtana, Halicienſis, Panormitana. Præterea omnis ager Siciliæ civitatum decumanus eſt [8]: itemque ante imperium populi Romani ipſorum Siculorum voluntate & inſtitutis fuit.

Videte nunc majorum ſapientiam: qui, cum Siciliam, tam opportunum ſubſidium belli, atque pacis, ad rempublicam adjunxiſſent, tanta cura Siculos tueri & retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vectigal novum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendendi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Silicia, denique ut lege Hieronica [9] venderent. Voluerunt eos in ſuis rebus ipſos intereſſe: eorumque animos, non modo lege nova, ſed ne nomine quidem legis novo commoveri. Ita decumas lege Hieronica ſemper vendendas cenſuerunt, ut iis jucundior eſſet muneris illius functio, ſi ejus regis, qui Siculis cariſſimus fuit, non ſolum inſtituta, commutato imperio, verum etiam nomen maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi ſemper uſi ſunt: hic primus inſtituta omnium, conſuetudinem a majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus ſocietatis, convellere & commutare auſus eſt.

VII. Qua in re primum illud reprehendo, & accuſo, cur in re tam veteri, tam uſitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid aſſecutus es? tot homines ſapientiſſimos & clariſſimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia conſilioque viciſti? Eſt tuum, eſt ingenii, diligentiæque tuæ. Do hoc tibi, & concedo: ſcio, te Romæ [10],

ſtes nunquam ſuerant, ad amicitiam ſociali fœdere jungendam coibant. Harum optima erat conditio; nam etſi aliquid ex fœdere populo Romano debebant, tamen in cæteris rebus liberæ erant; ſuamque rempublicam, ſuas leges, & ſuos magiſtratus habebant. *Idem*.

7 *Venire*] Id eſt, locari a cenſoribus. *Idem*.

8 *Decumanus eſt*] Decumas dat. Sunt igitur ex quatuor generibus Siciliæ civitates. Aliæ, quarum ager a cenſoribus locatur, ut pro decumis pecuniam capiant. Aliæ, quarum ager non locatur, nec veneunt decumæ, ſed exiguntur. Aliæ, quæ nihil omnino pendant. Aliæ, quæ decumas dent. *Manutius*.

9 *Lege Hieronica*] Vide in hujus Tomi proœmio *Indiculum*.

10 *Romæ*] Quæ mox enumerabuntur, habes libro I.

cum prætor eſſes , edicto tuo poſſeſſiones hereditatum a liberis ad alienos , a primis heredibus ad ſecundos , a legibus ad libidinem tuam tranſtuliſſe . Scio , te edicta ſuperiorum omnium correxiſſe , & poſſeſſiones hereditatum non ſecundum eos , qui proferrent , ſed ſecundum eos , qui dicerent teſtamentum factum , dediſſe: eaſque res novas, abs te prolatas & inventas , magno tibi quæſtui fuiſſe ſcio : eundemque te memini cenſorias quoque leges in ſartis tectis exigendis tollere , & commutare : ne is redimeret , cuja res eſſet : ne pupillo tutores, propinquique conſulerent , quo minus fortunis omnibus everteretur : exiguam diem præfinire operi , qua cæteros ab negotio excluderes , ipſe in tuo redemptore nullam certam diem obſervares .

Quamobrem novam legem te in decumis ſtatuiſſe non miror , hominem in edictis prætoriis , in cenſoriis legibus tam prudentem , tam exercitatum : non , inquam , miror , te aliquid excogitaſſe : ſed quod tua ſponte , injuſſu populi , ſine ſenatus auctoritate jura provinciæ Siciliæ mutaris , id reprehendo , id accuſo . L. Octavio , & C. Cottæ conſulibus ſenatus permiſit , ut vini & olei decumas , & frugum minutarum , quas ante te quæſtores in Sicilia vendere conſueſſent , Romæ venderent , legemque his rebus , quæ ipſis [11] videretur , edicerent . Cum locatio fieret , publicani poſtularunt , quaſdam res ut ad legem adderent , neque tamen a cenſoriis cæteris legibus recederent . Contra dixit is , qui caſu tum Romæ fuit ; tuus hoſpes , Verres , hoſpes , inquam , & familiaris tuus , Sthenius hic Thermitanus . Conſules cauſam cognoverunt : cum viros primarios atque ampliſſimos civitatis multos in conſilium advocaſſent , de conſilii ſententia pronuntiarunt , ſe lege Hieronica vendituros .

VIII. Itane vero ? prudentiſſimi viri , ſumma auctoritate præditi , quibus ſenatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem poteſtatem permiſerat , populuſque Romanus idem juſſerat , Siculo uno recuſante , cum amplificatione vectigalium , nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt : tu ho-

mo

11 *Quæ ipſis*] Alii , *quam ipſis videretur* , per ſyllepſin .

mo minimi conſilii, nullius auctoritatis, injuſſu populi ac ſenatus, tota Sicilia recuſante, cum maximo detrimento, atque adeo exitio vectigalium, totam Hieronicam legem ſuſtuliſti.

At quam legem corrigit, Judices, atque adeo totam tollit? acutiſſime ac diligentiſſime ſcriptam: quæ omnibus cuſtodiis ſubjectum aratorem decumano tradit, ut neque in ſegetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in aſportando frumento, grano uno poſſet arator ſine maxima pœna fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter eſt, ut eum ſcripſiſſe appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acute, ut Siculum: ita ſevere, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. Nam ita diligenter conſtituta ſunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non poſſit auferri. Cum hæc eſſent ita conſtituta, Verres tot annis, atque adeo ſeculis inventus eſt, qui hæc non commutaret, ſed everteret: eaque, quæ jamdiu ad ſalutem ſociorum, utilitatemque reipublicæ compoſita, comparataque eſſent, ad ſuos improbiſſimos quæſtus converteret: qui primum certos inſtituerit nomine decumanos, re vera miniſtros, ac ſatellites cupiditatum ſuarum: per quos oſtendam ſic provinciam per triennium vexatam atque vaſtatam, Judices, ut eam multis annis, multorum innocentia, ſapientiaque recreare nequeamus.

IX. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate ſingulari, graviſſimarum legationum querimonias audiſtis. Aſpicite, Judices, vultum hominis, & aſpectum: & ex ea contumacia, quam hic in perditis rebus retinet, illos ejus ſpiritus Sicilienſes quos fuiſſe putetis, cogitate, ac recordamini. Hic eſt Apronius, quem in provincia tota Verres, cum undique nequiſſimos homines conquiſiſſet, & cum ipſe ſecum ſui ſimiles duxiſſet, non parum multos, nequitia, luxuria, audacia, ſui ſimillimum judicavit. Itaque iſtos inter ſe perbrevi tempore, non res, non ratio [12], non commendatio

12 *Non res, non ratio*] Non quod negotia inter ſe communia haberent. *Hotom.* Conjunguntur hæc, quia *res*, hoc eſt, negotiatio ſine ratione non poteſt eſſe. Plaut. Prolog. Amphyt. *Ut res rationeſque veſtrorum omnium bene expedire vultis.* Græv.

datio aliqua, ſed ſtudiorum turpitudo, ſimilitudoque conjunxit.

Verris mores improbos, impuroſque noſtis. Fingite vobis, ſi poteſtis, aliquem, qui in omnibus iſtis rebus par ad omnium flagitiorum neſarias libidines eſſe poſſit; is erit Apronius ille: qui, ut ipſe non ſolum vita, ſed etiam corpore atque ore ſignificat, immenſa aliqua vorago eſt, aut gurges vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus ſtupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: tantamque habebat morum ſimilitudo conjunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, iſti uni commodus ac diſertus videretur: ut, quem omnes odiſſent, neque videre vellent, ſine eo iſte eſſe non poſſet: ut, cum alii, ne conviviis quidem iiſdem, quibus Apronius, hic iiſdem etiam poculis uteretur: poſtremo, ut odor Apronii teterrimus oris & corporis, quem (ut ajunt) ne beſtiæ quidem ferre poſſent, uni iſti ſuavis & jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: in cubiculo ſolus: in convivio dominus, ac tum maxime, cum, accubante prætextato prætoris filio, in convivio ſaltare nudus cœperat.

X. Hunc, uti dicere inſtitui, principem Verres ad fortunas aratorum vexandas, dirimendaſque eſſe voluit: hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fideliſſimos ſocios, optimoſque cives ſcitote hoc prætore traditos, Judices, atque addictos fuiſſe, novis inſtitutis & edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) rejecta & repudiata.

Primum, edictum, Judices, audite præclarum: QUANTUM *decumanus edidiſſet* [13] *aratorem ſibi decumæ dare oportere*, *ut tantum arator decumano dare cogeretur*. Quomodo [14]? Quantum popoſcerit Apronius, dato. Quid eſt hoc? utrum prætoris inſtitutum in ſocios, an in hoſtes victos inſani edictum, atque imperium tyranni? Ego tantumdem, quantum ille popoſcerit? poſcet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, ſi volet. Quid tum? Quid cenſes?

13 *Edidiſſet*] Significaſſet, declaraſſet. *Hortenſius.*

ſes ? Aut dabis , aut contra edictum feciſſe damnabere . Per deos immortales ! quid eſt hoc ? veriſimile enim non eſt . Sic mihi perſuadeo , Judices , tametſi omnia in iſtum hominem convenire putetis , tamen hoc vobis falſum videri . Ego enim , cum hoc tota Sicilia diceret , tamen affirmare non auderem , ſi hæc edicta non ex ipſius tabulis totidem verbis recitare poſſem : ſicuti faciam . Da , quæſo , ſcribæ : recitet ex codice . Recita edictum de profeſſione . EDICTUM DE PROFESSIONE [15]. Negat me recitare totum . Nam id ſignificare nutu videtur . Quid prætereo ? an illud , ubi caves tamen Siculis , & miſeros reſpicis aratores ? edicis enim , te in decumanum , ſi plura ſuſtulerit , quam debitum ſit , in octuplum judicium daturum eſſe . Nihil mihi placet prætermitti . Recita hoc quoque , quod poſtulat ; totum recita . EDICTUM DE JUDICIO IN OCTUPLUM . Judicio ut arator decumanum perſequatur ? miſerum , atque iniquum , ex agro homines traduci in forum , ab aratro ad ſubſellia , ab uſu rerum ruſticarum ad inſolitam litem , atque judicium .

XI. Cum omnibus in aliis vectigalibus , Aſiæ , Macedoniæ, Hiſpaniæ , Galliæ , Africæ , Sardiniæ , ipſius Italiæ , quæ vectigalia ſunt [16] ; cum in his , inquam , rebus omnibus publicanus petitor [17] , ac pignerator , non ereptor , neque poſſeſſor ſoleat eſſe : tu de optimo , de juſtiſſimo , de honeſtiſſimo genere hominum , hoc eſt , de aratoribus , ea jura conſtituebas, quæ omnibus aliis eſſent contraria . Utrum eſt æquius , decumanum petere , an aratorem repetere ? judicium , integra re ,

an

14 *Quomodo?*] Dialogiſmus. Arator : *Quomodo*. Verres : *Quantum popoſceris* , &c. Arator : *Quid eſt hoc?* &c. Verres : *Quid omne? immo* , &c. Arator : *Quid cenſes ?* &c. Verres : *Aut dabis* , &c. Verba judicum : *Per deos immort.* Verba Ciceronis : *Sic mihi* , &c. *Idem* .

15 *De profeſſione*] Ne arator minus profiteatur , quam exaraverit : ne decumanus plus , quam ſibi debeatur, deberi profiteatur . Infra . *Manutius* .

16 *Quæ vectigalia ſunt*] Quæ vectigal pendunt. Convertit enim ad neutrum genus hæc ſimul omnia, Aſiam , Macedoniam , &c. *Idem* . Legendum putarem , *Quæ vectigalia ſunt* . Ut ſit , ex qua parte , vel quibus in locis vectigalia ſunt in Italia . *Hotom.* Hæc verba aut nihil hoc loco ſignificant , aut ſententiam corrumpunt . Jam non omnis Italia erat vectigalis. Idcirco, legi debet , *in vectigalibus Italiæ* , *quæ vectigalis ſit* . Lambinus .

17 *Petitor*] In his vectigalibus ſolet publicanus petere ab aratore ; qui ſi non ſolvit , idem publicanus , prætoris auctoritate , pignus ab eo , ut res extra ſit aleam , accipit ; Gall. *fait une ſaiſie* . Sed rem ipſam non eripit aratori , neque in illius poſſeſſionem irruit . *Hortenſius* .

an perdita, fieri? eum, qui manu quæſierit, an eum, qui digito [18] licitus ſit, poſſidere? Quid? qui in ſingulis jugis [19] arant, qui ab opere ipſi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cum dederint Apronio, quod popoſcerit, relinquent arationes, relinquent Larem familiarem ſuum? venient Syracuſas, ut, te prætore, videlicet, æquo jure, Apronium, delicias, ac vitam tuam, judicio recuperatorio perſequantur?

Verum eſto: reperietur aliquis fortis, & experiens arator; qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, & pœnam octupli perſequatur. Expecto vim edicti, ſeveritatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem poſtulat arator? nihil, niſi ex edicto judicium in octuplum. Quid Apronius? non recuſat. Quid prætor? jubet recuperatores [20] rejicere. Decurias ſcribamus. Quas decurias? de cohorte mea rejicies, inquit. Quid? iſta cohors quorum hominum eſt? Voluſii haruſpicis, & Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum unquam judicem, nec recuperatorem dedit. Iniquos decumanis eſſe ajebat omnes, qui ullam agri glebam poſſiderent. Veniendum

erat

18 *Digito*] Sublato digito licebantur. Lib. 1. *Digitum tollit Junius*. Manut.

19 *In ſingulis jugis*] Non in amplo fundo, ſed in uno tantum jugo, quod ipſi arant, & unde recedere non licet. Jugum erat, quod uno die juncti boves exarare poſſent. *Idem*.

20 *Recuperatores*] Gall. *des Commiſſaires*. Erant homines ab ordinario judice ſeu prætore delegati, qui de privatis controverſiis judicarent. Hinc *recuperatorium judicium* appellatur, quod exercetur per *recuperatores*, ſic dictos a *recuperando*, quod per eos ſuum quiſque recuperaret. Deligebantur in ſingulis provinciis ex conventu civium Romanorum, qui inihi negotiabantur. Itaque Verrem reprehendit Orator, & quod in hac aratorum cauſa ab illa conſuetudine more ſuo receſſurus ſit; & quod recuperatores de cohorte ſua, homines nequam, daturus ſit: *Quid faciet bonus prætor*, inquit Cicero, cum arator ad eum in jus venerit? *Jubebit* aratorem recuperatores *rejicere*; id eſt, forte ducere, & pro ſuo jure eos rejicere, qui ſibi non placeant. Arator, qui rem via pervulgata tractatum iri putabit, dicet ſtatim, *Decurias ſcribamus*: id eſt, recuperatores ſortiamur ex decuriis, ſeu ex conventu civium Romanorum, qui in decurias in provinciis, uti Romæ ſenatores, deſcribebantur: & nomina eorum, quos forte duxerimus, in albo deſcribamus. Reſpondebit Verres: *Quas* tu mihi narras *decurias?* dabo tibi recuperatores ex mea cohorte: rejicies, id eſt, eliges ex ea, quos tu voles. *Quid* ais? dicet arator: qui ſunt iſti ex tua cohorte homines? Sunt, inquiet prætor, Voluſius, haruſpex: Cornelius, medicus meus; & cæteri mei aſſeclæ, qui omnia, more canum, ad prædam meam odorantur; quique tribunal meum, quaſi nutriculam, exſugunt. Hactenus dialogiſmus. *Hortenſ.*

Digitized by Google

erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalaſſent.

XII. O præclarum, & commemorandum judicium! o ſeverum edictum! o tutum perfugium aratorum! Atque, ut intelligatis, cujuſmodi iſta judicia in octuplum, cujuſmodi iſtius de cohorte recuperatores exiſtimati ſint: ſic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentia permiſſa, ut tantum ab aratore, quantum popoſciſſet, auferret, plus quam deberetur, popoſciſſe? conſiderate cum veſtris animis voſmetipſi, ecquem putetis; præſertim cum id non ſolum ſine avaritia [21], ſed etiam ſine impudentia accipere potuerit. Multos, neceſſe eſt. At ego omnes dico plus, ac multo plus, quam decumas, abſtuliſſe. Cedo mihi unum ex triennio præturæ tuæ, qui octupli damnatus ſit. Damnatus? immo vero in quem judicium ex edicto tuo poſtulatum ſit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam ſibi factam queri poſſet: nemo decumanorum, qui grano amplius ſibi, quam deberetur, deberi profeſſus eſſet. Immo vero contra, rapiebat, & aſportabat, quantum a quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores ſpoliati, ac vexati querebantur: neque tamen ullum judicium reperietur.

Quid eſt hoc? tot viri fortes, honeſti, gratioſi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequiſſimo, ac turpiſſimo læſi, pœnam octupli ſine ulla dubitatione commiſſam, non perſequebantur? Quæ cauſa? quæ ratio eſt? Una illa, Judices, quam videtis: quod ultro etiam illuſos ſe, & irriſos ab judicio diſceſſuros videbant. Etenim quod eſſet judicium, cum e Verris turpiſſimo, flagitioſiſſimoque comitatu tres recuperatorum nomine aſſediſſent, aſſeclæ iſtius, non a patre [22] ei traditi, ſed a meretricula commendati?

Ageret videlicet cauſam arator: nihil ſibi frumenti ab A-

21 *Non ſolum ſine avaritia*] Scripſerat Cicero, indicante Metelli codice: *Non ſolum avaritia, ſed etiam imprudentia accidere poterat.* Grut. Optime. Potuit fieri, inquit Cicero, ut non modo avaritia impulſus plus acciperet decumanus, ſed etiam imprudenter, cum putaret ſibi vere tantum deberi. *Grævius.*

22 *Non a patre*] Quis hic patri locus? Franc. *Non a populo Romano ei traditi.* Quod verum eſſe videtur. Nam quamvis ipſi prætores legerent comites ſibi & contubernales: videntur tamen a ſenatu & populo nonnulli eis fuiſſe commendati. *Idem.*

pronio relictum, bona ſua etiam direpta: ſe pulſatum, verberatumque diceret. Conferrent viri boni capita [23]: de comiſſatione loquerentur inter ſe, ac de mulierculis, ſi quas a prætore abeuntes poſſent deprehendere. Res agi videretur [24]. Surrexiſſet Apronius, nova dignitas publicani [25], non ut decumanus, ſqualoris plenus, ac pulveris; ſed unguentis oblitus, vino, vigiliiſque languidus. Omnia primo motu, ac ſpiritu ſuo, vini, unguenti, corporis odore compleſſet. Dixiſſet hæc, quæ vulgo dicere ſolebat, non ſe decumas emiſſe, ſed bona, fortunaſque aratorum: non ſe decumanum eſſe Apronium, ſed Verrem alterum: dominum illorum, ac tyrannum. Quæ cum dixiſſet, illi viri optimi de cohorte iſtius recuperatores, non de abſolvendo Apronio deliberarent, ſed quærerent, ecquo modo petitorem ipſum Apronio [26] condemnare poſſent.

XIII. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc eſt Apronio, permiſiſſes, ut, quantum vellet, poſceret: quantum popoſciſſet, auferret: hoc tibi defenſionis ad judicium tuum comparabas, habuiſſe te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si mehercule ex omni copia conventus Syracuſani, ſplendidiſſimorum, honeſtiſſimorumque hominum faceres poteſtatem aratori, non modo rejiciendi, ſed etiam ſumendi recuperatores: tamen hoc novum genus injuriæ ferre nemo poſſet, te, cum tuos omnes fructus publicano tradidiſſes, & rem de manibus amiſiſſes [27], tum bona tua repetere, ac perſequi lite atque judicio. Cum vero verbo, judi-

23 *Conferrent ... capita*] Sic Liv. lib. II. cap. 45. pro quo Plautus dixit *conferre ſermones inter ſe*; Terent. *Conferre conſilia*. Gall. *délibérer enſemble*. Hortenſius.

24 *Res agi videretur*] Simularent ſe colloqui & conferre de aratoris controverſia. *Hotomanus*.

25 *Nova dignitas publicani*] Dignitas eſt in publicanis, quia ſunt equeſtris ordinis. Apronius eques Romanus non erat: ideo, *Nova dignitas publicani*, cum quadam irriſione dixit. Fungebatur autem Apronius, cum decumanus eſſet, munere publicani. *Manut.*

26 *Apronio*] In Apronii gratiam. *Condemnare*. Contendit Grævius ſcripſiſſe Ciceronem, *Apronio condonare*; hoc eſt, non modo damnare petitorem, ſeu aratorem, ita ut perdat quod petebat ſibi reſtitui; ſed & Apronio ipſum tradere vexandum pro arbitrio, quaſi calumniatorem; qui innocenti Apronio negotium faceſſere conatus ſit. *Hortenſ.*

27 *De manibus amiſiſſes*] Quæro quid ſit hoc loco, *de manibus amittere?* Sane diſplicet. Puto legendum, *de manibus emiſiſſes*; quia melius convenit cum membro præcedenti, *cum tuos omnes fructus publicano tradidiſſes*; & quia Ciceronem ſic locutum fuiſſe video pro Cælio, cap. 28. *Quæro cur Licinium .... mulieraria manus iſta de manibus emiſeris*. Idem.

Digitized by Google

judicium ſit in edicto; re quidem vera tuorum comitum, hominum nequiſſimorum colluſio cum decumanis, ſociis tuis, atque adeo procuratoribus: tamen audes illius judicii mentionem facere, præſertim cum id non modo oratione mea, ſed etiam re ipſa refellatur? cum in tantis incommodis aratorum, injuriiſque decumanorum, nullum ex iſto præclaro edicto non modo factum, ſed ne poſtulatum quidem judicium inveniatur?

Erit tamen in aratores lenior, quam videtur. Nam, qui in decumanos octupli judicium ſe daturum edixit, idem habuit in edicto, ſe in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc audet [28] dicere aratoribus infeſtum, aut inimicum fuiſſe? quanto lenior eſt, quam in publicanum? Edixit [29], ut, quod decumanus edidiſſet ſibi dari oportere, id ab aratore magiſtratus Siculus exigeret. Quid dereliquit [30] judicii, quod in aratorem dari poſſet? Non malum eſt, inquit, eſſe iſtam formidinem: ut cum exactum ſit ab aratore, tamen ne ſe commoveat, reliquus metus judicii ſit. Si judicio a me vis exigere, remove Siculum magiſtratum: ſi hanc vim adhibes, quid opus eſt judicio? Quis porro erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod popoſcerit, quam ab aſſeclis tuis quadruplo condemnari?

XIV. Illa vero præclara eſt clauſula edicti, quod omnium controverſiarum, quæ eſſent inter aratorem, & decumanum, ſi uter velit, edicit, ſe recuperatores daturum. Primum, quæ poteſt eſſe controverſia, cum is, qui petere debet, aufert? & cum is non, quantum debetur, ſed quantum commodum eſt, aufert? ille autem, unde ablatum eſt, judicio ſuum recupe-

28 *Quis hunc audet*] Objectionis occupatio per ironiam: *Idem*.

29 *Edixit, ut*] Solutio objectionis. Verres lenis in aratores non fuit, ſed durus. Probatur. Arator tantum dare decumano debet ex edicto, quantum decumanus petit. Si dare negat, per magiſtratum Siculum cogitur. Ergo ſi plus dederit arator, quam debeat; idque repetere velit, jam ad magiſtratum Siculum confugere non poterit, a quo nimirum ſolvere coactus eſt. *Idem*.

30 *Quid dereliquit*] Id eſt, Quos igitur judices Verres aratori reliquit, ad quos confugeret? Nullos, niſi ſuos aſſeclas, a quibus iterum damnabitur. Non igitur Verres in aratorem lenis, ſed durus fuit. Hac Ciceronis reſponſione conturbatus Verres alio ſe detorquet. *Non malum eſt*, inquit, &c. Hanc ejus prolepſim Cicero, ex aratoris perſona, dilemmate convellit. *Si judicio a me aratore vis*, inquit, *exigere*, &c. *Idem*.

rare nullo modo poteſt? Deinde in hoc homo luteus, etiam callidus ac veterator eſſe vult, quod ita ſcribit, *Si uter volet, recuperatores dabo*. Quam lepide ſe furari putat? Utrique facit poteſtatem. Sed utrum ita ſcripſerit, *Si uter volet*, an, *ſi decumanus volet*, nihil intereſt. Arator enim tuos iſtos recuperatores nunquam volet.

Quid? illa cujuſmodi ſunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honeſtiſſimo homine, equiteque Romano, reſiſtente Apronio, & affirmante, ſe plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus eſſet. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: cum illud edictum repente uberrimum & quæſtuoſiſſimum naſcitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam [31] deportatas haberent.

Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam ſuperioribus edictis ſatis perdiderat, atque afflixerat) ſed iſti ipſi equites Romani, qui ſuum jus retinere ſe contra Apronium poſſe erant arbitrati, ſplendidi homines, & aliis prætoribus gratioſi, vincti Apronio traditi ſint. Attendite enim, cujuſmodi edicta ſint. *Ne tollat*, inquit, *ex area*, *niſi erit pactus*. Satis hæc magna vis eſt ad inique paciſcendum. Malo enim plus dare, quam non mature ex area tollere. At iſta vis Septitium, & nonnullos Septitii ſimiles non coercet; qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciſcar. His hoc apponitur: Deportatum habeas ante Kalendas Sext. Deportabo igitur. Niſi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præſtituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi niſi pactus eſſet, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

XV. Jam vero illud non ſolum contra legem Hieronicam, nec ſolum contra conſuetudinem ſuperiorum, ſed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent a ſenatu, populoque Romano, ne extra ſuum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iſte, ut arator decumano, quo vellet decumanus, vadi-

31 *Ad aquam*] Ad litus freti Siculi, unde Romam avehantur.

vadimonium promitteret : ut hic quoque [32] Apronio, cum a Leontinis uſque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miſeris aratoribus calumniandi quæſtus accederet. Quanquam illa fuit ad calumniam ſingulari conſilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores jugera ſationum [33] ſuarum profiterentur. Quæ res cum ad pactiones iniquiſſimas magnam vim habuit, ſicut oſtendam, neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit : tum vero ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius. Ut enim quiſque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de profeſſione jugerum poſtulabatur. Cujus judicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ ſunt : non quo jugerum numerum vere profiteri eſſet difficile, aut amplius etiam profiteri, (quid enim in eo periculi [34] eſſe poſſet ?) ſed cauſa erat judicii [a] poſtulandi, quod ex edicto profeſſus non eſſet. Judicium autem quod fuerit iſto prætore, ſi, quæ cohors, & qui comitatus fuerit, meminiſtis, ſcire debetis. Quid igitur eſt, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, Judices ? Injuriamne factam ſociis ? at videtis. Auctoritatem ſuperiorum repudiatam ? non audebit negare. Tantum Apronium iſto prætore potuiſſe ? confiteatur, neceſſe eſt.

XVI. Sed vos fortaſſe, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hiſce rebus pecunias ceperit. Docebo, cepiſſe maximas, omneſque eas iniquitates, de quibus antea dixi, ſui quæſtus cauſa [b] conſtituiſſe convincam, ſi prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus uſurum ſe putat, ex defenſione ejus dejecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais ? an tu decumas [35], homo audaciſſime

32 *Ut hic quoque*] Senſus eſt. Ut hic, id eſt, hac in re quoque quæſtus ex miſeris aratoribus calumniandis (ſic enim lego cum Hotom.) contractus accederet Apronio, cum, verbi gratia, ex Leontino agro, uſque Lilybæum, id eſt, ex ultima parte Siciliæ, ad partem huic oppoſitam, aliquem vadaretur, id eſt, cogeret ſiſtere ſe in judicio : nam aratores, ne tantum itineris emetiri cogerentur, malebant quavis, etiam iniquiſſima, conditione cum Apronio paciſci. *Hortenſius.*

33 *Jugera ſationum*] Declararent quot ſeviſſent jugera. *Idem.*

34 *Periculi*] Nihil. Non enim ex jugerum numero, ſed ex frugibus perceptis decumæ pendebantur. *Idem.*

a Lamb. *pertimeſcendi*

b Vict. Man. *irrupiſſe*, Lamb. *reperiſſe*.

35 *An tu decumas*] Quod vendidiſti, id eſt, locaviſti, decumarum nomine non poteſt appellari ; nam *decumæ* ſunt decimæ partes frumenti, quæ publicanis vendi ſolent : at tu

me atque amentiſſime, vendidiſti? tu partes eas, quas te ſenatus populuſque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeo bona, fortunaſque aratorum omnes vendidiſti? Si palam præco juſſu tuo prædicaſſet, non decumas frumenti, ſed dimidias venire partes, & ita emptores acceſſiſſent, ut ad dimidias partes emendas; ſi pluris vendidiſſes tu dimidias, quam cæteri decumas, cuinam mirum videretur? Quid vero, ſi præco decumas pronuntiavit: re vera, hoc eſt, lege, edicto, conditione plus etiam, quam dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris quod non licebat, quam cæteros quod oportebat, vendidiſſe?

Pluris vendidi decumas, quam cæteri. Quibus rebus id aſſecutus es? Innocentia? adſpice ædem Caſtoris [36]: deinde, ſi audes, fac mentionem innocentiæ. Diligentia? codicis lituras tui contemplare in Sthenii [37] Thermitani nomine: deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui teſtes interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis, & te, & patronos tuos, ingenioſos eſſe, dicito. Qua re igitur id, quod ais, aſſecutus es? Magna eſt enim laus, ſi ſuperiores conſilio viciſti, poſterioribus exemplum atque auctoritatem reliquiſti. Tibi fortaſſe idoneus fuit nemo, quem imitarere. At te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac principem, imitabuntur omnes.

Quis aratorum, te prætore, decumam dedit? quis duas? quis non maximo ſe affectum beneficio putavit, cum tribus decumis pro una defungeretur, præter paucos, qui propter ſocietatem furtorum tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, ſenatuſque bonitatem, quid interſit. Senatus, cum temporibus reipublicæ cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ [38] exigantur; ita decernit, ut pecunia pro his decumis ſolvatur aratoribus: ut, quod plus ſumitur, quam debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, cum tot decumas non ſenatus-conſulto, ſed novis edictis tuis, neſariiſque inſti-

tutis

tu non partes decumas, ſed Siculum frumentum eiſdem totum vendidiſti: ergo, &c. *Idem*.

36 *Ædem Caſtoris*] De cujus ſartis tectis vide lib. I. cap. 49.

37 *Sthenii*] Vide ſupra, II. 34.

38 *Alteræ decumæ*] Et hoc emptum frumentum infra dicitur. *Ferratius*.

Digitized by Google

tutis exigeres, & eriperes: magnum te feciſſe arbitrabere, ſi pluris vendideris, quam L. Hortenſius, pater iſtius Q. Hortenſii, quam Cn. Pompejus, quam M. Marcellus: qui ab æquitate, ab lege, ab inſtitutis non receſſerunt?

XVII. An tibi unius anni aut biennii ratio habenda fuit: ſalus provinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reipublicæ in poſterum fuit negligenda? cum ita rem conſtitutam accepiſſes, ut & populo Romano ſatis frumenti ex Sicilia ſuppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atque agros colere expediret? Quid effeciſti? quid aſſecutus es? Ut populo Romano, prætore te, neſcio quid ad decumas accederet, deſerendas arationes relinquendaſque curaſti. Succeſſit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quam Metellus? tu laudis & honoris cupidior? Tibi enim conſulatus quærebatur, Metello paternus honor, & avitus negligebatur. Multo minoris vendidit, non modo, quam tu, ſed etiam, quam qui ante te vendiderunt.

Quæro, ſi ipſe excogitare non poterat, quemadmodum quam plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris veſtigia perſequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque inſtitutis uteretur? Ille vero tum ſe Metellum minime fore putaſſet, ſi te ulla in re imitatus eſſet: qui ab urbe Roma, quod nemo unquam poſt hominum memoriam fecit, cum ſibi in provinciam proficiſcendum putaret, literas ad Siciliæ civitates miſit, per quas hortatur & rogat, ut arent, ut ſerant beneficio populi Romani. Hoc petit aliquanto ante adventum ſuum: & ſimul oſtendit, ſe lege Hieronica venditurum, hoc eſt, in omni ratione decumarum nihil iſti ſimile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliqua ſcribit adductus, ut in alienam provinciam mittat literas ante tempus: ſed conſilio, ne, ſi tempus ſationis præteriiſſet, granum in provincia Sicilia nullum haberemus. Cognoſcite Metelli literas. Recita epiſtolam L. Metelli. LITERÆ L. METELLI.

XVIII. Hæ literæ, Judices, L. Metelli, quas audiſtis, hoc, quantum eſt ex Sicilia frumenti hornotini [39] exaraverunt. Gle-

39 *Hornotini*] Id eſt, hujus anni. Nam *hornotinum* dicebant veteres, quod erat ejuſdem anni; pro quo *hornum* dixit Horat. Od. XXIII. lib. 3. v. 3. & alibi bis. *Hortenſius.*

Glebam commoſſet in agro decumano Siciliæ nemo, ſi Metellus hanc epiſtolam non miſiſſet. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentiſſimi convenerant, negotiatoribuſque Siciliæ doctus eſt? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquiſſimos Siciliæ patronos, quanti ad Cn. Pompejum, conſulem deſignatum, cæteroſque illius provinciæ neceſſarios, fieri ſoliti ſint, quis ignorat? Quod quidem judicium nullo unquam de homine factum eſt, ut abſens accuſaretur ab iis palam, quorum in bona, liberoſque ſummum imperium, poteſtatemque haberet. Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de iſtius pravitate & injuriis deplorare, & conqueri mallent. Quas literas cum ad omnes civitates prope ſuppliciter miſiſſet Metellus: tamen antiquum modum [40] ſationis nulla ex parte aſſequi potuit. Diffugerant enim permulti, id quod oſtendam: non ſolum arationes, ſed etiam ſedes ſuas patrias, iſtius injuriis exagitati, reliquerant.

Non mehercule criminis augendi cauſa dicam, Judices: ſed, quem accepi ipſe oculis, animoque ſenſum, hunc vere apud vos, &, ut potero, planiſſime exponam. Nam, cum quadriennio poſt in Siciliam veniſſem: ſic mihi affecta viſa eſt, ut hæ terræ ſolent, in quibus bellum acerbum, diuturnumque verſatum eſt. Quos ego campos antea, colleſque nitidiſſimos, viridiſſimoſque vidiſſem, hos ita vaſtatos nunc, ac deſertos videbam, ut ager ipſe cultorem deſiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitenſis ager, Ennenſis, Murgentinus, Aſſorinus, Imacharenſis, Agyrinenſis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non ſolum jugerum, ſed etiam dominorum multitudinem quæreremus: Ætnenſis vero ager, qui ſolebat eſſe cultiſſimus, & quod caput eſt rei frumentariæ, campus Leontinus, cujus antea ſpecies hæc erat, ut, cum obſitum vidiſſes, annonæ caritatem non vererere; ſic erat deformis, atque horridus, ut in uberrima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. La-

40 *Modum*] *Modus* in agro ſignificat longitudinem, & latitudinem deſcriptam ac dimenſam. Sic Horat. lib. II. Sat. VII. I. *Hoc erat in votis; modus agri non ita magnus.* Idem.

Labeſactarat enim vehementer aratores jam ſuperior annus : proximus vero funditus everterat .

XIX. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum , tu in tanta improbitate , tu in tanta acerbitate , in tot & tantis injuriis ? Cum in arationibus , & in earum rerum jure provincia Sicilia conſiſtat , everſis funditus aratoribus , relictis agris , cum in provincia tam locuplete , ac referta , non modo rem , ſed ne ſpem quidem ullam reliquam cuiquam feceris , aliquid te populare putabis habere , cum dices , te pluris , quam cæteros , decumas vendidiſſe ? Quaſi vero aut populus Romanus hoc voluerit , aut ſenatus hoc tibi mandaverit , ut , cum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes , in poſterum fructu illo , commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares : deinde , ſi quam partem tuæ prædæ ad ſummam decumarum addidiſſes , bene de populo Romano meritus viderere . Atque hæc perinde loquor , quaſi in eo ſit iniquitas ejus reprehendenda , quod propter gloriæ cupiditatem , ut aliquos ſumma decumarum vinceret , acerbiorem legem , duriora edicta interpoſuerit , omnium ſuperiorum auctoritatem repudiarit .

Magno tu decumas vendidiſti . Quid , ſi doceo , te non minus domum tuam avertiſſe , quam Romam miſiſſe , decumarum nomine ? quid habet populare ratio tua , cum ex provincia populi Romani æquam partem tu tibi ſumpſeris , atque populo Romano miſeris ? Quid , ſi duabus partibus doceo te amplius frumenti abſtuliſſe , quam populo Romano miſiſſe ? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jactaturum [41] , & populo ſe ad coronam [42] daturum ? Hæc vos antea , Judices , audiſtis : verum fortaſſe ita audiſtis , ut auctorem rumorem haberetis , ſermonemque omnium . Cognoſcite nunc , innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam : ut ſimul illam quoque ejus vocem improbam agnoſcatis ;

41 *Cerviculam jactaturum*] In Hortenſio frequenter actionem & geſtum (cujus ut ſcribit Valer. Maximus , ille perſtudioſus fuit) reprehenſum fuiſſe , Gellius & Quintilianus teſtatur . *Hotom.*

42 *Populo ad coronam*] Scribendum eſt , ut Nannii codex oſtendit , *populo , ac coronæ ſe daturum* , id eſt , ſe committere , & quodam modo jactare multitudini . *Coronam* vocabant circumſtantem populi multitudinem , quæ ad judicium ſpectandi & audiendi cauſa convenerat . *J. Lipſius* .

tis; qui ſe uno quæſtu decumarum omnia ſua pericula redempturum eſſe dicebat.

XX. Audimus hoc jamdiu, Judices; nego quemquam eſſe veſtrum, quin ſæpe audierit, ſocios iſtius fuiſſe decumanos. Nihil aliud arbitror in iſtum falſo eſſe dictum ab iis, qui male de iſto exiſtimarint, niſi hoc. Nam ſocii putandi ſunt, quos inter res communicata eſt. Ego rem totam, fortunaſque aratorum omnes, iſtius fuiſſe dico: Apronium, Veneriosſque ſervos, quod iſto prætore fuit novum genus publicanorum, cæteroſque decumanos, procuratores iſtius quæſtus, & miniſtros rapinarum fuiſſe dico.

Quo modo hoc doces? quo modo ex locatione illa columnarum [43] docui iſtum eſſe prædatum? opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem, novamque dixiſſet. Quis enim unquam conatus eſt jura omnia, & conſuetudinem omnium commutare cum vituperatione, ſine quæſtu? Pergam, atque inſequar longius. Iniqua lege vendebas, quo pluris venderes. Cur, jam addictis, & venditis decumis, cum jam ad ſummam decumarum nihil, ad tuum quæſtum multum poſſet accedere, ſubito atque ex tempore nova naſcebantur edicta? nam, ut vadimonium decumano, quocunque is vellet, promitteretur: ut ex area, niſi pactus eſſet, arator ne tolleret: ut ante Kalend. Sext. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis decumis, anno tertio te edixiſſe dico: quæ ſi reipublicæ cauſa faceres, in vendendo eſſent pronuntiata: quia tua cauſa faciebas, quod erat imprudentia prætermiſſum, id quæſtu, ac tempore admonitus reprehendiſti [44].

Illud vero cui probari poteſt? te ſine tuo quæſtu, ac maximo quæſtu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexiſſe; ut, cum totius Siciliæ quotidie gemitus, querimoniaſque audires; cum, ut ipſe dixiſti, reum te fore putares; cum hujuſce judicii diſcrimen ab opinione tua non abhorreret; paterere tamen aratores indigniſſimis injuriis vexari, ac diripi? Profecto, quanquam es ſingu-

43 *Columnarum*] Quæ erant in æde Caſtoris. Vide l. 55.

44 *Reprehendiſti*] Revocaſti: omiſſum antea per imprudentiam, admonente quæſtu feciſti. *Manutius*.

ſingulari crudelitate & audacia; tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honeſtiſſimos, ac locupletiſſimos, tibi inimiciſſimos fieri nolles, niſi hanc rationem, & cogitationem ſalutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac præſens illa præda ſuperaret. Etenim, quoniam ſummam, & numerum injuriarum, Judices, vobis non poſſum exponere: ſingillatim autem de uniuſcujuſque incommodo dicere infinitum eſt: genera ipſa injuriarum, quæſo, cognoſcite.

XXI. Nympho eſt Centuripinus, homo navus, & induſtrius, experientiſſimus, ac diligentiſſimus arator. Is cum arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, ſicut ille eſt, in Sicilia facere conſueverunt) eaſque magna impenſa, magno inſtrumento tueretur: tanta ab iſto iniquitate oppreſſus eſt, ut non modo arationes relinqueret, ſed etiam ex Sicilia profugeret, Romamque una cum multis ab iſto ejectis veniret. Fecit ut decumanus Nymphonem negaret ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, niſi ad hujuſmodi quæſtus pertinebat, numerum jugerum profeſſum eſſe.

Nympho cum ſe vellet æquo judicio defendere, iſte viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is eſt Artemidorus Pergæus, qui in ſua patria dux iſti quondam & magiſter ad deſpoliandum Dianæ templum fuit) & haruſpicem Voluſianum, & Valerium præconem. Nympho, antequam plane conſtitit [45], condemnatur. Quanti, fortaſſe quæritis. Nulla erat edicti pœna certa. Frumenti ejus omnis, quod in areis eſſet. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum [46]; ſed tritici ſeptem millia medimnum ex Nymphonis arationibus, edicti pœna, non redemptionis aliquo jure tollit.

XXII. Xenonis Meneni, nobiliſſimi hominis, uxoris fundus erat, colono locatus. Colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem

45 *Plane conſtitit*] Planum factum omnino fuit, an profeſſus revera numerum jugerum non eſſet. *Hortenſ.*

46 *Celatum*] Quod Nympho removiſſet, atque celaſſet, decumani fraudandi gratia. *Non redemptionis*, non aliquo jure, quod haberet ut publicanus; ſed edicti pœna. *Idem.*

Digitized by Google

judicium dabat illud ſuum damnatorium de jugerum profeſſione. Xeno ad ſe pertinere negabat: fundum elocatum eſſe dicebat. Dabat iſte judicium, *Si pareret* jugera ejus fundi eſſe plura, quam colonus eſſet profeſſus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modo non araſſe ſe, id quod ſatis erat, ſed nec dominum ejus eſſe fundi, nec locatorem: uxoris eſſe: eam ipſam ſuum negotium gerere: ipſam locaviſſe. Defendebat Xenonem homo ſummo ſplendore, & ſumma auctoritate præditus, M. Coſſetius. Iſte nihilominus judicium [47] H-S LXXX millium dabat. Ille tametſi recuperatores de cohorte latronum ſibi parari videbat; tamen judicium accepturum ſe eſſe dicebat. Tum iſte magna voce Veneriis imperat, ut Xeno audiret: *Dum res judicetur, hominem ut aſſervent: cum judicatum ſit, ad ſe adducant*. Et illud ſimul dixit; ſe non putare, illum, ſi propter divitias, pœnas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iſte imperavit, exſolvit.

XXIII. Polemarchus eſt Murgentinus, vir bonus atque honeſtus. Is, cum pro jugeribus quinquaginta, medimna DCC decumæ [48] imperarentur, quod recuſabat, domum ad iſtum in jus eductus eſt: &, cum iſte etiam cubaret, in cubiculum introductus eſt: quod, niſi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, cum pugnis & calcibus conſciſſus eſſet; qui DCC medimnis decidere noluiſſet, mille promiſit.

Eubulides eſt Groſphus, Centuripinus, homo cum virtute & nobilitate domi ſuæ [49], tum etiam pecunia princeps. Huic homini, Judices, honeſtiſſimæ civitatis honeſtiſſimo, non modo frumenti ſcitote, ſed etiam vitæ & ſanguinis tantum relictum eſſe, quantum Apronii libido tulit. Nam vi, malo, plagis adductus eſt, ut frumenti daret, non quantum haberet, ſed quantum cogeretur.

So-

47 *Judicium*] Dabat Verres in Xenonem Judicium, id eſt, judices, ſeu recuperatores, qui eum ſeſtertium octoginta millium (Gall. 8000. *liv.*) condemnarent, *ſi pareret jugera, &c.* Idem.

48 *Decumæ*] Subauditur, nomine. *Idem.*

49 *Domi ſuæ*] *Suæ* hic æque delendum cenſeo, ut Gronovius lib. II. cap. 46, ubi vide cauſas. *Grævius.*

Digitized by Google

Soſtratus, & Numenius, & Nymphodorus ejuſdem civitatis, cum ex agris tres fratres conſortes [50] profugiſſent, quod iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exararant, hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit, omne inſtrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. Poſtea cum ad eum Nymphodorus veniſſet Ætnam, & oraret, ut ſibi ſua reſtituerentur; hominem corripi, ac ſuſpendi juſſit in oleaſtro quodam, quæ eſt arbor, Judices, in foro. Tamdiu pependit in arbore ſocius amicuſque populi Romani, in ſociorum urbe ac foro, colonus aratorque veſter, quamdiu voluntas Apronii tulit.

Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, Judices, ſingulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. Vos ante oculos animoſque veſtros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempſit Siculos: non duxit homines, nec ipſos ad perſequendum vehementes fore, & vos eorum injurias leviter laturos exiſtimavit.

XXIV. Eſto: falſam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen cum de Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, his indulſit, eorum voluntati & gratiæ deditus fuit. Iſte cives Romanos? At nullus inimicior, aut infeſtior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto ſecures: crucem denique illam prætermitto, quam iſte civibus Romanis teſtem humanitatis in eos, ac benevolentiæ ſuæ voluit eſſe: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus diſputo: qui quemadmodum eſſent accepti, Judices, audiſtis ex ipſis. Bona ſibi erepta eſſe dixere.

Verum hæc, quoniam [a] ejuſmodi cauſa fuit, ferenda ſunt: nihil valuiſſe æquitatem, nihil conſuetudinem: damna denique, Judices, nulla tanta ſunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, ſi equitibus Romanis non obſcuris, neque ignotis, ſed honeſtis & illuſtri-

50 *Conſortes*] Coheredes, quamdiu hereditas diviſa non erat. Contra *diſſortes*, poſtquam diviſerant. *Salmaſius*.

a Vict. Man. *hujuſmodi caſus affuit*

luſtribus, manus ab Apronio, iſto prætore, ſine ulla dubitatione afferebantur? Quid exſpectatis? quid a me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celerius de iſto tranſigamus, quo maturius ad Apronium poſſimus, id quod ego illi jam in Sicilia pollicitus ſum, pervenire? qui C. Matrinium, Judices, ſumma virtute hominem, ſumma induſtria, ſumma gratia, Leontinis, in publico, biduum tenuit. Atque ab Apronio, Judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidineſque accommodato, equitem Romanum ſcitote biduum cibo tectoque prohibitum: biduum Leontinis, in foro, cuſtodiis Apronii retentum atque ſervatum, neque ante dimiſſum, quam ad conditiones ejus depactus eſt.

XXV. Nam quid ego de Q. Lollio, Judices, dicam, equite Romano ſpectato atque honeſto? Clara res eſt, quam dicturus ſum, tota Sicilia celeberrima, atque notiſſima: qui cum araret in Ætnenſi, cumque is ager Apronio cum cæteris agris eſſet traditus; equeſtri vetere illa & auctoritate & gratia fretus, affirmavit, ſe decumanis plus quam deberet, non daturum. Refertur ejus ſermo ad Apronium. Enimvero iſte ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de cæteris rebus audiſſe. Mittit ad hominem Venerios, (hoc quoque attendite, apparitores a prætore aſſignatos habuiſſe decumanum: ſi hoc mediocre argumentum videri poteſt, iſtum decumanorum nomine ad ſuos quæſtus eſſe abuſum) adducitur a Veneriis, atque adeo attrahitur Lollius commode, cum Apronius e palæſtra rediſſet, & in triclinio, quod in foro Ætnæ [a] ſtraverat, decubuiſſet. Statuitur Lollius in illo tempeſtivo [51] gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, Judices, tametſi vulgo audieram, niſi mecum ipſe ſenex, cum mihi, atque huic voluntati accuſationis meæ lacrymans gratias ageret, ſumma cum auctoritate eſſet locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, prope annos xc natus, in Apronii convivio, cum interea Apronius caput, atque os ſuum un-

guen-

a Grut. *ſtatuerat*

51 *Tempeſtivo*] Convivia dicebantur *tempeſtiva*, quæ de die inibantur, hoc eſt ante legitimam cœnæ horam, quæ erat nona. *Grævius*.

guento perfricaret. Quid eſt, Lolli? inquit. Tu, niſi malo coactus, recte facere neſcis? Homo quid ageret; taceret; reſponderet; quid faceret denique, illa auctoritate, & ætate præditus, neſciebat. Apronius interea cœnam, ac pocula poſcebat. Servi autem ejus, qui & moribus iiſdem eſſent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos [52] Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipſe Apronius: niſi forte exiſtimatis, eum in vino, ac luxu non riſiſſe, qui nunc in periculo, atque exitio ſuo riſum tenere non poſſit. Ne multa, Judices: his contumeliis ſcitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges, conditioneſque veniſſe. Lollius, ætate & morbo impeditus, ad teſtimonium dicendum venire non potuit. Quid opus eſt Lollio? Nemo hoc neſcit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc ſe primum hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adoleſcens lectiſſimus, præſto eſt: hujus verba audietis. Nam Q. Lollius, ejus filius, qui Calidium accuſavit, adoleſcens & bonus, & fortis, & in primis diſertus, cum his injuriis, contumeliiſque commotus, in Siciliam eſſet profectus, in itinere occiſus eſt. Cujus mortis cauſam fugitivi ſuſtinent [53]: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eo ſit occiſus, quod habere clauſa non potuerit ſua conſilia de Verre. Iſte porro non dubitabat, quin is, qui antea alium ſtudio adductus accuſaſſet, ſibi advenienti præſto eſſet futurus, cum eſſet parentis injuriis, & domeſtico dolore commotus.

XXVI. Jamne intelligitis, Judices, quæ peſtis, quæ immanitas in veſtra antiquiſſima, fideliſſima, proximaque provincia verſata ſit? Jam videtis, quam ob cauſam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiaſque perpeſſa, non potuerit hoc novum, ac ſingulare, atque incredibile genus

52 *Præter oculos*] Ante oculos. Et ſic locutus eſt Livius lib. belli Maced. VIII. *At non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, &c.* Sic Varro Eumenidibus, apud Non. Marcellum, qui etiam hunc locum citat, *Præter matris Deum ædem exaudio cymbalorum ſonitum*. Hotomanus.

53 *Fugitivi ſuſtinent*] E Græcis fontibus derivata locutio. Nam *αἰτίαν ὑπέχειν* Græce dicimus. Similiter Epiſt. ad Att. lib. XIII. *Nunc vero cum de magno conſtet, nonne furor ejus omnem cauſam ſuſtinet? Fugitivos* autem dicit, qui in Sicilia Athenione duce graſſabantur. *Idem*.

genus injuriarum, contumeliarumque perferre? Jam omnes intelligunt, cur univerſa provincia defenſorem ſuæ ſalutis eum quæſivit, cujus iſte fidei, diligentiæ, perſeverantiæ, nulla ratione eripi poſſit. Tot judiciis interfuiſtis: tot homines nocentes & improbos accuſatos, & veſtra, & ſuperiorum memoria ſcitis eſſe: ecquem vidiſtis, ecquem audiſtis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia eſſe verſatum?

Apronius ſtipatores Venerios ſecum habebat: ducebat eos circum civitates: publice ſibi convivia parari, ſterni triclinia, & in foro ſterni jubebat: eo vocari homines honeſtiſſimos, non ſolum Siculos, ſed etiam equites Romanos: ut, quicum inire convivium nemo unquam, niſi turpis, impuruſque voluiſſet; ad ejus convivium ſpectatiſſimi, atque honeſtiſſimi viri tenerentur. Hæc tu, omnium mortalium profligatiſſime, ac perditiſſime, cum ſcires, cum audires quotidie, cum videres: ſi ſine tuo maximo quæſtu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quæſtus Apronii, tantum ejus ſermo inquinatiſſimus, & blanditiæ flagitioſæ valuerunt, ut nunquam animum tuum cura tuarum fortunarum, cogitatioque tangeret?

Cernitis, Judices, quod & quantum incendium, decumanorum impetu, non ſolum per agros, ſed etiam per reliquas fortunas aratorum; neque ſolum per bona, ſed etiam per jura libertatis, & civitatis, iſto prætore pervaſerit. Videtis pendere alios ex arbore: pulſari autem alios, & verberari: porro alios in publico cuſtodiri: deſtitui alios in convivio [54]: condemnari alios a medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid eſt hoc? populi Romani imperium, populi Romani leges? judicia? ſocii fideles? provincia ſuburbana? nonne omnia potius ejuſmodi ſunt, quæ, ſi Athenio viciſſet, in Sici-

54 *Deſtitui alios in convivio*] *Deſtitui* pro *conſtitui*: ut lib. Accuſat. v. *Qui quo Cleomenem in defendendo filio læſerat, nudus pene eſt deſtitutus*. Q. autem Lollium intelligit. Sic in oratione C. Gracchi apud A. Gellium, *Idcirco ſolus deſtitutus eſt in foro, veſtimenta detracta ſunt*. Item apud Livium lib. VII. ubi de Galli & Manlii Torquati duello loquitur, *Duo*, inquit, *in medio armati deſtituuntur*. Idem.

Sicilia non feciſſet ? non, inquam, Judices, eſſet ullam partem iſtius nequitiæ fugitivorum inſolentia conſecuta.

XXVII. Privatim hoc modo. Quid ? publice civitates quemadmodum tractatæ ſunt ? Audiſtis permulta indicia & teſtimonia civitatum, & reliquarum audietis. Ac primum de Agyrinenſi populo, fideli & illuſtri, breviter cognoſcite. Agyrinenſis eſt in primis honeſta civitas Siciliæ, hominum ante hunc prætorem locupletium, ſummorumque aratorum. Ejus agri decumas cum emiſſet idem Apronius, Agyrium venit. Qui cum eo cum apparitoribus, id eſt, cum minis ac vi veniſſet, poſcere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, diſcederet. Nolle ſe negotii quidquam habere dicebat, ſed accepta pecunia, quam primum aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, ſi per noſtros magiſtratus liceat: ſed homines & ſatis fortes, & ſatis plane frugi ac ſobrii; & in primis hæc civitas, de qua loquor, Judices. Itaque homini in primis improbiſſimo, reſpondent Agyrinenſes, ſeſe decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, cum ille magno præſertim emiſſet, non addituros. Apronius certiorem facit iſtum, cuja res erat, quid rei eſſet.

XXVIII. Statim, tanquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris pulſatus eſſet, ita Agyrio magiſtratus, & quinque-primi, accitu iſtius evocantur. Veniunt Syracuſas: præſto eſt Apronius: ait eos ipſos, qui veniſſent, contra edictum prætoris feciſſe. Quærebant, quid ? Reſpondebat ſe ad recuperatores eſſe dicturum. Iſte, æquiſſimus homo, formidinem illam ſuam miſeris Agyrinenſibus injiciebat: recuperatores ſe de cohorte ſua daturum minabatur. Agyrinenſes, viri fortiſſimi, judicium ſe paſſuros eſſe dicebant. Ingerebat iſte Artemidorum, Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, & ejuſmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat: ſed Græci ſacrilegi, jampridem improbi, repente Cornelii [55]. Videbant

55 *Repente Cornelii*] A Verris nomine, cujus beneficio cives Romani erant facti. Sic Manutius, approbante Grævio. Sed rectius Hotomanus a Sylla, qui victor decem circiter annis antea proſcriptorum ſervos, amplius decem millia, cives Romanos eſſe, & *Cornelio-*

Agyrinenſes, quidquid ad eos recuperatores Apronius attuliſſet, illum perfacile probaturum. Condemnari cum iſtius invidia infamiaque malebant, quam ad ejus conditiones pactioneſque accedere. Quærebant, quæ in verba [56] recuperatores daret. Reſpondebat, *Si pareret adverſus edictum feciſſe*, quæ ſe in judicio dicturum eſſe dicebat. Iniquiſſimis verbis, improbiſſimis recuperatoribus, conflictari malebant: quam quidquam cum iſto ſua voluntate decidere. Summittebat iſte Timarchidem, qui moneret eos, ſi ſaperent, ut tranſigerent. Pernegabant. Quid ergo? In ſingulos H-S quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iſte clare, omnibus audientibus, *Qui damnatus erit*, inquit, *virgis ad necem cædetur*. Hic illi flentes rogare atque orare cœperunt, ut ſibi ſuas ſegetes, fructuſque omnes, arationeſque vacuas Apronio tradere liceret: ut ipſi ſine ignominia, moleſtiaque diſcederent. Hac lege, Judices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortenſius, ſi volet, magno Verrem vendidiſſe.

XXIX. Hæc conditio fuit iſto prætore aratorum, ut ſecum præclare agi arbitrarentur, ſi vacuos agros Apronio tradere liceret. Multas enim cruces propoſitas effugere cupiebant. Quantum Apronius edidiſſet deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne ſi plus edidiſſet, quam quantum natum eſſet? Etiam. Quomodo? Magiſtratus ex ipſius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid, ſi minus arator dediſſet, quam popoſciſſet Apronius? Judicium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum numero? Ex cohorte prætoris præclara hominum honeſtiſſimorum. Quid amplius? minus te jugerum profeſſum eſſe

meliorum nomine appellari voluit. Aliam quoque interpretationem amicorum unus mihi ſuggerit. Putat vir eruditus iſtos hic a Cicerone dici *Cornelios*, non quod revera ſit iſtud illorum prænomen, ſed quia adjuncti ſocii Cornelio Artemidoro, bipedum omnium nequiſſimo, ipſi ex ea ſocietate facti ſunt repente Cornelii Artemidori, id eſt, ex improbis (nam jampridem erant improbi) mortalium omnium, ut ille, nequiſſimi. Si veram hanc eſſe interpretationem aliquis negaverit; at ſane ſubtilem & ingenioſam eſſe nemo non fatebitur. *Hortenſ.*

56 *Quæ in verba*] Quam judicandi formulam præſcriberet recuperatoribus. Verres reſpondebat ſe daturum hanc formulam. *Si pareret aratorem feciſſe, contra edictum prætoris, ea, quæ Apronius ſe in judicio dicturum eſſe dicebat, uti eaſdem aratores recuperatores condemnarent*. Idem.

eſſe dico. Recuperatores [57] rejice, quod adverſum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris, (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat eſſe?) virgis te ad necem cædi neceſſe erit. His legibus, his conditionibus, erit quiſquam tam ſtultus, qui decumas veniſſe arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas eſſe exiſtimet? qui non intelligat, iſtum ſibi quæſtui prædæque habuiſſe bona, poſſeſſiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenſes, quod imperatum eſſet, facturos ſe eſſe dixerunt.

XXX. Accipite nunc, quid imperarit: & diſſimulate, vos, ſi poteſtis, vos intelligere, ipſum prætorem, quod tota Sicilia perſpexerit, redemptorem decumarum, atque adeo aratorum dominum ac regem fuiſſe. Imperat Agyrinenſibus. ut decumas [58] ipſi publice accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentiſſime pretium exquiſiſti; qui, ut ais, magno vendidiſti: quare putabas emptori lucrum addi oportere? Eſto: putabas. Quamobrem imperabas, ut adderent? Quid eſt aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, ſi hoc non eſt, vi atque imperio cogere invitos lucrum dare alteri, hoc eſt, pecuniam dare?

Age, quid tum? ſi Apronio, deliciis prætoris, lucelli aliquid juſſi ſunt dare, putate Apronio datum, ſi Apronianum lucellum, ac non prætoria præda vobis videbitur: Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, tritici medimnum XXXIII. millia. Quid eſt hoc? una civitas, ex uno agro, plebi Romanæ prope menſtrua cibaria prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidiſti, cum tantum lucri decumano ſit datum? profecto, ſi pretium exquiſiſſes diligenter, tum, cum vendebas, x. medimnum potius

57 *Recuperatores rejice*] Mihi ſuſpectus eſt hic locus, quamvis libri omoes conſentiant. Quomodo enim Apronius aratoribus, quos in judicium vocabat, poterat dicere, *Rejice recuperatores?* Scripſiſſe puto Tullium: *Recuperatores recipe*. Veni in jus ad recuperatores, qui cognoſcant, &c. *Grævius*.

58 *Ut decumas*] Quas redemerat Apronius. *Accipiant*, ſubauditur, *ſolvendas*, Gall. *qu' ils ſe chargent*, &c. *Publice*, id eſt, data de publico pecunia. *Lucrum dent*, Addant ſummæ priocipali aliquid pecuniæ, lucri nomine. *Hort.*

tius addidiſſent, quam H-S DC poſtea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quominus miremini, Siculos, re neceſſaria coactos, auxilium a patronis, a conſulibus, a ſenatu, a legibus, a judiciis petiviſſe. Ut probaret [59] Apronius hoc triticum, imperat Agyrinenſibus Verres, ut in medimna ſingula dentur Apronio H-S III.

XXXI. Quid eſt hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato & expreſſo, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modo Apronius, ſed quivis, exercitui ſi metiendum eſſet, improbare Siculum [60] frumentum, quod iſti ex area, ſi vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur, & cogitur. Non eſt ſatis. Nummi præterea imperantur. Dantur. Parum eſt. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. Jubes H-S XXX lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis, imperio, injuriaque prætoris eripiuntur tritici medimnum XXXIII, & præterea H-S LX. An hæc obſcura ſunt? aut, ſi omnes homines velint, obſcura eſſe poſſunt? quæ tu palam egiſti? in conventu imperaſti? omnibus inſpectantibus coegiſti? qua de re Agyrinenſes magiſtratus, & quinque-primi, quos tu, tuique quæſtus cauſa evocaſti, acta & imperia tua domum ad ſenatum ſuum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, literis publicis mandata eſt: quorum legati, homines nobiliſſimi, Romæ ſunt, qui hoc idem pro teſtimonio dixerunt? Cognoſcite Agyrinenſium publicas literas: deinde teſtimonium publicum civitatis. Recita literas publicas. LITERÆ PUBLICÆ. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM.

59 *Ut probaret*] *Probare*, hic eſt inſpicere, & examinare num bonum ſit. Sic cenſores dicuntur opus locare, & poſtea *probare*. Idem. Recepi ex Nannii libro optimo, hæc verba, quæ in aliis deſiderantur: *Quod ei dabatur*. Sic enim in illo ſcribi teſtatur Nannius: *Ut probaret Apronius hoc triticum quod ei dabatur, imperat*. Receperat id jam ante Carolus Stephanus, quod miror a ſequentibus editoribus fuiſſe neglectum, cum maxime faciat augendo crimini. *Grævius*.

60 *Siculum*] Emphaſis eſt in hoc verbo: probum enim ſignificatur, cum *Siculum* dicitur. *Quod iſti*: Apronio. *Area*: locus eſt apud nos tectus propter pluvias, at olim erat ſubdialis. Aream eſſe oportebat, ex præceptis Varronis lib. I. de re Ruſtica, cap. 51, in agro, ſublimiori loco, quam perflare poſſet ventus. Nam trita grana mos erat e terra ſubjactari, cum ventus ſpirabat lenis, quo paleæ inanes, & quod leviſſimum eſt, extra aream mitteretur; & frumentum purum veniret ad corbem. Tritum & purgatum frumentum arator domum deportabat. Licebat Apronio, inquit Cicero, admetiri ex area, ubi tritum fuerat frumentum; antequam domum aratoris deportaretur, & ab eo vitiari poſſet. *Hortenſius*.

Digitized by Google

CUM. Animadvertiſtis in hoc teſtimonio, Judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen eſt, principem ſuæ civitatis, lacrymantem teſtari, ac dicere, nunquam poſt populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenſes contra quemquam infimum civem Romanum dixiſſe, aut feciſſe quippiam: qui nunc contra prætorem populi Romani magnis injuriis, & magno dolore publice teſtimonium dicere cogerentur. Uni mehercule, huic civitati, Verres, obſiſtere tua defenſione non potes: tanta auctoritas eſt in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in injuria, tanta religio in teſtimonio. Verum non una te tantum, ſed univerſæ ſimilibus afflictæ incommodis, legationibus, ac teſtimoniis publicis perſequentur.

XXXII. Etenim deinceps videamus, Herbitenſis civitas, honeſta, & antea copioſa, quemadmodum ſpoliata ab iſto, ac vexata ſit. At quorum hominum? ſummorum aratorum, remotiſſimorum a foro, judiciis, & controverſiis: quibus parcere, & conſulere, homo impuriſſime, & quod genus hominum ſtudioſiſſime conſervare debuiſti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnum XVIII [61]. Atidius, iſtius item miniſter in decumis, cum emiſſet, & præfecti nomine cum veniſſet Herbitam cum Veneriis, locuſque ei publice, quo diverteretur, datus eſſet: coguntur Herbitenſes ei lucri [62] dare tritici medimnum XXXVII millia, cum decumæ veniſſent tritici medimnum XVIII millibus. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publice, cum jam privatim aratores ex agris, ſpoliati, atque exagitati decumanorum injuriis, profugiſſent.

Anno ſecundo cum emiſſet Apronius decumas tritici medimnum XXV millibus, & ipſe Herbitam cum illa prædonum copia, manuque veniſſet: populus publice coactus eſt ei conferre lu-

61 *Medimnum XVIII.*] Subaudi, *millibus*. Vel ducatur lineola, millenarii nota, ſuper numerum.

62 *Lucri*] Subauditur, cauſa; id eſt, pro lucro. *Medimnum XXXVII. millia*. Nempe decem & octo millia pro decumis, reliqua ad XXXVII. pro lucro, & incremento, ſeu additamento. Non enim veriſimile eſt ab iis exactum fuiſſe lucri nomine, duplo amplius, quam pro decumis. *Idem.*

Digitized by Google

lucri tritici medimnum XXVI, & acceſſionem H-S CIↃ CIↃ.[63] De acceſſione[64] dubito, an Apronio ipſi data ſit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto quis poteſt dubitare, quin ad iſtum prædonem frumentarium, ſicut Agyrinenſe frumentum, pervenerit? Anno vero tertio in hoc agro conſuetudine uſus eſt regia.

XXXIII. Solere ajunt[65] barbaros reges Perſarum, ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent univerſos non ſolum conſcios libidinis ſuæ, verum etiam adminiſtros. Eandem iſtius, qui ſe regem Siculorum eſſe ducebat, licentiam, libidinemque fuiſſe cognoſcite. Æſchrionis Syracuſani uxor eſt Pippa: cujus nomen, iſtius nequitia, tota Sicilia pervulgatum eſt: de qua muliere verſus plurimi ſupra tribunal, & ſupra prætoris caput ſcribebantur. Hic Æſchrio, Pippæ vir adumbratus, in Herbitenſibus decumis novus inſtituitur publicanus. Herbitenſes cum viderent, ſi ad Æſchrionem pretium rediſſet, ſe ad arbitrium libidinoſiſſimæ mulieris ſpoliatum iri: liciti ſunt uſque eo, quoad ſe efficere poſſe arbitrabantur. Supra adjecit Æſchrio. Neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici poſſet. Addicitur[66] medimnum XXXV millibus; dimidio fere pluris, quam ſuperiore anno. Aratores funditus evertebantur: & eo magis, quod jam ſuperioribus annis exhauſti erant, ac pene perditi. Intellexit iſte ita magno veniſſe, ut amplius ab Herbitenſibus

63 *H-S* CIↃ CIↃ] Seſtertium duorum millium. Sed quia tenuior pro iſtorum cupiditate hæc ſumma eſt, ſuſpicatur Manutius de mendo: & pro CIↃ CIↃ, reponendum putat CCCIↃↃↃ. Id eſt, centum millium, Gall. 10000. *liv.* Idem.

64 *De acceſſione*] Senſus eſt. De pecunia illa, quæ, ut frumentum probaretur, (cap. 31.) & decumis, & lucro addita eſt quaſi merces operæ, quam Verri navabat Apronius, & quaſi pretium hujus impudentiæ, dubito an Apronio ipſi data ſit: ſuſpicor eam ſtatim prætoris in manus veniſſe, quemadmodum & decumarum pretium, & lucrum venit. *Idem.*

65 *Solere ajunt*] Hujus conſuetudinis Plato in Alcibiade priore mentionem facit his verbis, Ἐπεὶ ποτ᾽ ἐγὼ, &c. *Audivi enim ex uno eorum qui ad Regem ierant fide digno, cum ſe regionem plane amplam & fructuoſam præteriiſſe diceret, unius prope diei iter longam, quam incolæ* Reginæ zonam *vocitarent. Eſſe aliam præterea, quam rurſus* calyptram *nominarent, itemque alia loca eſſe quampluri-ma, eaque amœna ac fructuoſa, quæ mundo Reginæ attributa eſſent, & quorum ſingula ex ſingulis ornamentis nomen adeptæ eſſent.* Idem ſcribit Athenæus libro I. *Hotomanus.*

66 *Addicitur*] Æſchrioni.

bus exprimi non poſſet. Demit [67] de capite medimnum CIↃ CIↃ CIↃ IↃC. Jubet in tabulas pro medimnum XXXI, referri XXXI, & CCCC. Hordei decumas ejuſdem agri Docimus emerat.

XXXIV. Hic eſt Docimus, qui ad iſtum deduxerat Tertiam, Iſidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, quam Pippæ, plus quam cæterarum, ac prope dicam, tantum apud iſtum in Sicilienſi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli [68] non moleſti, muliercularum teterrimarum improbiſſimi cognitores. Incipiunt poſtulare, poſcere, minari. Non poterant tamen, cum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimeſcebant. Cum omni ratione tamen illi calumniarentur; promittunt Herbitenſes vadimonium Syracuſas. Eo poſteaquam ventum eſt, coguntur Æſchrioni, id eſt, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demptum, tritici medimnum CIↃ CIↃ CIↃ IX. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno ſuo quæſtu animum ad vectigalia redimenda transferret.

Transactum putabant Herbitenſes; cum iſte, Quid de hordeo [69], inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebat in cubiculo, Judices, atque in lectulo ſuo. Negabant illi ſibi quidquam eſſe mandatum. Non audio: numerate H-S XV [70]. Quid facerent miſeri? aut quid recuſarent? præſertim cum in lectulo decumanæ mulieris veſtigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perſeverandum intelligebant? Ita civitas una ſociorum, atque amicorum duabus teterrimis mulierculis, Verre prætore, vectigalis fuit. Atque ego nunc eum frumenti numerum, & eas publice pecunias decumanis ab Herbitenſibus datas eſſe dico: quo illi frumento, & quibus pecuniis tamen a decumanorum injuriis cives

67 *Demit*] Non Herbitenſibus, qui ſummam integram ſolvere coacti ſunt; ſed reipublicæ, cui totum id pretium debebatur, quo decumæ venditæ fuerant. *Hott.*

68 *Prætoris æmuli*] Intelligit Æſchrionem, propter Pippam uxorem; & Docimum, propter Tertiam. *Idem.*

69 *Quid de hordeo*] Quid dabitis Docimo lucri nomine, pro decumis hordei? *Idem.*

70 *H-S* XV.] Subaudi, millia.

cives ſuos non redemerunt . Perditis enim , & direptis aratorum bonis , hæc decumanis merces dabatur , ut aliquando ex eorum agris , atque ex urbibus abirent . Itaque cum Philinus Herbitenſis , homo diſertus , & prudens , & domi nobilis , de calamitate aratorum , & de fuga , & de reliquorum paucitate publice diceret , animadvertiſtis , Judices , gemitum populi Romani , cujus frequentia huic cauſæ nunquam defuit . Qua de paucitate aratorum alio loco [71] dicam .

XXXV. Nunc illud , quod pene præterii , non omnino relinquendum videtur . Nam , per deos immortales ! quod de capite [72] ipſo dempſit , quo tandem modo vobis non modo ferendum , verum etiam audiendum videtur ? Unus adhuc fuit poſt Romam conditam , (dii immortales faxint , ne ſit alter !) cui reſpublica totam ſe traderet temporibus coacta & malis domeſticis , L. Sylla . Hic tantum potuit , ut nemo , illo invito , nec bona , nec patriam , nec vitam retinere poſſet : tantum animi habuit ad audaciam , ut dicere in concione non dubitaret , bona civium Romanorum cum venderet , ſe prædam ſuam vendere . Ejus omnes res geſtas non ſolum obtinemus ; verum etiam propter [73] majorum incommodorum & calamitatum metum , publica auctoritate defendimus . Unum hoc illius , ſenatus-conſulto reprehenſum decretumque eſt , ut , quibus ille de capite dempſiſſet [74] , hi pecunias in ærarium referrent . Statuit ſenatus , hoc ne illi quidem eſſe licitum , cui conceſſerat omnia , a populo factarum [75] quæſitarum-

71 *Alio loco*] Infra , cap. 51.

72 *De capite*] De ſumma frumenti , quæ ex decumarum venditione ſolvenda populo Romano erat . *Dempſit* . Ut eo minus Æſchrio , Pippæ vir , ſolveret ; pluris amorem faciens mulierculæ , quam pop. Rom. emolumentum . *Hott.*

73 *Metum*] Ne , ſi ejus acta reſcinderemus , durius aliquid accideret . *Manut.*

74 *De capite dempſiſſet*] Summas imminuiſſet pretii , quo decumas coemiſſent . Nos lingua noſtra *demptionem capitis* nominamus , *le rabais* . Hotomanus .

75 *A populo factarum*] Quid ſi , *Ab ipſo factarum* ? Ut paulo poſt , *Quod ex ea pecunia remiſerit , quam ipſe quæſierat* : nam etiam ad amplificationem hoc pertinet : ut cum ipſe Sylla eas res quæſierit , de capite tamen in iis diminuere non poterit . *Idem* . Probant emendationem Hotomani Manutius & Lamb. Verum merito tuetur Gulielmius *a populo factarum* . Nam a populo conſtitutæ erant ſummæ , quas nulli licebat imminuere . Hinc dicit Tullius *veterum religione legum* , quas populus ſcilicet tulerat , de pecunia publica reprehenſum eſſe Syllam . Nam quamvis Tullius non longe poſt contendat , ex ea pecunia , quam ipſe ſcilicet Sylla quæſierit , remiſiſſe , nimirum de pretio rerum ſub haſta venditarum , quia tamen illa pecunia , quæ ex venditis damnatorum bonis conficiebatur , referebatur in ærarium , recte dicitur illa a po-

Digitized by Google

rumque rerum ſummas imminuere. Illum viris fortiſſimis judicarunt patres conſcripti remittere de ſumma non potuiſſe: te mulieri teterrimæ remiſiſſe ſenatores judicabunt? Ille, de quo lege populus Romanus juſſerat, ut ipſius voluntas populo Romano eſſet pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege eſſe voluiſti? In illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remiſerit, quam ipſe quæſierat: tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani remiſiſti?

XXXVI. Atque in hoc genere audaciæ multo etiam impudentius in decumis Segeſtenſium verſatus eſt: quas cum addixiſſet eidem illi Docimo, hoc eſt [76], tritici modium quinque millibus, & acceſſionem adſcripſiſſet H-S MD, coegit Segeſtenſes a Docimo tantidem publice accipere. Id quod ex Segeſtenſium publico teſtimonio cognoſcite. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audiſtis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modium quinque millibus, & acceſſionem. Cognoſcite nunc, quanti ſe vendidiſſe retulerit [77]. LEX DECUMIS VENDENDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modium CIƆ CIƆ CIƆ de capite eſſe dempta, quæ cum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de ſanguine detraxiſſet ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrum impudentius a ſociis abſtulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas [78] commutavit? Ex horum [79] ſeveritate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? Sed ſi eripuerit;

 non

populo facta & quæſita, quia populi erat, quæ debebatur ærario. Si librarii peccarunt, in hoc peccarunt quod ignorantia veteris ſermonis addiderint præpoſitionem *a*. Scripſiſſe Tullius videtur: *Statuit ſenatus, hoc ne illi quidem eſſe licitum, cui conceſſerat omnia, populo factarum quæſitarumque rerum ſummas imminuere*. Quæ nimirum bono & commodo populi factæ quæſitæque res erant, ut ærarii reditus illis augeretur. *Græv.*

76 *Hoc eſt*] Lambinus: *hoc eſt, Tertiæ*. Quod recepit Grævius. Putavit autem Manutius, *hoc eſt*, otioſum eſſe, ac delendum. *Olivetus*.

77 *Retulerit*] Subauditur, *in tabulas publicas Verres*. Porro decumas vendiderat iſte tritici modium, ſeu potius medimnum quinque millibus; at in tabulis publicis ſcripſerat duobus tantum millibus medimnum eas a ſe venditas fuiſſe. *Hert.*

78 *Tabulas publicas*] Quas in provincia Verres conficiebat, *Commutavit*. Referendo in eas numerum medimnum minorem eo, quo venditæ decumæ fuerant. *Idem.*

79 *Horum*] Judicum.

Digitized by Google

non intelligis , hæc , quæ jamdudum loquor , ad aliam quæſtionem , atque ad peculatus judicium pertinere ? Itaque hoc mihi reſervabo genus integrum totum : ad illam , quam inſtitui , cauſam frumenti ac decumarum revertar . Qui cum agros maximos ac feraciſſimos per ſeipſum , hoc eſt per Apronium , Verrem alterum , depopularetur : ad minores civitates habebat alios , quos , tanquam canes immitteret , nequam homines & improbos ; quibus aut frumentum , aut pecuniam publice cogebat dari .

XXXVII. A. Valentius eſt in Sicilia , interpres [80] : quo iſte interprete non ad linguam Græcam , ſed ad furta & flagitia uti ſolebat . Fit interpres hic , homo levis , atque egens , repente decumanus . Emit agri Liparenſis , miſeri atque jejuni , decumas tritici medimnis DC. Liparenſes vocantur . Ipſi accipere decumas , & numerare Valentio coguntur lucri H-S xxx millia . Per deos immortales ! utrum tibi ſumes ad defenſionem ? tantone minoris te decumas vendidiſſe , ut ad medimna DC , xxx millia lucri , ſtatim ſua voluntate civitas adderet , hoc eſt , tritici medimnum duo millia ? an , cum magno decumas vendidiſſes , te expreſſiſſe ab invitis Liparenſibus hanc pecuniam ?

Sed quid ego ex te quæro , quid defenſurus ſis potius , quam cognoſcam ex ipſa civitate , quid geſtum ſit ? Recita teſtimonium publicum Liparenſium , deinde quemadmodum Valentio nummi ſint dati . TESTIMONIUM PUBLICUM , *quomodo ſolutum ſit , ex literis publicis* . Etiamne hæc tam parva civitas , tam procul a manibus tuis , atque a conſpectu remota , ſejuncta a Sicilia , in inſula inculta , tenuique poſita , cumulata aliis tuis majoribus injuriis , in hoc quoque frumentario genere prædæ tibi & quæſtui fuit ? Quam tu totam inſulam cuidam tuorum ſodalium , ſicut aliquod munuſculum , condonaras : ab hac etiam hæc frumentaria lucra , tanquam a mediterraneis , exigebantur ? Itaque qui tot annis agellos ſuos ante

80 *Interprete*] Ludit Orator in ambiguo. Nam *interpres*, is eſt, cujus opera ad linguam exteram intelligendam utimur; & cujus miniſterio pactiones cum tertio aliquo conficimus. Quo ſenſu hic accipitur. *Hortenſius*.

ante te prætorem redimere a piratis ſolebant, iidem ſeipſos a te pretio impoſito redemerunt.

XXXVIII. Quid ergo? a Tiſſenſibus perparva & tenui civitate, ſed aratoribus laborioſiſſimis, frugaliſſimiſque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quam quantum frumenti omnino exararant? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium miſiſti, novum genus [81] publicani. Cur hoc auctore non Romæ quoque ſervi * publici [82] ad vectigalia accedant? Anno ſecundo Tiſſenſes H-S XXI lucri dare coguntur inviti. Tertio anno, CIↃ CIↃ medimnum tritici lucri Diognoto Venerio dare coacti ſunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium [83] nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, ſi poteſtis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor iſtius ſibi acceperit, an huic exegerit. Atque hæc ex publico Tiſſenſium teſtimonio cognoſcite. TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM. Obſcure, Judices, prætor ipſe decumanus eſt, cum ejus apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus ipſi lucri auferant, quam quantum populo Romano decumarum nomine daturi ſunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit, hæc prætoris dignitas, ut ſervos Venerios Siculorum dominos eſſe velles. Hic delectus, hoc diſcrimen, te prætore, fuit, ut aratores in ſervorum numero eſſent, ſervi in publicanorum.

XXXIX. Quid? Ameſtratini miſeri, impoſitis ita magnis decumis, ut ipſis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti ſunt? Addicuntur decumæ M. Cæſio, cum adeſſent legati Ameſtratini. Statim cogitur Heraclius legatus numerare H-S XXXII. Quid hoc eſt? quæ eſt iſta præda? quæ

 vis?

81 *Novum genus*] Vide ſupra, cap. 12.

82 *Non Romæ quoque ſervi publici*] Vetus. *Non Romæ quoque ſervi ad publica vectigalia accedant*. Nannius. Probo lectionem optimi illius libri, quem Nannius evolvit, a quo non longe abit Francii. Facit enim magis ad rem augendam apud judices, ſi dicas, *Non Romæ ſervi ad publica vectigalia accedant*, quam ſi dicas, *Non Romæ ſervi publici ad vectigalia accedant*. *Accedere* autem *ad vectigalia*, pro conducere vectigalia, eſt locutio elegans. *Græv.*

* Lamb. *ſervi ad publica vectigalia*.

83 *Vicarium*] Poſtremus igitur eſt ſervorum omnium. Nam ſervi paulo majoris notæ ſervos ipſi ſuos habebant, qui appellabantur vicarii; & peculium, permiſſu domini, hoc eſt, rem propriam ſuo labore partam. *Hortenſius*.

vis? quæ direptio ſociorum? Si erat Heraclio ab ſenatu mandatum, ut emeret: emiſſet. Si non erat: qui poterat ſua ſponte pecuniam numerare? Cæſio renuntiat ſe dediſſe. Cognoſcite renuntiationem ex literis. Recita ex literis publicis. LITERÆ PUBLICÆ. Quo ſenatuſconſulto erat hoc legato permiſſum? nullo. Cur fecit? coactus eſt. Quis hoc dicit? tota civitas. Recita teſtimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Ab hac eadem civitate anno ſecundo ſimili ratione extortam eſſe pecuniam, & Sext. Vennonio datam, ex eodem teſtimonio cognoviſtis. At Ameſtratinos, homines tenues, cum eorum decumas medimnis DCCC vendidiſſes Banobali Venerio, (cognoſcite nomina publicanorum [84]) cogis eos plus lucri addere, quam quanti venierant, cum magno veniſſent. Dant Banobali medimnis DCCCL, H-S MD. Profecto nunquam iſte tam amens fuiſſet, ut ex agro populi Romani plus frumenti ſervo Venerio, quam populo Romano tribui pateretur, niſi omnis ea præda, ſervi nomine, ad iſtum ipſum perveniret.

Petrini, cum eorum decumæ magno addictæ eſſent, tamen invitiſſimi P. Nævio Turpioni, improbiſſimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætore, damnatus eſt, H-S XXXVII & IↃ dare coacti ſunt. Itane diſſolute decumas vendidiſti, ut, cum modium XV millibus veniſſent, medimnum CIↃ CIↃ CIↃ hoc eſt, H-S XXXXV lucri decumano darentur? At permagno decumas ejus agri vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, ſed Petrinis pecuniam ereptam.

XL. Quid? Halicienſes, quorum incolæ decumas dant, ipſi agros immunes habent: nonne huic eidem Turpioni, cum decumæ C med. veniſſent, H-S XV CIↃ dare coacti ſunt? Si id, quod maxime vis, poſſes probare, hæc ad decumanos lucra veniſſe, nihil te attigiſſe: tamen hæ pecuniæ per vim, atque injuriam tuam captæ & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi eſſe deberent. Cum vero hoc nemini perſuadere poſſis, te tam amentem fuiſſe, ut Apronium, ac Turpionem, ſervos

84 *Nomina publicanorum*] Non verorum, qui cives, atque adeo equites eſſe debebant; ſed eorum quos Verres arbitrio ſuo contra leges fecerat, ſervos, peregrinos, &c. *Idem.*

Digitized by Google

ſervos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam exiſtimas, quin illis emiſſariis hæc tibi omnis pecunia quæſita ſit?

Segeſtam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. Is ab iſto literas affert, ut ſibi contra omnia ſenatus-conſulta, contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite literas, quas ad Segeſtanos miſerit. LITERÆ C. VERRIS. Hic Venerius quemadmodum aratores eluſerit, ex una pactione hominis honeſti, gratioſique cognoſcite. In eodem enim genere ſunt cætera.

Diocles eſt Panormitanus, Phimes cognomine, homo illuſtris, ac nobilis. Is agrum in Segeſtano, (nam commercium in eo agro nemini [85]) conductum habebat H-S ſex millibus. Pro decuma cum pulſatus a Venerio eſſet, decidit H-S XVI millibus, & DCLIIII. Id ex tabulis ipſius cognoſcite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho, Annejus Brocchus, ſenator, homo eo ſplendore, ea virtute, qua omnes exiſtimatis, nummos præter frumentum coactus eſt dare. Venerione ſervo, te prætore, talis vir, ſenator populi Romani, quæſtui fuit?

XLI. Hunc ordinem ſi dignitate antecellere non exiſtimabas, ne hoc quidem ſciebas, *judicare*? Antea cum equeſter ordo judicaret, improbi, & rapaces magiſtratus in provinciis inſerviebant publicanis: ornabant eos, quicunque in operis erant: quemcunque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis, ac liberalitate proſequebantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, cum aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemque feciſſent. Retinebatur hoc tum neſcio quomodo, quaſi communi conſilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum putaſſet, ab univerſo ordine malo dignus judicaretur. Tu ſic ordinem ſenatorium deſpexiſti: ſic ad injurias, libidineſque tuas omnia coæquaſti: ſic habuiſti ſtatutum

cum

85 *Nam commercium in eo agro nemini*] Ita Grævius ex Nannio: quod neſcio quo ſenſu dicatur. Malim cum Victorio: *Nam commercium in eo Panormitanis eſt*. Oliv.

cum animo, ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam, te prætore, attigiſſent, judices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejuſdem ordinis homines te judices eſſe venturum? in quibus, ſi ex ipſorum domeſtico incommodo nullus dolor inſideret; tamen eſſet illa cogitatio, in alterius injuria ſeſe deſpectos, dignitatemque ordinis contemptam, & abjectam. Quod mehercule, Judices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quendam aculeum contumelia, quem pati pudentes, ac viri boni difficillime poſſunt.

Spoliaſti Siculos. Solent enim multi eſſe in injuriis ſuis provinciales. Vexaſti negotiatores. Inviti enim Romam, raroque decedunt. Equitem Romanum ad Apronii injurias dediſti. Quid enim jam nocere poſſunt, quibus non licet judicare? Quid, cum ſenatores ſummis injuriis afficis? quid aliud dicis, niſi hoc? cedo mihi etiam iſtum ſenatorem: ut hoc ampliſſimum nomen ſenatorium non modo ad invidiam imperitorum, ſed etiam ad contumeliam improborum natum eſſe videatur. Neque hoc in uno fecit Annejo, ſed in omnibus ſenatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Caſſio, viro clariſſimo & fortiſſimo, cum is eo ipſo tempore, primo iſtius anno, conſul eſſet, tanta improbitate uſus eſt, ut, cum ejus uxor, fœmina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre juſſerit. Hunc tu in hac cauſa teſtem, Verres, habebis: quoniam, judicem ne haberes, providiſti.

Vos autem, Judices, putare debetis, eſſe quiddam nobis inter nos commune atque conjunctum. Multa ſunt impoſita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non ſolum legum ac judiciorum, ſed etiam rumorum ac temporum. Sic eſt hic ordo quaſi propoſitus, atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiæ circumflari poſſe videatur. In hac tam miſera & iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, Judices, ut magiſtratibus noſtris in obtinendo jure noſtro ne contemptiſſimi ac deſpectiſſimi eſſe videamur?

XLII. Ther-

XLII. Thermitani miſerunt, qui decumas emerent agri ſui. Magni ſua putabant intereſſe, publice potius, quamvis magno emi, quam in aliquem iſtius emiſſarium incidere. Appoſitus erat Venulejus quidam, qui emeret. Is liceri non deſtitit. Illi, quoad videbatur ferri aliquo modo poſſe, contenderunt: poſtremo liceri deſtiterunt. Addicitur Venulejo tritici modium VIII millibus. Legatus Poſſidorus renunciat. Cum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venulejo dantur, ne accedat [86], tritici modium VI. præterea H-S CIↃ CIↃ. Ex quo facile apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda eſſe videatur. Cedo Thermitanorum mihi literas, & teſtimonium. TABULÆ THERMITANORUM, ET TESTIMONIUM.

Imacharenſes jam omni frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitos, tributum facere [87], miſeros ac perditos coegiſti: ut Apronio darent H-S XX millia. Recita decretum de tributis, & publicum teſtimonium. SENATUS-CONSULTUM DE TRIBUTO CONFERENDO. TESTIMONIUM IMACHARENSIUM. Ennenſes, cum decumæ veniſſent agri Ennenſis medimnum CIↃ CIↃ CIↃ CC, Apronio coacti ſunt dare tritici modium XVIII millia, & H-S III millia. Quæſo, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. Nam per omnes civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: & in hoc genere nunc, Judices, verſor, in quo non ſingillatim aratores, everſis [88] bonis omnibus ſunt, ſed publice decumanis lucra data ſunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus, expleti atque ſaturi, cum hoc cumulo quæſtus decederent.

XLIII. Calatinis quamobrem imperaſti anno tertio, ut decumas agri ſui, quas Calatæ dare conſueverant, Ameſtrati M. Cæſio decumano darent; quod neque ante te prætorem illi fecerant, neque tu ipſe hoc ita ſtatueras antea per biennium? Theomnaſtus Syracuſanus in agrum Mutycenſem cur abs te immiſſus eſt? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas,

86 *Ne accedat*] Id eſt, ne Thermas veniat decumarum cauſa. *Hortenſius.*

87 *Tributum facere*] Eſt, viritim impoſitam pecuniam colligere. *Idem.*

88 *Aratores, everſis*] Dele virgulam, & lege: *Aratores everſi.*

cumas, id quod in aliis quoque civitatibus oſtendam, triticum emere neceſſario, propter inopiam, cogerentur.

Jam vero ex Hyblenſium pactionibus intelligetis, quæ pactæ ſint cum decumano Cn. Sergio, ſexties tantum, quam quantum ſatum ſit, ablatum eſſe ab aratoribus. Recita ſationes, & pactiones ex literis publicis. Recita. PACTIONES HYBLENSIVM CVM VENERIO SERVO EX LITERIS PVBLICIS. Cognoſcite item profeſſiones ſationum, & pactiones Leneniorum cum Venerio ſervo. Recita ex literis publicis. PROFESSIONES SATIONVM, ET PACTIONES MENENIORVM CVM VENERIO SERVO EX LITERIS PVBLIBIS. Patiemini, Judices, a ſociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis ſerviunt, qui ita plebem Romanam ab ſeſe ali volunt, ut ſibi ac liberis ſuis tantum ſuperſit, quo ipſi ali poſſint; ab his, per ſummam injuriam, per acerbiſſimas contumelias, plus aliquanto ablatum eſſe, quam natum ſit?

Sentio, Judices, moderandum mihi eſſe jam orationi meæ, fugiendamque veſtram ſatietatem. Non verſabor in uno genere diutius, & ita cætera de oratione mea tollam, ut tamen in cauſa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortiſſimorum virorum, diligentiſſimorumque querimonias: cognoſcetis, Judices, Entellinorum ſummi laboris, ſummæque induſtriæ, dolorem & injurias: Heraclienſium, Gelenſium, Solentinorum incommoda proferentur: Catinenſium, locupletiſſimorum hominum, amiciſſimorumque agros vexatos ab Apronio cognoſcetis: Tyndaritanam, nobiliſſimam civitatem, Cephalœditanam, Alentinam, Apollonienſem, Eggynam, Capitinam, perditas eſſe hac iniquitate decumarum intelligetis: Murgentinis, Aſſorinis, Elorinis, Ennenſibus, Letinis nihil omnino relictum: Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos eſſe ac perditos: omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma [89], C. Verri ex omni reliquo, vectigales fuiſſe: & pleriſque

89 *Ex parte decuma*] Decimam fructuum ſuorum partem populo Romano ſolviſſe; reliquas novem partes, hoc eſt, totam reliquam arationem, vectigalis nomine, Verrem abſtuliſſe. *Hort.*

Digitized by Google

riſque aratoribus nihil omnino ſuperfuiſſe : ſi cui quid aut remiſſum , aut relictum ſit , id fuiſſe tantum , quantum ex eo , quo iſtius avaritia contenta fuit , redundarit .

XLIV. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros , Judices , fere optimos ac nobiliſſimos , Ætnenſem , & Leontinum . Horum agrorum ego miſſos faciam quæſtus triennii : unum annum eligam , quo facilius id , quod inſtitui , explicare poſſim . Sumam annum tertium , quod & recentiſſimus eſt , & ab iſto ita adminiſtratus , ut , cum ſe certe deceſſurum videret , non laboraret , ſi aratorem nullum in Sicilia omnino eſſet relicturus . Agri Ætnenſis , & Leontini decumas agemus . Attendite , Judices , diligenter . Agri ſunt feraces : annus tertius : decumanus Apronius .

De Ætnenſibus perpauca dicam . Dixerunt enim ipſi priore actione publice . Memoria tenetis , Artemidorum Ætnenſem , legationis ejus principem , publice dicere , Apronium veniſſe Ætnam cum Veneriis : vocaſſe ad ſe magiſtratum : imperaſſe , ut in foro ſibi medio lecti ſternerentur : quotidie ſolitum eſſe non modo in publico , ſed etiam de publico convivari : cum in eis conviviis ſymphonia caneret , maximiſque poculis miniſtraretur , retinere ſolitum eſſe aratores ; atque ab iis non modo per injuriam , ſed etiam per contumeliam , tantum exprimi frumenti , quantum Apronius imperaſſet . Audiſtis hæc , Judices , quæ nunc ego omnia prætereo , ac relinquo . Nihil de luxuria Apronii loquor , nihil de inſolentia , nihil de ſingulari nequitia , ac turpitudine : tantum de quæſtu , ac lucro dicam unius agri , & unius anni , quo facilius vos conjecturam de triennio , & de tota Sicilia facere poſſitis . Sed mihi Ætnenſium brevis eſt oratio . Ipſi enim venerunt : ipſi publicas literas deportarunt . Docuerunt vos , quid lucelli fecerit homo non malus , familiaris prætoris , Apronius . Id , quæſo , ex ipſorum teſtimonio cognoſcite . Recita teſtimonium Ætnenſium . TESTIMONUM ÆTNENSIUM .

XLV. Quid ais ? dic , dic , quæſo clarius , ut populus Romanus de ſuis vectigalibus , de ſuis aratoribus , de ſuis ſociis atque amicis audiat , L. MEDIMNUM , L. H-S MILLIA . Per deos

immortales! unus ager uno anno ccc millia modium tritici; & præterea H-S L. millia, lucri dat Apronio? tantone minoris decumæ venierunt, quam fuerunt? an cum ſatis magno veniſſent, hic tantus tamen frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus eſt? Utrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non perveniſſe tantum. Ita te non modo publicis tenebo, ſed etiam privatis aratorum pactionibus, ac literis: ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuiſſe, quam me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quiſquam defendet? hoc hi, ſi aliter de te ſtatuere voluerint, ſuſtinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, ccc millia modium tritici lucri nomine ſuſtuliſſe?

Quid? hoc Ætnenſes ſoli dicunt? immo etiam Centuripini, qui agri Ætnenſis multo maximam partem poſſident: quorum legatis, hominibus nobiliſſimis, Androni & Arthemoni, ſenatus ea mandata dedit, quæ publice ad civitatem ipſorum pertinebant: de iis injuriis, quas cives Centuripini non in ſuis, ſed in aliorum finibus acceperunt, ſenatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipſi aratores Centuripini, qui numerus eſt in Sicilia maximus, hominum honeſtiſſimorum, & locupletiſſimorum, tres legatos, cives ſuos, delegerunt: ut eorum teſtimonio non unius agri, ſed prope totius Siciliæ calamitates cognoſceretis. Arant enim tota Sicilia fere Centuripini. Et hoc in te graviores, certioreſque teſtes ſunt, quod cæteræ civitates ſuis ſolum incommodis commoventur: Centuripini, quod in omnium fere finibus habent poſſeſſiones, etiam cæterarum civitatum damna, ac detrimenta ſenſerunt.

XLVI. Verum, uti dixi, ratio certa eſt Ætnenſium, & publicis, & privatis literis conſignata. Meæ diligentiæ penſum [90] magis in Leontino agro eſt exigendum, propter hanc cau-

90 *Penſum*] Eſt manipulus lanæ, aut lini colo alligatus. Fit a verbo *pendo*. Nam heræ lanam ancillis olim appendebant nendam per diurnum opus, reddendamque in filo. Hinc *penſum* pro parte muneris, aut pro officio uſurpatur ab ipſis etiam oratoribus. *Idem*.

Digitized by Google

cauſam, quod ipſi Leontini publice non ſane me multum adjuverunt. Neque enim eos, iſto prætore, hæ decumanorum injuriæ læſerunt: potius etiam, Judices, adjuverunt. Mirum fortaſſe hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos, qui principes rei frumentariæ fuerunt, expertes incommodorum, atque injuriarum fuiſſe. Hoc cauſæ eſt, Judices, quod in agro Leontino, præter unam Mnaſiſtrati familiam, glebam Leontinorum poſſidet nemo [91]. Itaque Mnaſiſtrati, hominis honeſtiſſimi, atque optimi viri teſtimonium, Judices, audietis. Cæteros Leontinos, quibus non modo Apronius in agris, ſed ne tempeſtas quidem ulla nocere potuit, expectare nolite. Etenim non modo incommodi nihil ceperunt: ſed etiam in Apronianis illis rapinis in quæſtu ſunt, compendioque verſati.

Quapropter, quoniam me Leontina civitas, atque legatio, propter eam, quam dixi, cauſam, defecit: mihimet ineunda ratio, & via reperienda eſt, qua ad Apronii quæſtum, ſive adeo, qua ad iſtius ingentem, immanemque prædam poſſim pervenire. Agri Leontini decumæ anno tertio venierunt tritici medimnum XXXVI, hoc eſt, tritici modium CCXVI. Magno, Judices, magno. Neque enim hoc poſſum negare. Itaque neceſſe eſt aut damnum, aut certe non magnum lucrum feciſſe decumanum. Hoc enim ſolet uſuvenire iis, qui magno redemerunt.

Quid, ſi oſtendo, in hac una emptione lucri fieri tritici modium C? quid, ſi CC? quid, ſi CCC? quid, ſi CCCC millia? dubitatis etiam, cui iſta tanta præda quæſita ſit? Iniquum me eſſe quiſpiam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti, atque prædæ. Quid, ſi doceo, Judices, eos, qui CCCC millia modium lucri faciunt, damnum facturos [92] fuiſſe, ſi tua iniquitas, ſi tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis poterit in tanto lucro, tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quæſtus feceris? propter magnitudinem quæſtus improbus eſſe volueris?

Z z z XLVII. Quomo-

91 *Poſſidet nemo*] Sed incolæ ſoli poſſident. Sic Halicyenſes, ſupr. cap. 40. *Idem*.

92 *Damnum facturos*] Quia vocati ab aratoribus in judicium condemnati eſſent, niſi Verres ex cohorte ſua, qui judicarent, recuperatores dediſſet. *Manut.*

XLVII. Quomodo igitur hoc aſſequar, Judices, ut ſciam, quantum lucri factum ſit? non ex Apronii tabulis, quas ego cum conquirerem, non inveni: & cum in jus ipſum eduxi, expreſſi, ut conficere tabulas ſe negaret. Si mentiebatur: quamobrem removebat, ſi hæ tabulæ nihil tibi erant obſuturæ? Si omnino nullas confecerat literas: ne id quidem ſatis ſignificabat, illum non ſuum negotium geſſiſſe? Ea eſt enim ratio decumanorum, ut ſine plurimis literis confici non poſſit. Singula enim nomina aratorum, & cum ſingulis pactiones decumanorum, literis perſequi, & conficere neceſſe eſt. Jugera profeſſi ſunt aratores omnes imperio, atque inſtituto tuo: non opinor quemquam minus eſſe profeſſum, quam, quantum araſſet, cum tot cruces, tot ſupplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In jugere agri Leontini medimnum fere tritici ſeritur, perpetua, atque æquabili ſatione. Ager efficit [93], cum octavo bene ut agatur: verum, ut omnes dii adjuvent, cum decimo. Quod ſi quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ ſit, quantum ſeveris: hoc eſt, ut, quot jugera ſunt ſata, totidem medimna decumæ debeantur.

Hoc cum ita eſſet: primum illud dico, pluribus millibus medimnum veniſſe decumas agri Leontini, quam quot millia jugerum ſata erant in agro Leontino. Quod ſi fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex jugere ararent: medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, cum ager, id quod perraro evenit, cum decumo [94] extuliſſet: quæ erat ratio decumani, (ſi quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum) ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quam jugera erant ſata?

XLVIII. In Leontino jugerum ſubſcriptio, ac profeſſio non eſt plus XXX millium. Decumæ XXXVI medimnis venierunt. Erravit, an potius inſanivit Apronius? immo tum inſaniſſet, ſi aratoribus, quod deberent licitum eſſet; & non, quod, Apronius

93 *Ager efficit*] Agri ſui ubertate contentus arator eſt, cum pro uno medimno quod ſatum eſt, octo medimna colligit. At ager feraciſſimus eſt, cum, Diis ipſis juvantibus, decem pro uno reddit medimna. *Hortenſius.*

94 *Cum decumo*] Cum decem medimna reddidiſſet. *Idem.*

pronius imperaſſet, neceſſe fuiſſet dare. Si oſtendo, minus tribus medimnis in jugerum neminem dediſſe decumæ: concedes, opinor, ut cum decumano fructus arationis perceptus ſit, neminem minus tribus decumis dediſſe. Atqui hoc in beneficii loco petitum eſt ab Apronio, ut in jugera ſingula ternis medimnis decidere liceret. Nam cum a multis quaterna, etiam quina, exigerentur: multis autem non modo granum nullum, ſed ne paleæ quidem ex omni fructu, atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus eſt, unum in locum convenerunt: hominem ſuæ civitatis, in primis honeſtum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc judicium, legatum, & teſtem Centuripina civitas miſit: ut is apud eum cauſam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in jugera ſingula, quam terna medimna, exigeret.

Hoc vix ab Apronio in ſummo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum eſt. Id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro ſingulis decumis ternas decumas dare liceret. Quod ſi tua res non ageretur, a te potius poſtularent, ne amplius, quam ſingulas, quam ab Apronio, ut ne plus, quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ regie, ſeu potius tyrannice, ſtatuit in Aratores Apronius, prætermittam: neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modo de fructu, ſed ne de bonis quidem ſuis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque cauſa conceſſit) quid lucri fiat, cognoſcite.

XLIX. Profeſſio eſt agri Leontini ad jugerum xxx millia. Hæc ſunt ad tritici medimnum xc, id eſt, tritici modium DXL millia. Deductis tritici modium CCXVI millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua ſunt tritici CCCXXIV millia. Adde totius ſummæ DXL millium modium tres quinquageſimas, id eſt, tritici modium XXXII millia CCCC, (ab omnibus enim ternæ præterea quinquageſimæ exigebantur) ſunt hæc jam ad CCCLVI millia, CCC modium tritici. At ego CCCC millia lucri

facta

facta eſſe dixeram. Non enim duco in hac ratione, eos, quibus ternis medimnis non eſt licitum decidere. Verum, ut hac ipſa ratione ſummam mei promiſſi compleam, ad ſingula medimnum multi H-S duo, multi H-S quinque acceſſionis cogebantur dare: qui minimum, ſingulus nummos. Hoc minimum ut ſequamur, quoniam xc medimnum millia duximus, accedant eo novo, peſſimoque exemplo H-S xc millia.

Hic mihi etiam dicere audebit, magno ſe decumas vendidiſſe, cum ex eodem agro, dimidio plus ipſe abſtulerit, quam populo Romano miſerit? ccvi modium millibus decumas agri Leontini vendidiſti. Si ex lege, magno: ſi, ut lex eſſet libido tua, parvo: ſi, ut, quæ dimidiæ eſſent, decumæ vocarentur, parvo vendidiſti. Multo enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerunt, ſi id te ſenatus, aut populus Romanus facere voluiſſet. Etenim [95] ſæpe decumæ tanti venierunt, cum lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMAE VENDITAE AGRI LEONTINI. Atqui tum neque judicium de modo jugerum dabatur: neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neque ab aratore magiſtratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur a decumano, ut in jugera ſingula ternis medimnis decidere liceret: nec nummorum acceſſionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquageſimas frumenti addere: & tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. Quid vero iſtæ ſibi quinquageſimæ, quid porro nummorum acceſſiones volunt? quo id jure, atque adeo, quo id potius

tius

95 *Etenim*] Redit ad decumas, dimidiis omiſſis, & alia ratione Verris propugnaculum aggreditur. Quid gloriaris, inquit, magno a te venditas eſſe decumas? tantidem alii quoque ſæpe vendiderunt, nec tamen, ut tu, contra legem Hieronicam. Qui fit autem, ut alii decumas magno vendiderint, ſalva lege Hieronica, Verri autem eadem lege tantidem vendere non licuerit? Solvit hunc nodum Manutius hoc modo: Verres, etſi non dena medimna in jugero naſcerentur, quod ſæpe fit, ad eam tamen rationem decumas triennio vendidit, ut medimnorum numerus jugerum numerum æquaret: lex autem Hieronica medimnum ex jugero, decumæ nomine, concedebat duntaxat, cum dena medimna arator ex jugero caperet: ubi vero minus perciperet, decuma minuebatur: id eſt, medimno minor erat. Norbanus autem & alii, qui tanti decumas jure vendiderunt, quanti Verres injuſte, per legem Hieronicam id facere potuerunt, in maxima agrorum ubertate, denis medimnis ex jugero perceptis. *Idem*.

Digitized by Google

tius ore feciſti? Nummos dabat arator. Quomodo? aut unde? qui, ſi largiſſimus eſſe vellet, cumulatiore menſura uteretur, ut antea ſolebant facere in decumis, cum æqua lege, & conditione venibant. Is nummum dabat? unde? de frumento? quaſi habuiſſet, te prætore, quod venderet. De vivo [96] igitur aliquid reſecandum, ut eſſet, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Jam id porro utrum libentes, an inviti dabant? Libentes? amabant, credo, Apronium. Inviti? qua re, niſi vi, & malo, cogebantur? Jam iſte, homo amentiſſimus, in vendendis decumis nummorum, faciebat [97] acceſſiones ad ſingulas decumas: neque multum [98]: bina, aut terna millia addebat. Fiunt per triennium H-S fortaſſe ıɔ millia. Hoc neque exemplo cujuſquam, neque ullo jure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defenſurus ſit, homo quiſquam unquam excogitavit.

Quod cum ita ſit, audes dicere, te magno decumas vendidiſſe, cum ſit perſpicuum, te bona, fortunaſque aratorum, non populi Romani, ſed tui quæſtus cauſa, vendidiſſe? Ut, ſi quis villicus ex eo fundo, cui H-S dena merces eſſet, excíſis arboribus, ac venditis, demptis tegulis, inſtrumento, pecore abalienato, domino xx millia nummum pro x miſerit: ſibi alia præterea centum confecerit: primo dominus, ignarus incommodi ſui, gaudeat, villicoque delectetur, quod tanto ſibi plus mercedis ex fundo reſectum ſit: deinde, cum audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amotas, & venditas, ſummo ſupplicio villicum afficiat, & ſecum male actum putet: item populus Romanus, cum audit, pluris decumas vendidiſſe C. Verrem, quam innocentiſſimum hominem, cui iſte ſucceſſit, C. Sacerdotem, putat ſe bonum in arationibus, fructibuſque ſuis habuiſſe cuſtodem, ac villicum: cum ſenſerit, iſtum omne inſtrumentum aratorum, omnia ſubſidia vectigalium vendidiſſe, omnem ſpem poſteritatis avaritia ſua

96 *De vivo*] Id eſt, de cibariis: de iis ſubſidiis, quibus unicis ſe, ſuamque familiam aratores ſuſtentabant. Translatum de medicis, qui non modo putreſcentia, ſed etiam de vivo reſecant. *Idem*.

97 *Decumis nummorum, faciebat*] Emenda: *decumis, nummorum faciebat*.

98 *Neque multum*] Ironice.

ſua ſuſtuliſſe, arationes, & agros vectigales vaſtaſſe, atque exinaniſſe, ipſum maximos quæſtus, prædaſque feciſſe, intelliget ſecum actum eſſe peſſime: iſtum autem ſummo ſupplicio dignum exiſtimabit.

LI. Unde ergo hoc intelligi poteſt? ex hoc maxime, quod ager decumanus provinciæ Siciliæ propter iſtius avaritiam deſertus eſt. Neque id ſolum accidit, uti minus multis jugis ararent, ſi qui in agris remanſerunt; ſed etiam, ut permulti locupletes homines, magni & navi aratores, agros lætos ac fertiles desererent, totaſque arationes derelinquerent. Id adeo ſciri facillime poteſt ex literis publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quotannis apud magiſtratus publice ſubſcribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. Octoginta tres. Quot anno tertio profiteantur. Triginta dvo. Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem ſucceſſerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutycenſis? videamus ex literis publicis. Centvm octoginta octo. Quid? anno tertio? Centvm et vnvs. Octoginta ſeptem aratores unus ager iſtius injuria deſiderat: atque adeo noſtra reſpublica, quoniam illa populi Romani vectigalia ſunt, hunc tot patrum-familias numerum deſiderat, & repoſcit. Ager Herbitenſis primo anno habuit aratores ducentos quinquaginta ſeptem, tertio centum viginti. Hinc centum triginta ſeptem patres-familias extorres profugerunt. Agyrinenſis ager, quorum hominum! quam honeſtorum! quam locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ. Quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenſes recitare ex publicis literis audiſtis.

LII. Pro dii immortales! ſi ex provincia tota centum ſeptuaginta ejeciſſes, poſſeſne, ſeveris judicibus, ſalvus eſſe? Unus ager Agyrinenſis centum ſeptuaginta aratoribus inanior cum ſit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræque in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore inſtrumento, minus multis jugis, remanſiſſe, quod metuebant, ſi re-

Digitized by Google

ſi receſſiſſent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iſte nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos plane non ſolum ex agris, verum ex civitatibus ſuis profugiſſe. Illi ipſi, qui remanſerant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, niſi ad eos Metellus Roma literas miſiſſet, ſe decumas lege Hieronica venditurum; & niſi ab iis hoc petiviſſet, ut ſererent quam plurimum: quod illi ſemper ſui cauſa fecerant, cum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, ſeſe ſibi, & populo Romano, non Verri & Apronio ſerere, impendere, laborare. Jam vero, Judices, ſi Siculorum fortunas negligitis: ſi, quemadmodum ſocii populi Romani a magiſtratibus noſtris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani cauſam ſuſcipite, atque defendite. Ejectos aratores eſſe dico: agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre: populatam vexatamque provinciam: hæc omnia doceo literis civitatum, & privatis primariorum virorum teſtimoniis.

LIII. Quid vultis amplius? num expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in iſtum teſtes imperio & poteſtate deterruit, idem abſens de iſtius ſcelere, improbitate, audacia teſtimonium dicat? non opinor. At is optime, qui ſucceſſit iſti, potuit cognoſcere. Ita eſt: verum amicitia impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto ſe habeat provincia. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli teſtimonium requirit? nemo. Num quis poſtulat? non opinor. Quid ſi teſtimonio L. Metelli ac literis hæc omnia vera eſſe docebo? quid dicetis? utrum Metellum falſum ſcribere? an amicum lædendi eſſe cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta ſit, neſcire? Recita literas L. Metelli, quas ad Cn. Pompejum, & M. Craſſum conſules, quas ad M. Mummium prætorem, quas ad quæſtores urbis miſit. Epistola L. Metelli. *Decumas frumenti lege Hieronica vendidi.* Cum ſcribit, ſe lege Hieronica vendidiſſe, quid ſcribit? ita ſe vendidiſſe, ut omnes, præter Verrem. Cum ſcribit, ſe lege Hieronica vendidiſſe, quid ſcribit? ſe per iſtum erepta Siculis majorum noſtrorum beneficia, jus ipſorum, conditionem ſocieta-

tis, amicitiæ, fœderum reddidiſſe. Dicit, quanti cujuſque agri decumas vendiderit. Deinde quid ſcribit? Recita de epiſtola reliqua. *Summa vi data eſt opera a me, ut quam plurimo decumas venderem.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidiſti? Quia deſertas arationes, inanes agros, provinciam miſeram, perditamque offendi. Quid? id ipſum, quod ſatum eſt, qua ratione quiſquam, qui ſereret, inventus eſt? Recita literas. LITERAE. Ait ſe miſiſſe, & præſentem confirmaſſe, ſuam interpoſuiſſe auctoritatem. Tantum quod aratoribus Metellus obſides non dedit, ſe nulla in re Verri ſimilem futurum. At quid eſt tandem, in quo ſe laboraſſe dicat? Recita. *Ut aratores, qui reliqui erant, quamplurimum ſererent*. Qui reliqui? quid hoc eſt, *reliqui*? quo ex bello? qua ex vaſtitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitoſum, te prætore, verſatum eſt, ut is, qui tibi ſucceſſerit, reliquos aratores collegiſſe, & recreaſſe videatur?

LIV. Cum bellis Carthaginenſibus Sicilia vexata eſt, & poſt noſtra patrumque memoria, cum bis in ea provincia magnæ fugitivorum copiæ verſatæ ſunt, tamen aratorum interitio facta nulla eſt. Tum, ſemente prohibita, aut meſſe amiſſa, fructus annuus interibat: tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum. Tum, qui M. Levinio, aut P. Rupilio, aut M'. Aquilio prætoribus in eam provinciam ſucceſſerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importavit, quam aut Haſdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis ſimulatque hoſtis ſuperatus eſſet, ager araretur omnis, neque aratori prætor per literas ſupplicaret, neque eum præſens oraret, ut quam plurimum ſereret: nunc autem, ne poſt abitum quidem hujus importuniſſimæ peſtis, quiſquam reperiretur, qui ſua voluntate araret? pauci eſſent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad ſuum larem familiarem redirent?

His te literis, homo audaciſſime, atque amentiſſime, jugulatum eſſe non ſentis? non vides, cum is, qui tibi ſucceſſit, aratores reliquos appellet, hoc eum diſerte ſcribere, reliquos

hos

hos eſſe, non ex bello, neque ex aliqua hujuſmodi calamitate, ſed ex tuo ſcelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cætera. *Tamen pro eo, ut temporis difficultas, aratorumque penuria tulit*. Aratorum, inquit, penuria. Si ego accuſator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos veſtros offenderem, Judices. Clamat Metellus: *Niſi literas miſiſſem*. Non eſt ſatis. *Niſi præſens confirmaſſem*. Ne id quidem ſatis eſt. *Reliquos*, inquit, *aratores*. Reliquos? prope lugubri verbo calamitatem provinciæ Siciliæ ſignificat. Addit, *Aratorum penuria*.

LV. Exſpectate etiam, Judices, exſpectate, ſi poteſtis, auctoritatem accuſationis meæ. Dico aratores iſtius avaritia ejectos: ſcribit Metellus, reliquos ab ſe eſſe confirmatos. Dico agros relictos, arationeſque deſertas eſſe: ſcribit Metellus aratorum eſſe penuriam. Hoc cum ſcribit, illud oſtendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulſos eſſe populi Romani ſocios atque amicos. Quibus ſi qua calamitas propter iſtum, ſalvis vectigalibus noſtris, accidiſſet, animadvertere in eum vos oportebat: præſertim cum ea lege judicaretis, quæ ſociorum cauſa eſſet conſtituta. Cum vero, perditis profligatiſque ſociis, vectigalia populi Romani ſint diminuta; res frumentaria, commeatus, copiæ, ſalus urbis atque exercituum noſtrorum in poſteritatem iſtius avaritia interierit: ſaltem commoda populi Romani reſpicite, ſi ſociis fideliſſimis proſpicere non laboratis.

Atque ut intelligatis, ab iſto, præ lucro prædaque præſenti, nec vectigalium, nec poſteritatis habitam eſſe rationem: cognoſcite, quid ad extremum ſcribat Metellus. *In reliquum tempus vectigalibus proſpexi*. In reliquum tempus ait ſe vectigalibus proſpexiſſe. Non ſcriberet, ſe vectigalibus proſpexiſſe, niſi hoc vellet oſtendere, te vectigalia perdidiſſe. Quid enim erat, quod vectigalibus proſpiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, ſi iſte non vectigalia populi Romani ſuo quæſtu pervertiſſet? Atque ipſe Metellus, qui vectigalibus proſpicit, qui reliquos aratores colligit, quid aſſequitur, niſi hoc, ut arent, ſi qui poſſunt, quibus aratrum ſaltem aliquod

ſatelles iſtius Apronius reliquum fecit ; qui tamen in agris ſpe, atque expectatione Metelli remanſerunt ? Quid cæteri Siculi ? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modo ex agris ejecti ſunt, ſed etiam ex civitatibus ſuis, ex provincia, denique bonis, fortuniſque omnibus ereptis, profugerunt ? qua ratione ii revocabuntur ? quot prætorum innocentia, ſapientiaque opus eſt, ut illa aratorum multitudo aliquando in ſuis agris, ac ſedibus collocetur ?

LVI. Ac, ne miremini tantam multitudinem profugiſſe, quantam ex literis publicis, aratorumque profeſſionibus cognoviſtis : ſcitote, tantam acerbitatem iſtius, tantum ſcelus in aratores fuiſſe, (incredibile dictu eſt, Judices : ſed & factum, & tota Sicilia pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, mortem ſibi ipſi conſciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, ſuſpendiſſe ſe conſtat, quo die ſit ei nuntiatum, Apronium decumas redemiſſe. Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem oppetiſſe dixit apud vos homo nobiliſſimus, Archonidas Elorinus, cum audiſſet tantum decumanum profeſſum eſſe ex edicto iſtius ſibi deberi, quantum ille bonis ſuis omnibus efficere non poſſet. Hæc tu, tametſi omnium hominum diſſolutiſſimus, crudeliſſimuſque ſemper fuiſti, tamen nunquam perpeterere, propterea quod illi gemitus, luctuſque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant : non, inquam, perpeterere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte, ac ſuſpendio quærerent, niſi ea res ad quæſtum, & ad prædam tuam pertineret.

Quid ? illud perpeterere ? Attendite, Judices ; omnibus enim nervis mihi connitendum eſt, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifeſtam, quam confeſſam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen eſt hoc, & vehemens, & poſt hominum memoriam, judiciaque de pecuniis repetundis conſtituta, graviſſimum, prætorem populi Romani ſocios habuiſſe decumanos.

LVII. Non hoc nunc primum audit privatus [99] de inimi-

co,

[99] *Privatus*] Id eſt : ex quo jam eſt privatus, finito nempe magiſtratus ſui tempore ; & ex quo eſt reus. *Hort.*

co, reus ab accuſatore. Jam antea in ſella ſedens prætor, cum provinciam Siciliam obtineret, cum ab omnibus non ſolum (id quod commune eſt) propter imperium, ſed etiam (id quod iſtius præcipuum eſt) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cum ejus animum ad perſequendum [100] non negligentia tardaret, ſed conſcientia ſceleris, avaritiæque ſuæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, & præter cæteros is, qui apud iſtum plurimum poterat, maximoſque agros populabatur, Apronius: perparvum ex illis magnis lucris ad ſeſe pervenire: prætorem eſſe ſocium. Hoc cum palam decumani tota provincia loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi, nefariaque interponerent: nihilne tibi venit in mentem exiſtimationi tuæ conſulere? nihil denique capiti, ac fortunis tuis providere? cum tui nominis terror in auribus, animiſque aratorum verſaretur: cum decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non ſuam vim, ſed tuum ſcelus, ac nomen opponerent: ecquod judicium Romæ tam diſſolutum, tam perditum, tam nummarium fore putaſti, quo ex judicio te ulla Salus [1] ſervare poſſet? cum planum fieret, decumis contra inſtituta, leges, conſuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortuniſque diripiendis decumanos dictitaſſe tuas eſſe partes; tuam rem, tuam prædam: idque te tacuiſſe, &, cum diſſimulare non poſſes, potuiſſe tamen perpeti, & perferre, quod magnitudo lucri obſcuraret periculi magnitudinem, pluſque aliquanto apud te pecuniæ cupiditas, quam judicii metus, poſſet?

Eſto: cætera negare non potes. Ne illud quidem tibi reliquum feciſti, ut hoc poſſes dicere, nihil eorum te audiſſe, nihil ad tuas aures de infamia tua perveniſſe. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id neſciebas? Fremebat tota provincia. Nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventuſque habebantur. Ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? quid? cum palam Syracuſis, te audien-

te,

100 *Ad perſequendum*] Vindicandum iſtud opprobrium. *Idem*.

1 *Salus*] Hic nomen eſt proprium, & Deam ſignificat. Sic Terent. Adelph. act. 4. ſc. 7. verſ. ultim. *Ipſa ſi cupiat Salus, ſervare prorſus non poteſt hanc familiam*. De Salute Dea vide Livium, IX. 43. X. 1. *Idem*.

te, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium ſponſione [a] laceſſivit, *Ni Apronius dictitaret, te ſibi in decumis eſſe ſocium*: hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti, & fortunis tuis proſpiceres, excitavit? Tacuiſti: ſedaſti etiam lites illorum: & ſponſio illa ne fieret, laboraſti.

LVIII. Pro dii immortales! hoc aut innocens homo perpeti potuiſſet, aut quamvis nocens, qui modo judicia Romæ fore putaret, non aliqua ſimulatione exiſtimationi ſe hominum venditaſſet? Quid eſt hoc? ſponſio fit de capite, ac fortunis tuis: tu ſedes, & quieſcis? non perſequeris? non perſeveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum ſit? Si quis tibi ad aurem acceſſiſſet, & dixiſſet, Apronium dictitare, te ſibi eſſe ſocium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum ante tibi ſatisfacere, quam tu omnium exiſtimationi ſatisfeciſſes. Cum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc, verbo & ſimulatione, Apronio, re vera tibi objectum eſſet; tu unquam tantam plagam tacitus accipere potuiſſes, niſi hoc ita ſtatuiſſes, in re tam manifeſta quidquid dixiſſes, te deterius eſſe facturum?

Quæſtores, legatos, præfectos ſuos, tribunos, multi miſſos fecerunt, & de provincia decedere juſſerunt, quod eorum culpa ſe minus commode audire arbitrarentur, aut quod peccare illos aliqua in re judicarent. Tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitioſum, qui non modo animum integrum, ſed ne animam quidem puram conſervare potuiſſet; eum in tanto tuo dedecore profecto ne verbo quidem graviore appellaſſes: neque apud te tam ſancta religio ſocietatis fuiſſet, ut tui capitis periculum negligeres, niſi rem tam notam eſſe omnibus, & tam manifeſtam videres.

Cum eodem Apronio poſtea P. Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes noſtis, eandem ſponſionem de ſocietate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Inſtitit, oppreſſit, non remiſit: facta eſt ſponſio H-S v millium. Cœpit Scandilius recuperatores, aut judicem poſtulare.

LIX.

a *Sponſione*] Promiſſa certæ pecuniæ ſolutione, ſi cauſa caderet. *Manut.*

Digitized by Google

LIX. Satiſne vobis prætori improbo circumdati cancelli [3] videntur in ſua provincia; immo vero in ſella ac tribunali: ut aut de ſuo capite judicium fieri patiatur præſens, ac ſedens; aut confiteatur, ſe omnibus judiciis convinci neceſſe eſſe? Sponſio eſt, *Ni te Apronius in decumis ſocium eſſe dicat*: provincia tua eſt: ades: abs te judicium poſtulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te daturum. Bene agis: tametſi qui erunt tantis cervicibus [4] recuperatores, qui audeant in provincia, cum prætor adſit, non ſolum contra voluntatem ejus, ſed etiam contra fortunas judicare?

Verum eſto. Manifeſta res eſt, cum nemo eſſet, quin hoc ſe audiſſe liquido diceret, locupletiſſimus quiſque certiſſimus teſtis eſſet: nemo erat Sicilia tota, qui neſciret decumas eſſe prætoris: nemo, qui non audiſſet ita Apronium dictitaſſe: præterea conventus honeſtus Syracuſis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia recuperatores rejici oporteret, qui aliter judicare nullo modo poſſent. Inſtat Scandilius poſcere recuperatores. Tum iſte homo innocens, qui illam ſuſpicionem levare, atque ab ſe removere cuperet, recuperatores dicit ſe de cohorte ſua daturum.

LX. Pro deum hominumque fidem! quem ego accuſo? in quo meam induſtriam ac diligentiam ſpectari volo? quid eſt, quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut aſſequi debeam? Teneo, teneo, inquam, in mediis vectigalibus populi Romani, in ipſis fructibus provinciæ Siciliæ furem manifeſto avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut negare non poſſit. Nam quid hic dicet? Sponſio facta eſt cum cognitore tuo Apronio [5] de fortunis tuis omnibus,

ni

3 *Cancelli*] Sunt ſepta ex ferro, in modum retis facta. *Circumdati cancelli* metaphorice dicuntur ii, qui undique tenentur, neque elabi poſſunt. *Horten.*

4 *Tantis cervicibus*] Tam forti, tam libero animo. Translatum a bobus; quorum robur in cervicibus præcipuum eſt. *Idem.*

5 *Cum cognitore tuo Apronio*] Non intellexerunt interpretes quid hoc loco *cognitor* ſit. Sic quidem proprie dicebatur voluntarius ſuſceptor alienæ litis, ſed interdum latius patet, ut ſuperius lib. 2. *Datum Sthenio abſenti cognitorem*. Quin & honeſtiore vocabulo ſic dicebantur delatores, tanquam qui cauſas fiſci, atque ita populi & principis ſuſciperent ſponte ac tuerentur, cujus operæ pretium partes de proſcriptorum bonis accipiebant, ut ait Gronovius lib. IV. de pec. vet. cap. 3. quem vide. Hinc & Manilio *cognitor urbis*, eſt defenſor urbis, ἔκδικος, σύνδικος. Sic Apronius hic dicitur cognitor Verris, qui eſt delator aratorum, & ſimul quaſi cau-

ſam

ni ſocium ſe tibi in decumis eſſe dictitaret. Exſpectant omnes, quantæ tibi ea res curæ ſit, quemadmodum hominum exiſtimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum, & haruſpicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipſum, quem tu in cohorte tua Caſſianum judicem [6] habebas, ſi qua res major eſſet, Papirium Potamonem [7], hominem ſeverum, ex vetere illa equeſtri diſciplina? Scandilius poſtulare de conventu recuperatores. Tum iſte negat ſe de exiſtimatione ſua cuiquam, niſi ſuis, commiſſurum. Negotiatores putant eſſe turpe, id forum ſibi iniquum ejurare [8], ubi negotientur. Prætor provinciam ſuam totam ſibi iniquam ejurat.

O impudentiam ſingularem! Hic poſtulat ſe Romæ abſolvi, qui in ſua provincia judicavit ſe abſolvi nullo modo poſſe? qui plus exiſtimet apud lectiſſimos ſenatores pecuniam, quam apud tres negotiatores [9] metum valere? Scandilius vero negat ſeſe apud Artemidorum recuperatorem verbum eſſe facturum: & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, ſi tu uti velis. Si ex provincia Sicilia tota ſtatuas idoneum judicem, aut recuperatorem nullum poſſe reperiri, poſtulat a te, ut Romam rejicias [10].

Hic enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui poſtulet ibi de tua exiſtimatione judicium fieri, ubi te invidioſum eſſe intelligebat. Negas te Romam rejecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem ſe totam relicturum dicit, & ſuo tempore eſſe rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. Quid? ſponſionem acceptam facere [11]? Impudenter tollis [12] exſpe-

ſam Verris ſuſcipit in agenda præda & furtis, ac extorquendo frumento & pecunia. *Græv.*

6 *Caſſianum judicem*] Vide pro Roſcio Amerino, cap. 30.

7 *Papirium Potamonem*] Scribam, & familiarem Cæcilii, qui Verris quæſtor fuit. Nominatur in Divin. *Manutius*.

8 *Iniquum ejurare*] Ut iniquum recuſare. *Idem*.

9 *Apud tres negotiatores*] Quos de conventu judices eſſe noluit. Tres autem recuperatores erant. *Idem*.

10 *Rejicias*] Subaud. ſponſionis factæ diſceptationem. *Hortenſius*.

11 *Sponſionem acceptam facere?*] Pro perſequi. *Manut.*

12 *Impudenter tollis*] Hoc ſenſu. Judicium fieri non vis in ea re, in qua homines, quid de tua exiſtimatione decerneretur, exſpectabant. *Idem*.

ſpectatum exiſtimationis tuæ judicium: non facis. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte ſumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis ſumendi, quam utriſque ex æquis rejiciendi fieri poteſtatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? eſt aliquid, quod improbius fieri poteſt. Cogit enim Scandilium quinque illa millia [13] nummum dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere prætor cupidus exiſtimationis bonæ, qui ab ſeſe omnem ſuſpicionem propulſaret? qui ſe eripere ex infamia cuperet?

LXI. Adductus erat in ſermonem, invidiam, vituperationem. Dictitarat homo improbus atque impurus, Apronius, ſocium eſſe prætorem: venerat res in judicium atque diſcrimen: poteſtas erat iſti, homini integro, atque innocenti, data, ut in Apronium cum animadvertiſſet, ſeſe graviſſima levaret infamia. Quid excogitat pœnæ? quid animadverſionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio, ob ſingularem improbitatem, atque audaciam, prædicationemque neſariæ ſocietatis, H-S v millia mercedis, ac præmii dare. Quid interfuit, homo audaciſſime, utrum hoc decerneres: an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere, ac dictitares? Quem hominem, ſi quis pudor in te, atque adeo ſi quis metus fuiſſet, ſine ſupplicio dimittere non debuiſti: hunc abs te ſine præmio diſcedere noluiſti. Omnia ſimul intelligere potuiſtis, Judices, ex uno crimine Scandiliano: primum, hoc non eſſe Romæ natum de ſocietate decumarum; non ab accuſatore fictum; non (ut ſolemus interdum in defenſionibus dicere) crimen domeſticum, ac vernaculum; non ex tempore periculi tui conſtitutum: ſed vetus, excogitatum jam, & te prætore jactatum, & non ab inimicis Romæ compoſitum, ſed Romam de provincia exportatum. Simul intelligi poteſt illud iſtius in Apronium ſtudium, Apronii de iſto non modo confeſſio, verumetiam commemoratio. Eodem accedit, quod hoc quoque intelligere poteſtis, iſtum ſtatuiſſe, in provincia ſua, exiſtimationis ſuæ judicium extra cohortem ſuam committendum fuiſſe nemini.

13 *Quinque illa millia*] Quibus Scardilius ſponſionem fecerat. *Hortenſ.*

LXII. Ecquis eſt judex, cui non ab initio decumani criminis perſuaſum ſit, iſtum in aratorum bona, fortunaſque impetum feciſſe? quis hoc non ex eo ſtatim judicavit, quod oſtendi, iſtum decumas nova lege, atque adeo nulla lege, contra omnium conſuetudinem, atque inſtituta vendidiſſe? Verum, ut iſtos ego judices tam ſeveros, tam diligentes, tam religioſos non haberem: ecquis eſt, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum ſtatuerit, & judicarit? Etiam ſane ſit aliquis diſſolutior in judicando: legum, officii, reipublicæ, ſociorum, atque amicorum negligentior: quid? is poſſitne de iſtius improbitate dubitare, cum tanta lucra ſacta, tam iniquas pactiones, vi, & metu expreſſas cognoverit? cum tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modo Apronio, atque ejus ſimilibus, verum etiam Veneriis ſervis dare coactas.

Quod ſi quis ſociorum incommodis minus movetur: ſi quem aratorum fugæ, calamitates, exilia, ſuſpendia denique non permovent, non poſſum dubitare, quin is tamen, cum vaſtatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum literis, & epiſtola L. Metelli cognoverit; ſtatuat, fieri non poſſe, ut de iſto non ſeveriſſime judicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia diſſimulare, ac negligere poſſit? Attuli ſponſiones ipſo præſente factas de decumarum ſocietate, ab ipſo prohibitas judicari. Quid eſt, quod poſſet quiſquam maniſeſtius hoc deſiderare? Non dubito, quin vobis ſatisfecerim, Judices. Veruntamen progrediar longius: non mehercule quo magis hoc vobis perſuadeatur, quam jam perſuaſum eſſe confido: ſed ut ille aliquando impudentiæ ſuæ finem faciat: aliquando deſinat, ea ſe putare poſſe emere, quæ ipſe ſemper habuit venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religionem: deſinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, invidiæ, infamiæ nobis omnibus eſſe poſſint. At qui amici?

O miſerum, atque invidioſum, offenſumque paucorum culpa, atque indignitate ordinem ſenatorium! Albam Æmilium ſedentem in faucibus macelli loqui palam, *viciſſe* Verrem, em-

emptos habere judices, alium H-S cccc millibus, alium H-S D; quem minimo, ccc. Atque ei cum reſponſum eſſet, fieri non poſſe: multos teſtes eſſe dicturos; me præterea cauſæ non defuturum: *Licet, hercules*, inquit, *omnes omnia dicant in illum: niſi ita res manifeſta erit allata, ut reſponderi nihil poſſit, vicimus*. Bene ais, Alba: ad tuam veniam conditionem. Nihil putas valere in judiciis conjecturam, nihil ſuſpicionem, nihil anteactæ vitæ exiſtimationem, nihil bonorum virorum teſtimonia, nihil civitatum auctoritates, ac teſtimonia: literas manifeſtas [14] quæris. Non quæro judices Caſſianos: veterum judiciorum ſeveritatem non requiro: veſtram in hoc fidem, dignitatem, religionem in judicando non imploro: Albam habebo judicem, eum hominem, qui ſe ipſe ſcurram improbiſſimum exiſtimari vult [15]: qui a ſcurris potius ſemper gladiator, quam ſcurra appellatus ſit. Afferam rem ejuſmodi in decumis, ut Alba fateatur, iſtum in re frumentaria, & in bonis aratorum aperte, palamque eſſe prædatum.

LXIII. Decumas agri Leontini magno dicit ſe vendidiſſe. Oſtendi jam illud initio, non exiſtimandum magno vendidiſſe eum, qui verbo decumas vendiderit: re, & conditione, & lege, & edicto, & licentia decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. Etiam illud oſtendi, vendidiſſe alios magno decumas agri Leontini, cæterorumque agrorum: & lege Hieronica vendidiſſe: & pluris etiam, quam te vendidiſſe: nec aratorem quemquam eſſe queſtum. Nec enim fuit quod quiſquam queri poſſet, cum lege æquiſſime ſcripta venirent: neque illud unquam aratoris interfuit, quanti decumæ venirent. Non enim ita eſt, ut, ſi magno venierint, plus arator debeat: ſi parvo, minus. Ut frumenta nata ſunt, ita decumæ veneunt. Aratoris autem intereſt, ita ſe frumenta habere, ut decumæ quam plurimo venire poſſint. Dum arator ne plus decuma det, expedit ei decumam eſſe quam maximi. Verum hoc, ut opinor, eſſe vis caput defenſionis tuæ,

14 *Literas manifeſtas*] Mire placet, quod hic alii excogitarunt: *Auctoritates, teſtimonia, literas: res manifeſtas quæris*. Manut.

15 *Exiſtimari vult*] Ita turpiter vivit, ut, ſi ſcurra exiſtimetur, honori ſibi ducat. At eum ſcurræ ſuo dignum nomine non putant, gladiatorem vocant: quod multo eſt ignominioſius. *Idem*.

magno te decumas vendidiſſe: agri vero Leontini, qui plurimum efficit, tritici modium ccxvi millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuiſſe te vendere, neque his voluiſſe addicere, qui contra Apronium licerentur: & Apronio multo minoris, quam aliis potueris, tradidiſſe: ſi hoc doceo; poteritne te Alba, tuus antiquiſſimus non ſolum amicus, verum etiam amator, abſolvere?

LXIV. Dico equitem Romanum, hominem in primis honeſtum, Q. Minucium, cum ſui ſimilibus, ad decumas agri Leontini tritici modium non cIↃ, non cIↃ cIↃ, non cIↃ cIↃ cIↃ, ſed ad unas unius agri decumas tritici modium xxx millia voluiſſe addere [16], & ei poteſtatem emendi non eſſe factam, ne res abiret ab Apronio. Negare hoc, niſi forte negare omnia conſtituiſti, nullo modo potes. Palam res geſta eſt, maximo conventu, Syracuſis: teſtis eſt tota provincia, propterea quod undique ad emendas decumas ſolent eo convenire. Quod ſive fateris, ſive convinceris; quot, & quam manifeſtis in rebus teneare, non vides? Primum tuam rem illam, & prædam fuiſſe. Nam, niſi ita eſſet, cur tu Apronium malebas, (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quam Minucium, decumas agri Leontini ſumere? Deinde immenſum, atque infinitum lucrum eſſe factum. Nam ſi xxx millibus modium tritici tu commotus non eſſes: certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dediſſet, ſi ille accipere voluiſſet.

Quantam igitur illi ſpem prædæ propoſitam arbitramur fuiſſe, qui tantum præſens lucrum, nulla opera inſumpta, contempſerit, atque deſpexerit? Deinde ipſe Minucius nunquam tanti habere voluiſſet, ſi decumas tu lege Hieronica venderes: ſed quod tuis novis edictis, & iniquiſſimis inſtitutis plus aliquanto ſe, quam decumas, ablaturum videbat, idcirco longius progreſſus eſt. At Apronio ſemper plus etiam multo abs te permiſſum eſt, quam quod edixeras. Quantum igitur quæſtum putamus factum eſſe per eum, cui quidvis licitum ſit: cum tantum lucri voluerit addere is, cui, ſi decumas emiſſet, idem non liceret? Poſtre-

16 *Addere*] Numero modiorum, quibus eas Apron. redemit. *Herten.*

Poſtremo illa quidem certe tibi præciſa defenſio eſt, in qua tu ſemper omnia tua furta, atque flagitia latere poſſe arbitratus es: *magno te decumas vendidiſſe: plebi Romanæ conſuluiſſe: annonæ proſpexiſſe*. Non poteſt hoc dicere is, qui negare non poteſt, ſe unius agri decumas xxx millibus modium minoris, quam potuerit, vendidiſſe; ut etiam, ſi tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidiſſe, quod jam addixiſſes Apronio: ajunt enim te ita dictitare; quod ego expecto, cupioque te ita illud defendere. Verum ut ita ſit, tamen non potes hoc, quaſi præclarum aliquid, prædicare, magno te decumas vendidiſſe, cum fuiſſe fateare, qui multo pluris voluerint emere.

LXV. Tenetur igitur jam, Judices, & manifeſto tenetur avaritia, cupiditas hominis, ſcelus, improbitas, audacia. Quid ſi hæc, quæ dico, ipſius amici defenſoreſque judicarunt? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, cum omnes ejus comites iſte ſibi ſuo illo panchreſto medicamento [17] amicos reddidiſſet; aditum eſt ad Metellum: eductus [18] eſt Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, ſenator: poſtulavit a L. Metello, ut ex edicto ſuo judicium daret in Apronium, *Quod per vim, aut metum abſtuliſſet*: quam formulam Octavianam [19], & Romæ Metellus habuerat, & habebat in provincia. Non impetrat: cum hoc diceret Metellus, præjudicium a ſe de capite C. Verris per hoc judicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, [20], aderat Apronio. C. Gallius, homo noſtri ordinis, a ſuo familiariſſimo L. Metello judicium ex edicto non poteſt impetrare.

Non

17 *Panchreſto medicamento*] Ad verbum, *medicamento* ad omnia utili & accommodato: qualis eſt herba, quam Panacem ſive Panaceam indidem ſumpto nomine Græci vocant, ut Plinius ſcribit. Pecuniam autem ſignificat, qua uno ſuos ſibi omnes amicos devinxerat. *Hotom.*

18 *Eductus*] In jus vocatus.

19 *Octavianam*] Quam L. Octavius, cum prætor eſſet, inſtituerat, & quam Romæ Metellus, &c. Porro hanc parentheſim conſulto addit Orator ad laudem L. Octavii, qui judex in cauſa Verris ſedebat. *Habuerat*, id eſt, in prætura ſua ſervaverat. Jus iſtud æquiſſimum, & perpetuo ab ipſo Metello in aliis obſervatum erat: ſed illud ab eodem Gallius in Verrem non impetrat: hinc maxime oſtenditur Metelli ſtudium in Verrem. Cauſam autem cur denegaret, hanc Metellus afferebat, *præjudicium ſe, &c.* Porro *præjudicium* illud eſt, quod, prius judicatum, ſequentibus judiciis exemplum aliquod allaturum eſt. *De capite C. Verris*, in quem iſta Apronii damnatio, propter cauſarum utriuſque conjunctionem, redundaret. *Hortenſius.*

20 *Non ingratorum*] Salſe. Hoc dicit propter *panchreſtum* iſtud medicamentum, quo iſte ſibi eos amicos reddiderat. *Idem.*

Non reprehendo Metellum. Pepercit homini amico, & quemadmodum ipſum dicere audivi, neceſſario. Non reprehendo, inquam, Metellum: ſed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipſo non modo præjudicarit, verum graviſſime, ac vehementiſſime judicarit. Primum enim, ſi Apronium abſolutum iri putaret: nihil erat, quod ullum præjudicium vereretur. Deinde, ſi, condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verris cauſam omnes erant exiſtimaturi: Metellus quidem certe jam hoc judicabat, eorum rem, cauſamque eſſe conjunctam; qui ſtatuerit, Apronio condemnato, de iſto præjudicium futurum. Et ſimul una res utrique rei eſt argumento: & aratores vi & metu coactos, Apronio multo plus, quam debuerint, dediſſe: & Apronium iſtius rem ſuo nomine egiſſe, cum L. Metellus ſtatuerit non poſſe Apronium condemnari, quin ſimul de iſtius ſcelere, atque improbitate judicaretur.

LXVI. Venio nunc ad epiſtolam Timarchidis, liberti iſtius, & accenſi: de qua cum dixero, totum hoc crimen decumanum perorabo. Hæc epiſtola eſt, Judices, quam nos Syracuſis in ædibus Apronii, cum literas conquireremus, invenimus. Miſſa eſt, ut ipſa ſignificat, ex itinere, cum Verres jam de provincia deceſſiſſet, Timarchidis manu ſcripta. Recita epiſtolam Timarchidis. TIMARCHIDES *Verris accenſus* APRONIO *ſalutem dicit*. Jam hoc quidem non reprehendo, quod adſcripſit, *Accenſus*. Cur enim ſibi hoc ſcribæ ſoli ſumant [21]? L. PAPIRIUS *ſcriba*. Volo ego hoc eſſe commune accenſorum, lictorum, viatorum.

Fac diligentiam adhibeas, quod ad exiſtimationem prætoris attinet. Commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus reſiſtat. Bono præſidio munitur exiſtimatio tua: ſi quidem in Apronii conſtituitur diligentia, atque auctoritate. *Habes virtutem, atque eloquentiam*. Quam copioſe laudatur Apronius a Timarchide? quam magnifice? cui ego non putem illum

21 *Soli ſumant*,] Cur hoc ſoli ſibi arrogent, ut officii ſui titulum epiſtolis ſuis adſcribant; uti L. Papirius ille Potamo (cap. 60.) ſolet epiſtolis ſuis adſcribere, hoc modo, *L. Papirius ſcriba illi, aut illi*, S. D. Jocus in Papirium. *Idem*.

illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus ſit? *Habes ſumptum unde facias*. Neceſſe eſt, quod redundarit de veſtro frumentario quæſtu, ad illum potiſſimum, per quem agebatis, defluxiſſe. *Scribas, apparitores* [22] *recentes arripe. Cum L. Vultejo, qui plurimum poteſt, cæde, concide*. Videte, quam valde malitiæ ſuæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, *cæde, concide*, nonne verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? *Volo, mi frater, fraterculo tuo credas*. Conſorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & ſimillimo nequitia, improbitate, audacia.

LXVII. *In coborte carus babebere*. Quid eſt hoc, *in coborte*? quo pertinet? Apronium doces? quid? in veſtram cohortem, te monitore, an ſua ſponte pervenerat? *Quod cuique opus ſit, oppone*. Qua impudentia putatis eum in dominatione fuiſſe, qui in fuga tam improbus ſit? ait, omnia pecunia effici poſſe. *Da, profunde, oppone*, ſi velis vincere. Non hoc mihi tam moleſtum eſt, Apronio ſuadere Timarchidem, quam quod hoc idem patrono ſuo præcipit.

Te poſtulante omnes vincere ſolent. Verre quidem prætore, non Sacerdote, non Peducæo, non hoc ipſo Metello. *Scis Metellum ſapientem eſſe*. Hoc vero ferri jam non poteſt, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac deſpici a fugitivo Timarchide. *Si Vultejum babebis, omnia ludibundus conficies*. Hic vehementer errat Timarchides, qui aut Vultejum pecunia corrumpi putet poſſe, aut Metellum unius arbitratu gerere præturam. Sed erravit conjectura domeſtica: quia multos per ſe, & per alios multa ludibundos libidinoſe apud Verrem effeciſſe vidit; ad omnes eoſdem patere aditus arbitrabatur. Facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis a Verre, quod multa ejus ludorum genera noratis. *Inculcatum eſt Metello, & Vultejo, te aratores evertiſſe*. Quis iſtuc Apronio attribuebat, cum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, cum ob judicandum, aut decernendum, aut imperan-

22 *Apparitores*] Hoc nomine accenſi, interpretes, lictores, viatores, & alii denique omnes imperatoris miniſtri intelliguntur. *Recentes*. Qui recens in provinciam cum L. Metello venerunt. *Idem*.

perandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, cum aliquem innocentem ſecuri percuſſerat? Nemo. Omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt.

Obtuderunt ejus aures, te ſocium prætoris fuiſſe. Videſne, hoc quam clarum ſit, ac fuerit? cum etiam Timarchides hoc metuat? concedas, non hoc crimen nos in te confingere, ſed jampridem ad crimen aliquam defenſionem libertum quærere. Libertus, & accenſus tuus, & tibi, ac liberis tuis, omnibus in rebus conjunctus, ac proximus, ad Apronium ſcribit, vulgo eſſe ab omnibus ita demonſtratum Metello, tibi Apronium in decumis ſocium fuiſſe. *Fac ſciat improbitatem aratorum. Ipſi ſudabunt, ſi dii volent.* Quod iſtuc, per deos immortales! aut qua de cauſa excitatum eſſe dicamus in aratores tam infeſtum odium, atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus, & accenſus ejus tam irato animo his literis inſequatur?

LXVIII. Neque ego hujus fugitivi, Judices, epiſtolam vobis recitaſſem, niſi ut ex ea totius familiæ præcepta, & inſtituta, & diſciplinam cognoſceretis. Videtis, ut moneat Apronium? quibus rebus, ac muneribus inſinuet in familiaritatem Metelli? Vultejum corrumpat? ſcribas, accenſumque pretio deliniat? ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipſe. Verum in hoc errat uno, quod eaſdem exiſtimat vias ad omnium familiaritates eſſe munitas.

Quanquam merito ſum iratus Metello; tamen hæc quæ vera ſunt, dicam. Apronius ipſum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non ſermone incauto atque improbo poſſet corrumpere: quibus rebus non ſenſim, atque moderate ad iſtius amicitiam adrepſerat, ſed brevi tempore totum hominem, totamque ejus præturam poſſederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumperet, ex qua recuperatores nulli dabantur? Nam quod ſcribit, Metelli filium puerum eſſe, vehementer errat: non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus ſunt. O Timarchi-

chide, Metelli eſt filius in provincia, non puer, ſed adoleſcens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. Veſter ille puer prætextatus, in provincia quemadmodum fuiſſet, non dicerem, ſi pueri eſſe illam culpam, ac non patris exiſtimarem. Tune, cum te ac tuam vitam noſſes, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiam ſi natura puerum a paternis vitiis, atque a generis ſimilitudine abduceret, conſuetudo tamen eum & diſciplina degenerare non ſineret? Fac enim fuiſſe in iſto C. Lælii, M. Catonis materiem atque indolem: quid ex eo boni ſperari atque effici poteſt, qui in patris luxurie ſic vixerit, ut nullum unquam pudicum neque ſobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adulta ætate, per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros verſatus ſit? nihil unquam a patre audierit, quo pudentior aut melior eſſet; nihil unquam patrem agere viderit, quod cum imitatus eſſet, non, id quod turpiſſimum eſt, patri ſimilis putaretur?

LXIX. Quibus in rebus non ſolum filio, verum etiam reipublicæ feciſti injuriam. Suſceperas enim liberos non ſolum tibi, ſed etiam patriæ: qui non modo tibi voluptati, ſed etiam qui aliquando uſui reipublicæ eſſe poſſent. Eos inſtituere, atque erudire ad majorum inſtituta, atque civitatis diſciplinam, non ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuiſti. Eſſet ex inerti atque impuro & improbo parente navus, & pudens, & probus filius. Haberet aliquid abs te reſpublica muneris. Nunc pro te Verrem ſubſtituiſti alterum civitati: niſi hoc forte deterior eſt, ſi fieri poteſt, quod tu ejuſmodi evaſiſti, non in hominis luxurioſi, ſed tantum in furis ac diviſoris diſciplina educatus.

Quid iſto feſtivius fore arbitramur, qui eſt tuus natura filius, conſuetudine diſcipulus, voluntate ſimilis? Quem ego, Judices, quamvis bonum fortemque facile paterer evadere. Non enim me inimicitiæ commovent, ſi quæ mihi cum iſto futuræ ſint. Nam ſi in omnibus rebus innocens fuero, meique ſimilis; quid mihi iſtius inimicitiæ nocebunt? ſin aliqua in re Verri ſimilis fuero; non magis mihi deerit inimicus, quam

Verri defuit. Etenim, Judices, ejuſmodi reſpublica debet eſſe, & erit, ſeveritate judiciorum conſtituta, ut inimicus neque deeſſe nocenti poſſit, neque obeſſe innocenti. Quapropter nulla res eſt, quamobrem ego iſtum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere. Id quod tametſi iſti difficile eſt, tamen haud ſcio an fieri poſſit: præſertim ſi (ut nunc ſit) cuſtodes amicorum eum ſectabuntur: quoniam pater tam negligens ac diſſolutus eſt.

Verum huc longius, quam voluntas fuit, ab epiſtola Timarchidis digreſſa eſt oratio mea. Qua recitata, concluſurum me eſſe crimen decumarum dixeram: ex quo intellexiſtis, innumerabilem frumenti numerum per triennium averſum a republica eſſe, ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur, ut de frumento Empto vos, Judices, doceam, maximo atque impudentiſſimo furto: de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex ſenatus-conſulto, & ex lege Terentia, & Caſſia frumentaria. Emendi duo genera fuerunt: unum cæterarum decumarum: alterum, quod præterea civitatibus æqualiter eſſet diſtributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuiſſet: hujus imperati tritici modium DCCC millia: pretium autem conſtitutum decumano in modios ſingulos H-S terni: imperato H-S IV. Ita in frumentum imperatum H-S bis & tricies in annos ſingulos Verri decernebatur, quod aratoribus ſolveret: in alteras decumas ferme ad nonagies. Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Sicilienſem prope centies [23] & tricies erogatum eſt.

Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex ærario [24] inopi atque exhauſto: datam ad frumentum, hoc eſt, ad neceſſitatem ſalutis & vitæ: datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta

onera

23 *Prope centies*] Nam ex duabus ſummis ſuperioribus tantum efficitur centies vicies & bis; Gall. *millio unus*, *ducenta viginti millia librarum*. Sed maluit Orator numerum rotundare. Verres ergo toto triennio acceperat tres *milliones* noſtratis pecuniæ; præterea ſexcenta ſexaginta librarum millia, frumenti decumani, & imperati ſolvendi nomine. *Idem*.

24 *Ex ærario*] Quomodo, *ex ærario?* Depoſita adhuc erat ea pecunia apud eas ſocietates, unde erat attributa; ut mox dicer. Sed quod debetur ærario, proinde ac ſi in ærario eſſet, intelligitur. *Idem*.

Digitized by Google

onera reſpublica imponeret, ſolveretur: abs te ſic laceratam eſſe dico, ut poſſim illud probare, ſi velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertiſſe. Etenim ſic hanc rem totam adminiſtraſti, ut hoc, quod dico, probari æquiſſimo judici poſſit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo conſilio ad cauſam publicam acceſſerim: non agam tecum accuſatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non ante mihimetipſi probatum ſit.

In hac pecunia publica, Judices, hæc inſunt tria genera furtorum. Primum, cum poſita eſſet pecunia apud eas ſocietates, unde erat attributa, binis centeſimis [25] fœneratus eſt. Deinde, permultis civitatibus pro frumento nihil ſolvit omnino. Poſtremo, ſi cui civitati ſolvit; tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum eſt, reddidit.

LXXI. Ac primum hoc ex te quæro: tu [26], cui publicani ex Carpinatii literis gratias [27] egerunt, pecunia publica ex ærario erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæſtui? penſitaritne tibi binas centeſimas? Credo te negaturum. Turpis enim eſt, & periculoſa confeſſio. Mihi autem hoc perarduum eſt demonſtrare. Quibus enim teſtibus? publicanis? tractati honorifice ſunt: tacebunt. Literæ eorum? decreto decumanorum remotæ ſunt. Quo me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ propter inopiam teſtium ac literarum prætermittam? Non faciam, Judices: utar teſte: quo? P. Vettio Chilone, homine equeſtris ordinis honeſtiſſimo atque ornatiſſimo: qui iſti ita amicus & neceſſarius eſt, ut, etiam ſi vir bonus non eſſet, tamen, quod con-

25 *Binis centeſimis*] Subauditur, *menſtruis*. Quæ ſunt, pro centenis, viginti quatuor in anno. Singulis calendis pars capitis, ſeu ſortis, centeſima, more, & legibus, creditori pendebatur, uſuræ nomine. Quæ uſura ideo *centeſima* dicebatur, quod centeſimo menſe ſortem æquaret. At iſta Verres non contentus utpote leviori, eam duplicavit, & exegit binas centeſimas menſtruas ab ea publicanorum ſocietate, apud quam poſita erat illa pecunia; & pro qua, quaſi pro depoſito, uſura nulla debebatur. *Idem*.

26 *Tu*] Verbum nullum eſt, cui hoc pronomen reſpondeat; ſed ſyllepſis eſt non inuſitata veteribus, qui ſententiam magis, quam verba reſpicientes, poſt interpoſitam parentheſim, ſic formant orationem, ac ſi novam quandam periodum ordiantur; ac nullam habeant ſuperiorum verborum rationem. *Idem*.

27 *Gratias*] Lib. II. cap. 70.

contra iſtum diceret, grave videretur: ita vir bonus eſt, ut, etiam ſi inimiciſſimus iſti eſſet, tamen ejus teſtimonio credi oporteret.

Admiratur & exſpectat, quidnam Vettius dicturus ſit. Nihil dicet ex tempore: nihil ex ſua voluntate: nihil, ut ei utrumvis fieri licuiſſe videatur. Miſit in Siciliam literas ad Carpinatium, cum eſſet magiſter ſcripturæ, & ejus ſocietatis publicanorum: quas ego Syracuſis, apud Carpinatium in literarum allatarum libris; Romæ, in literarum miſſarum apud magiſtrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex literis impudentiam fœnerationis, quæſo, cognoſcite. LITERÆ MISSÆ L. VETTJI, L. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM. Præſto ſe tibi ait futurum Vettius, & obſervaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut, ſi hanc ex fœnore populo pecuniam non retuleris, reddas ſocietati. Poſſumus hoc teſte, poſſumus P. Servilii, & C. Antiſtii, magiſtrorum literis, primorum hominum atque honeſtiſſimorum, poſſumus auctoritate ſocietatis, cujus literis utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quærenda ſunt?

LXXII. Vettius, tuus familiariſſimus; Vettius, tuus affinis, cujus ſororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæſtoris, teſtatur impudentiſſimum tuum furtum, certiſſimumque peculatum. Nam quo alio nomine, pecuniæ publicæ fœneratio eſt appellanda? RECITA RELIQUA. Scribam tuum, dicit, Verres, hujus præſcriptorem fœnerationis fuiſſe. Ei quoque magiſtri minantur in literis: etenim caſu ſcribæ tum duo magiſtri fuerunt cum Vettio. Binas centeſimas ab ſe ablatas ferendum non putant: & recte non putant. Quis enim hoc fecit unquam? Quis denique conatus eſt facere, aut poſſe fieri cogitavit, ut, cum ſenatus publicanos uſura ſæpe juviſſet [28], magiſtratus a publicanis pecuniam

pro

28 *Uſura juviſſet*] Id eſt, utendam pecuniam eis ſine fœnore reliquiſſet. Juvari enim recte dicitur aliquis ea re, quæ, cum exigi poſſit, non exigitur; ſed ei utenda relinquitur. Planus ſenſus: qui tamen Gronovio non placet: immo pro *uſura juviſſet*, ſcribendum putat, *verſura juviſſet*: id eſt, mutuo & quidem gratuito: nam *verſura*, inquit, idem eſt ac, mutuum, ſive gratuitum, ſive fœnebre. Vide *de pec. vet.* lib. IV. cap. 3. *Horten.*

pro uſuris auderet auferre ? Certe huic homini ſpes nulla ſalutis eſſet , ſi publicani , hoc eſt , ſi equites Romani judicarent .

Minor eſſe nunc , Judices , vobis diſceptantibus debet : & tanto minor , quanto eſt honeſtius alienis injuriis , quam re ſua commoveri . Quid ad hæc reſpondere cogitas ? Utrum factum negabis ? an tibi hoc licitum eſſe defendes ? Negare qui potes ? an ut tanta auctoritate literarum , tot teſtibus publicanis convincare ? Licuiſſe vero qui ? ſi mehercule te pecuniam tuam , non populi Romani , in provincia fœneratum docerem , tamen effugere non poſſes . Sed publicam , ſed ob frumentum decretam , ſed a publicanis fœnore accepto : hoc licuiſſe cuiquam probabis ? quo non modo cæteri , ſed tu ipſe nihil audacius , improbiuſque feciſti . Non mehercule hoc , quod omnibus ſingulare videtur , de quo mihi deinceps dicendum eſt , poſſum , Judices , dicere audacius eſſe , aut impudentius , quod permultis civitatibus pro frumento nihil ſolvit omnino . Major hæc præda fortaſſe eſt : ſed illa impudentia certe non minor . Et , quoniam de illa fœneratione ſatis dictum eſt , nunc de hac tota pecunia averſa , quæſo , cognoſcite .

LXXIII. Siciliæ civitates multæ ſunt, Judices, ornatæ, atque honeſtæ : ex quibus in primis numeranda eſt civitas Haleſina . Nullam enim reperietis aut officiis fideliorem , aut copiis locupletiorem , aut auctoritate graviorem . Huic iſte in annos ſingulos , cum ſexaginta tritici millia modium imperaviſſet , pro tritico nummos abſtulit , quanti erat in Sicilia triticum : quos de publico nummos acceperat , retinuit omnes. Obſtupui , Judices , cum hoc mihi primum Haleſiæ demonſtravit in ſenatu Haleſinorum homo ſummo ingenio , ſumma prudentia, ſumma auctoritate præditus, Haleſinus Æneas : cui ſenatus dederat publice cauſam , ut mihi , fratrique meo gratias ageret ; & ſimul qui nos ea , quæ ad judicium pertinerent , doceret .

Demonſtrat , hanc iſtius conſuetudinem ac rationem fuiſſe : cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes iſtum

eſſet

eſſet redacta, ſolitum eſſe iſtum pecuniam cogere a civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam eſſet mittendum, tantum de ſuo quæſtu, ac de ſua copia frumenti mittere. Poſco rationes: inſpicio literas: video frumenti granum Haleſinos, quibus LX millia modium imperata erant, nullum dediſſe: pecuniam Volcatio, Timarchidi, ſcribæ dediſſe. Reperio genus hujuſmodi, Judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, ſed vendat: pecunias, quas civitatibus diſtribuere debebat, eas omnes avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, ſed monſtrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, ſuum probare: cum ſuum probaſſet, pretium ei frumento conſtituere: quod conſtituiſſet, id civitatibus auferre: quod a populo Romano accepiſſet, tenere.

LXXIV. Quot vultis eſſe in uno furto peccatorum gradus? ut ſi ſingulis inſiſtere velim, progredi iſte non poſſit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipſe quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum ſuppeditare poſſit? Cum ſenatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cum populus jubet: hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cum civitatum Siciliæ vulgo omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Haleſinum, Cephalœditanum, Thermitanum, Ameſtratinum, Tyndaritanum, Herbitenſe, multarum præterea civitatum. Quid accidit [29] tandem, ut horum populorum agri frumentum ejuſmodi, te prætore, ferrent, quod nunquam antea; ut * neque mihi, neque tibi, neque populo Romano poſſet probari, præſertim cum ex iiſdem agris, ejuſdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipes advexiſſent? Quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne eſt, quin iſta omnis improbatio cogendæ pecuniæ cauſa nata ſit?

Eſto: improbas Haleſinum: habes ab alio populo quod pro-

29 *Quid?*] Aſſentior Lambino legendum cenſenti, *Qui*. Nam ut ille obſervat, non reperias *aliquid accidit, ut*. Idem.

* Vict. Man. Lamb. omittunt *neque mihi*

probes. Eme illud, quod placet: miſſos fac eos, quorum frumentum improbaſti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti ſatis ſit, quem civitati imperas. Dubium eſt quid egeris? In medimna ſingula video ex literis publicis tibi Haleſinos H-S quinos denos dediſſe. Oſtendam ex tabulis locupletiſſimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidiſſe.

LXXV. Quæ eſt ergo iſta ratio, aut quæ potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco ſit, ex quo ſenatus & populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex ærario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecunia frumentum ab Siculis emere juſſit? Jam vero ab iſto omnem illam ex ærario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. Accipis enim H-S XV pro medimno. Tanti enim eſt illo tempore medimnum. Retines H-S XVIII. Tanti enim eſt frumentum Siculienſe ex lege æſtimatum. Quid intereſt, utrum hoc feceris, an frumentum non improbaris, ſed frumento probato & accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli diſſolveris civitati, cum æſtimatio legis ejuſmodi ſit, ut cæteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata eſſe debuerit? Eſt enim modius lege H-S III æſtimatus. Fuit autem, te prætore, ut tu in multis epiſtolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III, quoniam tu tantum a civitatibus in modios ſingulos exegiſti. Cum, ſi ſolveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus juſſerat, aratoribus fieri gratiſſimum poſſet: tu non modo eos accipere quod oportebat, noluiſti: ſed etiam dare, quod non debebant, coegiſti. Atque hæc ita geſta eſſe, Judices, cognoſcite, & ex literis publicis civitatum, & ex teſtimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non in-

interpoſitis, neque perturbatis, neque repentinis; ſed certis, inſtitutis, ordine relata, atque confecta ſunt. Recita rationes Haleſinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic, dic etiam clarius. *Volcatio*, *Timarchidi*, *Mævio*.

LXXVI. Quid eſt, Verres? ne illam quidem tibi defenſionem reliquam feciſti, mancipes in iſtis rebus eſſe verſatos? mancipes frumentum improbaſſe? mancipes pretio cum civitatibus decidiſſe, & eoſdem abs te, illarum civitatum nomine, pecunias abſtuliſſe: deinde ipſos ſibi frumentum coemiſſe: nihil hæc ad te pertinere? Mala mehercule, ac miſera defenſio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque aſpexi: mancipibus poteſtatem probandi, improbandique permiſi: mancipes a civitatibus pecunias extorſerunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala eſt hæc quidem, ut dixi, defenſio criminis: ſed tamen hac ipſa tibi, ſi uti cupias, non licet. Vetat te Volcatius, tuæ, tuorumque deliciæ, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiæ veſtræ, premit fauces defenſionis tuæ: cui ſimul, & Volcatio pecunia a civitate numerata eſt. Jam vero ſcriba tuus annulo aureo ſuo, quem ex his rebus invenit, iſta te ratione uti non ſinet. Quid igitur eſt reliquum, niſi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia miſiſſe: publicam pecuniam domum tuam convertiſſe? O conſuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis, & audacibus, cum pœna abſuit, & licentia conſecuta eſt!

Iſte in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur: ſed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæſtori ad ſumptum exercitus conſularis: vidimus paucis poſt menſibus & exercitum, & conſulem ſpoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine, ac tenebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum geſſit hereditariam quæſturam [30] cum Dolabella: magnam pecuniam avertit:

30 *Hereditariam quæſturam*] Malleolo quæſtore mortuo. Hereditariam vocat, quod eam ut hereditatem quandam accepit, in qua lucri plurimum faceret. Lib. I. *C. Malleolo, quæſtore Cn. Dolabellæ, occiſo, duas ſibi hereditates veniſſe arbitratus eſt, unam quæſtoriæ procurationis, alteram tutelæ*. Manutius.

tit: ſed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiſcuit. Commiſſa eſt pecunia tanta prætori: non reperietis hominem timide, nec leviter hæc improbiſſima lucra ligurientem: devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita ſerpit illud inſitum in natura malum, conſuetudine peccandi libera, finem ut audaciæ ſtatuere ipſe ſibi non poſſit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifeſtis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidiſſe, non ſolum ut eas pœnas, quas proxime meruiſſet, ſolveret: ſed ut illa etiam ſcelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicarentur.

LXXVII. Etenim nova quoque alia res extitit, Judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem ſuperioris illius decumani criminis. Nam, ut illud miſſum faciam, permultos aratores in alteras decumas, & in hæc DCCC millia modium, quod emptum populo Romano darent, non habuiſſe; ſed a tuo procuratore, hoc eſt ab Apronio, emiſſe; ex quo intelligi poteſt, nihil te aratoribus reliqui feciſſe: ut hoc prætercam, quod in multis eſt teſtimoniis expoſitum: poteſt illo quidquam eſſe certius, in tua poteſtate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliæ, per triennium, atque omnes fructus agri decumani fuiſſe? Cum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, ſi tu id non omne clauſum, & compreſſum poſſidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quæſtus fuit, ipſius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbiſſime per triennium partum, non ſemel, ſed bis, neque uno, ſed duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidiſti: ſemel civitatibus H-S XV in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S XVIII in medimna, pro eodem illo frumento abſtuliſti.

At enim frumentum Centuripinorum, & Agrigentinorum, & nonnullorum fortaſſe præterea, probaſti; & his populis pecuniam diſſolviſti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. Quid tandem? his civitatibus omniſne pecunia, quæ pro frumento debita eſt, diſſo-

luta eſt ? Unum mihi reperi , non populum , ſed aratorem : vide , quære , circumſpice , ſi quis forte ex ea provincia , in qua tu triennium præfuiſti , qui te nolit periſſe : unum , inquam , da mihi ex illis aratoribus , qui tibi vel ad ſtatuam pecuniam contulerunt , qui ſibi dicat pro frumento omne eſſe , quod oportuerit , ſolutum . Confirmo , Judices , neminem eſſe dicturum .

LXXVIII. Ex omni pecunia , quam aratoribus ſolvere debuiſti , certis nominibus deductiones fieri ſolebant : primum pro ſpectatione [31] , & collybo [32] : deinde pro neſcio quo cerario . Hæc omnia , Judices , non rerum certarum , ſed furtorum improbiſſimorum ſunt vocabula . Nam collybus eſſe qui poteſt , cum utantur omnes uno genere nummorum ? Cerarium [33] vero quid ? quomodo hoc nomen ad rationes magiſtratus , quomodo ad pecuniam publicam allatum eſt ? Nam illud genus tertium deductionis erat ejuſmodi , quaſi non modo liceret , ſed etiam oporteret : nec ſolum oporteret , ſed plane neceſſe eſſet . Scribæ nomine de tota pecunia binæ quinquageſimæ detrahebantur [34] . Quis tibi hoc conceſſit ? quæ lex ? quæ ſenatus auctoritas? quæ porro æquitas, ut tantam pecuniam ſcriba tuus

31 *Pro ſpectatione*] Id eſt , exploratione , & probatione pecuniæ . *Spectatores* pecuniæ alio nomine *Nummularii* appellabantur . Eorum diligentiæ erat inſpicere nummos , qui ad ſe deferebantur ; & explorare an probi eſſent ; cujus auri ; an non ſubærati ; an æqui ponderis ; an bonæ fuſionis , *&c.* Hinc ſumpta metaphora Chærea lepide dicit ſe elegantem eſſe *formarum ſpectatorem* . Apud Terentium in Eunuch. act. III. ſc. 5. v. 18. *Hortenſius* .

32 *Collybo*] Id eſt , permutatione . *Collybus* proprie ſignificat nummulum æreum , cui bos eſſet impreſſus . Sed quia minutis hiſce nummis permutari ſoleret aurum argentumque : hinc factum , ut generatim pro pecuniæ permutatione dici cœperit : & latius etiam , ut hoc loco , accipitur , pro intertrimento nummorum ex permutatione pecuniæ , quæ fieri ſolet apud nummularium . Nam pecunia , quam quis habet , cum aut abrogata eſt , aut non recepta in ea provincia , in qua debet expendi , tum illa permutatur ; & nummulario permutanti , pro permutatione dantur nummi aliquot , lucri nomine . Quod lucrum etiam *Collybus* appellatur . *Idem* .

33 *Cerarium*] Erat pecunia , quam Verres exigebat pro cera , ſeu , pro ceratis tabulis , in quas erogatam aratoribus pecuniam ſcribæ referebant . Sic hodie publicanorum ſervi pro ſchedula acceptilationis , Gall. *pour la quittance* , denarios aliquot exigunt . *Idem* .

34 *Scribæ nomine de tota pecunia binæ quinquageſimæ detrahebantur*] Hoc per ſe apertum fiet apertius , ſi dixeris de quinquaginta , verbi gratia , nummis duos nummos in lucrum ſcribæ fuiſſe detractos , ita ut , pro quinquaginta qui deberentur , arator octo & quadraginta tantum acciperet . Sic ſupra c. 49 , ſummæ decumarum Leontini tres quinquageſimas addere coacti ; pro centum , v. g. millibus modium , centum & ſex millia dederunt . Nam ſex millia ſunt tres quinquageſimæ centum millium . *Idem* .

* Vict. Man. *auferret* Lamb. *averteret* .

Digitized by Google

tuus * averreret, ſive de aratorum bonis, ſive de populi Romani vectigalibus?

Nam ſi poteſt iſta pecunia ſine aratorum injuria detrahi: populus Romanus habeat, præſertim in tantis ærarii anguſtiis. Sin autem & populus id voluit, & æquum ita eſt, ſolvi aratoribus: tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac cauſa ſcribarum ordinem in me concitabit Hortenſius? & eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari injuria dicet? quaſi vero hoc ſcribis ullo exemplo ſit, aut ullo jure conceſſum. Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum ſcribarum mentionem faciam, quos conſtat ſanctiſſimos homines, atque innocentiſſimos fuiſſe? Non me fugit, Judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi. In his temporibus verſabor miſeris ac perditis. Nuper, Hortenſi, quæſtor fuiſti. Quid tui ſcribæ fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in eadem iſta Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam ſolverem; & mecum duos frugaliſſimos homines ſcribas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium: non modo iſtas duas quinquageſimas, ſed omnino nummum nullum cuiquam eſſe deductum.

LXXIX. Dicerem [35], hoc mihi totum eſſe attribuendum, Judices, ſi illi unquam a me hoc poſtulaſſent, ſi unquam omnino cogitaſſent. Quamobrem enim ſcriba deducat, ac non potius mulio, qui advexit [36]? tabellarius, cujus adventu certiores facti petiverunt? præco, qui adire juſſit? viator, ac Venerius, qui fiſcum ſuſtulit? Quæ pars operæ, aut opportunitatis in ſcriba eſt, cur ei non modo merces tanta detur, ſed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo eſt honeſtus: quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? Eſt vero honeſtus, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ,

35 *Dicerem*] Gloriarer illos a me coercitos fuiſſe. *Idem*.

36 *Advexit*] Pecuniam. *Certiores facti* aratores venerunt ad prætorem. *Petiverunt*. Cenſet Grævius vocem hanc, ut irreptitiam, delendam eſſe. *Qui adire*, qui eos, cum ad prætorem venerunt, nominatim vocavit. *Qui fiſcum ſuſtulit*. Qui ſaccos plenos pecuniæ, quæ numeranda erat aratoribus, ſuſtinuit, & attulit. *Idem*.

periculaque magiſtratuum [37] committuntur. Itaque ex his ſcribis, qui digni ſunt illo ordine, patribus-familias, viris bonis, atque honeſtis, percontamini, quid ſibi iſtæ quinquageſimæ velint: jam omnes intelligetis, novam rem totam, atque indignam videri.

Ad eos me ſcribas revoca, ſi placet: noli hos colligere [38], qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de ſcenicorum corollariis, cum decuriam [39] emerunt, ex primo ordine exploſorum [40] in ſecundum ordinem [41] civitatis ſe veniſſe dicunt. Eos ſcribas tecum diſceptatores hujus criminis habebo, qui iſtos ſcribas eſſe moleſte ferunt. Tametſi, cum in eo ordine [42] videamus eſſe multos non idoneos, qui ordo induſtriæ propoſitus eſt, & dignitati: mirabimur, turpes aliquos ibi eſſe, quo cuivis licet pretio pervenire?

LXXX. Tu ex pecunia publica H-S tredecies ſcribam tuum permiſſu tuo cum abſtuliſſe fateare, reliquam tibi ullam defenſionem putas eſſe? hoc ferre quemquam poſſe? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbi-

37 *Periculaque magiſtratuum*] *Pericula* hoc loco ſunt libelli, ſeu tabulæ, quibus aliquid conſignatur. Magiſtratuum adminiſtrationis tabulas ſcribæ diligenter conficiebant, ex quibus poſtea ratio iſtius adminiſtrationis ſenatui reddi poſſet; ideo iis, quibus illæ tabulæ committuntur, *magiſtratuum pericula* committi aptiſſime dicuntur: id eſt, tabulæ ex quibus ſenatus periculum ſeu documentum capiet, recte-ne, an ſecus provincia adminiſtrata fuerit. *Idem*.

38 *Noli hos colligere*] Similes Verris ſcribæ, quem Orator ſcenicum fuiſſe ſignificat, ineptum quidem, & ex iis maxime qui explodereotur; ſed qui tamen ab iis qui ſuas opes in ludos profundebant, ſcenicíſque corollaria præbebant, locupletatus, locum in aliqua ſcribarum decuria coemerat. *Nepotes*, ii dicuntur, qui temere & inconſulte largiendo; qui epulis, ludis, compotationibus, patrimonia ſua effundunt. Hi ſolebant in theatro ſæpe, ad oſtendendam ſuam liberalitatem, pecunia, aut aliis muneribus hiſtrinnes donare. *Corollarium*, dicitur id, quod additur præter debitum. Fit a corollis, quæ actoribus, cum placuerant, in ſcena olim dari ſolebant. *Idem*.

39 *Cum decuriam*] Id eſt, locum in aliqua ſcribarum decuria. Porro *decuriæ* erant collegia, in quibus librarii, ſcribæ, lictores, viatores, nomenclatores, accenſi magiſtratuum Romanorum cenſebantur. H. Valeſius *ad Amm. Marc.* lib. xx.

40 *Exploſorum*] Hiſtriones, cum eorum actio, aut pronuntiatio non probatur, exſibilantur, & exploduntur. In iis fuiſſe videtur ſcriba Verris, antequam decuriam emeret. Primus ordo exploſorum deterrimos ſignificat hiſtriones; in quo feſtive Cicero, cum videtur laudare, dicens, *primus ordo*, vituperat, ſubjungens *exploſorum*. Manur.

41 *In ſecundum ordinem*] Is eſt equeſter ordo. Primus erat ſenatorius. *Se veniſſe dicunt*. Non quod revera venerint; ſed quod veniſſe ſe ſibi videantur; quia decuriam emerunt, unde in equeſtrem ordinem aſcendi ſolet. *Idem*.

42 *In eo ordine*] Senatorio. *Manut.* Interpretatur Grævius de ſcribis, quorum ordinem honeſtum eſſe modo dixit Tullius. Sed eum refellunt ipſa Ciceronis verba. Quis enim dicat patere dignitati ordinem, quo cuivis licet pretio pervenire? *Hortenſius*.

arbitrare ? Qua in civitate C. Catoni [43], clariſſimo viro, conſulari homini, H-S XVIII millibus lis æſtimata ſit; in eadem civitate apparitori tuo eſſe conceſſum, ut H-S uno nomine tredecies auferret ? Hinc ille eſt annulus aureus, quo tu iſtum in concione donaſti [44]. Quæ tua donatio ſingulari impudentia prædita, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim noſtri imperatores, ſuperatis hoſtibus, optime republica geſta, ſcribas ſuos annulis aureis in concione donarunt. Tu vero quibus rebus geſtis, quo hoſte ſuperato, concionem, donandi cauſa, advocare auſus es ? Neque enim ſolum ſcribam tuum annulo, ſed etiam virum fortiſſimum, ac tui diſſimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris, & torque donaſti, M. Coſſutium, ſanctiſſimum virum, atque honeſtiſſimum, M. Caſtritium, ſummo ſplendore, ingenio, gratia præditum.

Quid hæc ſibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt ? Siculos præterea, potentiſſimos, nobiliſſimoſque donaſti; qui non, quemadmodum ſperaſti, tardiores fuerunt: ſed ornatiores tuo judicio ad teſtimonia dicenda venerunt. Quibus ex hoſtium ſpoliis ? de qua victoria ? qua ex præda aut manubiis, hæc abs te donatio conſtituta eſt ? An quod, te prætore, paucorum adventu myoparonum, claſſis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præſidiumque provinciæ, piratarum manibus incenſa eſt ? an quod ager Syracuſanus prædonum incendiis, te prætore, vaſtatus eſt ? an quod forum Syracuſanum navarchorum ſanguine redundavit ? an quod in portu Syracuſano piraticus myoparo navigavit ? Nihil poſſum reperire, quamobrem te in iſtam amentiam incidiſſe arbitrer: niſi forte id egiſti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male geſtarum liceret.

Annulo eſt aureo ſcriba donatus, & ad eam donationem con-

43 *Catoni*] Judicatus eſt Cato de provincia prædatus fuiſſe ad ſeſtertium decem & octo millia, (Gall. 1800. *liv.*) atque nulla dignitatis hominis, aut tenuitatis pecuniæ habita ratione, ut eam reſtitueret, condemnatus eſt. Conſul fuit C. Cato anno *639.* Ex conſulatu Macedoniam adminiſtravit, ex qua reperundarum eſt damnatus. *Idem.*

44 *Donaſti*] Atque equitem feciſti: nam annulus erat equitum Rom. inſigne. *Idem.*

Digitized by Google

concio eſt advocata . Quod erat os tuum , cum videbas in concione eos homines , quorum ex bonis iſte annulus aureus donabatur , qui ipſi annulos aureos poſuerant , liberiſque detraxerant , ut eſſet , unde ſcriba tuus [45] hoc tuum munus ac beneficium tueretur ? Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit ? Illa ſcilicet vetus , atque imperatoria ? *Quando tu quidem in prælio , in bello , in re militari* : cujus ne mentio quidem , te prætore , ulla facta eſt . An illa ? *Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate , ac turpitudine defuiſti : omnibuſque in iiſdem flagitiis mecum & in legatione , & in prætura , & hic in Sicilia verſatus es : ob haſce res , quoniam te locupletavi , hoc annulo aureo dono* . Vera hæc fuiſſet oratio . Non enim iſte annulus aureus abs te datus, iſtum virum fortem, ſed hominem locupletem eſſe declarat . Ita eundem annulum ab alio datum , teſtem virtutis duceremus : abs te donatum , comitem pecuniæ judicamus .

LXXXI. Dictum , Judices , eſt de *decumano* frumento : dictum de *Empto :* extremum & reliquum eſt , de *æſtimato* [46] . Quod cum magnitudine pecuniæ , tum injuriæ genere quemvis debet commovere : tum vero eo magis , quod ad hoc crimen non ingenioſa aliqua defenſio , ſed improbiſſima confeſſio comparatur . Nam cum ex ſenatus-conſulto & ex legibus frumentum ei in cellam ſumere liceret : idque frumentum ſenatus ita æſtimaſſet , quaternis H-S tritici modium ; binis , hordei : iſte , numero ad ſummam tritici adjecto , tritici modios ſingulos cum aratoribus denariis ternis [47] æſtimavit . Non eſt in hoc crimen , Hortenſi : ne forte ad hoc meditere ; multos ſæpe viros bonos , & fortes , & innocentes cum aratori-

45 *Ut eſſet unde ſcriba tuus*] Ut cenſus equeſtris tuo ſcribæ conficeretur , unde jus haberet annuli illius geſtandi , qui muneris ac beneficii tui eſt . Cenſus equeſtris ſeſtertium erat quadringentorum millium . Gall. 40000. *liv.* Idem .

46 *De æſtimato*] De quo hæc habe . Dabat prætori provincia frumenti in cellam , ſeu ad uſus domeſticos , certum modiorum numerum ; quorum ſinguli quaternis ſeſtertiis ſolvebantur aratoribus , ex ſenatus-conſulto . Licebat prætori pro frumento pecuniam , ſi vellet , accipere ; non illam ſolum ex ſenatus decreto conſtitutam , ſed tantam quantam in ſingulos modios ipſe pro jure ſuo conſtituerat . Itaque in ea re , ut ait Aſconius , avariſſimi quique prætores infinitam pecuniam contrahebant , iniquum pretium ſociis imperando . *Idem* .

47 *Denariis ternis*] Quaternis ſeſtertiis , Gall. 8. *ſſ.* in modios ſingulos erat ſenatus æſtimatio ; pro ea denarios ternos , Gall. 24. *ſſ.* Verres exegit ab aratoribus . *Idem* .

toribus, & cum civitatibus frumentum, in cellam quod ſumi oporteret, æſtimaſſe, & pecuniam pro frumento abſtuliſſe. Scio, quid ſoleat fieri: ſcio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in conſuetudine bonorum, nunc in iſtius facto reprehenditur. Hoc reprehendo, quod, cum in Sicilia H-S II tritici modius eſſet, ut iſtius epiſtola ad te miſſa declarat, ſummum H-S ternis: id quod & teſtimoniis omnibus, & tabulis aratorum planum factum antea eſt: tum iſte pro tritici modiis ſingulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen eſt; ut intelligas, non ex æſtimatione [48], neque ex ternis denariis pendere crimen, ſed ex coauctione annonæ, atque æſtimationis.

LXXXII. Etenim hæc æſtimatio nata eſt, Judices, initio, non ex prætorum aut conſulum, ſed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam poſceret. Certe hoc ab aratore primum eſt profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidiſſet, aut ſervare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet, petivit in beneficii loco & gratiæ, ut ſibi pro frumento, quanti frumentum eſſet, dare liceret. Ex hujuſmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magiſtratuum, conſuetudo æſtimationis introducta eſt.

Secuti ſunt avariores magiſtratus: qui tamen in avaritia ſua non ſolum viam quæſtus invenerunt, verum etiam exitum, ac rationem defenſionis. Inſtituerunt ſemper ad ultima ac difficillima loca adportandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent æſtimationem pervenirent. In

hoc

48 *Non ex æſtimatione*] Non ex eo Verrem reprehendo, quod frumentum æſtimarit; quia id jam antea ab aliis factum ſcin; neque ex eo maxime, quod ternos denatios pro ſingulis modiis acceperit; potuit enim in caritate annonæ modius tanto æſtimari. Sed ex eo illum reprehendn, quod modinrum, qui dari debebant, numerum auxerit; & quod, in vilitate annnnæ, modiorum ſingulnrum æſtimaiinoem ad ternos denarins produxerit. Hoc crimen eſt. Atque adeo non avaritiam prætoris, ſed ejus impudentiam, quod illa coauctione conſuetudinem, leges, & inſtituta violarit, accuſo. Porro, *annona*, pro frumentn prætoris annun ſumitur hoc locn. Nam alias rerum nmnium ad victum pertineotium, ſed maxime rei frumentariæ prnventum annnum ſignificat. Annonam veteres pro Dea coluerunt. Declarat inſcriptio vetus, *Divæ Annonæ*, apud Voſſ. in etymol. & *Annonæ Sanctæ*, apud Gruter. p. 81. *Idem*.

hoc genere facilior eſt exiſtimatio, quam reprehenſio, ideo quod eum, qui hoc facit, avarum poſſumus exiſtimare: crimen in eo conſtituere non tam facile poſſumus, quod videtur concedendum magiſtratibus noſtris eſſe, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc eſt, quod multi fortaſſe fecerunt: & ita multi, ut ii, quos innocentiſſimos meminimus, aut audivimus, non fecerint.

Quæro nunc a te, Hortenſi, cum utris tandem iſtius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium & gratiam civitatibus conceſſerunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiiſſe ab iſto aratores, ut, cum H-S ternis tritici modium vendere non poſſent, pro ſingulis modiis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vecturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluiſſe? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelio ne Epheſum [49]? Video [50], quid inter annonam intereſſe ſoleat: video, quot dierum via ſit: video Philomelienſibus expedire, quanti Epheſi ſit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Epheſum portare, aut ad emendum frumentum Epheſum pecuniam & legatos mittere. In Sicilia vero quid ejuſmodi? Enna mediterranea eſt maxime. Coge, ut ad aquam tibi, id quod ſummi juris eſt, frumentum Ennenſes metiantur; vel Phintiam, vel Haleſam, vel Catinam, loca inter ſe maxime diverſa: eodem die, quo juſſeris, deportabunt. Tametſi ne vectura quidem opus eſt. Nam totus quæſtus hic, Judices, æſtimationis, ex annonæ natus eſt varietate. Hoc enim magiſtratus in provincia aſſequi poteſt, ut ibi accipiat, ubi eſt cariſſimum. Ideo valet iſta ratio æſtimationis in Aſia: valet in Hiſpania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento eſſe non ſolet. In Sicilia vero quid cujuſquam intererat, quo loco daret? neque enim por-

49 *Philomelio ne Epheſum*] An a Philomelio, verbi gratia, urbe Phrygiæ, ultra montes poſita, Epheſum uſque portandum erat frumentum? quod iter paſſuum ducentorum triginta millium difficile vecturis faciunt anfractus diverſi, variique flexus Mæandri. *Idem*.

50 *Video*] Scio frumenti pretium non idem eſſe omnibus in locis: poteſt enim pluris eſſe Epheſi, quam Philomelii. *Idem*.

Digitized by Google

portandum erat: &, quo quiſque vehere juſſus eſſet, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidiſſet. Quamobrem ſi quid, Hortenſi, docere vis; aliquid ab iſto ſimile, in æſtimatione, atque a cæteris, eſſe factum: doceas oportet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis tritici modium fuiſſe.

LXXXIV. Vide, quam tibi defenſionem patefecerim; quam iniquam in ſocios, quam remotam ab utilitate reipublicæ, quam ſejunctam a voluntate atque ſententia legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique cum in iis locis, in quibus es, verſaris, rem geris, provinciam adminiſtras, paratus ſim dare: angulum mihi aliquem eligas provinciæ, reconditum ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non poſſum?

Improbum facinus, Judices: non ferendum, nemini lege conceſſum, ſed fortaſſe adhuc in nullo etiam vindicatum. Tamen ego hoc, quod ferri nego poſſe, Verri, Judices, concedo, & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iſte æſtimavit, hoc crimen in iſtum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero cum eſſet H-S binis, aut etiam ternis, quibuſvis in locis provinciæ, duodenos ſeſtertios exegiſti. Si mihi tecum neque de annona, neque de æſtimatione tua poteſt eſſe controverſia, quid ſedes? quid exſpectas? quid defendes? Utrum tibi pecuniæ conciliatæ videntur adverſum leges, adverſum rempublicam, cum maxima ſociorum injuria: an vero id recte, ordine, e republica, ſine cujuſquam injuria factum eſſe defendes? Cum tibi ſenatus ex ærario pecuniam prompſiſſet, & ſingulos tibi denarios adnumeraſſet, quos tu pro ſingulis modiis aratoribus ſolveres: quid facere debuiſti? Si, quod L. Piſo ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit: cum emiſſes, quanti eſſet; quod ſuperaret pecuniæ, retuliſſes. Si, ut ambitioſi homines, aut benigni: cum pluris ſenatus æſtimaſſet, quam quanti eſſet annona, ex ſenatus æſtimatione, non ex annonæ ratione, ſolviſſes. Sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat

rat aliquis quæſtus, ſed is honeſtus atque conceſſus: frumentum, quoniam vilius erat, ne emiſſes: ſumpſiſſes id nummorum, quod tibi ſenatus, cellæ nomine, conceſſerat.

LXXXV. Hoc vero quid eſt? quam habet rationem, non quæro æquitatis, ſed ipſius improbitatis, atque impudentiæ? Neque enim eſt fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magiſtratu, quamvis improbi, quin ejus facti, ſi non bonam, at aliquam rationem afferre ſoleant. Hoc quid eſt? Venit prætor: frumentum [51], inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne, ac liberaliter: nam ego tribus H-S non poſſum vendere. Mihi frumento non opus eſt: nummos volo. Nam ſperaveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: ſed, ſi ita neceſſe eſt, quanti frumentum ſit, conſidera. Video eſſe binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari poteſt, cum ſenatus tibi quaternos H-S dederit? Quid poſcat [52], attendite: & vos, quæſo, ſimul, Judices, æquitatem prætoris attendite.

Quaternos H-S, quos mihi ſenatus decrevit, & ex ærario dedit, ego habebo, & in ciſtam transferam ex fiſco. Quid poſtea? quid? pro ſingulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione [53]? Quid quæris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri. Tu eos nummos, quos mihi ſenatus dari voluit, ipſe habebis: a me, cui ſingulos denarios dari oportuit, binos aufers? & huic prædæ ac direptioni, cellæ nomen imponis?

Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. Nam quid eſſe reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modo frumen-

51 *Frumentum*] Dialogiſmus prætorem inter, & aratorem. *Optime*, inquit arator. *Modium*, ait prætor, emam *denario*, ſeu quatuor ſeſtertiis. *Benigne*, *&c.* ait arator. *Vendere*, ſubauditur, hic in provincia. *Mihi*, *&c.* verba prætoris. *Nam*, pro ſed. *Me ad denarios*, *&c.* Me pecuniam pro frumento accepturum. *Neceſſe eſt*, ut ego dem pecuniam. *Video eſſe*, inquit Verres. *Quid ergo*. Verba aratoris. *Dederit*, quos poſſis retinere; & cum frumentum ſit vilius. *Idem*.

52 *Quid poſcat*] Verba Ciceronis. *Quaternos H-S*, verba Verris. *Quid poſtea?* verba aratoris. *Quid?* ait prætor. *Idem*.

53 *Qua ratione*] Verba aratoris. *Quid quæris?* verba Ciceronis, inſerta dialogiſmo. *inquit ille*, id eſt, arator. *Idem*.

Digitized by Google

mentum omne amittere, ſed etiam omne inſtrumentum vendere cogeretur? Quo enim ſe verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emptoque frumento, aut nihil datum; aut tantum datum, quantum reliqui ſcriba fecerat; aut ultro [54] etiam (id quod didiciſtis) ablatum.

LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria, videbatur id perdere arator, quod aratro ipſe quæſiſſet, in quo elaboraſſet, quod agri ſegeteſque extuliſſent. Quibus injuriis graviſſimis tamen illud erat miſerum ſolatium, quod id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare poſſet. Nummos vero ut daret arator, quos non aratro, ac manu quærit: boves, & aratrum ipſum, & omne inſtrumentum vendat, neceſſe eſt. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem [55] in nummis: habet idem in urbanis prædiis. Nam cum aratori onus aliquod imponitur, non omnes, ſi quæ ſunt præterea facultates, ſed arationis ipſius vis, ac ratio conſideranda eſt; quid ea ſuſtinere, quid pati, quid efficere poſſit, ac debeat. Quanquam illi quoque ſunt homines ab iſto omni ratione exinaniti, ac perditi: tamen hoc vobis eſt ſtatuendum, quid aratorem ipſum, arationis nomine, muneris in republica fungi, ac ſuſtinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur: Alteras: temporibus veſtris ſerviendum putant. Dent emptum præterea: dabunt, ſi voletis.

Hæc quam ſint gravia, & quid, his rebus detractis, poſſit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex veſtris rebus ruſticis conjectura aſſequi poſſe. Addite nunc eodem iſtius edicta, inſtituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque ſervorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quan-

54 *Ultro*] Id eſt, nulla cauſa, nullo nomine, ſed pro Verris ipſius libidine, ablatum eſt. *Idem*.

55 *Habet idem*] Facultates *in nummis* ſive in fœnore poſitis: ſive in arca reconditis. Idem habet villas & prædia. Porro *urbana prædia* Juriſconſulti appellant, inquit Hotomanus, omnia ædificia, quamvis in villa ſint. *Idem*.

quam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magiſtratibus noſtris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? Atqui hoc ſcitote, aratoribus, hoc prætore, optandum, ac petendum fuiſſe.

LXXXVII. Soſitenus eſt Entellinus, homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audiſtis; qui ad hoc judicium legatus publice cum Arthemone, & Meniſco, primariis viris, miſſus eſt. Is cum in ſenatu Entellino multa mecum de iſtius injuriis ageret, hoc dixit: ſi hoc de cella, atque hac æſtimatione concederetur, velle Siculos ſenatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne poſthac tantas pecunias magiſtratibus noſtris decerneremus. Perſpicere vos certo ſcio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, ſed ad minima malorum eligenda. Nam, qui mille modium Verri ſuæ partis in cellam gratis dediſſet, duo millia nummum, aut ſummum tria dediſſet: idem nunc pro eodem numero frumenti H-S VIII millia dare coactus eſt. Hoc arator aſſequi per triennium certo fructu ſuo non potuit: vendiderit inſtrumentum, neceſſe eſt. Quod ſi hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc eſt, Sicilia ferre, ac pati poteſt; populo Romano ferat potius, quam noſtris magiſtratibus. Magna eſt pecunia: magnum, præclarumque vectigal. Si modo id ſalva provincia, ſi ſine injuria ſociorum percipere poſſitis: nihil detraho. Magiſtratibus tantundem detur in cellam quantum ſemper datum eſt. Quod præterea Verres imperat, id, ſi facere non poſſunt, recuſent: ſi poſſunt, populi Romani potius hoc ſit vectigal, quam præda prætoris.

Deinde cur in uno genere ſolo frumenti iſta æſtimatio conſtituitur? Si eſt æqua, ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas: det pro ſingulis tritici modiis ternos denarios: ſibi habeat frumentum. Data tibi pecunia eſt, Verres: una, qua frumentum tibi emeres in cellam: altera, qua frumentum emeres a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet: exige eadem æſtimatione pecuniam a civita-

vitatibus; & refer, quam accepiſti. Tum refertius erit ærarium populi Romani, quam unquam fuit.

At enim iſtam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Perinde quaſi aut æquior ſit iſta æſtimatio in tuo, quam in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu feciſti, inter ſe genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verum iſtam ipſam cellam ferre nullo modo poſſunt. Ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in poſterum liberentur; iſtam ſe cellam, atque iſtam æſtimationem negant ſe ullo modo ferre poſſe.

LXXXVIII. Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompejum conſulem nuper, homo diſertiſſimus, & omni doctrina, & virtute ornatiſſimus, pro tota Sicilia de aratorum miſeriis graviter, ac copioſe dixiſſe, ac deploraſſe dicitur. Ex quibus hoc iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res eſt) indigniſſimum videbatur: qua in re ſenatus optime, ac benigniſſime cum aratoribus egiſſet; large, liberaliterque æſtimaſſet; in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; & id non modo fieri, ſed ita fieri, quaſi liceat, conceſſumque ſit.

Quid ad hæc Hortenſius? Falſum eſſe crimen? hoc nunquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? ne id quidem dicet. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? qui poterit dicere? Quid igitur dicet? Quid eſt hoc? utrum crimini defenſio, an comitatus exilio quæritur? Tu in hac republica, an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit ſe ſtatus judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; ſed ex eo, quod aliquis fecerit, id quod reprehenditur, recte factum eſſe defendes?

Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno crimine iſto genere defenſionis uteris? Sunt quædam omnino in te ſingularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire poſſint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejuſmodi cætera, quæ forſitan alii quoque etiam fecerint: illud

illud, in quo te graviſſime accuſavi, quod ob judicandam [56] rem pecuniam accepiſſes, eadem iſta ratione defendes, feciſſe alios? Ut ego aſſentiar orationi, defenſionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, cæteris anguſtior locus improbitatis defendendæ relinquetur, quam, te abſoluto, alii, quod audaciſſime fecerunt, recte feciſſe exiſtimentur.

LXXXIX. Lugent omnes provinciæ: quæruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de noſtris cupiditatibus & injuriis expoſtulant: locus intra oceanum jam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non, per hæc tempora, noſtrorum hominum libido, iniquitaſque pervaſerit. Suſtinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, ſed luctum, lacrymas, querimonias non poteſt. In ejuſmodi re, ac moribus, ſi is, qui erit adductus in judicium, cum manifeſtis in flagitiis tenebitur, alios eadem feciſſe dicet: illi exempla non deerunt: reipublicæ ſalus deerit, ſi improborum exemplis improbi judicio, ac periculo liberabuntur.

Placent vobis hominum mores? placet ita geri magiſtratus, ut geruntur? placet ſocios ſic tractari, quod reſtat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc a me opera conſumitur? quid ſedetis? cur non in media oratione mea conſurgitis, atque diſceditis? Vultis autem iſtorum audacias, ac libidines aliqua ex parte reſecare? Definite dubitare, utrum ſit utilius, propter multos improbos, uni parcere, an unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coercere.

Tametſi quæ iſta ſunt exempla multorum? nam cum in cauſa tanta, cum in crimine maximo dici a defenſore cœptum eſt, factitatum eſſe aliquid: expectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere memoria, & monumentis, ac literis, plena dignitatis, plena antiquitatis.

XC. Hæc enim plurimum ſolent, & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos feciſſe idem

56 *Ob jus dicundum ... ob judicandam rem*] Hæc duo differunt. Illo, tota Verris prætura urbana ſignificatur; hoc vero, Sopatri & Sthenii damnatio intelligitur, de qua fuſe actum eſt libro ſuperiore. *Idem*.

dem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An cum eos non poteris proferre, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cellæ nomine imperaverunt. Magna eſt hominum auctoritas, & tanta, ut etiam delicti ſuſpicionem tegere poſſit. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem iſtius æſtimationis. Quo me igitur, aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum verſati ſunt in republica, cum & optimi mores erant, & hominum exiſtimatio gravis habebatur, & judicia ſevera fiebant; ad hanc hominum licentiam, & libidinem me adducis? & in quos aliquid exempli populus Romanus ſtatui putat oportere, ab iis tu defenſionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, ſequamur. Non circumſpiciam, non quæram foris, cum habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum, qui tanta auctoritate ſunt, tantis rebus geſtis, ut in illo antiquorum, & clariſſimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quærimus, & ea non antiqua. Modo uterque horum exercitum habuit. Quære, Hortenſi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento eſt uſus, pecuniam non coegit. P. Servilius quinquennium exercitui cum præeſſet, & iſta ratione innumerabilem pecuniam facere poſſet, non ſtatuit ſibi quidquam licere, quod non patrem ſuum, non avum Q. Metellum facere vidiſſet. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, niſi improbus, fecerit, id aliorum exemplo ſe feciſſe defendat? At in Sicilia factitatum eſt.

XCI. Quæ eſt iſta conditio Siciliæ? cur, quæ optimo jure, propter vetuſtatem, fidelitatem, propinquitatem eſſe debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed in iſta ipſa Sicilia non quæram exemplum foris: hoc ipſo ex concilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliæ provinciæ, cum

eſſes

eſſes pro conſule, præfuiſti: num quæ in tuo imperio pecuniæ cellæ nomine coactæ ſunt? Neque ego hoc in tua laude pono: alia ſunt tua facta, atque conſilia, ſumma laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexiſti, atque recreaſti. Nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu ſucceſſiſti. Quæ ſunt tibi igitur exempla in Sicilia cellæ, ſi hoc crimen non modo Marcelli facto, ſed ne Lepidi quidem potes defendere?

An me ad M. Antonii æſtimationem frumenti, exactionemque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. Hoc enim mihi ſignificaſſe, & annuiſſe viſus eſt. Ex omnibuſne igitur populi Romani prætoribus, proconſulibus, imperatoribus, M. Antonium delegiſti, & ejus unum improbiſſimum factum, quod imitarere? Et hic utrum mihi difficile eſt dicere, an his exiſtimare, ita ſe in illo infinito imperio M. Antonium geſſiſſe, ut multo iſti pernicioſius ſit dicere, ſe in re improbiſſima voluiſſe Antonium imitari, quam, ſi poſſit, defendere nihil in vita ſe M. Antonii ſimile feciſſe. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quiſpiam, proferre ſolent, ſed quid probarit. Antonium, cum multa contra ſociorum ſalutem, multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppreſſit. Tu mihi, quaſi ejus omnia facta atque conſilia ſenatus populique Romani judices comprobarint, ita M. Antonii exemplo iſtius audaciam defendis.

XCII. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & ſumma prudentia præditum nominas: ſed tum idem feciſſe, erit exiſtimandus, ſi eodem conſilio fecerit. Nam genus æſtimationis ipſum a me nunquam eſt reprehenſum: ſed ejus æquitas, aratorum commodo & voluntate perpenditur. Non poteſt reprehendi illa æſtimatio, quæ aratori non modo incommoda non eſt, ſed etiam grata eſt. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Cum eſſet, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æſtimaret. Remiſſior aliquanto ejus fuit æſtimatio, quam annonæ. Nam æſtimavit denariis III. Vides, eandem

Digitized by Google

dem æſtimationem, propter temporis diſſimilitudinem, in illo laudis cauſam habere, in te, criminis: in illo, beneficii; in te, injuriæ?

Eodem tempore Antonius III denariis æſtimavit, poſt meſſem, ſumma in vilitate, cum aratores frumentum dare gratis malebant: & ajebat, ſe tantidem æſtimaſſe, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: ſed eadem iſta æſtimatione alter ſublevarat aratores, alter everterat. Quod niſi omnis frumenti ratio ex temporibus eſſet, & annona, non ex numero, neque ex ſumma, conſideranda: nunquam tam grati hi ſeſquimodii, Q. Hortenſi, fuiſſent; quos tu [57] cum ad menſuræ tam exiguam rationem populo Romano in capita deſcripſiſſes, gratiſſimum omnibus feciſti. Caritas enim annonæ faciebat, ut iſtuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem iſtuc ſi in vilitate populo Romano largiri voluiſſes; deriſum tuum beneficium eſſet, atque contemptum.

XCIII. Noli igitur dicere, iſtum idem feciſſe, quod Sacerdotem: quoniam non eo tempore, neque ſimili fecit annona. Dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu & vix menſtruis cibariis fecerit, id iſtum per triennium feciſſe: & iſtius innocentiam M. Antonii facto, atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortiſſimo atque innocentiſſimo viro, quid dicetis? de quo quis unquam arator queſtus eſt? aut quis non ad hoc tempus innocentiſſimam omnium diligentiſſimamque præturam illius hominis exiſtimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in ſumma caritate fuerit. Num aut in vilitate nummum arator quiſquam dedit; aut in caritate de æſtimatione frumenti queſtus eſt? At uberiora cibaria facta ſunt caritate: credo: neque id eſt novum, neque reprehendendum.

Modo C. Sentium vidimus, hominem vetere illa ac ſingulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam de-

57 *Quos tu*] Subauditur, cum eſſes quæſtor. *Idem*. Deſcribere autem, ſignificat diſtribuere, diſpertiri. *Hotomanus*.

portare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, ſi qua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quod ſi ſuſpiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego iſtam defenſionem veſtram pertimeſcam, ſed me omnium provinciarum defenſorem eſſe profitebor. Etenim hoc dico, & magna voce dico: *Ubicunque hoc factum eſt, improbe factum eſt. Quicunque hoc fecit, ſupplicio dignus eſt.*

XCIV. Nam, per deos immortales! videte, Judices, & proſpicite animis, quid futurum ſit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus iſta ratione, cellæ nomine, coegerunt: (omnino ego neminem video, præter iſtum: ſed do hoc vobis, & concedo, eſſe multos,) in hoc homine rem adductam in judicium videtis. Quid facere poteſtis? Utrum, cum judices ſitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cum lex ſociorum cauſa rogata ſit, ſociorum querimonias non audire?

Verum hoc quoque vobis remitto. Negligite præterita, ſi vultis: ſed ne reliquas ſpes turbetis, atque omnes provincias evertatis; id providete, ne avaritiæ, quæ antehac occultis itineribus atque anguſtis uti ſolebat, auctoritate veſtra viam patefaciatis illuſtrem atque latam. Nam ſi hoc probatis, & ſi hoc licere, pecunias iſto nomine capi, judicatis: certe hoc, quod adhuc nemo, niſi improbiſſimus, fecit, poſthac nemo, niſi ſtultiſſimus, non faciet. Improbi ſunt, qui pecunias contra leges cogunt: ſtulti, qui, quod licere judicatum eſt, prætermittunt.

Deinde, Judices, videte, quam infinitam ſitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coegit, erit abſolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehenſio? in quo primum injuriæ gradu reſiſtere incipiet ſeveritas judicis? quotus erit iſte denarius, qui non ſit ferendus, & in quo primum æſtimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis ſumma, ſed genus æſtimationis erit comprobatum.

tum. Neque hoc poteſtis judicare, ternis denariis æſtimare licere; denis non licere. Ubi enim ſemel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris libidinem translata eſt: non eſt jam in lege, atque in officio, ſed in voluntate hominum, atque avaritia, poſitus modus æſtimandi.

XCV. Quapropter, ſi vos ſemel in judicando finem æquitatis & legis tranſieritis, ſcitote, vos nullum cæteris in æſtimando finem improbitatis & avaritiæ reliquiſſe. Videte igitur, quam multa ſimul a vobis poſtulentur. Abſolvite eum, qui ſe fateatur maximas pecunias cum ſumma ſociorum injuria cepiſſe. Non eſt ſatis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint. Abſolvite etiam illos, ſi qui ſunt: ut uno judicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem ſatis eſt. Facite ut cæteris poſthac idem liceat. Licebit. At hoc parum eſt. Permittite, ut liceat, quanti quiſque velit, tanti æſtimet. Æſtimabit. Videtis jam profecto, Judices, hac æſtimatione a vobis comprobata, neque modum poſthac avaritiæ cujuſquam, neque pœnam improbitatis futuram.

Quas ob res quid agis, Hortenſi? Conſul es deſignatus: provinciam ſortitus es: de æſtimatione cum dices frumenti, ſic te audiemus, quaſi id, quod ab iſto recte factum eſſe defendes, te facturum profiteare, & quaſi, quod iſti licitum eſſe dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, ſi id licebit, nihil eſt quod putetis quemquam poſthac commiſſurum, ut de pecuniis repetundis condemnari poſſit. Quantam enim quiſque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen, æſtimationis magnitudine, conſequatur.

XCVI. At enim eſt quiddam, quod, etiam ſi palam in defendendo non dicit Hortenſius, tamen ita dicit, ut vos id ſuſpicari, & cogitare poſſitis: pertinere hoc ad commodum ſenatorium: pertinere ad utilitatem eorum qui judicent, qui in provinciis cum poteſtate, aut cum legatione ſe futuros aliquando arbitrentur. Præclaros vero exiſtimas judices nos habere, quos alienis peccatis conceſſuros putes, quo facilius ipſos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id ſocios, nationeſque exteras exiſtimare, ſi ſenato-

res judicent, hoc certe unum genus infinitæ pecuniæ per ſummam injuriam cogendæ, nullo modo poſſe reprehendi?

Quod ſi ita eſt, quid poſſumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam ſiſtere negat poſſe, ni ad equeſtrem ordinem judicia referantur? Quod ſi ille hoc unum agitare cœperit, eſſe aliquod genus cogendæ pecuniæ, ſenatorum commune, & jam prope conceſſum ordini, quo genere ab ſociis maxima pecunia per ſummam injuriam avertatur: neque ullo modo ſenatoriis judiciis reprehendi poſſe, idque, dum equeſter ordo judicaret, nunquam eſſe commiſſum: quis obſiſtet? quis erit tam cupidus veſtrum, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis poſſit recuſare?

XCVII. Atque utinam poſſet aliqua ratione hoc crimen, quamvis falſa, modo humana atque uſitata, defendere! minore periculo veſtro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic æſtimatione ſe uſum? vos id credidiſſe homini, non factum comprobaſſe videremini. Nullo modo negare poteſt: urgetur a tota Sicilia, nemo eſt ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellæ nomine non ſit exacta.

Vellem etiam hoc poſſet dicere, nihil ad ſe iſtam rationem pertinere: per quæſtores rem frumentariam eſſe adminiſtratam. Ne id quidem ei licet dicere: propterea quod ipſius literæ recitantur, ad civitates de ternis denariis miſſæ. Quæ eſt igitur defenſio? Feci quod arguis: coegi pecunias maximas cellæ nomine: ſed hoc mihi licuit: vobis, ſi proſpicitis, licebit. Periculoſum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniocioſum noſtro ordini, populum Romanum exiſtimare, non poſſe eos homines, qui ipſis legibus teneantur, leges in judicando religioſe defendere.

Atque iſto prætore, Judices, non ſolum æſtimandi frumenti modus non fuit, ſed ne imperandi quidem. Neque enim id, quod debebatur, ſed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis literis & teſtimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati. Reperietis quinquies tanto, Judices, amplius iſtum, quam quantum ei in cellam ſumere licitum ſit, civitatibus imperaſſe. Quid ad hanc impuden-

pudentiam addi poteſt, ſi & æſtimavit tanti, ut homines ferre non poſſent, & tanto plus, quam erat ei conceſſum legibus, imperavit?

Quapropter, cognita tota re frumentaria, Judices, jam facillime perſpicere poteſtis, amiſſam eſſe populo Romano Siciliam, fructuoſiſſimam atque opportuniſſimam provinciam, niſi eam vos iſtius damnatione recuperatis. Quid eſt enim Sicilia, ſi ei agri cultionem ſuſtuleris, & ſi aratorum numerum ac nomen exſtinxeris? Quid enim poteſt eſſe in calamitate reſidui, quod non ad miſeros aratores, iſto prætore, per ſummam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipſis decumæ relictæ ſunt: cum pecunia deberetur, ſoluta non eſt: cum optima æſtimatione ſenatus frumentum eos in cellam dare voluiſſet, etiam inſtrumenta agrorum vendere coacti ſunt.

XCVIII. Dixi jam antea, Judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipſam rationem arandi ſpe magis, & jucunditate quadam, quam fructu, atque emolumento teneri. Etenim ad incertum caſum, & eventum, certus quotannis labor, & certus ſumptus impenditur. Annona porro pretium, niſi in calamitate fructuum, non habet. Si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, conſequitur vilitas in vendendis: ut aut male vendendum intelligas, ſi proceſſit; aut male perceptos fructus, ſi recte licet vendere. Totæ autem res ruſticæ ejuſmodi ſunt, ut eas non ratio, neque labor, ſed res incertiſſimæ, venti, tempeſtateſque moderentur. Hinc cum unæ decumæ lege, & conditione [58] trahantur: alteræ novis inſtitutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publice: poſtremo etiam in cellam magiſtratibus, & legatis imperetur: quid, aut quantum præterea eſt, quod aut liberum poſſit habere ille arator, ac dominus in poteſtate ſuorum fructuum, aut in ipſis fructibus ſolutum?

Quod ſi hæc feruntur omnia: ſi vobis potius, ac populo Romano, quam ſibi, & ſuis commodis, opera, ſumptu, labo-

58 *Lege & conditione*] Ea lege & pactione, qua in amicitiam pop. Romani recepti ſunt. *Conditio* pactionem ſignificat. *Hotomanus*. Vetus, *lege &* conſuetudine *trahantur*. Nannius.

labore deſerviunt : etiamne hæc nova debent edicta , & imperia prætorum , & Apronii dominationem , & Veneriorum ſervorum furta , rapinaſque perferre ? etiamne frumentum pro empto gratis dare ? etiamne in cellam cum cupiant gratis dare ultro , pecuniam grandem dare ? etiamne hæc tot detrimenta , atque damna maximis injuriis , contumeliiſque perferre ? Itaque hæc , Judices , quæ pati nullo modo potuerunt , non pertulerunt . Arationes tota Sicilia deſertas , atque a dominis relictas eſſe cognoſcitis : neque quidquam aliud agitur hoc judicio , niſi ut antiquiſſimi ſocii fideliſſimique , Siculi , coloni populi Romani , atque aratores , veſtra ſeveritate & diligentia , me duce , atque auctore , in agros , atque in ædes ſuas revertantur .

NICO-

Digitized by Google

NICOLAI HORTENSII

De Re Frumentaria Romanorum

Ad ſuperioris Orationis illuſtrationem.

LIBER tertius Accuſationis totus eſt de re frumentaria, hoc eſt de furtis, quibus Verres detraxit *de cibariis*, ut ait Cicero, *de victu, de vita & ſanguine populi Romani*. Iſta me admonueruot, ut paulo diligentius in rem frumentariam Romanorum inquirerem; rem cognitione jucundam & utilem, intuenti quibus artibus populo prope immenſo victus ſine labore compararetur; & quam juſtæ ſint querelæ, quas aſſiduæ Tullius deplorare ſolet de averſo Siculo frumento, & de remiſſis Clodia lege ſemiſſibus, ac trientibus.

In argumeuto ſimili verſati ſunt olim J. Lipſius, & Vincent. Conrarenus; quædam ab illo; ab hoc vero non pauca huc tranſtuli.

Hujuſce diſputatioois hæc erunt capita. I. Populi Romani parcimonia. II. Deinde avaritia. III. Frumento empto & vectigali populus Romanus utebatur. IV. Largitioo um frumentariarum origo & cauſa. V. Primæ largitiones. VI. Leges frumentariæ. 1. Gracchi. 2. Incerti auctoris. 3. Apuleja. 4. Livia. 5. Terentia-Caſſia. 6. Senatus-conſultum Catonianum. 7. P. Clodii. VII. Modus frumenti qui dabatur. An viritim? VIII. Qui accipiebant, & quomodo. IX. Numerus accipientium. X. Curatores rei frumentariæ. XI. Per quos frumentum diſtribuebatur. XII. Provinciæ frumeotariæ.

I. Primis temporibus ſumma fuit Romanorum parcimonia. Bina jugera ad alendam familiam erant ſatis: nulli civi majorem agrorum modum Romulus attribuit. *M. Curii poſt triumphos, immenſumque terrarum adjectum imperio, nota concio eſt: perniciosum intelligi civem, cui ſeptem jugera non ſufficerent: quæ menſura plebi poſt exactos reges aſſignata eſt*. Plin. XVIII. 2. & 3. His moribus non modo ſufficiebant fruges dnmeſticæ, nulla provinciarum paſcente Italiam, verum etiam annonæ vilitas incredibilis erat. *Ibid.* Teſtatur Polybius, II. 15. etiam ætate ſua medimnum Siculum, non vero *modium*, ut Caſaubonus vertit, Budæum perperam ſecutus, veniſſe obolis quatuor; Gall. *cinq ſols*.

II. Sed ubi avaritia & luxuria in rempublicam immigravere, rerum facies immotata eſt. Nullus agrorum habendorum modus fuit. Leges ferendæ fueruot, quibus cupiditas coerceretur, & modus definiretur agri, quem Nobilium quiſque poſſideret. Leges vanæ fuerunt. Ipſi earum auctores in eas primi peccaverunt. Adeo freni impatiens flagravit avaritia. *Liv.* VI. 35. *Plin.* ubi ſupra. *Appian. Civil.* 1.

III. Interea quanto rura potentiorum ampliora in dies fiebant, tanto magis plebi creſcebat difficultas frumentaria. Suberat difficultatis iſtius altera cauſa, diſtributiones agrariæ, quæ tribuoitiis factionibus conſtitutæ, aliquantulum opis civibus aliquot afferebant, cum cæteri languerent inopia. Ergo his malis quærendum fuit remedium. Ut ſufficerentur populo cibaria, quæ induſtria ſua ſibi parare jam amplius non poterat, ſenatus legatos in feraciores Italiæ provincias, ad comparandum frumentum quod plebi viritim daretur, ſubinde mittendos curavit; maxime vero in Etruriam, quæ frumento tantum abundabat, ut magnam ejus vim præſtare vicinis poſſet.

Præterea ut Romanorum ditioni provinciæ ſubjici cœperunt, ager earum, factus publicus jure victoriæ, illis quidem redditus eſt, verum ea conditione, ut decimam partem frugum, quas ex ſuis arationibus perciperent, tributi nomine penderent. Quod primo quidem in Italia; deinde in Sicilia, Africa, cæteriſque provinciis, prout ſubjiciebantur, factitatum eſſe conſtat.

Hæc

Hæc eſt decumarum illatum origo, quarum mentio tam frequens occurrit in Verrinis, & præcipue libro tertio. Cum autem decumanum frumentum alendæ plebi, quæ in dies creſcebat, jam non ſufficeret, idem ſenatus publice ad auxilia domeſtica coemendum in provinciis, maxime in Sicilia, frumentum curavit. *Cic. Verr.* III. 69. Frumentum illud omne Romam devectum, plebi levi pretio diſtribuebatur, in hoc tantum, ut ærario pecunia, quam repræſentaverat, reciperetur.

IV. Verum, ut ex malo malum naſcitur, tenuiorum civium multitudinem, quia illi unde ſolveret, non erat, ære alieno obſtringi neceſſe fuit. Igitur ita rem moderari oportuit, ut utrique difficultati & annonariæ & pecuniariæ obviam iretur: neque permittere, ut multitudini, quæ ſatis ipſa per ſe levis eſt, ulla paulo juſtior ad motus in Urbe concitandos accederet occaſio. Itaque plebi annona menſtrua præbita eſt pretio, non eo, quo publice vendebatur, ſed viliſſimo: quo & egeſtas domeſtica levaretur, nec tamen plebs avocaretur ab induſtria.

Fontem hic habes & rivulum publicarum largitionum (quippe largiri dicitur non ſolum qui gratis dat, verum etiam qui ex pretio aliquid detrahit) qui deinceps eundo tantum tribunitiis legibus accrevit; ut earum moli poſtea ſuſtinendæ ærarium impar fuerit.

V. Prima frumenti largitio, (illam dico quæ retinuit quandam venditionis ſpeciem) quæ minime dubia occurrit in Romana hiſtoria, contigit anno Urbis conditæ 262. quo anno caritas primum annonæ fuit ex incultis per ſeceſſionem plebis agris, & fame deinde laboratum eſt. Conſules dimiſerunt paſſim ad coemendum frumentum, non in Etruriam modo, & per Volſcos uſque ad Cumas, ſed in Siciliam quoque: quod Romam advectum populo datum eſt levi ſane pretio; curante ſenatu ut frumentum & res omnes ad victum neceſſariæ tanti eſſent, quanti minimi fuiſſent ante ſeceſſionem. *Liv.* II. 34

Anno Urbis 298. cum annona, inquit *Liv.* III. 31. propter aquarum intemperiem, laboraretur, Manius Marcius ædilis plebis primum frumentum, id eſt, frumentum quod menſe primo (ſingulis enim menſibus dividebatur, & ſic interpretor *τὸ primum*, quod mire torſit doctos homines) ſui magiſtratus diviſit, populo in modios aſſibus, *Gall. 9. deniers*, donavit. *Plin. Hard.* XVIII. 4.

Anno Urbis 315. cum fame plebs urgeretur, L. Minucius Augurinus præfectus annonæ creatus, ejus levatæ gloriam tulit. Nam oppreſſo Sp. Mælio, omne frumentum, quod hic privata pecunia ad largitiones faciendas coemerat, una cum reliquis ejus bonis publicatum fuit. Quod frumentum Minucius aſſibus in modios venale cum propoſuiſſet, ita pretium farris imminuit, ut tribus nundinis tantidem in foro proſtaret: qua de cauſa ſtatua ei a populo ſtipe collata, ſtatuta eſt. *Liv.* IV. 12. 16. *Plin.* ubi ſupra.

Frumentum, commune eſt nomen. Sed hic & in ſuperioribus accipio pro farre, quo puls illa conficiebatur, qui priſcus fuit Romanorum victus; unde *pulti-fagi* Plauto dicuntur. Nam panifici piſtores incogniti Quiritibus olim: ſolique in uſu ii, qui farinam in piſtrino pinſerent; id eſt, tunderent, ſeu molerent. M. Varro, apud Non. verbo *Pinſere*. Plinius, lib. XVIII. cap. 15. *edit. Hard.*

Sequitur apud Plinium XVIII. 3. Trebii largitio. Is in ædilitate anno 543. populo frumentum & ipſe aſſibus in modios præſtitit: quam ob cauſam ei ſtatuæ dicatæ ſunt, & ſupremo die populi humeris portatus in rogum eſt. Poſtea diviſum etiam frumentum eſt ſæpius, atque id fere per ædiles, ſed graviori pretio, etiam in vilitate annonæ, quam antea. Teſtis *Livius* XXX. 26. & XXXI. 4.

Hæc antiquitus facta ſunt, cum largitio ea omnis voluntaria adhuc, & in arbitrio aut magiſtratuum eſſet, aut ſenatus. Frumentum plebi dabatur non illud quidem gratuitum, ſed pretio leviſſimo. Plebs publico fere ſumptu alebatur: ipſa viciſſim liberis educandis ſubminiſtrabat reipublicæ milites, & ſanguine ſuo rependebat ei damna pecuniæ. Verum hiſce temporibus largitiones fuerunt incertæ. Aliquanto poſt annum ſexcenteſimum leges tum primum latæ ſunt, quibus perpetua ſtataque frumentatio facta eſt. Quanquam his quoque legibus modo fixis, modo refixis, illa etiam fluctuavit: donec venit reſpublica in unius poteſtatem, qui gratuita annona bene emi imperium putaret. Leges illæ ſive *frumen-*

tariæ,

Digitized by Google

taria, ſive *alimentaria*, ſive *annonaria*, nam hiſce nominibus appellantur; plurimum a tribunis plebis, aliquando a conſulibus latæ ſunt. Semel ea de re factum eſt ſenatus-conſultum.

VI. Primus de ſtata perpetuaque frumentatione legem tulit C. Sempronius Gracchus tribunus plebis, anno Urbis 630. *Uti ſemiſſe atque triente in ſingulos modios plebi frumentum ex publico ſingulis menſibus, per ſingulas tribus divideretur; horreaque, quæ ab ipſo legislatore* Sempronia *deinde vocata ſunt, in Urbe conſtituerentur, in quibus frumentum publicum cum legibus frumentariis aſſervaretur*. Plutar. in Gracch. Epit. Liv. LX. Feſtus. Pigh. ad ann. 530.

Poſtea horrea plurima in quatuordecim Urbis regionibus ædificata ſunt. Numerat ad trecenta novem Lipſius *Elect.* 1. 8. ſortita nomen ab iis, a quibus extructa fuerunt.

Lege Sempronia duo ſanciuntur; pretium largitionis, & perpetuitas. Statuit Gracchus uti frumentum populo daretur *ſingulis menſibus*: uti *ſemiſſe atque triente*: vel *ſemiſſibus & trientibus*, ut Cicero, & alii loquuntur. Primum aperienda eſt inſolens forma orationis; deinde pretium quod in modium Gracchus ſtatuit, demonſtrabo.

Quærit *Contarenus*, cur Gracchus *ſemiſſis & trientis* nomina uſurpare maluerit, cum rem & brevius & planius potuiſſet exponere: & adductis aliquot rationibus, *amplius* pronuntiat. Abramus, *ad Orat. pro Sext. cap.* 25, cenſet, quod triticum *ſemiſſe*, hordeum, lupinus, & minuta alia legumina *triente* vendebantur, ideo diſtinctam *ſemiſſis* & *trientis* fieri mentionem. Nos verius, ni fallor, ex Gronovio ſic: As in partes ſecabatur, ſive uncias, duodecim. *Semiſſis* erat aſſis dimidia pars; *triens*, erat tertia pars; hic quatuor, ille ſex uncias, capiebat: conjuncti, decem uncias comprehendebant; & decuncem, ſeu dextantem conficiebant. Cur autem Gracchus ſemiſſem & trientem potius, quam dextantem, qui idem eſt, nominaverit, & cur illa uti circuitione maluerit, cauſa eſt, quia ſemiſſis & trientis formæ publicæ percutiebantur: dextantis vero nullæ fuerunt. *Gronov. de pecun. vet.* IV. 12. Si Grævio ad *Cic. loc. cit.* credis, hæc vera eſt & unica locutionis iſtius ratio: quæ tamen illius inſolentiam non excuſat. Quaſi quis hodie velit *viginti quatuor*, & *duodecim* aſſes, potius quam ſex & triginta aſſes rei venali cuipiam pretium ſtatuere, ob id nimirum quod viginti quatuor, & duodecim aſſium nummi apud nos ambulent; triginta vero & ſex aſſium nulli ſunt.

Jam ad pretium lege Gracchi conſtitutum in modios: As Romanus reſpondet novem denariolis noſtratibus, & quod excurrit. Dextantem æquant, ſemidenario addito, noſtrates ſeptem denarii. Hoc erat lege Sempronia pretium in frumenti modios, plebi leviſſimum ſane, ſed ærario graviſſimum; quod tanto magis premebatur, quanto magis levabatur plebis inopia. Itaque legi ſenatus diu multumque adverſatus eſt, *quod & ab induſtria plebem ad deſidiam avocari putabat; & ærarium exhauriri videbatur*. Pro Sextio, cap. 48. *de Offic.* II. cap. 21.

Lex nihilominus perlata fuit. Eam ſtetiſſe ad tempora Syllæ Lipſius exiſtimat; negat Vinc. Contarenus; &, Gracchо interfecto, ſtatim abrogatam fuiſſe contendit. Neuter recte. Abrogatam legem ante Syllana tempora fuiſſe contra Lipſium oſtendunt leges Apuleja, & Livia, quibus Sempronia largitio revocatur. Non autem ſtatim ab interfecto Graccho abrogatam, ſed Octavia lege temperatam fuiſſe contra Contarenum Cicero teſtatur, *de offic.* II. *cap.* 21. his verbis, *Modica M. Octavii* largitio; *& Reipublicæ tolerabilis, & plebi neceſſaria*. Contarenum decepit illud, quod ait Cicero in Bruto, *M. Octavium auctoritate dicendi tantum valuiſſe, ut legem Semproniam frequentis populi ſuffragiis abrogaverit*. Quod non ita accipiendum, quaſi abrogata omnino Sempronia lex Octavia lege fuerit. Illam correxit, non ſuſtulit, Octavius: verum qua ratione iſtud præſtiterit, cum nullum legis iſtius extet caput, obſcurum eſt. Videtur ſtatuiſſe Octavius vel majus pretium in ſingulos modios, pro annonæ caritate: vel, uti, cum populo frumentum venderetur, de pretio quo emptum eſſet remitterentur in modium ſemis & triens. M. Octavius tulit legem ſuam anno Urbis 633. quo anno fuit tribunus plebis. *Pighius*.

2. Anno poſt alia lex frumentaria promulgata, ſed non perlata eſt; ejus auctor ignoratur: tribunum plebis fuiſſe puto: huic

huic Marius, ipſe tribunus plebis, intereeſſit, quod Reipublicæ damnoſa videretur. *Plutarchus in Mario*.

3. L. Apulejus Saturninus, ſeditioſorum omnium poſt Gracchos eloquentiſſimus, qui ab optimatibus deſecerat ad plebem, & ſe ad C. Marium, & alios plebejæ factionis principes applicuerat, tribunus plebis iterum, anno 653. legem frumentariam promulgavit, quæ Sempronia lege fuit etiam diſſolutior. Hæc enim pretium, leviſſimum quidem, ſed pretium tamen frumento dando ſtatuebat; Apulejus vero tulit, ut, *remiſſis ſemiſſibus & trientibus populo frumentum menſtruum gratis diſtribueretur*. Huic legi interceſſit Cæpio, qui per id temporis quæſtor urbanus erat; docuitque ſenatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. Lex non eſt perlata; & ejus auctor Saturninus, ex ſenatus-conſulto judicatus hoſtis Reipublicæ, occiſus eſt. *Rhet. ad Herenn.* lib. I. cap. 12. *Pighius*.

4. Legem Apulejam Livia ſecuta eſt. M. Livius Druſus, tribunus plebis, anno 662, is qui jactabat in tribunatu, *Nihil ſe ad largitionem ulli reliquiſſe, niſi ſi quis aut cœnum dividere vellet, aut cœlum*, ut plebis gratiam ſibi conciliaret, tulit, *ut Sempronia lex frumentaria valeret*. Sed legem hanc, ut Livias omnes alias, latore in magiſtratu occiſo, ſenatus, Philippo conſule referente, abrogavit. *Liv. Epit.* LXXI. *Flor.* III. 17. *Aſcon. ad Cornelianam*.

A Druſi morte ſociale bellum ſtatim exarſit. Id excepit civile; imo multa civilia, quæ tam occupatum habuere populum Romanum, ut ne injecta quidem a tribunis fuerit mentio ullius largitionis. Ut autem, rebus compoſitis, injici non poſſet, fecit Sylla, qui cum invaſiſſet Rempublicam, tribunis omne jus legum ferendarum ademit. Eo conſilio, turbarum ac ſeditionum extinctæ ſunt faces, quæ tamen Sylla mortuo anno 675. revixerunt cum plebs niti cœpit ut tribunitia poteſtas in integrum reſtitueretur. Res fuit per multos annos magnis contentionibus jactata: conſulibus ſtrenue tuentibus ſenatus-conſultum, quo acta Syllæ confirmabantur; plebe vero ſumma vi pugnante, ne, ſpoliata præſidio tribunitio, potentium libidini ſubjiceretur. *Salluſt. fragment. lib.* III. 8.

5. Tandem anno 680. tanto impetu plebs coorta eſt in Patres, ut ſuſtineri amplius non poſſet. Itaque conſules ejus anni C. Caſſius, & M. Terentius Lucullus, ut plebem delinirent; & ut rem integram in adventum Pompeii, qui tum in Hiſpania bellum cum Sertorio gerebat, ſi qua poſſent, rejicerent, frumentariam legem tulere: quo blandimento plebs quietem egit uſque ad annum 683, quo anno Pompejus & Craſſus conſules, tribunitiam poteſtatem in integrum reſtituerunt. Hæc eſt illa lex Terentia-Caſſia, quam Cicero altero contentus nomine, quandoque *Terentiam* vocat. Frumentariam fuiſſe intelligitur ex eodem Cicerone, *in Verr.* III. 69. Ea lege Siculi dare tenebantur imperati tritici nomine octingenta millia modium, pro quibus ſeſtertios quaternos in modium accipiebant.

Terentiam-Caſſiam legis nomine appellari debere negat Hotomanus, & cum eo docti nonnulli; qui, quia ſit de frumento ex ſola Sicilia exportando, *privilegium*, non *legem* appellari debere contendunt. Affirmat Contarenus: non enim de ſolo frumento Siculo latam legem putat fuiſſe. Imo, inquit, illud de Siculo frumento, unum caput legis fuit, qua cautum præterea eſt, qui numerus frumenti, & quanti eſſet in aliis provinciis emendus. Et ſane frumentum emptum aliunde oportuit. Quandoquidem illa modiorum Siculi frumenti octingenta millia trium menſium cibariis non ſatis eſſe poterant, uti infra declarabitur. Niſi forte præter emptum frumentum, partem etiam decumani diſtributam plebi fuiſſe dixeris: qua de re nihil habeo quod affirmem.

Legem Terentiam præceſſerat ſive menſibus, ſive annis aliquot, mihi enim non liquet, ſenatus-conſultum *de alteris decumis*, quod ſic habet: Omnis ager Siciliæ decumanus jam ante imperium populi Romani ipſorum Siculorum voluntate, & inſtitutis fuerat. Cic. *in Verr.* III. 6. Cumque agrum illum feciſſet victoria publicum populi Romani, Siculis eſt redditus, ita tamen, ut, præter ſeptem civitatum, eadem conditione eſſet, qua antea fuerat; id eſt, ut decumas gratuitas penderet, non, ut olim, regibus ſuis, qui nulli jam erant, ſed Reipublicæ. Hæ ſunt primæ decumæ, quæ a Cicerone appellantur. Cum vero annonæ difficultate Urbs premeretur, ſenatus decreto Siculi tantum frumenti da-

re

re coacti ſunt, quantum ex primis decumis fuiſſet.

Hæ ſunt alteræ decumæ, quæ non erant tamen gratuitæ, uti primæ; nam pretium his decumis conſtitutum erat in modios ſingulos ſeſtertii terni, qui aratoribus perſolverentur. *Cic. ibid. cap.* 69. Cæterum videtur ſenatus non, niſi temporibus Reipublicæ cogeretur, decreviſſe ut alteræ decumæ exigerentur. *Ibid. cap.* 16. Nollem hoc de alteris decumis ſenatus-conſultum omiſiſſet Vinc. Contarenus, ſcriptor alioquin in hoc argumento de re frumentaria non mediocri diligentia verſatus.

6. Legem Terentiam poſt aliquot annos, id eſt, anno *691*, excepit ſenatus-conſultum Catonianum; ſic dictum, quia factum eſt in Catonis ſententiam. Suaſit vir ille ad diſturbanda pernicioſa Cæſaris conſilia, ut, quando ſuperioribus annis frumentariæ largitionis beneficio diſcuſſæ turbæ, & tranquillitas Reipublicæ reddita fuiſſet; eodem remedio Cæſaris conatibus obviam iretur; occupatique animi pauperiorum hoc munere ſenatui reconciliarentur: quo facto Cæſaris ſpes in ventos abiere, nec moliri quidquam auſus eſt. Diſtributum eſt ergo plebi frumentum menſtruum, quæ acceſſio fuit ad reliquos ſumptus Reipublicæ quingentarum quinquaginta myriadum, inquit Plutarchus *in Cæſare*, ſeu ducenties vicies ſeſtertium, (Gall. 2200000. *liv.*) vel millium ducentorum quinquaginta talentorum, ſeu trecenties ſeſtertium (Gall. 3000000. *lib.*) ut idem ſcribit *in Catone*; nam variat Plutarchus in ſumma.

Hujus rei culpam in librarios derivat Rualdus, *Animad.* XXII, & jubet, ut & Contarenus, illic legi ἑπτακόσιαι, *ſeptingentæ*, pro τῷ πεντακόσιαι, *quingentæ*, quod eſt in vulgatis. Idem Rualdus dum Plutarch. *ibid.* criminis unius abſolvit, eundem alterius poſtulat, imperitiæ nimirum, vel ſaltem negligentiæ. Ex eo enim quod annonarii hujus ſenatus-conſulti plane non meminit Aſconius, *in Piſon.* ſed a Gracchana lege deſilit ſtatim ad Clodiam frumentariam, contendit contra Plutarchum vir eruditus illud non viguiſſe, ſed eodem quaſi momento & factum & abrogatum fuiſſe. Reſpondetur Rualdo non itidem memorari ab Aſconio leges Octaviam, Apulejam, & alias quas ſupra recitavimus; quæ nihilominus perlatæ ſunt. Atque ideo argumentum ex Aſconii ſilentio contra ſenatus-conſultum Catonianum non recte aſſumi. Præterea ſatis habuit Aſconius ad rem præſentem afferre legem principem, hoc eſt Gracchanam, a qua, ceu fonte, deinceps frumentariæ leges maxime populares derivatæ ſunt, ut oſtenderet, quaſi facta utriuſque comparatione, Gracchum, hominem maxime & popularem & pernicioſum, in his ipſis rebus ſuperatum fuiſſe a P. Clodio. Adſtipulatorem habet Rualdus Dacerium: nos Contarenum, qui rebus attente perpenſis firmiora eſſe argumenta pronuntiat, quæ pro ſenatus-conſulti diuturnitate afferuntur.

Ex ejuſdem Plutarchi verbis alia ſuboritur quæſtio; an, cum ſenatus-conſultum illud factum eſt, & lege Sempronia frumentum etiam aliquod diſtribueretur. Sunt qui affirment, ſunt qui negent; & graves utroque trahunt auctoritates. Verum eo inclinat animus, ut credam largitionem aliquam antea fieri ſolitam fuiſſe, & Catonem voluiſſe ut illa fieret amplior: hoc eſt, ut plures e plebe, qui expertes hujus erant largitionis, (ſic enim interpretor ἀνέμητοι ὄχλοι apud Plutarchum) frumentum menſtruum acciperent. Unde cum augeretur numerus eorum quibus frumentum daretur, facta fuit illarum 750. myriadum acceſſio ad alios ſumptus: non eos quoſvis qui fiebant in Republica, ſed privatim ad eos qui antea fiebant pro largitione frumentaria. Non enim mihi fit veriſimile plebeculam hiſce largitionibus toties & tamdiu ineſcatam, iis æquo animo caruiſſe, quo tempore illi maxime erant neceſſariæ; tum quia priſca illa parſimonia erat obliterata; tum quia ex opulentorum luxu, longe majus erat quam antea, pretium rerum omnium quibus vita retinetur.

7. Venio nunc ad legem Clodiam frumentariam, quam tulit P. Clodius, ille Ciceronis inimicus, in tribunatu anno Urbis 695. Meminit Dio, *lib.* 38, his verbis: *Clodius frumentum gratis rurſus diviſit. Tulit enim, Gabinio jam & Piſone conſulibus, ut frumentum pauperibus daretur.* Ex his Dionis verbis contendit Contarenus legem Clodii frumentariam fuiſſe duplicem. Nam αὖθις, *rurſus*, inquit ille, legem poſteriorem ſignificat. Ergo alia

prior ſuit. At docti melius, qui legem Clodii largitricem unicam agnoſcunt. In hoc decipitur Contarenus, quod jungit τὸ *turſus*, τῷ *diviſit*; quod jungendum erat τῷ *gratis*. Gracchus dederat frumentum ſemiſſibus & trientibus in modios. Remiſerat ſemiſſes & trientes Apulejus, & gratis dederat. Apuleja lex perlata, Cæpione intercedente, non fuerat. Reſtituit eam Clodius, & dedit, id eſt, dandum tulit *turſus* gratis. Hanc Clodii legem Cicero multis locis impugnat, ut pernicioſam, & peſtem ærarii, ſi quidem ea lege quinta prope pars vectigalium tolleretur. *Vide pro Sextio*, *cap.* 25.

Clodia lex viguit omnium diutiſſime. Cum enim reliquæ ad breve ſpatium temporis fuerint ratæ, hæc ad tria ſæcula fixa & firma perſeveravit. Cauſa fuit ambitio, mater civilium bellorum. Dum nemo principum parem ferret, nedum priorem, ſervierunt omnes plebi miſeris modis; & populi gratiam, Reipublicæ incommodis, aucupati ſunt. Hinc non auſus eſt quiſquam verbum unum facere de Clodia lege abroganda. Præterea cum Reſpublica redacta fuit in unius poteſtatem, Cæſar rerum potitus, & qui Cæſarem ſecuti ſunt Imperatores, animadverſo quantum eſſet momentum in hujuſmodi largitionibus ad plebis animos ſibi conciliandos, largiri perſeveraverunt. Neque in frumento menſtruo dividendo ſtetit eorum liberalitas, ſed certam etiam pecuniam, tunicas, porcinam, oleum, vinum plebeculæ diviſerunt. Sed iſta non ſunt hujus noſtri inſtituti.

VII. Hactenus de initiis frumentariæ largitionis, & de legibus ad eam pertinentibus; ſequitur ut diſputem *de modo frumenti*, ſeu de numero modiorum qui dabantur. Gracchum, qui primus de ſtata ac perpetua frumentatione legem tulit, de modo etiam frumenti quod daretur, caviſſe veriſimile eſt: ſed quanta fuerit hæc menſtrua largitio nemo omnium, qui exſtant, veterum ſcriptorum, ut opinor, prodidit. Itaque tentandum an rem aſſequi conjectura poſſimus. Servis ſingulis cibaria per hyemem tritici modios menſtruos quatuor attribuit Cato; *de re Ruſtica cap.* 56. per æſtatem, quatuor & ſemis. *Servi*, inquit Donatus in Phorm. I. 1. 9. *quaternos modios frumenti accipiebant in menſem; & id demenſum dicebatur; utrum a menſe, an a metiendo incertum.* Non ſane a menſe, ſed a demetiendo fit *demenſum*. At illa inconſtans, & incerta fuiſſe videtur attributio. Nam ex Seneca, Epiſt. 80. *Servus eſt, qui quinque modios accipit.*

Fuit igitur menſtruus ſervilis canon modiorum quatuor frumenti, aut quinque, ſi quando liberaliores erant domini: ſervos vero eos intelligo, qui ruri opus exercebant. Tot modiorum fuiſſe largitionem plebi factam mihi perſuadet Macer, ſeu Marcius Licinius apud Salluſt. Hiſt. fragm. *lib.* III. *cap.* 10. Is enim in ea oratione quam in tribunatu habuit ad populum ibi, ubi Terentiani legem frumentariam elevat & explodit, ſic ait: *Abſit periculum & labor, quibus nulla pars fructus eſt: niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia veſtra penſantur. Qua tamen quinis modiis libertatem omnium æſtimavere; qui profecto non amplius poſſunt*, al. proſunt, *alimentis carceris.*

Iſthæc commemoratio de alimentis carceris injicitur oratorie magis ad invidiam, quam ad ſimilitudinem. Nam lege XII. tabularum ſingulæ libræ farris in ſingulos dies vincto dabantur. *A. Gellius* XX. 1. Quod *diarium* quia ſervis etiam in ergaſtulo aut domo vinctis præbebatur, *alimentum ſervile* apud Salluſtium vocatur. *Fragm. lib.* I. *cap.* 6. Sed hæc exiguitas victus, qua mors tantummodo prohibebatur, nihil facit ad quinos modios, qui modus fuit Terentianæ largitionis.

Cogitanti Contareno videtur par fuiſſe conſtitutus lege Sempronia, fortaſſe etiam & ſenatus-conſulto Catoniano, & lege Clodia modus frumenti quod daretur. Hic igitur ſtamus. Quinos modios ſingulis menſibus datos fuiſſe dicimus. Sed viritimne, an per familias? Si viritim; quini modii large præbebant uni homini menſtrua cibaria: quandoquidem obſervatum eſt modium hominibus octo alendis in diem ſufficere. Itaque modii quini victum diurnum dabunt quadraginta hominibus; ſeu, quod idem eſt, uni homini per quadraginta dies, at menſis eſt dierum duntaxat triginta. Sin autem modii familiis ſingulis quini aſſignabantur, ut inde paterfamilias non ſolum vitam ſuam, ſed & conjugis ac liberum toleraret, fatendum eſt

parce

Digitized by Google

parce præbitum fuiſſe ad victum quotidianum, & rem tam parvam non *abſolviſſe cura familiari*, ut ait Macer, *apud Salluſt.* III. 10. Sed ut largitionem per familias factam non credam, facit Sueton. *in Jul. cap.* 41. ubi ſic ait: *Cæſar rerum potitus, ex viginti trecentiſque millibus accipientium frumentum e publico, ad centum quinquaginta retraxit*. Enimvero an tot familiarum millia acceperint? non ſit veriſimile. Neque tamen viritim datam puto, quod largius, quam par eſt, præbitum fuiſſet. Si conjectura uti licet, quod tamen in re tam obſcura neceſſe eſt, credam, fœminis excluſis, mares ſolos, patrem dico, & natos, qui eſſent ætate militari, admiſſos ad iſtam largitionem fuiſſe, ita ut per capita frumentum quodammodo diſtribueretur, neque tamen, ut Licinius querebatur, *abſolveret cura familiari tam parva res*, quæ quia minor erat alendæ toti familiæ, marito, inquam, & conjugi cum liberis, plebem ab induſtria ad deſidiam non avocaret.

VIII. Ad frumentum publicum admittebantur cives Romani tenuiores, ſive ingenui eſſent, ſive libertini, ſive nobiles, ſive obſcuri, dummodo Romæ domicilium haberent. De tenuioribus non eſt quod dubitemus. Accepiſſe nobiles & conſulares diſcimus ex Cicerone, qui, lege lata Sempronia Piſonem Frugi, conſularem hominem, ad accipiendum frumentum veniſſe ait. *Tuſcul.* III. 48. Quod Gracchus cum videret, non objecit Piſoni avaritiam indignam viro conſulari: quod ſane feciſſet, ſi a publico frumento civem nobilitas arcuiſſet. Quærit ab eo tantum, *qui ſibi conſtet, cum ea lege frumentum petat, quam diſſuaſerat*.

Eorum, qui frumentum caperent, nomina deſcripta in *Album* referebantur. *Dio, lib.* 39. Et tum ne quis ſe obtruderet, ſingulis menſibus per eum qui frumento diſtribuendo præfectus erat, recenſio ante largitionem fiebat in campo Martio nominum eorum, quos fas erat capere frumentum. Ejus recenſionis tabulæ conficiebantur, quæ in æde Nympharum aſſervarentur. *Cic. pro Milon. cap.* 27. Sunt qui velint id per cenſores fieri ſolitum, & qui tabulas recenſionis *Cenſorias* appellent. *Caſaub. ad Suet. Jul. cap.* 41. *Manut. ad Cic. ubi ſupra*. Sed eos refellit Dio, ubi ſupra.

Ut fraudibus certius occurreretur, recenſitis, & in *album* deſcriptis ſingulis dabantur teſſeræ, quas *Teſſerario* oſtenderent frumentum accepturi. *Teſſera* ſit a Græco τέσσαρα, quatuor, quod haberet quatuor latera. Nam ligneum fuit fruſtillum, oblongum: vel alius cujuſvis figuræ. Ejus latera inſcriptum habebant nomen conſulum, & civis ejus cui dabatur; diem menſis; & has literas *Sp.* ſeu, *Spect.* id eſt, *ſpectata*; quo ſignificabatur eam teſſeram ſpectatam fuiſſe, veramque eam eſſe, & probatam. Vide *Reineſ. Inſcript.* LX. *claſſ.* V. Sunt tamen qui has literas interpretentur de gladiatoribus, qui ſpectati ſatis rude donabantur. *Schol. Nod. Cicer.* II. 6. Teſſerarum ſchemata exhibet Montf. *Antiq. Tom.* 3. *Tab.* 186.

IX. Jam ad numerum accipientium, hoc eſt ad alias tenebras pergimus. Cenſet Contarenus, certum & definitum non fuiſſe ante legem Semproniam; tum quia raræ & incertæ erant largitiones, tum quia nunc major, nunc minor frumenti numerus Romam advehebatur. Lege Gracchi; legibus Apuleia & Livia de hac re cautum fuiſſe minime eſt dubitandum: at earumdem legum beneficio quot acceperint, nuſquam diſerte ſignificatum reperi: ſed ex Ciceronis preſſo veſtigio rem ſubodorari poſſe videor. Is, *lib.* III. *cap.* 30, orationem ſic ad Verrem convertit: *Imperas*, inquit, *ut Agyrinenſes decumas accipiant; Apronio dent lucrum, tritici medimnum* XXXIII. *millia. Quid eſt hoc? Una civitas ex uno agro, plebis Romanæ* prope menſtrua cibaria *prætoris imperio donare Apronio cogitur?* Sic Tullius. Porro Romanæ plebis nomine aut intelligenda plebs univerſa, aut illa ſolum plebecula, quæ frumenti largitionibus alebatur. Plebs univerſa nullo modo intelligi poteſt. In Urbe enim omnium, quas ſol aſpiceret, maxime frequenti quis non facile concedat illo ævo fuiſſe amplius quadringenta millia hominum de plebe?

Huic tantæ multitudini ducenta millia medimnum menſtrua vix ſatis fore ſubducta ratione comperiemus, ut ſingulis tribuerentur tantum modii terni, ſeu ſemimedimnus. Qui numerus frumenti ab his triginta tribus millibus medimnum abeſt tam longe, ut nullo modo tam impudenti

ti mendacio ſucus fieri judicibus potuerit. Intelligenda igitur eſt apud Ciceronem plebs illa, ſeu plebecula, cui annona menſtrua donata fuit lege Terentia eo triennio, quo Siciliam Verres adminiſtravit. Porro Agyrinenſes Apronio XXXIII. millia medimnum donare coacti ſunt *plebis Romanæ prope menſtrua cibaria*, inquit Cicero: ſed hoc verbum, *prope*, cum addit, oratorie imminuit modum frumenti quod donabatur menſtruum, ut furtum Verris tanto magis augeat, quo propius ad illum ciborum menſtruorum modum accedat. Hæc eſt, ni fallor, mens Contareni, quem Grævius, quia non eam aſſecutus eſt, male reprehendit, *ad lib. tert. Accuſ. pag.* 57.

Ciceronem igitur habemus auctorem triginta tria millia medimnum donata fuiſſe Romanæ plebeculæ lege Terentia: atque illa *prope* ſatis fuiſſe ad cibum plebis menſtruum: ita ut ſi ad illa XXXIII. aliquot millium medimnum acceſſio fiat, numerum medimnum alendæ plebi neceſſarium habituri ſimus. Hac igitur quaſi face prælucante progrediamur conjecturis quam minime audacibus.

Imminuit orator modum frumenti ad crimen augendum, nos eum amplificemus, & producamus vel ad L millia medimnum: ita ut ad illum Ciceronianum numerum fiat tertiæ partis, hoc eſt, ſeptemdecim millium acceſſio: quæ ſane gravior ei non videbitur, qui tantiſper attenderit ad illud Oratoris artificium quod propoſui. Medimna ſingula modios Romanos capiunt ſex. Ergo quinquaginta medimnum erunt trecenta modium millia; quæ ſufficiunt hominum ſexaginta millibus alendis, ut modus frumenti fuerint in ſingulos modii quini. Aut igitur hæc ipſa, aut circiter, mea quidem ſententia, hominum multitudo lege Terentia publicum frumentum accepit. At ſenatus-conſulto cujus auctor fuit M. Cato, Contarenus admiſſa ad frumentationem fuiſſe hominum millia circiter centum, conjicit ex ſumptu, quem factum quotannis in eam rem tradit Plutarch.

Clodia lex remiſit ſemiſſes & trientes, ſed accipientium non auxit numerum, qui poſtea, cum per ſeditiones & bella civilia plurimi irrepſiſſent nullo jure in has largitiones, adeo crevit, ut eſſet anno Urbis 707. trecentum viginti millium: quem Cæſar, recenſione facta, retraxit ad centum quinquaginta millia. *Sueton. in Jul. cap.* 41. Hunc numerum Auguſtus produxit ad ducenta hominum millia. *Ex Monum. Ancyr.*

X. Pulſis regibus, procurationem rei frumentariæ, ſeu annonæ, id eſt, curam emendi frumentum in provinciis & Romam mittendi, ſuſcepit ſenatus. Mox ædilibus plebis hæc reipublicæ pars mandata eſt; ſemel extra ordinem ad L. Minutium, deinde ad ædiles curules tranſlata, diuque geſta præclare: fortaſſe uſque ad legem Terentiam. Sane conſtat ex Aſconio, *Argum. in Cornel.* ſeptennio poſt eam legem prætorem de majeſtate curam geſſiſſe frumenti publici.

Lege Clodia Sex. Clodio homini impuriſſimo procuratio frumenti, quod uſpiam fuit, tradita eſt. *Cic. pro Dom. cap.* 25. Eidem erepta anno ſequenti, & Cn. Pompejo extra ordinem toto orbe terrarum in quinquennium eſt delata. Africa capta anno Urbis 709. Julius Cæſar juſſit viginti myriades, id eſt, ducenta millia medimnum frumenti ad alendum populum Romanum advehi; & olei librarum myriades CCC, id eſt, tricies centena millia; duoſque curatores, & totidem Cereales ædiles inſtituit, qui hoc frumentum Romam advehendi, & populo diſtribuendi curam haberent. *Dio*, *lib.* 43. Annonæ procuratio ad conſules etiam pertinuiſſe videtur ex eo, quod, cum inopia laboraretur anno Urbis 315, tribuni conſulum negligentiam accuſarint, quaſi eorum culpa accidiſſet, ut populus fame premeretur. *Liv.* IV. 12.

XI. Dum ſtetit Reſpublica, iidem ferme, qui annonam procurabant, ædiles ſive plebis, ſive curules, frumentum populo diſtribuerunt. At Gracchus ipſe præfuit, aut ſaltem adfuit, ut patet ex Cicerone, *Tuſcul.* III. 20, cum ejus lege frumentum plebi daretur. Poſt legem Terentiam veriſimile eſt prætorem, ut gerebat curam frumenti advehendi, ita etiam illud diſtribuendum curaſſe. Pompejus extraordinaria annonæ præfectura ornatus, frumentum etiam donavit.

XII. Jam dixi frumentarias Romanorum provincias fuiſſe primum Italiam; maxime vero Etruriam. At anno Urbis

262,

Digitized by Google

262, cum annonæ caritas eſſet ſumma ex incultis agris per ſeceſſionem plebis, miſſi qui frumentum compararent non modo hinc in Etruriam, illinc per Volſcos, uſque ad Cumas; ſed quæſitum in Sicilia quoque: unde vis magna frumenti advocata eſt, partim coempti, partim a Gelone Syracuſarum tyranno dono accepti. *Liv.* II. 34. *Dion. Hal.* VII. 1.

Aliquanto poſt ſubacta Sicilia, ingentem frumenti numerum aut decumatum, aut emptionis nomine, quotannis Romam miſit. Deinceps domita Africa, pendit & ipſa victrici Reipubl. vectigal annuum frumentum. Denique, ut quæque provincia ferax frumenti, Romanorum ditioni ſubjecta eſt, ſtatim nutrix pro ſua parte facta eſt plebis Romanæ. Harum præcipuæ fuerunt Sicilia, Africa, Sardinia, Hiſpania, Bœotia, Macedonia, Cherſoneſus, Aſia, Syria, Ægyptus: e quibus omnibus, ſi Ægyptum excipias, quæ non, niſi poſt finus Reipublicæ, provincia ab Auguſto facta eſt, frumenti maximus numerus Romam advectus eſt, aut publici ex vectigalibus; aut ſenatus-conſulto empti; aut privatim a mercatoribus. Harum provinciarum meminit Cicero, *lib.* III. *in Verr.* paſſim; & *pro leg. Man. cap.* 12, ubi Siciliam, Africam, Sardiniam, tria fuiſſe teſtatur frumentaria ſubſidia Reipublicæ.

Diximus quantum frumenti numerum Sicilia ſuppeditaret. Africani frumenti modum ſtatuere non ita promptum eſt. Nam quod ait Plutarchus, *in Cæſare*, Cæſarem Africano bello confecto reverſum, in concione fuiſſe gloriatum, ſe regionem ſubegiſſe tantam, ut ex ea quotannis populus Romanus præter olei pondo tricies centena millia, percepturus eſſet frumenti ducenta millia medimnum Atticorum, hoc eſt, duodecies centena millia modiorum Romanorum, id nos in eo conſtituendo leviter adjuvat. Cui enim perſuadeatur tam exiguum vectigal ab Africa, univerſa, feraciſſima regione, exactum fuiſſe? Aut igitur in referendo dicto Cæſaris lapſus eſt, ut ſæpe in rebus Romanis ſcribendis, homo Græcus; aut hæc de quibuſdam tantum Africæ civitatibus, ut vult Contarenus, accipienda ſunt. Neque nobis prælucet in re tam obſcura Joſephi locus ex oratione Agrippæ ad Judæos, (*de bello*, II. 16.) qua eos a bello contra Romanos ſuſpiciendo dehortatur. In ea rex ille affirmat Africam octo menſibus populum Romanum alere; Ægyptum quaternis. In quo ſuæ cauſæ magis, quam veritati, eum ſervire apertum eſt. Si enim ita ſe res habuerit, nihil frumento tanto ex tot aliis provinciis importato opus fuerit. Importatum tamen fuiſſe ex ſupra memoratis provinciis conſtat ex Plinio, XVIII. 7. Aliis etiam argumentis refelli poſſit Agrippa. Sed quia iſta magis ad Imperatorum, quam ad Reipublicæ tempora pertinent, ſuperſedeo de ea re plura loqui.

Addam coronidis vice, largitiones non modo per ſenatum aut magiſtratus, ſed per privatos etiam homines aliquando, præſertim teſtamento, factas fuiſſe: ut ſuſpicari licet ex Horatio, II. *Sat.* 3. 84. Neque frumentum ſolum, ſed & oleum etiam populo donatum. Memoratur Ciceroni II. *de offic. cap.* 17. M. Seius ædilis curulis anno Urbis 679, qui, ad ineundam a populo gratiam, revocavit longo intervallo veterem annonæ vilitatem de ſuo; & aſſe modium populo dedit. Idem ille M. Seius olei quoque denas libras, rem hoc ævo prope incredibilem, ſingulis aſſibus præſtitit populo Romano, per totum annum. *Plin.* XV. 1.

ACTIO.

ACTIONIS SECUNDÆ
IN C. VERREM
LIBER QUARTUS.
DE SIGNIS.
ORATIO IX.

I. VENIO nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat, ſtudium: ut amici ejus, morbum & inſaniam: ut Siculi, latrocinium. Ego, quo nomine appellem, neſcio. Rem vobis proponam: vos eam ſuo, non nominis pondere penditote. Genus ipſum prius cognoſcite, Judices: deinde fortaſſe non magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copioſis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuiſſe; ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; ſignum ullum æneum, marmoreum, eburneum; nego ullam picturam, neque in tabula, neque textili [1] fuiſſe, quin conquiſierit, inſpexerit; quod placitum ſit, abſtulerit.

Magnum videor dicere. Attendite etiam, quemadmodum dicam: non enim verbi, neque criminis augendi cauſa comple-

1 *Neque textili*] Sic ediderunt Grævius, & Verburgius. Itaque aut ex priore membro ſubintelligenda eſt præpoſitio, *in;* aut, quemadmodum in libris eſt, teſte Grutero, iteranda, hoc pacto, *neque in tabula, neque in textili*. Picturæ in tabula, ſunt Gall. *des tableaux*. Picturæ in textili, Gall. *des meubles en broderie de petit point*. Sunt ornamenta quæ acu pinguntur in textili, hoc eſt, in panno e lana, &c. contexto. Nam, *textile*, hic eſt ſubſtantivum, uti apud Liv. XLV. 35. ubi habes, *regia textilia*. Legebat Victorius: *Nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuiſſe:* quod non mihi ſane diſplicet. Cur enim Cicero minus recte dixerit *picturam textilem*, quam Virgil. Æn. III. 483. *picturatas veſtes?* id eſt, pictura decoratas, inquit Servius; ea nimirum, quæ lana diverſi coloris, & acu efficitur. *Hortenſius.*

pleſtor omnia. Cum dico, nihil iſtum ejuſmodi rerum in tota provincia reliquiſſe, Latine me ſcitote, non accuſatorie loqui. Etiam planius: nihil in ædibus cujuſquam, ne in oppidis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum; denique nihil iſtum, quod ad oculos, animumque acciderit [2], neque privati, neque publici, neque profani, neque ſacri, tota in Sicilia reliquiſſe. Unde igitur potius incipiam, quam ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex ipſis laudatoribus tuis? Facilius enim perſpicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accuſant, qui perſequuntur: cum apud tuos Mamertinos inveniare [3] improbiſſima ratione eſſe prædatus.

II. C. Hejus eſt Mamertinus (omnes hoc mihi facile concedent, qui Meſſanam acceſſerunt) omnibus rebus in illa civitate ornatiſſimus. Hujus domus eſt vel optima Meſſanæ, notiſſima quidem certe, & noſtris hominibus apertiſſima, maximeque hoſpitalis. Ea domus ante adventum iſtius ſic ornata fuit, ut urbi quoque eſſet ornamento. Nam ipſa Meſſana, quæ ſitu, mœnibus, portuque ornata ſit, ab his rebus, quibus iſte delectatur, ſane vacua, atque nuda eſt.

Erat apud Hejum ſacrarium [4] magna cum dignitate in ædibus, a majoribus traditum, perantiquum: in quo ſigna pulcherrima quatuor, ſummo artificio, ſumma nobilitate: quæ non modo iſtum hominem, ingenioſum, atque intelligentem, verum etiam quemvis noſtrum, quos iſte idiotas [5] appellat, delectare poſſent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis [6]: (nimirum didici etiam, dum in iſtum inquiro, artificum

2 *Quod ad oculos, animumque acciderit*] Vict. & Man. *Quod oculos animumque accenderit*, id eſt, cupiditate permoverit. *Camerarius*.

3 *Cum apud tuos Mamertinos inveniare*] Sic habent omnes editi libri. Puto tamen legendum, *inveniere*, ut reſpondeat τῷ *perſpicietur*, quod præcedit. *Hortenſ.*

4 *Sacrarium*] Domeſticum, ſeu Lararium, in quo Lares, & Dii domeſtici colebantur. Solebant ibi veteres non Deorum tantum, ſed magnorum quoque virorum, aut eorum quos præcipue admirarentur, imagines habere. *Sueton. in Vitel. cap.* 2. *Lampr. in Sever. cap.* 29. *Idem*.

5 *Idiotas*] Græca vox, privatos ſignificans. At quia privati homines uſu magnarum rerum carentes, earum judicium nullum adipiſcuntur; *idiota* ſæpe uſurpatur, uti hic, pro *imperito*. Idem.

6 *Praxitelis*] Inſignis fuit ſtatuarius, natione Græcus; duabus præcipue Veneribus, quas

ficum nomina) idem , opinor , artifex ejuſdem modi [7] Cupidinem fecit illum , qui eſt Theſpiis , propter quem Theſpiæ viſuntur . Nam alia viſendi cauſa nulla eſt . Itaque ille L. Mummius [8] , cum Theſpiis ea [9] , quæ ad ædem Felicitatis ſunt , cæteraque profana ex illo oppido ſigna tolleret , hunc marmoreum Cupidinem , quod erat conſecratus , non attigit .

III. Verum , ut ad illud ſacrarium redeam , ſignum erat hoc , quod dico , Cupidinis e marmore : ex altera parte Hercules egregie factus ex ære . Is dicebatur eſſe Myronis [10] , ut opinor : & certe . Item ante hoſce deos erant arulæ , quæ cuivis ſacrarii religionem ſignificare poſſent . Erant ænea præterea duo ſigna , non maxima , verum eximia venuſtate , virginali habitu , atque veſtitu , quæ manibus ſublatis ſacra quædam more Athenienſium virginum repoſita in capitibus ſuſtinebant . Canephoræ [11] ipſæ vocabantur . Sed earum artificem quem ? quemnam ? recte admones : Polycletum [12] eſſe dicebant . Meſſanam ut quiſque noſtrum venerat , hæc viſere ſolebat :

quas e marmore fecerat ; & querum unam Coi , alteram Cnidii ab ipſo artifice emerunt , nobilitatus . *Plinius* , xxxiv. 19. & xxxvi. 4. ed. Hard. Floruit Prexiteles circa annum 360 , ante Chriſtum . *Idem* .

7 *Ejuſdem modi*] Id eſt , marmoreum etiam . Cupidinem illum e marmore Pentelico , Praxitelis operum præſtantiſſimum , Phryne meretrix ab ipſo Praxitele dono acceptum Theſpiis , patriæ ſuæ donavit . *Athen. lib.* 13. Quo eſtu mulier eb ipſo ertifice expreſſerit hoc ſignum , operum illius abſolutiſſimum , docet *Pauſan. in Att. cap.* 20. Phrynem , inquit , amabat Praxiteles . Illa cum ab hoc ſibi depopoſciſſet ſtatuam , quæ eſſet ejus operum pulcherrime , non ſane renuit Praxiteles . Verum quia ipſe de ſuis operibus judicium facere pertinaciter recuſabat , hoc eſtu id ab eo mulier expreſſit . Subornavit ſervum , qui accurrens nuntiaret , Praxitelis officinam igne correptam conflagrare ; bonamque ejus operum partem jam flammis hauſtam eſſe : non omnia tamen edhuc periiſſe . Ibi tum exanimatus Praxiteles foras exſilit , & , Actum eſt , inquit , de laboribus meis , ſi Satyro & Cupidini flammæ non pepercerunt . Tum Phryne eum bene ſperare jubet : nihil triſte ait eccidiſſe : ſed illum dolo cogere voluiſſe , ut , quod pulcherrimum operum ſuorum eſſe judicaret , confiteretur . Atque ite ſibi illa Cupidinem delegit . *Idem* .

8 *L. Mummius*] Qui , excifa Corintho , de Achæis triumphevit , enno 608 , & *Achaicus* eſt eppelletus . *Idem* .

9 *Theſpiis ea*] Turneb. emendebat , *Theſpiadas* , hoc eſt Muſas , a Theſpiis Bœotiæ oppido .

10 *Myronis*] Netus Eleutheris , Bœotiæ in oppido , Athenienſi deinde civitate donatus eſt ; quare Athenienſis a Pauſania ſemper eppellatur . Stetuarius fuit inſignis , quem nobilitavit maxime bucula ex ære , in quam epigrammata Græce diverſorum poetarum , pleniſſime elegantiæ ec leporis , ferme quadraginta reperies in *Anthologia* iv. 7. Varia Myronis opera recenſet cum laude *Plin.* xxxiv. p. 650. edit. Hard. *Hott.*

11 *Canephoræ* .] Cereris miniſtræ . Alii & hic , & infre cep. 8. *Canephoros* legunt , Græcorum more , epud quos illæ virgines Κανηφό-*ροι* dicebantur .

12. *Polycletum*] Statuarius fuit celebris : floruit iiſdem , quibus Myron , temporibus . Ejus opera recenſet *Plin.* xxxiv. *p.* 650. *Idem* .

lebat : omnibus hæc ad viſendum patebant quotidie : domus erat non domino magis ornamento , quam civitati .

C. Claudius , cujus ædilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe , uſus eſt hoc Cupidine tamdiu , dum forum diis immortalibus , populoque Romano habuit ornatum : & , cum eſſet hoſpes Hejorum , Mamertini autem populi patronus , ut illis benignis uſus eſt ad commodandum , ſic ipſe diligens fuit ad reportandum . Nuper homines nobiles ejuſmodi , Judices : & quid dico nuper ? immo vero modo , ac plane paulo ante vidimus , qui forum ac baſilicas , non ſpoliis provinciarum , ſed ornamentis amicorum , commodis hoſpitum [13] , non furtis nocentium , ornarent : qui tamen ſigna , atque ornamenta ſua cuique reddebant : non ablata ex urbibus ſociorum , quatridui cauſa , per ſimulationem ædilitatis ; domum deinde , atque ad ſuas villas auferebant . Hæc omnia , quæ dixi , ſigna , Judices , ab Hejo de ſacrario Verres abſtulit : nullum , inquam ; horum reliquit , neque aliud ullum tamen , præter unum pervetus ligneum , Bonam Fortunam : ut opinor , eam iſte habere domi ſuæ noluit .

IV. Pro deum , hominumque fidem ! quid hoc eſt ? quæ hæc cauſa ? quæ hæc impudentia eſt ? quæ dico ſigna , antequam abs te ſublata ſunt , Meſſanam cum imperio nemo venit , quin viderit . Tot prætores , tot conſules in Sicilia , tum in pace , tum etiam in bello fuerunt ; tot homines cujuſque modi : non loquor de integris , innocentibus , religioſis : tot cupidi , tot improbi , tot audaces ; quorum nemo ſibi tam vehemens , tam potens , tam nobilis viſus eſt , qui ex illo ſacrario quidquam poſcere , aut tollere , aut attingere auderet . Verres , quod ubique erit pulcherrimum , auferet ? nihil habere præterea cuiquam licebit ? tot domus locupletiſſimas domus iſtius una capiet ? idcirco nemo ſuperiorum attigit , ut iſte tolleret ? ideo C. Claudius Pulcher retulit , ut C. Verres poſſet auferre ? At non requirebat ille Cupido lenonis domum , ac meretriciam diſciplinam : facile illo ſacrario patrio continebatur : Hejo ſe a majoribus relictum eſſe ſcie-

Hhh 2 bat .

13 *Commodis hoſpitum*] Rebus , quas hoſpites commodabant . *Idem* .

bat. Ad hereditatem ſacrorum non quærebat meretricis heredem [14].

Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales! præclaram defenſionem! mercatorem cum imperio, ac ſecuribus in provinciam miſimus: qui omnia ſigna, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coemeret: nihil cuiquam relinqueret. Hæc enim mihi ad omnia defenſio patefieri videtur, *emiſſe*. Primum, ſi id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris: quoniam in toto hoc genere hac una defenſione uſurus es: quæro, cujuſmodi tu judicia Romæ putaris eſſe, ſi tibi hoc quemquam conceſſurum putaſti, te in prætura atque imperio, tot res, tam pretioſas, omnes denique res, quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia coemiſſe?

V. Videte majorum diligentiam, qui nihildum etiam iſtiuſmodi ſuſpicabantur: veruntamen ea, quæ parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum poteſtate, aut legatione in provinciam eſſet profectus, tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut veſtem; præbebatur enim legibus. Mancipium putaverunt; quo & omnes utimur, & non præbetur a populo. Sanxerunt, *Ne quis emeret mancipium, niſi in demortui locum*. Si qui [15] Romæ eſſet demortuus? immo, ſi quis ibidem. Non enim te inſtruere domum tuam voluerunt in provincia; ſed illum uſum provinciæ ſupplere.

Quæ

14 *Ad hereditatem ſacrorum non quærebat meretricis heredem*] Romæ unaquæque familia ſua ſacra, gentis ſuæ propria habebat: quæ gentilitia vocabantur, & perpetua eſſe jubebantur lege XII. tabul. Itaque bonorum heredem, ſacrorum quoque heredem eſſe oportebat. Cicero lib. de Legib. II. *Hot.* Vetus editio & Pall. *an hereditatem ſacror.* Grut. *in hereditatem*. Cujacii liber, *in hereditate*, quod videbatur probatum Gulielmio. Grut. *In hereditate* eſt in Regio quoque, ut omnino legendum, & poſt *ſacrorum* interpungendum cum Regin & Francii libro. *Se relictum ſciebat in hereditate ſacrorum*. In hereditate, in qua cernenda ſacra quoque illa gentilitia fuerunt ei obeunda. Inter quæ fuit etiam cultus hujus Cupidinis. *Græv.* Tibi, ut Grævium ſequaris, auctor ſum. Religio tamen mihi fuit, a lectione quam tuentur principes noſtri editores quatuor, diſcedere. *Olivetus*.

15 *Si qui*] Nota ſyllepſim. Nam, *qui*, non refertur ad τὸ *mancipium*, ut videtur; ſed ad vocem, *ſervus*, quam animo concipiebat Orator, cum hæc ſcriberet. Vide *Sanctii Min. lib.* IV. *cap.* 10. An licebat, inquies, ſi quis ſervus Romæ, antequam prætor proficiſceretur, eſſet demortuus, alterum in ejus locum emere in provincia? minime: verum id licebat tantummodo, cum ſervus erat in provincia mortuus. *Hortenſius*.

Quæ fuit cauſa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? hæc, Judices, quod putabant ereptionem eſſe, non emptionem, cum venditori ſuo arbitratu vendere non liceret. In provinciis intelligebant, ſi is, qui eſſet cum imperio ac poteſtate, quod apud quemque eſſet, emere vellet, idque ei liceret: fore, uti, quod quiſque vellet, ſive eſſet venale, ſive non eſſet, quanti vellet, auferret. Dicet aliquis, Noli iſto modo agere cum Verre: noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modo ut bona ratione emerit, nihil pro poteſtate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. Si quid venale habuit Hejus, ſi id, quanti æſtimabat, tanti vendidit: deſino quærere, cur emeris.

VI. Quid igitur nobis faciendum eſt? num argumentis utendum in re ejuſmodi? quærendum eſt, credo, Hejus iſte num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: ſi fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egeſtas, tanta vis oppreſſerit, ut ſacrarium ſuum ſpoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem feciſſe nullam: vendidiſſe, præter fructus ſuos, nihil unquam: non modo in ære alieno nullo, ſed in ſuis nummis multis eſſe, ac ſemper fuiſſe. Si hæc contra, ac dico, eſſent omnia: tamen illum hæc, quæ tot annos in familia, ſacrarioque majorum fuiſſent, venditurum non fuiſſe. Quid ſi magnitudine pecuniæ perſuaſum eſt ei? veriſimile non eſt, ut ille homo tam locuples, tam honeſtus, religioni ſuæ, monumentiſque majorum pecuniam anteponeret.

Sunt iſta: veruntamen abducuntur homines nonnunquam etiam ab inſtitutis ſuis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta iſta pecunia fuit, quæ potuerit Hejum, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita juſſiſti, opinor, ipſum in tabulas referre: *Hæc omnia ſigna Praxitelis, Myronis, Polycleti, H-S* VI *mill. &* D *Verri vendita ſunt*. Recita ex tabulis. TABULÆ HEII. Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ iſti ad cælum ferunt, Verris æſtimatione ſic concidiſſe. Cupidinem

nem Praxitelis [16] H-S M. DC. Profecto hinc natum eſt, *Malo emere, quam rogare*.

VII. Dicet aliquis, Quid? tu iſta permagno æſtimas? Ego vero ad meam rationem, uſumque non æſtimo: veruntamen a vobis ita arbitror ſpectari oportere, quanti hæc eorum judicio, qui ſtudioſi ſunt harum rerum, æſtimentur: quanti venire ſoleant: quanti hæc ipſa, ſi palam, libereque venirent, venire poſſent; denique ipſe Verres quanti æſtimet. Nunquam enim, ſi denariis quadringentis Cupidinem illum putaſſet, commiſiſſet, ut propter eum, in ſermonem hominum, atque in tantam vituperationem veniret. Quis veſtrum igitur neſcit, quanti hæc æſtimentur? In auctione ſignum æneum, non magnum, H-S CXX millibus venire non vidimus? Quid ſi velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? nonne poſſum? Etenim qui modus eſt in his rebus cupiditatis, idem eſt æſtimationis. Difficile eſt enim finem facere pretio, niſi libidini feceris. Video igitur Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum eſſe, ut hæc ſigna venderet: teque iſta ſimulatione emptionis, vi, metu, imperio, faſcibus, ab homine eo, quem una cum cæteris ſociis non ſolum poteſtati tuæ, ſed etiam fidei populus Romanus commiſerat, eripuiſſe, atque abſtuliſſe.

Quid mihi tam optandum, Judices, poteſt eſſe in hoc crimine, quam ut hæc eadem dicat ipſe Hejus? nihil profecto. Sed ne difficilia optemus. Hejus eſt Mamertinus: Mamertina civitas iſtum publice communi conſilio ſola laudat [17]: omnibus ipſe cæteris Siculis odio eſt: ab his ſolis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad iſtum laudandum miſſa eſt, prin-

ceps

16 *Cupidinem Praxitelis*] Juvat me audire Cupidinem Praxitelis non pluris æſtimatum & emptum a Verre fuiſſe, quam mille ſexcentis ſeſtertiis (Gall. 160. *liv.*) Sed totus hic locus per ironiam tractatur. Notum ex *Plinio* quanti artificum illorum opera olim æſtimarentur. Narrat *lib.* XXXVI. *pag.* 726. regem Nicomedem voluiſſe a Cnidiis mercari Venerem ejuſdem Praxitelis, de qua infra, cap. 60, totum æs civitatis alienum, quod erat ingens, diſſolvendo. Idem narrat lib. XXXIV. pag. 650. de Polycleto, *Diadumenum eum feciſſe juvenem, centum talentis,* (Gall. 244453. *liv.*) *nobilitatum*. Idem.

17 *Sola laudat*] Oratorie: nam & Syracuſana etiam civitas, inquit *Manutius*, Verrem laudavit. Infra, cap. 63. & Divinat. cap. 4. Sed decreta tantummodo hæc laudatio fuit; ſoli enim Romam iverunt laudandi cauſa Mamertini legati. Itaque Tullius vere dicit, *ſola laudat*. Idem.

ceps eſt Hejus: etenim eſt primus civitatis: ne forte [18], dum publicis mandatis ſerviat, de privatis injuriis reticeat.

Hæc cum ſcirem & cogitarem, commiſi tamen me, Judices, Hejo. Produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus reſpondere, ſi eſſet improbus, ſi ſui diſſimilis? ſigna illa domi ſuæ eſſe, non apud Verrem? qui poterat quidquam ejuſmodi dicere? Ut homo turpiſſimus eſſet, impudentiſſimeque mentiretur, hoc diceret: illa ſe habuiſſe venalia, eaque ſeſe, quanti voluerit, vendidiſſe. Homo domi ſuæ nobiliſſimus, qui vos de religione ſua, ac dignitate vere exiſtimare maxime vellet, primo dixit ſe iſtum publice laudare, quod ſibi ita mandatum eſſet: deinde neque ſe illa habuiſſe venalia, neque ulla conditione, ſi, utrum vellet, liceret, adduci unquam potuiſſe, ut venderet illa, quæ in ſacrario fuiſſent a majoribus ſuis relicta, & tradita.

VIII. Quid ſedes, Verres? quid expectas? quid te a Centuripina civitate, a Catinenſi, ab Haleſina, ab Tyndaritana, Ennenſi, Agyrinenſi, cæteriſque Siciliæ civitatibus circumveniri, atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmodum dicere ſolebas, Meſſana circumvenit: tua, inquam, Meſſana, tuorum adjutrix ſcelerum, libidinum teſtis, prædarum ac furtorum receptrix. Adeſt enim vir ampliſſimus ejus civitatis, legatus, hujuſce judicii cauſa domo miſſus, princeps laudationis tuæ: qui te publice laudat. Ita enim mandatum, atque imperatum eſt. Tametſi rogatus de Cybea [19], tenetis memoria, quid reſponderit: ædificatam publicis operis, publice coactis, eique ædificandæ publice Mamertinum ſenatorem præfuiſſe. Idem ad vos privatim, Judices, confugit: utitur

hac

18 *Ne forte*] Joei genus: quaſi civitas id ſpectaverit, eum legatum miſit: quod ei certe propoſitum non fuit. Ipſe tamen utrumque fecit, & faciet. *Manut.*

19 *De Cybea*] Erat navis oneraria rotunda, Siculo nomine ſic appellata, quaſi *Cypea*, a cupæ ſimilitudine: ſed & *cupa*, unde cybea nomen eſt ſortita, genus navis eſt, teſte *Heſychio*. Vide *Turneb. Adverſ.* 25. *cap.* 5. Quadratam eam navem fuiſſe volunt, qui cybeam deducunt a Græco κύβος, *cubus*, qui corpus eſt ex ſex lateribus æquali latitudine planicierum quadratum. *Vitruv. lib.* 5. *Praf.* At naves quadratas veteribus cognitas non fuiſſe contendit *Grævius* ad hunc locum: & dubitat an non ſcribi debeat *cymbia*, pro τῷ *cybea*. Hortenſ. Cur non a *cymba* formetur a Græcis Siculis *cymbia*, genus navis paulo majoris? *Grævius*.

hac lege, qua judicium eſt communis, & privatæ rei ſociorum. Tametſi lex eſt de pecuniis repetundis, ille ſe negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere deſiderat: ſacra ſe majorum ſuorum repetere abs te dicit: deos Penates a te patrios repoſcit. Ecqui pudor eſt? ecqua religio, Verres? ecqui metus? habitaſti apud Hejum Meſſanæ: res illum divinas apud eos deos in ſuo ſacrario prope quotidie facere vidiſti. Non movetur pecunia: denique, quæ ornamenti cauſa fuerunt, non requirit: habe Canephoras: deorum ſimulacra reſtitue. Quæ quia dixit [20]: quia, tempore dato, modeſte apud vos ſocius, amicuſque populi Romani queſtus eſt: quia religioni ſuæ non modo in diis patriis repetendis, ſed etiam in ipſo jurejurando, ac teſtimonio, proximus fuit: hominem miſſum ab iſto ſcitote eſſe Meſſanam de legatis unum; illum ipſum, qui navi iſtius ædificandæ publice præfuit; qui a ſenatu peteret, ut Hejus ignominia [21] afficeretur.

IX. Homo amentiſſime, quid putaſti? te impetraturum? quanti is a civibus ſuis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas? Verum fac te impetraviſſe: fac aliquid gravius in Hejum ſtatuiſſe Mamertinos? quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, ſi in eum, quem conſtet verum pro teſtimonio dixiſſe, pœnam conſtituerint? Tametſi quæ eſt iſta laudatio, cum laudator interrogatus lædat neceſſe eſt? Quid? iſti laudatores tui, nonne teſtes mei ſunt? Hejus eſt laudator: læſit graviſſime. Producam cæteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, quæ neceſſe erit, ingratis [22]. Negent iſti onerariam navem maximam ædificatam eſſe Meſſanæ? negent, ſi poſſint. Negent ei navi faciendæ ſenatorem Mamertinum publice præfuiſſe? utinam negent! Sunt etiam cætera, quæ malo integra reſervare, ut quam minimum ſit illis temporis ad meditandum, confirmandumque perjurium.

Hæc

20 *Quia dixit*] Subauditur, Hejus in prima actione. *Tempore dato*. Nactus occaſionem querendi. *Proximus fuit religioni ſuæ*, id eſt, a ſua religione non diſceſſit. Notanda locutio. Sic Phædrus, lib. 1. fab. 10. *Negabat illa ſe eſſe culpæ proximam*, id eſt, ream. *Hortenſius*.

21 *Ignominia*] Decreto nimirum, quod ſenatus Mamertinus daret, quo pœna conſtitueretur in eum, quaſi contra voluntatem feciſſet ejuſdem ſenatus, cum de Verre apud ſenatum Romanum queſtus eſt. *Idem*.

22 *Ingratis*] Invite: pro quo Comici dicunt *ingratiis*. Grævius.

Digitized by Google

Hæc tibi laudatio procedat [23] in numerum. Hi te homines auctoritate ſua ſublevent: qui te neque debent adjuvare, ſi poſſint: neque poſſunt, ſi velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliaſque impoſuiſti: quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis ſtupris, flagitiiſque feciſti. At publice commodaſti [24]. Non ſine magno quidem reipublicæ, provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modium LX millia empta populo Romano dare debebant, & ſolebant: abs te ſolo remiſſum eſt. Reſpublica detrimentum fecit, quod per te imperii jus una in civitate imminutum eſt: Siculi, quod hoc non de ſumma frumenti detractum eſt, ſed translatum in Centuripinos, & Haleſinos, immunes populos: & hoc plus impoſitum, quam ferre poſſent.

Navem imperare ex fœdere debuiſti. Remiſiſti in triennium. Militem nullum unquam popoſciſti per tot annos. Feciſti item, uti prædones ſolent: qui cum communes hoſtes ſint omnium, tamen aliquos ſibi inſtituunt amicos, quibus non modo parcant, verum etiam præda quos augeant, & eos maxime, qui habent oppidum opportuno loco, quo ſæpe adeundum ſit navibus, nonnunquam neceſſario.

X. Phaſelis illa [25], quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque prædonum. Lycii illam, Græci homines, incolebant. Sed quod erat ejuſmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & exeuntes a Cilicia prædones ſæpe ad eam neceſſario devenirent, &, cum ex hiſce ſe locis reciperent, eodem deferrentur: aſciverunt illud ſibi oppidum piratæ, primo commercio, deinde etiam ſocietate.

Mamertina civitas improba antea non erat: etiam erat inimica improborum: quæ C. Catonis, illius, qui conſul fuit, impe-

23 *Procedat*] Succedat ex animi tui ſententia. Metaphora ſumpta de hiſtrionibus, numerum in motu ſervantibus. Parad. 3. circa finem. *Hiſtrio ſi paulum ſe movit extra numerum, exſibilatur, & exploditur*. Manut. Vel, hæc laudatio unius civitatis, ſit tibi pro numero decem civitatum, qui numerus in iſtiuſmodi laudationibus uſitatus, & quaſi legitimus eſt. *Hotoman.*

24 *At publice commodaſti*] Si minus ſingulis civibus, tamen univerſis profuiſti. Rempub. enim eorum adjuviſti, cum ei quod populo debebat, remiſiſti. *Gruterus.*

25 *Phaſelis illa*] Urbs eſt Pamphyliæ nobilis, olim piratarum receptrix, quam Strabo lib. Geograph. xiv. Zeniceti piratæ fuiſſe ſcribit: qui, cum Olympum montem Servilius Iſauricus cepiſſet, ſeſe cum univerſa domo cremavit. *Hotom.*

impedimenta retinuit. At cujus hominis? clariſſimi, potentiſſimique; qui tamen cum conſul fuiſſet, condemnatus eſt. Ita C. Cato, duorum hominum clariſſimorum nepos, L. Pauli, & M. Catonis, & P. Africani ſororis filius: quo damnato, tum, cum ſevera judicia fiebant, H-S XVIII millibus lis æſtimata eſt. Huic Mamertini irati * fuerunt [26]: qui majorem ſumptum, quam, quanti Catonis lis æſtimata eſt, in Timarchidis prandium ſæpe fecerunt.

Verum hæc civitas iſti prædoni, ac piratæ Sicilienſi Phaſelis fuit. Huc omnia undique deportabantur; apud iſtos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant ſepoſitum, ac reconditum: per iſtos, quæ volebat, in navem clam imponenda, occulte exportanda curabat: navem denique maximam, quam onuſtam furtis in Italiam mitteret, apud iſtos faciendam ædificandamque curavit. Pro hiſce rebus vacatio data eſt ab iſto ſumptus, laboris, militiæ, rerum denique omnium. Per triennium ſoli non modo in Sicilia, verum, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, ſoluti, ac liberi fuerunt ab omni ſumptu, moleſtia, munere. Hinc illa Verrea [27] nata ſunt: hinc in convivium Sex. Cominium protrahi juſſit, in quem ſcyphum de manu jacere conatus eſt: quem obtorta gula de convivio in vincula, atque in tenebras abripi juſſit. Hinc illa crux [28], in quam civem Romanum iſte, multis inſpectantibus, ſuſtulit: quam non auſus eſt uſquam defigere, niſi apud eos, quibuſcum omnia ſcelera ſua, ac latrocinia communicaſſet.

XI. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? qua auctoritate? utrum, quam apud ſenatorium ordinem, an, quam apud populum Romanum habere debetis? Ecquæ civitas eſt, non modo in provinciis noſtris, verum etiam in ultimis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbara: rex denique ecquis eſt, qui ſenatorem populi

* Vict. Man. *non fuerunt*

26 *Huic Mamertini irati fuerunt*] Applicantur ab aliis iſthæc Verri. Nos Catoni accommodanda duximus. Sane Lambinianus codex, item Cujacianus, nec non Gruterianus, (adde Regium) haud agnoſcunt illud negativum hactenus vulgatarum, *irati non fuerunt:* itaque expunxi. *Grut.*

27 *Verrea*] Dies feſtus, in honorem Verris inſtitutus. *Manutius.*

28 *Crux*] De qua libro V.

puli Romani tecto, ac domo non invitet? qui honos non homini ſolum habetur, ſed primum populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ niſi gravis erit apud ſocios, atque exteras nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publice non invitarunt. Me cum dico, leve eſt. Senatorem populi Romani ſi non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, non homini, ſed ordini. Nam ipſi Tullio patebat domus locupletiſſima, & ampliſſima Cn. Pompeji Baſiliſci, quo, etiam ſi eſſet invitatus a vobis, tamen divertiſſet. Erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeji ſunt [29], domus honeſtiſſima: quo L. frater [30] meus ſumma illorum voluntate divertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in veſtro oppido jacuit, & pernoctavit in publico. Nulla hoc civitas unquam alia commiſit. Amicum enim noſtrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere in minuendo [31] honore ſenatorio?

Verum hæc tum queremur, ſi quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc ſolis contemptus eſt. In populi Romani quidem conſpectum quo ore vos commiſiſtis? nec prius illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani ſanguine redundat, quæ fixa eſt ad portum, urbemque veſtram, revelliſtis, neque in profundum abjeciſtis, locumque illum omnem expiaſtis, quam Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum ſolo fœderato atque pacato, monumentum iſtius crudelitatis conſtitutum eſt. Veſtrane urbs electa eſt, ad quam cum adirent ex Italia, crucem civis Romani prius, quam quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati [32] invidetis, item incolis veſtris, civibus-Romanis, oſtendere ſoletis: quo

29 *Pompeji ſunt*] Id eſt, vocantur; quia cives Romani & ipſi per Cn. Pompejum facti, ejus nomen etiam de more ſumpſerunt. *Hortenſius*.

30 *Frater*] Patruelis, qui cum Cicerone in Siciliam ad inquirendum in Verrem profectus eſt. *Manutius*.

31 *In minuendo*] Franc. *imminuendo honore*, ut & nonnulli editi. Solet Tullius in his loquendi generibus, quæ frequenter apud eum occurrunt, omittere præpoſitiones. *Grævius*.

32 *Quorum civitati*] Id eſt: Quibus invidetis, quia jam cives Romani ſunt. *Incolis veſtris*, civibus Romanis qui apud vos in urbe veſtra habitant. *Incola* dicitur qui urbem habitat ſine civitatis jure. *Hortenſ.*

minus ſibi arrogent, minuſque vos deſpiciant, cum videant jus civitatis illo ſupplicio eſſe mactatum.

XII. Verum hæc emiſſe te dicis. Quid [33]? illa Attalica, tota Sicilia nominata, ab eodem Hejo peripetaſmata emere oblitus es? Licuit eodem modo, ut ſigna. Quid enim actum eſt? an literis peperciſti? Verum hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de ſacrario eſſet ablatum. At quomodo abſtulit? non poſſum dicere planius, quam ipſe apud vos dixit Hejus. Cum quæſiſſem, num quid aliud de bonis ejus perveniſſet ad Verrem, reſpondit iſtum ad ſe miſiſſe, ut ſibi mitteret Agrigentum peripetaſmata. Quæſivi an miſiſſet. Reſpondit id, quod neceſſe erat, ſcilicet dicto audientem fuiſſe prætori: miſiſſe. Rogavi, perveniſſentne Agrigentum: dixit perveniſſe. Quæſivi, an domum revertiſſent. Negavit adhuc revertiſſe. Riſus populi, atque admurmuratio omnium facta eſt.

Hic tibi in mentem non venit jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus Iↄ ſe tibi vendidiſſe? metuiſti, ne æs alienum tibi creſceret, ſi H-S VI millibus Iↄ tibi conſtarent ea, quæ tu facile poſſes vendere H-S CC millibus? Fuit tanti, mihi crede. Haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res eſſet. Si modo te poſſes docere emiſſe: facile cui velles, tuam cauſam & factum probares. Nunc de peripetaſmatis quemadmodum te expedias, non habes.

Quid? a Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, phaleras [34] pulcherrime factas, quæ regis Hieronis fuiſſe dicuntur, utrum tandem abſtuliſti, an emiſti? In Sicilia quidem cum eſſem, ſic a Centuripinis, ſic a cæteris audiebam: non enim parum res erat clara: tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abſtuliſſe dicebant, quam alias item nobiles ab Ariſto Panormitano; quam tertias a Cratippo Tyndaritano. Ete-

33 *Quid?*] Ordo eſt, Quid? oblitus es ab eodem Hejo emere, hoc eſt, in tabulas referri jubere, te emiſſe illa peripetaſmata, (Gall. *des tapiſſeries*) *Attalica*, id eſt, auro intertexta, qualia rex Aſiæ Attalus primus invenit. *Plin.* VIII. *p.* 476. *Emere oblitus es?* Facete. *Licuit* emere, ſeu emptionem ſimulare, *eodem modo*, Hejum cogendo nimirum ut ſcriberet in ſuis tabulis, tibi a ſe illa vendita fuiſſe, quemadmodum juſſus a te ſcripſerat, ſigna, id eſt, Cupidinem & Herculem, ſe tibi vendidiſſe. *Idem*.

34 *Phaleras*] Ornamenta equorum, & equitum. V. Hard. ad Pl. VII. p. 390.

Etenim ſi Philarchus vendidiſſet, non ei, poſteaquam reus factus es, redditurum te promiſiſſes. Quod quia vidiſti plures ſcire, cogitaſti, ſi ei reddidiſſes, te minus habiturum, rem nihilominus teſtatam futuram: non reddidiſti. Dixit Philarchus pro teſtimonio, ſe, quod noſſet tuum iſtum morbum, ut amici tui appellant, ſtudioſe cupiſſe te celare de phaleris: cum abs te appellatus eſſet, negaſſe habere ſeſe: apud alium quoque eas habuiſſe depoſitas, ne qua invenirentur: tuam tantam fuiſſe ſagacitatem, ut eas per illum ipſum inſpiceres, ubi erant depoſitæ: tum ſe deprehenſum negare non potuiſſe: ita ab ſe invito ablatas phaleras gratis.

XIII. Jam ut hæc omnia reperire, ac perſcrutari ſolitus ſit, Judices, eſt operæ pretium cognoſcere. Cybiratæ [35] ſunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum alterum fingere opinor e cera ſolitum eſſe, alterum eſſe pictorem. Hoſce opinor Cybiræ, cum in ſuſpicionem veniſſent ſuis civibus, fanum expilaſſe Apollinis, veritos pœnam judicii, ac legis, domo profugiſſe. Quod Verrem artificii ſui cupidum cognoverant tum, cum iſte, id quod ex teſtibus didiciſtis, Cybiram cum inanibus ſyngraphis [36] venerat, domo profugientes ad eum ſe exules, cum iſte eſſet in Aſia, contulerunt. Habuit ſecum eos ab illo tempore: & in legationis prædis atque furtis, multum illorum opera, conſilioque uſus eſt. Hi ſunt illi, quibus, in tabulis retulit ſeſe Q. Tadius dediſſe juſſu iſtius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & re probatos ſecum in Siciliam duxit. Quo poſteaquam venerunt, mirandum in modum (canes venaticos diceres) ita odorabantur omnia, & perveſtigabant, ut ubi quidque eſſet, aliqua ratione invenirent. Aliud minitando, aliud pollicendo, aliud per ſervos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. Quidquid illis placuerat, perdendum erat. Nihil aliud optabant, quorum poſcebatur argentum, niſi ut Hieroni, & Tlepolemo diſpliceret.

XIV.

35 *Cybiratæ*] Cybira, unde Cybiratæ, urbs fuit Ciliciæ, in qua Verres fuerat, Dolabellæ prætoris legatus. *Hortenſius*.

36 *Inanibus ſyngraphis*] Interpretor, eas ex quibus exigi nihil jam poteſt, quia ſolutione liberatæ ſunt. Auctorem ſequor *Ulpianum*, *Digeſt.* x. *tit.* 4. *l.* 18. ubi ait *ſolutione chirographo inani facto*; ad quem locum *Gothof.* Inane fit chirographum, ſolutione debiti facta creditori. *Idem*.

XIV. Vere mehercules hoc, Judices, dicam. Memini Pamphilum Lilybætanum, hoſpitem meum, & amicum, nobilem hominem, mihi narrare: cum iſte ab ſeſe hydriam [37] Boethi [38] manu factam, præclaro opere, & grandi pondere, per poteſtatem abſtuliſſet, ſe ſane triſtem, & conturbatum domum reverꝉiſſe, quod vas ejuſmodi, quod ſibi a patre, & a majoribus eſſet relictum, quo ſolitus eſſet uti ad feſtos dies, ad hoſpitum adventum, a ſe eſſet ablatum. Cum ſederem, inquit, domi triſtis, accurrit Venerius: jubet me ſcyphos ſigillatos [39] ad prætorem ſtatim afferre. Permotus ſum, inquit: binos habebam: jubeo promi utroſque, ne quid plus mali naſceretur, & mecum ad prætoris domum ferri. Eo cum venio, prætor quieſcebat: fratres illi Cybiratæ inambulabant. Qui, me ubi viderunt, Ubi ſunt, Pamphile, inquiunt, ſcyphi? Oſtendo triſtis. Laudant. Incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus eſſet pretii, ſi etiam ſcyphi eſſent ablati. Tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut iſti abs te ne auferantur?* Ne multa, ſeſtertios cc me, inquit, popoſcerunt: dixi me daturum c. Vocat interea prætor: ſcyphos poſcit. Tum illos cœpiſſe prætori dicere, putaſſe ſe, id quod audiſſent, alicujus pretii ſcyphos eſſe Pamphili: luteum negotium eſſe, non dignum, quod in ſuo argento Verres haberet. Ait ille, idem ſibi videri. Ita Pamphilus ſcyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, tametſi hoc neſcio quid nugatorium ſciebam eſſe, iſta intelligere: tamen mirari ſolebam, iſtum in his ipſis rebus aliquem ſenſum habere; quem ſcirem nulla in re quidquam ſimile hominis habere.

XV. Tum primum intellexi, ad eam rem iſtos fratres Cybira-

37 *Hydriam*] Magnum erat vas aquarium; vel etiam vino ſervando idoneum, plerumque lapideum. *Eſt certum genus Ophitis, ex quo vaſa etiam, & cados faciunt. In Siphno lapis eſt, qui cavatur, tornaturque in vaſa coquendis cibis utilia, vel ad eſculentorum uſus.* Plin. lib. 36. p. 752. Urnarum lapideaꝛum meminit Homerus Odyſſ. lib. 13. verſ. 105. Illam Pamphili & argenteam, & cælatam fuiſſe verba Ciceronis faciunt ut credam; quia ejus & opus, & pondus memorat. *Idem.*

38 *Boethi*] Sculptoris, de quo Plinius xxxiii. 12. & xxxiv. 8.

39 *Sigillatos*] In quibus ſigilla quædam inſculpta ſunt, ut deorum, ut animalium. *Hotom.* Non fuerunt inſculpta, ſed ſigillis, hoc eſt, icunculis ex ære aut argento factis ornata. Sigilla enim ſunt parva ſigna, ſeu parvæ ſtatuæ. *Grævius.*

biratas fuiſſe, ut iſte in furando manibus ſuis, oculis illorum uteretur. At ita ſtudioſus eſt hujus præclaræ exiſtimationis, ut putetur in hiſce rebus intelligens eſſe, ut nuper (videte hominis amentiam) poſteaquam eſt comperendinatus, cum jam pro damnato, mortuoque eſſet, ludis Circenſibus mane apud L. Siſennam, virum primarium, cum eſſent triclinia ſtrata, argentumque expoſitum in ædibus; cum pro dignitate L. Siſennæ domus eſſet plena hominum honeſtiſſimorum, acceſſerit ad argentum: contemplari unumquodque otioſe, & conſiderare cœperit. Mirari ſtultitiam alii, quod in ipſo judicio, ejus ipſius cupiditatis, cujus inſimularetur, ſuſpicionem augeret: alii amentiam, cui comperendinato, cum tam multi teſtes dixiſſent, quidquam illorum veniret in mentem. Pueri autem Siſennæ, credo, qui audiviſſent, quæ in iſtum teſtimonia eſſent dicta, oculos de iſto nuſquam dejicere, neque ab argento digitum diſcedere.

Eſt boni judicis, parvis ex rebus conjecturam facere uniuſcujuſque, & cupiditatis, & incontinentiæ. Qui reus lege, & reus comperendinatus, re, & opinione hominum pene damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Siſennæ argentum tractaret, & conſideraret; hunc in provincia prætorem quiſquam putabit a Siculorum argento cupiditatem, aut manus abſtinere potuiſſe?

XVI. Verum, uti Lilybæum, unde digreſſa eſt, oratio revertatur; Diocles eſt, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata eſt, Popilius cognomine. Ab hoc abaci vaſa omnia, ut expoſita fuerant, abſtulit. Dicat ſe emiſſe. Etenim hic propter magnitudinem furti, ſunt, ut opinor, literæ factæ. Juſſit Timarchidem æſtimare argentum. Quo modo? quo qui unquam tenuiſſime in donatione hiſtrionum [40] æſtimavit. Tametſi jamdudum erro, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam, & quæram, utrum emeris, necne, & quomodo, & quanti emeris; quod verbo tranſigere poſſum. Ede mihi ſcriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris. Quid

40 *In donatione hiſtrionum*] Significat, opinor, largitiones, quæ hiſtrionibus fieri ſolebant: ſi qui præter cæteros populo placuiſſent. *Hotom.*

Quid ſit? quanquam non debebam ego abs te has literas poſcere: me enim tabulas tuas habere, & proferre oportebat: verum negas te horum annorum aliquot confeciſſe. Compone [41] hoc, quod poſtulo, de argento: de reliquo videro. *Nec ſcriptum habeo, nec poſſum edere*. Quid futurum igitur eſt? Quid exiſtimas hoſce judices facere poſſe? Domus plena ſignorum pulcherrimorum, jam etiam ante præturam: multa ad villas tuas poſita, apud amicos multa depoſita, multa aliis data, atque donata: tabulæ nullum indicant emptum? omne argentum ablatum ex Sicilia eſt: nihil cuiquam, quod ſuum dici vellet, relictum. Fingitur improba defenſio, prætorem omne id argentum coemiſſe: tamen idipſum tabulis demonſtrari non poteſt. Si quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, ſcriptum non eſt. Horum autem temporum, cum te plurimas res emiſſe dicas; tabulas omnino nullas proferas: nonne te & prolatis, & non prolatis tabulis, condemnari neceſſe eſt?

XVII. Tu a M. Cælio, equite Romano, lectiſſimo adoleſcente, quæ voluiſti, vaſa argentea Lilybæi abſtuliſti: tu C. Cacurii, promptiſſimi hominis [42], & experientis, & in primis gratioſi, ſupellectilem omnem auferre non dubitaſti: tu maximam, & pulcherrimam menſam citream [43] a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio, a L. Sylla civis Romanus factus eſt, omnibus ſcientibus Lilybæi abſtuliſti. Non tibi objicio, quod hominem digniſſimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optime facto ſpoliaſti, ac depeculatus es. Taceo. Non enim putat ille ſibi injuriam factam: propterea quod homini jam perdito, & collum in laqueum inſerenti, ſubveniſti, cum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. Gaudeo etiam, ſi quid ab illo abſtuliſti: & abs te nihil rectius factum eſſe dico. A Lyſone vero Lilybætano,

41 *Compone*] Ede mihi ſcripta ſimul hæc tria, quid argenti pararis in Sicilia, unde quidque emeris, quanti emeris. *Manutius*.

42 *Promptiſſimi hominis*] In agendis rebus. *Idem*.

43 *Menſam citream*] Ejuſmodi menſæ maximo erant in pretio. Memoratur illa Ciceronis empta H-S decies (Gall. 100000. *liv.*) *Plinius*, XIII. 29. ubi differit de menſarum illarum dotibus, & inſania. *Hort.*

tano, primo homine, apud quem diverſatus es, Apollinis ſignum ablatum certe eſſe non oportuit. At dices te emiſſe. Scio: H-S CIↃ. Ita opinor. Scio, inquam. Proferam literas: & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor eſt, a quo pecuniam grandem eripueras, ſcaphia cum emblematis [44] Lilybæi utrum empta eſſe dicis, an confiteris erepta?

Sed quid ego iſtius in ejuſmodi rebus mediocres injurias colligo: quæ tantummodo in furtis iſtius, & damnis eorum, a quibus auferebat, verſatæ eſſe videantur? Accipite, ſi vultis, Judices, rem ejuſmodi, ut amentiam ſingularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus perſpicere poſſitis.

XVIII. Melitenſis Diodorus eſt, qui apud vos antea teſtimonium dixit. Is Lilybæi multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quo ſe contulit, propter virtutem ſplendidus, & gratioſus. De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata [45]: in his pocula duo quædam, quæ Heraclea [46] nominantur, Mentoris [47] manu, ſummo artificio, facta. Quod iſte ubi audivit, ſic cupiditate inflammatus eſt non ſolum inſpiciendi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad ſe vocaret, ac poſceret. Ille, qui illa non invitus haberet, reſpondet ſe Lilybæi non habere: Melitæ apud quendam propinquum ſuum reliquiſſe. Tum iſte continuo mittit homines certos Melitam: ſcribit ad quoſdam Melitenſes, ut ea vaſa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum ſuum propinquum det literas. Nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi, ac diligens, qui ſua ſervare vellet, propinquo ſuo ſcribit, ut iis, qui a

44 *Scaphia cum emblematis*] *Scaphia*, ſunt *ſcyphi* inſtar ſcaphæ facti. *Hot.* Emblemata ſunt ſigna, ſeu ſigilla Deorum, hominum, animalium, quæ pateris, ſcyphis, aliiſque vaſis poterant inſeri, & ab iis revelli, & aliis rurſus illigari. Vid. Salmaſ. Exerc. Plinian. p. 736. ed. nov. *Grævius*.

45 *Toreumata*] Non eſt idem *ſculpere* & *cælare*. Τόρευμα Græcis proprie argentum cælatum. Cælatura autem extantes figuras oſtendebat, & extra corpus materiæ prominentes. Sculpebantur vero, quæ cavabantur. Hodie fere tantum ſcalpitur & cavatur argentum, ex quo pocula fiunt: apud veteres tamen frequentius cælabatur argentum figuris extantibus. Salmaſ. in Exerc. Plin. ubi vide plura. *Idem*.

46 *Heraclea*] Lambinus, aliique haud ignobiles Critici malunt *Tericlea*, ſive *Thericlia*, ab inventore ſeu artifice Thericle, de quo Plinius & Pauſanias. Vulgatæ adhæret Turneb. Adverſ. VIII. 10. Vide item Salmaſii Exerc. Plin. p. 734.

47 *Mentoris*] De quo Plin. XII.

Verre veniſſent, reſponderet, illud argentum ſe paucis illis diebus miſiſſe Lilybæum. Ipſe interea recedit. Abeſſe ab domo pauliſper maluit, quam præſens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi audivit iſte, uſque eo eſt commotus, ut ſine ulla dubitatione inſanire omnibus, ac furere videretur. Quia non potuerat argentum eripere, ipſe a Diodoro erepta ſibi vaſa optime facta dicebat: minitari abſenti Diodoro: vociferari palam: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, cum vidiſſet monile, ut opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine ejus incenſa, ſalutem viri [48] proderet. Similis iſtius cupiditas: hoc etiam acrior, atque inſanior, quod illa cupiebat id, quod viderat: hujus libidines non ſolum oculis, ſed etiam auribus excitabantur.

XIX. Conquiri Diodorum tota provincia jubet. Ille ex Sicilia jam caſtra moverat, & vaſa collegerat [49]. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem: ſi hæc ratio potius, quam amentia nominanda eſt. Apponit de ſuis canibus quendam, qui dicat, ſe Diodorum Melitenſem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietiſſimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi errati ſuſpicione remotiſſimum. Deinde eſſe perſpicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iſte non dubitat jubere nomen deferri: & tum primum opinor iſtum abſentis nomen recepiſſe.

Res clara Sicilia tota, propter cælati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: neque ſolum reos fieri, ſed etiam abſentes. Diodorus Romæ ſorditatus circum patronos, atque hoſpites curſare: rem omnibus narrare. Literæ mittuntur iſti a patre vehementes; ab amicis item; videret, quid ageret, de Diodoro quo progrederetur: rem claram eſſe, & invidioſam: inſanire hominem: periturum hoc uno crimine, niſi caviſſet.

48 *Salutem viri*] Amphiarai vatis: quem latentem, ne ad bellum Thebanum iret, quod ibi ſe periturum ex auguriis noverat, aureo monili corrupta uxor Polynici prodidit. *Manutius*.

49 *Vaſa collegerat*] Vaſa, id eſt, impedimenta, milites colligunt caſtra moturi: jocus eſt: quia ſua vaſa, id eſt ſcyphos, Diodorus abſtulerat. *Idem*.

Digitized by Google

viſſet. Iſte etiam tum patrem, ſi non in parentis, at in hominum numero putabat: ad judicium nondum ſe ſatis inſtruxerat: primus annus erat provinciæ: non, ut in Sthenio [50], jam refertus pecunia. Itaque furor ejus, paululum non pudore, ſed metu ac timore repreſſus eſt. Condemnare Diodorum non audet: abſentem de reis eximit [51]. Diodorus interea, prætore iſto, prope triennium provincia, domoque caruit. Cæteri non ſolum Siculi, ſed etiam cives Romani hoc ſtatuerant: quoniam iſte tantum cupiditate progrederetur, nihil eſſe, quod quiſquam putaret, ſe, quod iſti paulo magis placeret, conſervare, aut domi retinere poſſe.

XX. Poſtea vero quam intellexerunt, iſti virum fortem, quem ſumme provincia expectabat, Q. Arrium, non ſuccedere: ſtatuerunt ſe nihil tam clauſum, neque tam reconditum poſſe habere, quod non iſtius cupiditati apertiſſimum, promptiſſimumque eſſet. Tum iſte ab equite Romano ſplendido, & gratioſo, Cn. Calidio, cujus filium ſciebat ſenatorem populi Romani, & judicem eſſe, equuleos argenteos nobiles [52], qui Q. Maximi fuerant [53], aufert.

Imprudens huc incidi, Judices; emit enim, non abſtulit. Nollem dixiſſe: jactabit ſe, & in his equitabit equuleis. Emi; pecuniam ſolvi. Credo, etiam tabulæ proferentur [54]. Eſt tanti. Cedo tabulas. Dilue ſane crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas aſpicere poſſim. Veruntamen quid erat, quod Calidius Romæ quereretur, ſe, cum tot annos in Sicilia ne-

 gotia-

50 *In Sthenio*] de quo Verrina II. cap. 34.

51 *De reis eximit*] Diodori abſentis nomen, quod reorum in album referri juſſerat, delet. *Hortenſius*.

52 *Equuleos argenteos nobiles*] Equulei ſunt pulli equini: ſunt etiam tormenta quædam: hic videntur eſſe vaſa cælata, cum aliqua fortaſſe equi forma, unde nomen acceperint. Subjungit enim infra de his ipſis equuleis: *Vende mihi vaſa cælata*. Manutius.

53 *Qui Q. Maximi fuerant*] Vide, ne rectius legatur, *quique maximi fuerant*, hoc eſt, pretioſiſſimi, quique venire potuerant plurimo. Adjuvat conjecturam Priſcianus, qui hæc laudat in fine libri III. *quique maximi fuerant*. Gulielmius. Accedit his Regius, in quo, *quique maxime fuerant*. Grævius.

54 *Credo, etiam tabulæ proferentur*] Ita ediderunt omnino omnes, & ipſe Hortenſius: cui tamen hæc eadem retractanti venit in mentem apponere notam quietis poſt verbum *Credo*, hoc modo. Dicet Verres, *Emi: pecuniam ſolvi*. Reſpondebit Cicero, *Credo*. Addet Verres, *Etiam tabulæ proferentur*, id eſt, proferam tabulas, quibus confirmabo ea me emiſſe. Refert Cicero, *Eſt tanti*, &c. Quovis modo legatur, vides hic ſubeſſe ironiam. Qui enim Verres annorum illorum tabulas proferat, quas jam ſe confeſſus eſt nullas habere? *Olivetus*.

gotiaretur, abs te ſolo ita eſſe contemptum, ita deſpectum, ut etiam una cum cæteris Siculis deſpoliaretur, ſi emeras? Quid erat, quod confirmabat, ſe abs te argentum eſſe repetiturum, ſi tibi ſua voluntate vendiderat? Tu porro poſſes facere, ut Cn. Calidio non redderes? præſertim cum is L. Siſenna, defenſore tuo, tam familiariter uteretur: & cum cæteris familiaribus Siſennæ reddidiſſes?

Deinde non opinor negaturum eſſe te, homini honeſto, ſed non gratioſiori, quam Cn. Calidius eſt, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidiſſe. Qui quidem cæterorum cauſam apud te difficiliorem fecit. Nam cum te compluribus confirmaſſes redditurum, poſteaquam Cordius pro teſtimonio dixit, te ſibi reddidiſſe, finem reddendi feciſti: quod intellexiſti, te, præda de manibus amiſſa, teſtimonium tamen effugere non poſſe. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes prætores licuit argentum habere bene factum: licuit poſſe domeſticis copiis, cum magiſtratum, aut aliquem ſuperiorem invitaſſet, ornare, & apparare convivium. Multi domi Cn. Calidii, cum imperio ac poteſtate fuerunt: nemo inventus eſt tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui poſceret: nemo tam impudens, qui poſtularet, ut venderet.

Superbum eſt enim, Judices, & non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honeſto, locupleti, ſplendido, *Vende mihi vaſa cælata*. Hoc eſt enim dicere; Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam bene facta ſint: meæ dignitatis iſta ſunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui (ut non conferam vitam, atque exiſtimationem tuam cum illius; neque enim eſt conferenda; hoc ipſum conferam, quo tu te ſuperiorem fingis) quod H-S LXXX. millia diviſoribus, ut prætor renuntiarere, dediſti; trecenta accuſatori, ne tibi odioſus eſſet; ea re contemnis equeſtrem ordinem, ac deſpicis? ea re indignum tibi viſum eſt, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quam te.

XXI. Jactat ſe jamdudum de Calidio: narrat omnibus, ſe emiſſe. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, hone-

honeſtoque equite Romano thuribulum emiſti? Qui pro teſtimonio dixit, te, cum inſpiciendum popoſciſſes, avulſo emblemate remiſiſſe: ut intelligatis, in homine intelligentiam eſſe, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuiſſe. Nec ſolum in Papirio fuit hac abſtinentia: tenuit hoc inſtitutum in thuribulis omnibus, quæcunque in Sicilia fuerunt. Incredibile eſt autem quam multa, & quam præclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus & copiis, magna artificia fuiſſe in ea inſula. Nam domus erat ante iſtum prætorem nulla paulo locupletior, qua in domo hæc non eſſent, etiamſi præterea nihil eſſet argenti; patella [55] grandis cum ſigillis, ac ſimulacris deorum; patera, qua mulieres ad res divinas uterentur; thuribulum. Hæc autem omnia antiquo opere, & ſummo artificio facta: ut hoc liceret ſuſpicari, fuiſſe aliquando apud Siculos peræqua proportione cætera: ſed quibus multa fortuna ademiſſet, tamen apud eos remanſiſſe ea, quæ religio retinuiſſet.

Dixi, Judices, multa fuiſſe fere apud Siculos omnes: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem eſſe. Quid hoc eſt? quod monſtrum, quod prodigium in provinciam miſimus? nonne vobis id egiſſe videtur, ut non unius libidinem, non ſuos oculos, ſed omnium cupidiſſimorum inſanias, cum Romam revertiſſet, expleret? qui ſimul atque in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cybiratici canes, qui inveſtigabant, & perſcrutabantur omnia. Si quod erat grande vas, & majus opus inventum, læti auferebant. Si minus ejuſmodi quippiam venari potuerunt; illa quidem certe pro lepuſculis capiebantur, patellæ, pateræ, thuribula. Hic quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri ſolitas eſſe in hiſce rebus? quæ forſitan vobis parvæ eſſe videantur: ſed magnum, & acerbum dolorem commovent, mulierculis præſertim, cum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti conſuerunt, quæ a ſuis acceperunt, quæ in familia ſemper fuerunt.

XXII. Hic nolite expectare, dum ego hoc crimen agam oſtia-

55 *Patella*, &c.] Vide Turneb. Adverſ. lib. VIII. cap. 10.

ſtiatim; ab Æſchylo Tyndaritano iſtum pateram abſtuliſſe; a Thraſone item Tyndaritano patellam; a Nymphodoro Agrigentino thuribulum. Cum teſtes ex Sicilia dabo, quem volet ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, thuribulis: non modo oppidum nullum, ſed ne domus quidem paulo locupletior expers hujus injuriæ reperietur. Qui cum in convivium veniſſet, ſi quidquam cælati aſpexerat, manum abſtinere, Judices, non poterat. Cn. Pompejus eſt Philo, qui fuit Tyndaritanus. Is cœnam iſti dabat apud villam in Tyndaritano. Fecit, quod Siculi non audebant. Ille, civis Romanus quod erat, impunius id ſe facturum putavit. Appoſuit patellam, in qua ſigilla erant egregia. Iſte continuo ut vidit, non dubitavit illud inſigne penatium, hoſpitaliumque deorum, ex hoſpitali menſa tollere. Sed tamen, quod antea de iſtius abſtinentia dixeram, ſigillis avulſis reliquum argentum ſine ulla avaritia reddidit.

Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hoſpiti, ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo eſt, non idem fecit? Cœnabat apud eum. Argentum ille cæterum purum [56] appoſuerat, ne purus [57] ipſe relinqueretur; duo pocula non magna, veruntamen cum emblematis. Hic, quaſi feſtivum acroama [58], ne ſine corollario de convivio diſcederet, ibidem convivis inſpectantibus, emblemata avellenda curavit.

Neque ego nunc iſtius facta omnia enumerare conor: neque opus eſt, nec fieri ullo modo poteſt. Tantummodo uniuſcujuſque de varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero. Neque enim ita ſe geſſit in his rebus, tamquam rationem aliquando eſſet redditurus: ſed prorſus ita, quaſi aut reus nunquam eſſet futurus, aut, quo plura abſtuliſſet, eo minore periculo in judicium eſſet venturus: qui hæc, quæ dico, jam non occulte, non per amicos, atque interpretes, ſed palam,

56 *Purum*] Hoc eſt, ſine emblematis. *Manutius*.

57 *Purus*] Nudus, inanis.

58 *Quaſi feſtivum acroama*] *Acroama* Græce auditionem ſignificat: Latini pro feſtiva narratione, & pro eo item qui feſtiva narratione auditorum animos exhilarat, uſurpant. Tales plerumque adhiberi ſolebant locupletum conviviis, qui convivarum animos exhilararent: iiſque dari corollaria ſolebant. *Hotom.* Vide Plutarch. Sympoſ. lib. VIII. Problem. 8.

lam, de loco [59] ſuperiore, ageret pro imperio & poteſtate.

XXIII. Catinam cum veniſſet, oppidum locuples, honeſtum, copioſum, Dionyſiarchum ad ſe proagorum [60], hoc eſt, ſummum magiſtratum, vocari jubet. Ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque eſſet Catinæ, conquirendum curaret, & ad ſe transferendum. Philarchum Centuripinum, primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc idem juratum dicere audiſtis, ſibi iſtum negotium dediſſe, atque imperaviſſe, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multo maxima, & locupletiſſima, omne argentum conquireret, & ad ſe comportari juberet? Agyrio ſimiliter iſtius imperio vaſa Corinthia per Apollodorum, quem teſtem audiſtis, Syracuſas deportata ſunt.

Illa vero optima, quod, cum ad Haluntium veniſſet prætor laborioſus & diligens, ipſe in oppidum accedere noluit, quod erat difficili aſcenſu, atque arduo; Archagathum Haluntinum, hominem non ſolum domi ſuæ, ſed tota Sicilia in primis nobilem, vocari juſſit: ei negotium dedit, ut quidquid Haluntii eſſet argenti cælati, aut, ſi quid etiam Corinthiorum, id omne ſtatim ad mare ex oppido deportaretur. Aſcendit in oppidum Archagathus, homo nobilis, qui a ſuis & amari, & diligi vellet: ferebat graviter, illam ſibi ab iſto provinciam datam: nec, quid faceret, habebat. Pronuntiat, quid ſibi imperatum eſſet: jubet omnes proferre, quæ haberent. Metus erat ſummus. Ipſe enim tyrannus non diſcedebat longius: Archagathum, & argentum, in lectica cubans ad mare infra oppidum, expectabat.

Quem concurſum in oppido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui viderent equum Trojanum introductum, urbem captam eſſe dicerent. Efferri ſine thecis vaſa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli clauſtra. Quid enim putatis? ſcuta ſi quando conquiruntur a privatis in bello, ac tumultu:

tamen

59 *De loco*] De tribunali. Hoc additur, non ad veritatem, ſed ad amplificationem. *Hortenſius*.

60 *Proagorum*] Proagorus eſt Dorica ratione, quam Latini æmulantur, & Siculorum, lingua erat, qui ab aliis *προήγορος* dicitur, qui princeps eſt, & ante alios verba facit. *Turn.* Ad. VIII. 10.

Digitized by Google

tamen homines inviti dant, etſi ad ſalutem communem dari ſentiunt: ne quem putetis ſine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter eriperet, protuliſſe. Omnia deferuntur. Cybiratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis cruſtæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excuſſis deliciis, cum argento puro domum reverterunt.

. XXIV. Quod unquam, Judices, hujuſmodi everriculum in illa provincia fuit? Avertere aliquid de publico quam obſcuriſſime per magiſtratum ſolebant: etiam aliquid de privato nonnunquam occulte auferebant: & illi tamen condemnabantur. Et, ſi quæritis, ut ipſe [61] de me detraham: illos ego accuſatores puto fuiſſe, qui hujuſmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter preſſo veſtigio perſequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in lùto volutatum totius corporis veſtigiis invenimus? permagnum eſt in eum dicere aliquid, qui præteriens, lectica pauliſper depoſita, non per præſtigias, ſed palam per poteſtatem, uno imperio oſtiatim totum oppidum compilarit?

At tamen, ut poſſit ſe dicere emiſſe, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis cauſa [62], daret. Invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. Eos nummos tamen iſte Archagatho non reddidit. Voluit Romæ petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus diſſuaſit, ſicut ipſum dicere audiſtis. *Recita* ARCHAGATHI ET LENTULI TESTIMONIUM.

Et, ne forte hominem exiſtimetis hanc tantam vim emblematum ſine cauſa coacervare voluiſſe, videte, quanti vos, quanti exiſtimationem populi Romani, quanti leges & judicia, quanti teſtes Siculos, negotiatoreſque fecerit. Poſteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquiſſet, inſtituit officinam Syracuſis in regia

61 *Ut ipſe*] De induſtria mea *detraham*, quæ nulla eſt in hac accuſatione, in qua omnia ſunt ſummæ facilitatis. *Illos ego* accuſatorum nomine vere dignos fuiſſe puto, qui occulta hujuſmodi hominum furta perquirere cogerentur. *Hor.*

62 *Dicis cauſa*] Uſurpatur a veteribus pro, ad ſpeciem: ut vere, ac ſerio factum videretur id, quod ſimulatione quadam factum erat. *Man.* De hoc ipſo admonere item debuerat Orat. pro Murena, cap. 12, ubi hæc verba, *Sed anne tu* dicis cauſa *vindicaveris*, quæ dicit intelligi non poſſe, poterant ſimiliter explicari. *Olivetus*.

Digitized by Google

gia maximam, palam; artifices omnes, cælatores [63], ac vaſcularios convocari jubet: & ipſe ſuos complures habebat. Eo conducit magnam hominum multitudinem. Menſes octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, niſi aureum. Tum illa ex patellis & thuribulis quæ vellerat, ita ſcite in aureis poculis illigabat, ita apte in ſcyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata eſſe diceres: ipſe tamen prætor, qui ſua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuiſſe, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla ſedere ſolebat, & pallio.

XXV. Hæc ego, Judices, non auderem proferre, ni vererer, ne forte plura de iſto ab aliis in ſermone, quam a me in judicio audiſſe vos diceretis. Quis enim eſt, qui de hac officina, qui de vaſis aureis, qui de iſtius pallio, tunica pulla non audierit? Quem voles de conventu Syracuſanorum virum bonum nominato: producam. Nemo erit, quin hoc ſe aut vidiſſe, aut audiſſe dicat.

O tempora, o mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt veſtrum, Judices, quam multi, qui L. Piſonem cognoverunt, hujus L. Piſonis, qui prætor fuit, patrem. Is cum eſſet in Hiſpania prætor, qua in provincia occiſus eſt, neſcio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus eſt, & comminutus. Cum vellet ſibi annulum facere, aurificem juſſit vocari in foro, ad ſellam [64], Cordubæ, & ei palam appendit aurum. Hominem in foro ſellam jubet ponere, & facere annulum, omnibus præſentibus. Nimium fortaſſe dicet aliquis hunc diligentem. Hactenus reprehendat, ſi quis volet: nihil amplius. Verum fuit ei concedendum. Filius enim L. Piſonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit.

Ridiculum eſt nunc de Verre me dicere, cum de Piſone Frugi dixerim. Verumtamen, quantum interſit, videte. Iſte cum aliquot abacorum [65] faceret vaſa [66] aurea, non laboravit,

63 *Cælatores*] *Vaſcularii* ſunt, qui vaſcula ex puro, hoc eſt, ſine ſigillis, argento faciebant; *cælatores*, qui ſigilla vaſculis aureis, & argenteis includenda cælabant. *Salmaſius.*

64 *Ad ſellam*] In qua ſedebat ipſe prætor. *Manutius.*

65 *Aliquot abacorum*] Cum ſinguli abaci vaſa multa capiant. *Idem.*

66 *Faceret vaſa*] Eſt, colligeret, conquireret, ut *facere rem*, *exercitum*. Græ.

vit, quid non modo in Sicilia, verum etiam Romæ in judicio audiret. Ille in auri ſemuncia totam Hiſpaniam ſcire voluit, unde prætori annulus fieret. Nimirum, ut hic [67] nomen ſuum comprobavit, ſic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo poſſum omnia iſtius facta aut memoria conſequi, aut oratione complecti. Genera ipſa cupio breviter attingere: ut hic modo me commonuit Piſonis annulus, quod totum effluxerat. Quam multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? nunquam dubitavit, quotieſcunque alicujus aut gemma, aut annulo delectatus eſt. Incredibilem rem dicam, ſed tam claram, ut ipſum negaturum non arbitrer.

Cum Valentio ejus interpreti epiſtola Agrigento allata eſſet, caſu ſignum iſte animadvertit in cretula [68]. Placuit ei: exquiſivit, unde eſſet epiſtola: reſpondit, Agrigento. Iſte literas, ad quos ſolebat, miſit: ut is annulus ad ſe primo quoque tempore afferretur. Ita literis iſtius, patri-familias L. Titio cuidam civi Romano annulus de digito detractus eſt. Illa vero ejus cupiditas incredibilis eſt. Nam ut in ſingula conclavia, quæ iſte non modo Romæ, ſed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime ſtratos cum cæteris ornamentis convivii quæreret, nimium multa comparare videretur. Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iſte non textrinum inſtituerit.

Mulier eſt Segeſtana, perdives & nobilis, Lamia nomine. Per triennium iſti, plena domo telarum, ſtragulam veſtem confecit: nihil niſi conchylio tinctum. Attalus, homo pecunioſus, Neti; Lyſo, Lilybæi; Critolaus, Ennæ; Syracuſis Æſchrio,

67 *Ut hic*] Verres totam *verrendo* Siciliam probavit *Verres* nomen recte inditum ſibi fuiſſe; ſic Piſonis diligentia probavit non injuria illum *Frugi* cognominatum fuiſſe. *Hortenſius*.

68 *In cretula*] Ex cera, & creta in obſignandis literis veteres utebantur. Aſiaticam cretam, qua publicani uterentur, Cicero nominat in oratione pro Flacco. *Manutius*.

69 *Lectos æratos*] Cubiculares, & tricliniares erant lecti: illi, nocturnæ quietis cauſa; hi, unde cibum accubantes caperent: qui primum lignei, ut rude, experſque deliciarum priſcum ſeculum fuit; deinde, corruptis peregrino luxu moribus, ærati, poſtremo etiam eburnei, argentei, aurei fuere. Et cum, ait Plin. xxxiv. iii, Cn. Manlium, devicta Aſia, triclinia ærata, abacos, & monopodia primum invexiſſe triumpho ſuo, quem anno U. C. 567. duxit; lectos æratos, qui ponebantur in tricliniis, ſignificat, non ipſa triclinia, quæ partes ædium erant, & conclavia dicebantur, a cubiculis diverſa, in quibus non cœnabatur. *Idem*.

Digitized by Google

Æſchrio , Cleomenes , Theomnaſtus ; Elori Archonides , Megiſtus . Vox me citius defecerit , quam nomina . Ipſe dabat purpuram tantum , amici operas , credo . Jam enim non libet omnia criminari . Quaſi hoc mihi non ſatis ſit ad crimen , habuiſſe tam multum , quod daret : voluiſſe deportare tam multa : hoc denique , quod concedit , amicorum operis eſſe in hujuſcemodi rebus uſum . Jam vero lectos æratos [69] , & candelabra ænea num cui , præter iſtum , Syracuſis per triennium facta eſſe exiſtimatis ? Emebat . Credo . Sed tantum vos certiores , Judices , facio , quid iſte in provincia prætor egerit , ne cui forte nimium negligens fuiſſe videatur , neque ſe ſatis , cum poteſtatem habuerit , inſtruxiſſe & ornaſſe .

XXVII. Venio nunc non jam ad furtum , non ad avaritiam , non ad cupiditatem , ſed ad ejuſmodi facinus , in quo omnia nefaria contineri mihi atque ineſſe videantur : in quo dii immortales violati , exiſtimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta , hoſpitium ſpoliatum ac proditum , abalienati ſcelere iſtius a nobis omnes reges amiciſſimi , nationeſque , quæ in eorum regno ac ditione ſunt . Nam reges Syriæ [70] , regis Antiochi [71] filios pueros , ſcitis Romæ nuper [72] fuiſſe : qui venerant non propter Syriæ regnum ; nam id ſine controverſia obtinebant [73] , ut a patre , & a majoribus acceperant : ſed regnum Ægypti [74] ad ſe , & ad Sele-

70 *Reges Syriæ*] Antiochum , & Seleucum intellige ; quorum ille *Aſiaticus* , quod in Aſia fuerat educatus ; hic *Cybioſactes* , dictus eſt ; quem Berenice Ptolemæi Auletis filia , ad Ægypti regnum vocatum , non multo poſt interfecit . Antiochum cognomento *Aſiaticum* , & *Callinicum* , & *Comagenum* Syriæ regem XXVII , & ultimum , Lucullus , pulſo Tigrane , qui Syriæ regnum tenuerat annos octodecim , in avitum regnum reſtitui paſſus eſt , quod ei poſtea Pompejus ademit , & Syriam in provinciæ formam redegit , poſtquam in ea regnatum fuit , teſte Euſebio , annis 250. Antiocho autem Comagenen provinciam in regnum reliquit . Sed iſta aliquot annos poſt Verris præturam Sicilienſem evenerunt . Vaillant. *Hiſt. Reg. Syr.*

71 *Antiochi*] Cognomento *Euſebis* , ſeu *Pii* . Fuit Antiochi Cyziceni filius : matrem Cleopatram , quam Tryphœna interfecit ; Selenen habuit uxorem . Circa annum Romæ 678. obiiſſe videtur . Idem . *Can. Chron. hiſtoriæ Regum Syriæ* .

72 *Nuper*] Anno Urbis 680.

73 *Obtinebant*] Id eſt , obtinere debebant , utpote paternum , & avitum . Nam revera Syriam obtinebat adhuc , cum ii Romam venerunt , Tigranes : & obtinuit , donec quadriennio poſt , pugna infeliciter commiſſa cum Lucullo ad Tygranocertam , pridie nonas Octobr. anno Urbis 684 , cæſoque ejus exercitu peditum 250000 , Equitum 50000 , Syriam reliquit , quam ſtatim Antiochus , non invito Lucullo , recuperare conatus eſt . *Hortens* .

74 *Regnum Ægypti*] Quod tenebat Ptolemæus Auletes , Ptolemæi Soteris II. ſeu Lathyri filius nothus ; heres regni non legitimus .

nen [75], matrem ſuam, pertinere arbitrabantur. Hi ipſi poſteaquam temporibus Reipublicæ [76] excluſi, per ſenatum agere quæ voluerant, non potuerunt, in Syriam in regnum patrium profecti ſunt. Eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. Itaque, iſto prætore, venit Syracuſas.

Hic Verres hereditatem ſibi veniſſe arbitratus eſt, quod in ejus regnum ac manus venerat is, quem iſte & audierat multa ſecum præclara habere, & ſuſpicabatur. Mittit homini munera ſatis large: hæc ad uſum domeſticum. Vini, olei quod viſum erat: etiam tritici, quod ſatis eſſet, de ſuis decumis. Deinde ipſum regem ad cœnam vocavit. Exornat ample, magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vaſa argentea. Namque hæc aurea nondum fecerat. Omnibus curat rebus inſtructum, & paratum ut ſit convivium. Quid multa? Rex ita diſceſſit, ut & iſtum copioſe ornatum, & ſe honorifice acceptum arbitraretur. Vocat ad cœnam deinde ipſe prætorem: exponit ſuas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos eſt regius, & maxime in Syria, gemmis erant diſtincta clariſſimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla [77] excavata, manubrio aureo. De qua, credo,

timus. Is, ut Selenes filios Romæ eſſe, & a ſenatu Ægypti regnum poſtulare cognovit, per primores civitatis, quos muneribus ſuis corruperat, effecit, ut ne de poſſeſſione ſua dejiceretur. Itaque Syri fratres re infecta diſceſſerunt. Vaillant. *Hiſt. Ptol.*

75 *Ad Selenen*] Selene filia erat natu minima Ptolemæi VII. qui dictus eſt *Evergetes* II. vulgo *Phyſcon*, & Cleopatræ. Phyſcon præterea duos ex eadem Cleopatra uxore ſuſceperat filios, Ptolemæum Lathyrum, & Ptolemæum Alexandrum. Regnavit in Ægypto, poſt Phyſconis mortem, Lathyrus, cui frater ſucceſſit Alexander: quo mortuo, Alexandrum ſecundum, hujus filium, Ægypti regem Sylla inſtituit. Is autem anno ſexto regni ſui pulſus, Tyrum ſeceſſit, ubi mortuus eſt ſine liberis, ſaltem legitimis. Regia ſtirps igitur cum in eo deficeret, regnum ad Selenen, Phyſconis filiam, & ad ejus filios pertinere exiſtimabatur. Idem. *Hiſt. Ptolem.*

76 *Temporibus Reipublicæ*] Ratione negotiorum, quibus tum Reſpublica diſtinebatur. Intelligit Orator duo bella difficillima, quæ tunc in Aſia contra Mithridatem, & in Hiſpania contra Sertorium, gerebantur; quo prætextu per ſenatum, quem ſibi jam Auletes largitionibus ſuis conciliaverat, excluſi fratres, re infecta, diſceſſerunt. Idem, *ibid.*

77 *Trulla*] Quid fuerit *trulla* præciſe apud veteres, non ſatis liquet: aliter ab aliis definitur. Certe diminutivum eſt a *trua*, quod eſt ingens cochlear, quo cibus in ollis inter coquendum agitatur. Puto *trullam* hic ſumi, aut pro vaſe potorio, *une coupe*; uti & apud *Horat.* 2. ſat. 3. 144. (*Vide Alex. ab Alex.* 111. 10. *& ſibi Tiraq.*) aut etiam pro pelvi (Gall. *un baſſin a laver*) Narrat enim Plinius, Tom. II. pag. 767. T. Petronium,

do , ſatis idoneum , ſatis gravem teſtem , Q. Minucium dicere audiſtis . Iſte unumquodque vas in manus ſumere , laudare , mirari . Rex gaudere , prætori populi Romani ſatis jucundum , & gratum illud eſſe convivium . Poſteaquam inde diſceſſum eſt , cogitare iſte nihil aliud (quod ipſa res declaravit) niſi , quemadmodum regem ex provincia ſpoliatum , expilatumque dimitteret . Mittit rogatum vaſa ea , quæ pulcherrima apud illum viderat : ait ſe ſuis cælatoribus velle oſtendere . Rex , qui iſtum non noſſet , ſine ulla ſuſpicione libentiſſime dedit . Mittit etiam trullam gemmeam rogatum : velle ſe eam diligentius conſiderare . Ea quoque ei mittitur .

XXVIII. Nunc reliquum , Judices , attendite , de quo & vos audiſtis , & populus Romanus non nunc primum audiet : & in exteris nationibus uſque ad ultimas terras pervagatum eſt . Candelabrum e gemmis clariſſimis , opere mirabili perfectum , reges hi , quos dico , Romam cum attuliſſent , ut in Capitolio ponerent : quod nondum etiam perfectum templum offenderant , neque ponere potuerunt , neque vulgo oſtendere , ac proferre voluerunt : ut & magnificentius videretur , cum ſuo tempore in cella Jovis Optimi Maximi poneretur ; & clarius , cum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum , atque integra perveniret . Statuerunt id ſecum in Syriam reportare : ut , cum audiſſent ſimulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum , legatos mitterent , qui cum cæteris rebus illud quoque eximium , atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent . Pervenit res ad iſtius aures , neſcio quomodo . Nam rex id celatum voluerat : non quo quidquam metueret , aut ſuſpicaretur , ſed ut ne multi illud ante perciperent oculis , quam populus Romanus . Iſte petit a rege , & eum pluribus verbis

rogat ,

nium , cum jam eſſet moriturus , trullam murrhinam trecentis talentis (Gall. 733000. *liv.*) emptam fregiſſe . Ad quem locum Harduinus *trullam* interpretatur ex gloſſis *un baſſin a laver* : & pag. 769. ait idem Plinius trullam unam *cryſtallinam* ſeſtert. CL. millibus (Gall. 15000. *liv.*) emptam fuiſſe ; vertit idem doctiſſimus interpres , *un baſſin de criſtal* . Quod autem trullam iſtam *ex una gemma* fuiſſe ait Cicero , non eſt quod a vero credas abhorrere , quaſi nulla gemmarum magnitudo ad hanc amplitudinem accedat ; ſiquidem Pompejus tertio ſuo triumpho , quem de piratis egit , tranſtulit alveum luſorium (Gall. *un damier*) e gemmis duabus , latum pedes tres , longum pedes quatuor . *Plin. lib. 37. cap. 6.* Hortenſius .

rogat, ut id ad ſe mittat: cupere ſe dicit inſpicere, neque ſe aliis videndi poteſtatem eſſe facturum.

Antiochus, qui animo & puerili eſſet, & regio, nihil de iſtius improbitate ſuſpicatus eſt: imperat ſuis, ut id in prætorium involutum quam occultiſſime deferrent. Quo poſteaquam attulerunt, involucriſque rejectis conſtituerunt: iſte clamare cœpit, dignam rem eſſe regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo ſplendore, qui ex clariſſimis plurimis gemmis eſſe debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi poſſet, non ad hominum apparatum, ſed ad ampliſſimi templi ornamentum eſſe factum. Quod cum ſatis jam perſpexiſſe videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iſte ait, ſe velle illud etiam atque etiam conſiderare: nequaquam ſe eſſe ſatiatum. Jubet illos diſcedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. Rex primo nihil metuere, nihil ſuſpicari. Dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad iſtum, ſi ſibi videatur, ut reddat. Jubet iſte poſterius ad ſe reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum. Non redditur. Ipſe hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, inſignemque impudentiam cognoſcite. Quod ſciret, quodque ex ipſo rege audiſſet in Capitolio eſſe ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano ſervari videret, id ſibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Cum ille ſe, & religione Jovis Capitolini, & hominum exiſtimatione impediri diceret, quod multæ nationes teſtes eſſent illius operis, ac muneris: iſte homini minari acerrime cœpit. Ubi videt eum nihilo magis minis, quam precibus permoveri: repente hominem de provincia jubet ante noctem decedere. Ait ſe comperiſſe, ex ejus regno piratas in Siciliam eſſe venturos.

Rex maximo conventu, Syracuſis, in foro, ne quis forte me in crimine obſcuro verſari, atque affingere aliquid ſuſpicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracuſis flens, ac deos hominesque conteſtans, clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium miſſurus eſſet, quod in

Digitized by Google

in templo clariſſimo, populo Romano monumentum ſuæ ſocietatis, amicitiæque eſſe voluiſſet, id ſibi C. Verrem abſtuliſſe: de cæteris operibus ex auro, & gemmis, quæ ſua penes illum eſſent, ſe non laborare: hoc ſibi eripi, miſerum eſſe, & indignum. Id etſi antea jam mente, & cogitatione ſua, fratriſque ſui, conſecratum eſſet: tamen tum ſe in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, conſecrare Jovi Optimo Maximo, teſtemque ipſum Jovem ſuæ voluntatis, ac religionis adhibere.

Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam poſſint ſuſtinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium noſtrum biennium fere comitatu regio, atque ornatu fuiſſet: is cum amicus, & ſocius populi Romani eſſet, amiciſſimo patre, avo, majoribus, antiquiſſimis, & clariſſimis regibus, opulentiſſimo, & maximo regno, præceps e provincia populi Romani exturbatus eſt.

XXX. Quemadmodum hoc accepturas nationes exteras: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putaſti, cum audierint a prætore populi Romani in provincia violatum regem, ſpoliatum hoſpitem, ejectum ſocium populi Romani, atque amicum? Nomen veſtrum, populique Romani, odio, atque acerbitati ſcitote nationibus exteris, Judices, futurum, ſi iſtius hæc tanta injuria impunita diſceſſerit. Sic omnes arbitrabuntur, præſertim cum hæc omnino fama de noſtrorum hominum avaritia, & cupiditate percrebruerit, non iſtius ſolius hoc eſſe facinus, ſed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti ac potentes, habent profecto in animo Capitolium ſic ornare, ut templi dignitas, imperiique noſtri nomen deſiderat. Qui ſi intellexerint, interverſo regali hoc dono, graviter vos tuliſſe: grata fore vobis, populoque Romano ſua ſtudia, ac dona arbitrabuntur. Sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexiſſe audierint; non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. Hoc

XXXI. Hoc loco, Q. Catule [78], te appello. Loquor enim de tuo clariſſimo, pulcherrimoque monumento: non judicis ſolum ſeveritatem in hoc crimine, ſed prope inimici, atque accuſatoris vim ſuſcipere debes. Tuus eſt enim honos in illo templo, ſenatus populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria ſimul cum templo illo conſecratur. Tibi hæc cura ſuſcipienda, tibi hæc opera ſumenda eſt, ut Capitolium, quomodo magnificentius eſt reſtitutum, ſic copioſius ornatum ſit, quam fuit: ut illa flamma divinitus exſtitiſſe videatur, non quæ deleret Jovis Optimi Maximi templum, ſed quæ præclarius magnificentiuſque depoſceret.

Audiſti Q. Minucium Rufum dicere, domi ſuæ diverſatum eſſe Antiochum regem Syracuſis: ſe illud ſcire ad iſtum eſſe delatum: ſe ſcire non redditum. Audiſti, & audies omni e conventu Syracuſano, qui ita dicant, ſeſe audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicatum eſſe ab rege Antiocho, & conſecratum. Si judex non eſſes, & hæc ad te delata res eſſet: te potiſſimum hoc perſequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo judex hujus criminis eſſe debeas, qui apud alium judicem multo acrior, quam ego ſum, actor accuſatorque eſſe deberes.

XXXII. Vobis autem, Judices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri poteſt? Verreſne habebit domi ſuæ candelabrum Jovis Optimi Maximi e gemmis auroque perfectum? Cujus fulgore collucere, atque illuſtrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud iſtum in ejuſmodi conviviis conſtituetur, quæ domeſticis ſtupris flagitiiſque flagrabunt? In iſtius lenonis turpiſſimi domo, ſimul cum cæteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic ſacri unquam fore, aut quid fuiſſe religioſi putatis, qui nunc tanto ſcelere ſe obſtrictum eſſe non ſentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium poſſit? a quo etiam dii immortales ſua repetunt in

78 *Q. Catule*] Ædes Jovis Capitolini conflagravit anno Urbis 670. Ejus reſtituendæ curam Sylla, tum Dictator, ſuſcepit: eoque fatis prærepto, dedicavit Q. Catulus, qui ſedebat in cauſa Verris judex. *Ferrarius.*

in eo judicio, quod hominibus ad ſuas res repetendas eſt conſtitutum? Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab iſto deos tota Aſia, Græciaque violatos, qui a Capitolio manus abſtinere non potuerit? Quod privati homines de ſuis pecuniis ornant, ornaturique ſunt, id C. Verres ab regibus ornari non eſt paſſus. Itaque hoc nefario ſcelere concepto, nihil poſtea tota in Sicilia neque ſacri, neque religioſi eſſe duxit. Ita ſeſe in ea provincia per triennium geſſit, ut ab iſto non ſolum hominibus, verum etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.

XXXIII. Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, Judices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente, conditum eſſe demonſtrant. Itaque Segeſtani, non ſolum perpetua ſocietate atque amicitia, verum etiam cognatione ſe cum populo Romano conjunctos eſſe arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Pœnis ſuo nomine, ac ſua ſponte bellaret, a Carthaginenſibus vi captum atque deletum eſt: omniaque quæ ornamento urbi eſſe poſſent, Carthaginem ſunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segeſtanos ex ære ſimulacrum Dianæ, cum ſumma, atque antiquiſſima præditum religione, tum ſingulari opere, artificioque perfectum. Hoc translatum Carthaginem, locum tantum, hominesque mutarat: religionem quidem priſtinam conſervabat. Nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hoſtibus digna, quam ſanctiſſime colerent, videbatur.

Aliquot ſæculis poſt, P. Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & domeſticis præclariſſimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eo majore odio dignam iſtius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quod diutiſſime, ſæpiſſimeque Siciliam vexatam a Carthaginenſibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, ſibi magnæ curæ fore, ut omnia civitatibus, quæ cujuſque fuiſſent, reſtituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himera ſublata, de quibus antea dixi, Thermitanis ſunt reddita: tum alia Gelen-

lenſibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudeliſſimus omnium tyrannorum Phalaris habuiſſe dicitur, quo vivos, ſupplicii cauſa, demittere homines, & ſubjicere flammam ſolebat. Quem taurum Scipio cum redderet Agrigentinis, dixiſſe dicitur: æquum eſſe illos cogitare, utrum eſſet Siculis utilius, ſuiſne ſervire, an populo Romano obtemperare: cum idem monumentum, & domeſticæ crudelitatis, & noſtræ manſuetudinis haberent.

XXXIV. Illo tempore Segeſtanis maxima cum cura hæc ipſa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segeſtam: in ſuis antiquis ſedibus ſumma cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. Hæc erat poſita Segeſtæ, ſane excelſa in baſi: in qua grandibus literis P. AFRICANI nomen erat inciſum, eumque CARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE, perſcriptum. Colebatur a civibus: ab omnibus advenis viſebatur. Cum quæſtor eſſem, nihil mihi ab illis eſt demonſtratum prius. Erat admodum amplum, & excelſum ſignum cum ſtola: veruntamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis. Sagittæ pendebant ab humero: ſiniſtra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem præferebat.

Hanc cum iſte ſacrorum omnium hoſtis, religionumque prædo vidiſſet: quaſi illa ipſa face percuſſus eſſet, ita flagrare cupiditate, atque amentia cœpit. Imperat magiſtratibus iſte, ut eam demoliantur, & ſibi dent: nihil ſibi gratius oſtendit futurum. Illi vero dicere, id ſibi nefas eſſe: ſeque cum ſumma religione, tum ſummo metu legum & judiciorum teneri. Iſte tum petere ab illis, tum minari, tum ſpem, tum metum oſtendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Romani illud eſſe dicebant: nihil ſe in eo poteſtatis habere, quod imperator clariſſimus, urbe hoſtium capta, monumentum victoriæ populi Romani eſſe voluiſſet. Cum iſte nihilo remiſſius, atque etiam multo vehementius, inſtaret quotidie: res agitur in ſenatu. Vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo iſtius adventu pernegatur. Poſtea, quidquid erat oneris in nautis, remigibuſque exigendis, in frumento imperando, Segeſtanis,

præ-

Digitized by Google

præter cæteros, imponebat aliquanto amplius, quam ferre poſſent. Præterea magiſtratus eorum evocabat: optimum quemque, & nobiliſſimum ad ſe arceſſebat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: ſingillatim unicuique calamitati fore ſe denuntiabat: univerſam ſe funditus illam everſurum eſſe civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segeſtani, prætoris imperio parendum eſſe decreverunt. Magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium, ſimulacrum Dianæ tollendum locatur.

XXXV. Videte quanta religione fuerit. Apud Segeſtanos repertum eſſe, Judices, ſcitote neminem, neque liberum, neque ſervum, neque civem, neque peregrinum, qui illud ſignum auderet attingere. Barbaros quoſdam Lilybæo ſcitote advocatos eſſe operarios. Hi denique illud, ignari totius negotii, ac religionis, mercede accepta, ſuſtulerunt. Quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum eſſe arbitramini? quem fletum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cum illa eadem Diana Segeſtam, Carthagine revecta, victoriam populi Romani reditu ſuo nuntiaſſet. Quam diſſimilis hic dies illi tempori videbatur? Tum imperator populi Romani, vir clariſſimus, deos patrios reportabat Segeſtanis, ex urbe hoſtium recuperatos: nunc ex urbe ſociorum prætor ejuſdem populi turpiſſimus, atque impuriſſimus, eoſdem illos deos neſario ſcelere auferebat. Quid hoc tota Sicilia eſt clarius, quam omnes Segeſtanas matronas, & virgines conveniſſe, cum Diana exportaretur ex oppido: unxiſſe unguentis; compleſſe coronis, & floribus; thure, odoribuſque incenſis, uſque ad agri fines proſecutas eſſe?

Hanc tu tantam religionem, ſi tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimeſcebas, ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorreſcis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut vero deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem

Digitized by Google

nullam attulit? quæ, cum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incenſaſque vidiſſet, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque ſervata eſt: quæ Carthaginenſium victoria, loco mutato, religionem tamen non amiſit: P. Africani virtute religionem ſimul cum loco recuperavit. Quo quidem ſcelere ſuſcepto, cum inanis eſſet baſis, & in ea P. Africani nomen inciſum: res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non ſolum religiones eſſe violatas, verum etiam P. Africani, viri fortiſſimi, rerum geſtarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem ſuſtuliſſe. Quod cum iſti renuntiaretur de baſi, ac literis, exiſtimavit homines in oblivionem totius negotii eſſe venturos, ſi etiam baſim, tanquam indicem ſui ſceleris, ſuſtuliſſet. Itaque tollendam iſtius imperio locaverunt: quæ vobis locatio ex publicis Segeſtanorum literis priore actione recitata eſt.

XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectiſſimum, ornatiſſimumque adoleſcentem appello: abs te officium tuum, debitum generi & nomini, requiro, & flagito. Cur pro iſto, qui laudem, honoremque familiæ veſtræ depeculatus eſt, pugnas? cur eum defenſum eſſe vis? cur ego tuas partes ſuſcipio? cur tuum onus ſuſtineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa ſuſtulit, defendit. Cum mos a majoribus traditus ſit, ut monumenta majorum ita ſuorum quiſque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno ſinat: tu iſti aderis, qui non obtruſit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, ſed funditus ſuſtulit, ac delevit? Quiſnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis, ſi tu ea relinquis, ac deſeris? Neque ſolum ſpoliata illa patiere, ſed etiam eorum ſpoliatorem, vexatoremque defendes? Adſunt Segeſtani, clientes tui, ſocii populi Romani, atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Carthagine deleta, ſimulacrum Dianæ majoribus ſuis reſtituiſſe: idque apud Segeſtanos ejus imperatoris nomine poſitum, ac dedicatum fuiſſe: hoc Verrem demoliendum, & aſportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum, tollendumque curaſ-

ſe:

ſe : orant te , atque obſecrant , ut ſibi religionem , generi tuo laudem , gloriamque reſtituas , ut , quod ex urbe hoſtium per P. Africanum recuperarint , id per te ex prædonis domo conſervare poſſint .

XXXVII. Quid aut his reſpondere honeſte potes ? aut illi facere , niſi ut te , ac fidem tuam implorent ? Adſunt , & implorant . Potes domeſticæ laudis amplitudinem , Scipio , tueri . Potes : omnia in te ſunt , quæ aut fortuna hominibus , aut natura largitur . Non præcerpo fructum officii tui : non alienam mihi laudem appeto : non eſt pudoris mei , P. Scipione florentiſſimo adoleſcente , vivo & incolumi , me propugnatorem monumentorum P. Scipionis , defenſoremque profiteri . Quam ob rem ſi ſuſcipis domeſticæ laudis patrocinium , me non ſolum ſilere de veſtris monumentis oportebit , ſed etiam lætari , P. Africani ejuſmodi eſſe fortunas mortui , ut ejus honos ab iis , qui ex eadem familia ſunt , defendatur , neque ullum adventitium requiratur auxilium . Sin iſtius amicitia te impediet : ſi hoc , quod abs te poſtulo , minus ad officium tuum pertinere arbitrabere : ſuccedam ego vicarius tuo muneri ; ſuſcipiam partes , quas alienas eſſe arbitrabar : ne iſta præclara nobilitas deſinat queri [79] , populum Romanum hominibus novis , atque induſtriis libenter honores mandare , ſemperque mandaſſe . Non eſt querendum , in ea civitate , quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat , virtutem plurimum poſſe . Sit apud alios imago P. Africani : ornentur alii mortui virtute , ac nomine . Talis ille vir fuit , ita de populo Romano meritus eſt , ut non uni familiæ , ſed univerſæ civitati commendatus eſſe debeat . Eſt aliqua mea pars virilis , quod ejus civitatis ſum , quam ille amplam , illuſtrem , claramque reddidit : præcipue quod in his artibus pro mea parte verſor , quarum ille princeps fuit , æquitate , induſtria , temperantia , deſenſione miſerorum , odio improborum :

79 *Ne iſta præclara nobilitas deſinat queri*] Ironice dictum , & acerbe . In locum veniam hominis nobilis , ſed ignari & inertis ; neque tantum reipublicæ , verum etiam familiæ generiſque ſui dignitatem negligentis . Ut præclara iſta nobilitas cauſam habeat ſemper conquerendi , quod populus Romanus hominibus novis atque induſtriis honores mandet , nobiles inertes prætereat . *Hotomanus* .

rum: quæ cognatio ſtudiorum, & artium, propemodum non minus eſt conjuncta, quam iſta, qua vos delectamini, generis, & nominis.

XXXVIII. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: cauſam Siculorum, quam ſuſcepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne ſit hoc tempore: Segeſtanorum injuriæ negligantur; baſis P. Africani reſtituatur: nomen invictiſſimi imperatoris incidatur: ſignum pulcherrimum Carthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defenſor, non tuus accuſator, non Segeſtani poſtulant: ſed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conſervandamque ſuſcepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui cum res maximas geſſerit, monumentaque ſuarum rerum cum-maxime conſtituat, atque in his elaboret: profecto volet hæc non ſolum ſuis poſteris, verum etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non ſpolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, diſpliceat, cujus ampliſſimum in orbe terrarum, clariſſimumque monumentum eſt, quam plurimos eſſe cuſtodes monumentorum, & putare omnes bonos alienæ gloriæ defenſionem ad officium ſuum pertinere.

Et quidem cæteris iſtius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic vero tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum ſuam, plenam ſtupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatiſſimi, ſanctiſſimique viri monumentum, Dianæ ſimulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua ſemper meretricum, lenonumque flagitia verſantur?

XXXIX. At hoc ſolum Africani monumentum violaſti? Quid? a Tyndaritanis non ejuſdem Scipionis beneficio poſitum ſimulacrum Mercurii, pulcherrime factum, ſuſtuliſti? At quemadmodum, dii immortales! quam audacter! quam libidinoſe! quam impudenter! Audiſtis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honeſtiſſimos, ac principes civitatis, Mercurium, qui ſacris anniverſariis apud eos, ac ſumma religione

ne

ne coleretur, quem P. Africanus, Carthagine capta, Tyndaritanis non ſolum ſuæ victoriæ, ſed etiam illorum fidei, ſocietatiſque monumentum, atque indicium dediſſet, hujus vi, ſcelere, imperioque eſſe ſublatum: qui ut primum in illud oppidum venit, ſtatim, tanquam ita fieri non ſolum oporteret, ſed etiam neceſſe eſſet; tanquam hoc ſenatus mandaſſet, populuſque Romanus juſſiſſet; ita continuo, ſignum ut demolirentur, & Meſſanam deportarent, imperavit.

Quod cum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non eſt ab iſto, primo illo adventu, perſeveratum. Diſcedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audiſtis, ut demoliatur. Cum recuſaret, vehementer minatur. Ita tum ex illo oppido proficiſcitur. Proagorus refert rem ad ſenatum: vehementer undique reclamatur. Ne multa: iterum iſte aliquanto poſt ad illos venit; quærit continuo de ſigno. Reſpondetur ei ſenatum non permittere: pœnam capitis conſtitutam, ſi injuſſu ſenatus quiſquam attigiſſet: ſimul religio commemoratur. Tum iſte, Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem ſenatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, niſi ſignum traditur. Sopater iterum flens ad ſenatum defert iſtius cupiditatem, minaſque demonſtrat. Senatus Sopatro reſponſum nullum dat, ſed commotus, perturbatuſque diſcedit. Ille prætoris arceſſitus nuntio, rem demonſtrat: negat ullo modo fieri poſſe.

XL. Atque hæc (nihil enim prætermittendum de iſtius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de ſella, ac de loco ſuperiore. Erat hiems ſumma; tempeſtas, ut ipſum Sopatrum dicere audiſtis, perfrigida; imber maximus: cum iſte imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipſe ſedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque conſtituant. Vix erat hoc plane etiam imperatum, cum illum ſpoliatum, ſtipatumque lictoribus videres. Omnes ideo putabant, ut miſer, atque innocens virgis cæderetur. Fefellit hæc homines opinio. Virgis iſte cæderet ſine cauſa ſocium populi Romani, atque amicum? non uſque eo improbus: non omnia ſunt in eo uno vitia: nunquam fuit crudelis. Leniter homi-

hominem, clementerque accepit. Equeſtres ſunt medio in foro Marcellorum ſtatuæ, ſicuti fere cæteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iſte C. Marcelli ſtatuam delegit: cujus officia in illa civitate, totaque provincia recentiſſima erant, & maxima. In ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum ſummo magiſtratu præditum, divaricari, ac deligari jubet.

Quo cruciatu ſit affectus, venire in mentem neceſſe eſt omnibus, cum eſſet vinctus nudus in ære, in imbri, in frigore. Neque tamen finis huic injuriæ, crudelitatique fiebat, donec populus, atque univerſa multitudo, atrocitate rei, miſericordiaque commota, ſenatum clamore coegit, ut ei ſimulacrum illud Mercurii polliceretur. Clamabant fore, ut ipſi ſeſe dii immortales ulciſcerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens ſenatus ad iſtum venit: pollicetur ſignum. Ita Sopater de ſtatua C. Marcelli, cum jam pene obriguiſſet, vix vivus aufertur.

XLI. Non poſſum diſpoſite iſtum accuſare, ſi cupiam: opus eſt non ſolum ingenio, verum etiam artificio quodam ſingulari. Unum hoc crimen videtur eſſe, & a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura ſunt. Sed ea quo pacto diſtinguere, ac ſeparare poſſim, neſcio. Eſt pecuniarum captarum, quod ſignum a ſociis pecuniæ magnæ ſuſtulit. Eſt peculatus, quod publice populi Romani ſignum, de præda hoſtium captum, poſitum imperatoris noſtri nomine, non dubitavit auferre. Eſt majeſtatis, quod imperii noſtri gloriæ, rerumque geſtarum monumenta evertere, atque aſportare auſus eſt. Eſt ſceleris, quod religiones maximas violavit. Eſt crudelitatis, quod in hominem innocentem, in ſocium noſtrum, atque amicum, novum, ac ſingulare ſupplicii genus excogitavit.

Illud vero quid ſit, jam non queo dicere: quo nomine appellem, neſcio, quod in C. Marcelli ſtatua. Quid eſt hoc? Patronuſne quod erat? quid tum? quo id ſpectat? utrum ea res ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hoſpitum valere debebat? An ut hoc oſtenderes, contra vim tuam in patronis præſidii nihil eſſe? quis hoc non intelligeret, in improbi

probi præſentis imperio majorem eſſe vim, quam in bonorum abſentium patrocinio? An vero ex hoc illa tua ſingularis ſignificatur inſolentia, ſuperbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putaſti. Itaque nunc Siculorum Marcelli non ſunt patroni: Verres in eorum locum ſubſtitutus eſt.

Quam in te tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illuſtrem, tam ſplendidæ provinciæ transducere ad te, auferre a certiſſimis, antiquiſſimiſque patronis? Tu iſta ſtultitia, nequitia, inertia, non modo totius Siciliæ, ſed unius tenuiſſimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli ſtatua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipſos, qui honorem illi habuerant, ſupplicia quærebas? Quid poſtea? quid tandem tuis ſtatuis fore arbitrabare? an vero id, quod accidit? Nam Tyndaritani ſtatuam iſtius, quam ſibi propter Marcellos, altiore etiam baſi poni juſſerat, deturbarunt, ſimulac ſucceſſum iſti audierunt.

XLII. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad ſtatuam Siculi, te prætore, alligabantur, ejus religioni te eundem vinctum, adſtrictumque dedamus. Ac primo, Judices, hoc ſignum Mercurii dicebat iſte Tyndaritanos C. Marcello huic Æſernino vendidiſſe: atque hoc ſua cauſa etiam Marcellum ipſum ſperabat eſſe dicturum, quod mihi nunquam veriſimile viſum eſt, adoleſcentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen ſuum iſti ad translationem criminis commodaturum. Veruntamen ita res mihi tota præviſa, atque præcauta eſt, uti, ſi maxime eſſet inventus, qui in ſe ſuſcipere iſtius culpam, crimenque cuperet, tamen is proficere nihil poſſet. Eos enim teſtes deduxi, & eas literas deportavi, ut de iſtius facto dubium nemini eſſe poſſet. Publicæ literæ ſunt, deportatum eſſe Mercurium Meſſanam ſumptu publico. Dicunt, quanti: præfuiſſe huic negotio publice legatum Poleam. Quid? is ubi eſt? præſto eſt: teſtis eſt. *Proagori Sopatri juſſu*. Quis eſt hic? qui ad ſtatuam adſtrictus eſt. Quid? is ubi eſt? teſtis eſt. Vidiſtis hominem, &

verba ejus audiſtis. Demoliendum curavit Democritus gymnaſiarchus, quod is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immo vero ipſe præſens: Romæ nuper ipſum eſſe pollicitum, ſeſe id ſignum legatis eſſe redditurum, ſi ejus rei teſtificatio tolleretur, cautumque eſſet eos teſtimonium non eſſe dicturos. Dixit hoc apud vos Zoſippus, & Hiſmenias, homines nobiliſſimi, & principes Tyndaritanæ civitatis.

XLIII. Quid? Agrigento nonne ejuſdem P. Scipionis monumentum, ſignum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, literulis minutis argenteis, nomen Myronis erat inſcriptum, ex Æſculapii religioſiſſimo fano ſuſtuliſti? Quod iſte, Judices, cum clam feciſſet: cum ad ſuum ſcelus illud, furtumque nefarios quoſdam homines improbos duces, atque adjutores adhibuiſſet, vehementer commota civitas eſt. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domeſticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, teſtimonium ſocietatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæſtoribus, & ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad ædes ſacras. Etenim iſte [80] Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quod cives Romani, viri fortes, ac ſtrenui, & honeſti permulti in illo oppido, conjunctiſſimo animo, cum ipſis Agrigentinis vivunt, ac negotiantur) non audebat palam tollere, aut poſcere, quæ placebant.

Herculis templum eſt apud Agrigentinos, non longe a foro, ſane ſanctum apud illos, & religioſum. Ibi eſt ex ære ſimulacrum ipſius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidiſſe pulchrius, (tametſi non tam multum in iſtis rebus intelligo, quam multa vidi) uſque eo, Judices, ut rictum ejus, ac mentum paulo ſit attritius, quod in precibus, & gratulationibus non ſolum id venerari, verum etiam oſculari [81]

80 *Etenim iſte*] Placet Hotomani conjectura totam hanc periodum loco motam fuiſſe; & aliquanto ſuperius reponendam, inter illa ſcilicet verba *clam feciſſet: cum ad ſuum ſcelus, &c.* & parentheſi includendam, hoc modo, *Quod iſte, judices, cum clam feciſſet: (etenim iſte Agrigenti, credo, propter, &c.* uſque ad illa verba, *aut tollere quæ placebant) cum ad ſuum ſcelus illud, &c.* Hortenſ.

lari [81] ſolent. Ad hoc templum, cum eſſet iſte Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempeſta [82], ſervorum armatorum fit concurſus, atque impetus. Clamor a vigilibus, fanique cuſtodibus tollitur. Qui primo cum obſiſtere, ac defendere conarentur, male mulcati, clavis ac fuſtibus repelluntur. Poſtea convulſis repagulis, effractiſque valvis, demoliri ſignum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebruit, expugnari deos patrios, non hoſtium adventu nec-opinato, neque repentino prædonum impetu, ſed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitivorum inſtructam, armatamque veniſſe.

Nemo Agrigenti, neque ætate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excitatus ſurrexerit, telumque, quod cuique ſors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Hora amplius jam in demoliendo ſigno permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: cum alii vectibus ſubjectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad ſe funibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant ſeſe in fugam iſtius præclari imperatoris nocturni milites. Duo tamen ſigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad iſtum prædonem religionum reverterentur. Nunquam tam male eſt Siculis, quin aliquid facete, & commode dicant: velut in hac re. Ajebant in labores Herculis non minus hunc immaniſſimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium, referri oportere.

XLIV. Hanc virtutem Agrigentinorum imitati ſunt Aſſorini poſtea, viri fortes, & fideles, ſed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chryſas [83] eſt amnis, qui

per

81 *Oſculari*] Hunc in precando oſculandi morem expreſſit Homerus, Iliad. A. 501, ubi Junonem Jovem precantem inducit. De mento Plinius lib. XI. cap. 45. *Antiquis Græciæ in ſupplicandis mentum attingere mos erat*. Hotomanus.

82 *Intempeſta*] Ita dicitur nox media, qua nihil agi tempeſtivum eſt: ſeu qua omnia quieſcunt. *Vide Serv. ad Æneid. III.* 587. ubi noctem in tempora ſeptem diſtribuit. *Hortenſius*.

83 *Chryſas*] Ex auctoritate veteris quod eſt apud me numiſmatis, ſcribendum eſt *Cryſas* ſine aſpiratione. In ejus autem numiſmatis una parte imberbis juvenis caput redimitum, prolixa cæſarie, quale Apollinis, impreſſum eſt cum titulo *Aſſoru*, pro *Aſſori*, ut *Menandru*, pro *Menandri*, herois (ut opinor).

per Aſſorinorum agros fluit. Is apud illos habetur deus, & religione maxima colitur. Fanum ejus eſt in agro propter ipſam viam, qua Aſſoro itur Ennam. In eo Chryſæ eſt ſimulacrum, præclare factum e marmore. Id iſte poſcere Aſſorinos propter ſingularem ejus ſani religionem non auſus eſt. Tlepolemo dat, Hieronique negotium. Illi noctu, facta manu, armatique veniunt: fores ædis effringunt: æditui, cuſtodeſque [84] mature ſentiunt: ſignum, quod erat notum vicinitati, buccina datur: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chryſæ, præter unum perparvulum ſignum ex ære, deſideratum eſt.

Matris magnæ [85] fanum apud Enguinos eſt. Jam enim mihi non modo breviter de unoquoque dicendum, ſed etiam prætereunda videntur eſſe permulta, ut ad majora iſtius, & illuſtriora in hoc genere furta, & ſcelera veniamus. In hoc fano loricas, galeaſque æneas, cælatas opere Corinthio, hydriaſque grandes, ſimili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentiſſimus, poſuerat, & ſuum nomen inſcripſerat. Quid jam de iſto plura dicam, aut querar? omnia illa, Judices, abſtulit: nihil in religioſiſſimo ſano, præter veſtigia violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. Hoſtium ſpolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum poſthac, his præclaris nominibus amiſſis, in inſtrumento, ac ſupellectili C. Verris numerabuntur.

Tu videlicet ſolus vaſis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta ſolertiſſime perſpicis? Hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctiſſimus, atque humaniſſimus? Tu ſine ulla bona arte, ſine humanitate, ſine ingenio, ſine literis, intelligis, & judicas? Vide, ne ille non ſolum temperantia, ſed etiam intelligentia te, atque iſtos, qui ſe elegantes dici volunt, vicerit. Nam quia, quam pulchra eſſent, intelligebat, idcirco exiſtimabat, ea non ad hominum

minum

pinor) ejus, a quo Aſſorina civitas, quod ab eo condita fuerit, nomen accepit: in altera parte hoc ipſum, quod deſcribit Cicero, *Cryſæ* fluvii ſimulacrum inciſum eſt, dextera manu urceolum retinens, ſiniſtra copiæ cornu, adſcripto nomine *Cryſas*, ſine aſpiratione. *F. Urſin.*

84 *Æditui, cuſtodes*] *Æditimi*, legendum, & ita eſt in libris manuſcriptis. Idem autem valet *æditimi*, quod *æditui*. De qua voce lege Gell. lib. 12. cap. 2. *Lambin.*

85 *Matris magnæ*] Cybelis.

minum luxuriem, ſed ad ornatum fanorum, atque oppidorum eſſe facta, ut poſteris noſtris monumenta religioſa eſſe videantur.

XLV. Audite etiam ſingularem ejus, Judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præſertim ſacris polluendis, quæ non modo manibus attingi, ſed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris eſt apud Catinenſes, eadem religione, qua Romæ, qua in cæteris locis, qua prope in toto orbe terrarum. In eo ſacrario intimo fuit ſignum Cereris perantiquum: quod viri, non modo cujuſmodi eſſet, ſed ne eſſe quidem ſciebant. Aditus enim in id ſacrarium non eſt viris: ſacra per mulieres, ac virgines confici ſolent. Hoc ſignum noctu clam iſtius ſervi ex illo religioſiſſimo, atque antiquiſſimo fano ſuſtulerunt. Poſtridie ſacerdotes Cereris, atque illius fani antiſtitæ, majores natu, probatæ, ac nobiles mulieres, rem ad magiſtratus ſuos deferunt. Omnibus acerbum, indignum, luctuoſum denique videbatur.

Tum iſte permotus illa atrocitate negotii, ut ab ſe ſceleris iſtius ſuſpicio removeretur, dat hoſpiti ſuo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea feciſſe inſimularet: daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipſe eſſet in crimine. Res non procraſtinatur. Nam cum iſte Catinam profectus eſſet, ſervi cujuſdam nomen defertur. Is accuſatur: ficti teſtes in eum dantur: rem cunctus ſenatus Catinenſium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his quæritur ſecreto in curia, quid eſſe [86] factum arbitrarentur: quemadmodum ſignum eſſe ablatum. Reſpondent illæ, prætoris in eo loco ſervos eſſe viſos. Res, quæ eſſet jam antea non obſcura, ſacerdotum teſtimonio perſpicua eſſe cæpit. Itur in conſilium: ſervus ille innocens omnibus ſententiis abſolvitur, quo facilius vos hunc omnibus ſententiis condemnare poſſetis.

Quid enim poſtulas, Verres? quid ſperas? quid ſpectas, quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum? eone tu ſervos ad ſpoliandum fanum immittere auſus es, quo libe-

86 *Quid eſſe*] Lamb. & planius quidem: *quid eſſet factum; quemadmodum arbitrarentur ſignum eſſe ablatum*.

Digitized by Google

liberos adire, ne orandi quidem cauſa, fas erat? hiſne rebus manus afferre non dubitaſti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura cogebant? Tametſi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam ſceleratam, ac tam nefariam decidiſti. Nam id concupiſti, quod nunquam videras: id, inquam, adamaſti, quod antea non aſpexeras. Auribus tu tantam cupiditatem concepiſti, ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum exiſtimatio contineret. At ex viro bono audieras, credo, & bono auctore. Qui id poteſt, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audiſti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidiſſe, neque noſſe poterant. Qualem porro illam fœminam fuiſſe putatis, Judices? quam pudicam, quæ cum Verre loqueretur? quam religioſam, quæ ſacrarii ſpoliandi oſtenderet rationem? At minime mirum, quæ ſacra per ſummam caſtimoniam virorum [87], ac mulierum fiant, eadem per iſtius ſtuprum, ac flagitium eſſe violata.

XLVI. Quid ergo? hoc ſolum auditione expetere cœpit, cum id ipſe non vidiſſet? Immo vero alia complura: ex quibus eligam ſpoliationem nobiliſſimi, atque antiquiſſimi fani: de qua priore actione teſtes dicere audiſtis. Nunc eadem illa, quæſo, audite, & diligenter, ſicut adhuc feciſtis, attendite.

Inſula eſt Melita, Judices, ſatis lato ab Sicilia mari, periculoſoque disjuncta: in qua eſt eodem nomine oppidum, quo iſte nunquam acceſſit: quod tamen iſti textrinum per triennium ad muliebrem veſtem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio, fanum eſt Junonis antiquum: quod tanta religione ſemper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quæ in his fere locis navali copia geſta, atque verſata ſunt: ſed etiam in hac prædonum multitudine ſemper inviolatum, ſanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum eſt, claſſe quondam Maſiniſſæ regis ad eum locum appulſa, præfectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano ſuſtuliſſe, & eos in Africam portaſſe, Maſiniſſæque donaſſe. Regem quidem primo delectatum eſſe munere: poſt,

87 *Virorum*] Non dubito quin *Virginum* reponendum ſit: nam, (ut ſupra dixit) *ſacrum hoc per virgines ac mulieres confici ſolebat*. Hotomanus.

poſt, ubi, audiſſet, unde eſſent, ſtatim certos homines in quinqueremi miſiſſe, qui eos dentes reportarent. Itaque in his inſcriptum literis Punicis fuit: *Regem Maſiniſſam imprudentem accepiſſe: re cognita, reponendos, reſtituendoſque curaſſe*. Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victoriæ, antiquo opere, ac ſumma arte perfectæ. Hæc iſte omnia, ne multis morer, uno impetu, atque uno nuntio per ſervos Venerios, quos ejus rei cauſa miſerat, tollenda, atque aſportanda curavit.

XLVII. Pro dii immortales! quem ego hominem accuſo? quem legibus, ac judiciali jure perſequor? de quo vos ſententiam per tabellam [88] feretis? Dicunt legati Melitenſes publice, ſpoliatum templum eſſe Junonis: nihil iſtum in religioſiſſimo fano reliquiſſe: quem in locum claſſes hoſtium ſæpe acceſſerint; ubi piratæ fere quotannis hiemare ſoleant; quod neque prædo violarit antea, neque hoſtis attigerit, id ab uno iſto ſic ſpoliatum eſſe, ut nihil omnino ſit relictum. Hic nunc aut iſte reus, aut ego accuſator, aut hoc judicium appellabitur? Criminibus enim coarguitur, haud ſuſpicionibus in judicium vocatur. Dii ablati, fana vexata, nudatæ urbes reperiuntur. Earum autem rerum nullam ſibi iſte, neque inficiandi [89] rationem, neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a teſtibus, urgetur confeſſione ſua, manifeſtis in maleficiis tenetur: & manet etiam, ac tacitus facta mecum ſua recognoſcit.

Nimium mihi diu videor in uno genere verſari criminum. Sentio, Judices, occurrendum eſſe ſatietati aurium, animorumque veſtrorum. Quam ob rem multa prætermittam. Ad ea autem, quæ dicturus ſum, reficite vos, quæſo, Judices, per deos immortales, per eos ipſos, de quorum religione jamdiu dicimus, dum id ejus facinus commemoro, & profero,

quo

88 *Per tabellam*] Judices olim ſententias voce dicebant; at Lucius Caſſius tribunus plebis anno *616.* tulit legem de ſuffragiis, ſeu *tabellariam*, qua ſancitum eſt ut ſententiæ deinceps per tabellas ferrentur. *Hortenſius*.

89 *Earum autem rerum inficiandi*] Notanda locutio, *Facultatem earum rerum inficiandi*, pro *eas res*; cujus locutionis ſimiles aliis quibuſdam locis obſervavimus. *Hotom.* Vide Sanctii Minervam lib. III. cap. 8. & Gerard. Voſſii in Ariſtarch. de Conſtructione librum, cap. 53. *Grævius*.

Digitized by Google

quo provincia tota commota eſt. De quo ſi paulo altius ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoſcite. Rei magnitudo me breviter perſtringere atrocitatem criminis non ſinit.

XLVIII. Vetus eſt hæc opinio, Judices, quæ conſtat ex antiquiſſimis Græcorum literis, atque monumentis, inſulam Siciliam totam eſſe Cereri, & Liberæ conſecratam. Hoc cum cæteræ gentes ſic arbitrantur, tum ipſis Siculis tam perſuaſum eſt, ut animis eorum inſitum, atque innatum eſſe videatur. Nam & natas eſſe has in his locis deas, & fruges in ea terra primum repertas arbitrantur: & raptam eſſe Liberam, quam eandem Proſerpinam vocant, ex Ennenſium nemore: qui locus, quod in media eſt inſula ſitus, umbilicus Siciliæ nominatur. Quam cum inveſtigare, & conquirere Ceres vellet, dicitur inflammaſſe tædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt: quas ſibi cum ipſa præferret, orbem omnium peragraſſe terrarum.

Enna autem, ubi ea, quæ dico, geſta eſſe memorantur, eſt loco præcelſo, atque edito: quo in ſummo eſt æquata agri planities, & aquæ perennes. Tota vero ab omni aditu circumciſa, atque dirempta eſt. Quam circa lacus, lucique ſunt plurimi, & lætiſſimi flores omni tempore anni: locus ut ipſe raptum illum virginis, quem jam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter eſt ſpelunca quædam, converſa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curſu extitiſſe, abreptamque ex eo loco virginem ſecum aſportaſſe, & ſubito non longe a Syracuſis penetraſſe ſub terras, lacumque in eo loco repente extitiſſe: ubi uſque ad hoc tempus Syracuſani feſtos dies anniverſarios agunt, celeberrimo virorum, mulierumque conventu.

XLIX. Propter hujus opinionis vetuſtatem, quod eorum in his locis veſtigia, ac prope incunabula reperiuntur deorum, mira quædam tota Sicilia privatim, ac publice religio eſt Cereris Ennenſis. Etenim multa ſæpe prodigia vim ejus, numenque declarant: multis ſæpe in difficillimis rebus præſens auxilium ejus oblatum eſt: ut hæc inſula ab ea non ſolum dili-

gi,

Digitized by Google

gi, ſed etiam incoli, cuſtodirique videatur. Nec ſolum Siculi, verum etiam cæteræ gentes, nationeſque, Ennenſem Cererem maxime colunt. Etenim, ſi Athenienſium ſacra ſumma cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore veniſſe dicitur, frugeſque attuliſſe: quantam eſſe religionem convenit eorum, apud quos eam natam eſſe, & fruges inveniſſe conſtat? Itaque apud patres noſtros, atroci ac difficili reipublicæ tempore, cum, Tib. Graccho occiſo, magnorum periculorum metus ex oſtentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio conſulibus, aditum eſt ad libros Sibyllinos: in quibus inventum eſt, *Cererem antiquiſſimam placari oportere*. Tum ex ampliſſimo collegio decemvirali ſacerdotes populi Romani, cum eſſet in urbe noſtra Cereris pulcherrimum, & magnificentiſſimum templum, tamen uſque Ennam profecti ſunt. Tanta enim erat auctoritas, & vetuſtas illius religionis, ut, cum illuc irent, non ad ædem Cereris, ſed ad ipſam Cererem proficiſci viderentur.

Non obtundam diutius: etenim jamdudum vereor, ne oratio mea, aliena ab judiciorum ratione, & quotidiana dicendi conſuetudine eſſe videatur. Hoc dico, hanc ipſam Cererem, antiquiſſimam, religioſiſſimam, principem omnium ſacrorum, quæ apud omnes gentes, nationeſque fiunt, a C. Verre ex ſuis templis, ac ſedibus eſſe ſublatam. Qui acceſſiſtis Ennam, vidiſtis ſimulacrum Cereris e marmore, & in altero templo, Liberæ. Sunt ea perampla, atque præclara, ſed non ita antiqua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac ſingulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quæ ſunt in eo fano, multo antiquiſſimum. Id ſuſtulit; ac tamen eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris, in aperto, ac propatulo loco ſigna duo ſunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, & pulcherrima, & perampla. His pulchritudo periculo, amplitudo ſaluti fuit, quod eorum demolitio, atque aſportatio perdifficilis videbatur. Inſiſtebat in manu Cereris dextra ſimulacrum pulcherrime factum Victoriæ: hoc iſte e ſigno Cereris avellendum, aſportandumque curavit.

L. Qui tandem iſtius animus eſt nunc in recognitione ſce-

Digitized by Google

lerum ſuorum, cum ego ipſe in commemoratione eorum non ſolum animo commovear, verum etiam corpore perhorreſcam? Venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: verſantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Ennam cum veniſſem, præſto mihi ſacerdotes Cereris cum inſulis, ac verbenis fuerunt: concio, conventuſque civium: in quo ego cum loquerer, tanti fletus, gemituſque fiebant, ut acerbiſſimus tota urbe luctus verſari videretur. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua judicia, non importuniſſimas iſtius libidines, non vim, non contumelias, quibus operti, oppreſſique erant, conquerebantur: Cereris numen, ſacrorum vetuſtatem, fani religionem, iſtius ſceleratiſſimi, atque audaciſſimi ſupplicio expiari volebant: omnia ſe cætera pati, ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, veniſſe Ennam, & non Proſerpinam aſportaſſe, ſed ipſam abripuiſſe Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, ſed fanum Cereris eſſe. Habitare apud ſeſe Cererem Ennenſes arbitrantur: ut mihi non cives illius civitatis, ſed omnes ſacerdotes, omnes accolæ, atque antiſtites Cereris eſſe videantur.

Ennæ tu ſimulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tu de manu Cereris Victoriam deripere, & deam deæ detrahere conatus es? Quorum nihil violare, nihil attingere auſi ſunt, in quibus erant omnia, quæ ſceleri propiora ſunt, quam religioni. Tenuerunt enim P. Popillio, P. Rupilio conſulibus, illum locum ſervi fugitivi, barbari, hoſtes. Sed neque tam ſervi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quam tu a jure, & a legibus: neque tam barbari lingua, & natione illi, quam tu natura, & moribus: neque illi tam hoſtes hominibus, quam tu diis immortalibus. Quæ deprecatio eſt igitur ei reliqua, qui indignitate ſervos, temeritate fugitivos, ſcelere barbaros, crudelitate hoſtes vicerit?

LI. Audiſtis Theodorum, & Numinium, & Nicaſionem, legatos Ennenſes, publice dicere, ſeſe a ſuis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, & eum ſimulacrum Cereris,

reris, & Victoriæ repoſcerent. Id ſi impetraſſent, tum ut morem veterem Ennenſium conſervarent; publice in eum (tametſi vexaſſet Siciliam) tamen, quoniam hæc a majoribus conſtituta accepiſſent, teſtimonium ne quod dicerent. Sin autem ea non reddidiſſet, tum ut judicio adeſſent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, ſed multo maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aſpernari: nolite contemnere, ac negligere, Judices. Aguntur injuriæ ſociorum: agitur vis legum: agitur exiſtimatio, veritaſque judiciorum. Quæ ſunt omnia permagna: verum illud maximum. Tanta religione obſtricta tota provincia eſt: tanta ſuperſtitio ex iſtius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quæcunque accidant publice, vel privatim incommoda, propter eam cauſam ſcelere iſtius evenire videantur.

Audiſtis, Centuripinos, Agyrinenſes, Catinenſes, Herbitenſes, Ennenſes, complures alios, publice dicere, quæ ſolitudo eſſet in agris, quæ vaſtitas, quæ fuga aratorum, quam deſerta, quam inculta, quam relicta omnia. Ea tametſi iſtius multis & variis injuriis acciderunt: tamen hæc una cauſa in opinione Siculorum plurimum valet, quod, Cerere violata, omnes cultus, fructuſque Cereris in his locis interiiſſe arbitrantur. Medemini religioni ſociorum, Judices: conſervate veſtram. Neque enim hæc externa vobis eſt religio, neque aliena. Quod ſi eſſet, ſi ſuſcipere eam nolletis: tamen in eo, qui violaſſet, ſancire vos velle oporteret. Nunc vero in communi omnium gentium religione, inque his ſacris, quæ majores noſtri ab exteris nationibus adſcita, atque arceſſita coluerunt: quæ ſacra, ut erant re vera, ſic appellari Græca voluerunt: negligentes, ac diſſoluti ſi cupiamus eſſe, qui poſſumus?

LII. Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ, atque ornatiſſimæ, Syracuſarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, Judices: ut aliquando totam hujus generis orationem concludam, ac definiam. Nemo fere veſtrum eſt, quin, quemadmodum captæ ſint a M. Marcello Syracuſæ,

ſæpe audierit, nonnunquam etiam in annalibus legerit. Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.

Ac jam illa omitto, quæ diſperſe a me multis locis dicentur, ac dicta ſunt: forum Syracuſanorum, quod introitu Marcelli purum a cæde ſervatum eſt, id adventu Verris Siculorum innocentum ſanguine redundaſſe: portum Syracuſanorum, qui tum & noſtris claſſibus, & Carthaginenſium clauſus fuiſſet, eum, iſto prætore, Cilicum myoparoni, prædonibuſque patuiſſe. Mitto adhibitam vim ingenuis, matres-familias violatas: quæ tum, urbe capta, commiſſa non ſunt, neque odio hoſtili, neque licentia militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab iſto per triennium perfecta ſunt. Ea, quæ conjuncta cum illis rebus ſunt, de quibus antea dixi, cognoſcite.

Urbem Syracuſas maximam eſſe Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium, ſæpe audiſtis. Eſt, Judices, ita, ut dicitur. Nam & ſitu eſt cum munito, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari, præclaro ad aſpectum: & portus habet prope in ædificatione, aſpectuque urbis incluſos: qui cum diverſos inter ſe aditus habeant, in exitu conjunguntur, & confluunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur inſula, mari disjuncta anguſto, ponte rurſum adjungitur, & continetur.

LIII. Ea tanta eſt urbs, ut ex quatuor urbibus maximis conſtare dicatur: quarum una eſt ea, quam dixi, inſula: quæ duobus portubus cincta, in utriuſque portus oſtium, aditumque projecta eſt: in qua domus eſt, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti ſolent. In ea ſunt ædes ſacræ complures: ſed duæ, quæ longe cæteris antecellunt; Dianæ una; & altera, quæ fuit ante iſtius adventum ornatiſſima, Minervæ. In hac inſula extrema eſt fons aquæ dulcis, cui nomen Arethuſa eſt, incredibili magnitudine, pleniſſimus piſcium: qui fluctu

totus

Digitized by Google

totus operiretur, niſi munitione, ac mole lapidum a mari disjunctus eſſet. Altera autem eſt urbs Syracuſis, cui nomen Acradina eſt: in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatiſſimum prytaneum [90], ampliſſima eſt curia, templumque egregium Jovis Olympii, cæteræque urbis partes una lata via perpetua, multiſque tranſverſis diviſæ, privatis ædificiis continentur. Tertia eſt urbs, quæ, quod in ea parte Fortunæ fanum antiquum fuit, Tycha [91] nominata eſt: in qua & gymnaſium ampliſſimum eſt; & complures ædes ſacræ: coliturque ea pars, & habitatur frequentiſſime. Quarta autem eſt urbs, quæ quia poſtrema ædificata eſt, Neapolis [92] nominatur: quam ad ſummam theatrum eſt maximum: præterea duo templa ſunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ: ſignumque Apollinis, qui Temenites [93] vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iſte ſi portare potuiſſet, non dubitaſſet auferre.

LIV. Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc a me ſine cauſa commemorata eſſe videantur: qui cum tam præclaram urbem vi, copiiſque cepiſſet, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præſertim nihil periculi oſtenderetur, delere, & extinguere. Itaque ædificiis omnibus, publicis & privatis, ſacris & profanis, ſic pepercit, quaſi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda veniſſet. In ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. Victoriæ putabat eſſe, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi eſſe poſſent: humanitatis, non plane ſpoliare urbem, præſertim quam conſervare voluiſſet. In hac partitione ornatus, non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quam humanitas Syracuſanis reſervavit. Romam quæ aſportata ſunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. Nihil in ædibus, nihil in hortis poſuit, nihil in ſuburbano: putavit, ſi urbis ornamenta domum

90 *Prytaneum*] Prytanea Græcorum erant Veſtæ ſacra, in cujus honorem perpetuus ibi ignis ſovebatur. Nulla autem urbs fuit tota Græcia, quæ ſuum prytaneum non haberet. Vid. Caſaub. ad Athen. xv. 19. & Ezech. Spanhemii diſſertationem de Veſta & Prytaneis. *Idem.*

91 *Tychà*] A Græco τύχη, Fortuna: Dorice τύχα. *Hortenſius.*

92 *Neapolis*] Id eſt, Nova urbs.

93 *Temenites*] Ita dictus a loco, qui τέμενος dicebatur. Vide Stephan. *Lamb.*

mum ſuam non contuliſſet, * domum ſuam ornamento urbi futuram. Syracuſis autem permulta, atque egregia reliquit: deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria: ſed ut pacem cum bello; leges cum vi; forum, & juriſdictionem cum ferro & armis; adventum, & comitatum cum exercitu, & victoria conferatis.

LV. Ædes Minervæ eſt in inſula, de qua ante dixi: quam Marcellus non attigit: quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab iſto ſic ſpoliata, atque direpta eſt, non ut ab hoſte aliquo, qui tamen in bello, religionum, & conſuetudinis jura retineret, ſed ut a barbaris prædonibus vexata eſſe videatur. Pugna erat equeſtris Agathoclis regis in tabulis picta præclare: his autem tabulis interiores templi parietes veſtiebantur. Nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracuſis, quod magis viſendum putaretur. Has tabulas M. Marcellus, cum omnia illa victoria ſua profana feciſſet, tamen religione impeditus non attigit. Iſte, cum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracuſani, ſacra, religioſaque accepiſſet, omnes eas tabulas abſtulit: parietes, quorum ornatus tot ſecula manſerat, tot bella effugerat, nudos, ac deformatos reliquit. Et Marcellus, qui, ſi Syracuſas cepiſſet, duo templa ſe Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, ſed Veneri, & Cupidini vota deberet, is Minervæ templum ſpoliare conatus eſt. Ille deos deorum ſpoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum tranſtulit. Viginti & ſeptem præterea tabulas pulcherrime pictas, ex eadem æde ſuſtulit: in quibus erant imagines Siciliæ regum, ac tyrannorum, quæ non ſolum pictorum artificio delectabant, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quanto tetrior hic tyrannus Syracuſanus [94] fuerit, quam quiſ-

* Lamb. *domui ſuæ ornamento urbem futuram*.

94 *Syracuſanus*] Sic habent libri editi: veruntamen neſcio an non legendum ſit, *Syracuſanis*, in dandi caſu: quo modo Virg. Æneid. I. 462. dixit, *& ſævum ambobus Achillem*. Hortenſ.

quiſquam ſuperiorum; cum illi tamen ornarint templa deorum immortalium: hic etiam deorum monumenta, atque ornamenta ſuſtulerit.

LVI. Jam vero quid ego de valvis illius templi commemorem? Vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo ſuſpicari debet, tam eſſe me cupidum, ut tot viros primarios velim, præſertim ex judicum numero, qui Syracuſis fuerint, qui hæc viderint, eſſe temeritati, & mendacio meo conſcios. Confirmare hoc liquido, Judices, poſſum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas unquam ullo templo fuiſſe. Incredibile dictu eſt, quam multi Græci de valvarum harum pulchritudine ſcriptum reliquerint. Nimium forſitan hæc illi mirentur, atque efferant. Eſto: veruntamen honeſtius eſt reipublicæ noſtræ, Judices, ea, quæ illis pulchra eſſe videantur, imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe, quam prætorem in pace abſtuliſſe. Ex ebore diligentiſſime perfecta argumenta erant in valvis [95]: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abſtulit: & tamen indicavit, ſe non ſolum artificio, ſed etiam pretio, quæſtuque duci. Nam bullas aureas omnes ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre: quarum iſte non opere delectabatur, ſed pondere. Itaque ejuſmodi valvas reliquit, ut quæ olim ad ornandum templum erant maxime, nunc tantum ad claudendum factæ eſſe videantur. Etiamne gramineas haſtas [96]? vidi enim vos in hoc

95 *Argumenta erant in valvis*] *Argumenta* eodem modo dicuntur ut *ſigna*: quibus res aliqua ſignificatur, & de re quapiam fit exiſtimatio. Virgil. lib. VII. verſ. 689, Turni arma deſcribens:

At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
(Argumentum ingens) & cuſtos virginis Argus.

Quem in locum Servius interpres, *Argumentum*, ait, *fabulas, ut Cicero, Argumenta erant in valvis, &c.* Hotom. Sane argumentum fabulam eſſe non ſolum oſtendit Phædrus lib. IV. fab. 7:

Mordaciorem qui improbo dente adpetit,
Hoc argumento ſe deſcribi ſentiat.

Sic & fab. 10. ibidem, necnon ejuſdem libri fab. 15. ſed & Cic. de Invent. Rhet. I. 19. *Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit.* Sed hic *argumenta* ſunt hiſtoriæ ſive veræ, ſive fictæ, in ebore ſculptæ. Ut apud Suet. Tib. 44. *Parrhaſii quoque tabulam, in qua Meleagro Atalanta ore morigeratur, legatam ſibi ſub conditione, &c.* Grævius.

96 *Etiamne gramineas haſtas?*] Gramineæ, ut reor, dicebantur, quod iis in gramine & campo ſe exercere ſolerent. Nam ut Maro gra-

hoc non minime, cum teſtes dicerent, commoveri, quod erant hujuſmodi, ut ſemel vidiſſe ſatis eſſet: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, ſed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire ſatis eſſet: nimium, videre plus quam ſemel. Etiamne id concupiſti?

LVII. Nam Sappho, quæ ſublata de Prytaneo eſt, dat tibi juſtam excuſationem, prope ut concedendum, atque ignoſcendum eſſe videatur. Silanionis [97] opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quiſquam non modo privatus, ſed populus potius haberet, quam homo elegantiſſimus, atque eruditiſſimus Verres? Nimirum contra dici nihil poteſt. Noſtrum enim unuſquiſque, qui tam beati, quam iſte eſt, non ſumus, tam delicati eſſe non poſſumus: ſi quando aliquid iſtiuſmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus iſtorum Tuſculanum: ſpectet forum ornatum, ſi quid iſte ſuorum ædilibus accommodavit. Verres hæc habeat domi? Verres ornamentis fanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne hujus operarii ſtudia, ac delicias, Judices, perferetis? qui ita natus eſt, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multo appoſitior ad deferenda, quam ad auferenda ſigna eſſe videatur.

Atque hæc Sappho ſublata quantum deſiderium ſui reliquerit, dici vix poteſt. Nam cum ipſa fuit egregie facta, tum epigramma Græcum pernobile inciſum habuit in baſi, quod iſte eruditus homo, & Græculus, qui hæc ſubtiliter judicat, qui ſolus intelligit, ſi unam literam Græcam ſciſſet, certe non ſuſtuliſſet. Nunc enim quod inſcriptum eſt inani in baſi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat.

Quid? ſignum Pæanis ex æde Æſculapii, præclare factum, ſacrum, & religioſum, non ſuſtuliſti? quod omnes propter pulchritudinem viſere, propter religionem colere ſolebant. Quid? ex æde Liberi ſimulacrum Ariſtei non tuo imperio palam

gramineam palæſtram vocavit, quæ in gramine exercetur, *Pars in gramineis exercent membra palæſtris*, eodem quoque modo appellari reor haſtas gramineas, quibus in gramine velitarentur. *Turneb.* Quæ hic aliorum ſomnia!

97 *Silanionis*] De quo vide Plin. Hiſt. Nat. 34. 8. & quæ ibi notat Cl. Hard.

lam ablatum eſt? Quid? ex æde Jovis, religioſiſſimum ſimulacrum Jovis Imperatoris, quem Græci Urion nominant [98], pulcherrime factum, nonne abſtuliſti? Quid? ex æde Liberi parvum [99] illud caput pulcherrimum, quod viſere ſolebamus, num dubitaſti tollere? Atque ille Pæan ſacrificiis anniverſariis ſimul cum Æſculapio apud illos colebatur. Ariſtæus, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius, inventor olei eſſe dicitur, una cum Libero patre apud illos eodem erat in templo conſecratus.

LVIII. Jovem autem Imperatorem quanto honore in ſuo templo fuiſſe arbitramini? hinc colligere poteſtis, ſi recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem ſpecie, atque forma ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat Flaminius. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum ſigna Jovis Imperatoris uno in genere pulcherrime facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus: alterum, in Ponti ore & anguſtiis: tertium, quod Syracuſis ante Verrem prætorem fuit. Illud Flamininus ita ex æde ſua ſuſtulit, ut in Capitolio, hoc eſt, in terreſtri domicilio Jovis poneret. Quod autem eſt ad introitum Ponti; id, cum tam multa ex illo mari bella emerſerint, tam multa porro in Pontum invecta ſint, uſque ad hanc diem integrum, inviolatumque ſervatum eſt. Hoc tertium, quod erat Syracuſis, quod M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod religioni conceſſerat: quod cives, atque incolæ Syracuſani colere, advenæ non ſolum viſere, verum etiam venerari ſolebant: id Verres ex templo Jovis ſuſtulit.

Ut ſæpius ad M. Marcellum revertar, Judices, ſic habetote: plures eſſe a Syracuſanis iſtius adventu deos, quam victoria Marcelli homines deſideratos. Etenim ille requiſiſſe dicitur etiam Archimedem illum, ſummo ingenio hominem, ac

98 *Jovis imperatoris, quem Græci Urion nominant*] Vir exquiſitæ ac reconditæ doctrinæ, Joannes Brodæus in ſuis Miſcellaneis putat mendoſum eſſe, *Imperatoris*: quod Jovem ὅριον, vel οὔριον, Græci finium præſidem appellent: idque Demoſthenis, Dionyſii, Arriani teſtimonio probat. Sane verbum Græcum, Imperatorem non ſignificat: ſed aliud fortaſſe Græcis, aliud Latinis nomen fuit: quod, qui terminis præeſſet, imperare, & arcere finitimos ab injuria videretur. Non enim præeſſet, niſi imperandi jus haberet. *Manut.*

99 *Parvum*] Conjicit Grævius, *Parium*, id eſt, Parii marmoris.

diſciplina, eumque cum audiſſet interfectum, permoleſte tuliſſe. Iſte omnia, quæ requiſivit, non ut ſervaret, verum ut aſportaret, requiſivit.

LIX. Jam illa, quia leviora videbuntur, ſi hoc loco dicerentur, ideo præteribo; quod iſte menſas Delphicas [100] e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vaſorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus ſacris Syracuſis abſtulit. Itaque, Judices, hi, qui hoſpites ad ea, quæ viſenda ſunt, ducere ſolent, & unumquidque oſtendere, quos illi myſtagogos [1] vocant, converſam jam habent demonſtrationem ſuam. Nam, ut ante demonſtrabant, quid ubique eſſet: ita nunc, quid undique ablatum ſit, oſtendunt. Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos eſſe arbitramini? Non ita eſt, Judices: primum, quod omnes religione moventur, & deos patrios, quos a majoribus acceperunt, colendos ſibi diligenter, & retinendos eſſe arbitrantur: deinde hic ornatus, hæc opera, atque artificia, ſigna, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere poſſumus, hæc illis acerbiſſima videri, quæ forſitan nobis levia, & contemnenda eſſe videantur. Mihi credite, Judices, (tametſi voſmetipſos hæc eadem audire certo ſcio) cum multas acceperint per hoſce annos ſocii, atque exteræ nationes calamitates & injurias, nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam hujuſcemodi ſpoliationes fanorum, atque oppidorum.

Licet iſte dicat emiſſe ſe, ſicuti ſolet dicere: credite hoc mihi, Judices: nulla unquam civitas tota Aſia, & Græcia, ſignum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, ſua voluntate cuiquam vendidit. Niſi forte [2] exiſtimatis, poſtea-

100 *Delphicas*] Erant abaci marmorei, tripodes; ſic dicti, quod ſimiles eſſent menſæ illi, cui Delphis inſidebat Pythia oracula faciens. Primo *Delphicæ* Delphis factæ ſunt; poſtea quivis abaci, ubicumque facti, ejuſdem formæ, hoc nomine appellati ſunt. *Harduin. ad Plin.* xxxiv. *pag.* 641. Hortenſius.

1 *Myſtagogos*] Græca vox. Fit ex duobus verbis; nempe μύστης, id eſt, initiatus ſacris alicujus numinis; ſacer numini cuipiam; & ἀγωγὸς, id eſt, dux viæ, dux itineris. *Idem*.

2 *Niſi forte*] Argumentatur a repugnantibus, hoc ſenſu: Credibile non eſt Græcos homines ſigna, & tabulas pictas tum vendere voluiſſe, cum judicia ſevera Romæ fieri deſierunt; quas res tam magno ſtudio coemebant,

poſteaquam judicia ſevera Romæ fieri deſierint, Græcos homines hæc venditare cœpiſſe, quæ tum non modo non vendebant, cum judicia fiebant, verum etiam coemebant: aut niſi arbitramini, L. Craſſo, Q. Scævolæ, C. Claudio, potentiſſimis hominibus, quorum ædilitates nobiliſſimas vidimus, commercium iſtarum rerum cum Græcis hominibus non fuiſſe; iis, qui poſt judiciorum diſſolutiones, ædiles facti ſunt, fuiſſe.

LX. Acerbiorem etiam ſcitote eſſe civitatibus falſam iſtam, & ſimulatam emptionem, quam ſi quis clam ſurripiat, aut eripiat palam, atque auferat. Nam turpitudinem ſummam eſſe arbitrantur, referri in literas publicas, pretio adductam civitatem, & pretio parvo, ea, quæ accepiſſet a majoribus, vendidiſſe, atque alienaſſe. Etenim mirandum in modum Græci rebus iſtis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores noſtri facile patiebantur, hæc eſſe quamplurima apud ſocios, ut imperio noſtro quam ornatiſſimi, florentiſſimique eſſent: apud eos autem, quos vectigales, aut ſtipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda ſunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamenta, & ſolatia ſervitutis.

Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani ſunt, merere [3] velle, ut ab eis marmorea Venus [a] illa auferatur? Quid Tarentinos, [b] ut Europam in tauro ſedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cætera? Quid Theſpienſes, ut Cupidinis ſignum, propter quod unum viſuntur Theſpiæ? Quid Cnidios, ut Venerem marmoream? Quid,

 ut

mebant, cum judicia fiebant. Ratio eſt, inquit Lambinus, quia tum res emimus cum parvo conſtant: tum vendimus cum bene vendere licet. At cum Romæ judicia ſevera fiebant, ſigna, & tabulæ pictæ caro venibant, quia non metuebant earum rerum poſſeſſores, ne his a magiſtratibus Romanis ſpoliarentur. Contra vero poſt judiciorum diſſolutiones, iſta parvo pretio venire cœperunt, quia metus erat ne magiſtratus ea per vim extorquerent. Non ergo veriſimile eſt Græcos homines iſtarum rerum tam cupidos, ut eas magno pretio emerent; eaſdem vendere voluiſſe, cum parvo vendere neceſſe haberent. *Idem*.

3 *Merere*] Lucrari. Notanda elegans locutio; *Ut hoc faciam, nelim mereri Deum divitias mihi*. Plaut. Men. 1. 3. & ſæpe alias. Cicer. 2. de Finib. *Quid merearis igitur, ut te dicas in eo magiſtratu omnia, &c.* Id eſt, quid pretii tibi poſtules dari, &c. Sic hoc loco: quid putatis pretii Rheginos velle ſibi dari, ut, *&c.* quaſi dicat, An putatis Rheginos pretio quantumvis magno poſſe adduci, ut, *&c.* Idem.

a Vict. Man. *ne auferatur*

b Iidem. *ut ne*

ut pictam [4], Coos? Quid Epheſios, ut Alexandrum [5]? Quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? Quid Rhodios, ut Jalyſum [6]? Quid Athenienſes, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum [7] pictum, aut ex ære Myronis buculam? Longum eſt, & non neceſſarium, commemorare, quæ apud quoſque viſenda ſunt tota Aſia & Græcia: verum illud eſt, quamobrem hæc commemorarim, quod exiſtimare vos hoc volo, mirum quendam dolorem accidere iis, ex quorum urbibus hæc auferantur.

LXI. Atque, ut cæteros omittamus, de ipſis Syracuſanis cognoſcite: ad quos ego cum veniſſem, ſic primo exiſtimabam, ut Romæ ex iſtius amicis acceperam, civitatem Syracuſanam propter Heraclii [8] hereditatem, non minus eſſe iſti amicam, quam Mamertinam propter prædarum, ac furtorum omnium ſocietatem: ſimul & verebar, ne mulierum nobilium, & formoſarum gratia, quarum iſte arbitrio præturam per triennium geſſerat, virorumque, quibuſcum illæ nuptæ erant, nimia in iſtum non lenitudine [9], ſed etiam liberalita-

te

4 *Pictam*] Marmoream Praxitelis Venerem Coi, ut & Cnidii, habuerunt; teſte Plinio. Sed hic loquitur Orator de Venere illa, quam Cois etiam Apelles inchoatam reliquerat, invidente morte, ne totum opus abſolveret. *De Offic.* III. 2. & *Famil.* IX. 1. *Plin.* XXXV. 697. *Idem*.

5 *Alexandrum*] Magnum pinxit Apelles, fulmen tenentem, in templo Epheſiæ Dianæ, viginti talentis. Gall. 48890. *liv.* Plin. ibid. *Idem*.

6 *Ialyſum*] *Palmam habet tabularum Protogenis Ialyſus, qui eſt Romæ dicatus in templo Pacis*. Plin. l. 35. pag. 699. In eam tabulam annos ſeptem inſumpſit Protogenes. Ialyſum Solis nepotem Cicero vocat III. de Nat. Deor. cap. 21. *Idem*.

7 *Paralus*] Heros, qui triremen ſtruxit primus. Plin. VII. 56.

8 *Propter Heraclii hereditatem*] De qua lib. II. cap. 14.

9 *Nimia in iſtum non* modo *lenitudine*] Nihil a lectione vulgata muto, niſi quod addo, *modo*, poſt negationem, *non*. Sed tamen non celabo lectorem amici cujuſdam mei conjecturam; qui putat legendum, *lentitudine*: quam ego valde probarem, niſi Nonius reclamaret. *Lambin.* Lambinus invexerat, *non modo lenitudine*: quod & in mſ. Turnebi. Sed cum abſit noſtris Pall. & Grut. item edd. aliis omnibus, gratioſius ſubauditur. *Grut.* Subaudiri non poteſt, ſed ex Cujaciano & Reg. iſta vox *modo* eſt reponenda cum Lambino, quam jamdudum hic excidiſſe ſine libris conjecerat Manutius. Nec dubito quin Gruterus eam repoſiturus fuiſſet, ſi alius quam Lamb. id præcepiſſet. Huic enim quantum poteſt ſemper obloquitur. Præterea Tullium exiſtimo ſcripſiſſe, *nimia in iſtum lentitudine*. *Lentitudo* enim proprie dicitur de iis, qui ferunt, quæ ferenda non ſunt: in primis, qui uxorum licentiam non caſtigant; ſed æquiore, quam decet, animo tolerant. Cicer. II. Tuſculan. *Virum denique videri negant, qui iraſci neſciat, eamque, quam lenitatem nos dicimus, vitioſo* lentitudinis *nomine appellant*. Ovid. Am. II. & ult.

Lentus es, & pateris nulli patienda marito. Et epiſtola Helenes:

Tu fore tam lentum juſta Menelaon in ira? Vocabulum *lentitudo* non intellexerunt ſcioli, ideo perverterunt in ſibi notius *lenitudo*. Grævius.

te oppugnarer, ſi quid ex literis Syracuſanorum conquirerem. Itaque Syracuſis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam: injurias cognoſcebam. Cum diutius in negotio, curaque fueram, ut requieſcerem, curamque animi remitterem, ad Carpinatii [10] præclaras tabulas revertebar: ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honeſtiſſimis, illos Verrutios [11], de quibus ante dixi, explicabam: a Syracuſanis prorſus nihil adjumenti neque publice, neque privatim expectabam: neque erat in animo poſtulare. Cum hæc agerem, repente ad me venit Heraclius is, qui tum magiſtratum Syracuſis habebat, homo nobilis, qui ſacerdos Jovis fuiſſet; qui honos apud Syracuſanos eſt ampliſſimus: agit mecum, & cum Q. fratre meo, ut, ſi nobis videretur, adiremus ad eorum ſenatum: frequentes eſſe in curia: ſe juſſu ſenatus a nobis petere, ut veniremus. Primo nobis fuit dubium, quid ageremus: deinde cito venit in mentem, non eſſe vitandum nobis illum conventum & locum.

LXII. Itaque in curiam venimus. Honorifice ſane conſurgitur. Nos rogatu magiſtratus aſſedimus. Incipit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, &, ut mihi viſum eſt, uſu rerum antecedebat, Diodorus Timarchides: cujus omnis oratio hanc habuit primo ſententiam: Senatum, populumque Syracuſanum moleſte, graviterque ferre, quod ego, cum in cæteris Siciliæ civitatibus, ſenatum, populumque docuiſſem, quid eis utilitatis, quid ſalutis afferrem; & cum ab omnibus mandata, legatos, literas, teſtimoniaque ſumpſiſſem, in illa civitate nihil ejuſmodi facerem. Reſpondi, neque Romæ in conventu Siculorum, cum a me auxilium communi omnium legationum conſilio petebatur, cauſaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracuſanorum affuiſſe: neque me poſtulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris ſtatuam viderem.

Quod poſteaquam dixi, tantus eſt gemitus factus aſpectu ſtatuæ, & commemoratione, ut illud in curia poſitum monumentum ſcelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro

ſe

10 *Carpinatii*] Vid. lib. II. c. 70. 11 *Verrutios*] Ibid. cap. 76.

ſe quiſque, quantum dicendo [12] aſſequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paulo ante commemoravi: ſpoliatam urbem, ſana direpta: ex Heraclii hereditate, quam palæſtritis conceſſiſſet, multo maximam partem ipſum abſtuliſſe: neque poſtulandum fuiſſe, ut ille palæſtritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum [13] ſuſtuliſſet: neque illam ſtatuam eſſe ex pecunia publica, neque publice datam: ſed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuiſſent, faciendam, ſtatuendamque curaſſe: eoſdem Romæ fuiſſe legatos, illius adjutores improbitatis, ſocios furtorum, conſcios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, ſi illi communi legatorum voluntati, & ſaluti Siciliæ defuiſſent.

LXIII. Ubi eorum dolorem ex illius injuriis, non modo non minorem, ſed prope majorem, quam cæterorum Siculorum eſſe cognovi: tum meum animum in illos, tum mei conſilii, negotiique totius ſuſcepti cauſam, rationemque propoſui: tum eos hortatus ſum, ut cauſæ communi, ſalutique ne deeſſent: ut ei illam laudationem, quam ſe vi, ac metu coactos, paucis illis diebus, decreſſe dicebant, tollerent. Itaque, Judices, Syracuſani hæc faciunt, iſtius clientes, atque amici: primum mihi literas publicas, quas in ærario ſanctiore conditas habebant, proferunt: in quibus oſtendunt omnia, quæ dixi ablata eſſe, perſcripta, & plura etiam, quam ego potui dicere: perſcripta autem hoc modo, *Quod ex æde Minervæ* hoc & illud *abeſſet: quod ex æde Jovis, quod ex æde Liberi*. Ut quiſque eis rebus tuendis, conſervandiſque præfuerat, ita perſcriptum erat, cum rationem ex lege redderet, & quæ acceperat, deberet tradere: petiſſe, ut ſibi, quod hæ res abeſſent, ignoſceretur: itaque omnes liberatos diſceſſiſſe, & eſſe ignotum omnibus: quas ego literas obſignandas publico ſigno, deportandaſque curavi.

De laudatione autem ratio ſic reddita eſt. Primum, cum

a

12 *Quantum dicendo*] Quantum Latine poterat dicere: nam Græca lingua Siculi, prave licet, vulgo tamen utebantur. *Hort.*

13 *Inventorem olei Deum*] Ariſtæum, de quo paulo antea. Et eſt argumentum ex repugnantibus. Non & ille palæſtram diligit, in qua oleum & unctiones neceſſariæ ſunt; & olei inventorem Deum ſuſtulit. Sed reſpondere poterat, non olei ſe odio Ariſtæum, ſed quo ipſe unctior eſſet, in ædes ſuas ſuſtuliſſe. *Hotom.*

Digitized by Google

a Verre literæ aliquanto ante adventum meum, de laudatione veniſſent, nihil eſſe decretum: deinde, cum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni; maximo eſſe clamore & convicio repudiatos: poſteaquam meus adventus appropinquarit, imperaſſe eum, qui ſummam poteſtatem haberet [14], ut decernerent: decretum ita eſſe, ut multo plus illa laudatio mali, quam boni poſſit afferre. Id adeo, Judices, ut mihi ab illis demonſtratum eſt, ſic vos ex me cognoſcite.

LXIV. Mos eſt Syracuſis [15], ut, ſi qua de re ad ſenatum referatur, dicat ſententiam, qui velit. Nominatim nemo rogatur. Et tamen, ut quiſque honore, & ætate antecedit, ita primus ſolet ſua ſponte dicere: idque a cæteris ei conceditur. Si quando taceant omnes, tunc ſortito coguntur dicere. Cum hic mos eſſet, refertur ad ſenatum de laudatione Verris. In quo primum ut aliquid eſſet moræ [16], multi interpellant: de Sex. Peducæo, qui de illa civitate, totaque provincia optime meritus eſſet, ſeſe antea, cum audiſſent ei negotium faceſſitum, cumque eum publice pro plurimis ejus, & maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos eſſe: iniquum eſſe, tametſi Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluiſſent, quam quod tum cogerentur.

Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo. Ut quiſque ætate, & honore antecedebat, ita ſententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipſo ſenatus-conſulto

14 *Eum qui ſummam poteſtatem haberet*] L. Metellum, quem ſatis acriter hoc loco pungit. *Idem*.

15 *Mos eſt Syracuſis*] Hoc eo dicit, quia Romæ diſſimilis erat ratio ſententiarum in ſenatu dicendarum. Nam poſt comitia conſularia conſules deſignati primi rogabantur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus eſſet. Ante comitia is, qui a cenſoribus princeps ſenatus lectus erat: ii deinde quos conſulibus videbatur, ita tamen ut ne prætorium conſulari, ædilitium prætorio, tribunitium ædilitio anteferrent: auctores Salluſtius & Gellius. At in augurum collegio Romæ, ſere eadem quæ in ſenatu Syracuſis. Sic enim Cicero in Catone, *In collegio noſtro ut quiſque ætate antecellit, ita ſententiæ principatum tenet, neque ſolum honore antecedentibus, ſed iis etiam qui cum imperio ſunt, majores natu augures anteponuntur*. Idem.

16 *Moræ*] Ut decreto moram afferant, eos qui ſententiam dicebant, multi interpellant, dicentes ſeſe velle antea de Sex. Peducæo ſententiam dicere. Is autem fuerat prætor in Sicilia anno 678, ex qua reus deinde factus eſt, ut colligere eſt ex hoc loco; quo eventu, non mihi liquet. Verba tamen quæ ſequuntur, faciunt ut eum abſolutum credam fuiſſe. *Hortenſius*.

ſulto cognoſcite. Nam principum ſententiæ perſcribi ſolent. Recita. QUOD *verba facta ſunt de Sex. Peducæo*. Dicit [17], qui primi ſuaſerint. Decernitur. Refertur deinde de Verre. Dic, quæſo, quomodo? QUOD *verba facta ſunt de C. Verre*. Quid poſtea ſcriptum eſt? *Cum ſurgeret nemo, neque ſententiam diceret*. Quid hoc eſt? *Sors ducitur*. Quamobrem? Nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defenſor periculorum tuorum, præſertim cum inire a prætore gratiam poſſet? Nemo. Ipſi illi tui convivæ, conſiliarii, conſcii, ſocii, verbum facere non audebant. In qua curia ſtatua tua ſtabat, & nuda in ea filii, nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in nuda provincia commoveret.

Atque etiam hoc me docent, ejuſmodi ſenatus-conſulto ſeſe feciſſe laudationem [18], ut omnes intelligere poſſent, non laudationem, ſed potius irriſionem eſſe illam, quæ commonefaceret iſtius turpem, calamitoſamque præturam. Etenim ſcriptum eſſe ita, *Quod iſte virgis neminem cecidiſſet*, a quo cognoſcitis, nobiliſſimos homines, atque innocentiſſimos ſecuri eſſe percuſſos: *Quod vigilanter provinciam adminiſtraſſet*, cujus omnes vigilias in ſtupris conſtat, adulteriiſque eſſe conſumptas. Hoc autem ſcriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accuſator recitare non deſineret, *Quod prædones procul ab inſula Sicilia probibuiſſet Verres*: quos etiam intra Syracuſanam inſulam recepiſſet. Quæ poſteaquam ex illis cognovi, diſceſſi cum fratre e curia, ut, nobis abſentibus, ſi quid vellent, decernerent.

LXV. Decernunt ſtatim: primum, *Ut cum L. fratre hoſpitium* [19] *publice fieret*, quod is eandem voluntatem erga Syracuſanos ſuſcepiſſet, quam ego ſemper habuiſſem. Id non modo tum ſcripſerunt, verum etiam in ære inciſum nobis tradiderunt:

17 *Dicit*] Subauditur, ſenatus-conſultum, id eſt, ex ipſa ſenatus-conſulti lectione audiſtis eorum nomina, qui primi ſententiam dixerint. Sed quinque hæc verba, *dicit qui primi ſuaſerint*, *decernitur*, abſunt ab aliquot manuſcriptis: & recte abſunt. *Hotenſ.* Videntur hæc verba, *dicit qui primi ſuaſerint*, in margine a neſcio quo fuiſſe ſcripta, qui vellet interpretari ſuperius illud, *principum*. Olivetus.

18 *Feciſſe laudationem*] Eſt locus ὕπουλος. *Facere laudationem* non fert Latine loquentium conſuetudo. Puto Ciceronem ſcripſiſſe: *Ejuſmodi ſenatus-conſulti fuiſſe laudationem*. Grævius.

19 *Hoſpitium*] Quid ſit hoſpitium facere cum aliquo, docebit Tomaſinus da teſſeris hoſpitalitatis, cap. 2.

derunt. Valde hercle te Syracuſani tui, quos crebro commemorare ſoles, diligunt: qui cum accuſatore tuo ſatis juſtam cauſam conjungendæ neceſſitudinis putant, quod te accuſaturus ſit, & quod ad inquirendum in te venerit. Poſtea decernitur, ac non varie, ſed prope conjunctis ſententiis, *Ut laudatio, quæ C. Verri decreta eſſet, tolleretur*.

At vero cum jam non ſolum diſceſſio [20] facta eſſet, ſed etiam perſcriptum, atque in tabulas relatum, prætor [21] appellatur. At quis appellat? magiſtratus aliquis? nemo. Senator? ne id quidem. Syracuſanorum aliquis? minime. Quis igitur prætorem appellat? qui quæſtor iſtius fuerat, Cæcilius [22]. O rem ridiculam! o deſertum hominem! o deſperatum, ac relictum a magiſtratu Siculo! Ne ſenatus-conſultum Siculi homines facere poſſent, ne ſuum jus ſuis moribus, ſuis legibus obtinere poſſent, non amicus iſtius, non hoſpes, non denique aliquis Siculus, ſed quæſtor prætorem appellat. Quis hoc vidit? aut quis audivit? Prætor æquus & ſapiens, dimitti jubet ſenatum. Concurrit ad me maxima multitudo. Primum ſenatores clamare, eripi ſibi jus, eripi libertatem: populus ſenatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nuſquam diſcedere. Quo quidem die nihil ægrius factum eſt, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abſtinerentur. Cum ad prætorem in jus adiſſemus, excogitat ſane diligenter, & caute, quid decernat. Nam ante quam ver-

20 *Diſceſſio*] Igitur, item ut Romæ, ſic in Sicilia ſenatus-conſulta per diſceſſionem fiebant, hoc pacto. Dictis ſententiis conſul, aut is qui cum imperii inſignibus & lictoribus erat, eam, quam ipſe magis e republica ducebat, primam pronuntiabat: tum his verbis utebatur: Qui mecum ſentitis, huc tranſite: qui alia omnia, id eſt, contrarium ſentitis, (ſed hoc verbo ut mali ominis, abſtinebat) in aliam partem abire. Tum ſenatores, pro ut quiſque ſentiebat, in hanc, vel illam partem diſcedebat. Hinc natæ locutiones illæ, *diſcedere in ſententiam alicujus; ire in alia omnia, &c.* Id eſt, ſententiam alicujus vel comprobare, vel reprobare. *Diſceſſionem facere*, id eſt, ſententiam ſuam declarare, eundo nimirum in partem illius, cujus placet ſententia. *Hortenſius*.

21 *Prætor*] L. Metellus qui aderat, *appellatur*, ut nimirum ſenatus decreto intercedat, & ut illud de Verris laudatione tolli non ſinat. Porro uti Romæ tribunos plebis, ſic in provinciis, populi Romani magiſtratus appellari, ad eoſque provocari jus erat. *Idem*.

22 *Cæcilius*] Is eſt, cum quo Ciceroni, de accuſando Verre, contentio fuerat; de qua *Divinatio* extat oratio. Sed quia libri variant in hoc nomine; & quia ne veſtigium quidem occurrit in ea oratione facti hujus, quod, ſi verum eſſet, Cæcilio ſane objeciſſet Cicero; pro Cæcilio Cæſelium, de quo infra, lib. 5. cap. 25. reponi vult Gruterus. *Idem*.

verbum facerem , de ſella ſurrexit , atque abiit . Itaque tum de foro , cum jam adveſperaſceret , diſceſſimus .

LXVI. Poſtridie mane ab eo poſtulo , ut Syracuſanis liceret ſenatus-conſultum , quod pridie feciſſent , mihi reddere . Ille enimvero negat : & ait , indignum facinus eſſe , quod ego in ſenatu Græco verba feciſſem [23] : quod quidem apud Græcos Græce locutus eſſem , id ferri nullo modo poſſe . Reſpondi homini , ut potui , ut volui , ut debui . Tum multa , tum etiam hoc me memini dicere , facile eſſe perſpicuum , quantum inter hunc , & illum Numidicum [24] , verum & germanum Metellum , intereſſet : illum noluiſſe ſua laudatione juvare L. Lucullum [25] , ſororis virum , qui-cum optime conveniſſet ; hunc homini alieniſſimo a civitatibus laudationes per vim , & metum comparare .

Quod ubi intellexi , multum apud illum recentes nuntios , multum tabulas non commendatitias [26] , ſed tributarias valuiſſe : admonitu ipſorum Syracuſanorum impetum in eas tabulas facio , in quibus ſingula perſcripta erant . Ecce autem

nova

23 *Quod ego in ſenatu Græco verba feciſſem*] Valer. Maxim. lib. II. cap. de inſtitutis antiquis , *Magiſtratus* , inquit , *priſci* , *quantopere ſuam populique Romani majeſtatem retinentes ſe geſſerint* , *hinc cognaſci poteſt* , *quod inter cætera obtinendæ gravitatis indicia* , *illud quoque magna cum perſeverantia cuſtodiebant* , *ne Græcis unquam niſi Latine reſponſa darent : quin etiam ipſa linguæ volubilitate* , *qua plurimum valent* , *excuſſa* , *per interpretem loqui cogebant : non in urbe tantum noſtra* , *ſed etiam in Græcia & Aſia : qua ſcilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur . Nec illis deerant ſtudia doctrinæ* , *ſed nulla in re pallium togæ ſubjici debere arbitrabantur : indignum eſſe exiſtimantes* , *illecebris* , *& ſuavitate literarum imperii pondus & auctoritatem donari* . Hæc ille. Ab eadem etiam , opinor , ratione falſam credidit Plutarchus , & adulterinam orationem quandam Græcis literis conſcriptam , quam Athenis pronuntiaſſe Catonem nonnulli affirmabant. *Nam per interpretem* , inquit , *omnia locutus eſt : quanquam ita Græce ſciret* , *ut interpretis opera minime indigeret* . Scribit tamen Fabius Quintilianus , libro XI. M. Craſſum , Dives qui dictus eſt , cum Aſiæ præeſſet , quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuiſſe , ut qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet , eadem ſibi jus redditum ferret . *Hotomanus* .

24 *Numidicum*] Loquitur de Q. Cæcilio Metello , qui duobus præliis Jugurtham fudit , & univerſam Numidiam vaſtavit ; unde *Numidicus* appellatus eſt . Conſul fuit anno 644 , quo anno triumphavit . *Hortenſius* .

25 *Lucullum*] Patrem illius L. Luculli , qui de Mithridate & Tigrane triumphavit , anno 690. Ille autem , accuſante Servilio augure , repetundarum damnatus eſt . *Plut. in Lucullo* . Idem ,

26 *Commendatitias*] Solebant provincialibus magiſtratibus mitti ab amicis commendatitiæ literæ , eorum cauſa , quibus negotia erant in provincia . Extant Ciceronis ejus argumenti epiſtolæ complures . Solebant etiam a ſenatu mitti , ſi quando provincialibus aliquod tributum eſſet imperandum ; quæ *tabulæ tributariæ* appellabantur . *Hotom.* Ac hic ludit Orator in verbo *tributarias* , quo ſignificat , non literas miſſas a ſenatu ob tributum , ſed a Verre , quæ Metello munera tribuerent . Gall. *des lettres de change* . Hortenſius .

nova turba, atque rixa. Ne tamen iſtum omnino Syracuſis ſine amicis, ſine hoſpitibus, plane nudum eſſe, ac deſertum putetis: retinere cœpit tabulas Theomnaſtus quidam, homo ridicule inſanus, quem Syracuſani Theoractum vocant [27]: qui illic ejuſmodi eſt, ut eum pueri ſectentur: ut omnes, cum loqui cæperit, irrideant. Hujus tamen inſania, quæ ridicula eſt aliis, mihi tum moleſta ſane fuit. Nam cum ſpumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me ſibi afferre clamaret: copulati in jus pervenimus.

Hic ego poſtulare cœpi, ut mihi tabulas obſignare, ac deportare liceret. Ille * contra. Inſtare ego, omnium mihi tabularum, & literarum fieri poteſtatem [28] oportere. Contra ille furioſus urgere, nihil ad ſe noſtras leges pertinere. Prætor intelligens, negare ſibi placere, quod ſenatus-conſultum ratum eſſe non deberet [29], id me Romam deportare. Quid multa? niſi vehementius homini minatus eſſem: niſi legum ſanctionem, pœnamque recitaſſem: tabularum mihi poteſtas facta non eſſet. Ille autem inſanus, qui pro iſto contra me vehementiſſime declamaſſet, poſtquam non impetravit: credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo iſtius furta Syracuſana perſcripta erant: quæ ego antea jam ab illis cognoram, & acceperam.

LXVII. Laudent te ſane jam Mamertini, qui ex tanta provincia ſoli ſunt, qui te ſalvum velint: ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis eſt, adſit [30]: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati ſint reſpondere. Ac ne ſubito a me opprimantur, hæc ſum rogaturus: *Navem populo Romano debeantne?* Fatebuntur. *Præbuerintne, prætore C. Verre?* Negabunt. *Ædificaverintne navem onerariam* ma-

27 *Theoractum vocant*] Per contumeliam; nam *Theomnaſtus*, qui Dei memor eſt; *Theoractus*, quem Deus feriit, ac furore perculit. *Hotomanus*. De illo jam facta eſt mentio lib. II. cap. 21.

* Lamb. *contra dicere: negare illud ſenatus-conſultum, in quo prætor appellatus eſſet, mihi tradi oportere. Ego legem recitare, inſtare omnium* &c.

28 *Omnium mihi literarum fieri poteſtatem*] Lege Cornelia repetundarum, quæ jubebat accuſatori poteſtatem fieri, omnia quæ ad ipſius accuſationem inſtituendam pertinere poſſent, præter publicanorum literas, Romam deportare, vel exſcribere. *Hotom.*

29 *Non deberet*] Propter appellationem prætoris. *Hortenſius*.

30 *Adſit*] Et rogatus mihi reſpondeat, ſacrarium ſuum a te expilatum fuiſſe. Vide cap. 2. *Idem*.

Digitized by Google

maximam publice, quam Verri dederunt? Negare non poterunt. *Frumentumne ab his ſumpſerit Verres, quod populo Romano mitteret, ſicuti ſuperiores?* Negabunt. *Quid militum, aut nautarum per triennium dederint?* Nullum datum dicent. Fuiſſe Meſſanam omnium iſtius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt. Permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onuſtam, cum iſto prætore profectam fatebuntur.

Quamobrem tibi habe ſane iſtam laudationem Mamertinam: Syracuſanam quidem civitatem, ut abs te affecta eſt, ita in te eſſe animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitioſa ſublara ſunt. Etenim minime conveniebat [31], ei deorum honores haberi, qui ſimulacra deorum ſuſtuliſſet. Etiam mehercule illud in Syracuſanis merito reprehenderetur, ſi, cum diem feſtum [32] ludorum de faſtis ſuis ſuſtuliſſent celeberrimum, & ſanctiſſimum, quod eo ipſo die Syracuſæ a Marcello captæ eſſe dicuntur, iidem diem feſtum Verris nomine agerent; cum iſte Syracuſanis, quæ ille calamitoſus dies reliquerit, ademiſſet. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, Judices, qui non ſolum Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia conſtituerit, verum etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei ſacra facerent quotannis, cujus opera omnium [33] annorum ſacra, deoſque patrios amiſerant; ejus autem familiæ dies feſtos tollerent, per quam cæteros quoque feſtos dies recuperarant.

31 *Minime conveniebat*] Subeſt vis argumenti ex repugnantibus. Non & Dii nulli ſunt, & honores divini cuiquam tribuendi ſunt. Primum autem ex eo confirmat; quod ſimulacra Deorum Verres tollens, Deos ipſos, hoc eſt, numen ac mentem divinam tollere videtur. *Hotomanus*.

32 *Feſtum*] Marcellea. *Suſtuliſſent*, non ſponte tamen, ſed Verris juſſu. *Hort.*

33 *Omnium*] Nam cui Deo jam ſacra fierent, cum Verres omnium Deorum ſimulacra ſuſtuliſſet? *Idem*.

AC-

ACCUSATIONIS
IN C. VERREM
LIBER QUINTUS.
DE SUPPLICIIS.
ORATIO X.
ARGUMENTUM.

HIC liber quintus Accuſationis in C. Verrem , & ultimus , eſt omnium , mea quidem ſententia , longe pulcherrimus . Quoties animo mecum retracto tot elegantes Libri quarti narrationes de ſignis ablatis ; de pollutis religionibus , violatiſque Siciliæ monumentis ; quoties venit in mentem quanto animi dolore , quanto impetu orationis explicentur Libris ſuperioribus , vel Sthenii calamitas & fuga , vel Philodamorum caſus & ſupplicium ; nihil addi jam poſſe videtur ad illam dicendi elegantiam , & ubertatem , aut ad hanc eloquentiæ vim & gravitatem . At ubi rejeci oculos ad hunc Librum , vere dicam , tunc videtur mihi Tullius conſulto & cogitato cætera Verris flagitia tantum attigiſſe , ut ad hanc ejus in cives Romanos crudelitatem fortior accederet ; & eam viribus quam integerrimis agitaret . Audacius dicam . Pene crediderim Tullium in illis exponendis & deplorandis ſumpſiſſe de rivulo , ut in hanc partem de Navarchorum & Gavii ſuppliciis eloquentiæ ſuæ flumen totum profunderet , atque in rem tam atrocem quidquid in ſeipſo eſſet oratoriæ facultatis , conſumeret ; ſi non cogitarem novas ſemper orationis virtutes ex ſeipſo efferre immortalis ingenii beatiſſima ubertate *virum* , dono quodam providentiæ genitum , in quo totas vires ſuas eloquentia experiretur .

Nemini dubium erat , quin Verres apertiſſime verſatus eſſet in omni

omni genere furandi atque prædandi ; & quin homo flagitioſiſſimus & libidinoſiſſimus in manifeſtis criminibus ita teneretur , ut jam illi nullus defenſioni , nullus etiam deprecationi locus relictus eſſe videretur . At quia provinciale munus magiſtratuum erat duplex ; nempe juriſdictio , & belli adminiſtrandi ratio ; huc poterat Hortenſius defenſionem ſuam convertere , & avaritiæ crimina virtutis imperatoriæ laudibus depreeari . Ergo hanc Tullius arcem adverſarii , disjectis cæteris & everſis , hoc libro jam aggreditur : & ut libris ſuperioribus affinxit Verri defenſiones , Quod nempe Reipublicæ utilitatis gratia tam magno decumas vendidiſſet ; quod ſigna , tabulas & cætera Siciliæ monumenta emiſſet , non eripuiſſet , *quas ſtatim convellit : iſtum eodem artificio hic impugnat . Fingit eauſam ita conſtitui , ut ab Hortenſio virtus iſtius bellica jactetur ; & contendatur ab eodem , iſtum , hoc uno nomine ,* quod bonus ſit imperator , *judicum ſententiis eripi oportere . Affictam hanc adverſario defenſionem Tullius refellit non argumentando , ſed ornando & amplificando ; ac nihil ei æque opponit , quam lætiſſmam illam , & æquabiliter in omni narratione fuſam , facete dicendi venuſtatem , qua Verris illa defenſio tota riſu diſſolvitur .*

Hæc eſt prima pars contentionis . At ubi Navarchis Orator , quæ pars eſt altera , & civibus Romanis , in quos eruciatus ſerviles admoti ſunt , ſuas lacrymas dat ; in ea narratione omnes movet indignationis affectus , odii , invidiæ , miſericordiæ , non ſolum conditione ipſorum ; loco injuriæ ; genere ſuppliciorum ; ſed animi quoque commendatione .

Ergo genus hujuſce orationis illud eſt , quod maxime teneat eos qui legunt ; & quod maxime ſenſus noſtros impellat & acerrime commoveat : quod non ſolum delectet , ſed etiam horrore perfundat . Hoc & illud efficiunt tum narrationis ſuppliciorum gravitas & dolor ; tum facetæ , & ſalium copia conſperſæ irriſionis mira jucunditas , quam adjuvant deſcriptiones & hypotypoſes , quæ hoc in libro crebræ ſunt ; & quarum ea vis eſt , ut ſenſus intimos acutiſſime percellant , rem ante oculos ponendo ; ita ut geri coram , ſpectarique potius , quam audiri , videatur . *Sed cum voluptatibus maximis faſtidium finitimum ſit ,*

&

& cum ornata ſine intermiſſione oratio, quamvis claris ſit coloribus picta, non poſſit in delectatione eſſe diuturna; ſummæ artis fuit, ut haberet illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus, umbram interdum, & intervalla receſſus, quibus, variata oratione, fieret, ut ornatus perpetui faſtidio occurreretur; & id, quod eſt illuminatum, extare magis, & eminere videretur. HORTENSIUS.

I. NEMINI video dubium eſſe, Judices, quin apertiſſime C. Verres in Sicilia, ſacra, profanaque omnia, & privatim, & publice ſpoliarit, verſatuſque ſit ſine ulla, non modo religione, verum etiam diſſimulatione in omni genere furandi, atque prædandi. Sed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defenſio oſtenditur: cui quemadmodum reſiſtam, multo mihi ante eſt, Judices, providendum. Ita enim cauſa conſtituitur, provinciam Siciliam virtute ejus, & vigilantia ſingulari, dubiis, formidoloſiſque temporibus, a fugitivis, atque a belli periculis tutam eſſe ſervatam.

Quid agam, Judices? quo accuſationis meæ rationem conferam? quo me vertam? Ad omnes enim meos impetus, quaſi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video, ubi ſe jactaturus ſit Hortenſius. Belli pericula, tempora reipublicæ, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro ſuo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum teſtimoniis eripi: neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiæ velitis.

Non poſſum diſſimulare, Judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impune fecerit. Venit enim mihi in mentem, in judicio M'. Aquilii [1] quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. An-

1 *M'. Aquilii*] Meminit Tullius pro Flacco, cap. 39. his verbis: *M'. Aquilium patres noſtri multis avaritiæ criminibus teſtimoniiſque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt*. M'. Aquilius conſul fuit anno 652. Siciliam proconſul rexit anno 653. & confecto bello fugitivorum, ovans in Urbem ingreſſus eſt. Repetundarum ex Sicilia deinde poſtulatus (de Offic. II. 14.) M. Antonii Oratoris patro-

M. Antonii habuiſſe exiſtimata ſit: qui, ut erat in dicendo non ſolum ſapiens, ſed etiam fortis [2], cauſa prope perorata, ipſe arripuit M'. Aquilium, conſtituitque in conſpectu omnium, tunicamque ejus a pectore abſcidit, ut cicatrices populus Romanus, judiceſque aſpicerent, adverſo corpore exceptas. Simul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hoſtium duce [3] acceperat, multa dixit: eoque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hoſtium telis eripuiſſet, cum ſibi ipſe non peperciſſet, hic non ad populi Romani laudem, ſed ad judicum crudelitatem videretur eſſe ſervatus. Hæc eadem nunc ab illis defenſionis ratio, viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, ſit ſacrilegus, ſit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps: at eſt bonus imperator, & felix, & ad dubia reipublicæ tempora reſervandus.

II. Non agam ſummo jure tecum: non dicam id, quod debeam forſitan obtinere: cum judicium certa lege ſit conſtitutum, non quid in re militari fortiter feceris, ſed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abſtinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, ſic agam, ſed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello. Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus, honeſta oratio: ſed tamen quo bello? Nos enim poſt id bellum, quod M'. Aquilius confecit, ſic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuiſſe. At in Italia fuit [4]. Fateor, & magnum quidem, ac vehemens. Num

patrocinio eſt liberatus. *Lib.* II. *de Orat. cap.* 46. Poſtea miſſus in Aſiam legatus, ut Nicomedem, & Ariobarzanem, in ſuum quemque regnum reſtitueret; per Mitylenæos vinctus traditus eſt Mithridati, cui bellum ut inferretur auctor præcipuus fuerat; & auro liqueſacto in os ejus infuſo, Pergami necatus eſt. *Vellejus Pat.* l. 2. c. 18. *Appian. in Mithr.* Idem.

2 *Fortis*] Craſſus, de Orat. l. 2. c. 28, ubi de Antonio agit, apte ad hujus vocis vim demonſtrandam, ait, *Quod ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitavit excitare reum conſularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus cicatrices adverſas ſenis imperatoris oſtendere?* Idem.

3 *Ab hoſtium duce*] Athenione paſtore; quem Aquilius ipſe ſua manu interfecit. De Athenione, lib. 2. cap. 54. Is, interfecto domino, familiam ergaſtulo liberavit; ſub ſignis ordinavit; ingentem exercitum confecit; Romanos exercitus cecidit; Servilii, deinde Luculli caſtra vi cepit. Denique miſſus in Siciliam Aquilius fugitivorum exercitum delevit; Athenionem interfecit; bellum confecit, quod annos propemodum quatuor flagraverat. Adi Flor. III. 19. Diodor. in fragm. *Idem.*

4 *At in Italia fuit*] Duce Spartaco gladiato-

Num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? Num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Craſſo [5], aut Cn. Pompejo communicandam putas? non arbitror hoc etiam deeſſe tuæ impudentiæ [6], ut quidquam ejuſmodi dicere audeas. Obſtitiſti videlicet, ne ex Italia tranſire in Siciliam fugitivorum copiæ poſſent. Ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? Nos enim nihil unquam prorſus audivimus: & illud audivimus, M. Craſſi fortiſſimi viri, virtute, conſilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Meſſanam tranſire poſſent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuiſſent, ſi ulla in Sicilia præſidia ad illorum adventum oppoſita putarentur. At tum in Italia bellum tam prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. Quid mirum? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo, pars ejus belli in Italiam ulla pervaſit.

III. Etenim propinquitas locorum ad utram partem hoc loco profertur? utrum aditum facilem hoſtibus, an contagionem imitandi ejus belli periculoſam fuiſſe? Aditus omnis hominibus ſine ulla facultate navium non modo disjunctus, ſed etiam clauſus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuiſſe dicis, facilius fuerit ad oceanum [7] pervenire, quam ad Peloridem accedere.

Contagio autem iſta ſervilis belli, cur abs te potius, quam ab iis omnibus, qui cæteras provincias obtinuerunt, prædicatur?

diatore nobili, qui cum aliis ſeptuaginta qui Capuæ in ludo Lentuli exercebantur, fugitivorum magna coacta manu, comparatiſque copiis, bellum adverſus Romanos magnum & periculoſum prope quadriennium geſſit: ſed a Craſſo poſtea & Pompejo confectum hoc bellum fuit. *Appian. Plutarch.* Athenæus lib. VI.

5 *Cum M. Craſſo*] Craſſum & Pompejum conjunctim nominat Orator, quaſi pertineat ad utrumque belli Spartaci confecti gloria, quæ Craſſi tota eſt; niſi quod homines, ad quinque millia, elapſos Craſſi de cæde Pompejus ex Hiſpania poſt devictum Sertorium revertens, oppreſſit. Sed hic uti in illa pro lege Manilia, & amicitiæ Pompeji indulget Orator, & levitati hominis, gloriæ etiam alienæ, plus nimio appetentis; qui ex levi illo ſucceſſu occupaverat prior ad ſenatum ſcribere, *Craſſum quidem gladiatores acie fudiſſe; ſe vero bellum radicitus plane extirpaſſe.* Plutarch. in Pomp. *Hortenſius.*

6 *Non arbitror hoc etiam deeſſe tuæ impudentiæ*] Quod deeſt, poteſt accedere. Eſt itaque ſenſus: Non arbitror, id poſſe accedere impudentiæ tuæ; poſſe te adeo eſſe impudentem. Vel, ut vult M. Ant. Ferratius: Adeo ſcilicet eſt hoc abſurdum, ut quamvis id non audeat Verres dicere, nihil tamen illius ſummæ impudentiæ deeſſe videatur. *Anonymus.*

7 *Ad Oceanum*] Terreſtri nimirum itinere per Galliam & Hiſpaniam. *Peloris*, ſive *Pelorus*, nam utrumque dicitur, unum e tribus eſt Siciliæ promontoriis. *Horten.*

tur? An quod in Sicilia jam ante bella fugitivorum fuerunt? At ea ipſa cauſa eſt , cur ipſa provincia minimo in periculo ſit , & fuerit . Nam poſteaquam illinc M'. Aquilius deceſſit , omnium inſtituta , atque edicta prætorum fuerunt ejuſmodi , ut ne quis cum telo ſervus eſſet . Vetus eſt quod dicam , & propter ſeveritatem exempli nemini fortaſſe veſtrum inauditum : L. Domitium prætorem in Sicilia , cum aper ingens ad eum allatus eſſet , admiratum requiſiſſe , quis eum percuſſiſſet . Cum audiſſet , paſtorem cujuſdam fuiſſe , eum ad ſe vocari juſſiſſe : illum cupide ad prætorem , quaſi ad laudem , atque ad præmium accurriſſe : quæſiſſe Domitium , qui tantam beſtiam percuſſiſſet : illum reſpondiſſe , venabulo . Statim deinde juſſu prætoris in crucem [8] eſſe ſublatum . Durum hoc fortaſſe videatur : neque ego ullam in partem diſputo . Tantum intelligo , maluiſſe Domitium crudelem in animadvertendo , quam in prætermittendo diſſolutum videri .

IV. Ergo his inſtitutis provinciæ , jam tum , cum bello fugitivorum tota Italia arderet , homo non acerrimus , nec fortiſſimus C. Norbanus , in ſummo otio fuit . Perfacile enim ſeſe Sicilia tuebatur , ne quod in ipſa bellum poſſet exiſtere . Etenim cum nihil tam conjunctum ſit , quam negotiatores noſtri cum Siculis , uſu , re , ratione , concordia : & cum ipſi Siculi res ſuas ita conſtitutas habeant , ut his pacem expediat eſſe : imperium autem populi Romani ſic diligant , ut id imminui , aut commutari minime velint : cumque hæc ab ſervorum bello pericula , & prætorum inſtitutis , & dominorum diſciplina proviſa ſint : nullum malum eſt domeſticum , quod ex ipſa provincia naſci poſſit .

Quid igitur? nulline motus in Sicilia ſervorum , Verre prætore? nullæne conſenſiones factæ eſſe dicuntur? Nihil ſane , quod ad ſenatum , populumque Romanum pervenerit : nihil , quod iſte Romam publice conſcripſerit : & tamen cœptum eſſe in Sicilia moveri aliquot locis ſervitium ſuſpicor . Id adeo non tam ex re , quam ex iſtius factis , decretiſque cognoſco . Ac videte , quam non inimico animo ſim acturus . Ego ipſe hæc,

quæ

8 *In crucem*] Quia cum telo fuiſſet, contra edictum prætoris. *Idem*.

Digitized by Google

quæ ille quærit, quæ adhuc nunquam audiſtis, commemorabo, & proferam. In Tricalino [9] quem locum fugitivi jam ante tenuerunt, Leonidæ cujuſdam Siculi familia in ſuſpicionem vocata eſt conjurationis. Res delata ad iſtum. Statim (ut par fuit) juſſu ejus homines, qui nominati erant, comprehenſi ſunt, adductique Lilybæum. Domino denuntiatum eſt, ut adeſſet: cauſa dicta damnati ſunt.

V. Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam expectatis aliquam. Nolite uſquequaque eadem quærere. In metu belli, furandi qui locus poteſt eſſe? etiam ſi qua fuit in hac re occaſio, prætermiſſa [10] eſt. Tum potuit a Leonida [11] nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adeſſet. Fuit nundinatio aliqua, & iſti non nova, ne cauſam diceret. Etiam alter locus, ut abſolverentur. Damnatis quidem ſervis, quæ prædandi poteſt eſſe ratio? Produci ad ſupplicium neceſſe eſt. Teſtes enim ſunt, qui in conſilio fuerunt: teſtes, publicæ tabulæ: teſtis, ſplendidiſſima civitas Lilybætana: teſtis, honeſtiſſimus, maximuſque conventus civium Romanorum. Fieri nihil poteſt: producendi ſunt. Itaque producuntur, & ad palum alligantur.

Etiam nunc mihi expectare videmini, Judices, quid deinde factum ſit: quod iſte nihil unquam fecit ſine aliquo queſtu, atque præda. Quid in ejuſmodi re fieri potuit? quod commodum eſt? Expectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium. Nomine ſceleris, conjurationiſque damnati, ad ſupplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inſpectantibus, ſoluti ſunt, & Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentiſſime? niſi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam nefaria, tametſi dubitari non poteſt, tamen, ne, ſi dubitetur quidem, quæri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. Remitto tibi hoc totum, at-

9 *In Tricalino*] Certum eſt urbem mediterraneam in monte ſitam, dictam fuiſſe Τριόκαλα, a tribus pulchris, ſed pro hoc dixerunt vulgo Τρίκαλα, ut patet non ſolum ex Stephano, ſed & ex nummis antiquis; & incolæ Τρικαλῖνοι. Grævius. *In Tricalino*, ſubaud. agro.

10 *Prætermiſſa*] Minime. Sic enim intelligendum. *Manutius*.

11 *A Leonida*] Servorum domino, qui conſcius forte conjurationis fuiſſet. *Hortenſius*.

que iſta te cura libero. Neque enim metuo, ne hoc cuiquam perſuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis ſuſcipere conatus ſis. Verum de iſta furandi, prædandique ratione nihil dico: de hac imperatoria jam tua laude diſputo.

VI. Quid ais, bone cuſtos, defenſorque provinciæ? tu, quos ſervos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluiſſe cognoras, & de conſilii ſententia judicaras: hos ad ſupplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare auſus es? ut, quam damnatis ſervis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reſervares? Perditæ civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exules reducantur, res judicatæ reſcindantur. Quæ cum accidunt, nemo eſt, quin intelligat ruere illam rempublicam. Hæc ubi eveniunt, nemo eſt, qui ullam ſpem ſalutis reliquam eſſe arbitretur. Atque hæc ſicubi facta ſunt, facta ſunt, ut homines populares, aut nobiles ſupplicio, aut exilio levarentur; at non ab his ipſis, qui judicaſſent; at non ſtatim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc vero novum, & ejuſmodi eſt, ut magis propter reum, quam propter rem ipſam credibile videatur, ut homines ſervos; ut ipſe, qui judicarat; ut ſtatim e medio ſupplicio dimiſerit; ut ejus facinoris damnatos ſervos, quod ad omnium liberorum caput, & ſanguinem pertineret.

O præclarum imperatorem, nec jam cum M'. Aquilio, fortiſſimo viro, ſed vero cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidiſſe [12] in metu, periculoque provinciæ? Cum ſervitiorum animos in Sicilia ſuſpenſos propter bellum Italiæ fugitivorum videret: ne quis ſe commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi juſſit. Quis non pertimeſcat? Cauſam dicere dominos [13]. Quid ſervis tam formido-

12 *Tantumne vidiſſe*] Subaudi, potuit: vel, nonne mirandum eſt?

13 *Cauſam dicere dominos*] Pro ſervis ſuis nimirum, non pro ſe. Nam ſervi cum jure civili ſint ignoti, & non ſint cives: neque pro ſe, neque pro altero cauſam dicere queunt. *Lambinus*.

midoloſum? *Feciſſe videri* [14] pronuntiavit. Exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte reſtinxiſſe. Quid deinde ſequitur? verbera, atque ignes, & illa extrema ad ſupplicium damnatorum, metum cæterorum, cruciatus, & crux. Hiſce omnibus ſuppliciis ſunt liberati. Quis dubitet, quin ſervorum animos ſumma formidine oppreſſerit, cum viderent ea facilitate prætorem, ut ab eo, ſceleris, conjurationiſque damnatorum, vita, vel ipſo carnifice internuntio, redimeretur? Quid? hoc in Apollonienſi Ariſtodamo? quid? in Leonte Megarenſi non idem feciſti?

VII. Quid? iſte motus ſervorum, bellique ſubita ſuſpicio, utrum tibi tandem diligentiam cuſtodiendæ provinciæ, an novam rationem improbiſſimi quæſtus attulit? Halicyenſis Eumenidæ, nobilis hominis, & honeſti, magnæ pecuniæ villicus, cum impulſu tuo ſtimulatus eſſet, H-S LX a domino accepiſti: quod nuper ipſe juratus docuit, quemadmodum geſtum eſſet. Ab equite Romano, C. Matrinio abſente, cum is eſſet Romæ, quod ejus villicos, paſtoreſque tibi in ſuſpicionem veniſſe dixeras, H-S centum abſtuliſti. Dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipſe C. Matrinius: dicet vir clariſſimus Cn. Lentulus cenſor, qui Matrinii honoris cauſa, recenti negotio ad te literas miſit, mittendaſque curavit.

Quid? de Apollonio, Diocli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen eſt, præteriri poteſt? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifeſtius proferri poteſt? quem is, uti Panormum venit, ad ſe vocari, & de tribunali citari juſſit, concurſu magno, frequentiaque conventus. Homines ſtatim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecunioſus, tamdiu ab iſto maneret integer: excogitavit [15]: neſcio quid attulit. Profecto homo dives repente a Verre non ſine cauſa citatur. Expectatio ſumma omnium, quidnam id eſſet: cum exanimatus ſubito ipſe accurrit cum adoleſcente filio. Nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur. Nominat

14 *Feciſſe videri*] Condemnationis verba: ut modeſte ſuam ſententiam judices oſtenderent. *Manut.* Vide Lucull. c. 47.

15 *Excogitavit*] Contra Apollonium Verres. Inducit Cicero *Panormitanum* aliquem ita loquentem. *Manutius.*

minat iſte ſervum, quem magiſtrum [16] pecoris eſſe diceret. Eum dicit conjuraſſe, & alias familias concitaſſe. Is omnino ſervus in familia non erat. Eum ſtatim exhibere jubet. Apollonius affirmare, ſervum ſe omnino illo nomine habere neminem. Iſte hominem abripi a tribunali, & in carcerem conjici jubet. Clamare ille, cum raperetur, nihil ſe miſerum feciſſe, nihil commiſiſſe: pecuniam ſibi eſſe in nominibus [17]: numeratam in præſentia non habere. Hæc cum maxime ſumma hominum frequentia teſtificaretur, ut quivis intelligere poſſet, eum, quod pecuniam non dediſſet, idcirco illa tam acerba injuria affici: cum maxime, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla conjectus eſt.

VIII. Videte conſtantiam prætoris, & ejus prætoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris prætor: ſed ita laudetur, ut optimus imperator. Cum ſervorum bellum metueretur, quo ſupplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc ſervos damnatos liberabat. Apollonium, locupletiſſimum hominem, qui, ſi fugitivi bellum in Sicilia facerent, ampliſſimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta cauſa, in vincla conjecit: ſervos, quos ipſe cum conſilio, belli faciendi cauſa conſenſiſſe judicavit, eos ſine conſilii ſententia, ſua ſponte, omni ſupplicio liberavit.

Quid ſi ab Apollonio aliquid commiſſum eſt, quamobrem jure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem ſic agemus, ut crimini, aut invidiæ reo putemus eſſe oportere, ſi quo de homine ſeverius judicavit? Non agam tam acerbe: non utar iſta accuſatoria conſuetudine, ſi quid eſt factum clementer, ut diſſolute factum criminer: ſi quid vindicatum ſevere eſt, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. Non agam iſta ratione: tua ſequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles. Simul ac tute cœperis tua judicia reſcindere [18], mihi ſuccenſere deſinito. Meo enim jure contendam,

eum,

16 *Magiſtratum*] Lege *magiſtrum*.

17 *In nominibus*] Nomina pro debitoribus ponuntur. *Idem*.

18 *Reſcindere*] Ut in Apollonio reſcidiſti, quem poſt annum & ſex menſes carcere liberaſti; &, accepta pecunia abſolutum dimiſiſti. *Mihi ſucenſere deſinito*, ſi ne me te, & tuam auctoritatem non defendo. *Hortenſius*.

eum, qui ſuo judicio condemnatus ſit, juratorum judicum ſententiis damnari oportere. Non defendam Apollonii cauſam, amici, atque hoſpitis mei; ne tuum judicium videar reſcindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita conſtitutas fuiſſe, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, ſi maxime in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honeſtiſſimum, civitatis honeſtiſſimæ, tam graviter animadverti, cauſa indicta, non oportuiſſe. Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cum eſſet talis vir in carcere, in tenebris, in ſqualore, in ſordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta ætate, & adoleſcenti filio, adeundi ad illum miſerum poteſtatem nunquam eſſe factam. Etiam illud præteribo, quotieſcunque Panormum veneris illo anno, & ſex menſibus, (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te ſenatum Panormitanum adiſſe ſupplicem cum magiſtratibus, ſacerdotibuſque publicis, orantem, atque obſecrantem, ut aliquando ille miſer, atque innocens calamitate illa liberaretur. Relinquam hæc omnia, quæ ſi velim perſequi, facile oſtendam, tua crudelitate in alios, omnes tibi aditus miſericordiæ judicum jampridem eſſe præcluſos.

IX. Omnia igitur iſta concedam, & remittam. Prævideo enim, quid ſit defenſurus Hortenſius. Fatebitur, apud iſtum neque ſenectutem patris, neque adoleſcentiam filii, neque lacrymas utriuſque plus valuiſſe, quam utilitatem, ſalutemque provinciæ: dicet, rempublicam adminiſtrari ſine metu, ac ſeveritate non poſſe: quæret, quamobrem faſces prætoribus præferantur, cur ſecures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot ſupplicia ſint in improbos more majorum conſtituta? Quæ cum omnia graviter, ſevereque dixerit: quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repente, nulla nova re allata, nulla defenſione, ſine cauſa de carcere emitti juſſerit? tantumque in hoc crimine ſuſpicionis eſſe affirmabo, ut jam ipſis judicibus ſine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi,

quam

quam improbum, quam indignum, quamque ad magnitudinem quæſtus immenſum, infinitumque eſſe videatur.

Nam quæ iſte in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoſcite, quot & quanta ſint: deinde hæc expendite, atque æſtimate pecunia. Reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioſo tot conſtituta, ut cæteris formidines ſimilium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. Primum inſimulatio eſt repentina, capitalis, atque invidioſi criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quam multos redemiſſe. Deinde crimen ſine accuſatore, ſententia ſine conſilio, damnatio ſine defenſione. Æſtimate harum rerum omnium pretia: & cogitate, in his iniquitatibus unum hæſiſſe Apollonium: cæteros profecto multos ex his incommodis pecunia ſe liberaſſe. Poſtremo tenebræ, vincula, carcer, incluſum ſupplicium [19], atque a conſpectu parentum, ac liberum, denique a libero ſpiritu, & communi luce ſecluſum. Hæc vero, quæ vel vita redimi recte poſſunt, æſtimare pecunia non queo. Hæc omnia ſero redemit Apollonius, jam mœrore, ac miſeriis perditus: ſed tamen cæteros docuit, ante iſtius avaritiæ, ac ſceleri occurrere. Niſi vero exiſtimatis, hominem pecunioſiſſimum ſine aliqua cauſa quæſtus injectum [20] ad tam incredibile crimen, aut ſine eadem cauſa repente e carcere emiſſum, aut hoc prædandi genus ab iſto in illo uno adhibitum, ac tentatum, & non per illum omnibus pecunioſis Siculis metum propoſitum, & injectum.

X. Cupio mihi, Judices, ab illo ſubjici, quoniam de militari ejus gloria dico, ſi quid forte prætereo. Nam mihi videor de omnibus jam rebus ejus geſtis dixiſſe, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent ſuſpicionem: certe nihil ſciens prætermiſi. Habetis hominis conſilia, diligentiam, vigilantiam, cuſtodiam, defenſionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut ſciatis, quoniam plura genera ſunt imperatorum,

ex

19 *Incluſum ſupplicium*] Puto hæc verba delenda eſſe, quod ex ſequentibus patet, *a libero ſpiritu ſecluſum*. Hoc eſſe *incluſum ſupplicium* aliquis in margine notavit, inepte, quod poſtea tamen irrepſit in ipſum contextum Tullii. *Grævius*.

20 *Injectum*] In codice regio clare ſcribitur *electum*. Quod cum ex hoc optimo libro tot loca ſint emendata, cur non amplecter, cum vulgata ſit vitioſiſſima, cauſæ nihil video. *Idem*.

ex quo genere iſte ſit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare poſſitis: non ad Q. Maximi ſapientiam, neque ad illius ſuperioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad hujus, qui poſtea fuit, ſingulare conſilium, neque ad Pauli rationem, ac diſciplinam, neque ad C. Marii vim, atque virtutem, ſed aliud genus imperatoris ſane diligenter retinendum [21], & conſervandum, quæſo, cognoſcite.

Itinerum primum laborem, qui vel maximus eſt in re militari, Judices, & in Sicilia maxime neceſſarius, accipite, quam facilem ſibi iſte, & jucundum, ratione, conſilioque reddiderit. Primum temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum, & ad tempeſtatum vim ac fluminum, præclarum ſibi hoc remedium compararat. Urbem Syracuſas elegerat: cujus hic ſitus, atque hæc natura eſſe loci, cælique dicitur, ut nullus unquam dies tam magna, turbulentaque tempeſtate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei ſolem homines viderent. Hic ita vivebat iſte bonus imperator hibernis menſibus, ut eum non facile, non modo extra tectum, ſed ne extra lectum quidem quiſquam videret. Ita diei brevitas, conviviis: noctis longitudo, ſtupris, & flagitiis conterebatur. Cum autem ver eſſe cœperat, cujus initium iſte non a Favonio, neque ab aliquo aſtro notabat; ſed, cum roſam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur; dabat ſe labori, atque itineribus, in quibus uſque eo ſe præbebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo unquam in equo ſedentem videret.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur; in qua pulvinus erat perlucidus, Melitenſi roſa farctus: ipſe autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares ſibi admovebat, tenuiſ-

21 *Retinendum*] Hunc etiam conclamatum locum ope vetuſtiſſimi Regii reſtitui. Omnia nunc ſunt liquida. Ne diutius talem Imperatorem ullus ignorare poſſit, qui quidem non poteſt comparari cum Q. Maximo, quoad ſapientiam ejus, nec cum Scipione majore, quoad celeritatem, &c. Sed aliud plane genus imperatoris cognoſcite, quod modis omnibus eſt conſervandum, ne pereat. Hæc [illegible]. *Imperatoris* eſt etiam in Franc. *Ad* inſervire comparationibus nemo niſi hoſpes in literis ignorat. Pro Dejotaro 8. *Veteres, credo, Cæſar* (ſc. equites) *nihil ad tuum equitatum*. De Orat. II. c. 12. *Quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium*. Plaut. *Ad ſapientiam hujus ille nimius nugator fuit*. Idem.

ſimo lino, minutis maculis, plenum roſæ. Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica uſque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magiſtratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis juratis audiſtis: controverſiæ ſecreto deferebantur: paulo poſt palam decreta auferebantur. Deinde, ubi pauliſper in cubiculo, pretio, non æquitate jura deſcripſerat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

Quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac ſingularis diligentia. Nam ſcitote eſſe oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus conſiſtere prætores, & conventum agere ſolent, quo in oppido non iſti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier eſſet. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palam. Si quæ caſtiores erant, ad tempus [22] veniebant: lucem, conventumque vitabant. Erant autem convivia, non illo ſilentio prætorum, atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magiſtratuum conviviis verſari ſolet, ſed cum maximo clamore, atque convicio. Nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iſte enim prætor ſeverus, ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam paruiſſet; illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur [23], obtemperabat. Itaque erant exitus ejuſmodi, ut alius inter manus e convivio, tanquam e prælio, auferretur: alius, tanquam occiſus, relinqueretur: plerique fuſi ſine mente, ac ſine ullo ſenſu jacerent, quivis ut, cum aſpexiſſet, non ſe prætoris convivium, ſed ut Cannenſem [24] pugnam nequitiæ videre arbitraretur.

XII.

22 *Ad tempus*] Ad quoddam tempus. Cæteræ vero, quæ minus caſtæ erant, palam adhibebantur; a convivio, quamdiu duraret, non diſceſſuræ. *Hortenſ.*

23 *Ponebantur*] Ab eo, qui forte ductus convivii *magiſter* eſſet, & legem atque ordinem edendi, bibeodi, ciborum ponendorum, & loci in menſis, imperaret. Hinc ſunt *magiſteria* illa, de quibus in Catone Maj. cap. 14. Sic Græci ſuos in conviviis *œnoptas* habebant. Athen. X. 7. Plut. Symp. I. 4. Quod autem iſtis bibeodi legibus diligenter obtemperabatur, *erat* iſtorum Verris conviviorum *exitus ejuſmodi*, *ut*, *&c.* Notabis lepidam allegoriam ductam de re militari, ideo, quia de imperatore narratur. *Idem*.

24 *Ut Cannenſem*] Id eſt, Videre arbitraretur ſtragem editam a nequitia (*par la debauche*) illi ſtragi ſimilem, quam ad Cannas ferrum Punicum edidit. Pariter enim fuſa humi & proſtrata, hic ferro, illic vino jacebant corpora. De pugna Cannenſi, in qua cæſa ſunt ab Annibale Romanorum 45000. adi Livium, XXII. 49. *Idem*.

XII. Cum vero æſtas ſumma eſſe jam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ ſemper prætores in itineribus conſumere conſueverunt, propterea quod tum putant obeundam eſſe maxime provinciam, cum in areis frumenta ſunt, quod & familiæ congregantur, & magnitudo ſervitii perſpicitur, & labor operis [25] maxime offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cum concurſant cæteri prætores, iſte novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracuſarum luco ſtativa ſibi caſtra faciebat.

Nam in ipſo aditu, atque ore portus, ubi primum ex alto ſinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbaſeis intenta velis collocabat. Huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, ſic emigrabat, ut per eos dies nemo iſtum extra illum lucum videre poſſet. In eum autem ipſum lucum aditus erat nemini, niſi qui aut ſocius, aut miniſter libidinis eſſe poſſet. Huc omnes mulieres, quibuſcum iſte conſueverat, conveniebant: quarum incredibile eſt, quanta multitudo fuerit Syracuſis. Huc homines digni iſtius amicitia, digni vita illa, conviviiſque veniebant. Inter ejuſmodi viros, ac mulieres, adulta ætate filius verſabatur: ut eum, etiamſi natura a parentis ſimilitudine abriperet, conſuetudo tamen, ac diſciplina patri ſimilem eſſe cogeret. Huc Tertia illa perducta per dolum, atque inſidias ab Rhodio tibicine, maximas in iſtius caſtris effeciſſe turbas dicitur, cum indigne pateretur uxor Cleomenis Syracuſani, nobilis mulier, itemque Æſchrionis, honeſto loco nata, in conventum ſuum mimi Iſidori filiam veniſſe. Iſte autem Annibal, qui in ſuis caſtris virtute [26] putaret oportere, non genere certari, ſic hanc Tertiam dilexit, ut eam ſecum ex provincia deportaret.

XIII. Ac per eos dies, cum iſte cum pallio purpureo talarique [27] tunica verſaretur in conviviis muliebribus, non offen-

S ſ ſ 2 deban-

25 *Labor operis*] Id eſt: Quia tunc maxime cognoſcitur quantus ſit frugum illius anni proventus. Nam *labor* ſumitur hic ſynecdochice pro fructu, quem paravit labor. Et *labor operis*, idem eſt, ac labor operoſus. Veruntamen hunc locum docti ſuſpectum habent de mendo. *Idem*.

26 *Virtute*] Alludit ad hoc dictum Annibalis, *Hoſtem qui feriet, mihi erit Carthaginienſis, quiſquis erit*, quod refertur in Orat. pro Balb. c. 22. *Idem*.

27 *Talari*] Hinc notatur etiam Verris molli-

debantur homines in eo: neque moleſte ferebant, abeſſe a foro magiſtratum, non jus dici, non judicia fieri: lucum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque ſymphoniæ: in foro ſilentium eſſe ſummum cauſarum, atque juris: non ferebant homines moleſte. Non enim jus abeſſe videbatur a foro, neque judicia; ſed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio.

Hunc tu igitur imperatorem eſſe defendis, Hortenſi? hujus furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, ſuperbiam, ſcelus, audaciam, rerum geſtarum magnitudine, atque imperatoriis laudibus tegere conaris? Hic ſcilicet eſt metuendum, ne, ad exitum defenſionis tuæ, vetus illa Antoniana [28] dicendi ratio, atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Romanus aſpiciat, ex mulierum morſu, veſtigia libidinis, atque nequitiæ.

Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas. Cognoſcentur enim omnia iſtius æra [29] illa vetera, ut, non ſolum in imperio, verum etiam in ſtipendiis qualis fuerit, intelligatis. Renovabitur prima illa militia, cum iſte e foro abduci, non, ut ipſe prædicat, perduci [30] ſolebat. Aleatoris Placentini caſtra commemorabuntur: in quibus cum frequens fuiſſet, tamen ære dirutus eſt [31]. Multa ejus in ſtipen-

mollities: nam ejuſmodi tunica mulierum erat. Qui ea utebantur homines, ii, tanquam molles, male audiebant. Tunicæ virilis menſura vulgo erat, ut paulo infra genua cederet: nam infra, mulierum eſt; ſupra, centurionum. Fabius l. XI. c. 3. A. Gell. l. 7. c. 12. *Idem*.

28 *Antoniana*] Supra, cap. 1.

29 *Æra*] Sunt ſtipendia quæ militibus ſemeſtria, aut annua dabantur: & ſumuntur ſynecdochice pro annis militiæ. Hæc igitur eſt ſententia: Cognoſcetur vetus illa omnis iſtius militia: quando & cujus imperatoris in caſtris æra, ſeu ſtipendia meruerit. Sed Verris libidines allegorice ſignificat Orator. *Idem*.

30 *Abduci, non perduci*] *Perduci* veteribus dicebantur, qui libidinis cauſa ad aliquem ducebantur. *Abduci* autem, qui vi aut a conjugibus, aut parentibus abſtrahebantur libidinis cauſa. Sed hoc loco tamen *perduci* ſimpliciter accipitur, pro in forum duci, ut ſolebant nobiles pueri, cum primum prætextam deponerent, togamque virilem induerent. Dicebantur proprie *in forum duci*, *perduci*, *forum attingere*, ut apud Ciceronem in epiſtolis, *a quo forum attigi*, hoc eſt, In forum viris adſcriptus veni. Dicit igitur Tullius Verrem ea ætate non in forum perductum ad cauſas aut orandas, aut ad operam amicis dandam, ſed a foro abductum ad libidines: quamvis non negem in voce *perducere* latere quoque figuram aculeatam, qua libidines ejus notantur, quod corpus proſtituerit, æque ut in altera *abduci*. Grævius.

31 *Ære dirutus eſt*] Ex ambiguo jocus elegans eſt: nam cum videatur dicere *tamen ei ſtipendium eſt ademptum*, ſignificat, alea Verrem omnia ſua bona perdidiſſe. Nam, *ære dirui*, dicitur tam de milite, cui ſtipendium ignominiæ cauſa eſt ademptum, quam de eo, quem alea nudaverit. *Hortenſ.*

pendiis damna proferentur: quæ ab iſto, ætatis fructu [32] diſſoluta, & compenſata ſunt.

Jam vero, cum in ejuſmodi patientia turpitudinis, aliena, non ſua ſatietate obduruiſſet: qui vir fuerit, quot præſidia, quam munita, pudoris, & pudicitiæ, vi & audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut conjungere cum iſtius flagitio, cujuſquam præterea dedecus? non faciam, Judices: omnia vetera prætermittam. Duo ſola recentia ſine cujuſquam infamia ponam: ex quibus conjecturam facere de omnibus poſſitis. Unum illud, quod ita fuit illuſtre, notumque omnibus, ut nemo tam ruſticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta conſulibus, Romam ex ullo municipio vadimonii cauſa venerit, quin ſciret, jura omnia prætoris urbani, nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quod, cum paludatus [33] exiſſet, votaque pro imperio ſuo, communique populi Romani nuncupaſſet [34], noctu, ſtupri cauſa, lectica in urbem introferri ſolitus eſt ad mulierem, nuptam uni, propoſitam omnibus, contra fas [35], contra auſpicia, contra omnes divinas, atque humanas religiones.

XIV. O dii immortales! quid intereſt inter mentes hominum, & cogitationes! Ita mihi meam voluntatem, ſpemque reliquæ vitæ veſtræ, populique Romani exiſtimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magiſtratus populus Romanus mandavit, ſic eos accepi, ut me omnium officiorum obſtringi religione arbitrarer. Ita quæſtor ſum factus, ut mihi honorem

rem

32 *Ætatis fructu*] Eo quæſtu, quem corpore faciebat. *Manutius*.

33 *Paludatus*] Indutus paludamento, quod pallii ſpecies, idem, ut putatur, atque chlamys, veſtis militaris fuit: ex Etruria ad Romanos transferat, teſte Floro I. 5. Color ejus eximius e cocco, ſeu purpureus. Hac indui imperatores ad bellum inter vota, & frequentiam amicorum eos deducentium, proficiſcebantur. *Hortenſ.*

34 *Nuncupaſſet*] *Vota nuncupare*, eſt nominatim & conceptis verbis aliquid vovere. Mos erat olim, ut imperatores in Capitolio vota Jovi, pro felici armorum ſuorum ſucceſſu facerent, quæ in tabulas, præſentibus multis, referrentur; atque ita votis nuncupatis, in provinciam exirent. Ibidem etiam ad bellum ituri auſpicia capiebant; hoc eſt, ſummum rerum gerendarum, & belli adminiſtrandi imperium. Hinc illa locutio familiaris Livio, & cæteris; rem gerere *auſpiciis alicujus*, id eſt, aliquo moderante. *Idem*.

35 *Contra fas*] Magiſtratui, poſt vota nuncupata, ex urbe in provinciam egreſſo, fas non erat in eam, niſi confecta provincia, regredi. Alioquin auſpicia, quæ ceperat in Capitolio, & quæ privatum non ſequebantur, hoc eſt, ut modo dixi, imperium, ſtatim amittebat. *Idem*.

rem illum tum non ſolum datum, ſed etiam creditum [36], ac commiſſum putarem. Sic obtinui quæſturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer: ut me, quæſturamque meam quaſi in aliquo orbis terræ theatro verſari exiſtimarem: ut omnia ſemper, quæ jucunda videntur eſſe, non modo his extraordinariis cupiditatibus [37], ſed etiam ipſi naturæ, ac neceſſitati, denegarem.

Nunc ſum deſignatus ædilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo, plebique Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciendos: mihi ſacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam: ob earum rerum laborem & ſollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam curulem, * jus imaginis [38] ad memoriam, poſteritatemque, prodendæ. Ex his ego rebus omnibus, Judices, ita mihi deos omnes propitios eſſe velim, ut, tametſi mihi jucundiſſimus eſt honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum ſollicitudinis, & laboris, ut hæc ipſa ædilitas, non, quia neceſſe fuerit, alicui candidato data, ſed quia ſic oportuerit, recte collocata, & judicio populi in loco poſita eſſe videatur.

XV. Tu cum eſſes prætor renuntiatus quoquo modo (mitto enim, & prætereo, quid tum ſit actum) ſed cum eſſes renuntiatus, ut dixi, non ipſa præconis voce excitatus es, qui

36 *Non ſolum datum, ſed etiam creditum*] Placet mihi Memmii conjectura, ut legatur, *honorem illum non tam datum, quam creditum, &c.* Lamb. Quorum hæc differentia eſt, quod rebus datis abuti licet: commiſſis ac creditis non licet. *Hot.*

37 *Extraordinariis cupiditatibus*] Id eſt, quæ ſunt contra modum, & ordinem vitæ temperantis & moderatæ, ut cum quis vino & epulis utitur, non ut neceſſitati pareat, ſed in his rebus novas excogitat voluptates. *Hortenſius.*

* Lamb. *jus, imagines ad memoriam poſteritati prodendam*

38 *Jus imaginis*] Id eſt, nobilitatem. Nemini permittebatur jus imaginis, niſi qui magiſtratus curules geſſiſſet. De imaginibus autem hæc a Plinio traduntur l. 35. c. 2. *Expreſſi cera vultus ſingulis deponebantur armariis, ut eſſent imagines quæ comitarentur gentilitia funera; ſemperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus.* Vide præterea Polyb. lib. VI. cap. 51. *Idem.*

ed by Google

qui te toties *ſeniorum*, *juniorumque centuriis illo bonore affici* pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipublicæ partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum eſſe meretricis? Cum tibi forte obtigiſſet, ut jus diceres: quantum negotii, quid oneris haberes, nunquam cogitaſti: neque illud rationis habuiſti, ſi forte expergefacere te poſſes, eam provinciam [39], quam tueri ſingulari ſapientia, atque integritate difficile eſſet, ad ſummam ſtultitiam, nequitiamque veniſſe. Itaque non modo domo tua Chelidonem in prætura extrudere noluiſti, ſed in Chelidonis domum præturam tuam totam detuliſti.

Secuta provincia eſt: in qua tibi nunquam venit in mentem, non tibi idcirco faſces, & ſecures, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clauſa, nullius vita ſepta, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, & audaciam poſſet eſſe. In qua tu te ita geſſiſti, ut, cum omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias: ex quo jam intelligis, non modo tibi nullam defenſionem, ſed maximam vim criminum exortam. Niſi forte Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temſanum [40] incommodum proferes. Ad quod recens cum te peropportune fortuna obtuliſſet, ſi quid in te virtutis, atque induſtriæ fuiſſet: idem, qui ſemper fueras, inventus es.

XVI. Cum ad te Valentini [41] veniſſent, & pro his homo diſertus & nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium ſuſciperes, ut, cum penes te prætorium imperium, ac nomen eſſet, ad illam parvam manum extinguendam ducem te, principemque præberes: non modo id refugiſti, ſed eo ipſo tempore, cum eſſes in litore, Tertia illa tua, quam tecum deporpor-

39 *Eam provinciam*] Eam procurationem: eam juris adminiſtrationem; cujus adminiſtrationis onus ſuſtinere vix poſſet homo omnium ſapientiſſimus, atque integerrimus: ad te, omnium ſtultiſſimum, nequiſſimumque perveniſſe. *Idem*.

40 *Temſanum*] Cum Temſam oppidum in Bruttiis reſidua Spartaci manus occupavit. *Manutius*.

41 *Valentini*] Temſanorum vicini. V. Cluver. Ital. ant. IV. 15.

Digitized by Google

portabas, erat in omnium conſpectu. Ipſis autem Valentinis ex tam illuſtri, nobilique municipio, tantis de rebus reſponſum nullum dediſti, cum eſſes cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiſcentem, quid in ipſa provincia feciſſe exiſtimatis, qui cum jam ex provincia, non ad triumphum, ſed ad judicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam ſine ulla voluptate capiebat?

O divina ſenatus frequentis in æde Bellonæ admurmuratio! Memoria tenetis, Judices, cum adveſperaſceret, & paulo ante eſſet de hoc Temſano incommodo nuntiatum, cum inveniretur nemo [42], qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixiſſe quendam; Verrem eſſe non longe a Temſa: quam valde univerſi admurmurarint, quam palam principes contra dixerint. Et is tot criminibus, teſtimoniiſque convictus, in eorum tabellis ſpem ſibi aliquam ponit, quorum omnium palam, cauſa incognita, voce damnatus eſt?

XVII. Eſto: nihil ex fugitivorum bello, aut ſuſpicione belli laudis adeptus eſt, quod neque bellum ejuſmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab iſto proviſum eſt, ne quod eſſet. At vero contra bellum prædonum claſſem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo ſingularem. Itaque, iſto prætore, præclare defenſa provincia eſt. Sic de bello prædonum, ſic de claſſe Sicilienſi, Judices, dicam, ut hoc jam ante confirmem, in hoc uno genere omnes ineſſe culpas iſtius maximas, avaritiæ, majeſtatis, dementiæ [43], libidinis, crudelita-

42 *Cum inveniretur nemo*] Non quod ire nemo vellet, ſed quod in Italia cum imperio tunc nemo eſſet: extra ordinem autem decerni, qui contra fugitivorum reliquias cum imperio mitteretur, dignitatis publicæ non eſſe videretur. Quam ob cauſam facta Verris mentio eſt, quod is & cum imperio eſſet, nec longe a Temſa, jam e provincia decedens. In quo ſenatus univerſus, quid de Verre ſentiret, admurmuratione oſtendit: ſenatus vero principes, ut conſulares, & prætorii, quique magiſtratum gerebant, palam contradixerunt. *Manutius*.

43 *Dementiæ*] Quid ſignificet hoc loco verbum iſtud, non ſatis liquet. Nam hic certa crimina exponuntur. Dementia non eſt crimen. Neque ideo tamen ſcribendum, *majeſtatis diminutæ*, ut quidam reponi volebant contra Ciceronis, & linguæ Latinæ conſuetudinem. Nam, ut jam a clariſſimo Grævio obſervatum eſt, quod nos crimen *læſæ*, *violatæ*, *imminutæ majeſtatis* dicimus, id Tullio, aliiſque ſimpliciter dicebatur, *majeſtas*. Itaque aut tollenda vox *dementiæ*, aut expectandi codices, quorum ope ſanari poſſit. Porro *majeſtatis* nomine ſignificatur imperii magnitudo, quam quis lædere judicatur, ubi quid in populum, vel in rempublicam, vel in magiſtratus committit. *Hortenſius*. Dementia non eſt crimen: eſto. Sed criminum,

Digitized by Google

litatis. Hæc dum breviter expono, quæſo, ut feciſtis adhuc, diligenter attendite.

Rem navalem primum ita dico eſſe adminiſtratam, non uti provincia defenderetur, ſed ut claſſis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum conſuetudo cum hæc fuiſſet, ut naves civitatibus, certuſque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximæ, & locupletiſſimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperaviſti. Ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, poſt videbitur [44]: ex ipſorum literis, & teſtibus quæremus. Navem vero Cybeam [45] maximam, triremis inſtar, pulcherrimam, atque ornatiſſimam, palam ædificatam ſumptu publico, ſciente Sicilia, per magiſtratum, ſenatumque Mamertinum, tibi datam, donatamque eſſe dico. Hæc navis onuſta præda Sicilienſi, cum ipſa quoque eſſet ex præda, ſimul cum iſte decederet, appulſa Veliam eſt, cum plurimis rebus, & iis, quas ante Romam mittere cum cæteris furtis noluit, quod erant cariſſimæ, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliæ, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatiſſimam, Judices: quæ quidem omnibus, qui eam aſpexerant, proſpectare jam exilium, atque explorare fugam domini [46] videbatur.

XVIII. Quid mihi hoc loco reſpondebis? niſi forte id, quod tametſi probari nullo modo poteſt, tamen dici quidem in judicio de pecuniis repetundis neceſſe eſt, de tua pecunia ædificatam eſſe eam navem. Aude hoc ſaltem dicere, quod neceſſe eſt. Noli metuere, Hortenſi, ne quæram, qui licuerit ædificare navem ſenatori. Antiquæ ſunt iſtæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu ſoles dicere, quæ vetant. Fuit iſta reſpublica quondam, fuit iſta ſeveritas in judiciis, ut iſtam rem accuſator in magnis criminibus objiciendam putaret. Quid enim tibi nave opus fuit? cui, ſi quo publice profici-

num, ubi præſertim de imperatore agitur, fons & origo eſt. Peccare poteſt, non tantum quia avarus, quia legum contemptor, quia libidinoſus, aut crudelis, ſed etiam quia demens. Itaque nihil muto.

44 *Poſt videbitur*] Carol. Steph. editio, *poſt, ſi videbitur, ex illorum, &c.* Sic enim Tullius inducitur affirmans id, quod non exſequitur poſtea. *Hortenſius.*

45 *Cybeam*] Vide lib. IV. cap. 8.

46 *Domini*] Verris, qui judicio damnatus in exilium ibit, avectus ipſa navi. *Manutius.*

ſcereris, & præſidii, & vecturæ cauſa, ſumptu publico navigia præberentur: privatim autem nec proficiſci quoquam potes, nec arceſſere res tranſmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere [47], mercari nihil licet.

Deinde cur quidquam contra leges paraſti? Valeret hoc crimen in illa veteri ſeveritate, ac dignitate reipublicæ. Nunc non modo te hoc crimine non arguo: ſed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. Poſtremo tu tibi hoc nunquam turpe, nunquam criminoſum, nunquam invidioſum fore putaſti, celeberrimo loco palam tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid exiſtimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem eſſe in Italiam deducturum? naviculariam [48] te, cum Romam veniſſes, eſſe facturum? Ne illud quidem quiſquam poterat ſuſpicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Ejuſmodi de te voluiſti ſermonem eſſe omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quæ prædam ex Sicilia deportaret, & quæ ad ea furta, quæ reliquiſſes, commearet?

Verum hæc omnia, ſi doces, navem de tua pecunia ædificatam, remitto, atque concedo. Sed hoc, homo amentiſſime, non intelligis priore actione ab ipſis iſtis tuis Mamertinis laudatoribus eſſe ſublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps iſtius legationis, quæ ad tuam laudationem miſſa eſt, navem tibi operis publicis Mamertinorum eſſe ædificatam, eique faciendæ ſenatorem Mamertinum publice præfuiſſe. Reliqua eſt materies. Hanc Rheginis, ut ipſi dicunt, (tametſi tu negare non potes) publice, quod Mamertini materiem non habent, imperaviſti.

XIX. Si

47 *Habere*] Quid, ſi legamus, *emere*? Lamb. *Habere* certe mendoſum eſt. Nam habebant, & licebat habere ſenatoribus in Sicilia, Africa, Aſia, aliiſque provinciis latifundia. Non improbo conjecturam Lambini. *Grævius*.

48 *Naviculariam*] Subaud. rem, *facere*, eſt, quæſtum facere, ſeu locandis navibus, ut placet Nannio: ſeu, ut vulgo interpretes, ex navigatione: quomodo *pecuariam facere*, (Sueton. in Cæſar. cap. 42.) eſt, alere armenta & greges; & ea cum lucro vendere. Sic, *argentariam facere*, (infra, cap. 59.) eſt argentarii munus ad quæſtum exercere. *Hortenſius*.

XIX. Si & ex quo ſit navis, & qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, præſto fuerunt; ubi tandem iſtuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impenſum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuiſſe fieri, ut ex ærario nihil darent. Etenim vel Capitolium [49], ſicut apud majores noſtros factum eſt, publice coactis fabris, operiſque imperatis, gratis exædificari, atque effici potuit. Deinde id quoque perſpicio, (quod & oſtendam, cum iſtos produxero) ipſorum ex literis, multas pecunias iſti erogatas, in operum locationes falſas, atque inanes eſſe perſcriptas. Jam illud minime mirum eſt, Mamertinos, a quo ſummum beneficium acceperant, quem ſibi amiciorem, quam populo Romano eſſe cognoverant, ejus capiti literis ſuis pepercisse. Sed ſi argumento eſt, Mamertinos pecunias tibi non dediſſe, quia ſcriptum non habent: ſit argumento, tibi gratis conſtare navem, quia quid emeris, aut quid locaveris, ſcriptum proferre non potes.

At enim idcirco navem Mamertinis non imperaſti, quod ſunt fœderati. Dii approbent. Habemus hominem in fetialium [50] manibus educatum: unum, præter cæteros, in publicis religionibus fœderum ſanctum, & diligentem. Omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen, tu, ſancte homo, ac religioſe, cur Taurominitanis item fœderatis navem imperaſti? an hoc probabis, in æqua cauſa populorum ſine pretio varium jus, & diſparem conditionem fuiſſe?

Quid, ſi ejuſmodi eſſe hæc duo fœdera duorum populorum, Judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum ſit fœdere, *Ne navem dare debeant*: Mamertinis in ipſo fœdere ſanctum, atque perſcriptum ſit, *Uti navem dare neceſſe ſit*: iſtum autem contra fœdus, & Taurominitanis imperaſ-

49 *Vel Capitolium*] Id eſt, Capitolium, quod longe operoſius ædificatum eſt quam una navis. Hæc enim vis eſt hoc loco τῶ *vel*. Argumentum a majori. *Idem*.

50 *In Fetialium*] Jocus in Verrem ab officio Fetialium, quorum erat, inter cætera, curare, ut ne armis, aut injuria quavis alia, fœderatæ civitates violarentur. Fœderum, pacis, belli, induciarum oratores *Fetiales* erant. Cicer. *de Legibus*, II. cap. 9. *Idem*.

peraſſe, & Mamertinis remiſiſſe? num cui dubium poterit eſſe, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quam Taurominitanis fœdus opitulatum ſit? Recitentur fœdera. MAMERTINORUM, ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO FOEDERA.

XX. Iſto igitur tuo, quemadmodum ipſe prædicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuiſti majeſtatem reipublicæ, minuiſti auxilia populi Romani, minuiſti copias, majorum virtute, ac ſapientia comparatas: ſuſtuliſti jus imperii, conditionem ſociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipſo navem, vel uſque ad oceanum, ſi imperaſſemus, ſumptu, periculoque ſuo armatam, atque ornatam, mittere debuerunt: hi, ne in freto ante ſua tecta, & domos navigarent; ne ſua mœnia, portuſque defenderent, pretio abs te jus fęderis [51], & imperii conditionem emerunt.

Quid cenſetis in hoc fędere faciendo voluiſſe Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adſcriberetur, ſi id ullo modo poſſent a noſtris majoribus impetrare? Nam, cum hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat neſcio quomodo in illo fędere ſocietatis, quaſi quædam nota ſervitutis. Quod tum recentibus ſuis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, a majoribus noſtris fędere aſſequi non potuerunt: id nunc nullo novo officio ſuo, tot annis poſt, jure imperii noſtri quotannis uſurpatum, ac ſemper retentum, ſumma in difficultate navium, a C. Verre pretio aſſecuti ſunt. At non hoc ſolum ſunt aſſecuti, ne navem darent. Ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in claſſe, aut in præſidio eſſet, te prætore, per triennium Mamertini dederunt?

XXI. Denique cum ex ſenatus-conſulto, itemque ex lege Terentia & Caſſia, frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret: id quoque munus leve, atque commune, Mamertinis remiſiſti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo, non debere? an, ut ne venderent?

51 *Jus fœderis*] Pretio abs te jus fœderis *emerunt*, ſive, ut mavult Muretus, *redemerunt*: hoc eſt, dederunt tibi pecuniam, ut ne tenerentur ex lege ſeu conditione fœderis, *navigare*. Idem.

Digitized by Google

rent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere [52], quod exigeretur, ſed ex eo, quod emeretur [53]. Te igitur auctore & interprete, ne foro quidem, & commeatu, Mamertini populum Romanum juvare debuerunt.

Quæ tandem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum eſt, quid ex lege cenſoria dare debeant: cur iis quidquam præterea ex alio genere imperaviſti? Quid? decumani num quid præter ſingulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque ſtatuiſti, quantum ex hoc genere frumenti empti darent? Qui ſunt immunes, ii certe nihil debent. At his non modo imperaſti: verum etiam, quo plus darent, quam poterant, hæc ſexagena millia modium, quæ Mamertinis remiſeras, addidiſti. Neque hoc dico: cæteris non recte imperatum eſſe. Mamertinis, qui erant in eadem cauſa, quibus ſuperiores omnes prætores item, ut cæteris, imperarant, pecuniamque ex ſenatus-conſulto, & ex lege diſſolverant, his dico non recte remiſſum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum conſilio cauſam Mamertinorum cognoſcit, & de conſilii ſententia Mamertinis ſe frumentum non imperare pronuntiat.

Audite decretum mercenarii prætoris ex ipſius commentario: & cognoſcite, quanta in ſcribendo gravitas, quanta in conſtituendo jure ſit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait ſe *facere:* itaque perſcribit. Quid, ſi hoc verbo non eſſes uſus, *libenter?* nos videlicet invitum te quæſtum facere putaremus? *Ac de conſilii ſententia*. Præclarum recitari conſilium, Judices, audiſtis. Utrum vobis conſilium recitari tandem prætoris videbatur, cum audiebatis nomina, an prædonis improbiſſimi ſocietas, atque comitatus?

En fęderum interpretes, ſocietatis pactores, religionis auctores. Nunquam in Sicilia frumentum publice eſt emptum, quin

52 *Ex eo genere*] Ex genere decumani, quod ab aratoribus ſine pretio exigebatur. *Hotomanus*.

53 *Quod emeretur*] Siciliæ civitates ea conditione in fœdus receptæ fuerant, ut cum uſus ferret, frumentum populo Romano certo pretio darent. Quod genus *emptum* vocabatur, pro quo ex S. C. pecunia ſolvebatur. *Idem*.

quin Mamertinis pro portione imperaretur, ante quam hoc delictum, præclarumque conſilium iſte dedit, ut ab his nummos acciperet, ac ſui ſimilis eſſet. Itaque tantum valuit iſtius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, a quibus frumentum emere debuiſſet, iis decretum vendidiſſet. Nam ſtatim L. Metellus, ut iſti ſucceſſit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi inſtituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit.

XXII. Tum illi intellexerunt, ſe id, quod a malo auctore [54] emiſſent, diutius obtinere non poſſe. Age porro, tu, qui te tam religioſum exiſtimari voluiſti interpretem fęderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperaſti? quarum civitatum utraque fęderata eſt. Ac Netini quidem ſibi non defuerunt. Nam ſimul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, & eandem ſuam cauſam fęderis eſſe docuerunt. Tu aliter decernere in eadem cauſa non potuiſti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedo mihi ejuſdem prætoris literas, & rerum decretarum, & frumenti imperati, & tritici empti. LITERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET TRITICI EMPTI. Quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconſtantia ſuſpicari poſſumus, Judices, quam id, quod neceſſe eſt, aut iſti a Netinis pecuniam, cum poſceret, non datam: aut id eſſe actum, ut intelligerent Mamertini, bene ſe apud iſtum tam multa pretia, ac munera collocaſſe, cum idem alii juris ex eadem cauſa non obtinerent?

Hic

54 *A malo auctore*] *Auctor* dicitur is, a quo quis jus in rem quampiam titulo aliquo nactus eſt, ut pro emptu, pro donato, & ſi qui ſunt generis ejuſdem. Quod nomen *ab auctionibus* deductum opinor, in quibus is rem aufert, qui maxime pretium auxit. Unde & *auctoritas* verbum declinatum eſt: de quo in orat. pro Cæcina explicavimus. Nam quod utrumque verbum ſine *c* plerique ſcribunt, id eos præter veterem conſuetudinem facere tum ex antiquis monumentis intelligitur, in quibus *c* litera ſemper adjecta eſt: tum ex Valerii Probi notis antiquis, qui *AUC* pro *Auctor* notari ſolitum teſtatur. Hoc igitur orator dixit [illegible]. Quæ res a malo auctore accepta eſt, ea jure civili per verum dominum nullo negotio auſertur. *Hotom.* Auctor proprie dicebatur, qui aliquid nexu mancupioque vendebat, periculumque evictionis in ſe recipiebat, ſi & fidejuſſor addebatur, is dicebatur auctor ſecundus, ut ex lib. 4. D. de evictionibus patet, quod alibi pluribus notamus. Hinc vides, cur hic Verres *malus auctor* appelletur; quia præſtare non poterat, quod jus Mamertinis, accepto pretio, vendiderat. *Grævius.*

Digitized by Google

Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quam multa ſint vulnera, quis eſt veſtrum, Judices, quin intelligat? Primum, ut in judiciis [55], qui decem laudatores dare non poteſt, honeſtius eſt ei nullum dare, quam illum quaſi legitimum numerum conſuetudinis non explere. Tot in Sicilia civitates ſunt, quibus tu per triennium præfuiſti: arguunt cæteræ: paucæ, & parvæ, metu repreſſæ, ſilent: una laudat. Hoc quid eſt, niſi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; ſed tamen ita provinciæ præfuiſſe, ut hac utilitate neceſſario ſit carendum?

Deinde, id quod alio loco ante dixi, quæ eſt iſta tandem laudatio, cujus laudationis legati principes, & publice tibi navem ædificatam, & privatim ſe ipſos abs te ſpoliatos, expilatoſque eſſe dixerunt? Poſtremo, quid aliud iſti faciunt, cum te ſoli ex Sicilia laudant, niſi teſtimonio nobis ſunt, te omnia ſibi eſſe largitum, quæ tu de republica noſtra detraxeris? Quæ colonia eſt in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hoſce annos tam commoda vacatione ſit uſum omnium rerum, quam Mamertina civitas per triennium? Soli, ex fęedere quod debuerunt, non dederunt: ſoli, iſto prætore, omnium rerum immunes fuerunt: ſoli in iſtius imperio ea conditione vitæ fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

XXIII. Verum, ut ad claſſem, quo ex loco ſum digreſſus, revertar: accepiſti a Mamertinis navem contra leges; remiſiſti contra fęedera. Ita in una civitate bis improbus fuiſti: cum & remiſiſti, quod non oportebat; & accepiſti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones;

55 *Ut in judiciis*] Defendebant reos patroni; laudabant viri nobiles, vel voce, ſi adeſſent; vel literis, ſi abeſſent; ut eorum auctoritas ac teſtimonium quaſi commendaret illos judicibus. *Cic. ad Famil.* lib. 1. Ep. *9. Dio*, lib. 40. Scaurum, quem Cicero defendit, laudatum a novem conſularibus, quorum magna pars laudavit per tabulas, quia aberant, ſcribit Aſconius. Iſtiuſmodi autem laudatorum numerus, ut patet ex hoc loco, erat, ſi non lege, at conſuetudine, certus & definitus: decem ut eſſent laudatores, conſuetudo obtinuerat. Quod confirmat idem Aſconius, ubi novem illis Scauri laudatoribus Fauſtum ejus fratrem adjungit. Senſus eſt igitur. Primum vulnus Verrinæ laudationis illud eſt, quod decem ex civitatibus laudatores dare Verres non potuit; immo una tantum laudat. Porro, ut in judiciis, ſic in his rebus honeſtius eſt nullum dare, quam illum, &c. *Hortenſius*.

nes; non, quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia ſpoliaretur; non quæ nova provinciæ ſpolia portaret. Mamertini tibi & urbem, quo furta undique deportares, & navem, qua exportares, præbuerunt. Illud tibi oppidum receptaculum prædæ fuit: illi homines, teſtes, cuſtodeſque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cum claſſem avaritia, ac nequitia tua perdidiſti, navem Mamertinis imperare auſus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciæ, etiam ſi precario eſſent rogandi [56], tamen ab his impetraretur. Reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, ſed prætori donata Cybea. Ea fuit merces imperii, auxilii, juris, conſuetudinis, fęderis.

Habetis unius civitatis firmum auxilium amiſſum, ac venditum pretio. Cognoſcite nunc novam prædandi rationem, ab hoc primum excogitatam.

XXIV. Sumptum omnem in claſſem frumento, ſtipendio, cæteriſque rebus navarcho ſuo quæque civitas ſemper dare ſolebat. Is neque ut accuſaretur a nautis, committere audebat; & civibus ſuis rationem referre debebat. In illo omni negotio, non modo labore, ſed etiam periculo ſuo verſabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum ſemper, nec ſolum in Sicilia, ſed in omnibus provinciis; etiam in ſociorum, & Latinorum ſtipendio ac ſumptu; tum cum illorum auxiliis uti ſolebamus. Verres poſt imperium conſtitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus ſibi adnumeraretur; ut is pecuniam tractaret, quem ipſe præfeciſſet. Cui poteſt eſſe dubium, quamobrem & omnium conſuetudinem veterem primus immutaris, & tantam utilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, moleſtiam cum ſuſpicione ſuſceperis?

Deinde alii quæſtus inſtituuntur, ex uno genere navali, videte quam multi. Accipere a civitatibus pecunias, ne nautas

56 *Precario eſſent rogandi*] Mihi videtur *precario* excidiſſe ſuo loco, & ſic Ciceronem ſcripſiſſe, *etiamſi eſſent rogandi, precario tamen ab iis impetraretur*. Græv.

tas darent : pretio certo miſſos facere nautas : miſſorum omne ſtipendium lucrari : reliquis , quod deberet , non dare. Hæc omnia ex civitatum teſtimoniis cognoſcite . Recita . TETSIMONIA CIVITATUM .

XXV. Hunccine hominem ? hanccine impudentiam , Judices ? hanccine audaciam ? civitatibus , pro numero militum , pecuniarum ſummas deſcribere ? certum pretium , ſexcentenos nummos , nautarum miſſioni conſtituere ? quos qui dederat , commeatum totius æſtatis abſtulerat : iſte , quod ejus nautæ nomine pro ſtipendio , frumentoque acceperat , lucrabatur . Itaque quæſtus duplex [57] unius miſſione fiebat . Atque hæc homo amentiſſimus in tanto prædonum impetu , tantoque periculo provinciæ , ſic palam faciebat , ut & ipſi prædones ſcirent , & tota provincia teſtis eſſet .

Cum propter iſtius hanc tantam avaritiam , nomine claſſis eſſet in Sicilia , re quidem vera naves inanes , quæ prædam prætori , non quæ prædonibus metum afferrent : tamen , cum P. Cæſetius , & P. Tadius decem navibus his ſemiplenis navigarent , navem quandam piratarum præda refertam non ceperunt , ſed abduxerunt , onere ſuo plane captam , atque depreſſam . Erat ea navis plena juventutis formoſiſſimæ , plena argenti facti , atque ſignati , multa cum ſtragula veſte . Hæc una navis a claſſe noſtra non capta eſt , ſed inventa ad Megaridem , qui locus eſt non longe a Syracuſis . Quod ubi iſti nuntiatum eſt ; tametſi in acta cum mulierculis jacebat ebrius, erexit ſe tamen , & ſtatim quæſtori , legatoque ſuo cuſtodes miſit complures , ut omnia ſibi integra quam primum exhiberentur . Appellitur navis Syracuſas : expectatur ab omnibus : ſupplicium ſumi de captivis putatur . Iſte , quaſi præda ſibi advecta , non prædonibus captis ; ſi qui ſenes , aut deformes erant , eos in hoſtium numero ducit : qui aliquid formæ , ætatis , artificiique habebant , abducit omnes , nonnullos ſcribis ſuis , filio , cohortique diſtribuit : ſymphoniacos homines ſex

57 *Quæſtus duplex*] Recte : nam lucrabatur ſexcentenos nummos pro nautæ uniuſcujuſque miſſione ; & is erat primus quæſtus. Lucrabatur deinde quod acceperat a civitatibus pro ſtipendio , & frumento ejus nautæ, quem dimiſerat . Ita quæſtum in nauta uno dimittendo duplicem faciebat . *Hortenſius*.

cuidam amico ſuo Romam muneri miſit. Nox illa tota exinanienda navi conſumitur. Archipiratam ipſum videt nemo, de quo ſupplicium ſumi oportuit. Hodieque omnes ſic habent perſuaſum, (quid ejus ſit [58], vos conjectura quoque aſſequi debetis) iſtum clam a piratis ob hunc archipiratam, pecuniam accepiſſe.

XXVI. Conjectura bona eſt. Judex eſſe bonus nemo poteſt, qui ſuſpicione certa non movetur. Hominem noſtis; conſuetudinem omnium tenetis: qui ducem prædonum, aut hoſtium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos omnium eſſe patiatur. Hominem in tanto conventu Syracuſis vidi neminem, Judices, qui archipiratam captum vidiſſe ſe diceret: cum omnes, ut mos eſt, ut ſolet fieri, concurrerent, quærerent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iſte homo occultaretur, ut eum ne caſu quidem quiſquam aſpicere poſſet? Homines maritimi [59] Syracuſis, qui ſæpe iſtius ducis nomen audiſſent, cum eum ſæpe timuiſſent, cum ejus cruciatu, atque ſupplicio paſcere oculos, animumque exſaturare vellent: poteſtas aſpiciendi nemini facta eſt.

Unus plures prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quam omnes antea. Ecquando igitur iſto fructu quiſquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacunque iter fecit, hoc jucundiſſimum ſpectaculum omnibus vinctorum, captorumque hoſtium præbebat. Itaque ei concurſus undique fiebant, ut non modo ex his oppidis, qua ducebantur, ſed etiam ex finitimis, viſendi cauſa, convenirent. Ipſe autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratiſſimus populo Romano fuit, atque jucundiſſimus? quia nihil eſt victoria dulcius. Nullum eſt autem teſtimonium victoriæ

58 *Quid ejus ſit*] Senſum obſcurat præciſa locutio. Sed exemplorum ſimilitudo lucem affert. *Quid ejus ſit*, valet, quid ejus rei ſit, vera-ne ſit ea res, an falſa. Sic Terentius in Eunuch. *Quidquid hujus feci, virginis cauſa feci*. Ubi Donatus: *Quidquid hujus: rei, ſubaudiendum eſt: quod eum excluſi foras*. Idem in Heaut. *At mihi fides apud hunc eſt, nihil me iſtius facturum, pater*. Ibidem. *Quidquid ego hujus feci, tibi proſpexi, & ſtultitiæ tuæ*. In Hec. *Quod te Æſculapi, & te Salus, ne quid ſit hujus, oro*. Noſter autem in ep. ad Attic. lib. 16. *Non video ſciturum me, quid ejus ſit, ni ſtatim aliquid literarum*. Plautus in Aulularia plene dixit: *Ibo intro, ut, quid hujus ſit rei, ſciam*. Manutius.

59 *Maritimi*] Id eſt, ex iis Siciliæ urbibus, quæ ad mare ſunt poſitæ. *Hortenſ.*

riæ certius , quam , quos ſæpe metueris , eos te vinctos ad ſupplicium duci videre.

Hoc tu quamobrem non feciſti ? quamobrem ita iſte pirata celatus eſt , quaſi eum aſpicere nefas eſſet ? quamobrem ſupplicium non ſumpſiſti ? quam ob cauſam hominem reſervaſti ? ecquem audiſti in Sicilia antea captum archipiratam , qui non ſecuri percuſſus ſit ? unum cedo auctorem tui facti : unius profer exemplum . Vivum tu archipiratam ſervabas , quem per triumphum , credo , quem ante currum tuum duceres . Neque enim quidquam erat jam reliquum , niſi ut , claſſe populi Romani pulcherrima amiſſa , provinciaque lacerata , triumphus navalis tibi decerneretur .

XXVII. Age porro , cuſtodiri ducem prædonum novo more , quam ſecuri feriri omnium exemplo , magis placuit . Quæ ſunt iſtæ cuſtodiæ ? apud quos homines ? quemadmodum eſt aſſervatus ? Latumias [60] Syracuſanas omnes audiſtis : plerique noſtis . Opus eſt ingens , magnificum , regum , ac tyrannorum . Totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſo , & multorum operis penitus exciſo . Nihil tam clauſum ad exitus , nihil tam ſeptum undique , nihil tam tutum ad cuſtodias , nec fieri , nec cogitari poteſt . In has latumias , ſi qui publice cuſtodiendi ſunt , etiam ex cæteris oppidis Siciliæ deduci imperantur . Eo quod multos captivos cives Romanos conjecerat , & quod eodem cæteros piratas contrudi imperarat : intellexit , ſi hunc ſubditirium [61] archipiratam in eandem cuſtodiam dediſſet , fore , ut a multis illis in latumiis verus ille dux quæreretur . Itaque hominem huic optimæ , tutiſſimæque cuſtodiæ non audet committere . Denique Syracuſas totas timet : amandat hominem . Quo ? Lilybæum fortaſſe . Video : tamen homines maritimos non plane [62] reformidat .

 Mini-

60 *Latumias*] Sic vulgo ſcribitur . Verum aliis , & doctiſſimis quidem , *lautumiæ* dicuntur . Alii , originem ſecuti , præferunt *latomiæ*. Fit, inquit Hortenſius , a Græco , λᾶς , lapis , & τέτμηκα , præt. med. verbi τέμνειν, cædere . Quaſi vero Siculi Græca non corruperint perſæpe . Carcerem hunc Thucydides , habita ratione originis , λιθοτομίας appellat , lib. 7.

61 *Si hunc ſubdititium*] Id eſt , ſi hunc , quem in locum veri archipiratæ ſuppoſuerat . Sed , ut verum fatear , τὸ *hunc* , mihi moleſtiam exhibet : ſignificat enim mentionem de iſto ſubdititio archipirata jam factam fuiſſe , quæ tamen nulla ſupra occurrit . Ergo fortaſſe quidpiam deſit , aut hic , aut ſupra . *Hortenſius* .

62 *Non plane*] Non omnes . *Idem* .

Minime, Judices. Panormum igitur? Audio [63]: quanquam Syracuſis, quoniam in Syracuſano captus erat, maxime, ſi minus ſupplicio affici, at cuſtodiri oportebat. Ne Panormum quidem.

Quid igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum metu, & ſuſpicione alieniſſimos; a navigando, rebuſque maritimis remotiſſimos; ad Centuripinos, homines maxime mediterraneos [64], ſummos aratores: qui nomen nunquam timuiſſent maritimi prædonis: unum, te prætore, horruiſſent Apronium, terreſtrem archipiratam. Et, ut quivis facile perſpiceret, id ab iſto actum eſſe, ut ille ſuppoſitus, facile & libenter ſe illum, qui non erat, eſſe ſimularet: imperat Centuripinis, ut is victu, cæteriſque rebus quam liberaliſſime, commodiſſimeque habeatur.

XXVIII. Interea Syracuſani, homines periti & humani, qui non modo ea, quæ perſpicua eſſent, videre, verum etiam occulta ſuſpicari poſſent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui ſecuri ferirentur: quam multos eſſe oporteret, ex ipſo navigio, quod erat captum, & ex remorum numero conjiciebant. Iſte, quod omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat; reliquos ſi, ut conſuetudo eſt, univerſos ad palum alligaſſet, clamorem populi fore ſuſpicabatur, cum tanto plures abducti eſſent, quam relicti. Propter hanc cauſam cum inſtituiſſet alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, numerumque haberet, & reliquos non deſideraret ſolum, ſed etiam poſceret, & flagitaret.

Cum maximus numerus deeſſet, tum iſte homo nefarius in eorum locum, quos domum ſuam de piratis abduxerat, ſubſtituere, & ſupponere cœpit cives Romanos, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuiſſe inſimulabat, & ex Hiſpania fugientes ad Siciliam appulſos eſſe dicebat: alios, qui a prædonibus erant capti, cum mercaturas facerent, aut aliquam aliam ob cauſam navigarent, ſua

63 *Audio*] Verbum aſſentientis, ut ſupra, *video*. Idem.
64 *Mediterraneos*] In media Sicilia longe a mari poſitos. *Idem*.

ſua voluntate cum piratis fuiſſe arguebat. Itaque alii cives Romani ne cognoſcerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii cum a multis civibus Romanis recognoſcerentur, ab omnibus defenderentur, ſecuri feriebantur. Quorum ego de acerbiſſima morte, crudeliſſimoque cruciatu dicam, cum eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, ſi me in ea querimonia, quam ſum habiturus de iſtius crudelitate, & de civium Romanorum indigniſſima morte, non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem. Hæc igitur eſt geſta res, hæc victoria præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam miſſi: formoſi homines, & adoleſcentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives Romani hoſtilem in modum cruciati, & necati: omnis veſtis ablata: omne aurum & argentum ablatum, & averſum.

XXIX. At quemadmodum ipſe ſeſe induit [65] priore actione? qui tot dies tacuiſſet, repente in M. Annii, hominis ſplendidiſſimi, teſtimonio, cum is cives Romanos dixiſſet, & archipiratam negaſſet ſecuri eſſe percuſſum, exiluit; conſcientia ſceleris, & furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, ſe, quod ſciret ſibi crimini datum iri, pecuniam accepiſſe, neque de vero archipirata ſumpſiſſe ſupplicium, ideo ſecuri non percuſſiſſe: domi eſſe apud ſeſe archipiratas dixit duos.

O clementiam populi Romani, ſeu potius patientiam miram, ac ſingularem! Civem Romanum ſecuri eſſe percuſſum Annius, eques Romanus, dicit: taces. Archipiratam negat: fateris. Fit in eo gemitus omnium, & clamor; cum tamen a præſenti ſupplicio tuo ſe continuit populus Romanus, & repreſſit, & ſalutis tuæ rationem [66] judicum ſeveritati reſervavit.

65 *Induit*] Id eſt, irretivit, illaqueavit: uſitata Ciceroni metaphora, ſumpta de feris, quæ in plagas ſibi a venatoribus poſitas ſtulte incurrunt; & quibus ſe, quo magis expedire conantur, eo magis impediunt. *Idem*.

66 *Salutis tuæ rationem*] An populus ſalutis rationem ſervavit judicibus? Olim in hoc loco hæſi. Sed expediit me Regius codex, qui ſcribit: *Salutis ſuæ rationem*. Continuit ſe populus Romanus, & te non puniit, qui civem Romanum pro Archipirata percuſſiſti ſecuri, in quo ſua ſalus agitur, quam commiſit judicibus vindicandam. Nihil certius. *Grævius*.

vavit. Qui ſciebas tibi crimini datum iri? quamobrem ſciebas? quamobrem etiam ſuſpicabare? Inimicum habebas neminem. Si haberes, tamen non ita vixeras [67], ut metum judicii propoſitum habere deberes. An te, id quod fieri ſolet, conſcientia timidum, ſuſpicioſumque faciebat? Qui igitur, cum eſſes cum imperio, jam tum judicium, & crimen horrebas: reus cum tot teſtibus coarguare, potes de damnatione dubitare?

. Verum, ſi crimen hoc metuebas, ne quis abs te ſuppoſitum eſſe diceret, qui pro archipirata ſecuri feriretur: utrum tandem tibi ad defenſionem firmius fore putaſti, in judicio, coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tanto poſt eum, quem archipiratam eſſe diceres: an recenti re, Syracuſis, apud notos, inſpectante Sicilia pene tota, ſecuri ferire? Vide quid interſit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehenſio nulla eſſe potuit: hic defenſio nulla eſt. Itaque illud ſemper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuiſti. Quem ad finem? dum cum imperio fuiſti. Quamobrem? quam ob cauſam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, ſecuri ſtatim percuſſis, ipſis piratis lucis uſuram tam diuturnam dediſti? Verum eſto: ſit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuiſti. Etiamne privatus? etiamne reus? etiamne pene damnatus, hoſtium duces privata in domo retinuiſti? Unum, alterum menſem, prope annum denique, domi tuæ piratæ, a quo tempore capti ſunt, quoad per me licitum eſt, fuerunt: hoc eſt, quoad per M'. Acilium Glabrionem licitum eſt: qui, poſtulante me, produci, atque in carcerem condi imperavit.

XXX. Quod eſt hujuſce rei jus? quæ conſuetudo? quod exemplum? Hoſtem acerrimum, atque infeſtiſſimum populi Romani, ſeu potius communem hoſtem gentium, nationumque omnium, quiſquam omnium mortalium privatus intra mœnia domi ſuæ retinere poterit?

Quid ſi pridie, quam a me tu coactus es confiteri, civibus

67 *Non ita vixeras*] Ironia.

bus Romanis ſecuri percuſſis, prædonum ducem vivere, apud te habitare: ſi, inquam, pridie domo tua profugiſſet, ſi aliquam manum contra populum Romanum facere potuiſſet, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad judicium meum, quo facilius crimen inimicorum diluere poſſem, vivum, atque incolumem reſervavi. Itane vero? tu tua pericula communi periculo defendes? tu ſupplicia, quæ debentur hoſtibus victis, ad tuum, non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani hoſtis privatis cuſtodiis aſſervabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hoſtium duces ſervant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum ſpectaculum, fructumque victoriæ populus Romanus percipere poſſit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent: idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit.

Et nunc [68] cuiquam credo eſſe dubium, quin tu id commiſſurus non fueris, (præſertim cum ſtatuiſſes, ut ais, tibi cauſam eſſe dicendam) ut ille archipirata non potius ſecuri feriretur, quam, quod erat ante oculos poſitum, tuo periculo viveret. Si enim eſſet mortuus, tu, qui crimen ais te metuiſſe, quæro, cui probares? Cum conſtaret, iſtum Syracuſis ab nullo viſum eſſe archipiratam, ab omnibus deſideratum: cum dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus eſſet: cum vulgo loquerentur, ſuppoſitum in ejus locum, quem pro illo probare velles: cum tute faſſus eſſes, te id crimen tanto ante metuiſſe: ſi eum diceres eſſe mortuum, quis te audiret? Nunc, cum vivum iſtum neſcio quem produces, tamenne id credi voles [69]?

Quid, ſi aufugiſſet? ſi vincla rupiſſet, ita, ut Nico ille nobiliſſimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperavit? Quid diceres? Verum hoc erat. Si ille ſemel verus archipirata ſecuri percuſſus eſſet: pecuniam illam non haberes. Si hic falſus eſſet mortuus, aut profugiſſet: non eſſet difficile alium in ſuppoſiti locum ſupponere.

Plura

68 *Et nunc*] Ironia. Senſus eſt: Nemo jam dubitare poteſt. *&c.* Hortenſius.

69 *Tamenne id credi voles*] Grævius: *tamen te derideri vides*. Atque ita Victorius ediderat. Vulgatam ab Hotomano & Manutio retinuerunt cæteri omnes.

Plura dixi, quam volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certiſſima ſunt hujus criminis argumenta, prætermiſi. Volo enim mihi totum eſſe crimen hoc integrum. Eſt certus locus [70], certa lex, certum tribunal quo hoc reſervetur.

XXXI. Hac tanta præda auctus, mancipiis, argento, veſte locupletatus, nihilo diligentior ad claſſem ornandam, milites revocandos, alendoſque eſſe cępit: cum ea res non ſolum provinciæ ſaluti, verum etiam ipſi prædæ [71] eſſe poſſet. Nam æſtate ſumma, quo tempore cæteri prætores obire provinciam, & concurſare conſueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu & periculo ipſi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidineſque ſuas, domo ſua regia, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti ſolent, contentus non fuit. Tabernacula, quemadmodum conſueverat temporibus æſtivis, quod antea jam demonſtravi, carbaſeis intenta velis, collocari juſſit in litore: quod eſt litus in inſula Syracuſis poſt Arethuſæ fontem, propter ipſum introitum, atque oſtium portus, amęno ſane, & ab arbitris remoto loco.

Hic dies æſtivos ſexaginta prætor populi Romani, cuſtos, defenſorque provinciæ ſic vixit, ut muliebria quotidie convivia eſſent; vir accumberet nemo, præter ipſum, & prætextatum filium. Tametſi recte ſine exceptione dixeram, virum, cum iſti eſſent, neminem fuiſſe. Nonnunquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. Mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Iſidori filiam, quam iſte, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat; Pippa quædam, uxor Æſchrionis Syracuſani, de qua muliere plurimi verſus, qui in iſtius cupiditatem facti ſunt, tota Sicilia percelebrantur. Erat & Nice, facie eximia, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syracuſani. Hanc Cleomenes vir amabat: veruntamen hujus libidini adverſari nec poterat, nec audebat, & ſimul ab iſto donis, beneficiiſque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iſte, tametſi ea eſt hominis impudentia, quam noſtis, ipſe tamen, cum vir eſſet Syracuſis, uxorem ejus parum poterat, ani-

70 *Eſt certus locus*] Certus hic non eſt, ubi de repetundis agitur, non de majeſtate. *Manutius.*

71 *Ipſi prædæ*] Ex prædonibus. *Idem.*

animo ſoluto ac libero, tot in acta dies ſecum habere. Itaque excogitat rem ſingularem. Naves, quibus legatus [72] præfuerat, Cleomeni tradit: claſſi populi Romani Cleomenem Syracuſanum præeſſe jubet, atque imperare. Hoc eo facit, ut ille non ſolum abeſſet a domo tum, cum navigaret, ſed etiam libenter, cum magno honore, beneficioque abeſſet: ipſe autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quam ante, (quis enim unquam iſtius libidini obſtitit?) ſed paulo ſolutiore tamen animo ſecum illam haberet, ſi non tanquam virum, at tanquam æmulum removiſſet. Accipit navem ſociorum, atque amicorum Cleomenes Syracuſanus.

XXXII. Quid primum aut accuſem, aut querar, Judices? Siculone homini, legati, quæſtoris, prætoris denique poteſtatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat iſta conviviorum, mulierumque occupatio: ubi quæſtores? ubi legati? ubi ternis denariis æſtimatum frumentum [73]? ubi muli [74]? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magiſtratibus, & legatis, a ſenatu, populoque Romano permiſſa, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? Si civis Romanus dignus iſto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Romani perpetuo manſerant? ubi Segeſtana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officiis, fide, vetuſtate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt?

O dii immortales! quid, ſi harum ipſarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracuſanus Cleomenes juſſus eſt imperare? non omnis honos ab iſto dignitatis [75], æquitatis, officiique ſublatus eſt? Ecquod in Sicilia bellum geſſimus,

72 *Legatus*] P. Tadius.

73 *Ubi ternis denariis æſtimatum frumentum?*] Cur enim tibi in cellam datum eſt frumentum illud, quod tu, cum eſſet H-S binis, ternis denariis in ſingulos modios æſtimaſti, niſi, ut opera tua, tuorumque populus Romanus pro ſalute ſociorum uteretur? *Manutius.*

74 *Ubi muli*] Magiſtratus euntes in provincias *mulis*, *tabernaculiſque*, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis. *Hortenſ.*

75 *Dignitatis*] Indignum eſt enim claſſi populi Romani Siculum hominem præeſſe. *Æquitatis*, nam ſi homini Siculo, certe Segeſtano potius, aut Centuripino, quam Syracuſano, mandandus honos fuit, quia eæ civitates, quæ in amicitia fideque populi Romani perpetuo manſerunt, iis, quæ armis victæ fuerunt, omnino præferendæ videntur. *Officii*, nam referri gratiam decebat his ipſis civitatibus, quibus in omni bello, quod in Sicilia geſtum eſt, ſociis populus Romanus uſus eſt. *Manutius.*

quin Centuripinis ſociis, Syracuſanis hoſtibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetuſtatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clariſſimus, ſummuſque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, miſericordia conſervatæ ſunt Syracuſæ, habitare in ea parte urbis, quæ inſula eſt, Syracuſanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracuſanum in ea parte habitare non licet. Eſt enim locus, quem vel pauci poſſunt defendere. Committere igitur eum non fideliſſimis hominibus noluit: ſimul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto eſt. Quamobrem qui noſtros exercitus ſæpe excluſerant, iis clauſtra loci committenda non exiſtimavit.

Vide quid interſit inter tuam libidinem, majorumque auctoritatem: inter amorem, furoremque tuum, & illorum conſilium, atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracuſanis ademerunt: tu maritimum imperium conceſſiſti. Illi habitare in eo loco Syracuſanum, quo naves accedere poſſent, noluerunt: tu claſſi, & navibus Syracuſanum præeſſe voluiſti. Quibus illi urbis ſuæ partem ademerunt, iis tu noſtri imperii partem dediſti; &, quorum ſociorum opera Syracuſani nobis dicto audientes ſunt, eos Syracuſanis dicto audientes eſſe juſſiſti.

XXXIII. Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes e portu: ſequitur Segeſtana navis, Tyndaritana, Herbitenſis, Heraclienſis, Apollonienſis, Haluntina: præclara claſſis in ſpeciem: ſed inops & infirma, propter dimiſſionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio ſuo claſſem iſte prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitioſiſſimum prætervecta eſt. Ipſe autem, qui viſus multis diebus non eſſet, tum ſe tamen in conſpectum nautis pauliſper dedit. Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore. Jam hoc ipſo iſtum veſtitu Siculi, civeſque Romani permulti ſæpe viderunt.

Poſteaquam paulum provecta claſſis eſt, & Pachynum quinto die denique appulſa eſt: nautæ fame coacti, radices palma-

marum agreſtium, quarum erat in his locis, ſicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miſeri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum ſe Verrem cum luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio, putaret: ſimiliter totos dies, in litore, tabernaculo poſito, perpotabat.

XXXIV. Ecce autem repente, ebrio Cleomene, eſurientibus cæteris, nuntiatur piratarum naves eſſe in portu Ediſſæ: nam ita is locus nominatur. Noſtra autem claſſis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terreſtre præſidium non re, ſed nomine, ſperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxiſſet, explere ſe numerum nautarum, & remigum poſſe. Reperta eſt eadem iſtius hominis avariſſimi ratio in præſidiis, quæ in claſſibus. Nam erant perpauci reliqui, cæterique dimiſſi.

Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperavit: & ſimul, ut ſe cæteri ſequerentur, ſignum dari juſſit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. Nam ſcire, iſto prætore, nemo poterat, quid quæque navis remis facere poſſet: etſi in hac quadriremi, propter honorem & gratiam Cleomenis, minime multi remiges & milites deerant. Evolarat jam e conſpectu fere fugiens quadriremis, cum etiam tunc cæteræ naves ſuo in loco moliebantur.

Erat animus in reliquis. Quanquam erant pauci, quoquo modo ſeſe res habebat, pugnare tamen ſe velle clamabant: &, quod reliquum vitæ, viriumque fames fecerat, id ferro potiſſimum reddere volebant. Quod ſi Cleomenes non tanto ante fugiſſet, aliqua tamen ad reſiſtendum ratio fuiſſet. Erat enim ſola illa navis conſtrata, & ita magna, ut propugnaculo cæteris poſſet eſſe. Quæ, ſi in prædonum pugna verſaretur, urbis inſtar habere, inter illos piraticos myoparones, videretur: ſed tunc inopes relicti a duce, præfectoque claſſis, eundem neceſſario curſum tenere cęperunt.

Elorum verſus, ut ipſe Cleomenes, ita cæteri navigabant. Neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum, quam

 im-

imperatorem ſequebantur . Tum ut quiſque in fuga poſtremus , ita periculo princeps erat . Poſtremam enim quamque navem piratæ primam adoriebantur . Ita prima Haluntinorum navis capitur , cui præerat Haluntinus , homo nobilis , Philarchus : quem ab illis prædonibus Locrenſes poſtea publice redemerunt : ex quo vos priore actione jurato rem omnem , cauſamque cognoſtis . Deinde Apolloniensis navis capitur , & ejus præfectus Anthropinus occiditur .

XXXV. Hæc dum aguntur , interea Cleomenes jam ad Elori litus pervenerat : jam ſeſe in terram e navi ejecerat , quadriremem que in ſalo fluctuantem reliquerat . Reliqui præfecti navium , cum in terram imperator exiſſet , cum ipſi neque repugnare , neque mari effugere ullo modo poſſent , appulſis ad Elorum navibus , Cleomenem perſecuti ſunt . Tunc prædonum dux Heracleo , repente , præter ſpem , non ſua virtute , ſed iſtius avaritia nequitiaque victor , claſſem pulcherrimam populi Romani in litus expulſam , & ejectam , cum primum adveſperaſceret , inflammari , incendique juſſit .

O tempus miſerum , atque acerbum provinciæ Siciliæ ! o caſum illum multis innocentibus calamitoſum , atque funeſtum ! o iſtius nequitiam , ac turpitudinem ſingularem ! Una , atque eadem nox erat , qua prætor amoris turpiſſimi flamma , ac claſſis populi Romani prædonum incendio conflagrabat . Affertur nocte intempeſta gravis hujuſce mali nuntius Syracuſas: curritur ad pætorium , quo iſtum e convivio illo præclaro reduxerant paulo ante mulieres cum cantu , atque ſymphonia . Cleomenes , quanquam nox erat , tamen in publico eſſe non audet : includit ſe domi : neque aderat uxor , quæ conſolari hominem in malis poſſet .

Hujus autem præclari imperatoris ita erat ſevera domi diſciplina , ut in re tanta , in tam gravi nuntio nemo admitteretur : nemo eſſet , qui auderet aut dormientem excitare , aut interpellare vigilantem . Jam vero , re ab omnibus cognita , concurſabat urbe tota maxima multitudo . Non enim , ſicut antea conſuetudo erat , prædonum adventum ſignificabat ignis e ſpecula ſublatus , aut tumulo , ſed flamma ex ipſo incendio

na-

navium, & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat.

XXXVI. Cum prætor quæreretur; & conſtaret, ei neminem nuntiaſſe: fit ad domum ejus cum clamore concurſus, atque impetus. Tum iſte excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: ſagum ſumit. Lucebat jam fere: procedit in medium, vini, ſomni, ſtupri plenus. Excipitur ab omnibus ejuſmodi clamore, ut ei Lampſaceni [76] periculi ſimilitudo verſaretur ante oculos. Hoc etiam majus hoc videbatur, quod in odio ſimili multitudo hominum hæc erat maxima. Tum iſtius acta [77] commemorabatur: tum flagitioſa illa convivia: tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim: tum quærebatur ex ipſo palam, tot dies continuos, per quos nunquam viſus eſſet, ubi fuiſſet, quid egiſſet? tum imperator ab iſto præpoſitus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius eſt factum, quam ut illud Uticenſe [78] exemplum de Adriano transferretur Syracuſas, ut duo ſepulcra duorum prætorum improborum, duabuſque in provinciis conſtituerentur. Verum habita eſt a multitudine ratio temporis, habita eſt tumultus, habita etiam dignitatis, exiſtimationiſque communis, quod is eſt conventus Syracuſis civium Romanorum, ut non modo illa provincia, verum etiam hac republica digniſſimus exiſtimetur. Confirmant ipſi ſe, cum is etiam tum ſemiſomnis ſtuperet: arma capiunt: totum forum: atque inſulam, quæ eſt urbis magna pars, complent. Unam illam ſolam noctem prædones ad Elorum commorati, cum fumantes etiam noſtras naves reliquiſſent, accedere incipiunt ad Syracuſas. Qui videlicet ſæpe audiſſent, nihil eſſe pulchrius, quam Syracuſarum mœnia, ac portus, ſtatuerant, ſeſe, ſi ea Verre prætore non vidiſſent, nunquam eſſe viſuros.

XXXVII. Ac primo ad illa æſtiva prætoris accedunt, ipſam illam ad partem litoris, ubi iſte per eos dies, tabernaculis poſitis, caſtra luxuriæ collocarat. Quem poſteaquam inanem locum offenderunt, & prætorem commoviſſe ex eo loco caſtra

ſenſe-

76 *Lampſaceni*] Vide lib. I. cap. 27.
77 *Acta*] Pro littore.
78 *Uticenſe*] Vide lib. I. 27.

ſenſerunt : ſtatim ſine ullo metu in portum ipſum penetrare cœperunt. Cum in portum dico, Judices, (explanandum eſt enim diligentius; eorum cauſa, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis intimam partem veniſſe piratas. Non enim portu illud oppidum clauditur, ſed urbe portus ipſe cingitur, & concluditur: non ut alluantur a mari mœnia extrema, ſed influat in urbis ſinum portus.

Hic, te prætore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium ſuum navigavit. Pro dii immortales! piraticus myoparo, cum imperium populi Romani, nomen, ac faſces eſſent Syracuſis, uſque ad forum, & ad omnes urbis crepidines [79] acceſſit: quo neque Carthaginenſium glorioſiſſimæ claſſes, cum mari plurimum poterant, multis bellis ſæpe conatæ, unquam adſpirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te prætorem gloria illa navalis, unquam tot Punicis, Sicilienſibuſque bellis penetrare potuit: qui locus ejuſmodi eſt, ut ante Syracuſani in mœnibus ſuis, in urbe, in foro hoſtem armatum, ac victorem, quam in portu ullam hoſtium navem viderent. Hic, te prætore, prædonum naviculæ pervagatæ ſunt, quo Athenienſium claſſis ſola, poſt hominum memoriam, ccc navibus, vi, ac multitudine invaſit: quæ in eo ipſo portu, loci ipſius, portuſque natura, victa [80], atque ſuperata eſt. Hic primum opes illius civitatis victæ, comminutæ, depreſſæque ſunt: in hoc portu, Athenienſium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum exiſtimatur.

XXXVIII. Eone pirata penetravit, quo ſimul atque adiſſet, non modo a latere, ſed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Inſulam totam prætervectus eſt: quæ eſt urbis magna pars [81] Syracuſis ſuo nomine, ac mœnibus. Quo in loco

79 *Crepidines*] Sunt aggeres ſaxo quadrato, ad fluminis ripam ædificati, quibus fluctus coercentur, & in alveo continentur. *Hortenſius*.

80 *Victa*] Anno 19. belli Peloponneſ. ante Chriſtum 413. Vide Thucyd. lib. 6. *Idem*.

81 *Quæ eſt urbis magna pars*] Lambinus in margine notat ex veteri libro legendum eſſe, *quæ eſt urbs Syracuſis ſuo nomine & mœnibus*. Sic ſane Reg. cod. Sententia eſt: quæ eſt urbs, quæ ſuum habet nomen & ſua peculiaria mœnia. Nomen eſt Νᾶσος, inſula. Equidem hæc verba, quæ non agnoſcit Regius, ſpuria ſunt & delenda, *urbis magna pars*. Cur enim Cicero repetat, quod paucis aute dixerat, Inſulam eſſe magnam partem urbis? Sic enim paulo ſuperius: *arma capiunt*,

loco majores (ut ante dixi) Syracuſanum quemquam habitare vetuerunt : quod , qui illam partem urbis tenerent , in eorum poteſtatem portum futurum intelligebant .

At quemadmodum eſt pervagatus ? radices palmarum agreſtium , quas in noſtris navibus invenerant , jaciebant , ut omnes iſtius improbitatem , & calamitatem Siciliæ poſſent cognoſcere . Siculoſne milites ? aratorumne liberos ? quorum patres tantum labore ſuo frumenti exarabant , ut populo Romano , totique Italiæ ſuppeditare poſſent [82] , eoſne in inſula Cereris natos , ubi primum fruges inventæ eſſe dicuntur , eo cibo eſſe uſos , a quo majores eorum cæteros quoque , frugibus inventis , removerunt ? Te prætore , Siculi milites palmarum ſtirpibus , prædones Siculo frumento alebantur .

O ſpectaculum miſerum , atque acerbum ! ludibrio eſſe Urbis gloriam , & populi Romani nomen ; hominum conventu , atque multitudine ; piratico myoparone , in portu Syracuſano de claſſe populi Romani triumphum agere piratam ; cum prætoris nequiſſimi , inertiſſimique oculos prædonum remi reſpergerent ? Poſteaquam e portu piratæ non metu aliquo affecti , ſed ſatietate exierant : tum cœperunt quærere homines cauſam illius tantæ calamitatis . Dicere omnes , & palam diſputare , minime eſſe mirandum , ſi , militibus , remigibuſque dimiſſis , reliquis egeſtate & fame perditis , prætore tot dies cum mulierculis perpotante , tanta ignominia & calamitas eſſet accepta . Hæc autem iſtius vituperatio , atque infamia confirmabatur eorum ſermone , qui a ſuis civitatibus illis navibus præpoſiti fuerant : qui ex illo numero reliqui Syracuſas , claſſe amiſſa , reſugerant . Dicebant , quos ex ſua quiſque navi miſſos ſciret eſſe . Res erat clara : neque ſolum argumentis , ſed etiam certis teſtibus iſtius audacia tenebatur .

XXXIX. Homo certior fit , agi nihil in foro , & conventu tota die , niſi hoc quæri a navarchis , quemadmodum claſſis

eſſet

capiunt , totum forum atque inſulam , quæ eſt urbis magna pars , complerent . Num eſt Tullianæ copiæ ſine neceſſitate verba eadem repetere ? Poſſet quoque deleri *Syracuſis* , ſi mſſ. annuerent . *Grævius* .

82 *Suppeditare poſſent*] Legendum opinor *poſſet* , numero ſingulari : ut ſit , ſufficere & ſatis eſſe poſſet . Idem lib. 1. Off. *Ob eaſque cauſas ſtudeat parare ea quæ ſuppeditant & ad cultum & ad victum* . Hot. Vere Hotomanus . Vulgata triviale ſapit . *Grævius* .

Digitized by Google

eſſet amiſſa. Illos reſpondere, & docere unumquemque, miſſione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fuga. Quod poſteaquam iſte cognovit, hanc rationem habere [83] cœpit. Cauſam ſibi dicendam [84] eſſe ſtatuerat jam ante, quam hoc uſu veniret, ita ut ipſum priore actione dicere audiſtis. Videbat, illis navarchis teſtibus, tantum hoc crimen ſuſtinere ſe nullo modo poſſe. Conſilium capit primo ſtultum, veruntamen clemens. Cleomenem, & navarchos ad ſe vocari jubet. Veniunt. Accuſat eos, quod hujuſmodi de ſe ſermones habuerint: rogat, ut id facere deſiſtant, & in ſua quiſque navi dicat ſe tantum habuiſſe nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam eſſe dimiſſum. Illi enimvero ſe oſtendunt, quod vellet, eſſe facturos. Iſte non procraſtinat: advocat amicos ſtatim: quærit ex his ſingillatim, quot quiſque nautas habuerit. Reſpondit unuſquiſque, ut erat præceptum. Iſte in tabulas refert: obſignat ſignis amicorum, providens homo: ut contra hoc crimen, ſi quando opus eſſet, hac videlicet teſtificatione uteretur.

Deriſum credo eſſe hominem amentem a ſuis conſiliariis, & admonitum, haſce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris diligentia ſuſpicionis in eo crimine futurum. Jam iſte erat hac ſtultitia multis in rebus uſus, ut publice quoque, quæ vellet, in civitatum literis & tolli, & referri juberet: quæ omnia nunc intelligit ſibi nihil prodeſſe, poſteaquam certis literis, teſtibus, auctoritatibuſque convincitur.

XL. Ubi hoc videt, illorum confeſſionem, teſtificationem ſuam, tabulas ſibi nullo adjumento futuras [85]: init conſilium, non

83 *Hanc rationem habere*] Hoc conſilium capere: ita ſuæ cauſæ defenſionem meditari. *Hotomanus*.

84 *Cauſam ſibi dicendam*] Se accuſatum iri judicaverat. *Hortenſius*.

85 *Ubi hoc videt, illorum confeſſionem, teſtificationem ſuam, tabulas ſibi nullo adjumento futuras*] Multis laciniis, quæ profectæ ſunt aut a magiſtris ſcriptores antiquos diſcipulis exponentibus, & ab his marginibus adſcriptæ ſunt, onerati ſunt non Tullius ſolus, ſed plerique veteres, ut dudum conqueſti ſunt viri eruditi, præcipue Victorius in animadverſionibus in noſtrum Ciceronem. Puto hujus rei hic quoque manifeſtiſſimum exemplum eſſe. Nam hæc verba *illorum confeſſionem, teſtificationem ſuam*, fuiſſe explicationem margini additam, qua ſignificaretur, quid velit verbum *tabulas*, nimirum in quibus ſcripta ſit illorum confeſſio, quæ eadem eſſet ſua teſtificatio. Nam primo vides alterutrum abundare, *illorum confeſſionem*, &c. *tabulas*. Cur enim addidiſſet *tabulas*, ſi jam meminiſſet *confeſſionis*, & *teſtificationis*? Dein cur diceret

non improbi prætoris (nam id quidem eſſet ferendum) ſed importuni, atque amentis tyranni. Statuit, ſi hoc crimen extenuare vellet, (nam omnino tolli poſſe non arbitrabatur) navarchos omnes, teſtes ſui ſceleris, vita eſſe privandos. Occurrebat illa ratio: Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes eſſe juſſi: miſſum facere eum, cui imperium, poteſtatemque permiſi? poterone eos afficere ſupplicio, qui Cleomenem ſecuti ſunt: ignoſcere Cleomeni, qui ſecum fugere, & ſe conſequi juſſit? poterone in eos eſſe vehemens, qui naves inanes non modo habuerunt, ſed etiam apertas: in eum diſſolutus, qui ſolus habuerit conſtratam navem, & minus exinanitam? Pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi execrationes? ubi dextræ, complexuſque? ubi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatiſſimo litore? Fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur.

Cleomenem vocat. Dicit ei, ſe ſtatuiſſe animadvertere in omnes navarchos: ita ſui periculi rationes ferre, ac poſtulare. Tibi uni parcam, & totius iſtius culpæ crimen, vituperationemque inconſtantiæ potius ſuſcipiam, quam aut in te ſim crudelis, aut tot tam graves teſtes vivos, incolumeſque eſſe patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat conſilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod iſtum fugerat, in Phalargum Centuripinum, navarchum, non poſſe animadverti, proprerea quod ſecum fuiſſet una in Centuripina quadriremi. Quid ergo iſte homo ex ejuſmodi civitate, adoleſcens nobiliſſimus, teſtis relinquetur? In præſentia, inquit Cleomenes, quoniam ita neceſſe eſt: ſed poſt aliquid videbimus, ne iſte nobis obſtare poſſit.

XLI. Hæc poſteaquam acta, & conſtituta ſunt, procedit iſte repente e prætorio, inflammatus ſcelere, furore, crudelitate. In forum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent,

nihil

ret *teſtificationem ſuam*, quæ a navarchis data erat de illius actis? potius dicendum fuiſſet, *teſtificationem illorum*. Nam *teſtificatio mea* non eſt teſtimonium, quod de rebus meis ab aliis mihi datur, ſed qua ego teſtatum facio, quid norim, aut quæ mea ſit de alterius negotio ſententia. Cic. 1. ad famil.

1. Pompejus *egit tuam cauſam*, &c. *cum ſumma teſtificatione tuorum in ſe officiorum, & amoris erga te ſui*. Hæc non poteſt Lentuli teſtificatio dici, ſed Pompeji. Nullus plane dubito Tullium ſcripſiſſe: *Ubi hoc vides, tabulas ſine nullo adjumento futuras*. Grævius.

nihil ſuſpicarentur, ſtatim accurrunt. Iſte hominibus miſeris, innocentibuſque injici catenas imperat. Implorare illi fidem populi Romani, & quare id faceret, rogare. Tunc iſte hoc cauſæ dicit, quod claſſem prædonibus prodidiſſent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam eſſe in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis cauſam calamitatis attribueret, quæ omnis propter avaritiam ipſius accidiſſet: aut, cum ipſe prædonum ſocius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen eſſe natum, poſtquam claſſis eſſet amiſſa.

Cum hæc fierent, quærebatur, ubi eſſet Cleomenes? non quo illum ipſum, cujuſmodi [86] eſſet, quiſquam ſupplicio, propter illud incommodum, dignum putaret. Nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim poſſum quemquam inſimulare falſo) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, iſtius avaritia navibus exinanitis? Atque eum vident ſedere ad latus prætoris, & ad aurem familiariter, ut ſolitus erat, inſuſurrare. Tum vero omnibus indigniſſimum viſum eſt, homines honeſtiſſimos, electos ex ſuis civitatibus, in ferrum, atque in vincula conjectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis ſocietatem, familiariſſimum eſſe prætoris. Apponitur his tamen accuſator Nævius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote prætore, injuriarum damnatus eſt [87], homo bene appoſitus ad iſtius audaciam: quem iſte in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcurſorem habere ſolebat, & emiſſarium.

XLII. Veniunt Syracuſas parentes, propinquique miſerorum adoleſcentium, hoc repentino calamitatis ſuæ commoti nuntio: vinctos aſpiciunt catenis liberos ſuos, cum iſtius avaritiæ pœnam collo, & cervicibus ſuis ſuſtinerent. Adſunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nuſquam erat, nec unquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobiliſſimus, hoſpes tuus, cujus tu domi fueras, quem hoſpitem appellaras. Eum cum illa auctoritate, & miſeria vide-

86 *Cujuſmodi*] Sive nocens, ſive innocens. Malebat Man. *cujuſ-cujuſmodi*, Lamb. *cuicuimodi*.

87 *Injuriarum damnatus*] Significat illum infamem fuiſſe; ac propterea ad accuſationem non admittendum. *Hotoman.*

videres præditum [88], non te ejus lacrymæ, non ſenectus, non hoſpitii jus, atque nomen a ſcelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit.

Sed quid ego hoſpitii jura in hac tam immani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hoſpitem ſuum, cujus domum per hoſpitium exhauſit, & exinanivit, abſentem in reos retulerit, cauſa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hoſpitiorum jura, atque officia quæramus? Cum homine enim crudeli nobis res eſt, an cum fera, atque immani bellua? Te patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? cum patrem domi reliquiſſes: filium tecum haberes: te neque præſens filius de liberorum caritate, neque abſens pater de indulgentia patria commonebat? Catenas habebat hoſpes tuus Ariſteus, Dexionis filius. Quid ita? Prodiderat claſſem. Quod ob præmium? Deſeruerat exercitum. Quid Cleomenes? Ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiſerat nautas. Tu ab omnibus mercedem miſſionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitenſis Eubulida, homo domi ſuæ clarus & nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio læſerat, nudus pene eſt deſtitutus [89]. Quid erat autem, quod quiſquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At cauſa cogit. Moriere, ſi appellaris. Nunquam enim iſte eſt cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætorem tu accuſas? frange cervicem. Si neque prætorem, neque prætoris æmulum appellare licebit, cum in his duobus tota cauſa ſit: quid futurum eſt?

XLIII. Dicit etiam cauſam Heraclius Segeſtanus, homo domi ſuæ ſummo loco natus. Audite, ut veſtra humanitas poſtulat, Judices. Audietis enim de magnis incommodis, injuriiſque ſociorum. Hunc ſcitote fuiſſe Heraclium in ea cauſa, qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, & juſſu ejus, qui poteſtatem habuit, cum commeatu, Syracuſis

 reman-

88 *Cum illa auctoritate, & miſerio videres præditum*] Gulielmius, quod Cujacianus non haberet copulam, divinat, *cum illa auctoritate, miſeria videres perditum*. Tu, inquit, Verres, cum hoſpitem tuum videres, & auctoritate prætoris eſſes, videres, inquam, hoſpitem tuum miſeria perditum. *Gruterus.*

89 *Deſtitutus*] Id eſt, conſtitutus: & ſubaud. *in foro*, ad virgarum nimirum pœnam. *Hortenſius.*

remanſerit. Iſte certe neque prodidit claſſem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deſeruit. Etenim tunc eſſet hoc animadverſum [90], cum claſſis Syracuſis proficiſcebatur. Is tamen in eadem cauſa fuit, quaſi eſſet in aliquo manifeſto ſcelere deprehenſus: in quem ne falſo quidem cauſa conferri criminis potuit.

Fuit in illis navarchis Heracleenſis quidam Furius (nam habent illi nonnulla hujuſcemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, domi ſuæ non ſolum [91], poſt mortem tota Sicilia clarus, & nobilis. In quo homine tantum animi fuit, non ſolum ut iſtum libere læderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, ſine periculo ſe facere intelligebat: verum, morte propoſita, cum lacrymans in carcere mater noctes, dieſque aſſideret, defenſionem cauſæ ſuæ ſcripſit: quam nunc nemo eſt in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui ſceleris & crudelitatis ex illa oratione commoneſiat. In qua docet, quot a civitate ſua nautas acceperit: quot & quanti quemque dimiſerit: quot ſecum habuerit: item de cæteris navibus dicit. Quæ cum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte propoſita, facile dolorem corporis patiebatur. Clamabat, id quod ſcriptum reliquit, *Facinus eſſe indignum, plus impudiciſſimæ mulieris apud te ad Cleomenis ſalutem, quam de ſua vita lacrymas matris valere*.

Deinde etiam illud video eſſe dictum, quod, ſi recte vos populus Romanus cognovit, non falſo ille jam in ipſa morte de vobis prædicavit: *Non poſſe Verrem, teſtes interficiendo, crimina ſua extinguere: graviorem apud ſapientes judices ſe fore ab inferis teſtem, quam ſi vivus in judicium produceretur: tum, avari-*

90 *Etenim tunc eſſet hoc animadverſum*] Locum hunc obſcurant, *primo*, periodus, quæ ſedem mutavit; *ſecundo*, ellipſis aliquot verborum. Ordo eſt, &. ſenſus: Scitote Heraclium, cum cæteri navigarent, Syracuſis remanſiſſe. Qua de remanſione non eſt quod quiſquam dubitet. Si enim in aliqua navi fuiſſet, tunc eſſet hoc facile animadverſum ab omnibus, cum claſſis proficiſcebatur, Heraclium una cum cæteris Navarchis proficiſci. *Idem*.

91 *Non ſolum*] Mihi videntur hæc verba *non ſolum* neſcio unde irrepſiſſe. Vide quam omnia ſint plana, ſi ſcribas, *Homo, quamdiu vixit, domi ſuæ; poſt mortem tota Sicilia clarus & nobilis*. In patria ſua fuit clarus & æſtimatus, quamdiu ſuperſtes fuit; poſt mortem, totam Siciliam ejus nomen eſt pervagatum cum magna illius laude, propter illam defenſionem, quam in carcere ſcripſit. Manutius delet *non*, & retinet *ſolum*. Videtur irrepſiſſe ex ſequente verſu *non ſolum ut iſtum libere læderet*. Grævius.

varitiæ ſolum, ſi viveret; nunc, cum ita eſſet necatus, ſceleris, audaciæ, crudelitatis teſtem fore. Jam illa præclara: *Non teſtium modo catervas, cum tua res ageretur, ſed a diis manibus innocentium pœnas, ſceleratorumque furias in tuum judicium eſſe venturas: ſeſe ideo leviorem caſum ſuum fingere, quod jam ante aciem ſecurium tuarum, Seſtiique, tui carnificis, vultum & manum vidiſſet, cum in conventu civium Romanorum juſſu tuo ſecuri cives Romani ferirentur*. Ne multa, Judices; libertate, quam vos ſociis dediſtis, hac ille in acerbiſſimo ſupplicio miſerrimæ ſervitutis abuſus eſt.

XLIV. Condemnat omnes de conſilii ſententia. Tamen neque iſte in tanta re, tot hominum, totque civium cauſa, P. Vettium ad ſe arceſſit, quæſtorem ſuum: cujus conſilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, iſto prætore, in Sicilia fuit, primus ab iſto judex rejectus eſt: ſed de latronum, hoc eſt, de comitum ſuorum ſententia condemnat omnes.

Hic cuncti Siculi, fideliſſimi, atque antiquiſſimi ſocii, plurimis affecti beneficiis a majoribus noſtris, graviter commoventur, & de ſuis periculis, fortuniſque omnibus pertimeſcunt. Illam clementiam, manſuetudinemque noſtri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque eſſe converſam! condemnari tot homines uno tempore nullo crimine! defenſionem ſuorum furtorum prætorem improbum ex indigniſſima morte innocentium quærere! Nihil addi jam videtur, Judices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque poſſe. Et recte nihil videtur. Nam ſi cum aliorum improbitate certet, longe omnes, multumque ſuperabit. Sed ſecum ipſe certat: id agit, ut ſemper ſuperius ſuum facinus novo ſcelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum eſſe a Cleomene, quod in ejus quadriremi Cleomenes vectus eſſet: tamen, quia pertimuerat adoleſcens, quod eandem ſuam cauſam videbat eſſe, quam illorum, qui innocentes peribant; ad hominem accedit Timarchides: a ſecuri negat ei eſſe periculum: virgis ne cæderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipſum dicere adoleſcentem audiſtis, ſe ob hunc virgarum metum pecuniam Timar-

marchidi numeraſſe. Levia ſunt hæc in hoc reo crimina. Metum virgarum navarchus nobiliſſimæ civitatis pretio redemit: humanum. Alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit: uſitatum eſt. Non vult populus Romanus obſoletis criminibus accuſari Verrem: nova poſtulat, inaudita deſiderat: non de prætore Siciliæ, ſed de crudeliſſimo tyranno fieri judicium arbitratur.

XLV. Includuntur in carcerem condemnati: ſupplicium conſtituitur in illos: ſumitur de miſeris parentibus navarchorum: prohibentur adire ad filios: prohibentur liberis ſuis cibum, veſtitumque ferre. Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matreſque miſeræ pernoctabant ad oſtium carceris, ab extremo complexu liberum excluſæ: quæ nihil aliud orabant, niſi ut filiorum extremum ſpiritum ore excipere ſibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorque ſociorum & civium, lictor Seſtius: cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur. Ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. Nemo recuſabat. Quid? ut uno ictu ſecuris afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne ſæpius feriatur? ne cum ſenſu doloris aliquo, aut cruciatu ſpiritus auferatur? Etiam ob hanc cauſam pecunia lictori dabatur.

O magnum, atque intolerandum dolorem! o gravem, acerbamque fortunam! non vitam liberum, ſed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipſi etiam adoleſcentes cum Seſtio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur. Idque poſtremum parentes ſuos liberi orabant, ut levandi cruciatus ſui gratia lictori pecunia daretur. Multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis: multi. Veruntamen mors ſit extrema. Non erit. Eſtne aliquid ultra, quo progredi crudelitas poſſit? Reperietur. Nam, illorum liberi cum erunt ſecuri percuſſi, ac necati, corpora feris objicientur. Hoc ſi luctuoſum eſt parenti, redimat pretio ſepeliendi poteſtatem.

Onaſum Segeſtanum, hominem nobilem, dicere audiſtis, ſe ob ſepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dinumeraſ-

meraſſe. Hoc (ne poſſis dicere: *patres enim veniunt* [92], *amiſſis filiis, irati*) vir primarius, homo nobiliſſimus, dicit: neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syracuſis, quin audierit, quin ſciat, has per Timarchidem pactiones ſepulturæ cum vivis etiam illis eſſe factas? Non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis, atque deciſis, producuntur e carcere, & deligantur ad palum.

XLVI. Quis tam fuit illo tempore durus & ferreus, quis tam inhumanus, præter unum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miſeria commoveretur? Ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? Feriuntur ſecuri. Lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: teſtes avaritiæ tuæ gaudes eſſe ſublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cum te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, ſociorum innocentium ſanguine eluere arbitrabare: præceps amentia ferebare, qui te exiſtimares avaritiæ vulnera crudelitatis remediis poſſe ſanare. Etenim quanquam illi ſunt mortui ſceleris tui teſtes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis deſunt: tamen ex illo ipſo numero navarchorum aliqui vivunt, & adſunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium pœna fortuna ad hanc cauſam reſervavit. Adeſt Philargus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppreſſus a prædonibus, & captus eſt: cui calamitas ſaluti fuit: qui, niſi captus a piratis eſſet, in hunc prædonem ſociorum incidiſſet. Dicet is pro teſtimonio, de miſſione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adeſt Centuripinus Phalargus, in ampliſſima civitate, ampliſſimo loco natus. Eadem dicit: nulla in re diſcrepat.

Per deos immortales! Judices, quo tandem animo ſedetis? aut quemadmodum auditis? Utrum ego deſipio, & plus quam

ſatis

92 *Patres enim veniunt*] Senſus eſt. Dico de eo qui non filii, ſed alieni corporis ſepeliendi poteſtatem redemit pretio. Præciſa tibi cavillandi occaſione, ac dicendi, credendum patribus non eſſe, quaſi huc teſtes veniant irati propter amiſſos filios. *Hotomanus*.

ſatis eſt, doleo in tanta calamitate, miſeriaque ſociorum? an vos quoque hic acerbiſſimus innocentium cruciatus, & mœror pari ſenſu doloris afficit? Ego enim cum Herbitenſem, cum Heraclienſem ſecuri eſſe percuſſum dico, verſatur mihi ante oculos indignitas calamitatis.

XLVII. Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis, ac laboribus quæritur; qui a parentibus, ſpe noſtri imperii, noſtræque æquitatis, ſuſcepti, educatique ſunt; ad C. Verris nefariam immanitatem, & ad ejus ſecurem funeſtam eſſe ſervatos? Cum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, cum Segeſtani, tum jura ſimul civitatum, atque officia conſidero. Quas urbes P. Africanus etiam ornandas eſſe ſpoliis hoſtium arbitratus eſt, eas C. Verres non ſolum illis ornamentis, ſed etiam viris nobiliſſimis nefario ſcelere privavit. En quod Tyndaritani libenter prædicent: *Nos in ſeptemdecim populis Siciliæ numeramur* [93]*: nos ſemper in omnibus Punicis, Sicilienſibuſque bellis amicitiam, fidemque populi Romani ſecuti ſumus: a nobis omnia populo Romano ſemper, & belli adjumenta, & pacis ornamenta adminiſtrata ſunt.* Multum vero hæc his jura profuerunt in iſtius imperio, ac poteſtate.

Veſtros quondam nautas [94] contra Carthaginem Scipio duxit: at nunc naves contra prædones pene inanes Cleomenes ducit. Vobiſcum Africanus hoſtium ſpolia, & præmia laudis communicavit: at nunc per me ſpoliati, nave a prædonibus abducta, ipſi in hoſtium numero, locoque ducemini. Quid vero? Illa Segeſtanorum non ſolum literis tradita, neque commemorata verbis, ſed multis officiis illorum uſurpata, & comproba-

93 *Numeramur*] Victorius edidit, *non eramur*. Neque aliter legit Sigonius de Jure Provinc. lib. I. cap. 3. Et recte quidem. Dixit enim Cicero, lib. III. cap. 6, *perpaucar*, hoc eſt, ſeptemdecim, fuiſſe civitates, quæ bello ſubactæ fuerint, & durius cæteris tractatæ, quod opem Carthaginenſibus contra Romanos tuliſſent. Si ergo in illis ſeptemdecim Tyndaritani numerantur, ut hoc loco ipſi de ſe confitentur, quomodo prædicare de ſe poſſunt, atque commemorare ſe in omnibus bellis amicitiam fidemque populi Romani ſecutos fuiſſe? Hæc inter ſe pugnant. Sed nodus hic facile ſolvetur, ſi mendum agnoſcas, uti neceſſe eſt, in verbo *numeramur*; & pro eo reponas, *non eramus*. Sic omnia recte procedent. *Hortenſius*.

94 *Veſtros quondam nautas*] Verba ſunt Verris, Siculorum orationem irridentis, unde deeſſe quiddam ſuſpicari licet, in quibus Verrem hoc modo reſpondere orator admonebat. *Hotomanus*.

probata cognatio [95], quos tandem fructus hujuſce neceſſitudinis in iſtius imperio tulit? Nempe hoc fuit jure, Judices, ut ex ſinu patris nobiliſſimus adoleſcens, & e complexu matris ereptus innocens filius, iſtius carnifici Seſtio dederetur. Cui civitati majores noſtri maximos agros, atque optimos conceſſerunt: quam immunem eſſe voluerunt: hæc tanta apud te cognationis, fidelitatis, vetuſtatis auctoritate, ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honeſtiſſimi, atque innocentiſſimi civis mortem, & ſanguinem deprecaretur.

XLVIII. Quo confugient ſocii? quem implorabunt? qua ſpe denique, ut vivere velint, tenebuntur, ſi vos eos deſeritis? Ad ſenatum devenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? Non eſt uſitatum, non ſenatorium [96]. Ad populum Romanum confugient? Facilis eſt cauſa [97] populi. Legem enim ſociorum cauſa juſſiſſe, & vos ei legi cuſtodes, ac vindices præpoſuiſſe dicet. Hic locus eſt igitur unus, quo perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara ſociorum: quo quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in ſuis repetendis rebus ſolebant. Non argentum, non aurum, non veſtem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus, faniſque erepta ſunt. Metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos annos, & ſilemus, cum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias perveniſſe. Quod eo magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo iſtorum diſſimulat; nemo laborat, ut obſcura ſua cupiditas eſſe videatur.

In urbe noſtra pulcherrima, atque ornatiſſima, quod ſignum, quæ tabula picta eſt, quæ non ab hoſtibus victis capta, atque apportata ſit? At iſtorum villæ, ſociorum fideliſſimorum & plurimis, & pulcherrimis ſpoliis ornatæ, refertæque ſunt.

 Ubi

95 *Cognatio*] Propter ſuam, eandem cum Romanis, ab Ænea ductam originem. Supra lib. 4. cap. 33. *Hortenſius*.

96 *Non ſenatorium*] Non pertinet ad ſenatores, reos nocentes punire. Audit ſenatus ſociorum querelas; crimina vero judicibus committuntur, qui reorum cauſas cognoſcunt, non in curia, ſed in foro, ubi judicia exercentur; neque ex S. C. ſed ex populi lege. *Idem*.

97 *Facilis eſt cauſa*] Id eſt, excuſatio. Facile populus excuſabit ſe, quominus eorum cauſam cognoſcat. Veſtrum enim, Judices, hoc munus eſſe dicet, cum vos legi repetundarum, quam ipſe juſſit, præpoſuerit. Populus nullis de criminibus, niſi de perduellione, judicabat. *Idem*.

Ubi pecunias exterarum nationum eſſe arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Aſiam, Achajam, Græciam, Siciliam, jam in paucis villis incluſas eſſe videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam ſocii veſtri relinquunt, & negligunt, Judices. Ne publice a populo Romano ſpoliarentur; officiis, ac fide providerunt. Paucorum cupiditati tum, cum obſiſtere non poterant, tamen ſufficere aliquo modo poterant. Nunc vero jam adempta eſt non modo reſiſtendi, verum etiam ſuppeditandi facultas. Itaque res ſuas negligunt. Pecunias, quo nomine judicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt. Hoc jam ornatu ad vos confugiunt. Aſpicite, aſpicite, Judices, ſqualorem, ſordeſque ſociorum.

XLIX. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veſte, domo ſua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: ſeſe ipſum abs te repetit, nihil amplius. Totum enim tua libidine, & ſcelere ex ſua patria, (in qua multis virtutibus, & beneficiis floruit princeps) ſuſtuliſti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publice Tyndari, non quæ privatim ſibi eripuiſti, ſed unicum miſer abs te filium optimum, atque innocentiſſimum flagitat. Non ex litibus æſtimatis tuis pecuniam domum, ſed ex tua calamitate, cineri, atque oſſibus filii ſui ſolatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris, itineriſque ſuſcepit, non ut aliquid ex ſuis bonis recuperaret? ſed ut, quibus oculis cruentas cervices filii ſui viderat, iiſdem te condemnatum videret.

Si per L. Metellum licitum eſſet, Judices, matres illorum, uxores, ſororeſque veniebant. Quarum una, cum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita me ſuam ſalutem appellans, te ſuum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes miſera jacuit, quaſi ego excitare filium ejus ab inferis poſſem. Faciebant hoc idem in cæteris civitatibus grandes natu matres, & item parvuli liberi miſe-

miſerorum: quorum utrorumque ætas laborem, & induſtriam meam, fidem, & miſericordiam veſtram requirebat.

Itaque ad me, Judices, præter cæteras hanc querimoniam Sicilia detulit. Lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus acceſſi: ne falſa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne ſecures, ne cruciatus ſociorum, ne ſanguis innocentium, ne denique etiam exſanguium corpora mortuorum, ne mœror parentum, ac propinquorum, magiſtratibus noſtris quæſtui poſſet eſſe. Hunc ego ſi metum Siciliæ, damnatione iſtius, per veſtram fidem, & ſeveritatem dejecero, Judices: ſatis officio meo, ſatis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum eſſe arbitrabor.

L. Quapropter ſi quem forte inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad cauſam nihil pertinent, prætermittat; me culpam fortunæ aſſignare [98], calamitatem crimini dare: me amiſſionem claſſis objicere; cum multi viri fortes in communi, incertoque periculo belli, & terra, & mari ſæpe offenderint. Nullam tibi objicio fortunam: nihil eſt, quod cæterorum res minus commode geſtas proferas: nihil eſt, quod multorum naufragia fortunæ colligas. Ego naves inanes fuiſſe dico: remiges, nautaſque dimiſſos: reliquos ſtirpibus vixiſſe palmarum: præfuiſſe claſſi populi Romani Siculum; perpetuo ſociis [99], atque amicis, Syracuſanum: te illo tempore ipſo, ſuperioribuſque diebus omnibus in litore cum mulierculis perpotaſſe dico: harum rerum omnium auctores, teſteſque produco.

Num tibi inſultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunæ, num caſus bellicos exprobrare, aut objicere videor? tametſi ſolent hi fortunam ſibi objici nolle, qui ſe fortunæ commiſerunt, qui in ejus periculis ſunt, ac varietate verſati. Iſtius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit. Homines enim in præliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, ac periclitari ſolent. In illa autem calamitate

 non

98 *Me culpam fortunæ aſſignare*] Videtur legendum, *Culpam fortunæ hominis aſſignare*. Itaque mox ita loquitur, *Nullam tibi objicio cauſam*. Hotomanus.

99 *Perpetuo ſociis*] Centuripinis, qui *perpetuo* ſocii fuerunt. *Syracuſanum*, id eſt, ex urbe quæ ſemper hoſtis fuit. *Hortenſ.*

non Martem fuiſſe communem, ſed Venerem poſſumus dicere. Quod ſi fortunam objici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum innocentium veniam, ac locum non dediſti?

Etiam illud præcidas licet, te, quod ſupplicium more majorum ſumpſeris, ſecurique percuſſeris, idcirco a me in crimen, & invidiam vocari. Non in ſupplicio crimen meum vertitur: non ego ſecuri nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non ſeveritatem imperii, non pœnam flagitii, tolli dico oportere. Fateor non modo in ſocios, ſed etiam in cives, militeſque noſtros, perſæpe eſſe ſevere, ac vehementer vindicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet.

LI. Ego culpam non in navarchis, ſed in te fuiſſe demonſtro: te pretio milites, remigeſque dimiſiſſe arguo. Hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum fœderata civitas publice dicit: hoc Herbitenſes, hoc Ameſtratini, hoc Ennenſes, hoc Agyrinenſes, Tyndaritani, Locrenſes publice dicunt: tuus denique teſtis, tuus imperator, tuus hoſpes Cleomenes hoc dicit, ſeſe in terram eſſe egreſſum, uti Pachyno, e terreſtri præſidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret. Quod certe non feciſſet, ſi ſuum numerum naves haberent. Ea eſt enim ratio inſtructarum, ornatarumque navium, ut non modo plures, ſed ne ſinguli [100] quidem poſſint accedere.

Dico præterea, illos ipſos reliquos nautas fame, atque inopia rerum omnium confectos fuiſſe, ac perditos. Dico, aut omnes extra culpam fuiſſe, aut, ſi uni attribuenda culpa ſit, in eo maximam fuiſſe, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, ſummum imperium obtineret: aut, ſi omnes in culpa fuerint, non oportuiſſe Cleomenem conſtitui ſpectatorem illorum mortis, atque cruciatus. Dico etiam, in illo ſupplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagæ, mercedem funeris, ac ſepulturæ conſtitui nefas fuiſſe.

Quapropter ſi mihi reſpondere voles, hæc dicito: claſſem inſtructam, atque ornatam fuiſſe, nullum propugnatorem abfuiſſe, nullum vacuum tranſtrum fuiſſe, remigi rem frumentariam eſſe ſuppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, & tam

100. *Sed ne ſinguli*] Ne unus quidem ultra hunc numerum, qui in illis navibus eſt. *Id.*

tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum te eſſe a Cleomene, qui ſe dixerit exiſſe in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias deſuiſſe: Cleomenem acerrime pugnantem, ab his relictum eſſe, atque deſertum: nummum ob ſepulturam datum nemini. Quæ ſi dices tenebere [1]. Sin alia dices: quæ a me dicta ſunt, non refutabis.

LII. Hic tu etiam dicere audebis, *Eſt in judicibus ille familiaris meus, eſt paternus amicus ille?* Non, ut quiſque maxime eſt, qui-cum tibi aliquid ſit, ita tui hujuſcemodi criminis maxime eum pudet? Paternus amicus eſt. Ipſe pater ſi judicaret, per deos immortales! quid facere poſſis? cum tibi hæc diceret: Tu in provincia populi Romani prætor, cum tibi maritimum bellum eſſet adminiſtrandum, Mamertinis, ex fœdere quam deberent navem, per triennium remiſiſti: tibi apud eoſdem privatim navis oneraria maxima publice eſt ædificata: tu a civitatibus pecunias claſſis nomine coegiſti: tu pretio remiges dimiſiſti: tu, cum navis eſſet a quæſtore, & ab legato capta prædonum, archipiratam ab omnium oculis removiſti: tu, qui cives Romani eſſe dicerentur, qui a multis cognoſcerentur, ſecuri ferire potuiſti, tu tuam domum piratas adducere, in judicium archipiratam domo producere auſus es.

Tu in provincia tam ſplendida, apud ſocios fideliſſimos, cives Romanos honeſtiſſimos, in metu, periculoque provinciæ, dies continuos complures in litore, conviviiſque jacuiſti: te per eos dies nemo domi tuæ convenire, nemo in foro videre potuit: tu ſociorum, atque amicorum ad ea convivia matresfamilias adhibuiſti: tu inter ejuſmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, collocaviſti, ut ætati maxime lubricæ, atque incertæ, exempla nequitiæ parentis vita præberet: tu prætor in provincia cum tunica, pallioque purpureo viſus es, tu, propter amorem, libidinemque tuam, imperium navium legato populi Romani ademiſti, Syracuſano tra-

[1] *Tenebere*] Multorum enim teſtimonio convincam, crimina hæc omnia perperam a te negari. *Idem*.

tradidiſti : tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque caruere : tua luxuria, atque avaritia claſſis populi Romani a prædonibus capta, & incenſa eſt.

Poſt Syracuſas conditas, quem in portum nunquam hoſtis acceſſerat, in eo, te prætore, primum piratæ navigarunt : neque hæc tot, tantaque dedecora diſſimulatione tua, neque oblivione hominum, ac taciturnitate tegere voluiſti ; ſed etiam navium præfectos, ſine ulla cauſa, de complexu parentum ſuorum, hoſpitum tuorum, ad mortem, cruciatumque rapuiſti : neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit : tibi hominum innocentium ſanguis non modo voluptati, ſed etiam quæſtui fuit.

LIII. Hæc ſi tibi tuus parens diceret, poſſes ab eo veniam petere? poſſes, ut tibi ignoſceret, poſtulare? Satis eſt factum Siculis, ſatis officio, ac neceſſitudini, Judices, ſatis promiſſo muneri, ac recepto. Reliqua eſt ea cauſa, Judices, quæ non jam recepta, ſed innata : neque delata ad me, ſed in animo, ſenſuque meo penitus affixa, atque inſita eſt : quæ non ad ſociorum ſalutem, ſed ad civium Romanorum, hoc eſt, ad uniuſcujuſque noſtrum vitam, & ſanguinem pertinet. In qua nolite a me, quaſi dubium ſit aliquid, argumenta, Judices, expectare. Omnia, quæ dicam de ſupplicio civium Romanorum, ſic erunt clara, & illuſtria, ut ad ea probanda totam Siciliam teſtem adhibere poſſim. Furor enim quidam, ſceleris, & audaciæ comes, iſtius effrenatum animum, importunamque naturam tanta oppreſſit amentia, ut nunquam dubitaret in conventu palam ſupplicia, quæ in convictos maleficii ſervos conſtituta ſunt, ea in cives Romanos expromere. Virgis quam multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum breviſſime dico, Judices : nullum fuit omnino, iſto prætore, in hoc genere diſcrimen. Itaque jam conſuetudine ad corpora civium Romanorum, etiam ſine iſtius nutu, ferebatur manus ipſa lictoris.

LIV. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum, in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes

des tuos, ad terram, virgis, & verberibus abjectum? Aude hoc primum negare, ſi potes. Nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum, ante oculos tuos concidiſſe.

Ob quam cauſam? dii immortales! tametſi injuriam facio communi cauſæ, & juri civitatis. Quaſi enim poſſit eſſe ulla cauſa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio cauſa fuerit. Ignoſcite in hoc uno, Judices: in cæteris enim non magnopere cauſas requiram. Locutus erat liberius de iſtius improbitate, atque nequitia. Quod iſti ſimulac renuntiatum eſt: hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio ſervo promittere. Promittit. Lilybæum venitur. Cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo poſtularet, H-S duobus millibus ſponſionem facere cum lictore ſuo, *Ni furtis* [2] *quæſtum faceret*. Recuperatores de cohorte ſua dicit daturum. Servilius & recuſare, & deprecari, ne iniquis judicibus, nullo adverſario, judicium capitis in ſe conſtitueretur.

Hæc cum maxime loqueretur, ſex lictores eum circumſiſtunt valentiſſimi, & ad pulſandos, verberandoſque homines exercitatiſſimi; cædunt acerrime virgis: denique proximus lictor, (de quo ſæpe jam dixi) Seſtius, converſo [3] bacillo, oculos miſero tundere vehementiſſime cœpit. Itaque illi cum ſanguis os, oculoſque compleſſet, concidit; cum illi nihilo minus jacenti latera tunderentur, ut aliquando ſpondere ſe diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo ſublatus, brevi poſtea eſt mortuus. Iſte autem homo Venerius, & affluens omni lepore

&

2 *Ni furtis*] Præciſa locutio, pro, *Ni dixiſſet Verrem furtis quæſtum facere*. Porro ſenſus eſt: Servilio crimen hoc Verres affingebat; quaſi dixiſſet ille, Verrem *furtis ſuis ditefcere*. Id a ſe dictum fuiſſe negabat Servilius. Nemo eum accuſabat. Tamen opponit Servilio adverſarium prætor, lictorem ſuum, quicum ſponſionem facere cogitur Servilius in hanc formulam: Spondeo, ajebat lictor, me duo ſeſtertium millia daturum, ni planum fecero dictum a Servilio fuiſſe *Verrem furtis quæſtum facere*. Qua ſponſione provocatus Servilius reſtipulari cogebatur his verbis: Spondeo itidem me duo ſeſtertia daturum, ſi planum fecerit adverſarius a me dictum fuiſſe *Verrem furtis quæſtum facere*. Ejuſmodi ſponſionum hic erat exitus: Si judicatum eſſet id verbi gratia, a Servilio dictum fuiſſe, duo ſeſtertium millia quibus ſponſionem fecerat, Servilius primo amittere debebat; deinde pati ſententiam judicis. *Idem*.

3 *Converſo*] Converſa virga, ut, a qua parte firmior, gravius percuteret. *Manut.*

& venuſtate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem poſuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum ſuarum.

LV. Nam quid ego de cæteris civium Romanorum ſuppliciis ſingillatim potius, quam generatim atque univerſe loquar? Carcer ille, qui eſt a crudeliſſimo tyranno Dionyſio factus Syracuſis, quæ latumiæ vocantur, in iſtius imperio domicilium civium Romanorum fuit. Ut quiſque iſtius animum, aut oculos offenderat, in latumias ſtatim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, Judices: & id jam priore actione, cum hæc teſtes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere jura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis ſunt, ubi cæteri magiſtratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi ſenatus auctoritas, ubi exiſtimatio populi Romani, & frequentia: ſed, ubicunque terrarum, & gentium violatum jus civium Romanorum ſit, ſtatuitis id pertinere ad communem cauſam libertatis, & dignitatis.

In externorum hominum, & maleficorum, ſceleratorumque, in prædonum, hoſtiumque cuſtodias tu tantum numerum civium Romanorum includere auſus es? Nunquamne tibi judicii, nunquam concionis, nunquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquiſſimo, infeſtiſſimoque intuetur, venit in mentem? nunquam tibi populi Romani abſentis dignitas, nunquam ſpecies ipſa hujuſcemodi multitudinis, in oculis, animoque verſata eſt? nunquam te in horum conſpectum rediturum, nunquam in forum populi Romani venturum, nunquam ſub legum & judiciorum poteſtatem caſurum eſſe putaſti?

LVI. At quæ erat iſta libido crudelitatis exercendæ? quæ tot ſcelerum ſuſcipiendorum cauſa? Nulla, Judices, præter prædandi novam, ſingularemque rationem. Nam ut illi, quos a poetis accepimus, ſinus quoſdam obſediſſe maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta ſaxa tenuiſſe dicuntur, ut eos, qui eſſent appulſi navigiis, interficere poſſent; ſic iſte in omnia maria infeſtus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcunque navis ex Aſia, quæ ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, ſtatim certis indicibus, & cuſtodibus teneba-

nebatur : vectores omnes in latumias conjiciebantur : onera, atque merces in prætoriam domum deferebantur : verſabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionyſius ille, nec Phalaris, (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed quoddam novum monſtrum; ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis verſata eſſe dicitur. Non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quam iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Hoc etiam iſte infeſtior, quod multo ſe pluribus, & majoribus canibus ſuccinxerat. Cyclops alter, multo importunior. Hic enim totam inſulam obtinebat : ille Ætnam ſolam, & eam Siciliæ partem tenuiſſe dicitur.

At quæ cauſa tum ſubjiciebatur ab ipſo, Judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defenſione commemorabitur. Quicunque acceſſerant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites eſſe, atque a Dianio [4] fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; thus alii, atque odores, veſtemque linteam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venaleſque [5] Aſiaticos : ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipſas ſibi cauſas eſſe periculi, quibus adjumentis ſe ad ſalutem uti arbitrabantur. Iſte enim hæc eos ex piratarum ſocietate adeptos eſſe dicebat : ipſos in latumias abduci imperabat : naves eorum, atque onera diligenter aſſervanda curabat.

LVII. His inſtitutis cum completus jam mercatorum carcer eſſet, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectiſſimum virum dicere audiſtis, & quæ cæteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indigniſſime civium Romanorum, ut jam illa vox, & illa imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quæ ſæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & ſalutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret. Quid eſt, Verres? quid ad hæc cogitas reſpondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere cri-

4 *Dianio*] Hiſpaniæ Tarraconenſis oppido, quod Sertorius tenebat. *Hortenſ.*

5 *Venales*] Servos.

Digitized by Google

men? num quid horum dicere iſtis defenſoribus tuis audes? Cedo mihi, quæſo, ex ipſius ſinu literas Syracuſanorum, quas iſte ad arbitrium ſuum confectas eſſe arbitratur. Cedo rationem carceris, quæ diligentiſſime conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit. LITERÆ SYRACUSANORUM.

Videtis cives Romanos gregatim conjectos in latumias: videtis indigniſſimo in loco coacervatam multitudinem veſtrorum civium. Quærite nunc veſtigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. Nulla ſunt. Omneſne mortui? Si ita poſſet defendere, tamen fides huic defenſioni non haberetur. Sed ſcriptum extat in iiſdem literis, quod iſte homo barbarus, ac diſſolutus neque attendere unquam, neque intelligere potuit, ΕΔΙΚΑΙΩΘΗΣΑΝ [6], inquit, hoc eſt, ut Siculi loquuntur, ſupplicio affecti, ac necati ſunt.

LVIII. Si quis rex, ſi qua civitas exterarum gentium, ſi qua natio feciſſet aliquid in civem Romanum ejuſmodi, nonne publice vindicaremus? non bello perſequeremur? poſſemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani inultam, impunitamque dimittere? Quot bella majores noſtros, & quanta ſuſcepiſſe arbitramini, quod cives Romani injuria affecti, quod naviculari retenti, quod mercatores ſpoliati dicerentur? At ego retentos non queror: ſpoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula conjectos eſſe mercatores, & in vinculis cives Romanos necatos eſſe arguo.

Si hæc apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud ſenatores lectiſſimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot & tam acerbis ſuppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta

6 Ἐδικαιώθησαν] Ita Grævius. Sed accuratius rem æſtimanti ἐδικάσθησαν rectum videtur. Nam primo non eſt contra analogiam a δίκη, formari δικάω. Deinde ἐδικαιώθησαν, & per ſe, & hoc ſenſu eſt Græcorum optimis uſitatum; Cicero autem addit: *ut Siculi loquuntur:* quod indicio eſt, aut verbo, aut ſenſu uſitati cæterum verbi inuſitato reliquis Græcis uſos eſſe Siculos. Sed hic ſenſus verbi ἐδικαιώθησαν, auctoribus ipſis doctis hominibus, non inſolitus eſt; ergo verbo inuſitato uſi ſint neceſſe eſt. Atqui hoc convenit in verbum, ἐδικάσθησαν, non in ἐδικαιώθησαν. Tertio, ſi variant codices, probabilius ne eſt, ἐδικαιώθησαν, notum omnibus, mutatum eſſe a librariis in ἐδικάσθησαν, an contra accidiſſe? *Erneſtus.*

tanta nominis Romani dignitas eſt apud omnes nationes, ut iſta in noſtros homines crudelitas nemini conceſſa videatur. Num ego tibi ullam ſalutem, ullum perfugium putem, cum te implicatum ſeveritate judicum, circumretitum frequentia populi Romani eſſe videam?

Si mehercules (id quod fieri non poſſe intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua via, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum eſt, in quibus te ab eodem me, ſuperiore ex loco [7] confici, & concidi neceſſe eſt. Cui ſi etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipſa defenſio non minus eſſe ei pernicioſa, quam mea vera accuſatio debeat. Quid enim defendit? ex Hiſpania fugientes ſe excepiſſe, & ſupplicio affeciſſe dicit. Quis tibi id permiſit? quo id jure feciſti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit?

Forum plenum, & baſilicas iſtorum hominum videmus, & animo æquo videmus. Civilis enim diſſenſionis, & ſive amentiæ, ſive fati, ſeu calamitatis, non eſt iſte moleſtus exitus, in quo reliquos ſaltem cives incolumes licet conſervare. Verres ille, vetus proditor [8] conſulis [9], tranſlator quæſturæ, averſor pecuniæ publicæ, tantum ſibi auctoritatis in republica ſuſcepit, ut, quibus hominibus per ſenatum, per populum Romanum, per omnes magiſtratus, in foro, in ſuffragiis, in hac urbe, in republica verſari liceret, iis omnibus mortem acerbam, crudelemque proponeret, ſi fortuna eos ad aliquam partem Siciliæ detuliſſet.

Ad Cn. Pompejum, clariſſimum virum, & fortiſſimum, permulti, occiſo Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. Quem non ille ſummo cum ſtudio ſalvum, incolumemque ſervavit? Cui civi ſupplici non illa dextera invicta & fidem porrexit, & ſpem ſalutis oſtendit? Itane vero? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant; iis apud te, cujus nullum in republica unquam monumentum fuit, mors, & cruciatus erat conſtitutus? Vide, quam commodam defenſionem excogitaris.

7 *Superiore ex loco*] E Roſtris, in quibus Ædilis accuſabo te de majeſtate. *Man.*

8 *Verres ille, vetus proditor*] Lege, *Verres, ille vetus proditor.*

9 *Conſulis*] Vide lib. I.

LIX. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his judicibus, populoque Romano, quam id, quod ego inſimulo, probari. Malo, inquam, te iſti generi hominum, quam mercatoribus, & naviculariis inimicum, atque infeſtum putari. Meum enim crimen avaritiæ te nimiæ coarguit: tua defenſio furoris cujuſdam, & immanitatis, & inauditæ crudelitatis, & pene novæ proſcriptionis.

Sed non licet me iſto tanto bono, Judices, uti; non licet. Adſunt enim Puteoli toti: frequentiſſimi venerunt ad hoc judicium mercatores, homines locupletes, atque honeſti, qui partim ſocios ſuos, partim libertos ab iſto ſpoliatos, in vincula conjectos, partim in vinculis necatos, partim ſecuri percuſſos eſſe dicent. Hic vide quam me ſis uſurus æquo. Cum ego P. Granium teſtem produxero, qui ſuos libertos a te ſecuri percuſſos eſſe dicat, qui a te navem ſuam, mercesque repetat: refellito, ſi poteris: meum teſtem deſeram, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: oſtendito, illos cum Sertorio fuiſſe, a Dianio fugientes ad Siciliam eſſe delatos. Nihil eſt, quod te malim probare. Nullum enim facinus, quod majore ſupplicio dignum ſit, reperiri, neque proferri poteſt.

Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, ſi voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, nova quadam ſapientia; ut omnes intelligunt, conſcientia tua, atque auctoritate meorum teſtium, teſtem nullum interrogaſti. Interrogetur Flavius, ſi voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti feciſſe dicit; qui cum amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracuſano, qui eum non ſolum cognoſcerent, ſed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent: tamen a te, inſpectantibus omnibus Syracuſanis, ſecuri percuſſus eſt. Hunc quoque teſtem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuiſſe abs te demonſtrari, & probari volo.

LX. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus involutis, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut ſecuri ferirentur? Quæ iſta nova diligentia? quam ob cauſam abs te cogitata? An te L. Flavii, cæterorumque

de

de L. Herennio vociferatio commovebat? An M. Annii, graviſſimi, atque honeſtiſſimi viri, ſumma auctoritas paulo te diligentiorem, timidioremque fecerat? qui nuper pro teſtimonio, non advenam neſcio quem, nec alienum, ſed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracuſis natus eſſet, a te ſecuri percuſſum eſſe dixit.

Poſt hanc illorum vociferationem, poſt hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in ſupplicio, ſed diligentior eſſe cœpit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere inſtituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimium diligenter prædonum numerum requirebant. Hæccine plebi Romanæ, te prætore, eſt conſtituta conditio? hæc negotii gerendi ſpes? hoc capitis, vitæque diſcrimen? Parumne multa mercatoribus ſunt neceſſario pericula ſubeunda fortunæ, niſi etiam hæ formidines ab noſtris magiſtratibus, atque in noſtris provinciis impendebunt? Ad eamne rem fuit hæc ſuburbana, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum ſociorum, honeſtiſſimorumque civium, quæ cives Romanos omnes ſuis ipſa ſedibus libentiſſime ſemper accepit, ut, qui uſque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent; qui apud barbaros, propter togæ nomen, in honore aliquo fuiſſent; qui ex prædonum inſidiis, qui ex tempeſtatum periculis profugiſſent: in Sicilia ſecuri ferirentur, cum ſe jam domum veniſſe arbitrarentur?

LXI. Nam quid ego [10] de P. Gavio Coſano municipe dicam, Judices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametſi dolor me non deficit. Ut cætera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo ſuppetant, magis elaborandum eſt. Quod crimen ejuſmodi eſt, ut, cum primum ad me delatum eſt, uſurum me illo non putarem. Tametſi enim veriſſimum eſſe intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Roma-

10 *Nam quid ego*] Gavii ſuppliciorum narratio. Locus centies legendus, in quo totas ſuas eloquentiæ vires explicat. Orditur Orator pathetica dubitatione, qua mire præparantur animi judicum ad criminis atrocitatem. Porro, *nam*, hoc loco eſt interrogativum, & jungitur pronomini ſequenti per anaſtrophen, pro, *quidnam!* ut in illo Virgilii Georg. IV. 445. *Nam quis te*, &c. pro, quiſnam te, &c. *Hort.*

Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honeſtiſſimorum, omniumque Rheginorum, multorumque equitum Romanorum, qui caſu tum Meſſanæ fuerunt, teſtimoniis, dedi tantum priore actione teſtium, res ut nemini dubia eſſe poſſet.

Quid nunc agam? cum jam tot horas de uno genere, ac de iſtius neſaria crudelitate dicam: cum prope omnem vim verborum ejuſmodi, quæ ſcelere iſtius digna ſunt, aliis in rebus conſumpſerim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? Opinor, unus modus, atque una ratio eſt. Rem in medio ponam: quæ tantum habet ipſa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla eſt [11], neque cujuſquam, ad inflammandos veſtros animos, eloquentia requiratur.

Gavius hic, quem dico, Coſanus, cum illo in numero ab iſto in vincula conjectus eſſet, & neſcio qua ratione clam e latumiis profugiſſet, Meſſanamque veniſſet: qui prope jam Italiam, & mœnia Rheginorum videret, & ex illo metu mortis ac tenebris, quaſi luce libertatis, & odore aliquo legum recreatus, revixiſſet; loqui Meſſanæ cępit, & queri, ſe civem Romanum in vincula eſſe conjectum: ſibi recta iter eſſe Romam: Verri ſe præſto [12] advenienti futurum.

LXII. Non intelligebat miſer, nihil intereſſe utrum hæc Meſſanæ, an apud ipſum in prætorio loqueretur. Nam, ut ante vos docui, hanc ſibi iſte urbem delegerat, quam haberet adjutricem ſcelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium ſociam. Itaque ad magiſtratum Mamertinum ſtatim deducitur Gavius: eoque ipſo die caſu Meſſanam venit Verres. Res ad eum defertur, eſſe civem Romanum, qui ſe Syracuſis in latumiis fuiſſe quereretur: quem jam ingredientem navem,

11 *Ut neque mea, quæ nulla eſt*] Et ad hunc locum, & ad alia loca ejuſmodi multa in Cicerone, animo attendant velim, qui Ciceronem ut nimium ſui jactatorem temere reprehendunt. Res quidem a ſe geſtas non mediocriter, &, dicendum eſt, ſi veritatem amamus, non ſine cauſa, ſæpe prædicat; at ingenii dotes & eloquentiam, quæ vitioſa eſt, præcipue in Oratore, jactatio, nuſquam commendat; ſed eam potius deſpicit ipſe, ac deprimit. Vide Quintil. de hoc argumento fuſe differentem, lib. XI. cap. I. *Hortenſius*.

12 *Verri ſe præſto*] Ad eum accuſandum majeſtatis, propter jus violatum civitatis; & ad ulciſcendum injurias ſuas apud judices, ope & auxilio legum. *Idem*.

Digitized by Google

navem, & Verri nimis atrociter minitantem, a ſe retractum eſſe, & aſſervatum, ut ipſe in eum ſtatueret, quod videretur.

Agit hominibus gratias, & eorum erga ſe benevolentiam, diligentiamque collaudat. Ipſe inflammatus ſcelere & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas eminebat [13]. Expectabant omnes, quo tandem progreſſurus, aut quidnam acturus eſſet: cum repente hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamabat ille miſer, ſe civem eſſe Romanum, municipem Coſanum: meruiſſe ſe cum L. Pretio, ſplendidiſſimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hæc Verres ſcire poſſet. Tum iſte ſe comperiſſe ait, eum ſpeculandi cauſa in Siciliam ab ducibus fugitivorum eſſe miſſum: cujus rei neque veſtigium aliquod, neque ſuſpicio cuiquam eſſet ulla. Deinde jubet undique hominem proripi, vehementiſſimeque verberari.

Cædebatur [14] virgis in medio foro Meſſanæ civis Romanus, Judices; cum interea nullus gemitus, nulla vox alia iſtius miſeri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, niſi hæc CIVIS ROMANUS SUM. Hac ſe commemoratione civitatis omnia verbera depulſurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: ſed, cum imploraret ſæpius, uſurparetque nomen civitatis; crux, crux, inquam, infelici & ærumnoſo, qui nunquam iſtam poteſtatem [15] viderat, comparabatur.

LXIII. O nomen dulce libertatis! o jus eximium noſtræ civitatis! o lex Porcia [16], legeſque Semproniæ [17]! o graviter de-

13 *Eminebat*] Legit Quintil. lib. IX. cap. 11, *emicabat*, quod ad crudelitatem oſtendendam videtur eſſe accommodatius. *Idem*.

14 *Cædebatur*] Vide ad hunc locum, quod habet Gellius, X. 3.

15 *Iſtam poteſtatem*] Ut cives Rom. præſertim indemnati, ad ſolum prætoris nutum atque arbitrium ſecuri ferirentur. *Hotomanus*.

16 *Lex Porcia*] Tulit, non M. Porcius Cato, ſed Porcius Læca, tribunus plebis, anno 454. Ne quis magiſtratus civem Romanum virgis cæderet, necaretve; ſed damnato exilium permitteret. Nulla lex etenim damnatis civibus exilium diſerte irrogavit. Interdicebatur iis tecto, aqua, & igni; quam interdictionem neceſſario ſequebatur exilium, ſive ex Urbe diſceſſio, cum in ea rebus iis, quæ maxime ſunt ad vitam, privarentur. Ante legem Porciam nudorum cervix inſerebatur furcæ; corpus vero virgis ad necem cædebatur. Hoc erat, uti poſtea diceτur, puniri *more majorum*. Hortenſius.

17 *Semproniæ*] Plures leges C. Sempronius Gracchus pro libertate civium Romanorum tulit

deſiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia poteſtas! Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fęderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani, faſces & ſecures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid, cum ignes [18], ardenteſque laminæ, cæterique cruciatus admovebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miſerabilis non inhibebat [19], ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere auſus es quemquam, qui ſe civem Romanum eſſe diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, Judices: nolui. Vidiſtis enim, ut animi multitudinis in iſtum dolore, & odio, & communis periculi metu, concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, equiti Romano, primo homini, teſti meo: & Glabrionem, id quod ſapientiſſime fecit, facere lætatus ſum, ut repente, conſilio in medio [20], teſtem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab iſto eas pęnas vi repetiſſe videretur, quas veritus eſſet, ne iſte legibus, & veſtro judicio non eſſet perſoluturus.

Nunc, quoniam jam exploratum eſt omnibus, quo loco cauſa tua ſit, &, quid de te futurum ſit: ſic tecum agam. Gavium iſtum, quem repentinum ſpeculatorem fuiſſe dicis, oſtendam, in latumias Syracuſis a te eſſe conjectum: neque

id

tulit in tribunatu, anno *630*. Sed ea hic intelligenda eſt præcipue, qua cavebatur ne de capite civis Romani injuſſu populi judicaretur: & ut qui indicta cauſa in civem Romanum animadvertiſſet, de eo populi quæſtio conſtitueretur. *Idem*.

18 *Quid, cum ignes*.] Rei dabantur olim, ut nunc, in quæſtionem. *Ignes*, pars erant tormentorum, quæ in eos ad exprimendam veritatem adhibebantur: laminis ardentibus ad pedum plantas & latera admotis cruciabantur. Præterea membra eorum equuleo extendebantur: ferreis unguibus arabantur: nervo, fuſtibuſve verberabantur: ſed, libera civitate, ſervilia hæc erant ſupplicia. *Idem*.

19 *Inhibebat*] Metaphora eſt a re nautica. Remos inhibent cum inflectunt, ut aliter navigent. *Gruterus*.

20 *Conſilio in medio*] Cum ſtaret Numitorius medio judicum in cœtu, & jam teſtimonium diceret, repente prætor, pro ſuo jure eum dimiſit. Etenim veritus eſt ne populus tot Verris ſceleribus incitatus, ſuis eum manibus ſtatim diſcerperet, quod imperiti ſtatim ita interpretati eſſent, quaſi populus metuiſſet ne, pro tot ſcelerum atrocitate, non ſatis ſevere judicaretis. Itaque hanc ſuſpicionem a ſe, & a vobis, Judices, amovendam exiſtimavit; teſtemque dimiſit; & reum a multitudinis iracundia vindicatum, legibus & judicio reſervavit. Vide quot modis judices Orator ad ſeveritatem acuat, nunc prece, nunc minis; hic vero, quod jam ſæpe, exiſtimationis ſuæ gratia. *Hortenſius*.

id ſolum ex literis oſtendam Syracuſanorum : ne poſſis dicere, me, quia ſit aliquis in literis Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum eſſe poſſim dicere : ſed ſecundum arbitrium tuum teſtes dabo, qui iſtum ipſum Syracuſis abs te in latumias conjectum eſſe dicant. Producam etiam Coſanos, municipes illius, ac neceſſarios, qui te nunc ſero doceant, judices non ſero, illum P. Gavium, quem tu in crucem egiſti, civem Romanum, & municipem Coſanum, non ſpeculatorem fugitivorum fuiſſe.

LXIV. Cum hæc omnia, qui polliceor, cumulate tuis proximis [21] plana fecero : tum iſtuc ipſum tenebo, quod abs te mihi datur. Eo contentum me eſſe dicam. Quid enim nuper tu ipſe, cum populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exſiluiſti, quid, inquam, locutus es? Illum, quod moram ſupplicio quæreret, ideo clamitaſſe, ſe eſſe civem Romanum : ſed ſpeculatorem fuiſſe. Jam mei teſtes veri ſunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cottii, nobiliſſimi homines, ex agro Taurominitano? Quid Q. Luccejus, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid cæteri? Adhuc enim teſtes ex eo genere a me ſunt dati, non qui noviſſe Gavium, ſed qui ſe vidiſſe dicerent, cum is, qui ſe civem Romanum eſſe clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis : hoc tu confiteris illum clamitaſſe, ſe civem eſſe Romanum : apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuiſſe, ut dubitationem aliquam, ut crudeliſſimi, teterrimique ſupplicii aliquam parvam moram ſaltem poſſet afferre.

Hoc teneo, hic hæreo, Judices, hoc ſum contentus uno : omitto, ac negligo cætera : ſua confeſſione induatur, ac juguletur, neceſſe eſt. Qui eſſet, ignorabas? ſpeculatorem eſſe ſuſpicabare? non quæro, qua ſuſpicione : tua te accuſo oratione. Civem Romanum ſe eſſe dicebat. Si tu apud Perſas, aut in extrema India deprehenſus, Verres, ad ſupplicium ducerere : quid aliud clamitares, niſi te civem eſſe Romanum?

21 *Tuis proximis*] Iis, qui te quaſi propinquum ac neceſſarium ſuum defendunt, & eo nomine tam ſtudioſe pro te pugnant. *Hotomanus*.

&, ſi tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus poſitos, nobile, & illuſtre apud omnes nomen tuæ civitatis profuiſſet: ille, quiſquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi eſſet ignotus, cum civem ſe Romanum eſſe diceret: apud te prætorem ſi non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque uſurpatione civitatis, aſſequi potuit?

LXV. Homines tenues, obſcuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ nunquam antea viderunt: ubi neque noti eſſe iis, quo venerunt, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Hac una tamen fiducia civitatis, non modo apud noſtros magiſtratus, qui & legum, & exiſtimationis periculo continentur: neque apud cives ſolum Romanos, qui & ſermonis, & juris, & multarum rerum ſocietate juncti ſunt, fore ſe tutos arbitrantur: ſed, quocunque venerint, hanc ſibi rem præſidio ſperant futurum [22]. Tolle hanc ſpem, tolle hoc præſidium civibus Romanis: conſtitue nihil eſſe opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: poſſe impune prætorem, aut alium quemlibet ſupplicium, quod velit, in eum conſtituere, qui ſe civem Romanum eſſe dicat; quod quis ignoret [23]: jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui ſemper noſtris hominibus maxime patuit, civibus Romanis iſta defenſione præcluſeris. Quid, ſi L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum literas mittere? aſſervaſſe hominem? cuſtodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clauſum habuiſſe, dum Panormo Pretius veniret? cognoſceret hominem: aliquid de ſummo ſupplicio remitteres. Si ignoraret: tum ſi ita tibi videretur, hoc juris in omnes conſtitueres, ut, qui neque tibi notus eſſet, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus eſſet, in crucem tolleretur.

LXVI. Sed quid ego plura de Gavio? quaſi tu Gavio tum fueris

22 *Futurum*] De hac locutione, *hanc rem præſidio futurum*, vide Gellium, I. 7, Voſſium de analogia III. 16, Sanctii Minervam, I. 14, & quæ ibi notavit vir politiſſimus & mei amantiſſimus Jacobus Perizonius. *Grævius*.

23 *Quod quis ignoret*] Scilicet, an verum ſit, necne. *Gruterus*.

Digitized by Google

fueris infeſtus, ac non nomini, generi, juri civium hoſtis. Non illi, inquam, homini, ſed cauſæ communi libertatis inimicus fuiſti. Quid enim attinuit, cum Mamertini, more atque inſtituto ſuo, crucem fixiſſent poſt urbem, in via Pompeja; te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum ſpectaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod, omnibus audientibus, dixiſti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui ſe civem Romanum eſſe diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum ſuam proſpicere poſſet? Itaque illa crux ſola, Judices, poſt conditam Meſſanam illo in loco fixa eſt. Italiæ conſpectus ad eam rem ab iſto delectus eſt, ut ille in dolore, cruciatuque moriens, perangusto fretu [24] diviſa ſervitutis, ac libertatis jura cognoſceret; Italia autem alumnum ſuum ſervitutis extremo, ſummoque ſupplicio affixum videret.

Facinus eſt [25], vinciri civem Romanum: ſcelus, verberari: prope parricidium, necari: quid dicam in crucem tollere? verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Non fuit his omnibus iſte contentus. Spectet, inquit, patriam: in conſpectu legum, libertatiſque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem, neſcio quem, civem Romanum, ſed communem libertatis & civitatis cauſam, in illum cruciatum, & crucem egiſti. Jam vero videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tuliſſe arbitramini, quod illam civibus Romanis crucem non poſſet in foro, non in comitio, non in roſtris defigere? Quod enim his locis in provincia ſua, celebritate ſimillimum, regione proximum potuit, elegit. Monumentum ſceleris, audaciæque ſuæ voluit eſſe in conſpectu Italiæ, veſtibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui ultro, citroque navigarent.

LXVII. Si hæc non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos noſtræ civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audiſſent; denique, ſi non ad homines, verum ad beſtias; aut etiam, ut longius progrediar, ſi in aliqua deſertiſ-

24 *Fretu*] Sic legunt Gellius, & Priſcianus. Sic loquitur Lucretius lib. I. *Anguſtoque fretu rapidum mare dividit undis*. Lambinus.

25 *Facinus eſt*] Amplificatio per incrementum, de qua vide Quintil. *Hortenſ.*

ſima ſolitudine, ad ſaxa, & ad ſcopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc vero cum loquar apud ſenatores populi Romani, legum, judiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iſte [26] civis Romanus illa cruce dignus, cæteri omnes ſimili periculo indigniſſimi judicentur.

Paulo ante, Judices, lacrymas in morte miſera atque indigniſſima navarchorum non tenebamus; & recte, ac merito ſociorum innocentium miſeria commovebamur: quid nunc in noſtro ſanguine tandem facere debemus? Nam civium Romanorum ſanguis conjunctus exiſtimandus eſt: quoniam id & ſalutis omnium ratio, & veritas [27] poſtulat. Omnes hoc loco cives Romani, & qui adſunt, & qui ubicunque ſunt, veſtram ſeveritatem deſiderant, veſtram fidem implorant, veſtrum auxilium requirunt: omnia ſua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in veſtris ſententiis verſari arbitrantur.

A me, tametſi ſatis habent, tamen ſi res aliter acciderit, plus habebunt fortaſſe, quam poſtulant. Nam & ſi qua vis iſtum de veſtra ſeveritate eripuerit, id quod neque metuo, Judices, neque ullo modo fieri poſſe video: ſed ſi in hoc me ratio feſellerit; Siculi cauſam ſuam periſſe querentur, & mecum pariter moleſte ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi poteſtatem apud ſe agendi dedit [28], jus ſuum, me agente, ſuis ſuffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, ſi de mea gloria, & amplitudine quæritis, Judices: non eſt alienum meis rationibus iſtum mihi ex hoc judicio ereptum,

26 *Iſte*] Verres.

27 *Veritas*] Lambinus, præter libros, maluit, *ſeveritas*, prorſus abſurde; ne quid præterea dicam. Gruter. *Veritas* hic, ut frequenter alias, eſt juſtitia. Jus & æquum poſtulat, ut qui ejuſdem civitatis, eorumdem ſacrorum conſortes ſunt, habeantur ſanguis conjuncti. *Grævius*. Audiendus ergo non eſt Joan. Clericus, *Art. crit. part.* III. *ſect.* I. *cap.* 16.

28 *Quoniam mihi poteſtatem apud ſe agendi dedit*] Nemini enim, niſi qui magiſtratum gereret, concionem advocandi, & cum populo agendi poteſtas erat. Ædilis autem Cicero proximis comitiis ædilitius deſignatus erat: ut jam ſæpe diximus. Significat igitur (id quod ſæpe jam ante dixit) Verrem a ſe perduellionis arceſſitum iri: quod judicium centuriatis comitiis apud populum univerſum exercebatur. Perduellionis autem, propter jus civitatis violatum. *Hotoman.*

Digitized by Google

ptum, ad illud populi Romani judicium reſervari. Splendida eſt illa cauſa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, ſi videor hic, id quod ego non quæſivi, de uno iſto voluiſſe creſcere: iſto abſoluto, quod ſine multorum ſcelere fieri non poteſt, de multis mihi creſcere licebit [29].

LXVIII. Sed mehercules, veſtra, reique publicæ cauſa, Judices, nolo in hoc delecto conſilio tantum flagitium eſſe commiſſum: nolo eos judices, quos ego probarim, atque delegerim, ſic in hac urbe notatos, iſto abſoluto, ambulare, ut non cera [30], ſed cœno obliti eſſe videantur. Quamobrem te quoque, Hortenſi, ſi qui monendi locus eſt, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, & conſideres, quid agas, quo progrediare: quem hominem, & qua ratione defendas. Neque de illo quidquam tibi præfinio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. Cætera, ſi qua putas te occultius extra judicium, quæ ad judicium pertinent, facere poſſe: ſi quid artificio, conſilio, potentia, gratia, copiis iſtius moliri cogitas: magnopere cenſeo deſiſtas; & illa, quæ tentata jam, & cœpta ab iſto ſunt, a me autem perveſtigata, & cognita, moneo ut extinguas, & longius progredi ne ſinas. Magno tuo periculo peccabitur in hoc judicio; majore, quam putas.

Quod enim te liberatum jam exiſtimationis metu, defunctum honoribus, deſignatum conſulem cogites: mihi crede, ornamenta iſta, & beneficia populi Romani non minore negotio

29 *De multis mihi creſcere licebit*] Amare, nec tamen obſcure, judicibus qui ſe Verris largitione corrumpi ſinent, minitatur. *Hotomanus*.

30 *Ut non cera*] Ceratas cenſorum tabulas ſignificat, e quibus eradebantur eorum nomina, qui ſenatu movebantur. Hæc erat nota cenſoria, qua mali ſenatores, aut equites, notari conſueverant, & quam judicibus etiam ſuis, ſi prave judicaverint, minatur. Imo tanto majorem illis ex hac ſua pravitate intentat ignominiam, quo majus erit illorum ſcelus in abſolvendo homine improbiſſimo, & omnium ſententiis damnato; itaque iſto abſoluto ambulabunt ita, ut non cera notati, quod uſitatum eſt in pœnis cenſoriis; ſed, quod turpiſſimum eſt, cœno cooperti & obliti eſſe videantur. Vel reſpicit ad tabellas illas ceris diſcoloribus illitas, de quibus in Divin. cap. 7. & Act. I. cap. 6. & quibus judices pecunia corrupti reos nocentes abſolverant: hoc ſenſu: Nolo hus judices in hoc reo abſolvendo majorem etiam ſibi infamiam inurere, quam illi qui diſcoloribus tabellis nocentes reos olim abſolverunt, ut illi cera notati, hi, quod eſt turpius, cœno obliti & inquinati eſſe videantur: Hoc eſt, ut illorum peccatum levius, horum gravius, & infamia major eſſe judicetur. *Hortenſius*.

gotio retinentur, quam comparantur. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad neceſſe fuit, regiam iſtam veſtram dominationem in judiciis, & in omni republica; tulit. Sed quo die populo Romano tribuni plebis reſtituti ſunt, omnia iſta vobis (ſi forte nondum intelligitis) adempta, atque erepta ſunt: omnium nunc oculi conjecti ſunt hoc ipſo tempore in unumquemque noſtrum, qua fide ego accuſem, qua religione hi judicent, qua tu ratione defendas.

De omnibus nobis, ſi quis tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita exiſtimatio, quam antea contemnere ſolebatis; ſed vehemens, ac liberum populi Romani judicium conſequetur. Nulla tibi, Quinte, cum iſto cognatio eſt, nulla neceſſitudo. Quibus excuſationibus antea nimium in aliquo judicio ſtudium tuum defendere ſolebas, earum habere in hoc homine nullam potes. Quæ iſte in provincia palam dictitabat, cum ea, quæ faciebat, tua ſe fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maxime eſt providendum.

LXIX. Ego mei jam rationem officii confido eſſe omnibus iniquiſſimis meis perſolutam. Nam iſtum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium ſententiis, condemnavi. Reliquum judicium non jam de mea fide, quæ perſpecta eſt, neque de iſtius vita, quæ damnata eſt; ſed de judicibus, &, vere ut dicam, de te futurum eſt. At quo tempore futurum eſt? nam id maxime providendum eſt: etenim cum omnibus in rebus, tum in republica permagni momenti eſt, ratio, atque inclinatio temporum: nempe eo, cum populus Romanus aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res judicandas requirit: nempe ea lege [31] de judiciis, judicibuſque novis promulgata, quam non is promulgavit, cujus nomine proſcriptam [32] videtis; ſed hic reus. Hic, inquam, ſua ſpe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam ſcribendam, promulgandamque curavit.

Itaque cum primo agere cœpimus, lex non erat promulgata:

31 *Ea lege*] Id eſt, Eo temporis articulo, quo ſuam legem promulgavit Cotta, de judiciis cum equeſtri ordine, & tribunis ærariis, communicandis. De ea re vide Divin. cap. 3.

32 *Proſcriptam*] Id eſt, propoſitam. *Proſcriptæ leges* dicuntur, dum in foro ſpectandæ ac legendæ proponuntur. *Hotom.*

gata : cum iſte, veſtra ſeveritate permotus, multa ſigna dederat, quamobrem reſponſurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Poſteaquam iſte recreari, & confirmari viſus eſt : lex ſtatim promulgata eſt. Cui legi cum veſtra dignitas vehementer adverſetur, iſtius ſpes falſa, & inſignis impudentia maxime ſuffragatur. Hic ſi quid erit commiſſum a quoquam veſtrum, quod reprehendatur : aut [33] populus Romanus judicabit de eo homine, quem jam antea judiciis indignum putavit [34]; aut ii, qui propter offenſionem judiciorum, de veteribus judicibus lege nova novi judices erunt conſtituti.

LXX. Mihi porro, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quam longe progredi ſit neceſſe? Potero ſilere, Hortenſi? potero diſſimulare, cum tantum reſpublica vulnus acceperit, ut expilatæ provinciæ, vexati ſocii, dii immortales ſpoliati, cives Romani cruciati, & necati impune, me actore, eſſe videantur? Potero hoc ego onus tantum, aut in hoc judicio deponere, aut diutius tacitus ſuſtinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto ſe ſcelere obſtrinxerint, ut aut fidem ſuam corrumpi paterentur, aut judicium corrumperent, in diſcrimen, ac judicium vocandi?

Quæret aliquis fortaſſe, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias, tot hominum, ſuſcepturus es? Non ſtudio quidem hercule ullo, neque voluntate. Sed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati ſunt : quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur. Longe alia mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum eſt. Venit enim mihi in mentem M. Catonis [35], hominis ſapientiſſimi : qui cum ſe virtute, non genere, populo Romano commen-

33 *Aut*] Hic non eſt disjunctivum, uti nec in membro ſuperiore, ſed vim habet conjunctionis, *&*, *Ii*, ſubaud. judicia exercebunt, qui, quia judicia turpiter a ſenatoribus adminiſtrata fuerunt, de equitibus qui olim, hoc eſt, ante hoſce annos decem, judicabant, nova Cottæ lege novi judices erunt conſtituti. Ergo duplici terrore judices Orator ad ſeveritatem excitat. Alterum Verri judicium minatur, ſi eum abſolvant; illis metum legis Aureliæ, quod jam ſæpe, injicit. *Hortenſius*.

34 *Indignum putavit*] Priore actione, cum tam apertus perduellio ei viſus eſt, ut in præſentia mactandum exiſtimaret. *Idem*.

35 *M. Catonis*] Majoris, ſeu Cenſorii.

mendari putaret, cum ipſe ſui generis initium, ac nominis, ab ſe gigni, & propagari vellet; hominum potentiſſimorum ſuſcepit inimicitias, & maximis in laboribus, uſque ad ſummam ſenectutem, ſumma cum gloria vixit. Poſteaque Pompejus [36], humili, atque obſcuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximiſque ſuis periculis, ac doloribus ampliſſimos honores eſt adeptus? Modo L. Fimbriam [37], C. Marium [38], C. Cælium vidimus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad iſtos honores pervenirent, ad quos vos per ludum, & per negligentiam perveniſtis. Hæc eadem eſt noſtræ rationis regio, & via: horum nos hominum ſectam, atque inſtituta perſequimur.

LXXI. Videmus, quanta ſit in invidia, quantoque in odio apud quoſdam homines nobiles novorum hominum virtus & induſtria: ſi tantulum oculos dejecerimus, præſto eſſe inſidias: ſi ullum locum aperuerimus ſuſpicioni, aut crimini, accipiendum eſſe ſtatim vulnus: eſſe nobis ſemper vigilandum, ſemper laborandum videmus. Inimicitiæ ſunt? ſubeantur: labores? ſuſcipiantur. Etenim tacitæ magis, & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quam indictæ, & apertæ. Hominum nobilium non fere quiſquam noſtræ induſtriæ favet: nullis noſtris officiis benevolentiam illorum allicere poſſumus: quaſi natura, & genere disjuncti ſint, ita diſſident a nobis animo, ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiæ periculi, quorum animos jam ante habueris inimicos, & invidos, quam ullas inimicitias ſuſceperis?

Quamobrem mihi, Judices, optandum eſt illud, in hoc reo finem accuſandi facere; cum & populo Romano ſatisfactum, & receptum officium Siculis, neceſſariis meis, erit perſolutum. Deliberatum autem eſt, ſi res opinionem meam, quam de vobis habeo, fefellerit, non modo eos perſequi, ad quos maxime culpa corrupti judicii, ſed etiam illos, ad quos conſcientiæ contagio pertinebit. Proinde ſi qui ſunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad cor-

36 *Pompejus*] De quo in Bruto.

37 *L. Fimbriam*] Mendum eſt in prænomine. Hic eſt enim C. Flavius Fimbria, qui cum C. Mario conſul fuit. *Manut.*

38. C. *Cælium*] Caldum, qui conſul fuit cum L. Domitio Ahenobarbo.

corrumpendum judicium velint eſſe, ita ſint parati, ut, diſceptante populo Romano, mecum ſibi rem videant futuram. Et, ſi me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, ſatis vehementem, ſatis perſeverantem, ſatis vigilantem eſſe cognorunt; exiſtiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani ſalutis cauſa, ſuſcepero, multo graviorem, atque acriorem futurum.

LXXII. Nunc [39] te, Jupiter Optime, Maxime, cujus iſte donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque iſta arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promiſſum, per nefarium ſcelus de regiis manibus extorſit; cujuſque ſanctiſſimum, & pulcherrimum ſimulacrum Syracuſis ſuſtulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in inſulis poſita ſociorum, Melitæ, & Sami, ſanctiſſima, & antiquiſſima, ſimili ſcelere idem iſte omnibus donis, ornamentiſque nudavit: teque, Minerva, quam item iſte duobus in clariſſimis, & religioſiſſimis templis expilavit; Athenis, cum auri grande pondus; Syracuſis, cum omnia, præter tectum, & parietes, abſtulit: teque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iſte Deli non fanum, ſed ut hominum opinio, & religio fert, ſedem antiquam, divinumque domicilium, nocturno latrocinio, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iſte Chio ſuſtulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ ſpoliavit; cujus ſimulacrum ſanctiſſimum Segeſtæ, bis apud Segeſtanos conſecratum, ſemel ipſorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum, aſportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæſtra poſuit, P. Africanus in urbe ſociorum, & in gymnaſio Tyndaritanorum, juventutis illorum cuſtodem, ac præſidem voluit eſſe: teque, Hercules, quem iſte Agrigenti, nocte intempeſta, ſervorum inſtructa & comparata manu, convellere ex ſuis ſedibus, atque auferre conatus eſt: teque, ſanctiſſima mater Idæa, quam apud Enguinos auguſtiſſimo,

39 *Nunc*] Ultimo per invocationem omnium Deorum, quos aliqua ratione Verres violaverat, orationem hanc, totamque accuſationem abſolvit. *Ferratius*.

& religioſiſſimo in templo ſic ſpoliatam reliquit, ut nunc nomen modo Africani, & veſtigia violatæ religionis maneant; monumenta victoriæ, ſanique ornamenta non extent: voſque omnium rerum forenſium, conſiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri & teſtes, celeberrimo in loco prætorii [40] locati, Caſtor, & Pollux, quorum e templo quæſtum ſibi iſte, & prædam maximam improbiſſime comparavit: omneſque dii, qui vehiculis thenſarum ſolemnes cœtus ludorum initis, quorum iter iſte ad ſuum quæſtum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit: teque, Ceres & Libera, quarum ſacra, ſicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longe maximis, atque occultiſſimis cæremoniis continentur; a quibus initia vitæ, atque victus, legum, morum, manſuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac diſpertita eſſe dicuntur; quarum ſacra populus Romanus a Græcis aſcita, & accepta, tanta religione, & publice, & privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, ſed ut cæteris hinc tradita eſſe videantur; quæ ab iſto uno ſic polluta, & violata ſunt, ut ſimulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, ſed ne aſpici quidem fas fuit, e ſacrario Catinæ convellendum, auferendumque curaverit; alterum autem Ennæ ex ſua ſede, ac domo ſuſtulerit, quod erat tale, ut homines, cum viderent, aut ipſam videre ſe Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, ſed cælo delapſam, arbitrarentur: vos etiam atque etiam imploro & appello, ſanctiſſimæ Deæ, quæ illos Ennenſes lacus, lucoſque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita eſt, præſidetis; a quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum diſtributis, omnes gentes, ac nationes veſtri religione numinis continentur: cæteros item deos, deaſque omnes imploro, atque obteſtor, quorum templis,

40 *Prætorii*] Vox illa mire doctos exercuit. Hanc eſſe mendoſam non eſt quod dubites; pro ea reponunt, vel *urbis*, vel *fori*, vel *prætoribus*; alii pro gloſſemate habendam putant. Ergo illam rejicies, niſi malis Grævium ſequi; cenſet vir doctus ſcribendum eſſe, *populi Romani*, aut *fori Romani*. Quid ſi pro adjectivo illam habueris, & retuleris ad Deos illos, quos appellabis *prætorios*, quaſi præſides, eodem ſeuſu, quo eos arbitros judiciorum Cicero mox appellavit? Sane judicia per prætores exercebantur. *Hortenſius*.

plis, & religionibus iſte nefario quodam furore, & audacia inſtinctus, bellum ſacrilegum ſemper, impiumque habuit indictum, ut, ſi in hoc reo, atque in hac cauſa, omnia mea conſilia ad ſalutem ſociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam ſpectaverunt: ſi nullam ad rem, niſi ad officium, & veritatem omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationeſque elaborarunt: quæ mea mens in ſuſcipienda cauſa fuit, fides in agenda, eadem veſtra [41] in judicanda ſit. Denique uti C. Verrem, ſi ejus omnia ſunt inaudita, & ſingularia facinora ſceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, dignus exitus ejuſmodi vita, atque factis, veſtro judició conſequatur: utque reſpublica, meaque fides una hac accuſatione mea contenta ſit: mihique poſthac bonos potius defendere liceat, quam improbos accuſare neceſſe ſit.

41 *Eadem veſtra*] Notandum ἀνακόλουθον, ſeu inconſequens: ſermonem ad judices convertit, quanquam Deorum imploratione ſententiam ſic exorſus, his verbis; *Vos ... imploro, & appello, ſanctiſſimæ Deæ, &c.* Idem.

EVENTUS.

Qualis hujus judicii exitus fuerit, Aſconius exponit: qui poſt poſteriorem actionem Verrem in exilium ſua ſponte profectum eſſe ſcribit, neque ſententiam judicum expectaſſe. Hortenſium autem novo accuſandi genere ita perculſum fuiſſe, ut rationem defenſionis omitteret: quod etiam Tullius in Bruto declarat. Hortenſium tamen Verris defenſionem ſcripſiſſe, Quintilianus multis in locis teſtatur. De Verris autem exitu, Lactantius ita loquitur lib. de orig. error. II. cap. 4. *Ac enim Verres ob hæc facinora damnatus eſt. Apud ipſum Verrem non fuit illa damnatio: ſed vacatio, ut quemadmodum Dionyſio Deorum ſpolia geſtanti Dii immortales bonam dederunt navigationem: ſic etiam Verri bonam quietem tribuiſſe videantur, in qua ſacrilegiis ſuis tranquille frui poſſet. Nam frementibus poſtea civilibus bellis, ſub obtentu damnationis ab omni periculo & metu remotus, aliorum graves caſus & miſerabiles exitus audiebat, & qui cecidiſſe ſolus omnibus ſtantibus videbatur, is vero univerſis cadentibus ſolus ſtetit: donec illum & opibus ſacrilegio partis, & vita ſatiatum, ac ſenectute confectum proſcriptio triumviralis auferret, eadem ſcilicet quæ Tullium violatæ Deorum majeſtatis ultorem. Quinetiam felix in eo ipſo fuit, quod ante ſuam mortem crudeliſſimum exitum ſui accuſatoris audivit: Diis videlicet providentibus, ut ſacrilegus ac prædo religionum ſuarum non ante moreretur, quam ſolatium de ultione cepiſſet.* Hotomanus.

Digitized by Google

PRO
M. FONTEJO.
ORATIO XI.

ARGUMENTUM.

M. *Fontejus, Gallia per triennium poſt præturam adminiſtrata, Romam reverſus, poſtulantibus Gallis repetundarum accuſatur a M. Plætorio, defenditur a Cicerone, actione ſecunda: Conſulatum gerentibus, quantum conſequi conjectura licet, Q. Hortenſio, Q. Metello, cum judicia per tres ordines Aurelia lege adminiſtrarentur*. MANUTIUS.

I. *** Hoc prætore, oppreſſam eſſe ære alieno [1] Galliam. A quibus verſuras [2] tantarum pecuniarum factas eſſe dicunt? a Gallis? nihil minus [3]. A quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia [4]. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Inſector ultro, atque inſto accuſatori, Judices: inſector, inquam, & flagito teſtes. Plus ego in hac cauſa laboris, & operæ conſumo in poſcendis teſtibus, quam cæteri defenſores in refutandis. Audaciter hoc dico, Judices: non temere confirmo. Referta Gallia negotiatorum eſt, plena civium Romanorum. Nemo Gallorum ſine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus

*** *Deſunt permulta*.

1 *Ære alieno*] Cujus æris alieni cauſam in Fonteji rapinas Galli conferebant: unde orta repetundarum accuſatio. *Idem*.

2 *Verſuras*] *Verſuras facere*, eſt pecuniam ſub uſuris mutuam accipere: ſive alteri des, ſive impendas aliis uſibus. Aliud eſt *verſura ſolvere*, quod eſt, *verſura facta ſolvere*, pecuniam ab aliis mutuari ad debitum expungendum, ſive quam alteri debitori des. Hæc duo a doctiſſimis quoque confunduntur. *Gravius*.

3 *Nihil minus*] Quare? quia ſcilicet *nemo Gallorum ſine cive Romano quidquam negotii gerit*. Infra. *Ferratius*.

4 *Qui negotiantur in Gallia*] Non a mercatoribus. Aliud eſt enim *mercatorem* eſſe, aliud *negotiatorem*: quod tamen hodie vulgo ignoratur. *A negotiatoribus* ergo, id eſt, a publicanis, aratoribus, pecuariis, ut infra, *Omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, cæteri negotiatores*, &c. Hot.

Digitized by Google

mus in Gallia nullus ſine civium Romanorum tabulis commovetur .

Videte quo deſcendam , Judices : quam longe videar ab conſuetudine mea , & cautione , ac diligentia diſcedere . Unæ tabulæ proferantur , in quibus veſtigium ſit aliquod , quod ſignificet , pecuniam Fontejo datam ; unum ex toto negotiatorum , colonorum , publicanorum , aratorum , pecuariorum numero teſtem producant ; vere accuſatum eſſe concedam . Pro dii immortales ! quæ eſt hæc cauſa ? quæ defenſio ? Provinciæ Galliæ M. Fontejus præfuit [5] , quæ conſtat ex iis generibus hominum & civitatum , qui , (ut vetera mittam) partim noſtra memoria [6] bella cum populo Romano acerba , ac diuturna geſſerunt : partim modo ab noſtris imperatoribus ſubacti , modo bello domiti , modo triumphis , ac monumentis notati , modo ab ſenatu agris , urbibuſque multati [7] ſunt : partim , qui cum ipſo M. Fontejo ferrum , ac manus contulerunt , multoque ejus ſudore , ac labore , ſub populi Romani imperium , ditionemque ceciderunt . Eſt in eadem provincia Narbo Marcius [8] , colonia noſtrorum civium , ſpecula populi Romani , ac propugnaculum , iſtis ipſis nationibus oppoſitum , & objectum . Eſt item urbs Maſſilia , de qua ante dixi , fortiſſimorum , fideliſſimorumque ſociorum , qui Gallicorum bellorum pericula , populo Romano [9]

[9] copiis ,

5 *Provinciæ Galliæ M. Fontejus præfuit*] Footejam geotem tribus tantum prænominibus , Publio , Cajo , & Manio uſam fuiſſe , ſatis conſtat ex antiquorum numiſmatum auctoritate , in quibus *M'. C.* & *P. Fonteii* deſcripti ſunt . Sæpe autem librarii io eo erraruut , ut omiſſa virgula , quæ *M'.* literæ obducta , Manium ſignificabat , pro Manio prænomine , Marcum ſcripſerint . Quod cum in Acilia gente perſæpe accidit , tum in Aquilia , quæ hoc prænomine frequentius uſæ ſunt . Quibus rationibus facile adducor , ut credam , bic quoque erratum eſſe io Fonteji prænomine , & pro Marco Manium , Fontejum hunc , qui prætor Galliam obtinuit , prænominaodum eſſe . *F. Urſinus* .

6 *Noſtra memoria*] Eorum memoria , qui tum ſenes vivebant , de Gallis triumphaverat M. Fulvius Flaccus , anno Urbis 630 , C. Sextius Calvinus , & Cn. Domitius Ahenobarbus , 631 , Q. Fabius Max. 632 , C. Marius , Q. Catulus , 652. *Man.*

7 *Agris , urbibuſque multati*] Coloniis in Galliam deductis . *Idem* .

8 *Narbo Martius*] *Narbo* , nota civitas . Martium autem dictum eſſe quidam putant , quod C. Cæſar dictator colonos ex Martia legioue milites eo deduxiſſet . Sed cum Vellejus Paterculus hanc colouiam deductam ſcribat Porcio & Martio , conſulibus , veriſimilius videtur ex *Martii* nomine appellationem ſumpſiſſe . In libro tamen Velleji priore , mendoſe *Marca* legitur pro *Martia* . Hotom. Scribendum *Marcius* , per *c* , non *Martius* , per *t* . Lamb.

9 *Populo Romano* coriis remiſque *compenſarunt*] Ita editiones veteres , niſi quod ii duabus literis *pop. Rom.* item *copiis* . At illud

[a] copiis , armiſque [b] compenſarunt . Eſt præterea numerus civium Romanorum , atque [10] hominum honeſtiſſimorum .

II. Huic provinciæ , quæ ex hac gentium varietate conſtaret , M. Fontejus (ut dixi) præfuit . Qui erant hoſtes , ſubegit : qui proximi [11] fuerant , eos ex iis agris , quibus erant multati , decedere coegit : cæteris , qui idcirco magnis ſæpe erant bellis ſuperati , ut ſemper populo Romano parerent , magnos equitatus ad ea bella , quæ tum in toto orbe terrarum [12] a populo Romano gerebantur , magnas pecunias , ad eorum ſtipendium , maximum frumenti numerum , ad Hiſpanienſe bellum tolerandum , imperavit . Is qui geſſit , in judicium vocatur : vos , qui in re non interfuiſtis , cauſam una cum populo Romano cognoſcitis [13] . Dicunt contra , quibus invitiſſimis imperatum eſt : dicunt , qui ex agris ex M. Fonteji

Iud *coriis* eſt a Pal. cui a prima manu *corvis* . Nimirum Maſſilia coria remoſque ſuppeditavit Romanis , quid planius ? At quid inſulſius pridem vulgatis? *Populi Romani copiis armiſque* . Hæc non ſunt civitatis unius in medio hoſtium poſitæ , ſed integræ provinciæ . De tali emendatione alii gloriarentur : ſtatuam & clipeum aureum ſibi poſcerent : mihi ſatis eſt , ſi non reprehendar , quod unius libri auctoritate , damnare auſus fuerim lectionem hactenus vulgatam . *Gruter.* Vere hunc locum reſtituit Faernus , ex optimo illo & antiquiſſimo codice , qui in hac oratione nobis debet eſſe pharos. Franc. ed. Mediol. & aliæ veteres non longe recedunt a Faerno , quæ *populi Romani copiis remiſque compenſarunt* . Qui retinent *propulſarunt* , oſtendant quando Narbo & Maſſilia propulſarint a Romanis pericula bellorum Gallicorum . Maſſilia cum Romam a Gallis incenſam & ſolo æquatam intellexiſſet , dolebat , juſtitium indicebat , Romanos ſolabatur . Sed nullum unquam ullius belli Gallicani periculum propulſavit . Eruditiſſimo Grutero , cui Cicero plurimum debet , ut tota res literaria , nollem excidiſſe *θαυμαστὸν πρᾶγμα* , cum nuſquam in Cicerone infelicius verſatus ſit, quam in hoc loco . Quis enim credat virum tam emunctæ naris potuiſſe probare , imo in contextum admittere corruptiſſimam & ineptiſſimam unius codicis ſcripturam ? An *coriis remiſque* poterant penſari pericula illa bellorum Gallicorum , quæ Romam pene totam funditus deleverant , & propter quæ * ſanctitas ærarium conſtituerunt ? Veriſſima Faerni liber & nonnulli alii , *copiis armiſque compenſarunt* . Narbo Marcius, & Maſſilia , miſſis armis & copiis , ubi reipublicæ tempora requirebant , penſarunt illa pericula , in quæ cæteri Galli variis in bellis Romam adduxerant . Itaque non recedo a lectione , quam reſtituit Faernus : *Qui Gallicorum bellorum pericula populo Romano copiis armiſque compenſarunt* . Qui non intellexerunt vim vocis *compenſarunt* , id mutarunt in *propulſarunt* . Grævius.

a Grut. *coriis* , *remiſque*

b Vict. Man. Lamb. *propulſarunt*

Oedipus legat hæc, & corrigat.

10 *Atque*] Non abundat hæc copula , ſed civibus Romanis honeſtatem addit . Non enim ſequitur, ut , quicumque ſit civis Romanus, idem ſit honeſtiſſimus . *Manut.*

11 *Qui proximi*] Qui proxime domiti fuerant , & occaſione belli agros rurſus occupaverant , quibus multati fuerant a ſenatu, ex iis decedere coacti ſunt ex M. Fonteji decreto . *Ferrat.*

12 *In toto orbe terrarum*] Bellum hoc tempore populus Romanus gerebat cum Sertorio in Hiſpania , duce Pompejo : cum Iſauris & piratis in Cilicia , duce Servilio : cum Dardanis in Thracia , duce Curione : cum Mithridate in Aſia , duce Lucullo : cum Spartaco in Italia , duce Vareno . *Hot.*

13 *Cum populo Romano cognoſcitis*] In antiquo libro eſt , *cum PR. cognoſcitis* , id eſt, *cum prætore* cognoſcitis . *Faern.*

Digitized by Google

teji decreto decedere ſunt coacti ; dicunt , qui ex bello , cæde , & fuga nunc primum audent contra M. Fontejum inermem conſiſtere . Quid coloni Narbonenſes ? quid volunt ? quid exiſtimant ? Hunc per vos volunt ; ſe per hunc incolumes exiſtimant eſſe . Quid Maſſilienſium civitas ? hunc præſentem iis affecit honoribus , quos habuit ampliſſimos : vos autem abſens orat , atque obſecrat , ut ſua religio , laudatio , auctoritas , aliquid apud veſtros animos momenti habuiſſe videatur . Quid ? civium Romanorum quæ voluntas eſt ? Nemo eſt ex tanto numero , quin hunc optime de provincia , de imperio , de ſociis , & civibus meritum eſſe arbitretur .

III. Quoniam igitur videtis , qui oppugnatum M. Fontejum ; cognoſtis , qui defenſum velint : ſtatuite nunc , quid veſtra æquitas , quid populi Romani dignitas poſtulet ; utrum colonis veſtris , negotiatoribus veſtris , amiciſſimis , atque antiquiſſimis ſociis , & credere , & conſulere malitis ; an iis , quibus neque , propter iracundiam , fidem , neque , propter infidelitatem , honorem habere debetis . Quid , ſi majorem hominum etiam honeſtiſſimorum copiam affero , qui hujus virtuti , atque innocentiæ teſtimonio poſſint eſſe ? tamenne plus Gallorum conſenſio valebit , quam ſummæ auctoritatis hominum ? Cum Galliæ Fontejus præeſſet , ſcitis , Judices , maximos populi Romani exercitus in duabus Hiſpaniis , clariſſimoſque imperatores fuiſſe . Quam multi equites Romani , quam multi tribuni militum , quales , & quot , & quoties legati ad eos exercitus ? Præterea Cn. Pompejus maximus [14] , atque ornatiſſimus , hiemavit in Gallia , M. Fontejo imperante . Satiſne vobis multos , ſatis idoneos teſtes , & conſcios videtur ipſa fortuna eſſe voluiſſe earum rerum , quæ M. Fontejo prætore gererentur in Gallia ? Quem ex tanto hominum numero teſtem in hac cauſa producere poteſtis ? Quis eſt ex eo numero , qui vobis auctor placeat [15] ? eo nos jam laudatore , & teſte utemur .

Du-

14 *Legati ad eos exercitus ? Præterea Cn. Pompejus maximus*] Veteres ita omnes præter Lambinum , qui maluit : *legati ad eos ? Exercitus præterea Cn. Pompeji maximus , &c.* Optime quidem : nec Grævio miror conjecturam hanc adeo placuiſſe , ut eam pro germanis Tullii verbis ediderit . *Olivetus .*

15 *Auctor placeat*] Cujus teſtimonio fidem habere velitis ? *Ferratius .*

Dubitabitis etiam diutius, Judices, quin illud, quod initio vobis propoſui, veriſſimum ſit, aliud per hoc judicium nihil agi, niſi ut, M. Fontejo oppreſſo teſtimoniis eorum, quibus multa reipublicæ cauſa invitiſſimis imperata ſunt, ſegniores poſthac ad imperandum cæteri ſint, cum videant eos oppugnari, quibus oppreſſis, populi Romani imperium incolume eſſe non poſſit?

IV. Objectum eſt etiam, quæſtum M. Fontejum ex viarum munitione feciſſe: ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum eſſet, ne improbaret. Si & coacti ſunt munire omnes, & multorum opera improbata ſunt: certe utrumque falſum eſt, & ob vacationem [16] pretium datum, cum immunis nemo fuerit; & ob probationem, cum multa improbata ſint. Quid, ſi hoc crimen optimis nominibus delegare [17] poſſimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, ſed uti doceamus, eos iſti munitioni præfuiſſe, qui facile officium ſuum, & præſtare, & probare poſſunt? tamenne vos omnia in M. Fontejum, iratis teſtibus freti, conferetis? Cum majoribus reipublicæ negotiis M. Fontejus impediretur, & cum ad rempublicam pertineret, viam Domitiam [18] munire, legatis ſuis, primariis viris, C. Annio Bellieno, & C. Fontejo negotium dedit. Itaque præfuerunt: imperaverunt pro dignitate ſua, quod viſum eſt, & probaverunt. Quod vos, ſi nulla alia ex re, ex literis quidem veſtris, quas ſcripſiſtis [19], & miſſis, & allatis, certe ſcire potuiſtis. Quas ſi antea

16 *Ob vacationem*] Ne munire cogerentur. *Manutius*.

17 *Optimis nominibus delegare*] Dictum eſt per translationem ductam ab iis, qui, quod ſuo creditori debent, tranſcribunt in ſuum debitorem, ut id diſſolvat: verbi cauſa, mihi, qui debeo Mævio centum, debentur totidem a Sempronio. Ea igitur centum, quæ Mævio debeo, delego Sempronio, id eſt, ſcribo, aut mitto ad Sempronium, debitorem meum, ut quæ centum mihi debet, ea Mævio, creditori meo, numeret. *Optima* autem *nomina* dicuntur, debitores, qui ſunt ſolvendo, debitores locupletes, & qui æs alienum diſſolvere & poſſunt, & non nolunt. *Delegare* igitur *crimen optimis nominibus*, hoc loco dictum eſt, pro eo, quod eſt, Transferre crimen in eos, qui facile poſſunt probare ſe omni culpa vacare: qui poſſunt criminis ſibi illati onus ſuſtinere, aut refellere. *Lambinus*.

18 *Viam Domitiam*] Quam Cn. Domitius proconſul in Gallia ſtraverat. *Manut.*

19 *Ex literis quidem veſtris, quas ſcripſiſtis*] Legendum ex fide antiqui libri, *ex literis quidem noſtris, quas exſcripſiſtis*. Hæc enim verba directa ſunt ad adverſarios: qui, cum Fontejus literas quas ipſe ad legatos ſuos, quaſque legati ſui ad ſe de munitione viæ Domitiæ miſerant, in judicio produxiſſet, ex quibus purgatus de eo crimine remanebat, eas ad conſiderandum exſcripſerunt, ut

Digitized by Google

tea non legiſtis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fontejus ad legatos ſuos ſcripſerit, quid ad eum illi reſcripſerint, cognoſcite. LITERÆ AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEJUM LEG. LITERÆ A C. ANNIO LEG. A C. FONTEJO LEG. Satis opinor eſſe perſpicuum, Judices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fontejum pertinere, & ab iis eſſe tractatam, quos nemo poſſit reprehendere.

V. Cognoſcite nunc de crimine vinario, quod illi invidioſiſſimum, & maximum eſſe voluerunt. Crimen a Plætorio, Judices, ita conſtitutum eſt: Fontejo non in Gallia primum veniſſe in mentem, ut portorium vini [20] inſtitueret, ſed hac in Italia propoſita ratione, Roma profectum. Itaque Titurium Toloſæ quaternos denarios in ſingulas vini amphoras portorii nomine exegiſſe: Croduni Porcium [21], & Numium ternos victoriatos [22]: Vulchalone Servæum binos H-S, & victoriatos mille. Atque in his locis Croduni, & Vulchalone ab his portorium eſſe exactum, ſi qui Cobiamacho, qui vicus inter Toloſam, & Narbonem eſt, diverterentur, neque Toloſam ire vellent: cum Elediosolus [23] tantum ſenos denarios ab his, qui ad hoſtem [24] portarent, exegiſſet. Video, Judices, eſſe crimen, & genere ipſo magnum. Vectigal enim eſſe impoſitum fructibus noſtris [25] dicitur: & pecuniam permagnam iſta ratione cogi potuiſſe confiteor, & invidiam.

ut quotidie fit ab litigantibus, qui jura alterius partis in judicio producta exſcribunt, id eſt, exemplum eorum ſumunt. *G. Faer.*

20 *Portarium vini*] *Portorium*, vectigal quod in portu pro exportandis mercibus ſolvitur. Unde qui hoc vectigal publicani redemerunt, *Portitores* dicuntur. *Hotom.*

21 *Croduni Parcium*] Totus hic locus, qui miſerabilem in modum in libris vulgatis depravatus jacet, ex fide codicis Vaticani, & diligentia Faerni reſtitutus eſt. *Lambinus.*

22 *Ternos victoriatar*] De victoriatis Plinius lib. XXXIII. ſcribit his verbis: *Qui nunc victoriatus appellatur, lege Cladia percuſſus eſt. Antea cuim hic uumus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur: eſt autem figuatus victaria, & iude nomen.* Eſt autem victoriatus ſemis denarii: & nunc, inquit Voluſius Metianus, tantumdem valet quantum olim quinarius. Varro lib. de analogia III. *Nam quam rationem*, inquit, *duo ad uuum habent, eaudem habeut* 20. *ad decem, in nummis, iu ſimilibus. Si eſt ad uuum victoriatum denarius, ſic ad alterum victoriatum alter denarius.* Ita enim locum illum corrigendum eſſe arbitramur. *Hotom.*

23 *Elediosolus*] Lege *Eleſiodolus*. Videtur de cohorte M. Fonteji fuiſſe. Romanum non videtur nomen. *Erneſtus.*

24 *Qui ad hoſtem*] Puta ad Hiſpanos, qui cum Sertorio arma ferrent. Argumentum *a majori ad minus*. Si enim exigebantur ſeni tantum denarii, cum vinum ad hoſtes ferebatur, non erant exigendi quaterni, cum ad amicos. *Ferratius.*

25 *Fructibus noſtris*] Reipublicæ, quippe Sociorum. *Idem.*

Vel maxime enim inimici hanc rem ſermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita exiſtimo, quo majus crimen ſit id, quod oſtendatur eſſe falſum, hoc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat. Vult enim magnitudine rei ſic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur. * * *

* * * *Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, & de diſpoſitione hybernorum deſiderantur.*

VI. At hoc Galli negant. At ratio rerum, & vis argumentorum coarguit. Poteſt igitur teſtibus judex non credere? Cupidis, & iratis, & conjuratis, & ab religione remotis, non ſolum poteſt, ſed etiam debet: Etenim ſi, quia Galli dicunt, idcirco M. Fontejus nocens exiſtimandus eſt: quid mihi opus eſt ſapiente judice? quid æquo quæſitore [26]? quid oratore non ſtulto? Dicunt enim Galli. Negare non poſſumus. Hic ſi ingenioſi, & periti, & æqui judicis has partes eſſe exiſtimatis, ut, quoniam quidem teſtes dicunt, ſine ulla dubitatione credendum ſit: Salus ipſa [27] virorum fortium innocentiam tueri non poteſt. Sin autem in rebus judicandis, non minimam partem ad unamquamque rem æſtimandam, momentoque ſuo ponderandam, ſapientia judicis tenet: videte ne multo veſtræ majores, gravioreſque partes ſint ad cogitandum, quam ad dicendum meæ. Mihi enim ſemper unaquaque de re teſtis non ſolum ſemel [28], verum etiam breviter interrogandus, & ſæpe etiam non interrogandus: ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa eſſe videatur. Vos & ſæpius eandem rem animis agitare, & diutius uno de teſte cogitare poteſtis: &, ſi quem nos interrogare noluimus, quæ cauſa nobis tacendi fuerit, exiſtimare debetis. Quamobrem, ſi hoc, Judices, præſcriptum lege, aut officio putatis, teſtibus credere: nihil eſt, cur alius alio judice melior, aut ſapientior exiſtimetur. Unum eſt e-

nim,

26 *Quæſitore*] Prætore, qui quærit de repetundis. *Idem*.

27 *Salus ipſa*] Dicit deam Salutem, cui templum in Quirinali dedicatum eſt. Sic Terent. in Adelphis:

——— *Ipſa ſi cupiat Salus,*
Servare prorſus non poteſt hanc familiam.

Vide ſupra, Verr. III. cap. 57.

28 *Semel*] Non licebat iterum interrogare ſemel interrogatum: idque ſemel fieri ſolebat, antequam cauſa ageretur. *Fer.*

nim, & ſimplex aurium judicium: & promiſcue, & communiter ſtultis, ac ſapientibus ab natura datum.

Quid eſt igitur, ubi elucere poſſit prudentia? ubi diſcerni ſtultus auditor, & credulus, ab religioſo, & ſapienti judice? Nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur ab teſtibus, conjecturæ, & cogitationi traduntur, quanta auctoritate, quanta animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto ſtudio exiſtimationis bonæ, quanta cura, quanto timore dicantur.

VII. An vero vos id in teſtimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod perſæpe & noſtra, & patrum memoria, ſapientiſſimi judices de clariſſimis noſtræ civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus [29], L. & Q. Metellis [30] teſtibus in Q. Pompejum, hominem novum [31], non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus geſtis, fidem, & auctoritatem in teſtimonio, cupiditatis, atque inimicitiarum ſuſpicio derogavit. Ecquem hominem vidimus, ecquem vere commemorare poſſumus parem conſilio, gravitate, conſtantia, cæteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum geſtarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuiſſe? tamen hujus, cujus injurati nutu prope terrarum orbis regebatur, jurati teſtimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium [32] creditum eſt. Noluerunt ii, qui judicabant, hanc patere inimicitiis viam, quem quiſque odiſſet, ut eum teſtimonio poſſet tollere. Quantus in L. Craſſo pudor [33] fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam ſermo teſtimonii auctoritatem habebat, teſtimonio ipſo, quæ in

29 *Cn. & Q. Cæpionibus*] Fratribus, Serviliæ gentis: quorum Cnæus conſul fuit cum Q. Pompejo, anno Urb. 612. Quintus anno ſequenti cum C. Lælio. *Manutius*.

30 *L. & Q. Metellis*] L. Metello Calvo, qui conſul fuit an. 611. Q. Metello Macedonico, conſule an. 610. *Idem*.

31 *Q. Pompejum hominem novum*] In Verr. v. 70. *Q. Pompejus, humili atque obſcuro loco natus*. Is igitur Pompejus, geſto jam conſulatu, accuſatus repetundarum, cum in eum duo Cæpiones fratres, conſulares, & duo item Metelli fratres, conſulares, acerrime teſtimonium dixiſſent, abſolutus eſt. Valer. Max. lib. VIII. cap. 5. *Idem*.

32 *Neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium*] Utrumque de repetundis accuſatum, auctore Val. Maxim. *ibid.* Fimbria cum C. Mario conſulatum geſſit. *Idem*.

33 *Pudor*] Lib. I. de Orat. *Fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor: qui tamen non modo non obeſſet eius orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet*. Idem.

M. Marcellum [34] inimico animo dixit, probare non potuit.

Fuit, ſuit illis judicibus divinum, ac ſingulare, Judices, conſilium, qui ſe non ſolum de reo, ſed etiam de accuſatore, de teſte judicare arbitrabantur, quid fictum, quid a fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid ſpe, aut metu depravatum, quid a cupiditate aliqua, aut inimicitiis profectum videretur. Quæ ſi judex non amplectetur omnia conſilio; non animo, ac mente circumſpiciet; ſi, ut quidque ex illo loco [35] dicetur, ex oraculo aliquo dici arbitrabitur; profecto ſatis erit, id quod dixi antea, non ſurdum judicem huic muneri, atque officio præeſſe. Nihil erit, quamobrem ille neſcio quis ſapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res judicandas requiratur.

VIII. An vero illi equites Romani [36], quos nos vidimus, qui nuper in republica, judiciiſque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro teſti non crederent: vos * Volgarum [37], atque Allobrogum teſtimoniis non credere timetis? Si inimico teſti credi non oportuit, inimicior Marcello Craſſus, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus ſtudiis, atque obtrectatione domeſtica, quam huic Galli? quorum, qui optima in cauſa ſunt [38], equites, frumentum, pecuniam ſemel atque iterum, ac ſæpius invitiſſimi, dare coacti ſunt: cæteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipſo, bello ſuperati, & oppreſſi.

Si, qui ob aliquod emolumentum ſuum cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propoſitum fuiſſe ex Q. Pompeji damnatione, cum ſtudiorum ſuorum obtrectatorem ſuſtuliſſent,

quam

34 *M. Marcellum*] Valerius Maximus, lib. VIII. cap. 5.

35 *Ex illo loco*] Ab adverſariis: ad quos, hæc dicens, digitum intendebat. *Idem*.

36 *Equites Rom.*] Qui lege Sempronia C. Gracchi judicaverant uſque ad L. Syllæ dictaturam. *Ferrat.*

* Vict. Man *Belgarum* Lamb. *Volgarum*

37 *Volgarum*] Volgas, populos Galliæ, Allobrogibus finitimos, Cæſar commemorat lib. I. de bello Gallico: Belgas autem conſtat longe eſſe ab his remotos: neque quidquam ad Fonteji provinciam pertinuiſſe. *Lamb.* Legendum, *Volcarum*, uti emendatum eſt quoque in melioribus editionibus Cæſaris. Sic enim a veteribus vocantur, non *Volgæ*. *Volcæ*, hodie ſuperior & inferior Languedocia. *Grævius*.

38 *Qui optima in cauſa ſunt*] Qui leviores habent cauſas, cùr Fontejo inimici ſint. *Manutius*.

Digitized by Google

quam cunctæ Galliæ ex M. Fonteji calamitate : in qua illa provincia prope ſuam immunitatem [39], ac libertatem poſitam eſſe arbitratur. An, ſi homines ipſos ſpectare convenit (id quod in teſte profecto valere plurimum debet) non modo cum ſummis civitatis noſtræ viris, ſed cum infimo cive Romano quiſquam ampliſſimus Galliæ comparandus eſt? Scit Induciomarus [40], quid ſit teſtimonium dicere? movetur eo timore, quo noſtrum unuſquiſque, cum in eum locum productus eſt?

IX. Recordamini, Judices, quantopere laborare ſoleatis, non modo quid dicatis pro teſtimonio, ſed etiam, quibus verbis utamini, ne quod minus moderate poſitum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapſum verbum eſſe videatur. Vultu denique laboratis, ne qua ſignificari poſſit ſuſpicio cupiditatis, ut &, cum proditis [41], exiſtimatio ſit quædam tacita de vobis pudoris, ac religionis; &, cum diſceditis, ea diligenter conſervata, ac retenta videatur. Credo hæc eadem Induciomarum in teſtimonio timuiſſe, aut cogitaſſe: qui primum illud verbum conſideratiſſimum noſtræ conſuetudinis, *Arbitror* [42], quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuo ſuſtulit, atque omnia ſe *ſcire* dixit. Verebatur enim videlicet, ne quid apud vos, populumque Romanum de exiſtimatione ſua deperderet: ne qua fama [41] conſequeretur ejuſmodi, Induciomarum, talem virum, tam cupide, tam temere dixiſſe. Non intelligebat, ſe in teſtimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus ſuis, neque accuſatoribus noſtris præſtare debere.

An vero iſtas nationes, religione juriſjurandi, ac metu deorum immortalium in teſtimoniis dicendis commoveri arbitramini? Quæ tantum a cæterarum gentium more, ac natura diſſen-

39 *Immunitatem*] Queritur enim, præter cætera, vini portorium a Fontejo primum inſtitutum. *Idem*.

40 *Inductiomarus*] Hic eſt princeps Trevirorum, qui a C. Cæſare bello victus atque interfectus eſt. *Hotomanus*.

41 *Cum proditis*] Proprie dicuntur *prodire* teſtes, & *prodire*.

42 *Arbitror*] Teſtes, licet jurati, nihil tamen affirmabant: arbitrari ſe dicebant. Id Cicero plane docet in Lucullo in extremo. *Manutius*.

43 *Qua fama*] Apicibus hæc duo verba Typographus perperam oneravit.

ſentiunt, quod cæteræ pro religionibus ſuis bella ſuſcipiunt, iſtæ contra omnium religiones. Illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt; iſtæ cum ipſis diis immortalibus bella geſſerunt.

X. Hæ ſunt nationes, quæ quondam tam longe ab ſuis ſedibus, Delphos uſque, ad Apollinem Pythium [44], atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac ſpoliandum profectæ ſunt. Ab iiſdem gentibus ſanctis, & in teſtimonio religioſis, obſeſſum Capitolium eſt, atque ille Jupiter, cujus nomine [45] majores noſtri ſanctam teſtimoniorum fidem eſſe voluerunt.

Poſtremo his quidquam ſanctum, ac religioſum videri poteſt; qui etiam ſi quando aliquo metu adducti, deos placandos eſſe arbitrantur, humanis hoſtiis [46] eorum aras, ac templa funeſtant? ut ne religionem quidem colere poſſint, niſi eam ipſam prius ſcelere violarint. Quis enim ignorat, eos uſque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram conſuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate exiſtimatis eſſe eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum ſcelere, & ſanguine facillime poſſe placari? cum his vos teſtibus veſtram religionem conjungetis? ab his quidquam ſancte, aut moderate dictum putabitis?

Hoc veſtræ mentes, tam caſtæ, tam integræ, ſibi ſuſcipient, ut, cum omnes, legati noſtri, qui illo triennio [47] in Galliam vene-

44 *Delphos uſque ad Apollinem Pythium*] Nota eſt hiſtoria ex Pauſania in Phocicis, & Juſtini lib. XXIV. extremo: quam & Strabo attigit lib. IV. & Livius lib. XLIX. *Hotomanus*.

45 *Cujus nomine*] Scribendum *numine*, (non, quod omnes hic editiones præ ſe ferunt, ſine ulla commoda ſententia, *nomine*) οἱ χαρίεντες mihi facile credo aſſentientur. *Numine* enim eſt divina vi & poteſtate, ut in Catil. *Dii immortales, qui, &c. præſentes ſuo numine atque auxilio nos defendunt*. Et in Anton. *Mihi quidem numine Deorum videtur hoc fortuna voluiſſe*. Virgilius, Æneid. XII.

----- *tuque inclyte Mavors,*
Cuncta tuo qui bella pater ſub numine torques.

Ovid. epiſt. Sapphus:

Fons ſacer, hunc multi numen habere putant. Forte tamen erit, qui vulgatam aſſerendam ac ſic explicandam eſſe cenſeat: Ille Jupiter, cujus nomine jurantes teſtes utuntur, quo firment teſtimonii fidem. Nam ſolemne jurisjurandi carmen eſt: *Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter perdat*. Hinc *Jovem lapidem jurare*, de quo Feſtus. Si quis ſic ſentit, per me glande hac ſit contentus. *Grævius*.

46 *Humanis hoſtiis*] Hunc Gallorum morem cognoſce ex Comment. Cæſaris lib. de bello Gall. VI. Vide & Plin. lib. XXX. *Hotomanus*.

47 *Illo triennio*] Quo Fontejus Galliæ præfuit. Prætoriæ provinciæ annum unum obtinebantur: ſed plerumque prorogabantur, ut Verri, ut Piſoni, ut aliis innumeris. *Idem*.

Digitized by Google

venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciæ: denique omnes, in Gallia qui ſunt, ſocii populi Romani, atque amici, M. Fontejum incolumen eſſe cupiant: jurati privatim, & publice laudent: vos tamen [a] Gallis credere malitis [48]? Quid ut ſecuti eſſe videamini? voluntatemne hominum? gravior igitur vobis erit hoſtium voluntas, quam civium? An dignitatem teſtium? poteſtis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domeſticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religioſis, inimiciſſimos huic imperio, ac nomini, bonis, ac fidelibus & ſociis, & civibus anteferre?

XI. An vero dubitatis, Judices, quin inſitas inimicitias iſtæ gentes omnes & habeant, & gerant cum populi Romani nomine? Sic exiſtimatis eos hic ſagatos [49], braccatoſque verſari, animo demiſſo, atque humili, ut ſolent ii, qui affecti injuriis ad opem judicum ſupplices, inferioreſque confugiunt? Nihil vero minus. Hi contra vagantur læti atque erecti paſſim toto foro, cum quibuſdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum. Quod ego profecto non crederem, niſi aliquoties ex ipſis accuſatoribus vobiſcum ſimul, Judices, audiſſem: cum præciperent, ut caveretis, ne, hoc abſoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur.

Si M. Fontejum, Judices, in cauſa deficerent omnia: ſi turpi adoleſcentia, vita infami, magiſtratibus, quos ante oculos

veſtros

a Lamb. Grut. *cum Gallis jurare.*

48 *Vos tamen Gallis credere malitis?*] In Vatic. legitur: *Vos tamen cum Gallis jurare malitis.* Nam & Galli jurati teſtimonium dixerant in Fontejum, & judices antequam de eo ſententiam ferrent, juraturi erant. Quod ſi condemnaſſent, viſi eſſent jurare cum Gallis. *G. Faernus.* Sed recte hanc veteris codicis ſcripturam damnarunt Hotomam. & Manut. Poſſis tamen illam tueri verbis, quæ paulo ante præceſſerunt: *Cum his vos teſtibus veſtram religionem conjungetis?* hoc eſt, veſtrum jusjurandum. *Græv.*

49 *Sagatos*] *Sagum*, opinor, non militarem veſtem, Romanorum ſimilem ſignificat, ſed ſtragulæ veſtis genus, non abſimile cilicio. Suetonius in Othone illiuſmodi *ſagi* mentionem facit his verbis: *Ferebatur & vagari noctibus ſolitus, & invalidum quemque obviorum vel potulentum corripere, ac diſtento ſago impoſitum in ſublime jactare.* Tacitus de moribus Germanorum: *Nudi, aut ſagulo leves, nulla cultus jactatio.* Et paulo poſt, *Tegumen omnibus ſagum, fibula, aut ſi paula poſt, ſpina conſertum.* De braccis autem & ſagis Diodorus lib. VI. ſic ſcribit: *Veſtes autem ad terrorem intanſas, ac coloris varii ferunt, quas illi vocant braccas. Sagula gerunt virgata: hyeme quidem craſſiora, æſtate ſubtilia.* Hotoman. Quamvis in omnibus editis ſit *brachatos*, cur tamen vitium orthographiæ, de quo in tanta luce literarum nemo dubitat, non corrigemus? Bracas autem ſcribendum eſſe, non *brachas*, nec *braccas*, dudum docti monuerunt, unde *bracata Gallia.* Græv.

veſtros geſſit, [a] convictus virorum bonorum teſtimoniis, [50], legationibus flagitioſe obitis, inviſus ſuis omnibus, in judicium vocaretur: ſi in eo judicio colonorum populi Romani Narbonenſium, fideliſſimorum ſociorum Maſſilienſium, civium Romanorum omnium teſtimoniis, tabuliſque premeretur: tamen eſſet vobis magnopere providendum, ne, quos ita afflictos a veſtris patribus, majoribuſque accepiſſetis, ut contemnendi eſſent, eos pertimuiſſe, & eorum minis, & terrore commoti eſſe videremini. Nunc vero, cum lædat nemo bonus, laudent omnes veſtri cives, atque ſocii; oppugnent ii, qui ſæpiſſime hanc urbem, & hoc imperium oppugnarunt, eumque inimici M. Fonteji vobis, ac populo Romano minentur: amici, ac propinqui ſupplicent vobis: dubitabitis non modo veſtris civibus, qui maxime gloria, ac laude ducuntur, verum etiam exteris nationibus, ac gentibus oſtendere, vos in ſententiis ferendis civi parcere, quam hoſti cedere, maluiſſe?

XII. Magna mehercule cauſa, Judices, abſolutionis cum cæteris cauſis hæc eſt, ne qua inſignis huic imperio macula, atque ignominia ſuſcipiatur, ſi hoc ita perlatum erit in Galliam, ſenatum, equiteſque populi Romani, non teſtimoniis Gallorum, ſed minis commotos, rem ad illorum libidinem judicaſſe. Ita vero, ſi illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius [51], qui Induciomaro iſti, minaci, atque arroganti, par in belligerando eſſe poſſit: excitandus Cn. Domitius, & Q. Maximus [52], qui nationem Allobro-

a Vict. Man. *convictis*

50 Convictis *virorum bonorum teſtimoniis*] *Convictus*, alii nonnulli: & ſic puto emendaodum. Sed utrocumque modo, mendum tameo ſubeſt: nam verbum *magiſtratibus*, quo ſe referat, oon habet: quare haud ſcio ao ſic potius ſit legendum, *Magiſtratibus, quos ante oculos veſtros geſſit, legationibus flagitioſe obitis, convictus virorum bonorum teſtimoniis, inviſus ſuis omnibus*. Nihil tameo affirmo: tantum ſententiam meam teſtificor. *Hotom.* Procul dubio hic exciderunt aliquot verba, tam quæ pertioent ad *magiſtratibus*, quam ad *convictus*, nimirum tale aliquid *male geſtis, ullius criminis convictus*. Sed hæc ex ingenio ſine teſtatæ fidei codicibus ſupplere Muſæ non ſirint. *Grævius*.

51 *Marius*] IV. Coſ. Ambronum Teutonumque gentem ferociſſimam, quæ cum exercitu numeroſiſſimo in Italiam invaſerat, prælio vicit: qua victoria Romam nuntiata, V. Coſ. abſens creatus eſt. Quintum Conſul Catulo cum Cimbris difficile bellum gerenti præſidio fuit, hoſteſque ſuperavit. *Hotomanus*.

52 Cn. *Domitius & Maximus*] Q. Fabius Maximus cum Allobrogibus, Cn. Domitius cum Arvernis, acerba & diuturna bella geſſeruot. Ut ipſe alibi ſcribit, & Cæſar lib. I. De quorum victoriis cognoſce ex Floro in Epit. lib. LXI. *Idem*.

Digitized by Google

lobrogum, & reliquas ſuis iterum armis conficiat, atque opprimat: aut, quoniam id quidem non poteſt, orandus erit nobis amicus meus, M. Plætorius [53], ut ſuos novos clientes a bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribiles impetus deprecetur: aut ſi non poterit, M. Fabium ſubſcriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen eſt ampliſſimum: ut velint iſti aut quieſcere, id quod victi, ac ſubacti ſolent; aut, cum minantur, intelligere, ſe populo Romano non metum belli, ſed ſpem triumphi oſtendere.

Quod ſi in turpi reo patiendum non eſſet, ut quidquam iſti ſe minis profeciſſe arbitrarentur; quid faciendum vobis in M. Fontejo arbitramini? de quo homine, Judices, (jam enim mihi videor hoc, prope cauſa duabus actionibus perorata, debere dicere) de quo vos homine, Judices, ne ab inimicis quidem ullum fictum probroſum non modo crimen, ſed ne maledictum quidem audiſtis. Ecquis unquam reus, præſertim in hac vitæ ratione verſatus, in honoribus petendis, in poteſtatibus, in imperiis gerendis, ſic accuſatus eſt, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quæ a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata eſſet, ab accuſatore objiceretur, ſi non vera, attamen ficta cum aliqua ratione, ac ſuſpicione?

XIII. M. Æmilium Scaurum, ſummum noſtræ civitatis virum, ſcimus accuſatum a M. Bruto [54]. Extant orationes: ex quibus intelligi poteſt, multa in illum ipſum Scaurum eſſe dicta: falſo, quis negat? veruntamen ab inimico dicta, & objecta. Quam multa M'. Aquilius [55] audivit in ſuo judicio? quam

53. *Plætorius*] Fonteji accuſator.

54 *M. Æmilium Scaurum accuſatum a M. Bruto*] Ter accuſatum Scaurum reperio. Primum a Cn. Domitio Tribuno plebis, quod ejus opera ſacra multa pop. Rom. diminuta eſſe diceret. Iterum a Q. Servilio Cæpione lege Servilia repetundarum. Tertio a Q. Vario trib. pl. lege Varia proditionis. Quæ omnia ex Aſconio didicimus. Sed M. Bruti qualis accuſatio fuerit, legiſſe non memini. *Hotomanus*.

55 *M'. Aquilius*] Accuſatus de repetundis a P. Lentulo, eo, qui ſenatus princeps fuit: ut in Divin. Fuit alter M'. Aquilius ipſe de repetundis, ſed poſt multos annos, accuſatus, nec a P. Lentulo, ſed a L. Fuſio: ut libro II. Offic. & in Bruto. Atque hic poſterior Aquilius is eſt, quem cum defenderet orator ille ſummus M. Antonius, cauſa prope perorata, tunicam ejus a pectore abſcidit, ut cicatrices populus Romanus judiceſque adſpicerent adverſo corpore exceptas. Qua de re lib. 5. in Verr. *Manut*.

Digitized by Google

quam multa L. Cotta [56] ? denique P. Rutilius [57], qui, etſi damnatus eſt, mihi videtur tamen inter viros optimos, atque innocentiſſimos eſſe numerandus. Ille igitur ipſe homo ſanctiſſimus, ac temperantiſſimus, multa audivit in ſua cauſa, quæ ad ſuſpicionem ſtuprorum, ac libidinum [58] pertinerent. Extat oratio hominis (ut opinio mea fert) noſtrorum hominum longe ingenioſiſſimi, atque eloquentiſſimi, C. Gracchi: qua in oratione permulta in L. Piſonem [59] turpia, ac flagitioſa dicuntur. At in quem virum? qui tanta virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem poſſes, ſolus tamen Frugi nominaretur. Quem cum in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret [60], quem Piſonem? quod erant plures: *Cogis, me*, inquit, *dicere inimicum meum Frugi*. Is igitur vir, quem ne inimicus quidem ſatis in appellando ſignificare poterat, niſi ante laudaſſet: qui uno cognomine declarabatur, non modo quis eſſet, ſed etiam qualis eſſet: tamen in falſam, atque iniquam probrorum inſimulationem vocabatur. M. Fontejus ita duabus actionibus accuſatus eſt, ut objectum nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ poſſit. Non modo nullum facinus hujus protulerunt, ſed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt.

XIV. Quod ſi, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad ementiendum, animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore fortuna ad probra non audienda Fontejus, quam illi, de quibus antea commemoravi, fuiſſet. Frugi igitur hominem, Judices, frugi inquam, & in omnibus

vitæ

56 *L. Cotta*] De repetundis accuſatus ab Africano minore. Vide Valer. Maxim. lib. VIII. cap. 1. *Idem*.

57 *P. Rutilius*] Rufus, qui conſul fuit cum Cn. Mallio. Is cum in Aſia quæſtor Q. Mucii Scævolæ provinciam ab injuriis publicanorum defendiſſet, inviſus equeſtri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus in exilium miſſus eſt; &, cum redire poſſet, victore Sylla, equitibus inimico, exulare maluit, ne contra leges feciſſe videretur. Val. Max. II. 10. VI. 4. Aſcon. in Divin. & pro Scauro. *Idem*.

58 *Libidinem*] Alii legunt, *libidinum*. Utraque lectio ſenſum habet. *Idem*.

59 *L. Piſonem*] Qui cum conſul fuiſſet quo anno Tib. Gracchus occiſus eſt, poſtea C. Gracchi legem frumentariam diſſuaſit. Tuſcul. III. *Idem*.

60 *Viator quæreret*] *Viatoribus* enim Tribuni plebis utebantur: Conſules & Prætores *lictoribus*. Hotomanus.

vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis poſitum in veſtra fide, ac poteſtate: atque ita, ut commiſſus ſit fidei, permiſſus poteſtati.

Videte igitur, utrum ſit æquius, hominem honeſtiſſimum, virum fortiſſimum, civem optimum, dedi inimiciſſimis, atque immaniſſimis nationibus, an reddi amicis: præſertim cum tot res ſint, quæ veſtris animis pro hujus innocentis ſalute ſupplicent: primum generis antiquitas, quam Tuſculo ex clariſſimo municipio profectam, in monumentis [61] rerum geſtarum inciſam, ac notatam videmus: tum autem continuæ præturæ [62], quæ & cæteris ornamentis, & exiſtimatione innocentiæ maxime floruerunt: deinde recens memoria parentis [63], cujus ſanguine non ſolum Aſculanorum manus, a qua interfectus eſt, ſed totum illud ſociale bellum macula ſceleris imbutum eſt: poſtremo ipſe cum in omnibus vitæ partibus honeſtus, atque integer, tum in re militari cum ſummi conſilii, & maximi animi, tum vero uſu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc ſunt, exercitatus.

XV. Quare, ſi etiam monendi eſtis a me, Judices, quod non eſtis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis præcipere poſſe, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, induſtria, felicitas in re militari ſit, diligenter vobis retinendos exiſtimetis. Fuit enim major talium virorum in hac republica copia: quæ cum eſſet, tamen eorum non modo ſaluti, ſed etiam honori conſulebatur. Quid nunc vobis faciendum eſt, ſtudiis militaribus apud juventutem obſoletis: hominibus autem [64], ac ſummis ducibus partim ætate, partim ci-

61 *In monumentis*] In marmoribus inciſam, in quibus, & rerum a Fontejis geſtarum, & antiqui generis memoria extaret. *Manutius*.

62 *Continuæ præturæ*] In Fontejorum familia. Sed oratorie dictum, *continuæ*, pro fere continuæ. Nam hujus Fonteji pater in legatione obiit, præturam nondum adeptus. *Idem*.

63 *Parentis*.] Belli ſocialis initio Q. Servilius proconſul ad ſedandos motus Aſculum profectus, cum legato Fontejo, omnibuſque Romanis civibus eſt interemptus. Epitome, lib. LXXII. *Idem*.

64 *Hominibus autem*] Hic aliquid deſiderari quivis, ſi attendit animum, per ſe videt. Id nos expiſcati ſumus ex codice Francii, in quo eſt: *aut claris hominibus, ac ſummis ducibus*. Sine dubio legendum: *claris autem hominibus, ac ſummis ducibus*. Grævius.

vitatis diſcordiis, ac reipublicæ calamitate conſumptis? cum tot bella aut a nobis neceſſario ſuſcipiantur, aut ſubito, atque improviſa naſcantur? nonne & hominem ipſum ad dubia reipublicæ tempora reſervandum, & cæteros ſtudio laudis, ac virtutis inflammandos putatis?

Recordamini, quos legatos nuper in bello [65] L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit. Scietis fuiſſe tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Syllam, prætorios homines, belli gerendi peritiſſimos: præterea C. Marium, T. Didium, Q. Catulum, P. Craſſum, non literis homines, ad rei militaris ſcientiam, ſed rebus geſtis, ac victoriis eruditos. Age vero, nunc inſerite oculos in curiam, introſpicite penitus in omnes reipublicæ partes. Utrum videtis nihil poſſe accidere, ut tales viri deſiderandi ſint? an, ſi acciderit, eorum hominum copia populum Romanum abundare? Quæ ſi diligenter attendetis, profecto, Judices, virum ad labores belli impigrum; ad pericula fortem; ad uſum ac diſciplinam peritum; ad conſilia prudentem; ad caſum, fortunamque, felicem, domi vobis, ac liberis veſtris retinere, quam inimiciſſimis populi Romani nationibus, & crudeliſſimis tradere, & condemnare [66] maletis.

XVI. At infeſtis prope ſignis inferuntur Galli in Fontejum: & inſtant, atque urgent ſummo cum ſtudio, ſumma cum audacia. Nos vero, Judices, non & multis, & firmis præſidiis, vobis adjutoribus iſti immani, atque intolerandæ barbariæ reſiſtemus? Primum objicitur contra iſtorum impetus Macedonia [67], fidelis, & amica populo Romano provincia: quæ cum ſe, ac ſuas urbes non ſolum conſilio, ſed etiam manu Fonteji conſervatam eſſe dicat; ut illa per hunc a Thracum adven-

65 *In bello*] Sociali, exorto, L. Julio, P. Rutilio, conſulibus. *Manut.*

66 *Tradere & condemnare*] Nos, quamvis omnibus libris diſſentientibus, legendum omnino arbitramur, *condonare*. Nam cum oratio creſcere debeat, hic decreſcit; quod enim levius eſt, in extremo ponitur. Præterea cum tempore prius ſit *condemnare*, quam tradere, hic poſteriore loco ponitur, *condemnare*. At id quod nos malumus, quodque omnino a Cicerone ſcriptum eſſe contendimus, honeſta locutio eſt, & Ciceroniana. *G. Faernus*. Certiſſima & veriſſima Faerni emendatio. *Grævius*.

67 *Macedonia*] In Macedonia & Hiſpania legatum fuiſſe, ex eo loco conjecturam capio, ubi paulo ante dixerat, *legationibus flagitioſe obitis*: ab utraque autem ſignificat miſſas publice legationes, quæ Fontejum, ut moris erat, laudarent. *Hotomanus*.

ventu, ac depopulatione defenſa fuit: ſic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroreſque depellit. Conſtituitur ex altera parte ulterior Hiſpania, quæ profecto non modo religione ſua reſiſtere iſtorum cupiditati poteſt, ſed etiam ſceleratorum hominum perjuria teſtimoniis, ac laudationibus ſuis refutare. Atque ex ipſa etiam Gallia fideliſſima, & graviſſima auxilia ſumuntur. Venit huic ſubſidio, miſero, atque innocenti, Maſſilienſium cuncta civitas, quæ non ſolum ob eam cauſam laborat, ut huic, a quo ipſa ſervata eſt, parem gratiam referre videatur: ſed etiam, quod ea conditione, atque eo fato ſe in his terris collocatam eſſe arbitratur, ne quid noſtris hominibus illæ gentes nocere poſſint.

Pugnat pariter pro ſalute M. Fonteji Narbonenſis colonia, quæ per hunc ipſa nuper obſidione hoſtium liberata, nunc ejuſdem miſeriis, ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico [68], ut majorum jura, moreſque præſcribunt, nemo eſt civis Romanus, qui ſibi ulla excuſatione utendum putet. Omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, cæteri negotiatores, uno animo M. Fontejum, atque una voce defendunt.

XVII. Quod ſi tantas auxiliorum noſtrorum copias Induciomarus ipſe deſpexerit, dux Allobrogum, cæterorumque Gallorum: num etiam de matris [69] hunc complexu, lectiſſimæ, miſerrimæque fœminæ, vobis inſpectantibus, avellet, atque abſtrahet? præſertim cum virgo Veſtalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, veſtramque, Judices, ac populi Romani fidem imploret: quæ pro vobis, liberiſque veſtris tot annos in diis immortalibus placandis occupata eſt, ut ea nunc, pro ſalute ſua, fratriſque ſui, animos veſtros placare poſſit. Cui miſeræ quod præſidium, quod ſolatium reliquum eſt, hoc amiſſo? nam cæteræ fœminæ gignere ipſæ ſibi præſidia, & habere domi fortunarum omnium ſocium, participemque poſſunt: huic vero virgini, quid eſt, præter fratrem,

68 *Bello Gallico*] Cum bellum Gallicum ingruebat, non dabantur Romæ vacationes. *Philipp.* VIII. *cap.* I. Ita nunc omnes Romam venerant, cum a Gallis Fontejus oppugnaretur. *Ferratius.*

69 *Matris*] Quæ ſupplex aderat in judicio, ex altera parte ſoror Fonteji, Virgo Veſtalis. *Manutius.*

trem, quod aut jucundum, aut carum eſſe poſſit? Nolite pati, Judices, aras deorum immortalium, Veſtæque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de veſtro judicio [a] commoveri. Proſpicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fontejæ laboribus, vigiliiſque ſervatus, ſacerdotis [b] veſtræ lacrymis extinctus eſſe dicatur. Tendit ad vos virgo Veſtalis manus ſupplices, eaſdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere conſuevit. Cavete, ne periculoſum, ſuperbumque ſit, ejus vos obſecrationem repudiare, cujus preces ſi dii aſpernarentur, hæc ſalva eſſe non poſſent.

Videtiſne ſubito, Judices, virum fortiſſimum, M. Fontejum, parentis & ſororis commemoratione lacrymas profudiſſe? Qui nunquam in acie pertimuerit, qui ſe armatus ſæpe in hoſtium manum, multitudinemque immiſerit, cum in ejuſmodi periculis eadem ſe ſolatia [70] ſuis relinquere arbitraretur, quæ ſuus pater ſibi reliquiſſet: idem nunc perturbato animo pertimeſcit, ne non modo ornamento, & adjumento non ſit ſuis, ſed etiam cum acerbiſſimo luctu dedecus æternum miſeris, atque ignominiam relinquat.

O fortunam longe diſparem, M. Fontej, ſi deligere potuiſſes, ut potius telis tibi Gallorum, quam perjuriis intereundum eſſet! Tum enim vitæ ſocia virtus, mortis comes gloria fuiſſet. Nunc vero qui eſt dolor, victoriæ te, atque imperii pœnas ad eorum arbitrium ſufferre, qui aut victi armis ſunt, aut invitiſſimi paruerunt? A quo periculo defendite, Judices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut noſtris teſtibus plus quam alienigenis credidiſſe videamini: plus ſaluti civium, quam hoſtium libidini conſuluiſſe: graviorem duxiſſe ejus obſecrationem, quæ veſtris ſacris præſit, quam eorum audaciam, qui cum omnium ſacris, delubriſque bella geſſerunt. Poſtremo proſpicite, Judices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Veſtalis, quam minæ Gallorum valuiſſe videantur.

a Lamb. *commoneri*
b Vict. Man. *Veſtæ*

70 *Solatia*] Cum Manutio interpretandum eſt, decus & honeſtæ mortis memoriam.

PRO

PRO A. CÆCINA.

ORATIO XII.

ARGUMENTUM.

M. *Fulcinius Tarquinienſis Cæſenniæ uxori moriens uſumfructum bonorum ſuorum legavit, ut frueretur una cum filio herede inſtituto. Filio mortuo, & auctione bonorum conſtituta, Cæſennia fundum ex iis bonis emere de ſententia amicorum conſtituit: idque negotium Sex. Æbutio dedit, cui fundus pecunia Cæſenniæ emptus fuit addictus. Cæſennia cum non longe poſt A. Cæcinæ nupſiſſet, eumque heredem feciſſet, deceſſit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cæſenniæ emerat, ſuum eſſe dixit. Itaque conſtitutum fuit, qua die in rem præſentem veniretur, ut, cum Cæcina de fundo eſſet dejectus, interdictum a prætore poſtularet. Verum Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatiſque hominibus per vim aditu ingreſſuque probibuit. Repulſus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus eſſet, eo reſtitueretur. Æbutius reſtituiſſe ſe dixit, in eamque rem ſponſio facta eſt, de qua recuperatores a prætore dati cognoverunt.*

Tota quæſtio definitionis eſt, an interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, ſed ab ejus ingreſſu probibuit: de qua re Cicero in Oratore: Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua diſtinximus. *Ita autem verſatur in Jure civili bæc omnis oratio, ut exemplis ipſis, quæ in* Topicis *ſunt omnia ſumpta de jure, nuſquam exempla magis affinia poſſint reperiri. Neque adeo juris illius ſtudioſi quidquam legant dignius, in quo aut ipſorum ingenii lumen eluceat, aut appareat induſtria*. P. Faber.

Plena bic forenſium omnia ſunt formularum, pragmaticarumque artium, quas non dubito quin Budæus, Cujacius, Hotomanus,

&,

Digitized by Google

&, ſi qui ſunt ejuſdem ordinis, alii probe intellexerint. Sed integras eorum obſervationes non capit hic Delectus: *neque decurtatis ſua maneret utilitas. Commodum libros in bibliothecis feriatos offendent ii, quibus otii erit ſatis, ut in hæc ſtudia ſe immergant. Quamobrem mihi, homini minime litigioſo, lectores quæſo eſſe propitios, ſi Romani juris Pandectas non exbibeo. De ſalebris hujuſmodi ſatis ſum, etſi breviter, in proœmio voluminis præfatus.* OLIVETUS.

I. SI, quantum in agro, locisque deſertis audacia poteſt, tantum in foro, atque in judiciis impudentia valeret; non minus nunc in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, quam tum in vi facienda ceſſit audaciæ. Verum & illud conſiderati hominis eſſe putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc conſtantis, qui-cum vi & armis certare noluiſſet, eum jure, judicioque ſuperare.

Ac mihi quidem cum audax præcipue fuiſſe videtur Æbutius in convocandis hominibus, & armandis, tum impudens in judicio: non ſolum quod in judicium venire auſus eſt (nam id quidem, tametſi improbe fit in aperta re, tamen malitia eſt jam uſitatum) ſed quod non dubitavit id ipſum, quod arguitur, confiteri. Niſi forte hoc rationis habuit, quoniam, ſi facta vis eſſet moribus [1], ſuperior in poſſeſſione retinenda

non

1 *Si facta vis eſſet moribus*] Sæpe poſtea in hac ipſa oratione, *de vi quæ moribus fiebat*, loquitur. Infra, *Placuit Cæcinæ de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem præſentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Ad eum fundum profectus eſt, ex quo ex conventu vim fieri oportebat. Cum ad vim faciendam veniretur, ipſe porro Cæcina cur ſe moribus deduci volebat?* Quid ſit igitur, *vim fieri moribus*, videamus. Ex his ſane locis, quos commemoravimus, & ſi qui ſunt præterea ſimiles, illud manifeſto intelligitur, moris fuiſſe, ut cum de agro quopiam controverſia inſtitueretur, quia propter commoda poſſeſſionis magna jurgia, & pugnæ interdum ac cædes oriebantur; litigatores de amicorum ſententia diem inter ſe ſumerent, qua die in rem præſentem, id eſt, in agrum illum una venirent, & in eo agro vim aliquam alter alteri faceret, non veram & ſolidam, ſed fictam & ſimulatam. Ex tota autem oratione illud aperte conſtat, quod is, qui detruſus erat, a prætore ex edicto poſtulabat, ut *unde vi dejectus eſſet, cum poſſideret, eo reſtitueretur*, prætor decernebat. Cum reſtitui juſſus ab adverſario peteret, ut ſe reſtitueret, reſpondebat adverſarius *ſe reſtituiſſe:* altero igitur reſtitutum ſe negante, ſponſio fiebat. Recuperatores ſumebantur; apud quos quærebatur, reſtitutuſne eſſet, qui

fue-

non fuiſſet, quia contra jus, moremque facta ſit, A. Cæcinam cum amicis metu perterritum profugiſſe: nunc quoque in

fuerat dejectus, an non: id eſt, paruiſſetne dejector edicto atque imperio prætoris, an non. Hoc autem judicio (ut ſæpe poſtea docebimus) revera nihil aliud quærebatur, quam uter poſſideret; nam ſi non poſſidere adverſarium dejector probaret, vincebat, & edicto prætoris paruiſſe judicabatur: non enim aliter erat reſtituere juſſus, niſi ſi poſſeſſorem dejeciſſet. Dejectionis enim invidia probationis onus in dejectorem rejiciebat; ut patet infra, *Oſtendo, ſi ſine armatis coactiſve hominibus dejectus quiſquam ſit: eum qui fateatur ſe dejeciſſe, vincere ſponſionem, ſi oſtendat eum non poſſediſſe*. Atque hæc quidem mea quondam fuit propter illum Ciceronis locum ſententia, qui non modo mihi adoleſcenti ut tum eram, verum etiam cuivis exercitato errorem objicere facile potuit: quid enim clarius dici potuit, quam *dejectori onus incumbere probandi dejectum non poſſediſſe?* Sed poſtea partim majore attentione adhibita, partim aliis Ciceronis locis excitatus, ſtatui *probandæ poſſeſſionis onus dejecto, non dejectori incumbere*; ut infra docebimus. Hæc autem vis eſt, & dejectio quam moribus fieri dicit; quam infra *vim quotidianam* appellat: quam A. Gell. lib. 20. cap. 10. *vim civilem ac feſtucariam* appellat; quam veræ vi ac ſolidæ opponit; de qua Ennius dixerat, *Non ex jure manu conſertum, ſed mage ferro Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt ſolida vi*. Ut etiam perſpicue apparet *conſertionem illam manuum*, de qua toto illo capite diſputat, nihil aliud fuiſſe, quam vim hanc, ac deductionem, *quæ moribus* (ut Cicero dicit) *fiebat*; & quam dicit olim præſente prætore fieri ſolitam, qui ipſe in rem præſentem, agrumque litigioſum proficiſcebatur. Verba autem Juriſconſulti, quæ Gellius protulit, quæ in vulgatis libris valde corrupta ſunt, ſic legenda ac reſtituenda putamus: *Manum conſerere, eſt qua de re diſceptabatur, in re præſenti (ſive ager, ſive quid aliud eſt) cum adverſarius adverſarium ſimul manu prehenderet, in ea re omnibus verbis vindicare, id eſt, vindicia correpta (Vindiciam* autem hic ſurculum ſive feſtucam, opinor, appellat: quæ aliter *vindicta* dicitur, ut cum ſervi *vindicta*, id eſt virga manumitti dicuntur; propius enim ad *vindicii* nomen, unde *vindicta* deducta eſt, accedit) *manus in re atque in loco præſenti conſerere: quod apud prætorem* (id eſt, præſente in agro prætore) *ex* XII. *tabulis fiebat; in quibus ita ſcriptum eſt*, Si qui in jure manum conſerunt. *Sed poſtquam prætores propagatis Italiæ finibus, latis juriſdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicundarum cauſa longinquas in res gravabantur: inſtitutum eſt contra* XII. *tabulas tacito conſenſu, ut litigantes non in jure apud prætorem manum conſererent, ſed ex jure manu conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex jure ad conſerendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret; atque profecti ſimul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, veluti unam glebam, in jus in urbem ad prætorem deferrent: & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent*. Hæc Gellius. In quibus illud obſervandum eſt, hanc manuum conſertionem etiam tum fieri ſolitam, cum de poſſeſſore conſtaret: & actor *vindicatione*, id eſt, in rem actione uti vellet; quod etiam Cicero demonſtrat in orat. pro Murena, & lib. de Orat. 1. *Multiſque*, inquit, *præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu conſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes: agerent enim tecum lege Pythagorei omnes, vindicarentque, &c. Interdictum* autem eo in loco non hoc de vi quotidiana & feſtucaria ſignificat: ſed de vi hominibus armatis coactiſque, in qua ſcilicet non ex jure manu conſertum vocari ſolet: ſed vis revera adhibita eſt. Quare duabus de cauſis *manu conſertum* vocabatur: primum cum de poſſeſſione agendum eſſet; & interdictum, *unde vi ſimplici & civili*, poſtulandum: deinde cum in rem actione, ſive vindicatione utendum eſſet: eo enim conſertio fiebat, ut in re præſenti vindicari poſſet. Superioris exemplum eſt in Epiſtola ad Trebatium, lib. 7. *Tantum metuo*, inquit, *ne artificium tuum tibi parum proſit: nam, ut audio, iſtic non ex jure manu conſertum, ſed mage ferro rem repetunt. Et tu ſoles ad vim faciendam adhiberi?* & quæ ſequuntur. Eſt autem *manu conſertum* confictum vocabulum, conjunctumque ex *manus* & *conſerere*, qua de re in Comment. verb. jur. copioſe diximus. *Hotoman.*

judicio, ſi cauſa more, inſtitutoque omnium defendatur [2], nos inferiores in agendo non futuros: ſin a conſuetudine recedatur, ſe, quo impudentius egerit, hoc ſuperiorem diſceſſurum. Quaſi vero aut in judicio poſſit idem improbitas, quod in vi confidentia, aut non eo libentius tum audaciæ ceſſerimus, quo nunc impudentiæ facilius obſiſteremus.

Itaque longe alia ratione, Recuperatores, ad agendam cauſam hac actione [3] venio, atque initio veneram. Tum enim noſtræ cauſæ ſpes erat poſita in defenſione mea, nunc in confeſſione adverſarii: tum in noſtris, nunc vero in illorum teſtibus: de quibus ego antea laborabam, ne, ſi improbi eſſent, falſi aliquid dicerent: ſi probi exiſtimarentur, quod dixiſſent, probarent: nunc ſum animo æquiſſimo. Si enim ſunt viri boni, me adjuvant, cum id jurati dicunt, quod ego injuratus inſimulo. Sin autem minus idonei: me non lædunt; cum, iis ſive creditur, creditur hoc ipſum quod nos arguimus; ſive fides non habetur, de adverſarii teſtium fide derogatur.

II. Veruntamen cum illorum cauſæ actionem conſidero; non video, quid impudentius dici poſſit. Cum autem veſtram in judicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter feciſſe, aſtute & callide fecerint. Nam, ſi negaſſent vim hominibus armatis eſſe factam, facile honeſtiſſimis teſtibus in re perſpicua tenerentur. Sin confeſſi eſſent, & id, quod nullo tempore jure fieri poteſt, tum ab ſe jure factum eſſe defenderent: ſperarunt, id quod aſſecuti ſunt, ſe injecturos vobis cauſam deliberandi, & judicandi juſtam moram, ac religionem. Simul illud, quod indigniſſimum eſt, futurum arbitrati ſunt, ut in hac cauſa non de improbitate Sex. Æbutii, ſed de jure civili judicium fieri videretur [4].

Qua

2 *Si cauſa more inſtitutoque omnium defendatur*] Si nobis permittatur uti hoc interdicto, & ex eo reſtituamur. Dicit hunc eſſe morem majorum, ut dominus de ſuo fundo depulſus, & in eum ingredi prohibitus, (quamvis revera dejectus non ſit, ſi verba conſectemur) uti poſſit hoc interdicto. Æbutius, qui Cæcinam neque dominum, neque poſſeſſorem eſſe diceret, negabat ei uti hoc interdicto licere, quod dominis aut poſſeſſoribus tantum datur. *Idem*.

3 *Hac actione*] Tertia; nunc enim tertium agitur hæc cauſa, cum judices antea bis ſibi non liquere dixiſſent, & amplius cognoſcendum pronuntiaſſent. *Idem*.

4 *Sed de jure civili judicium fieri videretur*] Suſpicio de mendo nulla eſt in his verbis. Explicatio nobiliſſimi juriſconſulti

fecit,

Qua in re, ſi mihi eſſet unius A. Cæcinæ cauſa agenda, profiterer ſatis idoneum eſſe me defenſorem, propterea quod fidem meam, diligentiamque præſtarem: quæ cum ſunt in actore cauſæ, nihil eſt, in re præſertim aperta ac ſimplici, quod excellens ingenium requiratur. Sed cum de eo jure mihi dicendum ſit, quod pertineat ad omnes, quod conſtitutum ſit a majoribus, conſervatum uſque ad hoc tempus: quo ſublato non ſolum pars aliqua juris deminuta, ſed etiam vis ea, quæ juri maxime eſt adverſaria, judicio confirmata eſſe videatur: video ſummi ingenii cauſam eſſe: non uti demonſtretur quod ante oculos eſt, ſed ne, ſi quis vobis error in tanta re ſit objectus, omnes potius me arbitrentur cauſæ, quam vos religioni veſtræ defuiſſe.

Quanquam ego mihi ſic perſuadeo, Recuperatores, non vos tam propter juris obſcuram, dubiamque rationem, bis jam de eadem cauſa dubitaſſe, quam quod videtur ad ſummam illius exiſtimationem [5] hoc judicium pertinere, moram ad condemnan-

fecit, ut non prætermitterem. Hotomanus igitur *jus civile* interpretatur hic *jus civitatis*, quod Æbutius, quoniam Sylla civitatem Volaterranis ademiſſet, negat Cæcinam Volaterranum civem eſſe; & a cive poſſe hereditatem capere. Mihi probari vix poſſit. Mitto loquendi genus, quo non alibi, quod quidem meminerim, ſic utitur. De *jure* autem *civitatis* quæ dicturus eſt in hac oratione, in extrema dicet, ut aliud agens, ac dicet his ipſis verbis: *Nihil ea ad cauſam attinuiſſe.* Quod igitur civile jus dicam hic intelligi? id, de quo ſtatim ſubjiciet, *Sed cum de eo jure mihi dicendum ſit, quo ſublato non ſolum pars aliqua diminuta, ſed etiam vis ea, quæ juri maxime eſt adverſaria, confirmata eſſe videatur.* Hoc autem jus in qua re verſatum ſit, dixit etiam in Oratore ſic: *Tota nobis cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit.* Et dicet in hac oratione: *Dolabella prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, de vi hominibus armatis.* Deinde; *Sponſio facta eſt; de hac ſponſione vobis judicandum eſt.* Formula ſponſionis ſequitur, *Ni adverſus edictum prætoris vis facta eſſet.* Jus igitur illud, cui vis eſt inimiciſſima in verbis *interdicti*, de quibus totam hanc cauſam ait ſibi fuiſſe, de quo judicium fieri videretur, profecto hoc eſt. Neque fuit verendum, ne quid obſtaret ea diſtinctio juris civilis & juris prætorii, poſita a Papiniano in lege 7. *De juſtitia & jure*, aliiſque juriſconſultis, & uſurpabit infra Cicero: quam cur hic magis obſervet, quam in ipſa definitione *juris civilis*, quam in Topicis expoſuit, ubi edicta prætorum, aliorumque magiſtratuum, juris civilis partem conſtituit? Eſt enim ibi *jus civile*, ut ſcis, *quod in legibus, ſenatuſconſultis, rebus judicatis, juriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtit.* Neque porro, quin *edicti* appellatione Cicero *interdictum* complectatur item, ut juriſconſulti, hic locus, quem citavi modo, *Ni adverſus edictum prætoris vis facta eſſet*, aliique in hac oratione loci dubitare nos ſinunt, ut illic oſtendemus; ubi, cur *edictum* pro *interdicto* dici negarent, cauſa non fuit. P. *Faber.*

5 *Ad ſummam illius exiſtimationem*] *Summa exiſtimatio* eſt res, a qua omnis noſtra fama & dignitas pendet. Sic *ſummum bellum*, apud Cæſarem, in quo periclitatur res univerſa. *Summa reſpublica*, res, a qua pendet ſalus reipublicæ, apud Ciceronem, ut alibi oſtendimus. *Grævius.*

Digitized by Google

mnandum acquiſiſſe [6], ſimul & illi ſpatium ad ſeſe colligendum dediſſe. Quod quoniam jam in conſuetudinem venit, & id viri boni, veſtri ſimiles, in judicando faciunt, reprehendendum fortaſſe minus, querendum vero magis etiam videtur: ideo quod omnia judicia, aut diſtrahendarum controverſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa reperta ſunt: quorum alterum levius eſt, propterea quod & minus lædit, & perſæpe diſceptatore domeſtico [7] dijudicatur: alterum eſt vehementiſſimum, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeveritatem judicis, ac vim requirit.

Quod eſt gravius, & cujus rei cauſa [8] maxime judicia conſtituta ſunt, id jam mala conſuetudine diſſolutum eſt. Nam ut quæque res eſt turpiſſima; ſic maxime & maturiſſime judicanda eſt. At ea, in qua exiſtimationis periculum eſt, tardiſſime judicatur.

III. Qui igitur convenit, quæ cauſa fuerit ad conſtituendum judicium [9], eandem moram eſſe ad judicandum? Si quis, quod ſpopondit, qua in re verbo ſe uno obligavit, id non facit, maturo judicio, ſine ulla religione judicis condemnatur. Qui per tutelam, aut ſocietatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus eſt, eo pœna eſt tardior. Eſt enim turpe judicium. Et facto quidem turpe [10]. Videte igitur quam inique accidat,

quia

6 *Moram ad condemnandum acquiſiſſe*] Id eſt, lubentiſſime arripuiſſe occaſionem differendæ & producendæ damnationis. Apparet duabus de cauſis ampliationem interponi ſolitam; primum cum revera non liquebat judicibus, & obſcura erat cauſa; deinde cum grave erat judicium, utpote quod exiſtimationem lædebat. Nam ſi abſolvendus eſſet reus, prima actione judicabatur: ſi videretur condemnandus, *amplius* pronuntiabatur; non ex jure ſcripto, ſed ex conſuetudine, ut modo declarat: & in hanc eandem rationem atque ſententiam ſic loquitur Aſconius in III. Verrina: *Et omnino*, inquit, *ſi videbatur judicibus bona cauſa, abſolvebant reum; ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant*. Hotomanus.

7 *Diſceptatore domeſtico*] Intra parietes ab amicis controverſia componitur. Cic. 3. de Leg. *Diſceptator juris, qui privata judicet, judicarive jubeat, prætor eſto*. Paſſ.

8 *Cujus rei cauſa*] Nempe ut maleficia vindicentur. *Idem*.

9 *Ad conſtituendum judicium*] *Conſtituere judicium* vel *quæſtionem* (utrumque enim dicimus) in publicis duntaxat judiciis, dicitur *Quæſitor*, qui judicum rejectione utrinque facta, certos conſtituit judices, qui ſibi jurati in conſilio adſint; & ſecum cauſam cognoſcant. In privatis vero judiciis, cum prætor urbanus judici aut recuperatoribus a litigatoribus acceptis poteſtatem de cauſa cognoſcendi & judicandi facit, *Judicium conſtituere* dicitur. *Hotoman.*

10 *Et facto quidem turpe*] Paul. Manutius *factum*, ſed e conjectura, contra omnes libros impreſſos ſcriptoſque. Sequitur tamen Lambinus. *Gruterus*.

Digitized by Google

quia res indigna ſit, ideo turpem exiſtimationem ſequi: quia turpis exiſtimatio ſequatur, ideo rem indignam non judicari.

At ſi quis mihi hoc judex, recuperatorve dicat: *Potuiſti enim leviore actione* [11] *confligere*: *potuiſti ad tuum jus faciliore*, *& commodiore judicio pervenire*. *Quare aut muta actionem*, *aut noli mihi inſtare*, *ut judicem*: tamen is aut timidior videatur quam fortem, aut cupidior quam ſapientem judicem eſſe æquum eſt, ſi aut mihi præſcribat, quemadmodum meum jus perſequar, aut ipſe id, quod ad ſe delatum ſit, non audeat judicare. Etenim ſi prætor is, qui judicia dat, nunquam petitori præſtituit, qua actione illum uti velit: videte quam iniquum ſit, conſtituta jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid poſſit, non quid actum ſit, quærere.

Veruntamen nimiæ veſtræ benignitati pareremus, ſi alia ratione jus noſtrum recuperare poſſemus. Nunc vero quis eſt, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei leviorem actionem nobis aliquam demonſtrare poſſit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia conſtituta ſunt, in eo poteſtis atrocitatem noſtram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, niſi poſſeſſionem per interdictum [12] eſſe repetitam?

IV.

11 *Leviore actione*] Quam hac, quæ eſt de vi armata, & injuria, unde turpis exiſtimatio ſequitur. *Hotomanus*.

12 *Per interdictum*] Decreta quædam prætoris, quibus ille aliquid fieri jubebat aut vetabat, *interdicta* dicebantur, præſertim in poſſeſſionum controverſiis. Unde autem dicta ſint, diu quæſitum eſt: nam ab *interdicere* deductum vocabulum non videtur, quod cum *interdicere* verbum *prohibere* ſignificet, & denuntiare ne quid fiat, pleraque interdicta jubeant, non prohibeant. Ego ex eo derivatam appellationem puto, quod inter hoc prætoris decretum, & principalis negotii controverſiæque diſceptationem, aliquid fieri aut juberetur, aut vetaretur; quaſi hoc decretum interea dictum atque interpoſitum eſſet, dum actionem principalis cauſæ aliquando litigator poſtularet; itaque puto ſenſiſſe ac diſputaſſe juriſconſultos, quorum obtinuiſſe ſenteotiam Tribonianus ſcribit; non autem, quod ille, neſcio quo auctore, tradidit, quod inter duos dicantur; niſi forte non *duos*, ſed *duo* ſcribendum ſit. Exempli cauſa, cum in fundo eſſem, dejeciſti tu me ex eo, vi, armatis aut non armatis hominibus, quod tuum eſſe illum fundum diceres. Prætor me per interdictum reſtitui jubet; hoc eſt dicere, jubet me poſſidere interea, dum ille conſtituto judicio planum fecerit, ac docuerit, ſe illius eſſe fundi dominum. Hoc ita eſſe, ex iis quæ poſt dicentur, facile ac dilucide conſtabit. Sed quoniam ubi non conſtat, uter poſſeſſor ſit, petitoria actio inſtitui non poteſt, *quia & civilis & naturalis ratio poſtulat*, (inquit Juſtinianus) *ut alius poſſideat*, *alius a poſſidente petat*: propterea inter hanc de poſſeſſione cootentionem, & principalis cauſæ diſceptationem, hæc quaſi actio ac judicium a prætore dabatur, quo uter eſſet poſſeſſor conſtitueretur. Hæc ergo inter *actionem* & *interdictum* ſimilitudo eſt, quod utrumque a prætore datur, ut l. 35. §. non ſolum, D. de procur. utrumque certa

conce-

IV. Verum ſive vos exiſtimationis illius periculum, ſive juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alterius rei cauſam voſmetipſi jam vobis, ſæpius prolato judicio, ſuſtuliſtis: alterius ego vobis hodierno die cauſam profecto auferam, ne diutius de controverſia noſtra, ac de communi jure dubitetis. Et, ſi forte videbor altius initium rei demonſtrandæ petiſſe, quam me ratio juris [13], & jus de quo judicium eſt, & natura cauſæ coegerit, quæſo, ut ignoſcatis. Non enim minus laborat A. Cæcina, ne ſummo jure [14] egiſſe, quam ne certum jus non obtinuiſſe videatur.

M. Fulcinius fuit, Recuperatores, e municipio Tarquinienſi, qui & domi ſuæ cum primis honeſtus exiſtimatus eſt, & Romæ argentariam [15] non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæſenniam, eodem e municipio, ſummo loco natam, & probatiſſimam fœminam, ſicut & vivus multis ipſe rebus oſtendit, & in morte ſua teſtamento declaravit. Huic Cæſenniæ fundum in agro Tarquinienſi vendidit temporibus illis difficillimis ſolutionis [16]. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri eſſet res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto poſt, jam argentaria diſſoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjun-

conceptaque verborum formula conſtituitur, in utroque ſponſiones fiunt, utroque judex aut recuperatores dantur. *Idem*.

13 *Ratio juris, & jus*] Lambinus corrigit ac legit, *& vis de qua judicium eſt*: ut videtur, nimis audacter. Hotomanus, qui *rationem juris*, hic vult dici hujuſce cauſæ difficultatem & obſcuritatem, interpretatur *jus de quo judicium eſt*, jus Cæcinæ, de quo in hoc judicio quæritur: ne hoc quidem ſatis probabile, Ciceronem tam inuſitata deflectione verborum ex ancipiti notione verbi *juris* orationi ſuæ voluiſſe tenebras iſtas obducere. Quid igitur dicam? niſi librarium non tenuiſſe conſuetudinem ſcribendi Ciceronis, atque aliorum veterum: qui *I* conſonantem inter duas vocales geminare ſoliti ſunt. *Sciat*, ait Quintilianus in lib. I. cap. 4. *etiam Ciceroni placuiſſe*, aiio, maiiamque, *geminata i ſcribere*. Idem aliis exemplis docuit Velius, & Terentianus. Idem Priſcianus. Ergo Ciceronem dicam ex illa ſua conſuetudine ſcripſiſſe hic, *Quam me ratio juris ejus, de quo judicium eſt*. Non alio modo atque paulo ante dixit, *Sed cum de eo jure mihi dicendum ſit*. Et infra dicet, *At vero ratio juris interdictique vis, &c.* Nihil apertius. Et vide, mutatio illa tam in literis prope nulla ut ſententiam mutarit, aut adeo corruperit. *Fab.*

14 *Summo jure*] Summo egiſſet jure Cæcina, ſi, cum actione leviore confligere potuiſſet, uti tamen, odio & malevolentia animi inductus, iſta actione voluiſſet. *Hotomanus*. *Summo jure*, eſt nimis atroci actione. *Urſinus*.

15 *Argentariam*] Vide ſupra, pag. 518. ubi *naviculariam* in Verr. v. 18.

16 *Temporibus illis difficillimis ſolutionis*] Id eſt, quo tempore argentarii difficultate rei nummariæ laborabant, neque ſine maxima difficultate æs alienum diſſolvere poterant. Tempora autem Syllana ſignificat. *Hotomanus*.

by Google

adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quæ ſunt in re, quia remota ſunt a cauſa, prætermittam) teſtamento facit heredem, quem habebat e Cæſennia filium: uſumfructum omnium bonorum ſuorum Cæſenniæ legat, ut frueretur una cum filio.

Magnus honos [17] viri, jucundus mulieri fuiſſet, ſi diuturnum eſſe licuiſſet. Frueretur enim bonis cum eo, quem ſuis bonis heredem eſſe cupiebat, & ex quo maximum fructum ipſa capiebat. Sed hunc fructum mature fortuna ademit. Nam brevi tempore M. Fulcinius adoleſcens mortuus eſt: heredem P. Cæſennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ ſunt.

V. Cum eſſet hæc auctio hereditaria conſtituta [18]: Æbutius iſte, qui jamdiu Cæſenniæ viduitate, ac ſolitudine aleretur, ac ſe ejus in familiaritatem inſinuaſſet hac ratione, ut cum aliquo ſuo compendio negotia mulieris, ſi qua acciderent, controverſiaſque ſuſciperet: verſabatur quoque eo tempore in his rationibus auctionis, & partitionis: atque etiam ſe ipſe inferebat, & intrudebat: & in eam opinionem Cæſenniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi callide poſſe, ubi non adeſſet Æbutius.

Quam perſonam jam ex quotidiana cognoſcitis vita, Recuperatores, mulierum aſſentatoris, cognitoris viduarum [19], defenſoris nimium litigioſi, conciti ad rixam, inepti ac ſtulti inter viros, inter mulieres periti juris & callidi: hanc perſonam imponite Æbutio. Is enim Cæſenniæ fuit Æbutius: ne forte quæratis, num propinquus? nihil alienius. Amicus aut a patre, aut a viro traditus? nihil minus. Quis igitur? ille, quem ſupra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non neceſſitudine aliqua, ſed ficto officio, ſimulataque ſedulitate conjun-

17 *Magnus honos viri*] Honorificum fuiſſe aliquid amici teſtamento accipere, dictum eſt alias. *Idem*. Vid. Phil. II. 16.

18 *Cum eſſet hæc auctio hereditaria conſtituta*] Cum a communione diſcedere cuperent, neque facile & commode res inter ſe partiri poſſent, placuit auctionem conſtitui, ut pecuniæ redactæ partitio fieret. *Hotomanus*.

19 *Cognitoris viduarum*] *Cognitor*, qui præſentis negotium cauſamque ſuſcepit; *Procurator*, qui abſentis. *Idem*.

junctus: magis opportuna opera nonnunquam, quam aliquando fideli.

Cum eſſet, ut dicere inſtitueram, conſtituta auctio Romæ, ſuadebant amici, cognatique Cæſenniæ, id quod ipſi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam poteſtas eſſet emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens eſſet, nullam eſſe rationem amittere ejuſmodi occaſionem; cum præſertim pecunia ex partitione deberetur; nuſquam eam poſſe melius collocari. Itaque mulier facere conſtituit: mandat ut fundum ſibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius ad hoc munus, & ad omnia mulieris negotia parati, ſine quo nihil ſatis caute, nihil ſatis callide agi poſſet? Recte attenditis.

VI. Æbutio negotium datur. Adeſt ad tabulam [20]. Licetur Æbutius. Deterrentur emptores multi, partim gratia Cæſenniæ; partim etiam pretio. Fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius. Quo teſtimonio nunc vir optimus utitur, ſibi emptum eſſe. Quaſi vero aut nos ei negemus addictum, aut tum quiſquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæſenniæ, cum id plerique ſcirent; omnes fere audiſſent; hi conjectura aſſequi poſſent, cum pecunia Cæſenniæ ex illa hereditate deberetur: eam porro in prædiis collocari maxime expediret: eſſent autem prædia, quæ mulieri maxime convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cæſenniæ dare operam nemo miraretur: ſibi emere nemo poſſet ſuſpicari.

Hac emptione facta, pecunia ſolvitur a Cæſennia [21]. Cujus rei putat iſte rationem reddi non poſſe, quod ipſe tabulas averterit [22]: ſe autem habere argentarii tabulas, in quibus ſibi

20 *Ad tabulam*] Olim ad argentariorum tabernas auctiones fieri in foro ſolebant, ut cui quæque res addicta eſſet, ei argentarius expenſam pecuniam in tabulas referret. *Idem*.

21 *Pecunia ſolvitur a Cæſennia*] Nota locutio; pro *ex nummis Cæſenniæ*: idem lib. epiſt. ad Attic. IV. *Homines, non modo non recuſare, ſed etiam hoc dicere, ſe a me ſolvere*; & lib. 7. *Frater laborat, ut tibi quod debet, ab Egnatio ſolvat*. Idem.

22 *Tabulas averterit*] Cæſenniæ: in quibus expenſa Æbutio pecunia relata erat, quam ipſe Cæſenniæ nomine argentario ſolverat. *Idem*.

ſibi expenſa [23] pecunia lata ſit, acceptaque relata: quaſi id aliter fieri oportuerit. Cum omnia ita facta eſſent, quemadmodum nos defendimus, Cæſennia fundum poſſedit, locavitque: neque ita multo poſt A. Cæcinæ nupſit. Ut in pauca conſeram, teſtamento facto mulier moritur. Facit heredem ex deunce, & ſemuncia Cæcinam: ex duabus ſextulis M. Fulcinium [24], libertum ſuperioris viri: Æbutio ſextulam aſpergit. Hanc ſextulam illa mercedem iſti eſſe voluit aſſiduitatis, & moleſtiæ, ſi quam ſuſceperat. Iſte autem hac ſextula ſe anſam retinere omnium controverſiarum putat.

VII. Jam principio auſus eſt dicere, non poſſe heredem eſſe Cæſenniæ Cæcinam: quod is deteriore jure eſſet, quam cæteri cives, propter incommodum Volaterranorum [25], calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperituſque, qui neque animi, neque conſilii ſatis haberet, non putavit eſſe tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret. Conceſſit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæſenniæ bonis ut haberet: immo, ut viro forti, ac ſapienti dignum fuit, ita calumniam [26], ſtultitiamque obtrivit, ac contudit.

In poſſeſſione bonorum cum eſſet [27], & cum ipſe ſextulam ſuam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiæ erciſcundæ poſtulavit. Atque illis paucis diebus, poſteaquam videt nihil ſe ab A. Cæcina poſſe, litium terrore, abradere: homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo ante dixi, cujus iſtum emptorem demonſtravi fuiſſe, mandatu

23 *Sibi expenſa*] *Expenſa pecunia refertur*, etiam quæ adnumerata non eſt; ut cum alicui res addicta eſt certo pretio, argentarius expenſam illi tantam pecuniam refert; cum hoc tantum ſignificet, ab illo deberi. Senſus nunc qui ſit, opinor non obſcurum eſt. *Idem.*

24 Ex *duabus Sextulis M. Fulcinium*] Sextula eſt ſexta pars unciæ. Dividitur hereditas in duodecim uncias, quæ ſunt partes hereditatis: unaquæque uncia in ſex ſextulas. De hoc loco multis Budæus lib. 1. de aſſe. *Paſſeratius.*

25 *Propter incommodum Volaterranorum*] L. Sylla rerum potitus Italiæ municipiis civitatem ademit. *Cic. in Oratione pro Domo. Livius. Appianus.* Hoc præter alia eam vim habebat, ut nemo ex iis municipiis hereditatem a populo Rnmano poſſet accipere. Volaterras autem bienoium obſeſſas, & omnibus injuriis a Sylla dictatore affectas, notum eſt ex hiſtoria. Sed huic loco reſpondet poſtea Cicero copioſe. *Hotom.*

26 *Calumniam*] Improbæ litis terrorem & ſtultitiam proſtravit. *Paſſerat.*

27 *In poſſeſſione bonorum cum eſſet*] Mortua igitur fructuaria, confeſtim, tanquam conſolidatione facta, & pleno jure dominus ejus fundi poſſeſſionem naturalem apprehenderat. Nam antea civiliter taotum poſſidebat, *cum uſusfructus poſſeſſionem non impediat.* l. pen. D. acq. poſſ. *Hotoman.*

Cæſenniæ, ſuum eſſe, ſeque ſibi emiſſe. Quid ais? Iſtius ille fundus eſt, quem ſine ulla controverſia quadriennium, hoc eſt, ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit, poſſedit Cæſennia? Uſus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, teſtamento viri, fuerat Cæſenniæ.

Cum hoc novæ litis genus tam malitioſe intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem præſentem veniretur [28], & de fundo Cæcina moribus deduceretur [29]. Colloquuntur. Dies ex utriuſque commodo ſumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in caſtellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abeſt. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos, atque ſervos, coegiſſe & armaſſe Æbutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipſe Æbutius in caſtellum venit. Denuntiat Cæcinæ ſe armatos habere: abiturum eum non eſſe, ſi acceſſiſſet. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur ſalvo capite fieri poſſe, experiri. Tum de caſtello deſcendunt: in fundum proficiſcuntur: videtur temere commiſſum. Verum, ut opinor, hoc fuit cauſæ. Tam temere iſtum re commiſſurum, quam verbis nuntiabatur, nemo putavit.

VIII. Atque iſte ad omnes introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo controverſia fuerat, ſed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat: frequentes armati obſtiterunt.

Quo loco depulſus Cæcina, tamen, qua potuit, ad eum fundum profectus eſt, e quo ex conventu vim fieri [30] oportebat. Ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iſte cum omnibus copiis

28 *In rem præſentem veniretur*] Dictum eſt jam antea, moris fuiſſe, ut in poſſeſſionum controverſiis uterque adverſarius aliquot homines advocaret, cum quibus in fundum, de quo controverſia eſſet, proficiſceretur: ibique illis præſentibus vis ſine armis per ſimulationem fieret: ut alter ex iis, qui ſcilicet naturaliter non poſſidebat, ipſis poſtea teſtibus uti poſſet de fundo ſe dejectum: & interdictum poſtularet. *Idem*. Budæus in Pandectis exponit, locum oculo ac digito deſignare, id veteribus eſſe *in rem præſentem perduci*.

29 *Moribus deduceretur*] Vide ſupra, hujus orationis cap. I.

30 *Ex conventu vim fieri*] Vim illam uſitatam, quæ *dicis cauſa* & per ſimulationem fiebat. *Hotomanus*.

Digitized by Google

piis præſto fuit, ſervumque ſuum, nomine Antiochum, ad ſe vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intraſſet, occideret. Homo, mea ſententia, prudentiſſimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam conſilii videtur habuiſſe. Nam cum & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audiſſet; tamen acceſſit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, cæterorumque tela atque incurſus refugit. Eodem tempore ſe in fugam conferunt una amici, advocatique ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum teſtem dicere audiſtis. His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, *De vi*, *hominibus armatis*, ſine ulla exceptione [31], tantum, ut, unde dejeciſſet, reſtitueret. Reſtituiſſe ſe dixit [32]. Sponſio facta eſt [33]. Hac de ſponſione vobis judicandum eſt.

IX. Maxime fuit optandum Cæcinæ, Recuperatores, ut controverſiæ nihil haberet: ſecundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam ſtulto haberet. Etenim non minus nos ſtultitia illius ſublevat, quam lædit improbitas. Improbus fuit, quod homines coegit, armavit: coactis, armatiſque vim fecit. Læſit in eo Cæcinam. Sublevavit ibidem. Nam in eas ipſas res, quas improbiſſime fecit, teſtimonia ſumpſit, & eis in cauſa teſtimoniis utitur.

Itaque mihi certum eſt, Recuperatores, antequam ad meam defenſionem, meoſque teſtes venio, illius uti confeſſione & teſtimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur,

Gggg 2 ut

31 *Sine ulla exceptione*] Id eſt, pure ac ſimpliciter decrevit ut reſtitueret, neque addidit, *Cum Cæcina poſſideret*. Sed ſive poſſideret, ſive non poſſideret, reſtitui juſſit. Quod planum erit infra. *Idem*.

32 *Reſtituiſſe ſe dixit*] Quod *reſtituiſſe ſe dixit*, non ſic accipiendum eſt, quaſi revera ſe in fundum litigioſum reduxiſſe Cæcinam contenderet. Hoc enim falſum eſſe ex oratione intelligitur. Sed hoc eam vim habet, quaſi diceret *reſtituere non debere*. Hic enim mos fuit in iſtis ſponſionibus, ut reſtituere juſſus ſtatim ſe reſtituiſſe diceret. Quod ita intelligi volebat, quaſi edicto atque imperio prætoris, cui civem modeſte parere oportebat, paruiſſet. Cum enim ſub ea conditione eſſet reſtituere juſſus, *ſi dejeciſſet*, non dejeciſſe ſe contendebat: eoque prætoris imperio & interdicto morem geſſiſſe. *Idem*.

33 *Sponſio facta eſt*] A Cæcina: Si reſtitutus ſum ex edicto prætoris. Ab Æbutio: Niſi ex edicto Cæcinam reſtitui. Recuperatores judicare debebant, fueritne reſtitutus Cæcina, an non. Quæ eſt conſtitutio cauſæ. *Ferratius*.

ut non ſolum fateri , ſed etiam profiteri videatur , Recuperatores ? Convocavi homines : coegi : armavi : terrore mortis , ac periculo capitis , ne accederes , obſtiti : ferro , (inquit) ferro , (& hoc dicit in judicio) te rejeci , atque perterrui. Quid ? teſtes quid ajunt ? P. Vetilius , propinquus Æbutii , ſe Æbutio cum armatis ſervis veniſſe advocatum . Quid præterea ? ſuiſſe complures armatos . Quid aliud ? minatum eſſe Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teſte dicam , niſi hoc , Recuperatores , ut idcirco non minus ei credatis , quod homo minus idoneus habetur : ſed ideo credatis , quod ex illa parte id dicit , quod illi cauſæ maxime eſt alienum ?

A. Terentius , alter teſtis , non modo Æbutium , ſed etiam ſeipſum arguit . In Æbutium hoc dicit , armatos homines fuiſſe : de ſe autem hoc prædicat , Antiocho , Æbutii ſervo , imperaſſe , ut in Cæcinam advenientem cum ferro invaderet . Quid loquar amplius hoc de homine ? in quem ego dicere , cum rogarer a Cæcina , nunquam volui , ne arguere illum rei capitalis viderer : de eo dubito nunc , quomodo aut loquar , aut taceam , cum ipſe hoc de ſe juratus prædicet . Deinde L. Cælius non ſolum Æbutium cum armatis dixit fuiſſe compluribus , verum etiam cum advocatis perpaucis eo veniſſe Cæcinam . De hoc ego teſte detraham ; cui æque , atque meo teſti , ut credatis , poſtulo ?

X. P. Memmius ſecutus eſt , qui ſuum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ , quibus ſeſe viam per fratris ſui fundum dediſſe dixi [34] , qua effugere poſſent , cum eſſent metu omnes perterriti . Huic ego teſti gratias agam , quod & in re miſericordem ſe præbuit , & in teſtimonio religioſum .

A. Attilius , & ejus filius L. Attilius , & armatos ibi fuiſſe , & ſe ſuos armatos adduxiſſe dixerunt . Etiam hoc amplius : cum Æbutius Cæcinæ malum minaretur , ibi tum Cæcinam poſtulaſſe , ut moribus deductio fieret . Hoc idem P. Rutilius dixit , & eo libentius dixit , ut aliquo in judicio ejus

34 *Dixi*] Ita noſtri omnes . Sed M. Ant. Ferratius , *dixit* : quod verius crediderim. *Olivetus*.

jus teſtimonio creditum putaretur. Duo præterea teſtes nihil de vi, ſed de re ipſa, atque emptione fundi dixerunt: P. Cæſennius, auctor fundi [35], non tam auctoritate gravi, quam corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen eſt Phormio, nec minus niger [36], nec minus confidens, quam ille Terentianus eſt Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad veſtrum judicium pertineret.

Decimo vero loco teſtis expectatus, & ad extremum reſervatus, dixit, ſenator populi Romani, ſplendor ordinis, decus, atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula: qui cum ita vehemens, acerque veniſſet, ut non modo Cæcinam perjurio ſuo læderet, ſed etiam mihi videretur iraſci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, ſicut meminiſtis, iterum dicere, quot millia fundus ſuus abeſſet ab urbe. Nam cum dixiſſet minus abeſſe LIII [37], populus cum riſu acclamavit, ipſa eſſe. Meminerant enim omnes, quantum in Albiano judicio [38] accepiſſet.

In eum quid dicam, niſi id, quod negare non poſſit? veniſſe in conſilium publicæ quæſtionis [39], cum ejus conſilii judex non eſſet: & in eo conſilio, cum cauſam non audiſſet, & poteſtas eſſet ampliandi, dixiſſe, *ſibi liquere*: dum incognita re judicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quam abſolvere: cum, ſi uno minus damnarent [40], condemnari reus non poſſet, non ad cognoſcendam cauſam, ſed ad explendam damnationem præſto fuiſſe. Utrum gravius aliquid in quempiam dici poteſt, quam ad hominem condemnandum, quem nunquam

35 *Auctor fundi*] Qui fundum vendidit, quippe heres Cæſenniæ. *Ferratius*.

36 *Minus niger*] Quam ille ſervus, qui Phormionis perſonam agebat. *Idem*.

37 *Minus abeſſe* LIII.] Nihil propemodum hic muto. Lego LM. Poterat intelligi *paſſuum*: poterat *nummum*, ut hic populus jocans intelligit. Minus LM. reſponderat Falcula: id erat populo XL millia, quia tot millia nummum in illo judicio acceperat, ut apparet in defenſione Cluentii; qua in oratione tamen, dum cauſæ inſervit Cicero, purgat Falculam. *P. Faber*.

38 *In Albiano judicio*] In judicio Statii Albiani Oppianici, quem A. Cluentius veneficii accuſabat. *Hotoman*.

39 *In conſilium publicæ quæſtionis*] In conſeſſum judicum. *Paſſerat*.

40 *Si uno minus damnarent*] Erant judices XXXII. ut ex Cluentiana intelligitur: & ſexdecim corrumpendos Ælius Stalenus judex ipſe decimus ſeptimus ſuſceperat: cum unus deeſſet, C. Fidiculanius Falcula ad complendam Oppianici damnationem dicebatur eſſe ſuppoſitus. *Hotomanus*.

quam vidiſſet, neque audiſſet, adductum pretio eſſe? An certius quidquam objici poteſt, quam quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Verumtamen is teſtis, ut facile intelligeretis, eum non adfuiſſe animo, cum ab illis cauſa ageretur, teſteſque dicerent, ſed tantiſper de aliquo reo cogitaſſe [41]: cum omnes ante eum dixiſſent teſtes, armatos cum Æbutio fuiſſe complures; ſolus dixit non fuiſſe. Viſus eſt mihi primo veterator intelligere præclare, quid cauſa optaret: & tantummodo errare, quod omnes teſtes infirmaret, qui ante eum dixiſſent: cum ſubito ecce idem, qui ſolet, ſuos ſolos ſervos armatos fuiſſe dixit.

XI. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excuſatione ſummæ ſtultitiæ, ſummæ improbitatis odium deprecetur? Utrum, Recuperatores, his teſtibus non credidiſtis, cum, quid liqueret, non habuiſtis? At controverſia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præſenti metu mortis, perſpicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, utrum eſſe vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi poteſt, ſi in his non intelligetur? An vero illa defenſio vobis præclara viſa eſt? Non dejeci, ſed obſtiti. Non enim te ſum paſſus in fundum ingredi: ſed armatos homines oppoſui: ut intelligeres, ſi in fundo pedem poſuiſſes, ſtatim tibi eſſe pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulſus eſt, non videtur eſſe dejectus?

Poſterius de verbo videbimus: nunc rem ipſam ponamus; quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quæramus. Eſt hæc res poſita, quæ ab adverſario non negatur: Cæcinam, cum ad conſtitutam diem, tempuſque veniſſet, ut jus, ac deductio moribus fieret, pulſum, prohibitumque eſſe vi, coactis hominibus & armatis. Cum hoc conſtet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam perſequar. Fac in hoc errare me, nec

ullo

41 *Tantiſper de aliquo reo cogitaſſe*] Facete dictum. Non attendebat, inquit, dum alii teſtimonium dicerent; ſed interea cogitabat, an unquam ſimili fortuna uti poſſet, quali in Oppianici judicio uſus erat. *Idem*.

ullo modo poſſe per hoc interdictum id aſſequi, quod velim. Te uti in hac re magiſtro volo. Quæro, ſitne aliqua hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter poſſeſſionis controverſiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi cauſa, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec æquitati quidquam tam infeſtum eſt, quam convocati homines, & armati.

XII. Quod cum ita ſit, reſque ejuſmodi ſit, ut in primis magiſtratibus animadvertenda eſſe videatur, iterum quæro, ſitne ejus rei aliqua actio, an nulla. Nullam eſſe dices? audire cupio: qui in pace & otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armarit, inſtruxerit, homines inermes, qui ad conſtitutum [42] experiendi juris gratia veniſſent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat: Feci equidem, quæ dicis, omnia: & ea ſunt & turbulenta, & temeraria, & periculoſa. Quid ergo eſt? impune feci. Nam quid agas mecum ex jure civili, ac prætorio, non habes [43]. Itane vero, Recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini ſæpius? cum majores noſtri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, ſed etiam tenuiſſimarum jura ſtatuerint, perſecutique ſint; ut hoc genus unum, vel maximum prætermitterent [44]: ut, ſi qui me exire domo mea coegiſſent armis, haberem actionem; ſi qui introire prohibuiſſent, non haberem? Nondum de Cæcinæ cauſa diſputo, nondum de jure poſſeſſionis noſtræ loquor. Tantum de tua defenſione, C. Piſo, queror.

Quan-

42 *Ad conſtitutum*] *Conſtitutum*, vocabulum ad jus civile pertinens, & ſignificat diem tempuſque litigatoribus indictum, quo ſe in loco certo ac conſtituto ſiſtant. *Idem*.

43 *Quid agas mecum ex jure civili & prætorio non habes*] *Actiones* primum a juriſconſultis ex legibus XII. tabularum conſtitutæ ſunt: quæ *civiles* idcirco in libris Pandectarum appellantur, quod jure civili comparatæ ſint. ſed cum multis in cauſis deeſſe actiones prætores animadverterent, alias item pro ſuo ipſi jure atque imperio conſtituerunt: quæ ideo *prætoriæ* in iiſdem libris nominantur. Utriuſque tamen generis actiones prætor urbanus, qui juri dicundo præerat, litigatoribus, qui eas poſtulabant, dare ſolebat, & agendi poteſtatem petitoribus permittere. *Idem*.

44 *Ut hoc genus unum vel maximum prætermitterent*] Hoc cum exclamatione pronuntiandum, & magna admiratione: alioqui enim deeſſe quippiam videretur; & particula *ut* vim habet interrogationis: ac ſi diceret: Tametſi uſque eo imperitos exiſtimabimus, &c. *Idem*.

Quando ita dicis, & ita conſtituis, Si Cæcina, cum in fundo eſſet, inde dejectus eſſet, tum per hoc interdictum eum reſtitui oportuiſſe: nunc vero dejectum nullo modo eſſe inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos aſſecutos eſſe: quæro, ſi te hodie domum tuam redeuntem coacti homines & armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum, ſed primo aditu, veſtibuloque prohibuerint, quid acturus ſis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipſe antea dixit, injuriarum. Quid? ad cauſam poſſeſſionis: quid? ad reſtituendum eum, quem oportet reſtitui: quid denique? ad jus civile, aut ad actoris notionem, & ad animadverſionem, ages injuriarum [45]? Plus tibi ego largiar. Non ſolum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis poſſidebis? Actio enim injuriarum non jus poſſeſſionis aſſequitur, ſed dolorem imminutæ libertatis, judicio, pœnaque mitigat.

XIII. Prætor interea, Piſo, tanta de re tacebit? quemadmodum te reſtituat in ædes tuas, non habebit? Qui dies totos aut

45 *Quid denique? ad jus civile aget injuriarum?*] Sic hunc locum reſtitui, deletis iis, quæ ex ora libri in contextum orationis irruerant. Sententia autem nunc eſt aperta. Quid denique? inquit, ad jus civile, id eſt, ad ea, quæ ſunt juris civilis, ſeu ad ea obtinenda, quæ beneficio juris civilis, & actionum ex jure civili naſcentium, contingunt, ages injuriarum? proinde quaſi dicat, nequaquam. Nam qui agit injuriarum, pœnam perſequitur: ſed non recuperat rem ſibi ereptam, aut poſſeſſionem amiſſam actione injuriarum. Quid ergo? alia actione experiendum. *Lamb.* Lambinus octo verba delet: ego loci valde corrupti vitium omne in diſtinctione, & in uno nomine *actoris* poſitum eſſe ſentio. Hic igitur lego, & diſtinguo ſic: *Quid denique ad jus civile, aut ad prætoris notionem, & ad animadverſionem? ages injuriarum. Plus ego tibi largiar; non ſolum egeris, &c.* Et mirum eſt tantos juriſconſultos hoc vel non animadvertiſſe, vel non oſtendiſſe. Primum quis neſcit ejuſdem eſſe *notionem, & animadverſionem*, & utrumque *prætoris* eſſe, neutrum *actoris?* De animadverſione eſt notum ex ipſo edicto prætoris in titulo, *De injuriis*, lege 15. ait prætor, *Si quis adverſus ea fecerit, prout quæque res erit, animadvertam.* Sic in titulo, *De minoribus viginti quinque annis:* & *De aleatoribus.* Sed longior ſum in re facili. *Notio* item, ut cognitio, prætori quam ſæpe tribuatur in Pandectis juris, commemorare nihil neceſſe eſt. Sed, ut illa mittam, quid eſſe poteſt evidentius, quam hic repeti eiſdem verbis, quod dixerat proxime, *Quid agas mecum ex jure civili, & prætorio, non habes?* Tum occupatione, quæ ſequitur, nihil potuit eſſe aptius. *Dixeris*, inquit, *te acturum injuriarum; at ego hac dicam, etiam ſi injuriarum egeris, etiam ſi ille condemnatus tibi ſit, nihilo te magis poſſeſſurum.* Cauſam hic addis eandem, quam Ulpianus in lege 7. de injuriis. *In actione injuriarum*, inquit, *agitur, ut facinus vindicetur, non ut damnum ſarciatur.* Faber. Sententia eſt: Cum ages injuriarum, pœnam, non rem ipſam repetes, ut magiſtratus & quæſitor ea de re cognoſcat, & animadvertat in eum, qui te affecit injuria. Paulo poſt dicit, *judicio pœnaque*, quod hic notionem & animadverſionem. *Paſſeratius.*

Digitized by Google

aut vim fieri vetat [46], aut reſtitui factam jubet: qui de foſſis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controverſiis interdicit, is repente obmuteſcet? in atrociſſima re quid faciat, non habebit? &, C. Piſone domo, tectiſque ſuis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more & exemplo opitulari poſſit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam inſigni accepta injuria, poſtulabis? Unde vi prohibitus ſis [47]? nemo unquam interdixit. Novum eſt, non dico inuſitatum, verum omnino inauditum. Unde dejectus? quid proficies, cum illi hoc reſpondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos ſe tibi obſtitiſſe, ne in ædes accederes; ejici porro nullo modo potuiſſe, qui non acceſſerit?

Dejicior ego, inquis, ſi quis meorum dejicitur. Omnino. Jam bene agis. A verbis enim recedis, & æquitate uteris. Nam verba ipſa ſi ſequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum ſervus tuus dejicitur? Verum ita eſt, uti dicis. Te dejectum debeo intelligere, etiamſi tactus non fueris. Nonne? Age nunc, ſi ne tuorum quidem quiſquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adſervati, ac retenti: tu ſolus prohibitus, & a tuis ædibus vi, atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos uſi ſumus, an aliam quampiam, an omnino nullam [38]? Nullam eſſe actionem dicere in re tam inſigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ eſt. Alia ſi qua forte eſt, quæ nos fugerit, dic, quæ ſit. Cupio diſcere.

Hæc ſi eſt, qua nos uſi ſumus: te judice vincamus neceſſe eſt. Non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem cauſa, eodem interdicto, te oportere reſtitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perſpicuum non ſit, ad incertum revocari bona, fortu-

46 *Aut vim fieri vetat*] Hæc genera interdictorum juriſconſulti perſecuti ſunt lib. Pand. 43. *Hotomanus*.

47 *Unde vi prohibitus ſis*] Ut eo reſtituare, ſi ingreſſu ædium te armati prohibuerint. *Nemo unquam interdixit*, nullo hoc fieret exemplo & more. *Paſſerat.*

48 *Utrum hanc actionem habebis qua nos uſi ſumus, an aliam, an omnino nullam*] Quintil. lib. v. 10. ubi diſſerit de diviſione: *Periculoſum, & cum cura intuendum genus: quia ſi in proponenda unum quodlibet omiſerimus, cum riſu quoque tota res ſolvitur. Tutius quod Cicero pro Cæcina fecit, cum interrogat*, ſi hæc actio non ſit, quæ ſit? *ſimul enim removentur omnia*. Idem.

fortunas, poſſeſſiones omnium, ſi ulla ex parte ſententia hujus interdicti diminuta, aut infirmata ſit? ſi auctoritate virorum talium, jus armatorum hominum judicio approbatum [49] videatur: in quo judicio non de armis dubitatum, ſed de verbis quæſitum eſſe dicatur? Is ne apud vos obtinebit cauſam ſuam, qui ſe ita defenderit: Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci: ut tantum facinus non in æquitate defenſionis, ſed in una litera latuiſſe videatur? Hujuſce rei vos ſtatuetis nullam eſſe actionem, nulli experiendi jus conſtitutum, quod obſtiterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, ſed omnino aditu quempiam prohibuerit?

XIV. Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte [50] differre videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in poſſeſſionem veſtigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an eadem vi, atque iiſdem armis mihi ante occurratur, ne non modo intrare, verum etiam adſpicere, aut adſpirare poſſim? qui hoc ab illo differt? ut ille cogatur reſtituere, qui ingreſſum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur?

Videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam conditionem vobiſmetipſis; quam denique civitati legem conſtituere velitis. Hujuſce generis una eſt actio per hoc interdictum, quo nos uſi ſumus, conſtituta. Ea ſi nihil valet, aut ſi ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid ſtultius majoribus noſtris dici poteſt, qui aut tantæ rei prætermiſerint actionem: aut eam conſtituerint, quæ nequaquam ſatis verbis cauſam, & rationem juris amplecteretur? Periculoſum eſt diſſolvi hoc interdictum: eſt captioſum omnibus, rem ullam conſtitui ejuſmodi, quæ, cum armis geſta ſit, reſcindi jure non poſſit. Veruntamen eſt turpiſſimum illud, tan-

tæ

49 *Jus armatorum hominum judicio approbatum*] *Vis approbata*, ſententia poſtulat; quod enim *jus* tandem *eſt armatorum hominum*? quare legendum ita eſſe non eſt dubium. *Hotom.* Retinuit Hotomani conjecturam Lambinus: reſpuit Gruterus, a quo tamen diſceſſiſſe nunc vellem. *Oliv.*

50 *Aliquid ex aliqua parte*] Alterutrum vacat, & eſt interpretatio alterius. *Illa res* eſt prohiberi, non dejici. *Paſſerat.* Erſ. *Ut iſta re aliquid aut aliqua ex parte.* Unde patet *aliqua ex parte* eſſe adjectum ex magiſtri interpretatione. *Grævius.*

Digitized by Google

tæ ſtultitiæ prudentiſſimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei interdictum, atque actionem in mentem majoribus noſtris non veniſſe.

Queramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcinæ facta non eſt [51]. Dici in hac cauſa poteſt, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi inſtructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terroreſque mortis, ibi vim non fuiſſe? Nemo, inquit, occiſus eſt, neque saucius. Quid ais? cum de poſſeſſionis controverſia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis eſſe factam, ſi cædes & occiſio facta non erit? Ego exercitus maximos, ſæpe pulſos, & fugatos eſſe dico, terrore ipſo, impetuque hoſtium, ſine cujuſquam non modo morte, verum etiam vulnere.

XV. Etenim, Recuperatores, non ea ſola vis eſt, quæ ad corpus noſtrum, vitamque pervenit, ſed etiam multo major ea, quæ, periculo mortis injecto, formidine animum perterritum, loco ſæpe, & certo de ſtatu dimovet. Itaque ſaucii ſæpe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem ſtatuerint defendere. At alii pelluntur integri [52], ut non dubium ſit, quin major adhibita vis ei ſit, cujus animus ſit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum ſit.

Quod ſi vi pulſos dicimus exercitus eſſe eos, qui metu, ac tenui ſæpe ſuſpicione periculi fugerunt: &, ſi non ſolum impulſu ſcutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque conjectione telorum; ſed ſæpe clamore ipſo militum, aut inſtructione, aſpectuque ſignorum magnas copias pulſas eſſe, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? &, quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? &,

 quod

51 *Quod vis Cæcinæ facta non eſt*] Quippe qui non poſſidebat. Hoc enim eſt Æbutii cauſæ firmamentum: ut infra oſtendam. Scribit autem Labeo, *eum qui per vim poſſeſſionem ſuam retinuit, vi non poſſidere*, l. 1. D. de vi & vi arm. Quare hæc mihi Æbutii defenſio probatur, ut in poſſeſſione retinenda non videatur eſſe vis facta, ſi, qui non poſſidebat, prohibitus eſt introitu. *Hotomanus*.

52 *Integri*] Nullo vulnere accepto. *Paſ.*

quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur moviſſe? & vulnus corporis magis iſtam vim, quam terror animi declarabit? & ſauciatio quæretur, cum fugam factam eſſe conſtabit? Tuus enim teſtis hoc dixit, metu perterritis noſtris advocatis, locum, qua effugerent, demonſtraſſe. Qui non modo ut fugerent, ſed etiam ipſius fugæ tutam viam quæſierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Poteſtis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugiſſe perterritos confitemini: cauſam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurſionem, atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur eſſe facta, ibi vis facta negabitur?

XVI. At vero hoc quidem jam vetus eſt, & majorum exemplo multis in rebus uſitatum: cum ad vim faciendam veniretur, ſi quos armatos, quamvis procul, conſpexiſſent, ut ſtatim teſtificati diſcederent, optime ſponſionem facere poſſent, *Ni adverſus edictum prætoris vis facta eſſet*. Itane vero? ſcire eſſe armatos, ſatis eſt, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non eſt ſatis? aſpectus armatorum ad vim probandam valebit: incurſus, & impetus non valebit? qui abierit, facilius ſibi vim factam probabit, quam qui effugerit?

At ego hoc dico: ſi, ut primo in caſtello Cæcinæ dixit Æbutius, ſe homines coegiſſe & armaſſe: neque illum, ſi eo acceſſiſſet, abiturum: ſtatim Cæcina diſceſſiſſet; dubitare vos non debuiſſe, quin Cæcinæ facta vis eſſet. Si vero, ſimulac procul conſpexit armatos, receſſiſſet: eo minus dubitaretis. Omnis enim vis eſt, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quod ſi aliter ſtatuetis: videte, ne hoc vos ſtatuatis, qui vivus diſceſſerit, ei vim non eſſe factam: ne hoc omnibus, in poſſeſſionum controverſiis, præſcribatis, ut confligendum ſibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello pœna ignavis ab imperatoribus conſtituitur, ſic in judiciis deterior cauſa ſit eorum, qui fugerint, quam qui ad extremum uſque contenderint.

Cum

Cum de jure, & legitimis hominum controverſiis [53] loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis eſt. Deceſſi unius hominis telo perterritus: dejectus, detruſuſque ſum. Hoc ſi ita ſtatuetis: non modo non erit, cur depugnare quiſquam poſthac, poſſeſſionis cauſa, velit: ſed ne illud quidem, cur repugnare [54]. Sin autem vim ſine cæde, ſine vulneratione, ſine ſanguine nullam intelligetis: ſtatuetis, homines poſſeſſionis cupidiores, quam vitæ eſſe oportere.

XVII. Age vero, de vi te ipſum habebo judicem, Æbuti. Reſponde, ſi tibi videtur. In fundum Cæcina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? Cum te obſtitiſſe, & repudiaſſe dicis, certe hunc voluiſſe concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuiſſe impedimento, cui, cum cuperet, eoque conſilio veniſſet, per homines coactos non ſit licitum accedere? Si enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit: vis profecto quædam obſtiterit neceſſe eſt: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non acceſſerit.

Jam vim factam negare non potes. Dejectus quemadmodum ſit, qui non acceſſerit, id quæritur. Demoveri enim, & depelli de loco neceſſe eſt eum, qui dejiciatur. Id autem accidere ei qui poteſt, qui omnino in eo loco, unde ſe dejectum eſſe dicit, nunquam fuit? Quod ſi fuiſſet, & ex eo loco, metu permotus, fugiſſet, cum armatos vidiſſet: diceresne eſſe dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callide verbis controverſias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, ſed literis exprimis: poteriſne dicere, dejectum eſſe eum, qui tactus non erit? Quid? detruſum dices? Nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti ſolebant. Quid ais? poteſtne detrudi quiſquam, qui non attingitur? Nonne, ſi verbum ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt, in-

53 *Legitimis controverſiis*] Quæ legum interdictorumque præceptis diſceptantur. *Idem*.

54 *Repugnare*] Quod ſi vis facta eſt, vis vi repelli poteſt. Ita in vitæ diſcrimine. Sed hic vi facta adeundus prætor. Nam vis eſt, cum quis, quod debetur, non per judicem repoſcit. *Idem*.

inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere [55], neminem ſtatu detruſum [56], qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur.

Dejectus vero qui poteſt eſſe quiſquam, niſi in inferiorem locum de ſuperiore motus? Poteſt pulſus, fugatus, ejectus denique: illud vero nullo modo poteſt, dejectus eſſe quiſquam, non modo qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum eſſe cauſa compoſitum, qui ſe præcipitatos ex locis ſuperioribus dicerent? eos enim vere poſſumus dicere eſſe dejectos.

XVIII. An non, cum voluntas, & conſilium, & ſententia interdicti intelligatur, impudentiam ſummam, aut ſtultitiam ſingularem putabimus, in verborum errore verſari: rem, & cauſam, & utilitatem communem non relinquere ſolum, ſed etiam prodere? An hoc dubium eſt, quin neque verborum tanta copia ſit, non modo in noſtra lingua, quæ dicitur eſſe inops: ſed ne in alia quidem ulla, res ut omnes ſuis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam opus ſit verbis, cum ea res, cujus cauſa verba quæſita ſint, intelligatur? Quæ lex, quod ſenatus-conſultum, quod magiſtratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) teſtamentum, quæ judicia, aut ſtipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli poteſt, ſi ad verba rem deflectere velimus: conſilium autem eorum, qui ſcripſerunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus?

Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohærebit, ſi verba inter nos aucupabimur. Denique imperium domeſticum nullum erit, ſi ſervulis hoc noſtris conceſſerimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi poſſit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi neceſſe eſt harum rerum omnium? non occurrit unicuique veſtrum aliud alii in omnibus genere exemplum, quod teſtimonio

55 *Si ad verbum rem volumus attingere*] *Aſtringere*, magis placeret, ut Verr. VI. *Quis hic eſt, qui ad ſtatuam adſtrictus eſt*. Hotomanus.

56 *Statu detruſum*] Muretus legebat, *neminem ſtatuere detruſum*. Grævius.

monio ſit, non ex verbis aptum pendere jus, ſed verba ſervire hominum conſiliis & auctoritatibus?

Ornate & copioſe L. Craſſus, homo longe eloquentiſſimus, paulo ante, quam nos in forum venimus, judicio centumvirali hanc ſententiam defendit, & facile, cum contra eum prudentiſſimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium [57], qui heres inſtitutus eſſet ita, *mortuo poſtumo filio*, cum filius non modo non mortuus, ſed ne natus quidem eſſet, heredem eſſe oportere. Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas. Quæ ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non uteremur. Quia non poteſt: verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent voluntatem.

XIX. Lex uſum, & auctoritatem fundi [58] jubet eſſe biennium. At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via ſit immunita, jubet, qua velit, agere jumentum. Poteſt hoc ex verbis intelligi, licere, ſi via ſit in Brutiis immunita [59], agere, ſi velit, jumentum per M. Scauri

57 *M'. Curium*] De cujus cauſa vide lib. I. de Orat. cap. 39.

58 *Uſum, & auctoritatem fundi*] Perperam ſane, ut jam viderunt docti viri. Recte in aliis Ciceronis locis, quæ laudat Hotomanus, ſcribitur ſine copula, idque ratio evincit. Nam hic eſt ordo verborum hujus legis: *Uſus fundi biennium auctoritas eſt*. hoc eſt, uſus ſeu uſura fundi per biennium parit jus poſſeſſionis legitimæ. Uſus non eſt uſucapio, ut alibi nonnunquam, ſed ipſa utendi facultas & poteſtas. Ciceroni aliter *uſura* dicitur, ut in Tuſculan. I. 39. *Natura dedit uſuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præſtituta die. Uſus biennium* eſt utentes per biennium, ſi quis utitur fundo duos annos, ut in VIII. ad Famil. *Annos multos nihil aliud commentaris*; per annos multos. Et ad Attic. VIII. 14. *Neque Romæ quicquam auditur novi, nec in his locis, quæ a Brunduſio abſunt propius, quam tu, biduum, aut triduum*. An non omnium eſt in ore, *annos tres; biennium abſuit?* Vides igitur concidere emendationem Hotomani, explicationem Fabri & Paſſeratii, qui retinent connectendi particnlam. *Auctoritas* eſt evictio, ſive potius id quod actionem parit, pro evictione, ut erudite docuit Salmaſius de uſuris, & dein ipſa actio evictionis, denique quod acquiritur actione illa jus poſſeſſionis: id quod male negat Salmaſius in loco laudato: Hæc pluribus confirmarem, niſi eſſet res liquida. Clariſſime quoque patet, *biennium* pertinere ad τὸ *uſum*, non ad auctoritatem, ex iis, quæ apud Ciceronem in Topicis hæc verba, *quoniam uſus auctoritas fundi biennium eſt*, ſequuntur, *& ſunt cæterarum omnium, quarum annuus eſt uſus*, hoc eſt, mobilium, quibus annum tantum ſumus uſi, auctoritas eſt. *Grævius*.

59 *Si via ſit in Brutiis immunita*] *Brutii*, Italiæ populi, ad fretum Siculum ſiti. *Tuſculum* vero oppidum proxime urbem: atque, ut Strabo ſcribit, *in ipſius urbis conſpectu*. Ejus ager *Tuſculanus*: in quo Romani cives villas habebant amœniſſimas. In his M. Scaurus, M. Cicero, Q. Hortenſius, L. Lucullus, & alii quam multi. Porro autem qui viam, hoc eſt, ſervitutem debet, munire viam debet, munitamque & paratam præbere. Quod ſi non fecerit, tum ei, cui ſervitus debetur, lex XII. tabular. poteſtatem

Scauri Tuſculanum. Actio eſt in auctorem præſentem his verbis, *Quandoquidem te in jure* [60] *conſpicio*. Hac actione Appius ille Cæcus uti non poſſet [61], ſi tam vere homines verba conſectarentur, ut rem, cujus cauſa verba ſunt, non conſiderarent. Teſtamento ſi recitatus heres eſſet pupillus Cornelius [62], iſque jam annos xx haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem.

Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certo ſcio. Verum, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propoſitum eſt, longius aberret oratio: hoc ipſum interdictum, de quo agitur, conſideremus. Intelligetis enim in eo ipſo, ſi in verbis jus conſtituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum verſuti, & callidi volumus eſſe, amiſſuros. *Unde tu, aut familia, aut procurator tuus*. Si me villicus tuus ſolus dejeciſſet: non familia dejeciſſet, ut opinor, ſed aliquis de familia. Recte igitur diceres te reſtituiſſe [63]? quippe. Quid enim facilius eſt, quam probari iis, qui Latine ſciant, in uno ſervulo familiæ nomen non valere? Si vero ne habeas quidem ſervum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te eſſe dejectum. Neque dubium eſt, quin, ſi ad

rem

tem facit, qua velit jumentum, quod vehiculum trahit, agere. Senſus ergo eſt apertiſſimus: Si verba, inquit, ſequeremur, quæ poteſtatem faciunt, ut qua velit is cui ſervitus debetur, ſi via ubi illa debetur immunita eſt, jumentum agat: agere liceret vel per amœniſſimum quemvis agrum, qualis eſt ager M. Scauri: quam ille graviſſimam contumeliam ſibi factam interpretaretur, cum agro illo ſuo nihil neque jucundius neque ſuavius quicquam habeat. Cum autem id lex dicit, de ejus ſolius agro ſentit, qui ſervitutem viæ debebat, quam non muniverat. *Hotomanus*.

60 *In jure*] *Jus* pro loco ubi jus dicitur. Unde *in jus vocare*. Paſſerat.

61 *Hac actione Appius ille Cæcus uti non poſſet*] Quod cœcus in jure non poſſet conſpicere adverſarium. *Idem*.

62 *Pupillus Cornelius*] Cum teſtamenti ſcripti tempore pupillus eſſet, adeundæ hereditatis tempore pubes eſſet. *Hotom.*

63 *Recte igitur diceres te reſtituiſſe?*] Notetur locus, cui ſimiles ſunt alii quam multi: ex quibus verum eſſe intelligitur, quod antea diximus, ſponſionis verbis, quibus quis *reſtituiſſe ſe dicis*, non factum ipſum comprehendi: hoc eſt, non facto ipſo ac revera dicere ſponſorem ſe reſtituiſſe. Quippe qui nullo modo reſtituerit. Nam hoc ipſo in loco qui reſtituiſſe ſe dicit, non reſtituit. Et ſi hoc aliis verbis efferret, ſic diceret, *Reſtituere non debeo: quippe qui non dejecerim*. Sed quod magiſtratus imperio parere civem neceſſe eſt, uti hac illi oratione non licet, *Non reſtituam*, aut *reſtituere non debeo*. Quocirca reſtituiſſe ſe contendit, id eſt, magiſtratus edicto atque imperio morem geſſiſſe; ſed ſub ea tamen conditione, qua & reſtituere jubebat. Jubebat autem reſtituere, ſi dejeciſſet. Non dejecerat, quare magiſtratus imperio paruerat: & hoc modo reſtituerat. Similis locus infra, *Si glebis aliquem dejeceris, juſſuſque ſit quem hominibus armatis dejeceris, reſtituere: reſtituiſſe te dices?* Hotemanus.

Digitized by Google

rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quæ conſtet ex ſervis pluribus; quin unus homo, familia non ſit. Verbum certe, hoc non modo poſtulat, ſed etiam cogit. At vero ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium conſilium & auctoritas, reſpuat hanc defenſionem, & pro nihilo putet.

XX. Quid ergo? iſti homines Latine non loquuntur? immo vero tantum loquuntur, quantum eſt ſatis ad intelligendam voluntatem: cum ſibi hoc propoſuerint, ut, ſive me tu dejeceris, ſive tuorum quiſpiam, ſive ſervorum, ſive amicorum, ut ſervos non numero diſtinguant, ſed appellent uno familiæ nomine. De liberis autem quiſquis eſt, procuratoris nomine appelletur: non quo omnes ſint, aut appellentur procuratores, qui negotii noſtri aliquid gerant; ſed quia in hac re, cognita ſententia interdicti, verba ſubtiliter experiri omnia noluerunt. Non enim alia cauſa eſt æquitatis in uno ſervo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non ſit: abſitve reipublicæ cauſa, quaſi quidam pene dominus, hoc eſt, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.

Quare, ſi ad eum reſtituendum, qui vi dejectus eſt, eandem vim habet æquitatis ratio; ea intellecta, certe nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis ſit, ac nominum. Tam reſtitues, ſi tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpoſitus negotio, quam ſi procurator dejecerit: non quo omnes ſint procuratores, qui aliquid noſtri negotii gerunt; ſed quod in hac re quæri nihil attinet. Tam reſtitues, ſi unus ſervulus, quam ſi familia dejecerit univerſa: non quo idem ſit ſervulus unus, quod familia; verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, ſed quæ res agatur. Etiam ut jam longius a verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; ſi tuus ſervus nullus fuerit, ſed omnes alieni ac mercenarii: tamen & ipſi tuæ familiæ & genere, & nomine continebuntur.

Digitized by Google

XXI. Perge porro hoc idem interdictum ſequi : *Hominibus coactis*. Neminem coegeris : ipſi convenerint ſua ſponte . Certe cogit is , qui congregat homines , & convocat . Coacti ſunt ii , qui ab aliquo ſunt unum in locum congregati . Si non modo convocati non ſunt , ſed ne convenerunt quidem : ſed ii modo fuerunt , qui etiam antea , non , vis ut fieret , verum colendi , aut paſcendi cauſa , eſſe in agro conſueverant : defendes , homines coactos non fuiſſe : & verbo quidem ſuperabis , me ipſo judice : re autem , ne conſiſtes quidem ullo judice . Vim enim multitudinis reſtitui voluerunt , non ſolum convocatæ multitudinis : ſed , quia plerumque , ubi multitudine opus eſt , homines cogi ſolent , ideo de coactis compoſitum interdictum eſt : quod , etiam ſi verbo differre videbitur, re tamen erit unum , & omnibus in cauſis idem valebit , in quibus perſpicitur una , atque eadem cauſa æquitatis .

Armatiſve. Quid dicemus ? armatos , ſi Latine loqui volumus , quos appellare vere poſſumus ? opinor eos , qui ſcutis teliſque parati , ornatique ſunt . Quid igitur ? ſi glebis , aut ſaxis , aut fuſtibus aliquem de fundo præcipitem egeris ; juſſuſque ſis , quem hominibus armatis dejeceris , reſtituere : reſtituiſſe te dices ? Verba ſi valent : ſi cauſæ non ratione , ſed vocibus ponderantur : me auctore dicito . Vinces profecto , non fuiſſe armatos eos , qui ſaxa jacerent , quæ de terra ipſi tollerent : non eſſe arma cæſpites , neque glebas : non fuiſſe armatos eos , qui prætereuntes ramum defringerent arboris : arma eſſe ſuis nominibus , alia ad tegendum , alia ad nocendum : quæ qui non habuerint , eos inermes fuiſſe vinces .

Verum ſi quidem erit armorum judicium : tum iſta dicito. Juris judicium cum erit , & æquitatis : cave in iſta tam frigida , tam jejuna calumnia deliteſcas . Non enim reperies quemquam judicem , aut recuperatorem , qui , tanquam ſi arma militis inſpicienda ſint , ita probet armatum : ſed perinde valebit , quaſi ornatiſſimi fuerint , ſi reperientur ita parati fuiſſe , ut vim vitæ , aut corpori potuerint afferre .

XXII. Atque , ut magis intelligas , quam verba nihil valeant : Si tu ſolus , aut quivis unus cum ſcuto , cum gladio im-

impetum in me feciſſes, atque ego ita dejectus eſſem: audereſne dicere, interdictum eſſe de armatis hominibus: hic autem hominem armatum unum fuiſſe? Non, opinor, tam impudens eſſes. Atqui vide, ne multo nunc ſis impudentior. Nam tum quidem omnes mortales implorare poſſes, quod homines in tuo negotio Latine loqui obliviſcerentur: quod inermes armati judicarentur: quod, cum interdictum eſſet de pluribus, commiſſa res eſſet ab uno; unus homo plures eſſe homines judicarentur.

Verum in his cauſis non verba veniunt in judicium, ſed ea res, cujus cauſa verba hæc in interdictum conjecta ſunt. Vim, quæ ad caput & ad vitam pertinet, reſtitui ſine ulla exceptione voluerunt. Ea ſit plerumque per homines coactos, armatoſque: quæ ſi alio conſilio, eodem periculo facta ſit; eodem jure eſſe voluerunt. Non enim major eſt injuria, ſi tua familia, quam ſi tuus villicus: non, ſi tui ſervi, quam ſi alieni, ac mercenarii: non, ſi tuus procurator, quam ſi vicinus, aut libertus tuus: non, ſi coactis hominibus, quam ſi voluntariis, aut etiam aſſiduis, ac domeſticis: non, ſi armatis, quam ſi inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum: non, ſi pluribus, quam ſi uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis ſit, ejuſmodi hæ res appellantur interdicto. Si per alias res eadem facta vis eſt: ea, tametſi verbis interdicti non concluditur, tamen ſententia juris, atque auctoritate retinetur.

XXIII. Venio nunc ad illud tuum: *Non dejeci, ſi non ſivi accedere.* Puto te ipſum, Piſo, perſpicere, quanto iſta ſit anguſtior, iniquiorque defenſio, quam ſi illa uterere: *Non fuerunt armati: cum fuſtibus & ſaxis venerunt.* Si mehercule mihi, non copioſo homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere, non eſſe dejectum eum, cui vi & armis ingredienti ſit occurſum; an, armatos non fuiſſe eos, qui ſine ſcutis, ac ſine ferro fuerint: omnino ad probandum utramque rem videam infirmam, nugatoriamque eſſe: ad dicendum autem, in altera videar mihi aliquid reperire poſſe, non fuiſſe armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque

ſcutum ullum habuerint: hic vero hæream, ſi mihi defendendum ſit, eum qui pulſus, fugatuſque ſit, non eſſe dejectum.

Atque illud in tota defenſione tua mihi maxime mirum videbatur, te dicere, juris-conſultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego, tametſi non nunc primum, neque in hac cauſa ſolum audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. Nam cæteri tum ad iſtam hortationem decurrunt, cum ſe in cauſa putant habere æquum & bonum, quod defendant. Si contra verbis & literis, & (ut dici ſolet) ſummo jure contenditur: ſolent ejuſmodi iniquitati, & boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, quod dicitur [64], *Sive*, *nive*, irrident: tum aucupia verborum, & literarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callido, verſutoque jure rem judicari oportere; ſcriptum ſequi, calumniatoris eſſe: boni judicis, voluntatem ſcriptoris, auctoritatemque defendere.

In iſta vero cauſa, cum tu ſis is, qui te verbo, literaque defendas: cum tuæ ſint hæ partes [65], Unde dejectus es? an inde, quo prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. Cum tua ſit hæc oratio, Fateor, me homines coegiſſe: fateor, armaſſe: fateor, tibi mortem eſſe minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, ſi voluntas & æquitas valeat: ſed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi deliteſcam: non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires.

XXIV. In iſta defenſione accuſas eos, qui conſuluntur, quod æquitatis cenſeant rationem, non verbi, haberi oportere. Et hoc

64 *Quod dicitur*, ſive, nive, *irrident*] Hæc eſt lectio Pall. duorum, item aliorum mſſ. ut dudum monuerunt Hotomanus, Manutius, ſed neuter ſeſe inde expediit: fecit Gulielmius; dudumque prodidit ad Aſinariam Plauti cap. 9. *Nibe* ſcriptum pro *Nive*, ἀρχαϊκῶς, ut mille locis in Pandect. Florent. Reſpicit autem ad formulam ſponſionum, quarum initium, *ſi*, *ſive*, *ni*, *nive*. Quod infinitis exemplis palam fecit Barnabas ille Briſſonius lib. 5. de Formulis, qui conſulatur. *Gruterus*. Acute Gulielmius verum vidit. Sed cur retinetur antiqua ſcriptio corrupta *nibe*, pro *nive*? Græ.

65 *Cum tuæ ſint eæ partes*] *Partes* dicuntur perſonarum, quæ comœdias agunt: ad quas hoc loco alludit. Et paulo poſt idem dicit aliis verbis: *Cum tua ſit hæc oratio*. Nam *unde dejectus es*, *A. I. Q. P. E. A. F. N. dejectus*: verba ſunt Æbutii. Gallice ſimili metaphora dicimus, *le rôle que vous jouez*. Hotomanus.

hoc loco Scævolam dixiſti cauſam apud centumviros non tenuiſſe : quem ego antea commemoravi , quod idem faceret , quod tu nunc , (tametſi ille in aliqua cauſa faciebat , tu in nulla facis) tamen probaſſe nemini quod defendit , quia verbis oppugnare æquitatem videbatur . Cum id miror , te hoc in hac re , alieno tempore , & contra , quam iſta cauſa poſtulaſſet , defendiſſe ; tum illud vulgo in judiciis , & nonnunquam ab ingenioſis hominibus defendi , mihi mirum videri ſolet , nec juris-conſultis concedi , nec jus civile in cauſis ſemper valere oportere .

Nam qui hoc diſputant , ſi id dicunt , non recte aliquid ſtatuere eos , qui conſulantur : non hoc debent dicere , juri civili , ſed hominibus ſtultis , obtemperari non oportere . Sin illos recte reſpondere concedunt , & aliter judicari dicunt oportere , male judicari oportere dicunt . Neque enim fieri poteſt , ut aliud judicari de jure , aliud reſponderi oporteat ; nec ut quiſquam juris numeretur peritus , qui id ſtatuat eſſe jus , quod non oporteat judicari .

At eſt aliquando contra judicatum . Primum utrum recte , an perperam ? Si recte : id fuit jus , quod judicatum eſt . Sin aliter : non dubium eſt , utrum judices , an juriſconſulti vituperandi ſint . Deinde ſi de jure vario [66] quippiam judicatum eſt : non potius contra juris-conſultos ſtatuunt , ſi aliter pronuntiatum eſt , ac Mucio placuit , quam ex eorum auctoritate , ſi , ut Manilius ſtatuerat , ſic eſt judicatum . Etenim ipſe Craſſus non ita cauſam apud centumviros egit , ut contra juris-conſultos diceret : ſed ut hoc doceret , illud , quod Scævola defendebat , non eſſe juris : & in eam rem non ſolum rationes afferret , ſed etiam Q. Mucio , ſocero ſuo , multiſque peritiſſimis hominibus auctoribus uteretur .

XXV. Nam qui jus civile contemnendum putat , is vincula revellit non modo judiciorum , ſed etiam utilitatis , vitæque communis . Qui autem interpretes juris vituperat : ſi imperitos juris eſſe dicit ; de hominibus , non de jure civili detrahit .

66 *De jure vario*] Seu controverſo , cum pro utraque parte ſentit aliquis juriſconſultus. *Ferrat.*

trahit. Sin peritis non putat eſſe obtemperandum: non homines lædit, ſed leges ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profecto neceſſe eſt: nihil eſſe in civitate tam diligenter, quam jus civile, retinendum. Etenim, hoc ſublato, nihil eſt, quare exploratum cuiquam poſſit eſſe, quid ſuum, aut quid alienum ſit: nihil eſt, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus eſſe poſſit.

Itaque in cæteris controverſiis atque judiciis, cum quæritur, aliquid factum, necne ſit: verum, an falſum proferatur: & fictus teſtis ſubornari ſolet, & imponi falſæ tabulæ [67]: nonnunquam, honeſto ac probabili nomine, bono viro, judici, error objici: improbo facultas dari, ut, cum ſciens perperam judicarit, teſtamentum, aut tabulas ſecutus eſſe videatur. In jure nihil eſt ejuſmodi, Recuperatores. Non tabulæ falſæ, non teſtis improbus: denique nimia iſta, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc ſolo genere quieſcit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, qua denique digitum proferat [68], non habet.

Illud enim poteſt dici judici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioſo: Judica hoc factum eſſe, aut nunquam eſſe factum, vel cogitatum: crede huic teſti: has comproba tabulas. Hoc non poteſt: cui filius agnatus ſit [69], ejus teſtamentum non eſſe ruptum, judica: quod mulier ſine tutore auctore [70] promiſerit, deberi. Non eſt aditus ad hujuſmodi res, neque potentiæ cujuſquam, neque gratiæ. Denique, quo majus hoc, ſanctiuſque videatur, ne pretio quidem corrumpi judex in ejuſmodi cauſa poteſt. Iſte veſter teſtis, qui auſus

67 *Imponi falſæ tabulæ*] Sic omnes ſcripti & impreſſi; haud ſcio tamen an non potius *interponi* ſcriptum fuerit. Præſertim cum ab hoc in illud facilis ſit lapſus. *Hot.*

68 *Qua denique digitum proferas*] Hæc ſignificant verba, ne tantillum quidem habet quod moliatur, aut agere poſſit. Nam *digitum proferre*, *exſerere*, *porrigere*, dicitur de actione minima, ut patet ex loco illo III. de Finib. *Chryſippus ne digitum quidem ejus cauſa porrigendum dicebat*. Græv.

69 *Cui filius agnatus ſit*] Cui teſtatori natus eſt filius poſt mortem, nec exheredatus nominatim, ejus teſtamentum eſt vitiatum & irritum. Agnata dicuntur quæ præter ſpem aut poſt mortem naſcuntur. Rumpitur autem teſtamentum, cum permanente in ſuo ſtatu teſtatore caſu aliquo evertitur, *l.* 2. §. *de Injſr. rupto*, ut agnatione poſtumi, adoptione vel arrogatione filii & filiæ. Juſtin. in inſtit. & Iſidor. lib. v. cap. 24. *Paſſeratius*.

70 *Sine tutore auctore*] Mulier ita erat ſub tutoribus, ut nihil, quod illa promiſiſſet inſciis tutoribus, ratum eſſet. *Orat. pro Flacco*, *& pro Murena*. Ferratius.

auſus eſt dicere , *Feciſſe videri eum* , de quo ne cujus rei argueretur quidem , ſcire potuiſſet , ipſe nunquam auderet judicare , deberi viro dotem , quam mulier nullo auctore dixiſſet . O rem præclaram , vobiſque ob hoc retinendam , Recuperatores !

XXVI. Quod enim eſt jus civile ? quod neque inflecti gratia , neque perfringi potentia , neque adulterari pecunia poſſit . Quod ſi non modo oppreſſum , ſed etiam deſertum , aut negligentius adſervatum erit ; nihil eſt , quod quiſquam ſeſe habere certum , aut a patre accepturum , aut relicturum liberis arbitretur . Quid enim refert , ædes , aut fundum relictum a patre , aut aliqua ratione habere bene partum , ſi incertum ſit , quæ cum omnia tua jure mancipii ſint , ea poſſiſne retinere [71] ? ſi parum ſit communitum jus ? ſi civili ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non poteſt ? Quid , inquam , prodeſt , fundum habere , ſi , quæ decentiſſime deſcripta a majoribus jura finium , poſſeſſionum , aquarum , itinerumque ſunt , hæc perturbari aliqua ratione , commutarique poſſunt ? Mihi credite : major hereditas venit , unicuique veſtrum in iiſdem bonis , a jure , & a legibus , quam ab iis , a quibus illa ipſa bona relicta ſunt . Nam , ut perveniat ad me fundus , teſtamento alicujus fieri poteſt : ut retineam quod meum factum ſit , ſine jure civili non poteſt . Fundus a patre relinqui poteſt : at uſucapio fundi , hoc eſt , finis ſollicitudinis , ac periculi litium , non a patre relinquitur , ſed a legibus . Aquæductus [72] , hauſtus , iter , a-

ctus

71 *Quæ cum omnia tua jure mancipii ſint , ea poſſiſne retinere?*] Hotomanus corrigit , ut ipſe fatetur , contra omnium librorum auctoritatem , & legit , *Quæ tua communi jure mancipii ſint* . Lambinus item & Sigonius recedunt longe a ſcriptura librorum . Ego in loco tam inſigniter depravato literas , V , & A , tantum video fruſtra ob ſimilitudinem , ut fieri ſæpe jam dixi , repetitas . De reliquo literis eiſdem ſententia veriſſima lego , *Quæ communita jure mancipii ſint , ea poſſiſne retinere* ? Addit ratione ſubjicienda , *Si parum ſit communitum jus* . In qua iteratione ejuſdem verbi , & venuſtatem quæſivit orationi , & gravius argumentum duxit ea cauſa , id eſt , ex ipſo jure ; quod ſi parum communitum eſt , illa , quorum id efficiens eſt , qui poterunt ſatis eſſe communita ? Hoc idem dicet paulo poſt ſic , *Non ſolum quod hæc jure civili ſepta ſunt* . Et in oratione pro Domo ſua , *Nullam domum aliam æque eſſe privato & publico jure munitam* . Faber. De rebus mancipi vide imprimis Salmaſium de uſuris cap. 7. Mihi valde ſuſpecta ſunt illa verba , *cum omnia tua* ; ne a mala manu ſint ingratiis Ciceronis adjecta . Ea ſi tollas , erunt omnia liquidiora , cum nunc neſcio quid nubili illa obfuſcet. *Grævius* .

72 *Aquæ ductus* (ſeparatim) *hauſtus* , *iter*] Harum ſervitutum explicationem imperiti juris cognoſcent ex libro Pandect. 8. vel Inſtit. 11. *Hotomanus* .

Digitized by Google

ctus [73], a patre : ſed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili ſumitur . Quapropter non minus diligenter ea, quæ a majoribus accepiſtis, publica patrimonia juris [74], quam privatæ rei veſtræ retinere debetis : non ſolum quod hæc jure civili ſepta ſunt ; ſed etiam quod patrimonium unius incommodo dimittitur : jus amitti non poteſt ſine magno incommodo civitatis.

XXVII. In hac ipſa cauſa, Recuperatores, ſi hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum eſſe eum, quem vi, armatis hominibus, pulſum, fugatumque eſſe conſtet : Cæcina rem non amittet, qam ipſam animo forti, ſi tempus ita ferret, amitteret : in poſſeſſionem in præſentia non reſtituetur : nihil amplius. Populi Romani cauſa, civitatis jus, bona, fortunæ, poſſeſſionesque in dubium, incertumque revocabuntur : veſtra auctoritate hoc conſtituetur, hoc præſcribetur : qui-cum tu poſthac de poſſeſſione contendes, eum, ſi ingreſſum modo dejeceris in prædium, reſtituas oportebit. Sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, * averteris, non reſtitues. Tum ſtatueritis vim in cæde ſolum, non etiam in animo : niſi cruor appareat, vim non eſſe factam : injuriarum delictum eſſe [75], qui prohibitus ſit, niſi ex eo loco, ubi veſtigium impreſſerit, dejici neminem poſſe. Juris retinere ſententiam, & æquitatem plurimum valere oportere ; an verbo ac litera jus omne torqueri, vos ſtatuite, Recuperatores, utrum utilius eſſe videatur.

Hoc loco percommode accidit, quod non adeſt is, qui paulo ante affuit, & adeſſe nobis frequenter in hac cauſa ſolet, vir ornatiſſimus, C. Aquilius. Nam ipſo præſente, de virtu-

te

73 *Actus*] Genus ſervitutis in prædiis ruſticis, cum vicino per fundum vicini agere jumentum licet. Hinc Modeſtinus : *Iter eſt, qua quis pedes, aut eques commeari poteſt : actus vero, ubi & armenta trajicere, & vehiculum ducere liceat*. Ferrat.

74 *Publica patrimonia juris*] Jura univerſo populo data. *Paſſerat.*

* Lamb. *averteris : reſtituere non debebis. Si vos hoc ſtatueritis : ſtatuetis, vim eſſe in cæde ſolum, non etiam in animo, & libidine : niſi cruor appareat, vim non eſſe factam, ſed injuriam tantum, ei, qui prohibitus ſit : niſi ex eo loco*, &c.

75 *Injuriarum delictum eſſe*] In libris impreſſis Victorii, pro *injuriarum delictum eſſe*, erat *in jure parum delictum eſſe*. In locum *T* literæ ſucceſſerat *L*, quam ſimilis, alibi dictum eſt : deinde ex *E*, factum eſt *I*, mutatione item admodum levi. Sic ergo ſcripſerat Cicero, *In jure parum dejectum eſſe, qui prohibitus ſit*. Hic autem, & tot aliis in locis, *dejectum eſſe* idem ac *dejectum viderit*. Faber.

Digitized by Google

te ejus & prudentia timidius dicerem, quod & ipſe pudore quodam afficeretur ex ſua laude, & me ſimilis ratio pudoris a præſentis laude tardaret. Cujus auctoritati [76] dictum eſt ab illa cauſa concedi nimium non oportere. Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut ſentiatis [77], aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, nunquam ejus auctoritatem nimium valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perſpexerit: qui juris civilis rationem nunquam ab æquitate ſejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Romano promptam, expoſitamque præbuerit: qui ita juſtus & bonus vir eſt, ut natura, non diſciplina conſultus eſſe videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non ſcientia ſolum quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum eſt ingenium, ita prompta fides, ut quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire ſentias. Quare permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem veſtræ [78] defenſionis eſſe dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me ſentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelletis; noſtrum nominetis [79]. Verumtamen quid ait iſte noſter auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque ſit, convenit [80].

76 *Cujus auctoritati*] Cujus dignitati, & fidei dictum eſt ex illa parte tribui non oportere. *Hotomanus*.

77 *Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut ſentiatis, &c.*] Miror hoc non eſſe correctum, quod ut eſt, efficeret ſententiam plane contrariam: & tamen ſic eſt etiam in libris, quos Hotomanus ſequitur: at non in Victorianis fuerat hic prætermiſſa particula *non*; ſic eſt enim recte in illis, *Non vereor de tali viro, ne, &c.* Faber. Et hic quoque imprudentes nos decepit Gruteri exemplum.

78 *Veſtræ*] Victorii editio, *noſtræ*: ſed repugnantibus cæteris.

79 *Illud autem miror cur vos, quem aliquid contra me ſentire* prædicetis, cum pro me ſentire dicatis, cur quem *auctorem* meum *appelletis, veſtrum nominetis*] Sententia hujus loci ſic reſtituti facilis & plana eſt. Oſtendit enim M. Tullius adverſarios pugnantia loqui, cum dicunt, C. Aquilium contra Cæcinam, & pro Cæcina ſentire: cum C. Aquilium & ſuum, & Cæcinæ auctorem appellant. Fuerant autem prætermiſſa verba aliquot a ſcriptore librario: quæ nos reſtituimus, veſtigia ſcripturæ veteris perſecuti, & ſenſum Ciceronis, ratione duce, conſecuti, & ſenſum Ciceronis, ratione duce, conſecuti. *Lambinus*.

80 *Omnibus, quidquid verbis actum pronuntiatumque ſit, convenit*] Deeſt quiddam; ut tamen ſenſum conjicere poſſimus; hoc enim dixiſſe videtur. Placet, inquis, hoc omnibus: (& ſubaudi *conſultis*) Quibus quidque verbis actum pronuntiatumque ſit, ſpectari convenit. Niſi forte *quibus* pro *omnibus* ſit reponendum. Et hoc eſt, quod dicit infra, *Id verum, id æquum, id utile omnibus eſſe, ſpectari quo conſilio & qua ſententia, non quibus quidque verbis eſſet actum*. Huic autem illius objectioni ſic reſpondet, *Ego in iſtum numerum conſultorum, qui ſcilicet hoc reſponderunt, non aſcribam, opinor, illum, qui tam diſſ-*

XXVIII. Ego ex iſto genere conſultorum non nominem, ut opinor, iſtum ipſum, quo nos auctore rem iſtam agere, & defenſionem cauſæ conſtituere vos dicitis. Qui cum iſtam diſputationem mecum ingreſſus eſſet, non poſſe probari quemquam eſſe dejectum, niſi ex eo loco, in quo fuiſſet: rem & ſententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me excludi dicebat: a verbo autem poſſe recedi non arbitrabatur. Cum exemplis uterer multis, etiam illa materia æquitatis [81], ab verbo & ab ſcripto, plurimis ſæpe in rebus, jus, & æqui, bonique rationem eſſe ſejunctam: ſemperque id valuiſſe plurimum, quod in ſe auctoritatis habuiſſet, æquitatiſque plurimum: conſolatus eſt me, & oſtendit, in hac ipſa cauſa nihil eſſe, quod laborarem. Nam verba ipſa ſponſionis facere mecum, ſi vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certe, inquit, dejectus eſt Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: ſi non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe, unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus eſſet, eo reſtitueretur, hoc eſt, quicunque is locus eſſet, unde dejectus eſſet. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum eſſe Cæcinam, is, quo modo ſe reſtituiſſe dixit, neceſſe eſt male fecerit ſponſionem.

Quid eſt, Piſo? placet tibi pugnare verbis? placet cauſam juris, & æquitatis, & non noſtræ poſſeſſionis, ſed omnino poſſeſſionum omnium, conſtituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum eſt, dignum eſſet, oſtendi, id verum, id æquum, id utile omnibus eſſe, ſpectari, quo conſilio, & qua ſententia, non, quibus quidque verbis eſſet actum. Tu me ad verbum vocas? non ante venio, quam recuſaro. Nego oportere, nego obtineri poſſe, nego ullam rem eſſe, quæ aut comprehendi ſatis, aut caveri, aut excipi poſſit,

diſſimili ratione uſus eſt: & mox Aquilii reſponſum ſubjicit; qui rem & ſententiam interdicti cum Cæcina facere dicebat. Conjecturam adjuvat locus infra, *Quia non quibus quidque verbis dicatur, quæritur, ſed quæ res agatur*. Hotom. In alia omnia ivit M. Ant. Ferratius. Sic enim legit, ac diſtinxit: *Omnibus quidquid verbis actum, pronuntiatumque ſit. Conveni ego... non neminem &c.*

81 *Materia æquitatis*] *Materia* hic de loco communi capitur. Infra vocabit campum, c. 29. *Paſſer.*

ſit, ſi aut præterito aliquo verbo, aut ambigue poſito, ſententia, & re cognita, non id, quod intelligitur, ſed id, quod dicitur, valebit.

XXIX. Quoniam ſatis recuſavi: venio jam quo vocas. Quæro abs te, ſimne dejectus, non de Fulciniano fundo: neque enim prætor, ſi ex eo fundo eſſem dejectus, ita me reſtitui juſſit, ſed eo, unde dejectus eſſem; ſum ex proximo vicini fundo dejectus, qua adibam ad iſtum fundum: ſum de via: ſum certe alicunde, ſive de privato, ſive de publico. Eo reſtitui ſum juſſus. Reſtituiſſe te dixiſti. Nego me ex decreto prætoris reſtitutum eſſe. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut noſtro, defenſio tua conficiatur, neceſſe eſt.

Si ad interdicti ſententiam confugis, &, de quo fundo actum ſit tum, cum Æbutius reſtituere jubebatur, id quærendum eſſe dicis, neque æquitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis caſtris, præſidiiſque verſaris. Mea eſt iſta defenſio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deoſque teſtor, cum majores vim armatam nulla juris defenſione texerint, non veſtigium ejus, qui dejectus ſit, ſed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum eſſe, qui fugatus ſit: vim eſſe factam, cui periculum mortis ſit injectum.

Iſtum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita dicam, campo æquitatis ad iſtas verborum anguſtias, & ad omnes literarum angulos revocas? in iis ipſis intercludere inſidiis, quas mihi conaris opponere. Non dejeci, ſed ejeci. Peracutum hoc tibi videtur. Hic eſt mucro defenſionis tuæ. In eum ipſum cauſa tua incurrat, neceſſe eſt. Ego enim tibi refero: Si non ſum ex eo loco dejectus, quo prohibitus ſum accedere, at ex eo ſum dejectus, quo acceſſi, unde fugi. Si prætor non diſtinxit locum, quo me reſtitui juberet, & reſtitui juſſit: non ſum ex decreto reſtitutus.

Velim, Recuperatores, hoc totum, ſi vobis verſutius, quam mea conſuetudo defendendi fert, videbitur, ſic exiſtimetis: primum alium, non me, excogitaſſe: deinde hujus rationis non modo non inventorem, ſed ne probatorem quidem eſſe

me: idque me non ad meam defenſionem attuliſſe, ſed illorum defenſione retuliſſe; me poſſe pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, ſed de quo loco ſit actum, cum interdixit: neque in vi armatorum ſpectari oportere, in quo loco ſit facta vis, verum ſitne facta: te vero nullo modo poſſe defendere, in qua re tu velis, verba ſpectari oportere: in qua re nolis, non oportere.

XXX. Veruntamen ecquid mihi reſpondetur ad illud, quod antea dixi, non ſolum re & ſententia, ſed verbis quoque hoc interdictum ita eſſe compoſitum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quæſo, Recuperatores. Eſt enim veſtri ingenii, non meam, ſed majorum prudentiam cognoſcere. Non enim ſum id dicturus, quod ego invenerim, ſed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera cauſarum eſſe intelligebant, ad quæ interdictum pertineret: unum, ſi qui ex loco, in quo eſſet: alterum, ſi ab eo loco, quo veniret, vi dejectus eſſet: & horum utrumque, neque præterea quidquam, poteſt accidere, Recuperatores.

Id adeo, ſi placet, conſiderate. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. Si qui mihi præſto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit: non ex eo, ſed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod ſatis declararet utraſque res, invenerunt: ut, ſive ex fundo, ſive a fundo dejectus eſſem, uno, atque eodem interdicto reſtituerer, *Unde* [82]. Hoc verbum, *Unde*, utrumque declarat: & ex quo loco, & a quo loco. Unde dejectus eſt Cinna? ex urbe. * Unde dejeciſti? ab urbe. Unde dejecti Galli? a Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio.

Videtis igitur, hoc uno verbo ſignificari res duas, & ex quo, & a quo loco. Cum autem eo reſtitui jubet, ita jubet: ut, ſi Galli a majoribus noſtris poſtularent, ut eo reſtituerentur, unde dejecti eſſent, & aliqua vi hoc aſſequi poſſent:

non,

82 *Unde vi*] Typographi illud eſt. Emenda, *Unde tu*.

* Lambin. *Unde dejecti Pœni? ab urbe.*

non, opinor, eos in cuniculum [83], qua aggreſſi erant, ſed in Capitolium reſtitui oporteret. Hoc enim intelligitur. *Unde tu dejeciſti*, ſive ex quo loco, ſive a quo loco. *Eo reſtituas*. Hoc jam ſimplex eſt, in eum locum reſtituas: ſive ex hoc loco dejeciſti, reſtitue in hunc locum: ſive ab hoc loco, reſtitue in eum locum, non ex quo, ſed a quo dejectus eſt. Ut ſi qui ex alto, cum ad patriam acceſſiſſet, tempeſtate ſubito rejectus optaret, ut, cum eſſet a patria dejectus, eo reſtitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulſus eſſet, in eum ſe fortuna reſtitueret, non in ſalum, ſed in ipſam urbem, quam petebat: ſic, quoniam vim verborum neceſſario ſimilitudine rerum aucupamur, qui poſtulat, ut, a quo loco dejectus eſt, hoc eſt, unde dejectus eſt, eo reſtituatur [84].

XXXI. Cum verba nos eo ducunt, tum res ipſa hoc ſentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piſo, (redeo nunc ad illa principia defenſionis meæ) ſi quis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos uſi ſumus, perſequerere. Quid? ſi quis jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Cum igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eo reſtituaris: tu hoc idem, quod ego dico, & quod perſpicuum eſt, interpretabere: cum illud verbum, *unde*, in utramque rem valeat, eoque tu reſtitui ſis juſſus: tam te in ædes tuas reſtitui oportere, ſi e veſtibulo, quam ſi ex interiore ædium parte dejectus ſis.

Ut vero jam, Recuperatores, nulla dubitatio ſit, ſive rem, ſive verba ſpectare vultis, quin ſecundum nos judicetis, exoritur hic jam, obrutis rebus omnibus & perditis, illa defenſio,

83 *Eos in cuniculum*] *Cuniculum* egiſſe Gallos in Capitolium iterum Philip. III. ſignificat his verbis: *Adeſſe in Capitolio juſſit; quod in templum ipſe neſcio qua, per Gallorum cuniculum aſcendit*. Ea tamen de re nullus, quod ſciam, alius ſcriptor commemoravit. *Hotom.* Hinc Jac. Gronov. ad Liv. lib. v. conjicit Ciceronem ſcripſiſſe *collliculum*, pro *cuniculum*. Grævius. Nihil erat cur mutatam vellet hanc vocem Gronovius In *cuniculi* vocabulo eſt ſignificatin aditus occulti, qualis fuit is, quo aggreſſi erant Galli. T. *Livius*, l. 47. *Oliv.*

84 *Qui poſtulat*, &c.] Alii aliter. Grævius autem ex mſſ. *Qui poſtulat, ut a quo loco dejectus eſt, hoc eſt, unde dejectus eſt, eo reſtituatur, hoc poſtulat, ut in eum ipſum locum reſtituatur*.

ſio , eum dejici poſſe , qui tum poſſideat : qui non poſſideat , nullo modo poſſe . Itaque , ſi ego ſim a tuis ædibus dejectus , reſtitui non oportere : ſi ipſe ſis , oportere . Numera , quam multa in iſta defenſione falſa ſint , Piſo : ac primum illud attende , te jam ex illa ratione eſſe depulſum , quod negabas quemquam dejici poſſe , niſi qui in eo loco fuerit [85] . Nunc , qui poſſideat , eum , etiam ſi non fuerit in eo loco , dejici poſſe concedis [86] . Cur ergo [87] aut in illud quotidianum interdictum , *Unde ille me vi dejecit* , additur , *cum ego poſſiderem* : ſi dejici nemo poteſt , qui non poſſidet : aut in hoc interdictum , *De hominibus armatis* , non additur , ſi oportet quæri , poſſederit , necne ? Negas dejici , niſi qui poſſideat . Oſtendo , ſi ſine armatis coactiſve hominibus dejectus quiſquam ſit , eum , qui fateatur ſe dejeciſſe , vincere [a] ſponſione , ſi oſtendat , eum non poſſediſſe . Negas dejici , niſi qui poſſideat . Oſtendo ex hoc interdicto , *De armatis hominibus* , qui poſſit oſtendere [88] non poſſediſſe eum , qui dejectus ſit , condemnari tamen ſponſionis neceſſe eſſe , ſi fateatur eſſe dejectum .

XXXII. Dupliciter homines dejiciuntur : aut ſine coactis , armatiſve hominibus , aut per ejuſmodi rationem , & vim . Ad duas diſſimiles res duo [b] dejuncta interdicta ſunt . In illa

vi

85 *Quod negabat quemquam dejici poſſe , niſi qui in eo loco eſſet*] Non hoc præciſe Piſo negabat , quod plane frigidum ac nugatorium fuiſſet , ſed hoc defendebat , ſi in fundum Cæcina ingreſſus poſtea vi armatis hominibus dejectus eſſet , hoc quidem illum uti potuiſſe interdicto ; quia vero tantum prohibitus eſt ingredi , dejectum nullo modo fuiſſe , id quod ſine controverſia verum eſt . *Hotomanus* .

86 *Dejici poſſe concedis*] Senſus eſt : Antea ſemper negavit Æbutius dejectum Cæcinam ex fundo Fulciniano , quod in eo non fuiſſet : nunc hoc dicit ; dejectum tantum qui poſſidet . Cui Cicero ſic refert : Poſſeſſio duplex eſt : aut animi ſcilicet , aut corporis . Abſens enim corpore , animo tamen retinere poſſeſſionem poteſt . Finge nunc ejus , qui animo tantum poſſidebat , familiam dejectam eſſe : ſi nemo poteſt dejici , niſi qui in loco eſt , dejectus non dicetur : itaque ſentire antea videbatur Æbutius . Sin dejicitur quicumque poſſidet , ut modo defendit : dejectum quoque hunc dici neceſſe eſt : quare pugnantia loquitur Æbutius . Sed huic calumniæ facillime reſpondetur . Nam quæ antea dixit Æbutius , de eo qui non poſſidet intelligenda ſunt . Si quis enim quamvis non poſſideret , cum tamen in loco eſſet , ex eo vi armatis hominibus dejectus eſt , decreto prætoris reſtituendus eſt . *Idem* .

87 *Cur ergo*] Summa hæc eſt : Hoc interdictum datur ei , qui armatis hominibus depulſus eſt , quamvis non poſſideat ; ergo etiam is , qui non poſſidet , dejectus dicitur . Sed facile reſponderi poterat , tenere ſaltem eum debuiſſe , qui dejectus dicatur , ſi non poſſideret : id eſt , in loco eſſe debuiſſe : alioqui dejectum eum non dici poſſe . *Idem* .

a Vict. Man. Grut. *ſponſionem*

88 *Qui poſſit oſtendere*] Id eſt , eum qui vi arma dejecit , etiam ſi probare poſſit ſe poſſediſſe , tamen propter odium armorum condemnari . *Hotom.*

b Vict. Man. Grut. *devincta*

vi quotidiana [89] non ſatis eſt poſſe docere ſe dejectum, niſi oſtendere poſſit, cum poſſideret, tum dejectum. Ne id quidem ſatis eſt, niſi docet ita ſe poſſediſſe, ut nec vi, nec clam, nec precario [90] poſſederit. Itaque is, qui ſe reſtituiſſe dixit, magna voce ſæpe confiteri ſolet, ſe vi dejeciſſe: verum illud addit, Non poſſidebat: vel etiam, cum hoc ipſum conceſſit, vincit tamen ſponſione, ſi planum facit, ab ſe illum aut vi, aut clam, aut precario poſſediſſe.

Videtiſne, quot defenſionibus eum, qui ſine armis ac multitudine vim fecerit, uti poſſe majores voluerunt? hunc vero, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confugerit, nudum in cauſa, deſtitutumque videtis: ut, qui armatus de poſſeſſione contendiſſet, inermis plane de ſponſione certaret. Ecquid igitur intereſt, Piſo, inter hæc interdicta? ecquid intereſt, utrum hoc additum: Cum A. Cæcina poſſederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum diſſimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si eſſet additum: de eo quæri oporteret. Additum non eſt: tamen oportebit?

Atque ego in hoc Cæcinam non defendo. Poſſedit enim Cæcina, Recuperatores: & id, tametſi extra cauſam eſt, percurram tamen brevi, ut non minus hominem ipſum, quam jus commune defenſum velitis. Cæſenniam [a] poſſediſſe [91] per colonum

89 *In illa vi quotidiana*] *Vim quotidianam* appellat, quam ſupra multis in locis, *Quæ moribus fit*, & *dejectionem*, vel *deductionem moribus*, vel *quæ ex conventu fit*, nominavit. Gellius *civilem* & *feſtucariam*, ex feſtuca, opinor, qua in conflictione utebantur, appellat. *Idem*.

90 *Nec vi, nec clam, nec precario*] *Vi poſſidere* quis dicatur facile ex ſuperioribus intelligitur. *Clam poſſidere*, Ulpianus ſic definit in l. 6. D. de acquirend. poſſeſſ. *Clam poſſidere enim dicimus, qui furtive ingreſſus eſt poſſeſſionem ea ignorante, quem ſibi controverſiam facturum ſuſpicabatur, & ne faceret, timebat*. Et paulo poſt, *Itaque clam nanciſcitur poſſeſſionem, qui futuram controverſiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtive poſſeſſionem ingreditur*. Precario *vero poſſidet* (ait Ulpianus) *quod precibus petenti utendum conceditur tam diu, quam diu is, qui conceſſerit, patitur*. Idem.

a Vict. Man. Grut. *poſſediſſe propter uſumfructum non negat*.

91 *Cæſenniam poſſediſſe* propter uſum fructum, *non negat*] Quis in jure civili Romano mediocriter verſatus, non videt, hunc locum eſſe mendoſum, neque dubium eſſe, quin, mortuo uſufructuario, qui rem, cujus habebat uſumfructum, vivus locaverat, heres fructuarii nihil juris in ea re habeat, cum ad dominum, ſeu (ut appellant) proprietarium, reverterit? Nam quod quidam dicunt, cauſæ ſerviſſe Ciceronem: quid minus credibile, quam ita cauſæ ſerviſſe, ut impudentiſſime mentiretur? Hunc igitur locum mendoſum eſſe contendo, atque ita legendum: *Cæſenniam poſſediſſe per colonum non negat*. Cui conjecturæ argumento ſunt illa

lonum non negas: qui colonus habuit conductum de Cæſennia fundum. Cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium eſt, quin, ſi Cæſennia tum poſſidebat, cum erat colonus in fundo, poſt ejus mortem heres eodem jure poſſederit? Deinde ipſe Cæcina, cum circuiret prædia, venit in iſtum fundum: rationes a colono accepit. Sunt in eam rem teſtimonia. Poſtea cur, Æbuti, de iſto potius fundo, quam de alio, ſi quem habes, Cæcinæ denuntiabas [92], ſi Cæcina non poſſidebat? Ipſe porro Cæcina cur ſe moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipſius C. Aquilii ſententia reſponderat? At enim Sylla legem tulit [93].

XXXIII. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipublicæ querar, hoc tibi reſpondeo: adſcripſiſſe eundem Syllam in eandem legem, *Si quid jus non eſſet rogari* [94], *ejus ea lege nihilum rogatum*. Quid eſt, quod jus non ſit? quod po-

popu-

illa, quæ ſunt ſupra non longe a priocipio in ipſa narratione: *Cæſenniæ fundum poſſedit, locavitque*, & quæ proxime ſequuntur, *qui colonus*, &c. Ante, *qui*, debet ſcribi comma, hoc pacto: *Cæſenniam poſſediſſe per colonum non negas: qui colonus habuit conductum de Cæſennia fundum*. Unde igitur hæc verba, *propter uſumfructum* nata ſunt? ex annotatiuncula hominis ſemidocti: quæ tandem a ſcriptore librario io contextum orationis relata ſuot, iis rejectis, quæ Ciceronis erant. *Lamb. Propter uſumfructum*: rectiſſime. Naturaliter enim uſufructuarius poſſidet, ſi quidem corpore fundo incumbat. Si per colonum, civiliter, vel potius quaſi civiliter, l. 12. l. penul. D. de acquir. poſſ. Quod cum Lambinus non intelligeret, reponendum putavit, *per colonum*. Hotom. Hoc *propter uſumfructum*, rejicit merito Lambinus. Falſum eſt eoim hac defenſione Ciceronem unquam hic uſum, qui tam multis ſupra diſſeruit, Cæſenniam poſt filii mortem hunc fuodum in auctione emiſſe. Sed quod in horum trium verborum locum hæc duo *per colonum* ſufficit, nihil id facere neceſſe habuit: ſatis id e ſequentibus intelligitur. Sic igitur lego, & diſtinguo, *Cæſenniam poſſediſſe non negas: quia colonus habuit conductum de Cæſennia fundum, cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo. Dubium eſt, quin ſi Cæſennia tum poſſidebat, cum erat colonus in fundo, herec poſt eius mortem eodem jure poſſederit?* Paulus juriſconſultus, *Quod per colonum*, inquit, *poſſideo, heres meus niſi ipſe nactus poſſeſſionem non poterit poſſidere*. At mihi non magis neceſſe eſt, qui huic velut ἀντινομίᾳ occurram, laborare, quam in tam multis illis, in quibus juriſconſulti, non magis a Cicerone, quam ipſi ioter ſe diſſentiebant. *Faber.*

92 *Cæcinæ denuntiabas*] *Denuntiare*, aliud nihil eſt, quam litem & judicium oſtentare, niſi petitioni ſatisfiat. Cum igitur *denuntiare* ſit petitoris, poſſeſſori autem, ut ſcribit Ulpianus, ſatis ſit quod poſſidet, recte & probabiliter concludit, quia denuntiavit Æbutius, poſſeſſorem fateri fuiſſe Cæcinam. Quid ad hæc reſpondete potuit Æbutius? *Denuntiatione non amitti jus poſſeſſionis, item ut actione*. Hotoman.

93 *At enim Sylla legem tulit*] Dicit *legem*, qua victor Sylla civitatem Volaterranis ademerat. *Idem*.

94 *Si quid jus non eſſet rogari*] Legum priucipium hoc erat: *Conſul, vel prætor, vel aliue magiſtratus, qui cum populo egerat, populum jure rogavit, populuſque ſcivit*. Extremum illud, *Si quid jus non fuit rogari, ejus ea lege nihilum rogatum*: conſtat ex prima in Antonium, & lege quadam apud Frontinum, de aquæ ductibus, & libro Valerii Probi, de notis antiquis. *Idem*.

Digitized by Google

populus jubere, aut vetare non poſſit? Ut ne longius abeam; declarat iſta adſcriptio eſſe aliquid. Nam, niſi eſſet, hoc in omnibus legibus non adſcriberetur. Sed quæro abs te, puteſne, ſi populus juſſerit, me, tuum, aut item, te, meum ſervum eſſe: id juſtum, ratum, atque firmum futurum? Perſpicis hoc nihil eſſe, ut in cæteris, quæ rogavit. * Primum illud concedis, non, quidquid populus juſſerit, ratum eſſe oportere. Deinde nihil rationis affers, quamobrem, ſi libertas adimi nullo modo poſſit, civitas poſſit. Nam & eodem modo de utraque re traditum nobis eſt: &, ſi ſemel civitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt. Qui enim poteſt jure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?

Atque ego hanc adoleſcentulus cauſam cum agerem contra hominem diſertiſſimum noſtræ civitatis Cottam, probavi. Cum Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris [95] religionem injeciſſet, non poſſe ſacramentum noſtrum juſtum judicari [96], quod Arretinis adempta civitas eſſet, & ego vehementius contendiſſem, civitatem adimi non potuiſſe: decemviri prima actione non judicaverunt: poſtea, re quæſita & deliberata, ſacramentum noſtrum juſtum judicaverunt. Atque hoc, & contra dicente Cotta, & Sylla vivo, judicatum eſt. Jam vero in cæteris, ut omnes, qui in eadem cauſa ſunt, & lege agant, & ſuum jus perſequantur [97], & omnes jure civili, ſine cujuſquam aut magiſtratus, aut judicis, aut periti

* *Locus mendoſus. Deeſt aliquid.*

95 *Decemviris*] Ex hoc loco, & alio præterea ſimillimo, in oratione pro Domo ſua, conjecturam capio, *Decemviros* Romæ creatos fuiſſe, qui de cauſis civitatis ac libertatis cognoſcerent: item ut de cauſis capitalibus *Triumviros*, & de certis item cauſis *Centumviros*. Verba illius orat. hæc ſunt: *Si Decemviri ſacramentum in libertatem injuſtum judicaſſent, tamen quotieſcunque vellet quis, hoc in genere ſe rem judicatam referre poſſe voluerunt*. Idem.

96 *Non poſſe ſacramentum noſtrum juſtum judicari*] Non poſſe nos contendere ſacramento, litem noſtram iniquam eſſe. I. de Orat. *Injuſto ſacramento contendere*. Pro Milon. *Injuſtis ſacramentis fundos alienos petere*. Feſtus: *Sacramenti nomine id omne dici cœptum eſt, quod pœnæ nomine petebatur, propter ærarii inopiam*. Differt a ſponſione: quod in ſponſione non deponitur proprie pecunia, ſed promittitur tantum, nec quicquam de ea ad ærarium perveniebat. *Paſſ.*

97 *Et lege agant, & ſuum jus perſequantur*] *Lege agere*, modo nihil aliud ſignificat, quam litem intendere. Unde *legis actiones* dictæ ſunt: quas Pomponius in lib. 2. de orig. juris, ex legibus XII. tabularum a juriſconſultis conceptas & conſtitutas eſſe ſcribit. Ergo *lege agere*, hoc ſignificat, *actionem intendere*, quæ lege XII. tabularum concedatur. *Hotomanus*.

Digitized by Google

hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? Dubium nemini veſtrum eſt. Certe quæri hoc ſolere me non præterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, ſi civitas adimi non poſſit, in colonias Latinas ſæpe noſtri cives profecti ſint. Aut ſua voluntate, aut legis multa profecti ſunt: quam multam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in civitate potuiſſent.

XXXIV. Quid? quem pater patratus [98] dedidit, aut ſuus pater, populuſve vendidit [99], quo is jure amittit civitatem? Ut religione civitas ſolvatur, civis Romanus traditur: qui cum eſt acceptus, eſt eorum, quibus eſt deditus; ſi non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram cauſam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex poteſtate dimittit. Jam populus cum eum vendidit, qui miles factus non eſt [100], non adimit ei libertatem:

98 *Pater patratus*] Fetialium princeps, qui, ſi quid cum hoſtibus patrandum, id eſt, aut belli aut pacis cauſa tranſigendum eſſet, populi Romani nomine patrabat. Dedebatur autem hoſtibus, qui cum eis pacem fecerat, quam populus Romanus ratam habere nollet. Eam deditionem *pater patratus*, ea Fetialium collegio creatus, patrabat. De deditione exemplum eſt notum omnibus de T. Veturio, & Sp. Poſthumio, qui a Samnitibus dediti repudiati ſunt: apud Livium, lib. 9. de Mancino etiam nota eſt hiſtoria ex Plutarcho in Gracchorum vita, Livio, Lib. 55. & 56. Valerio, lib. I. cap. 6. & Cicerone de Offic. lib. III. in Topicis, & lib. de Orator. I. cap. 40. Et apud Pomponium juriſconſultum L. ult. De legat. *Eum*, inquit, *qui legatum pulſaſſet, Q. Mutius dedi hoſtibus, quorum erant legati, utilius eſſe, ſolitus eſt reſpondere. Quem hoſtes ſi non recepiſſent, quæſitum eſt an civis Romanus remaneret: quibuſdam exiſtimantibus remanere, aliis contra: quia quem ſemel populus juſſiſſet dedi, ex civitate expuliſſe videretur, ſicut faceret, cum aqua & igni interdiceret. In qua ſententia videtur P. Mutius fuiſſe.* Id autem maximè quæſitum eſt in Hoſtilio Mancino, quem Numantini ſibi deditum non acceperunt. De quo tamen lex poſtea lata eſt, ut eſſet civis Romanus: & præturam quoque geſſiſſe dicitur. *Idem.*

99 *Aut ſuus pater vendidit*] Hæc erat non vera, ſed ſimulata, & ficta venditio. Nam venditionem in emancipationibus aut adoptionibus fieri ſolitam ſignificat. De qua Cajus ſic ſcribit libro Inſt. 1. *Emancipatio autem, hoc eſt, manus traditio, quædam ſimilitudo venditionis eſt: quia & in emancipationibus præter certum patrem alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur.* Ergo iſte *naturalis pater filium ſuum fiduciario patri mancipat, hoc eſt, manu tradit: a quo fiduciario patre naturalis pater unum aut duos nummos quaſi in ſimilitudinem pretii accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc ſecundo & tertio fit, cum fiduciario patri mancipat ac tradit; & ſic de patris poteſtate exit. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre mancipetur, & a naturali patre manumittatur: ut ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius ſuccedat.* Idem.

100 *Cum eum vendidit, qui miles factus non eſt*] Moris erat, ut conſcripto exercitu, qui citatus non reſponderet, una cum bonis ſuis omnibus venderetur. Valer. Max. lib. ſexto exemplum de C. Vorieno protulit, qui, quod ſiniſtræ manus digitos, ne bello Italico militaret, abſciderat, publicatis ejus bonis, in perpetua vincula damnatus eſt. Et de alio

tem: ſed judicat, non eſſe eum liberum, qui, ut liber ſit, adire periculum noluit. Cum autem incenſum vendit [1], hoc judicat; cum is, qui in ſervitute juſta fuerit, cenſu liberetur, eum, qui, cum liber eſſet, cenſeri noluerit, ipſum ſibi libertatem abjudicaſſe. Quod ſi maxime iiſce rebus adimi libertas, aut civitas poteſt, non intelligunt qui hæc commemorant, ſi per has rationes adimi majores poſſe voluerunt, alio modo noluiſſe?

Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, ſic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta ſit [2]. Nam quod ad exilium attinet, perſpicue intelligi poteſt, quale ſit. Exilium enim, non ſupplicium eſt, ſed perfugium, portuſque ſupplicii. Nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt; hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud cæteras civitates, maleficium ullum exilio eſſe multatum. Sed cum homines vincula, neces, ignominiaſque vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ; confugiunt, quaſi ad aram, in exilium: qui ſi in civitate legis vim ſubire vellent; non prius civitatem, quam vitam amitterent. Quia nolunt;

 non

alio rurſus, quem M. Curius conſul una cum omnibus ejus bonis vendidit. De quo etiam meminit Florus in Epit. lib. 14. Suetonius in Auguſto, cum eum in re militari multa ad entiquum murem revocaſſe dixiſſet, *Equitem*, inquit, *Romenum quod duobus filiis adoleſcentibus cauſa detrectandi ſacramenti pollices amputaſſet, ipſum bonaque ſubjecit haſtæ*. Idem.

1 *Cum autem incenſum vendit*] Dionyſius Halicar. lib. 4. Antiquit. pœnam incenſis conſtitutam ſcribit, ut bona primum eorum publicarentur, deinde virgis cæſi venderentur. Ulpianus eutem in Titulis ſic ſcribit: *Maxima capitis diminutio eſt, per quam & civitas & libertas amittitur: veluti cum incenſus aliquis venierit, &c.* Idem.

2 *Quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta ſit*] Cur ergo privilegia de Cicerone & Clodio lata ſunt, ut exulerent? Reſponſio ex more & inſtituto intelligitur. Nam primum ter dies a Tribuno plebis ad populum dicebatur: deinde citabatur, & ter ante intermiſſa die accuſabatur, quam multa irrogaretur. Itaque trinundino accuſatus a populo aut morte, aut alia pœna damnabatur: cum eo tamen ut ne pœna capitis cum pecunia conjungeretur: id eſt, ne ſimul pecuniæ & capitis multa ei a Tribuno diceretur. Magiſtratus autem ſic populum rogabat, *Velitis, jubeatis, Quirites, ut Clodio, puta, aut M. Tullio, aqua & igni interdicatur*. Si populus juberet, pœna etiam ſanciebatur, ſi quis M. Tullium tecto recepiſſet, & aqua aut igni, cæteriſve rebus, quibus vita continetur, juvaret. Non ergo ferebatur ut exirent: ſed tantum, ne quis reciperet. Quod ſi minus verbo eſſet civitatem adimere, re quidem vera nihil aliud erat. Hoc autem primum in eam rem valebat, ut ipſis manere in civitate liceret, ſi quidem aere ſolo vivere ac tegi vellent. Deinde ut ne prius civitatem Roman. amiſiſſe viderentur, quam eſſent in eam recepti, quo *vertendi*, hoc eſt, *mutandi* ſoli cauſa venerant. Hæc Cicero diſperſe in Oratione pro Domo ſua. *Idem*.

non adimitur his civitas, ſed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cum ex noſtro jure duarum civitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur hæc civitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exilium, hoc eſt, in aliam civitatem.

XXXV. Non me præterit, Recuperatores, tametſi de hoc jure multa prætereo, tamen me longius prolapſum eſſe, quam ratio veſtri judicii poſtularit. Verum id feci, non quod vos in hac cauſa hanc defenſionem deſiderare arbitrarer, ſed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem eſſe, nec adimi poſſe. Hoc cum eos ſcire volui, quibus Sylla voluit injuriam facere, tum omnes cæteros novos, vetereſque cives. Neque enim ratio afferri poteſt, cur, ſi cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquiſſimis civibus poſſit.

Nam ad hanc quidem cauſam nihil hoc pertinuiſſe, primum ex eo intelligi poteſt, quod vos ea de re judicare non debetis [3]: deinde quod Sylla ipſe ita tulit de civitate, ut non ſuſtulerit horum nexa [4], atque hereditates. Jubet enim eodem jure eſſe, quo fuerint Ariminenſes: quos quis ignorat duodecim [5] coloniarum fuiſſe, & a populo Romano hereditates capere potuiſſe?

Quod ſi adimi civitas A. Cæcinæ lege potuiſſet, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum ſpectatiſſimum, prudentiſſimumque hominem ſummo conſilio, ſumma virtute, ſumma auctoritate domeſtica præditum, levatum injuria, civem retinere poſſemus, quam uti nunc, cum de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quiſquam exiſtat, niſi tui, Sexte, ſimilis & ſtultitia, & impudentia, qui huic civitatem ademptam eſſe dicat. Qui quoniam, Recuperatores, ſuum jus non deſeruit, neque quidquam illius audaciæ, petu-

3 *Ea de re judicare non debetis*] Privatis enim judicibus judicare, niſi ea de re, de qua definite judicandi poteſtatem a prætore acceperant, licebat. *Idem*.

4 *Horum nexa*] Quamvis iis civitatem Sylla ademerit, non tamen tulit, ne poſſent ſe pro altero obligare, aut heredes inſtituere, & inſtitui. *Ferratius*.

5 *Duodecim*] Jus obtinuiſſe, quod habebant duodecim Coloniæ deductæ in Italia a M. Livio Druſo. De Arimino Vellejus lib. 2. *Idem*.

petulantiæque conceſſit; derelinquo jam communem cauſam [6], populique Romani jus in veſtra fide ac religione depono.

XXXVI. Is homo ita ſe probatum vobis, veſtrique ſimilibus ſemper voluit, ut id non minus in hac cauſa laborarit: nec contenderit aliud, quam ne jus ſuum diſſolute relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere Æbutium, quam ne de eo contemptus [7] eſſe exiſtimaretur. Quapropter ſi quid extra judicium eſt, quod homini tribuendum ſit: habetis hominem ſingulari pudore, virtute cognita, & ſpectata fide, * ampliſſimum, Etruriæ nomine totius, in utraque fortuna cognitum [8] multis ſignis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum ſit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui ſe homines coegiſſe fateatur. Sin, hominibus remotis, de cauſa quæritis: cum judicium de vi ſit: is, qui arguitur, vim ſe hominibus armatis feciſſe fateatur: verbo ſe, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipſum ereptum eſſe videatis: auctoritatem ſapientiſſimorum hominum facere nobiſcum: in judicium non venire, utrum Cæcina poſſederit, necne: tamen doceri poſſediſſe:

6 *Qui quoniam, Recuperatores, ſuum jus non deſeruit, neque quicquam illius audaciæ, petulantiæque conceſſit; derelinquo jam communem cauſam*] Locus aperte corruptus. Hotomanus conjecit aliquid deſiderari. Lambinus inane ſpatium etiam reliquit. En quo progreſſa conjectura. Ego plus una littera eſſe dico, quam hic a Cicerone unquam pronuntiatum ſcriptumve ſit. Quam frequenter titulus ille, qui vocali ſuperpoſitus valet N. occurrat in libris, & ſcriptis & impreſſis: & is quam ſit ſimilis illi velut apici literæ *i*, quid attinet dicere? At hoc animadverſo quis non malit hic *de reliquo*, quam *de relinquo*, ſcribere? nemo profecto, qui videat, quid hic ſententia poſtulet, quidve in eandem ſententiam tam multis antea dictum ſit. *P. Faber*.

7 *De eo contemptus*] Fortaſſe *ab eo*. Libri tamen alicujus auctoritatem expectamus. *Hotoman*. Miror hanc conjecturam recepiſſe Manutium, Lambinum, & Gruterum contra veteres libros omnes tam ſcriptos, quam editos. Cicero, orat. pro Sex. Roſcio: *De L. Sylla emit*. Idem, orat. poſt reditum in ſenatu: *diſceſſus de patria*. Plaut. Captiv. *Emi boſco de Quæſtoribus*. Grævius.

* Lamb. *ampliſſimum virum Etruriæ totius*

8 *Etruriæ nomine totius in utraque fortuna cognitum*] Hoc quid ſit, diſpicere non poſſum. Quamobrem explicandum aliis eruditioribus relinquam. Aperiam tamen quod mihi in mentem venit, & quibuſdam probavi amicis meis, eruditis hominibus. Vereor ut vocabulum *hominem* alieno loco repoſitum in illud quod nunc legimus *nomine* ſit mutatum: itaque ſcribi hunc totum locum oporteat. *Habetis hominem ſingulari pudore, virtute cognita, & ſpectata fide, ampliſſimum Etruriæ totius, hominem in utraque fortuna cognitum, &c. Utramque* autem *fortunam* ſignificat: tum *ſecundam*, quæ civile bellum anteceſſit, quo tempore & civitas, & ſuffragii jus Italiæ populis datum eſt: tum *adverſam*, quæ Syllæ victoriam conſecuta eſt, cum Sylla municipiis omnibus civitatem ademit, atque omnes (ut Valer. Max. ſcribit) Italiæ partes civilis ſanguinis fluminibus inundavit. *Hotomanus*.

diſſe: multo etiam minus quæri, A. Cæcinæ fundus ſit, necne: me tamen idipſum docuiſſe, fundum eſſe Cæcinæ: cum hæc ita ſint, ſtatuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confeſſio de vi, quid noſtra deciſio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut judicetis.

VARIÆ.

Digitized by Google

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui ſubjunctæ ſunt, aut in Commentariis propoſitæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam poſterior.

4. 6. *Quoque*] L. quoque me
13. *nullo*] L. nulli
22. *in his*] G. omittit *in*.
23. *electiſſimis*] L. lectiſſimis
5. 6. *fortiſſimos*] L. florentiſſimos
20. *falſum crimen, quaſi*] L. delet.
7. 13. *arbitrium*] L. arbitrio
15. *Tametſi*] L. nam, tametſi
tamen quia poſtulat] G. delet.
8. 25. *ad*] V. M. L. a quæſtoribus
9. 2. *annuiſſet*] L. innuiſſet
5. *domi*] G. domo
16. *auctione*] V. M. G. auctionem
24. *amicum*] V. arbitrum
10. 23. *Nævius*] V. M. Nævius ipſe
26. *iſte*] V. M. iſti
ult. *ſtitiſſe*] V. M. ſtetiſſe
11. 15. *imbiberis*] V. M. inhibuerit
19. *edicto*] V. M. edicto prætoris
12. 13. *cujus ex*] V. G. quoniam ejus ex
Prætoris] V. M. L. Prætoris Romani
18. *Quintium*] L. Quintium aut ſatiſdare, aut
19. *ni*] V. M. G. ſi
24. *poſſeſſo*] L. poſſeſſa non
14. 18. *concedis*] V. M. L. dat.
19. *poſſim*] G. poſſum
25. *eo*] L. ea verba
15. 19. *quicum*] V. M. qui
22. *Itane*] V. M. L. itane eſt
23. *ii qui*] V. M. ſi qui, L. & ſi qui
24. *caros*] L. claros
26. *ne quam*] L. ut aliquam
33. *tuus*] G. tu
16. 8. *aliquanto*] V. M. aliquando
21. *plus*] V. M. L. anno plus
17. 5. *orarit*] L. perorarit
14. *Num quid*] L. nunquid eſt
31. *perinde*] L. G. proinde
18. 13. *repudiet*] L. repudiet, qui
18. *ingratiis*] V. M. ingratis
19. 2. *ais*] V. M. L. ais
21. *vero*] M. G. viro
20. 3. *ducitur*] G. iudicitur
16. *homines*] L. homines nulla ſecum cognatione aut affinitate conjunctos, alieniſſimos
29. *Si*]; V. M. Si de prædiis tuis, L. Si dupondius unus
31. *concurriſſet*] L. cucurriſſes
21. 7. *hora*] V. M. G. omittunt
22. 31. *Albium*] V. M. L. Albii & Quintii
23. 17. *eſſe*] L. eſſet
21. *niſi ſi*] V. M. L. omittunt *ſi*.
ult. *non fieri*] V. M. omittunt.
24. 7. *adimit*] V. M. ademit
19. *acceperit*] V. M. acciperet
23. *ſatiſdaret*] L. ſatiſdares.
24. *videbare*] L. jubebare
25. 7. *tribunos*] V. M. ad tribunos
9. *fortunarum ſuarum*] L. delet
27. *judicium*] V. M. judicio
id] L. in id
26. 8. *negetur*] V. M. negatur
16. *&*] L. & per
18. *Erat*] L. erat enim
20. *cederet*] V. M. hæreret
27. 8. *potentiſſimus*] L. potentiſſimus erat
28. 15. *ita*] V. M. L. omittunt.
29. 15. *Ego*] M. ergo
26. *hujus*] V. M. L. his
30. 17. *habebat*] M. L. adhibebat

31\. 15. *volet*] L. velis
18\. *ita*] V. G. iſta
32\. 9. *qui*] L. quio
10\. *accipere*] L. acciperet nam
11\. *ſetisdaret*] L. ſatiſdare
33\. 5. *Ni*] V. G. ſi
22\. *ne*] V. M. non auferatur
34\. 20. *judicium*] V. M. judicio
35\. 11. *ex ipſo*] V. M. L. ex hoc
20\. *diſcrimine*] V. M. G. diſcrimen
36\. 19. *tandem*] M. L. tamen
23\. *in calamitate*] M. L. omittunt *in*.
28\. *vos in*] M. L. omittunt *in*.
quæſtu] V. quæſtum
37\. 6. *prehendit*] V. M. apprehendit
9\. *miſericordiam*] L. miſericordia caperetur
25\. *liceat*] V. M. L. licet
38\. 4. *qui*] V. M. L. is qui
39\. 22. *ſe*] V. M. L. ſeſe
41\. 13. *maleficiis*] L. maleficiis ante admiſſis
44\. 15. *Mallius*] V. M. L. Manlius
45\. 23. *omnia*] V. M. L. omittunt.
46\. 22. *iis*] L. ab iis
47\. 3. *illi*] V. M. L. iſti
48\. 4. *ordiar*] V. M. L. exordiar
14\. *culeum*] V. M. G. culeum, ſupplicium parricidarum
20\. *omnes*] V. M. L. omnes terrores, minæ periculaque
impendeant] V. impendant
23\. *audacter*] L. audaciter
53\. 13. *poteſt*] L. poterit
ult. *ruri*] L. rure
54\. 11. *qui*] M. L. quem
12\. *viveret*] M. L. videret
neque] V. M. L. neque rure vocaturus
19\. *parens*] L. pater
55\. 6. *Remmiam*] V. M. L. Memmiam
55\. 3. *eas*] L. alias
57\. 17. *noxis*] V. M. G. noxiis
58\. 9. *ſunt*] V. ſunt quod poterat ſane eſſe
20\. *ſpirare*] L. reſpirare
60\. 14. *terra*] L. terram non tangant
15\. *abluantur*] L. alluantur
64\. 11. *proſequar*] L. perſequar
69\. 5. *eo*] L. &
28\. *reformidet*] V. M. reformidat
70\. 5. *fecit*] V. M. facit
72\. 13. *cuicuimodi*] V. cujuſque modi
74\. 21. *is*] V. L. id
75\. 8. *iſtic*] V. M. iſti credere
10\. *paullo*] M. L. paullo tamen

13\. *nobis*] V. M. vobis
76\. 16. *ejus ſcelus*] V. ejuſce vis
ult. *fretus*] V. fretum
80\. 13. *a*] V. a gladiatore ceſſiſſe
82\. 5. *&*] L. & de unaquaque
20\. *emptor*] V. emptorem Chryſogonum
84\. 9. *neque proſcriptus*] V. M. omittunt.
86\. 2. *videtis*] V. L. videtis, judices; etiam videtis, judices, ut
16\. *jungere*] L. adjungere
87\. 12. *recuperarunt*] V. M. L. receperunt
88\. 26. *annulumque*] V. M. annulumque dedit, os ſuum tibi
89\. 4. *injuriam*] L. injuriam L. Syllæ
90\. 2. *Reſp.*] V. M. L. Reip.
26\. *propria*] L. proprie
ult. *etiam*] L. etiam ſanguine
91\. 20. *in*] M. L. ex
22\. *parte*] M. L. omittunt.
92\. 23. *etiam*] L. etiam quod
94\. 8. *in ſuo*] V. M. G. qui ſuo
9\. *hominis citi*] V. M. L. hominis honeſti
14\. *perſcriberent*] V. perſcriberem
16\. *in hujus*] V. omittit *in*.
95\. 1. *proferet*] L. proferet
22\. *codice*] L. codicem
96\. 12. *dejecta*] L. disjecta
confecta] L. conjectæ
21\. *acceptum*] L. accepti & expenſi
31\. *debere*] V. M. L. debere tibi
97\. 16. *peret*] V. M. peteret
17\. *oportere*] V. M. omittunt.
19\. *Quantum*] V. Quanto
id] M. ſit dari, V. id clarius
ult. *quantum*] V. quanto
98\. 1. *pareret*] V. peteres, M. pateret
12\. *de*] L. de ſuarum
15\. *adnumeraſſe*] L. adulteraſſe
99\. 6. *reus*] V. ejus eſt
10\. *perinde*] L. proinde
100\. 1. *referrent*]. L. omittit.
29\. *qui*] L. qui utrumque
101\. 18. *ſe*] L. ſuam bonitatem
24\. *fuiſſent*] V. M. fuiſſet
ult. *fuerint*] V. M. fuerit
102\. 15. *recipere*] L. reficere
26\. *arbitrum*] V. M. arbitrium
103\. 4. *proprium*] V. proprium non
hunc] V. nunc
5\. *de ea re*] V. omittit *ea*.
6\. *jacere*] V. tacere
9\. *Fecit*] V. in ditionem.
10\. *Num*] L. in tabulis
16\. *commiſiſſet*] V. commiſiſti

17\. *in*

Digitized by Google

17. *in*] L. omittit *in*.
ut] L. ut denunziares
18. *debere*] M. L. deberi
104. 10. *minus*] L. minoris
20. *indignam*] L. iniquam
105. 13. *Nam*] V. jam
18. *deinde*] V. L. deinde ſunt
106. 21. *a ſe*] L. ab eo
107. 11. *IV.*] V. M. *XV.* L. *V.*
22. *tam*] L. jam
23. *reſtipulatio*] V. ſtipulatin
108. 2. *Fannium*] V. Fannin Roſcium
3. *ſed*] V. ſe dnminn coegiſſe
tu] L. tum?
5. *ille*] V. ille perſequendum nnn
9. *tamen*] L. tamenne
16. *diſſolvit*] L. diſſolverit
24. *cauſæ*] V. cauſare quin
109. 2. *expectabit*] V. M. G. ſpectabis
28. *copiis*] L. fnrtuna & copiis
110. 30. *paulisper*] L. paulisper hic
111. 7. *nullius*] G. nulli
112. 16. *redactum*] M. L. exactum
17. *nunc cum*] V. nunquid
23. *tuum*] L. ıuum cum ſcin
tibi] L. ſibi non tibi
117. 13. *eſſe*] L. iſſe
15. *adductum*] L. adduci
16. *periſſent*] M. L. expectaſſent
19. *eadem*] L. ſua
120. 12. *quid*] V. M. quod
ult. *populi* R.] M. populn R.
121. 6. *Si*] G. Sed
15. *omnes*] L. homines
122. 22. *mallem*] V. M. mallent
23. *mallem*] V. M. malleat
123. 13. *igitur*] L. ergn
17. *ſenatus*] L. G. ſenatui
124. 10. *taceant*] V. L. tacerent, M. tacent
126. 1. *ſententias*] L. ſententiam
127. 2. *judiciis*] L. judiciis diutius
132. 3. *patrarit*] L. peccarit
12. *proficere*] V. M. perficere
133. 13. *diei*] V. ıemporis
135. 2. *præſtringat*] L. præſtringuat
9. *proluſione*] L. præluſione
136. 1. *poſſet*] V. M. poſſiı
17. *futurum*] V. facturum
18. *ſibi*] V. L. tibi
137. 4. *ſingulatim*] L. ſingillatim
138. 4. *non*] L. nunquam
30. *concedis*] L. concedes
139. 17. *Ubi*] M. L. ut
19. *pareret*] V. M. pateret
141. 22. *At*] L. Ac

24. *te mihi*] G. nmittit *te*.
30. *publicam*] L. publici
142. 3. *qui*] L. eum cui quæſtnr fueris
143. 1. *parata*] M. L. comparata
145. 11. *requiret*] V. requiriı
ult. *veſtre*] L. noſtrn
148. 5. *vobis*] L. nobis
12. *concionibus*] L. contentionibus
150. 15. *poſſet*] V. M. L. poſſiı
151. 3. *tot*] L. tnt ıam
10. *emere*] L. emere poſtea
21. *perficere*] L. proficere
23. *populus*] V. G. prætnr
152. 1. *poneret*] L. conſtitueriı
5. *convictam*] L. conjunctam
19. *depopulatio*] L. depeculatio
23. *ita*] L. ita vaſtavit, vexavit
153. 13. *pecunias*] V. M. L. pecuniam
154. 13. *agit*] V. agitur
156. 5. *indicia*] G. judicio
17. *maxima*] V. M. L. maxima victoriam
157. 1. *arbitrabantur*] L. videbant
9. *non*] G. num
158. 4. *comitiorum*] M. L. cnmitiorum meorum
9. *etiam*] M. L. jam
11. *quantam*] V. M. quantum pecuniæ
13. *tamen*] L. ıandem
159. 11. *propter judicium*] L. delet.
17. *veniſſe*] M. L. veniſſent
160. 4. *pecuniis*] L. pecunia
15. *eam*] V. M. jam
161. 12. *ignoras*] L. ignoret
162. 6. *neceſſe eſt*] L. nportet
163. 9. *excuſando*] L. recuſando
166. 14. *noſtrum*] L. veſtrum
167. 1. *ſit*] M. ſit in eo
168. 8. *præſertim*] L. delet.
14. *ſuis*] M. ſui
23. *arbitrarentur*] M. L. arbitretur
24. *prætoribus*] L. prætori
169. 4. *arbitretur*] L. arbitratur
170. 6. *veſtrum*] L. noſtrum
8. *ſenatorem*] L. hominem
20. *existimabuntur*] L. eſſe videbuntur
171. 11. *ſperare*] L. ſperare debere
12. *peto*] L. opto
172. 19. *reſpondeant*] L. reſponderi
20. *diuturnitate*] V. L. diuturnitatis
23. *judiciorum*] M. L. ludorum
174. 3. *nefarie*] L. nefaria
177. 15. *evictus*] L. convictus
23. *prima*] L. prius
178. 4. *ille*] L. illa omnia
11. *accedere*] M. L. accidere

17. *ut cum*] L. & ut cum
20. *ut eſſet*] L. cum eſſet
22. *enim*] L. homo
ult. *omnes*] V. M. L. homines
13. *iſte*] L. iſte unus
180. 14. *ſi qui*] L. delet *ſi*.
ult. *poterimus*] V. M. potuerimus
181. 16. *uoſtre*] L. veſtro
182. 2. *tenuiſſe*] L. retinuiſſe
183. 3. *lautumiis*] V. M. Latumiis, L. Latomiis
186. 24. *vobis*] L. nobis
26. *veſtri*] L. uoſtri
189. 19. *habuit*] L. habuit tum
190. 9. *ea*] L. eos
13. *agi*] L. agi vere
15. *requireret*] V. M. requirat
21. *propoſuiſſem*] L. poſuiſſem
191. 5. *uſi*] L. uſi, tum
10. *laborari*] L. elaborari
192. 15. *perductorum*] L. productorum
193. 10. *fortem*] V. M. omittunt
194. 15. *ver*] L. Verris
195. 8. *invidioſam*] L. ioſidioſam
19. *proſpicere*] V. M. perſpicere
30. *tu*] L. tum
10. *ipſum*] V. M. iſtum
20 *Carbonem*] M. L. Carbone ... Dolabella
199. 1. *confugiſſe*] V. M. fugiſſe
7. *depopulari*] L. depeculari
9. *ulla*] V. M. L. illa
200. 10. *erat*] V. M. es
15. *ſæpe*] L. ſemper
201. 13. *aſportata*] L. exportata
202. 4. *Flaminino*] V. M. L. Flaminio
14. *cuiquam*] L. cuipiam
19. *Olympum*] V. Olynthum
205. 11. *optimas*] V. M. omittunt
16. *habes*] L. habes dicere
206. 1. *iſtum*] L. iſtum pueris
23. *admonuerant*] L. admonebant
207. 15. *tametſi*] V. M. tametſi non
18. *tamen*] M. tantum
208. 1. *mittit*] V. M. mitteret
cœnam] V. M. cœnam. Tum
20. *pugna*] V. M. omittunt.
21. *primus*] V. M. optimus, L. primarius
209. 17. *potuerant*] L. potuerunt
210. 25. *multa*] L. multum
212. 16. *minime*] L. minimum
18. *provinciæ*] L. provinciæ hinc
21. *defenderat*] L. defenderet
29. *Jam jam*] V. M. nemo jam
213. 6. *locum*] L. loco
8. *fuit*] L. fuerat
9. *pecuniæ*] M. L. omittunt.
214. 1. *Lampſaceni*] L. Lampſacena civitas facere conabatur
2. *volebant*] L. volebat
9. *concurrerat*] L. concurrerit
215. 8. *poterant*] L. poſſent
9. *veſtris*] L. noſtris
27. *tranſtuliſſe*] L. contuliſſe
31. *ſcribis*] V. M. ſcribit
216. 14. *Non*] V. M. nonne
22. *argueretur*] L. arguebatur
217. 1. *nunc*] L. vero
218. 3. *arbitrabere*] M. L. atbitrabare
23. *expectant*] L. extimeſcunt
24. *poterunt*] G. potuerunt
219. 25. *multis*] L. a multis
220. 18. *ſunt*] L. ſunt: ſed
26. *emittere*] L. mittere
222. 5. *fecerunt*] L. fecerunt. Ita eſt
9. *prorogaretur*] L. prorogarentur
17. *Quæſtorem*] L. Quæſtores
223. 7. *quam tu*] V. M. L. quod tu ... aliud in tabulis
225. 27. *ſcripſeris*] L. conſcripſerit
226. 8. *ea*] L. ea, teſtamentum
26. *Cornelia*] L. delet.
27. *populo*] L. in populum
28. *ad populum*] L. ad Prætorem
227. 1. *non patitur*] V. M. G. delent *non*.
7. *naſcitur*] L. naſcatur
12. *heredem*] L. heredem Virginem mulieremve fecit
Quid] V. G. Quod
14. *non ſit*] M. omittit *non*
22. *itaque*] L. jam
230. 9. *ambigetur*] V. M. L. ambigitur
12. *hereditatem*] L. poſſeſſionem
28. *valde*] L. valde hoc
10. *Nam*] L. nam in
233. 2. *At ille*] V. M. G. ille
8. *Adimas*] V. M. G. adimis
15. *modeſtum*] V. moleſtum
234. 2. *ad*] V. N. ad eas, L. in eas
235. 27. *conſulibus*] G. cenſoribus
236. 2. *uti*] L. uti de illis
5. *tum vero*] V. M. G. verum tamen
7. *indicium*] G. judicium
237. 2. *Nam*] V. M. G. jam
5. *traditur*] L. traderetur
7. *reddendum*] L. tradendum
14. *pro*] L. præ
240 10. *ſines*] V. M. ſinas
14. *Quid*] V. M. L. quod
241. 5. *lacrymæ*] L. lacrymæ, ſi
6. *ſubierunt*] M. L. ſubierant

peri-

periculum] L. periculum ſi
28. *delitum*] V. deletum
28. *ſe*] V. M. omittunt *ſe*.
242. 1. *bonum*] M. L. bono.
cuique] M. L. quoque
2. *nam*] M. an
5. *manus pretium*] M. L. manu pretii
15. *adſcripſerit*] V. M. conſcripſerit
243. 4. *referre*] L. referre ſe
7. *defenſionis*] V. M. G. defenſionum
14. *nolebant*] V. M. G. nolebat
15. *Nam quid*] L. Non enim
16. *ipſe*] M. iſte
245. 25. *freto*] L. G. fretu
246. 6. *interceſſit*] V. M. L. interceſſiſſet
7. *re*] V. M. omittunt.
21. *ut leviſſime dicam*] V. M. omittunt.
25. *eſt*] V. M. ſit
247. 6. *conflagrarat*] L. conflagravit
7. *fuiſſe*] V. fuiſſet
13. *poſſet*] L. poſſit
249. 30. *noſtris*] V. M. omittunt.
250. 8. *fidem*] G. fidemque
251. 2. *multis*] L. multo
252. 2. *& poſtea*] V. M. poſtquam
14. *relinquere*] V. relinquerent
agros] V. M. omittunt
254. 15. *legati*] V. M. legatos decreverant, &, L. legati decreti teſtimonium
17. *retinerentur*] G. retinentur
21. *potuiſſe*] V. M. poſſe
256. 1. *quid*] L. quid iſte in
2. *perridicule*] V. M. perridiculi
11. *tetigit*] G. attigit
12. *evertendam*] V. L. evertendam
257. 22. *Romanus*] V. Romani
25. *pudentiſſimi*] V. M. prudentiſſimi
258. 7. *ex*] V. M. de
19. *anno*] V. M. L. annos
22. *accipit*] V. M. L. accepit
23. *teſtimonia*] V. M. L. teſtimonium
259. 15. *Ut*] V. M. quo
24. *tam*] L. omittit.
260. 2. *Reip.*] L. Remp.
19. *& honeſti*] V. omittit.
25. *conſtituiſſet*] L. inſtituiſſet
26. *inſtituerat*] L. conſtituerat cum
30. *&*] L. & in
261. 1. *ſint*] V. M. L. ſunt
7. *Quiritium*] V. M. eum
14. *ſi*] M. L. ſi petit
ult. *tum ſi*] L. cum Siculos eorum
dare] V. M. L. dari
262. 2. *complectamini*] V. M. L. amplectamini
8. *illi*] V. M. L. Siculi
263. 22. *inſanias*] V. M. L. inſaniam;
264. 7. *commiſſam*] V. M. commiſiſſe dicant
24. *dicis*] V. M. L. judiciis
265. 7. *ſcelera*] V. M. omittunt.
14. *conſul*] V. M. L. ex S. C.
18. *hoc homine*] V. M. G. huic homini
19. *invenias*] V. M. invenies
22. *Rupilius*] V. M. L. Rupilius Prætor ex
23. *prætores*] G. prætorem
29. *religione*] G. rejectione
266. 11. *fore*] V. M. L. omittunt.
17. *ait*] V. M. L. aitque judices
18. *lege*] V. M. L. lege Rupilia
20. *poſtridie*] V. M. poſtera die
28. *agatur*] V. agitur
ult. *judicium*] L. judices
269. 9. *ſuorum*] V. M. L. ſuorum comitum
17. *altero*] V. M. L. aliquo
19. *pſeudothyrum*] V. M. L. pſeudothyron
23. *& illa*] L. etiam illa
ſcelera] L. ſcelera ſunt quæ per, V. M. ſcelera quoque per
31. *ubi*] V. M. L. ſub
ult. *eum*] V. M. L. cum Syracuſanis locum eripere
270. 2. *poſuerint*] V. poſuerunt
14. *tu*] V. M. tu Syracuſanis
15. *impartire*] V. M. L. impertiri vetuiſti
16. *agitare*] M. L. agere
22. *vociferari*] V. M. L. vociferare
271. 17. *poſſe*] L. poteſt
18. *interfuerat*] L. interfuerant
20. *dubitari*] G. diſputari
26. *tum*] M. tamen
31. *ut id*] G. ſibi id
272. 1. *refert*] L. refert ſe ad illam ſuam rationem Syracuſanam
5. *qui*] L. quippe qui
273. 16. *liceat*] L. jubeat
nullum] V. M. G. ullum
19. *judicia*] M. L. conſilia
26. *quod*] L. in quo
274. 11. *reſcidit*] V. M. L. reſcindit
16. *non*] L. vix
17. *eductus*] V. M. ductus, L. aditu.
275. 6. *laudationes*] V. M. L. laudationem
276. 6. *præbuiſſet*] G. dediſſet
15. *ſimilibus*] L. millibus
ult. *ob ſalutem*] G. a ſalute
277. 24. *Sacerdoti*] V. M. L. ſacerdotis
ult. *habebat*] V. M. habet

20. *conflaret*] V. M. L. conflarit
278. 31. *adhibitis*] L. adhibitis in conſilium
279. 2. *metum*] L. metum cum cupiditate
15. *condemnavis*] L. condemnat
17. *nabiſcum*] V. M. L. vobiſcum
280. 12. *vobiſcum*] L. vobis
18. *eſt*] V. M. eſt tam
29. *jam*] V. M. omittunt.
30. *adverſario*] M. L. adverſariis
281. 4. *conſilioque*] L. conſiliumque
282. 5. *ſuam*) V. M. L. ſummam
13. *bene*] L. affabre
15. *compararet*] V. M. L. comparabat
19. *Angebatur*] V. M. tangebatur
33. *&* *æquitatem*] V. M. omittunt.
283. 10. *fama*] V. M. L. facta ab eo
15. *poſſimus*] V. M. L. poſſumus
17. *qua*] L. quod
284. 16. *vellent*] V. M. vellent, dicerent,
18. *publicos*] V. omittit.
19. *ut cum*] V. M. L. omittunt.
20. *ejuſce*] V. M. L. ejuſque
28. *omni*] V. M. G. nmnium
30. *nona*] V. M. L. octava
285. 9. *nonam*] V. M. L. octavam
286. 5. *erant*] L. erat
videbantur] L. videbatur
8. *Gellius*] V. M. Lucullus
287. 7. *in integre*] L. integra
35. *de*] V. M. L. omittunt.
289. 8. *paſſent*] L. poſſent! cedo
18. *judicaverit*] V. M. G. judicavit
potuerit] G. potuit
ex] L. in
23. *Quem*] V. M. Quid
28. *cognatione*] G. cognitione
33. *ante*] L. ante te
290. 14. *periculo*] V. M. periculum
23. *obtinet*] M. L. otinebat
24. *videatur*] L. videretur
26. *Dubitare*] V. M. L. dubitare etiamnum
27. *falſi cognitoris*] V. M. omittunt.
291. 15. *adſcripſit*] V. M. L. adſcripſerit
23. *cum*] V. M. quod tum
292. 19. *Sicilia*] V. M. Sicilia
23. *ob*] V. M. L. ad
293. 6. *ſcelerum*] L. flagitiorum
17. *temp.*] V. tep.
294. 8. *ſumemus*] L. ſumamus
17. *quin*] V. M. L. & quin ab
295. 34. *veterum*] V. M. G. vetere
296. 3. *quidam*] L. quiſpiam
5. *amplior*] V. M. amplius
9. *auferat*] V. afferat
26. *jubebat*] M. L. jubeat
31. *actnrus*] L. facturus
33. *religiones*] M. L. religionem
ult. *recitari*] V. M. L. legi
298. 6. *plorantibus*] V. M. implorantibus, L. improbantibus
9. *diebus*] V. M. dies
10. *menſem*] L. G. addunt, qui conſequitur menſem comitialem
22. *cui*] G. qui
habebat] M. L. habeat
25. *obſcure*] G. ſane vafre
29. *Reip.*] V. M. Reip. cauſa
299. 27. *accidiſſet*] V. M. eſſet
28. *adverſarios*] V. M. L. omittunt.
33. *conflare*] V. M. L. conflari
301. 11. *qui*] L. quis
metueret] V. M. metuerit
15. *facit*] M. L. fecit
18. *cum*] L. cum in te prætorem
20. *dicit*] L. edicit
302. 15. *videatur*] M. L. videamur
20. *deferamus*] V. M. L. deferemus
28. *quare*] L. qua ratione & iſte
33. *comprobarimus*] V. M. comprobaremus
304. 17. *poſtulantur*] L. poſtulant
305. 4. *Jam*] G. nam
18. *Reip.*] L. Reſpublica
26. *inſcriptum*] V. M. L. ſcriptum
29. *conſulunt*] L. conſulent
306. 13. *totum*] V. M. tamen, L. tandem
15. *togatum*] V. M. L. civem Romanum
307. 6. *locis*] V. M. L. locis erectæ ſunt
10. *Sicilia*] V. M. Sicilia
30. *ediderint*] V. M. L. diderunt
32. *obſecrarint*] V. M. L. obſecrarunt
308. 1. *pro*] V. M. L. præ
duxerint] V. M. L. duxerunt
2. *dixerint*] V. M. L. dixerunt
17. *honores*] L. honorem
309. 1. *mœnibus*] V. M. a mœnibus
16. *remoti*] V. M. L. remotiſſimi
22. *Leontinis*] V. M. Leontini
24. *illorum*] L. aliorum
28. *Serapim*] V. M. L. Jovem
310. 6. *minus*] M. L. non minus
9. *publice*] V. M. omittunt.
312. 4. *an male*] G. aut quomodo
5. *cupias*] V. M. L. cupies
6. *enim*] V. M. L. omittunt.
12. *Siciliæ*] V. M. Sicilia
humanum?] L. hominum
18. *ſperaris*] V. M. ſperabas
313. 15. *ea*] L. eorum
28. *quod*] V. M. quo

314. 10.

314. 10. *arbitrantur*] V. M. arbitrentur reos
17. *producam*] G. quibus hoc committam
20. *nititur*] V. nitatur
29. *promptius*] V. M. L. amplius

315. 19. *num*] V. M. L. non
ult. *confingam*] M. mecum fingam
6. *tacito*] L. tacito cætera

316. ult. *menſium*] G. menſum

317. 10. *tantum*] V. M. L. tantam Melitenſem
17. *vobis*] V. M. nobis

318. 16. *tabellarum*] V. M. L. tabularum

319. 1. *an negotiator*] V. M. L. omittunt
7. *quo*] L. quod
33. *reorum*] G. rerum
34. *ſolerent*] V. M. L. ſolebant

320. 8. *nequitia*] M. L. nequitiæ
10. *mulieres*] V. M. L. mulieres nequam

322. 7. *dicunt*] V. indicunt
23. *&*] L. & quantillum dicere

323. 5. *habeo*] L. ſubeo
9. *reprehenderint*] V. M. reprehenderunt
11. *quempiam*] L. quempiam in judicium
17. *quod*] G. in quod
20. *eſſe*] L. eſt
dico] V. M. omittunt.

324. 17. *arbitraror*] L. arbitrarete
25. *hominum magnorum*] V. M. omnium majorum, omnium clarorum

325. 13. *Domos*] G. Dominia veſtra
23. *fuerimus*] V. M. L. erimus
30. *fere*] G. & re
ult. *in*] V. M. L. in audiendo diligentiam

326. 11. *Nam*] V. M. L. in
16. *ratione*] V. M. L. rationibus
19. *Aſiæ*] V. M. Aſia

327. 11. *vendendi*] V. M. L. vendundis
26. *& clariſſimas*] V. M. L. omittunt.
29. *diligentiaque*] V. M. L. prudentiæque

328. 1. *a liberis*] V. M. omittunt.
11. *præfinire*] V. M. L. præfiniri

329. 13. *decumano*] V. M. L. decumani
16. *non*] V. M. non commutarit, ſed everterit
22. *multorum*] multorum prætorum

330. 5. *erit*] V. M. erat
19. *ſolus*] L. ſocius
22. *ad*] V. M. L. ad evertendas

331. 20. *quæ*] L. quæ veſtigalis ſit

332. 2. *jugis*] L. jugeris
21. *ajebat*] V. M. L. dicebat
ullam] V. M. L. unam

333. 23. *uno*] V. M. L. omittunt.
26. *irriſor*] V. M. irritos

335. 21. *popoſcerit*] V. M. poſcerent, L. popoſcerint
quadruplo] V. M. L. quadrupli
25. *velit*] L. volet
26. *aufert*] V. M. auferat

336. 1. *luteus*] V. M. lynceus
6. *nunquam*] V. M. L. nunquid
24. *non*] V. M. L. ne
29. *Prohibitio*] V. M. cohibitio.
30. *adhibebat*] V. adhibeat
ult. *quo*] V. M. quod

337. 2. *a*] V. M. ex Leontino
3. *calumniandi*] L. calumniandis
8. *oſtendam*] V. M. L. oſtendemus
12. *quo*] L. quod
25. *conſtituiſſe*] V. M. irrupiſſe, L. reperiſſe

338. 31. *quod*] L. quo
32. *id*] V. idem non, M. L. id non

339. 8. *pop. Rom.*] V. M. omittunt.

340. 12. *pravitate*] L. improbitate
15. *aſſequi*] V. M. eſequi
24. *nunc*] L. tunc
31. *ſpecies*] V. G. ſpes

341. 4. *in tanta improbitate*] V. M. L. omittunt.
16. *Atque hæc*] G. delet *hæc*.
28. *ad coronam*] L. ac coronæ
10. *miniſtros*] L. adminiſtros
22. *ut ante*] V. M. omittunt.
23. *venditis*] L. venditis jam
28. *maximo*] L. maximo quidem

342. 2. *ac locupletiſſimos*] V. M. L. omittunt.
22. *Pergæus*] V. Pergameus, M. Pergamenus
26. *edicti*] V. M. edicta

344. 2. *Xeno*] V. M. Xenon
elocatum] V. M. eum locatum
3. *iſte*] V. teſtes
ejus] V. M. L. ejuſmodi
4. *uti*] V. M. omittunt.
6. *uxoris*] V. M. uxorem
13. *Xeno*] V. M. Xenonem adirent
judicetur] V. M. L. judicaretur
aſſervent] V. M. L. aſſervarent
20. *jugeribus*] L. jugeris
22. *eductus*] V. M. L. deductus
24. *conſciſſus*] V. M. L. conciſus

345. 8. *quadam*] V. M. L. quadam
in foro] L. Ætnæ in foro
22. *nullus*] L. G. nullis

24. *quam*

24. *quom*] V. M. L. quam iſte
346. 20. *ad Apronium*] V. M. Aptonio
28. *ſtraverat*] G. ſtatuerat
347. 16. *audietis*] V. M. auditis
348. 1. *perferre*] V. M. ferre
3. *quæſivit*] L. quæſivit
5. *ſuperiorum*] L. ſuperiore
9. *ſtipatores*] M. ſtipatorios
11. *&*] V. M. L. etiam in foro jubebat
vocari] L. convocari
12. *quicum*] V. M. quocum
ult. *viciſſet*] L. viciſſet, Rex fugitivorum
349. 4. *permulta*] L. permultarum
13. *Sunt*] L. cum ſint
350. 17. *volet*] V. M. audet
351. 16. *emerat*] V. M. emerant
353. 2. *Pyragro*] V. M. Pyragri
cognomen] L. nomen
10. *in*] V. M. injuriæ
22. *cum*] L. cum decumas
24. *medimnum*] V. M. L. modium
25. *medimnum*] V. M. L. modium
hoc] V. M. hoc triticum
30. *prædonum*] V. M. prædonis
354. 9. *mulieri*] M. L. mulieri in
12. *ducebat*] V. M. L. dicebat
19. *rediſſet*] L. recidiſſet
22. *Addicitur*] L. addicuntur
355. 29. *teterrimis*] V. M. L. deterrimis
356. 4. *prudens*] L. pudens
11. *ipſo*] V. M. ipſi
vobis non modo] V. M. omittunt.
12. *audiendum*] V. M. animadvertendum
14. *traderet*] V. M. L. tradidit
20. *majorum*] V. M. L. malorum
ult. *a*] L. ab ipſo partarum
357. 2. *remittere*] V. M. dimittere
21. *videtis*] V. M. vidiſtis
358. 1. *non*] V. M. non intelligit
17. *te*] V. M. tibi
20. *vendidiſſes*] V. M. L. vendidiſſet
359. 1. *piratis*] V. privatis
360. 25. *vendidi*] G. vendidiſti
26. *pecuniam*] V. M. pecuniæ ereptæ
361. 13. *nobilis*] V. M. G. arator nobilis
14. *nemini*] V. M. G. Panormitanis
millibus] V. M. L. millia
362. 9. *pudentes*] V. M. prudentes
15. *Equitem*] G. Equites Rom.
34. *iniqua*] V. M. indigna
363. 6. *Addicitur*] L. addicuntur
14. *facere*] V. M. ferre, L. conferre
24. *ſed*] V. M. ſed quæ
26. *ſaturi*] V. M. L. ſaturati
31. *fecerant*] V. M. fecerunt
364. 14. *poſſint*] G. poſſunt
25. *amiciſſim.*] L. amiciſſimorumque populi Rom.
28. *decumarum*] V. M. decumanorum
365. 1. *ſi*] V. M. quibus quod tum aut
5. *Ætnenſem*] V. M. Ætnenſium & Leontinorum
336. 28. *omnium*] V. M. omnibus
32. *Meæ*] V. M. mea diligentia
367. 27. *dubitatis*] V. M. L. dubitabitis
29. *faciam*] L. capiam
doceo] V. docebo
33. *improbitatem*] V. M. iniquitatem
368. 7. *illum*] L. ſe tuum
8. *decumanorum*] V. M. L. decumarum
13. *ſupplicia*] V. M. judicia
23. *poterat*] V. poterit
371. 20. *merces eſſet*] L. G. meritaſſet
372. 7. *accidit*] V. M. actum eſt
uti] V. M. uti hi, G. delet.
ararent] V. M. L. arent
9. *latos*] V. M. L. latus
18. *Quid*] L. Quot
ult. *jugis*] V. M. L. locis
373. 7. *ſui*] V. M. L. ſua
29. *affecta*] L. afflicta
31. *urbis*] L. urbanos
374. 3. *vi*] V. M. L. omittunt.
35. *eſſe*] V. M. L. omittunt.
ult. *appellot*] V. M. L. appellat
375. ult. *ſi qui*] G. ſi quid
376. 23. *propterea*] V. M. G. omittunt.
29. *constituendum*] V. M. L. contendendum
377. 7. *refrænaret*] V. M. L. frænaret
378. 8. *fore*] L. fieri
9. *vendicaſſet*] V. M. L. vindicaſſet
379. 25. *manifeſte*] L. manifeſte
381. 9. *propulſaret*] L. ptopulſare
18. *mercedis*] V. M. L. mercedis nomine
20. *preſteteree*] V. M. proferres
24. *ex*] V. M. L. ex hoc uno
28. *excogitatum*] L. exagitatum
383. 4. *illum*] V. M. illo
32. *maximi*] V. M. maximam
384. 1. *vendidiſſe*] G. vendidiſſe, atque aliorum quidem agrorum proportione magno decumas vendidiſſe
18. *manifeſtis*] V. M. maximis
385. 8. *ita*] V. M. omittunt.
17. *reddidiſſet*] V. M. redemiſſet
387. 2. *redundarit*] V. M. redundaret
8. *nonne*] V. M. non

24. *Volo*]

24. *Volo*] V. M. L. volo mihi fraterculo
12. *habebere*] V. M. L. habeare
17. *Do*] V. M. dare, profundere, opponete
25. *conficies*] V. M. perficies.
388. 3. *Omnes*] M. omne
13. *volent*] G. volunt
34. *qua*] L. qua in aratorem
389. 14. *audieris*] V. M. audivit
23. *ad tua flagitia*] V. M. L. omittunt.
390. 13. *ereptum*] V. M. abreptum
26. *ferme*] L. fere
391. 7. *cuiquam*] V. M. omittunt.
11. *Primum*] V. M. L. primum eam cum poſita eſſet apud
16. *publicanis*] V. M. L. publicani
392. 12. *Antiſtii*] V. M. L. Antiſtitis
25. *appellanda*] L. appellanda indicaturum ſe ac patefacturum minatur. Recita
393. 4. *eſſe*] V. M. L. eſſe eura
8. *an ut*] L. cum
394. 12. *ſuum probare*] V. M. omittunt.
17. *ipſe*] L. ipſe... poſſim
20. *aut cum*] V. M. L. omittunt *cum*.
28. *ut*] L. cur
395. 9. *Quæ*] V. M. L. Quæ ergo
14. *pecunia frumentum emere a Siculis*] L. delet.
396. 1. *interpoſitis*] L. interpolatis
10. *Mola*] G. magna
12. *aſpexi*] M. L. inſpexi
24. *convertiſſe*] L. avertiſſe
397. 21. *per triennium*] V. M. omittunt.
30. *in*] L. in ſingula
398. 12. *eſſe*] L. quinam eſſe
14. *quid*] V. M. quid vocas
399. 10. *ergo*] V. M. L. ego
25. *advexit*] V. M. adduxerit
26. *adire*] M. adeſſe, V. G. abire
400. 13. *aliquos*] V. M. aliquot
401. 12. *excellentem*] V. M. excellenti
402. 13. *datur*] L. dono datus
403. 4. *fuerat*] L. fuerit
19. *imperabatur*] V. M. L. imperabatur frumentum
405. 15. *poſſum*] L. poſſim
406. 16. *poſcat*] V. M. poſcit
28. *Hæc*] L. hoc deerat injuriæ
407. 19. *omnes*] V. M. L. hominis
24. *in Rep.*] V. M. L. in Remp.
408. 2. *noſtris*] V. L. veſtris
5. *primis*] V. M. L. primis civitatis
10. *velle*] G. vellet
13. *ad*] V. M. L. ad æquitatis conditionem
15. *ſua*] L. pro ſua parte
18. *certo*] G. certe
29. *ferenda*] V. M. L. ferenda populo
409. 11. *ſe*] V. M. omittunt.
26. *an*] V. M. L. atque
28. *quod oportuerit*] V. M. omittunt.
410. 32. *Hæc enim*] V. M. G. omittunt.
411. 1. *res mihi*] V. M. L. omittunt.
3. *proferre*] G. delet.
34. *præcipua*] L. præcipue
412. 5. *ne*] V. M. ante
12. *proconſulibus*] V. M. conſulibus
20. *probarit*] V. M. probarint
21. *utilitatem*] V. M. voluntatem
31. *illa*] G. ulla
ult. *annonæ*] V. M. L. annona
413. 18. *eo*] L. eodem
19. *annona*] V. M. anno
26. *Biennium*] V. M. biennio
ult. *deportare*] V. M. reportare
414. 2. *coarguo*] V. M. L. arguo
35. *reprehendatur*] L. reprehendetur
415. 3. *voluntate*] L. utilitate
5. *avaritia*] V. M. audacia
11. *plures*] V. M. L. complures
13. *improbos*] V. impios
33. *vero*] V. M. viros
34. *ipſos*] L. ipſis
416. 4. *ſiſtere*] G. ſubſiſtere
9. *avertatur*] V. M. auferatur.
11. *obſiſtet*] V. M. G. obſtet
veſtrum] V. M. veſtri
16. *negaret*] L. vellem negare poſſet
18. *a*] V. M. omittunt *a*.
22. *licet*] M. licebit
417. 12. *ipſis*] L. ipſæ
26. *conditione*] L. G. conſuetudine
418. 12. *ædes*] V. M. L. ſedes
418. 5. *non nominis*] V. M. omittunt *non*.
8. *locupleti*] V. M. locuplete
11. *fuiſſe*] V. M. L. fuiſſe nego
margaritam] V. M. margaritam fuiſſe
12. *factum*] L. factum nego ſignum
13. *in*] V. M. in tabulis
textili] V. M. L. textilem
430. 9. *factus ex*] G. factus eſt ex
10. *certe*] V. ceteræ
arulæ] V. M. tabulæ
433. 10. *pro poteſtate*] V. M. omittunt.
13. *emeris*] V. M. emeres
30. *fuit*] L. fuerit
434. 4. *uſumque*] L. uſumque meum

13. *me-*

13. *magnum*] L. maximum
22. *tua*] L. tuæ permiſerat
435. 2. *ſerviat*] L. ſervit
15. *fuiſſent*] L. fuiſſent ſibi a
25. *Ita*] V. M. id
436. 5. *ecqua*] V. M. L. ecquæ
6. *apud*] L. apud ſe in
9. *habe*] L. tibi habe
Canephoros] V. M. L. Canephoras
10. *modeſte*] V. moleſte
26. *ingratis*] V. gratis, L. ingratiis
28. *ſi*] L. ſi poſſunt
29. *etiam*] L. delet
30. *malo reſervare*] V. modo reſervare voluí
437. 5. *familias*] V. M. familias totas in
11. *hoc*] L. hoc ipſum
438. 26. *communicaſſes*] L. communicavit?
30. *moda.. etiam*] G. delet.
439. 4. *atque*] G. in
9. *quo*] V. M. qua
15. *alia*] L. delet.
27. *cum*] L. qui
440. 13. *prætori*] V. prætoris
15. *an domum*] V. L. quemadmodum
16. *omnium*] L. omnium veſtrum
30. *alias*] L. alteras
441. 3. *minus*] V. minus invidiæ
8. *tuam*] L. iſtius
11. *ablatas*] L. ſublatas
23. *in*] L. in tabulas
32. *ut*] L. ut id
442. 14. *Qui*] V. M. qui ſimul ut me
18. *uti iſti*] V. M. delent *ut*.
443. 20. *temperare*] ſibi temperare
22. *putabit*] G. putavit
32. *emeris*] L. emeris, nec ne
444. 15. *dicar*] L. dicis
16. *proferat*] L. profers
20. *promptiſſimi*] L. prompti
445. 10. *verſatæ*] V. M. L. verſata
15. *domi*] V. M. domo
22. *reſpondet*] V. M. L. reſpondlt
ult. *propinqua*] L. ad propinquum ſuum
446. 8. *vociferari*] V. M. vociferare
17. *excogitavit*] L. excogitat
22. *facinoris*] V. M. L. ſacinore
26. *Res clara*] V. M. reclamat
448. 28. *atque*] L. neque
449. 22. *cupidiſſimorum*] V. M. avariſſimorum
ult. *hac*] L. hæc crimina
450. 4. *ille eligat*] V. M. L. delent *ille*.
5. *quidem*] M. L. quidem ulla
451. 3. *proagorum*] V. M. pardiorum
7. *primum*] V. M. L. primarium
15. *accedere*] L. aſcendere
452. 7. *in illa*] L. ulla in.
11. *ut*] V. M. L. ut egomet mihi
20. *nummulorum*] V. M. nummorum
453. 5. *vellerat*] L. avellerat
27. *reprehendat*] L. reprehendet
454. 23. *textrinum*] V. M. textrinam
27. *niſi*] V. M. *non*
ult. *Neti*, *Lyſo*] V. M. nec vulgo, L. nec unus e vulgo
455. 4. *Quaſi*] V. L. quaſi vero
456. 3. *in Syriam*] L. delet.
11. *ſuis*] V. M. L. his
12. *vocavit*] L. vocat
ult. *manubria*] V. M. cum manubrio
457. 5. *aliud*] V. M. L. aliud quam id quod
19. *potuerunt*] V. M. delent.
458. 12. *ornamentum*] L. ornatum
460. 14. *omni*] V. L. omnes
461. 32. *cognorat*] V. noverat
462. 3. *&*] L. & cui
22. *ipſa*] G. ipſe
463. 5. *univerſam*] L. univerſis
17. *exportaretur*] L. exportabatur
26. *Quid hoc*] L. delet *hoc*.
464. 21. *anus*] L. munus
25. *obtruſit*] L. obtrivit
465. 20. *muneri*] V. M. munere
466. 9. *captum*] L. capta recuperatum reponatur
24. *ferendum*] L. nihil minus ferendum
467. 21. *defert*] L. rem defert
32. *ideo*] L. id fore
35. *eo*] L. eo eſt
468. 3. *in*] L. in illam civitatem, totamque provinciam
5. *tum*] L. cum
14. *iſtum*] V. eum
23. *publice*] L. publicum
469. 8. *illuſtrem*] L. illuſtris
19. *tibi*] L. tibi nunc
27. *prævisa*] L. proviſa
470. 1. *Democritus*] V. M. L. Demetrius
2. *eo*] V. M. L. ei
3. *ipſum*] V. M. L. iſtum
12. *nefarios*] L. nefarium
29. *ut*] V. M. ut rictus
471. 14. *fors*] M. fors
15. *Hora*] L. horam
23. *tam*] V. tantum mali
472. 7. *æditui*] L. ædititimi
13. *dicendum*] V. M. L. dicendum eſt
473. 15. *antiſtitæ*] V. M. antiſtites
474. 4. *deciditſti*] L. incidiſti

14. *ſa-*

14. *ſacrarii*] V. M. ſacrarium
28. *cepin*] V. L. prælio
475. 15. *ſoleant*] V. M. ſolebant
16. *neque*] L. neque unquam
476. 1. *ordiri*] V. ordiar
8. *tam*] L. ita
9. *ut*] L. ut io animis
18. *quæ*] L. ex qua
ult. *eo*] G. eo
477. 18. *diutius*] V. M. L. addunt, *aures veſtras*
479. 3. *conſtituta*] L. inſtituta
14. *ſcelere*] L. ſceluſque
19. *En*] G. & tametſi
23. *veſtram*] V. M. veſtram auctoritatem
32. *omnium*] L. omnium Græcarum urbium
34. *orationem*] V. rationem
480. 9. *purum*] V. M. a plurima cæde
26. *adjungitur*] L. conjungitur
481. 8. *Tycha*] V. M. L. Tyche
14. *Temenites*] V. M. Teſmothes
29. *aſportata*] L. deportata
482. 24. *ornare*] L. ornari
483. 19. *crinitum*] V. cinctum
484. 1. *minime*] L. minimum
16. *forum*] V. M. eorum
17. *accomodavit*] L. commodavit
22. *deferenda*] L. ferenda
30. *Pæanis*] L. Pœonis
485. 9. *honore*] V. M. honori
10. *colligere*] L. conjicere
486. 2. *ſervaret*] L. conſervaret
4. *dicerentur*] L. dicentur
487. 2. *venditare*] V. M. vendere
vendebant] G. venditabant
3. *aut niſi*] V. M. G. omittunt *aut*.
22. *merere*] V. M. mereri
489. 3. *exquirebam*] V. ſcribebam, M. L. exſcribebam
491. 7. *illa*] L. illi
adeo] G. ideo
492. 1. *principum*] V. M. G. principium
ſolent] V. M. G. ſolet
16. *iſtius*] L. de iſtius turpi calamitoſaque prætura
493. 4. *inquirendum*] L. inquiſitum
5. *conjunctis*] L. cunctis
7. *jam*] L. jam in id non
495. 22. *illis*] L. aliis
29. *reliquerit*] L. reliquerat
501. 16. *locorum*] V. M. G. delent.
502. 10. *juſſiſſe*] V. juſſit
32. *conſcripſerit*] L. ſcripſerit
503. 2. *Tricalino*] G. in Triochalino
14. *diceret*] L. dicerent
19. *Fieri*] V. M. G. omittunt.
21. *nunc*] V. M. L. num
25. *Nomine*] L. homines
504. 16. *eveniunt*] V. M. G. veniunt
18. *aut*] L. ut
505. 7. *eo*] V. M. L. eo ſervorum
9. *Megarenſi*], V. M. L. Magarenſi
506. 4. *affirmare*] V. M. L. affirmat
507. 1. *condemnatus*] L. damnatus
508. 7. *proponerentur*] L. proponeret
25. *injectum*] objectum
509. 13. *ac*] L. atque imbrium
14. *compararat*] V. M. G. comparat
28. *Melitenſi*] L. Melitenſis
29. *farctus*] L. ſartus
ult. *admovebat*] V. M. appooebat
510. 6. *in*] V. M. L. ad cubiculum
511. 9. *luco*] V. M. L. loco
29. *deporteret*] V. M. G. exportaret
514. 2. *Siciliæ*] G. delet.
7. *ac neceſſit.*] L. omittit *ac*.
24. *in loco*] V. M. L. digno io loco
515. 21. *intelligis*] V. M. intalliges
516. 15. *ponit*] L. proponit
517. 9. *poſt*] L. poſt ſi
24. *pecuniæ*] V. M. G. pecunia conſtare
29. *reſp.*] V. M. L. reprehenſio
519. 8. *quoque*] V. M. G. quod
520. 15. *emerunt*] L. redemerunt
19. *imperaretur*] L. imponebatur
24. *uſurpatum*] V. M. L. uſurpato … retento
26. *At non*] L. G. deleot *non*.
522. 15. *quiddam*] V. M. quidem
18. *exigit*] L. exegiſti
523. 9. *ita*] V. M. ita Verres provinciæ præfuiſti, ut
10. *ſit*] V. M. tibi ſit
22. *vita fuerunt*] L. vixerunt
524. 3. *deportares*] V. M. G. portares
8. *imperare*] G. imperaſſe
525. 7. *certum*] V. M. certo pretio
8. *miſſioni*] V. M. L. miſſione
9. *quod*] militis &
23. *a*] V. M. ea
25. *in acta*] V. M. noctu
527. 4. *celatus*] L. occultatus
aſpicere] L. aſpici
24. *contrudi*] L. condi
528. 19. *captum, & ſex*]. V. M. G. factum ſex
23. *abducti*] V. adducti
28. *maximus*] L. magnus
ult. *aliquam*] L. aliam

530. 6. *cum*] M. L. in
9. *hoc*] L. non
531. 11. *ſervant*] L. reſervant
14. *idemque*] G. itemque
16. *Et nunc*] M. L. eſt nunc
27. *tamenne*] V. tamen te derideri vides
534. 16. *habitare*] V. M. habitari.
23. *egreditur*] L. egreditur in
535. 9. *eras*] L. erat ibi
24. *ſuo*] L. uno
28. *non tanta*] L. delet *non*.
29. *tamen*] G. omittit.
536. 2. *pericula*] L. in periculo
537. 11. *commemorabatur*] V. M. G. commemorabantur
18. *duabuſque*] L. delet *que*.
539. 2. *tenerent*] V. tenuerint
5. *invenerant*] M. L. invenerat
jaciebant] M. jaciebat, L. jactabat
28. *quas*] L. quot
540. 1. *eſſet*] G. ſit
5. *veniret*] V. M. venerit
22. *jam*] V. M. etiam
542. 12. *cujuſmodi*] L. cuicuimodi
21. *turpitudinis*] L. turpitudinum
ult. *&*] L. ætate, miſeria
543. 24. *cervicem*] L. cervices
ult. *eum*] V. M. L. io commeatu
545. 8. *libertate*] V. M. L. libertatem
27. *nihil*] L. omittit.
546. 2. *navarchus*] L. navarchus homo nobiliſſimus ſuæ
28. *tibi*] L. tibi veſtitumque
547. 3. *quin*] V. M. G. qui non
6. *omnium*] V. M. L. hominum
25. *Philargus*] V. M. Philarchus
30. *Phalargus*] L. Phalarchus
32. *ſeditis*] V. M. feretis?
548. 6. *alumnos*] V. M. L. colonos
17. *numeramur*] V. M. non eramus
26. *docemini*] L. ducimini
27. *neque*] L. &
549. 12. *devenient*] L. venieot
14. *enim*] L. enim ſe
21. *jam*] L. ita
annos] L. G. omittunt
28. *apportata*] L. deportata
550. 3. *Chium*] V. M. L. Chion Samon
19. *floruit*] M. L. princeps fuit
20. *Tyndari*] L. Tyndaridæ
24. *tam*] V. M. jam
29. *illorum*] L. illorum miſerorum
551. 4. *Lacrymis*] L. lacrymans ego huc, non
5. *ne*] V. M. L. ſed ne
14. *ita*] V. M. L. iſta
23. *perpetuo*] L. perpetuis
31. *tua*] V. M. tua
552. 4. *pracidas*] V. prædicas, M. prædices
17. *tuus*] L. tuus æmulus, tuus hoſpes
18. *egreſſum*] V. productum
553. 12. *poſſis*] V. M. poſſet, L. poſſes
22. *adducere*] V. M. L. abducere
32. *tunica*] L. tunica talari
554. 1. *Sicilia*] V. M. Siciliæ
9. *hoſpitum*] V. M. L. hoſpitumque
16. *muneri*] V. G. noſtro
17. *anima*] L. animo
18. *affixa*] L. defixa
34. *in*] L. e conventu
555. 23. *bacillo*] L. baculo
24. *illi*] L. ille
556. 33. *interficere*] L. intercipere
35. *quæ ex Syria*] G. delet, *quæ*.
557. 7. *Charybdim*] V. M. L. Charybdin
9. *majoribus*] L. immanioribus
27. *providerant*] V. M. L. intelligebant
26. *jam*] V. M. L. etiam
559. 2. *conceſſa*] L. conceſſa eſſe
7. *via*] V. M. G. vi
32. *monumentum*] L. momentum
560. 13. *dicent*] L. dicunt
561. 12. *Haccine*] V. hæc in plebe Rom.
25. *Coſano*] V. M. L. Conſano
28. *dicendo*] G. dicenda
562. 26. *recepetricem*] L. receptatricem
563. 5. *eminebat*] L. emicabat
564. 5. *ardenteſque*] V. M. L. candenteſque
7. *imbibebat*] L. leniebat
566. 4. *ut*] V. M. L. ut dilationem aliquam crucis
8. *adeunt*] L. delet
16. *ſperant*] V. M. ſperant eſſe
25. *Sicilia*] V. L. Sicilia negotiabatur
567. 15. *affixum*] M. L. affectum
26. *vinciri*] L. vincire...verberare...necare
26. *Quod*] L. Quem enim locum in
568. 13. *veritas*] V. M. G. veritas omnium
20. *Nam*] L. Nam ſi
569. 8. *nolo*] V. nolo hoc in hoc
12. *ſi qui*] V. M. L. quia
17. *pertinent*] L. pertineant
570. 29. *navis*] V. M. nobis
571. 5. *adverſetur*] V. M. G. adverſaretur
572. 32. *corrupti*] V. M. G. corrumpendi
574. 5. *pratorii*] L. urbis
21. *auferendum*] V. M. G. avertendum

27. *coli-*

27. *coſtis*] L. incolitis
575. 5. *nullam*] G. ullam
8. *Denique*] M. L. Deinde
576. 10. *audimus*] V. audivimus
577. ult. *pop. Rom.*] L. a populo R.
788. 1. *numerus*] L. maximus numerus
13. *populo*] L. prætore
ult. *M. Fonteji*] V. M. Cn. Pompeji
579. 12. *oppugnatum*] V. M. oppugneot
31. *ſummæ*] V. M. L. ſumma auctoritas omnium
580. 15. *poſſimus*] V. M. L. poſſumus
20. *munire*] L. muniti
24. *veſtris*] L. ooſtris quas exſcripſiſtis
581. 14. *Croduui*] V. M. Crodimum
19. *cum*] V. M. G. omitunt.
22. *fructibus*] G. frugibus
ult. *invidiam*] L. invidioſam
582. 9. *Galli*] V. Galli uon
at] V. M. actio
vis] V. jus
10. *coarguis*] V. M. coargui poteſt. Igitur
judex] V. M. judices
12. *poteſt*] V. M. poteſtis ... debetis
14. *Videte*] V. M. omittunt
15. *ne*] V. M. næ
ſint] V. M. ſunt
22. *noluimus*] V. M. G. nolumus
583. 5. *conjecturæ*] V. M. G. conjectuta & cogitatione
584. 8. *ut quidque*] V. M. L. ſi quidquid
586. 10. *ſanctam*] G. vinctam
588. 2. *inviſus*] V. iovitis
20. *ſenatum*] L. ſenatores
589. 1. *reliquas*] V. M. reliquias
22. *ficta*] L. conficta
590. 26. *non*] V. M. nunc
591. 19. *exercitatus*] V. M. exercitus
592. 3. *improviſa*] L. improviſo
12. *inſerite*] V. M. inſerte
21. *condemnare*] L. condonare
24. *non & multis*] M. L. omittunt *non*.
593. 12. *illæ*] V. M. L. iſtæ
13. *Pugnat*] L. propugnat
594. 6. *Tendit*] V. M. tendet
596. 11. *nunc*] V. M. omittuot.
604. 11. *hominis*] L. hominibus
605. ult. *mondatu*] V. M. mandato
606. 1. *Iſtius*] L. tuus
8. *&*] L. ut
20. *nuntiabatur*] L. denuntiabatur
28. *eſt*] V. M. G. omittunt.
607. 20. *non minus*] L. delet *non*.
609. 2. *re ipſa atque*] M. L. G. omittunt.

9. *ord nis*] V. equeſtris ordinis
610. 30. *jus*] L. vis
614. 3. *jus*] L. vis
approbatum] L. approbata
16. *eadem*] V. M. L. in eadem
616. 30. *aut*] L. aut aliquo
617. 4. *dejectus*] V: depulſus
29. *in hoc*] V. M. omittunt *in*.
618. 2. *ſtatu*] L. ſtatui
619. 1. *aptum*] V. M. L. totum
620. 1. *auctorem*] V. M. G. actorem
621. 4. *vis*] V. jus
9. *ut*] L. ut me reſtituas, ſive te
14. *quia*] V. M. G. omittunt.
15. *ſubtiliter*] V. M. L. omittunt.
30. *unus*] V. M. L. omittunt.
622. 33. *ornatiſſimi*] V. M. L. armatiſſimi
623. 1. *feciſſes*] V. M. L. feciſſet
25. *retinetur*] L. continetur
624. 23. *interdicto*] V. interdictum
625. 4. *defendis*] V. defeodis
626. 3. *nihil*] M. nihil enim in, L. oihil enim eſt in
10. *imponi*] L. interponi
13. *teſtamentum*] L. teſtimonium
627. 14. *poteſt*] L. poſſit
19. *veſtrum*] L. oeſtrum
628. 5. *ſed*] G. ſunt etiam
6. *dimittitur*] L. amittitur
12. *præſentia*] L. præſenti
21. *injuriarum*] V. in jure parum delictum
23. *Juris*] L. G. juris igitur retineri
25. *ſtatuite*] L. ſtatuere oportet
629. 19. *noſtrum*] V. M. veſtrum.
20. *noſter*] V. M. veſter
omnibus] L. quibus
ult. *ſit*] L. ſit, ſpectari
630. 1. *non nominem*] L. poſſum nominare non
3. *cauſæ*] L. cauſæ in ſententia;
4. *probari*] V. probare
25. *omnium*] L. omnino
631. 7. *juſſit*] V. M. juſſiſſet
proximo] V. M. proximi
10. *decreto*] M. edicto
632. 2. *neque*] V. minime
28. *Cinna*] V. M. Cæcinna
633. 18. *ageret*] L. ages
19. *perſequerere*] L. perſequere
21. *ageres*] V. L. ages
uterere] V. M. L. utere.
26. *ex*] L. ex citeriore
634. 20. *&*] V. M. G. aut
635. 5. *dixit*] L. dicit
9. *armis*] L. armatis

636. ult. *quod*] L. quod rogari jus non ſit? quid quod

638. 7. *tum*] V. M. L. tamen

639. 3. *is*] V. M. L. ii . . . fuerunt . . . liberentur

12. *perſugium*] V. M. profugium

640. 8. *feci*] V. fieri

641. 6. *vereretur*] L. veritus ſit

7. *ne de*] V. M. de

8. *quod*] V. quod virtuti hominis

14. *quæritis*] M. quæretis

642. 1. *Cæcina*] L. Cæcina

2. *Cæcina*] Cæcinam

ORA-

Digitized by Google

ORATIONUM
CHRONOLOGIA,

Ad Fr. Fabricii, & And. Schotti rationes exacta.

Anno U. C	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
672	26	*M. Tullius Decula.* *Cn. Cornelius Dolabella.*	CICERO cauſas agere cœpit publicas, ut in Bruto ait. Privatam pro QUINTIO apud Aquilium Gallum egit, an. agens ſextum & viceſimum.
673	27	*L. Cornelius Sylla Felix, II.* *Q. Cæcilius Metellus Pius.*	SEX. ROSCIUM parricidii reum defendit, anno ætatis XXVII. quo & Demoſthenem Athen. Oratorem dicere cœpiſſe κατὰ Ἀνδροτίωνος, obſervat Gellius XV. 28.
674	28	*Ap. Claudius Pulcher.* *P. Servilius Vatia Iſauricus.*	
675	29	*M. Æmilius Lepidus.* *Q. Lutatius Catulus.*	
676	30	*Mamercus Æmilius Lepidus.* *D. Junius Brutus.*	
677	31	*Cn. Octavius.* *C. Scribonius Curio.*	Pro Q. ROSCIO COMŒDO dixit. Quæſtor creatur.
678	32	*L. Octavius.* *C. Aurelius Cotta.*	
679	33	*L. Licinius Lucullus.* *M. Aurelius Cotta.*	
680	34	*M. Terentius Varro Lucullus.* *C. Caſſius Varus.*	
681	35	*L. Gellius Poplicola.* *Cn. Corn. Lentulus Clodianus.*	
682	36	*Cn. Aufidius Oreſtes.* *P. Cornelius Lentulus Sura.*	
683	37	*M. Licinius Craſſus.* *Cn. Pompeius Magnus.*	Ædilis Curulis creatur. In Q. CÆC. & in VERREM.
684	38	*Q. Hortenſius.* *Q. Cæcilius Metellus Creticus.*	Pro M. FONTEJO dixit, & pro A. CÆCINA. Ædilitatem gerit.
685	39	*Q. Marcius Rex.* *T. Cæcilius Metellus.*	

Anno U. C.	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
686	40	*C. Calpurnius Piſo.* *M'. Acilius Glabrio.*	
687	41	*M. Æmilius Lepidus.* *L. Volcatius Tullius.*	Prætor CICERO Legem Maniliam ſuaſit : dixit & pro A. CLUENTIO VITO.
688	42	*L. Aurelius Cotta.* *L. Manlius Torquatus.*	
689	43	*L. Julius Ceſar.* *C. Marcius Figulus.*	
690	44	M. TULLIUS CICERO. *C. Antonius Nepos.*	Agrariæ tres. Pro C. RABIRIO, perduellionis reo. In CATILINAM, quatuor. Pro L. MURENA.
691	45	*D. Junius Silanus.* *L. Licinius Murena.*	Pro P. CORN. Sylla.
692	46	*M. Pupius Piſo.* *M. Valerius Meſſala.*	Pro ARCHIA Poeta.
693	47	*Q. Cæcilius Metellus Celer.* *L. Afranius.*	
694	48	*C. Julius Cæſar.* *M. Calpurnius Bibulus.*	Pro L. FLACCO.
695	49	*A. Gabinius.* *L. Calpurnius Piſo Cæſoninus.*	His Coſſ. adjutantibus, M. TULLIUS a P. Clodio in exilium ejectus.
696	50	*P. Corn. Lentulus Spinther.* *Q. Cæcilius Metellus Nepos.*	De Reditu ſuo, & in Senatu, & ad Quirites. Pro Domo ſua, ad Pontific.
697	51	*Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus.* *L. Marcius Philippus.*	De Haruſpicum Reſponſis. Pro P. SEXTIO. In VATINIUM. Pro L. CORNELIO BALBO. De Provinciis Conſularibus. Pro M. CÆLIO.
698	52	*Cn. Pompejus Magnus II.* *M. Licinius Craſſus. II.*	In PISONEM.
699	53	*L. Domitius Ænobarbus.* *App. Claudius Pulcher.*	Pro Cn. PLANCIO, & pro C. RABIRIO POSTUMO.
700	54	*Cn. Domitius Calvinus.* *M. Valerius Meſſala.*	Augur fit CICERO.
701	55	*Cn. Pompejus Magnus III. ſine Collega.*	Pro MILONE dixit.
702	56	*Serv. Sulpicius Rufus.* *M. Claudius Marcellus.*	Provinciam Ciliciam ſortitus CICERO, eo Proconſul proficiſcitur.
703	57	*L. Æmilius Paulus.* *C. Claudius Marcellus.*	

Anno U. C.	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
704	58	*L. Cornelius Lentulus.* *C. Claudius Marcellus.*	
705	59	*C. Julius Cæſar, II.* *P. Servilius Vatia Iſauricus.*	
706	60	*C. Julius Cæſar, Dictator, II.* *M. Antonius, Mag. Equit.*	
707	61	*C. Julius Cæſar, III.* *M. Æmilius Lepidus.*	Habita Oratio pro MARCELLO, & pro Q. LIGARIO.
708	62	*C. Julius Cæſar, III. Dictator.* *M. Æmilius Lepidus, Mag. Equit.* *Eodem Anno C. Julius Cæſar, IV. ſine Collega.*	Dixit pro DEJOTARO Rege ad Cæſarem.
709	63	*C. Julius Cæſar, V.* *M. Antonius.*	Philippicam primam, & tertiam habuit in Senatu; quartam ad Quirites: ſecundam ſcripſit, non habuit.
710	64	*C. Vibius Panſa.* *A. Hirtius.*	Quintam Philippicam dixit in Senatu, ſextam ad Quirites, ſeptimam & reliquas in Senatu. Interficitur a M. Antonio VII. Id. Decemb.

INDI-

INDICULUS LEGUM,

De quibus CICERO paſſim.

Ex Franc. Hotomani, & Joan. Aug. Erneſti Collectaneis.

ACILIA, *Repetundarum*. Tulit Manius Acilius Glabrio, Tribunus plebis, ejus pater, qui in cauſa Verrina Quæſtor fuit anno U. C. DCLXXXIII. & Cooſul anno DCLXXXVI. Ut repetundarum cauſa una actione abſolveretur, neque cauſam ampliari liceret. Item, ut qui accuſatores conſtituti eſſent, poteſtatem haberent literas & publicas & privatas conquirendi, obſignaodi, deportandi. *Verr.* I. 9. 17.

ÆBUTIA. Tulit Æbutius Trib. pleb. *Ne quis ſibi, aut Collegis poteſtatem, aut curationem ferret*. Agrar. II. 8.

Ælia, *de Comitiis*. Tulit Q. Ælius Conſul cum M. Junio, anno DLXXXVI, ad Tribunorum ſeditioſas legum lationes coercendas. Ut quoties cum populo ageretur, Augures de cælo ſervarent: Magiſtratus, & obnuntiandi, id eſt denuntiandi agi per Jovem oon licere, & legislationi intercedendi poteſtatem haberent. Nam cum lex ferretur, Augures de cælo ſervabant: Magiſtratus, ſi quid obſervatum erat, quo impediri Comitia poſſent, nuntiabaot. Cicero, *in Piſon. cap.* 4, centum ante Piſonis & Gabioii conſulatum annis latam hanc fuiſſe legem ſcribit, noo literate, ſed oratorie, & ſuo more.

AGRARIÆ. FLAMINII, SEMPRONIA, THORIA, RULLI, FLAVII, PLOTIA, CÆSARIS JULIA; de quibus ſuo loco.

De AMBITU. CÆCILIA, CALPURNIA, FABIA, LICINIA, TULLIA: de quibus item ſuo loco.

ANNALES. Quibus conſtitutum eſt, quo anno cuique magiſtratus petere liceret. Tulit primus accuratius *Villius*, qui inde *Annalis* dictus eſt, quod nomen familiæ hæſit. *Livius*, XL. c. 44. & *Manut.* de Leg. cap. 6. Nam jam ante eum de ea re leges fuiſſe, dubitare nos Livius non ſinit. Sed anni, credo, non ſatis definiti erant, ut lege Villii. Anni autem conſtituti ſunt Quæſturæ 31. Ædilit. 37. Præturæ 40. Conſulatui 43. Nam his annis Cicero hos magiſtratus geſſit, qui, ſuo ſe quemque aono geſſiſſe, prædicat. Annalem tulit etiam M. Pinarius Ruſca Trib. pleb. A. U. DCXXIII. *Cic. de Orat.* II. 65.

ANTONIA, *Judiciaria*. Tulit M. Antonius Conſul cum C. Julio, anno DCCIX. Ut tertia Judicum decuria, e centurionibus, anteſignanis, alaudis, maoipularibus fieret. *Philipp.* I. 5.

ANTONIA, *de Suffragiis populi*. Tulit L. Antonius, *Philipp.* VII.

APULEJA, *de Coloniis*. Tulit L. Apulejus Saturninus Trib. plebis, C. Mario III. L. Valerio Coſſ. anno DCLII. Ut in ſingulas colonias ternos cives Romaoos C. Marius facere poſſet. Hoc conſilio, ut eo minus huic rogationi de coloniis in Siciliam, Achajam, & Macedoniam deducendis, C. Marius conſul reſiſteret. Sed ea lex perlata non eſt, ut ex Ciceroo e intelligitur, *pro Corn. Balbo*, cap. 21.

APULEJA, *Frumentaria*. Inſl..ratio erat, aut confirmatio *Semproniæ*. Ei ſe oppoſuit Quæſtor urbanus Cæpio, ſenatumque docuit, ærarium tantam largitionem ferre non poſſe. Itaque perlata non eſt. Vide *Rhet. ad Herenn.* I. 12.

APULEJA, *de Majeſtate*. Tulit idem, anno DCLII, occaſione motuum, qui Romæ exorti ſunt, cum Cimbri ſuperatis Alpibus, Q. Catuli exercitum invaſiſſent, & equites Romani relictis præſidiis Romam fugiſſent, qua re imminuta populi Romaoi majeſtas videbatur. *Cic. de Orat.*

Digitized by Google

rer. lib. II. cap. 25. 49.

AQUILIA (forte C. Aquilii Galli Trib. pleb.) *de damno injuria dato*. Ea eſt, quam Cic. in Bruto, cap. 34, appellat *de Juſtitia*. Omnibus de damno injuria dato, legibus, quæ ante erant latæ, derogavit, ut ait Ulpianus L. XVIII. ad edictum.

AQUILIA. Tulit C. Aquilius Gallus, *de dolo malo*, quem tum teneri putabat, cum aliud eſſet ſimulatum, aliud actum. Omnium malitiarum everriculum hanc legem appellat Cicero de Nat. Deor. III. 30. Vide & de Offic. III. 14.

ATINIA, *de rebus furto ſurreptis, non uſu capiendis:* cujus hæc verba fuerunt, *Quod ſurreptum erit, ejus æterna auctoritas eſto*. Tulit Tribunus plebis quidam Atinius. Quæſtio fuit inter Juriſconſultos veteres, auctore Q. Scævola, utrum ea lex in præteritum etiam, an in futurum tantum valeret. Vide Gellium XVII. 7. Cicero quidem diſerte, *in Verr.* I. 42, eam his legibus annumerat, quæ in poſterum ſtatuunt, ex iiſque docere ſuſcipit, non poſſe a Prætore edici in præteritum.

AURELIA, *Judiciaria*. Tulit C. Aurelius Cotta Prætor, anno DCLXXXIII. Cum, a primis temporibus judiciorum, ea penes ſenatum fuiſſent, C. Gracchus (vide *Sempronia lex*) tulit, ut propter avaritiam ſenatorum ad equites transferrentur. Hi ſeveriſſime judicabant, ita ut, ipſo Cicerone teſte, *in Verr. Act.* I. 13, nunquam eques in judicium aut ſuſpicionem captæ pecuniæ propter rem judicandam vocatus ſit. Sederant tamen iniquiores Senatui, & reos Senatores nimis cupide condemnabant, in primis, ſi quem conſtabat, aut in Senatu, aut in magiſtratu provinciali, publicanis impudentibus non ſatis faviſſe. Itaque cum fruſtra lege *Livia* & *Plautia* latum eſſet, ut Equitibus & Senatoribus eſſent communia judicia; C. Sylla tandem reſtituit Senatoribus judicia. Sed ne tum quidem, ut e Cicerone, in primiſque Verrinis, intelligi poteſt, recte judicabant. Itaque, cum diu plebs de judiciis eſſet conqueſta; & verendum eſſet, ne ſeditioſus Trib. aliquis inde ſeditionis movendæ occaſionem arriperet; legem judiciariam tulit Cotta, Prætor Pompeio & Craſſo II. Coſſ. in qua hoc temperamento uſus eſt, ut omnibus ordinibus ſatisfaceret, quod nulli judicandi poteſtas eriperetur. Itaque ex illa lege judicia fuerunt inter Senatores, Equites, ac Tribunos ærarios communicata. *Agrar.* I. 2. *Philipp.* I. 8.

CÆCILIA, *de ambitu*. Tulit L. Cæcilius Trib. pleb. Conſule Cicerone anno DCXC. legem, qua ambitus pœna imminueretur, & ea conſtitueretur, quæ ante proximam legem fuerat. Nam cum frater ejus de ambitu reus factus condemnatuſque eſſet, adeo ægre tulit eam pœnæ acerbitatem, quæ fratri perferenda erat, ut de ea lege mitiganda cogitaret. Itaque videbatur ea lege res judicatas reſcindere velle. Sed, quantum e Cicerone colligere licet, non eſt perlata. Vide Orationem *pro Sylla*, cap. 22. 23.

CÆCILIA DIDIA. Tulerunt Q. Cæcilius Metellus, & T. Didius Coſſ. anno DCLV. Ejus duo capita apud Ciceronem. Alterum, *de modo legum promulgandarum*, Phil. V. 3. Alterum, *de duabus rebus non una lege conjungendis*, quod dicebatur, *per ſaturam* ferre, *Pro Domo* cap. 20. Manutio autem placet duas fuiſſe leges; quod non abſurdum eſt.

CÆLIA, *de ſuffragiis*. Tulit Cælius, Trib. pleb. Q. Cæcilio, T. Flaminio Coſſ. anno DCXXX. Ut etiam in perduellionis judicio, quod Caſſia lege tabellaria exceptum erat, populus non voce, ſed tabella ſuffragium ferret. *Cic. de Leg.*

CALPURNIA, *de pecuniis repetundis*, Tulit L. Calpurnius Piſo, is qui *Frugi* dictus eſt, Tribunus plebis L. Marcio, M. Manilio Coſſ. anno DCIV, nulla antea cum fuiſſet. Ut quibus in provinciis Magiſtratus populi Romani, eorumve comites pecunias contra leges cepiſſent, earum provinciarum homines judicio Romæ conſtituto ſuas pecunias repeterent.

CALPURNIA, *de ambitu*. Tulit C. Calpurnius Piſo Conſul cum M. Glabrione, anno DCLXXXVI. Ut ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certaque pecunia multarentur. *Pro Mur.* 23. *Pro C. Cornelio*.

CAMPANA. Tulit C. Julius Cæſar, Conſul, *de agro Campano dividendo*. Ad Att. lib. II. epiſt. 18.

CASSIA, *de ſuffragiis*. Tulit L. Caſſius Longinus, Tribunus plebis, qui ſcopulus reorum in Prætura dictus eſt, cujuſque ob

ſeveritatem, judices ſeveri dicti ſunt Caſſiani. *Ut tabellæ etiam in judicio populi adhiberentur, præterquam in judicio perduellionis.* Cic. Bruto.

CASSIA, *de Senatu*. Tulit L. Caſſius Longinus Trib. pleb. C. Mario & C. Flacco Coſſ. propter ſimultates cum Q. Cæcilio, cui populus imperium, ob res male cum Cimbris geſtas, abrogavit. Nam ea lege ſancitum eſt, ut, quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, is in ſenatu non eſſet. Vide Cornelianæ I. fragm. & ibid. Aſcon.

CASSIA-TERENTIA, *Frumentaria*. Vide TERENTIA CASSIA.

CENSORIÆ. Sunt formulæ, quibus Cenſores veteres templa ædificanda locabant, ut ex iis a redemptoribus, extruerentur, & traderentur. Vide Cic. in Verrem. I. 55. *Lex Cenſoria* eſt quoque formula, qua publicanis a Cenſoribus vectigalia locata ſunt, quæ & vectigalia ipſa, quæ locabantur, & conditiones, quibus locabantur, continebat, ut & populo, & redemptoribus proſpiceretur. Vide Cic. de Prov. Conſ. cap. 5. *Cenſoriæ* leges ſunt præterea conſtitutiones, & edicta Cenſorum de ærario & vectigalibus Pop. Rom. de ædificiis publicis, de Populi in Tribus & Centurias deſcriptione, & ſimilibus rebus. In his erat etiam conſtitutio, qua cautum erat, ne carnifex in urbem ingrederetur, cujus mentio fit in Oratione pro Rabirio, cap. 5.

CENTURIATA lex, dicitur quidquid in comitiis Centuriatis ad populum fertur: ut CURIATA, quidquid fertur in comitiis Curiatis. Vide *Agrar.* II. 11.

CINCIA, *de donis & muneribus*. Tulit M. Cincius Trib. pleb. anno DLIX. Cornelio & Sempronio Coſſ. Ne quis ob cauſam orandam, donum, munuſve caperet. Cic. *de Senect.* 4. *De Orat.* II. 7. *ad Att.* I. 20. Plautus hanc *muneralem* vocat.

De CIVITATE, GELLIA, LICINIA, PAPIA, PLOTIA. Vide ſuo loco.

CLODIA, *de M. Tullio*. Tulit P. Clodius Trib. pl. Piſone, Gabinio Coſſ. anno DCXCV. Ut M. Tullio Ciceroni, quod falſum S. C. retuliſſet, quod cives Romanos indemnatos necaſſet, aqua & igni interdictum eſſet, & ne intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur: ac ne quis de eo revocando mentionem neque in Senatu, neque ad populum faceret. *Pro Domo ſua. Poſt red. in Sen.* &c.

CLODIA, *de Comitiis*. Tulit idem. Ne quis eo die de cælo ſervaret, quo cum populo agi poſſet. Ut omnibus faſtis legem ferri liceret: qua de cauſa legem Æliam & Fuſiam a Clodio ſublatam queritur Cic. in Sextiana, & Piſoniana.

CLODIA, *de regno Cypri*. Tulit idem. Ut Cypro, inſula in provinciæ formam redacta, Ptolemæus rex Cypri, ſedens, cum purpura & ſceptro, præconi publico ſubjiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. *Pro Sextio*, 26. Ut M. Cato Quæſtor cum jure prætorio mitteretur in inſulam Cyprum, & regiæ gazæ vendendæ, & pecuniæ deportandæ præficeretur. *Pro Domo*, & *pro Sextio*.

CLODIA, *de Peſſinuntio ſacerdotio*. Tulit idem. Ut Peſſinuntius Matris magnæ ſacerdos, ſuo ſacerdotio ſpoliaretur, fanumque illud Brogitaro, Gallogræco attribueretur. *Pro Sextio*, 26. *De Haruſp. reſp.* 13.

CLODIA, *de provinciis*. Tulit idem. Ut Gabinio Syria, Babylon, Perſæ, Piſoni Macedonia, Achaja, Theſſalia, Græcia, Bœotia, proconſulari imperio mandarentur. *Pro Domo*, & *pro Sextio*.

CLODIA, *de interceſſione*. Tulit idem. Ut libera & ſoluta in ferendis legibus Tribunorum plebis poteſtas eſſet, neque interceſſione impediretur. Antea enim novem Tribunis obſiſtere unus poterat. *Pro Sextio. De Haruſp. reſp.*

CLODIA, *de collegiis*. Tulit idem. Ut collegia, id eſt, conventus artificum a Numa inſtituti, & magna ex parte deinde, partim legibus, partim ſenatus-conſultis ſublati, reſtituerentur, multique alii conſtituerentur. *In Piſon.*

CLODIA, *de Cenſoribus*. Tulit idem. Ne quem Cenſores in legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet, cum antea valeret quod unus ſtatuiſſet, niſi alter interceſſiſſet. *Pro Milone*.

CLODIA, *Frumentaria*. Tulit P. Clodius, Trib. pleb. anno DCXCV. Hac primum *Sempronia* ſublata eſt, non qua diviſionem frumenti, ſed qua pretium. Tulit enim ut gratis daretur frumentum, quod antea ſemiſſe æris ac triente dabatur.

Digitized by Google

tur. *Aſcon.* Orat. in Piſonem, 4.

CORNELIA, *de ſententia ferenda*. Tulit L. Cornelius Sylla Dictator. Ut, antequam iretur, cauſa cognita, in conſilium, Quæſitor interrogaret reum, palam an per tabulas vellet ſententias ferri. Ex Cluentianæ *cap.* 20. intelligitur, eam legem valuiſſe adhuc tempore celebris illius judicii Juniani; paulo poſt autem, cum Cicero Cluentium defenderet, obſoletam fuiſſe, neque amplius obſervatam.

CORNELIA, *Judiciaria*. Tulit idem, & Conſul II. cum Q. Metello Pio, anno DCLXXIII. Ut judicia Equeſtri ordini adempta, in ſolum ordinem Senatorium transferrentur. Ita quadrat annorum ratio ab Aſconio tradita, cum ait, Equites a lege Sempronia ad hanc legem annos quadraginta judicaſſe; cum Cicero oratorio more dicat prope quinquaginta. *Cic.* in Divinat. *Aſcon.* in eandem.

CORNELIA, *de veneficiis*, quæ ante *Sempronia* fuit. Tulit idem. Ea cautum eſt primo de ſicariis, deinde de veneficiis, de coitionibus, de falſo, &c. ut quæſtiones capitales haberentur. Et pœna his conſtituta eſt, & deportatio, & bonorum proſcriptio. *Pro Cluentio*, *cap.* 56. Vide Sigon. de Judiciis, II. 31.

CORNELIA, *de proſcriptis*. Tulit idem. Ne quis proſcriptum juvaret, *in Verr.* I. 47. Ut proſcriptorum bona venirent ad Kalend. Junias, & in tabulas publicas ad ærarium pecunia redacta referretur. *Pro Roſc. Amer.* 43. 44. *Agr.* III. 3.

CORNELIA, *de Teſtamentis*. Tulit idem. Contra teſtamentorum ſubjectores & corruptores: *in Verr.* I. 42. Sed eadem item alia genera falſi complexa eſt, unde & *de falſo* a Juriſconſultis laudatur.

CORNELIA, *de nummis*. Tulit idem. Ne quis nummos adulterinos faciat, infuſo deteriori ære in nobilius, aut alio modo quocunque: *in Verr.* I. 42. Continebatur hoc falſi genus lege de falſo; ſed quod nil peſtilentius eſt Reip. quam adulterari nummos, lege peculiari de hoc crimine ſanciendum putavit Sylla. Vide *Gravinam* de Legibus, cap. 101.

CORNELIA, *de repetundis*. Tulit idem. Lex iſta ſecuta eſt *Serviliam*, ex qua cum alia, tum hoc in ſuam tranſtulit Sylla, ut, ſi ex bonis rei condemnati non tantum redigeretur, quantum ei lis æſtimata eſſet, perſequi ab iis liceret, ad quos ea pecunia, quam cepiſſet is, qui damnatus eſſet, perveniſſet. Ex quo legis capite accuſatus eſt, damnato Gabinio, L. Rabirius Poſtumus. Vide Orationem pro Rab. Poſt. cap. 4.

CORNELIA, *de provinciis ordinandis*. Tulit idem. Sumptus definiebat, quos liceret civitatibus provincialibus facere in legatis publice Romam mittendis, ut eos in Senatu laudarent, qui provinciæ præfuiſſent: *Ep. ad Fam.* III. 8. 10. Sanciebant, ut qui provincias ex S. C. lege *Sempronia* haberent, imperium retinerent, quoad in urbem introiſſent. Quod ſine dubio non hanc vim habebat, ut ex lege hac imperium haberent, & rem militarem attingere poſſent prætores, quod e Curiata lege habebant; ſed ut, ſi per Curiatam legem imperium haberent, id non tam diu haberent, quoad e provincia deceſſiſſent, ſed, quoad in urbem introiſſent. Cæterum quomodo in hac lege calumniatus ſit Appius, vide *Ep. ad Fam.* I. 9. Denique, ut triceſimo die poſtquam in provinciam veniſſet ſucceſſor, de provincia Prætor decederet: *ibid.* III. 6.

CORNELIA, *de civitate*. Tulit idem. Ea lege Volaterranis jus civitatis Rom. ademptum eſt: ita tamen, ut nexa atque hereditates non tollerentur, hoc eſt, ut & hereditates capere poſſent, & per nexum, ſive per æs & libram abalienare, quæ vellent. Hanc legem negat Cicero valere poſſe, quia ſit contra jus Romanum, quo civitas nemini invito adimi poſſit. *Pro Cæcina*, cap. 33.

CORNELIA, *majeſtatis*. Tulit idem. In eos, qui majeſtatem pop. Rom. minuiſſent. Ea dicitur *in Piſonem*, *cap.* 21. vetare hæc: educere e provincia exercitum, & bellum ſua ſponte gerere, in regnum injuſſu populi & ſenatus accedere. & *pro Cluentio*, *cap.* 21, legiones ſollicitare; *in Verrem.* I. *cap.* 5. vivos dimittere hoſtes populi Romani accepta pecunia: *Ep. ad Fam.* III. 11, ne in quemvis impune declamare liceret. Quicunque amplitudinem dignitatemque populi Romani læſiſſe convinci poterat, is majeſtatis convictus putabatur, ut docet auctor Rhetoric. ad Herenn. II. 12.

CORNELIA, *de Magiſtratibus*. Tulit idem. Ut iis qui ſuas partes in civili bel-

lo ſecuti eſſent, honores ante tempus capere jus eſſet. *Acad.* II. 1. Ut proſcriptorum liberi, honorum petendorum poteſtate privarentur. *in Piſon.*

CORNELIA, *de Tribunis plebis*. Tulit idem. Ne Tribunis plebis ferendarum legum, concionandive jus eſſet, neve ad eos provocatio eſſet, ut ne iis intercedere liceret: neve iis, qui Tribuni plebis fuiſſent, alios poſtea magiſtratus capere liceret. Aſcon. *in Verr.* III.

CORNELIA, *de Sacerdotiis*. Tulit idem. Ut jus creandorum ſacerdotum a populo, (cujus hæc lege Domitia poteſtas erat) ad Collegia ſacerdotum transferretur: iique ex veteri more tributis Comitiis cooptarentur. *Aſcon. in Divin.*

CORNELIA, *de M. Tullio Cicerone*. Tulit Centuriatis comitiis P. Cornelius Lentulus, Conſul cum Q. Metello, anno DCXCVI, & cum omnibus magiſtratibus, præter unum Prætorem App. Claudium P. Clodii fratrem, & duos Tribunos plebis, Sex. Attilium Serranum, & Numerium Quintium, pridie Non. Sextiles. Ut M. Tullio Ciceroni redire in civitatem, venireque in Senatum liceret.

CURIA, *de Patrum auctoritate*. Tulit M'. Curius Trib. pleb. *Dentatus* appellatus, M. Fulvio Pæto, T. Manlio Coſſ. anno DCLIV. Ut ante Comitia Magiſtratuum, Patres auctores fierent. Cic. *in Bruto*, 14.

CURIATA lex dicebatur olim, quæ in curiatis comitiis de eorum imperio ferebatur, qui in provincias mittebantur: videlicet quid cuique imperii, atque ornamenti attribui placeret. Poſtea vero non ab univerſo populo, ſed a xxx. Lictoribus ad ſpeciem atque uſurpationem vetuſtatis, hoc eſt, ad triginta veteres Curias repræſentandas conſtitutis, jubebatur. *Agrar.* II. 12. Hinc *lege Curiata ornari*, ibidem, *cap.* 10. eſt Curiatis comitiis accipere imperium, & poteſtatem rei militaris adminiſtrandæ. Habebantur etiam Curiata *de adoptione*, ut exemplum probat P. Clodii, qui comitiis Curiatis a Plebejo adoptatus eſt.

DOMITIA, *de Sacerdotiis*. Tulit Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pleb. C. Mario III. L. Aurelio Coſſ. anno DCL. Ut non ſacerdotum Collegia, quem vellent, cooptarent, ſed populi id beneficium eſſet. Quod autem Religio vetare videbatur, ne populus ſacerdotes faceret, eamque ob cauſam eadem lex antiquata eſſet, cum eam Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino Coſſ. tuliſſet C. Licinius Craſſus, *de Amicit. cap.* 25; hanc religionis calumniam ut vitaret Domitius, hoc legi adjecit, ut XVII. tantum Tribus ſorte ductæ ſacerdotes crearent. *Agrar.* II. 7. Lex *Domitia* ſublata eſt a Cornelio Sylla, lege *Cornelia de Sacerdotiis*. Sed hæc quoque paulo poſt a Labieno Trib. pleb. anno DCXCI. ſublata, & *Domitia* reſtituta eſt. Eam confirmavit C. Julius Cæſar, donec M. Antonius lege lata Collegiis jus ſuum reſtituit.

FABIA, *de ſervis alienis retentis*, ſive *de plagiariis*. Ejus hæc vis fuit, ne quis aut ingenuum, aut libertinum, aut ſervum alienum, invitum ſecum haberet, aut invito, aut inſciente domino, venderet, aut emeret ſciens. *Pro Rabirio*, c. 3.

FABIA, *de numero Sectatorum*, ſive *de Ambitu*. Ut certus numerus ſectatorum eſſet, id eſt, eorum qui candidatos in campum deducerent. *Pro Murena*, *cap.* 34.

FLAMINIA, *Agraria*. Tulit invito Senatu C. Flaminius Trib. pleb. anno DXXI. Ut ager Picenus & Gallicus viritim divideretur. *Acad.* II. 5. *Brut.* 14.

FRUMENTARIÆ, APULEJA, CASSIA-TERENTIA, CLODIA, HIERONICA, SEMPRONIA. Vide ſuo loco.

FURIA-ATILIA, *de Mancino*. Tulere L. Furius, & Sext. Attilius, Trib. pleb. Ut C. Mancinus, quod ſine Senatus auctoritate pacem cum Numantinis feciſſet, iis dederetur. *de Offic.* III.

FURIA, ſive FUSIA, *de Teſtamentis*. Tulit C. Furius, Trib. pleb. Ex legibus XII. Tab. licebat legata facere de re ſua, quot quis vellet. *Uti quiſque legaſſit ſuæ rei, ita jus eſto*. Sed cum ſæpe tantum legaretur, ut aut non ſufficeret res mortui, aut ſaltem omnis abſumeretur ita legatis, ut heredi nihil relinqueretur; noluerunt multi hereditates cernere. Quare, cum interſit reipublicæ, valere voluntates morientium: cœperunt quidam *de modo legatis conſtituendo* cogitare. Itaque tulit ad populum primus C. Furius, *ut non liceret plus, quam mille aſſes, legati nomine capere, iſque quadruplum ſolveret, qui plus cepiſſet.* Verr. I. 42. Pro Balbo, cap. 8.

FUSIA, ſive FUFIA, *de Comitiis*. Tulit eam Tribunus quidam *Fuſius*, ſive

Fu-

Fuſius. Eſt autem, ut *Ælia*, & *Cæcilia-Didia*, de modo Comitiorum, & legum ferendarum, (unde cum iis ſæpe apud Ciceronem conjungitur) & inter remedia furorum tribunitiorum refertur. *Poſt Red. in. II. cap.* 5. *In Vat. cap.* 7. 9. Quod cum intelligeret P. Clodius, Tribunus, unus omnium furioſiſſimus, eam una cum *Ælia* ſuſtulit, *de Har. reſp. cap.* 27. *in Piſon.* 4. Sancitum erat hac lege, *ne omnibus diebus faſtis legem ferri liceret*. Vide *de Prov. Conſ. cap.* 19. *Pro Sext. cap.* 15.

FUSIA, ſive FUFIA. Tulit Q. Fuſius, vel Fufius Calenus, Trib. pleb. M. Meſſala, & M. Piſone Coſſ. anno DCXCII. Ei occaſionem dedit Clodius. Qui cum ſacra Bonæ Deæ polluiſſet, & de ea re S. C. rogatio Conſularis facta eſſet, ex qua a prætore in judicio Clodiano judices legerentur, amicuſque Clodii Fufius videret, ea lege perlata, ægre ſervari poſſe Clodium; tulit ipſe, ut judices forte ducerentur, quod ita facilius putaret judices ejuſmodi fore, qui ſe corrumpi ſinerent. Vide *ad Attic.* I. 14. 16.

GABINIA, *Tabellaria*. Tulit Q. Gabinius, Trib. pleb. anno DCXIV. Ut Comitiis quibus Magiſtratus crearentur, populus non voce, ſed tabella ſuffragium ferret. Ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret; ita ab omni parte liberum judicium ſuum in magiſtratibus creandis populus haberet. *Leg.* III. 16.

GABINIA, *de Uſuris*. Tulit A. Gabinius Trib. pleb. qui poſtea Conſul cum L. Piſone fuit. Ea lege cautum eſt, *ne provincialibus liceret Romæ verſuram facere*, hoc eſt, pecuniam fœnori ſumere. *Quod ſi quis pecuniam provinciali dediſſet, ne ex ſyngrapha ejus rei cauſa facta jus redderetur a Magiſtratibus provincialibus*. Ad Att. lib. V. ep. 21. & VI. 2.

GABINIA, *de Pompejo Piratico bello præficiendo*. Tulit idem, Metello, Marcio Coſſ. anno DCLXXXV. *Pro lege Manilia, cap.* 19. *Poſt redit. in Sen.*

GABINIA, *de Senatu habendo*. Tulit idem. Eſt legi *Pupiæ* ſimilis. Ea ſancitum eſt, *ut menſe toto Februario quotidie*, hoc eſt, omnibus diebus, quibus Senatus haberi poſſet, *Senatus legatis exterarum nationum daretur*. Ad Q. Fr. II. 12.

GELLIA, & CORNELIA, *de Civitate*. Tulerunt L. Gellius Publicola, Cn. Cornelius Lentulus Coſſ. anno DCLXXXI. *Ut cives Romani ſint optimo jure, quos Cn. Pompejus Imperator de Conſilii bellici ſententia ſingulatim civitate donavit*. Or. pro Balbo, VIII. 14.

HIERONICA. Lex fuit Siculorum, ex qua inter aratores (hoc eſt, qui agros publicos pop. Rom. hac conditione ac lege tenerent, ut decimas quotannis darent pop. Rom.) & decumanos (hoc eſt, publicanos, qui decumas redemerant) judicia fierent. Eam dederat Hiero rex, ſuis aratoribus & decumanis. Ea conſtitutum erat, *quibus conditionibus aratores Siculi agros Regis obtinerent*. Cum igitur Rupilius prætor Siciliam in provinciæ formam redigeret, eam de Conſilii ſententia retinuit, & aratoribus agri Romanorum publici dedit, quod ejus æquitatem perſpexerat. De hac lege in Verrinis.

HIRTIA, *de Pompejanis*. Tulit A. Hirtius, Prætor. Ut ad dignitates Pompejani non admitterentur. *Philipp.* XIII. 16.

JUDICIARIÆ. AURELIA, CORNELIA, PLOTIA, POMPEIA, SEMPRONIA. De ſingulis dictum eſt, vel dicetur ſuo loco.

JULIA, *de Civitate cum Sociis & Latinis communicanda*. Tulit L. Julius Cæſar, qui Conſul fuit cum P. Rutilio Lupo, bello Sociali, anno DCLXIII. Cujus legis hoc caput erat, ut ad eos tantum populos hoc beneficium pertineret, qui fundi (ei legi ſcilicet) facti eſſent, hoc eſt, ut liberum cuique civitati Sociorum, Latinorumque eſſet, utrum vellent hoc beneficio uti, necne. Itaque etiam Heraclienſium & Neapolitanorum multi hoc beneficium repudiabant, hoc eſt, ei legi fundi fieri nolebant. Nam, quemadmodum donatio nullam vim habet, niſi is, cui fit, ei donationi fundus fiat, ſive, uti loquuntur Juriſconſulti, accipiat donationem: ſic nulla lex Romana, qua beneficium ſociis aliiſque populis tribuitur, rata eſſe poteſt, & ex ea lege beneficio quiſquam uti, niſi eam legem probaverit, hoc eſt, profeſſus ſit, ſe beneficio legis uti velle. *Pro Corn. Balbo, cap.* 8.

JULIA, *Agraria*. Tulit C. Julius Cæſar, in primo conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, anno DCXCIV. *Ut Campanus ager & Stellas XX. millibus civium, quibus terni pluresve liberi eſſent, dividere-*

tur ; eique rei XX. viros conſtituit ex iis, qui maximos honores geſſiſſent : unde etiam Ciceroni is honor, ſed fruſtra, oblatus eſt. *Ep. ad Att.* II. 2. 19.

JULIA, *de provinciis ordinandis*. Tulit idem eodem tempore. Hac lege, reperita & aucta eſt *Cornelia*, de qua ſupra. Jubebat duas rationes in provincia apud duas civitates deponere, eaſdemque totidem verbis ad ærarium referre. *Ep. ad Fam.* V. 20. II. 17. *ad Att.* VI. 7. Ne Prætoriæ plus, quam annum, nec plus, quam biennium Conſulares obtinerentur. *Philipp.* I. 8. Quæ autem lex *Julia* commemotatur, *Phil.* III. 15. ex qua Brutum, Plancum, alioſque provincias obtinete placebat Ciceroni, privilegium fuit, quo his provinciæ iſtæ datæ ſunt, contra legem *Semproniam*, (de qua ſuo loco) quæ ſenatuſconſulto decerni Coſſ. & Prætt. deſignatis provincias jubebat.

JULIA, *de repetundis*. Tulit idem eodem tempore, ut ex Vatiniana præſertim, & Piſoniana colligitur. Ne cui, qui in provincia cum poteſtare, imperiove eſſet, pecuniam capere liceret, extra quam ſi ad templum, monumentumque capiat. Ut ab iis exigeretur pecunia, ad quos ea, quam is ceperit qui damnatus ſit, pervenerit. Ut tranſeuntibus Magiſtratibus, eorumque comitibus fœnum, aliaque ab oppidis & vicis ſubminiſtrarentur. Ne qui cum imperio eſſent, injuſſu populi, aut Senatus de provincia exirent, exercitum educerent, bellum ſua ſponte gererent, in regnum alienum accederent. Fuerunt alia multa hujus legis capita, ut intelligi poteſt e Cælii *epiſt.* 8. qua unum & centeſimum caput laudatur ; quæ epiſtola multum facit ad hujus legis rationem cognoſcendam. Ex iis legis capitibus multa ſervata ſunt in Pandectis.

JULIA, *de ſacerdotiis*. Tulit idem. Ut in creandis ſacerdotibus, etiam abſentium ratio haberetur. *Ad Brut. ep.* 5.

JULIA, *Sumptuaria*. Tulit idem. Ut profeſtis diebus ducentos nummos in conviviis conſumere liceret : Calendis, Idibus, Nonis, & aliis quibuſdam feſtivis, trecentos : nuptiis autem, & repotiis H-S millies. Vide *ad Attic.* XIII. 7.

JULIA, *de Legationibus liberis*. Tulit idem. *Liberæ legationes* dicuntur, cum Senatoribus, privatæ rei cauſa, tanquam voti ſolvendi, hereditatis aut ſyngraphæ perſequendæ, extra Italiam abeuntibus, jus nomenque legati populi Romani, ſenatus-conſulto datur, ut eo majori cum dignitate ac ſecuritate ubique verſari poſſint. Harum tempus olim infinitum fuit. Namque hanc ipſam ob cauſam liberæ dici videntur, quod exire & redire liceret, cum placeret. Sed quoniam multi nimis abuterentur legationis nomine ac jure, Cicero Conſul retulit ad Senatum, de tollendis legationibus liberis ſenatusconſulto. In quo cum ei Tribunus plebis quidam interceſſiſſet, effecit tamen, ut annuum tempus eſſet, quod antea infinitum erat ; *de Legib.* III. 8. Julius Cæſar poſtea de his legationibus tulit, *ut quinquennium tantum durarent*. Ad Att. XV. 11.

JULIA, *de Publicanis tertia parte pecuniæ debitæ relevandis*. Tulit idem. Vide *pro Plancio*, *cap.* 14. Ea lege ſibi equeſtrem ordinem Cæſar adjunxit ; cum Cato contra, publicanis nimis acerbus quod eſſet, a Senatu equites abalienaret.

JULIA, *judiciaria*. Tulit idem. Hac lege abrogavit *Aureliam* de judiciis cum tribus civitatis ordinibus communicandis, ſublatis e numero judicum Tribunis ærariis. *Philipp.* I. 8. Tum de judicibus legendis, eorum cenſu, ætate, ſanxit.

JULIA, *de vi & majeſtate*. Tulit idem. Ut de vi & majeſtate damnatis aqua & igni interdiceretur. *Philipp.* I. 8.

JUNIA LICINIA, *de Legibus*. Tulere D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena Coſſ. anno DCXCI. Lege *Cæcilia-Didia* ſancitum erat, ut lex ferenda per trinundinum ante promulgaretur. Hoc legis illius caput novis, ſeverioribuſque pœnis ſanxit *Junia-Licinia*, ſive *Licinia-Junia*, nam Cicero utroque modo locutus eſt. *Phil.* V. 3. *Pro Sextio*, 64. *In Vatin.* 14.

LÆTORIA, *contra circumſcriptiones adoleſcentum*. Tulit M. Lætorius Plancianus, anno CCCCXC. Ea cautum eſt, *ne XXV. annis minores ſtipulari poſſent ;* unde *Quinavicennaria* Plauto dicitur in Pſeud. I. 3. 68. Ut iis qui furioſi, vel prodigi eſſent, curatores darentur : &, qui eos circumſcripſiſſent, judicio publico tenerentur. *De Offic.* III. 15. Hac lege rei privatæ judicium, publicum factum eſt, ut Cic. ait *de Nat. Deor.* III. 30.

LICI-

LICINIA, *de Legum latoribus*. Tulit Craſſus Orator; *Æbutia* lex ſimilis, qua cautum eſt, ne ei, qui de aliqua curatione ac poteſtate ferret, collegis, cognatis, affinibus eam poteſtatem curationemve mandare liceret. *Agr.* II. 8. *pro Domo* 20.

LICINIA, *de ambitu*, & *de ſodalitiis*. Tulerunt M. Licinius Craſſus, & Cn. Pompejus Coſſ. anno DCXCVIII. Erat autem lex ſeveriſſima, & *editities judices* concedebat, hoc eſt, eos, quos accuſator edidiſſet, cum in cæteris, judiciis, qui præerat judicio, ſortiretur judices; reus & accuſator, quos vellent, rejicerent: quod multo æquius videtur. Sed ſenatus, cujus bona voluntate hæc lex lata eſt, propterea in hac cauſa editities judices edi volebat, quod exiſtimabat, ſi reo judices ab accuſatore ederentur, accuſatorem eos editurum ex iis tribubus, quas reus largitione devinctas haberet. Ita fore, ut iidem & teſtes, & judices eſſent. Neque vero cuiquam melius de largitione facta conſtare poſſe, quam tribulibus. Itaque Cicero Laterenſem reprehendit, qui, cum Plancium ex hac lege accuſaret, non eas tribus edidiſſet, quas maxime clamaret corruptas eſſe, ſed longe alias; ex quo intelligatur, eum non tam legem de ſodalitiis, quam editities judices ſecutum eſſe. Vide *pro Plancio*, *cap.* 15. 16.

LICINIA-JUNIA, ſive *Junia-Licinia*, de qua ſupra.

LICINIA-MUCIA, *de Civitate*. Tulere L. Licinius Craſſus, & Q. Mucius Scævola Coſſ. anno DCLVIII. Ut ſocii Latini, Romanæ civitatis jure privati, ſuas in civitates redigerentur. *De Offic.* III. 11. *Pro Balbo*, 21. 24.

LIVIÆ leges, quarum mentio apud Cic. *de Leg.* II. 6. & *in Cornelianæ* I. fragmentis, ſunt Livii Druſi Trib. pleb. ſeditioſi, anno DCLXII. Tulit autem *Frumentariam*, *Judiciariam*, *Agrariam*, &c. Quas omnes Cicero, dicit *uno Senatus verſiculo* ſublatas eſſe, hoc eſt, permiſſa Conſulibus Republica, hac ſcilicet formula, quæ notiſſima eſt: *Videant Conſules, ne quid detrimenti capiat R. P.*

LUTATIA, *de vi publica*. Tulerunt Q. Lutatius Catulus, & M. Æmilius Coſſ. anno DCLXXV. Ut de ſeditioſis conſceleratiſque civibus, qui armati Senatum obſederint, Magiſtratibus vim attulerint, Remp. oppugnarint, quotidie, etiam feſtis diebus, ludiſque, quibus judicia nulla erant, quæri poſſet. *Pro Cælio*, c. 1. & 29.

MÆNIA. Tulit Mænius Tribunus pleb. anno CCCCLXVII. Ut Patres ante inita a populo ſuffragia fierent auctores ejus rei, quam populus juſſurus eſſet, neque adeo reprehendere comitia, hoc eſt, irrita facere poſſent. *In Bruto*, *cap.* 14.

MAMILIA, *de regundis finibus agrorum*. Tulit anno DCXLII. C. Mamilius, Trib. pleb. qui propterea *Limitanus* dictus eſt. Ut in finibus agrorum quinque pedes in latitudinem relinquerentur, ut Legibus XII. Tab. conſtitutum eſſet, & ſinguli arbitri regendis finibus darentur, cum e Legibus XII. Tab. tres eſſent, ſi de finibus orta controverſia eſſet. *Cic. de Leg.* I. 21.

MAMILIA, in Bruto c. 33. Eſt rogatio ea, de qua Salluſt. B. Jug. c. 40. *Inter ea C. Mamilius Limitanus Trib. pl. rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum conſilio Jugurtha Senatus decreta neglexiſſet, quique ab eo in legationibus aut imperiis pecunias accepiſſent; qui elephantos, qui perfugas tradidiſſent; item, qui de pace aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent.*

MANILIA, *de bello Mithridatico*. Tulit C. Manilius, Trib. pleb. M. Lepido, L. Volcatio Coſſ. anno DCLXXXVII. Ut Cn. Pompejo Mithridatici belli reliquiæ perſequendæ traderentur. Vide Cic. Orat. pro hac lege, quam ſuaſit.

MANILIA, *de ſuffragiorum confuſione*. Tulit idem eodem anno. De hac lege mentio fit Orat. *pro Murena*, *cap.* 23. Hæc eſt eadem, quæ in Corneliana dicitur, *de libertinorum ſuffragiis*. Ea enim lege, cujus ei auctorem Cornelium fuiſſe dicebat accuſator, ſancitum eſt, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, ut Aſconius in Milonianam prodidit. Ante enim libertini omnes in tribubus quatuor urbanis ſuffragia ferebant, in quas cum reliqua fęce conjecti erant a cenſore Fabio, qui hoc ſalubri inſtituto Maximi cognomen meruit, & Conſul fuit anno DCVIII.

MANILIANÆ Leges *venalium vendendorum*, de quibus in lib. I. *de Orat. cap.* 58. erant formulæ, quibus uti poſſent in

rebus

rebus vendendis emendiſque, qui ſe decipi nollent. Auctorem habebant M. Manilium, Juriſconſultum eum, qui anno DCIII. conſul cum M. Marcio Cenſorino fuit.

MARIA, *de ſuffragiis*. Tulit C. Marius, Tribunus pleb. L. Cæcilio Metello, L. Aurelio Cotta Coſſ. an. DCXXXIV. Ambitum coercet, & libertatem ſuffragii ferendi auget. Juſſit enim *ut pontes anguſtiores fierent*, quos ſuffragium ferentes tranſibant, ne quis ſcilicet inſpicere tabellam poſſet, ne rogare de ſuffragio, aut appellare ferentem. Cic. *de Leg.* III. 17.

MARIA, *de re nummaria*. Tulit M. Marius Gratidianus Prætor, L. Sylla Dictatore. Ut nummi certa tum excogitata ratione probarentur. *Jactabatur*, inquit, Cic. de Off. III. 20. *temporibus illis nummus, ſic, ut nemo ſcire poſſet, quid haberet*. Plinius, XXXIII. 9. *legem* hanc nominatim appellat, cum Cicero, quem vide loco laudato, Prætoris *edictum* de Roſtris promulgatum fuiſſe ſcribat.

PAPIA, *de Civitate*. Tulit C. Papius, Trib. pleb. Cotta & Torquato Coſſ. anno DCLXXXVIII. Ut peregrini urbe pellerentur, & ſocii Latini nominis in ſuas civitates redigerentur. *Pro Archia*, 5. *Pro Balbo*, 23. *Offic.* III. 11.

PAPIRIA, *de Conſecratione*. Tulit L. Papirius, Trib. pleb. Ne quis ædes, aut quamcumque rem, terram, aram, lignum, injuſſu populi conſecraret. *Pro Domo ſua*, *cap.* 50.

PAPIRIA, *de Tribunis*. Tulit C. Papirius Carbo, Trib. pleb. anno DCXXI. Ut eundem toties creare liceret, quoties populus vellet. Eam diſſuaſere P. Africanus, Lælius, alii. Nocte ſequente ob hanc legem interfectus eſt. Cic. *de Amicit. c.* 25.

PAPIRIA, *de ſuffragiis*. Tulit idem eodem anno. Ut in legibus jubendis & antiquandis populus tabellis uteretur.

PEDUCÆA, *de inceſtu*. Tulit Sex. Peducæus, Trib. pleb. anno DCXL. Vide Cic. *de Nat. Deor.* III. 30.

PLAUTIA-PAPIRIA, *de Civitate*. Tulere M. Plautius Silvanus, C. Papirius Carbo, Trib. pl. Cn. PompONIO, L. Catone Coſſ. anno DCLXIV. Ut civitas iis daretur, qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi & cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſexaginta diebus apud Prætorem eſſent profeſſi. *Pro Archia*, *cap.* 4.

PLAUTIA, vel PLOTIA, *Judiciaria*. Tulit M. Plautius Silvanus, Trib. pleb. Strabone & Catone Coſſ. anno DCLXIV. Ea lege judicia cum Equitibus & Senatoribus communicata ſunt, quod Q. Servilius Cæpio & L. Druſus fruſtra tentaverant. Nam tum e *Sempronia* lege Equites ſoli judicabant. Vide Aſcon. in Fragm. Cornelianæ I.

PLOTIA, *de vi armatis hominibus*. Tulit idem. Ut de ejus capite quæreretur, qui vim feciſſet. Vide *Pro Mil. cap.* 13. *ad Fam.* VIII. 8. *ad Att.* IV.

POMPEJA, *Judiciaria*. Tulit Cn. Pompeius Conſul cum M. Craſſo, anno DCXCVIII. Ut ampliſſimo ex cenſu, ex centuriis, aliter quam antea, lecti judices, ex tribus tamen ordinibus, quibus *Aurelia* lege communicata erant judicia, Senatorio ſcilicet, Equeſtri, & Tribunis Ærarii, res judicarent. *Cic. in Piſon.* 39. *Phil.* I. 8. Vide *Aſcon.* in Piſon.

POMPEJA, *de vi*, *&* *ambitu*. Tulit idem in tertio Conſulatu, anno DCCI. Fuerunt leges duæ, quarum prima nominatim cædem in Appia via factam, & incendium Curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Altera, *de ambitu*, pœnam ſtatuit graviorem, & formam judiciorum breviorem. Utraque lex jubebat, ut priuſquam cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum judices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum juberentur, & coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus judicum nomina inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die ſortitio fieret unius & LXXX, qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet; reuſque illo eodem die judicaretur: prius autem quam ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & unus. *Aſconius*, in argumento Milonianæ.

PORCIA, *de jure civitatis*. Tulit M. Porcius Cato Trib. pleb. anno DCLIV. Ne quis civem Romanum vinciret, aut verberaret, aut necaret: ſed damnato e-

xilium

xilium permitteret. *Pro Rab.* 4. *Verr.* V. 63.

PUPIA, *de Senatu habendo*. Tulit Pupius quidam Trib. pleb. Duo legis hujus capita apud Ciceronem reperias. Primum, *ne ſenatus de ulla re toto menſe Februario habeatur, niſi aut perfectis, aut rejectis legationibus*, ad Fam. I. 4. Alterum, *ne ſenatus diebus comitialibus habeatur*, ad Q. Fr. II. 12. Vide *Gabiniam* ſupra.

REMIA, *de reis poſtulandis*. Quo auctore & quo anno lata ſit, non conſtat. Hoc ex Cic. *pro S. Roſcio Amer. cap.* 19. intelligi poteſt, fuiſſe oppoſitam impudentiæ calumniantium accuſatorum, ne liceret quemvis innocentem impune accuſare, eique moleſtiam creare ſine cauſa. Ex *cap.* 20. colligitur, calumniatorum fronti literam fuiſſe inuſtam. Quæ autem inuſi ſolita ſit, de eo non ſatis certo conſtat. Vulgo creditur fuiſſe *K.*

De REPETUNDIS. ACILIA, CALPURNIA, CORNELIA, IULIA, SERVILIA, de quibus ſuis locis agitur.

ROSCIA, *theatralis*. Tulit L. Roſcius Otho, Trib. pleb. C. Calpurnio Piſone & Manio Acilio Glabrione Coſſ. anno DCLXXXVI. Ne quis in quatuordecim gradibus orcheſtræ, in qua ſenatores ſedebant, proximis ſederet, niſi qui eques & equeſtri cenſu eſſet. Itaque ſi quis cenſum decoxiſſet eques, non licebat ei inter equites ſedere. Cic. *Phil.* II. 18. Nam decoctoribus cujuſcunque ordinis, ut ex eodem loco conſtat, certus locus aſſignatus in theatro erat, neque ſolum his, qui ſuo, ſed etiam qui fortunæ vitio decoxiſſent. Vide *Aſcon.* in Cornel.

RUPILIA, *De jure Siculorum*. Lex apud Siculos dicebatur, quod *decretum* potius dicere more Romano debebant, ut facit Cicero *Verr.* II. 13. Nam Rupilia lex continebat jura, quæ P. Rupilius Prætor victis Siculis de decem legatorum ſententia, ut moris erat, dederat, cum Siciliam in provinciæ formam redigeret. Ejus ſæpe fit mentio in Verrinis.

SACRATÆ Leges, hæ dici putantur in primis, quæ in monte Sacro, anno CCLX, ſeceſſione populi facta, latæ ſunt, unde ipſi illi monti nomen hæſit. *Liv.* II. 33. Earum mentio apud Ciceronem *pro Sext.* 30. *pro Domo*, *cap.* 17. *de Off.* III. 31. *de Leg.* II. 7. &c. Locus in primis illuſtris eſt in Cornelianæ I. fragmentis.

SCATINIA, vel SCANTINIA. *In molles & effœminatos; qui nefanda Venere uterentur*, hoc eſt, aut ipſi muliebria paterentur, aut pueris vim facerent; quibus pœnam decem millium nummorum ſtatuebat; ex qua ſibi inimicos accuſationem minari ſcribit Cælius, *Fam. ep.* VIII. 12. Vide *Phil.* III. 6.

SEMPRONIA, *de ære alieno*. Tulit M. Sempronius, Trib. pleb. L. Cornelio, Q. Minutio Coſſ. anno DLX. Ut cum ſociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis, eſſet. *De Offic.* II.

SEMPRONIA, *Agraria.* Tulit Tiber. Gracchus, Trib. pleb. P. Mucio Scævola, L. Calpurnio Coſſ. anno DCXX. Ne quis agri plus quam quingenta jugera poſſideret, & ut tres viri tributis comitiis crearentur, qui agros dividerent, quos divites præter hunc modum poſſiderent. *Pro Sext. De Har. Reſp.*

SEMPRONIA, *de provinciis decernendis*. Tulit C. Sempronius Gracchus, Trib. pleb. anno DCXXX. Ut Senatus quotannis ante Comitia conſularia deſignandis Conſulibus provincias arbitratu ſuo decerneret, quas deinde ipſi deſignari inter ſe ſortirentur: quod ante, vel poſt deſignatos, vel poſt initum Conſulatum facere ſolebat. Præterea, cum antea Senatus decreto per Tribunos intercedi poſſet, ne deinceps liceret. *Pro Domo*. *De Prov. Conſ.*

SEMPRONIA, *de libertate civium Rom.* Tulit idem. Ne de capite civis Romani, injuſſu populi, judicaretur. Idem jam *XII. Tab.* ſancitum erat. Idem *Valeria*, ſeu *ſacrata lege*, ac deinde lege *Porcia* repetitum eſt. *Pro Rab. cap.* 4. *Verr.* V. 63. *Catil.* I. 11. IV. 5.

SEMPRONIA, *Ne quis judicio circumveniretur*. Huic legi ſucceſſit Cornelia *de falſo*. Vide Cic. *pro Cluentio*, *cap.* 56.

SEMPRONIA, *Judiciaria*. Tulit idem. Judicia a Senatu ad ſolos Equites tranſtulit. *Aſcon. in Divinat.*

SEM RONIA, *Frumentaria*. Tulit idem, iterum Trib. plebis M. Plautio & M. Fulvio Coſſ. anno DCXXVIII. Ut inopi plebi ſinguli modii a Senatu venderentur triente cum ſemiſſe, idque frumen-

tum

Digitized by Google

tum plebi dividendum ex ærario emeretur. *Brut.* 62. *Tuſc.* III. 20.

SERVILIA, *de Repetundis*. Tulit C. Servilius Glaucia Prætor, anno DCLIII. quo ipſo anno interfectus eſt. Ut reus poſt primam actionem comperendinaretur, cum antea ex lege *Acilia* liceret, ſemel cauſa dicta pronuntiare, niſi ampliarent judices. *Verr.* I. 9. *Pro Rab. Poſt.* 1. 4.

SERVILIA, *de civitate*. Tulit idem eodem anno. Ut ſi quis e ſociis Latinis Senatorem reum feciſſet, qui damnaretur, jus ei civitatis tribueretur, eumque inter cives locum occuparet, quem damnatus habuiſſet. Aſcon. *pro Scauro*.

SERVILIA, *Judiciaria*. Tulit Q. Servilius Cæpio. Conſul cum C. Attilio, anno DCXLVII. Ut judicia, quæ XVII. annis ante, lege *Sempronia*, a Senatu ad Equites translata eſſent, utrique ordini communia eſſent. *Brut.* 43. 86. *De Orat.* II. 55. *Pro Cluent.* 51.

TABELLARIÆ, CÆLIA, CASSIA, GABINIA, PAPIRIA, de quibus ſuo loco.

TERENTIA-CASSIA, *Frumentaria*. Tulere M. Terentius Lucullus, C. Caſſius Coſſ. anno DCLXXX. Ut frumenti alteræ decumæ a provinciis coemerentur pretio in modios H-S trium conſtituto: item ut civitatibus æqualiter imperaretur pretio in modios ſingulos H-S quatuor conſtituto. *Verr.* III. 7. 70.

TESTAMENTARIÆ, CORNELIA, FURIA, VOCONIA, ſuo loco.

THORIA, *Agraria*. Tulit Sp. Thorius, Trib. pleb. anno DCXLVII. Ne quis, qui agrum publicum in Italia a certo tempore poſſideret, vectigal penderet Publicanis. *In Brut. cap.* 36. Cautum eſt etiam ea lege de paſcuis nonnihil, ut colligere licet e Cic. *de Orat.* II. 70.

TITIA, quæ pro Muren. c. 8. laudatur, Pighio ad ann. DCLXXXVIII. videtur eſſe C. *Titii* Trib. pleb. qui illo anno legem tulit, de quæſtorum numero duplicando, & provinciis quæſtoriis e ſenatuſconſulto ſortiendis.

TITIA, *Agraria*. Tulit, opinor, Sex. Titius, Trib. pleb. M. Antonio, A. Poſtumo Coſſ. anno DCLIV. Ut vectigal agris publice aſſignatis impoſitum Quæſtor colligeret. Cic. *de Orat.* II. 11.

TRIBUNITIA, cujus meminit Cic. in Verrem, Act. I. cap. 16. Pompejam legem intelligit, *de Tribunis reficiendis poteſtate priſtina*, quam iis Corn. Sylla ademerat.

TULLIA, *de Legationibus liberis*. Tulit M. Tullius Cicero Conſul. Ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. *De Leg.* II.

TULLIA, *de ambitu*. Tulit idem. Vide *in Vatin.* 15. *pro Sext.* 64. *pro Muren.* 32.

VALERIA, *de Syllæ Dictatura*. Tulit L. Valerius Flaccus Interrex, anno DCLXXI. Ut L. Corn. Sylla perpetuus Dictator crearetur, utque omnia, quæ feciſſet, rata eſſent, poſſetque impune, quem vellet, indicta cauſa, interficere. *Agrar.* III. 2. *De Leg.* I. *Pro S. Roſc.* 43.

VALERIA, *de proſcriptis*. Tulit idem. Ut eorum bona venirent, qui proſcripti ſunt, aut eorum, qui in adverſariorum præſidiis occiſi ſunt. *Ibid.*

VARIA, *majeſtatis*. Tulit Q. Varius Hybrida, Trib. pleb. anno DCLXIII. Ut quæſtio haberetur de iis, quorum opera conſiliove ſocii contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. Nam eo anno, Coſſ. C. Julio Cæſare & P. Rutilio Lupo, ortum eſt bellum in Italia, quod Sociale, Marſicum, & Italicum appellatur. Hujus legis mentio *pro Milon.* 36. *in Brut.* 56. 88. *Tuſc.* II. 24. &c.

VATINIA, *de repetundis*. Tulit P. Vatinius, Trib. pleb. C. Cæſare, M. Bibulo Coſſ. anno DCXCIV. Ut repetundarum judicio liceret alterna conſilia rejicere, unde ipſa *lex de alternis conſiliis rejiciendis* dicitur in Vatin. cap. 11. *Conſilia* ſunt judices omnes, quos prætor ſortitus eſt; eos omnes ex hac lege ſemel rejicere licet reo, ſemel accuſatori; cum antea nonnullos tantum rejicere liceret ex eodem conſilio utrique, quorum loca ſub ſortitione Prætoris replebantur.

VATINIA, *de Cæſaris provinciis*. Tulit idem. Ut Cæſari, cui jam lege *Sempronia* de provinciis Senatus Galliam ulteriorem attribuerat, etiam citerior cum Illyrico & tribus legionibus ſtipendiiſque in quinquennium daretur. Ut ii, quos in lege nominabat, Legati ſine Senatus decreto cum Cæſare proficiſcerentur. *In Vatin.* 12.

VIARIA, *de viis muniendis*. Tulit Curio,

Curio, Paulo & Marcello Coſſ. anno DCCIII. Ex *Ep. ad Att.* VI. 1. colligitur, conſtitutum fuiſſe vectigal ærario ſolvendum, in vehicula, eſſeda, rhedas, lecticas, equos, quibus in itineribus uterentur, ut ea pecunia in viis muniendis conſumeretur. Nam cum Vedius Ciceroni obvius factus eſſet cum duobus eſſedis & rheda, equis juncta, & lectica, & familia magna; horum cauſa dicit Cicero Vedio ſolvendum ex lege Curionis, ſi perferatur, ſeſterria centena.

VOCONIA, *de mulierum hereditatibus*. Tulit Q. Voconius Saxa, Trib. pleb. anno DCLXXXIV. Ne qui poſt A. Poſtumium & Q. Fulvium Cenſores cenſus eſſet, heredem virginem, aut mulierem, faceret. *Cenſi* e Voconii mente ſine dubio erant *cives*, quod nemini licebat deferre ad Cenſorem rem ſuam, niſi qui civis Romanus eſſet. Sed in hoc verbo calumniabantur, qui rem ſuam ad uxorem, aut filiam transferre cuperent. Nam cum illis temporibus, lex cenſus Serviana de vendendis incenſis, non acerbe, aut ſevere ſatis ſervaretur; & multi cives Romani incenſi eſſent, hi, qui feminam heredem facere volebant, rem ſuam in cenſum non deferebant, adeoque ſe lege Voconia teneri negabant, quod incenſi eſſent. Atque hac calumnia verbi *cenſus* eludebant legem. Nam ex Verrinis intelligi poteſt, Prætores ante Verrem omnes ex hac calumnia decreviſſe, & hereditates hoc modo ad filias, mulieresque tranſire potuiſſe. Qui autem cenſi erant, adeoque legem eludere calumniando non poterant, heredem fiduciarium faciebant, hoc eſt, qui hereditatem cerneret quidem, ſed deinde filiæ, aut cuicunque teſtator voluiſſet, redderet, ſi honeſtus eſſet. Nam ſi quis perfidus negabat ſe hereditatem filiæ redditurum, cogi non poterat. Vide Cic. *de Fin.* II. 17.

ROMANÆ VETERIS PECUNIÆ

ÆSTIMATIO.

Ex denarii pretio, nummorum cæterorum pretia ordinantur.

Denarii octo in unciam argenti, ac proinde nonaginta ſex in libram imputabantur.

Denarium alii duodecim, alii decem, alii octo aſſibus noſtratibus, & quod excurrit, æſtimaverunt.

Hanc, remoto etiam fractorum numerorum incommodo, ſequimur æſtimationem, quæ Petri Gaſſendi experimento veriſſima eſſe demonſtratur; & quia facilior hæc eſt in ſubducendis rationibus, atque ideo adoleſcentium ingeniis accommodatior.

Seſtertius, qui eſt denarii quarta pars, & cujus fere unius uſus eſt in rationibus negotialibus, reſpondet aſſibus duobus noſtratibus.

As, qui eſt decima pars denarii, æſtimatur novem denariolis noſtratibus, & quod excurrit.

Aureus, quia centum viginti ſeſtertios comprehendit, valet libras duodecim Gallicas.

Jam vero, indiculum hic ſubjiciam, cujus ope ſummæ quæ apud Ciceronem occurrent, facile ad noſtratis pecuniæ rationem revocabuntur.

	Gall.
Mille æris ſeu mille aſſes:	40 *liv.*
Decem millia æris:	400 *liv.*
Quinquaginta millia æris:	2000 *liv.*
Centum millia æris:	4000 *liv.*
Mille ſeſtertii, ſive nummi:	100 *liv.*
Decem millia ſeſtertium:	1000 *liv.*
Centum millia ſeſtertium:	10000 *liv.*

Advertes ſummas quæ ſequuntur, fere his adverbiis *bis*, *ter*, *quater*, *quinquies*, &c. compendioſe apud auctores ſignificari.

Decies, ſubaud. centena millia ſeſtertium:	100000 *liv.*
Quinquagies:	500000 *liv.*
Centies:	1000000 *liv.*
Millies:	10000000 *liv.*

Ex Commentariis Nic. Hortenſii.

TOMO

TOMO QUARTO

continentur.

Pro P. Quintio.	Pag. 1
Pro Sex. Roſcio Amerino.	38
Pro Q. Roſcio Comœdo.	93
In Q. Cæcilium, Divinatio.	114
Actio prima in Verrem.	146
Actionis ſecundæ Lib. I. 175. II. 248. III. 321. IV. 428. V. 497.	
Pro M. Fontejo.	376
Pro A. Cæcina.	595
Orationum Chronologia.	657
Indiculus Legum de quibus Cicero paſſim.	660

FINIS.

576336

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google